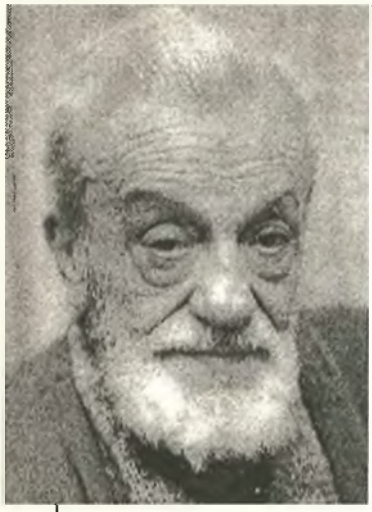

Gençliğe Hitabe

Necip Fazıl

Vefatının 17. yıldönümü dolayısıyla geçtiğimiz ay daha bir hasretle andığımız üstad Necip Fazıl'ın, özlenen İbrahimî kimliği gençlik düzleminde abideleştiren "Gençliğe Hitabe"sini yeniden hatırlıyoruz:

Bir gençlik, bir gençlik, bir gençlik...

"Zaman bendedir ve mekân bana emanettir!" şuurunda bir gençlik...

Devlet ve milletin büyük çapa ermiş yedi asırlık hayatında; ilk ikibuçuk asrını aşk, vecd, fetih ve hakimiyetle süsleyici; üç asrını kaba softa ve hem yobaz elinde kenetleyici; son bir asrını, Allah'ın, Kur'an'ında "belhüm edal" dediği hayvandan aşağı taklitçilere kaptırıcı; en son yarım asrını da işgal ordularının bile yapamayacağı bir cinayetle, Türkü madde planında kurtardıktan sonra, ruh plânında helâk edici tam dört devre bulunduğunu gören... Bu devreleri yükseltici aşk, çürütücü taklitçilik ve öldürücü küfür diye yaftalayan ve şimdi, evet şimdi... Beşinci devrenin kapısı önünde dimdik bekleyen bir gençlik...

Gökleri çökertecek ve yeni kurbağa diliyle bütün "dikey"leri "yatay" hale getirecek bir nida koparark "Mukaddes emaneti ne yaptınız?" diye meydan yerine çıkacağı günü kollayan bir gençlik...

Dininin, dilinin, beyninin, ilminin, ırzının, evinin, kininin, öcünün davacısı bir gençlik... Halka değil Hakk'a inanan, meclisinin duvarında "Hakimiyet Hakk'ındır" düsturuna hasret çeken, gerçek adaleti bu inanışta ve halis hürriyeti Hakk'a kölelikte bulan bir gençlik...

Emekçiye "Benim sana acıdığım ve yardımcı olduğum kadar sen kendine acıyamaz ve yardımcı olamazsın! Ama sen de zulüm gördüğün iddiasıyla, kendi kendine hakkı ezmekte ve en zâlim patronlardan daha zâlim istirmarcılara yakanı kaptırmakta başıboş bırakılmazsın!", kapitaliste ise "Allah buyruğunu ve Resûl ölçüsünü kalbinin ve kasanın kapısına kazımadıkça, serbest nefes bile alamazsın!" ihtarını edecek... Kökü ezelde ve dalı ebedde bir sistemin, aşkına, vecdine, diyalektiğine, estetiğine, irfanına, idrakına sahip bir gençlik...

Bir buçuk asırdır yanıp kavrulan, bunca keşfine ve oyuncağına rağmen buhranını yenemeyen ve kurtuluşunu arayan Batı adamının bulamadığını, Türkün de yine birbuçuk asırdır işte bu hasta Batı adamında bulduğunu sandığı şeyi, o mübarek oluş sırrını çözecek ve her sistem ve mezhep, ortada ne kadar hastalık varsa tedavisinin ve ne kadar cennet hayali varsa hakikatinin İslam'da olduğunu gösterecek ve bu tavırla yurduna, İslam alemine, bütün insanlığa nümunelik teşkil edecek bir gençlik... "Kim var?" diye seslenilince, sağına ve soluna bakınmadan, fert fert "Ben varım!" cevabını verici, her ferdi "Benim olmadığım yerde kimse yoktur!" duygusuna sahip bir dava ahlakını pırıltadıcı bir gençlik...

Can taşıma liyâkatini, canların canı uğurunda can vermeyi cana minnet sayacak kadar gözü kara ve o nisbette strateji ve taktik sahibi bir gençlik...

Büyük bir tasavvuf adamının benzetişiyle, zifiri karanlıkta, ak sütün içindeki ak kılı farkedecek kadar gözü keskin bir gençlik...

Bugün, komik üniversitesi, hokkabaz profesörü, yalancı ders kitabı, çıkartma kağıdı şehri, muzahrafat kanalı sokağı, fuhş albümü gazetesi, şaşkına dönmüş ailesi ve daha nesi ve nesi, hasılı, güya kendisini yetiştirecek bütün cemiyet müesseselerinde aldığı zehirli tesiri üzerinden silkip atabilecek, kendi öz talim ve terbiyesine, telkin ve temmiyesine memur vasıtalara kadar nefsini koruyabilece, tekbaşına onlara karşı durabilecek ve çetinler çetini bu işin destanlık savaşını kazanabilecek bir gençlik... Annesi, babası, ninesi ve dedesi de içinde olsa, gelmiş ve geçmiş bütün eski nesillerden hiçbirini beğenmeyen, onlara "Siz güneşi ceketinizin astarı içinde kaybetmiş marka Müslümanlarısınız! Gerçek Müslüman olsaydınız bu hallerden hiçbiri başınıza gelmezdi!" diyecek ve gerçek Müslümanlığın "ne idüğü"nü ve "nasıl"ını gösterecek bir gençlik..

Tek cümleyle, Allah'ın kâinatı yüzü suyu hürmetine yarattığı Sevgilisinin alemleri manto gibi bürüyen eteğine tutunacak, O'ndan başka hiçbir tutanak, dayanak, sığınak, barınak tanımayacak ve O'nun düşmanlarını ancak kubur farelerine denk muameleye layık görecek bir gençlik...

Bu gençliği karşımda görüyorum. Maya tutması için otuz küsur yıldır, devrimbaz kodamanların viski çektiği kamıştan borularla ciğerimden kalemime kan çekerek yırtındığım, kıvrandığım ve zindanlarda çürüdüğüm bu gençlik karşısında, uykusuz, susuz, emeksiz, başımı secdeye mıhlayıp, bir ömür Allah'a hamd etme makamındayım.

Genç adam! Bundan böyle senden beklediğim, manevi babanın tabutunu musalla taşına, Anadolu kıtası büyüklüğündeki dava taşını da gediğine koymandır.

Surda bir gedik açtık; mukaddes mi mukaddes!

Ey kahbe rüzgâr, artık ne yandan esersen es!..

Allah'ın selâmı üzerine olsun!

Su Savaşı Nasıl Önlenir?

Çeviren: Kamil ÇİLEÇÖP

Kudüs bulvarlarını süsleyen öbek öbek güller önümüzdeki yıl açmayacak.

İsrail belki de "Çölü çiçek bahçesine çeviren ülke", ününü kaybedecek. Çünkü, kutsal şehrin süslenmesi için olduğu kadar diğer yörelerdeki pamuk üreticilerinin veya seracıların suya ihtiyacı var, hem de pek çok. Oysa su, yok denecek kadar azalmıştır ülkede.

Yahudi devletinin arap komşularında da aylardan beri musluklardan tıss sesi geliyor; tarım zayıflamış, sanayi ise güçsüz durumdadır. Ortadoğu da hemen her yerde susuzluk endişe verici seviyeye gelmiştir. Su tüketimi, nadir düşen yağmurların ve cılızlaşmış nehirlerin getirdiğinden çok fazladır. Bütün imkanlar kullanılmış ve birçok kurtuluş yolları düşünülmüştür. Atık suların arıtılması (Tel-aviv'de bu yolla bir kısım tarla sulanmaktadır), deniz suyunun tuzdan arındırılması, suni yağmurlama, boru hatlarının döşenmesi, deniz yoluyla su taşıma ve hatta buz dağlarının getirilmesi. Bunun da ötesinde ülke hudutlarının ötesine sızarak su zenginliklerinin "kaçırılması" bile gerçekleştirilmiştir. Lübnan toprakları içinde akan Litani nehrinin sularını çalmakla suçlanmaktadır İsrail. BM gerçi bu olayı yalanlamıştır.

Suya sahip olmak, Mısır devlet başkanı Enver Sedat'ın dediği gibi yeni bir İsrail-Arap savaşının sebeplerinden biri olacaktır. Su meselesi, kontrol ettiği nehir yatakları üzerinde kurduğu barajlarla önemli su rezervlerine sahip olan Türkiye gibi ülkelerle, bu barajların ötesinde kalan ve su kaynaklarının azaldığını gören Suriye, Irak gibi ülkeler arasında her an çatışmaya dönüşecek bir anlaşmazlık sebebi olarak durmaktadır.

Muhtemel bir savaşın ana hedefi gibi gözüken su, barışın kurulmasını sağlayan garantilerden biri de olabilmektedir. Amerikalılar ekim ayında tertipleyecekleri ortadoğu konferansında su konusunu ele alan ve özellikle Suudi temsilcileriyle İsraillilerin ağırlığını taşıyan bir komisyon kurulmasını öngörmektedirler. Kaldı ki 50'li yıllarda Washington, su kaynaklarının rasyonel bir şekilde kullanımı ve paylaşımı konusunda bir anlaşmaya varmaları için Lübnan, Suriye ve İsrail'i masaya çağırma mecburiyetini hissetmişti. Ne yazık ki bu girişim boşunaydı. Fakat bu fikir bugün herkes için hayati önem arzeder olmuştur: Her devletin bugün kendi başına bir takım araştırmalar ve teknik çalışmalar yaptığı su mücadelesi yarın belki savaş için ortak bir neden olacak. Veyahutta, karşılıklı işbirliğinin kurulması için en uygun fırsat. Su kaynakları, yatakları ve barajlar açısından oldukça zengin olan Türkiye, hatta uzak komşularının refahı için bile iş birliğine hazır olduğunu açıklamıştır. Ve Bunun yanında küçük Lübnan petrol karşılığı elindeki suyu satacağını ifade etmiştir. Çok tehlikeli bir şekilde azalan ve hayat için vazgeçilmez bir unsur olan suyun pay edilmesi, güvenliğin en sağlam delilidir. Orta doğu üzerindeki ekim konferansının yapılacağının açıklanmasından evvel Türkiye, 22 ülkeyi bir araya getirme, suyun adil bir şekilde paylaşılması hususunu görüşmek üzere teşebbüste bulunmuştur. Yeter ki taraflar birbirini tanısınlar. Oysa durum hiç de böyle değil. Eğer bir savaş yapılacaksa, Türkler hemen en sağlam silahını hazırlamaktalar.

Havva ile Adem'in yaşadığı söylenen yukarı Mezopotamya bölgesinde bu silah, taş ve çimento dağı halinde yükselmektedir. Kızıl toz bulutları arasında çıkan 8000 işçi Türkiye'nin gurunu inşa ediyorlar. Tartışma konusu oldukça eski: Türkiye bölgede kendine nasıl bir yer istiyor, üstleneceği rol ne olacak? Bir yandan 12'ler Avrupasına entegre olmayı hedefleyen, diğer yandan ortadoğu'ya özel önem addeden devlet başkanı Turgut Özal'ın kafasını meşgul eden ana mesele bu. Halen üretilen elektrik enerjisinin yarısını yani 27 milyon kilowat saat üretecek olan 22 baraj yapılacak, bölgede tarım üretimini iki katına çıkaracak, 1,7 milyon hektar ilave alan sulanacak. Peygamberlerin gezindiği topraklar üzerinde olunduğuna göre, Türklerin döşeyeceği "barış boru hattıyla" Körfez ve Orta doğu'daki bütün ülkeler suya kanacaklar.

Bugün için su, şüphe, gerilim ve kızgınlık kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Fırat, Suriye üzerinde ayrı bir kol olarak gider ve Irak topraklarında Dicle ile birleşerek akar. İki nehir arasında bulunan 74 bin kilometre karelik Türkiye topraklarındaki bölge kuraklıktan kırılmakta ve bölgede yaşayan halkın yarısından çoğu fakir ve topraksızdır. Kimbilir belki anadilleri arapça veya kürtçe olmasındandır. Fırat üzerinde önce 5 baraj inşa edilecek, daha sonra Dicle üzerindekiler onu takip edecek. Dolayısıyla nehirlerden akan su miktarları azalacak. Geçen sene başlarında Kıbrıs'ta üslenen ve o güne kadar varlığı bilinmeyen Kürt araplar cephesi yayınladığı bir bildiride şöyle diyordu: "Türkiye'nin bu emeline ulaşmasına müsade edemeyiz. Sevgili arap kardeşler güçlerimizi birleştirelim, gereken cevabı en kısa zamanda verelim." Bundan bir kaç ay sonra Suriye'liler, Atatürk barajı havzasında su toplanmaya başlanacağından Suriye'ye verilen su miktarını azaltan Ankara'yı protesto ederler. 3 sene sürecek bu işlem sırasında Türkiye 1987'de yapılan anlaşma gereği saniyede 500 m^3 suyu karşı ülkeye bırakacaktır. Bir diplomata göre Suriye'ye haydi haydi yetecek olan bu suya rağmen neden şikayet ediliyor acaba? Fırat üzerine 1975'de El-Tavra barajını inşa ederken Suriye'liler neler his- ➤

setmişlerdi? Bağdat o zamanlar Suriye'yi 3 milyon çiftçiyi mahvetmekle suçlamış ve savaş tehditinde bulunmuştu. Savaş çıkmamış ve Iraklı çiftçiler eskisinden daha fakir olmamışlardı. Fakat bu tür şüpheler hep yaşanmıştır.

Ankara'dan gelen uzmanlar ve sosyologlar yarıdan çoğu cahil olan bölge halkına 170 m yükseklikteki baraj duvarının kendilerine sağlayacağı mucizelerden bahsediyorlar. Bu köylüler bir gün kendilerinin de Kaliforniya benzeri bir yerde yaşayacaklarına inanıyorlar mı gerçekten? yoksa Özal'ın iki sene kadar önce Özal suyu bir silah gibi kullanmak istemişti. O zamanlar başbakan olan Özal, Suriye topraklarında üslenen ve oradan Türkiye'ye kanlı saldırılar düzenleyen marksist kürtlerin kurduğu PKK'ya verdiği desteği kesmemesi halinde Şam'ı Fırat suyunu kesmekle tehdit etmişti. Tabii bu arada Türkler komşularına karşı en ufak bir kötü niyetlerinin olmadığını her seferinde ifade etmekteler. Körfez krizi sırasında bile Şam, Bağdat ve Ankaralı teknisyenler toplantılarını devam ettirdiler. Kaldı ki, bilinen fizik kanunları Türkiye'nin kötü niyetli olmasına zaten imkan vermemektedir: "Su toplama havzası bir küvet gibidir, çok doldurursanız taşar".

Bunların da ötesinde "Barış suyu boru hattı" projesi bütün şüpheleri dağıtacak gibi görünmektedir: Boşu boşuna Akdenize akan Ceyhan ve Seyhan nehirleridir. Söz konusu olan bu iki nehrin suları iki kol halinde, biri Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan'ın doğusunu ve Birleşik Arap Emirliklerini besleyecek şekilde ıslah edilecek bu projede bir parça yılan hikayesine dönmek üzere. Bir Amerikan şirketi bu işin yapılabilirliğini ortaya koymuştur. Sıra bunu kimin finanse edeceğine gelmiştir. Suudi Arabistan mı? Kuveyt mi? Birleşik Arap Emirlikleri mi?. Doğrusu, konular üzerinde mutlak bir şantaj yapma yollarını Ankara'ya kimse açmak için hevesli görünmüyor. "Zira bir diplomatın dediği gibi boru hattını kapatmak her zaman mümkündür."

Suriye'liler uluslararası bir hakemliği özellikle talep etmekteler. Türklerin buna hayır dediği yok. Bunun için de Özal 22 ülkeyi meseleyi tartışmak üzere davet etmiştir. Amaç, suyun paylaşımında yeni bir dünya düzeni temellerini atmak. Ortadoğuda ve özellikle de İsrail'de susuzluk ana problemlerden biri. Bu konuda İsrail'in çeşitli girişimleri olmaktadır. Bunlardan en ilginci de su: söylentilere göre Türkiye ile İsrail arasında, 250 milyon metre küplük suyun Akdeniz'e döşenecek yüzen borularla yahudi topraklarına taşınması hususunda bir anlaşma imzalanmıştır. Uzmanlarca fantazi olarak değerlendirilen bu proje siyasi açıdan riskli, mali açıdan çok pahalı ve teknik olarak da neredeyse imkansız görülmektedir.

(İsrailli yetkililerin Marmaris'e iki defa gelerek ağustos ayı içinde yaptıkları gizli görüşmelerle bu söylentilerin bir ilişkisi var mı acaba?) ■

L'EXPRESS (Orta Doğu özel sayısı)

MEHMET ÇETİN ve MEHMET ALİ TAŞÇI ANILDI

Vakfımızın merkezinde tertiplenen bir programla rahmetli Mehmet Çetin ve Mehmet Ali Taşçı anıldı.

Daha çok merhumların eski arkadaşlarının katıldığı oturumda Yılmaz Karaoğlu, Şemsettin Petek, Necmettin Erişen, Mehmet Özutku ve Veli Şirin konuştu".

"Araştırma ve Kültür Vakfının bu kadirşinas davranışını tebrik ediyorum" diye söze başlayan Yılmaz Karaoğlu Mehmet Çetin'le ilgili anılarını anlattı. Mehmet Çetin'i "Az konuşan ve fakat yaşayan bir muvazene adamıydı" diye tarif eden Karaoğlu "en sıkıntılı anlarda onun yanında olmak bizi rahatlatırdı." "O fedakar ve şefkat yüklü bir insandı" dedi.

Hocası Mehmet Çetin'i anlatan Şemsettin Petek ise: Onun Burdur İmam Hatip Lisesinde bulunduğu yıllarıyla ilgili hatıra ve izlenimlerini anlattı.

Necmettin Erişen ise söze: "Şimdiye kadar bu dünyadan göçmüş olan duyamadığımız bilemediğimiz tüm arkadaşlarımızı rahmetle anıyorum" diye başladı. Daha sonra Mehmet Çetin için; "Halim selim, büyük laflar etmeyen daha çok teknik bir insandı. Müesseseler kuran bir icraat adamı bir teşkilatçı idi." dedi.

Mehmet Çetin, herkesin sevip saydığı bir insandı diyen Mehmet Özutku, bunun, O'nun islamı şahsında temessül ettirmesinden kaynaklandığını belirtti. İçimizde şahsiyeti en olgun insan oydu dedi.

Mehmet Ali Taşçıyı ise: 1963 Ekişehir Öğretmen Okulundan vefatına kadar beraber olan yakın arkadaşı Veli Şirin anlattı. Onun kıymetli bir hikayeci olduğunu söyleyen Veli Şirin malesef eserlerine gerekli ilgi gösterilip gün yüzüne çıkarılamadı dedi.

Şefik Dursun: "İnsanların anılmasının manası bir devrin anılıp değerlendirilmesidir. Kişileri çevresinden ve yaşadığı olaylardan soyutlamanın mümkün olmayacağını, esasında yapılan bir devrin muhasabesidir. Önemli olan bizim bu hadiselerden dersler çıkarabilmemizdir" diye programı kapattı. ■

MEDİNE VESİKASI

Aşağıdaki metin Muhammed Hamidullah'ın **İslam Peygamberi** isimli eserinin Türkçe tercümesinden alınmıştır

Bismillâhirrahmânirrahim.

1) Bu kitap (yazı), Peygamber Muhammed tarafından Kureyşli ve Yesribli mü'minler ve müslümanlar ve bunlara tabi olanlarla yine onlara sonradan iltihak etmiş olanlar ve onlarla beraber cihad edenler için (olmak üzere tanzim edilmiştir.)

2) İşte bunlar, diğer insanlardan ayrı bir ümmet (câmi'a) teşkil ederler.

3) Kureyş'den olan Muhacirler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile kan diyetlerini ödemeye iştirak ederler ve onlar harp esirlerinin fidye-i necâtını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre ödemeye iştirak edeceklerdir.

4) Benû, Avf'lar kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye iştirak edeceklerdir ve (müslümanların teşkil ettiği) her zümre (tâife), harp esirlerinin fidyei necâtını mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

5) Benû Hâris'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasında iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

6) Benû Sâide'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

7) Benû Cuşem'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her zümre, harp esirlerinin fidyei necatını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

8) Benû'n-Neccâr'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyel necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

9) Benû Amr İbn Avf'lar, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

10) Benû'n-Nebît'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

11) Benû'l-Evs'ler, kendi aralarında âdet olduğu veçhile, evvelki şekiller altında kan diyetlerini ödemeye ve her bir zümre, harp esirlerinin fidyei necâtını, mü'minler arasındaki iyi ve mâkul bilinen esaslara ve adâlet umdelerine göre tediyeye iştirak edeceklerdir.

12) Mü'minler kendi aralarında ağır malî mes'uliyetler altında bulunan hiç kimseyi (bu halde) bırakmayacaklar, fidye-i necât veya kan diyeti gibi borçlarını iyi ve mâkul bilinen esaslara göre vereceklerdir.

(12B) Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlâsına (kendisi ile akdi kardeşlik râbıtası kurulmuş kimse) mümânaat edemez (Diğer bir okunuşa göre: Hiçbir mü'min diğer bir mü'minin mevlâsı ile, onun aleyhine olmak üzere bir anlaşma yapamayacaktır).

13) Takva sahibi mü'minler, kendi aralarında mütecavize ve haksız bir fiil îkaını tasarlayan yahut bir cürüm yahut bir hakka tecavüz veyahut da mü'minler arasında bir karışıklık çıkarma kasdını taşıyan kimseye karşı olacaklar ve bu kimse onlardan birinin evlâdı bile olsa, hepsinin elleri onun aleyhine kalkacaktır.

14) Hiçbir mü'min bir kâfir için, bir mü'mini öldüremez ve bir mü'min aleyhine hiçbir kâfire yardım edemez.

15) Allah'ın zimmeti (himâye ve temînatı) bir tekdir; (müminlerin en ehemmiyetsizlerinden birinin (tanıdığı himâye) onların hepsi için hüküm ifade eder. Zira mü'minler, diğer insanlardan ayrı olarak birbirlerinin mevlâsı (kardeşi) durumundadırlar.

16) Yahudilerden bize tâbi olanlar, zulme uğramaksızın ve onlara muârız olanlarla yardımlaşılmaksızın, yardım ve müzâheretimize hak kazanacaklardır.

17) Sulh, mü'minler arasında bir tekdir. Hiçbir mü'min Allah yolunda girişilen bir harpde, diğer mü'minleri hâriç tutarak, bir sulh anlaşması akdedemez; bu sulh, ancak onlar (mü'minler) arasında umumiyyet ve adâlet esasları üzere yapılacaktır.

18) Bizimle beraber harbe iştirak eden bütün

(askerî) birlikler, birbirleriyle münâvebe edeceklerdir.

19) Mü'minler, birbirlerinin Allah yolunda (uğrunda) akan kanlarının intikamını alacaklardır.

20) Takvâ sahibi mü'minler, en iyi ve en doğru yol üzerinde bulunurlar.

20B) Hiçbir müşrik, bir Kureyşlinin mal ve canını himâyesi altına alamaz ve hiçbir mü'mine bu hususta engel olamaz (yani Kureyşliye hücûm etmesine mani olamaz).

21) Herhangi bir kimsenin, bir mü'minin ölümüne sebeb olduğu katî delillerle sâbit olur da maktûlün velîsi (hakkını müdafaa eden) rızâ göstermezse, kısas hükümlerine tâbi olur; bu halde bütün mü'minler ona karşı olurlar. Ancak bunlara, sadece (bu kaidenin) tatbiki için hareket etmek helâl (doğru) olur.

22) Bu sahîfe (yazı)nin muhteviyatını kabul eden, Allah'a ve Âhiret Günü'ne inanan bir mü'minin bir katile yardım etmesi ve ona sığınacak bir yer temin etmesi helâl (doğru) değildir; ona yardım eden veya sığınacak bir yer gösteren Kıyâmet Günü Allah'ın lânet ve gazabına uğrayacaktır ki o zaman artık kendisinden ne bir para tediyesi ve ne de bir tavîz alınacaktır.

23) Üzerinde ihtilâfa düştüğünüz herhangi bir şey, Allah'a ve Muhammed'e götürülecektir.

24) Yahudiler, mü'minler gibi muharebe devam ettiği müddetçe (kendi harp) masraflarını karşılamak mecburiyetindedirler.

25) Benû 'Avf Yahudileri, mü'minlerle birlikte [İbn Hişâm'da bu, "ma'a" (=ile) olarak, Ebû Ubeyd'de ise "min" (= den) olarak zikredilir] bir ümmet (: câmi'a) teşkil ederler. Yahudilerin dinleri kendilerine, mü'minlerin dinleri kendilerinedir. Buna gerek mevlâları ve gerekse bizzat kendileri dahildirler.

25B) Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm îka eder, o sadece kendine ve âile efradına zarar (vermiş) olacaktır.

26) Benû'n-Neccâr Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.

27) Benû'l-Hâris Yahudileri gibi aynı (haklara) sahip olacaklardır.

28) Benû Sâ'ide Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.

29) Benû Cuşem Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.

30) Benû'l-Evs Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır.

31) Benû Sa'lebe Yahudileri de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır. Yalnız kim ki haksız bir fiil irtikâb eder veya bir cürüm ika eder, o sadece kendini ve aile efradını zarardîde etmiş olacaktır.

32) Cefne (âilesi) Sa'lebe'nin bir kolu (batn)dur; bu bakımdan Sa'lebe'ler gibi mülâhaza olunacaklardır.

33) Benû'ş-Şuteybe de Benû 'Avf Yahudileri gibi aynı (haklara) sahib olacaklardır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır.

34) Sa'lebe'nin mevlâları, bizzat Sa'lebeler gibi mülâhaza olunacaklardır.

35) Yahudilere sığınmış olan kimseler (Bitâne), bizzat Yahudiler gibi mülâhaza olunacaklardır.

36) Bunlar (Yahudiler)'dan hiçbir kimse (müslümanlarla birlikte bir askerî sefere), Muhammed'in müsaadesi olmadan çıkamayacaktır.

36B) Bir yaralamanın intikamını almak yasak edilemeyecektir. Muhakkak ki bir kimse bir adam öldürecek olursa neticede kendini ve âile efradını mes'ûliyet altına sokar; aksi halde haksızlık olacaktır (yani bu kaideye riâyet etmeyen bir kimse haksız vaziyette olacaktır). Allah bu yazıya en iyi riâyet edenlerle beraberdir.

37) (Bir harp vukuunda) Yahudilerin masrafları kendi üzerine ve müslümanların masrafları kendi üzerinedir. Muhakkak ki bu sahifede (yazıda) gösterilen kimselere harp açanlara karşı, onlar kendi aralarında yardımlaşacaklardır. Onlar arasında hayırhahlık ve iyi davranış bulunacaktır. (Kaidelere) muhakkak riayet edilecek, bunlara aykırı hareketler olmayacaktır.

37B) Hiçbir kimse müttefikine karşı bir cürüm ika edemez; muhakkak ki zulmedilene yardım edilecektir.

38) Yahudiler müslümanlarla birlikte, beraberce harp ettikleri müddetçe masrafda bulunacaklardır.

39) Bu sahifenin (yazının) gösterdiği kimse lehine Yesrib vadisi dahili (cevf), harâm (mukaddes) bir yerdir.

40) Himâye altındaki kimse (cârr), bizzat himaye eden kimse gibidir; ne zulmedilir ve ne de (kendisi) cürüm ika edecektir.

41) Himâye verme hakkına sahip kimselerin izni müstesnâ, bir himâye hakkı verilemez.

42) Bu sahifede (yazıda) gösterilen kimseler arasında zuhurundan korkulan bütün öldürme yahut münâzaa vak'alarının Allah'a ve Resûlullah Muhammed'e götürülmeleri gerekir. Allah bu sahifeye (yazıya) en kuvvetli ve en iyi riâyet edenlerle beraberdir.

43) Ne Kureyşliler ve ne de onlara yardım edecek olanlar, himâye altına alınmayacaklardır.

44) Onlar (Müslümanlar ve Yahudiler) arasında, Yesrib'e hücum edecek kimselere karşı yardımlaşma yapılacaktır.

45) Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlar tarafından) bir sulh akdetmeye veya bir sulh akdine iştirake davet olunurlarsa, bunu doğrudan doğruya akdedecekler veya ona iştirak edeceklerdir. Şayet onlar (Yahudiler), (Müslümanlara) aynı şeyleri teklif edecek olurlarsa, mü'minlere karşı aynı haklara sahip olacaklardır; din mevzuunda girişilen harp vak'aları müstesnâdır.

45B) Her bir zümre, kendilerine ait mıntıkadan (gerek müdafaa ve gerekse sâir ihtiyaçlar hususunda) mes'ûldür.

46) Bu sahîfede (yazıda) gösterilen kimseler için ihdas edilen şartlar, aynı şekilde Evs Yahudilerine, yani onların mevlâlarına ve bizzat kendi şahıslarına, bu sahîfede (yazıda) gösterilen kimseler tarafından sıkı ve tam bir muhafazakârlık ile tatbik olunur. (Kaidelere) muhakkak riâyet edilecek, bunlara aykırı hareket olmayacaktır. Ve haksız şekilde kazanç temin edenler, sadece kendi nefsine zarar vermiş olurlar. Allah bu sahifede (yazıda) gösterilen maddelere en doğru ve en mükemmel riâyet edenlerle beraberdir.

47) Bu kitap (yazı), bir haksız fiil ika eden veya cürüm işleyen (ile cezâ) arasına engel olarak giremez. Kim ki bir harbe çıkar, emniyette olur veya kim ki Medine'de kalırsa yine emniyet içindedir; haksız bir fiil ve cürüm ikaı halleri müstesnâdır. Allah ve Resûlullah Muhammed himayelerini,. (bu sahîfeyi) tam bir sadakat ve dikkat içinde muhafaza eden kimseler üzerinde tutacaklardır.

RESMİ İDEOLOJİNİN İFLASI

Mustafa ALBAYRAK

70 yıl önce "üniformalılar" tarafından kurulan Türkiye Cumhuriyeti, son 43 yılını Demokrasi denilen çok elastiki bir rejimle geçirmesine rağmen bu son 43 yılının da yine askeriyenin denetimi ve kılıcı altında yaşamıştır.

Sistem bu zaman zarfında askeri rejim tarafından üç defa kesintiye uğratılmıştır.

Diğer yıllarda da yine askeri güç hep belirleyici olmuştur. Hazırladıkları anayasalar, nüfuzları altındaki MGK ile atanmış, en az "Askeriye" kadar batılı bürokratlar tarafından yönetilmiştir. Türkiye, etnik ve mezhebi bir mozayik olma özelliğini 1000 yıldır umumiyetle barış içinde koruyan bir ülkedir. Son 70-80 yılını, hususiyetle de son 25-30 yılını mezhebi, ideolojik ve malesef etnik iç savaş veya karışıklıklar içerisinde geçirmektedir.

Ne olmuştur da en az 1000 yıldır barış ve huzur içinde yaşayan bu insanlar son 70-80 yılını karanlık içerisinde geçirmek zorunda kalmışlardır? Veyahut da en az son 60-70 yılını -ki bunu Tanzimat'a kadar dayandırabiliriz- "muasır medeniyet" diye yutturulan bir rejimin özellikle bu son yıllarda kan kaybettiği, temel oklarının kırıldığı hatta çöktüğü; devletin en yetkili ağızlarından bile bazen telaffuz edilmektedir. Buna bir teşhis koymak zorundayız.

Resmi İdeoloji onlarca yıldır ayakta durmuşsa bunu ya yalan-dolan ya da cebren gerçekleştirmiştir. Resmi ideoloji daha kendisini ilan ederken özellikle iki düşman belirlemiştir: Halkın İslamî kimliği ve Türk ırkının dışındaki etnik kimlikler. Türk ırkçılığını resmi ideoloji olarak benimseyen genç Türkiye Cumhuriyeti 1000 yıldır Türk-Kürt ve diğer halkları bir arada tutan İslam'ı yok saymakla Kürtleri de "Artık sizinle bizim aramızda bir ortak payda yok, ya kendinizi yok sayıp Türk ilan edin, dilinizi, kültürünüzü, kimliğinizi bize uydurun, ya da yok olun!" diyordu. Bunun sonucu olarak da Takriri Sükun ve Şark Islahat Planı gibi Tek Parti kararnameleri ile sürgünler, hapisler, idamlar başlayacaktı. Peki bu ne kadar devam edecekti? 1000 yıllık bir inanç ve kimlik halkın belleklerinden silinebilir miydi? Kabe'yi Arap'a veren resmi ideoloji, Çankaya'yla halkı tatmin edebilecek miydi? Bir inancı yok saymakla veya bir etnik kökene "sen yoksun" demekle yok edebilecek miydi? Soruları uzatmak mümkün, fakat verilecek tek cevap var: Hayır! Başka bir cevap verebilecek olsaydı resmi ideoloji kendi kanunlarını sadece Jandarma zoruyla değil halkın vicdanları ile de savunabilmeliydi. Hala devlet halkına güvenmiyor. Hala halkın tercihleri ne olursa olsun devlet ideolojisinden vazgeçemez deniliyor.

Dünyanın hangi hukuk ülkesinde,hukuk sisteminde parlamentonun anayasayı değil de anayasanın parlamentoyu denetleme yetkisi vardır? Nasıl olur da atanmışlar, seçilmişleri denetleyebilir? Marksist Nazım Hikmet'i İslam Alimi Said-i Nursi'yi ve nicelerini hapislerde çürüten Resmi İdeoloji halkın seçtiği Başbakanı darağacına yollamaktan çekinmemiştir.Sistem solcusunu, müslümanını, demokratını kendine düşman hale getirmiştir. Esasen Resmi İdeoloji halkı kendisine düşman etmiştir. Anarşi ve diğer sosyal problemlerle köşeye sıkışan Resmi İdeoloji problemleri sadece askerle çözeceğine inanıyor. Siyasi hiç bir adım atmaya gerek duymuyor. Resmi ideoloji adeta kendi halkını yiyen canavarlar türetiyor. Bu canavarlar bazen resmi, bazen eşkiya kılıklı olabiliyor.

Devletin kimseyle iyi geçindiği yoktur. 1921'de Komünist Mustafa Suphi'yi boğdurtan zihniyet Türkiye'de Liberalizm'in ilk temsilcilerinden Cavit Bey'i astırıp, ilk meclisteki bir çok muhalif mebusu öldürtüp, bir çoğunu da sürdürtmüştür. Alevi vatandaşlar "Benim vergimle Sünnilere din hizmeti veriyorsun" diye bu ideolojiye hasımdır.

Böyle bir ideoloji iflas etmez de ne olur? Çağdaşı olan Komünizm bile bütün cebberutluğuna rağmen daha evvel iflas etmiştir. Hem bu ideoloji kendi ilkesi olan Türk milliyetçiliğine bile yayılma hakkını vermemiştir. Zeki Velidi Togan ve Yusuf Akçura'ya bile bizatihi devletin resmi ilkelerinden olan Türk milliyetçiliğini, Türk Dünyasıyla, Orta Asya ile bütünleştirmeyi çok görmüştür. Yani Alevisi, Sünnisi, Türkçüsü, Müslümanı, Komünisti, Demokratı bu sisteme, bu ideolojiye karşıdır. Eğer bu coğrafya üzerinde bir devlet var olacaksa bu ancak Türk, Kürt ve diğer halkların gönüllü birlikteliğinden oluşan, bu birlikteliği de Tevhidi İslam ile insan haklarına fıtrattan gelen hayatiyetini tanıyarak sağlayabilir. Yoksa devlet; ya sistemi yani Resmi İdeolojisini, ya da ülkesinin bütünlüğünü tercih edecektir.

GÜNDEM

NE MUTLU (NEYİM) DİYENE

Av. Abdulkadir KARAMAN

İttihad ve Terakki'nin ilk defa uygulamaya koyduğu "Türk kimliği" yeni gelişmelere, politikalara ve açılımlara elverişli olmamakta, sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır.

Bunalımlı ve tartışmalı dönemler, aynı zamanda yeni çıkış yollarının arandığı dönemlerdir. Bu dönemlerin tüm olumsuzluklarına rağmen toplumun yeni çıkış yolları ararken yaptığı tartışma ve fikir üretimi, kendini sorgulama çabası, işin tek olumlu yanı olsa gerek. Sorunlu toplumlar; çözümlerin tartışıldığı, yeni yönelişlerin üretilip, uygulamaya konulduğu verimli topraklar olma özelliğini korurlar. Cumhurbaşkanından siyasi önderlere ve köşe yazarlarına kadar toplumumuzun her kesiminde gündemini koruyan kimlik sorunu üzerindeki tartışmalar, bu konuda toplumumuzda bir tıkanıklık oluğunun ve çıkış yolu arandığının göstergesidir. Bu konuda statükocu ve muhafazakar görüşleriyle tanınan Cumhurbaşkanı'nın dahi "yeni bir anayasal kimlik" konusunda çeşitli çevrelerden görüş aldığı bilinmekte. Sistem bu noktada tıkanmıştır. İttihad ve Terakki'nin ilk defa uygulamaya koyduğu "Türk kimliği", yeni gelişmelere, politikalara ve açılımlara elverişli olmamakta, sorunların çözümünü zorlaştırmaktadır. Ne Cumhurbaşkanı'nın, ne tartışmaya katılan diğer aydınların ve de bizlerin amacı, "Türk kimliği"nden vazgeçmek değildir. Önemli olan; aksi savunulsa dahi "Türk kimliği"nin bir kavmi çağrıştırmasından dolayı daha birleştirici ve toparlayıcı üst kimlik ihtiyacının ortaya çıktığının vurgulanmasıdır.

Vahyi kendisine rehber edinen müslüman aydınlar, kavimlerin ve dillerin ayrılığının bir gerçek olduğunu kabul etmişlerdir. Kur'an, 49/13. ayetinde "Ey insanlar, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık , birbirinizi tanımanız için sizi milletlere ve kabilelere ayırdık.. Allah yanında en üstününüz en çok korunanızdır(takva) . Allah bilendir, haber alandır." diyerek aynı gerçeğe işaret etmiştir. İnsanların farklı kavimlere ve dillere sahip olması bir kimlik beyanı oluş, tanışma ve ilişki kurma açısından önem taşır. Yoksa bu üstünlük taslamak için bir gerekçe olamaz. Bize mutluluk verecek bir kavme mensup olmamız, başkalarına mutsuzluk vesilesi olmamalı.İnsanların "kavim kavim olmalarının" sosyal bir gerçeklik olması, bu gerçeğin ortadan kaldırılmaya çalışılmasının zulüm olduğunu da gösterir.Ancak insanların kavimlere, ırklara ayrılması bir üstünlük sebebi olmadığı gibi; gocunulacak veya açıklanmaktan çekinilecek bir vasıf da değildir. Hiç kimse bir kavme mensup olmak veya olmamak hususunda bir tercih kullanamaz. Çünkü bu aidiyet; doğuştan olup, insan iradesinin bu tercihte bir rolü yoktur. Ancak insan toplu yaşayan varlıktır. Kavimlerden veya ırklardan büyük topluluklara ihtiyacı olduğu gibi, diğer insanlarla da ilişki kurması gerekmektedir. İnsanların toplum halinde yaşayan varlıklar olması, daha büyük birliktelikler için onları birbirine bağlayacak, kavimden üstün tercih ve seçim yapabilecekleri bir "üst kimliğe" gereksinimleri olduğu zaruretini ortaya çıkarır. İnsan ve toplumların üst kimliklere sahip olmaları, onların "alt kimliği" olması gereken ka-

vim, ırk gibi kimliklerini inkar veya terk etmelerini gerektirmez. Türk Türk olarak kalacak, Arap Arap olarak, Acem Acem olarak. Ancak bütün bu insanlar "İslam üst kimliği" altında daha büyük bir birlikteliğin yollarını arayacaktır.

Batıcı aydınların bu üst kimlik konusundaki tez ve tekliflerinin "anayasal üst kimlik" olduğu anlaşılmaktadır. Bu kavram yeni değildir. Aynı anlamda Osmanlının son dönemlerinde aydınlar arasında tartışılmıştır. Osmanlının gerileme dönemlerinin sonuna doğru peşpeşe alınan yenilgiler üzerine imparatorluğun parçalanma tehlikesi ortaya çıkınca; Osmanlı aydınları, halkların hangi kimlik altında birarada tutulması gerektiğini uzun müddet tartıştılar, teklifler ileri sürdüler. Bu tez ve teklifleri üç ana kolda toplayabiliriz(*)

Üç Üst Kimlik

Birinci tez: Abdülazizle başlayan, asıl uygulamasını 2.Abdülhamit'le bulan "İslam üst kimliği"dir. Bu fikri savunanlar; Avrupa hıristiyan devletlerinin güçlenmesi neticesinde, Osmanlı Tebaası olan dindaşlarını, Osmanlıdan ayırma siyasetine karşı Osmanlının gücünün olmadığını ileri sürüyorlardı. Hıristiyan tebaa eninde sonunda Osmanlıdan ayrılacaktı. Musevi tebaa ise önemsizdi. O halde müslüman teba birarada tutulmalı ve bunun yolları araştırılmalıydı. Avrupalı hıristiyan devletlerin, İslam milletleri ve kavimlerine tesir edemeyeceğini, Osmanlı'nın müslüman kavimleri "İslam üst kimliği" ile birarada tutabileceğini savunuyorlardı.

Bu konuda ikinci görüş: "Osmanlı üst kimliği"ni ileri sürüyordu. Bu kimlik, bugün de ileri sürülen, kaynağını anayasadan alan, toplumsal sözleşmeye dayanan bir çeşit gönüllü birliktelikti. Bu görüşün sahiplerine göre hıristiyan ve musevi topluluklar da bu birlikteliğe evet diyecekler, Osmanlı Tebası olmakla iftihar edeceklerdi. Ancak bu gerçekleşmedi. Çünkü daha ilk meclis toplantılarında bu gruplar kendi çıkarları doğrultusunda batılı devletlerle işbirliği yaptılar. Osmanlının parçalanmasının hızlanmasında katalizör görevi yaptılar.

Üçüncü görüş ise bu iki tezi gerçekçi bulmuyor. Üst kimliğin ancak ulus temelinde olabileceğini, bir ulus etrafında toplanmayan toplumların eninde sonunda dağılacağını savunuyordu. Bu görüş sahiplerine göre Osmanlı içinde toplayıcı ulus kimliği "Türk kimliği" olmalıydı. Devleti kuran ve yaşatan, en büyük nüfus çoğunluğuna sahip kavim Türklerdi. Osmanlı içinde en çok konuşulan dil Türkçeydi, dil karmaşasına son verilerek resmi dil olarak Türkçe kabul edilmeli, "Türk kimliği" etrafında toplanmalıydı. Diğer kavim ve soy kimlikleri bu büyük kimlik içinde eriyebilirdi. Onların bu konuda Osmanlıya ve Türklere duydukları saygıdan dolayı buna bir itirazları da olmazdı. Gerçekten de Anadolu'da yaşayan küçük birer topluluk özelliğini gösteren, Boşnak, Arnavut, Çerkez, Laz, Tatar, vb. topluluklar bugün Türkler içinde erimiş ve türkleşmişlerdir. Bunda bir zorlama ve baskı olduğunu da söylemek zordur.

Bu tezin bir başka gayesi de; Batılı emperyalist devletlerin bundan sonra Osmanlıyı bölmek ve zayıflatmak için kavimcilik kozunu oynamalarını engellemekti. Çünkü Batılı güçler, Osmanlıyı parçalamak için din ayrılığı kışkırtmasından sonra, müslüman kavimler arasında da kavim ve ırk ayrılığını kışkırtmaya başlamışlardı. Tek kavim, tek devlet olursa bu istismar önlenecekti.

Bu tez bir ölçüde gerçekçiydi, ancak bu görüşün yumuşak karnı "Kürt kimliği"ydi. Çünkü kendini Kürt hisseten insanlar oldukça önemli sayılacak bir nüfus çoğunluğuna sahipti. Türklerle evlenmiş, kaynaşmış ve birlikte 10 asır yaşamış olmalarına rağmen, yine de bir bölüm insan kendini ayrı hissediyordu. Zaman zaman Osmanlının son dönemlerinde bu konuda bir iki önemsiz olay olmasına rağmen Türkler ile Kürtler arasında önemli bir sorun çıkmamıştı.

Biraz da 2.Abdülhamit'in İslamcı siyasetinden endişeye kapılan Batılıların emperyalist ırkçı parçalama propagandaları neticesinde; Osmanlı aydınlarının bilhassa asker kesimleri bu tezi benimsedi. Başta Enver Paşa olmak üzere İttihad ve Terakki Partisi tarafından savunulan bu tez, daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi'nin ve Cumhuriyet aydınlarının tezi haline geldi. Ancak kavmi çağrıştıran bir "üst kimlik", karşı milliyetçi tepkiyi yarattı. Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde başlayan karşı milliyetçi hareketler günümüze kadar devam etti.

Sonuç

Günümüzde yeniden aynı tezlerin ortaya atılarak tartışılması, sorunun "Türk üst kimliği" ile aşılamamasındandır. Bugüne kadar "Türk kimliği" bir üst kimlik olarak kullanılıyor, ırksal yönünün olmadığı, sadece vatandaşlığı, yani üst kimliği belirttiği ifade ediliyorsa da; Türk adı bir kavmin de adı olduğundan ülkemizde toparlayıcı olamadığı gibi, yeni politikalar üretilerek Orta Doğu'da müslümanlar ile bizlerin yeni bir-

"Anayasal üst kimlik" ise Osmanlı dönemi aydınlarının savunduğu "Osmanlı üst kimliği"nin yeni bir versiyonudur. Bu tarz sözleşmeye dayanan bir kimlik yapay bir kimliktir.

liktelikler ve oluşumlar meydana getirmelerine elverişli değildir. Örnek vermek gerekirse Orta Asya Türki Cumhuriyetleri dahi bir "Türk üst kimliği"ni kabul etmemektedirler; kendilerini Azeri, Özbek, Kazak olarak adlandırmaktadırlar. Yine Selçuklu döneminde birlikte bir devlet kurduğumuz İran ve Irakhlara da bu üst kimliği kabul ettirmek mümkün değildir.

Güncel olan diğer "anayasal üst kimlik" ise Osmanlı dönemi aydınlarının savunduğu "Osmanlı üst kimliği"nin yeni bir versiyonudur. Henüz sesli düşünmemekle beraber, bu görüşün savunucularının "Anadoluluk", "Orta Doğululuk" gibi coğrafi yönü ağır basan, anayasa ile tarif edilecek bir üst kimlik teklif edecekleri anlaşılmakta. Böyle bir üst kimliğin bir fantazi olması ve günü kurtarmaktan başka bir faydasının olmayacağını şimdiden söyleyebiliriz. Bu tarz sözleşmeye dayanan bir kimlik yapay bir kimliktir. Kaynağını dinden, dilden, kültürden, ekonomiden, tarihten almayan yapay kimliklerin yaşama şanslarının olmadığını Osmanlı deneyi göstermiştir. Osmanlı parçalanıp dağılırken hiç bir hıristiyan ve musevi "Biz Osmanlı tebaasıyız, aman parçalanmayalım" demeniş, dese bile aksi yönde çaba göstermemiştir.

Bugün Avrupa ülkeleri, ulus devletlerin üstünde bir "Avrupa birliği" veya "Avrupa vatandaşı" kavramı altında yeni bir birliktelik hedefinde uzun bir yol almıştır. Bir üst kimlik olan "Avrupa vatandaşlığı" kimliğinin tarihi ve dini temelleri vardır. Avrupa medeniyetinin ortak temelleri, Greko-Romen kültürü ve Hıristiyanlık'tır. Yine aynı zamanda bu kimliğin oluşturulmasının altında; Avrupa sanayisinin, Amerika ve Uzak Doğu ülkelerine ekonomik bakımdan üstünlük sağlayarak kendi arasında bütünleşme çabası da vardır. Bu sebeple bizim aynı coğrafyada yaşıyor olmamız, bu kimliği ne bizim kabullenmemize imkan verecektir, ne de Avrupalılar bizi böyle bir kimliğe layık göreceklerdir. Çünkü biz ayrı bir medeniyetin mensuplarıyız.Bu sebeple tıpkı Osmanlı'da "Osmanlı Vatandaşlığı" kimliğinin yaşamadığı gibi, bugün de medeniyet temeli olmayan , yapay bir anayasal kimliğin yaşama şansı olmasa gerek.

Esasen bizim yeni bir üst kimlik ararken çok uzaklara gitmemize gerek yoktur. Tarihimizde müntesibi olmakla övündüğümüz "İslam üst kimliği" ile bu coğrafya üzerinde kurduğumuz Selçuklu ve Osmanlı gibi iki süper devlet vardı. Bu kimliğin medeniyet temeli olduğu gibi kimsenin itiraz edemeyeceği tarihi ve muhteşem geçmişi en iyi referansıdır.

Selçuklu ve Osmanlı devletlerinin bu topraklar üzerinde 1000 yıldır devam eden hakimiyetleri, bu kimliğin gerçekçiliğinin tartışmasız delilidir. Bu "üst kimlik", gereksiz çatışma ve kuvvet kaybını önleyeceği gibi, İslam medeniyetinin eşitlik, kardeşlik ve ilim temeline dayalı söylemleri, insanlarımızın birlikteliğini tam olarak sağlayacak çimento olacaktır.

Yine ileride Orta Doğu İslam milletleri arasında kurulacak "Avrupa Topluluğu" benzeri üst ortaklıklar sayesinde; İslam ülkelerinin ekonomik gelişmelerinin de tahmin edilenin çok üstünde olacağı aşikardır. Hatta Amerika, Avrupa ve Japonya'nın yanında dördüncü bir süper güç olacağını iddia etmek, çok abartmalı tahmin değildir. Bugün sessiz sedasız faaliyet gösteren Türkiye, İran, Pakistan ve Orta Asya Cumhuriyetleri arasında Ekonomik İşbirliği Teşkilatı'nın geliştirilmesi dahi; bir taraftan Hazar Denizi kıyılarına, diğer taraftan Basra Körfezine, Bir taraftan Hint Okyanusu'na ve Çin'e dayanan, batı sınırı Akdeniz ve Avrupa'da olan muhteşem ekonomik birlik ortaya çıkar. Bu topluluk bir yandan dünyanın en zengin petrol yataklarına sahipken, bir yandan da eğitilmiş ve gene 300 milyona yaklaşan nüfusuyla süper bir güç olabilir. Çünkü bu coğrafyada Selçuklu ve ondan önce kurulan birliktelikler geçmişin olumsuz şartlarına rağmen yaşamış ve zenginlikleri bakımından zamanında bütün dünyanın ilgisini çekmiştir.

Böyle bir birliktelik; Orta Doğu'nun kavmi çekişmelerini, savaş ve gereksiz rekabetlerini ortadan kaldırır, bölgeye de huzur getirir. Ne Kürt sorununun, ne su sorununun ne de benzeri çekişmelerin yaşama şansı kalır. Sorun yaratan bir coğrafyadan, kardeşliğin, medeniyetin ve ilerlemenin tarlası olan coğrafya ortaya çıkar.

Böyle bir tablonun gerçekleşmesine elbette ki içimizde ve dışımızdaki şeytani güçler mani olmaya çalışacaklarsa da; Allah'ın da orduları ve planları vardır.

Netice itibariyle ülkemizin ve insanlarımızın önünde en büyük engel olarak gördüğümüz bu üst kimlik sorununun çözümü; "İslam üst kimliği"ni kabul etmek, bu hususta milli bir mutabakat sağlamaktır. Esasen topyekun millet olarak varlığımızı ortaya koyduğumuz İstiklal Savaşı'na kaynaklık eden 1921 Anayasası "İslam üst kimliği" temelinde, Türkçeyi resmi dil kabul eden bir mutabakattır.

Netice itibariyle ülkemizin ve insanlarımızın önünde en büyük engel olarak gördüğümüz bu üst kimlik sorununun çözümü; "İslam üst kimliği"ni kabul etmek, bu hususta milli bir mutabakat sağlamaktır.

(*)Bu konuda toplu görüşleri "Yusuf Akçura"nın "Üç tarz-ı siyaset" isimli kitabında bulabiliriz. A.K.D.T.Y.K. Yayınları, 1991

GÜNDEM

TÜRKİYE'DE DEĞİŞİM SANCILARI

Cengiz ÇANDAR

Türkiye'deki siyasi yapı da, Türkiye'deki yerleşik değer sistemi de, halkın kendi dinamiklerinin berisinde ve gerisinde kalmıştır.

Aşağıda okuyacağınız yazı, AKV tarafından tertiplenen İstanbul Sohbetleri çerçevesinde Cengiz Çandar'ın Dâruzziyafe'de yaptığı konuşmanın metnidir.

Saygıdeğer misafirler, tarihi bir mekanda sizlerle beraber olmak fırsatını bana verdiği için Araştırma ve Kültür Vakfı'na peşinen teşekkürlerimi arzetmek istiyorum. Bu vesileyle, bu akşam buradaki beraberliğimizi, benim herhangi bir konu hakkında malumatfüruş tavrıyla konuşmamdan ziyade bir cumartesi akşamının geniş bir sohbeti olarak mütalaa edilmesini rica ediyorum. O sebeple, sohbetimize zemin teşkil etmesi bakımından hepimizin zaten bugünlerde her yerde tartıştığı konulara şöyle bir girelim. Daha sonra da sorular ve görüşlerle ve benim de cevaplarımla bu geceyi bir sohbet gecesi haline getirelim.

Şimdi, iki mesele çok çarpıcı duruyor. Bunların sizleri de yakından ilgilendirdiğini tahmin ediyorum. Hepimizin her yerde üzerinde durduğu konular olarak bunların ilki Türkiye'de özellikle seçimlerle birlikte meydana gelmiş olan siyasi, iktisadi ve sosyal manzara. Yani Türkiye nereye gidiyor? Ne istikamette yol alıyor? Durum nedir? Bunun bir fotoğrafını çekmek, olan bitenin bir teşhisini koymak. İkinci olarak, benim şahsen buna çok bağımlı gördüğüm -sanırım sizler de öyle düşünüyorsunuz- dur- hemen yanıbaşımızda, çok yakınımızda olan Bosna'daki durum ve Türkiye'de bizlerin tutumu. Yani Bosna nereye gidiyor? Konuşmama bu iki noktayı esas almak istiyorum.

Hadiseleri ele almaya biraz öncesinden başlarsak, 1989 ve '90 yıllarında dünyada çok önemli bir değişikliğin gerçekleştiğini görüyoruz: Dünya nizamına hükmeden, bütün dünya ülkelerini belli kurallar içinde davranmaya sevkeden soğuk savaş sona erdi. Berlin duvarı yıkıldı. SSCB dağıldı ve evrensel mesaj iddiasındaki bir dünya sistemi, sosyalist sistem çöktü. Bu o kadar süratli ve o kadar dar bir zamana sığdı ki, bunun eski deyimle tevlid edeceği neticeler kolaylıkla, süratle anlaşılmadı yada değerlendirilmedi. "İşte kötü, insanları baskı altında tutan yanlış bir sistem çökmüştür, hayırlı bir sonuç doğmuştur. Artık bundan sonra dünya daha serbest düzenlere, nizamlara doğru yol alacaktır" diye aceleci bir hüküm verildi.

Aslında dünyanın birçok ülkesinde bunun daha önemli sonuçlar, daha derin anlamlar getireceği tartışılıyordu ama, doğuracağı neticelerin boyutları ve gelişmeler kestirilemedi. Tabii, soğuk savaşın sona ermesi ve bir sistemin, adeta değişmez sanılan koca bir devletin, Sovyetler Birliği'nin yokolması, dünyayı büyük bir geçiş döneminin içi-

Türkiye toplumu büyük çoğunluk itibarıyla Cumhuriyet'in 70 yılından beri kendisine dayatılan değerleri paylaşmama eğiliminde olduğunu gösterdi.

ne soktu. Bütün değer sistemleri sarsıldı. Bütün alışkanlıklar, kurulmuş yapılar, şiddetli bir deprem görmüşçesine titremeye başladı; bazıları da çöktü. Bu makro plandaki fotoğrafın bölgesel izdüşümlerine baktığımız zaman, Kafkasya'daki karışıklıklardan Balkanlar'daki manzaraya kadar gidebiliriz.

Yeni bir dünya oluşmaya başladı. Ama bu yıkım o kadar süratle ve beklenmedik bir biçimde geldi ki, yeni dünyanın hangi esaslar dahilinde oluşacağı daha tesbit edilmeden oluşmaya başladı. Bu bakımdan, oluşmakta olan yeni dünya kimisine göre, eski ABD başkanı Bush'un tabiriyle, yeni dünya düzensizliği aslında. Düzenin ne şekilde, nasıl ve kimler tarafından koyulacağı da tesbit edilmemişti. Bu, büyük bir gelişme. Kaç yıl sürer, ne gibi ızdıraplar ve sancılarla gider, bunu kestirebilmek kolay değil. Fakat en azından o güne kadar varolmuş kurumlar ve siyasi yapıların artık değişen, dönüşen, yeni bir evreye girmiş olan dünyanın ihtiyaçlarına cevap veremediği, köhneleştiği anlaşılmaya başlamıştır.

Bunu Türkiye'mize getirip baktığımız zaman, Türkiye'deki siyasi yapı da, Türkiye'deki yerleşik değer sistemi de, halkın kendi dinamiklerinin berisinde ve gerisinde kalmıştır. Çünkü Türkiye'de halk, dünyanın her köşesindeki gibi bu büyük değişiklikten nasibini almıştır. Tek tek fertler bakımından belki bu zihinlerde ya da şuuraltında yerleşik değildi ama, adeta görünmez bir el insanları, insanlığı ve bu arada bizim kendi milletimizi, kendi halkımızı da yeni bir mecraya doğru, eskisinden farklı bir mecraya doğru zaten harekete geçirmişti.

Ama yapı aynı yapıydı. Ne demektir bu? İşte, bizim önce 1924, sonra 1961, ondan sonra da 1982 anayasasıyla tespit edilmiş bir millet meclisimiz var; 450 tane milletvekili var; o meclis de şu şu partiler tarafından, o partiler de şu şu şahsiyetler tarafından temsil edilmektedir. İşte seçimler... Biri gider öbürü gelir. Aşağı yukarı sistemin sınırları, kuralı bellidir. Ancak halk böyle gitmemeye başlamıştı. Halkın böyle gitmemeye başlamışlığı anlaşılamadı. Bu ne zaman anlaşıldı? 27 Mart seçimleriyle anlaşılır gibi oldu; fakat tam da anlaşılmış değil hala. Yani günlük gazetelere baktığımız zaman bunun çok da derinden anlaşılmadığı, yani çok iyi anlaşılmadığı, ya da çok kuvvetli anlaşılıp onun bir tedirginliğinin, rahatsızlığının olduğunu sanırsınız. İki şıktan biri. Ama en azından 27 Mart'la ortaya çıkan Türkiye'deki siyasi ve sosyal eğri ile mevcut siyasi sistemin birbirine denk düşmediği, uyuşmadığı noktasına geliriz.

27 Mart Seçimleri ve Sonuçları

Yani 27 Mart seçimlerinden çıkarabileceğimiz sonuç nedir? Türkiye'deki sistemi temsil eden bütün siyasi organizmalar yenildi. Sistem dışı gözüken bir siyasi teşekkül, Refah Partisi yenilmedi. Bu ilginç bir fotoğraf. İkincisi, Türkiye toplumu büyük çoğunluk itibarıyla Cumhuriyet'in 70 yılından beri kendisine dayatılan değerleri paylaşmama eğiliminde olduğunu gösterdi.

Tabii ki bu noktada RP'nin diğerlerinden farkı, bu milletin kendi kültürel özellikleri ve yapısına uygun bir görüntü sergilemiş olmasıdır. Ama müslüman oyları -ki bu milletin ezici çoğunluğu öyledir- diğer partilere de belli ölçülerde yansıdı. Fakat heyeti umumiyesi itibariyle bakıldığı zaman, Türkiye'de milletin üzerine hükümranlığını kurmuş olan sistemle bu ülke insanlarının dinamiklerinin, eğilimlerinin gelişme yönü birbirine uymuyor. Öyle ki, otopsi masasına seçim sonuçlarını yatırdığımız zaman birbirine çok yakın oy almış 5 tane parti, 6 tane parti görüyorsunuz. Yani her bir parti altıda bir, beşte bir oranı temsil ediyor. Bir parti beşte biri temsil ediyorsa beşte beşe hükmedemez. Diğerleri için de aynı şey sözkonusudur. Tabii, bu sözlerimle çok klasikleşmiş 80'e karşı %20 ifadesini reddetmiş oluyorum. Böyle birşey yok. Yani %20 Refah, %80 gayrı Refah; bu mantıkla %20 müslüman, %80 başka türlü müslüman ya da müslüman değil. Bu, seçim sonuçlarının taciz ettiği zihinlerin yaptığı bir aritmetik ayrımdır. Öyle bir durum yok.

Fakat şöyle bir durum var: Toplum siyasi partiler arasında parçalı bölüklü bir hale gelmiştir. Bunun tercümesi, hiçbir siyasi teşekkül, hatta iki siyasi teşekkül birleşse dahi Türkiye'yi idare edemez demektir. Ve bunun başka bir deyimle ifadesi, Türkiye'de ciddi bir siyasi tıkanıklık vardır. Bu siyasi tıkanıklık her geçen gün daha da derinleşme ihtimalini ifade ediyor. Bu tıkanıklığın tipik tezahürü ekonomik krizdir. Bütün toplumumuzu derinden etkilemesi kaçınılmaz olan ekonomik

kriz, kendi başına bir anlam taşımaz. Çünkü dünyada ekonomik kriz birçok ülke tarafından yaşanmaktadır. Ayrıca ekonomi uhrevi bir sistem de değildir; insanların zekasının, zihninin kavrayamayacağı, bilemeyeceği öyle büyülü unsurlar, uhrevi özellikler taşıyan bir şey değildir. Ekonomi insanlararası faaliyetlerin bir vechesidir sonuçta. Bunun da enstrümanları vardır. İşte, faizleri yükseltirsek ne olur, aşağı çekersek ne olur? Para basarsanız, para arzı piyasada yükselir, mal arzı para arzını karşılayamayacak düşüklükte olursa ne olur? Tüm bunların sonuçları bilinir. Ardından tedavi olayı gelir dolayısıyla.

Ekonomik Kriz mi? Rejim Krizi mi?

Bu bakımdan Türkiye'de yaşanan kendi başına bir ekonomik kriz değildir. Çözülemez bir ekonomik kriz de değildir. Bu siyasi tıkanıklığın yolaçtığı bir ekonomik krizdir çünkü. Son para piyasalarındaki dalgalanmalarla da hepimizin gördüğü gibi psikolojik unsurun fevkalade önemli rol oynadığı, güvenle ilgili ya da güvensizlik nedeniyle ağırlaşan bir ekonomik krizdir. Güvensizlik ya da güven bunalımı, siyasi yapıya ya da Türkiye'nin idare sistemine, yönetim mekanizmalarına ilişkin bir hususdur. Ama ekonomik krizin yolaçacağı sosyal sonuçlar mevcut siyasi tıkanıklığı daha da derinleştirecektir. Yani ekonomik kriz belki bu siyasi tıkanıklıktan tevlid etmiştir.

Şimdi, buradan hareket etmeksizin başka bir nokta var:Türkiye aslında yakın tarihinin, Cumhuriyet tarihinin en krizli dönemi içindedir. Yalnız, Türkiyemizin hayırlı bir dönemin sancıları içinde iki büklüm olduğu ve kıvrandığı sezgisini ben naçizane ediniyorum. Cumhuriyet tarihinin en derin, en ciddi bunalımıysa bu , o zaman Cumhuriyet tarihinin başından bu zamana kadar taşınan şu bitmiştir.

Yani Cumhuriyet 1923 yılında kuruldu; elinde avucunda hiç birşey yoktu bu ülkenin. Balkan Harbi'nden 1. Dünya Harbi'nin Yemen cephelerine, Kafkasya cephelerine kadar evlatlarını toprağa bırakmış, parçalanmış ailelerle, göçmenlerle dolu yanmış yıkılmış bir ülke ve ulus... 1911'de savaşmaya başlıyor. 1914'de savaştan çıkıp bu sefer bir Cihan Harbi'nin içine giriyor.1918'de ordan çıkıyor, Osmanlı mülkünün Arap olmayan müslümanlarının yaşadığı terekesini kurtarmak için bir 3-4 sene daha savaşıyor ve Osmanlı coğrafyasının orasından burasından müslüman göçmen kitleleri Arnavutluk'tan, Makedonya'dan, Bosna'dan, Bulgaristan'dan, Batı Trakya'dan, Arap topraklarından, Kafkasya'dan savaşlarla, kan dökerek, binbir ızdırap ve çile ile geliyor, bu ülkeye yığılıyor. Adeta herşey sıfırdan başlıyor. Sonra biraz toparlanmaya çalışıyor, 2.Dünya Savaşı'nın kıtlık yılları yaşanıyor. 50'de, 60'lı, 70'li yıllarda bir yığın sıkıntı yaşanıyor. Ve 90'lı yıllara geliyoruz: Soğuk savaşın bitimi, sosyalist sistemin çöküşü, Sovyetler Birliği'nin dağılması sayesinde birdenbire Türkiye, Çin seddi'nin civarından, Kırgızistan'dan, Kazakistan'dan Tuna boylarına, Osmanlı'nın gittiği en öte noktalarına kadar ki bir alanın cazibe noktası, cazibe alanı haline geliyor.

Toplum siyası partiler arasında parçalı bölüklü bir hale gelmiştir. Bu, hiçbir siyasi teşekkül, Türkiye'yi idare edemez demektir. Ve bunun başka bir deyimle ifadesi, Türkiye'de ciddi bir siyasi tıkanıklık vardır.

Türkiye dünyanın önemli güçlerinden, önemli devletlerinden biri olmak üzereyken bir bakıyoruz ki Cumhuriyet tarihinin en büyük bunalımını yaşıyor. 20'lerde, 30'larda yaşamadığımız kadar kötü bir dönemdeyiz -öyle söyleniyor. O zaman bu işte bir yanlışlık var. Ya tespitte, ya teşhiste bir yanlışlık var, ya da işin başından yanlış gelen birşey var. Galiba olan bu ikincisi.

Bu rejim, Cumhuriyet idaresi bir olumlu, bir olumsuz özellik taşıyor. Olumlu özelliği, 1.Dünya Harbi sonunda dünyadaki bütün kara imparatorlukları yıkılır ve dağılırken - insanlar gibi devletler ve imparatorluklar da doğuyorlar, büyüyorlar, yaşlanıyorlar, ölüyorlar- Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap olmayan müslüman toprakları korundu. Osmanlı terekesinin bir bölümünün Ehli Salib'e kaptırılmadan, parçalatılmadan, coğrafi ve sosyo-kültürel bütünlüğünü koruyarak muhafaza edilmesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin olumlu, hayırlı tarafıdır.

Olumsuz yanı ise, reddi miras üzerine kurulmasıdır. -Belki dönemin şartları öy-

Cumhuriyet tarihinin en derin, en ciddi bunalımıysa bu, o zaman Cumhuriyet tarihinin başından bu zamana kadar taşınan su bitmiştir.

le gerektiriyordu, o ayrıca tartışılabilir- Altı yüzyıllık bir geçmişi reddetti ki, ya da kendisini reddetmeli diye hissetti ki yeni cumhuriyet oluşabilsin. Dolayısıyla, bu milletin benliğine çok şiddetli bir darbeyi bu milleti korumak için bu milletin rejimi olarak kurulan cumhuriyet yaptı. Ne yaptı? Mazisiyle bütün bağlarını kopardı; kültürüyle kopardı. Ve harf inkılabı... Kültür mirasımıza özel ihtisas meraklıları hariç hiçbirimiz ulaşamaz olduk. Bir insanın hafızasının yokedilmesi ne ise o oldu. Milletin hafızası yokedildi.

Laiklik, Batı ve Osmanlı

Yanısıra laiklik denilen bir devlet uygulama biçimi getirilmek istendi. Aslında Osmanlı İmparatorluğu da herhangi bir Avrupa devleti kadar laikti. Fetva vermemekte direnen şeyhülislamların başına nelerin geldiği Osmanlı tarihinde mevcuttur. Yani siyasi otorite kendisini dini kurallarla hareketi manen bağımlı hissederdi, ama siyaseten bağımlı değildi. Öte yandan laiklik konusunda kimsenin ağzını açıp da birşey söyleyemeyeceği ABD'de milli paraların üzerinde "in God we trust" -biz Allah'a inanırız, güveniriz- ibaresi vardır. Amerikan başkanları yemin törenlerini İncil'e el basarak yaparlar. Keza Almanya'da da öyledir, İngiltere'de de.

Türkiye 'de ise bu tasavvur bile edilemez oldu. Kitap ve Cumhurbaşkanı, Kitap ve Başbakan; bunlar ayrı kavramlar; asla biraraya getirilemeyecek bir hal almışlardır. Fakat tabii, milletin bin yıllık dini 15-20 yılda değişmez. Millet ve Devlet bir uzlaşma içinde bugünlere kadar geldiler. Dünya dengelerinin bozulduğu ve yeni dinamiklerin ortaya çıktığı 89-90 yıllarından itibaren bu uzlaşma bozulmaya başladı. Esasen Türk milleti tarih boyunca devletine sadık kalmıştır ve devletseverdir. Fakat bir 1923 doktrini anlamından devletle milletin ortak noktaları ortadan kalktı. Seçim sonuçlarından da bunu anlıyoruz. Ve henüz yeni bir mutabakat da imzalanmadı. Şu anda, şu dönemde Türkiye bunun sancısı içinde. Bozulmuş bir mutabakat var; yapılmış yeni bir mutabakat yok. Ve bu, krizli bir dönem. İşte, her tür krizle kendisini gösteriyor. Bunun şurası hayırlıdır ki, Türkiye'nin insanları kendi değer sistemlerinden yeni bir siyasi yapı oluşturmanın arayışına geçtiler.

Bundan birkaç gün önce Ankara'da Diyanet Vakfı'nın bir toplantısında tartışmacı olarak bulunmuştum. Bu hususta orada yaptığım tespit şuydu: Batı'nın gözünde -Batı derken esas olarak Avrupa'yı kastediyorum- yakın tarihte İslam ve müslümanlar Araplıkla eşanlamda kullanılırdı. Bu, Osmanlı devleti'nin sahneden çekilmesi, Hilafet'in terkedilmesiyle birlikte Türkiye Cumhuriyeti'nin bir müslüman kimlikle tarih sahnesinde yeralmaması ya da bu yerini bırakmasıyla oldu. Ve müslümanları, Avrupalıların zihninde Filistin sorunu ya da Arap-İsrail ihtilafının yolaçtığı tepkilerle birleştirilerek anlaşılır oldu. Güney Lübnan'da İslami direniş grupları İsrail'e karşı koyarak intihar eylemleri gerçekleştirdikleri zaman kökten dincidir. Filistinliler davalarını ayakta tutabilmek için önlerinde bütün yollar tıkandığında, bazı Batı havayolları uçaklarını kaçırdıkları zaman terörizm oluyor. Kim yapıyor? Müslümanlar. Dolayısıyla kötü çağrışım yapan bütün sözcükler ve sıfatlar, köktendincilik, bağnazlık eşittir İslam ve Araplar. Fakat Batı toplumları üzerinde esaslı bir tehdit yoktu. Çünkü Arap-İsrail ihtilafı çerçevesi içine durumu kilitlediler.

Soğuk savaşın sona ermesi çok başka, çarpıcı, enteresan bir sonuç daha yarattı; soğuk savaşın sona ermesinin yan ürünlerinden biri, türevlerinden biri Körfez Savaşı'dır. Körfez Savaşıyla birlikte soğuk savaşın da bitmesiyle dünyadaki dengeler ve ittifak sistemleri öyle değişti ki, Arap -İsrail ihtilafı önemini yitirdi. Çünkü dünyada yeni mevziler oluşmaya başladı; yeni ihtilaf odakları, yeni dengeler... Nitekim Araplarla İsrail'in bir barış yapma süreci başladı.

Fakat aynı dönemde İslam gerçek sahibinin elinde yükselme potansiyeli taşıdı. Neresidir orası? Burasıdır! Niçin asıl sahibi burasıdır? Çünkü Osmanlı'nın mirasçısı burası. İslam Batı'nın içine ve ortalarına tarihte iki kere girmişti. Biri Fransa içlerinde Endülüs döneminde durdurulmuştu. İkinci ve asıl büyük dalga, Avrupa'nın hafızasından çıkmayacak dalga Osmanlı ile Viyana önlerine gitti. Ve bu sadece 300 senelik bir hadisedir, çok yenidir. Yani milletlerin kültürlerinde, şuraltlarında kuvvetli tortular bırakacak kadar taze bir dönem.

Şimdi herşey yerli yerine oturmaya

başladı. Batı için son 20-30 yılda müslümanlık Araplıkla eşanlamlı kullanılıyordu ve Araplardan gelen her taşkınlık müslümanlık ya da müslüman hesabına yazılıyordu. Ama felsefi olarak, tarihi olarak Batı için müslümanlık biziz; müslümanlar biziz. Batı müslümanlar olarak bizi, yani atalarımızı gördü.

Bahsettiğim Diyanet Vakfı toplantısında Prof. İlber Ortaylı'nın çok çarpıcı bir tebliği vardı: Avrupa için müslüman ve Türk kelimeleri eşanlamlıdır. Tarihi olarak müslüman dendiğinde Türk anlaşılır, Türk dendiğinde müslüman anlaşılır. Aslında Endonezya'da da müslümanlar var, Malezya veya Hindistan'da da. Fakat Batı ile doğrudan temas etmiş ve Batı'ya hükmetmiş müslümanlık bizden gelenidir. Çünkü Hindiçin'e, Asya kıtasına Batı sömürgeci güç olarak gitti; Hinduyu, Müslümanı, Budisti etkisi altına aldı. Osmanlıların bulunduğu topraklar hiçbir zaman sömürge olmadı. Manda dönemleri oldu ama, sömürgecilik bambaşka birşeydir.

Soğuk savaş sonrasıyla birlikte Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar uzanan geniş coğrafyanın merkez noktasında, o eksenin manivelası durumunda Türkiye bulunuyordu. Ve Türkiye Avrupa müslümanlığını temsil ettiği gibi, Osmanlı mirası nedeniyle aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin çözülmesi sonucu ortaya çıkan yeni cumhuriyetlere de bir örnek model teşkil etme kapasitesini ifade ediyordu. Türkiye'nin bu rolü kazanması demek, rahmetli T.Özal'ın o ihtiraslı deyişiyle dünyanın 1.lig ülkeleri içine girmek, 21.yüzyılı Türkiye'nin yüzyılı yapmak demekti. Dolayısıyla bu gelişmelerle birlikte Türkiye'nin bütün İslam dünyasının önderi hüviyetini kazanması ihtimali belirdi.

Bosna:Avrupa'daki Osmanlı

İşte bu noktada Avrupa'da bu gelişme ihtimalinin akıncısı konumunda Bosna'yı görüyoruz. Bosna buradan bağlanıyor bize. Çünkü Avrupa'nın içinde bir müslüman ve laik devlet modelini Bosna-Hersek temsil etmeye başlıyordu- tabii, Avrupalıların anladığı anlamda laik, Türkiye'de kendilerine laik diyenlerin anladığı anlamda değil- Bosna-Hersek nedir? Bosna-Hersek Balkanlar'daki Türkiye'dir.Osmanlıdır Bosna-Hersek. Ve ırki olarak ahalisinin Hırvatlar ve Sırplardan hiçbir farkı yoktur; hepsi aynı millettir. Fakat biri katolik, biri ortodoks, biri müslüman. Boşnaklar ne zaman müslüman olmuş? Osmanlılarla beraber. Dolayısıyla Bosna-Hersek Osmanlı Devleti'nin üç beyi konumunda; yani Osmanlı müslümanlığının Avrupa'daki en ileri noktasını temsil ediyor. Başına gelen badire de bu yüzden. Boşnak dediğimiz andan ya da Bosnalı müslüman dediğimiz andan itibaren Osmanlılardan bahsediyor olmaktayız. Böyle oldukları için Avrupa'dan silinmek isteniyor.

Bu milletin benliğine çok şiddetli bir darbeyi bu milletin rejimi olarak kurulan Cumhuriyet yaptı. Mazisiyle bütün bağlarını kopardı.

Bosna Hersek Avrupa'da hayatta kalabilirse, biz o zaman Türkiye olarak Avrupa'ya girebiliriz demektir. Veya tersine çevirelim. Biz bu krizi aştığımız noktada, Türkiye'yi hak ettiği güce kavuşturduğumuz oranda Kafkasya meselesini, Balkanlar meselesini halleder duruma gelebiliriz. Bu bizim gücümüzle ilgili birşey. Bosna-Hersek bizim için savaşıyor aslında, bize vakit kazandırmak için. Biz kendimizi toplayıp ayağa kalktığımız zaman da onların oradaki, Azerbaycan'ın bu taraftaki başarısının, zaferinin, esenliğinin güvencesi haline gelebiliriz. İşte bu bakımdan Türkiye'nin içine girdiği bu süreç bunalımlı olmakla birlikte hayırlı bir süreçtir. Çünkü başaşağı duran gövde ayakları üzerine dönmeye başlamıştır. Türkiye bunun sıkıntısını çekiyor.

Türkiye'de seçimlerden müslümanlar çıkmaya başladı. Demek ki Türkiye'deki çoğunluk kendi kimliğine uygun bir siyasi yapı arayışında. Nasıl itiraz edeceğiz buna şimdi? Ya demokrasiden vazgeçeceğiz, bu bize uymuyor, iyi bir sistem değil diye. Peki, biz kimiz o zaman? Biz işte falanca tümen, filanca kolordu, yargıtay, sayıştay, danıştay... Ülkenin kurumları başka, siyasi otoritesi başka.Cumhuriyet'in sahibi kurumlar mıdır, millet midir? Milletse milletin iradesine tabi olmak zorundayız. Milletin iradesinin en uygun ve kolay kanallardan tecelli etmesinin mekanizmalarını oluşturmamız lazım ki, iyi bir demokrasimiz olsun. Onu oluştur-

Tanzimat'tan itibaren Hariciye'nin görevi, İmparatorluğun adeta mukadder olan çöküşünü geciktirmek üzerine kurulmuştu.Yani geçen yüzyılın ortalarından başlayarak bizim Hariciye reaksiyona dönüktür; aksiyona dönük değildir.

duğumuz zaman ise, iktidara kim gelirse tahammül etmeye başlayacağız. O da başkalarına tahammül edecek.

Ama Türkiye'de bu egzersizin başladığını ben göremiyorum. Benim de içinde bulunduğum basında muazzam bir panik var. O yüzden mümkün olduğu kadar en yakın mesai arkadaşlarımla az görüşmeye gayret ediyorum ki, panik bana da bulaşmasın. Gerçekten ciddi bir panik var: "Türkiye gidiyor!" Yahu Türkiye nereye gidiyor? Bu ülke istiklalden beri yerinde duruyor. Alpaslan girdikten sonra yaklaşık bin yıldır buradayız. Gideceğimiz bir yer de yok. İşgal tehlikesi altında da değiliz. Bankacılık sistemi çöküyor... Kötü bir sistemse tabii çöker. Bunun sıkıntıları da çekilir, bir sürü ocak da söner. Bunun böyle sonuçları vardır. Ama dünyanın sonu değildir, çaresine bakılabilir. Bunu iktisatçılar daha iyi bilir. Fakat öyle bir panik var ki... "Haydi Türkiye" diye, adeta ikinci Kurtuluş Savaşı'ymış, büyük fedakarlık gösterip ülkemize sahip çıkmalıymışız.

Bu ülkenin insanları sahip çıkalım mı, çıkmayalım mı? diye bir soruyu kendilerine hiç sormuş değillerdir. İnsanlar kendi ailelerinin içinde, kendi topraklarında barışık yaşıyorlar o topraklarla zaten. Buradan yola çıkıp Erzurum'a kadar gitsek, yolda milyonlarca insana "Türkiye'ye sahip çık arkadaş" desek, adam şaşırır kalır. Zaten Türkiye onun. Şimdi, Türkiye'yi yönettiğini zanneden ya da yönetmek isteyen bir kesimin elinden yönetim kaçıyor ve aslında iade edin bana diye bağırmak istiyor. Tabii ki büyük sıkıntılar çekeceğiz; durum öyle gözüküyor. Mazallah toplumumuzun çeşitli kesimleri arasında hiç istenmeyen kanlı çatışmalar dahi olabilir. Bu ihtimaller de maalesef mevcuttur.

Fakat herşeye rağmen sağlıklı bebekler, sancılı doğumlarla oluşuyor. Şu anki sancılı dönem, Türkiye'nin içinde bulunduğu coğrafyada, insanlık tarihinde büyük roller oynayabileceği gelişmelere doğru, devletin halka ait olabileceği günlere doğru bir geçiş dönemidir. Bütün çekeceğimiz sıkıntılara rağmen, sonunda Türkiye için hayırlı olacak bir geçiş dönemi olacağına dair sezgilerim var. Ya da en azından öyle olmasını istiyorum belki de. Kötümserliğin ne faydası olabilir? Bu milletin seciyesine, çok ızdıraplar çekerek oluşturmuş olduğu feylesof ruhuna, bilgeliğine ve en önemlisi müslümanlığına güvenmek icap ediyor. İnşallah Türkiye'nin önü bir süre sonra açık olacak.

Türkiye'nin Dış Politikası
(Bir soru üzerine)

Devletin temel sütunlarından biri olarak Hariciye Tanzimat'tan itibaren teşkilat olarak oluşmuştur Türkiye'de.Onun iki özelliği vardır:

İlk olarak, Tanzimat'la birlikte oluştuğuna göre kuvvetle Batıcıdır.Batılı düşünce parametreleriyle düşünür.Yani kendi milli kültürünü ve halkının yerel niteliklerini bilmeyen, tanımayan ve merak da etmeyen bir yapısı var.Batılı düşünce üslubuna, hal-tavır ve davranışlarına sahiptir Hariciye (Hariciyeciler demiyorum).

İkinci olarak, Tanzimat'tan itibaren Hariciye'nin görevi, İmparatorluğun adeta mukadder olan çöküşünü geciktirmek üzerine kurulmuştu.Hele II. Abdülhamit zamanında bu konuda çok da ustalık kazanmıştı.Denge oyunlarında, İmparatorluğa yönelecek tehditleri savuşturmakta o kıvraklığı kazandı. İmparatorluğun dağılışından sonra kurulan genç Türkiye Cumhuriyeti'nin de, mevcut sınırları içinde bekasını sağlamak Hariciye'nin bir numaralı görevi haline geldi.

Yani geçen yüzyılın ortalarından başlayarak bizim Hariciye'nin kuvvetli bir defans refleksi vardır.Reaksiyona dönüktür; aksiyona dönük değildir.Tehlike savuşturmak, oyalama taktikleri, sonra da mümkün olduğu kadar sorun çıkartmamak genç Cumhuriyetin bekasını sağlayacaktır.Dolayısıyla aksiyona dönük olmadığı için de halkın eleştiri ve tepkisine yol açıyor. Ama tavırları günübirlik değildir.Yüz küsur yıl içinde oluşmuş bir tavırdır bu.Ve zaten bu Türkiye devletinin tavrıdır. Dışarı yayılan tavır ise Osmanlı tavrıdır.Balkanlar da benden sorulur, Karadeniz de benden sorulur şeklinde bir tavır...Yani dünyaya bakış farkı var. Bugün devlet yüzlerce, binlerce kağıdın arasına gömülmüş, gri ceketli, siyah gözlüklü memurlarıyla, tozlu-topraklı, köhne birşeydir.Hariciye de onun en temel ayaklarından biri. O bakımdan Bosna gibi konularda aksiyon talebi ortaya atıp onu göremeyince hayal kırıklığı anlaşılabilir birşeyidir.

GÜNDEM

SİSTEM NEDEN TIKANIK?

Mustafa ALBAYRAK

Kur'an-ı Kerim'de Maide Suresinin 49 ve 50. ayetleri insanlığa çok önemli ipuçları vermektedir. Bu ayetlerin mealine bakacak olursak; 49:"Aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve onların hevalarına uyma. (Ve) Allah'ın sana indirdiklerinin bir kısmından seni şaşırtmamaları için onlardan sakın. Şayet yüz çevirirlerse bil ki, Allah bir kısım günahları sebebiyle onlara bir musibeti tattırmak istemektedir. Şüphesiz insanların çoğu fasıklardır."

50.Ayet: Onlar hala cahiliyenin hükmünü mü arıyorlar? Kesin bilgiye inanan bir kavim için, hükmü Allah'tan daha güzel olan kimdir?

Şimdi bu iki ayeti kerimeyi gözümüzün önünde tutarak içinde yaşadığımız siyasi, iktisadi ve içtimai sistemin neden tıkanık olduğunu araştırabiliriz.

Dikkat edilirse "sistem neden tıkandı?" demiyorum; neden "tıkanık" diyorum. Çünkü sistem dün işliyordu da bugün tıkanmış değildir. Sistemin tıkanıklığını sadece birkaç yıla ait kılmak da doğru bir teşhis olmayacaktır. Türkiye'deki sistemin hazırlayıcıları, hazırlayageldikleri sistemin halka dar mı yoksa bol mu geleceğini hiç düşünmemişlerdir. Onlar sistemi ancak kendi kafalarındaki şablona oturtmaya çalışmışlardır.

Türkiye'deki sistemin hazırlayıcıları, sistemin halka dar mı yoksa bol mu geleceğini hiç düşünmemişlerdir, sistemi ancak kendi kafalarındaki şablona oturtmaya çalışmışlardır.

70 yıl önce sistemin ana hatları belli olurken halka danışılmamış, halkın fikir ve inançları kaale alınmamıştır. Hatta birer halk kongreleri olan Sivas ve Erzurum kongre temsilcilerinin de yer aldığı 1.TBMM lağvedilmiş, kararları iptal edilmiştir. Yerine ikame edilen CHP Meclisi -maalesef Millet Meclisi değil CHP meclisi diyoruz- açık oy ve gizli tasnifli kararlar almıştır. Kararlara muhalif olanlar, tıpkı Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey'de örneğini gördüğümüz gibi ya öldürtülmüş ya da Said-i Nursi'de gördüğümüz gibi sürdürülmüştür.

Sistem ilk hazırlanışında, 1920'li yıllarda önce siyasi ve içtimai olarak hiç bir muhalefete yer vermeksizin hazırlandığı için zaten dar bir kalıpta oluşmuştur. Ancak en mühimi yaratılış gayesine ters olarak ilahi iradeyi gözardı ederek, hatta dirsek çevirerek hazırlanmıştır.

Yazının başında değindiğim insanların arasında hüküm verme mekanizmasının yanlış yerde aranması, hevalara göre hareket edilmesi, sistemin baştan tıkanık olarak çıkmasına yolaçmıştır.

Şimdi bunu biraz açalım; üzerinde yaşadığımız topraklar yaklaşık bin yıllık bir İslam kültürüyle yoğrulmuş, insanlar attığı her adımda, aldığı her nefeste bu kültürün etkisini hissetmiştir. Bu bin yıllık kültürü; bu yüzyılın başında önce İttihad ve Terakki'nin, sonra

CHP'nin başını çektiği yepyeni fakat halka yabancı bir sistem ve anayasa adeta yok saymıştır.

Hukuktan idari yapıya, askeriyeden tıbbiyeye kadar herşeyde bin yıllık kültüre ait ne varsa hepsi bir kenara itilmiştir. Yalnız burada şunu hemen ifade edelim; Bu bin yılık kültürde yanlış olanlar yok muydu? Herşey çok iyiydi de birden kötü bir sistem mi geldi bunun yerine? Hayır! Burada bunu ifade etmiyoruz. Tabii ki gerek Osmanlı gerek Selçuklu İslam geleneğinde bir çok yanlış, değiştirilmesi gereken bir çok hususlar vardı. Ancak böyle yapılmamış, aksine yanlışlara devam edilmiş, doğrular terkedilmiştir. Zaten sistem tıkanıklık mirasını biraz da geçmişinden almaktadır. Mesela; siyasi otorite hata yaptığı zaman dini otoritenin bu yanlışı söylediği, ikaz ettiği anlarda dini otoritenin mümessillerinin başlarına neler gelmiş olduğunu tarihi malumatlardan biliyoruz. Bu uygulama maalesef yeni hazırlanan sistemde aynen devam etmiştir. Yani dini otorite daima siyasi otoriteye bağlı olmuştur. Siyasi otoritenin tasdik ettiği fetvaları yayınlayacaklardır.

Fakat doğru uygulamalar ise tamamen gözardı edilmiştir. Halkların kardeşliğini esas alan "ancak müminler kardeştir" temel ilkesi kenara itilip, herkes Türktür, Ne Mutlu Türküm Diyene denilerek yalnızca bir ırkın üstünlüğü temel alınmıştır. Bunun sonucu halklar arasına milliyetçilik fitnesi atılmış ve kafatasçı Türk Milliyetçiliği bugün Kürt Milliyetçiliğine yol açmıştır. Maalesef bu da silahlı çatışmalara ve ayaklanmalara bile sebep olmuştur.

Sistemin tıkanıklığı, dikkat edilirse hep konunun başında belirttiğim iki ayete dönüp dayanıyor. Allah Teala ırkına, nesebine, cinsine bakılmaksızın "inananlar kardeştir" diyor, fakat Maide 50'de belirtildiği üzere cahiliyenin hükmünü arayanlar "filan ırktan gelenlere ne mutlu, diğerleri ise yok olsun" diyor. Böyle bir sistem tıkanıktır zaten. Ancak bu yumurta kapının ağzına geldiği zaman anlaşılmıştır.

Sistemin ikinci tıkanıklığı kendisini dış politikada da göstermiştir. Misak-ı Milli sınırlarının ötesini yok sayan ve Yurtta Sulh Cihanda Sulh vurdumduymazlığını ilke kabul eden bir dış politikada bugün iflas etmiştir. Suni sınırların çekilmesiyle aileler parçalanmış ve bir çok ırka mensup din kardeşlerimiz sınırların öte yanlarında kalmıştır. Yeni kurulan sistem ise 600 yıl tebaamız olarak yaşamış Balkan, Kafkas ve Ortadoğu halklarının acılarına vurdumduymaz kalmış, hatta onları ezen işgalcilerle işbirliği yapmaktan çekinmemişlerdir. Tıpkı Cezayir ve Filistin'de olduğu gibi.

Türkiye İsrail'i tanıyan ilk, Cezayir'i tanıyan son ülkedir. Bu da dış güdümlü, Batıcı sistemin tıkanıklığının sonucudur. Sistemin iktisadi yapısı ise içler acısıdır. Yıllarca uygulanan müsrif ve sorumsuz politikalar Türk parasının değerini kağıt seviyesine düşürmüş ve halka bugün sefalet çektirmektedir.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılan nadir doğru işlerden birisi olan kendi üretimimizin ve sanayimizin kurulması çalışmaları 1950 ve sonrasında tamamen durdurulmuştur. Bunun sonucu kendi üreteceğimiz birçok ürünü ve teknolojiyi dışarıdan ithale zorlanmışızdır. Bu da bugün 70 milyar $ dış borç, 400 trilyon iç borcu getirmiştir.

Sistemin eğitim ve sağlık politikaları da çürümüştür.İnsanlar hastane kapılarında ölülerini rehin bırakmaktadır. "Paran yoksa öl" sözlerine muhatap olmaktadır. Oysa bakın Nisa 36'da Allah Teala ne buyuruyor: "Allah'a ibadet edin ve ona hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne-babaya, yakın akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yakınınızdaki arkadaşa, yolda kalmışa ve sağ ellerinizin malik olduklarına güzellikle davranın. Çünkü Allah her büyüklük taslayıp böbürleneni sevmez."

Bir apartman katında oturup da birbirlerini görmeyen, tanımayan insanların birbirlerine şefkatle davranmaları mümkün mü? Böyle insanların yaşadığı bir sistemin tıkanık olmaması mümkün mü?

İnsanların birbirine güvenmediği, hırsızlığın, fuhşun ve her türlü münkerin yaygınlaştığı, köşe dönmeciliğin, işbilicilliğin itibar gördüğü bir toplum düzeninin tıkanık olması tabiidir. Sistem ve onu oluşturanlar, kanunların menşei olarak ilahi iradeyi değil de cahili iradeleri görürlerse tıkanıklık giderilemez.

İnsanların arasında hüküm verme mekanizmasının yanlış yerde aranması, hevalara göre hareket edilmesi sistemin baştan tıkanık olarak çıkmasına yol açmıştır.

BAŞYAZI

DEMOKRASİNİN İFLASI

Abdullah YILDIZ

Liberal demokrasilerin "soğuk savaş" dönemlerinde pek farkedilmeyen "tükenişi", Berlin duvarının yıkılışıyla birlikte ayanbeyan görülür hale gelmişti.

"Sanki daha dün gece, zafer şenliklerinin tam ortasında 'şer imparatorluğunun' tabutu üzerinde dans edip ideolojinin sonunun geldiğini, tarihin sonunun geldiğini ve liberal demokrasinin nihai zaferi kazandığını ilan ediyorduk. Oysa şimdi, şafağın ışığında, liberal demokrasinin 21.yüzyıla kalıp kalmayacağını merak ediyoruz."(Alvin-Heidi Tofler, NPQ 1/4)

Daha bir iki yıl önce Sovyetlerin dağılması ve Komünist ideolojinin iflasının ardından Batılı ideologlar "liberal demokrasinin" insanlığın ideolojik evriminin son aşaması olarak zaferini kesinleştirdiğini iddia ediyorlardı. (F.Fukuyama, Tarihin Sonu ve Son İnsan) Sovyet Bloku'nun dağılmasıyla birlikte şoka giren Doğu Avrupa ülkeleri ve eski blok üyelerinin "liberal demokrasi"ye adeta bir "can simidi" gibi sarılmaları bu iddiayı alabildiğine pekiştiriyor gibiydi. Ne ki, kurtarıcı olarak gördükleri ve bütün problemlerini bir anda çözüvereceğine inandıkları bu yeni politik sistem, çoktan eskimiş ve pörsümüştü. Tofler'in deyimiyle "tıpkı külüstür arabalar gibi teklemekte, hırıldamakta ve sonuçta da duracağa benzemekteydi". Kısa bir süre sonra, eski Doğu Bloku'nun ve hatta üçüncü Dünya'nın hastalıklarını tedavi edeceğine inanılan doktorun can çekişmekte olduğu farkedildi. Liberal demokrasilerin, "soğuk savaş" dönemlerinde pek farkedilmeyen "tükenişi", Berlin duvarının yıkılışıyla birlikte ayanbeyan görülür hale gelmişti.

Acaba 1789 Fransız İhtilali'nden bu yana modern dünyayı bir kasırga gibi sarsan "demokrasi" kavramının büyüsü bozulmakta ve efsanevi egemenliği sona mı ermekteydi? Nurettin Topçu'nun deyimiyle insanlığın siyasi tarihinde bir "geçit devresi"(Bkz.Devlet ve Demokrasi) olan bu tepkisel akım ömrünü tamamlamış mıydı? Siyasi liderlerin, entellektüellerin, medya efendilerinin "demokrasi"yi dillerinden düşürmedikleri, hatta çağımızın yegane alternatif ideolojisi olarak ufkumuzda parlayan İslam'ın savunucularının dahi bu efsunkar kelimeye sığındıkları bir ortamda "demokrasinin iflası"ndan sözetmek hayli zor gibi görünse de, sosyolojik ve tarihsel gerçekler demokrasinin soluğunun kesildiğine işaret ediyor.

Monarşik ve totaliter rejimlere nispetle bir "ilerleme" olarak kabul edilen demokrasi; esas itibariyle, 18. yy.da yeni yeni palazlanan ulus devletler içindeki burjuvazinin kendini ifade edebilmesi için "icad edilmiş" (G. de Michelis NPQ 1/4) bir siyasal model. Bu "eskimiş" model, artık toplumların ahlaki ve politik ilkelerine uymadığı gibi, yaygın bir huzursuzluğa ve düşkırıklığına neden olmaktadır. Prensip olarak; popüler kontrol, siyasi eşitlik, özgürlükler (oy verme, örgütlenme, aday olma vs.) ve çoğunluğun kararının egemen olması (Bk. Henry B.Mayo, Demokratik Teoriye Giriş) gibi temel ilkeleri içeren demokrasi, ortaya koyulan amaçları bir türlü gerçekleştiremedi, kendi kendisiyle çelişti ve Kafka'nın ifadesiyle bir "ütopya" olarak kaldı. Barış, uzlaşma, hoşgörü, sorumluluk bilinci, fikir özgürlüğü, adaletin temini, zorlamanın olmayışı, bilimsel gelişmeyi özendirme gibi değer ve erdemler hep demokrasiye mal edildi; ama "demokratik" toplumlar bugün müthiş bir değer boşluğuna ve erdemsizlik girdabına sürüklendi. Chomsky'e göre, "Batı demokrasilerinin siyasi ve içtimai tarihi, formel mekanizma-

Çağdaş demokrasilerin sonunu hazırlayan en önemli açmaz, hayata yön verecek ahlaki dinamizmden ve sınırsız özgürlük anlayışına gem vuracak manevi denetimden yoksun oluşudur.

nın çarklarının iş yapmak için değil de boşa dönmesini sağlamak için harcanan çabanın belgeleri ile doludur." (Bkz.Deterring Democracy, Pınar Yayınlarınca yayına hazırlanıyor)

Demokrasinin gerek ortaya koyduğu teorik ilkeleri bakımından, gerekse pratik uygulamaları itibariyle neden olduğu sorunları ve açmazları kısaca hatırlamak yerinde olacaktır: Atina'dan beri "halkın egemenliği-yönetimi" olarak tanımlanan demokrasi, sürekli olarak az sayıdaki "güç odaklarının" ya da menfaat şebekelerinin despotizmi biçiminde uygulanagelmiştir. "Demokrasi tek kuvvet yerine, çoğalan ve dağılan güçlerin rejimi olmuştur."(N.Topçu age) Halk seçtiği yöneticileri hiç bir zaman denetleyememiş, üstelik siyasal ve toplumsal hedeflerin belirlenmesinde ve hükümet icraatlarında halkın etkisi sıfır düzeyinde kalmıştır.Demokratik rejimler adeta "halksız demokrasilere" dönüşmüştür.

Chomsky'nin deyimiyle "Amerikanvari demokrasiler"de işlerin tıkırında yürümesi halkın hak sahibi olduğunu sanması ve "efendilerin" keyfinin kaçmaması için halkla ilişkiler endüstrisi sembolik figürler üretir ve oyun bu figürler etrafında geliştirilir. Seçim adı verilen demokratik mekanizma da, sembol haline getirilen figürlerden birini tercih olayına indirgenir. (Bkz.Deterring Democracy) Tofler'a göre de seçimler yani herkesin oy kullanma hakkına sahip olması, sadece "eşitlik yanılsamasını" besler ve sembolik olarak vatandaşlara direksiyonun hala kendilerinde olduğu güvenini verir. (Bk.NPQ 1/4) Ancak zamanla halkın önemli bir bölümü oy kullanmakla birşeyin değişmediğini, iplerin zaten hep "birilerinin" elinde olduğunu farkeder ve "partiokrasi"ye karşı pasif tepkiler geliştirir. Bugün demokratik dünyada en önemli sorunlardan biri, oy kullanmayanların oranının -bir takım müeyyidelere rağmen- her geçen gün artıyor olmasıdır. Bu olgu, demokrasinin sonunu haber veren bir gösterge olarak değerlendirilebilir. Rousseau'nun ifadesiyle "insanlar devlet hakkında 'bana ne' demeye başladıklarında bu devlet artık yok olmuş demektir." (H.B. Mayo, Age. s.102)

Zaten partiler, devletteki esas kudreti kimin elde edeceği üzerinde kopan siyasi çatışmanın taraflarından ibarettir. Partiler, halkın oyunu toplamak için her türlü yola başvurmak ve dolayısıyla şirin görünmek için ellerinden ne gelirse yapmak durumundadırlar. Bu da politik hayatta Makyavelist ve pragmatik anlayışı egemen kılar. Başarı putlaşır, başaranlar alkışlanır. Ama nasıl başardığına bakılmaz. Demokratik mekanizmalar, ehliyetli ve kabiliyetli olanı değil, en çok oy toplayanı mükafatlandırır. Bu yüzden Kur'an ve sünnetin idareyle ilgili en temel prensibi olan "emanetin ehline verilmesi" (Nisa 58) ilkesinin demokratik yönetimlerde uygulanmasını beklemek safdillik olur.

Birbaşka açıdan, demokrasinin çok ilginç bir tanımı şöyle yapılır: "Demokrasi, halkın yarısından fazlasının zamanın yarısından fazlasında haklı olduğu hususunda devam eden bir şüphedir." (H.B.Mayo, Age. s.147) Acaba çoğunluğun (Yani klasik ifadesiyle %50 +1'in) görüşü doğru mudur? Aristo'nun dediği gibi çoğunluğun kararında bir "hikmet" mi aramalıyız? Kuşku yok ki, kültür ve ahlak bakımından çok farklı insanların "ağıllardaki hayvanlar gibi eşit sayıldığı" (N.Topçu, age. s.16) bir düzende adaletin, doğrunun ve hakkın hakim olması hayli güçleşecektir.Kipling'in hikayesindeki, "köy halkının dünyanın düz olduğuna karar vermesi "türünden bir çoğunluk saçmalığı demokrasilerde pekala revaç bulabilir. "Yeryüzündekilerin çoğunluğuna itaat edersen seni Allah'ın yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyarlar, sadece tahminde bulunurlar."(Enam 116)

Kaldı ki, azınlıkların doğruyu bulmaları, en az çoğunluğunki kadar ihtimal dahilindedir. Bu durumda, yeteri kadar oy toplama becerisini gösteremeyen ya da o potansiyele sahip olmayan, ama doğruyu savunan azınlıkların durumu ne olacaktır? Eski ve yeni demokrasiler bu soruya makul bir cevap bulabilmiş değildirler. "Denilebilir ki, demokrasinin tarifinde zikredilen tek azınlık hakkı çoğunluk haline gelmeye çalışma hakkıdır. " (H.B.Mayo, age. s.175)

Bütün bunlara, demokraside siyasal mekanizmanın kaçınılmaz olarak ağır ve hantal işlediği, işlerin yürümesi için sorumlulun temerküzü gerekli iken sorumluluğun dağıldığı, uzlaşma ve hoşgörünün giderek ilkesizliğe, duyarsızlığa ve tepkisizliğe dönüştüğü, insanların kendi elleriyle yaptıkları kanunları yine kendi elleriyle bozmaları yüzünden "hukukun üstünlüğü"nün havada kaldığı gibi birçok temel sorun ilave edilebilir.

Ancak, çağdaş demokrasilerin sonunu hazırlayan en önemli iki açmazdan biri, dini- etnik-linguistik azınlıkları birarada yaşatmayı en iyi beceren sistem olduğu iddiasına rağmen buna muvaffak olamaması; diğeri de politik, ekonomik ve toplumsal hayata yön verecek ahlaki dinamizmden ve sınırsız özgürlük anlayışına gem vuracak manevi denetimden yoksun oluşudur. İnsani arzu ve isteklerin yani "heva"nın putlaştırılması temeline dayanan demokrasinin çöküşü de bu yüzden kaçınılmazdır.

GÜNDEM

Samanlıktaki İğne
YAKIN TARİH VE DEMOKRASİ

Edip SEVİNÇ

Türkiye ve Demokrasi... Böyle bir yazı ya da incelemeye insanın nereden başlayabileceğine karar verebilmesi hayli zor. Doğrusu ben de zorlandım.. Türk yakın siyasi tarihi içindeki demokrasi macerasını doğru tahlil edebilmek, ancak 1923-1960 kesitini anlayabilmekle mümkün olabilir.

Ancak hemen ilave etmeliyim ki, yazacaklarım ve derlediklerim demokrasinin ne kendi teorik tahlili, ne eleştirisi ve ne de özellikle İslami değerlerle uyuşup uyuşmadığı şeklinde olmayacak. Sadece olan bitenleri, olup bittiği gibi nakletmekle yetineceğim.

Feodalite-kilise ve yeni gelişen ticari burjuvazinin çekişmesi sürecinde oluşan karşılıklı hak, hukuk dengesinin gelişmesi ile Batı toplumlarında ikide bir tökezlemeyen demokratik rejimlere geçilebilmiştir

Türk yakın siyasi hayatına demokrasi açısından ancak bir metodla yaklaşılabilir. Bu, geometrideki "olmayana ergi metodu"dur. Nelerin olmadığını bilmek için neyin hiç olmadığını görmek gerekir.

Zaman zaman Türkiye'de demokratik bir toplum, demokratik sistem içerisinde bu hedeflere ulaşılamadığından şikayet edilir. Kimi zaman da bizatihi demokrasinin bu değerleri zaten içermediği tartışılır. Sanırım bunlar daha uzun süre konuşulacak.

Ama ben bu bağlamda, en azından Türkiye platformunda demokrasiye karşı haksızlık yapıldığı kanaatindeyim. Çünkü demokrasi bu ülkeye, bu topraklara hiç uğramadı ki...!

Bir defa demokrasi batı kaynaklı bir söylem. Kendine özgü teorik koşullarının, belli ön şartlarının olduğu da bir başka gerçek. Bunlardan birincisi modernleşme, yani ekonomik kalkınma, sanayileşme, kentleşme, okur yazar oranındaki artış, bireyselleşme ve toleransa dayalı ve çoğulcu dönüşümün gerçekleşmiş olmasıdır.

İkincisi ise biraz da Marksist determinizmin Batıya özgü tanımlaması ile feodalite-kilise ve yeni gelişen ticari burjuvazinin çekişmesi sürecinde oluşan karşılıklı hak, hukuk dengesinin gelişmesi ile Batı toplumlarında ikide bir tökezlemeyen demokratik rejimlere geçilebilmiştir şeklinde tanımlanabilir.

Şimdi bu duruma göre bizde yani cumhuriyet öncesi Osmanlı'da ne modernist bir kent kültürü, ne de Batıda demokrasinin gelişiminde başlıca role sahip olan Feodalite-Kilise-Aristokrasi/Burjuvazi gibi kurumlar mevcut değildi.

O halde, "Osmanlı toplumunda" zaten demokrasiye izin verici ne kültürel, ne de sosyo-ekonomik birikim yoktu. Genç Türkiye Cumhuriyeti'ni demokrasi fukaralığından ötürü neden suçlayalım" mı demeliyiz?

Tabii bu sorunun cevabı, demokrasi sözcüğünden ne anladığımıza, ne anlamak istediğimize bağlı. Eğer tümden Batı literatürüne göre düşünürsek elbette bir demokratik realizm'in bizde olma-

ması normaldi. Yani cumhuriyet masumdu.

Ama bu takdirde de Türkiye'de demokrasinin dünü ve bugünü gibi yarının da olamayacağı akıllara gelebilir.

Ne var ki konuyu bir başka açıdan ele alırsak bu defa farklı noktalara ulaşırız. Bir defa Batı için blok halinde Feodalite-Burjuvazi çelişkilerinin her yerde aynı olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu ve benzeri ayrıntılara fazla değinmeyeceğim. Ancak demokrasinin Batı kaynaklı kapsayıcı ve sınırlayıcı tanımlamalarının dışına çıktığımızda, hem Türk insanı için, hem de genel anlamda insanoğlu için "Toplum hayatında iyiyi bulma ve arama düzeni" şeklinde özgür bir anlayışa varırız. İşte burada can alıcı nokta "iyi"nin örgütler ve ideolojik söylemler tarafından sınırlandırılmamış, çarpıtılmamış olmasıdır.

Türk toplumunda öncelikle "sivil olanın meşruiyeti" anlayışı dahi gelişmemiştir. Devletin şemsiyesi hayatın her alanında Türk Halkı için tek geçerli ve güvenli sığınaktır.

Yazımın başında ifade ettiğim gibi bu incelemede demokrasinin İslami değerlerle uyuşup uyuşmadığı sorgulanmayacak. Bu nedenle sıradan bir müslüman nezdinde bile, iyi kavramının islami değerlerce kapsanmasının gözardı edilmesi zorunluluğunun doğuracağı sıkıntıyı söz konusu yapmayacağım.

Bu arada geniş anlamda bizim kendimize demokrasiden daha sıcak ve yakın bulduğumuz sivil çoğulculuğun da böyle bir iletişime varabilecek mutabakatın ve onun gerçekleşmesinin yollarının ne olabileceğinin arayışından ibaret olması gerektiği kanaatindeyim. Tartışmalara esas olarak bu çerçevenin alınması daha yararlı olur.

Şimdi bunları bir yana bırakıp yakın tarihin penceresinden bizde olup bitenlere bir bakalım. İnsanlık tarihinin ayrıcalıklı konusunun Hegel için tin, Marks için sınıf, üçüncü dünya ülkeleri için ise devlet olduğu söylenir. Bizim serüvenimize bu tesbitle başlamak istedim. Çünkü konunun ekseni bu. Yani devlet.

Devlet -toplum ilişkilerinde ise geleneklerin belirleyici rolünü dikkate alırsak, çok güçlü bir hakim devlet fikrinin/alışkanlığının oluşturduğu tarihi köklerin, Türk toplumu için bugünü ve dünü belirlemede kendiliğinden bir faktör haline geldiğini görürüz.

Türk toplumunda öncelikle "sivil olanın meşruiyeti" anlayışı dahi gelişmemiştir. Çok çarpıcı bir örnek olarak Türk halkı hala devlet televizyon kanallarının donuk resmi bildirilerle dolu haber bültenlerine daha fazla itibar eder. Daha inandırıcı bulur. Yalan ve yönlendirme riskini devlet için aklına dahi getirmez. Devletin şemsiyesi hayatın her alanında Türk halkı için tek geçerli ve güvenli sığınaktır.

Sivil meşruiyet anlayışının gelişmediği yerde siyasal kültürü ve tarihi Kutsal Devlet anlayışı biçimlendirir. Ayrıca istesek de istemesek de mirasçısı olduğumuz Osmanlı'da, eski Türk siyasi geleneğindeki kabileleşme eğiliminin tasfiyesi için siyasi merkeziyetçilik ve kul sistemi bir hayatiyet meselesi olarak görünmüştür. Bu hedefi gerçekleştirmedeki aracı kurul ise, herhangi bir zümrenin ya da kimliğin temsilcisi olmayan ve doğrudan devlete bağlı asker-sivil bürokrasi olagelmiştir.

Şimdi dün doğru olabilenlerin, dünkü meziyetlerimizin, bugünümüzün önünü nasıl tıkadığına bir bakalım.

Kutsal Devlet geleneğiyle yetişen bir toplum kurtuluş mücadelesi yapar ve bağımsızlığını kazanır... Ne var ki daha mücadele sürecinde lider kadroların bir bölümünün Batıyla çeşitli mutabakatlara vardığı bir başka gerçektir. Batının Doğulu Üçüncü Dünya Ülkelerine standart olarak çizdiği halkçı/devletçi statüko için ise, tarihi şartlar zaten hazırdı.

Bu tip ülkelerde tek parti diktatörlüğünü meşru göstermek amacıyla paketlenmiş iki formül mevcuttur:

1-Muhalefet partileri milli birliği tehlikeye atar.

2-Bu geçici dönemde, gelecekteki demokrasi (!) için gerekli şartların hazırlanması ancak tek parti tarafından gerçekleştirilebilir.

Sisteme hakim tek partinin bulunduğu ülkelerde bu partilerin ismindeki halk, demokrasi, birlik, devrim, milli kurtuluş sözcükleri hemen hemen ortaktır.

1923 sonrasında Anadolu insanını olanca ağırlığı ile ezen ve geleneklerini bugüne taşıyan oluşumu ister bir zaruret, ister o günkü kadroların mantıklarının ve kapasitelerinin doğal bir yansıması olarak ele alalım, netice değişmeyecektir. Bürokratik hakimiyet geleneği olan bir toplumda, hele de bu toplum bir devrimle mevcut konumundan başka bir istika-

mete yönlendirilecekse, düşünce planında bir bürokratik tahakküm ideolojisi yaratmak zorunluluk olacaktı... Ve oldu da.

Esasen siyasi katılımı benimsemeyen bir rejimin devrimci ve devletçi olmaktan başka seçeneği de bulunmaz. Bu, icranın halka rağmen dayatabilmesinin yegane yoludur Zaten yeni rejimin de yapmayı düşündüğü her şey halka rağmen idi.

Denilebilir ki "genç Cumhuriyet başlangıçta kendisi için demokrasiyi hedeflemişti, hatta ileri bir adımla ekonomide itici bir güç olarak özel teşebbüsü kabul etmişti(1. İzmir İktisat Kongresi). Ama olmadı. Çünkü memlekette ne yeterli yetişmiş kesimler, ne de sermaye birikimi yoktu. Bu sebeple her şeyin ve bu arada ekonominin de motoru devlet oldu."

Bu zarif masala inanmakla inanmamak arasında netice açısından bir fark olmaz. Bizi neticeler ilgilendiriyor.

Bu teze göre; Cumhuriyetin ilk yıllarında girişimci bir sınıfın olmaması neticesinde devletin gücü, iç pazarı kurmak, altyapı yatırımlarını gerçekleştirmek, finans kurumlarını oluşturmak ve hepsinden önemlisi de doğrudan üretim işiyle meşgul olmak yolunu seçmesiyle daha da pekişmiş ve devlet kutsal konumunu daha da sağlamlaştırmıştır. Bu süreç sonunda ekonomik, sosyal ve siyasal faaliyetlerin yalnızca devlet eli ile yürütüldüğü bir dönem başlamış oldu.

Bu dönemin başlarında hemen patlak veren ve tüm dünyayı sarsan 1929 ekonomik bunalımından sonra ise, Cumhuriyet Türkiye'sindeki koyu devletçi uygulama, kendi moral değerlerine kavuştu. Kapitalizmin kitleleri ezen sömürücü çarklarına karşı, kâra dayalı şeytanca bir rejimin yerine daha insancıl, daha eşit ve hakça bir düzen için toplumu devletin şefkatli kollarının arasına almaktan daha doğru ne olabilirdi ki?

Ne var ki bir yandan da devletçilik, Türkiye'de kapitalist sermaye birikiminin özel bir yolu olarak seçilmiştir. Yani bu garip uygulama kapitalizmi hedefleyen ancak pratikte bir yarı komünizm şeklinde ceryan eden koyu bir devletçilik idi. Belki de bu yapılanma günümüzde hep devletle iş yaparak semiren ve gizli gizli her alanda devletçiliği destekleyen garip bir özel sektörün oluşumunu izah edebilmekte.

Bir başka tanımla 1923 yılının devletçiliği, Türk Burjuvazisine sunulacak sermaye birikimi ve kapitalist gelişme için en kolay ve en elverişli yolun bulunuşunun hikayesidir. Sonunda burjuvazi gelişti. Özel sektör büyüdü ve bugünlere gelindi. Ancak faturayı hem ekonomik olarak, hem de siyasal haklar açısından ödeyen halk, yani biz olduk. Bugünde devam eden soygunlar, vurgunlar, yolsuzluklarla soyup soğana çevrilenin hep devlet, bedeli ödeyenin de yine hep millet olduğunu hatırlarsak, geçmişin kısmen değil büyük ölçüde günümüze damgasını vurduğunu anlamak zor olmaz.

Peki bunların demokrasi ile ilgisi ne diye elbette düşünebilirsiniz. Demokrasinin seçilen iktisadi modelle kesin bağlantısı etle tırnak kadar yakındır.

İstiklal Savaşı sonrası ülke yönetimine el koyan ve cumhuriyeti kuran kadrolar, Osmanlı döneminde daha çok idarecilik, hukuk ve özellikle askerlik alanında yetişmiş kimselerden oluşmaktaydı. İmparatorluğa asırlarca hayat veren kutsal devlet türevli merkeziyetçi siyasi yapı, devlet için, Osmanlı Hanedanı'nın bile boynunun kıldan ince olması, devlet işleriyle ilgili olanların imtiyazlı, yani asker-sivil bürokrasinin dışındakilerin etrak-i bi idrak sayılmasına yol açmıştır. Cumhuriyet ve Tanzimat döneminde bu bürokrasi kendisine yeni bir misyon buldu: Halka medeniyet götürmek. Yani medeniyet havariliği. Osmanlı'dan miras kalan bürokratik hakimiyet geleneği, Cumhuriyet döneminde ekonomi ve siyaset alanındaki yeni hedeflerini de yedekleyerek bir bürokratik tahakküm ideolojisine geçiverdi. Cumhuriyetle birlikte ülkeye biçilen yeni kimlik ile ilgili temel tercih yönetici bürokrat kadroların kafasındaki Batılı Türk şablonu idi.

Bu dönemde Türk halkının sınıfsız bir toplum olduğu tezi işlenerek, devletle içiçe, bir tek partinin ise tüm toplumu kapsayan bir kurum olduğu belirtilmiştir. Bütün tek parti sistemlerinde olduğu gibi kendi kendini meşru kılan bir temel felsefeye dayanan bu yeni ideoloji, ülkeyi kurtaran, yeniden inşa eden kendi kad-

Sisteme hakim tek partinin bulunduğu ülkelerde bu partilerin ismindeki halk, demokrasi, birlik, devrim, milli kurtuluş sözcükleri hemen hemen ortaktır.

Tayvan meclisinde olduğu gibi, milletin vekilleri (!) meseleleri önem ve heyecanla ele alıyorlar.

roları için ülkenin geleceğini tayin etme hakkını tabii bir hak olarak gördü. Ancak içinde hiçbir şekilde İslami kimlik ve motiflere yer olmayan bu yeni tercihlerin, demokrasi içinde gerçekleşme şansının olmadığını da hemen belirtelim. Zaten yeni rejimin simgesi altı ok içinde demokrasi de yoktu. 1937'de altı okun anayasaya girmesi ile ideolojik meşruiyet, hukuki meşruiyete de kavuşmuş oldu.

Peker, tek parti otoriterizmini savunan faşist bir zihniyetle kaleme aldığı İnkılap Dersleri'nde gençlere gelecekteki demokratikleşme eğilimlerinin bastırılmasını tavsiye eder.

Öte yandan Osmanlı'dan devreden İttihatcı kalıntılarında mevcut Alman hayranlığının, Almanya'da 1933'lerden sonra yükselen yeni değerlerden önemli ölçüde etkilendiklerini de gözardı edemeyiz. Sırası gelmişken yakın tarihin en ilginç tiplerinden birine, gerçek bir otokrat elit Recep Peker'e dikkat çekmek istiyoruz.

Peker, tek parti otoriterizmini savunan faşist bir zihniyetle kaleme aldığı İnkılap Dersleri'nde gençlere gelecekteki demokratikleşme eğilimlerinin bastırılmasını tavsiye eder. Yine Peker'e göre, Osmanlı Türkleri perişan olmuş, fakat Ari Türk kanı sayesinde bu inkılap doğmuştur. Onu yapmak kadar muhafaza etmek de önemlidir. Tüm hakikatlere müdrik kadroların, bunları halka benimsetmek görevi, bu siyasi elit kadroya devrimleri yaparken karşılaşacağı tepkilere ya da halktan gelen taleplere karşı (ki bunlar zaten irticai unsurlardır) çok kere zor kullanmak hakkını verir. Onları vurup devirmedikçe devrim yapmanın da korumanın da imkanı yoktur.

Öte yandan, sadece geçmiş alışkanlıklarından dolayı (akıllı ve şuurlu olmasa bile) halkın duygusal muhalefeti dahi şiddet kullanılarak bastırılmalıdır. İstiklal Savaşı sonrası meclisin itirazlarına rağmen devam ettirilen istiklal mahkemeleri bir dönem şiddet unsuru olarak kullanılırken, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Adolf Hitler'in faşist manifestosu Kavgam, C.H.P. Parti örgütüne dağıtılır.

Oysa zaten 1800'lü yıllardan itibaren Avrupa görmüş Türk'ün kafasında Anadolu, Lidyalı, Frigyalı, Halikarnaslı muhteşem bir arsadır. Mürekkep yalamış Türk için kendi ülkesi olan bu arsa, yeniden kazanılması gereken topraktır. Cumhuriyetle birlikte İstiklal Savaşı sanki Anadolu'nun Müslüman halkı için değil, Anadolu toprağı için yapılmış görünür.. Resmi ideoloji borazanı şarkılar, marşlar hep bu tutkuyu simgeler. Sanki yabancı bir güç gelmiş, Anadolu denilen Süt ve Bal ülkesini kurtarmıştır. Kimden? Hem rakip işgalcilerden, hem de yerli halktan.

Savaş kazanılınca yeni sömürgeci mantık doğrultusunda artık sıra, yerlilere öz geçmişlerini unutturmaya ve onları sömürgecilerin çıkarları doğrultusunda yeniden biçimlendirmeye gelir. İşte yerli halkın öz geçmişini bir yüz kızartıcı suçmuş gibi karalama aşamasından sonraki yeniden biçimlendirme operasyonunda bu defa Türk Köylüsü diye isimlendirilen muhayyel bir yaratık icadedilir. Şehirli halk için öngörülen Batılı Türk'ün köydeki yeni versiyonudur bu. Köylü milletin efendisidir, Köy Yurdun Kalesidir, Köylü Sen Topraktan Öğrenip Kitapsız Bilirsin benzeri cafcaflı sloganlara rağmen, köylünün destursuz şehre inmesine de zinhar müsade edilmez. Bir Cumhuriyet Bayramı'nda Ulus meydanında görüntüyü bozan köylüler polis tarafından coplanır.

Bu iç sömürgecilerin eğitimde örnek alacakları dahiyane (!) model ise, siyonizmin ve onun sulandırılmış versiyonu Hitler Faşizmi'nin eğitim sistemi olacaktı. Orada hedef tüm halktı, burada kafasının içi boş kabul edilen köylü.

Genç Cumhuriyetin ilköğretiminden ve köy enstitülerinden sorumlu Tonguç, Almanya'ya 1910 yılında gitti. Almanlar'ın 1.Dünya Savaşı yenilgisinden sonra geçirdiği bütün safhaları, işgalleri, Alman markının el arabalarında taşındığı eşi görülmemiş enflasyonu, Naziler'in fırtına gibi esmesini, 1932'de altı milyon işsize sahip Almanlar'ın 1934'de Führer'i başa geçirip tek parti diktatörlüğüne yönelmesini yakından izlemişti. Tonguç benzeri, Ziya Gökalp'ten Yunus Nadi'ye kadar hemen hepsi İttihat Terakki ve do-

ğal olarak Almanya ile bir biçimde akraba Türkiye entelleri, Führer'in açtığı ışıklı yoldan yürümekte bir sakınca görmediler.

1943 yılında Almanlar savaşı kazanıyor gibiydiler. Görünürde bir problem yoktu. Özellikle köy enstitüleri programında, Hitler'in Kavgam'ından direkt alıntılar bulunması dikkat çekicidir. Öte yandan rejimin fikir babalarından Yunus Nadi, "Köyde devletimizin, partimizin, hükümetimizin gören gözü, kulağı, söyleyen dili olmak yetmez! Gerekirse rejimin çekilmiş kılıcı kesilmek! Rejimin düşmanlarının tepelemek... İşte bu sonuçlara varabilmek için onları özel eğitimden geçirmek gerekiyor." diyordu. Burada bahsedilen ya da hedeflenen rejim elbette demokrasi olmasa gerek. Aranılan tipler, egemen sınıfların yaşam biçiminin kılıcı kesilecek sivri dişli aslanlardır. Bir de C.H.P. roman yarışması ödülünü kazanan Mahmut Şevket Esendal'ın döktürdüğü incilere bakalım: "Köyü değiştirmek gelmez bizim işimize. Düzenimiz bozulur. Değişmesini durduramazsak da geciktirdik epey. Modern teknikten mümkün mertebe uzak tutarak kendine yeterliliğini sürdürürdük bir zaman. Köylünün nahiyeden ayağını kesecekti bu enstitüler. Ayda yılda hayvan nallatmaya gidenler de bu işi öğretmene götüreceklerdi. Almanya-İtalya mihveri kazansadı, köylüler istemeseler de yürütecektik güzel güzel. Çok da iyi olurdu."

Bu inceleme için kendisinden çok istifade ettiğim yazar Alev Alatlı kitabında bu türden bir açıklamanın Menahem Begin'e bile kolay kolay yaptırılamayacağını yazıyor. (Viva La Muerte, Say.185)

İşte Türk solunun tadı hala damaklarında kaldı Köy Enstitüleri... İçerisinde böyle bir öğreti olan sistemde demokrasinin kırıntısını aramak samanlıktaki iğneden farksız olurdu.

Acaba 1946'dan itibaren ne değişti de, aniden demokrasi adı altında çok partili siyasal sisteme geçiş mümkün olabildi?

Bu değişimi İsmet Paşa'nın müthiş iyi niyetine, uzak görüşlülüğüne ve demokrasiye içten bağlılığına yoran görüşler elbette mevcut. Ama bu gülünç iddia ancak bize mahsus bir durumdur. Halbuki 2.Dünya Savaşı'nda yenilen taraf Alman ve İtalyan faşizmi idi. Cephede bozguna uğrayan gücün dünyadaki ideolojik ve siyasal uzantılarının da yenilmesi ve gözden düşmesi doğaldı. Öyle de oldu...

1945 sonrası savaşın bitiminden itibaren tek parti devletlerinin ve ideolojilerinin pratikde mahkum olması buna karşın bu defa komünizmin Batı karşıtı yeni bir güç olarak ortaya çıkmasından sonra patlak veren Boğazlar krizi, Türkiye'yi Batı ittifakına yaklaşmak zorunda bırakmıştır.

Ne var ki İnönü, herşeye rağmen ipleri elinden bırakmaya yanaşmamış, ne olur ne olmaz şartlar değişir ihtimaline karşın 1946 seçimlerini bildiği gibi yaptırmıştır. C.H.P. uluslararası ortamın bütün zorlamalarına rağmen çok partili siyasal hayata geçiş sürecinde de hakim siyasi parti olarak kalmak istemiş ve bunu da başarmıştır.

Ancak dış şartların Türkiye için çizdiği statüye mevcut durum uymayınca İnönü tarafından 1947'de mecburen yayınlanan 12 Temmuz Beyannamesi ile muhalefet partilerine C.H.P. ile eşit şartlar tanındı. Tarihin en kaoslu kesitlerinde yetişen İsmet Paşa bunu yapmasa sonunun kötü olacağını bilecek kadar akıllıydı.

Bu arada savaş sonrasında özel sermaye birikiminin hızlanmış olması ve 1950'de Demokrat Partinin iktidara gelişi ile ekonomik ve sosyal şartlarda kısmi değişmeler başladı. Yeni özel sermaye birikimi, tarihten gelen eski devletçi ekonomi politikanın bizzat onu uygulayanlarca sorgulanmasına sebebiyet vermiştir.

Ancak siyasetteki ve ekonomik hayattaki yeni oluşumlar, ne devlet işletmelerinin özel sektörce devralınmasına, ne de devletçilik şeklindeki resmi ideolojinin tasfiyesine sebep oldu. Sadece kısmen de olsa devlete bir sınır çizmenin yolu açıldı.

Yine bu arada iç kaynaklara dayalı bir kalkınma hamlesinin başlatılabilmesinin imkansızlığı karşısında, Batı'nın da destegi ile dış borca başvurma dönemi de başladı. İç ve dış destekli sermayenin etkisiyle gelişen yeni burjuvazi ve büyük arazi sahibi sınıflarla, asker-sivil bürokrat aydınlar arasındaki kutsal nikah sonunda bozuldu. Saadet zincirinin halkası

İstiklal Savaşı sonrası istiklal mahkemeleri bir dönem şiddet unsuru olarak kullanılırken, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Adolf Hitler'in faşist manifestosu Kavgam, C.H.P. Parti örgütüne dağıtılır.

koptu.

Unutmayalım ki otuz küsür yıllık Cumhuriyet'in oluşturduğu devletci statüko'nun ayakları eşraf, ağa ve asker-sivil bürokrasi idi. Büyüyen sermaye yolları ayırınca geçmişten beri bu üçlü tarafından ezilen özellikle köylüler ve kent çevrelerine yeni göç etmiş yoksul kesim, bürokrasi karşıtı gördüğü DP'ye heyecanla koştu.

Ancak çok ilginçtir, 1950 yılında DP'nin iktidara gelişinden sonra iç ve dıştaki uygun şartlara rağmen devletin siyaset ve ekonomideki rolü azalacak yerde tersine artmıştır. Ne var ki DP'nin devlet kaynaklarını bu defa geniş sivil kitlelere de kullandırdığı doğrudur.

Bir yandan sosyo ekonomik amaçlı devlet işlevlerinde büyük artma görünürken, merkezi olarak yürütülen yeni altyapı yatırımları doğrudan piyasa için üretim yapan dev kamu iktisadi eşekküllerini doğurdu. Türkiye'de 11 KİT 1950'den önce 17 KİT 1950-1960 arası, 11 KİT'de 1960 sonrası kurulmuştur.

Ancak dış şartların Türkiye için çizdiği statüye mevcut durum uymayınca İnönü tarafından 1947'de mecburen yayınlanan 12 Temmuz Beyannamesi ile muhalefet partilerine C.H.P. ile eşit şartlar tanındı.

Bu arada 1950-60 döneminde toplumsal güç dengelerinin ekonomi ve sermaye birikiminden yana değişimi neticesinde asker-sivil kökenli bürokrat aydınlar itibar kaybına uğrarlar. Özellikle devlet işletmelerindeki ayrıcalıklı konumlarını kaybederler. 1958'de Türk işadamları arasında yapılan bir anket asker bürokrat aydınların toplum içindeki statülerinin düştüğünü buna karşılık sanayicilerin ve serbest meslek sahiplerininkinin yükseldiğini ortaya çıkardı. Cumhuriyetin kuruluşundan beri çok partili sisteme kadar meclisteki asker-sivil bürokratların oranı %45'in altına düşmez iken, bu oran 1950'den sonra %20'yi ancak buluyordu. Bakanlar kurulunda ise aynı oran % 60 dan %27'ye düşmüştü.

Asker sivil bürokratların bu ayrıcalıklı konumlarını giderek yitirmesi onların 1960'a kadar olan süreç içinde artan bir ivme ile devletçi radikalizme kaymasına neden oldu. Siyasal alanda bürokrat kökenli aydınlar ile burjuvazi ve köylü arasındaki mücadele 27 Mayıs'ın gerçek sebebidir. Yani 27 Mayıs devletçi statükonun intikamıdır.

İşin garip yönü başlangıçta kamu kaynaklarını kullanarak Cumhuriyet'in kanatları altında bir milli burjuvazi oluşturmayı amaçlayan resmi politikaya, artık aynı kesimden yani bu projenin mimarı kesimlerden tepki geliyordu. İşte 1961 anayasası ile 2.Meclis (senato, seçkin aydınlar meclisi) sivil bürokrasi ile ilgili işler için Devlet şurası, askerlikle ilgili olanı için Yüksek Askeri Şura, Yüksek Hakimler Şurası vs. hep halkın ve bürokrasi dışı politikacının karşısında devlet örgütünün dokunulmazlığa kavuşturulma amacını güdüyordu.

Ayrıca bu türden eğilimler, devleti temsil ettikleri iddiasında bulunan asker-sivil kökenli aydınlar arasında devletçi radikalizmin uluslararası platformdaki ideolojisi marksist-sol tezlerin yayılması için uygun bir ortam hazırladı. 1960 sonrası ise bu kesimlerdeki sol düşünce ve örgütlenmelerde gerçek bir patlama oldu.

Türk demokrasi serüvenininin 1960'a kadar olan kesiti için mutlaka daha farklı şeyler de söylenebilir. Ancak geçmişte yaşanan problemlerin bugüne uzanan ve siyasal-sosyal bilinç altını belirleyen verilerini görmemek imkansızdır.

Bugün siyasi ve sosyal bilinci allak bullak eden Milliyetçi Sol, Devletçi Sağ, Ulusal Onur, Devletçi Statüko, Bir Türlü Özelleştirilemeyen KİT'ler ve hepsinden önemlisi müslüman kesimlerin gelecekteki gündeminde hayati bir yer tutacak olan Altı Oklu İslamcılık gibi kavramların anlaşılabilmesi geçmişin doğru bir analizi ile mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

Alev Alatlı, Viva La Muerte, Boyut Yayınevi, Ekim-1993

Doç.Dr.Hikmet Özdemir, Sol Kemalizm, İz Yayıncılık-1993

Levent Köker, Türkiye'de Demokrasinin Dünü Bugünü ve Yarını, Türkiye - Günlüğü 13/Kış 1990

Mustafa Erdoğan, Laiklik ve Türk Uygulaması Üstüne Notlar, Türkiye Günlüğü 13 /Kış 1990

Esat Öz, Türkiye'de Tek Parti Yönetimi, Türkiye Günlüğü 13/Kış 1990

Vedat Bilgin Türkiye'de Anti Demokratik Düşünce Geleneği, Türkiye Günlüğü 13/Kış 1990

Alaturka demokrasi ya da "Demoklesi"

Abdullah Yıldız

İyi Saatte Olsunlar: "Anarefah istemezük, Anayol İsterük!"

24 Aralık 1995 genel seçimlerinin ortaya çıkardığı çok denklemli parlamento aritmetiği, 1996 ocak ve şubat ayının ilginç koalisyon arayışları ve denemeleri ile geçmesine yol açtı. Ve onlarca senaryodan en muhtemeli, hatta kesin gözüyle bakılanı, ANAREFAH oldubitti derken; siyasal tablo bir-iki gün içinde adeta yıldırım hızıyla değişiverdi: ANAYOL koalisyonu kuruldu. 25 Şubat'ta sözbirliği etmişcesine "Anayol'a dönüş" başlığıyla sevinç çığlığı atan basın, ertesi gün "Anayol tamam" diyordu. 27 Şubat'ta Sabah, Anayol'un "süper programı"nı kamuoyuna duyuruyordu.

Ne olmuştu da siyasal atmosfer, bir anda allak-bulluk olmuş; birbirlerine "yalı çetesi", korkak-kaçak" vb. gibi ifadelerle saldıranlar kameralara gülümseyerek poz verip el sıkışır hale gelmişti? Sanki gizli bir el, etkili bir irade, dengeleri değiştirivermiş, Anayol'u kotarmıştı. Kamuoyu, siyasi tabluyo tam tersine çeviren gizli güçleri merak ederken; aynı gün (27.2.96) Ateş gazetesi, at nalı büyüklüğündeki harflerden oluşan şu manşetle çıkıyordu: "iyi saatte olsunlar". Gazete, başkentin iki mektupla çalkalandığını yazıyordu: Bir profesörün Demirel'e yazdığı "refah gelirse zinde güçler devreye girer" tarzındaki mektupla, Gn. Kurmay Bşk. Org. Karadayı'nın Mesut Yılmaz'a iletmek üzere çiçeği burnunda Meclis Başkanı Mustafa Kalemli'ye bıraktığı mektup... "Zinde güçler"in mahiyetini bilmeyen yoktu da, onlara davetiye çıkaran esrarengiz profesör kimdi acaba? Kamuoyu bu ismi öğrenmekte de gecikmedi. Anayol'un başbakanı Mesut Yılmaz, 12 Mart 1996'da (gel de 12 Mart 1971'i hatırlama) Paris'e uçarken -gökyüzünde önemli açıklamalarda bulunma geleneğine uyarak- basın mensuplarına "Anarefah'a ordu müdahalesi değil, temennisi'nin engel olduğunu" açıklıyordu. 13.3.1996 tarihli Milliyet gazetesinde Derya Sazak şunu yazıyordu: "Yılmaz, 'ordunun etkisi oldu mu?' sorusuna şu cevabı verdi: 'Komutanların Kalemli'yi ziyareti var; komutanlar orada temenni olarak Anayol'u dile getirmişler." Yılmaz, "mektup olayı" hakkında da şunu söylüyor: "Komutanların Kalemli'ye bıraktığı makale İlhan Arsel'e ait. Onu da Demirel bana gösterdi. Askerlere atıfta bulunarak, Türkiye'de köktendinci partilerle işbitliği halinde ordunun buna seyirci kalamayacağı gibi görüşler var..."

Demek ki, artık "müdahale" ve "darbe"nin zorluğunu gören etkili, yetkili ve zinde çevreler, bundan böyle "temenni" ve "telkin"lerle yönlendireceklerdi siyasi hayatımızı. Memleketi tam da "uçurumun kenarında" iken kurtarmaya alışık olan "zinde güçler", küçük bir temenni ile, ülkeyi büyük bir felaketten daha kurtarmışlardı(!)

Şimdi anlaşılmıştı "Vehbi'nin kerrakesi"! (Şu cilve-i Rabbani'ye bakın ki, tam Ararefah'tan Anayol'a dönüldüğü gün ölen Vehbi Koç'un son arzusu da "Anayol"muş! Tevekkeli değil, gözleri kapalı gitmişti adamcağız!)

Demek ki, artık "müdahale" ve "darbe"nin zorluğunu gören etkili, yetkili ve zinde çevreler, bundan böyle "temenni" ve "telkin"lerle yönlendireceklerdi siyasi hayatımızı.Memleketi tam da "uçurumun kenarında" iken binbir zahmete katlanarak 10 yılda bir kurtarmaya alışık ve hazır olan "zinde güçler", küçük bir temenni ile, ülkeyi büyük bir felaketten daha kurtarmışlardı(!) "Köktendinci parti istemezük" deyu, namlunun ucunu gösterdiniz mi, her şey bir anda değişiyor, işler yoluna giriyordu artık; ne de olsa namlunun gerisi de, tetik de zinde güçlerin elindeydi:

Türk toplumu ve yöneticileri bu tür darbe ve temennilere hiç te yabancı değildi. Bırakın Cumhuriyet dönemini, devr-i Osmanî'den beri, bu millet, erbab-ı kılıç'ın nice kazan kaldırmalarına, nice komitacılık ve cuntacılıklarına, ihtilal ve müdahalelerine şahit olmuştu.

"Saltanatın Bekçiliği"nden Frankeştaynlığa Osmanlı Kapıkullarının Serüveni

Osmanlılara gelinceye kadar, eski Türk geleneğinin

Mülkün bekçileri, artık padişaha bile söz dinletecek, hatta daha sonraları, gerekirse boynunu bile vurmaktan çekinmeyeceklerdir.

bir devamı olarak gerek Selçuklular'da gerekse diğer müslüman Türk devletlerinde, "profesyonel ordular"dan ziyade, devleti oluşturan bütün "anasır-ı İslamiye"nin eli silah tutanlarından meydana gelen **"millet ordusu"** var olagelmiştir. Hatta, Osmanlı'nın ilk yıllarında da durum böyledir. Ordu, abdal'ı, eren'i, alp'i, cavlak'ı, âhiyan'ı, bâcıyan'ı ile toplumun bütününden oluşur. Sistem, dayanışma, kardeşlik, ortak katılım ve paylaşıma dayanır. Bu yüzdendir ki, Bizans'ın "ücretli askerleri" sıkıştıkları anda imparatorlarını bırakıp kaçarken, Selçuklu ve Osmanlı ordusu, tehlike büyüdükçe komutanları ve sultanları etrafında bütünleşirler. Böylece, silahı olanın, silahı olmayanlara tahakkümü de kolay olmaz.

Osmanlı da "ordu millet" anlayışı etrafında oluşturur silahlı kuvvetlerini. Ancak, Rum diyarında fütuhat ilerledikçe bölgeden devşirilen "Pençik oğlanları"nı, İslam terbiyesi üzere eğitip Sultan'ın **"has kulları"**na dönüştürmek ve böylece Yeniçeri ocağını tesis etmek icab eder. Sıkı bir eğitimden geçirilerek *"kılı boşlukta keser, keçeyi külahta biçer"* hale getirilen bu taifei yeniçeriyân, ordunun bel kemiğidir artık. Padişahlarının has kulları olarak her türlü "iç ve dış tehlikeye" karşı onu korumakla görevlidirler. Sultan II.Murat belki de bu yüzden onları *"saltanatın direği, mülkün bekçisi ve hazinenin sahibi"* ilan eder. (1) İşte Yeniçerilerin **"kulluk"**tan **"efendi"**liğe yükseliş süreçleri de böyle başlar. Giderek egemenlik de "bila kaydu şart" Yeniçerilerin yed-i vahidine geçer.

Mülkün bekçileri, artık padişaha bile söz dinletecek, hatta daha sonraları, gerekirse boynunu bile vurmaktan çekinmeyeceklerdir.

Yeniçeriler sayesinde rakiplerini itaat altına almayı başaran ilk hükümdar Yıldırım'dır. 1389'da Sultan I. Murad'ın Kosova'da şehit edilmesi üzerine, Rumeli askerlerinin hemen oracıkta "Sultan" ilan ettikleri Yıldırım Bayezit, kardeşi Yakub'u has kulları Yeniçerilere boğdurtuverir. Anadolu askerlerini, ahileri ve diğerlerini de onların desteğiyle susturur. Ama kapıkullarının gücü Timur saldırısı karşısında Yıldırım'ı kurtarmaya yetmez.

Artık iktidar oyununun baş aktörleri Yeniçeriler, ve onlara hükmeden sivil ve asker paşalardır. Dilediklerini, tahta çıkarır, dilediklerini indirirler; dilediklerini de doğrayıverirler. Örneğin, Nizametten Nazif'in dediği gibi, "Yıldırım'ın sevgili oğlu şehzade Mustafa'yı "Düzmece Mustafa" yapan da, sultan edip tahta çıkaran da, kardeşi Çelebi Mehmed'e satıp Gelibolu kalesinin bir kulesinde sallandıran da hep silah oyunu... ordu hüneri...dir" (2)

Sultan II. Murat'ın feragat ettiği tahtına tekrar oturtulması da bir ordu marifetidir: Murat, üstüste aldığı yenilgiler ve oğlu Alaaddin'in ölümünden duyduğu üzüntü nedeniyle tahtını 12 yaşındaki oğlu II. Mehmet'e bırakıp Manisa'ya çekilince, Haçlılar "nakz-i ahd" edip saldırıya geçerler. Bu tehlike karşısında Vezir-i Azam Çandarlı Halil'in gayretleri ve ordunun baskısı ile Murat Edirne'ye döner ve ardından Varna zaferini kazanır. Kazanır kazanmasına da, gene Manisa'ya dönmek isteyince, Yeniçeriler çocuk yaştaki padişahı da, onun adına bastırılan akça'yı da beğenmeyerek isyan ederler. Tarihe "Buçuk-Tepe" vak'ası olarak geçen bu ilk yeniçeri isyanından sonra, maaşlarına "buçuk akça" zam yapılır ve II. Murat da ikinci kez tahta çıkarılır.(3)

İpler giderek tamamen Yeniçerilerin ve ağalarının eline geçmeye başlamıştır. Devlet adamları da bütün siyasi tezgah ve entrikalarını Yeniçeri faktörü üzerine kurarlar. Fatih Sultan Mehmet, Çandarlı Halil"i, Yeniçeri ağası yaptığı Gedik Ahmet Paşa'ya tutuklatır ve Yedikule zindanında boğdurtur(4). Yavuz Sultan Selim, babası Veli Bayezit'i Yeniçerilerin desteğiyle görevinden azledip tahta oturur. Lakin bu desteği sağlamak öyle sanıldığı gibi kolay olmamış, Yavuz 35 bin Yeniçeri'nin herbirine önce 1000 akçe, daha sonra da 2000 akçe cülûs bahşişi vadetmiştir; 3 akçelik terakki de cabasıdır. (5) Yeniçeriye tath gelir, etekler dolusu bu altınlar...

Kanuni'nin yarım asırlık saltanatının sona erdiğini öğrenir öğrenmez cülûs bahşişi için sabırsızlanan "kapıkulları" yeni padişaha II. Selim cenaze namazından henüz otağına döndüğünde hep bir ağızdan bağırırlar: **"Bahşişlerimiz nice olacak?!"** Derhal, süvarilere 1000, yeniçerilere de 2000 akçe cülûs bahşişi dağıtılır, ayrıca yevmiyelerine "terakki"ler de ihmal edilmez.(6)

Bundan böyle Yeniçerilerin tek endişesi vardır; **ulûfe, bahşiş** ve **ganimet**... Önü-

ne gelen Yeniçeri olmak diler. Ocağa rastgele kimseler girmeye başlar. Rüşveti bastıran ocağa kaydolur, "oturak" ve "korucu" olup cepheye gitmeyenlerin sayısı arttıkça artar... Askere ne para yeter, ne de hazine...(7) artık **"ocak devlet için"** değil, **"devlet ocak için"** vardır.

Padişah Kelleleri, Yağlı Kementler ve "Hakimiyet Silaha Sahip Olanlarındır"

Yeniçeriler iyice gemi azıya almıştır; çıkarlarına her dokunulduğunda veya küçük bir çıkar kokusu aldıklarında derhal kazan kaldırırlar. III.Murat'ın "zuyûf" (değeri düşük) akçelerden ulûfe dağıtılması pekala isyan sebebi olur. İstenmeyen devlet adamlarının "kelle"lerini almak için saray kuşatılır. IV.Mehmet döneminde otuz kadar devlet adamının kellesi istenerek Sultanahmet'teki Çınar ağaçlarına asılır **(Vak'ay-ı Vakvakiye)**. Dahası, padişahların kellesi bile kurtulamaz azgın yeniçerilerin yağlı kementlerinden... Zavallı Genç Osman, Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırma teşebbüsünün ve acemiliğinin bedelini feci, hem de çok feci biçimde öder. Bu aynı zamanda asırlar önce başlatılan yanlış uygulamaların da bedelidir.

" De ki: Bu felaket, sizin kendi ellerinizle yapıp ettikleriniz yüzündendir." (Al-i İmran:165)

"Saltanatın direği ve mülkün bekçisi" olsun diye kurulan Yeniçeri Ocağı, artık her ikisinin de gerçek hakimidir. Yeniçeriler, kelimenin tam anlamıyla Devlet-i Aliye'nin başbelası ve frankeştaynı haline gelmişlerdir. Marifetlerini cephede düşmana karşı değil, içeride rakiplerine karşı sergilemektedirler. Ne cepheye giderler, ne de yeni orduların kurulmasına müsaade ederler. III. Selim'in kurduğu Nizam-ı Cedit ordusu Balkanlarda Ruslar'la kapışırken Yeniçeriler Kabakçı Mustafa öncülüğünde isyan ederler. III.Selim de Genç Osman'ın akıbetinden kurtulamaz.

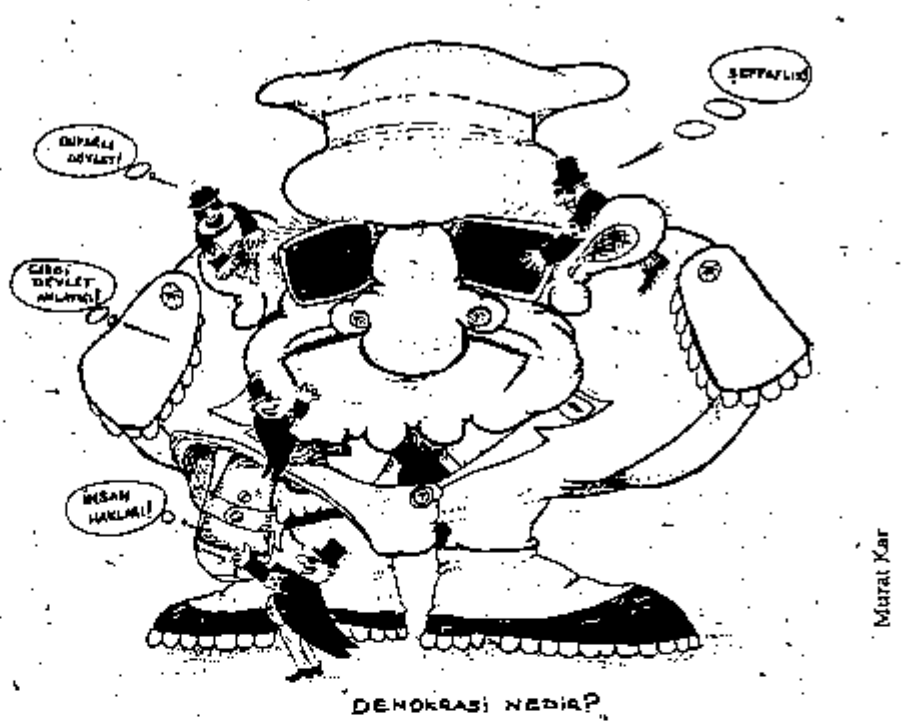

Murat Kar

Nihayet II.Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'na son vermesi hayırlı bir gelişme **(Vak'ay-ı Hayriye)** zannedilir ama, yerine kurulacak olan "modern" ordular da kısa zamanda **"yeniçerileşirler"**, yani mülkün ve saltanatın "bekçisi" değil "hakimi" haline gelirler.

Batıdan uzmanlar, subaylar getirtilip Avrupa orduları örnek alınarak kurulan, asrî usullerle eğitilen ordu-yu hümayunun paşaları, sadece siyaseti yönlendirmekle kalmaz, yeni bir misyon daha üslenirler: Medenileşme ve Batılılaşma çabalarına, ıslahatlara öncülük etmek, Batı'da ne varsa aynen "iktibas ve isticlas etmek"...

Mithat Paşa'nın şu sözleri, Orduya dayanarak ıslahatlar ve reformlar yapmak isteyenlerin anlayış ve düşüncelerinin özeti gibidir:

"Bizim millet gibi cahil bir millet arasında ciddi reformlar yapabilmek için askeri sınıfın, işbaşında bulunan devlet adamlarının elinde bulunması şarttır. Çünkü bu sınıf elde edilemeyince bir şey yapılamaz..."(8)

Tanzimat ve Meşrutiyet'in mimarları orduyu avuçlarının içine almakta gecikmezler. Ordu emrinizde oldumu, süngü gücüyle yapmayacağınız iş yoktur. Mil-

"Saltanatın direği ve mülkün bekçisi" olsun diye kurulan Yeniçeri Ocağı, artık her ikisinin de gerçek hakimidir. yeniçeriler, kelimenin tam anlamıyla Devlet-i Aliye'nin başbelası ve frankeştaynı haline gelmişlerdir.

let'in tepkisi ise hiç önemli değildir; silahsız yığınlar Celali isyanlarından beri sindirilmeye ve her olup biteni sineye çekmeye alışıktır zaten.

İşin ilginç olan yanı, bizde hala geçerli olan ordu-politika ilişkilerindeki birçok teamül ve gelenek, Osmanlı'nın son dönemlerinde "modern ordu"nun kurulmasıyla başlamıştır. Ordu desteğiyle reformlar yapmak, "gerici" devlet adamı ve padişahları safdışı bırakmak, "ilerici" cuntalar oluşturmak, komitacılıklar tezgahlamak, "paşa"lıklarına güvenerek millete ve devlete rağmen gözü kapalı anlaşmaları bir çırpıda imzalayıvermek hatta ülkeyi **"ülkenin menfaati için"** (!) savaşa sokmak... Tanzimat'tan beri süregelen ordu marifetlerinden bazıları...

Tarih "Teşabüh"ten İbarettir

İbn Haldun, *"geçmişler geleceğe, suyun suya benzediği kadar benzer"* der. Ne kadar da haklıdır; insanlar ve olaylar ne kadar da birbirinin şibhi(benzeri)dir.

16 Ağustos 1838'de Mustafa Reşit Paşa'nın Balta Limanı'ndaki köşkünde imzaladığı Osmanlı-İngiliz ticaret Sözleşmesi(9) ile, Kenan Evren'in 17 Ekim 1980'de "asker sözü" ile Yunanistan'ın NATO'ya dönüşünü onaylamasının (10) anlamı aynıdır. İki paşanın iki dudaklarının arasından çıkan bir çift sözün faturasını bu millet hala ödemektedir. İngiliz Dışişleri Bakanı Canning, antlaşmanın imzalı kopyasını Başbakan Lord Palmerston'a sunarken; *"İngiltere'nin o güne kadar galibiyetsiz yapabildiği en mükemmel antlaşma"* olduğunu söyler. Palmerston, metni inceledikten sonra **"Çok enteresan"** der; *"Bu adam ya inanılmayacak kadar ahmak, ya da akılların alamayacağı ölçüde hain!..."* (11)

Ali Paşa'nın yönlendirdiği Dâr-ı Şuray-ı Askerî başkanı Hüseyin Dâim Paşa'nın "lüks ve sefahat içinde yüzen" padişahı devirmek için oluşturduğu ilk cunta (11) ile 27 Mayıs ve 12 Mart ihtilalleri arefesinde oluşan cuntalar gerekçeleri ve işlevleri bakımından ne kadar da birbirlerine benziyorlar!

1876'da Sultan Abdülaziz'i tahttan indirip, bilek damarlarını kestirerek intihar ettiren Jön Türkler ve onların devamı olup II. Abdülhamit'in istibdadına(!) karşı mücadele eden İttihat Terakki Cemiyeti (12) ile 1960'da Başbakan Adnan Menderes'i Başbakanlık'tan alıp idam sehpalarına götürenlerin sloganları da aynı: **"Hürriyet, uhuvvet, müsavat!"**

1914'te, padişah'ın ve sadrazam'ın ruhu bile duymadan Osmanlı İmparatorluğu'nu Almanya safında I. Dünya Savaşı'na sokan antlaşmayı tek başına imzalayan İttihatçı **"führer"** Enver Paşa ile, geçtiğimiz aylarda Meclis'in ve hükümetin çok sonradan haberdar olacağı Türkiye-İsrail Askeri İşbirliği Antlaşması'nı imzalayan bir **"üst düzey askeri yetkili"**nin tutumlarını, bellerindeki silahlar ve omuzlarındaki apoletlerden başka neyle izah edebiliriz? İki olay arasındaki fark ise sadece şu: Enver Paşa, Meclis-i Mebusan'a çıktığında silahını kürsünün üzerine koyup *"Beyler, biz Harb-i Umumi'ye girmeye karar verdik. İtirazı olan var mı?"* diye durumu izah(!) ederken, şimdi, Milli Savunma Bakanı dahil Bakanlar Kurulu ve milletvekilleri, **"Bilgimiz yok, bu konuda ordudan brifing alacağız"** (13) demekle yetiniyorlar.

Evet, özellikle yakın tarihimizde insanlar insanlara, paşalar paşalara, kurumlar kurumlara, olaylar olaylara ne kadar da benziyor.

Cumhuriyet döneminde, özellikle çoğulcu demokrasiye ("Çoğulcu" mu, "tekelci" mi olduğu hala meşkûk) geçiş sürecinde sergilenen ordu-politika ilişkilerindeki şaşırtıcı benzerlikler ise dehşet vericidir!

Tek Parti "Demokrasi"si;
"Ein Volk, Eine Partei, Ein Führer"

Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin yetmişiki buçuk yıllık **"demokrasi macerası"** bir yandan insanı güldürecek ölçüde komik, ama aynı zamanda da dramatik ve düşündürücü olaylarla doludur.

1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşuyla başlayan "çoğulcu demokrasi" teşebbüsleri, 1950'lere, hatta bugünlere kadar hep akim kalmış ve **"devlet partisi"** zihniyeti bir türlü aşılamamıştır. Cumhuriyetin ilk ve **"tek parti"**si Halk Fırkası'nın, bir kısmı "ebedi şef"in ilkelerinden bir kısmı da Mussolini"nin "fasces"i ve Hitler'in "ein volk, eine partei, ein führer" (tek millet, tek par-

ti, tek şef) 'inden menkul(14)" **AltıOk**"u, devletin resmi ideolojisi haline getirilmiş ve Anayasa'nın "dibacesine" eklenerek diğer partilerin ve halkın tepesinde adeta "Demokles'in kılıcı" gibi 50-60 yıldır sallandırılıp durmuştur. Resmi ideoloji'ye karşı çıkanlar ise ya "gerici" ya da "komünist" damgasıyla sindirilmiştir.

Rakipleri mahkum edip susturmak için bahane bulmak ise gayet kolaydır. Örneğin Kurtuluş Savaşı'na Mustafa Kemal Atatürk'le birlikte, hatta daha önce önderlik edenlerden Kazım Karabekir, Rauf Orbay ve Ali Fuat Cebesoy gibi komutanların kurdukları ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Said isyanı bahane edilerek ve "din istismarcılığı"yla suçlanarak ünlü **Takrir-i Sükûn Kanunu** mucibince İnönü imzalı Bakanlar Kurulu Kararı ile kapatılmıştır. Gericilik ve din istismarcılığı'na dayanak oluşturduğu iddia edilen parti tüzüğündeki cümle ise aynen şöyledir: "Parti, fikirlere ve dini inançlara saygılıdır." (15) Bu cümleden her türlü düşünce ve inanca saygılı olmayı anlamanın dışında başka anlamlar çıkarmak için öküzün altında buzağı değil domuz yavrusu aramak gibi bir acaiplik sergilemek gerekir. Ali Fethi Okyar bile bu acaipliğe şaşırıp, Anayasa'ya göre "Devletin dininin İslam" olduğunu hatırlatacak ve *"beyler, içinizde dini inançlara saygı beslemeyen var mı?"* diye soracaktır, hayretle.(16)

İş parti'nin kapatılmasıyla da bitmez. "Üç Aliler" (Kel Ali, Kılıç Ali ve Necip Ali)'den oluşan **İstiklal Mahkemesi**, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı İzmir'de ortaya çıkarılan "başarısız suikast teşebbüsü" ile Terakkiperver Parti kurucuları arasında irtibat kurmakta çok mahir davranır. Ankara'dan İzmir'e hareket eden Mahkeme heyeti, önce tren garında aldıkları "karakuşî " bir kararla Terakkiperver parti yöneticilerinin tutuklanmasını emreder, sonra da yola koyulurlar. Mahkeme, suikast soruşturmasından çok, "Gazi'ye karşı olanlar"la hesaplaşmaya dönüşür; uzatıldıkça uzatılır, daha sonra Ankara'ya taşınarak "şahitsiz, itirazsız" yargılamalarla bol bol idam kararları verilir. Cerçi, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Cafer Tayyar ve Refet Bele Paşalar mahkeme sonunu dolduran subayların gövde gösterisiyle ipi boylamaktan kurtulacaklardır,(17) ama böylece, "Gazi'ye karşı izinsiz muhalefet partisi kurmanın bedeli ödetilecek, muhalifler parti kurduklarına pişman edilecek ve bundan sonra parti kurmaya kalkışanlara da gerekli gözdağı fazlası ile verilmiş olacaktır." (18)

Tek parti ve tek şef'in dışında hiç bir aykırı ses ve harekete müsaade edilmez. Yapılan, kelimenin tam anlamıyla bir **hesaplaşma** ve **tasfiye operasyonudur**. M. Kemal Paşa'ya göre bir "hayat-memat kavgası" idi bu. Onu dinleyelim : *"Milletin hayrına olarak rejimi ve kendimizi korumak için en son şiddet derecesi ile tam bir tasfiye yapmak vazifemiz olmuştur. Biz tasfiyeyi yapmazsak, onlar bizi yok edecekler!"* (19)

Ertesi yıllarda (1930) "dünya siyaset tarihinde örneği olmayan bir parti kurma şekli" (20) ile Serbest Cumhuriyet Fırkası "kurdurulur". Laikliği, cumhuriyetçiliği ve milliyetçiliğinden "emin" olunan Ali Fethi Okyar Bey, Halk Partisi'nden tek farkı "liberal ekonomi" anlayışını savunmak olan "icazetli" partiyi kurmakla görevlendirilir. Kendisine Ahmet Ağaoğlu ve Nuri Conker gibi mebuslar da yardımcı olacaklardır. Parti kurulur ve halkın büyük ilgisiyle karşılaşır. "Tek Parti" zulmünden "illallah" diyen halk, Ali Fethi Bey'i karşılamak üzere İzmir'e yığılır. "Fecr-i kazib"e aldanan yüzbinler miting meydanına akarken güvenlik güçlerinin açtığı ateşle yere yığılan evladını kucağına alan bir baba, çocuğu Fethi Bey'in önüne koyarak *"İşte size bir kurban! Başkalarını da veririz; yeter ki sen bizi kurtar"* diye bütün bir milletin hissiyatına tercüman olur. Ama bu yalancı fecir de uzun sürmez. Parti, kuruluşundan 3 ay 5 gün sonra kendini fesheder. Fethi Bey, Serbest Cumhuriyet Fırkası Başkanı sıfatıyla yaptığı son konuşmasında şöyle yakınır:

"Son belediye seçimlerinde... reylerin arzu edilen tarafa verilmediği görülünce... partili arkadaşlarımıza komünistlik ve irtica gibi lekeler sürülmek istendi." (21)

"Tek Millet, Tek Parti, Tek Şef" anlayışının "güdümlü parti"ye bile tahammülü yoktu. Demokrasi "çok seslilik" demekti ama "**Demoklesi**" yani Alaturka Demokrasi, "**tek seslilik**"ten ibaretti. Kim bu tek ve yegane resmi ideolojiye karşı çıkarsa, o ya "komünist" olabilir, ya da "gerici" olabilirdi. Bu gibi yaftalar, rakiplerin tepesinde adeta Demokles'in kılıcı gibi sallandırı-

Ordu emrinizde oldumu, süngü gücüyle yapmayacağınız iş yoktur. Milleti'n tepkisi ise hiç önemli değildir; silahsız yığınlar Celali isyanlarından beri sindirilmeye ve her olup biteni sineye çekmeye alışıktır zaten.

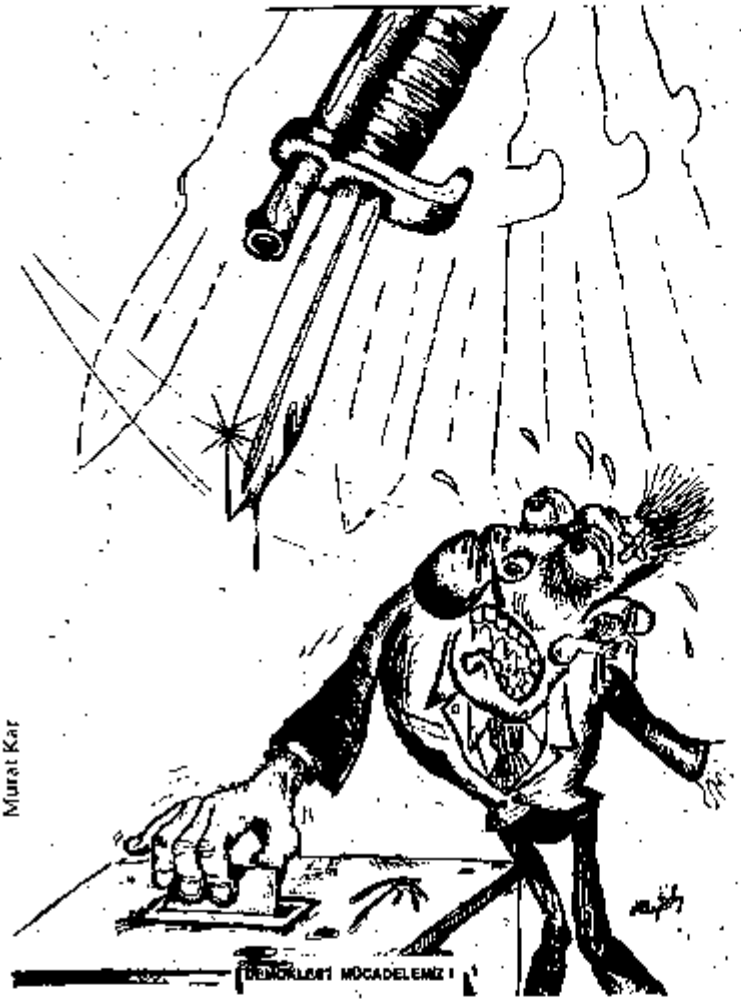

Murat Kar

lıp durulmalıydı ki, "Demoklesi" ideolojisi ayakta kalabilsin.

İyi de Tek Parti'li cumhuriyetin ideolojisi var mıydı ki?

Kemalizm, Atatürk Kültü ve "Halka Rağmen Halk İçin" Demokrasi

İdeolojisizlik Tek Parti'nin en önemli handikapıydı. Ama ne yapıp edip bir ideoloji icad edilmeli, olmazsa bir yerlerden aşırılmalı, ekleme-saplama yeni bir "din" oluşturulmalıydı.

Bu ihtiyacı en şiddetli biçimde dile getirenlerden biri olan Ağaoğlu Ahmet, 12 Ocak 1931 tarihli Son Posta Gazetesi'ndeki makalesinde bakın ne diyor?

"Cumhuriyet başlı başına bir dindir, bir imandır. Fakat bu dinin henüz kitabı yazılamadı. Nefislerini unutarak bütün varlıklarını Cumhuriyet'e hasretmiş havariler çıkmadı..." (22)

1939'a gelindiğinde hala bir şey değişmemiş, aynı ihtiyacı bu kez Manisa Mebusu Kazım Nami Duru dile getirmişti:

"Kemalizm nedir?.... Yalnız bir kelimeden ibaret olduğu zannedilmek ihtimali vardır... Maalteessüf arkadaşlar. Bunun üzerine hiçbir kitap yazılmamıştır. Yalnız bir kitap yazılmıştır. Onu yazan da Tekin Alp (Moiz Kohen) isminde bir Musevi vatandaşımızdır... Kemalizmin bütün prensiplerini... izah ve tafsil edecek bir kitabın ihtiyacımız vardır." (23)

Kemalizm ideolojisi bir türlü oluşturulamayacak, eni-boyu, derinliği olmayan hamasi laflarla tanımlanmaya çalışılan bu din-i cedid, Atatürk'e mersiyeler, methiyeler ve tapınmalardan ibaret bir "kaside edebiyatı"ndan öteye geçmeyecektir.

Kemalettin Kamu *"Kâbe Arab'ın olsun / Bize Çankaya yeter"* dizesiyle bu edebiyatın şaheserlerinden birine imza atarken, 1934'te Aka Gündüz, *"Varsın! Teksin! Yaratansın/ Sana bağlanmayanlar utansın"* ifadesiyle yetinmeyecek *"Elimizi yüzümüze; /gönlümüzü özümüze kapatıyoruz. /Biz sana tapıyoruz!"* diyerek erişilmez(!) bir şiir döktürecektir.

Artık Atatürk, karizmatik bir lider, bir führer olmaktan çıkarılmış bir "ilah ve fetiş" haline getirilmiştir. O hâmidir (koruyan), bânidir(kurucu), halaskâr(kurtarıcı) mürşid(yol gösterici), mürebbi(yetiştiren) vâsi (denetleyen), pişûva(önder) ve layetezelzel(şaşmaz olan)dır.

"İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp, O'na koştukları eşleri ilah olarak benimseyenler ve onları, Allah'ı severcesine sevenler vardır." (Bakara/165)

"Gerçekten Kemalizm, bir milli kahramana gösterilen saygının, duygusal bağlılığın çok ötesinde bir 'lider kültü', bir 'kahramana tapınma' olgusudur. Bazı yönleriyle değil, sorgusuz sualsiz her yönüyle bir 'yüceltme kültü'dür." (24) "Cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve halkçılık"tan ibaret CHP ilkelerine 1931'de "Devletçilik, laiklik ve inkılapçılık" ilkelerini de ekleyip "Altıoklu flama"yı icad eden Recep Peker'e göre, artık ideoloji de teori de bulunmuştur. "Kemalizm" Devlet şekli zaten belliydi: "Parti-Devlet" (25)

1936'da devletin Dahiliye Vekili CHP'nin Genel Sekreteri, Valiler partinin il başkanları haline getirilir. 1937'de "Altı

ok" Anayasa'nın dibacesine eklenir. 1938'de de Atatürk, Parti'nin ebedi başkanı", İnönü ise "değişmez başkanı" ilan edilir. "Parti" eşittir "devlet"; o da eşittir "toplum"dur.

Parti-devletin "halkçılık"tan anladığı da Jakoben bir halkçılıktır ve "halkın halk için idaresi"ni öngörür. Halk kendi kendini idare edebilir mi? Terakkiperver Fırka ve Serbest Fırka denemeleri göstermişti ki, halk henüz kendini yönetme kabiliyet ve olgunluğuna erişememiştir. Hem halk için "iyi olanın" ne olduğunu halk nerden bilsin!? İyiyi, doğruyu ancak Tek Parti, Şef ve kadroları bilir(!). Yapılması gereken, mutlak doğru olan resmi ideolojiyi halka benimsetmekten ibarettir; hem de halka rağmen, halkın inanç ve geleneklerine rağmen.

Böylece "ceberrut" bir devlet ve kibirli, halkını hor gören, onu geri ve ilkel bulan, hatta ona düşman bir idare ortaya çıkıyordu. Halk, bir "müstemleke yönetimi"nden bile göremeyeceği muamelelere tabi tutuluyordu. Ezanlar Türkçe okutuluyor, camiler çeşitli bahanelerle kapatılıyor, Kur'an öğrenmek, öğretmek yasaklanıyordu. Kıyafeti beğenilmeyen köylüler Başkent Ankara'ya alınmıyordu(26) Yabancılar bu hırpani kılıklı vatandaşlar hakkında ne düşünürdü sonra! Hükümet dendiğinde "jandarma" veya "tahsildar" ya da Tek Parti bürokrasisi akla geliyordu. Halk "eli kırbaçlı" yönetim tarafından horlanıyor, kovuluyor, itilip-kakılıyordu. Bunun adı da "halk için" (!) demokrasi oluyordu.

Zoraki Demokrasi ya da "Darbeli" "Temennili" Demokrasi

Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalmaya çalışmışsa da gerek Müttefikler'in baskısıyla gerekse Birleşmiş Milletler'e girebilmek için Almanya ve Japonya'ya -sembolik de olsa- savaş ilan etmiş, daha sonra da Rusya'nın Boğazlar üzerinde bazı isteklerde bulunması üzerine ABD ve NATO'nun himaye kanatları altına sığınmıştı. Ancak, iş bununla bitmiyordu. BM'ye girmenin de NATO'ya kabul edilmenin de "bedeli" olmalıydı.

İkinci Dünya Savaşı, bir anlamda "totaliter" rejimlere karşı "demokrasi" taraftarlarının zaferi ile sonuçlanmıştı. BM'ye kabul edilme konusunu görüşmek üzere 1945'de San Fransisko toplantısı'na davet edilen Dışişleri Bakanı Hasan Saka, *"Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalamak istiyorsanız Demokratik düzeni kabul etmelisiniz"* dayatmasına olumlu cevap vermek zorunda kalmıştı.(27)

Öte yandan, halk Tek Parti zulmünden iyiden iyiye bunalmıştı. Demokrasiye geçilmeliydi, ama nasıl? Dizginleri elde tutarak "demokrasicilik" oynamanın bir yolu olmalıydı. Bu arada Halk Partisi içinde de kıpırdanmalar başlamıştı. Nihayet 7 Haziran 1945'de Celal Bayar, Fuat Köprülü, Adnan Menderes ve Refik Koraltan'ın imzalarını taşıyan ve yönetimi "demokratikleşmeye" çağıran ünlü **"Dörtlü Takrir"** CHP Meclis grubu başkanlığına sunuldu. Takrir CHP grubunca reddedilmekle kalmadı, 4'ler partiden kovuldular. 7-1-1946'da aynı şahıslar Demokrat Parti'yi resmen kurdular.

Temmuz 1946 seçimlerine **"yeter, söz milletindir"** afişleriyle giren DP, özgürlüğe susamış halkın hislerine tercüman oluyor, geniş kalabalıklar topluyordu. Ancak "açık oy-gizli tasnif" yöntemiyle yapılan seçimler, CHP bürokrasisinin katakullesiyle bir kepazeliğe dönüştü; DP 66 milletvekili çıkarabilmişti: 1950'de, bu kez "gizli oy, açık tasnif" sistemiyle daha demokratik bir ortamda gerçekleşen seçim,tam anlamıyla DP'nin zaferi ile sonuçlandı: DP %53,5 ile 408, CHP ise %39,9 ile 69 milletvekili çıkardı.(28)

Demokrat Parti'nin zaferi, Türkiye'de "demokrasi"nin de zaferini mi ilan ediyordu? Hayır. Zaten DP, Milli Şefin "icazeti" ile kurulmuştu: Celal Bayar'dan laiklik ve dışpolitikada değişiklik olmayacağına dair "teminat" aldıktan sonra **"-o halde tamam"** diyebilmişti İnönü. Seçim propagandalarından yakından arkadaşlarına da şöyle söylemişti: *"Ben ihtilalci ve Kuvay-ı Milliyeci İsmet'im. Devleti... üçbeş çapulcuya maskara ettirmeyiz. Yaptığımız bir tecrübedir. Muvaffak olursak ne ala. Olmazsa vazgeçer birkaç sene daha eski usulde gideriz."* (29)

Evet Demokrat Parti iktidara gelmişti, ama devlet bürokrasisi ve resmi ideolojinin "bekçisi" ordu, hala Milli Şef'in kontrolündeydi. Menderes hükümetinin dış politikada ABD çizgisinden sapma eğilimleri göstermesi (Rus-

Halk Fırkası'nın, birazı "ebedi şef"in ilkelerinden birazı da Mussolini'nin "fasces"i ve Hitler'in "ein volk, eine partei, ein führer" (tek millet , tek parti, tek şef)'inden menkul" Altı Ok"u, devletin resmi ideolojisi haline getirilmiş ve Anayasa'nın "dibacesine" eklenerek diğer partilerin ve halkın tepesinde adeta "Damokles"in kılıcı" gibi 50-60 yıldır sallandırılıp durmuştur.

İşin ilginç yanı; 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri, gerekçeleri, sonuçları ve nitelikleri bakımından öylesine birbirinin benzeri idi ki, adeta tarih Türkiye'de "10 yılda bir" tekerrür ediyordu.

ya'yla ilişkiler vs), içerde ise "pozitivist-dine müdahaleci laiklik" anlayışından taviz vermesi (İ.H.L ve İlahiyat Fakültelerinin açılması, Ezan'ın tekrar Arapça okunması) "zinde güçleri" harekete geçirdi. 27 Mayıs 1960 darbesiyle görevden alınan Menderes ve arkadaşları, Üç Aliler Mahkemesi'ne taş çıkartan Salim Başol mahkemelerinde yargılanıp idama mahkum ediliyor, partileri de kapatılıyordu.

Osmanlı'dan beri ordu gücünün nelere kadir olduğunu görmüş, sayısız siyasi-askeri entrikalar sonucu nice kellelerin uçtuğunu öğrenmiştik. "Darbeli Cumhuriyet" döneminden de öğreneceğimiz daha nice şeyler vardı. Osmanlı'da "saltanatın ve mülkün bekçisi" olan müsellah kuvvetler, (T.C. döneminde Tek Parti İdeolojisi'nin bekçisi idi artık. Bundan böyle, Kemalizm İdeolojisi tehlikede görüldüğünde "zinde güçler" derhal harekete geçecek, geçirilecek ve memleketi "komünist", "şeriatçı", "bölücü" vs. bütün şer güçlerden (!) temizleyecekti. İşin ilginç yanı; 27 Mayıs 1960, 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980 darbeleri, gerekçeleri, sonuçları ve nitelikleri bakımından öylesine birbirinin benzeri idi ki, adeta tarih Türkiye'de "10 yılda bir" tekerrür ediyordu. Zinde güçleri görev başına çağıran, darbe için "fetva"lar veren aydın(!), demokrat(!) yazar, çizer, bilim adamından tutun da özgürlükçü(!) basına ve hatta partilere kadar insanlar, olaylar ve kurumlar üç olayda da öylesine birbirine benziyordu ki...

90'lı yılların tam ortasını idrak ettiğimiz geçen aylarda, "artık Türkiye'de darbeler devri kapandı" diye düşünürken, ANAREFAH'tan ANAYOL'a dönülüverilmesinde "geleneksel" ordu marifeti tartışılmaya başlandı. Anlaşılan marifetin biçimi değişmişti; artık demokrasimiz için "darbeli" sıfatını değil "temennili" veya "telkinli" sıfatını kullanmak daha uygun olacaktı.

Lakin, ordu temennisine "temannah" çakarak koalisyon kuranlar çok geçmeden, ayyuka çıkan yolsuzluk dosyaları ve "örtülü ödenek" tartışmalarıyla sendelemeye, topallamaya ve teklemeye başladılar. Şu satırları yazdığımız sırada bir de Anayasa Mahkemesi'nden darbe yiyen koalisyonun eli kulağında gibi... Zinde güçler yine yeni marifetler peşinde gözüküyorlar. Son temennilerini de basına sızdırıyor ve adeta "RP'siz bir koalisyon formülü bulun da ne yaparsanız yapın" diyorlar. Devletin ve siyasetin "dizginlerini" ellerinde tutmanın tadını alan "güç odakları", bu kadim alışkanlıklarını terkedeceğe pek benzemiyorlar.

Ancak ne kadar çırpınılırsa çırpınılsın fosilleşmiş, insan fıtratına aykırı batıl ideolojilerin "dipçik zoruyla" yaşatılması mümkün olmadığı gibi, kokuşmuş, çürümüş zulüm düzenlerinin de "darbeler", "temenniler" ya da çeşitli entrikalarla ayakta tutulması mümkün değildir.

"Küfür daim olabilir; ama zulüm asla dâim olamaz!"

Dipnotlar:

1) Erol Toy, Ordu ve Politika, Yap: Mozaik Basım ve Yayıncılık, 1989, İstanbul, s.68-70.
2) Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu, Ordu ve Politika, Bedir Yayınevi, 1967, İstanbul, s.9.
3) İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi, Türkiye Yayınevi, 1971, İstanbul, c.I, s.211-218.
4) İ. Hami Danişmend, age, c.I, s.265-271; Erol Toy, age, s.77-78
5) Age, c.I, s.423-424; E. Toy, age, s.84.
6) İ. Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, TTKB. 1982, Ankara, c.III, 2.kısım, s.271-272.
7) Bkz. Zuhuri Danışman, Koçi Bey Risalesi, MEBY. 1993, İstanbul, s.30-32.
8) N. N. Tepedelenlioğlu, age, s.153.
9) Bk. Umran 1996/30, Mart-Nisan s.20-23.
10)Ufuk Güldemir, Kanat Operasyonu, Tekin Yayınevi, 1986, İstanbul, s.75-81.
11) Erol Toy, age., s.107. s.109-115.
12) Feroz Ahmad, İttihat ve Terakki, Sander Y., Çev. N. Ülken, 1971, İstanbul, s.15-32.
13) Aksiyon dergisi, 20-26 Nisan 1996. s.45-46.
14) Oğuz Ünal, Türkiye'de Demokrasi'nin Doğuşu, Milliyet Yayınları, 1994-İstanbul, s.78-92.
15) Fikri Karanis, Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi, Media Print, 1994, İstanbul, s.91.
16) Age., s.95.
17) N. N. Tepedelenlioğlu, age., s.7 ve 241.
18) F.Karanis, age., s.112-113; O. Ünal, age., s.92.
19) N. N. Tepedelenlioğlu, age., s.242.
20) F.Karanis, age., s.153.
21) Age., s.172.
22) O. Ünal, Age., s.46.
23) Age., s.46-47.
24) Age., s.103, 107.
25) Age., s.78 ve 85.
26) D.Mehmet Doğan, Tarih ve Toplum Türkiye'de Toprak Meselesi, Dergah Yayınları, 1977, İst, s.175.
27) F.Karanis, age, s.174-175.
28) Age. s.232-258; Şükrü Karatepe, Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İz Yayınları, 1993, İstanbul, s.199-209.
29) O.Ünal, age., s.213, 190

Siyasallaşan Din mi? Dinleşen Siyaset mi?

Mustafa Aydın

Din, başından beri insanlığın kendini tanımlama ve konumlandırmasının en önemli yollarından birisi olmuş, özellikle aşağıdaki halk katlarının üstteki ayrıcalıklı/yönetici zümrelere karşı bir dayanak noktası teşkil etmiştir. Dinin, tarihsel görevi olarak adlandırdığımız bu görevi, olağanüstü durumlarda halk katlarına bir ideoloji görevi yapmak, normal zamanlarda ise, önemli bir meşrulaştırma yolu olmak şeklinde özetleyebiliriz. Esasen modern dönemlerde ortaya çıkan ideolojiler de sonuç itibariyle dinin yerine oynamışlar, bir *meşrulaştırma* aracı olmaya çalışmışlardır. Dolayısıyla modern dönemlerde dinin söz konusu tarihi misyonuna rakip (ideoloji)ler doğmuş, dinin bu işlevi sabote edilmeye çalışılmıştır. İşte bu yazı kısaca bu süreci tasvir etmeyi ve buradan çıkabilecek bazı sonuçları göstermeyi amaçlamaktadır. Bu sonuçların, yaşamakta olduğumuz bazı sorunlara da ışık tutacağı kanaatindeyiz.

Asıl konuya geçmeden önce bir yanlış anlaşılmaya fırsat vermemek için belirtmeliyiz ki, din sırf toplumsal fonksiyonlara sahip bir kurum değildir. Çok köklü ve çok yönlü bir sistem olan din, insanın özüne ilişkin sorunların bütününü ilgilendirmektedir. Dolayısıyla de söz edeceğimiz toplumsal işlev, dinin önemli, ama özelliklerinden sadece birisidir. Burada yaptığımız da diğer fonksiyonları görmezlikten gelmek değil, birisini ele alıp incelemektir.

Yöneten ve Yönetilen Denkleminde Dinin Yeri

En basitinden en gelişmişine kadar bütün toplumlarda bir yöneten ve yönetilen ayırımının bulunduğu söylenebilir. Yönetenler dar veya geniş bir kesimi kapsayabilir ama sonuç itibariyle yönetilenlere oranla bir azınlık durumundadırlar. Çoğunluk olan yönetilenler ise topluluğun ana gövdesini oluştururlar.

Fransız ünlü siyaset bilimcisi M. Duverger'ye göre bütün toplumsal sistemlerde siyasal yönetim mekanizması ve onun elindeki egemenlik araçları daima, sosyo-ekonomik tabana oranla oldukça geniş bir özerkliğe sahiptirler; ellerindeki ayrıcalık sağlayıcı mal-mülk, bilgi, araç-gereç, silah, vb. güçle kendi sosyal kesimlerini (sınıf ya da zümrelerini) belirleyip pekiştirdikleri kadar, kendi ideolojilerini tayin etme şansına da sahiptirler. Ancak geniş halk katları bunun karşısında (fikri inançsal temele dayalı bir mekanizma ile) bir başka ideoloji ile karşı koyabilirler ve hatta bu herşeyi belirleyen bir taban haline gelebilir. İşte bu mekanizmaların en önemlisi dindir.

Üstelik doğrudan üretim sürecine de bağlı bulunmayan din, çoğu zaman hiyerarşik yapılanmada ezilen halk katlarının ideolojisi görünümünde olsa bile, ne halkın ve ne de iktidarların içkin şartlarına indirgenemeyen bir sistemdir. Yani dinin asıl ekseni, üretim süreci-

ne bağlı ezen-ezilen ikileminden çok, insanın "öz alanına ilişkin bir ölümsüzleşme"dir. Dinlerin başından beri çevresinde döndüğü görkemli mabedler bize dinin sırf üretim sürecine bağlı olmadığı hakkında açık bir fikir verir.

Dinin daha açık bir belirleyicilik görevi yaptığı (düşünülen) modern dışı ve öncesi toplumlarda hayat asgari ihtiyaçlara göre işliyor ve bir sadelik içinde eylemler referansını doğaüstü'den alıyorlardı. Doğaüstü (Tanrı inancı), insanların grupsal/sınıfsal üstünlük iddiasından yegane sıyrılma yoluydu. Yani herkes bir üst varlığın altında kalıyor, ayrıcalık yapıldığında da bunun bir başka açık kutsama yolu kalmıyordu. Esasen ilkeler, onu uygulayan güçler, ne kadar toplumsal/içkin hale getirilirlerse o kadar grup ve zümrelere ve dolayısıyla da çıkarlara dayanır. Bir başka deyişle, toplumsal içkin hiçbir ilke çıkar düzleminden uzaklaştırılamaz. Bu çıkarcılık uydurulan meşrulaştırma sistemleriyle iyiden sorunlu hale gelebilir. Halbuki bir ilke/değer ne kadar *aşkınsa* o kadar *çıkar üstü* ortak hale gelir. Mesela en aşkın ilke olan Allah inancı salt biçimiyle hiç kimsenin çıkarına ya da zararına değildir.

Bu çerçeveye uygun olarak tarih boyunca gördüğümüz büyük din devletlerinin hiçbirisi ekonomik tabanın basit bir yansıması değildir. Hatta din bu süreçte daha fazla bir işleve sahiptir. Bu işlev, sistemin durağanlaştığı, halk etosunun (inanç, değer sistemi, ideoloji) dışlandığı dönemlerde onu harekete geçirmek ve yeniden dönüştürmektir. Gerçekten de üretim güçlerinin kalımlı hale geldiği durumlarda, toplumsal sistemin değişme sınırlarını çizen bir çerçeveden başka bir rolü kalmayınca, yani sistemin geçirdiği dönüşümlerin tabanı olmaktan çıkınca, ideolojinin içsel gelişimiyle, ya da onlar üzerinde bir şok etkisi yapan ideolojilerin de etkisiyle sistemi köklü biçimde dönüştüren dini hareketler doğmuştur. Yani din, son ikiyüz yılhk modern düşüncenin iddiasının aksine statikliğin değil, dinamizmin adresidir. Toplumu sığ, içkin yapılanmasından çözüp yeniden hareketlendiren yegâne mekanizmadır.

Din potansiyel bir güçtür; devletler, ordular, mali girişimler vb. gibi fiziksel birikimlerle kontrol edilmesi zor bir iştir. Kısacası din farklı bir güçtür, teknoloji gibi insandan bağımsız değildir, muhatabı insandır, onun doğasıdır. Onun için de çekinilen şey onun üretime olan olumsuz etkisi değil, yerine getirebileceği kapsamlı bir örgütsel işlevdir.

Duverger'nin, dinin tarihsel ve dolayısıyla da toplumsal misyonu ile ilgili olarak çizdiği bu tabloda altı çizilmesi gerekli önemli noktalar vardır. Mesela dinin üretim sürecine bağlı olmadığı ve dolayısıyla da Marx'ın bakışıyla, ezilen sınıfların bir *teselli aracı* sayılamayacağına ilişkin yargısı bunlardan birisidir. Ancak yine de olağanüstü durumlarda dinin, halk katlarının moral dayanağı bir sistem olarak başladığı ve sonunda diğer üst sınıfları da kapsadığında şüphe yoktur. Burada bizim için bir diğer önemli nokta ise toplumun dengelerinin bozulup, bir etkin grubun elinde statikleştiği dönemlerde yeniden hareket kazandırmasıdır. Yine belirtmeliyiz ki dinin söz konusu görevi yalnız siyasal bir düzlemle değil, genel toplumsal oluşumla ilgilidir ki, semavi din geleneği (peygamberler tarihi) bunun açık örnekleriyle doludur.

Toplumların Doğası ve Din

Toplumların dönüşümünde dinin rolünü kavrayabilmek için, önce toplumsal yapıların doğası ile ilgili sosyolojik bir gerçeği hatırlatmak gerekiyor:

Toplumlar, aydınlanma düşüncesinin iddiasının aksine, kendi iç dinamikleriyle geliştikleri ve hiçbir aşkın nitelikli ahlaki ilkenin katılmadığı durumlarda çoğu kere olumlu bir

gelişme göstermezler. Toplumsal içkin ilkeler (zeka ve bilgi farkları, pazu gücü, servete sahip olma düzeyleri, daha fazla aracı elinde bulundurma, gibi nedenler) doğrultusunda gelişince güç belli ellerde toplanır, geniş halk katları bunlardan mahrum kalmakla iş bitmez, güç sahipleri (toplumun ileri gelenleri, soyluları, seçkinleri) kendilerini orada sürekli kılacak ve halk katlarını baskı altında tutacak mekanizmalar ve kendi konumlarını meşrulaştıracağına inandıkları *etoslar* üretirler. Genelde halk katlarının bu çemberi kırmaları mümkün değildir. Savaşlar ve büyük göçler gibi sosyal hareketlilikler de, bir esneklik sağlasalar bile kör hareketlerdir; yeni dengeler kurmaya değil, sistemi çözmeye yararlar. Bu büyük sarsıntının sonunda da yine güçlünün korunabildiği yapılar ortaya çıkabilir.

İşte din, tarih boyunca bu statik yapıyı değiştiren yegâne mekanizma olmuştur. Peygamberler tarihi bize bunun örneklerini verir. Söz konusu süreç şöyle işlemiştir: Bazı kişi ve gruplar toplum imkanlarını ele geçirir, genişçe bir kesim insanca yaşamaktan mahrum hale gelir, tepki gösterme güçlerini bile kaybederler. Egemen zümrenin bir ideolojisi vardır, ama halk katmanları bundan da mahrumdur. Derken bir peygamber gelir, gerçekleştirmeyi düşündüğü diğer hedeflerin yanında, toplumu yeni bir eksende bütünleştirmek, üst'ün nüfuzunu kırmak, alt katları da toplumsal oluşuma katmak ister. Ancak ana tema, *ezilmiş halk katlarının egemen sınıfın üzerine çıkarılacağı değildir, herkesin toplumüstü bir varlığa bağlanarak eşit konuma gelmeleridir.* Ama şımarık üst tabaka (Kur'an'ın deyimiyle müstekbirler) buna hemen karşı çıkarlar, bütün güçleriyle direnirler. Dolayısıyla peygamberlerin hareketleri, başlangıçlarda bir dönem (bir fakirler hareketi olmasa bile) genel halk katlarına (yine Kur'an'ın deyimiyle müstez'af'a) dayanır. Zorba takımının nüfuzu kırıldıktan sonra din (Marx'ın proleterya ideolojisinden farklı olarak) bütün bir toplumun malı haline gelir.

Peygamberlerin müdahale ettiği bu ortam, yaygın geleneksel bir anlayışa göre, dar anlamda ahlakın çürüdüğü, hayatın durduğu, medeniyetin iflas ettiği dönemler olarak tasarlanmaktadır. Halbuki dikkat edilince görülür ki bu dönemler, toplumsal içkin oluşumlarla kültürün üst noktalara ulaştığı, mesela sınai-ticari hayatın geliştiği, görkemli binaların yapıldığı, sanat eserlerinin doruk noktasına çıktığı, yeni yaşama ve eğlenme şartlarının keşfedildiği dönemlerdir. Yani eksik olan salt kültürel gelişme değil, sağlıklı/bütünsel gelişmedir. Mesela Hz. Musa'nın muhatap olduğu Firavun bir uygarlığın temsilcisidir. İslam'ın içinden çıktığı Mekke aristokrasisi, çağına göre "ileri" düzeyde bir yapılanmadır. Ama bu gelişme tek yanlıdır ve onu dinden başka çözecek hiçbir güç yoktur. Mesela aşkın kökenli olmadan kurulabilecek her türlü örgüt, Mekke aristokrasisinin bir versiyonu olarak kalacaktır.

Doğuşundan sonraki dönemlerde din ile ilgili en önemli problem, siyasal etkinliği elinde bulunduranların onu bir meşrulaştırım mekanizması olarak görmeleridir ki, bu durumlarda bile dinin halk için ayrı bir önemi ve sığınak işlevi vardır. Mesela klasik dönemlerde, özellikle Emeviler ve Abbasilerde (Şerif Mardin'in de belirttiği gibi) Şeriat, halk kitlelerinin, ikincil yapıya karşılık bir sığınağı olmuştur. Dinin temsilcileri olan ulema da, siyasi iktidara ve onun güç odaklarına karşı halkın yanında yer almış, tavrından taviz vermemek için mümkün olduğunca

Peygamberlerin hareketleri, başlangıçlarda bir dönem (bir fakirler hareketi olmasa bile) genel halk katlarına (yine Kur'an'ın deyimiyle müstez'af'a) dayanır. Zorba takımının nüfuzu kırıldıktan sonra din (Marx'ın proleterya ideolojisinden farklı olarak) bütün bir toplumun malı haline gelir.

resmi görevlerden kaçınmaya çalışmıştır.

Modern Dönemlerde Din

Modern dönemlerden kastımız özellikle 18.yy aydınlanma felsefesinden bu tarafa ortaya çıkan anlayıştır ki, en temel özelliği bütün beşeri olguları, kurumsal yapıları, aşkınlıklardan içkinliklere indirgeyerek, onları toplumun veya ferdin doğasında bir yerlere bağlamaktır. Buna göre din de dahil bütün kurumlar ilahi bir kökene bağlı olarak değil, bir ihtiyacın ürünü olarak ortaya çıkmışlardır. Hatta bu köken çoğu kere insanın zaaflarıdır.

Bu yeni mantalitenin dinleri ilgilendiren en önemli yönü, ideoloji adı verilen ve dinin yerine oynayan yeni bir meşrulaştırma mekanizmasının doğmuş olmasıdır. Gerçekten de ideolojiler tam anlamıyla modern yapılardır. Altlarına dinlerden apartılmış, kutsal dayanaklar sürülmüş olsa bile ırk, sınıf, zümre gibi toplumsal içkin bir ögeye dayanmışlardır. Bunun için de ne kadar genelleştirilseler bile bir kesimin çıkarına öncelik vermiş ve dolayısıyla da kapsamlı bir meşrulaştırım sağlayamamışlardır.

*Din*den *ideoloji*ye geçişin ilk tipik örneğini protestanlık vermiş; kapitalizmin doğuşuna neden olduğu kadar Weber'in deyimiyle bu "püriten etik", Avrupa'daki değişik yollarla elde edilen sermayenin meşrulaştırımını da sağlamıştır. Daha sonra bir sınıfa dayanak yapılmak istenen *marksizm*, bir devlet hegemonyasını hedefleyen ama bir ırkla temellendirilmek istenen *faşizm*, nihayet bir yönüyle yapay bir oluşum olarak *ulusçuluk* tam anlamıyla birer ideoloji özelliği gösterirler. Mesela yaygın olarak yürürlükte olan ulusçuluk her haliyle bir ideolojidir. Ortaya çıkan yapı da toplum genelinin bir iradesi olmak yerine kendini mutlak güvenceye almak isteyen bir seçkinci ideolojisi özelliği taşır. Yani başlangıçta da söz konusu ettiğimiz gibi toplumdaki etkin zümre kendini önceleyen bir ideolojiye sahip olmuş olur, bu durumda halk katları da kendini din ile var kılmaya çalışır. Bunun için de modern dönemlerde din her türlü modern yapı ve onun güç merkezleri tarafından gözetim ve denetim altında tutulur.

Modern birikimin din karşıtlığı, onun üretim sürecine engel olmasında değil, şu haliyle bir güç olmayan halk katlarının din eliyle etkinlik kazanmış olabileceğidir. Dolayısıyla da tavır, güncel anlamda olmasa bile siyasal'dır.

Günümüzde sosyal erk, dev üretim merkezlerinin de elinden geldiğince yönlendirdiği kurumsal yapılar, dinin kendi eksenindeki etkinliklere de müdahale etmiş, seküler bir ortam oluşturabilmek için net bir tavır sergilemiştir. İşin gerçeği tüm modern yapı ve olgular seküler karekterlidir ve bu tutum kendi içerisinde tutarlıdır da. Modern yapılar ve bunlara bağlı siyasal güçler kendince bir toplum kurmak; üretileni tüketecek, tüketim alışkanlıklarına bile müdahale etmeyecek, daha önemlisi de hesap dışı hiçbir çıkış yapamayacak bir kitle toplum inşa edebilmek için dini dışlamak durumundadır. Bir başka deyişle din varolacaksa tarihsel misyonu dışında varolmalıdır; kişisel bir inanç, kendi içine katlanmış bir eylem gibi. Yani kapsamlı bir dünya sömürgeciliği kuruluyor ama bir savunma vasıtası olan din etkisizleştirilmiş oluyor. Temsili bir anlatımla Firavun'un etosu hakim ama, Musa'nın davası mahkûm.

Dinin etkisizleştirilmesi noktasındaki en belirgin sayıltı, onun değişmeyen bir yapıya sahip olduğu ve dolayısiyle de üretim sürecini bağlayıcı bir rol icra edebileceğidir. İlk bakışta da Batı dünyasında ve özellikle de ABD'de fundamentalizme karşı verilen savaş, bu iddiayı doğrular gözüküyor. Sözgelimi fudamentalistler, insan sağlığına aykırı mal üretilmemesi, film sektöründe müstehcenliğe sapılmaması vb. gibi talepler de bulunmaktadırlar. Bunu üretim sürecine dinin bir müdahalesi olarak alan modern devlet, fundamentalistlerle bir yüzyıl-

dır savaşmaktadır. vb.

Ancak kanaatimizce modern kültürün din karşıtlığının asıl sebebi bu değildir, asıl sebep örgütlenme ile ilgilidir. Dev üretim merkezlerinin ve belli güç odaklarının, dinin kendi ideolojileri dışındaki oluşumlara dayanak olması, halk katlarına, tarihsel misyonuna uygun düşecek şekilde bir *etos*, bir *ideoloji* görevi yapabileceği endişesidir. Çünkü din potansiyel bir güçtür; devletler, ordular, mali girişimler vb. gibi fiziksel birikimlerle kontrol edilmesi zor bir iştir. Kısacası din farklı bir güçtür, teknoloji gibi insandan bağımsız değildir, muhatabı insandır, onun doğasıdır. Onun için de çekinilen şey onun üretime olan olumsuz etkisi değil, yerine getirebileceği kapsamlı bir örgütsel işlevdir.

Bu kanaatı doğrulayabilecek yeteri kadar argümana sahibiz. Bir kere modern kültür, Batı Avrupa devletleri, ABD, her haliyle dine değil, *tarihsel misyonunu üstlenebilecek bir dine* karşıdırlar. Onun için üçüncü dünya ülkelerindeki dinsel hareketlerin Batı'nın üretim sürecini etkilemesi söz konusu olmamasına rağmen, Batı bu konuda tetiktedir. *Fundamentalizm* olarak nitelediği bütün hareketlere savaş açmıştır.

İkinci ve daha önemli olanı (Duverger'nin de belirttiği gibi) dinlerin, diğer sosyal sistemler gibi tekniklerin durumu ve onların sağlanmasına imkan veren üretim kapasitesiyle çelişen bir gelişme göstermemeleridir. Daha çok üretim sonrasıyla ilgilenmelerine rağmen, üretimin eksen alındığı modern dönemlerde bile din, teknik gelişmeyle doğrudan çelişmemiş, bazı durumlarda özgün hedeflerinden uzaklaşma anlamı taşımasına rağmen rasyonel verimi artıracak bir *püriten etik (tutum ahlakı)* ortaya koymuştur. Yani din bir durağanlık hali ve hele, insan doğasına aykırı bazı şeylere karşı çıksa bile, hiçbir zaman doğrudan üretim karşıtı olmamıştır.

Modern yapılar ve bunlara bağlı siyasal güçler kendince bir toplum kurmak; üretileni tüketecek, tüketim alışkanlıklarına bile müdahale etmeyecek, daha önemlisi de hesap dışı hiçbir çıkış yapamayacak bir kitle toplum inşa edebilmek için dini dışlamak durumundadır. Bir başka deyişle din varolacaksa tarihsel misyonu dışında varolmalıdır; kişisel bir inanç, kendi içine katlanmış bir eylem gibi.

Bunlar ve benzeri gerekçelere dayanılarak denebilir ki, modern birikimin din karşıtlığı, onun üretim sürecine engel olmasında değil, şu haliyle bir güç olmayan halk katlarının din eliyle etkinlik kazanmış olabileceğidir. Dolayısıyla da tavır, güncel anlamda olmasa bile siyasal'dır.

Esasen günümüzde dinin denetim altında bulundurulma yollarının en belirgini onun siyasallıkla suçlanmasıdır. Bu iddiaya göre dinler kısmen ya da tamamen siyasallaşmaktadırlar; dinin buna hakkı olmadığı gibi doğasına aykırıdır da...

İşin doğrusu bu iddia gerçekçi değildir. Dinin siyasal görümünün altında iki belirgin sebep vardır:

1) Bunlardan birincisi, modern dönemlerde siyasetin tüm kamu alanını işgal etmesi ve kamu alanının gerçek sahipleri olan ahlak, sanat, hukuk gibi dinin de siyasetin alanında görünür hale gelmesidir (ki geçen sayıda bu konu ile ilgili ayrıntılı bilgi vermiştik). Son yılların güncel örneğiyle siyaset, yönetimle bir ilişkisi olmaksızın başörtüsünü yasaklıyorsa, örtünme ilkesinin sahibi olan dinin, siyasete rakip gibi görünmemesi için bir sebep yoktur. Aslında burada *din siyasallaşmıyor, siyaset dinselleşiyor;* yavuz hırsız misali siya-

set dini kendi evinden kapıdışarı ediyor.

2) İkincisi ise, modern kültürün ve onun total siyasal anlayışının kışkırtması ve güç eksenli bir düşünce biçimine neden olmasıdır. Yani modern kültürün, her şeyi doğasından farklı olarak önce zihinde kurma, sonra da güçle inşa etme sevdası dini anlayışları da etkilemekte, özellikle toplumsal içkin öğelerle kurulmuş ideolojiler dini anlayışlar üzerinde de olumsuz etkilerde bulunmaktadırlar. Yani modern kültürün ve baskıcı siyasal yapıların kışkırtmasıyla dinlerin kendileri ideolojileşmese bile ondan ilham alan ideolojiler üretilmektedir ki, bu olumsuzluğun altında da dinleri kendi doğasına bırakmayan modern tavırlar yatmaktadır. Yeniden üretilen ve devleti arkasına alan seküler dinin müntesipleri öncekiler gibi *"senin dinin sana benim dinim bana"* demiyor, *"benim dinim bana olduğu kadar sanadır da"* diyor ve bir biçimde bütün insanları belli bir noktaya kadar, dönüştürebildiğince kendi müminleri olmaya zorluyor, hem de bir özgürlük söylemini kullanarak... Tabi bu olumsuz tavırlar karşısında dinin kendi doğasını gerçekleştirmesi beklenemez. Çağımızda modern yapılanmanın doğurduğu bazı hoşnutsuzluk, mutsuzluk ve onur kırıcı hareketlerden de etkilenen ve bir umut haline gelen dinler tüm dünyada yeni bir atağın eşiğindedirler. Ama modern kültürün çeldiricilikleri ve güç merkezlerinin baskısı, şimdilik kendi doğalarını bulmaya fırsat vermemektedir. İslam dünyası ve Türkiye de bu sorunların dışında değildir.

İslam ve Türk Örneği

İslam, başlangıçta Mekke aristokrasisine karşı diğer halk katlarını organize eden toplumsal bir hareket olarak başlamıştı. Ama daha sonra alt ve üst tabakaları ortak bir inanç ekseninde birleştirdi, dolayısıyla sonuçta (Marx'ın hayal ettiği) alt üst'ün yerini almadı, toplum bütün olarak dönüşmeye konuldu.

Ne var ki Emevilerden itibaren siyasal gücü elinde bulunduranlar, dini daha çok bir *meşrulaştırma mekanizması* olarak gördüler. Abbasilerle devam eden bu süreçte İslam, siyasal programın da ana teması idi; ama bu ilgi, temel siyasal eğilimi ırgalamamakla kayıtlıydı. Mesela Osmanlı'da bile devletin ebediliği, İslam'ın ikbalinden önce geliyordu. Bunun için İslam'la çelişen saltanat tereddütsüz kabul edilmiş, bir İslami kaygı taşımayan Batılılaşma süreci, devleti kurtaracağına inanıldığı için benimsenmiş, ne pahasına olursa olsun sürdürülmüştü. Ama siyasal program, İslamla belirgin bir biçimde çelişmediği için bir meşruiyet sorunu da yaşanmamıştı. Yani halk katları marjinal çıkışlara rağmen, siyasi otoriteleri itaata layık bulmuştu. Fakat yine de Mardin'in tesbitiyle halk katları için de Şeriat, *bir sığınak, bir ikincil yapı* (devletle fert arasındaki ara doku) görevini yerine getirmişti.

İslam dünyasında genel olarak iki yüzyıldır din, tarihsel misyonunu yerine getirememektedir. Batı kültürü, mevcut birikimi özümsemeye fırsat vermeyecek şekilde dengeleri alt üst etmiş, bu olağanüstü dönüşümde güç belli içkin grupsal yapıların eline geçmiş; bu güç sahipleri modern projelere de dayanarak İslam'ın pek çok kurumsal yapısını alaşağı etmişlerdir. Böylece de siyasal yapılar sırf modern olmak için değil, geldikleri noktanın bir gereği olarak sosyal projeyi de İslam karşıtlığı üzerine kurmak, yani halk ve etosunu gözetim ve denetim altında tutmak durumunda kalmışlardır.

Şüphesiz burada karşı olunan belki bütünüyle İslam'ın varlığı değil, tarihsel misyonunu yerine getirebilecek, sosyal katkıda bulunabilecek bir İslam anlayışıdır. Esasen tehlikesiz olarak nitelenen ve "vicdani bir kanaat" diye tanımlanan İslam, tarihsel misyonu olmayan, hiçbir özgün kaynağında yer almayan, ancak siyasi otoritenin tanımladığı *(olan değil, olması gereken)* bir İslam'dır. Bu ayırım, *kültürel İslam - siyasal İslam* gibi yaygın ama içeriksiz kavramlarla anlatılmaya çalışılmaktadır.

Ancak burada önemli bir noktanın altını çizmek gerekiyor: İslam'ın tarihsel misyonu salt güncel siyasal hayattaki et-

kinlik değildir. Bu halkın genel toplumsal dönüşümüne katılmayı sağlayan, sosyal bir etkinlik etosudur. Esasen İslam'ı tüm sosyal ve siyasal hayattan uzaklaştırmayı düşünen depolitizasyon hareketleriyle onu salt siyasallığa indirgeyip siyasal bir malzemeye dönüştürerek tüketmeye yönelmiş politizasyon hareketleri benzer bir olumsuzluğu paylaşırlar.

İslam dünyasında ve tabi Türkiye'de belli paylaşımlara rağmen bir etos olarak din, halkın resmi ideoloji, siyasal otorite ve yakın çevresinin yanında kalınca diğer tüm modern Batı ülkelerinde olduğundan daha fazla bir meşruiyet sorunu yaşanmaktadır. Meşruiyet, bir şeyin itaat edilir saygıya layık bulunabilir, zorlama olmaksızın kabul edilir olmasıdır. Buna göre meşruiyet siyasal otoriteler için gerekliyse de gerçekleştirim yeri halktır, çünkü itaat edecek olan odur. Bu bakımdan klasik meşrulaştırım yolu olan ve kökeni büyük çapta halkta kalan din yerine gelen, aynı zamanda modern içkin yapılar sayılan ideolojilerin kendilerinden bekleneni yerine getirebilmeleri, halk katlarındaki itibarına bağlıdır. Ne yazık ki Türkiye (adı böyle konulmuş olmamakla birlikte) derin bir siyasal meşruiyet sorunu yaşamaktadır. Normal resmi ideoloji ile işin içinden çıkılamadığını gören ve özellikle siyaseti tekelinde gören, son zamanların moda deyimiyle "derin devlet", halk üzerinde etkin olabilmek için ekstra *kutsama ve lanetleme* mekanizmaları üretmektedir. *Laiklik* normal bir siyasal ilke olmanın ötesinde bir kutsama, *irtica* da bir lanetleme ölçeğidir. Ne varki bu kavramlar, siyasal güçlerin tanımlama biçimleriyle, halk çoğunluğunu marijinalliklere karşı birleştiren değil, ortasından ikiye bölen bir işlevi yerine getiriyor. Mesela irtica bütün bir toplumun dev katkıları, ekonomik girişimleri, eğitim kurumları, kültürel faaliyetleri vb. ise; laiklik, bir Kur'an Kursuna bile karşıtlık, inancın gereği olan başörtüsüne tahammülsüzlük ise, uzun vadede hiçbir eylem bu temellere göre meşruluk kazanamaz, buna ancak eylemin sahipleri inanır. Halbuki modern anlamda bile meşruiyetin adresi toplum çoğunluğu halk katlarıdır. Yine unutulmamalıdır ki meşruiyet dünden bugüne bütün siyasal yapıların yegane sorunudur.

Öyle gözüküyor ki Türkiye'deki derin devlet, modern teamüle uygun olarak içkin, ama mümkün olduğunca toplumun bütününü, dolayısıyla oldukça ortak noktaları kapsayacak bir siyasal ideolojik anlayış yerine, toplumun belli katlarıyla kendini meşrulaştırmayı, birilerini diğerleriyle dengelemeyi yeğliyor. Son zamanlarda hızlanmış bulunan (Türk-Kürt, Alevi-Sünni, vb. gibi) etnik ve dini grup ayırımları böylesi bir çarpık siyasal anlayışın gereği olarak yapılıyor gibi gözüküyor.

Tasvir etmeye çalıştığımız tarihsel süreç ve örnekler göz önünde bulundurulduğunda sonuç olarak denebilir ki din, normal seyri içinde toplumun tüm kesimlerinin ortak bir değeridir. Bu açıdan hemen bütün toplum katlarının İslam'ı ortak bir değer olarak kabul etmiş olması ülkemiz için bir avantaj olmalıdır. Ancak yukarıda söz konusu ettiğimiz farklılık, siyasal otoriteyi ve halkı farklı etoslara bağlanmaya götürmekte, bu bağlamda siyasi otorite, içinde bulunduğu açmazla sadece İslam'a karşı değil, benimsediğini söylediği tüm çağdaş değerlere aykırı bir mantığa saplanmakta, buna karşılık halk da, kendi içine katlanmış bir dindarlıkla varolma duygusuna bağlanmış bulunmaktadır. Şüphesiz bu durum siyasal güçleri halk katlarında güvenilmez kılarken bir alternatiflik duygusu içinde üretilmiş, yerine göre İslam'ın doğasına da uygun düşmeyen eğilimlere açık hale gelmektedir. İslam, toplum ve hatta siyasal otoritenin sağlıklı geleceği bu paradoksu aşabilmeye bağlıdır. ■

Türkiye'de Laiklik ve Resmi İdeolojinin Oluşumu

Celaleddin Vatandaş

Batı'ya yönelişin ve bu bağlamda modernleşmenin bir devlet politikası haline geldiği günden itibaren yaşanan süreç dikkate alındığı zaman, Türkiye'nin "Modernleşme" veya bir başka söylemle "Batılılaşma Tarihi"nin esas olarak "Laiklik Tarihi" olduğunu söylemek pek yanlış olmayacaktır. Modernleşmenin dayandığı esaslar dikkate alındığı zaman bu durumun da modernleşme süreci açısından gayet normal ve hatta zorunlu olduğu kendiliğinden anlaşılır. Bu nedenle Modernleşme sürecinde sahip olunan Laiklik, Türk kültürünün *kendi dinamikleriyle* ulaştığı bir aşama değil, modernleşmenin diğer birçok unsurunda olduğu gibi *ithal ürünü* bir aşılamadır. Kemal Karpat'a göre (1) laikliğin Türkiye'deki oluşumunda pratik ihtiyaçların ve modernleşmenin bir şartı olmasının etkileri vardır. Ancak "pratik ihtiyaçlar" denen şeylerin de modernleşmeye bağlı bir şekilde oluştuğu dikkate alınırsa, esas olarak laikliğin sadece modernleşmenin ürünü olarak gündemdeki yerini aldığı anlaşılır. (2)

Laiklik önemli bir araştırma konusudur, çünkü Türkiye'nin modernleşme sürecinde, diğer bütün oluşum ve değişimlerin temeli olma görevini üstlenecek kadar fonksiyonel bir niteliğe sahip olmuştur. Bu durumu olanca açıklığı ile özellikle Cumhuriyet dönemi modernleşme sürecinde görmek mümkün olmaktadır. Cumhuriyet dönemi dikkat alındığında görülür ki; bütün düşünce ve uygulamalar laikliğe gider ve bütün düşünce ve uygulamalar laiklikten çıkar.

Cumhuriyet Öncesi Dönemde Laiklik

Laik terimi, Türkiye'de ilk olarak 19. yüzyılda duyulmaya başlanır. Sözcükleri Osmanlıca dile getirmek isteyen kimi düşünürler, "laik" yerine Osmanlıca bir terim bulma gayretine girerler. Bunlardan *Ziya Gökalp "ladini"* (bir anlamda "din dışında kalan") terimini kullanırken; *Müşir Ahmet Paşa "la ruhbani"* (bir anlamda, "ruhbanlar dışında kalan") terimini kullanır ve onlar, kullanımlarındaki bu manaların yerleşip yaygınlaşmasını arzularlar. Ancak arzuları gerçekleşmez. Zira "laik" terimi Türkçede esas biçimiyle yer edinir ve yaygın bir kullanıma kavuşur.

Laik terimi, Osmanlı ülkesinde ilk olarak 19. yüzyılda duyulmasına ve bazı düşünürler arasında ancak yüzyılın ikinci yarısında kullanılmaya başlanmasına karşılık, esas olarak uygulamada daha eskiye uzandığını belirtmek gerekir. Bu süreçte Tanzimat Fermanı'nı takiben oluşan zihniyet ve uygulamalar önemli bir aşamayı teşkil eder. (3) Fakat laikliğin bu uygulamaları da, hiçbir zaman Batı'daki Din-Devlet karşılaşması ve bu karşılaşmanın tarihsel sonucu biçiminde açığa çıkan muhtevasıyla hakim olduğu anlamına gelmemektedir. Zira Osmanlı toplumu ve İslam, Batı toplumları ve Hıristiyanlıktan tamamıyla farklı özelliklere sahiptir. Ne laikliğe zemini hazırlayan Kilise benzeri bir kurum ve ne de laikliği oluşturan Kilise-Devlet çatışmasına ve ne de mezhepler arası çatışmalara/savaşlara genelde İslam ülkelerinde ve özelde de Osmanlı'da tanık olunmaz. Bu nedenle, Batı'daki anlam ve uygulamasıyla laikliğin savunulmasına ve uygu-

lanmasına yönelik gayretlere bilhassa Osmanlı döneminde yaygın olarak rastlamak mümkün olmamaktadır.(4) Cumhuriyet döneminden önce, uygulamada gittikçe artan oranda varlığı sözkonusu olsa dahi ne Batıcılar ne de İslâmcı akım taraftarları arasında doğrudan "laiklik" le ilgili tartışmalara raslanmaz. Hatta bu konunun en kuvvetli ihtimalle bulunabileceği yer olan *İçtihad* dergisinde dahi laiklik tartışması görülmez. *Kılıçzâde Hakkı*, ünlü "Pek uyanık bir uyku" adlı makalesinde modernizmin bireysel ve toplumsal hayata yansıyan özelliklerinden ayrıntılı olarak bahsetmesine rağmen, doğrudan laiklikle ilgili bir konuya değinmez. Abdullah Cevdet ve Celal Nuri bu durumun istisnaları gibi görünüyorlarsa da, esasında onların düşünceleri sistemli bir laiklik programından ziyade, İslam'a muhalif kişisel ve radikal bir karşıt inanç olarak açığa çıkar ve söz ve yazılarına yansır. (5)

Laikliğin Türkiye'deki Fikrî Aşamalarından Birisi: Ziya Gökalp

Osmanlı yüzyıllarının son çeyreğinde doğup gelişen fikir akımları Türkiye'nin modernleşme sürecinde oldukça önemli bir aşamayı teşkil ederler. Bu fikir akımlarından Türkçülük ise laiklik dahilinde daha bir önem ifade eder. Çünkü, laik bir bakış açısının ürünü olarak doğan *din reformu* konusunda etkili görüş İslâmcılarla, Batıcılardan değil, Milliyetçiler'den gelir. (6) Bu itibarla da konu dahilinde asıl önemli şahsiyet Ziya Gökalp'tir. Onda laik bir bakış açısının gereği olarak açığa çıkan dini reforme etme istek ve gayretlerini ve hem de tamamıyla laiklik kabul edilebilecek uygulamaların fikri temellerini bulabiliyoruz. Daha da önemlisi laikliğin Türkiye'de açıkça ve sosyoloji sisteminin bir gereği olarak tartışılmasını görmek için Ziya Gökalp'i beklemek gerekecektir. O, Türkiye'de ilk defa konuyu açıkça ve sistemli olarak ele alır. "Kamu zihniyetinde imparatorluktan millete, dinden laikliğe, Doğu'dan Batı'ya geçiş için gerekli esini sağlayan entelektüel bir hareket yaratır."(7) İttihat Terakki'den Cumhuriyet kadrolarına kadar karşılık bulan fikrî bir süreç başlatır. Bütün bu konuların ilk nüveleri sayılabilecek düşüncelerinin yer aldığı program, Türkçülük'ün programı olarak İttihat ve Terakki idaresinin onayını alır. Bizzat kendisi de 1917 yılında toplanan İttihat ve Terakki Kongresi'ne, tarihî, sosyolojik ve hukukî araştırmalara dayanan ve laikliği esas alan bu bağlamda da Şeyhülislâmlık müessesesinin ilgasını teklif eden bir tebliğ sunar. Şevket Süreyya'nın "Nevi şahsına münhasır bir düşünürdü" diye tanıttığı Ziya Gökalp'in, fikirleriyle nevî şahsına münhasır kalmadığını yine Şevket Süreyya'nın şu tespitinden anlıyoruz:

> "İttihat ve Terakki'nin Merkez Komitesi üyesi de olarak, partinin liderleri ve politikası üstünde etkiler yapıyordu. Hem **Türkçü**, hem **İslamcı**, hem **Asrileşme** taraftarıydı... İslam hukuku üstüne yayınları vardı. Bu yayın faaliyeti sırasında Ziya Gökalp, Şeyhulislam'ın kabineden çıkması, hukuk ve fıkıh işlerinin ayrılması gibi esaslardan başlayarak, Türkçe ezan, Türkçe Kur'an, mahkeme birliği, bütçe birliği, Üniversite muhtariyeti gibi konulara kadar çeşitli görüşleri savundu..."(8)

Bu görüşleriyle de o, hiçte uzun sayılamayacak bir ömür süresinin dışına taşmayı başarmış ender şahsiyetlerden olur. O'nun düşünceleri, Shaw'ın pek güzel özetlediği gibi, geleceğin Türkiye'sinin inşasında en önemli kaynak olur:

> "1913'ten Cumhuriyet'in ilk on yılı sonuna kadar süregelen hızlı reformlar pek çok bakımdan Gökalp'in yazılarının sağladığı ideolojik temel ve destek sayesinde mümkün kılınmış ve desteklenmiştir."(9)

Ziya Gökalp bir konuşmasında "milli kılıktaki dini" şöyle özetler: "Dinin milli şekilde canlandırılması, dinden masalların uzaklaştırılması, ayin ve merasimlerin, hutbenin ve ezanın Türkçeleştirilmesi." Konuşmasını şu sözlerle bitirir: "Dinde reformu gerçekleştirebilmek için güvenilmeye değer birinin peşinden gitmek gerekir."

Gerçi Şevket Süreyya, Ziya Gökalp ile Mustafa Kemal arasındaki fikri bağa tereddütlü yaklaşır ve bunu destekleyecek delillerin bulunmadığını yazar. (10) Ancak bizzat Mustafa Kemal'in kendisi bunu yanlışlamakta ve fikrî selefinin kim olduğunu ifade etmektedir. İtalyan diplomatı Comte Sforza'ya konuyla ilgili söyledikleri bunun en önemli delili olur:

"Bedenimin babası Ali Rıza, hislerimin Namık Kemal, fikirlerimin Ziya Gökalp'tir."(11)

Ziya Gökalp'te Din ve Devlet

Ziya Gökalp Tanzimat dönemi modernleşmesine karşı sert eleştiriler yöneltir. Onun bu eleştirileri aynı zamanda kendisinin savunduğu modernleşme fikrini ortaya koyar. Zira Tanzimat dönemi modernistlerine yönelttiği eleştirilerinde, Tanzimatçıların modernleşme sürecini bilimsel ve felsefî bir temele dayandırmadan, sadece görünüşte yer alan biçimiyle gerçekleştirmeye çalıştıklarını belirtir ve bu nedenle de onları suçlar. (12) İslam'ın geliştirdiği geleneksel kurumları kaldırmadan ya da bunlarda reform yapmadan laik hukuk ve eğitim sistemini kabul etmenin, modernleşme sürecinde kayda değer bir anlam ifade etmeyeceğini belirtir. O, İslam'da milli hayat için gerekli olan İslamî unsurların korunmasından yanadır. (13) Milli unsurlarla sıkı bağı söz konusu olmayan ve toplumun modernleşmesini önleyen unsurların atılması veya modernleşmeye müsait bir reforma tabi tutulması gerektiğini savunur. Onun için, İslam'ın kalıcı ve milli yapı için önemli olan temel özelliği ahlakî cephesidir. İslam bu yönüyle muhafaza edilmeli ve bunun temini için gerekli önlemler muhakkak alınmalıdır. Fakat özellikle hukukî boyuta gelince, bu alanda tutumu tam karşıt istikamettedir. Hukukun değişen hayata bağlı olarak değişmesi gerektiğini açıklayan Ziya Gökalp, İslam hukukunun da bu nedenle değişmesinin zorunlu olduğunu belirtir. Ancak bunun, dine karşı olmak biçiminde anlaşılmaması gerektiğini de bilhassa belirtir. (14) Zira ona göre, söz konusu değişim bizzat dinin bir gereğidir. Dolayısıyla gerçekleştirilenin dine aykırı olduğu söylenemez. Bu konuda içtihat konusunu delil olarak takdim eder. İslam hukukunun temel unsurlarından olan içtihatın, hukuku hayatın değişimine uygun tarzda değiştirmenin gereği olduğunu dikkatleri çeker.

Niyazi Berkes:
"laiklik bir din savaşının değil, bir siyasal ideolojinin ürünü olarak görülmüştü. Bu nedenle de Cumhuriyet seçkinlerinin uygulamalarında laiklik, dini değil siyasi nedenlere dayanan bir uygulama olarak açığa çıkacaktır."

Ziya Gökalp'te sadece düşünce aşamasında kalan bütün bu görüşlerin daha çok Cumhuriyet kadrolarının işine yaradığını tespit ediyoruz. Hatta öyle ki, dini işlevsiz kılma girişimlerinin bile, Ziya Gökalp'ten gelen fikrî malzeme ile dinin gereği olarak takdim edilebildiğini görüyoruz. Ziya Gökalp'in "içtihat" dahilinde söyledikleri söz konusu fikrî malzemenin en önemli kısmını teşkil eder. Sonuçta da Cumhuriyet kadroları tarafından dini işlevsiz kılma ve hatta hayattan uzaklaştırma girişimleri tamamıyla dine uygun bir iş olarak sunulabilmiştir. (15)

Ziya Gökalp "İkinci Meşrutiyet döneminin belirli karekteri olan üç karşıt fikir hareketi arasında ahenk bulmaya çalışan düşünürlerin başında gelir." (16) Akçoraoğlu Yusuf'un belirttiği üzere (17) Hüseyinzâde Ali Bey'in fikirlerinden etkilenerek sistemleştirdiği fikirlerini *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* isimli kitabında dile getirir ve üç fikir arasında bir ahenk oluşturma işini başarır. Onun söz konusu üç karşıt fikir arasındaki "uzlaştırma" girişimi, İslam'ın toplumsal hayata hitap yönüyle, modernizmin dini toplumsal hayatın dışında tutma özelliğinin yol açacağı çatışmayı önleme noktasında yoğunlaşır. Bu alanda tercihini modernizmin gereği olan laiklikten yana koyar. (18) İslam'ın, milli kültürü destekleyen milli bir din olarak kalma-

sından yana görüş bildirir (19) ve dinin toplumsal hayattaki uzantısı olan hukukî bütün özelliklerini reddeder. Bütün bu konulardaki görüşlerinin kaynağı ise Durkheim'dir. (20) Dini müesseselerin devlet işlerinden ayrılmasıyla ilgili görüşlerini *İslâm* (1914-1915) ve *Yeni Mecmua*'da (1918-1919) yayınladığı şiirleriyle dile getirir. Daha sonra *Yeni Hayat* (1918) adlı kitabında topladığı bu şiirlerinde İslâm hukukuna en sert eleştirilerini yöneltir. **"Şeyhülislamlık"** adlı şiiri de bunun önemli örneklerinden olur. Bu şiirde "kendi hukukunu kendi doğurmayan, yasasını gökten inmiş ve değişmez sayan bir devlet, devlet değildir ve bağımsızlığını sürdüremez; dünya, değişmeyen bir varlığı taşıyamaz" der. **"Halife ve Müftü"** adlı şiirinde, "devlet" ile "medrese"nin ve "müftü" ile "halife"nin birbirinden ayrılması gerektiği ileri sürer. **"Devlet"** adlı şiirinde ise "hukuk" ile "din"in birbirinden ayrı iki farklı alan olduğunu dile getirir. **"Meşihat"** adlı şiirinde de laik düşüncenin gereği olarak inanıp savunduğu Din-Devlet ayrılığının sınırlarını tekrarlar ve özelliklerini açıklar. Bütün bu düşüncelerinin yanısıra dinde reform yapılmasını da büyük bir hararetle anlatır ve savunur. Bu konuda **"Vatan"** adlı şiirinin özel bir yeri vardır.

Ziya Gökalp'in Din'le ilişkili olan düşüncelerinin gerçekleşebilmesi, yine kendi görüşüne göre kendiliğinden olacak şeyler değildir. Bunların gerçekleşmesi için devrime ihtiyaç vardır. O zamana kadar Jön Türkler tarafından büyük oranda gerçekleştirilmiş olan siyasî devrimi toplumsal bir devrim takip etmelidir. *Genç Kalemler*'de "Demirbaş" imzasıyla yayınladığı **"Yeni Hayat ve Yeni Değerler"** isimli yazısında konuyla ilgili görüşlerini şöyle açıklar;

> "Bir siyasî devrimi yaptıktan sonra ikinci bir iş önünde kaldık: İçtimaî devrimi hazırlamak! Siyasî devrim meşrutiyet mekanizmasının uygulaması olduğu için pek kolaydı, fakat içtimaî devrim mekanik bir fiil ile değil, uzvî (organik) bir evrimle elde edileceği için çok güçtür. Siyasî devrimde hürriyet, eşitlik, kardeşlik gibi meşrutiyetin ruhu olan kuvvet- fikirlerin yayılması yeterdi. Halbuki içtimaî devrim kuvvet-duyguların gelişmesine bağlıdır... İçtimaî devrim ne demektir? Eski hayatı beğenmeyerek yeni bir hayat yaratmak. Bilirsiniz: Hayat çok umumi bir anlama gelir. Bu kelimeye iktisadî, ailevî, bedîî, felsefî, ahlâkî, hukukî, siyasî, bütün hayatlar girer. "Yeni hayat" demek, yeni iktisat, yeni aile, yeni sanat, yeni felsefe, yeni ahlâk, yeni hukuk ve yeni siyaset demektir. Eski hayatı değiştirmek, iktisadî, ailevî, bedîî, felsefî, ahlâkî, hukukî ve siyasî özellikleri ile yeni bir yaşayış yaratmakla kabil olabilir..."(21)

Ziya Gökalp toplumsal hayata, dine ve siyasete ilişkin özlemlerini daha çok şiirlerinde dile getirir. Fakat bunlar, içinde bulunduğu şartlar dahilinde birer özlem ve düşünce olarak kalmaya mahkûmdur. Çünkü bu özlemlerin gerçekleşmesi, düşüncelerin uygulamaya geçmesi siyasal bir gücü gerektirmektedir. Ziya Gökalp'in ise böyle bir imkânı ve şansı söz konusu değildir. Ankara'da öğretmenlerle yaptığı bir toplantıdaki sözleri konunun önemli örneklerindendir. Toplantıda kendisine yöneltilen *"İslam dini yenileşebilir mi?"* sorusuna cevap vermeye eski Türk dinini anlatarak başlar, sonra Ahmet Yesevi'ye, İslam adet ve geleneklerine, şeriat konusuna ve bu alanın problemlerine geçer. Ve sonunda hayallerindeki, **"milli kılıktaki dini"** şöyle özetler:

> "Dinin milli şekilde canlandırılması, dinden masalların uzaklaştırılması, ayin ve merasimlerin, hutbenin ve ezanın Türkçeleştirilmesi."

Konuşmasını şu sözlerle bitirir:

> "Dinde reformu gerçekleştirebilmek için güvenilmeye değer birinin peşinden gitmek gerekir."(22)

Kesin olarak bilemiyoruz, ancak, Ziya Gökalp'in dinde re-

Sivas Kongresi'nin 11 Eylül tarihli Umumi Beyannamesi 2. maddesinde, "Camia-i Osmaniye'nin tamamiyeti ve istiklâli millimizin temini ve makam-ı muallayı Hilafet ve Saltanatın masunuyeti için Kuvay-ı Milliye'yi amil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak, esası kat'idir" denir.

form ve laikliğin hakimiyeti konusundaki umutlarının gerçekleşmesini sağlayacak siyasal gücün yakınlığı konusunda belki umutları veya tam tersi olarak umutsuzluğu vardı. Bunlardan hangisinin doğru olduğunu tespit edebilmek mümkün değil. Ancak şurası kesin ki o umutlarının gerçekleşmesine az bir zaman kala hayata gözlerini kapar.

Cumhuriyetin Arefesi: Geçiş Döneminde Din ve Laiklik

Cumhuriyet Türkiyesi'nin arefesinde, yani Milli Mücadele yıllarında ve savaşın sıcak atmosferinde laikliği ve hatta laikliği çağrıştırabilecek fikirleri bulmak mümkün değildir. Gerçi başta Ziya Gökalp olmak üzere dönemin aydınlarında laiklik fikri vardır ve ayrıntılı olarak işlenmektedir. Ancak bu fikirlerin halkla, yaşanan hayatla ilgisiz olduğu da açıktır. Yaşanan hayatın fikrî motoru olarak ifade edilebilecek bir tek güç vardır: **İslam.** İslam, Milli Mücadele'nin hemen öncesinde ve yoğun olarak devam ettiği dönemde ülkenin geleceğine ilişkin farklı projelere sahip bütün gruplar tarafından milli mücadelenin manevî gücü ve grupları birleştirici bir ideoloji olarak benimsenir. İslam, hemen bütün konuşma ve yazışmaların ekseninde ve tamamen olumlu anlamda yer alır. İslam'a yönelik bu bakış açısı nedeniyle de onun temsilcisi olan Halife'ye yönelik olumsuz bir tavır almaktan özenle kaçınılır. Her fırsatta halifeye bağlılık dile getirilir. Düşmanın baskısında olan padişahın temsil ettiği halifelik ve saltanat makamları öncelikle kurtarılması gerekenler olarak sürekli gündemde tutulur. Sivas Kongresi'nin 11 Eylül tarihli Umumi Beyannamesi bunun önemli örneklerindendir. Beyannâme'nin 2. maddesinde,

> "Camia-i Osmaniye'nin tamamiyeti ve istiklâli millimizin temini ve makam-ı muallayı Hilafet ve Saltanatın masunuyeti için Kuvay-ı Milliye'yi amil ve irade-i milliyeyi hakim kılmak, esası kat'idir"

denirken, 5. maddesinde ise

> "Hükümet-i Osmaniye bir tazyiki harici karşısında bulunduğu takdirde, makamı Hilafet ve Saltanat'la vatan ve milletin masuniyet ve tamamiyetini kâfil her türlü tedabir ve mukarrerat ittihaz olunmuştur"(23)

denilir.

Sivas Kongresi Beyannamesi'nde yer alan hilafet ve saltanat ağırlıklı bu ifadeler, Ankara'da meclisin açılışını haber vermek üzere Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal tarafından, illere, sancaklara, Müdafayı Hukuk merkezlerine ve belediyelere gönderilen 21 Nisan 1920 tarihli yazıda daha da yoğun bir tarzda tekrarlanır. Milli Mücadele'yi yönlendiren ideolojinin dini boyutunu göstermesi bakımından sözkonusu yazının 4. maddesi önemlidir:

> "Mukaddes ve mecruh vatanımızın her köşesinde aynı suretle bugünden itibaren buharî ve hatemat-ı şerife kıraatine şuru edilerek cuma günü ezandan evvel minarelerde salâvat-ı şerife okunacak ve esna-yi hutbede hilâfetmaabımız, padişahımız, efendimiz hazretlerinin nam-ı humayunu zikredilirken zatı şevketsimat-ı padişahilerinin ve memalik-i şahaneleriyle bilumum tebaa-i mülukânelerinin bir an evvel nail-i halâs ve saadet olmaları duası ilaveten tezkâr olunacak ve cuma namazının edasından sonra da ikmal-i hatmedilerek makam-ı muallâ-yi hilâfet ve saltanatın ve bilcümle aksam-ı vatanın halâsı maksadiyle vukubulan mesai-i milliyenin ehemmiyet ve kudsiyeti ve her ferd-i milletin kendi vekillerinden mürekkep olan bu Büyük Millet Meclisi'nin tevdi eyleyeceği vazaif-i vataniyeyi ifaya mecburiyeti hakkında mev'izeler irad olunacaktır. Badehu halife ve padişahımızın din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâsı, selameti ve istiklâli için dua edilecektir. Bu merasim-i diniye vataniyenin ifasından ve camilerden çıkıldıktan sonra bilâd-ı Osmaniyenin her tarafında, makam-ı hükümete gelinerek Meclisin küşadından dolayı resmen tebrikât icra edilecektir. Her tarafta cuma namazından evvel münasip surette mevlid-i şerif okunacaktır." (24)

Dönemin dine bakış tarzını göstermesi açısından Mustafa Kemal'in 7 Şubat 1923 günü Balıkesir Camii'ndeki konuşması daha bir anlamlıdır. Şöyle demektedir bu konuşmasında:

> "Peygamberimiz efendimiz hazretleri Cenab-ı Hak tarafından insanlara, dini hakikatleri bildirmeye memur ve resul olmuştur. Kanun-u esâsisi (Anayasası) Kur'an-ı azimüşşandaki nus's'tur (ayetlerdir)... Arkadaşlar! Cenabı Peygamber çalışmalarında iki eve malik bulunuyordu. Biri, kendi evi, diğeri Allah'ın evi idi. Millet işlerini Allah'ın evinde yapardı. Peygamberimizin isrine uyarak bu dakikada, milletimize, milletimizin hal ve istikbaline ait hususuları görüşmek maksadıyla bu dar-ı kutside Allah'ın huzurunda bulunuyoruz. Bu vesile ile büyük bir sevâba nail olacağımı ümit ediyorum..."(25)

Mustafa Kemal'in İkinci Meclis'in teşkili için alınan seçim kararını takiben yaptığı açıklamalardan birisi ise şöyledir;

"Yeryüzünde bir (Hilafet) makamı bulunmazsa, İslam alemi kendisini imamesiz bir tesbih gibi dağılmış, perişen görür."(26)

Hatta, Kâzım Karabekir'in yazdıklarından öğrendiğimize göre, Mustafa Kemal özellikle 1920-21 yıllarında dini motifleri konuşmalarında o kadar çok kullacaktır ki, sonunda Karabekir Paşa'nın ihtirarına muhatap olur. Karabekir Paşa şunları söyler:

"Dünya işlerini camilere soktuğumuzun acısını çektiğimiz yetmez mi Paşam? Milli işlerimizi neden yine camilere sokuyoruz. Ve neden bilhassa siz, Başkumandan olduğunuz halde, dinle, hilafetle bir din adamı gibi, hattâ daha ileri giderek meşgul oluyorsunuz. Münevverlerimiz, haklı olarak bu gidişi iyi telâkki etmeyeceği gibi, bu yol da esasen tehlikelidir."(27)

Mustafa Kemal özellikle 1920-21 yıllarında dini motifleri konuşmalarında o kadar çok kullacaktır ki, sonunda Karabekir Paşa'nın ihtirarına muhatap olur. Karabekir Paşa şunları söyler: "Dünya işlerini camilere soktuğumuzun acısını çektiğimiz yetmez mi Paşam? Milli işlerimizi neden yine camilere sokuyoruz. Ve neden bilhassa siz, Başkumandan olduğunuz halde, dinle, hilafetle bir din adamı gibi, hattâ daha ileri giderek meşgul oluyorsunuz. Münevverlerimiz, haklı olarak bu gidişi iyi telâkki etmeyeceği gibi, bu yol da esasen tehlikelidir."

Mete Tunçay'ın tespiti, Cumhuriyeti kuran kadrolarının daha sonraları dini sadece vicdan konusu haline getirme sürecine girmeden önce takip ettikleri yöntemi özetlemesi açısından önemli:

"Birinci Büyük Millet Meclisi döneminde Atatürk ve arkadaşları dinin siyasal kurum olarak öneminden Abdulhamit döneminde bile eşi görülmemiş ölçüde yararlanmışlardır." (28)

Türkiye'nin Laikleşme Problemi

Türkiye'de modern unsurlar, ilk anından itibaren yönetici kesimin ve Batı'daki veya Türkiye'deki modern okullarda okumuş "aydınların" düşünceleriyle şekillenmiş ve yine onların uygulamalarıyla bireysel ve toplumsal hayatın çeşitli cephelerinde yer bulmuştur. Modernleştirici seçkinler, toplumu topyekün bir değişime tâbi tutmalarına karşılık, halk ise kendilerine yabancılaşmış seçkinlere direnmeyi varlıklarının devamı olarak algılamıştır. Bu ise pek tabiîdir ki, halk ile modernleştirici seçkinler arasında ayrılıklara ve daha da önemlisi çatışmalara neden olur.

Modernleş(tir)me sürecinin her aşamasında, **"halka rağmen halk için"** biçiminde formüle edilen söz konusu yaklaşımın *"halka rağmen"* kısmı çoğu zaman çatışmaların nedeni olarak açığa çıkar. Cumhuriyet seçkinlerinin sözlerine yansıyan ve uygulamalarında görülen modernleştirme uygulamalarını Osmanlı dönemi uygulamalarından ayıran radikalliğin temelinde de "halka rağmen" zihniyetinin gerektirdiği sertlik ve eli çabuk tutma anlayışı vardır. Sözlere "vuruş" olarak yansıyan aniden değişim, modenleştirme uygulamalarını bir anda yaparak, bütün tepki ve çatışmaları birden aşma arzu ve planının gereği olarak açığa çıkar. (29) Fakat bundan gayeyi gerçekleştirme yönündeki uygulamaların plansız ve günübirlik kararlarla yürütüldüğü manâsı çıkarılmamalıdır. Konuyla ilgili bilgiler dikkate alındığı zaman anlaşılmaktadır ki, modernleştirici seçkinlerin idealleri doğrultusundaki uygulamaları plansız ve günü birlik kararlara dayanmamaktadır. Toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel kurum ve müesseseleri modernleştirmenin belirli bir sistematiğini oluşturmuş ve buna göre uygulamaları gerçekleştirmişlerdir. "Sentez"ler ise bu sis-

tematiğin ürünü olarak açığa çıkar. Bilhassa 19. yüzyılla birlikte gündeme gelmeye başlayan "sentez"lerde din-devlet ilişkisi ve ulusal özelliklerin ideolojileşmesi merkezi bir konuma sahip olur. Bu sentezler, aynı zamanda kendi içinde zaman zaman sertleşen, önemli politik-ideolojik boyutları olan bir kültür savaşının da eksenini oluştururlar. Taha Parla'nın tasnifiyle Türkiye'deki modernleşme sürecinin son iki önemli sentezi şöyle ifade olunabilir (30): Gökalp Sentezi: **1. Batı** (dayanışmacılık ideolojisi; bilim, fen ve teknoloji) + **2. Türklük** (din ve kültür milliyetçiliği; değerler sistemi) + **3. İslamiyet** (ahlak sistemi olarak tasavvufi İslâm). Birincisi medeniyet, ikincisi ve üçüncüsü hars. Kemalist Sentez: **1. Batı** (dayanışmacılık ideolojisi; bilim, fen ve teknoloji; değerler sistemi) + **2. Türklük** (dil ve kültür milliyetçiliği) + **3. İslâm** (Yok). Tarihin durdurulup sıfırdan başlatılabileceğine inanan aksiyoncu ve voluntarist Kemalist tarih anlayışına göre, gelenekteki beğinilmeyen blok çekilip atılabilir, öteki iki blok (eşdeğerli) bir Türk-Batı sentezi yapılabilir (Sembolizmi: Etibank) ve *yeni devlet, yeni toplum, yeni insan* tek-partinin ve şeflerin rehberliğinde yaratılabilirdi. Kemalizm'de milliyetçilik Gökalp'in çizdiği sınırları aşmamıştır; laikliğin ve güçlü devletin (parti-devletinin) önemini ise yenilemeye gerek yok.

Bu sentezler içerisinde dinin konumuna bakılacak olursa; Cumhuriyet dönemi sentezinin, diğer konularda ve uygulamalarında selefi konumuna sahip olan Ziya Gökalp sentezinden ayrıldığı ve "radikalliğinin" asıl çehresinin bu noktada açığa çıktığı görülür. Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı dönemi modernleştirmeciliğinde din toplumsal hayattan uzaklaştırıldıkça dinin boşalttığı alanlar hemen laik esas ve uygulamalarla doldurulur. Ancak hemen hiç bir zaman dine açıkça cephe alınmaz ve dinin toplumsal etki alanının daraltılması ustaca gerçekleştirilen manevralarla sağlanır. Dinî unsurları ikinci dereceye atmak suretiyle de olsa muhafaza eden ve böylece dualist bir karekter sergileyen Tanzimat döneminin uygulamaları Ziya Gökalp'in eleştirilerine uğramış olsa bile, din Gökalp'te de milli yapının bir unsuru olarak varlığını sürdürür. Ancak cumhuriyet seçkinleri bu noktada Ziya Gökalp'ten ayrılarak dine karşı esasta hiç bir zaman terkedilmeyen radikal bir tavır takınırlar. Din, sadece devletten ve siyasetten uzak tutulmakla kalınmaz, aynı zamanda bir kültür ve eğitim politikası, ondan da öte bir politik-ideolojik tutum olarak genelde "meşru" kamu yaşamının sınırları dışına itilir. (31) Bu yöndeki gayretlerin nedenine yönelindiği zaman ise, Cumhuriyet seçkinlerinin siyasal geleceklerinin büyük oranda etkili olduğu anlaşılıyor. Çünkü Cumhuriyet seçkinleri, geçmiş dönemlerde yaşananlardan hareketle modernleştiricilerin karşısına en güçlü muhalefet olarak din temsilcilerinin çıktığını biliyorlardı. Belki bunlar askerî önlemlerle aşılabilirdi. Ancak Cumhuriyeti kuran seçkinler için önemli ve tehlikeli muhalifler, modernleştirmeci olmalarına rağmen Cumhuriyet seçkinlerine muhalif olan Osmanlı modernistleriydi. Onlar bir yönleriyle dine dayanıyor veya en azından dine karşı radikal bir tavır almıyorlardı. Bu ise Cumhuriyet seçkinlerinin modernleştirmeci yöntemiyle çatışmaya neden olmaktaydı. Modernleşme sürecini uzun bir zamana yayarak evrimleşme modeline uygun şekilde gerçekleştirmeyi arzulayan ve dine "saygı" gösteren Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yöneticileri sözkonusu kesimin en azından fikren son temsilcisi olurlar. (32) Halbuki Cumhuriyet seçkinleri, sadece toplumu modernleştirmek değil belki daha da fazlasıyla sürekli tek söz sahibi olarak kalmayı istiyorlardı. Bilhassa siyasal modernleştirme girişimlerinin sapmalara uğraması pahasına, çeşitli gerekçelerle meşrulaştırılmaya çalışılan otoriter bir sistemin kurulması bu arzunun tarihsel delili durumundadır. O halde "muhalefeti" tamamen yok edebilmenin yolu, dini tamamen safdışı etmekten geçiyordu. Din elbetteki kalplerden sökülüp alınamazdı. Ancak hiç değilse sadece kalplerde hükmünü sürdüren ve hayata hiç bir zaman yansımayan bir inanç olarak kalmalıydı. (33) Niyazi Berkes'in tespitlerinin de bu yönde olduğu anlaşılıyor;

> "laiklik bir din savaşının değil, bir siyasal ideolojinin ürünü olarak görülmüştü. Bu nedenle de Cumhuriyet seçkinlerinin uygulamalarında laiklik, dini değil siyasi nedenlere dayanan bir uygulama olarak açığa çıkacaktır." (34) ■

DİPNOTLAR

(1) Karpat, Kemal, Türk Demokrasi Tarihi (Sosyal, Ekonomik, Kültürel Temeller)", İstanbul Matbaası, İstanbul, 1967, s. 232

(2) Mete Tunçay'da bu görüşü destekler ve laikliğin "Osmanlı Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde, çağdaşlaşma sürecinin yapısal gereği olarak ortaya" çıktığını belirtir. (Tunçay, Mete, "Türkiye Cumhuriyetin'de Tek Parti Yönetiminin kurulması (1923-1931)", Yurt Yayınları, Ankara, 1981. s. 212)

(3) Tanzimat döneminde laiklik kapsamında değerlendirilebilecek olan ve daha çok hukukî alanla ilgili uygulama ve çalışmalar için bkz: Öztürk, Prof. Dr. Osman, "Tanzimat Hukuk ve Batılılaşma", İlim ve Sanat dergisi, sayı 4, Kasım/Aralık 1985, s. 29-31; Ortaylı, İlber, "İmparatorluğun En uzun Yüzyılı", Hil Yay., İstanbul, 1983, s. 121-145; Üçok, Prof. Dr. Coşkun, "Türk Hukuk Tarihi", AÜHF Yay., Ankara, 1972, s. 182-196

(4) Bunun önemli bir istisnası M. Fazıl Paşa'nın 1966 yılında Sultan Abdulaziz'e yazdığı mektuptur. Laikliği din-devlet ayrımı manasında kullanımla ilgili olarak küçük fakat önemli bir araştırma için bkz: Çelik, Hüseyin, "Türkiye'de ilk laiklik teklifi ve arka planı", Türkiye Günlüğü, Sayı 19, Yaz 1992, s. 112-115

(5) Türkdoğan, Prof. Dr. Orhan, "Milli Kültür, Modernleşme ve İslam", Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1983, s. 107,108; Mumcu, Ahmet, "Atatürkçülük'te Temel İlkeler", İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 61,62

(6) Türkdoğan, Orhan, "Milli Kültür, Modernleşme ve İslam", s. 108

(7) Shaw, Stanford Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye", Çev: Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul, 1983, C.II, s. 363

(8) Aydemir, Şevket Süreyya, "Tek Adam Mustafa Kemal", 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, c.III, s.176

(9) Shaw, Stanford, "Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye", C.II, s. 363

(10) Aydemir, Şevket Süreyya, "Tek Adam", c. III, s. 176

(11) Tanyu, Hikmet, "Ziya Gökalp'in Kronolojisi", Kütür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981, s. 154

(12) Gökalp, Ziya, "Tükçülüğün Esasları" Yayına hazırlayan: Mehmet Kaplan, Devlet Kitapları, İstanbul, 1970, s. 45; Konuyla ilgili olarak Ağoğlu Ahmet'in makalesi için bkz: Yağmurdereli, Zeki, "Ziya Gökalp'in ölümYılında Yazılanlardan Seçmeler",Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1982, s. 66; Ayrıca bkz: Güngör, Erol, "Ziya Gökalp ve "Türkçülükte Din "Meselesi", Atsız Armağanı, Ötüken Yay., İstanbul, 1976, s. 274

(13) Ziya Gökalp milli hayat için gerekli gördüğü İslam'ı, esasında sırf İslam olduğu için değil, esasını Durkheim'de bulduğumuz dinin toplumsal yapıdaki fonksiyonu dikkate alınarak dile getirilmiş bir görüş olarak açığa çıkıyor. Yani önemli olan bir dinin olmasıdır. Bu dinin ne olduğu önem ifade etmemektedir. Bu konuda Ziya Gökalp'in şu ifadesi oldukça önemlidir; "Bütün Türkler müslüman olduğu için, milliyetimizin esasını yalnız Türklükle müslümanlık teşkil eder." (Gökalp, Ziya, "Rusya'daki Türkler Ne Yapmalı?", Yeni Mecmua, Sayı: 38, 4 Nisan 1918, s. 234,235)

(14) Bu konudaki zihniyeti yorumlayan güzel bir değerlendirme için bkz: Keyder, Çağlar, "Türkiye'de Devlet ve Sınıflar", ", 4. baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1995, s.124

(15) Bkz: Atay, F. Rıfkı, "Çankaya", Doğan Kardeş Matbaacılık, İstanbul, 1968, s. 393

(16) Ülken, Hilmi Ziya, "Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi", Ülken Yay., 2. Baskı, İstanbul, 1979, s.297

(17) Yağmurdereli, Zeki, "Ziya Gökalp'in ölümYılında Yazılanlardan Seçmeler", s. 34

(18) Bkz: Gökalp, Ziya, "Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak" Türk Kültür Yayınları, İstanbul, 1976

(19) Shaw, Stanford, "Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye", C.II, s. 365

(20) Güngör, Erol, "Ziya Gökalp ve "Türkçülükte Din "Meselesi", s. 269

(21) Genç Kalemler,No:8,1327/1911'den nakleden Ülken, Hilmi Ziya, "Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi", s.302,303

(22) Jaschke, Gotthard, "Yeni Türkiye'de İslamlık", trc: Hayrullah Örs, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1972, s. 16; Tanyu, Hikmet, "Ziya Gökalp'in Kronolojisi", s. 155

(23) İğdemir, "Sivas Kongresi Tutanakları", T.T.K. yayınları, Ankara, 1969, s. 113,114

(24) Atatürk, M. Kemal, "Nutuk", (bugünkü dille yayına hazırlayan: Prof. Dr. Zeynep Korkmaz), Basım yeri ve yılı yok.,C. I, 294

(25) Aydemir, Şevket Süreyya, "Tek Adam", C. III, s.76,77; Karabekir, Kâzım, "Paşalar Kavgası (İnkılap Hareketlerimiz)", Yayına hazırlayan: Prof. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s. 119, 120

(26) Karabekir, Kâzım, "Paşalar Kavgası", s. 137

(27) Karabekir, Kâzım, "Paşalar Kavgası", s. 123; Kazım Karabekir, Milli Mücadele yıllarındaki Mustafa Kemal'i şöyle tanımlamaktadır; " Mustafa Kemal Paşa'nın bütün İstiklâl Harbi müddetince dindar görünüşü ve hele zaferden sonra muhtelif yerlerde İslamlığı ve Kuran'ı meth ve sena edişini herkes biliyordu." Karabekir, Kâzım, "Paşalar Kavgası", s. 293

(28) "Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları 1923-1938", İTİA Mezunları Derneği, İstanbul, 1977, s. 386

(29) Taner Kışlalı "Tepeden inmeci" görüşünü kesin bir dille reddeder. Ancak açıklamaları karşı çıktığı şeyin doğruğunu ifade eder nitelikte gelişir: "Kemalist devrimciliğe yönelik "bürokratik, tepeden inmeci" suçlamalarının hiç bir bilimsel yanı yoktur. Mustafa Kemal'in dayanmak zorunda bulunduğu toplumsal taban içinde en "ilerici" güç, asker-sivil bürokrasi idi. O günün Anadolu'sunda, bu kesimden daha ileri niteliklere sahip bir toplumsal sınıfın varlığını kim ileri sürebilir?..."Tepeden inmecilik" suçlamaları... saçmadır. Son çözümleme de "karşı-devrimci" bir tutumdur. Çünkü tepeden değil tabandan bir hareketin oluşması için yüzyıllarca geçmesini beklemek anlamını taşımaktadır... Tarihte "kansız devrim" yoktur. Olamaz da! Ama Türk Devrimi, Mustafa Kemal'in olağanüstü kişiliğinden ve "halkçı" niteliğini öne çıkarmasından dolayı, tarihin tanıdığı en kansız devrimdir... Atatürk'ün Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı yürütürken dayandığı en büyük güç, kuşkusuz ki ordu idi. Ama ülkeyi "orduya dayanarak" yönetmedi. Kemalizmi, ordunun eğilimlerine göre biçimlendirmedi. Kafasındaki devrim için "ordunun desteği"ni sağladı, o kadar!" (Kışlalı, A. Taner, "Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi", İmge Kitabevi, 2. baskı, Ankara, 1994, s. 53-55,58)

(30) Parla, Taha, "Türkiye¥nin Siyasal Rejimi (1980-1989)", İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1995, s. 201

(31) Parla, Taha, "Türkiye¥nin Siyasal Rejimi", s. 202

(32) Irmak, Sadi, "Atatürkçülüğün İlkeleri- İnkılâpların Fikir Temelleri", Atatürk Araştırmaları Merkesi Dergisi, C.V, Sayı 15, Temmuz 1989, s. 502

(33) Lewis, Bernard, "Modern Türkiye'nin Doğuşu", Çev: Metin Kıratlı, TTK yay, Ankara, 1970, s. 408; Turan, İlter, "Cumhuriyet Tarihimiz", İstanbul, 1969,s. 78-80; Özbudun, Ergun, "Atatürk ve Laiklik", Atatürk Araştırmaları Merkesi Dergisi, C. VIII, Sayı 24, Temmuz 1992,s. 431

(34) Berkes, Niyazi, "Atatürk ve Laikliğin İki Kaynağı", Atatürk ve Devrimler, İstanbul, 1982, s. 166,167

Sistemin Başörtü Paranoyası

Abdurrahman A. Emiroğlu

"Büyük Petro, Rusları Asyalı geleneklerden kurtarmak ve, garplılaştırmak için kadınlı erkekli salon toplantılarına da ehemmiyet verdi. Asilzadeleri, bu toplantılara karıları ile birlikte gelmeğe mecbur etti...

"Bu, dar kalıbı kırmak ve topluluğu bir hapis yaşayışından serbest havaya çıkarmak ihtiyacından ileri geliyor. Kadın hür olmadıkça ve umumi hayata katılmadıkça, topluluğun durgun suyu dalgalanmaz...."

"Japonlar bağımsızlanmak ve kuvvetlenmek için medeniyetlerini değiştirmek zaruretini duydular. İlk akıllarına gelen şey, feodalizm kurumlarını yıkmak ve garpkârî, bilhassa Amerikankârî teşkilatlanmaktı.

"1868 ile 1877 arasında geçmişe ait ne varsa tahrip olunmuştur...

"Bu ilk devirde Japonlar adeta kendilerinden soğumuşlar, şiddetli bir garp taklitçiliğine kapılmışlardı. Kadınlı erkekli suvareler, maskeli balo, smokinle lokantaya gitmek gibi şeyler hemen kibar adetleri arasına girdi. Radikal bir ahlak inkılabı yapmak, kadını kölelik ve dişilikten kurtarmak fikirleri aldı, yürüdü. Frenge benzemek için saçlarını kıvırtanlara, mavi gözlü olmadıklarına esef edenlere sık sık rastlanmakta idi. Bir büyük Japon muharriri, Japon ırkı beyaz ırktan aşağıdır, bu aşağılıktan kurtulabilmek için Avrupalı kanı ile aşılanmalıyız, diyordu. (Aman yâ Rabbi, bu kahredici aşağılık kompleksi, Tanzimat-Meşrutiyet-Cumhuriyet batıcılarının hastalıklı ruh haline ve Abdullah Cevdet gibilerin beyinsizliğine ne kadar da benziyor! A.A.E.) Japonlar garplı tefekkürün cevherini bırakarak, sathi bir taklitçiliğe kapıldılar..."

Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*'sında (II/362-363) **Charles Seignobos** ve diğer tarihçilere dayanarak Rus ve Japon taklitçiliğini böyle özetledikten sonra "Taklit ve özenti devri en çok bizde sürmüştür" diyor ve ekliyor: "Büyük şehir Osmanlılığı kıyafetini, başlığını, bir çok adetlerini değiştirmişti. Fakat, kadına ve tefekküre el dokunduramamıştı..."

Falih Rıfkı'nın, Japon, Rus ve Osmanlı garplılaşmasını **"sathi taklitçilik"** olarak nitelerken, Batı'ya özenme ve taklitçiliğin en yoğun biçimde yaşandığı Cumhuriyet dönemi uygulamalarını **"ıslahat ve inkılap"** olarak adlandırma çelişkisini bir yana bırakıp Osmanlı döneminde yarım bırakılan işin Mustafa Kemal Paşa tarafından nasıl tamamlanmaya çalışıldığının hikayesini yine ondan dinleyelim:

"Yeni ve gerçek hürriyet devri, kadınla başlayacaktı. Kadın hayata katılacaktı... Sokak tamamiyle kadınsızdı... (O) kadını kurtaracaktı. **Kurtarmak için önce açmalı idi.** Haremi yıkmalı idi. İlk yapılan işlerden biri, İstanbul tramvayları ile vapurlarındaki perdelerin kaldırılması olmuştur." (s.366-367)

"Kadın hareketi büyük bir hızla gelişti. Mustafa Kemal ve İsmet Paşa, davetlerin kadınlı

Türk kadınının vücudunu, Cumhuriyet adına ilk kez Dünya Güzellik Yarışması'nda sergilemekten tutun da zaman zaman düzenlenen "Çarşaf Çıkarma" merasimlerine, başörtülüleri memur olarak devlet dairelerine, öğrenci olarak okullara, hatta ziyaretçi olarak kışlalara, doktor, hemşire ve neredeyse hasta olarak hastanelere almama gibi zorbalıklara kadar her çareye(!) başvurulmuştur. Ama, gerçek anlamda ortaçağ zihniyetinin ürünü olan bu tür baskıcı yöntemler ve "tek tip cumhuriyet kadını" yaratma girişimi, hiç bir zaman sonuç vermemiştir ve gelecekte de vermeyecektir.

olmasına bilhassa dikkat ederlerdi...

"Kadın hürriyeti ile Ankara bozkırının katı ve sert yüzü güldü. Ağır ağır yerleşen Ecnebi elçilikler **şehir hayatının gelişmesine** yardım ettiler. Davetlerde kadın sayısı gittikçe arttı. Hanımlar bu türlü toplantıların yeni şartlarına kolaylıkla alışıyorlardı..." (s.368)

Yukarıdaki alıntılar, öyle sanıyoruz ki, Cumhuriyet aydınları ve devrimcilerinin çağdaşlaşma ya da batılılaşmada kadının ve kadın giyiminin yeri hakkında ne düşündüklerini yansıtması bakımından hayli anlamlıdır.

Nedense, II. Mahmut'tan beri bütün ıslahatçı ve devrimcilerimiz, insanımızın kafasının **"içi"** ile değil de hep **"dışı"** ile meşgul olmuşlar, hep dış görünüşümüze takılıp kalmışlardır. Belki de, Nasreddin Hoca'nın eline makası alıp da leyleği kuşa çevirmesine benzer bir garabet ve aculluk örneği göstererek, milletimizi, içinde bulunduğu geri ve ilkel (!) koşullardan bir an önce kurtarmayı düşlemişlerdir. Onlara göre, sanki kadın ve erkeğimizin sırtındaki giysiyi ve kafasındaki başlığı değiştirmekle, bir anda herşey sihirli deynekle dokunmuşcasına değişiverecektir.

Bu anlayışın sonucudur ki, dünden bugüne Cumhuriyet aydınının en önemli **takıntısı**, çarşaf (yeni dönemde ise başörtüsü veya kendi deyimleri ile türban), cübbe, sarık, sakal vs. olmuştur. Onlara göre, başörtüsü ve kara çarşaf "iç karartıcı"dır, çağdışıdır, geridir; başörtülüler de karanlık düşünceli, ortaçağ zihniyetli karafatmalar, yarasalardır; çarşaflıların kafalarının dışındaki örtüler, içini de karartmaktadır... Dolayısıyla devrimcilerimiz, Türk erkeğini ve kadınını bir "ortaçağ kıyafeti" olan fes ve çarşaftan kurtarmayı "ilerilik savaşı"nın **"ilk adımı"** olarak görmüşlerdir. (Bkz. **Yaşar Nabi**, *Atatürk Yolu*, Varlık y., İst/1967, s. 72.)

1925 Şapka Giyilmesi Hakkında Kanun'la başlayan erkek kıyafetinin tepeden aşağı değiştirilmesi operasyonu amacına ulaşmışsa da, kadın kıyafetini zorla değiştirme konusunda kanun destekli bir mücadele başlatılmamış -daha doğrusu başlatılamamış-, ancak günümüze değin devam eden çeşitli keyfi engellemeler, zorlamalar, kampanya ve yönlendirmelerle, başörtüsüne karşı amansız bir savaş sürdürülmüştür. Türk kadının vücudunu, Cumhuriyet adına ilk kez Dünya Güzellik Yarışması'nda sergilemekten tutun da zaman zaman düzenlenen **"Çarşaf Çıkarma"** merasimlerine, başörtülüleri memur olarak devlet dairelerine, öğrenci olarak okullara, hatta ziyaretçi olarak kışlalara, doktor, hemşire ve neredeyse hasta olarak hastanelere almama gibi zorbalıklara kadar her çareye(!) başvurulmuştur. Ama, gerçek anlamda ortaçağ zihniyetinin ürünü olan bu tür baskıcı yöntemler ve **"tek tip cumhuriyet kadını"** yaratma girişimi, hiç bir zaman sonuç vermemiştir ve gelecekte de vermeyecektir.

Laik köktenciler, müslüman kadının iffet ve erdem simgesi, alameti farikası olan **tesettür**'e karşı açtıkları bu akıldışı ilkel savaşta bazan hırçınlaşmış,

bazan geri adım atmış, bazan da traji-komik çelişkiler ve gariplikler sergilemişlerdir. İşte size, bir kısım yönetici ve aydın kesimin bugüne kadar değişmeyen başörtü düşmanı laik fanatizmini yansıtan ilginç bir örnek:

27 Mayıs döneminin ünlü İstanbul Valisi Tuğgeneral **Refik Tulga**'nın 26 Ağustos 1960'da yaptığı basın açıklamasından bir bölüm:

"Cumhuriyet'in ilanından bu yana 37 yıl geçmiş olmasına rağmen **kadınlarımızın bir kısmı henüz çarşafı terketmemişlerdir...** Zannediyorum ki, **çarşaf kiliseden kalma bir itiyattır** ve Müslümanlıkla bir ilgisi yoktur. Zira, ben İtalya'daki papaz kadınlarda da aynı tip çarşaflar gördüm. Bunun ancak gerilikle ilgisi olabilir... Teşekkürle ifade etmek gerekir ki, **Türk basını yıllardan beri çarşafla mücadeleye devam etmektedir.** Bu konuda mücadeleye azimliyiz. Ancak **zecri tedbirlere başvurmadan** önce, işe ikna ve propaganda ile başlayacağız. Zannediyoruz ki doğru yola geleceklerdir. Dikkat edilirse, 27 Mayıs'ı takip eden ilk günlerde İstanbul'da çarşaf ortadan kalkmış, fakat daha sonra idarenin yumuşak hareketi tercih etmesi yüzünden yeniden ortaya çıkmıştır. Bir firma, vilayetimize bu konuda kullanılmak üzere 120 dikiş makinesi hediye etmiştir. Bu makinelerle, kadın teşekkülleri ile işbirliği yapılmak suretiyle **çarşafla gezen kadınlara mantolar** diktirilecektir." (Cumhuriyet, 27 Ağustos 1960)

Son dönemlerde başörtüsüne karşı medya destekli psikolojik savaşını sürdüren ve özellikle başörtülü öğrencilerin üniversite kapılarını zorlamasıyla çılgına dönen bu **"laik fundamentalist zihniyet"**, 28 Şubat **"Postmodern Darbe"** sürecinden de yararlanarak yeniden hortlamışa benziyor. Alaşılan, '60'lı yılların Refik Tulga'sı, **Bülent Berkarda** olarak karşımıza çıkıyor. Bu laik faşistler, yıllardır üniversitelerimizde başörtülü olarak eğitimlerini sürdürmekte olan kızlarımızın **"kazanılmış demokratik haklarını"** dahi ellerinden almaya kalkışıyorlar.

Başörtülü çocuklarımıza yapılan bu haksızlıklara karşı haftalardır sürdürülen erdemli ve ağırbaşlı direniş, başörtülü-başörtüsüz, kadın-erkek, genç-yaşlı bütün vatandaşlarımızın gönüllü ve fiili destekleriyle yaygınlaşırken, malum medya ve laik köktenciler bu eylemi görmezlikten geliyor, yükselen seslere kulak tıkıyorlar. Hatta, öküz altında buzağı arama mantığıyla, bu tür doğal hak arama eylemlerini halk nazarında "anarşi", "laiklik düşmanlığı", "dini siyasete alet etmek" gibi klasik laflarla mahkum etmeye çalışıyorlar.

Ancak, ellerinden gelse bütün kadınlarımızın başlarını güç kullanarak açmaya niyetli olan bu laik faşistlerin tarihin akışını kaba kuvvetle ve zorbalıkla geri çevirmeleri mümkün değildir. Sistemin 70 yıldır sürdürdüğü "Türk kadınının açılıp saçılması"yönündeki kampanya, daha doğrusu kadınlarımızı çıplaklaştırma savaşı ters tepmiş, insanlarımız İslam'ın fazilet ve erdem dolu yaşam biçimini hasretle kucaklamaya başlamıştır. Kadınlarımızın sadece kafalarının **"dışı"** ile değil, aynı zamanda **"içi"** ile de başlattıkları yeniden İslam'a ve İslami yaşama dönüş süreci bütün engelleri aşarak yoluna devam edecek ve Allah'ın izni ile başarı, iman ve edrem sahiplerinin olacaktır.

"Gevşemeyin, üzülmeyin, eğer gerçekten iman etmişseniz, galip gelecek olanlar sizlersiniz." (Âl-i İmran, 139) ■

Osmanlı'dan Günümüze
İrticâ'ın Serüveni -I

Abdullah Yıldız

"İRTİCÂ" SÖYLEMİNİN TARİHÇESİ

Yaklaşık bir asır önce siyasal literatürümüze giren ve Batıcı iktidarlarca sürekli olarak inançlı halk çoğunluğunun tepesinde adeta Demokles'in Kılıcı gibi sallandırılıp durulan, son aylarda ise devletin "öncelikli-birinci düşmanı" ilan edilen irtica'ın serüvenini araştırmaya gayret edeceğiz.

Bu sayıda yer alan yazımızda, öncelikle bu nev-zuhur kavramın ilk kez kullanılmaya başlandığı talihsiz tarih kesitini tesbit etmeye çalışacağız. "İrtica" kelimesinin nasıl içerik değiştirdiğini ve kısa zamanda nasıl bir "baskı aracı" na dönüştüğünü göreceğiz.

Gelecek sayımızdan itibaren de -inşâallah- sun'î olarak oluşturulan "irtica edebiyatı"ndan çeşitli örnekleri, irtica kavramına nasıl bilimsel bir kılıf giydirilmeye çalışıldığını, egemen sistemin muhaliflerini ve özellikle de samimî müslümanları sindirmek için "irtica sopası"nı nasıl kullandığını ya da deyim yerindeyse "sistemin irtica nöbetleri"ni kronolojik seyri içinde incelemeyi deneyeceğiz.

Evvel Yoğ idü, İşbu Rivayet-i İrtica Yeni Çıktı

Osmanlı imparatorluğu'nun 1683 Viyana Bozgunu ile başlayıp peşpeşe devam eden moral bozucu askeri yenilgiler serisi, kısa bir süre sonra Osmanlı aydınlarının kendilerine olan güvenlerini yitirmeleriyle sonuçlandı.

Başlangıçta, meydana gelen tüm olumsuzlukların nedeni genel manada *"Şeriat-ı Ahmediye"*den uzaklaşılmasına bağlanıyordu. (Örneğin: Tanzimat-ı Hayriye Fermanı'nın başlangıç kısmında "Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Kur'an'ın hükümlerine ve Şeriat'ın kanunlarına bağlı kalındığı sürece devletin güçlü, halkın da müreffeh olduğu; Şeriat'a bağlılığın azalmasıyla da devletin zayıfladığı, halkın ise fakir düştüğü" (1) belirtiliyordu.)

Daha sonra ise, Avrupa ile kurulan yakın ilişkiler sonucu yaşanan zihinsel şokun etkisiyle, önce derin bir aşağılık kompleksine girildi, ardından da asırlardır toplumsal hayatımıza egemen olan ve milletimizi mutlu edip başarılı kılan kültürel ve manevi değerler birer birer yargılanmaya başlandı:

Osmanlı yönetici ve aydınlarının ilk tesbiti şu idi: Avrupa bilim ve fende, teknolojide *"veleh ve hayret verici"* bir hızla terakki ederken, biz geri kalmıştık. Artık, *"bize yüz kat rüçhanı bedihi olan"* bir Avrupa medeniyeti(2) ile karşı karşıya bulunuyorduk.

Avrupa'nın sürekli **"ileri"** gitmesine karşın, bizim **"geri"** kalışımızın esrarı ne idi acaba? Bizi geri bırakan nedenleri nerelerde aramalıydık?

Kısa zamanda Batı medeniyetine gönlünü kaptıran "garpzede" aydınlarımız, şaşkın şaşkın geri kalışımızın esbâb-ı mûcibesini aramaya koyuldular. Lafı uzatmaya ne hacet; bizimkiler "geriliğimiz"in nede-

nini bulmakta(!) gecikmediler. Evet, yegane suçlu kendimizdik; yani asırlardır zaferden zafere koşan bu milletin bizzat kendisi idi geri kalışımızın tek nedeni. Örneğin Hayreddin Paşa, *"millet-i islâmiye'nin hükümet-i meşruti ve medeniyete adem-i kabiliyeti"* (3) olduğu kanaatine varıyordu. Yani ona göre, bu millet medeni olma ve meşrutiyetle yönetilme yeteneğine sahip değildi.

"Garpçılar"a göre, biz müslümanlar, şarklılar "adam" olamazdık; ne çekiyorsak "şarklılığımız"dan çekiyorduk; başımıza gelen bütün felaketlerin yegane nedeni de bu **"şark kafası"** idi. Bu zihniyetin en uç temsilcilerinden **Abdulah Cevdet,** geri kalışımızın nedenini damarlarımızda akan kanda aramış ve umudunu Avrupalılarla Türklerin izdivacından tevlit edilecek sağlıklı ve zeki nesillere bağlamıştı. (4) Kimileri de, bizim kendimizi idare etmekten bile aciz olduğumuz(!) kanaatine vararak, müstemlekecilikte şöhret kazanmış İngiliz veya Fransız valilerinden birini seçip yönetim işini ona havale etmenin en kestirme çözüm olduğunu savunuyordu.(5)

Kısaca, II. Mahmut ıslahatı ile başlayıp Tanzimat-ı Hayriye ve Meşrutiyet'le devam eden batılılaşma ve çağdaşlaşma hareketleri, kendini inkar sürecini de başlatmış, nihayetinde batıcılarımız, geri kalışımızın ve mağlubiyetlerimizin yegane müsebbibi olarak İslam'ı sorumlu tutar olmuştu.

Denilebilir ki, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e ve özellikle 31 Mart'a gelinceye değin ileri-geri kavramları ekseninde sürdürülen siyasi, fikri tartışmaların yerini artık inkılap-irtica tartışmaları almış ve bu söylem tevarüsen Cumhuriyet'e geçmiştir. Tabii, bu arada kavramların içeriği de değişmiştir: inkılab'ın içeriği meşrutiyet ve özgürlük'le, irticâ'ın içeriği ise istibdad ve din'le doldurulmuştur.

"İslâm imiş meğer pâ-bend-i terakkî;
"Evvel yoğ idü, işbu rivayet yeni çıktı." (Ziya Paşa)

Evet... Müstağrip aydınlarımıza -Cemil Meriç'in ifadesi ile Batı'nın yeniçerilerine- göre, başımıza gelen bütün felaketlerin, mağlubiyetlerin ve olumsuzlukların, kısaca geri kalışımızın biricik nedeni İslam'dı. Ziya Paşa'nın şiirinde de ifade edildiği gibi, Batıcılara göre *"İslam terakkiye (ilerlemeye) mani idi"*. Türkler, ne zaman bu **"ayak bağı"**ndan kurtulurlarsa, işte o zaman çağı yakalayabilirlerdi. ("İslam'ın ilerlemeye mani olduğu" iddiasını ilk kez ortaya atan Batılı müsteşrik **Ernest Renan**'dı. Başta Namık Kemal olmak üzere -bkz. *Renan Müdafaanamesi*- çoğu Osmanlı aydını bu iddiaya tepkisel cevaplar vererek "İslam'ın terakkiye mani olmadığını" isbata gayret ettiler. Ne ki, Batı düşüncesinin yoğun kültürel bombardımanına ve zihinsel istilasına direnemeyerek müstağripleşen aydınlarımız, önce mevcut dini inanç ve yaşam tarzımızın, zamanla da bizatihi İslam'ın kendisinin ilerlemeye, yani Avrupalılaşmaya engel teşkil ettiğini savunmaya başladılar.)

Muhammed Arkun'un yerinde tesbiti ile, Genç Osmanlılar, Jön Türkler, ittihatçılar ve Cumhuriyetçiler; hepsi asrileşmenin yani Avrupalılaşmanın önünde tek engel olarak İslam'ı ve geleneksel kurumları görüyorlardı. Onlara göre, modernleşmek için eğitimden kılık-kıyafete, alfabeden dini, içtimai ve siyasi kurumlara kadar, İslami ve geleneksel olan ne varsa ortadan kaldırmak, yerine Batılı kurum ve değerleri **"tepeden inme"** yöntemlerle hatta zorla ikame etmekten başka çözüm yoktu. Bizi elaleme gülünç düşüren, *"cehil, gaflet ve taassup alameti"* olan fes'ten *"yüzyıllardır aklımızı demirden bir kıskaç altında tutan"* Arap alfabesine kadar *"eski"* ve *"geri"* olan herşey atılmalıydı ki batılılaşıp ilerlemek mümkün olsun.(6)

Batıcı aydınlarımıza göre,

Avrupai olmayan her fikir, anlayış, değer, kıyafet, kurum **"geri"**; bunları savunanlar da **"gerici"**dir. Artık, içinden çıktığı toplumu hakir gören, halkının sahip olduğu değerlerden iğrenen ve bu değerlere hakaretler yağdıran garip bir aydın(!) ve yönetici tipiyle karşı karşıyayız. Cemil Meriç'in deyişi ile; "bu köksüz ve ufuksuz aydın bütün sevimsizliği ile aramızdadır; ona göre kendi yurdunda doğan her fikir gericidir." (7)

Halk yığınlarını "gerici", "mutaassıp", "tutucu", sahip olduğu manevi değerleri "ortaçağ zihniyeti", olarak niteleyen, kendilerini ise "ilerici", "aydın", "çağdaş" kabul eden müstağrip yönetici azınlık, giderek halkından kopacak ve hatta ona düşman hale gelecektir. Bu Avrupa meftunu asker ve bürokrat takımına göre, Batı uygarlığını yakalamak yani çağdaşlaşmak için yapılacak ıslahat ve inkılapların en önemli sorunu yine halktır. Evet, II. Mahmut'tan beri yürütülen bütün batılılaşma ve modernleşme programlarının karşısına dikilenler bizzat modernleştirilmeye çalışılanlardır; Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen Kemalist devrimler için aynı kural geçerlidir: (Bütün alıntılardaki vurgular bize aittir)

"Devrimin temel savı, topluma **yukarıdan aşağı** inerek onu ortaçağ düzeyinden kurtarmaktı ve ancak **karşı devrim aşağıdan** gelebilirdi. Toplumu kurtaracak güç, hiçbir zaman tabandan doğmayacaktı; toplumun üstüne çıkmış aydınlar ve vatanseverler (askeri ve sivil bürokrasi), evrensel nitelik taşıyan ilme ve fenne dayanarak toplumu modernleştireceklerdi; çünkü temel değer olan ilim ve fenni ancak okumuş, aydın entelijansiya bilebilir ve uygulayabilirdi..."

"Kemalist yaklaşıma göre halk iki önemli stratejik gruba ayrılmıştı: Bir tarafta **halk**, diğer tarafta **toplumu modernleştirecek aydınlar, bürokrasi.** Kemalist devrim felsefesine karşı çıkacak olan grup ise, halkın özellikle **alt kademeleri** idi. Bunların karakteristiği, modernleşmeyi (Kemalist anlayışa göre laik batılı olma anlamında) istemeyen, özellikle **dine bağlı** gruptu." (8)

İslam'ı "geri", müslümanları da "gerici" olarak niteleyen bu nevzuhur söylem, işte bu talihsiz modernleşme / batılılaşma macerasıyla birlikte "hortladı".

"Hocam Siz de Mürtecî misiniz?"

Bundan böyle, "asrileşme"yi, "terakki"yi, "garplılaşma"yı, "modernleşme"yi savunan batıcı azınlık, kendilerine rakip olan herkese **"mürteci"**, her düşünceye **"gerici"**, her harekete **"irtica"** damgasını yapıştıracak ve bu ithamkâr kavramları halk çoğunluğuna karşı psikolojik bir silah ve bir baskı aracı olarak kullanacaktır. Artık, onların çıkarlarına uygun olan her uygulama "ilerici", "inkılapçı"; çıkarlarına ters düşen her gelişme ise "gerici"dir.

Bu mahut söylemin ilk kez ne zaman ve nasıl kullanıldığına dair aşağıda aktaracağımız örnek, bir yandan kelime ve kavramların egemen güçler tarafından nasıl çarpıtılıp saptırıldığını ortaya koyarken, öbür yandan da günümüzde yoğun biçimde tanık olduğumuz kavram kargaşasının nasıl başladığına dair ipuçları vermektedir:

Birinci Türkiye Büyük Millet

II. Meşrutiyet'le yönetimde etkin hale gelen, Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle de siyasal iktidara el koyan ve ne pahasına olursa olsun devlet erkini bir başkasına kaptırmamaya yeminli bulunan ittihatçı elitler, muhaliflerini, dindar halk yığınlarını ve halk üzerinde etkin bir nüfuza sahip bulunan ulema sınıfını sindirip tedip etmek için bu kavramı ve türevlerini psikolojik bir baskı aracı olarak kullanacaklardır. Artık, onların iktidarını tehdit eden her hareket "gerici", her fikir "irticâ'î", her grup ya da şahıs "mürtecî" dir.

Meclisi Erzurum Mebusu **Yeşilzâde Muhammed Salih**, İkinci Meşrutiyet'ten önce "Cenâb-ı Hakk'a ve hakikate rücû etme / dönme" manasında kullanılan irtica ve mürteci kelimesinin, bu tarihten itibaren -özellikle Cumhuriyet döneminde- nasıl anlam değiştirerek müslümanları itham etmek amacıyla kullanılmaya başladığını şöyle ortaya koyuyor:

"Nihayet günün birinde hiç yoktan ortaya bir **"mürteci"** kelimesi çıkarıldı. Müslümanlarca 'Cenâb-ı Hakk'a ve hakikate rücû' manasında müsta'mel olan bu kelime, Anadolu müslümanlarının mucib-i ittiham ve felaketi oldu. Mürteci' damgasını yiyen kimse ya idam veyahut da hapis ve nefyedilirdi." (9)

Yeşilzâde Muhammed Salih, "mürteci" kelimesinin mahut yeni anlamını ne zaman kazandığına ilişkin şu örneği naklediyor:

"31 Mart 1325/1909'da Sultan Abdülhamid Han'ın hal'i hengâmında mürteci' namıyla Dîvân-ı Harb tarafından taht-ı isticvâba (sorguya) alınan Erzurum ulemâsından Hacı Süleyman Hoca'ya Dîvân-ı Harb reisi (sorar):
-Hocam! Siz de mürteci' misiniz?
-Evet efendim! Elhamdülillahi Teâlâ, Hakk'a rücu' edeceğime îmanım ber-kemâldir.
-Yok hocam! Öyle mürteci' değil! Sultan Abdülhamid'i istiyor musunuz?
Cevap: -Reis Efendi! Ben ehl-i maaş, ehl-i makam değilim; ben münzevî ihtiyar bir adamım. Bu işi siz kendi aranızda arayınız da, bizi ve bu fukara halkı üzmeyiniz!" (9)

"Nihayet günün birinde hiç yoktan ortaya bir "mürteci" kelimesi çıkarıldı. Müslümanlarca 'Cenâb-ı Hakk'a ve hakikate rücû' manasında müsta'mel olan bu kelime, Anadolu müslümanlarının mucib-i ittiham ve felaketi oldu. Mürteci' damgasını yiyen kimse ya idam veyahut da hapis ve nefyedilirdi."

Psikolojik Savaşta Yeni Bir Araç: İrticâ!

Bu ilginç diyalogda da görüldüğü gibi, 31 Mart olayının vuku bulduğu XX. yüzyıl başlarına değin "Allah'a sığınma ve rücû' etme" anlamında yaygın olarak kullanılan irticâ kelimesi, birdenbire içerik ve anlam değiştirmiş, dini bir ıstılaha sahipken tamamen siyasal bir hüviyet kazanıvermiştir. II. Meşrutiyet'le yönetimde etkin hale gelen, Sultan Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle de siyasal iktidara el koyan ve ne pahasına olursa olsun devlet erkini bir başkasına kaptırmamaya yeminli bulunan ittihatçı elitler, muhaliflerini, dindar halk yığınlarını ve halk üzerinde etkin bir nüfuza sahip bulunan ulema sınıfını sindirip tedip etmek için bu kavramı ve türevlerini psikolojik bir baskı aracı olarak kullanacaklardır. Artık, onların iktidarını tehdit eden her hareket **"gerici"**, her fikir **"irticâ'î"**, her grup ya da şahıs **"mürtecî"** dir.

İttihatçılar ve onları destekleyen basın, İstibdad'ı şiddetle eleştirip Meşrutiyet'i tebcil ettikleri halde mevcut hükumetin bazı uygulamalarını olumsuz bulanlara bile tahammül etmemekte, onları hemen "mürteci" olarak itham etmektedir: Bu bağlamda İttihatçıların İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne ve *Volkan* gazetesine yönelttikleri "tutuculuk", "taassup" ve "mürtecîlik" gibi iddialara **Bediüzzaman Said'in (Kürdî/Nursî)** 31 Mart olayından iki gün önce Volkan gazetesinde yayınlanmaya başlanan dizi yazıda verdiği cevap ilginçtir:

"**Vehm**: Şeriat isteyenlere bazı müzebzeb(şaşkın) olanlar "mürtecî" diyorlar.
"**İrşad**: Bizi de onlar, "dinsiz" ve "anarşist" demeye mecbur ederler. Bunlara deriz: Meşrutiyeti safsata ve hile ile koruyamadınız. Belki muallak bıraktınız. Bizim maksadımız, Meşrutiyet'i Şeriat kuvvetiyle muhafaza ve kökleştirmektir. Zerre kadar insafları olsa idi, onların o **anarşik mesleklerinde olmayan her adama "mürteci" demezlerdi.** Zira mesleklerinde irticâa kadar çok mertebe ve menziller var-

dır... Anarşist ve Farmason olmayan mürtecî değil, belki Şeriat-ı Garrâ'yı takip ediyor." (10)

Yine 31 Mart'a tekaddüm eden günlerde **Derviş Vahdeti**'nin benzer iddialara cevaben Volkan'da kaleme aldığı yazıda geçen şu cümleler de dikkate şayandır:

"İnkılap, inkılap diye kükrediğiniz başarılar, yine Şeriat-ı Ahmediye'nin icrasını ortaya atarak husule gelmemiş miydi? Siz sözünüzden döndünüz. Tiyatrolarda, zevku safalarda, meyhanelerde, kerhanelerde rezalete başladınız... Allah da şeriatın sillesini ensenize indirmek için İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'ni meydana getirdi. Acaba İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti ne yapacak? Burası sizce malum olduğu halde, inkar etmek işinize geliyor; **Şeriat kelimesini telaffuz edenlere mürtecî** (!) diyorsunuz. Anasır arasına tefrika sokmak (!!) manasını veriyorsunuz...

"İttihad-ı Muhammediye Cemiyeti ise, Kanun-i Esasi'ye sadık kalması ile kaim olabileceği 33 senelik tecrübe ile sabit bir durumdur. Çünkü gerek ulema, gerek meşayih pek iyi bilirler ki, istibdat devrinde fıkıh kitaplarından tutunuz da ilm-i kelam'a varıncaya kadar İslami kitaplar külhanlarda yakıldı; bir çoklarının yaprakları söküldü; bir çokları da tahrif olundu. Bu tahrifi Şerh-i Akaid'de gösterebilirim. Hele Buhari-i Şerif'e bile istibdadın eli uzatılmıştı. Hal böyle iken İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti'nin **mürtecî** olmakla itham edilmek istenmesi, cinayetin, alçaklığın en adisidir." (11)

Bediüzzaman Said'in ve Vahdetî'nin bu ateşli ifadeleri elbette sebepsiz değildir. İktidarda bulunan İttihatçıların ve ordunun, İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti'ne bakışını yansıtan

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e ve günümüze gelinceye değin "irtica sopası", İttihatçı, Halk Partili ve diğer iktidarlar tarafından, bir siyasal baskı aracı olarak muhaliflerinin tepesinde adeta Demokles'in Kılıcı gibi hep sallandırılıp duracaktır.

29 Mart 1325/11 Nisan 1909 tarihli Umum Ordu Emri' nde bakınız neler deniyor:

"Kanun-i Esasî'nin ilanıyla Meşrutiyet idaresinin kurulmasından beri muhtelif ad ve isimlerle bir takım cemiyetler teşekkül ettiği ve bunların çoğunlukla **cühela ve halkın en aşağı tabakası** tarafından kurulmuş bulunduğu görülmekte ve şu günlerde ise İttihad-ı Muhammedî Cemiyeti adı ile bir cemiyetin daha teşkil edilerek bir takım **saf gönüllülerin** bu cemiyete girmekte bulunduğu işitilmektedir. Genel İslam toplumu Şeriat-ı Mutahhara-i Ahmediyye üzere kurulmuş olup Ehli sünnet vel-cemaat mezhebinde bulunduklarından bunun hiçbir şekilde değişme ve sarsıntıya uğraması mümkün olmadığı halde sırf genel düşünceyi karıştırmak, **saf gönüllü halk** ile **cahilleri** kandırmak ve müslümanlar arasına **nifak ve tefrika düşürmek** ve bu suretle Allah korusun, **mürteciler ve istibdat devrinin zalimlerine** avdet ve kuvvet vermek maksadıyla teşekkül etmiş oldukları görülmüştür." (12)

Yine bu bağlamda, ittihatçı basının (*Tanin, Balkan, La Turquia*, vb.), istihfafla "Sarıklılar" diye nitelediği ulema sınıfını 31 Mart irtica hadisesinden birinci derecede sorumlu tutarak kamuoyunda mahkum etmeye çalışması, irtica silahının politik bir baskı aracı olarak kullanılmaya başlandığını göstermesi bakımından oldukça anlamlıdır. (13)

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e ve günümüze gelinceye değin "irtica sopası", İttihatçı, Halk Partili ve diğer iktidarlar tarafından, bir siyasal baskı aracı olarak muhaliflerinin tepesinde adeta Demokles'in Kılıcı gibi hep sallandırılıp duracaktır. Böylece, mevcut iktidarlar için, kamuoyunu yanıltmak, hedef saptırmak ve kendi hatalarını örtbas etmek için kullanacakları son derece elverişli bir malzeme de bulunmuş olacak, hîni

hâcette sık sık irticâ **"hortlatılacaktır".**

"İrticâ"a Giydirilen Yeni Anlamlar

Denilebilir ki, Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e ve özellikle 31 Mart'a gelinceye değin ileri-geri kavramları ekseninde sürdürülen siyasi, fikri tartışmaların yerini artık inkılap-irtica tartışmaları almış ve bu söylem tevarüsen Cumhuriyet'e geçmiştir. Tabii, bu arada kavramların içeriği de değişmiştir: inkılab'ın içeriği meşrutiyet ve özgürlük'le, irticâ'ın içeriği ise istibdad ve din'le doldurulmuştur. (14)

Klasik olarak, Arapça sözlük manası "geri dönmek" olan "Ra-Ce-'a" kökünden türeyen rücû', ircâ', râci', tercî', irticâ', mürtecî', istircâ' gibi kavramlar, ıstılahi anlamda genellikle musibet anında *"innâ lillahi ve innâ ileyhi râci'ûn*: Muhakkak biz Allah'a âitiz ve mutlaka O'na dönücüleriz" (2 Bakara 156) diyerek Allah'a sığınmayı ifade ediyor ya da çağrıştırıyordu. (Bkz. Arapça-Türkçe sözlükler.) XX. yüzyıl başlarından itibaren ise, irticâ, "istibdadı yani Sultan Abdülhamid'in sözde baskıcı rejimini desteklemek" ve be-tahsis 31 Mart Vak'ası'ndan sonra "istibdadı geri getirmeyi istemek" anlamında siyasal bir söylem olarak kullanılmaya başlandı. **M. Nihat Özön**'ün *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*'ünde irticâ'ın XX. yüzyılda "eskiyi isteme" anlamında kullanıldığı kaydedilmektedir.(15) Nitekim, Kâmûs-ı Türkî'de (1317/1901) rücû'dan türeyen irticâ' kelimesine yer verilmediğini, ricâ'dan masdar olan ve 'ümid etme' anlamına gelen 'irticâ' kelimesinin bulunduğunu görüyoruz. (16) *Lügat-ı Naci*'nin 1909(?) baskısında ise, irticâ' kelimesine kazandırılan yeni anlamı şöyle buluyoruz: **"irticâ': "geri dönmek" demek ise de "istibdadı tekrar getirmek taraftarı olmak" manasında kullanılmaya başlanılmıştır."** (17)

Osmanlı'nın son döneminde ve özellikle Cumhuriyet devrinde iktidar erkini ellerinde bulunduran Batıcı elitler, artık rakiplerine karşı oldukça müessir bir psikolojik silaha ve politik baskı aracına sahiptirler: **İrticâ'!** ■

(İrtica edebiyatına dönüşen siyasal söyleme ve İrticâ'ın bir baskı aracı ve kamuoyunu yanıltma vasıtası olarak kullanımına ilişkin örnekleri **"Sistemin irtica Nöbetleri"** başlığı altında gelecek sayıdan itibaren sunmaya çalışacağız.)

DİPNOTLAR

1) Ord. Prof. E. Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K Bas, Ank/1988, c.V, s.170.

2) Genellikle Jön Türkler'de müşahade ettiğimiz bu tür aşağılık kompleksini içeren görüşler için bkz. Şükrü Hanioğlu, *Osmanlılarda ittihat Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler*, iletişim Y., tarihsiz.

3) Hayreddin Paşa, *Mukaddeme-i Akvamü'l-Mesalih fi-M'arifet-i Ahvâlü'l-Mesâlih*, Terc: Abdurrahman Efendi, 1296, s. 79-80. (Ş. Hanioğlu, *a.g.e. s.* 29'dan naklen.)

4) Prof. Dr. Târık Zafer Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, Arba y., ist/1996, s. 78-81.

5) Niyazi Berkes, *Batıcılık, Ulusçuluk ve Toplumsal Devrimler*, Yön Y.,İst/1965, s.83.

6) *Cogito*, 1994/1, s.55.

7) Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, Ötüken y., s.47.

8) Dr. Gencay Şaylan, *Türkiye'de Kapitalizm, Bürokrasi ve Siyasal ideoloji*, Türkiye ve O.doğu A.İ.E. Ank/1974, s. 74.

9) Yeşilzade Muhammed Salih, *Tercüme-i Hâl*, Ali Emirî (Fatih Millet) Kütüphanesi, Şer'iye 1391, s.24-25.

10) Bediüzzaman Said-i Kürdi, *Lemeân-ı Hakikat ve İzâle-i Şübühât*, Volkan, sayı 103 (Tıpkı basım: İz y. İst/1992, haz: M. E. Düzdağ).

11) Vahdetî, *Volkan*, sayı: 98-99,

12) *Volkan*, sayı: 106.

13) Bkz. Mustafa Sabri Efendi'nin "Menkıbelerimiz ve Ayıblarımız" başlıklı yazısı, *Beyânü'l-Hak*, c.2, sayı:30, 8 Haziran 1325/1909, s. 693-696. (S. Albayrak, *31 Mart Vak'ası*, Bilim Araştırma y. İst/1987, s. 46-52'den naklen.)

14) Prof. Dr. Cahit Tanyol, *Laiklik ve İrtica*, Altın Kit. Y., İst/1989,.s. 161-162.

15) Bkz. Mustafa Nihat Özön, *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, İnkılap ve Aka Kit, İst/1965.

16) Bkz. Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, İkdam Matbaası, İst/1317/1901.

17) Muallim Naci, *Lügat-ı Naci*, 1909(?).

İrticâ'ın Serüveni (II)

"İRTİCÂ"DAN "SİYASAL İSLAM"A BİR SÖVGÜ EDEBİYATI

İrtica yaygaralarının ardında yatan çıplak gerçek şudur: Vazifelerini uysal uysal yerine getirmeye devam eden müslümanlar "bu ülkede bizim de haklarımız var" deyince kızılca kıyamet kopmakta ve irtica hortlamaktadır.

Geçen sayımızda, "irtica" kavramının içeriğinin ittihatçı elitler tarafından nasıl değiştirildiğini ve 31 Mart Olayı'ndan itibaren kendilerine muhalefet eden ekiplere ve halk çoğunluğuna karşı bir "baskı aracı" olarak kullanmaya başladıklarını incelemiştik. Bu bölümde ise, irtica söyleminin, giderek nasıl bir "sövgü edebiyatı"na dönüştüğünü, bu nev-zuhur kavrama nasıl bilimsel bir kılıf giydirilmeye çalışıldığını ve her fırsatta halkın tepesinde adeta "Demoklesin Kılıcı" gibi sallandırılıp durduğunu göreceğiz..

Abdullah YILDIZ

IRTICA EDEBİYATININ OLUŞUM SEYRİ

Egemen güçler II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e ve bugüne gelinceye değin, "irticâ" kavramını öylesine sansasyonel ve etkili biçimde kullandılar ki, zamanla bu kavram etrafında sun'î, ama bir hayli kapsamlı ve hayret verici bir semantik alan oluştu. İncelememizde sadece bir kısmına yer verebildiğimiz ve genellikle de birbirine benzeyen pek çok olay esnasında bu kavramın nasıl kullanıldığına baktığımızda, irtica'ın sayısız miktarda olumsuz kelime, sıfat ve kavramla sun'î biçimde irtibatlandırıldığını ve böylece bu dehşetli siyasal söylemin iğrenç bir "irtica edebiyatına" dönüştüğünü görüyoruz.

Artık "irtica / gericilik" neredeyse bütün kötülüklerin, bütün olumsuzlukların ana kaynağıdır. Sistemin borazancılığını yapan yazar-çizer taifesi ile sözde bilim adamları ve aydınlar, memleketin en önemli probleminin irticâ olduğunu, başımıza gelen bunca felaket ve sıkıntıların biricik sebebinin yine irticâ olduğunu anlata anlata bitiremeyeceklerdir.

İrtica edebiyatçılarının ürünleri dikkatle incelendiğinde, 20. yy'ın başlarından bugüne kadar, yazılıp çizilen ve söylenenler genelde birbirinin tekrarı ve kopyası denecek derecede yeknesaklık arzetse de, bazı açılardan "eski" ve "yeni" olmak üzere iki ayrı irtica söyleminin varlığından söz edilebilir.

Klasik dönem irtica edebiyatçılarına göre; "irtica", geri olanı, eskiyi, ilkelliği, çağdışılığı savunmak demekti. Mürtecîler, Ortaçağ (Kurun-u Vustâ) özlemiyle yanıp tutuşan, ülkeyi "Ortaçağ karanlığına" sürüklemek isteyen molla zihniyetli, **"örümcek kafalı"** kimselerdi. Onlar 1400 yıl öncesinde kalmış Teokratik düzeni geri

getirmek isteyenlerdi. Gericiler, her yeniliğe karşı çıkan, ıslahat ve inkılaplara ayak direyen **tutucu, mutaassıp, muhafazakâr, cahil** çevrelerdi. Çağdaş, medeni ve uygar dünyaya kapalı, ilerici gelişmelere sırt çeviren dar kafalı, yobaz, softa, çember sakallı, sarıklı, takkeli, takunyalı, kara çarşaflı... tiplerdi.

Yeni dönem irtica edebiyatçıları ise, "irtica" vakıasını tanımlamak ve mahkum etmek için yeni kelime ve kavramlar, sıfatlar türetmeye başladılar; hatta bir takım ithal kavramlarla söylemlerine zenginlik(!) kattılar: İrticacıları **fundamentalist, köktendinci, radikal islamcı, siyasal islamcı, aşırı dinci** biçiminde tanımlamak daha bilimsel (!) ve daha makbul olabilirdi. Keza, gericileri **karases, karafatma, yarasa, hortlak** gibi oldukça menfi çağrışımlar yapan edebi(!) benzetmelerle kamuoyu nezdinde gülünç duruma düşürüp aşağılamak; veya kamuoyuna bölücü, anarşist, huzur bozucu olarak takdim etmek ve bu arada bol bol **yeşil bayrak, yeşil sarık, kara cübbe, tesbih, takke** tasvirleri yapmak daha etkili ve netice alıcı olabilirdi.

Her iki dönem irtica edebiyatçılarında **değişmeyen çizgilere** de rastlamıyor değiliz:

Örneğin, sözde mürtecilere mutlaka bir kulp takma ve irtica hareketleri ile dış mihraklar arasında mevhum bağlantılar kurma şeklindeki "komplocu yaklaşım" bu değişmeyen unsurların başında gelmektedir. Keza yalan, abartma, iftira, itham, karalama, hakaret ve sövgü türü edep dışı söylemler, bütün irtica edebiyatçılarının başvurduğu vazgeçilmez

NASREDDİN

Örümcekli kafa!

Fetva Örnekleri:

Ümmet leşi

yöntemlerdendir.

Uzatmayalım; bu talihsiz irtica söyleminin yaklaşık yüz yıllık tarihine müracaatla yukarıdaki iftira ve yakıştırmalara benzer olumsuz nitelemelerin hayli uzun ve can sıkıcı bir listesini çıkarmak mümkündür. Ancak biz, sözünü ettiğimiz edebiyatın gelişim seyri ve "irtica" etrafında oluşturulan semantik alanın boyutlarını kavramamıza yardımcı olacağı düşüncesiyle, çalışmamız esnasında rastladığımız ilginç pasajlardan oluşan gelişigüzel ve kısa bir liste sunmakla yetineceğiz:

İRTİCA EDEBİYATI'NDAN ÖRNEKLER

—31 Mart Vak'ası sonrasında Sıkıyönetim Mahkemesi'nin Hükumet'e sunduğu rapor'dan: "...Bu ayaklanma ve irticâın meydana geliş nedeni... er kıyfetinde kadro dışı edilmiş subaylar, sarıklı ve fesli birçok **fesatçılar**... **softa kıyafetli adamlar**la birlikte... can ve gönülden irticâ taraftarı olan **casusların** ve istibdat taraftarları ile 'şeriat isteriz' nidâlarının dindar bir emele dayandığını sanan **saf insanlar** ve her nümayişe bilmeyerek, anlamayarak katılan **aptal kimseler** büsbütün Meşrutiyet aleyhine dönen bu isyana katılmışlar..." 21 Haziran 1909. I. Divan-ı Harb-i Örfî Başkanı Tophane-i Amire Nazırı Birinci Ferik Hurşit. (1)

—Falih Rıfkı Atay'ın Çankaya'sından: (Mustafa Kemal ve arkadaşlarının milli egemenlik ve irtica konusundaki düşüncelerini özetliyor) "Bize göre 1923'te Hakimiyet-i Milliye silahı, **muhafazakârların,** yani halledilecek bir medeniyet meselesi olduğuna inanmayanların, yahut **irticâın**, yani... **medeniyet düşmanlığını** elden bırakmayanların silahı idi. Bize göre milli irade hür değildir. Milli irade, bâtıl fikirler ve bâtıl itikatlarla paslanmış, ve büyük ölçüde **ortaçağ müesseseleri kadrosu**nun köleliği altındaydı... Türk milletinin hakiki düşmanı, ortaçağlı yarı teokratik devletin, müsbet ilim ışığı vurmayan şark kafasının ta kendisi idi." (2)

—Mahmut Esat (Bozkurt)'ın 1928'de yaptığı bir konuşmadan: "Din siyasetidir ki, Türk milletinin inhitat(çöküş) âmili olmuştur... Esasen din, Allah ile fert arasında bir telâkki yoludur. Herkes Allah'ını kendi idrak ve manasına göre arar bulur... Daima hasis menfaatlere vasıta olan bu **kara tehlike** ile mücadele, Türk ocaklarının belli başlı bir sahası olmalıdır." (3)

—23 Ekim 1936 tarihli Cumhuriyet'ten ilginç bir haber: "**Bir Yobazın Marifetleri:** Bursa,22 -Bugün M. Kemal Paşa kazasında büyük bir hadise ol-

muştur. Muayyen bazı evlerin kapısına **"Dininizi unutmayın"** şeklinde elle yazılmış yaftalar yapıştırılmıştır. Meselenin sadece **mecnun bir yobaz** tarafından yapıldığı zannedilmektedir."

—Sebilürreşad Mecmuası (Ocak 1953, c.VI, sayı: 142), Vatan gazetesinin "İrticaa karşı savaş" sütunundan aktarıyor: "**Çember sakallı yobazlara** karşı layık olduğu dersi verecektik. Nihayet beklenen gün ve saat geldi. **Yobazların, kara sakallıların** ölüm çanı çaldı. Soluyan, hırlayan **kuduz köpekler**..."

—Çetin Özek'in, 17 Mayıs 1959'da Vatan'da yayınlanan "Devrimlerden korkmayalım" başlıklı yazısından: "Osmanlı Devleti'nde III. Selim'den sonra yapılan yenileşme gayretleri, **"şeriat isteriz"** sesleri ile önlenmiştir. 31 Vak'ası gibi gibi **muhafazakâr** çevrelerin çıkarttığı **gerici** olayların hepsinde, bu gericilerin mektepli münevverlere yaptıkları hücumlar gözükmektedir. **Softaların**, mekteplilere hücumu ilim ve tekniğe olan düşmanlıklarını gösterir. Demek oluyor ki, fikren ve bilgice geliştirilmemiş **gerici-dinci** toplumda teknik yer etmeyecektir.

—O. Nuri Çerman'ın Kemalizm Reformuna Göre Dinimizde Esaslar (1959) adlı kitabından "Anladığımız irticanın tarifini yapacak olursak şöyledir: **Zararlı ve fena** olduğu kanaatına varılarak terkedilmiş **köhne** fikir ve olayları tekrar denemeyi düşünmek veya tatbik etmek **irtica**dır. Bu şekildeki fikirlere hizmet ederek o terkedilmiş **muzır ve zararlı fikirleri** uyandıran şahıslar da **mürtecidir**... En tehlikeli irtica, kafalarda yer etmiş olan dinde irtica(dır). Zira, dinde irtica olduğu an, inkılâplardan eser kalmaz.

"İrtica; Komünizm ayarında, hatta **Kominizmden daha tehlikeli** anlar bile yaşatır. Zira, Komünizm **dışarıdan**, irtica ise **içeriden** gelir." (4)

—Yaşar Nabi'nin Çağımıza Ters Düşenler (1975) adlı kitabından: "Atatürk'ün özgürlüğe kavuşturduğu Türk kadınını bütün uygarlık haklarından soyduktan sonra **kafalarının içi kadar karanlık örtüler** altında köleleştirmeye çalışırlar."(s.13)

"Atatürk devrimlerini el altından kötüleyerek **yobazlar alayının** ardından onların açtığı çığırı genişletmeye koyuldular. Sonra... halka sözde yaranmak için din, tanrı, iman sözlerini ağızlarından düşürmeyerek **bedevi goygoycular** gibi dolaştılar köy köy, kapı kapı, devrimleri kötülediler." (s.73) "Politikacı... gericiliğe taviz üstüne taviz vermekten kaçınmadı. Ama **gözleri ortaçağdan da önceki çöl uygarlığına dikilmiş olanları** hiçbir taviz doyurmayacaktır. O, her kopardığı yeni imtiyazı başının üstünde bir **yeşil bayrak** halinde sallayarak çağdaş uygarlığa, olumlu bilimlerin tümüne... karşı gelecektir." (s.113) "Şimdi birlik diyenler, laikliğe de, devrime de, halkçılığa da **salyalı ağızlarıyla** sövenlerdir... Bir de bakıyorsunuz, ya Atatürk heykeli parçalıyor ya da bizi **araplaştırmak** için yakamıza yapışmış habire sürüyorlar... Dertleri... **Anadolu'yu Hicaz çölüne çevirmek...**" (s.210) (5)

İRTİCÂ'I "TANIMLAMA" ÇABALARI

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi, Osmanlı'nın son döneminde lügâtlerimize girmeye başlayan "irtica" kelimesi, Cumhuriyet devrinde gelişen "irtica edebiyatı" sayesinde iğrenç ve saldırgan bir siyasal söyleme dönüşmüş bulunuyor. Bu yüzdendir ki, Cumhuriyet devrinde yazılan ve sözde bilimsel, akademik çalışmaların ürünü olan sözlük, ansiklopedi vb. eserlerde yer alan "irtica" veya "gericilik" tanımlamalarına baktığımızda hep bu iğrenç edebiyatın ve jargonun ürünü olan sun'i ve zorlama yorumlara, yakıştırmalara rastlıyoruz. Öte yandan, Cumhuriyet aydınının din, irticâ, laiklik vb. konularındaki yaklaşımlarının neredeyse tamamının, Avrupa'da Reformasyon ve Aydınlanma döneminde şekillenen söylemin basit bir kopyasından ibaret olduğunu hayretle müşahede ediyoruz. Bu taklitçi aydınlarımız, Batılı entellektüellerin Kilise'ye ve Ortaçağ skolastik düşüncesine yönelttikleri eleştirileri, dine ilişkin yorumlarını şabloncu bir yaklaşımla aynen alarak İslam'a ve din adamlarına tatbik etmişlerdir:

Batıcı aydınlarımıza (T. Zafer Tunaya'nın tasnifi ile Batı medeniyetini bir bütün olarak almayı savunan "Bütüncüler"e) göre, Batılılaşmak için yapılan inkılapların önündeki en büyük engel irticadır. **İrticâ** ise **Doğu**'dur, **skolastik zihniyet**tir. **Cehalet ve yobazlık**tır. **Zelotizm**dir, yani **"mazide sığınak arayarak yenilikleri önleme" hareketleridir.** Hatta onlara göre, Türk Devriminin gerçekleşmesine engel teşkil eden her türlü fikir ve hareket irticâ'dır. (6)

Cumhuriyet aydınlarının, sözkonusu irtica edebiyatının etkisiyle Batılı şablonları da kullanarak irticâ'ı nasıl tanımlama ve açıklama çabasına girdiklerine ilişkin birkaç örnek sunalım:

Akçuraoğlu Yusuf, Dârü'l-Fünun'da verdiği konferansta, ilk kez **"inkılâb"** ve **"irticâ"** kavramlarını sosyolojik bir temele oturtmayı deniyor:

"Bugün muayyen ve müşahhas olarak görüyoruz ki, medeniyet tebdili, asrî devlet teşkili yolundaki hareketlere en ziyade müşkilât ihdas eden kimseler, şark medeniyetinin fikriyatını istismar eden **ruhanîler** (mollalar, ahundlar, şeyhler... ilh.) ile bu me-

deniyetin ictimaî tarz-ı taarruzîsinden istirfâh eden **za'îmler** (ağalar, beyler, hanlar, sultanlar... ilh.) dir. Şark zeamet sistemi de, garp zeamet sistemi gibi ruhanîler teşkilatıyla müşterekü'l-menfaa bulunduğundan, bu iki uzviyet-i içtimaiye, muhafazakârlığın temelidir. Son Kürt hadise-i irticâiyesi (Şeyh Said isyanı kastediliyor-A.Y.), ümerâ ve meşâyihin, yani za'îm ve ruhanîlerin ittifakı ile ika edildiğini bügün hepimiz biliyoruz... 31 Mart Vak'a-i irticâiyesi de Arnavut beyleriyle İstanbul hocalarının müşterek mesaîleri neticesiydi...

"Hülasa, şarkta **anâsır-ı irticâ** (gerici unsurlar) ruhanîler ve za'îmler; **anâsır-ı inkılâb** (devrimci unsurlar), unsur-ı terakki ve inkışâf, çiftçilerle şehirlilerdir. Bunun üçündür ki, şark kavimlerini me-

Cumhuriyet devrinde yazılan sözde bilimsel, akademik çalışmaların ürünü olan sözlük, ansiklopedi vb. eserlerde yer alan "irtica" veya "gericilik" tanımlamalarına baktığımızda hep bu iğrenç edebiyatın ve jargonun ürünü olan sun'i ve zorlama yorumlara, yakıştırmalara rastlıyoruz.

deniyet-i garbiyeye idhal etmek isteyenler, bu iki sınıf-ı içtimaîye, köylü çiftçilerle şehirli sanatkâr ve tüccarlara istinat ediyorlar ve tamamen haklıdırlar.

"Şark kavimlerinin galip ve kahir bir ekseriyeti kısmen azade, kısmen esir (serf) çiftçilerden müteşekkil olduğu için, bunlara istinat eden bir kuvvet irticacı züemâ (za'îmler) ve ruhaniyyun kuvvetlerini ezmeye daima ve tamamen kadirdir. Binaenaleyh... tebdil-i medeniyet hareketinin hasımları ve taraftarları, sınıf ve müessese olarak, sarih bir surette tayin edilmek ve hasımların menba-ı hayatları kurutulmak, müesseselerinin temelleri sökülmek lâzımdır." (7)

Peyami Safa, "irticâ" kavramının Batı lisanlarındaki karşılıklarını bulmaya çalışırken Batıcı şablonun etkisinden kendisini kurtaramaz; "muhafazakârlığı" savunur, "yobazlığı" şiddetle eleştirir, "irticâ'a" karşı ise bir anlamda nötr kalır:

"**İrticâ**m fransızcası "Reaction", almancası "Reaction veya Geganwirkung", ingilizcesi "Reaction", italyancası "Reazione"dir. Kelimenin milletlerarası kökü "Reakt"tır. "Tesire karşı, amele karşı" manasına gelir. Türkçede "aksülamel", "aksi tesir", "tepki" ve sosyal planda "irticâ", "gericilik" kelimeleriyle karşılanmaktadır. Umumi manası geriye doğru harekettir... Umumiyetle **"aksiyona karşı aksiyon"** manasına gelen bu kelimenin sosyal hadiselere tatbikinde bazı isabetsizlikler göze çarpmıştır. Çünkü irticâ mevcut halin evvelkine dönmeyi istemekse, zaman bakımından gerilik manasına gelir, fakat mahiyet bakımından ilerilik de ifade edebilir.

"**Muhafazakârlık** tarihçi ve gelenekçidir. Bugünü düne bağlayan zengin tecrübe ve kültür mirasının bekçisidir... Eskiyi muhafaza eder, fakat yeniyi tepmez; teptiği zaman **"irticâ"** olur. Ölçüsüz bir muhafazakârlık olan irticâ, aynı nisbette ölçüsüz inkılap hareketlerinin cevabıdır.

"Muhafazakârlık ve irticâ aynı şey olmadığı gibi, irticâ ve yobazlık da aynı şey değildir. Mürteci, bugünkünden evvelki hali iâde etmek isteyen samimi bir geritik taraftarıdır... Her türlü değişmeye karşı haksız, fakat samimi düşmandır.

"**Yobaz** samimi değildir. Evvela hortlamasını ister göründüğü geçmişin, tarihin, din ve milliyetçilik esaslarının ne olduğunu bilmez. Bilmeğe de lüzum görmez. Çünkü onun gayesi, muhafazakârlar gibi geçmişe ait değerleri muhafaza etmek veya mürteciler gibi evvelki hali iade etmek değildir... Yobaz bilgisiz ve haristir; yobaz münakaşa etmez, söver..."(8)

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİLERDEN İRTİCÂ ÇEŞİTLEMESİ

II. Meşrutiyet'ten beri içerik ve anlam değişikliğine uğrayan, Batı'dan ithal kavram ve şablonlarla iyice tanınmaz hale gelen irticâ kavramına -Peyami Safa'nın yorumlarında da müşahede edildiği gibi- bir netlik kazandırmak herhalde mümkün olmayacaktır. Zira, yaklaşık bir asırdan beri, egemen güçler, irticâ ve gericilik yaftasını, bazan kapsamını genişleterek, bazan daraltarak, bazan da çıkarları nasıl gerektiriyorsa öyle yorumlayarak rakiplerine karşı diledikleri gibi kullanmışlar ve bu talihsiz kelimeyi alabildiğine kaypak ve yalama bir kavrama dönüştürmüşlerdir.

Bu bağlamda birkaç sözlük ve ansiklopedinin "gericilik" ve "irtica" maddelerine bir göz atıvermek, bu talihsiz kelimenin zorlama ve keyfi yorumlarla nasıl eğilip büküldüğünü, çarpıtıldığını ve yamultulduğunu anlamaya yetecektir:

Türk Dil Kurumu Sözlüğü (Kurul): **Gerici:** Toplumda yeniliklere değer vermeyen, her yönüyle eskiyi özleyen veya eski düzeni geri getirmeye çalı-

şan (kimse veya görüş), mürteci.

Mürteci: yeni düzene karşı direnen gerici.

Türkçe Sözlük (Haz. M. Ali Ağakay, 1959): **İrtica:** Gericilik, geri dönücülük. **Gerici:** Eskiyi ve geriyi özleyen, yeniliklerin kaldırılıp eski halin diriltilmesini dileyen. Mürteci.

Hayat Büyük Türk Sözlüğü (Şevket Rado): **Gerici:** Mürteci manasında uydurma kelime.

Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük (M. Nihat Özön, 1987): **İrtidâ':** Geri dönme, eskiyi isteme. **Mürteci', mürtecia:** Geriye dönmek isteklisi. Fransızcada reactionnaire karşılığı (XX. yy. başı).

Büyük Türkçe Sözlük (D. Mehmet Doğan, 1996): **İrtidâ:** 1. İslamiyet'ten uzaklaşıp cahiliye devrine geri dönme. 2. Geriye yönelme, gericilik. 3. Cumhuriyet devrinde bazı İslami hareketler bu şekilde adlandırılmıştır.

Gerici: 1. Yeniliğe karşı olan, eski ve geride kalmış şeyleri özleyen ve isteyen, mürteci. 2.İslamiyet'e karşı çıkan cahiliye âdetlerini, nizamını ve inancını savunan kimseler için kullanılmıştır (mürteci). 3. Batılılaşma devrinde, batılılaşmaya, yabancılaşmaya, taklitçiliğe, dini-milli değerlere sırt çevirmeye karşı çıkan veya böyle olmayan kimseler için kullanıldı (mürteci, gerici). 4. Dindar (aynı şekilde ve sebeple).

Meydan Larousse Ansiklopedisi: **İrtica:** Geri dönmeyi isteme, yapılan bir yeniliği istemeyerek eskiye dönmeyi isteme: "Bizim için irticai temsil eden bu devrin de mürtecileri vardır." (A.Ş.Hisar) "Galiba yalnız bizdeki irtica yedi canlı, ne kadar başını ezdiğinizi sansanız, yılan parçaları gibi her artığı kıvrım kıvrım." (F.R. Atay) **İrtica hareketleri:** Yeni kurulan düzeni beğenmeyerek eski düzene dönmek için girişilen eylem. (Sabah Gazetesi, İst/1992)

Türk Ansiklopedisi: **İrtica** (yeni ter. Gericilik): Toplum içinde bazı yeniliklere ve değişikliklere karşı çıkan ve eskimiş kötü kâide ve inanışlara bağlı kalan kimselerin geriye dönmek istemeleri; önemini yitirmiş, yıkılmış kurumları yeniden diriltmeye, savunmaya çalışanların başvurdukları sosyal davranışlar...

İhtilalci sosyalistlerin, Marksçı, Leninci, Maocu anarşistlerin "devrimcilik" perdesi altında milli ve dini gelenek, görenek, inanış ve müesseselere, milli davranış ve hareketlere irtica damgası vurmak yolunda çaba harcamaları, sık sık başvurulan bir komünist taktiğidir. Gerçek irtica ile bu çeşit kasıtlı küçültme ve karalamaları birbirinden ayırmak gerekir. (M.E.B. Ank/1972)

İRTİCA TİCARETİ

Görüldüğü gibi, sınırları ve çerçevesini belirlemek mümkün olmadığından, "irtica" kavramının -klasik tabirle- şöyle 'efradını câmi, ağyârını mani' bir tanımlaması da yapılamamaktadır. Yapılan tanım ve yorumlar ise, çelişkileri, tutarsızlıkları ve birbirine zıt unsurları ile oldukça subjektif, muğlak, elastiki ve kaypak bir nitelik taşımaktadır. (9)

Mehmet Akif "İrticâın şu sizin lehçede manası bu mu?" diyerek kavramın bu kaypak niteliğine vurgu yapmakta ve sonunda da isyan etmektedir:

"İşte ben mürteci'im, gelsin işitsin dünya!
Hem de baş mürteci'im, patlasanız çatlasanız!"

Kavramın bu "kaypak ve subjektif" niteliği, egemen güçlerin, irtica'ı rakiplerine ve özellikle de İslamcı muhaliflerine karşı diledikleri gibi çarpıtarak kullanmalarına yani **"irtica yaygaraları"** koparmalarına ve bir anlamda **"irtica ticareti"** yapmalarına imkan tanımaktadır.

Sistem, belli aralıklarla irticâı **"hortlatıp"**, konjonktüre göre onu bazan "komünistlik"le, bazan "kürtçülük", "anarşistlik" veya "bölücülük"le eşdeğer göstererek memleketi sık sık büyük tehlikelerden kurtarmakta(!), böylece egemen sınıfın ayrıcalıklı konumunun devamını sağlamaktadır. Periyodik olarak tezgahlanan irtica yaygaralarının, başka ifade ile sistemin "irtica nöbetleri"nin temelinde yatan sinsi niyet işte budur.

Bu noktada İsmet Özel'e kulak verelim:

"Mürteci, hali hazırda olan biteni belli esaslara göre, belli ilkeler doğrultusunda sorgulayan, yapılan faaliyetlerin nereye vardırılmak istendiğini öğrenmek isteyen insandır.

"Türkiye'de bazı insanların yalnızca hakları vardır, diğer bazı insanların yalnızca vazifeleri. Eğer haklarını kullanan insanlara vazifeleri olduğunu hatırlatırsanız "irtica hortlar". Yine va-

zifeleri yerine getiren insanların da belli hakları olması gerektiğini öne sürerseniz, olay "mürtecilerin baş göstermesi olarak" olarak yorumlanır. Kısacası, bazılarının hakları olmaksızın vazifeler yerine getirmesini temin etmek, bazılarının da vazife sorumluluğu taşımadan haklarını kullanmasını sağlamak Türkiye'yi dikensiz gül bahçesine çevirecektir. "İrtica" soru soranları karalamak için kullanılan "malzeme"dir. İşte ben çok masumane bir soru soruyorum: Türkiye'de hiç müslüman kalmasaydı irtica olmayacaktı değil mi?"(10)

Evet, açıkça ifade etmek gerekirse, irtica yaygaralarının ardında yatan çıplak gerçek şudur: Vazifelerini uysal uysal yerine getirmeye devam eden müslümanlar 'bu ülkede bizim de haklarımız var" deyince kızılca kıyamet kopmakta ve irtica hortlamaktadır. Egemen güçler, yavuz hırsız misali, hem inanan insanları haklarından mahrum bırakmakta, hem de hak talebinde bulunduklarında onları "suçlu" ve "tehlikeli" olarak lanse etmektedir. Ve sistem her "irtica nöbeti"ne tutulduğunda, müslüman çoğunluk en tabii haklarını dahi kullanamaz hale gelmekte ve adeta sindirilmektedir. (11)

İRTİCA NÖBETLERİ

Osmanlı Devleti'nin enkazı üzerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti, her bakımdan "eski" kurum, gelenek ve değerlerin inkar ve imhası, Batılı "yeni" değer, anlayış, kurum ve yaşam tarzının **"tepeden inme"** inşası ile işe başlıyordu.

"1923 tarihi, Türk milletinin kaderi bakımından çok önemli bir dönüm noktasıdır. Monarşik idare bırakılıp Cumhuriyet rejimine geçilmiş, teokratik düzen bırakılıp laik düzen kabul edilmiş, kısaca bin yıldır kader ve kültür birliği yapılan İslam dairesinden ayrılınıp Batı kültür ve medeniyet dairesine girilmiştir. Bu, bir milletin tüm bir silkiniş ile bin yıllık bir geçmişi bırakıp kendisine yepyeni bir hayat yolu çizmesidir ki, böyle bir örneğe tarih boyunca ender rastlanır." (12)

Bu tepeden inme değişimlere karşı gelişen her türlü tepki ise, ya "gericilik" ya da "komünistlik" olarak damgalanmıştır. Hatta onlara göre "softalık, komünistliğin yani en büyük tehlikenin ta kendisidir". (13)

Neşet Çağatay'a göre, Osmanlı'dan beri Türkiye'de **"dinî taassup"** ve **gerici** tepkilerin, kişisel, sosyo-ekonomik ve harici olmak üzere birtakım nedenleri vardır. Ona göre halk, ekonomik ve sosyal düzenin bozukluğu yüzünden dini tahrik ve telkinlere kapılmaya müsaittir. Vatandaş, **"mademki bu dünyada zevk almaya, mutlu olmaya imkan yoktur; o halde hiç olmazsa ahireti bari kazanayım"** diye dine sarılmış, böylece de **"çıkarcı softa"**nın ağına ve aldatmacasına kolayca düşmüştür. (14)

Türkiye'de egemen laikçi sistem, bir yandan bütün İslami değerlere karşı savaş açarken, öbür yandan da İslam'a sahip çıkan, İslami yaşam biçimini savunan ve samimiyetle dinin gereklerini yerine getirmek isteyen halk çoğunluğunu **"gerici", "yobaz", "softa"** gibi yaftalarla damgalamakta, her türlü İslami gelişmeyi de **"irticâ"** olarak vasıflandırmaktadır. Sözgelimi, gündemdeki örneklerle ifade edersek, imam hatip okullarını, Kur'an kurslarını savunmak, başörtülü olarak devlet dairelerine, okullara, üniversitelere girmek, sokakta sarık, cübbe veya şalvarla dolaşmak, televizyon, radyo ve basın yoluyla İslami tebliğde bulunmak... bütün bunlar laikçi düzene göre **"gericilik"**tir. Müslüman halkın en doğal dini taleplerini geri çevirip reddetmek ve susturmak ise "laiklik"tir. Bu tür laikçi baskı ve engellemelere karşı çıkıldığı ve kazara bazı taşkınlıklarda bulunulduğu zaman da derhal "irtica yaygaraları" koparılır; gericiliğin "hortladığı", dinin siyasete alet edildiği, din istismarcılarına fırsat verilmeyeceği söylenir. İşin ilginç olan yanı, irticâ'ın her gündeme getirilişinde mutlaka yakın tarihteki **"irtica olaylarına"** gönderme yapılır ve 31 Mart, Şeyh Said, Menemen hadiseleri **temcit pilavı** gibi tekrarlanır durur. ■

DİPNOTLAR

1) Doğan Avcıoğlu, 31 Martta Yabancı Parmağı, Bilgi y. Ank/1969, s.129-139.

2) Falih Rıfkı Atay, Çankaya, Dünya y. II/335-336.

3) Mahmut Esat Beyefendi'nin Nutukları, Türk Yurdu, c. 21-7, nr: 195-1, Kanun-ı sânî 1928, s. 57-59.

4) Osman Nuri Çerman, Kemalizm Reformuna Göre Dinimizde Esaslar, II. Kitap, İst/1959, s. 51-52.

5) Yaşar Nabi, Çağımıza Ters Düşenler, Varlık y., İst/1975.

6) T. Zafer Tunaya, Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, Arba y. İst/1996, s.155.

7) Akçuraoğlu Yusuf, Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife, Türk Yurdu, c. II, nr. 13 Teşrin-i evvel 1341/1925.

8) Peyami Safa, Din İnkılap İrtica, Ötüken y, İst/1978, s. 178-182. (Türk Düşüncesi-1959)

9) Prof. Dr. Erol Cihan, Türk İnkılap Tarihi Notları, İst/1983, s.46.

10) İsmet Özel, İrtica Elden Gidiyor, İklim y, İst/1986, s.17-18.

11) M. Ertuğrul Düzdağ, Aman İrtica Olmasın, İz y, İst/1996, s.14.

12) Prof. Dr. Neşet Çağatay, Türkiye'de Gerici Eylemler, A.İ.İ.F.Y., Ank/1972, s. 9-10.

13) O. Nuri Çerman, a.g.e s.44. Çerman, daha da ileri giderek aynı kitabın 60. sayfasında şöyle der: "Nerede bir irticaî nümayiş varsa, orada ya doğrudan doğruya veya arkadan güdücü olarak Moskof vardır."

14) N. Çağatay, a.g.e., s.14-23.

İRTİCÂ'IN SERÜVENİ - III

Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e SİSTEMİN İRTİCÂ NÖBETLERİ

Önceki bölümlerimizde "irticâ" kavramının II. Meşrutiyet'le birlikte ortaya çıkış sürecini incelemiş ve giderek bu kavram etrafında bir "irticâ edebiyatı"nın oluştuğunu örnekleriyle görmüştük. Bu bölümde ise, İttihatçı elitlerden Cumhuriyet yöneticilerine tevarüs eden "irticâ paranoyası"nın veya bir başka deyimle sistemin "irtica nöbetleri"nin ilk halkasını; 31 Mart Olayı'nı tahlil etmeye çalışacağız.

Abdullah YILDIZ

İRTİCÂ MİRASI

İkinci Mahmut'la başlayıp Tanzimat devrinde hızını artıran Batılılaşma hareketlerine paralel olarak "Batıcı" bir elit tabaka da vücut bulmuş ve bu seçkin sınıf giderek Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde iktidar erkini tamamen ele geçirmiştir. Avrupa'yı örnek alarak toplumu tepeden tırnağa "modernleştirme" misyonunu üstlenen Batıcı elitler, askeriyeden eğitime, idareden hukuka, her alanda "tepeden inme" ıslahat ve devrimler gerçekleştirmeye koyulmuşlardır. Avrupa'dan aynen kopya ettikleri kurum ve kanunlar ile bu doğrultuda yaptıkları her uygulamayı *"inkılâp"*, *"terakki"*, *"muasırlaşma"* olarak isimlendirirken, bunlara karşı gösterilen her tepkiyi, yapılan her eleştiriyi de *"gericilik"* olarak damgalamışlardır.

Sırasıyla Jön Türk, İttihatçı, Cumhuriyetçi diye tesmiye olunan Batıcı egemen sınıf, despotik batılılaştırma çabaları karşısında gelişen "muhalefet hareketleri"ne şiddetle mukabele etmiş ve II. Meşrutiyet'ten itibaren ortaya çıkan -dini nitelikli olsun veya olmasın- bütün muhalif faaliyetleri "irticâ" olarak isimlendirmeye başlamıştır. 31 Mart Vak'ası ile birlikte yaygın olarak kullanılmaya başlanan bu mahut söylem (bkz: Umran/40), giderek -tabir yerindeyse- bir "irtica paranoyası"na dönüşmüştür. "İrticâ mirası"nı Meşrutiyetçi seleflerinden devralan Cumhuriyet elitleri de, iktidarlarını tehdit eden her muhalif hareketi artık "irticâ" olarak damgalayacak ve muhalefeti sindirmek için zaman zaman "irtica nöbeti"ne gireceklerdir.

İRTİCÂ PARANOYASI'NIN İLK HALKASI: 31 MART OLAYI

31 Mart'a Doğru:

1908 Temmuz'unda İttihat ve Terakki'ye mensup subayların (Kolağası Niyazi ve Eyüp Sabri Beylerle Binbaşı Enver Bey) Manastır ve Selanik'te çıkardıkları isyanın yayılmaya başlaması üzerine Sultan II. Abdülhamit, Kanun-u Esasi'yi otuz yıl aradan sonra tekrar yürürlüğe koymuş, ikinci kez Meşrutiyet'i ilan etmişti: 23

Temmuz 1908. Aralık ayında yapılan seçimlerde mebusların çoğunluğu İttihat ve Terakki listesinden Meclis'e girmişlerdi. Hüseyin Cahit Yalçın'ın ifadesiyle, "çoğu ömründe bir kez olsun parlamento nasıl toplanır, neler tartışır, nasıl karar alır görmemiş olan Osmanlı aydınları, anayasa ve parlamentoya, ülkenin tüm sorunlarını çözecek sihirli bir değnek gibi inanıyorlardı." (1)

İttihatçılar, "hürriyet" nutuklarının "efsunkâr" büyüsü ile halkı bir süre oyaladılar. Yine Hüseyin Cahit'in belirttiğine göre, halk ilk kez duyduğu bu kelimenin ne anlama geldiğini birbirine sorup duruyordu: "Bu hürriyet nedir? Nereden gelmiştir?" Hatta, onu ecnebi ülkelerin birinden gelmiş bir rahibe diye tarif edenler bile görülmüştü. (2)

"İstibdat" yönetimine karşı başlattıkları "özgürlük savaşı"ndan(!) galip çıkan İttihatçılar, ordu içindeki taraftarlarına ve Meclis-i Mebusan'daki etkinliklerine dayanarak hükumet üzerinde nüfuz kurmaya, her işe burunlarını sokmaya kalkıştılar. Bu arada *"Nigehbân-ı Meşrutiyet"* (Meşrutiyet Bekçileri) olmak üzere Üçüncü Ordu'dan getirilen Avcı taburları, İstanbul'daki askerler arasında rahatsızlık yarattı. Sadrazam Kamil Paşa ile İttihat ve Teraki arasındaki iktidar kavgası sonucu Harbiye ve Bahriye nazırları başta olmak üzere bazı İttihatçı bakanların değiştirilmesi, buna tepki olarak da diğer İttihatçı bakanların istifa etmesi üzerine bir hükumet bunalımı doğdu. Yeni Harbiye Nazırı Nazım Paşa Nigehbân-ı Meşrutiyet taburlarını Yanya'ya göndermeye karar vermişti ki, Meclis-i Mebusan'ın 13 Şubat 1909'da verdiği güvensizlik oyu ile Kamil Paşa hükumeti düştü. Ancak, iktidarın değişmesine yol açan Mebusan Meclisi celsesindeki manzara hayli ilginçti: Başta Enver Bey olmak üzere bir sürü subay ve er, resmi ve sivil elbise ile Meclis'in içini tutmuşlar, bir zırhlıyı da Meclis'in hizasına getirmişlerdi. (3) Böylece İttihatçıların baskısı ile Kamil Paşa hükumeti indirilmiş, yerine yine onların dayatması ile *Hüseyin Hilmi Paşa* hükumeti kurulmuş oldu. 13 Şubattan 13 Nisan 1909'a kadar geçen iki ay içerisinde giderek artan gerginlik ve şiddetli iktidar muhalefet kavgası, nihayet 31 Mart olayı ile sonuçlanacaktı. (4)

İttihatçı iktidarın despotik ve baskıcı uygulamaları, geniş halk kesimleri kadar asker ve sivil bürokratların da tepkisini çekmekte gecikmedi. Mebusan Meclisi Reisi *Ahmet Rıza Bey*, Perapalas'ta verdiği parlak bir ziyafette *"İttihat ve Terakki'ye karşı gelenleri kahr edip yok edeceklerini"* açıkça ilan etti ve bu konuşma basında geniş yankılar buldu. (5) İttihat ve Terakkiciler, iktidarlarını güvenceye almak amacıyla orduda ve idarede geniş çaplı bir tasfiye hareketine giriştiler. Ordudan önemli sayıda *"alaylı"* subay atıldı; idarede tensikât yapmak adına birçok memur da açıkta bırakıldı. İlmiye mensuplarının askerliği hakkında Mebusan Meclisi'ne verilen kanun teklifi bu sınıfın geniş tepkisine yol açtı. *Derviş Vahdetî* tarafından çıkarılan Volkan gazetesi ile *Murad Bey*'in tekrar yayımlamaya başladığı *Mizan* gazetesi, İttihat ve Terakki ağırlıklı hükumete karşı şiddetli eleştiriler yöneltmeye başladılar. (Adil bir yargıya varmak ve hakkı teslim etmek bakımından Vahdetî'nin bu sırada Volkan gazetesinde Meşrutiyet'in öncülerini hararetle övüp yücelttiğini ve ısrarla "alaylı-mektepli kardeşliği"ni vurgulayarak çatışmayı önlemeye çalıştığını belirtmeliyiz.) İttihatçılar gittikçe daha otoriter ve daha despot bir tutum içine girdiler. İstibdad'a karşı Kanun-u Esasi'den yana tavır koyan ilmiye mensupları dahi muhalefet saflarına geçtiler. (6)

Artık, eski dönemin adı "Devr-i istibdad" veya "Devr-i sabık", Sultan Abdülhamid "Hakan-ı Mahlu" (Azledilmiş Hakan), muhalifler de "Mürteci"dir. Bundan böyle "İrtica" kelimesi, "muhalefet" ile müteradif/eşanlamlı olarak kullanılacaktır.

Bu arada İttihat ve Terakki'ye karşı Prens Sabahattin'in öncülüğünde *Osmanlı Ahrar Fırkası* kurulmuştu. Bu fırkaya yakınlığı ile bilinen Serbesti gazetesi, hem Abdülhamid'i eleştiriyor hem de İttihat ve Terakki'ye karşı şiddetli muhalefette bulunuyordu. 24 Mart 1324 (6 Nisan 1909) günü Serbesti Gazetesi Başyazarı *Hasan*

Fehmi Bey, İttihatçı fedailer tarafından Galata köprüsü üzerinde öldürüldü. İttihatçılar Balkan usûlü terörizmi İstanbul'a taşımışlardı. Ertesi gün halk ve talebeler "Adalet isteriz!" diyerek sokaklara döküldüler. Serbestî ve Volkan başta olmak üzere muhalif gazeteler eleştirilerinin dozunu iyice artırdılar. 8 Nisan 1909 tarihli Serbesti *"Vatan, bu hainlerin pençe-i istibdâdından kurtarılmalıdır. İstibdâd, bir merkezden kalktı, merkez-i müteaddideye geçti."* diyordu.(7)

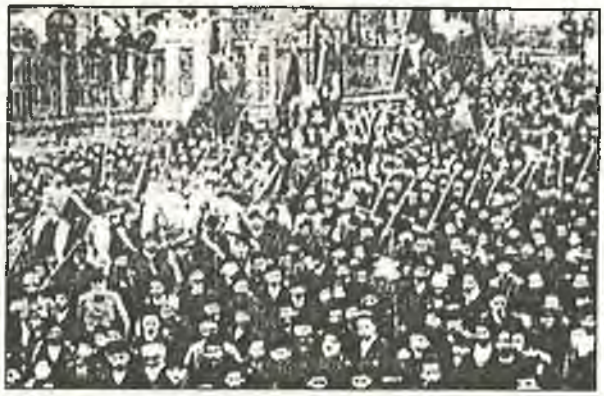

Meşrutiyet'ten sonra yapılan seçimlerden bir görüntü

Ayaklanma Başlıyor:

Nihayet, 31 Mart'ta "Meşrutiyet bekçileri" sıfatıyla Taşkışla'ya yerleştirilmiş bulunan Avcı taburlarına mensup zabitlerin kışlaya hapsedilmesiyle isyan başladı ve kısa zamanda tüm İstanbul'a yayıldı. Halkın ve askerlerin her fırsatta dillendirdikleri slogan bu olaylarda da tekrarlanıyordu:*"Şeriat isteriz!"*, *"Padişahım çok yaşa!"* (İsyancıların Şeriat'ı ve "İslam Halifesi" olan Padişah'ı tebcil etmelerinde -bu isteklerinde samimi olup olmadıkları bir yana- anlaşılmayacak bir husus yoktur. Zira, İttihatçılar dahil, aydın, ulema ve halk kesiminin neredeyse tamamı "Meşrutiyet'in, yani Kanun-ı Esasî'nin Şeriat demek olduğuna" inanmaktadır. Kanun-ı Esasî'ye göre ise, *"Devletin dini, Din-i İslam'dır"* ve Meclis'in görevi de *"Şeriat hükümlerini icra etmek"*tir.(8) Dolayısıyla, bugün 31 Mart'a sık sık atıfta bulunan bazı çevrelerin, isyancı asker ve halkı, Şeriat istemelerinden dolayı *"mürteci"* olarak nitelemeleri maksatlı olup İttihatçı jargonun papağanca tekrarından başka bir şey değildir.)

İsyancıların belli başlı istekleri, "mevcut hükumetin çekilmesi, Meclis-i Mebusan Başkanı Ahmet Rıza ve bazı milletvekillerinin sürgün edilmesi, Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa ile Birinci Ordu Kumandanı Mahmut Muhtar Paşa'nın azli, alaylı subayların görevlerine iadesi, Şeriat hükümlerinin tam olarak uygulanması ve bu harekete katılanların affedilmesi"(9) idi.

31 Mart 1324 (13 Nisan 1909) tarihinde başlayan isyan 11 gün sürdü ve İttihatçılar İstanbul'u terkederek güçlü oldukları Selanik'e sığındılar. İttihatçılar *"Mehdî-i hürriyet"* yahut *"Kâ'be-i hürriyet"* diye isimlendirdikleri Selanik'te çeşitli miting ve gösteriler tertip ettikten sonra alelacele kurdukları Hareket Ordusu ile İstanbul üzerine yürüdüler ve isyanı kanlı bir şekilde bastırdılar. (Burada Sultan Abdülhamid'in daha fazla kan dökülmesini önlemek amacıyla olaylar karşısında tarafsız kaldığını belirtmeliyiz.(10) Bu bağlamda, Sultan'ın İngiltere tarafından önerilen Akdeniz donanmasını İstanbul'a gönderme teklifini "gelenler (Hareket ordusu) de benim evladım" diyerek nezaketle reddetmesi manidardır.(11) Öte yandan, Hareket ordusunda yer alan çoğu askerin "Sultan'ı kurtarmaya gidiyoruz" diyerek kandırıldıkları(12) da bilinmektedir.) İttihatçılar, hadiseleri *"irtica"* olarak tavsif edip, Divan-ı Harpler'de bol bol idam cezaları vererek meydanlarda kurdukları sehpalarda başta Volkan gazetesi sahibi Derviş Vahdeti olmak üzere pek çok muhalifi idam ve "mürtecî" yaftasıyla cesetlerini teşhir ettiler.

(Hareket Ordusu kozmopolit bir kütleden oluşmaktadır: "İçinde her Balkan milletinden yığınla mahlukât vardır; hatta Selanik Yahudilerinden bile katılanlar olmuştur! Türk düşmanı Makedonya çetecilerinin teşkil ettikleri gönüllü kuvvetler içinde bilhassa Bulgar müfrezesi pek meşhurdur! Bir takım keçe-külahlı Arnavut serserilerinden de bahsedilir! Bütün bu güruhlar için en cazip şey yağmacılık imkanıdır ve nitekim Yıldız yağması meşhurdur." (13) Öte yandan, Hareket ordusunun subayları, emirlerindeki askerleri, hoca kıyafetinde bulanan kimseleri öldürmekten zorlukla alıkoyabiliyorlardı.) (14)

İkdam gazetesi, 25 Nisan 1909 tarihli sayısında Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişini, "İstanbul'un ikinci fethi" olarak nitelemiş; üstelik bu fetihte "ülkeyi istibdattan kurtarmak" gibi,

birinci fetihte bulunmayan önemli bir yanın var olduğuna dikkat çekmişti. (15)

İttihat ve Terakki İstibdadı:

İttihatçılar Osmanlı Payitahtına tamamen hakim olabilmek için, Şeyhülislam Mehmet Ziyaeddin Efendi'nin fetvasıyla Sultan II. Abdülhamit'i de tahttan indirip yerine V. Mehmet Reşad'ı getirdiler. Böylece İttihat ve Terakki Fırkası'nın koyu istibdadı ile birlikte memlekette tam bir terör havası esmeye başladı. İlan edilen sıkıyönetim ve kurulan Divan-ı Harpler'le muhalefet tamamen susturuldu ve sindirildi; İttihad-ı Muhammedî ve Ahrar Fırkaları kapatıldı. (16)

Artık, İttihat ve Terakki *"Cemiyet-i mukaddese"* veya *"Müncî-i Millet"* (milletin kurtarıcısı), önderleri *"Kahraman-ı hürriyet"* yahut *"Mücahid-i hürriyet"*, yeni dönem de *"Meşrutiyet-i Mübeccele"* (Yüce Meşrutiyet) olarak isimlendirilecektir. Eski dönem ise *"Devr-i istibdâd"* veya "Devr-i sâbık", Sultan Abdülhamid *"Hakân-ı Mahlû'"* (Azledilmiş Hakan), muhalifler de *"Mürtecî"*dir. Bundan böyle *"İrticâ"* kelimesi, *"muhalefet"* ile müteradif/eşanlamlı olarak kullanılacaktır. (17)

Bundan böyle, İttihat ve Terakki iktidarına yönelik her muhalefet, her eleştiri "irticâ" damgasını yiyerek susturulacaktır. Muhalefeti sindirmek için başvurulan sözde kanuni yolların dışında gayrı kanuni yöntemler de kullanılacak, gazeteci *Ahmed Samim* 10 Haziran 1910'da, gazeteci *Zeki Bey* ise 11 Temmuz 1911'de öldürülecek, fakat katilleri bulunamayacaktır. (Hasan Fehmi Bey'in katili de bulunamamıştı.) İttihatçıların, denetimi elden kaçırmamak için korku ve terör estirdikleri böyle bir ortamda, uğrunda yıllarca mücadele ettikleri (!) Anayasa da rafa kaldırılacaktır. 1909 ve 1912 seçimlerinde uygulanan baskıdan iyice bunalan muhalefet 1914 seçimlerine katılma cesaretini bile gösteremeyecektir. (18)

31 MART: İRTİCÂ MI? İKTİDAR KAVGASI MI?

31 Mart Olayı'nın mahiyeti hakkında çok farklı yorumlar yapılmıştır:

Tarihçi *İsmail Hami Danişmend'e* göre, 31 Mart vak'asının temelinde, İttihat ve Terakki'nin iktidarı doğrudan doğruya ele alma gayreti ve hürriyet sarhoşluğunun kamuoyunu bu cemiyet aleyhine çevirmiş olması yatmaktadır. Olayların Abdülhamit tarafından desteklendiğini söylemek ise düpedüz iftira olur. (19)

İttihatçı ve Jön Türkçü çizgiye sıkı sıkıya bağlı seçkinler, bundan böyle iktidar koltuğunun altlarından kaymakta olduğunu hissettikleri her seferinde, mutlaka irticaı "hortlatma" ihtiyacı duyacak ve uçurumun kenarına kadar gelmiş bulunan memleketi "kurtarmak"(!) için hemen kolları sıvayacaklardır.

Serbestî gazetesinin imtiyaz sahibi Ahrar yanlısı *Mevlânzâde Rıfat*, "31 Mart kıyamı, bir irticâî olay, yani gerici ayaklanması değildir." der. Ayrıca Sultan Abdülhamid'in kesinlikle olayın tahrikçisi olmadığını, bilakis engellemeye çalıştığını ifade eder. Ona göre, 31 Mart'ın baş tertipçisi ve hazırlayıcısı, gözünü iktidar hırsı bürümüş olan Prens Sabahattin'dir. (20) *Sina Akşin*, bu görüşün en tutarlı ve "ihtimali en yüksek görüş" olduğunu söyler.(21)

Doğan Avcıoğlu, 31 Mart olayının "İngiliz şeriatçısı" Derviş Vahdeti'nin eseri olduğunu iddia eder; ama *Hüseyin Cahit*'in şu görüşüne de hak verir: "(isyan) sadece birtakım yobazların tahriki eseri de olamaz. 31 Mart vak'asının bir taraftan tertip edilmiş olması lazımdır. Divan-ı Harp'ten sızan inanılır sözlere göre, Kamil Paşa'nın oğlu Said Paşa, işin tertip ve idresinde mühim rol oynamıştır." (22)

Tarık Zafer Tunaya, 31 Mart'ın bir "irticâ olayı" olduğunu sıkça vurgularsa da "objektif bir görüşle" meseleyi şöyle izah etmekten kendini alamaz: "31 Mart Vak'ası bir hizbin eseri midir, yoksa memleketin içinde bulunduğu şartların tabii bir sonucu, o şartların neticesi midir? Taraf tutan söz ve kalem çatışmalarının bunaltıcı havasından kurtulduğumuz takdirde, sorunun ikinci kısmında gerçek payı vardır." (23)

31 Mart'ın bir "irticâ olayı" olup olmadığı Mebusan Meclisi'nde tartışılmıştır: Sadrazam *İbrahim Hakkı Paşa*, olayı *"hareket-i irticâkâ-*

râne" olarak nitelemiştir. Divan-ı Harp Reisi Hurşit Paşa, "hareket-i irticâiyeyi alkışladıkları" gerekçesiyle Berat mebusu *İsmail Kemal* ve Evgiri Mebusu *Müfit Beyler* hakkında bilgi istemiş, fakat suçlamayı gerektirecek bir durum olmadığı anlaşılmıştır. Serfice mebusu *Yorgi Boşo Efendi*, bu mebuslara "mürteci" denilemeyeceğini ve 31 mart vak'asının da bir "irticâ" hareketi olmadığını ifade etmiştir. (24)

II. Abdulhamit'in hal'inden sonra tahta çıkan

Meşrutiyet'in ikinci kez İlanı

V. Mehmet'in Başmabeyincisi *Lütfi Bey*, 31 Mart olayından "bugün bile karanlıkta olan, tertipçilerinin kimler olduğu ve nasıl tertiplendiği gereği gibi aydınlanamayan" bir hadise olarak söz eder. (25)

Derviş Vahdetî, Divan-ı Harp'te hadisenin "bir irtica olduğunu" itiraf(!) etmişse de *"fakat, 31 Mart'taki iğtişaşın irtica değil bir fırka kavgasından ibaret olduğunu zannederim"* demiştir. Vahdetî'nin isyanın çıktığı gün yayımlanan Volkan Gazetesinde Abdülhamit'e yazdığı açık mektupta; meşrutiyeti korumasını ve ılımlı bir hükumet -"ne İttihat ve Terakki, ne Ahrar fırkası"- kurmasını istemesi ilginçtir. (26)

"Türk tarihinde hiçbir olgunun 13 Nisan ayaklanması kadar çarpıtılmadığını" söyleyen Yalçın Küçük, "13 Nisan Ayaklanması ile ilgili gerçek'i görebilmek için, 31 Mart Vak'ası adı altında Kemalist tarihçilerin yazdıklarının tümden tersini algılamak yeterlidir" der. Küçük'e göre ayaklanmayı "31 Mart İrtica Vak'ası" olarak nitelemek, tarihi çarpıtmaktır ve olay çok daha ötelere uzanmaktadır. (27)

Bütün bu açıklamalara, 31 Mart olayının uluslararası boyutuna ilişkin şu tesbitleri de eklemek yerinde olacaktır: Olayın, Osmanlı üzerindeki İngiliz ve Alman nüfuz çatışmasıyla da ilişkisi vardır. "Çılgınlık derecesinde bir İngiliz taraftarı" olan ve İngiliz elçiliği baştercümanı *Fitzmaurice*'le oldukça sıkıfıkı ilişkileri bulunan *Kamil Paşa* ile Alman yanlısı oldukları tartışma götürmeyen İttihat ve Terakki arasındaki iktidar mücadelesi, elbette uluslararası Almanya-İngiltere rekabetinden ayrı düşünülemezdi. (Alman yardımıyla düzene konulup donatılan Hareket ordusunun komutanı Mahmut Şevket Paşa, Golç Paşa'nın sadık bir bendesiydi ve ona çektiği bir telgrafla Meşrutiyet'in ilanını şöyle müjdelemişti: "Sadık öğrencilerinizin Osmanlı hükumetini, meş'um istibdadına son vermeye ve Anayasa'yı kabul etmeye mecbur ettiğini ekselanslarınıza hürmetle bildirmekten şeref duyuyorum.") (28)

Görüldüğü gibi, daha da uzatılması mümkün olan yukarıdaki tablodan çıkarılacak sonuç, 31 Mart Olayı'nın bir *"irticâ'î"* kalkışma değil, kısaca *"iktidar kavgası"* olduğudur. "İrticâ" suçlaması ise, bu kavgadan galip çıkan tarafın, hem muhaliflerini mahkum etmek, hem de kendilerini haklı kılmak için kullandıkları iğrenç bir yaftadan başka bir şey değildir.

İTTİHATÇILARDAN CUMHURİYETÇİLERE MİRAS KALAN İRTİCÂ NÖBETİ

İttihatçıların güç kullanarak ele geçirdikleri iktidarı kaybetmemek için yine güç kullanmayı sürdürmeleri, muhalefetin hiç bir türüne tahammül etmemeleri, çıkarlarını tehdit eden her hareketi "hıyaneti vataniye" veya "mürtecilik"le damgalamaları, tevarüsen Cumhuriyet elitlerine de intikal edecektir. İttihatçı ve Jön Türkçü çizgiye sıkı sıkıya bağlı seçkinler, bundan böyle iktidar koltuğunun altlarından kaymakta olduğunu hissettikleri her seferinde, mutlaka irticâi "hortlatma" ihtiyacı duyacak ve uçurumun kenarına kadar gelmiş bulunan memleketi "kurtarmak"(!) için hemen kolları sıvayacaklardır. Ardından sıkıyönetimler, Divan-ı Harpler (veya İstiklal, Devlet Güvenlik vb. mahkemeleri), idamlar, gazete ve parti kapatmalar gelecek ve bu bir "gelenek" halini alacaktır. Egemen güçlerin hîn-i hâcette sık sık başvurduk-

ları bu yöntemi biz *"sistemin irticâ nöbetleri"* olarak isimlendiriyoruz.

31 Mart 1909'dan 28 Şubat 1997'ye değin geleneksel ve periyodik kriz dönemleri şeklinde tanık olduğumuz irtica nöbetlerinin, klasikleşmiş ve klişeleşmiş bulunan birtakım karakteristik özelliklerini tesbit etmek ise hayli öğretici ve ibret verici olacaktır.

Egemen Batıcı elitlerin gerçekleştireceği her "iktidar ve sistemi sağlamlaştırma" operasyonu (buna "ihtilal", "darbe", "devrim" vs. diyebilirsiniz) esnasında mutlaka gerici hareketler tehlikeli(!) boyutlarda güçlenmiştir ve irtica hortlamak(!) üzeredir. 31 Mart 1909 öncesinde Derviş Vahdeti, 1925'de Terakkiperver Parti'nin kapatılmasından evvel Şeyh Said, 1930'da Serbest Fırka'nın feshini müteakip Derviş Mehmet (Menemen olayı), 1960 ihtilaline tekaddüm eden zamanlarda Ticanîler'in "hortlatılması" ne ilginç tesadüf(!)lerdir... ■

(Gelecek sayımızda, "Sistemin İrtica Nöbetleri"nin Cumhuriyet döneminde devam eden ikinci halkasını; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Şeyh Said olayını incelemeye çalışacağız.)

DİPNOTLAR

1) Şükrü Karatepe, Darbeler Anayasalar ve Modernleşme, İz y., İst/1993, s. 110. (H. Cahit Yalçın, Talat Paşa, s. 14'ten naklen.)

2) A.g.e., s.113. (H.C. Yalçın, a.g.e., s.16'dan naklen)

3) İsmet Bozdağ, Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri, Pınar y., İst/1986, s.103-104.

4) Sina Akşin, 31 Mart Olayı, Sinan y., İst/1972, s.38-39.

5) İ. Bozdağ, a.g.e., s.110.

6) İ. Hami Danişmend, 31 Mart Vak'ası, İstanbul kit. İst/1974, s.21-27 ; Tarık Z. Tunaya, İslamcılık Akımı, Simavi y., 1991/İst, s.122-123. (Bu bağlamda Vahdeti'nin "Alaylı-Mektepli Zabitana!" başlıklı yazısı ilginçtir. Bkz: Volkan, 22 Mart 1909. Ayrıca Volkan'ın 5 Nisan 1909 tarihli sayısında yer alan Vahdeti'nin Ayasofya'daki konuşmasında sarfettiği şu sözleri calib-i dikkattir: "...istibdadın yıkılması için Mithatler, Kemaller bu yolu takip ettiler... İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bu inkılaba (Meşrutiyet'e) büyük hizmeti olmuştur. Niyaziler, Enverler, Selahaddinler, Eyüp Sabriler, Hasan Beyler ve bu muhterem kişilerin benzeri kişiler, zamanın Halid bin Velidleridirler. Allah bunlardan razı olsun. (Yüzbin kişi büyük bir samimiyetle "Amin!" demişlerdir)". Bkz: Volkan (Tıpkı basım), haz. Ertuğrul Düzdağ, İz y., İst/1992; Sadık Albayrak, 31 Mart Vak'ası Gerici Bir Hareket mi?, Araştırma y., İst/1987, s. 193-196 ve 221-222.

7) S. Akşin, a.g.e., s. 49.

8) Bkz: S. Albayrak, a.g.e., s. 65-87'de yer alan Antalya Mebusu Küçük Hamdi'nin (Elmalılı Hamdi Yazır) Beyanü'l-Hak'ta (c.2, sayı: 30, 31, 32, 34) tefrika ettiği "Meclis-i Mebusan'da 31 Mart Vak'ası" adlı dizi yazısı ile s. 88-92'de yer alan Hüseyin Cahid'in Tanin'de kaleme aldığı "Din" başlıklı yazısı vb.

9) T. Z. Tunaya, a.g.e., s. 128.

10) Bkz. İ.H. Danişmend, a.g.e. s. 116-117.

11) S. Akşin, a.g.e., s. 284.

12) Bkz. M. Ertuğrul Düzdağ, Yakın Tarih Yazıları, İz y., İst/1994, s.187; S. Albayrak, a.g.e., s. 19.

13) İ. H. Danişmend, 31 Mart Vak'ası, s.110-111. Hareket ordusunun Yıldız Sarayı'nı işgali hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Cevat Bey'in Fezlekesi, İkinci Meşrutiyetin İlanı ve Otuzbir Mart Hadisesi, T.T.K., Ank/1985, s.74-80; Kazım Karabekir, İttihat ve Terakki Cemiyeti, Emre y., İst/1993, s. 457-463. (K. Karabekir, Bulgar çetesinin, Enver Bey tarafından "bomba kullanmak hususunda mahir olan Avcı taburlarına ancak bunların mukabele edeceği" gerekçesi ile getirildiğini kaydeder.)

14, 15) S. Akşin, a.g.e., s. 277.

16) A.g.e., s.136.

17) İ. Hami Danişmend, a.g.e., s.14-15.

18) Ş. Karatepe, a.g.e., s.134.

19) İ. Hami Danişmend, a.g.e., s.20-27.

20) Mevlânzâde Rıfat, 31 Mart Bir İhtilâlin Hikayesi, Pınar y., İst/1996, s.27.

21) S. Akşin, a.g.e., s.307.

22) Doğan Avcıoğlu, 31 Martta Yabancı Parmağı, Bilgi y., İst/1969, s.70 (Halkçı gazetesi, 24.3.1954'ten naklen).

23) T. Z. Tunaya, İslamcılık Akımı, s.117.

24) T. Z. Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, Hürriyet V. y. İst/1988, c.I, s.185-186.

25) Lütfi Bey, Osmanlı Sarayının Son Günleri, Hürriyet y., s. 15.

26) S. Akşin, a.g.e., s. 100, dipnot (Celal Bayar, 31 Mart İfadeleri, 1966, s.6'dan naklen).

27) Yalçın Küçük, Aydın Üzerine Tezler-3, Tekin y., İst/1985, s.301, 307.

28) S. Akşin, a.g.e., s.349-363.

İRTİCÂ'IN SERÜVENİ -IV

İrtica Paranoyasının İkinci Halkası

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI OLAYI

Geçen bölümlerde, önce "irtica" kavramının ortaya çıkışını, kısa zamanda bu kavram etrafında oluşan "irticâ edebiyatı"nı ele aldık. Sonra da İttihatçı elitlerden Cumhuriyet elitlerine intikal eden "irtica paranoyası"na dikkat çekerek, bunun ilk halkası olan 31 Mart olayını araştırdık. Bu bölümde ise, artık Meşrutiyet'ten beri "muhalefet"le eşanlamlı olarak kullanılagelen "irtica hareketi"nin Cumhuriyet tarihindeki ilk çıkışını; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş ve kapatılış hikayesini inceleyeceğiz.

Abdullah YILDIZ

OSMANLI'DAN CUMHURİYETE "TEPEDEN İNMECİ" GELENEK

Osmanlı İmparatorluğu'nun enkazı üzerinde kurulan Yeni Türk Cumhuriyeti'nin eski Türkiye ile hiç bir alâkasının olmadığı, yapılan Kemalist devrimlerin 19. yüzyıl Osmanlı ıslahatlarına asla benzemediği, kısaca yeni rejimin rengini belirleyen Kemalist ideolojinin köhne Osmanlı düzeninden kesin bir "kopuş" anlamına geldiği' tarzındaki iddia bir yönüyle kabul edilebilirse de durum tam anlamıyla böyle değildir. "Kemalizmin, hem düşünce, hem de toplumsal temel bakımından öncülleri vardır. Böyle bir ideolojiyi, Mustafa Kemal'in geliştirdiği bazı fikirlerin ilk kez ortaya atılıp tartışıldığı Jön Türk döneminin katkısını göz ardı ederek ele almak tarih dışı bir tutum olur. Dönemin tartışmalarına tanıklık etmiş, onlara katılmış ve daha sonra en önde gelen bazı aydınlar ve ideologlar -en önemlilerinden yalnızca iki tanesini sayacak olursak, Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura- Kemalist hareketle birleşerek onun ideolojisinin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır."[2]

Kemalist ideoloji, bir anlamda Jön Türk - İttihat Terakki çizgisinin devamı olup Kemalist devrim anlayışı da aynı geleneğin bir uzantısıdır. Jön Türkçü gelenek ile Kemalist ideoloji arasındaki paralelliğe bir çok alanda rastlamak mümkündür.

Bir kere **"İttihatçılık"** da **"Kemalizm"** de, özü itibariyle **totaliter** ve **devletçi** akımlardır: "İttihatçılık, yüzyıl başının anti-sosyalist sağ-totaliter düşünce akımlarının etkisinde biçimlenmiş ideolojisiyle ve otoriter icraatıyla, sosyal demokrasiyle ilgisi olmayan bir siyasal akımdır. Kemalizm, tesanütçü ideolojisiyle ve tek partili şef sistemiyle, sosyal demokrasinin değil, otoriter ve sınıflar-üstücü devletçiliğin bir türevidir."[3]

Öte yandan, Cumhuriyet devrimlerinin **"otoriter"** karakteri ile -geriye doğru- Meşrutiyet, Tanzimat ve II. Mahmut dönemi ıslahatlarının **"tepeden inmeci"** vasfı arasında birebir tekabüliyet sözkonusudur. Osmanlı "Garpçılarına" göre, halk Batı medeniyetini kabullenmek istemese de, bu değişimi zorla gerçekleştirmek gerekli idi.[4] Cumhuriyet Batıcılarının "inkılapları" gerçekleştirme yöntemleri de aynı idi (metinlerdeki vurgular bize aittir):

"Atatürk devri; Tek Şef, Tek Parti ve Otoriter Hükümet nizamıydı... 'Halka rağmen fakat halk için bir idare' idi. 'İnkılap' ise, 'azınlığın iradesinin, çoğunluğun iradesine hakim olması' demekti. "Azlık, fakat öncü bir inkılapçı kadro, halkın istemediği, yahut düşünmediği, fakat halkın yararına olan icraatı, **cebir** ve **zor yolu ile**, yani **halka rağmen, fakat halk için** kabul ettirir. Meselâ cumhuriyetin kabulü veya hilâfetin kaldırılması, halkın şapka giymesi vesaire gibi..."[5]

Cumhuriyet devrimlerinin "tepeden inmeci" karakterini, bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün ağzından dinlemek daha uygun olacaktır:

"Biz büyük bir inkılap yaptık. Memleketi bu çağdan alıp yeni bir çağa götürdük. Birçok eski müesseseleri yıktık. Bunların binlerce taraftarı vardır. Fırsat beklediklerini unutmamak lazım. En ileri demokrasilerde bile rejimi korumak için, **sert tedbirlere** müracaat edilmiştir. Bize gelince, inkılabı koruyacak tedbirlere daha çok muhtacız... **Kan ile yapılan inkılaplar daha sağlam olur, kansız inkılap ebedileştirilemez.** Fakat biz inkılaba erişmek için **lüzumu kadar kan döktük.** Bu kanlarımız, yalnız muharebe meydanlarında değil, aynı zamanda memleketin dahilinde de döküldü. Temenniye değer ki, bu dökülen kanlar kâfi gelsin ve bundan sonra kan dökülmesin."[6]

Cumhuriyet elitlerinin, eskiye karşı neden bu kadar düşman ve inkılapları gerçekleştirmede neden bu kadar katı ve şiddetli olduklarına gelince: Bir kere "Cumhuriyet Osmanlı siyasi ve sosyal rejimine karşı bir hareket olarak ortaya çıktı; bu yeni hareketin kendini yerleştirmesi ve kabul ettirmesi herşeyden önce kendi zıddı veya rakibi olanı tamamen safdışı etmesine bağlı görünüyordu... Cumhuriyetçiler, kendilerinden öncekilerin dayandığı veya öyle zannedilen müesseselere karşı şiddetli cephe almayı, eski rejimin dayanaklarını ortadan kaldırmayı denediler. **Din bunlardan biri ve belki başlıcası idi.** Eski rejimin devlet başkanı aynı zamanda halife olarak din müessesesinden kuvvet alıyordu; kendi iktidarının Tanrı tarafından teyid edildiğini iddia ediyordu. Ayrıca, Cumhuriyeti benimsememiş olan kimselerin iddialarının dayanağı da genellikle dinde aranıyordu."[7]

Cumhuriyet elitleri, olaylara hep şu ikilem açısından yaklaştılar: Türk tarihinde yenileşme hareketlerinin başlangıcından bu yana siyasi hayatın iki faili vardır: "Biri değişmeyi, yenilikleri benimseyen ve bu uğurda mücadele veren **batıcı, lâik, ilericiler**; diğeri değişmeye ve yeniliklere karşı çıkarak, eski düzenin devamında direnen **gelenekçi, dinci, gericiler**. Türk modernleşme tarihi, adeta böyle bir **ilerici-gerici** çatışmasına indirgenmiş ve sevaplar yenilikçilere, günahlar ise gelenekçilere fatura edilmiştir... Tüm kötülüklerden, geriliklerden, bozukluklardan dindar-gelenekçi kesimler sorumlu tutulmuştur."[8]

"YA İNKILAP YA İRTİCÂ!"

Cumhuriyet devrimcilerine göre, halk ve aydın kesim için "inkılapları desteklemek ve savunmak"tan başka seçenek yoktur. İnkılaplara katılmamak veya tarafsız kalmak "gericilik"tir, "irticâ"dır: "İnkılabın dışında ve inkılaba bîtaraf kalan cemiyet müesseseleri ve fertler, ancak menfi müesseseler ve menfi fertlerdir. **İnkılapta bitaraflık tasavvur edilemez.** Her münevver cephelerden birinde yer almaya mecburdur. Bîtaraf unsur, bîtaraf müessese bilerek veya bilmeyerek reaksiyonu (irticâ'ı) desteklemiş olur."[9]

Jön Türkçü-İttihatçı elitlerin **"ya meşrutiyet ya istibdâd"** ikileminden mülhem bu yaklaşım, **"ya inkılâp ya irticâ"** şeklinde özetlenebilir. Artık kendilerini Cumhuriyet ve devrimler ile özdeş sayan Halk Fırkası yönetimi, bütün rakip ve muhaliflerini "gerici/mürtecî" olarak vasıflandıracak ve "irticâ'ı" her yola başvurarak ezmeyi mübah sayacaktır. öyle ki, ülkenin düşman işgalinden kurtarılması ve yeni Türk Devleti'nin kurulması yolunda yekvücut hareket eden ve aralarında hiç bir ihtilaf bulunmayan Birinci Millet Meclisi üyelerinin önemli bir bölümü bile, ya liderlik ve yönetim anlayışları ya da devrimler konusundaki farklı yaklaşımları nedeniyle "gerici", "muhafazakâr" veya "mürtecî" olarak damgalanacaktır.

Bu sloganik ikileme göre, Mustafa Kemal Paşa'yı destekleyen Birinci Grup **"radikal, teceddütperver, ilerici, devrimci"**; şu veya bu nedenle karşı olan ikinci Grup ise **"muhafazakâr, dinci, mukaddesatçı, gerici"**dir. "Birinci Meclis'te Muhalefet" isimli eserinde Ahmet Demirel, "Türkiye'de birçok muhalif hareketin başına geldiği gibi, İkinci Grup da 'irticâ' damgası vurularak kolay yoldan mahkum edilmiştir." der. (s. 20) Oysa İkinci Grup içerisinde, "Saltanatçı-hilafetçi milletvekilleri"nden tutun da "Mustafa Kemal Paşa'nın gittikçe artan otoritesinden, onun bir diktatör olacağı endişesine kapılıp şahsına muhalif olanlar"a, "İttihat ve Terakki Partisi'ni yeniden ihya etmek isteyen müfrit ittihatçılar"dan "Birinci Grup'a kırgınlık duyan milletvekilleri"ne kadar oldukça çeşitli unsurlar yer almakta idi.[10]

Cumhuriyet devrimcilerine göre **"birtakım mecnunlar, müsrifler ve sefihlerin yönettiği"**[11] Osmanlı döneminde her şey geri ve ilkeldi: "Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar diş doldurulması, çekilen dişin yerine diş takılması din bakımından yasaktı. Saç uzatma, setre pantolon giyme, kravat bağlama, Frenk gömleği giyme, çatal bıçakla yemek yeme, denize girme büyük günahlar arasındaydı. Basımevi günah, fabrika günah, tiyatro günah, karyola günah, tramvay günah, elektirik günahtı. Sonuç olarak doğuştan ölünceye dek yaşantımızın her anını, rüyalarımız da dahil, dini yanlış anlayan kişilerin uydurdukları kurallara göre sürdürmek zorundaydık. Hıristiyan ülkelerdeki her yenilik günah, Müslüman ülkelerdeki her gerilik sevaptı."[12]

O halde, Osmanlı döneminden kalma ne kadar uygulama ve kurum varsa atılmalı idi: Saltanat ve Hilafet'in kaldırılmasından kılık-kıyafet devrimine, medreselerin kapatılması ve Arap harflerinin yasaklanmasından tatil gününün cuma'dan pazar'a çevirilmesine, Ankara'nın başkent yapılmasından eski lâkap ve ünvanların yasaklanmasına kadar bir dizi değişiklik, bu "gerilik ve ilkellik"ten kurtulmayı ifade ediyor, **"tutuculuğa ve irtica'a indirilen darbeler"**[13] olarak değerlendiriliyordu.

Anayasa'nın 2. maddesindeki "devlet dininin İslam olduğu" hükmü ile 26. maddesindeki Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görevleri arasında -en başta- sayılan **"ahkâm-ı şer'iyenin tenfizi"** hükmü kaldırıldı(10 Nisan 1928). Bu iki önemli değişikliğe paralel

olarak 16. ve 38. maddelerde bulunan milletvekilleri ile cumhurbaşkanının göreve başlarken ant içme formüllerindeki **"vallahi"** sözcüğü de silindi.[14]

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI'NIN KURULUŞU

İşte böyle bir ortamda; Tek Parti totaliterizminin egemen olduğu, Halk Fırkası'nın dışında bir parti oluşturmanın neredeyse imkansız bulunduğu bir siyasal arenada Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu: 17 Kasım 1924. Parti, Milli Mücadele kahramanlarından Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Cafer Tayyar Paşa, H. Rauf Orbay ve diğer Meclis üyelerinden 28 kişi tarafından oluşturuldu.

Partinin kurulması, Cumhuriyet Halk Fırkası içinde ve çevresinde ciddi bir telaş uyandırdı. F. Hüsrev Tökin'in verdiği bilgilere göre (Türk Tarihinde Siyasi Partiler, s. 70), Mustafa Kemal buna memnun olmuştu. "Çünkü o, demokratik bir düzenin kurulmasını istiyordu. Mecliste görüşmelerin tartışmalı, itirazlı olmasını, bir denetleme sistemi kurulmasını arzuluyordu." Yeni parti için, "Bırakınız, karşımıza çıksınlar, memleket işlerini münakaşa edelim." diyordu. "Yeni Fırka'nın kurulmasını hoşgörü ile karşıladı. Batı ülkelerindeki parlamentoları göstererek çok partili rejimin lüzumunu belirtiyor ve 'Biz Meclisimizde, tek parti ile bir diktatör idaresi intibaı vermekteyiz. Bize bakan batılılar, bu memleketteki idare tarzı parti diktatöryasıdır, derler. Bizim Meclisimizde de iki parti olmalı; hükumeti denetleme sistemi kurulmalı ve medeni ülkelerin parlamentolarına benzemeliyiz.' diyordu."

Partinin programı şu esaslara dayanıyordu: Partinin sistemi hürriyetperverlik (Liberalizm) ve halkın hakimiyeti (Demokrasi) dir; genel hürriyetlere taraftardır; din düşüncesine ve inançlarına saygılıdır. Cumhurreisi seçilen kimsenin mebusluk sıfatı seçimden sonra sona erer. Milli birliğin bozulmaması için devletin denetlemesi kalıcı olmak şartıyla yetkilerin genişletilmesi (idari ademi merkeziyet) arttırılacaktır..."[15]

Kazım Karabekir

Yasakçı zihniyete sahip Halk Fırkası, iktidarı elinden kaçırmamak ve bu ilk muhalefet hareketini bertaraf etmek için, derhal İttihatçılardan devraldığı **"irticâ silahı"**na sarıldı. Terakkiperver Parti'nin tüzüğünde yer alan 6. maddenin **"irticâ'a taviz vermek"** manasına geldiğini ve **"laiklik prensibi ile bağdaşmadığı"**nı ileri sürerek muhalefeti sindirme kampanyası başlattı.

Parti tüzüğünün 6. maddesi aynen şöyle idi: ***"Fırka efkâr ve itikâdât-ı dîniyeye hürmetkârdır."***[17] Halk Partililer, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın memleketi yüzlerce yıl geriye götürecek bir hareket olduğunu, parti tüzüğündeki bu maddenin de *"laikliği ortadan kaldırmak amacıyla sûret-i mahsûsada konulduğunu"* iddia etmeye başladılar. Onlara göre Anayasasında **"Devletin dini islâm'dır"** cümlesinin yer aldığı bir ülkede böyle bir cümleyi parti tüzüğüne koymak affedilir suçlardan(!) değildi. O halde, Fırka'nın programındaki bu 6. madde "gereksiz bir madde idi, tahrikçi idi; zira mefhum-u muhalifinden, **'Cumhuriyet Halk Fırkası'nın efkâr ve itikâdât-ı dîniyeye hürmetkâr olmadığı'** sonucu çıkıyordu."[17]

Halk Partisi yönetimi, kendilerine karşı oluşan her muhalefeti "laiklik karşıtı", "cumhuriyet düşmanı", "gerici" bir hareket olarak görme eğilimindeydi.

Halk Partili elite göre, 1922 yılından itibaren uygulamaya konulan laiklik yolundaki değişiklikler pek çok çevrede Cumhuriyet Halk Fırkası'na karşı büyük bir direnmenin doğmasına neden olmuştu. Terakkiperverciler de bu karşı tepkinin bayraktarlığını yapıyorlardı. Özellikle doğu bölgelerindeki propagandaları çok etkiliydi. Parti örgütünü kurarlarken "Halk Fırkası dini batırıyor; Terakkiperverler buna mani olacak ve dinimizi yeniden canlandıracaktır" kabilinden söyledikleri sözler hayli anlamlıydı.[18]

İktidara alternatif olabilecek bir muhalefete asla ve kata tahammülü olmayan komitacı Halk Partililer, bu yeni partiyi susturmak ve kapatmak için, irticâ yaygarası ile yetinmeyip işi Meclis'te kan dökmeye kadar götürdüler. Terakkiperver Parti Ardahan mebusu Halit Paşa'yla Halk Partili Ali Çetinkaya, Ali Saip, Avni, Ali Kılıç, Hüseyin ve Rauf tartışırken Halit Paşa sırtından vurularak öldürüldü. Katiller hakkında hiç bir takibat yapılmadı.[19]

Terakkiperverciler, partilerinin kapatılması için her türlü yol ve yöntemin kullanılabileceğini bu olayla anlamışlardı. Nitekim, Şubat 1925'te patlak veren Şeyh Said isyanı, derhal Terakkiperver Parti ile irtibatlandırıldı ve çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak parti kapatıldı: 3 Haziran 1925.

Ş. Süreyya Aydemir'e göre, Terakkiperver Fırka, "Liberal-Muhafazakâr bir nitelik gösteriyordu. Bir normal zaman, normal Meclis ve durmuş, oturmuş bir rejimin fırkasıydı. Halbuki yeni Türkiye bu şartlar içinde değildi. Türkiye'de bulutlar henüz çok fırtınalara gebeydi. Ne Liberalizmin, ne de muhafazakârlığın, bu şartlar içinde yaşatılmasına imkân yoktu."[20]

ŞEYH SAİD İSYANI VE TAKRİR-İ SÜKÛN KANUNU

Nakşibendi şeyhi Palulu Şeyh Said'e bağlı olduğu iddia edilen kuvvetlerin 13 Şubat 1925'te Ergani'nin Piran köyünde başlattıkları silahlı tepki, Fethi Okyar

hükumeti tarafından lokal bir ayaklanma olarak değerlendirmiş ve bölgede bir ay süre ile sıkıyönetim ilan edilmişti. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası da isyanı lanetlemiş ve hükumetin alacağı tadbirleri destekleyeceğini açıklamıştı. Ancak, iktidardaki Halk Partisi'nin **"şahinler kanadını"** temsil eden İsmet Paşa - Recep Peker grubu, isyanı **"rejimi devirmeye yönelik topyekün bir hareket"** olarak değerlendi ve Fethi Bey'i Başvekillik'ten istifa ettirmek için harekete geçti. Böylece, Halk Fırkası iktidarının yeganc alternatifi olan Terakkiperver Fırka'yı tasfiye etmek için de fırsat doğmuş oluyordu.

2 Mart 1925'te yapılan Halk Fırkası umumi heyet toplantısında, şahinler, isyanın "efkâr ve itikadât-ı diniyeye hürmetkârız" diyen Terakkipervercilerin tahriki ile başlamış bulunduğunu savunarak tüm memleket çapında tedbir alınması ve partinin de kapatılması gerektiğini ileri sürdüler. Fethi Okyar, tüm ülkede tedbir almaya kalkışmanın "manasız bir gayretkeşlik olacağını". Terakkiperver Fırka ile isyan arasında münasebet kurmanın da ciddiye alınamayacağını belirterek şöyle dedi:

"-Türkiye Cumhuriyeti'nin dini islam'dır. Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu'nda bu madde vardır. Ben de müslümanım ve dinime hürmetkârım. Hanginiz efkâr ve itikâdât-ı dîniyeye hürmetkâr değilsiniz?"[21]

Recep Peker'in ısrarlı ve şiddetli eleştirileri üzerine Fethi Bey şu açıklamada bulundu:

"-Şarktaki isyanın hakiki mesulü Recep Bey'dir. Dahiliye Vekaleti'nde bulunduğu devre içindeki idaresizliği dolayısıyla memlekete bir Kürdistan meselesi çıkarmıştır. Recep Bey, şarkta takip ettiği siyaset dolayısıyla burada yaşayan insanları isyan ettirecek hale getirmiştir."[22]

Bütün bu tartışmaların sonunda yapılan oylamada Fethi Bey hükumeti, 60'a karşı 92 oyla iktidardan düştü. Yeni kurulan kabinede İsmet Paşa Başvekil, Recep Peker de Milli Müdafaa Vekili olmuştu. Şahinler işbaşındaydı. İlk iş olarak Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarıldı ve 4 Mart 1925'te yürürlüğe girdi:

Madde 1: *İrticâ ve isyana ve memleketin içtimai nizamıyla huzur ve sükuneti ve emniyet ve asayişini ihlâle bais bilumum teşkilat ve tahrikât ile teşebbüsât ve neşriyâtı, hükumet re'sen ve idareten men'e mezundur. İşbu ef'al erbabını hükumet istiklal Mehkemeleri'ne sevk edebilir.*

Madde 2: *İşbu kanun, neşri tarihinden itibaren iki sene müddetle mer'idir.*[23]

Fethi Bey, isyanın iki ayda bastırılacağını söylemişti ve nitekim böyle de olmuştu. Ama çıkarılan kanun iki ay değil, iki sene de değil, tam dört sene sonra (4. 3. 1929'da) yürürlükten kaldırılacaktır. Bu dört sene zarfında da "Tek Parti" iktidarına rakip olabilecek bütün alternatifler **"irtica... isyan... âsâyiş..."** bahane edilerek ortadan kaldırılmış olacaktır. Nitekim, Terakkiperver Parti kurucuları, Takrir-i Sükûn Kanunu tartışılırken bu endişelerini dile getirmişlerdir: Rauf Bey, *'Küçük bir kasaba şeyhi tarafından çıkarılan isyan ile* ***"Cumhuriyet'in tehlikede oldığunu"*** *iddia etmenin gülünç olduğunu'* ifade ederek 'hükumetin meseleyi kasten büyüttüğünü ve bununla muhaliflerini tasfiye etmek gayesini taşıdığını' söylemiştir. Kazım Karabekir Paşa ise, isyan bahanesiyle halkın baskı altına alındığını iddia ederek şöyle konuşmuştur: *"İstiklal Mahkemeleri, adından da anlaşılacağı üzere İstiklal Harbi zamanına aittir. Biz Şeyh Said'e karşı İstiklal Harbi mi yapıyoruz?"*[24]

Bu eleştiriler, şahinlerin daha da sertleşmesine yol açtı. Meclis'in onayından geçirilen bir kararnameyle, Recep Peker'in *"her sabah sütunlarından milletin yüzüne fışkıran saralı ifrazat"* olarak tanımladığı basına yasaklamalar getirildi. "Havali-i Şarkiye'de İdare-i Örfiye Mıntıkasında Tatbik Edilecek Sansür Talimatnamesi"nin 15. maddesi şöyleydi: *"Sıkıyönetim bölgesi içinde yayımlanan bütün gazete ve dergiler basımdan önce sansüre tabidir."* 16. madde ise, *"Sıkıyönetim bölgesine dışardan idhal olunacak bütün gazete ve dergiler sansürce görüldükten sonra dağıtılır"* hükmünü getiriyordu.

Kanun kabul edilir edilmez, Bakanlar Kurulu kararıyla gazete ve dergi kapatılması işlemleri başladı. Önce İstanbul'da yayımlanan Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklâl, Tok Söz ve solcu Orak Çekiç ile Aydınlık, İslamcı Sebilürreşat kapatıldı. Bunu Millet, Resimli Hafta, l'resse de Soir (İstanbul), Yoldaş (Bursa), Sadây-ı Hak (İzmir), Doğru Söz (Mersin), Kahkaha (Trabzon), İstikbal (Trabzon), Sayha (Adana) gazetelerinin kapatılması izledi. Bir buçuk ay kadar sonra Hüseyin Cahid'in (Yalçın) çıkardığı Tanin, 11 Ağustos'ta Ahmet Emin'in (Yalman) Vatan'ı kapatıldı.[25]

Ertesi günlerde de Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na bir gece ani baskın yapılarak bütün evrakları çuvallara doldurulup Emniyet Merkezi'ne götürüldü. Henüz yeni kurulduğu için Ankara'nın dışında pek örgütlenemeyen ve evrakları arasında da ithama vesile edilecek bir vesikaya rastlanamayan Terakkiperver Fırka, bir mahalle kahvesinde **"hilafeti geri getireceklerini"**(!) iddia eden sözde iki parti mensubunun (Paşamandıralı Kamil ile Salih Başo) suçüstü (!) yakalanması üzerine kapatıldı.

Hükumetin kamuoyuna yaptığı açıklama şuydu:

"Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programında mevcut 'efkâr ve itikâdât-ı diniyeye hürmetkar olmak' esasını ***irticâkârâne tahrîkâta*** *vesile ittihaz eden bazı eşhâsın tahrikât yaptıkları sabit olmuş ve fırkanın ka-*

Ali Fuat Cebesoy

nuni vaziyeti hakkında hükumetin dikkatinin çekilmesine müttefikan karar verildiğine dair mahkeme kararı Müdde-i Umûmilik'ten (Cumhuriyet Savcılığı'ndan) hükumete tebliğ olunmuştur.

"Vatandaşların aldatılmaktan ve tahrikten korunması için Terakkiperver Fırka'nın faaliyetten men'i, hükumetin artık müsamaha edemeyeceği vazifeler arasına girmiştir.

"Binaenaleyh bu kararnamenin tebliği tarihinden itibaren Takrir-i Sükûn Kanunu ahkâmına tevfikan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın bilcümle merkez ve şubeleri, alakalı hükumet memurları tarafından kapatılacaktır."[26]

Görüldüğü gibi, hükumet açıklamasında yer alan parti kapatma gerekçesi kelimenin tam anlamıyla **"suyu bulandırma hikayesi"** idi. Şeyh Said isyanını bastırmak bahanesi ile her türlü muhalefeti sindirmeyi amaçlayan Tek Parti despotizmi, sadece Diyarbakır İstiklal Mehkemesi'nde 49 kişiyi idama mahkum etmişti. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin hedefi ise Terkkiperver Parti ve gazetecilerdi. İstanbul'da yayınlanmakta olan **ondört** gazeteden **sekizi** kapatılmıştı.

Bu arada Parti önde gelenlerinin milletvekillikleri kaldırıldı ve 150 kişi yurt dışı edildi. Dr. Adnan Adıvar ile Halide Edip Adıvar da Türkiye'yi terketti.[27]

İstiklal Mah. Başkanı Kel Ali

Böylece, Şubat 1925'te patlak veren isyanın ardından gelen olağanüstü tedbirler ve Takrir-i Sükûn Kanunu (1929'a kadar yürürlükte kaldı), hükümetin Türkiye'nin yasal çehresini tümüyle değiştiren düzenlemeler yapmasını sağlayacaktı.[28]

Takrir-i Sükûn Yasası, "gelenekçi, liberal ya da ileri ayırımı yapmaksızın, resmi ideoloji'nin dışındaki tüm siyasal örgütleniş'le birlikte direnen basın'ı ve yığınsal iletişim kanallarını da kapatıyordu."[29]

Yasaklama, öylesine kapsamlı idi ki, sonraki yıllarda İsmet Paşa'yı ısrarla müdafaa edecek olan gazeteci Hüseyin Cahid Yalçın da bu tırpanlamadan payını almıştı. H. Cahid'in suçu ise, Tanin gazetesinde, Terakkiperver Parti binasına yapılan baskından **"baskın"** diye söz etmekten ibaretti. Konuyla ilgili Ankara İstiklal Mahkemesi'nin kararı aynen şöyleydi:

"13 Nisan 1925 tarihli Tanin gazetesinde, Terakkiperver Fırkası'ndaki 'araştırma'yı 'baskın' şeklinde gösteren yazı üzerine cereyan eden muhakeme sonunda, gazetenin siyasi mesleğinde imtiyaz sahibi Hüseyin Cahit Bey'in hakim olduğu, Baha, Kadri ve Muammer beylerin ifadesiyle de anlaşılması üzerine, Cahid Bey de davaya dahil edilmiş ve kendisi müebbet sürgün cezasına mahkum olunmuştur."[30]

Birçok gazetenin kapatılıp Hüseyin Cahid Bey'in de Çorum'a sürgün gönderilmesi, diğer gazetelerin gözünü korkutmaya yetiyor, yasakçı hükumete yağ çekmekten başka çareleri kalmıyordu. Hür Fikir gazetesinin başmuharriri Kılıçzâde Hakkı Bey'in ismet Paşa ile yaptığı mülakat, 18 Temmuz 1925'te altı gazetede birden büyük puntolarla yayınlanıyordu. Kılıçzâde'nin, gazetecilik tarihine bir **"dalkavukluk şaheseri"** olarak geçecek nitelikteki ifadeleri aynen şöyleydi:

"İsmet Paşa Hazretleri bana seyahatim hakkındaki intibalarımı sordu. Kendisine dedim ki: -Eseriniz olan Takrir-i Sükûn Kanunu bir mucizedir ki, Mesih ibni Meryem'in ma'ruf ekmek ve balıklarından ziyade halkı doyurmuştur. Bu mucizevi kanun sayesindedir ki, Türk vatanı bugüne kadar görmediği asayişe nail olmuştur. Dört sene daha uzatılmasını rica edeceğim."[31]

Kısaca, Şeyh Said isyanı, Tek Parti faşizmini sürdürmek için bulunmaz bir fırsat olmuş, istiklal Mahkemeleri de muhalefeti ve basını susturma görevini başarı ile tamamlamıştır. Ali Fuat Cebesoy'un ifade ettiği gibi, zaten istiklal Mahkemeleri'nin asli fonksiyonu da bu idi:

*"Birinci Büyük Millet Meclisi'nde ne kadar tanınmış muhalif varsa, hepsi birer bahane bulunarak İstiklal Mahkemeleri'ne getirilmiş ve bunların ekserisi birer surette cezalandırılmışlardı. İstiklal Mahkemeleri'nin en mühim icraatı, **muhalefeti ve matbuatı susturmak ve ortadan kaldırmak** olmuştur."*[32]

TERAKKİPERVER CUMHURİYET FIRKASI VE İRTİCÂ

Yukarıda da görüldüğü gibi, Terakkiperver Parti'nin kapatılma gerekçesi, kamuoyuna **"irticâ tahrikçiliği"** olarak takdim edilmiştir. Bu iddianın tek delili de Parti tüzüğünde yer alan "dini fikirlere ve inançlara saygı" cümlesidir.

Resmi tarihe göre: "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, kısa zamanda padişahçı, şeriatçı ne kadar muhalif varsa hepsini içine almıştı. Karşı ihtilalin zehirli tohumları, muhalif parti kanalı ile ekilmeye başlamıştı."[33]

Yine resmi tarihçilere göre, Terakkiperver Parti **"irticâ'ın hortlamasına"** vesile olmuş, Şeyh Said isyanına cesaret vermiştir: "Suçluların İstiklal Mahkemesi huzurunda yaptıkları itiraftan kesin olarak anlaşılmıştır ki, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın programında yer alan, 'dini fikir ve inanışlara hürmet edileceğine ve idarede yerinden yönetim (adem-i merkeziyet) usulünün uygulanacağına' dair hükümler ve parti mensuplarının bu hükümlere dayanarak yaptıkları propagandalar, ayaklanmayı tertip edenlerin işine yaradıkları gibi, halka isyan cesaretini de vermiştir."[34]

Öte yandan Fırka'nın *"dini siyasete alet ettiği, memleketi dinsizlerden kurtarmak gayesi ile gericiliği yaydığı ve bu yüzden doğuda çıkan gerici isyan hareketinin parti mensupları tarafından meydana getirildiği"* iddia edilmiştir.[35]

Falih Rıfkı Atay'a göre, "hissiyat-ı diniyye"den bahseden bir partinin *"bütün irtica unsurlarını tahrik edeceği"* meydanda idi. "Cumhuriyet devri boyunca ne zaman bir muhalefet hareketi uyansa, onun başlıca kuvveti, liderler istese de istemese de irticâ olması tabii idi."[36]

Laikçi önyargılarıyla maruf Neşet Çağatay'ın iddiasına göre "bir dinci tepki olarak ortaya çıkmış olan bu isyan, Terkkiperver Cumhuriyet Partisi tarafından desteklenmişti. Bu sebeple **İttihat ve Terakki Fırkası'nın bir devamı da sayılan** bu parti, Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak kapatıldı."[37]

Neşet Çağatay, Terakkiperver Parti'nin, *"İttihat ve Terakki Fırkası'nın devamı"* olduğunu iddia etmekle, partinin kendince haklı nedenlerle kapatıldığına ilişkin bir delil(!) daha ortaya sürmüş olmaktadır. Halbuki, İttihat ve Terakki Fırkası'nın sahip olduğu misyona daha ziyade iktidardaki Halk Fırkası denk düşmektedir.

Öte yandan, Terakkiperver Parti, isyanı desteklemek şöyle dursun şiddetle bastırılması gerektiği konusunda hükumete açıkça destek vermişti. Parti Genel Başkanı Kazım Karabekir Paşa, isyanla ilgili görüşlerini Meclis kürsüsünden şöyle açıklamıştı: *"Dini âlet ederek milli mevcudiyeti tehlikeye sokanlar lânete şâyandır. Bu hareket, vatana ihânettir. Bunların en şiddetli şekilde tedibi için hükümetin yapacağı her hareketi partimiz bütün kuvvetiyle destekleyecektir."*[38] Partinin yayımladığı ilk beyannamede şu ifadeye yer verilmişti: *"Her nevi irticaî hareketlere mukavemetten çekinmeyeceğiz."* [39] Ali Fuat Cebesoy da isyan üzerine şunları söylemiştir: *"isyanlar, irticâlar tenkil, asiler ve mürtecîler te'dip olunmalıdır."*[40]

Böylece, birkaç aylık muhalefete bile tahammülü olmayan Tek Parti yönetimi "baskıcı" yönetimini artırarak sürdürecek ve giderek **"Tek Parti, Tek Şef, Tek Millet"** hülyasını gerçekleştirmeye çalışacaktır. Bu "Tek Parti" zihniyetidir ki, 1930'da Serbest Fırka, 1960'da Demokrat Parti ve sonraki yıllarda sayısız partiyi kapatarak köhnemiş totaliter rejimi ayakta tutma çabasını umutsuzca sürdürecektir. 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat süreçleri de aynı totaliter anlayışın "başarısız" uygulamalarından başka bir şey değildir. ■

(Gelecek sayımızda irtica paranoyasının bir başka halkasını: "Serbest Fırka Olayı"nı inceleyeceğiz.)

DİPNOTLAR

1) Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev. Yavuz Alogon, Sarmal y., İst/1995, s.10 (Cumhuriyetin kurucuları, "çürümüş geçmiş"ten kopmak için sürekli çaba göstermişler ve kurdukları rejimin eski ile hiç bir ortak özellik taşımadığını vurgulamışlardır.)

2) Feroz Ahmad, İttihatçılıktan Kemalizme, çev. Fatmagül Berktay, Kaynak y., ist/1996, s.178,179.

3) Taha Parla, Türkiye'nin Siyasal Rejimi, İletişim y., İst/1995, s. 146,147.

4) Bkz. Tarık Z. Tunaya, Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri, Yedigün mat., 1960/ist., s. 78-81, "Garpçılar" bölümü.

5) Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, Remzi kit. İst/1969, c.2, s.51,52, 57.

6) Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Atatürk özel Sayısı. C. 1 Sayı: 12, Eylül 1988, s. 911.

7) Erol Güngör, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Töre-Devlet y., İst/1980, s. 107.

8) Şükrü Karatepe, Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İz y., İst/1993, s. 33.

9) İsmail Hüsrev (Tökin), Milli Kurtuluş Devletçiliği, Kadro, S. 18. Haziran 1933, s.25.

10) Ahmet Demirel, Birinci Mecliste Muhalefet, İletişim y., İst/1995, s. 45-46.

11) Bkz. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, 1954/Ankara, II/104.

12) Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c.V, Temmuz 1989, Sayı: 15, s. 599.

13) F. Ahmad, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s. 81

14) Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: II , Mart 1986 Sayı: 5, s. 391.

15) F. Hüsrev Tökin, Türk Tarihinde Siyasi Partiler, Elif y., İst/1965, s.70; Fikri Karanis, Koltuk Değnekli Demokrasi, İst/1994, s.90-91.

16) Tekin Erer, Yasakçılar, Toker mat. İst/1965, s.12.

17,18) Atatürk Merkez[illegible]rgisi, C[illegible] Mart 1985, Sayı: 2, s.520, 521.

19) T. Erer, Yasakçılar, s.17.

20) Ş. S. Aydemir, İkinci Adam, c.1, s.298.

21) T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, Ticaret Postası mat. İst/1963, s. 38; F. Karanis, a.g.e., s.95.

22) T. Erer, Yasakçılar, s. 18-19. Bu bağlamda Ş. Süreyya Aydemir de Cumhuriyet hükumetlerinin doğu politikasının yanlışlığına işaret eder ve şöyle der: "Şark isyanı bastırılmıştı. Fakat doğu, daima bizde kanayan bir yara olarak kaldı... idare makamları ve kurulan müfettişlikler ise... temel yapıya eğilecek, orada ıslahat yapacak yerde 'Kürt yoktur, Türk vardır' gibi temel yapıya inmeyen beyanlar ve raporlarla hem kendi kendilerini, hem hükümeti oyaladılar." (Ş. S. Aydemir, İkinci Adam, c.1, s.305.

23) F. Hüsrev Tökin, a.g.e., s. 71; T. Erer, Yasakçılar, s.20. Ayrıca, 25 Şubat 1925 tarihli ve 556 numaralı Kanun da, dini ya da mukaddesat-ı diniyeyi siyasete alet etmek için cemiyetler kurmayı vatana hiyanet sayarak yasak etmekte ve bu yolla devlet şeklini değiştirmek isteyenleri, ya da devletin güvenliğini tehlikeye düşürenleri, yahut halk arasına nifak sokanları idamla cezalandırmaktadır. (Gotthard Jaschke, Yeni Türkiye'de İslamlık, Bilgi y., İst/1972, s. 21.)

24) T. Erer, Yasakçılar, s.20.

25) Alpay Kabacalı, Türk Basınında Demokrasi, s. 133,134.

26) T. Erer, Yasakçılar, s. 25-26; Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 44-45.

27) Johannes Glasneck, Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye, çev. Arif Gelen, Onur y., Ank/1976, s.232.

28) Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s. 116.

29) Ali Gevgilili, Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk, Bağlam y, İst/1990, s.125.

30,31) T. Erer, Yasakçılar, s. 26, 27.

32) A.g.e., s.29. Mete Tunçay, Bilineceği Bilmek (Alan y., İst/1983) adlı eserinde, bu dönemdeki istiklal Mahkemelerinin estirdiği terör hakkında şu bilgileri verir: "Cumhuriyet terörünün en önemli araçlarından biri olan Ankara istiklal Mahkemesi, Şeyh Said ayaklanması üzerine Takrir-i Sükun Kanunu'nun çıkarılmasından sonra kurulmuş olan iki olağanüstü mahkemeden biriydi. Şark İstiklal Mahkemesi'nin görev alanının isyan bölgesiyle sınırlı olmasına karşılık, Ankara İstiklal Mahkemesi geri kalan bütün Türkiye içinde seyyardı... O yıl içinde, başka birçoklarının yanısıra 'Aydınlık'çıları da mahkum eden bu kurul, daha sonra özellikle 'Şapka Devrimi'ne karşı ülkenin dört bir yanında patlak veren hareketleri bastırmak için şehirden şehire koşmuş, pek çok adam asmıştır. 1926 yazında İzmir suikastı girişimi sanıklarını da bu kişiler yargılayacak, o dövânın devamı olarak Ankara'da son İttihatçıların da defterlerini dürecekleridir." (s. 108,109.)

33,34) Prof. Dr. Hamza Eroğlu, (Yüksek öğretim Kurumları için) Türk İnkılap Tarihi, M. E. B., İst/1982, s.288, 289.

35) F. H. Tökin, a.g.e, s.71.

36) F. Rıfkı Atay, Çankaya, Dünya y., c.2, s. 346.

37) N. Çağatay, Türkiye'de Gerici Eylemler, AÜİFY, Ank/1972, s.27.

38) T. Erer, Yasakçılar, s.18.)

39) T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, s.31.

40) A.g.e., s. 37-39.

Umran
aylık siyasi düşünce ve kültür dergisi

Sahibi
Umran Yayıncılık
Turizm San. ve Tic. Ltd. Şti. Adına
Abdullah Yıldız

Genel Yayın Yönetmeni
Cevat Özkaya

Yazı İşleri Müdürü
Veli Kahraman

Yayın Kurulu
Cevat Özkaya, Abdullah Yıldız,
Mesut Karaşahan,
Metin Çığrıkçı, Şakir Altıntaş

İdare Merkezi
Kıztaşı Cad. No: 56/1 Fatih-İst.
Tel: (0212) 533 72 02-631 13 85
Fax: 534 88 88
e-mail: umran@alnet.net

Abone Şartları
Yıllık (12 sayı): 3.000.000 TL.
Öğrenci (12 sayı): 2.500.000 TL.
Yurtdışı Yıllık: 60 DM- 40 $
Posta Çeki No:
Veli Kahraman 1605072
Fiyatı: 250.000 TL.

Temsilcilikler
Ankara Hikmet Erdem (0312) 435 91 27
Trabzon Abdullah Yaylı (0462) 321 95 44
Adana Kamil Yıldırım (0322) 363 34 19
Isparta Mustafa Senirli (0246) 218 39 27
Zonguldak Abdullah Karagül (0372) 253 06 19
İzmir Naci Cephe (0232) 253 32 61
İzmit Cengiz Durak (0262) 325 68 14
Almanya Sedat Yıldız Kobusserdamm 23
10967 Berlin Almanya
Tel: (0049) 0172 724 72 22

Dizgi, İçdüzen, Kapak: Umran
Baskı: Yıldızlar Matbaacılık A.Ş.
Tel: 576 29 89 -544 17 47

Umran'dan

Değerli Okuyucu,

Bu sayımızda, **"sanal irtica"** adını önerdiğimiz son haftaların gündeminden düşürülmeyen, ısıtılıp ısıtılıp tekrar hortlatılan, temcit pilavı gibi ağızlarda çiğnenip duran **"irtica ve türban"** yaygaralarına dikkat çekiyoruz.

Öyle görünüyor ki, birileri, çarşaf, başörtüsü ve türban gibi simgeleri **"sorun"** haline getirerek "irtica" çığırtkanlığıyla ortalığı karıştırıp totaliter egemenliklerine meşruiyet kazandırmaya çalışıyorlar. Bu amaçla, halkın inançlarına, manevi değerlerine ve geleneksel yaşam tarzına karşı topyekün bir saldırı başlatıyor ve; psikolojik savaşın bütün unsurlarını kullanıyorlar. Aslında sorunun temelinde, yetmiş küsür yıldır halka tepeden dayatılan Batılı yaşam tarzı ile halkın bin yıllık geleneksel-İslami değerlerinin uyuşmaması yatmaktadır. Sorun, iktidarların zorla kendi felsefelerine inandırılmış bir halk yaratma sorunudur. Muktedirler bu sevdalarından vazgeçmedikçe de sıkıntılar, problemler bitmeyecektir. Ama herkes bilmeli ki bu asırlık savaşın nihai galibi **"samimi müslüman halk"** olacaktır.

Umran bu sayısında başörtüsü/türbanla gündeme getirilen işte bu sun'i sorunu yani **"sanal irtica"**ı kapak konusu yapıyor. Yazarlarımız Burhaneddin Can ve Cevat Özkaya, konuyu değişen iç ve dış siyasal konjonktür açısından, Celaleddin Vatandaş da iktidarların geleneksel **"meşruluk sorunu"** bağlamında ele alıyorlar. Abdullah Yıldız ise **"İrtica'ın Serüveni"** tefrikasının bu ayki bölümü (Serbest Fırka Olayı ve İrtica Parayonası) ile, bu **"sanal"** soruna tarihsel bir perspektif kazandırıyor.

Ayrıca, Umran'ın bu sayısında Mesut Karaşahan, sistemin **"totaliter"** karakterine gönderme yaparak halkın bu düzenlerde nasıl **"sürüleştirildiğine"** dikkat çekerken; Abdurrahman Arslan, Türkiye'deki despotik laisizm uygulamasının kendi **"etik/ahlak"**ını üretemediğine işaret ediyor.

Öte yandan, Mustafa Aydın, **"Sanal İrtica"**ın kurbanı olarak Refah Partisi'nin kapatılması olayını sosyolojik açıdan değerlendiriyor. Abdurrahman Emiroğlu ise, Fazilet Partilileri **"geçmişe sünger çekme"** tehlikesine karşı uyarıyor.

Umran, bu sayıda okuyucularına önemli bir **"belge"** sunuyor. Gündemdeki konuları, bilhassa "ararejim" ve "irtica" tartışmalarını daha sağlıklı değerlendirmek açısından Cumhurbaşkanı Demirel'in "dünkü ve bugünkü" görüşlerini mukayese imkanı veren konuşmalarını oldukça ilginç bulacağınızı umuyoruz

Yine bu sayıda, Muharrem Balcı'nın **TCK** ve Ahmet Tunbak'ın **Türk Sendikacılığı** ile ilgili "analiz" yazıları, Cevad Özkaya'nın **Kosova Sorunu** ve Mehdi N. Çetinbaş'ın **Kafkasya** ile ilgili yazıları yer alıyor.

Kültür-Sanat ve Kitap sayfaları, İslam Dünyası ve Türkiye Panoramaları ve Haluk Burhan, Said Çekmegil, Ahmet Mercan'ın yazıları Umran sayfalarını süslemeye devam ediyor.

Allah'ın lütfu ve okuyucularının desteği ile daha güzel Umran'larda buluşmak duasıyla.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

bu sayıda...

3 **CEVAT ÖZKAYA**
Sanal İrtica Despotizme Bahane

6 **BURHANEDDİN CAN**
Türban Üzerinden Psikolojik Harp

13 **CELALEDDİN VATANDAŞ**
Türkiye'de İktidarın Meşruluk Sorunu ve Başörtüsü

19 **MESUT KARAŞAHAN**
Totaliter Sistemlerde Halk Nasıl Sürüleştirilir?

24 **ABDURRAHMAN EMİROĞLU**
Refah'tan Fazilet'e Ya Da Geçmişe Sünger Çekmek

26 **ABDURRAHMAN ARSLAN**
Ahlak Laiklik İktidar

29 **HALUK BURHAN**
Değiştirme Zemini

31 **MUSTAFA AYDIN**
Refah Partisi'nin Kapatılması Üzerine Bir Değerlendirme

37 **ABDULLAH YILDIZ**
Serbest Fırka Olayı ve İrtica Paranoyası

42 **MUHARREM BALÇI**
Türk Ceza Kanunu Öntasarısı Veya Panik Mevzuatı

46 **AHMET TUNBAK**
Örgütlü Mücadele İçin Yeniden, Hepbirlikte

48 **METİN ÇIĞRIKÇI**
Itaat ve Kurtuluş Ameli Kurban

49 **SAİD ÇEKMEGİL**
Ey Aziz Kardeş!

51 **AHMET BAYDAR**
Modern Şehirlerin Geleneksel Bir Sapması: Büyücülük-II

57 **CEVAT ÖZKAYA**
Kosova İkinci Bosna Olmamalı

61 **MEHDİ NÜZHET ÇETİNBAŞ**
Kafkasya'nın Mektubu

63 **MUSTAFA ÖZCAN**
Ayın Panoraması/İslam Dünyası

68 **AYIN PANORAMASI/TÜRKİYE**

72 **AHMET MERCAN**
Şu Sanal Dünyaya Konup Göçenler

74 **ERTUĞRUL BAYRAMOĞLU**
Yansımalar

76 **ŞÜKRAN BUDAKSAL**
Kültür Sanat

78 **İDRİS KAHRAMAN**
Kitap Dünyası

80 **CANER DOĞAN**
Şair Sen ve Ben

Türban Üzerinden Psikolojik Harp

s. 6

Ahlak Laiklik İktidar

s. 26

R.P.'nin Kapatılması Üzerine

s. 31

Kosova İkinci Bosna Olmasın

s. 57

Dünyadan...

s. 61

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

SANAL İRTİCA DESPOTİZME BAHANE

"İç ve dış düşmanların yoğun saldırıları karşısında tam da birlik ve beraberliğe muhtaç olduğumuz şu günlerde..." Türkiye'de yöneticilerin en çok kullandıkları bir cümle bu. Hep iç ve dış tehdit yoğun bir şekilde mevcuttur. Halk hemen ve acilen yöneticilerinin etrafında bir ve beraber olmak zorundadır. Bu, ülkemizde hiç güncelliğini yitirmemiş ve aşağı yukarı 70-80 seneden bu yana bütün nesillerin kafasına kazınmış bir söylemdir. Her dönemin kendine göre bir düşmanı vardır. Bu, bazen Komünizm, bazen bir savaş tehdidi, bazen ırkçılık, bazen bölücülük, fakat daima irtica'dır. Tehditlerden bazıları, pop müzik parçalarının "top 10" listeleri gibi, dönem dönem öncelik kazanırlar. Terfiler, tayinler, cezalar, suçlamalar, muhabbetler o günkü öncelikli tehdide göre dizayn edilir.

1940'lı yıllarda dünyada ırkçılık gelişme halindeyken, Türkiye'de siyasi söylem ona göre kurgulanır ve ırkçılar el üstünde tutulur. Sol ve Komünizm en büyük tehlikedir artık. Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'nda yenilmesi ile Türkçüler hapse atılır ve solcular birden munis hale gelip "tehlike" olmaktan çıkıverirler.

1950'li yıllardan sonra tehlike konsepti tekrar değişir; sol ön plana geçer. 1960 İhtilali'nden sonra ise, sol tehlike olmaktan tekrar çıkar ve yine muteber hale gelir. Bu arada irtica dönem dönem dozu artsa da, daima ve her zaman en önemli tehlikelerdendir. Kim cezalandırılmak isteniyor, kim yok edilmek isteniyorsa hemen "mürteci" olduğu ilan ediliverir. Artık onun kurtuluşu yoktur. Türk siyasal hayatının en sakıncalı kavramı da, yönetimde olanların, rakiplerini yok etmek için kullandıkları en etkili silah da "irtica"dır.

Yönetim, bu kavramlar etrafında dönmektedir. Dün "tu kaka" edilenler yedeğe alınır ve bugünkü tehlikeye karşı kullanılır. Gerektiğinde mürteciler solculara, solcular mürtecilere karşı, ırkçılar solculara veya solcular ırkçılara karşı kullanılırlar. Yönetim, bunlardan herhangi birine güç vererek onu mevcut tehlikenin üstüne rahatlıkla gönderebilir. Nitekim, '80'li yılların başında askeri yönetim, muhafazakar insanları Komünizm ve anarşi tehlikesine karşı "değerlendirirken", bugün bütün sol tandanslı ve "çağdaş" (!) in-

Cevat ÖZKAYA

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

sanlar "sanal" bir irticaya karşı seferber edilmiş durumdadırlar.

Yıllardan beri ülke insanları bu tehlikeler karşısında teyakkuz halinde bulunmaktan bitkin düştüler. Bu tehlikeler sahici olarak var mıydı? Varsa, kime karşı tehlikeydi? Bunlar sadece fizik gücüyle mi önlenebilirdi? Sistemin önerdiğinden başka yöntem yok muydu?

İnsanlar asla bu soruları soramadılar. Bu soruların cevabını düşünemediler. Teyakkuz halindeki insanların düşünecek sakin zamanları olabilir miydi? Onlar nereden, ne zaman ve nasıl geleceğini sadece "gerçek iktidar"ımızın bildiği bir tehlikeyi beklemekle meşguldüler. Tehlike çıktığı anda da savaşmakla yükümlüydüler.

Bütün bu tehlikeler topluma empoze edilirken, toplumun gerçek ihtiyaçlarını karşılaması beklenen ve devletin "öncelikli" görevleri arasında bulunan sağlık, eğitim, hukuk, ekonomi ve hatta dış politika alanlarının içler acısı hali gözlerden uzak tutulmaktadır. Adeta savaş yıllarındaki gibi uzayıp giden ekmek kuyrukları, emeklililerin maaş kuyrukları ve hastanelerin önünde bitap insanların oluşturduğu manzaralar gün geçtikçe vehametini artırmaktadır. Sırf bir inatlaşma uğruna, zaten yetersiz olan 5 yıllık eğitimin 8 yıla yayılmasıyla, birileri "çağ atladık, reform yaptık" diye düğün-dernek yaparken, aldıkları maaşları ile ayın sonunu getiremeyen öğretmenlerden 70-80 kişilik sınıflarda mucizeler yaratması beklenmektedir. Hukuk sistemi ise ayrı bir facia. "Dağıtılamayan, geç kalmış adalet zulümdür" denir; bizim adalet mekanizmamız ise, asla adaleti vaktinde dağıtamadığı için -dağıtılan şeyin "adalet" olup olmadığı ayrı bir konu- adaleti hızlı ve etkin dağıttığı varsayılan mafya kurumsallaşmaya başlamıştır. Ekonomi ise, yıllardan bu yana yüksek enflasyon girdabından kurtulamamıştır. Artık uluslararası arenada Türkiye'nin enflasyon sorunu ile ilgili fıkralar anlatılmaktadır. Hemen bütün dünyada enflasyon oranlarının düşük seyrettiği bugünlerde, enflasyonun nereye kaçtığı sorulmakta, adres olarak Türkiye gösterilmektedir. Dış politikada ise ülke, Robenson'un adasına dönmüş durumdadır; bütün komşularıyla kavgalıdır. Müttefikleri ile ilişkileri gevşemiş ve bir büyük bölge ülkesi olması gerekirken, kıytırık güvenlik gerekçeleri ile İsrail'in peşine takılmıştır. İmparatorluk bakiyesi bir devlet olarak yüzyılın başında terketmek zorunda kaldığımız Balkanlar, Kafkaslar ve Ortadoğu bölgesindeki gelişmeleri, adeta ilgisiz bir yabancı gözüyle seyretmektedir.

Bu sorunların hiçbirinin kaynağı irtica değildir. Bilakis, bu sorunlara muhatap olan ve halkın büyük çoğunluğunu teşkil eden kitleler, mürteci suçlamasına maruz kalmaktadırlar. Yine bu sorunların hiçbiri sanal bir irtica tehdidi kadar uğraşılmaya değer bulunmamaktadır.

* * *

Memleketin hal-i pürmelali böylesine ortada iken, sanal bir irtica tehdidinin oluşturulmasında en büyük paya sahip olan kurumlardan biri medyadır. "Halkın haber alma ve gerçekleri öğrenme hürriyeti" gibisinden kulağa hoş gelen ve ulvi gayelere hizmet ettiğini ifade ederek etkinlik alanını genişleten yazılı ve sözlü medyanın bir büyük kısmı, halkın manipüle edilmesinde, kendisine tevdi edilen görevleri eksiksiz bir şekilde yerine getirmiştir.

Müslim Gündüz ve Ali Kalkancı hadiselerinden itibaren en ufak bir meseleyi bile abartarak, bir anlamda habbe'yi kubbe yapıp müslüman kesimleri töhmet altında bırakarak, Sincan'da "balans ayarı" yapan tankların yolunu açmıştır. 28 Şubat'la başlayan post-modern darbe döneminde yapılan bütün dayatmaları şirin, masum ve haklı göstermeye çalışmıştır. Bu dayatmalar karşısında meşru zeminlerde hak aramaya çalışan insanları da kamuoyu nezdinde suçlu çıkarmak için özel maharetler sergilemiştir. Ülkenin "vahim bir tehlike" ile karşı karşıya olduğu izlenimini uyandırabilmek için, spikerlerin iyi ayarlanmış ses tonundan bıkıp usanmaksızın tekrarlanan görüntülere kadar Nazileri kıskandıracak propaganda taktiklerini başarı ile uygulamıştır medya.

Yazılı basındaki kalem erbabı da, istisnalar haricinde, yeteneklerini bu sanal irtica kampanyasının emrine vermekte tereddüt etmedi. Bir zamanlar Tank Sesiyle Uyanmak'ı "anti demokratik" bulanlar, Sincan'daki tankların sesi ile keyiflenip kendilerinden geçtiler. Her türlü özgürlükten yana olduğunu sık sık vurgulayagelmiş birçok kalemşör, başörtülü öğrencilerin okuma hakları ellerinden alınırken, ya suspus olup

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

oturmayı ya da bu yasakçı koroya ayak uydurmayı yeğledi.

Bu arada, Refah-yol hükumetini yıpratmak için fonksiyonel bir biçimde kullanıldığı anlaşılan Susurluk skandalına ilişkin bugün çok daha net bilgiler ortaya çıkmış olmasına rağmen, bunlar medyada hemen hiç ilgi görmemektedir. Acaba Susurluk soruşturmalarının daha ileriye götürülmemesi konusunda bir konsensüs mü ortaya çıkmıştır ki, bu konu artık medyada yer almamaktadır.

Bu tabloyu tamamlayanlar ise, sivil (görünümlü) toplum örgütleri oldular. Söz demokrasiden, hak ve özgürlüklerden, insan ve işçi haklarından açıldığında mangalda kül bırakmayan sözde sendikalarımızın hakperest (!) liderleri, MGK'nın sivil uzantısı gibi davranmakta bir beis görmediler. Son on yıl içerisinde, çalışan kesimin gelir düzeyinde % 30-40'lara varan reel bir düşüş yaşanırken, bu insanların haklarını korumak konusunda asla birleşemeyen kişileri, hangi sihirli gücün biraraya getiriverdiği doğrusu merak konusudur.

Böylece ilkeler, görevler, haklar, sorumluluklar bir kenara bırakılarak ve insanlara hayatı çekilmez hale getiren problemler yok sayılarak, bütün kurum, kuruluş ve kişiler enerjilerini bu sanal irtica tehdidine karşı konuşlandırdılar.

* * *

Türkiye, parlamenter sistemle yönetildiği iddia edilen bir ülke. Parlamenter sistem, seçilmişlerin atanmışlara amir olduğu bir yönetim tarzının adıdır. Ve parlamenterler, kendilerini seçen halk kitlelerinin sorunlarını çözmek için oradadırlar ve ancak bu insanlara karşı hesap vermek durumundadırlar. İşin teorisi böyledir. Fakat, Türkiye'de uygulanan pratiğe baktığımızda durumun hiç de böyle olmadığı görülüyor. Alaturka bir demokraside parlamenterler, öncelikle liderlerine, liderler de dahil bütün parlamenterler ise, seçilmemiş ancak gücü elinde bulunduran mekanizmalara tabi hale geliyorlar. Bu andan itibaren de halk devre dışı kalıyor ve siyaset, artık elitlerarası bir güç mücadelesine dönüşüyor. Son bir aylık dönemde herkesin gözü önünde yaşananlar, bu mücadelenin son derece ilginç ve canlı bir örneğini teşkil etti. Ülkenin Başbakanı, "kendilerine irtica ile mücadele görevi vermediğini" söylediği kurum tarafından adeta azarlandı ve "makamı ve mevkii ne olursa olsun, kimsenin kendilerine görevlerini hatırlatamayacağı" ihtarıyla karşılaştı. Bu, normal demokratik sistemlerde tasavvuru bile mümkün olmayacak bir davranış tarzıdır.

Keza, Şükrü Elekdağ'ın da söylediği gibi, "28 Şubat kararlarını almasından bu yana Milli Güvenlik Kurulu (MGK), hükumetin üstünde bir 'vesayet makamı' veya bir 'üst-kabine' gibi hareket etmekte, irticai faaliyetlerle mücadele alanındaki kararlarının uygulanması hususunda hükumete uyarılarda bulunmakta ve lüzum gördüğünde görüşlerini 'dayatma' yoluna gitmektedir. Gerçek durum budur. Özellikle 17-27 Mart dönemindeki gelişmeler bu söylediklerimizi açıkça doğruluyor."

27 Mart 1998 MGK toplantısından itibaren her ne kadar "kriz"in aşıldığı ve devletin tepesinde bir sivil-asker uzlaşmasının sağlandığı iddia ediliyorsa da, bu bir çıkış yolu değildir. Zira uzlaşma adı verilen şey, sivil otoritenin, vesayeti kabullendiğinin tescili anlamına gelmektedir. Çünkü uzlaşma, "sizin dayatmanıza gerek yok, ben istediklerinizden daha fazlasını Meclis'in meşru zemininde yapmaya söz veriyorum" türünden bir taahhüde dayanmaktadır. Ve Meclis'e sevkedilmesi düşünülen, hak ve özgürlükleri alabildiğine kısıtlamayı hedefleyen, İslam'a ve müslümanlara kamu alanını yasaklamayı amaçlayan yasa tasarıları, yeni bir gerilim ve tartışma ortamını da beraberinde getirecek gibi gözükmektedir.

Bütün bunlardan; üst seviye yöneticileri birbiriyle kavgalı, komşularının hemen hepsiyle ihtilaflı ve bu da yetmiyormuş gibi halkının bir büyük kısmıyla da mücadele halindeki bir devlet görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Bu tablonun iç açıcı olduğunu kim söyleyebilir?

Manzaranın pek olumlu olmamasına rağmen, bu kriz halinin uzun süreli olmayacağını söyleyebiliriz. Nihayet bu ülke hepimizindir ve bir başka ülke de yoktur. Öyleyse, bu ülkenin geleceğine güvenerek asla umutsuzluğa kapılmadan hak arayışımızı meşru zeminlerde sürdürmek zorunda olduğumuzu unutmamalıyız. Yine unutulmamalı ki, karanlıklar ebedi değildir; ve "bir gündüz iki gece arasındadır." ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

TÜRBAN ÜZERİNDEN PSİKOLOJİK SAVAŞ

"Politikacılar ve Generaller Silah'a sarılınca Hep Gençler Ölüyor"
—Gorbaçov

Burhaneddin CAN

GAZİ OLAYLARI İLE BAŞLAYAN SÜREÇ

Umran'ın 31'inci sayısında "Halkı Sindirme Operasyonları" başlıklı yazıda Türkiye'de yeni bir sürecin başladığını belirterek Türkiye'nin bundan sonra çok gerilimler yaşayacağını ifade etmiştik. Daha sonra gelişen olaylar, bu gözlemi teyid etmiş ve Türkiye'deki pek çok tezadın boyutunu gözler önüne sermiştir.

Belli kurumların gücünü kullanmaya kalkan yasal olmayan ekiplerin nedenli bir kaos veya gerilim oluşturulabildiklerini ve bir kaşık suda nasıl fırtına koparabildiklerini hep beraber gördük. İttihad Terakki'den günümüze Devlet ve Ordu felsefesindeki temel bakış açısındaki yanlışlık, Türkiye'de ciddi bir ikilem meydana getirmiştir. Birileri hep düşmandır, daima içerde büyük bir tehlike vardır. Birileri, "gaflet, dalalet veya hiyanet içindedir". Birileri de bu gaflet, dalalet ve hiyanet tehlikesine karşı daima teyakkuz halindedir. Bu psikoloji gerek İttihat Terakki, gerekse Cumhuriyet döneminde, bütün "halkçılık" söylemlerine karşılık yönetenlerin halkla kucaklaşmaması, halkla bütünleşmemelerini doğurmuştur.

İnönü'nün 1925 yılında Muallimler Birliği'nde, "karşımıza çıkanları kanunen ve cebren bertaraf edeceğiz" tarzındaki konuşmaları, Türkiye'de birilerine hep mesnet teşkil etmiştir. Zaman zaman "İnönü'nün yaptığını yaparız" sözleri, Türkiye'nin gündemini oluşturmuştur. Gerek ulusal, gerekse uluslararası dengeler, cebir yoluna imkan vermiyorsa, kanun yolu denenmiştir, denenmektedir.

TANIMLANMAMIŞ (MUĞLAK) KAVRAMLARLA YÖNETMEK

Bütün muhtıra ve darbelerden sonra kanunlarda yapılan köklü değşiklikler, böyle bir amaca yöneliktir. 1960'daki iç dinamiklerin gerektirdiği yasalar, 1970 ve 1980 sonrasındaki iç dinamiklere uymadığından eleştirilmiş ve bir kısmı değiştirilmiştir. Yeni yasalar getirilmiştir. Ancak dikkatimizi çeken en temel nokta, Ordu'nun sistemin ağırlık merkezine getirip oturtulması, hareket alanının her geçen gün artırılmış olmasıdır (1,2). "Kriz Yönetimi Yönetmeliği" ile Ordu günlük hayatta herşeye müdahale edebilecek bir konuma getirilmiştir. 28 Şubat'ın post modern darbe olarak nitelendirilmesinin nedeni de budur. Çıkarılan tüm yasa ve yönetmeliklerde oynak alan teorisi diyebileceğimiz bir anlayışla pek çok kavramın tanımı açık, net, berrak değildir. Anlam alanı (se-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

mantik) belirsizdir.[3] Kavramlar, bakana ve bakış açısına göre anlam kazanabilmektedir. Türkiye'de demokrasi, laiklik, irtica, milliyetçilik, halkçılık, din ve vicdan hürriyeti, din ve kılık-kıyafet gibi kavramların anlam alanları belirsizdir. Bu belirsizlik çift standartlı mantık diyebileceğimiz şizofrenik bir duygu ve düşünce dünyası oluşturmuştur.

Bir subay, başbakana "pezevenk" dediği zaman hiçbir işlem yapılmamış, cumhurbaşkanı Demirel tarafından bir "boşalma" "hali olarak nitelendirilip geçiştirilmiştir. Bir başka general, 28 Şubat'ı, **"Demokrasiye balans ayarı yaptık"** diye nitelendirirken; sivillerde dahil olmak üzere **"Ordu bir sivil toplum kuruluşu olarak muhalefet yapmaktadır"** denebilmiştir. 28 Şubat 1997 tarihinde Refah yola karşı birisinin medya ve sivil(!) toplum örgütlerinin takındığı tavırla, 27 Mart 1998 Anasol-D'ye karşı takındıkları tavır arasındaki fark bu çifte standart mantığının doğal sonucudur.

27 Mart 1998 MGK Bildirisi, tanımı belirsiz irtica ve türban kavramları çerçevesinde şekillenmiştir. Bu bildiri, Türkiye'nin ciddi gerilimlere gebe kalacağının bir ifadesi olarak değerlendirilebilir. Bildiride dikkati çeken diğer bir konuda yeni yasal düzenlemelerin hemen yapılması isteğidir.

Gene Türkiye; tanımlanmamış kavramlar için çerçevesi esnek yeni yasalar çıkartılarak yönetilmek, gene belli merkezlerin daha rahat hareket etmesine imkan hazırlayacak bir yapıya kavuşturulmak istenmektedir. Zamanı gelince kullanırız anlayışı ile yapılan tanımlamalar çıkar yol değildir.

Bunun için milletvekillerine, aydınlara, hatta toplumun her kesimine düşen görev, kavramların tanımlanmasında toplumsal mutabakatın sağlanmasını istemek olmalıdır. Siyasi partilerin her kademesinden başlanarak zirveye kadar toplum bu isteğini dile getirmelidir. İlçe merkezlerinden başlanarak genel başkanlara kadar herkes ziyaret edilmeli ve bu konu dile getirilmelidir. Halkın bir "şamar oğlanı" gibi kullanılmasına imkan verecek bir yapılanmaya müsade edilmemelidir.

TÜRKİYE'Yİ ETKİLEYECEK İKİ OLAY

Türkiye'nin tarihinde iki konu son derece önemli olmuştur. Birincisi, **30 Ağustos'taki Askeri terfiler;** ikincisi, **Cumhurbaşkanlığı seçimidir.** Türkiye bugün bu iki konu ile karşı karşıyadır. Dolayısıyle olan ve yakın gelecekte olacak olaylarda bu iki konunun etkisi olmuş ve olacaktır da.

30 Ağustos terfileri için medya aracılığıyla yürütülen bildiri savaşının nasıl sonuçlanacağını hep beraber göreceğiz. Genel Kurmay Başkanı Karadayı'nın görev süresinin bir yıl daha uzatılıp uzatılmaması 2000'li yıllara dönük askeri yapılanmayı ciddi bir şekilde etkileyecektir. Ordunun içinde var olduğu iddia edilen ekiplerin etkinlik mücadelesi Karadayı'nın durumuna kilitlenmiş gözükmektedir.[4,5]

Eğer Hanefi Avcı'nın Gazi olaylarının arkasında, ihtilal yapmak isteyen ordu içerisindeki bir grup sol cunta olduğu iddiası doğru ise ve gene Orakoğlu ve Sarmusak'ın iddiaları geçerli ise, bu 30 Ağustos, bir hesaplaşma ve tasfiye dönemi olabilecektir. Mahir Kaynak'ın **"9 Martçıları nasıl açıkladı isem bunları da açıklayacağım"** sözleri, ekiplerin kartlarını çok sert açmaya başladıklarının bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

30 Ağustos terfileri kadar, Cumhurbaşkanlığı seçimi de Türkiye'yi ciddi bir şekilde etkileyecektir. Demirel'in görev süresi yaklaşık iki yıl sonra dolmaktadır. Bu nedenle Türkiyenin gündemine Cumhurbaşkanlığı seçimi şimdiden girmiştir ve etkisini her geçen gün gösterecektir.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve Gen. Kur. Baş. Org. İ. Hakkı Karadayı

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Başbakan Mesut Yılmaz ve Gen. Kur. Baş. Org. İ. Hakkı Karadayı

Geçmişteki Cumhurbaşkanlığı seçimleri ile ilgili Demirel'in ilginç bir tesbiti vardır. **"Her Cumhurbaşkanlığı seçiminden önce Ordu'da rahatsızlıklar artar"** demektedir Demirel. Cumhuriyet tarihinde Bayar, Özal ve Demirel'in haricindekilerin tümü, asker kökenlidir. Bu Demirel'in tesbitini doğrular mahiyettedir. Faruk Gürler olayı, askerin baskısının en canlı örneğidir.

Baykal'ın başlattığı "ara rejim" tartışmalarına Cindoruk'un, "Sanal Kriz", Ecevit'in "Yapay Bunalım" diye nitelendirmesi her iki siyasinin geçmişte yaşadıkları acı tecrübelerin ışığında değerlendirmek gerekmektedir. Her iki parti lideri teşhislerinde haklılar. Bu bunalım yapaydır, sanaldır. Unutmamak gereken bir şey daha vardır ki 28 Şubat post modern darbesi de yapay, sanal bir kriz üzerine inşa edilmişti.

27 Şubat MGK'nın bu yapay krizi ortadan kaldıracağı sanılmamalıdır. Taraflar kendilerini 30 Ağustos ve Cumhurbaşkanlığı seçimine çoktan kilitlemişlerdir. Yılmaz, 28 Şubat sürecini Erbakan'ın şahsına dönük bir olay olarak algılamıştır. Hatayı da burada yapmıştır. "Ben Erbakan değilim". "Bana dayatanlara ben dayatırım", "kimseye irtica ile mücadele yetkisi vermedim", "BÇG'ye gerek yoktur, iptal edilmiştir", "Asker işine baksın, kışlasına dönsün" tarzındaki demeçleri, ara rejim hükümeti psikozundan kurtulmak için yapılmamış veya "askerin karşısında olmanın prim yaptığı anlayışı ile verilmemiş ise; Genelkurmay'dan yapılan açıklamalar sonucunda geri çark etmesi ile büyük bir prestij kaybına uğramıştır. Genel Kurmay'ın yaptığı açıklamadan sonra Yılmaz'ın yapacağını açıkladığı yasal düzenlemeler gerçekleşmezse Erbakan'a karşı yürütülen yıpratma kampanyasının benzeri Yılmaz'a karşı da yürütülecektir. Yasal düzenlemeler gerçekleştirilirse, Türkiye Tek Parti dönemindeki sivil otoriter bir rejimle yönetilecektir. Bu da bazılarının hedefidir. Truva Atı olarak da ANAP'ı kullanmak istemektedirler. Kaleden içeri girdikten sonra ANAP'a ihtiyaçları olmayacaktır. Zaten bu yasal düzenlemelere ciddi olarak kalkıştıklarında DYP'de oluşan bunalım, ANAP'ta oluşacak ANAP kan kaybına uğrayacak, seçmen tabanında kopmalar olabilecektir.

Daha açıkçası 27 Mart süreci, Yılmaz'ı çok yönlü kuşatma dönemidir. Bu hesabın tutup tutmayacağı ANAP kadrolarının tavrına bağlıdır. ANAP kadroları, 12 Mart türü, hükumetlerin başarılı olamayıp tasfiye olduklarını görmek zorundadırlar. Tek partili dönemin baskı aracı CHP'nin yıllarca hükümet olamayışının sebeplerini araştırmaları ANAP'ın yararına olacaktır. Tanımlanmamış, siyasi bir yıpratma ve halkı susturma aracı olarak kullanılan İrtica Silahı'nın geçmişte hangi parti ve liderler için kullanıldığına ANAP kadrolarının bakmaları gerekir. Abdullah Yıldız'ın Umran'daki "İrtica" yazı dizisini ANAP'lılar, daha doğrusu herkes çok iyi okumalıdır.[6]

GERİLİM STRATEJİSİ VE TÜRBAN

Türban olayının tarihsel temellerini, dini boyutunu örf ve adaletlerle ilişkisini, siyasi terminolojiye giriş ve kullanılış biçimlerini geniş bir şekilde ele alıp incelemek gerekmektedir. Ancak bu yazının amacı bu değildir. Burada günün pratiğinde Türban'ın belli aralıklarla sorun haline getirilmesinin perde arkasına dikkatleri çekmek istiyoruz.

Türkiye'de kılık kıyafet konusundaki tartışmalar batılılaşma hareketi ile birlikte başlar. Batı teknolojisi karşısında geri kalmanın oluşturduğu aşağılık kompleksini kırmanın bir aracı olarak kılık kıyafetle onlara benzemek yolu seçilir. II. Mahmut Avrupai giyimi saraya sokarak işe başlar. Abdülmecit erkek memurlara setre pantolon, haremindeki kadınlara korse giyme mecburiyetini getirir.[7] Osmanlı aydınları arasında tesettür, konusunda, İslamcılar, Batıcılar ve Türkçüler olmak üzere 3 ayrı ekol yoğun tartışmalar yaparlar.

Cumhuriyet dönemi ile birlikte başlayan dönemde bu tartışmalar Batılılaşma lehine "cebren ve hukuken" çözülür. Devlet zorla üstten aşağı-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ya doğru toplumu şekillendirmeye başlar. Toplu-ma uygun devlet ve rejim yerine öngörülen rejime ve devlete uygun bir halk, toplum, millet inşasına girilir. Tarihçi Paul Dumont'un verilen bu mücadele ile ilgili görüşleri, Cumhuriyet döneminin temel bakış açısını oluşturur:

"Doğu giysilerinden, türbandan, festen, şalvardan, terlikten, ince peçelerden vazgeçmek zorundalar, çok karılılıktan vazgeçmek zorundalar; Arap alfabesiyle okumayı, bu alfabeyle anlaşılmaz muskalar yazmayı bir yana bırakmak zorundalar; zamanı güneşle ölçmekten, derviş ayinlerinden vazgeçmek zorundalar; ağırlık ve uzunluk ölçülerini, yaşam biçimlerini, düşünce tarzlarını, meselelere bakışlarını değiştirmek zorundalar."[8]

Keza Peyami Safa "Köşe minderi ile Avrupa kanapesi, mintanla frenk gömleği" arasına sirayet ederek her tarafa buluşan bir ikilemin "İslam Şark'la, Hıristiyan Garp arasında çektiğimiz tercih sıkıntısından" doğduğunu ve bu ikiliği Kemalizmin kesip attığını söyler.[9]

Cumhuriyetle beraber "asalak" saray kadınlarına karşı savunulan, Anadolu kadını "üretken, çalışkan, ulvi ve fedekardır" Anadolu kadını Cumhuriyet reformlarını yozlaşmaktan kurtaracaktır, reformda onu İslam dininin taassubundan." "Kemalist Kadınlar" "yeni medeniyetin" harcı olacak, devrimlerin bekçisi olacaktır. Bu anlayışla yukarıdan aşağıya başlatılan cebri yapılandırma faaliyeti isteneni vermemiştir. En güçlü, en başarılı olduklarını sandıkları bir anda, bir mekanda, Mustafa Kemal'in "Çift süren, tarlayı eken, ormandan odunu, keresteyi getiren, ürünlerini pazara götürerek paraya çeviren, aile ocaklarının dumanını tüttüren, bütün bununla beraber, sırtı ile, kağnısı ile, kucağındaki yavrusu ile, yağmur demeyip, kış demeyip sıcak demeyip, cephenin mühimmatını taşıyan, hep onlar, hep o ulvi, o fedakâr, o ilahi Anadolu Kadınları" diye tasvir edip övdüğü Anadolu kadınlarının çocukları "biz örtünmek istiyoruz" diye tavır koyuyor ve direnişe başlıyor. Üstten zorla yapılanma ile toplumun gasp edilmiş haklarını geri istiyor, İnsan ve vatandaş konumuna konulmak istiyor

Bu, tanzimattan bu yana batılılaşma için verilen mücadelelere karşı kadınlar tarafından konulan bir tavır olması açısından büyük bir şok ve öfke meydana getirmiştir. Türban'ın serbest bırakılması, tepeden inmecilerin, 6 okçuların bir mağlubiyeti olarak telakki edilmektedir.

Bir taraftan 6 okçuların şuuraltına yerleşmiş olan bu korku, diğer taraftan yıllarca horlanan müslüman halkın hak arama, inancına göre, yaşama isteği tarafların kolayca karşı karşıya gelmesine uygun bir psikolojik ortam hazırlamıştır. Türkiye'nin görünüpte görünmeyen güçleri (Gladio) her iki kesimi kolayca harekete geçirecek organizasyonları rahatlıkla yapabilmektedirler.

Türkiye'de kılık ve kıyafet tanımsızdır. Yasalar bu tanımsızlıklara göre yapılmaktadır. Bir gün lazım olur, kullanırız mantığı hakimdir. **"Demirel'in anasının, ablasının giydiği örtü başörtüdür ve gelenektir, serbesttir." "Fakat üniversitedeki kızların giydiği örtü türbandır ve dini bir simgedir. İdeolojiktir ve yasaktır."** Başörtü ve türban arasındaki ayırım hangi ölçüte göre yapılmaktadır. Demirel'e göre ölçü muhit ve gelenektir.

*"Benim anamın başı sarılıydı. Kız kardeşimin başı da sarılıdır. Bunlar idoloji peşinde değildi. Muhitin adeti oydu. Ama benim eşimin başı açıktır. Kadınlarımızın başı açık diye, kimsenin müslümanlığımızdan şüphesi yoktur. Okul ve devlet dairelerinin dışında, kimseye bir şey denildiği yok. Okulların ve devlet dairelerinin kıyafet nizamnamesi var. Böyle tartışmaların Türkiye'de yeri olmamalıydı. Ama bu tartışmalar başlatılmıştır. Bunları, yeni hadiseler çıkmasına meydan vermeden çözmek lazımdır. **Türban eylemi ideolojiktir.**"*[10]

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Gene Demirel:

"Nümayış yapan öğrenciler türbanı müslümanlıkla eşdeğer hale getirmiş. Anadolu'daki kadın başını örter, buna kimse ses çıkarmaz. Ama baş bağlamayı ideolojik hale getirirsen, işte orada sorun olur. Başımı açarsam, dinim elden gider, gibi bir yanlış. Baş açmanın dinle ilgisi olmadığına ikna etmek gerek."[11]

diyerek Türkiye'yi bir kavram kargaşasına sokmakta ve okuma hakları alınan öğrencilerin, hak arama isteklerini ideoloji perdesi ile engellemektedir.

Ancak aynı Demirel 1980 sonrasında Şeffaf ve Konuşan Türkiye için bunların zıddını söylüyordu:

"Başörtüsü meselesinde, sanıyorum ki, çok yanlış bir tavır var. Kişi başını örtsün. Ona niye karışılıyor? Başörtüsünün laiklikle bir alakası yoktur. Kanunların yasaklamadığı bir kıyafettir. Yalnız, bugün başlamıyor bunların hepsi. Çok gerilerde Anadolu kadınının yüzde sekseninin başı örtülüdür, yazmalıdır, yaşmaklıdır. İşte benim anam. Yazmayı yaşmağı çıkarabilir misiniz ondan? Lüzum var mı, hacet var mı dini açıdan mütalaa etmiyorum meseleyi.. Pekâlâ güzel kıyafet o.

Zaten bunlar denenmiş, örtülerin ve diğer kıyafetlerin ortadan kaldırılması denenmiş. Kaldırılabilmiş mi?

....(kırkağaçta) Ama hepsi kıvraklıdır. Kıvrak nedir biliyormusunuz? Simsiyah bir örtü, Tepeden tırnağa. Hiç kimse ondan rahatsız olmaz, çağdaş kıyafete uymuyor falan da demez... Bırakın, halk nasıl giyinmek istiyorsa öyle giyinsin canım.

Tabiî ki, başörtüsü meselesinde bir nokta var. Beni ziyarete gelen çocuklara da söyledim. Başörtüsünü İslam'ın simgesi yaparsanız, başını örtmeyeni müslüman saymazsanız, burada tefrika olur. Ve kimse sizi savunmaz. Derseniz ki, "Bizim inançlarımız böyledir, biz başımızı bağlamak istiyoruz; kimse birşey diyememelidir".

Aynı demirel, Evrenin Alaşehir'de başörtüsünü de içeren konuşması ile ilgili

"...Ama bir tarafdan da, bana göre hiç görevleri olmadığı halde, bu başörtüsü meselesine takılmış olmalarının içinden çıkamadılar".[12]

Demirel'in iki ayrı zaman ve konumda yaptığı konuşmalarla ilgili yorumu okuyucuya bırakıyoruz. Demirel'e bugün düşen görev, Evren'in başörtüsü meselesine gereksiz takılması gibi, bugün de başörtüsüne gereksiz takılanları uyarması, yanlış yaptıklarını kamuoyu önünde açık bir şekilde ifade etmesidir.

Dini inançları gereği örtünen ve okumak isteyenlerin önündeki her türlü yasal engel kaldırılmalıdır. Sosyal barışın yolu da budur. Bu konudaki yasalar, açık olmalıdır. Bakanın bakış açısına göre değişmemelidir. YÖK'le, Rektörlerle görüşelim "siz görmemezlikten, duymamazlıktan" gelin. Fakat bu yasalarda dursun denmemelidir. Birilerinin çıkıp istediği zaman istediği yerde kullanabileceği bir gerilim ve baskı aracı olmaktan bu yasalar çıkarılmalıdır.

1960'dan bu yana pekçok konuda yasalar bu gerilim stratejisi mantığı ile kullanılıyor. Parlamento bu oyunu bozmalıdır. 1960, 1970, 1980 öncesinde toplumun özellikle gençliğin nasıl tahrik edilip istismar edildiği bugün çok açık biliniyor. O gün gençleri tahrik edip sokağa çıkaracak konular farklıydı. Bugün ise farklıdır. Bugün dini konular ve türban bir tahrik aracı olarak kullanılmak istenecektir. İnsanların elinden okuma hürriyetleri, türbanları gerekçe gösterilerek alınmak istenecektir. Böylelikle tahrik edilip farklı boyutlara taşınabilen eylemlere sürüklenmek istenebilecektir. Arkasından meçhul kaynaklar harekete geçerek "şeriat geliyor", "irtica hortladı" yaygarası ile toplum ve parlamento üzerinde yoğun bir baskı kurularak arkasından daha sert yasal düzenleme talepleri gelecektir.

Önümüzde 30 Ağustos terfileri Cumhurbaşkanlığı seçimi vardır. Türban bir psikolojik savaş bir gerilim stratejisi aracı olarak kullanılmak istenebilir. ANAP Bitlis eski milletvekili Faik Tarımcıoğlu'nun görüşlerini dikkate almakta yarar vardır.[13]

GEÇMİŞE BAKMAK YETERLİ

"İkibin yılına doğru olayların tırmandırılış biçimi gözönünde bulundurulursa Meclis dışından bir Cumhurbaşkanı adayının çıkmasını muhtemel görüyorum. Emekli ya da görev başında olan Genelkurmay Başkanı olabilir diye düşünüyorum. Ama umarım ki Meclis bunu kendi içinde aşar, konsensüs sağlar. Mesut bey önceden beri hazırlanmış bir yol takip ediyor. 1989 yılından bu yana İstanbul'da TÜSİAD ve bazı çevrelerde Yıl-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

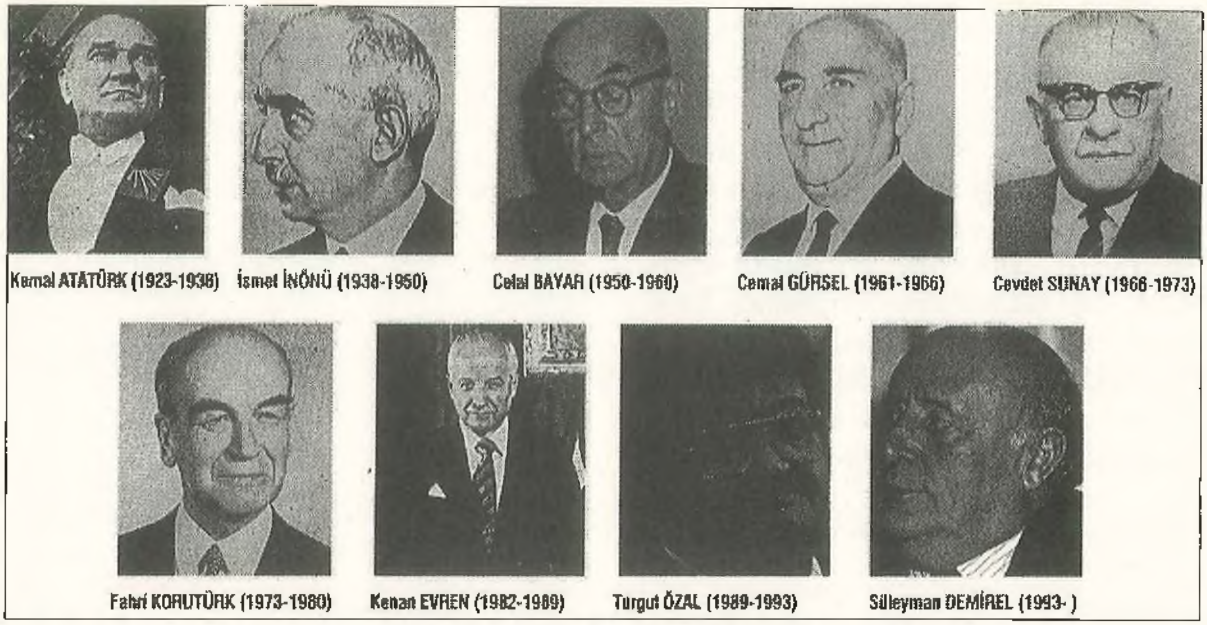

Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanları

maz'ın Cumhurbaşkanlığı ortaya atılmıştı.

Eğer olaylar bir laik-antilaik çatışmasına gider, bu bir askeri müdahaleyi getirirse o zaman parlamento dışı bir adayın olma ihtimali yükselir. Bunu şöyle bir misalle teyid edebiliriz; 1989 yılında iki önemli olay vardı. Biri mahalli seçimler diğeri ise Cumhurbaşkanlığı seçimiydi. Yedinci Cumhurbaşkanı Kenan Evren süresini doldurduğu için yeni Cumhurbaşkanı seçilecekti. Takvime bakın 1988 sonu ve 1989 başı itibariyle Türkiye'de garip olaylar meydana gelmeye başlamıştır.

Bunlardan en önemli olanı benim özel istihbaratıma dayanarak söyleyebilirim. Paris'te özel bir kokteylde denizci emekli kurmay bir albaya Fransız üst düzey bir istihbarat yetkilisi 'iki ay sonra Türkiye'de türban olayları meydana gelecektir' demiştir. Gerçekten de bu bilgiden hemen sonra Türkiye'de türban meselesi patlak verdi. Ve bir türban kanunu Meclis'ten hızla geçti. Anayasa Mahkemesi'ne giden kanun yıldırım hızıyla iptal edildi. Bu birdenbire elektriğe basılmış gibi bir reaksiyon doğurdu. Ve Türkiye'de Cuma gösterileri başladı. Her Cuma olayından sonra toplanan kalabalık sanki ceplerinde her zaman bulundurdukları İsrail, Amerikan bayraklarını yakmaya başladılar. Tertipler öyle boyutlara ulaştı ki büyük şehirler ANAP'tan uzaklaşmaya başladılar İrtica mı geliyor, şeriat mı geliyor diye... Hemen arkasından bir MİT raporu ortalığı karıştırdı. Bu MİT raporunda Özal ve Necdet Üruğ Paşa çok ağır şekilde suçlanıyordu. Üruğ Paşa son derece vasıflı, namuslu, vatansever, mükemmel bir generaldir. Özal da başarılı bir Başbakandı. Bu sebeple ikisinden birinin Cumhurbaşkanı olma ihtimali çok yüksekti. Sonra yüksek bürokrasi -ki her zaman bunlar bir konseptle hareket ederler- Yüksek Seçim Kurulu sürpriz bir karar vererek 'seçime katılmak müeyyide-i mucip değildir' dedi. Ve bu yüzden özellikle büyük şehirler ANAP'tan kaçtılar. Arkasından Danıştay kanun kuvvetinde bir kararnameyi iptal etti, bu da dönemin hükümetine büyük darbe vurdu. Hemen arkasından Yargıtay 'tapu tahsis belgeleri geçersizdir' diye bir karar aldı. Ve tapu tahsis belgesi dağıtan Özal'ı yalancı duruma düşürdüler. Ve ANAP seçimlerde büyük hezimet yaşadı. İyiki de yaşadı. Çünkü bu hezimet ANAP için hayırlı olmuştur. ANAP yenilmiştir ana rejim kurtulmuştur. Çünkü Cumhurbaşkanlığı seçimlerine doğru çok daha vahim olaylar bekleniyordu. Çünkü sekiz Cumhurbaşkanın yedisi silah ve asker yoluyla cumhurbaşkanı olmuştur. Birisi sivildir o da silah zoruyla indirilmiştir. Şimdi 2 bin yılında yeni Cumhurbaşkanı seçilecekse yaşanmış bu olayları gözardı etmemek gerekiyor. Bugünlerde yaşadığımız ve 28 Şubat süreciyle başlayan bu sıkıntı giderek bende bazı şüpheler uyandırıyor. Cumhurbaşkanlığı seçimine doğru müdahaleler olabilir. Veya bu müdahaleler Meclis eliyle yaptırılabilir. Bundan da endişeleyim. Şunu seçeceksiniz diye bir isim empoze

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Türbandaki hak arama direnişi, tahrik, tahrip, ajitasyonlara kapalı olarak yürütülmelidir. 1968 gençliğinin düştüğü hatalara, 1998 gençliği düşmemelidir. Hak arama uzun vadeli, uzun bir maratondur. Dikenli, engebeli mayınlarla döşelidir. Tarihteki hak arama mücadelelerinin ortak özelliği budur. Doğru zamanda, doğru yerde, doğru işi yapmak bugünün en temel görevidir.

edilebilir, Meclis'te o isim cumhurbaşkanı seçilebilir".

Türban bahane edilerek Kriz yönetiminin uygulanmak istenmesine dikkat edilmelidir.

SONUÇ

Türbandaki hak arama direnişi, tahrik, tahrip, ajitasyonlara kapalı olarak yürütülmelidir. 1968 gençliğinin düştüğü hatalara, 1998 gençliği düşmemelidir. Hak arama uzun vadeli, uzun bir maratondur. Dikenli, engebeli mayınlarla döşelidir. Tarihteki hak arama mücadelelerinin ortak özelliği budur. Doğru zamanda, doğru yerde, doğru işi yapmak bugünün en temel görevidir.

Kazanılmış hakların kaybedilmesine hak verdirecek eylem türlerinden kaçınılmalıdır. Hak arama mücadelesinde yanlış slogan kullanılmamalıdır. Şiddet kimden ve nasıl gelirse gelsin lanetlenmelidir.

Horlanmalara, hakir görülmelere ve hakaretlere karşı sabırlı olunmalıdır.

Bu hak arama mücadelesi bir partiye yamanmamalı, tüm partilerden bu konuda yardım istenmelidir. Partilerin ilçelerden başlanarak genel merkezlerine ziyaretler yapılmalıdır. Parti liderleri ziyaret edilmelidir.

RP kapatıldı. DYP lideri yüce divana gönderilmek isteniyor. ANAP, önlem paketi olarak açıkladığı yasaları Meclis'ten geçirirse eriyecektir. Çiller ve Yılmaz'ın olmadığı merkezdeki yeni bir yapılanmanın Tek Parti dönemindeki sivil otoriter bir rejimi ihdas edebileceği düşünülüyor. ANAP şu an ciddi bir kuşatmaya alınmıştır. 27 Mart MGK'sından sonra "ismi açıklanmayan üst rütbeli yetkililer" tatmin olmadık", "yeterli değil önlemleri artır" diyeceklerdir. ANAP'ın boynuna geçirilen ip hergün biraz daha sıkılacaktır.

28 Şubat'ta Refah-Yol hükümetinin yalnız bırakılması gibi bir hataya, kısır çekişmeler yüzünden düşülmemelidir. Olaylar, geçmişte Erbakan'ın bugün de Yılmaz'ın hatasından kaynaklanıyor şeklinde düşünülürse hazırlanılan tuzağa düşülmüş olur. Bunun için Cindoruk'un MGK ile ilgili görüşü desteklenmelidir.[14] Sivil otoriter rejimden kurtulmanın en önemli adımlarından biri bu olmalıdır. Kriz Yönetimi Yönetmeliği iptal edilmelidir.

Çıkarılan yasaların yalnızca başkalarına veya bazılarına uygulanacağını sanıp da destek veren sivil toplum örgütleri geçmişe iyi baksınlar. Geçmişin aynasında geleceği görebilme basiretini Allah herkese nasip etsin.

Unutmayın ki;
keser döner sap döner
bir günde hesap döner ■

KAYNAKLAR

1- Balcı, M., *MGK ve Demokrasi*, Yöneliş Yayınları. İstanbul, 1997

2- Üskül, Z., *Siyaset ve Asker*, İmge Kitabevi, Ankara, 1997

3- Can. B, "Müminleri Bekleyen Tehlikeler; Kavramların Yozlaştırılması" *Umran* sayı 37, 1997, sayfa 9-20

4- Öksüz, A, *"Mart Sendomu"* Aksiyon, sayı:172, 1998 sayfa, 25-31

5- Bila, F., "Ordu Rahatsız", *Milliyet* 15.3.1998 "Komutada Tıkanma Yok" *Milliyet*, 17.3.1998

6- Yıldız, A. "İrticâ'ın Serüveni", *Umran*, sayı 40, 1997 sayfa 22-27

7- Göle, N., *Modern Mahrem*, Metis Yayınları, İstanbul, 1991, s. 51

8- Göle, N., *A.g.e.* s. 49

9- Safa. P., *Türk İnkılâbına Bakışlar*, Kanaat Kitabevi, Ankara Kütüphanesi Tarih Serisi, 1959, s. 7

10- 19 Mart 1998 Hurriyet

11- Doğan, Y., "Endülüs'te Türban", *Milliyet* 4.3.1998

12- Demirel, S., *Gençlik ve Eğitim*, Yeni Asya Yayınları, İstanbul 1987, s. 43-48

13- Tarımcıoğlu, F., "Geçmişe Bakmak Yeterli", Aksiyon, İstanbul sayı 172, 1998, s. 31

14- Cindoruk, H., "MGK'nın Yetkileri Sınırlandırılmalı", 28.3.1998 Milliyet

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

TÜRKİYE'DE İKTİDARIN MEŞRULUK SORUNU VE BAŞÖRTÜSÜ

"Yasallık" ve "meşruluk", her iktidarın öncelikli ve temel sorunudur. Çünkü, bir iktidarın var olması ve varlığını sürdürebilmesi bunlara bağlıdır. "Yasallık" ve "meşruluk", çoğu zaman ve özellikle de günlük politikalarda aynı anlamı ifade edecek şekilde birbirinin yerine kullanılan iki terimdir. Fakat, esasında bu ikisini birbirinden ayırmak gerekir. Zira, birbiriyle tam örtüşmedikleri için, aynı anlamı ifade etmezler. Aralarında önemli anlam farklılıkları vardır. Özellikle günümüzde geçerli olan boyutuyla değerlendirildiğinde, modern anlamda "yasal" bir yönetim, pozitif hukuka, yürülükteki hukuk kurallarına uygun olan yönetimdir. Ancak, pozitif hukuka uygun olan "yasal" bir yönetim, sosyolojik ve politik açıdan her zaman "meşru" olmayabilir. Örneğin, sömürgelerdeki Batılı iktidarlar ile, bir çok Üçüncü Dünya Ülkesi'nde darbe iktidarlarının "*yasal*" olduğu söylenebilir. Fakat aşağıda açıklanacağı üzere bunlar "meşru" olamamışlardır. Otoriter ve totaliter rejimler, konunun en iyi örneklenebileceği iktidarları oluştururlar. Bu bağlamda, eğer muhakkak ayrı bir isimle nitelenmeleri gerekiyorsa, "Tek Parti" iktidarları da aynı kapsama dahildir. Genel anlamda diktatörlüklerde, diktatörün iradesi ve emirleri resmen "yasa" şeklini alabilir, fakat bu, o toplumda dikta rejiminin halk tarafından "meşru" bir iktidar olarak kabul edildiği anlamına gelmez. Bir sistemi en üst düzeyde temsil eden meşru iktidar ona tabi olanlar (yönetilenler) tarafından meşru olarak kabul edilen toplumda yaygın ve hakim "meşruluk" inancına uygun olan iktidardır. Yasallık ise "kanun" veya "şekli" meşruluktan öteye geçmez. İktidarlar için önemli olan "meşru" olabilmektir. Bu, hem varolmak ve hem de iktidar oluşu devam ettirebilmek açısından böyledir. Ancak şu var ki, yasal olmak kolay, meşru olmak zordur. Böyle olunca, meşruluk, iktidarların büyük özlemi olarak ön plana çıkar[1] Ünlü siyaset bilimci Duverger'in özetlemesiyle konunun esası şudur: "Bir iktidar, eğer meşruluğu konusunda bir görüş birliği varsa, meşrudur. Meşru olmayan bir iktidar, iktidar olmaktan çıkar, güçten başka bir şey değildir artık, ve o da ancak kendisine boyun eğilmesini sağlayabildiği sürece vardır. Zaman zaman, "meşruluğun" kökenleri olarak adlandırılan gelenek, karizma ve yasa, aslında birer ussallaştırma ve aklamadan ibarettir. İktidarın tek kaynağı, tek kökeni, o iktidarın uygulandığı topluluğun norm ve değerler sistemince saptanan meşruluk şemasına uygun olması ve bu şema konusunda da o toplulukta bir görüş birliğinin bulunmasıdır"[2]

Celaleddin VATANDAŞ

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Günlük politikalarda kullanılan biçimindeki yaygın yanlışlık bir yana, "yasallık"la "meşruluk"un farklı ve "meşruluk"un asıl olduğunu iyi bilen modern diktatörler, olması gereken biçimiyle "meşru" olmadıklarından, insan aklını ve duygularını etkilemek için modern psikolojinin bütün buluşlarını ustaca kullandılar ve kullanıyorlar. Bunlar, yerleşmiş meşru kalıplarına uymak yerine, toplumda hakim olan inancı değiştirmek ve kendi ideolojilerine uygun bir şekilde de olsa meşruluğu elde ederler. Bunu da, propoganda, eğitim, doktrin aşılama, beyin yıkama gibi yöntemlerden yararlanmak suretiyle gerçekleştirmeye çalışırlar.[3] Yapılanların en yaygın ve geneli şunlardır: Diktatörler, kendilerini halkla bir göstermek için toplumda olumlu anlamlar ifade eden sıfatları ünvan olarak kabullenmektedirler. Halkı etkilemek ve iktidarını devam ettirebilmek için gerçek veya muhtemel muhalifler oluşturmakta, "büyük yalanları" bıkıp usanmadan tekrarlamakta, "yakın tehlikeler", "iç ve dış düşmanlar", "öcüler" icat etmekte ve daha bir çok propaganda yollarına başvurmaktadırlar.[4] Eskiden, monarşik meşruluğun yaygın olduğu dönemlerde, tahtı ele geçiren ve hükümdarlığını ilan eden bir kimse, yerleşmiş inançlara ve geleneklere uygun olarak kendine törenle "taç giydirirdi." Katolik dünyasında Papa tarafından "takdis" edilmek (kutsanmak), aynı meşruluğu perçinleyen bir işaret sayılırdı. Zamanımızda iktidarı "darbe" ile ele geçirenler, halk tarafından "takdis" edildiklerini hiç değilse şekil bakımından halkın desteğine sahip olduklarını göstermek için genellikle referandum ve plebisit gibi yollara başvurmaktadırlar. Bir yığın hile ile gerçekleşen oylamalar sonrasında aldıkları %90'ın üstünde "Evet"lerle de, kendilerini "meşru" kılmaya çalışırlar. Fakat, hiçbir zaman gerçek manada meşru olmazlar. Bir süre sonra devrilirler, resmi söylemdeki ün ve ünvanları silinir gider. Halkın hafızasında kötü bir anı olarak kalırlar. Aynen Lenin, Stalin, Tito, Çavuşesko, Mao ve benzerlerinde olduğu gibi. Çünkü gerçek ve kalıcı meşruluk, yönetilenlerin vicdanlarında yer bulan ve hiçbir hileye, psikolojik telkine dayanmadan, genel meşruluk ölçütlerine sahip olunduğu için gerçekleşen kabul görülmenin sonucudur. Diğer meşruluklar, geçici süre etkisini devam ettirmekte ve işin aslı ortaya çıkınca bizzat iktidarı deviren güç haline dönüşmektedir.

Diktatörler, kendilerini halkla bir göstermek için toplumda olumlu anlamlar ifade eden sıfatları ünvan olarak kabullenmektedirler. Halkı etkilemek ve iktidarını devam ettirebilmek için gerçek veya muhtemel muhalifler oluşturmakta, "büyük yalanları" bıkıp usanmadan tekrarlamakta, "yakın tehlikeler", "iç ve dış düşmanlar", "öcüler" icat etmekte ve daha bir çok propaganda yollarına başvurmaktadırlar.

Her iktidarın sahip olduğu yasallık ve meşruluk sorununun, Türkiye'deki iktidar açısından da geçerli olduğunu ayrıca belirtmeye gerek yok. Çünkü bu evrensel bir sorun. Fakat burada ve özellikle de Türkiye bağlamında İktidar'la anlatılanın, bir siyasal partinin veya bugünlerde olduğu gibi birkaçının biraraya gelerek inşa ettikleri politik yapı olmadığını hatırlamakta yarar var. Bilhassa Türkiye bağlamında iktidar ile ifade ettiğimiz şey, oluşumu 18. yüzyıla kadar uzanan ve toplumsal/zihinsel dönüşümü kendisine esas kabul eden, bu dönüşümü "halka rağmen halk için" yapma kararlığında olan *jakoben* ideolojidir. Bu ideolojinin iktidarı İkinci Meşrutiyet'le başlar, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Devlet statüsünde yerini alır.

Osmanlı enkazı üzerine kurulmuş olan Türkiye'deki İktidar'ın "yasallık" gibi ciddi bir problemi olduğunu söylemek zor. Çünkü, modernleştirme düşünceleri ve ideolojisi üzerinde oluşan İktidar, "yasallık" sorununu, Osmanlı dönemindeyken büyük oranda üzerinden atar. İkinci Meşrutiyet'in otoriter yılları "yasallığın" kolaylıkla inşa edildiği yıllar olur. En küçük basit muhalefetin "vatan hainliği" "devlet-millet düşmanlığı" kabul edildiği bu yıllarda, "yasal" olmak, hiç zorlanmadan elde edilen bir özellik olur. Konuyla ilgili olabilecek muhtemel sorunlar komitacı yöntemlerle kolay bir yoldan çözüme kavuşturulur. Yeni dönemde, Topal Osman'lar, Üç Ali'ler ise gelenekselleşen komitacılığın uzantıları olarak bir süre daha devam edecektir. Buna, günümüz söylemiyle "Çete"nin sürekliliği demek de mümkün.

Yeni dönemde dönüm noktasını 1923'ün Nisan'ı oluşturur. Birinci Meclis'in dağıtılmasını takiben, seçimle halka onaylatılan fakat aslında atama usülüyle belirlenen mebuslardan teşkil eden İkinci Meclis[5] İktidarın yasallık açısından sözkonusu olabilecek her türlü sorununu çözecek kadronun teşkili için fazlasıyla yeterli olur. Oluşan kadronun mahiyetini anlamak için Mebus oluş bi-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

çimiyle istisna bir şahsiyet olan Zeki Bey'in durumunu dikkate almak yeterlidir. Halkın, merkezi dayatmalara aldırmayarak kendi özgür iradesiyle seçtiği ve bu özelliğiyle istisna olan Gümüşhane mebusu Zeki Bey, 1927 yılına kadar adeta yaşadığına pişman edilecek, bu nedenle Ankara'yı terkedip aç ve sefil bir halde İstanbul'a yerleşmek zorunda kalacaktır.[6] Bu yeni İktidarın en önemli özelliği, yürürlükte olan Anayasa'nın ihlal edilip/ edilmediğine bakılmaksızın, 1960'a kadar, özellikle de en kesif biçimiyle 1950 yılına kadar bütün uygulamalarına kolluk kuvvetlerinin desteğinde devam etmesi olacaktır. Bu süre içerisinde her şey bir işaretle yasallaştırılabilecektir.

Ancak, belirttiğimiz üzere iktidarlar açısından önemli olan, "yasallık" değildir. Bu nedenle Cumhuriyet dönemi Türkiye'deki İktidar'ın kendi belirlediği yasalara uygun olması, kendini güvende hissetmesine yetmez. Önemli olan kamu vicdanında meşru olabilmektir ve bu ise halkın değerler sisteminin onayından geçmekle mümkün olabilir. Cumhuriyet kadroları bunu elbetteki çok iyi biliyordu. Fakat İktidarın, halk bazında yaygın değerlere uyarak meşru olması, varlık nedenine tersti. Bu tarz bir meşruluk, İktidarın ideolojik gerekçeleri nedeniyle mümkün değildi. Halkın iradesine rağmen kendi iradesini geçerli kılmak İktidar'ın temel özelliğiydi. Bu nedenle halka bir şey sorması ve halkın düzeyinde yer alarak "meşruluğu" elde etmesi kabul edemeyeceği bir durumdu. Farklı bir yöntem izlenerek meşru olmaya çalışmak gerekiyordu. Meşruluğun gerçekleşmesi için, yaygın meşruluk ölçütlerinin değiştirilmesi ve onların yerine İktidar'ın belirlediği yeni ölçütlerin getirilmesi temel yöntem olarak tercih edilir. Yöntemin işleyişi çok basittir. Önce, korkunç iç ve dış düşmanlar "icat" edilir, sonra da, o düşmanlar karşısında yer alarak meşruluk elde edilmeye çalışılır. Dış düşman olarak Yunan yeter de artar bile. Hatta uzun yıllar, dış düşman sorununun pek gündeme gelmediğini söylemek de mümkündür. Çünkü, İktidar'ın öncelikli problemi "kazanılan" savaşların sonunda "yurttan atılan" düşmanla değil, yurtta ikamet eden "iç düşman'ladır. İç düşman kimliğini ise, en genel anlamda halkçılık ideolojisini oluşturan "halka rağmen halk için" söyleminde bulmak mümkün olur. Somut işaretini ise İsmet Önönü'nün Sakarya Savaşı öncesinde cephe gerisine kaçan subaylara yönelik sözlerinde bulmak mümkün olmaktadır. İnönü'nün ifadesiyle bu subay ve ailelerinin, aralarına karıştıkları halk, dost değil "düşman"dır.[7] Bu düşmanın temel özelliği, dini ve geleneksel niteliklere sahip olmasıdır. Esasında "düşmanlık" vasfını kazanışın temel nedeni de budur. Bunlar hayatın her alanına güçlü bir şekilde yerleştiği ve yönettiği için, bir an önce yok edilmesi gerekmektedir. Düşman öncelikle görünümleriyle yok edilmeye çalışılır. Alfabe, kılık-kıyafet, hukuk sistemi, günlük yaşamın kalıpları... tüm bu değiştirmelerin odaklaştığı birimleri teşkil eder. Gerçekleşen değişimlerin bireysel karşılığı olarak da "öcü şahsiyetler" belirlenip, tanımlanırlar. Bunlar, bazan kim olduğu bilinmeyen soyut varlıklardır. Ancak görünümleri değişmez. "Çember sakallı" "örümcek kafalı" "eli tesbihli." Bunları, şartlar gereği bazan somutlaştırmak gerekir. Hem de herkesin kolaylıkla ulaşabileceği bütün tarihsel belgelere aykırı bir şekilde. Bu bağlamda, yeni dönemde olumlu anlam ifade eden "modern siyaset" ve olumsuz anlam ifade eden "saltanat" kavramlarına bağlı olarak yürütülen propaganda ilgi çekicidir. Birinci Meclis'teki modern siyasal sisteme taraftar olan üyeler, öldükten veya seslerini çıkaramaz şekilde siyaset sahnesinden silindikten sonra saltanat taraftarı olmakla suçlanırlarken, Meclis oturumlarındaki konuşmalarıyla saltanatçı olanlar, daha sonraki yıllarda modern siyasetin taraftarı olarak takdim edileceklerdir.[8]

İktidar, İslam'a meyledip meşru olmayı deneyemez, bu, özellikle benimsenen Fransız modeli laiklik anlayışına terstir. İslam'a açıkça cephe alınamaz, bu da halk düzeyinde gayr-i meşru duruma düşmek demektir. Bu durumda kendine özgü bir İslam tanımı yapmaya çalışır. İslam'a ait olanları, güncel bir söylemle, "İkinci Kurtuluş Savaşı" başlatmaya değecek ve "denize dökmeyi gerektirecek" nitelikte tehlikeli düşman ilan ederken, eninden-boyundan daralttığı inceltip hayattaki bütün etkilerini sildiği yeni bir dini, İslam olarak halka kabul ettirmeye çalışacaktır.

Fakat, aslında İktidar'ın sorunu şahıslarla değildir. Hayatın içinde yer alan ve hayatı yöneten bir dinamik olarak varlığını sürdüren İslam'la sorunludur. Çünkü İslam, İktidar'ın kendi özel konumu

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

gereği kabul etmediği, ancak, halkın genel eğilimi ve ölçüsü olduğu için meşruluğun vazgeçilemez esas şartıdır. İktidar, İslam'a meyledip meşru olmayı deneyemez, bu, özellikle benimsenen Fransız modeli laiklik anlayışına terstir. İslam'a açıkça cephe alınamaz, bu da halk düzeyinde gayr-i meşru duruma düşmek demektir. Bu durumda kendine özgü bir İslam tanımı yapmaya çalışır. İslam'a ait olanları, güncel bir söylemle, "İkinci Kurtuluş Savaşı" başlatmaya değecek ve "denize dökmeyi gerektirecek" nitelikte tehlikeli düşman ilan ederken, eninden-boyundan daralttığı inceltip hayattaki bütün etkilerini sildiği yeni bir dini, İslam olarak halka kabul ettirmeye çalışacaktır. Bu aşamada, gerçekten "denize dökülenlere" dostluk elleri uzatmak iç ve dış barışın gerekleri arasında takdim edilirken, dışarıya uzanan bu dostluk ellerini içeriyle İstiklal Mahkemeleri olarak uzatmak, dini yeniden tanımlama sürecinin önemli unsuru olacaktır.

Kendine özgü yöntemlerle meşru olmaya çalışan İktidar, üzerinde bulunduğu zeminin bazı özellikleri gereği oldukça avantajlı bir şekilde işe başlar. İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyetin ilk yıllarını oluşturan birkaç on yıl için "meşruluğun" en önemli malzemesi, yıkılan Osmanlı sistemi olacaktır. Osmanlının bozuk ekonomisi, felç olmuş siyaseti, iflas etmiş hukuku, anlamını yitirmiş eğitim... İktidar'ın, meşruluk temellerini oluştururken cömertçe kullandığı malzemeler olur. Toplama uygun ve güven verici projeler oluşturmamanın açıkları, Osmanlı mirasını aşağılayıp, reddetme söylemlerine dayalı politikalarla gizlenir. Devralınan enkaz söylenir. Bir süre de olsa, gündemi İktidar lehine tutmaya imkân sağlar. Fakat bu arada, yıkılan bir sistemden daha başkasının beklenemeyeceği, eğer herşey olumlu olsa, o sistemin yıkılmayacağı gerçeği ustalıkla gizlenir ve bir gecede "ümmi" kılınan kitlelere hiç düşündürtülmez. Buna bağlı olarak da, meşruluğun kalıcı ve gerçek ölçütünün, geçmişi kötülemek olmadığı, asıl önemli olanın "bugün" ne yapılıyor olduğu dikkate alınmaz veya alınsa bile halka farkettirilmez. Osmanlı'yı suçlayarak, yerine getirilmeyen vaadleri, çığ gibi büyüyen yanlışlıkları unutturma veya meşrulaştırma yönetimi ilk defa 1930'da sarsıntıya uğrar. Serbest Fırka denemesi, kamu vicdanında meşru olunmadığının belgesi olarak tarihteki yerini alır. Geçmişi aşağılayarak, kötüleyerek ve geçmişin sistemini oluşturan herşeye küfrederek gelecek inşa edilmeyeceğini farkeden İktidar, Serbest Fırka denemesi aracılığıyla kamu vicdanındaki konumunu öğrenir. Bunun üzerine meşruluk sorununu dondurma yöntemine başvurur. Bunun için de, Batı'nın revaçta olan otoriter rejimleri model olarak alınır. Aşamalı olarak Stalin'in Sovyetleri ve özellikle de Mussolini'nin Faşist İtalyası, yönelişin odaklaştığı merkezler olur.[9] Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrasında İtalya modelinin çökmesi ve savaş sonrası Batı'nın gün geçtikçe daha çok yoğunlaşan direktif ve baskıları, "Hakimiyeti" ancak teorik planda var olan, fakat uygulamada geçerli olmayan sahibine iade mecburiyetini, en azından görünüş itibariyle zorunlu kılar. Bilhassa dış baskılarla istenilmeden girilen bu süreç, bir muvazaa partisi olarak doğan, ancak bir süre sonra ipleri elden kaçırılan Demokrat Parti ile kontrol edilmeyeceği anlaşıldığı ve iktidar tekrar asıl kimliğini ortaya koyduğu zaman takvimler 27 Mayıs'ı gösterecektir. Başbakanı dahi yemekten çekinmeyecek bir öfke seli yurdun her köşesini baskısı altına alır. İktidar, otoritesini bir kez daha "Edirne'den Van'a kadar her yerde" gösterir. Sonraki yıllar da bu yıllardan farklı seyretmez. Meşru olmamak veya olduğunu zannettiği zamanlarda da bizzat kendisinin bundan emin olamaması, İktidar'ın değişmeyen ve aşılmayan sorunu olarak hep varolur. "*Yasal*"lığı konusundaki güvenine karşılık, "*meşru*"luğu konusundaki bizzat kendi tereddütlerini gideremeyen her on yılda bir toplumu uniform haline getirme gayretlerini kamçılayan bir güvensizliğin başlıca nedeni olmaya devam eder.

Bütün bireyselliğine rağmen, eğer başörtüsü sistem sorunu olarak algılanıyorsa, ondan daha önemli ve hatta toplumsal yönü bulunan ilahi emirleri tamamen sistemi ilgilendirir sorun olarak düşünmek gerekir. Namaz ise bunların içerisinde ön sıradadır. Çünkü bu emirlerden hiç birisi, başörtüsünden daha önemsiz olmadığı gibi, yine hiçbirisi başörtüsünden daha bireysel değil. Bir başka ifadeyle, başörtüsünü sistem sorunu olarak algılayan bir zihniyetin, Kur'an'ın bütün emirlerini aynı kategoride değerlendirmesini beklemek gerekecektir.

Gelelim özel konumuza. Dinin, tamamen birey-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

lere yönelik bir hükmü olan başörtüsünün, iktidarın meşruluğu gibi kapsamlı bir sorunla ne ilgisi olduğu, Türkiye şartlarında araştırmaya değer bir sorudur. Bu soruya İktidar'ın verdiği cevap kısa ve açık: **"Başörtüsü, dinin gereği olarak değil, sistemi tehdit eden siyasal bir simge olarak kullanılıyor."** Buna bağlı olarak da hüküm kolayca veriliyor: **"Kendi toplumsal çevrelerinin baskısına veya gelenek ve göreneklerine boyun eğmeyecek ölçüde eğitim gören bazı kızlarımızın ve kadınlarımızın sırf laik Cumhuriyet ilkelerine karşı çıkarak dine dayalı bir devlet düzenini benimsediklerini belirtmek amacıyla başlarını örttükleri bilinmektedir. Bu nedenle Yüksek Öğrenim görmek üzere okula geldiği sırada dahi baş örtüsünü çıkarmamakta direnecek ölçüde laik devlet ilkelerine karşı bir tutum içinde bulunan davacının okula alınmamasında yasalara aykırılık yoktur"**[1] Bundan da anlaşılan odur ki; İktidar, başörtüsünü, bir türlü aşamadığı meşruluk sorunun temel unsurları arasında görüyor. Varlığının devamı açısından zorunlu olan "meşruluk" sorununu aşabilmek için, yüksek öğrenim görenlerin başlarını açmayı acilen yerine getirilmesi gereken bir görev olarak değerlendiriyor. Dolayısıyla, İktidar'ın meşruluğu ile bireysel bir durum olan başörtüsü konusunun ilişkilendirilmesi, bu yazı bağlamında gerçekleşen zorlama bir durum değil, İktidar tarafından gündeme getirilen ve gün geçtikçe daha da yoğunlaştırılan bir sorundur.

Her iktidar, meşru olabilmek için toplumun ortak inanç ve değerlerini kendisine zemin ve dayanak olarak alır, almak zorundadır. Yoksa meşru olamaz veya eğer meşru ise meşruluğunu kaybeder. Bir iktidar, meşruluğun evrensel esaslarına uymadığı için meşru olamıyor ve hiç değilse görünüşte meşru olmaya çalışıyorsa, arzularına uygun bir inanç ve değerler sistemi tesis eder. Oluşturulan bu yapay inanç ve değerler sistemi, toplumsal bilinç uyandırılmadan gerçekleştirilen zihinsel değişim sonunda kitlelere kabul ettirilir ve iktidar meşruluk vasfını kazanmış olur.

Esasında, başörtüsü takan hanımların niyetleri ayrı bir tartışma konusu. Bunun nedeni şu veya bu olabilir. Hatta İktidar'ın iddia ettiği neden gerçek de olabilir. Ancak, önemli olan şu ki, başörtüsünü sistem sorunu haline getiren öncelikle ve hatta tamamıyla İktidar'ın bizzat kendisi. Şu iki nedenden dolayı.

1- Kur'an'daki başörtüsü emrinin muhatabının birey olduğu kesin. Bütün bireyselliğine rağmen, eğer başörtüsü sistem sorunu olarak algılanıyorsa, ondan daha önemli ve hatta toplumsal yönü bulunan ilahi emirleri tamamen sistemi ilgilendirir sorun olarak düşünmek gerekir. Namaz ise bunların içerisinde ön sıradadır. Çünkü bu emirlerden hiçbirisi, başörtüsünden daha önemsiz olmadığı gibi, yine hiçbirisi başörtüsünden daha bireysel değil. Bir başka ifadeyle, başörtüsünü sistem sorunu olarak algılayan bir zihniyetin, Kur'an'ın bütün emirlerini aynı kategoride değerlendirmesini beklemek gerekecektir. Göründüğü kadarıyla bu yapılmadığına göre, demek ki başörtüsü sorununu oluşturan, besleyen ve abartan bizzat İktidar'dır. Zira, bir ibadeti sisteme muhalefetin sembolü yapmak isteyenler, başörtüsünden önce bayraklaştırabilecekleri bir çok daha önemli araca sahipler. Kur'an ise bunların en önemlisi ve genelidir.

2- Başörtüsünün sisteme karşı geliştirilen siyasal simge olduğuna yönelik genel geçer bir söylem, bu ilahi hükmü yerine getirenler tarafından hiçbir şekilde ifade edilmiş değildir.

Bu durumda, başörtüsüne "takan"ların, başörtüsüne karşı çıkanlar olduğu açık-seçik ortaya çıkıyor. Peki niçin? Kabul etmeli ki, burada karmaşık bir durum var ve yine şu ki, bu karmaşayı bizzat İktidar oluşturuyor. Bir yandan, başörtüsünü bir türlü aşamadığı meşruluk sorununun en önemli sembollerinden birisi olarak görüyor. Aşamadığı meşruluk sorununun gerekçesi olarak bayraklaştırıyor. Diğer yandan da, cahilin değil de okumuşun başörtüsüne karşı çıkmasıyla açıkça ifade ediyor ki; asıl sorunu, başörtüsüyle değil. Asıl sorun, başı örtülü okumuşların kafalarındaki düşünce ve inançlar. O halde sormak gerekiyor. İktidar, bütün bu karmaşayı niçin bir türlü üzerinden atamıyor? Niçin, kendisine "düşman" edindiği asıl şeyi açıklamıyor da, onun yerine bireysel durumları sorunlar sıralamasının en başına taşıyor? Bunun nedenini, iktidarın ne yaptığını bilmemeye yormak kolay ve aldatıcı bir yorum olacaktır. İktidar elbetteki ne yaptığını biliyor. Fakat öylesi bir konumda duruyor ki, bu gariplikleri yapmaktan başka çaresi yok. Halkın onayını alabilmek için di-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ne taraftar görünecek olsa "düşmanı" besleyerek büyüteceğini ve sonunda meşruluk şansını hepten kaybedeceğini farkediyor. Dine muhalif olduğunu açıkça ifade ederse geleneksel nedenlerle başlarını örten "cahiller" tarafından dahi tartışılır hale geleceğini ve bunun kendi sonunu hazırlayacağını biliyor. Dolayısıyla tam anlamıyla bir kararsızlık ve daha da önemlisi çözümsüzlük içinde. Ancak bir şekilde meşruluk sorununu çözmek de zorunda. Çünkü, meşruluğun evrensel ölçütlerine muhalif kalarak meşru olabildiğini görüyor. Bir slogan, bir bayrak, bir söz İktidar'a karabasanlar gördürmeye fazlasıyla yetiyor.

Açıkladığımız üzere, her iktidar, meşru olabilmek için toplumun ortak inanç ve değerlerini kendisine zemin ve dayanak olarak alır, almak zorundadır. Yoksa meşru olamaz veya eğer meşru ise meşruluğunu kaybeder. Bir iktidar, meşruluğun evrensel esaslarına uymadığı için meşru olamıyor ve hiç değilse görünüşte meşru olmaya çalışıyorsa, arzularına uygun bir inanç ve değerler sistemi tesis eder. Oluşturulan bu yapay inanç ve değerler sistemi, toplumsal bilinç uyandırılmadan gerçekleştirilen zihinsel değişim sonunda kitlelere kabul ettirilir ve iktidar meşruluk vasfını kazanmış olur. Ancak ne varki, toplumsal bilinç bir gün muhakkak uyanıyor ve o zaman her şey alt üst oluyor. Türkiye'deki İktidar'ın da kendine özgü meşruluk kalıpları oluşturmaya çalıştığını ve bu amaçla dini yeniden tanımlama sürecini başlattığını biliyoruz. Diyanet kurumu, dini yeniden tanımlama sürecinin en önemli unsurlarından birisi olarak doğar. Sadece vicdanları ilgilendiren ve hayattan uzak kalmaya özen gösteren bir dinin resmi temsilcisi olur.[11] Okullardaki din derslerinin de, asıl dine ihtiyaç hissettirmeyecek zihinsel bir doygunluk sağlama amacı taşıdığı kesin. Ancak, İktidar yaptıklarının başarısızlığından öylesine emin ki, okullardaki din derslerini, kendi resmi kurumu olan Diyanet'e hazırlattıramayacak kadar bizzat kendi kurumuna karşı güvensiz. Okullardaki her türlü faaliyeti ve konusunu kendisi belirlemesine rağmen, kendi yetiştirdiği ilahiyatçıya güvenemeyecek kadar çaresiz. Bu nedenle de bir türlü sımsıkı yakalayamadığı "ipin ucunu" tamamen kaçırma sıkıntısı ve fobisini üzerinden atamıyor. Başörtüsü konusunda da bu karmaşa ve tuhaflık olanca şiddetiyle kendisini açığa vuruyor. Başörtülü kafanın içindeki düşünce ve inanç, asıl sorunu olmakla birlikte bu düşünce ve inancı rakibi olarak ilan etmiyor, edemiyor. Eğer ederse, meşruluk imkanını hepten kaybedeceğini biliyor. O kafadaki inanca ve düşünceye karşı çıkamayınca, bu sefer o inancın gereği olan bireysel bir uygulamayı hedef olarak alıyor ve konuyu kendisi açısından hepten karmaşık hale getiriyor. Bu arada dayatmalarına karşı direnenleri dayatmacı, kendi şekilciliği karşına direnenleri şekilci olmakla suçluyor. Esasında sorunu oluşturan da, besleyip-büyüten de, sahibi de kendisi olmasına karşılık, sorunların nedeni olarak kendisini değil, tüm toplumu ve değerlerini suçluyor.

Kabul etmek gerekir ki konu kapsamlı ve üzerinde ayrıntılı durmayı gerektirecek mahiyette. Biz bu yazı da konunun sadece eksenini belirlemeyi amaçladık. Ulaşılan sonuç olarak da şunu ifade ediyoruz. İktidar, ya evrensel meşruluk ölçütlerine uymaya razı olmalı ve kendisini "meşru" kılacakşeyleri bir an önce yok edilmesi gereken düşman olarak görmekten vazgeçmeli, ya da bir toplumun öz kimliğine karşı çıkarak meşru olamayacağını ve bu durumda bütün problemlerin nedeninin kendisi olduğunu kabullenmelidir. Yani, problem de kendisinde çözüm de. ■

DİPNOTLAR

1- Bkz. Kapani, Münci, 'Politika Bilimine Giriş", 6 basım, Bilgi Yay, İstanbul, 1992,sy. 81-82; Duverger, Maurice, "Siyaset Sosyolojisi", Çev: Şirin Tekeli, Varlık Yay. İstanbul, 1975, sy. 202, 209-221; Mosca, Gaetano, "Siyasi Doktrinler Tarihi" Çev: Samih Tiryakioğlu, Varlık yayınları, İstanbul 1963, sy. 279-283

2- Duverger, Maurice, "Siyaset Sosyolojisi", s.202

3- Kapani, Münci, "Politika Bilimine Giriş", s.85,86

4- Hoffer Eric, "Keskin İnançlılar (Kitle Hareketlerinin Anatomisi)", Çev: Erkil Günor, 3. Baskı, Tur Yayınları, İstanbul, 1980, muhtelif sayılar

5- Demirel, Ahmet, "Birinci Meclis'te Muhalefet (İkinci Grub)", 2. Baskı, İletişim yayınları, İstanbul 1995, sy, 571-573

6- İz, Mahir, "Yılların İzi", sl, 317-327; Demirel, sy. 575-583

7- İnönü, İsmet, Hatıralar, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987, sy. I/249

8- Bkz: Ağaoğlu, Samet, "Kuvayı Milliye Ruhu", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1981,sy, 16.17.18 Demiralay, Tahsin, "Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950) Makalaleleri)" Türkiye yayınları, İstanbul, 1955, sl, 102.103; Konuyla ilgili olarak Demirel'in kitabı başlı başına önemli bir kaynaktır.

9- Demirel, sy. 571-573

10- Danıştay'ın 8. Dairesinin bu kararıyla ilgili olarak bkz. E. 1983/207, K. 1984/330, T. 23 Şubat 1984 (Danıştay Dergisi 56-57, sy. 317-318)

11- Bkz: Köker, Levent, "Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi", İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993 sy. 224; Özay, İ.H., "Devlet İdari rejim ve Yargısal Koruma", Filiz Kitapevi, İstanbul, 1986,s. 28 Soysal, M. "Laiklik Nasıl Yıkılır?", Milliyet 31 Mayıs 1975

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

TOTALİTER SİSTEMLERDE HALK NASIL SÜRÜLEŞTİRİLİR?

Mesut KARAŞAHAN

Gramsci, 20. yüzyılın büyük totaliter tecrübelerinden biri olan İtalyan faşizminin halk yığınlarını örgütleme biçimini "savaş alanına sürülmüş ordu"ya benzetmişti. Halkın disiplin altına alınması, tektipleştirilmesi ve nihayet sürüleştirilmesi totaliter sistemlerde merkezi öneme sahiptir ve ancak bu benzetmeye uygun bir ortamın ve örgütlenmenin sağlanmasıyla gerçekleşebilir.

Geniş kitlelerin kolayca manipüle edilebilmesi için, bir yandan kitlelerin sürekli bir olağanüstü hali, bir seferberlik halini yaşamaları ve teneffüs etmeleri sağlanırken, bir yandan da insan hayatının her aşamasını denetim altına alabilmeyi hedefleyen örgütlenmelere gidilecektir. Bir taraftan devasa propaganda mekanizmaları sayesinde beyin yıkama, "ikna" ve itaatin sağlanmasına çalışılırken, bir taraftan da beyni tam yıkanamayan ve bu konuda güçlük çıkaranlar için "temizlik" harekatına girişilecektir. Bütün bunları sağlayacak olan, toplumun tüm kesimlerinin kayıtsız şartsız itaatiyle gerçekleşecek, "savaş alanına sürülmüş bir ordu" örgütlenmesidir; ülkeye yönelik bitip tükenmez iç ve dış tehditlerin sürekli teyakkuz halinde tuttuğu, biribirine sımsıkı kenetlenmiş ve "milli birlik ve beraberlik" halinin ideal tablosunu oluşturan muhteşem bir cengaverler kitlesidir.

Dolayısıyla totaliter sistem için değer taşıyan unsurlar, Faşistlerin ifadesiyle, "erkeksi bir hayatı yaşanmaya değer hale getiren şeyler olarak üniforma ve disiplin, fedakarlık ve kan, silah ve güç"tür. Bu sistemde "vatan" veya "devlet" için, "ulus" veya "Yüce Lider" için herkes herşeyini her an feda etmeye hazır olmalıdır. Hiçkimse hiçbir konuda hiçbir soru sormamalı, izah istememeli ve fakat emirlere itaat etmelidir.

* * *

Toplumu militer nitelikli bir disipline tabi tutma düşüncesinin kökleri Antik Çağ'ın totaliter filozofu Platon'a kadar götürülebilir. Kanunlar'ın askerî seferler ve askerlik disipliniyle ilgili bölümünde Platon aynı askerlik ilkelerine yalnız savaşta değil, barışta ve hatta ilk çocukluk günlerinden itibaren uyulması gerektiğini öne sürer. Popper'ın kelimeleriyle o, "askerlik disiplininin son derece önemli gereklerine barışta bile en üstün yerin verilmesini ve bütün yurttaşların yaşamlarının her yanını onların saptamasını ister; çünkü yalnızca tüm yurttaşlar (onlar zaten hep askerdir) ve çocuklar değil, hayvanlar bile bütün ömürlerini sürekli ve toptan bir seferberlik durumunda geçirmelidirler." Platon şöyle der: "İlkelerin en büyüğü, erkek-kadın hiç kimsenin öndersiz kalmamasıdır. Kimsenin aklı kendi girişkenliğiyle iş becermeye alışmamalıdır. (...) Savaşta da, barışta da herkes gözünü önderine dikmeli ve sadakatla onun ardından gitmelidir. Örneğin, ancak böyle yapması buyrulunca kalkmalı, yürümeli, yemelidir.(...) Bir

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

kelimeyle, herkes kendi ruhunu, bağımsız hareket etmeyi hayal edemeyecek ve böyle hareket etmek yeteneğini büsbütün yitirecek biçimde alıştırarak eğitmelidir" (Popper, c.1, s.107).

Platon'dan yaklaşık yirmibeş asır sonra bu düşünceleri tatbike koyma imkan ve fırsatını ele geçiren bir Hitler de benzer şeyler söyleyecektir. Nazi partisinin örgütlenme ilkelerinin en önemlisi olarak bütün güçlerin Lider'in elinde toplanması gerektiği fikrini savunacak ve bunu şöyle haklı göstermeye çalışacaktır:

"Bir siyasal partinin gücü, hiçbir zaman üyelerinden herbirinin zekasında ve düşünce bağımsızlığında değil, ama daha çok bu üyelerin manevi komutanlığı izlemekte gösterdikleri boyun eğme ve disiplin ruhundadır." (Bourderon, s.131)

Kuşkusuz bu ilkeler sadece Nazi partisinin örgütlenmesinde temel alınmadı; Nazizm, Faşizm ve Stalinizmin ceberrut birer yönetim sistemi olarak egemen hale geldiği dönemlerde Alman, İtalyan ve Sovyet vatandaşlarının topyekün tabi olmak zorunda kaldıkları esaslar oldu. Bu ülke insanları tam da Platon'un önerdiği şekilde genç-yaşlı, kadın-erkek topyekün askerî disipline tabi tutuldu, savaşta da, barışta da gözünü Yüce Lider'e dikip sadakatle ardından gitmek zorunda kaldı ve kendi başına hareket etmeyi hayal bile edemeyecek tarzda eğitimden geçirildi.

Totaliterizmin kapalı toplumu bu bakımdan tabuların egemen olduğu bir kabile toplumunu hatırlatmaktadır. Böyle bir düzende dokunulmaz tabular hayatın her anını değişmez biçimde düzenler ve her şeye hakim olurlar; hiçbir kaçamak noktası bırakmazlar. Kabile üyeleri ise tabular uyarınca -totaliter sistemde buna resmi ideoloji mucibince diyelim- hareket edebilmek için bir hayli gayret, fedakarlık ve dayanıklılık göstermek zorunda kalırlar. Kimin, nerede ve nasıl hareket edeceği sihirli kabile kurumlarıyla belirlenmiştir ve bu kuralları eleştirmeyi hayal dahi etmek suçtur. Bu bakımdan totaliterizm, bir tür modern kabileciliktir

* * *

Nazi ve Faşistlerin ikiyüzlü retoriği, böylesine bir "sürüleştirme" işlemine tabi tuttukları halklara gerçek saygınlığı asıl kendilerinin kazandırdığını iddia edebilmişti. Hitler ve Duçe'ye bakılırsa Marksizm bireyin özgünlük ve yaratıcı etkinliğine saygı göstermez, bireysellikleri ezer ve onları kalabalığın biçimsiz yığını içinde boğarken, birey gerçek değerini "kollektif çerçeveler içinde" buluyordu. Birey hatta liberal devlette bile "her türlü kişilikten, her türlü gerçek özden yoksun" iken, totaliter sistem ona kendi misyonunun bilincini yeniden kazandırıyor, ne Marksizmin yaptığı gibi ezmiyor, ne de liberalizmin yaptığı gibi tek başına bırakmıyor, fakat kendine düşen gerçek yeri veriyordu. (Bourderon, s.83-85)

"Bireye düşen gerçek yer" totaliter retoriğin kendini ele verdiği noktaydı. Zira bireyin değer kazanması denilen şey, ancak orman kanunlarının geçerli olduğu bir ortamda sürünün itaatkar ve disiplinli bir üyesi olmaktan başka birşeyi ifade etmiyordu. Birey gerçek yerini bulmak için Faşist ve Nazi literatüründe sık sık atıfta bulunulan "doğal yaşama savaşı"ndan galip çıkmalı ve yine totaliter sistemler için anahtar bir kavram olan "hiyerarşi"de kendine uygun düşen konumu elde etmeliydi.

Sonuçta, Bourderon'un da dediği gibi "topluluk içerisinde, en düşük yeteneklilere yazgıya ağır başlılıkla boyun eğme; orta nitelikteki bireylere, direngenlik ve istençlerinin kimilerine en iyi yerlere yükselme olanağını vereceği umuduyla günlük görevin yerine getirilmesi; üstün bireylere de, büyük ulusal yazgılar, yığınların yönetilmesi, öbür insanların egemenlik altına alınması düşüyordu" (s.95).

Totaliter hiyerarşide iyi bir yer kapabilmek için, Darwin'in öngördüğü türden, en iyilerin seçilmesiyle sonuçlanan bir doğal ayıklanma mücadelesinden başarıyla çıkmak gerekiyordu. Bu, birazcık sert bir savaş, birazcık katı bir ayıklanma olacak, sonunda en iyiler birinci sıraya otururken, geri kalan üyelere sürünün sadık ve uysal bir üyesi olmak ve lideri takibetmek düşecekti. Mesela Hitler, sürünün en iyisi olduğunu ispatlayıncaya kadar pekçok arkadaşını öldürmek zorunda kalmıştı. Şüphesiz, yapılanlar hiç değilse bir orman kanununa dayandığı için herkes kendisini rahat hissetmeliydi. "Gerçekten de Hitler, en güçlülere tam bir vicdan rahatlığı sunarken, en güçsüzleri iğrençliklerine ve böylelikle de aşağı durumlarının kaçınılmazlığına inandırma amacını güdüyordu" (Bourderon, s.92).

* * *

Totaliter sistemde bir kez hiyerarşi belirlenince, özellikle liderlik konusundaki mücadeleden birileri galip çıkıp tepeye yerleşiverince, geriye artık yığınların itaat, sadakat ve -mümkünse- coşkuyla bu li-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

deri takibetmeye alıştırılmaları kalır. Nazi şeflerinden Goebbels'in vurguladığı gibi halk kitleleri nasıl olsa zayıf, tembel, aşağılık insanlardan oluşuyordu (!) ve ancak devlet adamının çabasıdır ki, onları adam edebilecek, halk veya millet haline getirebilecekti. Söz konusu devlet adamının apoletli veya apoletsiz, veyahut sivil görünümlü olup da gerçekte/gizli apoletli olması, durumu değiştirmeyecektir. Onun vazifesi bellidir: Kendi haline bırakılmaması gereken insan yığınlarını en doğru istikamete (?) yöneltip çobanlık görevinde kusur etmemek.

Kuşkusuz bu istikametin ne olacağına genellikle Yüce Lider karar verir ve önderlik ettiği milletin başına açtığı belalar topyekün bir felaketle sonuçlanıncaya kadar (Hitler örneğinde İkinci Dünya Savaşı türünden bir musibet olabilir bu) hedefe doğru, hizayı bozmaksızın ve marşlar eşliğinde kitlelerin uygunadım yürüyüşü sağlanmaya çalışılır. İşte bu noktada, yukarıda da değinildiği gibi, ülke sathına yayılmış, topyekün bir seferberlik halinin hüküm sürmesi istenir.

Totaliter devlet sistemleri bu amaçlarına ulaşabilmek için devasa mekanizmalarla halkı örgütlemeye ve yoğun propaganda bombardımanı altında tutmaya çalışmışlardır.

Hayatın her aşamasını ve toplumun bütün kesimlerini içine alacak kapsam ve çeşitlilikte örgütlenmelere gidilmiştir: Gençlik örgütleri, kadın örgütleri, üniversite öğrenci ve görevlilerine yönelik örgütler veya hatta boş zaman örgütleri (İtalya'da Dopolavoro) gibi...

Her biri yığınlardan en büyük sayıdaki bireyi kendi bayrağı altında toplamaya çalışan bu örgütlerin tamamı "führerprinzip" ve hiyerarşi ilkesine göre yapılanıyor ve faaliyette bulunuyordu. İster adı sendika olsun -ki anlam ve fonksiyonu çok değiştiğinden isimle örgüt artık birbirini tutmamaktadır- ister paramiliter nitelikli bir gençlik örgütü olsun, hepsinde geçerli olan şey katı bir disiplin ve emirlere kayıtsız şartsız itaattir.

* * *

İtalya'da oluşturulan gençlik örgütlerinin çoğu kez Faşist Parti'den bile daha etkin faaliyet gösterdikleri öne sürülmüştür. Bunlardan başlıcaları Balilla, Gençlik Öncü Kolları ve Genç Faşistler'dir. Balilla, ondört yaşına kadar olan çocukları içine alırken, Öncü Kolları onyedi yaşa kadar ve nihayet Genç Faşistler de bu yaştan Faşist Parti'ye üye olabilecekleri çağa gelinceye dek üye kaydetmektedir. Görüldüğü gibi totaliter yönetim, ne çocukluk çağı, ne de daha sonrası için insan hayatında boşluk bırakmamayı hedeflemektedir.

Başlangıçta gönüllü nitelikte olan, zamanla zorunlu hale getirilen Balilla örgütüne çocuklarını kaydettirmeyenler para cezası ödemek zorunda kalmışlardır. Daha da ilginci, bu örgüt ile Faşist Parti arasında bir mukayese yapıldığında, zorunluluk niteliğinin Balilla'da çok daha sıkı bir şekilde uygulandığı görülmüştür. Sözgelimi bir fabrika işçisi Faşist Parti'ye iştirak etmek mecburiyetinde değilken, onun okula giden çocuğu Balilla'ya katılmak zorunda kalmıştır.

Benzer farklılık Genç Faşistler örgütüyle yapılacak bir mukayesede de ortaya çıkmaktadır. Bir Faşist Parti üyesinin ulusunu sevmesi, anayurda hizmet etmesi gibi pratikte çok fazla şey yüklemeyen görevleri yanısıra yılda bir kez genel kurul toplantısına ve bazı gösterilere katılması ve evine en yakın kulübe sık sık uğraması yeterli sayılırdı. Genç Faşistler ise herşeyden önce bir üniforma satın alıp giymek ve hemen her pazar günü biraraya gelerek bir askerî eğitimden geçmek zorundaydılar. Genç Faşistler, tüm üyeleri kapsayan askerî tipte bir örgütlenme ve disipline tabi olur, müfreze başı, bütün gençlerle sürekli temas halinde bulunurken ve üst birimlerden son üyeye kadar tüm örgütte sıkı bir hiyerarşi ilkesi geçerliyken, bu özelliklerin, Duçe'nin liderliğindeki Faşist Parti'de bulunmadığını görüyoruz.

Nihayet bu gençlik örgütlerinin üye sayısı bakımından da Faşist Parti'yi geride bıraktıkları tespit edilmiştir. Mesela daha 1930'larda Balilla'nın bir milyon üçyüz bin üyesi varken Faşist Parti'nin sade-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ce bir milyon üyeye sahip olduğu görülmüştür. Bu bakımdan gençlik örgütleri Faşist Parti'ye nazaran daha belirgin bir yığın karakteri taşımaktadır. Burada İtalyan Faşist liderliğinin, "ağaç yaşken eğilir" misali, gençlik döneminde gerçekleşecek aşılama ve yönlendirmenin daha etkin ve kalıcı olduğunu pek iyi kavramiş bulunduğu sonucuna varılabilir. Nazi Almanyası'nda Hitlerjugend ve Stalin Sovyetleri'nde Komsomol, benzer gençlik örgütleri olarak benzer fonksiyonları üstlenmişlerdi kuşkusuz.

Faşist Üniversite Grupları ise düşünsel platformda etkin olmaya eğilimli kimseleri kuşatacak biçimde örgütlenmişlerdi. Faşist hiyerarşi temsilcilerince tartışılamayan sorunlar bu üniversite mensupları arasında bahis mevzuu olabildiğinden, totaliter yönetim buradaki tartışmaları da denetim altına almak için harekete geçmekte geç kalmamıştır (Togliatti, s.77-82; Bourderon, s.137-8).

Yığınları denetim altına almayı hedefleyen totaliter örgütlenmelerin tarihteki en ilginç örneklerinden biri de İtalyan Dopolavoro örgütüdür. Kelime anlamı itibariyle "iş-sonrası" manasına gelen Dopolavoro sayısal bakımdan İtalyan faşizminin en büyük örgütü olmamakla birlikte, amaçları ve örgütsel biçimleri bakımından en geniş kapsamlısını ifade etmiştir. Çocukların ve gençlerin hayatında başıboş geçecek beş dakikaya bile tahammül edemeyen totaliter sistem, yetişkinlerin de boş zamanlarında "muhtemel yaramazlıklara tevessül etmemeleri" için kendi hallerine bırakmamaya özen göstermiştir.

Totaliterizm, devletin tepesindeki Yüce Lider veya küçük bir azınlığın bütün bir halkı etkisiz hale getirdiği, özgürlükten yoksun bırakarak her alanda yetenek ve enerjisini köreltip tükettiği ve böylece sefalete mahkum ettiği sistemin adıdır. "İmparatorlukta ne kadar çok sınırlamalar ve yasaklar varsa halk da o kadar çok yoksul düşer" diyen Çinli bilge Lao Tzu'nun da vurguladığı gibi baskı ve dayatmalar tarih boyunca toplumların çöküşüyle sonuçlanmıştır. İnternet çağında böyle kapalı bir toplum oluşturmaya kalkışmak hem akıntıya karşı kürek çekmek, hem de kendi halkına ihanet etmek anlamına gelecektir.

Nazizm veya Stalinizmde olduğu gibi, vatandaş sayılmanın resmî Faşist ideolojiyi benimsemek veya benimsemiş görünmekle mümkün hale geldiği İtalya'da "vatandaşlar"ın vatan-millet-Duçe için yerine getirilen yüce bir görev olarak algıladıkları gündelik iş hayatları sona erdiğinde bir başka yüce göreve geçiş yapıyorlardı Dopolavoro sayesinde. Kapısının hemen üstünde asılı duran Faşist sembol ve amblemlerle kutsanmış mekanlarda hep birlikte radyo dinliyor, kağıt oyunları oynuyor veya sportif faaliyetlerde bulunuyorlardı. Burada hemen ilave edelim ki, radyonun yeni yeni yaygınlaştığı o günlerde Gionale Radio'nun bıkıp usanmaksızın tekrarladığı askerî marşları umuma açık yerlerde ayakta dinleme zorunluluğu söz konusuydu.

Bu sistem sayesinde, Friedrich-Brzezinski'nin kelimeleriyle, "Mandolin toplulukları ve benzerleri gibi müzik, sanat, edebiyat ve toplumsal boş zaman faaliyetleri, geniş Dopolavoro şebekesi içinde eritilerek, Faşist yapılmıştır. Bütün bu hilekarlığın acı acı portresini çizen G. Salvemini, Dopolavoro'da, 1934'te, 1.155.365 gezi, müzik ve spor gösterisi vb. yapıldığını söyledikten sonra şu sonuca varıyor: Faşistler henüz, Dopolavoro'nun himayesinde yapılan öpüşmelerin sayısını gösteren istatistikleri yayınlayacak duruma gelmediler, ama yakında bu da olacak ve bu şaşırtıcı toplam, Mussolini'nin dehasına verilecek" (s. 212-2).

* * *

Bütün halk katmanlarını resmi ideolojiye rametmeyi hedefleyen devasa örgütlenmelerin yanısıra halk yığınlarını sürüleştirmenin bir başka önemli vasıtası olarak kitlesel gösteri, yürüyüş, tören ve toplantıların tertiplendiğini görüyoruz. Üniformalar giyinmiş örgüt mensupları; bayrakları, sembolleri, özel selamlama ve yürüyüş biçimleriyle resmi ideolojinin canlı propaganda vasıtalarını ve ideal insan tipini oluşturmuşlar, geniş kitlelerin coşturulup Yüce Lider'in peşisıra sürüklenmesinde ve muhalif düşünce ve duygulara kapılma hatasını işleyenlerin etki altında bırakılmasında önemli roller oynamışlardır.

Bu konuda, çalışmamızın hacmi dolayısıyla Nazi ve Faşist etkinliklerinden birer örnekle yetineceğiz. Önce zamanına göre hayli ileri teknikler geliştirmiş olan Nazilerin bir stadyum toplantısına ilişkin izlenimleri okuyalım:

"Gece. Uçsuz bucaksız stadyum kahverengi giyinmiş sıkışık ve hareketsiz SA taburlarını hayalet gibi gösteren birkaç projektörle ancak aydınlanmış. SA safları arasındaki boşluklar tutumlu kullanılmış. Öbür boşluklardan daha geniş olan biri, stadyumun girişinden tribüne götüren, Führer'in geçeceği bir tür yol oluşturuyor. Führer, ardında kurmay kuru-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

luyla birlikte girdiği ve yığının alkış borası altında yerini aldığında, saat tam sekiz (...) O tam stadyumu geçtiği anda, alanın dört bir yanındaki bin projektör, gökyüzüne çevrilmiş bir biçimde yanıyor. Gizemli bir kafes gibi, bundan böyle onu çevreleyen bin mavi direktir bunlar. Kırdan bütün gece yandıkları görülecektir onların, ulusal gizin kutsal yerlerini belirtmektedir bu direkler, ve düzenleyicileri de bu şaşkınlık verici peri oyununa Licht-dom, ışık katedrali adını vermiştir. İşte adam, şimdi ayakta, tribününde. Bayraklar dalga dalga açılıyor şimdi. Ne bir şarkı, ne bir trampet sesi. (...) Bayrakların gelip ayaktaki şansolyenin önünde duracakları bu ana değin yalnızca sessizlikti egemen olan.(...) Hitler'in konuşmasından önce ve sonra, şarkılar söyleniyor: Deutschland über alles/Herşey Almanya için..." (Bourderon, s.153-4).

Kitlesel gösteri bazen sokak ve caddelerde gerçekleştiriliyordu, İtalya'daki ilk büyük Faşist gösteride olduğu gibi:

"Kutlanan bir parti bayramıdır, ama Bologna ana caddelerinin bütün pencerelerinde İtalyan ulusal bayrağı dalgalanmaktadır. (...) Neşeli yüzlü büyük insan yığınları sabahın ilk saatlerinden başlayarak sokakları doldurmaktadırlar. Eski muharipler kasıla kasıla sergilemektedir madalyalarını. Yürüyüş kollarının ayak sesleri durmaksızın yankılanmaktadır. Her yanda şarkı söylenmekte, "Evviva l'İtalya"("Yaşaşın İtalya") çığlıkları göğü tutmaktadır. Başka kentlerden gelen faşistlerle dolu trenler, asker havalarıyla karşılandıkları gara birbiri ardına gelmektedirler. Öğle sonrası boyunca, uzun bir insan dizisi Mussolini'yi karşılamaya gider. Sepetli motosikletlerin eşlik ettikleri üçyüz kişilik bir bisikletçiler taburu tarafından izlenen bayraklarla donatılmış yirmi otomobil başta gitmektedir. Daha sonra dört yaya taburu gelir; bu taburların bölükleri ulusal kahramanların adlarını taşımaktadırlar ve kalabalık çılgınca alkışlamaktadır onları. (...) Onbinlerce gırtlaktan kopan "alala" çığlığı, korkunç bir uğultu olarak göğe yükselmektedir. "Mussolini Bölüğü", Condottiere'nin kendisine eşlik eden önemli kişilerle birlikte yer aldığı otomobili aralarına almak üzere, bütün hızıyla manevra yapmaktadır. Sonu gelmez bir faşist kollar dizisi, yürüyüş kolunu izlemektedir. Bütün pencerelerden ve kaldırımlar boyunca sevinçlerini haykırmaktadırlar insanlar. Mussolini 'Duçe'(önder) ve 'Salvatore d'Italia' (İtalya'nın kurtarıcısı) olarak coşkuyla kutlanmaktadır. Palazzo d'Accursio'nun iri çanının çaldığı işitilmekte, ve geniş bir meydan üzerinde, muzaffer önder, otomobilinde ayakta, birliklerinin geçit töreninde hazır bulunmaktadır." (Bourderon, s.145-6).

* * *

Bütün bu gösteri, yürüyüş, toplantı ve törenler, insanları boş zamanlarında bile başıboş bırakmayan örgütlenmeler... herşeye rağmen muhalefet edebilenlerin çeşitli polisiye ve çete yöntemleriyle, baskı ve terörle korkutulup sindirilmesi de ilave edilince, totaliter sistemin kitleleri kendi hedefleri doğrultusunda nasıl manipüle edebildiğini, nasıl atomize edip etkisiz-tepkisiz, uysal ve itaatkar sürüler haline getirebildiğini izah etmektedir. Üyelerin hep sessizce dinleyip sadece önerileri (talimatları) onayladığı parti ve örgüt toplantılarından coşkulu ve çılgınca sokak gösterilerine ve hatta bazen muhalifler için düzenlenen acımasız sürek avlarına ve terör eylemlerine kadar hedeflenen şey, daima, totaliter elitin aşağılık yaratıklar olarak gördüğü insan yığınlarının hayatını, duygularını, isteklerini, coşkularını hatta düşüncelerini denetim altına almaktır; bütün uyrukların toptan bağlılığını sağlamak ve mümkünse düş gücünü dahi köleleştirmektir.

Totaliterizmin kapalı toplumu bu bakımdan tabuların egemen olduğu bir kabile toplumunu hatırlatmaktadır. Böyle bir düzende dokunulmaz tabular hayatın her anını değişmez biçimde düzenler ve her şeye hakim olurlar; hiçbir kaçamak noktası bırakmazlar. Kabile üyeleri ise tabular uyarınca -totaliter sistemde buna resmi ideoloji mucibince diyelim- hareket edebilmek için bir hayli gayret, fedakarlık ve dayanıklılık göstermek zorunda kalırlar. Kimin, nerede ve nasıl hareket edeceği sihirli kabile kurumlarıyla belirlenmiştir ve bu kuralları eleştirmeyi hayal dahi etmek suçtur. Bu bakımdan totaliterizm, bir tür modern kabileciliktir (Popper, s.167).

Totaliterizm, devletin tepesindeki Yüce Lider veya küçük bir azınlığın bütün bir halkı etkisiz hale getirdiği, özgürlükten yoksun bırakarak her alanda yetenek ve enerjisini köreltip tükettiği ve böylece sefalete mahkum ettiği sistemin adıdır. *"İmparatorlukta ne kadar çok sınırlamalar ve yasaklar varsa halk da o kadar çok yoksul düşer"* diyen Çinli bilge Lao Tzu'nun da vurguladığı gibi baskı ve dayatmalar tarih boyunca toplumların çöküşüyle sonuçlanmıştır. İnternet çağında böyle kapalı bir toplum oluşturmaya kalkışmak hem akıntıya karşı kürek çekmek, hem de kendi halkına ihanet etmek anlamına gelecektir. ■

Kaynakça:

Karl Popper, *Açık Toplum ve Düşmanları*, Çev. Mete Tunçay, Remzi Kitabevi, İstanbul 1994, c.1.

Roger Bourderon, *Faşizm İdeoloji ve Uygulamalar*, Çev. Kenan Somer, Onur Yay., Ankara1989.

Palmiro Togliatti, *Faşizm Üzerine Dersler*, Çev. Ş. Yalçın - Y. Demirekler, Bilim ve Sosyalizm Yay., Ankara 1989, 3. bs.

C. J. Friedrich-Z. K. Brzezinski, *Totaliter Diktatörlük ve Otokrasi*, Çev. Oğuz Onaran, Türk Siy. İl. Der. Yay., Ankara 1964.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

REFAH'TAN FAZİLET'E YA DA GEÇMİŞE SÜNGER ÇEKMEK

Abdurrahman EMİROĞLU

Refah Partisi'nin sistemin yargı organlarınca *"hukuken"* değil *"siyaseten"* kapatılmış olması, kendisini son otuz yılın siyasal arenasında Milli Nizam, Milli Selamet, Refah ve şimdi de Fazilet partileriyle ifade eden Milli Görüş hareketinde ciddi bir özeleştiri sürecini başlatmışa benziyor. Özelde Milli Görüş camiası, genelde tüm İslami kesim tarafından bir anlamda *"mağlubiyet"* olarak algılanan bu üzücü ve can sıkıcı gelişme, aslında iyi değerlendirilebilirse, hareketin kendisini yeni baştan dizayn ederek "daha faziletli" bir sayfa açmasına imkan ve fırsat sunacak, *"umut ve zafer"* günlerine kapı aralayacaktır.

"Bazan hoşunuza gitmeyen bir şey, sizin için iyi olabilir; hoşunuza giden bir şey de sizin için kötü olabilir. Allah bilir, siz bilmezsiniz." (2/218)

Milli Görüş kadroları, eğer yıllardır savunuculuğunu ve sözcülüğünü yapmaya çalıştıkları İslami değer ölçülerine göre, 30 yıllık geçmişi titiz bir özeleştiriye tabi tutup "dost çevreler"in uyarı ve görüşlerini de dikkate alarak geçmişteki hata ve kusurlarını giderme çabasına girerlerse, önümüzdeki zor ve sıkıntılı gözüken dönemi, başarı ve sevinç dolu "Fazilet günlerine" dönüştürebilirler. Üstelik, şer güçler tarafından "mağdur edilmiş" duruma düşmesi, yaklaşık yüz yıldır Batıcı elitler tarafından horlanıp itilen-kakılan inançlı halk çoğunluğu nezdinde destek ve ilgiyi de artırabilir. Unutulmamalıdır ki, asırlardır İslami değerlerin egemen olduğu bu topraklarda yaşayan halk, kendisini *"tepeden inmeci"* bir tutumla "modernleştirmek" isteyenlere, yani Batılı değerleri zorla kendisine kabul ettirmeye çalışanlara karşı uzun soluklu bir *"direniş"* başlatmış ve her fırsatta, egemen Batıcı sisteme *"alternatif"* olarak gördüğü kişi ve kuruluşları desteklemiş, bağrına basmıştır. 1924'te **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, 1930'da **Serbest Fırka**, 1946'da **Demokrat Parti** ve 1995'te de **Refah Partisi**'nin, Batıcı sisteme ve Batılı yaşam tarzına tepki duyan geniş halk yığınlarının yoğun ilgi ve desteğine mazhar olmasının nedeni budur. Tekrar vurgulayalım ki, '90'lı yıllarda halkın Refah'a artarak devam eden ilgisinin temelinde, **"sistem karşıtı"** bir söylem geliştirebilmiş olması yatmaktadır.

İmdi, Refah'tan Fazilet'e geçiş döneminin sancılarını yaşayan Milli Görüş camiası, arzulanan/yapılması gereken özeleştiri sürecini başlatabilmiş midir? Bu bir "eleştiri" sorusu değil, "temenni" sorusudur; parti tabanının ve geniş bir İslami kesimin de beklentisidir.

Görünen o ki, Fazilet Parti kurmayları, kendilerini sisteme/derin devlete beğendirmek endişesiyle adeta bir *"meşruiyet sendromu"* yaşamaktadırlar. Bu çerçevede sürekli olarak *"ka-*

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Fazilet, elbette RP döneminde yapılan hataları tekrarlamamalıdır. Ama bize, hatalarımızın neler olduğunu, ömürlerini "hatadan ibaret olan" bir sistemi savunmakla geçirenler öğretecek değildir. Onların "hata ve kusur ölçüleri" onlara, bizim ölçülerimiz bizedir; onların doğruları onlara, bizim doğrularımız da bizedir: "Leküm dînüküm ve-liye din!"

patılan RP'nin devamı olmadıkları"nın altını çizmek lüzumunu hissetmektedirler. Sistemin sözcüleri de, bu zayıf noktadan hareketle, ısrarla Fazilet'lilerin "*Refah'tan farklı olduklarını*" ve "*kapatılma olayından ders alıp değiştiklerini*", yani "*ehlileştiklerini*" kanıtlamaları gerektiğini söyleyip durmaktadırlar. Aslında, sistemin ağababalarının arzusu, Fazilet'in geleneksel Milli Görüş çizgisini tamamen terkederek diğer "*sistem partileri*"nden hiçbir farkı olmayan "renksiz ve kösesiz" bir parti haline gelmesidir. Böylece, egemen Batıcı sisteme yönelik köklü eleştiriler getiren ve sistemin yegane alternatifi olarak görülen bir parti ve geniş tabanı, sindirilmiş ve "*hizaya getirilmiş*" olacaktır. Fazilet cenahından duyulan "yeni parti-yeni imaj", "yepyeni bir sayfa açmak", "değişim" gibi söylemler, umarız ki Milli Görüş çizgisinin giderek flûlaşıp silinmesiyle sonuçlanmaz. Bilelim ki, bizi "biz" yapan iddialarımızdan vazgeçmek, "*kendimizi inkar etmek*" anlamına gelecektir.

İşte MNP, MSP, RP, FP çizgisinin şu an karşı karşıya bulunduğu büyük ve çetin imtihan budur: Ya sistem karşıtı geleneksel İslami söylem ve tavrını tashih ve ta'dil ederek daha net ve etkili biçimde sürdürmek, ya da kendini sisteme beğendirip kabul ettireceğim endişesiyle "tanınmaz" hale gelip işi "kendini inkara" kadar götürmek... *Umran*'ın bundan önceki sayılarında zaman zaman işaret edilen "*uzlaşma*", "*dünyevileşme*" ve "*bölünme*" tehlikelerinden daha kötüsü, herhalde "*redd-i miras*" ve "*kendini inkar*" garabeti olur.

Fazilet, elbette RP döneminde yapılan hataları tekrarlamamalıdır. Ama bize, hatalarımızın neler olduğunu, ömürlerini "hatadan ibaret olan" bir sistemi savunmakla geçirenler öğretecek değildir. Onların "hata ve kusur ölçüleri" onlara, bizim ölçülerimiz bizedir; onların doğruları onlara, bizim doğrularımız da bizedir: "Leküm dînüküm ve-liye din!"

Bu noktada bize düşen görev, İslami mücadelede uyulması gereken şaşmaz Kur'anî ölçülerden bazılarını hatırlatmaktır. Kuşkusuz, bu uyarı ve hatırlatmaların muhatabı sadece Milli Görüş camiası değil, başta kendimiz olmak üzere tüm müslümanlardır:

-Hak ile batıl birbirine karıştırılmamalı, batıl anlayış ve düşünceler '*hak adına*' savunulmaladır. (2/42)

-İslam'a ve hakk'a davet, bir '*sövgü edebiyatı*'na dönüştürülmemelidir. (6/108)

-"*En güzel tarzda mücadele*", hikmet ve güzel öğütle davet, şiarımız olmalıdır. (16/125)

-Sistemin elebaşlarına yaranmak uğruna, vahyî ilkelerin bir kısmından da olsa asla taviz verilmemelidir. (17/75)

-Zulmedenlere asla eğilim gösterilmemeli (11/113), inkarcılara kesinlikle itaat edilmemelidir. (25/52)

-Dosdoğru yol olan Sırat-ı Müstakim'den ve İslami prensiplerden sapmadan Hakk'a çağrıda sebat ve kararlılık gösterilmelidir. Bilinmelidir ki, inananlar "*Dosdoğru Yol'da oldukları*" sürece sapanlar onlara asla zarar veremeyecektir. (5/105) ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

AHLÂK LAİKLİK İKTİDAR

Abdurrahman ARSLAN

Laiklik ile ahlak arasındaki ilişkinin mahiyeti ve önemi; bu ayrışma ve uygulamanın toplumsal ve ferdi düzlemde meydana getirdiği değişiklikler; sadece Hıristiyanlığın Kilise merkezli tecrübesi göz önüne alınarak değerlendirilemez. Haklı sebeplerden hareketle Kilise'ye karşı yapılan itirazların neticesinde elde edilen tecrübe ve pratikteki uygulamaların, her din için laiklik olarak geçerli kılınmaya çalışılması; üstelik müslümanlar için bu uygulamalar söz konusu olduğunda İslam'ın, Hıristiyanlığın tecrübesi içinde değerlendirilmeye tabi tutulmasına sebebiyet vermektedir. Her şeyden önce Kilise'nin temsilciliğini yaptığı ve "günah-itiraf ve kefaret" üstüne kurulu bir kişilik yapısı üzerinde uygulama imkanı bulan ahlak anlayışı ile, İslam'ın söz konusu ettiği kişilik ve ahlak anlayışı arasında benzerlikler bulunmasına rağmen oldukça önemli ve mahiyete taalluk eden farklılıklar bulunmaktadır. Ahlakın laiklik uygulamaları ile giderek sekülerleşmesini ve bunun da nasıl düzeltilebileceğini Hıristiyanlık'ta sadece Kilise "söyleyebilir"; ahlakı "onarma" ve düzenlemenin kaynağında ise yine Kilise bulunmaktadır. Halbuki İslam, Kilise'nin temsilciliğinden farklı olduğu kadar, Hıristiyanlığın yaptığı gibi sadece ahlakı esas alan ya da sadece ahlakı önce çıkartan bir din olmaktan çok; ahlakı hukuktan bağımsız, başka bir ifade ile "*ahlak*" ile "*hukuk*"un birbirlerinden ayrıştırılmayacağına vurgu yapan bir din olma hususiyeti taşımaktadır.

Laiklik anlayışı sadece İslam dinine karşı değil, diğer dinler cihetinden de her zaman ferdi ve toplumsal düzlemde önemli meselelelerin doğmasına sebep olmakta; öte yandan bu durumun Hıristiyanlık içinde de hala somut bir zemine oturduğunu söylemek zordur. Her şeyden önce laikliğin ortaya çıkışı tarihsel sebeplere dayansa bile, uygulanışı siyasal bir tercih neticesinde olmuştur. Hem farklı bir din hem de farklı bir tarihsel tecrübenin kendi şartları içinde şekillendirdiği, anlamlandırdığı bir anlayışın; başka bir ifade ile özünde insanı, dini ve dünyayı birbirlerinden ayrıştırarak anlamaya kavramaya ve onun bilgisini hasıl etmeye çalışan bir tasavvur biçiminin; parçalanmalar yaşamış olsa bile farklı bir "görme/bakma" biçiminin hala varlığını dini şekilde sürdürmekte olduğu bir toplumda/İslam ümmetinde benimsenmesi dün olduğu gibi yarın da kolay olmayacağa benzemektedir. Mahiyetinde taşıdığı bu çeşit zorluktan dolayı, Türkiye'de uygulanmakta olan laiklik anlayışının kendi içinde her zaman çelişkiler barındırmak gibi bir hususiyeti olmuştur diyebiliriz.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Siyasal düzlemde laikliğe vurgu, bilindiği gibi devlet ve dinin birbirlerinden ayrıştırılmaları şeklinde anlaşılmış; fakat ne yazık ki böyle bir anlayış da meselenin, başından beri oldukça basite indirgenmesine sebep olmuştur. Bu indirgemeci mantığın doğal neticesi olarak, laik uygulamaların hayatın pratiğinde, dolayısı ile ferdi ve toplumsal düzlemde kolayca mümkün olabileceğine ilişkin bir ön kabulü güçlendirmiştir. Dolayısı ile müslüman bir toplumda laik uygulamaların tezahürünün ne olacağı fazla ilgi çekmemiş, uygulamalarda şiddet kullanma öngörüldüğünden, önemli de bulunmamıştır denebilir.

Halbuki "*din*" ve "*devlet*"in birbirlerinden ayrıştırılmaları sanıldığının aksine, sadece iki ayrı "kategori" veya siyasal bir tutum olarak kalmamaktadır. Bu ayrımı yönetme faaliyetini kolaylaştıran bir "araçsallaştırma" olarak görmek de mümkün olmadığından; kaçınılmaz olarak "sosyolojik" bir tezahürü bulunmakta, bu ise, hayatın içinde bir çok karmaşık mesele doğurmaktadır. Her şeyden önce bu indirgemeci mantığın hasılası olarak, uygulamalar açısından laikliğin toplum hayatındaki tezahürünün ve kamusal hayatın örgütlenmesinde bilhassa ahlakın deruhte ettiği işlevin önemi üzerinde düşünmek ihtiyacı nedense fazla duyulmamıştır. Üstelik bu durumun, sadece uygulayıcılar cihetinden değil, üzerlerinde uygulama yapılan müslümanların önemsedikleri "*ahlak*" anlayışının kendisi açısından da mesuliyet taşıyan bir boyutu bulunmaktadır. Zira bu işlev üzerinde düşünmek, aynı zamanda müslümanlar için İslam'a uygun bir hayatın ölçüleri içinde yaşamak anlamı taşıdığından ihmal edilmeyecek bir öneme sahip bulunmaktadır.

Öte yandan siyasal düzlemde laikliğe vurgunun toplumsal hayatta istenmeyen iki neticesi tezahür etmektedir. Bunlardan ilki, siyasal iktidarın toplum üstünde baskı kurmasını veya baskıyı bir yöntem olarak görmesini; ikincisi ve en önemlisi ise, laikliğin bu tarzdaki anlaşılma biçimi toplumsal alanın, buna öncelikle kamusal alan dense daha yerinde olacaktır, ahlaktan arındırılmasını mecburiyet haline getirmesidir. Halbuki laikliğe vurgu; hem Hıristiyanlık tecrübesinde görüldüğü gibi, hem de kamusal alanın ahlaktan boşaltılmasının mümkün olmamasından dolayı; ahlakın en azından "*etik*" hale dönüştürülerek önemli toplumsal bir işlev yüklenmesini gerekli kılmaktadır. İslam cihetinden, kendisinin önerdiği ahlak anlayışının "etik" hale dönüştürülmüş bir ahlak anlayışı ile uyuşamaması bir yana laik uygulamalar, "etik"in batıdaki tecrübesi içindeki önemini de kavramış görünmemekte, dolayısı ile "etik" unsurun toplumsal işlevini görmezlikten ve anlamazlıktan gelmektedir. Halbuki toplumsal hayatta veya kamusal alanda her şeyin sadece yasalarla çözülemediği, gündelik tecrübelerle bilinmekdedir. Fakat meselenin bu boyutunun önemsenmemiş olması ahlakın öneminin küçümsenmesini; dolayısı ile her şeyin tepeden inmeci bir yöntemle halledilebileceği gibi yanlış bir kanaati giderek beslemektedir. Bunun yanında eğer müslümanlar inandıkları dinin ahlakının sadece bir yığın kurallar manzumesi halinde pasif hale dönüştürülmüş ve böylece görev ahlakı şekline getirilmiş bir "etik" olmasını istemiyorlarsa; bunun üzerinde kafa yormaları bir mecburiyet sayılmalıdır.

Öte yandan siyasal düzlemde laikliğe vurgunun toplumsal hayatta istenmeyen iki neticesi tezahür etmektedir. Bunlardan ilki, siyasal iktidarın toplum üstünde baskı kurmasını veya baskıyı bir yöntem olarak görmesini; ikincisi ve en önemlisi ise, laikliğin bu tarzdaki anlaşılma biçimi toplumsal alanın, buna öncelikle kamusal alan dense daha yerinde olacaktır, ahlaktan arındırılmasını mecburiyet haline getirmesidir.

Öte yandan siyasal erki elinde bulunduranlar veya toplumu yönetmeye aday olanlar siyasal düzlemdeki laiklik anlayışına vurgu yaparken, aynı zamanda laik bir ahlakın, yani "etik"in gerekliliğini ve önemini anlamış olsalar bile; bu anlayışı bir hayat biçimi olarak tezahür ettirmelerini mümkün kılacak herhangi bir ön hazırlıklarının, dün olmadığı gibi, bugün de olmadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü mevcut ahlakın, -eğer bu iş için "yeterli" olmuyorsa- laik bir ahlaka dönüştürülebilmesi için; siyasal düzlemde laikliğe vurgu yapanların bu tür bir "ahlak"a sahip durumda olmaları gerekmektedir. Ne var ki

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

mevcut ahlaka karşı kayıtsız ve onun hakkında yeterli bilgiye sahip olmayanların, onu laik bir ahlaka/etik'e hayatın pratiğinde dönüştürebilmeleri nasıl mümkün olacaktır?.... Fakat bu sorunun cevabı halihazırda mevcut değildir, diyebiliriz.

Ne var ki sorunun cevabı şimdilik kaydı ile bulunmasa da; yine şimdilerde kökeni biraz eskiye dayanan, fakat tezahürleri yeni yeni somut hale gelmekte olan bir tecrübenin gözlem altına alınarak değerlendirilmekte olduğunu söyleyebiliriz. Bu tecrübenin de laikliğe vurgu yapanların, aynı zamanda laik bir ahlakı da müslümanlara inşa ettireceklerine ilişkin olmak gibi önemli bir hususiyeti bulunmaktadır. Şimdilerde laik bir ahlakın oluşturulması isteği ve ümidi giderek yaygınlık kazanmaktadır; diğer bir ifade ile, İslam'ın ahlak anlayışına önem veren, toplumsal ilişkilerini bu ahlakın referans çerçevesi içinde süreçlendiren ya da süreçlendirmek isteyen ve bunu mümin olmanın bir ön şartı olarak muhafazaya çalışan insanlardan, yani müslümanlardan inandıkları ahlakı -siyasal düzlemden gelen laiklik talepleri ve tank gölgeleri altında- laikleştirmeleri beklenmektedir.

Hakikatte hiçbir "*değer sistemi*" dışardan yapılan müdahaleler, değiştirme girişimleri veya düzenleme adı altında yapılan çabalarla değişikliğe uğratılamamakta, dolayısı ile geniş insan toplulukları tarafından benimsenmemektedir. Değişim ancak bu "sistemlerin"; inanmışları, savunucuları veya temsilcilerinin ellerinde ve içten gelen bir çabayla mümkün olabilmektedir. Nasıl ki bir hukuk sistemi ancak hukukçuların; nasıl ki bir din onun temsilci ve inanmışları eli ile değişikliğe uğramakta ve benimsenmesi kolay olmakta ise; ahlak da, ona önem veren, yaşayan, davranışlarının ölçüsü yapan ahlaklı insanların ellerinde ancak dönüştürülebilir. Dolayısı ile ahlak'ın "etik" hale dönüşmesi, dışardan gelen baskı ve uygulamalar ile mümkün değildir. Ancak ahlaki değerlerin; kendi içinden, yani onu yaşayan, konuşan ve sahiplenen taraftarları veya temsilcileri eliyle değişikliğe uğraması mümkün olabilmektedir. Fakat bunun da uzun bir zaman süreci içinde vuku bulduğunu görmekteyiz.

Ne varki tezahürünün kamusal alanda söz konusu olması beklenen bu yeni ahlak anlayışının her şeyden önce İslam'ın ahlaka ilişkin anlayışını; batıdaki örneğine benzer şekilde, sekülerleştirerek onu "etik" şekline dönüştürmesi zorunlu bir ölçü hususiyeti taşımaktadır. Kamusal alan için önemli ve kaçınılmaz olan ahlak alanında gerçekleşecek böyle bir dönüşümdür; ve ancak bu çeşit bir dönüşüm laikliğin inşasını ve sürekliliğini mümkün kılabilir. Biz bunada İslam'ın ahlak anlayışının bu çeşit bir dönüşme teorik ve tarihsel tecrübe düzleminde imkan verip vermediğini tartışma dışı tutmaktayız. Fakat şimdilerde söz konusu olan İslam'ın ahlak anlayışının müslümanların gündelik hayat pratiklerinde ve kendi ellerinde böyle bir dönüşüm geçirmekte olduğunu söyleyebiliriz. Sebebi ne olursa olsun, "*sermayenin dini imanı olmaz*" ifadesini; bir korkudan çok, bir dönüşümün ifadesi saymak gerekmektedir.

Öte yandan katı bir laiklik anlayışına sürekli vurgu yapan devletin veya laiklik savunucularının; şimdiye kadar en azından sadece kendi elleri ile düzenlenmesini istedikleri kamusal alan için gerekli olan bir "*alternatif etik/ahlak*" anlayışını ortaya koyamamış olmaları, örneklendirememeleri başka bir hususu gözler önüne sermektedir. Meselenin, Cumhuriyetin kuruluşundan beri, soğuk savaş dönemi kutupsallığının, iktidarı elinde bulunduranlara bahşettiği cömert ortam ve imkanlardan dolayı yeterince anlaşılmamış olduğuna da bir delil sayılmalıdır. Durum böyle olunca, devlet ile dindar insanlar/toplum arasındaki ilişki, bugün de görüldüğü gibi, sadece yasalarla kurulan ve devamı sağlanan bir ilişki olarak anlaşılmış ve anlaşılmaktadır. Halbuki insanın toplumla, hatta müslümanın sadece fert ve toplumla değil aynı zamanda varlık dünyası, dolayısı ile tabiatla da kurduğu ilişki ahlaktan bağımsız olarak düşünülemez ve sadece yasalara indirgenemez.

Dolayısı ile günümüz toplum-devlet ilişkilerinin İslam ahlakı cihetinden ya da en azından bu ahlakın "etik" şekline dönüştürülmüş hali ile yeniden kurulması gerektiğinin, laiklik savunucuları tarafından yeteri kadar anlaşılmamış olması; laikliğin araçsallaştırılarak "iktidar alanı"na indirgenmiş olmasının bir delili sayılmalıdır. Böyle bir durumda artık laiklik üzerinde tartışmak ve günün şartları içinde onu yeniden yorumlamaya çalışmak; hatta "Amerikan tipi bir laiklik" anlayışını savunmak bile fazla anlam ifade etmeyecektir. Çünkü bu durumu sadece meselenin anlaşılamamış olması olarak değil, aslında iktidarın paylaşılmak istenmeyişinin bir ifadesi saymak gerekmektedir!... ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

DEĞİŞTİRME ZEMİNİ

Toplumların değişimini kaçınılmaz görmek mecburiyetindeyiz. Çünkü toplumların değişimine âmil olan faktörler kuşaklar gelip geçtikçe ortaya çıkarlar. Toplumsal dinamiği bozup yeniden bir dinamik kuran gelişmelerle değişimin yaşandığını anlayabiliriz. Konumuz değişimin sebepleri ve biçimleniş çeşitleri olmamakla beraber kavramayı kolaylaştırmak amacıyla kısa bir değini yapılabilir:

Değişimin faktörel kaynakları: 1) Savaş, 2) Göç, 3) Servetin artışı 4) Kıtlık-hastalık 5) Komşu-yakın toplumsal dinamiklerin ortadan kalkışı 6) Tabii hadiseler nedeniyle coğrafik konjonktürün (dünyanın ekonomi-politik ve kültürel merkezinin) kayması 7) Nüfus artışı 8) İleri teknik uygulayıma geçiren ilmi faaliyetler 9) Yeni toprakların keşfi 10) İhtilal, isyan gibi sosyal patlamalar 11) Sekse, suça, heterojen kültürlerde toplumsal dinamiği çözücü mahiyette aidiyet hislerinin gelişmesi 12) Anlamsız birey kayıpları (faili meçhuller, trafik kazaları, intihar, mesuliyetten kaçışı seçmek anlamında delilik, toplumsalı bilinçli red: homeless-evsizlik vs.)

Değişimin faktörel kaynaklarına pek çok başlık ve alt başlık eklenebilir. Değişimin biçimleri hakkında ise iki grupta ele alınması gerekli yaklaşım geliştirilmelidir. Bunlardan biri kültüreldir. Dini algılayışların, ahlak öğretilerinin, dil-yazı anlayışlarının zaman/doğa/toplum zihniyetlerinin değişimi bu yaklaşımda incelenebilir. İkinci grup değişim incelemesi maddi yaşamın seyri üzerinedir. Sınıfsal yapılar, servetin temerküzü, siyasal haklar, kamu ve bireyin karşılıklı ödevleri, mülkiyetin konusu ve başkasına devri gibi

Yukarıda zikretmeye çalıştığımız gibi değişimin pek çok sebebi ve bu sebeblerden birine dayalı pek çok yönelimi (biçimlenişi) bulunuyor. Fakat bu makalede sosyolojinin alanına giren toplumsal değişim ele alınmamıştır. Çünkü nebevi geleneğin değiştirme iradesinin sosyolojinin incelediği değişim probleminden farklı olduğu görülüyor. Bu durumda toplumu değiştirme iradesinin ilmi sayılan disiplinler dışında yani bir başka mecrada daha aktığını izliyoruz. Üstelik nebilerin ve salih izleyicilerinin toplumsalı değiştirme gayretinde uzun, zahmetli fakat münhasır bir yol üzerinde yürüdüklerini a) popülizme kaymadıkları b) hakkı söylemekle toplumsal birikimden kendilerine bir pay almayı hedeflemedikleri ve almadıkları c) değişmeyi başaramadıklarında toplumu Allah'a havale ederek toplumdan ayrıldıkları d) değişmeyi gerçekleştirdiklerinde de kendilerine hasım duranları zorbaca bir kırımdan geçirmedikleri, gerçeğinden anlıyoruz.

Nebilerin, getirdiği değişim davetinin münhasır özelliği, bu davetin toplumları tevhide çağırmanın metodu olarak gelmesidir. Tevhid dışında hiç bir ideoloji, inanç, kültür, söz konusu değişim davetini metod olarak seçmeyecek yahut seçse de amel edemeyecektir. Fakat yine, ayrıntılara girmeme niyetimize sadık kalacağım. Kısaca şunu söyleyelim: Değişim daveti, tevhidin, Allah'ın dininin tekliğinin yansımasıdır.

Şimdi sorumuzun cevabını aramaya başlayabiliriz: Bir toplumsalı değiştirmenin fikri-ahlaki zemini nasıl doldurulabilir? Vahyin değiştirme amelinde failden beklediği nedir?

Nebiler toplumun ahlak-dışılığını tamir etme misyonunu yüklenmemişlerdir. Çünkü toplumsal ahlaksızlığın kökeni şirktir. Bu anlamda toplumların ahlak taleplerini karşılayacak söylemle ortaya çıkmazlar. Bu, ahlaksızlığın başıboş bırakılması yahut ahlaksızlık karşısında acizlik duyulması nedeniyle değildir. Fakat ahlaksızlığa polisiye tedbirler uygulamanın meseleyi kökünden halledemeyeceği bilincinin yerleştirilmesi nedeniyledir. Resul (s.a.v)'ün Kâbe'yi çıplak tavaf eden kadınlara ses çıkarmaması; kız çocuklarının öldürülmesine ve erkeklerin kadınlarla

Haluk BURHAN

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

gayrı meşru ilişkilerine karışmaması, bu çerçevede dikkate alınmalıdır. Resul (asv) ahlâk dışı bir topluma gönderilerek değiştirme ameliyesine başlaması gerektiğini bilmekteydi. Buna rağmen amelinin başlangıç yeri ahlak toplumunun esaslarını tayin etmeye yönelik değildi. O bireysel yaşamını "temiz" kalmayı seçtiği yerde kurmakta ve "temiz"liğin tevhidden kaynaklandığını vurgulamaktaydı. Dolayısıyla ilk irtibatını kendisi gibi temiz kalmayı seçmiş/seçecek bireylerle gerçekleştiriyordu. Buna arınmak için akıntıyla aşağılara yüzenlerden ayrılıp akıntıya karşı yani kaynağa doğru yolculuğa çıkmak denilebilir. Böylece tevhid ve ahlakı "temiz" olma, arınma alanı haline geliyor; davetçi insanlardan bunu istemese bile kendini, kirletmediği bu alanda inşa ediyordu.

Başka bir husus şudur: Davetçi toplumda işlenmiş zulme de müdahale edebiliyor değildi. Buna, hem gücü yetmiyor; hem de zulmün de aynı ahlaksızlık gibi şirkten kaynaklanan sapma olduğunu biliyor olduğu için kalkışmıyordu. Nitekim zenginler köleler ediniyor, onları diledikleri gibi istismar ediyor, iliklerini emiyordu.

Anlaşılan o ki davetin içeriği toplumun ahlaksızlığını, zulme uğramışlığını konu edinmiyordu. Fahişelere, proleterlere, kumarda aldatmışlara, mazlumlara, kader mahkumlarına.. yönelen "kurtuluş" çağrısı değildi. Ama nebiler ve ashabları "temiz" kalan, zulme güçleri yettiği halde zulmetmeyen varlıklar olarak tezahür ediyordu. Toplum bu "temiz'liğin varoluşundan sayısal büyüklüğüne bakmadan rahatsızlık duyuyordu. Bazen Kehf Ashabı gibi bir topluluğun, bazen de İbrahim gibi tek şahsın " temiz" kalmaktaki inadı toplumsal öfke sebebiydi.

Resul (sav) ve ashabını bu toplumsal öfkeden koruyan şey inanç dayanışması, "örgütlenme" çalışması, sahip oldukları maddi güç, vs. değildir. Toplumsal öfke bizzat o toplumun iç çelişkileriyle dengeleniyordu. Buna göre nebiler bugün sanıldığı gibi mübhem ilişkilerin organizatörü sayılmalarını gerektirecek disiplin geliştirmemişlerdir. Nitekim Dar'ün Nedve'nin ileri gelenlerinden Ebu Cehil ve Ebu Süfyan Dar'ül Erkam'a gizlice gelip resul (asv) ve ashabının Kur'an kıraatını dinlemişlerdir. Yani Kur'an ve Kur'an'a inananlar merkezi iktidarın malumudur. Sonuç şuydu: Anneler ve Haşimoğulları inanmış evlatlarını Kureyş'e karşı koruyordu.

Ne Resul (asv) ve ne de ashabı Kureyş'in maddi birikiminin miras olarak kendilerine kalacağı hissi ile davranmamaktaydı. Bir gün Mekke dışına sürüleceklerini biliyorlardı. Mallarını hatta canlarını koruyan bir hukuk sistemi yoktu. Buna rağmen emanları altındaki servetleri sahiplerine geri veriyorlardı. Haklı bile olsalar fikri silahlandırmaya kalkışmıyor, zulme uğramaktan dolayı intikam nârâları atmıyor, kendisini öldürmeye adanmış ele el kaldırmıyorlardı. Gerekirse kurban gidecek ama kurbanlar almayacaktır. Toplumun birbirini katletmesine sebep olacak bir zeminden seslenmeyecektir. Çünkü bir fikir kendi istiklalini kazanmadan hiçbir kayıt ve şart altında zor kullanamaz. Nitekim Yasir ailesine eziyet edilirken Resul onların yanına yaklaşıyor "Sabır Yasir ailesi" telkininden başka bir müdahale gerçekleştiremiyordu. Aslında bu durum Kabil'in Habil'i öldürme niyetini açıkladığında Habil'in benzeri bir karşılık vermeyeceğini cevaben bildirmesiyle uygunluk taşımaktadır. Davetin kendini kana bulaştırmaması, Adem'den bu yana gelen tevhidi bir gelenektir. Çünkü adaletin tahakkuku için kullanılan zor (yıldırma) ile davetin hiç istemediği hasımlaşmalara kayılabilir. Nitekim Musa (as) kavminden (İsrailğoullarından) olan adamla Kıpti bir adamın tartışmasına taraf olmuş İsrailoğlunu savunayım derken attığı yumruk Kıpti'yi öldürünce Mısır'dan ayrılmak zorunda kalmıştı.

Bu noktada bir hususa dikkat çekmek zarureti bulunuyor. Nebi'lerin kavimlerine hiçbir ahlak emri getirmediği söylenemez. Nitekim, Şuayb (as) kavmine ölçü ve tartıda hile yapmamalarını, Lut (as) ise erkeklerin birbiriyle cinsi temasını kınamayı mesajının temeli yapmıştı. Ancak bu tebliğlerde şirk, söz konusu ahlaki kaymanın bir neticesi idi. Yani peygamberin mesajının reddi sahip olunan gayr-ı ahlaki tutumdan vazgeçememenin yansımasıydı. Oysa Resul'ün mesajında, putlara imanın ahlaksızlık alanı açtığı tesbiti yapılmıştı. Buna göre Resul'ün (asv) kitlelere yansımış ahlak emrine rastlanılmadı. Fakat O, putların Allah'a ulaşmak bakımından aracılığı olmadığını vurgulayarak ahlak toplumunun ilkelerinin tahakkuk edebileceğini bekliyordu. Nitekim kavmine 'namazı kılın' bile demeyişti. Çünkü putlarını kıramamış insanların namazı yükümlenmelerinin neticeyi değiştirmeyeceğini biliyordu.

Kureyş'in de benzeri bir bilgisi vardı. Tevhidi benimsemekle putlar için yapılan tüm ahlaksızlığın teorik dayanağı çürüyecek ve ahlaksızlığın sağladığı sosyal statüler alaşağı olacaktı. Bu nedenle tevhidi benimseyenler maddi tasallut altında kalmalı ve temiz kalma uğraşıları akamete uğratılmalıydı. 'Temiz' olmak başarılamaz bir ütopya olarak lanse edilebilirse toplumu etkileme şansı da zayıflayacak, statü sahipleri ile Nebi arasındaki uzlaşı da sosyal yaşamın kimi çarpıklıklarını onaran programa dönüşecekti. Ancak tevhidin başlı başına yani münhasır bir ahlak olarak tezahürü, yürüyen bir ahlaka dönüşümü, hulku yani yaradılışı-fıtrattaki teslimiyeti ve ahdi işaret edişi ile söz konusu plan tutmadı. Resul ve arkadaşları ibadetler bakımından mesela namazı kılmak, setre girmek gibi emirlerin tatbikinden dolayı kavmleriyle ihtilafa girmedi. Münferid olaylar dışında toplumla aralarında bu hususlarda cedelleşmeye rastlanamadı. Fakat asıl ihtilaf Allah'ın birlenmesi hususunda idi. Birlemeyi başaran ahlaki arınmayı da başarıyordu. Çünkü kötülükte kalmayı ısrarla koruyanlar hem teorik dayanaktan yoksun kaldıklarını hem de giderek zorbalaştıklarını farkediyorlardı. Resul, sabrıyla dinin, iktidarın kullandığı ideolojik araca dönüşümüne fırsat vermemişti. ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

REFAH PARTİSİ'NİN KAPATILMASI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Mustafa AYDIN

Eğer Refah Partisinin kapatılması olayı, bir sıradan parti kapatma işlemi olsaydı ve toplumsal bir düzeyi bulunmasaydı, sürecin eleştirilebilecek yönlerine rağmen geçiştirilebilir, üzerinde durulmayabilirdi. Esasen bir parti olayı olarak düşünüldüğünde zaten çoktan onun yerini bir başka parti almış görünüyor. Ancak bu olayın toplumumuz için daha fazla bir anlamı var ve bu anlamın açığa çıkarılması, benzer olayların değerlendirilmesinde kavramsal bir çerçeve görevi yerine getirecektir.

Bir sosyal olayı analiz etmenin en sağlıklı yollarından birisi şüphesiz olaya katılan (sosyal kişi, grup, örgüt gibi) sosyal aktörlerin olaya bakışları ve ona verdikleri anlam dünyalarını izlemektir. Gerçi aktörlerin bizzat kendi verdikleri bilgi bize her zaman olayı açıklamaz, söylenen ile olan arasında bir farklılık bulunabilir. Bununla birlikte verilen bilgiler (söylem) veya en azından ona yüklenen anlamlar irdelenerek, doğruluk düzeyleri eleştirilerek "genel geçer mantık düzleminde bir doğru", vakıaya mutabık olan bir açıklama bulunmaya çalışılır.

Üzerinde duracağımız konunun en önemli aktörleri Refah Partisi'nin bizzat kendisi, kendisini mevcut hukuk mekanizması ile ortaya koymaya çalışan siyasal mekanizma ve halk'tır. Şimdi bunların konuya bakış biçimlerini ayrı ayrı ele almaya çalışalım.

REFAH PARTİSİ AÇISINDAN DURUM

Refah Partisi geldiği nokta itibariyle sistemin bir parçası olduğunun altını çizmekteydi. Geçmişte radikal bir söyleme, düzen değişikliği boyutunda bazı iddialara sahip olmuş olsa bile, geçen zaman bu söylemi alıp götürmüş, iktidara ortak olarak eline fırsat geçtiği zamanlarda da geldiği noktanın hilafına bir eylemde bulunmadığı gibi, sisteme uyarlanmanın bütün gereklerini yerine getirmişti. Bir başka deyişle sistemin eleştiriyi hakettiği bu dönemlerde bile sistemin eleştirisine yönelmemiş, ona fiili bir katkıda bulunabilmenin çabası içinde olmuştur.

Esasen geçmişteki sistem bazındaki eleştirel söylem, biraz da Türk siyasal hayatının konjonktürel yapısından kaynaklanıyor ve bunun başını marksistler çekiyordu. Sıradan bir sosyalist olduğunu söyleyen kişi ve gruplar bile bu eleştirinin içindeydi. Meselâ CHP eski genel başkanı B. Ecevit, yarım yüzyıl devletle özdeşleştirilmiş bir partinin başkanı olmasına rağmen sorunların bu resmi yapıyı aşarak, sosyalizmle veya en azından yarı marksist bir yönetim biçimi içeren Tito modeli bir özyönetim ile çözülebileceğini savunuyordu. Erbakan da böyle bir ortamda toplumun dini olan İslâm'ı bir argüman olarak kullanan yarı kapalı eleştirel bir söylemi temsil etmişti. Daha sonra, İslâm'a sıcak baksa bile sistem boyutun-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

daki bu tema'sını gittikçe izole etti ve bıraktı. Dolayısıyla de eylem olarak kendisine nispet edilen irtica suçlaması da vak'a-i adiyeden sayılabilecek kişisel/lokal olayların ötesinde bir anlam ifade etmez oldu. İşin ilginci sistem, ortamın değişmesiyle birlikte sosyalist/marksist söylemi terkeden Ecevit ve benzerlerini tereddütsüzce kendisinden bildi, ama benzer bir çizgiye gelmiş bulunan Erbakan ve partisi, niyeti içinde saklı bir hareket olarak görüldü.

Şüphesiz gruplar, örgütler, amaçlarını her haliyle açığa vurmayabilirler. Ancak bu kanaate varabilmek için, iddia edilenlerle yapılanlar arasında bir uyumun olmadığına ilişkin açık delillerimizin olması gerekir. Bu açıdan Erbakan ve partisinin görünenin dışında değerlendirilmesini gerektiren hiçbir neden yoktur, tarihsel süreç de bunun en açık göstergesidir. Bununla birlikte halkının değerlerine ve dinine olan saygısı (derunilik düzeyi ne olursa olsun) onu mahkum etmek isteyenlerden fazladır. Esasen kapatma kararındaki "Türbana sıcak baktığı" gibi iddialar da bunu göstermektedir. Yani resmi söylem de onun İslâm'a daha saygılı veya yakın olduğunu kabul etmektedir. İstismar ettiğini ileri sürse de (ki söz konusu istismarın boyutları belli değildir. Mesela türbana taraf olmaktan birilerinin bundan yarar sağladığı kabul edilirken, birilerinin müslümanın en tabii hakkı olan türbana düşmanlığı yeğlediğinin sebebini anlamak güçtür.) Sonuç olarak Refah Partisi sistem dışı değildi.

Esasen konjonktürel yapı, Refah Partisi'nin görünmeyen amaçlarla yüklü bir kurtuluş değil; görünen bir yapının, kültürel/siyasal bir dönüşümün parçası olduğunu göstermektedir. Bu dergide yayınlanmış değişik makalelerde dile getirildiği üzere, nice siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel, dini grup veya cemaat, belli bir noktaya geldikten sonra bir biçimde sisteme entegre olmakta, zamanla sistem açısından farklılık arzeden söylemini terkederek, ona uyarlanmaktadır ki bunun pek çok örneği vardır. Refah Partisi konusunda arka plandaki (siyasal) ilişkilerin ne olduğunu bilmiyoruz. Ancak görünen odur ki MGK'da uç veren devlet yapısından daha akıllı bir yapı, dinle irtibatlı oluşumları dönüştürüp mümkün olduğunca sisteme uyarlamayı sağlamaya çalışmaktadır, Ama doğrudan bir ilişki kurarak, ama ortamı değerlendirerek dolaylı bir biçimde. Ne var ki söz edileceği üzere bir başka siyasal kesim, böylesi gelişimleri bile bir sapma olarak değerlendirmektedir.

Esasen ülkemizdeki kurumsal bazda din-siyaset ilişkisi, bir yönüyle kaçınılmaz bir modern kültür-İslâm etkileşimidir. Burada İslâmî bir içerik modern kalıplar içinde gelişmekte, ve "İslâmlaşma" kadar "modernleşme" de söz konusu olmaktadır. Dolayısıyle de RP, bir tarfı din ile irtibatlı her türlü oluşum gibi salt İslâm'ın değil modernliğin taşıyıcısı durumundadır. Bunu irtica karalamasıyla örtmeye çalışan çevreler anlamasa (veya anlamazlıktan gelse) de. Sonuç olarak RP, söylemiyle ve icraatlarıyla olduğu kadar genel kültürel gelişim çizgileriyle de mevcut yapının bir parçasıydı. Bunun tersini savunmak için anlamlı hiçbir argüman gösterilemez.

RP'Yİ KAPATANLAR AÇISINDAN DURUM

Refah Partisi'ni kapatan kesim/devlet, onun sistem dışına taştığını iddia etmektedir. Gerçi burada hangi düzeyde bir devlet mantığının böyle düşündüğü üzerinde durabiliriz. Son bir yılı aşkın zamandır edindiğimiz tecrübe açısından, görünürdeki Anayasal düzenden çok, gizli devletin, hukuk sistemini kullanarak verdiği bir karardan sözedilebilir. Çünkü görünürdeki siyasal yapı onu, bir parti olarak teşekkülünden, seçimlere katılmaya ve nihayet iktidarın büyük ortağı olmasına kadar yasal bulmuş, güvence altına almıştı. Eğer yasal soruşturması bu düzeyde olsaydı mahkumiyeti cezai olgulara dayandırılırdı. Türbana sıcak

Kapatılan RP'nin Lideri Necmettin Erbakan

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

baktığı, Ramazan'da dine göre mesai düzenlediği, üyelerinin milletvekili olmadan yıllar öncesi konuşmalarında yasal olmayan sözler sarfettiği, vb. gibi bir kısmı kendisinin dışında süregelen olaylar gerekçe gösterilmez, varsa daha belirgin suçlar üzerinde durulurdu.

Fakat buna rağmen, bizim değerlendirmemiz açısından siyasal yapı için yapılabilecek bu "görünen ve derinlerde bulunan kesim" ayrımı çok daha önemli değildir. Resmi söylemin genel iddiası bu partinin "siyasal İslâm suçunu temsil etmiş olması"dır. Dolayısıyle burada yapmamız gereken şey, siyasal İslâm'ın ne olduğu,bunu kimin ve nasıl temsil ettiğidir.

Esasen ülkemizdeki kurumsal bazda din-siyaset ilişkisi, bir yönüyle kaçınılmaz bir modern kültür-İslâm etkileşimidir. Burada İslâmî bir içerik modern kalıplar içinde gelişmekte, dolayısıyle de "İslâmlaşma" kadar "modernleşme" söz konusu olmaktadır. Dolayısıyle de RP, bir tarfı din ile irtibatlı her türlü oluşum gibi salt İslâm'ın değil modernliğin taşıyıcısı durumundadır. Bunu irtica karalamasıyla örtmeye çalışan çevreler anlamasa (veya anlamazlıktan gelse) de. Sonuç olarak RP söylemiyle ve icraatlarıyla olduğu kadar genel kültürel gelişim çizgileriyle de mevcut yapının bir parçasıydı.

İlerde ayrı bir konu olarak ele almayı düşündüğümüz bu nokta üzerinde burada bizi ilgilendirdiği kadarıyla duralım ve önce şurasını belirtelim ki dinin siyasallaşması söylemi sırf Türkiye ile ilgili bir sorun değildir, modern kültürün genel bir problemidir. Kültürün aşkınlıklardan koparılıp içkinleştirilmesi, modern güç birikiminin siyasal bir tavır olarak hemen hemen bütün kamu alanlarını işgal etmesi ve dinin kamudan sürülüp bir özel hayat sorunu haline getirilmesiyle din yurtsuz bırakılmak istendi. Ancak bir yönüyle insanın vicdanında/gönlünde yer alan ama yansımalarını hayatın bütününde gösteren din, "siyasallaşmış kamu" alanında da gösterecekti, kamu zaten onun ana yurduydu. Ama kamuyu tekelinde tutan siyasallık onu dışlamak için bir işgalci nitelemesinde bulundu, dinin kamudaki görünümünü siyasallıkla suçladı. Bu, dine karşı açılmış ustaca bir savaştı, "din kamusallaşıyor", yerine "din siyasallaşıyor" denmişti. Asıl işgalci siyasetti ve bütün kamu alanını gönlünce dizayna kalkışmıştı. Bu açıdan (mesela) kamusal'ın görünümü, siyasal'ın belirlediği görünüm demekti. Sözgelimi hiçbir siyasallığı bulunmayan, dev kitlelerin en temel dini hakkı olan başörtüsü, bir güç birikimi demek olan siyasallığın fermanının geçerlilik düzeyini test ettiği bir işlem alanıydı. Bu açıdan kamu alanında (yani evin dışında) başörtüsü kullanmak da bunu savunmak da dini siyasallaştırmak anlamı taşıyordu. Buradan hareketle diyebiliriz ki, herhangi bir müslümanın ve ona azçok saygılı olabilecek kurum ve kuruluşların bu siyasallık nitelemesinin dışında kalması mümkün değildir. Bu anlamda, yargının diliyle "*türbana sıcak bakan*" RP'nin de siyasallığın dışında kalabilmesi imkansızdır. Kaldı ki RP, adı üzerinde bir siyasal oluşum, bir partidir. O zaman üzerinde durulması gerekli nokta onun dinciliği/İslamcılığı'dır. Burada İslâmcılığı, bir eylemin, düşüncenin kurum veya kuruluşun "İslamiliği" sorunundan farklı ele almak, biraz da ideolojileştirilmiş bir algılama biçimi olarak düşünmek istiyoruz. Gerçi bu durumda da bir kuruluşun hangi ölçeklerle İslamcı" sayılacağı belli değildir. Onu temsil edenlerin müslüman olması itibariyle mi, dayandığı plan ve proğramı bakımından mı islamcı sayılacağı belli değil. Belki bir kuruluşun dini kullanımıyla ilgili olarak bir İslamcı suçlaması yapılabilir ve hukukun bunu tanımlaması oranında suç sayılır; o zaman bizim yapabileceğimiz şey de bu yasa ve suç arasındaki uygunluğun tartışılması olurdu.

Halbuki RP'nin itham edildiği ve hüküm giydiği suç, kendi siyasallığı içindeki İslamcılık değil, geniş kapsamlı kitlesel bir suç sayılan Siyasal İslam'ın ortağı olmaktır ki, bu durum geerekçeli kararda gayet açık bir biçimde "*islamcılığın odağı haline gelmek*" yani bir bakıma kendi dışında ve daha kapsamlı olan bir suç tipine yataklık etmek olarak nitelendirilmiştir.

Siyasal İslam suçunun hukuki hiçbir tanımı ve sınırlaması yapılmadığına göre onun asıl aktörü koskocaman bir kitledir, topyekün toplumdur. Esasen asıl suçlunun, bir parti, bir grup olarak sınırlandırılmayıp, topyekün toplumun irtica gibi, hukuksal hiçbir içeriği bulunmayan bir nitelemeyle, bütün potansiyel imkânlarıyla hedef tahtasına yerleştirilmiş olması da bunu göstermektedir.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Gerçekten de inançlı kesimin göze batan bütün ekonomik girişimleri, devletten kopardığı tavizle elli yıldır destek verip geliştirdiği okulları, çocuğuna asgari dini bilgilerini aldırdığı Kur'an Kursları, inancının simgesi olan başörtüsü, vb. olduğu düşünülürse hedefin tek başına bir parti kapatma olayı olmadığı, bunun daha kapsamlı bir operasyonun bir parçası olduğu anlaşılmış olur.

Ne var ki ülkede bilindiği gibi anayasal mekanizmayı da zorlayan bir siyasal yapı, halkın kendiliğinden (spontane) ortaya çıkardığı farklı alanlardaki gelişmesini, doğal olan toplumsal dönüşümünü, Siyasal İslam ekseninde kurgulayıp üzerine bir de irtica damgası vurarak, rejim için bir tehlike olarak gösterdi. Aşağıyı ne derecede kadar temsil ettiği tartışılabilecek üstteki bir örgütsel yapıyı (oda, parti, sendika gibi kuruluşların başkan ve temsilcilerini de) halkın bir kesimini toplum geneline karşı uyanık olmaya, tehlikede olduğunu iddia ettiği rejime sahip çıkmaya çağırdı. Üstte fırtınalar koptu, toplum ise olup bitenleri şaşkınlıkla izledi. Parti kapatma olayı, isnad edilen suçun evsafı ne olursa olsun, böylesi bir sürecin sadece bir halkası olarak gerçekleşti.

İşin gerçeği herkesin olan bu rejim (ki birilerinin bu "herkesinliğe" sıcak bakmadığı anlaşılıyor), söz konusu ikilemle, yani aşağıdaki halk, üstteki örgütsel yapı arasında yapılan, daha doğrusu yüzelli yıldır potansiyel olarak var olan ama derinleştirici/pekiştirici bir tutumla asıl yara almaktadır.

Demek ki siyasal çevreler RP'yi kendine özgü bir suçtan dolayı kapatmadılar, daha kapsamlı sayılan ve bir toplumsallığa sahip bulunan bir suçun ortağı sayarak ve özellikle de siyasal bir tavırla kapattılar. Onun içindir ki, yasakçı siyasal tavrın siyasal parti düzleminde bile kendince sağlıklı bir sonuç alması mümkün değildir.

Ancak bir yönüyle insanın vicdanında/gönlünde yer alan ama yansımalarını hayatın bütününde gösteren din, "siyasallaşmış kamu" alanında da gösterecekti, kamu zaten onun ana yurduydu. Ama kamuyu tekelinde tutan siyasallık onu dışlamak için bir işgalci nitelemesinde bulundu, dinin kamudaki görünümünü siyasallıkla suçladı. Bu, dine karşı açılmış ustaca bir savaştı, "din kamusallaşıyor", yerine "din siyasallaşıyor" denmişti. Asıl işgalci siyasetti ve bütün kamu alanını gönlünce dizayna kalkışmıştı.

HALKIN OLAYA BAKIŞI

Şüphesiz olayın doğrudan veya dolaylı aktörlerinden birisi de halk'tır.

Toplumda başından beri küçük kesitten kastımız, onu bir rakip parti olarak gören ve hatta söylemiyle dini istismar ettiğini sık sık tekrarlayan kesim değil, hâzâ düşman gören bir azınlıktır. Tabi bunlara göre kapatma işlemi çok geç kalınmış bir iştir. Seslendirmekten çekinmeseler, bunlara göre DYP ve ANAP gibi (tavizci) partiler bile Atatürkçü/lâik ülkeye yakışmazlar. Bir yığın örgütsel yapıya sahip bulunsalar da bunlar bir azınlıktır.

İkinci bir kesim, dini duyarlılığı bulunmayan ve bu partiyi ve benzerlerini tehlikeli bulsa bile tavır olarak onu bir karşıt parti olarak düşünen kesimlerdir. Bunlar RP'nin toplumsal misyonuna yürekten karşı olmalarına rağmen, sûreta da olsa parti kapatmanın uygun bir işlem olmadığını söylemektedirler. Ama genelde RP'nin tekelinde saydıkları ve istismar ettiğini iddia ettikleri dini işlemlerin icrasına karşı çıkmakta ve mesela onu istismar etmeyen bir temsili düşünmemektedirler. Yani bu işi istismarlı-istismarsız RP'ye bırakmaktadırlar.

RP'ye oy vermediği halde, kendi partisi kadar dini hassasiyeti de olan geniş bir kesim, RP konusunda, genel olarak onun temsil ettiği ileri sürülen misyona karşı olmamakla birlikte onun mevcut temsil biçimine katılmamaktadır. Bir başka deyişle sergilediği İslami tavra kuşku ile bakmakta, onun ne derecede kadar önünü açabileceği, üslubu, ciddiyeti, vb. konularında çekimser kalmaktadır. İşin gerçeği, bizzat Erbakan'ın kendisi dünden bugüne bu bakışa primler vermiş, işin ciddiyeti konusunda kuşkular uyandırmıştır. Zaten bu güven sorununu aşmış olsaydı tek başına iktidar olurdu.

Eğer kapatma olayı, özellikle şu son bir buçuk yıldır yaşanan suni gerilim ortamının dışında gerçekleşseydi ve biraz daha tutarlı argümanlara dayandırılabilseydi bu kesim bütün içtenliğiyle "kendi düşen ağlamaz, daha dikkatli olmalıydılar, zaten güven vermiyorlardı..." gibi şeyler söyleme durumunda olacaklardı. Ama yaşanan süreç, İslami tarzın her yönüne yöneltilen saldırı, böyle değerlendirmeye fırsat vermedi, bu kesimi de derin ve kaygılı bir gözleme yöneltti.

Refah Partisi'nin kendi seçmen kitlesi ise, yalnız İslâm'ı yaşama

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

hassasiyetini taşıyan bir kesim değildi. Bunun yanında rejimin açmazlarından, günlük hayattaki yansımalarından sıkılan ve bu partinin bunun dışında bir çizgiyi temsil ettiğini düşünen (veya öyle sanan) bir kesimi de kapsıyordu. İş ikisinin de beklentilerini test edemeden bitti. Bir bakıma haklı olarak, samimi dindarlar, partilerinin gadre uğradığına, ikinciler ise RP için düşündükleri misyonun doğru çıktığına inandılar. Çoğunluk olan asıl RP'liler yeni bir partide buluşmak üzere ayrıldılar; pek de çoğunluk olmayan ikincilerin nerede yer alacağını ise bir seçim ortamı, siyasal/konjonktürel yapı belirleyecek.

28 Şubat MGK toplantısı

SÜRECİN GENEL BİR DEĞERLENDİRMESİ VE BURADAN ÇIKARILABİLECEK BAZI SONUÇLAR

Buraya kadar aktörlerin olaya bakış tarzını eleştirel olarak ele aldık ve sonuç olarak da Refah Partisi'ni, kendisinden başka tür beklentileri olan marjinal gruplar olsa bile onun sistemin bir parçası olduğu, zaten partiyi kapatanların da olaya bir parti değil, bir kitleyi dizayn etme sorunu olarak baktıklarını belirledik.

Şüphesiz Refah Partisinin kendisine yöneltilebilecek önemli eleştiriler yok değildir:

- Kendisine, temsil etmediği bir misyon (en geniş manasıyla sistem karşıtlığı) isnat edildiği vakit, uzun zaman sessiz kalarak, üstlenmiş konumuna düşmesi,
- Kendi içine katlanıp bir grupçuluğu yeterli bulması, kendini daha geniş kitlelere açacak politikalar üretememesi,
- Toplum genelini kapsayıcı, demokratik hakları genişletici girişimlerde bulunmaması ve dolayısıyle de kendisine isnat edilen bir kaç dini motivle işin marjinal bir görüntü kazanmasına fırsat vermesi,
- Sistemdışı güçler adım adım sistemin dizginlerini ele geçirmeye çalışırken parlamentoyu işletip halkı bilgilendirmeyişi, dolayısıyle de ortalığı işbirlikçi basının yaygarlarına bırakması, vb. Yani bunların sonunda hep bir boşluk var oldu. İrtica yaygarası halk katlarında bir inandırıcılığa sahip bulunmasa bile, girişimler bir boşluğu doldurma anlamına geldi.

Şüphesiz bütün bunlar kapatılmayı gerektiren şeyler değil, hesabı sandıkta görülebilecek şeylerdi. Bir başka deyişle RP'nin asıl kabahati sisteme uyum sağlayamayış değil, kendi üstünde olan yasal görevi yerine getirip işletemeyişti.

Ülkemizde yaşanan bu durum ve benzeri olaylar, Türkiye'nin en azından yüzelli yıllık bir siyasal denklemiyle açıklanabilir. Bu da üstteki yönetici azınlık olan seçkinlerle, yönetilen ve çoğunluğu oluşturan halk katları arasındaki ikilemdir. İki tarafın da kendine has etosları (dünya görüşleri, değer ve ahlâk anlayışları) vardır. Seçkinler etos'u daha çok Batı aydınlanma felsefesinden mülhem bir çağdaşlaştırma ideolojisidir, dolayısıyle bu aynı zamanda devletin resmi ideolojisidir. Halk çoğunluğu ise yerli, milli, islami nitelikte bir etos'a sahiptir, ve şüphesiz bunun en belirgin çizgilerinden birisi İslam'dır.

Ünlü siyaset sosyologu Weber'e göre, bir ülkenin siyasal hayatının en önemli sorunu iki siyasal tabakanın (halk ve seçkinlerin) farklı etoslara sahip olmaları ve bu açıklığın bir türlü giderilemeyişidir. Çünkü bu, karşılıklı kuşku ile bakmayı getirir, toplumun enerjisi de bu çelişkinin içinde harcanır.

Türkiye tam da bu durumu yaşamaktadır. Seçkinler tekellerinde gördükleri devleti, ısrarla halktan uzak tutmaya, yaklaşanları laiklik sopasıyla kovalamaya, bütün bir toplumu potansiyel tehlike olarak görmeye, yani ikilemi herhalükarda sürdürmeye çalışmaktadırlar. Bu açıdan, siyasal, ekonomik, dini, eğitimsel, vb. toplumsal gelişmenin tamamı ihtiyatla ve kuşku ile karşılanmaktadır. Sadece toplumsal dönüşümün bir gereği olarak, değişik alanlarda ortaya çıkan gelişme bir "siyasallık" ekseninde birleştirilerek, organizeli bir suç (bir kıyam) olarak değerlendirilebilmektedir. Dolayısıyle de halkın tabii olarak toplumsal hayata katkıları seçkincilerin kuşkulu bakışını gidermeye yetmemektedir.

Buradaki önemli sorunlardan birisi, seçkinlerin

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

davranışlarının meşruiyeti sorunudur. Bu meşrulaştırma genellikle çağdaşlaştırma ve rejimi koruma gibi içeriği çok fazla belli olmayan kavramlarla yapılmak isteniyorsa da tavır daha çok halk etosunun ekseni kabul edilen İslam'ın gözetim altında tutulması şeklinde gözükmektedir. İfade edilen meşruiyet ilkelerinin yeterli gelmemesi nedeniyle, jakoben bir laiklik, çağdaş bir siyasal ilke olmanın ötesinde bir kuşatma aracı (seçkinci yapısını sürekli kılma vasıtası) görevini yerine getirmektedir. Onun yetişemediği yerlerde de "irtica" gibi karşı tarafı lanetleme mekanizmalarına başvurulmaktadır.

İşin gerçeği pek çok üçüncü dünya ülkesinde olduğu gib bizde de seçkinler, iddialarının tam aksine, bir dönemlerin yapılanmasını mutlaklaştırarak modernleşmenin önündeki en önemli engeli oluşturmaktadırlar. Dolayısıyla da modernleşme daha çok (Ş. Mardin'in de sıkça belirttiği gibi) müslümanların modern kalıpları içselleştirmesiyle gerçekleşmektedir. Meselâ ekonomik girişimcilik islama ters olmasa bile, bizatihi doğası gereği hedeflediği birşey değildir, öncelikle bir kapitalist olgudur. Ama islâmi motivasyonla birleştirilerek ülke ekonomisine (dolayısıyla seçkinlerin tekelindeki siyasal hayata güç ve imkanlar katmaktadır. Yine İmam-Hatip Liseleri gibi küçük şeylerle gönlü alınan halk eğitime maddi ve moral destek vermekte; RP, arkasındaki kitlesini modern siyasal hayata tartışmasızca uyarlama görevini yerine getirmektedir. Ama ülkenin tepesindeki rasyonal verimle ilgili bulunmayan seçkinci bir kesim, bu modern dönüşümü bile anlamaktan (ya da kabullenmekten) uzak, ülke sorunlarını bazı sembol ve sloganlarla idare etmeye çalışmaktadır. İşte Türkiye'nin asıl sorunu da toplumsal dönüşümün dışında kalan bu seçkin kesimdir.

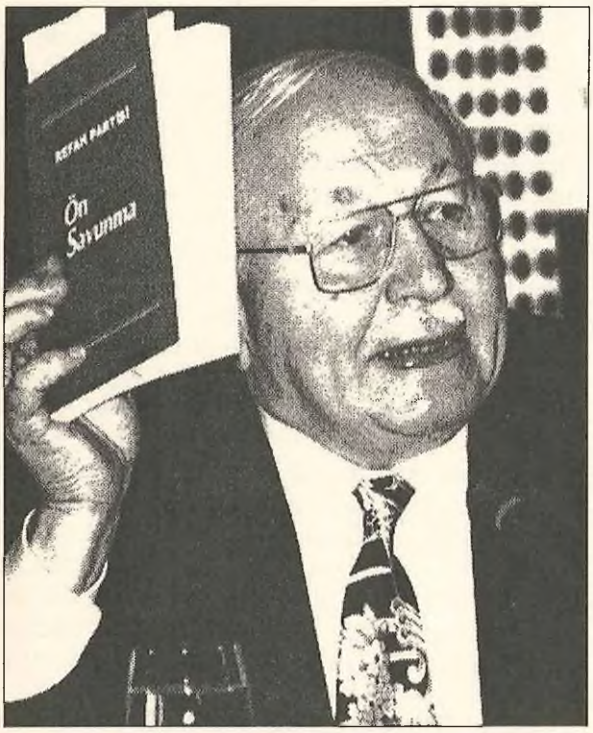

Necmettin Erbakan

Bu ülkenin seçkinleri gerçekten seçkin olma özelliğini gösterseler, ülkenin kahir ekseriyetini oluşturan müslümanı devletten ve yapabildiğince siyasallaştırılmış kamu alanından, elindeki laiklik sopasıyla kovalamaya çalışmasıydı, toplum zaman zaman gereksiz yere gerilim yaşamayacak enerjisini de boşa harcamayacaktı. Böylece halkın üretim imkanları doğrudan sisteme katılacak; devlet ferah, seçkinler sıkıntısız olacaktı.

Bu ülkenin seçkinleri gerçekten seçkin olma özelliğini gösterseler, ülkenin kahir ekseriyetini oluşturan müslümanı devletten ve yapabildiğince siyasallaştırılmış kamu alanından, elindeki laiklik sopasıyla kovalamaya çalışmasaydı, toplum zaman zaman gereksiz yere gerilim yaşamayacak enerjisini de boşa harcamayacaktı. Böylece halkın üretim imkanları doğrudan sisteme katılacak; devlet ferah, seçkinler sıkıntısız olacaktı. O zaman biz bu yazımızı, müslüman kitlenin kendini bütünüyle modern hayata kaptırıp uyarlamasının sıkıntılarına hasredecek ve mesela Refah Partisi gibi kurum ve kuruluşların özeleştirisine ayıracaktık.

Sonuç olarak denebilir ki, nereden bakılırsa bakılsın, parti kapatarak daha çok onun arkasındaki kitleyi hedef alan ve onu yeniden dizayn etmeyi amaçlayan siyasal güç, şüphesiz bundan beklediği sonucu alamayacaktır. Çünkü bu süreç toplumun doğasına aykırıdır, onun dinamiklerini göz önünde bulundurmadan girişilmiş bir düzenlemedir. Kaldı ki jakoben tavır modern dünyada maddi ve moral dayanaklarını yitirmiş ve çağdışı kalmış bulunuyor, Refah partisinin başarısızlıkları, tabir caizse kendi kendini eritme anlamına gelecek tavırlarına eleştirimiz baki kalsa da onu kapatan siyasal gücün konumu ve ifade ettiği anlam budur. ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

İRTİCÂ'IN SERÜVENİ -V

SERBEST FIRKA OLAYI VE İRTİCA PARANOYASI

Abdullah YILDIZ

TERAKKİPERVER FIRKA'DAN SERBEST FIRKA'YA MUHALEFETSİZ İKTİDAR

Terakkiperver Parti'nin *"irticâkârâne tahrikâta vesile olduğu"* gerekçesiyle kapatılmasının ardından, parti kurucuları, "izinsiz" muhalefet partisi kurma"larının bedelini çok ağır ödeyecek ve bir dizi sindirme operasyonuna muhatap olacaklardır.

Haziran 1926'da bazı İttihatçı militanlar tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya karşı düzenlenen başarısız suikast girişiminin, kapatılan Terakkiperver Fırka yöneticileri ile sun'i olarak irtibatlandırılması, İzmir'de başlayan mahkemenin Ankara'ya taşınarak uzatıldıkça uzatılması, suikast bahane edilerek muhalefeti tamamen susturmaya ve sindirmeye dönük bir operasyonun başlatıldığını gösteriyordu.

Lord Kinross'a göre, "Gazi, işi büyük ölçüde siyasal bir komplo gibi ele almayı daha uygun görmüştü. Bu, kaçırılmayacak bir fırsattı. Zira topyekün bir iktidar için sabırsızlanan ve kendisine karşı olan herkesten kuşkulanmaya başlayan Gazi'ye, onları suçlamak ve yolunun üzerinden uzaklaştırmak olanağı veriyordu."[1]

Suikast üzerine İzmir'e gönderilen İstiklal Mahkemesi üyelerinden Kılıç Ali, hatıratında arkadaşı Kel Ali ile birlikte (Lord Kinross, Kel Ali'den "Efendisinin ne düşündüğünü iyi bilir, bir emri yerine getirmek için hiçbir şeyden çekinmezdi," diye söz eder.)[2] İzmir'e hareket etmeden önce, tren salonunda ayaküstü aldıkları karakuşi kararı şöyle anlatır: "Hükumet, İzmir'e hareketimiz için bir tren-i mahsus hazırlatmıştı. Trenin hareketinden evvel trenin salonunda arkadaşlarla toplandık. Vaziyeti inceledik. Ziya Hurşid'in itirafı üzerine, hadise ile Terakkiperverlerin alakası ihtimalini teemmül ettik (düşündük). Bütün Terakkiperver Fırka azalarının bulundukları yerlerde ve aynı saatte derhal tevkif edilmelerini, evlerinin büyük itina ile aranmasını ve çıkacak bütün evrakın İzmir'e gönderilmesini karar altına aldık. Bu kararımızın ehemmiyetle ve hemen tatbiki için icap edenlere lazım gelen talimat ve emirleri verdikten sonra 17 Haziran 1926'da Ankara'dan İzmir'e müteveccihen hareket ettik."[3]

İstiklal Mahkemesi'nin estirdiği fırtına öylesine dehşetlidir ki, bu terör havasından Başbakan İsmet Paşa bile ürkmüş, ilk tutuklananlardan Kazım Karabekir Paşa'yı Başbakanlık gücüne dayanarak serbest bırakmaya kalkışmış ise de, İzmir'den gelen talimat doğrultusunda, mahkemenin kendisi hakkında da tutuklama kararı alması üzerine, yaptığına da yapacağına da pişman olmuştur. 20 Haziran'da İzmir'e gidip Gazi ile görüşen İsmet Paşa, İstiklal Mahkemesi Riyaset-i Âlisi'ne yazdığı bir tezkere ile adeta özür dilemiş ve Kazım Karabekir'in tevkifinin yerinde olduğunu kabul etmiştir.[4]

Bu dehşet ortamı, Rauf Orbay'ın Mısır'a, Halide Edip Adıvar ve kocası Adnan Adıvar'ın da Fransa'ya kaçmalarına yol açmıştır. Bu şahıslar, ancak 1938'de Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'ye dönebilmişlerdir.[5]

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

İstiklal Mahkemeleri, muhalefeti sindirmek için, İzmir suikasti ile ilgili-ilgisiz birçok ileri geleni sanık sandalyesine oturtup idam etmiştir. Hatta bununla da yetinmemiş, gerçekleştirilmekte olan bir dizi 'tepeden inme' devrimlere ayak uyduramayanları hesaba çekip cezalandırmıştır. Mesela, "pekçok kimse, başına kasket yerine bir dolak ve çevre sardığı için kendini tevkifhanelerde bulmuş, İstiklal Mahkemelerine sevkedilmiştir."[6]

SERBEST FIRKA NİÇİN KURULDU?

1924'lerde ortaya çıkıp baş belası haline gelen *"kontrol dışı"* ilk muhalefetin, komitacı yöntemlerle susturulup sindirilmesinin üzerinden beş-altı yıl geçmişti ki, sistemin dizginlerini elinde tutan irade, bu kez *"konrollü/güdümlü"* bir muhalefet partisinin kurulmasını bizzat organize etti.

Serbest Fırka girişiminin birçok nedeni vardı:

Ahmet Ağaoğlu

Öyle anlaşılıyor ki, sözkonusu irade, iki partili sistemin siyasal gerilimi yatıştıracağını ve acil ihtiyaç duyulan mali ve ekonomik reformları kolaylaştıracak bir konsensüsü yaratacağını düşünüyordu. Ilımlı bir muhalefetin, Türkiye'nin Batı Avrupa'daki imajını ve önde gelen mali çevrelerdeki konumunu düzelteceğini, böylece dış kredi ve yatırım imkanı sağlanacağını da umuyordu.[7]

Dış dünyanın doğrudan ve dolaylı etkileri ve ekonomik güçlükler dışındaki nedenler şöylece sıralanabilir:

Halk Parti yönetimi halktan tamamen kopmuş ve halk da yöneticilere yabancılaşmıştı. Halk üzerindeki baskı öylesine ağırdı ki, Son Posta gazetesi ilk sayısında *"Boğuluyoruz. Biraz hava istiyoruz"* başlığını atıyordu.[8] Meclis içinde hükümetin denetlenmesini sağlamak, böylece yanlış uygulamaların önüne geçmek için, Gazi, rejim açısından Serbest Cumhuriyet Fırkası gibi bir partiyi yararlı görmektedir. Bu sayede Cumhuriyet Halk Fırkası'nın çürük yanları açığa vurulacak, temizlenecek ve dolayısıyla güçlenecektir.[9]

Ayrıca, cumhuriyetin ve çok partili demokrasinin gereği yerine getirilerek ülkenin dışardaki görünümü de değiştirilmek istenmişti.[10] Nitekim Gazi, Fethi Bey'i parti kurmaya razı etmek için ona, *"bugünkü manzaramız aşağı yukarı bir diktatör manzarasıdır. Vakıa bir meclis vardır. Fakat içeride ve dışarıda bize diktatör nazarıyla bakıyorlar... Ben öldükten sonra arkamda kalacak müessese bir istibdat müessesesidir."* demişti.[11]

En önemlisi de, mevcut rejime ve iktidara karşı halk çoğunluğunun tutumu ve siyasal eğiliminin ne olduğu test edilmek istenmiş ve muhalefet hevesleri bir kez daha sindirilmiştir. Serbest Fırka'nın kurucusu Fethi Bey, parti kapatıldıktan sonra, "aldatıldığını" itiraf etmiş ve Gazi'nin Fırka'yı *"sırf memleketteki vaziyeti anlamak, halkın nabzını tutmak için"* kurdurduğuna kanaat getirmiştir.[12] Parti'nin kurucularından Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları'nda şu tesbiti yapar: *"Bütün bu olup geçenler, Serbest Fırka komedisi niçin oynandı sualine cevap vermektedir. Şimdi tamamen anlaşılıyor ki, bu komedi sırf fırka teşkili, muhalefet fikri taşımak gibi cür'etleri ta kökünden kesip atmak içinmiş! Evet, bundan sonra artık çok uzun yıllar hiç kimse kendisinde muhalif fırka kurma cesaretini bulamaz."*[13]

Öte yandan, Gazi'nin Serbest Fırka ile, İsmet Paşa'ya üstünlüğünü kanıtlamak ve onu dizginlemek istediği de ileri sürülmüştür.[14]

SERBEST CUMHURİYET FIRKASI'NIN DOĞUŞU

Serbest Fırka'nın kuruluşu, dünya siyaset tarihinde örneği görülmemiş bir "parti kurma modeli" biçiminde gerçekleşti: İsmet Paşa hükumetine karşı duyulan genel hoşnutsuzluğu ve dış dünyada Türkiye hakkında oluşan olumsuz imajı dikkate alan Mustafa Kemal Paşa, muhalif bir partinin bizzat kendi kontrolü altında kurulması gerektiğini düşünüyordu. Aksi halde, 1924'teki Terakkiperver'lere benzer "kontrol dışı" gerçek bir muhalefet ortaya çıkabilir ve işler karışabilirdi. Bu görevi güvenle yerine getirebilecek şahıs ise, o sırada Paris sefiri bulunan Ali Fethi Okyar olabilirdi. Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşmeyi şöyle nakleder:

"Mustafa Kemal Paşa ile görüştük; bana, ille ikinci bir fırka kurup başına geçeceksin, diye ısrar etti. Ben de kabul ettim. Anlaşmamıza göre, kuracağım fırkanın C. Halk Fırkası'ndan esaslı bir farkı olmayacaktı. İki fırkanın da yüksek idare ve nezareti kendisinde olacaktı. Kendisi C. Fırkası'ndan ayrılmamakla birlikte benim fırkanın da yürütücüsü olacaktı. Gazi Paşa, her iki fırkanın da mebus namzetlerini kendisi tayin edecekti... Kargaşaya meydan bırakmamak için her iki partinin tek elden yönetilmesinde fayda görüyordu. Özetle benim fırkam, C. Halk Fırkası'nın bir yan cenahı (kolu) olacaktı."[15]

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Fethi Bey öneriyi benimseyince, yeni bir fırkanın kurulacağı Atatürk ile Fethi Bey arasında karşılıklı sunulan mektuplarla kamuoyuna duyuruldu. 9 Ağustos 1930 tarihli gazetelerde yer alan açık mektubunda Fethi Bey, Gazi'ye yeni bir fırka kurmak istediğinden söz ediyordu. M. Kemal Paşa da 11 Ağustos 1930 tarihli yine basında yayınlanan açık yanıtı ile, Fethi Bey'e bu girişimi için güvence veriyordu.[16]

Böylece, Serbest Cumhuriyet Fırkası 12 Ağustos 1930'da resmen kurulmuş oldu. Yeni fırka Serbest Fırka'nın siyasal yelpazedeki yeri ise, daha önceden Mustafa Kemal ile Fethi Bey arasında konuşulup kararlaştırılmıştı. Partiye 'Serbest Cumhuriyet Fırkası' adını da Gazi vermişti.[17] Paşa, güvendiği arkadaşlarının yönetiminde mecliste hükümet denetimi yapacak ve ülkeyi çok partili yaşama hazırlayacak olan Serbest Fırka'ya örgütlenmesi için gerekli olan parayı vermeyi ve yeter sayıda mebus ayırmayı da taahhüt etmişti.[18]

Nitekim, Gazi Paşa sözünde durarak yeni fırkaya oldukça önemli miktarda para verdi.[19] Serbest Fırka'ya katılacak millevekili sayısı ise beklenen düzeyde olmadı. Gazi yalnızca 13 milletvekilinin yeni partiye katılmasına izin verdi.[20] İlk etapta Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşlarından Ahmet Ağaoğlu ve Nuri Conker ile kızkardeşi Makbule Atadan, Paşa'nın direktifi ile yeni fırka'ya geçtiler. Ama bir sorun vardı; Fethi Bey henüz Paris Büyükelçisi bulunuyordu ve mebus değildi. Onun da kolayı bulundu: İki gün içinde Fethi Bey'in mebusluk işlemleri tamamlandı ve münhal bulunan Gümüşhane mebusluğuna seçildiği kendisine bildirildi.[21]

Yeni parti, yukarıda da belirtildiği üzere Gazi'nin irade ve otoritesi altında çalışacak ve bizzat onun tarafından yönlendirilecekti. Şevket Süreyya'ya göre, bu partinin kuruluşunda, daha başından bir "gariplik" vardı: *"Biz bu teşebbüse daha baştan, garip bir particilik oyunu diyemez miyiz? Bir muhalefet partisi olarak karşı fırka başkanının emri ile kurulan, karşı fırkanın bir kanadını teşkil edecek olan, karşı taraf başkanının iktidar partisi ile müştereken yöneteceği, parası karşı tarafça verilen, üyeleri karşı tarafça ayrılan ve gerek iktidar, gerek muhalefet adayları aynı elden tayin edilen bir hatta ileride "Sağ mı, sol mu olacağı henüz bilinmeyen" siyasi parti tecrübesi?.. Bir siyasi parti, toplum içindeki siyaset ve menfaat çekişmelerinin zorunluğu ile, aşağıdan yukarı gelen tepkilerin, çabaların yoğunlaşması ile kurulur. Fethi Bey'in serbest partisinde, bu şartların mevcut olmadığı bir gerçektir."*[22]

SERBEST FIRKA'YA BÜYÜK HALK DESTEĞİ, İRTİCA YAYGARALARI VE PARTİ'NİN FESHİ

Serbest Fırka, Meclis'te kurulmasına rağmen, halktan çok büyük bir ilgi gördü. İstanbul, İzmir, Aydın, Samsun ve Trabzon'da hemen örgütlenmesini tamamladı. Tek Parti rejiminden iyice bunalmış olan halk, yığınlar halinde bu yeni fırkaya akın etti. Adeta bir *"fecr-i kazip"* yüzbinleri, milyonları kendine doğru çekiyordu.

Fethi Okyar

Serbest Fırka ilk gövde gösterisini İzmir'de yaptı. Parti teşkilatının açılışını yapmak üzere İzmir'e gelen Fethi Bey'i halk adeta bağrına bastı ve bir kurtarıcı gibi karşıladı. Fethi Bey'e gösterilen bu aşırı ilgi ve tezahürat, aynı zamanda baskıcı yönetime karşı bir protesto niteliği taşıyordu.[23] "Fethi Bey, İzmir'de umulduğundan çok fazla alaka ve rağbet gördü... İzmir'deki bu alaka, memleketin her köşesine yayıldı. Hiçbir fırka bu kadar az çalışarak, az zamanda bu kadar başarı kazanmış olamazdı. Adeta kendiliğinden her yerde Serbest Fırka'nın teşkilatı kurulmuştu. Fırka ekseriyeti eline almak üzere idi... Fethi Bey fırkanın gördüğü bu alakadan şaşırmış, onu frenlemeğe uğraşıyordu."[24]

İzmir Valisi Kazım Paşa'nın Serbest Fırka'nın mitingini engelleme çabaları ve Halk Fırkası yanlısı Anadolu gazetesinin, Fethi Bey'i karşılamaya gelen kalabalığı "para ile tutulmuş sarhoşlar" olarak nitelemesi halkın sabrını taşırdı; gazete binası taşlandı. Bu sırada güvenlik kuvvetlerinin halka rastgele ateş açması üzerine 14 yaşındaki bir çocuk vurularak öldü. Çocuğun babası, yavrusunun cesedini Fethi Bey'in önüne koyarak şöyle haykırdı: *"İşte size bir kurban! Başkalarını da vermeye hazırız. Yeter ki sen bizi bu zalimlerin ellerinden kurtar!"*[25]

Fethi Bey, İzmir'den İstanbul'a döndüğünde şunları söylüyordu: *"Biz ipin ucunu kaybettik. Artık Serbest Fırka halkın malı olmuştur. Biz onun isteklerine boyun eğmek zorundayız."*[26]

Serbest Fırka'ya halkın gösterdiği büyük ilgi Halk Parti'lileri telaşa düşürdü. Fırka'nın seçime girmesi halinde büyük bir ekseriyet kazanacağı anlaşılmıştı.[27] Yeni fırkanın hızla iktidara alternatif bir güç haline geldiğini gören "yasakçı" Tek Parti zihniyeti, daha önce Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na karşı kullandığı silahı bu defa yeni partiye çevirdi. Bütün devlet gücünü ellerinde tutan Halk Partililer, Serbest Fırka'nın *"devrim düşmanı ve mürteci"* olduğunu yaydılar. Gazeteler hergün *"irtica ve gericilik"* yazılarından geçilmez oldu. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın İstanbul İl Başkanı Cevdet Kerim

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

İncedayı, Serbest Fırka'dan *"Mürteci Fırkası"* olarak söz ediyordu.[28] Yazılanlara bakılırsa, *"Serbest Fırka hilafeti, saltanatı, tekke ve medreseyi, fesi, Arap harflerini geri getirmek"* istiyordu.[29] Fethi Bey, Serbest Fırka'ya yöneltilen şiddetli eleştiriler ve Halk Fırkası'nın gösterdiği aşırı tahammülsüzlük üzerine Meclis'te yaptığı konuşmada şunları söylüyordu:

"-Bizim namütenahi kabahatlerimiz arasında en mühimmi ve bir türlü affedilemeyeni, hükumete geçmek niyetinde olmuş bulunduğumuzu söylemiş olmamızdır. Böyle bir konuşma nasıl olur? Bir fırka kurulsun da iktidara geçeceğini söylesin! Bu mümkün müdür? Amma, iktidarda bulunan partinin ilanihaye iktidarda kalacağını söylemesinde hiçbir mahzur yoktur.

"Efendiler! Eğer bir siyasi fırka, 'iktidar mevkiine geçmek istemiyorum; yalnız eğlence tarzında, uzaktan hükumetin icraatını tenkit etmekle kalacağım' derse, böylesine fırka denilir mi? Bu sözleri söyleyecek adama sadece gülünür. Evet! İcap ederse, Türk milleti isterse, iktidar mevkiine geçmek niyetindeyiz! Bu benim en sarih hakkımdır, efendiler!"[30]

1930 Belediye seçimlerinde reylerin karşı tarafa gittiğini gören "yasakçılar", Serbest Fırka'nın kapatılması için, bütün devlet mekanizmalarını harekete geçirdiler. (Ahmet Ağaoğlu'nun aktardığına göre, Serbest Fırka Samsun'da seçimi kazanmıştı; eğer her tarafta idare memurları "kanun tanıyan" insanlar olsalardı, seçimlerin dörtte üçünü kazanabilirdi. Ama İçişleri Bakanı kesin talimatını vermişti: *"Her ne pahasına olursa olsun Halk Fırkası kazandırılacak!"*[31] Nitekim öyle de olmuştu.) İsmet Paşa, Serbest Fırka'nın milletvekili seçimlerine girmesi halinde, büyük bir zafer kazanacağını görerek bu konudaki rahatsızlığını Gazi'ye aktardı. Bundan sonrasını Ahmet Ağaoğlu'ndan dinleyelim: *"İsmet Paşa bundan sonra ordu kumandanlarını ve müfettişlerini harekete geçiriyor. Bunlar sanki tesadüf olarak Ankara'da toplanıyorlar, Gazi'nin huzuruna çıkıyorlar ve son hadiselerden bahis açarak Serbest Fırka hadisesinin ordu üzerine fena tesir etmiş olduğunu, orduda hatta bazı alametlerin belirdiğini, böyle giderse vaziyetin fena olacağını söylüyorlar. Bütün bunlar Gazi'yi İkinci Fırka'yı meydana getirmekten onu vazgeçirmiş ve onu kaldırmağa karar verdirmiş olabilir."*[32]

Nihayet Fethi Bey, 15 Kasım 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası Genel Başkanı sıfatıyla Meclis'te son konuşmasını yapıyor:

"-Muhterem arkadaşlar! Son belediye seçimleri, memlekette görülmemiş bir alaka uyandırdı. Vatandaşlar, günlerce sandık başına gelmek fırsatını beklediler. Milli hakimiyetin ne olduğunu Cumhuriyet sayesinde anlamış bulunan halk, bu hakimiyetin verdiği rey hakkını bütün engellemelere rağmen, müşküllere göğüs gererek kullanmak istiyordu. Fakat reylerin arzu edilen tarafa verilmediğini gören bazı hükumet memurları ve fırkacıların asabiyeti ziyadeleşti. İstediği tarafa rey vermek hakkını kullanan şehir ve kasabalarımız halkına irtica, komünistlik ve anarşi lekeleri sürülmek istendi... Bu derece geniş irticâ hareketleri mevcut idiyse, o yerlerin amirleri, belediye seçimlerinden evvel böyle bir hareketi neden sezmediler ve hükumet merkezini ikaz etmediler?... Bu halk belediye seçimlerinde neden birdenbire ***mürtecî*** *oluverdi?*

"Halk 'laik kanunları istemiyoruz; Halife'yi istiyoruz!' mu dedi?! Hayır efendiler!.. Bin kere hayır!.. İrticâ diye tefsir olunan bu hareket, halkın reyini serbestçe ve istediği taraf lehine kullanmak istemesinden başka hiçbir surette tecelli etmemiştir. Halkın, reyini Serbest Cumhuriyet Fırkası adaylarına vermek istemesini ***irticâ*** *diye tefsir edenler, halkın en tabii rey hakkını inhisar altına almak isteyenlerdir."*[33]

Bu konuşmaya Halk Fırkası mebuslarının gösterdiği tepkiler ilginçti: Fethi Bey'in, partisini "Büyük Gazi'nin tasvip ve teşvikiyle" kurduğunu söylemesi üzerine, Afyon mebusu Ali Çetinkaya: *"-Hayır! Öyle değildir! Siz milleti, memleketi karıştırmak istiyorsunuz."* diye haykırıyor; Antalya mebusu Rasih Kaplan da: *"Cümlenizi vatan haini olarak derhal mahkemelere vermeliyiz."* diyordu.[34] Ağaoğlu'nun aktardığına göre, *"manzara tamamen Terakkiperverlerin sigaya çekilmesini andırıyordu."*[35]

Nihayet, Gazi Paşa'nın da kendisine verdiği desteği çektiğini gören Fethi Bey, 17 Kasım 1930'da Partisini feshettiğini açıkladı.[36]

MENEMEN HADİSELERİ: İRTİCA BAHANE, İKİDAR ŞAHANE

Feshedilen Serbest Fırka ile "mevhum" irtica arasındaki ilişki daha Fethi Bey'in Ege gezisi sırasında kurulmuştu. Mevcut iktidarın borazanlığını yapan basına göre, SCF lideri Akhisar'da siyah bez üzerine hem de Arap harfleriyle *"Lailahe illaallah"* yazılı bayrakla karşılanmıştı. C. Halk Partisi yönetimine göre, bu *"irtica"*ın baş kaldırması demekti. Yakup Kadri, İnkılâp gazetesinde *"Zavallı Fethi Bey, bütün mânasıyla devlet otoritesi, milli aşayiş ve vatan birliği aleyhine bir küçük ihtilal hareketlerinin bayrağı olmuştur"* diye yazıyor; Falih Rıfkı da Hakimiyet-i Milliye'de *"Cumhuriyetçiler, aklınızı başınıza alınız. Bunlar şeriat istiyorlar, şeriat!"* diyordu.[37]

İrtica iddiaları parti kapandıktan sonra da sürmeliydi ve sürdü de. Hatta, irtica yaygaraları, sadece "iddia" düzeyinde kalmamalı, tehlikenin ne kadar büyük olduğu kanıtlanmalıydı. Böylece bir taşla iki kuş vurulacak, hem Serbest Fırka'nın feshedilmesinin izah edilebilir bir gerekçesi bulunacak, hem de

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

DEMİREL DÜN, BUGÜN...

CUMHURBAŞKANI SÜLEYMAN DEMİREL'İN TGRT'DE "ALTERNATİF" PROGRAMINDAKİ KONUŞMASI

Türk Siyaset arenasında 28 Şubat süreci giderek ağırlığını hissettiriyor. Bu süreçte gündemden düşmeyen; hatta kamuoyunu bunaltacak ölçüde gündemde tutulan bazı konular, son aylarda biteviye tartışılır oldu. "Ara rejim, darbe, ordu-siyaset ilişkisi, bilhassa din, irtica, laiklik ve başörtüsü" gibi konular etrafında adeta fırtınalar estirildi, depremler yaşandı. Kavramlara, kelimelere yeni anlamlar giydirildi. Sözler, davranışlar, alışkanlıklar yeni baştan yorumlandı, ilginç çelişkiler yaşandı. Bu bağlamda "tarihe kayıt" olarak düşülecek pek çok konuşma, röportaj, yazı ve beyanata tanık olundu.

Bu sayımızda, okuyucularımıza, önemli bir röportajı "belge" olarak sunuyoruz. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in 11 Mart 1998'de Sebahaddin Önkibar'ın TGRT'de sunduğu "Alternatif" programında yaptığı konuşmayı hiçbir ekleme ve çıkarma yapmadan sunuyoruz.

Ayrıca, yine sayın Demirel'in 80'li yıllarda **Köprü Dergisi***'nde yayınlanan çeşitli beyanatlarını da, bugünkü görüşleri ile mukayese imkanı sağlamak açısından ikinci bölümde takdim ediyoruz.*

Belgede yer alan eski ve yeni görüşlerin değerlendirmesini ise okuyucularımıza bırakıyoruz.

UMRAN

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Bugün...

S. Önkibar: Mutlu akşamlar efendim. Alternatif proğramı bu akşam Çankaya Köşkü'nden canlı yayında. Bu akşamki konuğumuz, Çankaya Köşkü'nün sakini, Cumhurbaşkanımız, Sayın Süleyman Demirel. Efendim, hoşgeldiniz.

S. Demirel: Teşekkür ederim.

S. Önkibar: Efendim böyle bir yayın imkanı verdiğiniz için şükranlarımızı arzediyoruz. Sayın seyirciler; Türkiye'de son günlerde ardarda sıcak gündemler yaşanıyor. Türban olayları, memur eylemleri, Kosova'daki Sırp dayatmaları derken, dün, gündeme ara model arayışları ve teknokrat model arayışları eklendi. Alternatif, bu akşam bu konularla beraber hükümet icraatları, enflasyon, erken seçim, Fazilet Partisi'nin seyri, Başkanlık sistemi, Avrupa Birliği, Ortadoğu, Kıbrıs ve Kafkasya'daki son gelişmeler gibi pekçok konuyu, süre elverdiği müddetçe, sağduyu sahibi herkesin, tecrübesi ve karizmasıyla rejimin ve hatta ülkenin teminatı olarak gördüğü isme, cumhurbaşkanımız sayın Süleyman Demirel'e soracak. Şimdi, vakit kaybetmiyoruz ve Sayın Cumhurbaşkanımız Süleyman Demirel'e, en güncel konu olan ararejim tartışmaları ve teknokrat model arayışları iddialarını yöneltiyoruz. Sayın Cumhurbaşkanım; dün Deniz Baykal, bugün sayın Çiller ara rejim ve darbeyi ima eden beyanlarda bulundular. Bunun sizce anlamı nedir? bu doğru bir davranış mı, ne demek istediler, efendim?

S. Demirel: (Elindeki Anayasa kitapçığını kaldırarak) Bu Anayasa, bunu nereye koyacaksınız? Evvela şunu söyleyeyim: Televizyonları başında bu proğramı izleyen izlemeyen bütün vatandaşlarımı saygıyla, sevgiyle selamlıyorum. Şimdi; T.C bir Anayasa devletidir. (Elindeki Anayasa kitapçığını yeniden uzatarak) İşte Anayasa'sı budur. Bu Anayasa'da hükümetlerin nasıl gelip, nasıl gideceği bellidir. Ve Türkiye'de seçimle gelmiş bir parlamento, onun güvenoyuna dayanan bir hükümet... T.C.'nin kurumları Anayasa'da yetkileri tayin edilmiş kurumlardır. Bütün bunların hepsi ne olacak? Yani aslında bakarsanız, darbe tartışmalarını yeniden açmamız, yaratmaya çalıştığımız yeni Türkiye imajını tahrip etmekten başka bir işe yaramaz. Ve herkesin bence, darbe tartışmasına şu veya bu şekilde katılması değil, böyle bir söylentiye hiçbir şekilde taraf olmaması lazım, ciddiye almaması lazım, bunu gayr-i ciddi ilan etmesi lazım. Yani darbe tartışmaları yeniden rejim inançsızlığı, Anayasa inançsızlığını doğurur. Ülkede yeniden bir rahatsızlık doğurur, huzursuzluk doğurur. Bırakın vatandaşı. İşinde gücünde sabahtan akşama kadar maişet mücadelesi, geçim mücadelesi yapan vatandaş, rahat rahat mücadelesini yapsın.

S. Önkibar: Efendim, Sayın Çiller'in ve Sayın Baykal'ın beyanlarını belli bir duyuma bağlayan ve o noktada değerlendirenler var. Bazı kesimler de "siyaset yapıyor" diyorlar, sizce hangisi efendim?

S. Demirel: Ben onları bilemem, yalnız şu kadarını söyleyeyim ki, bunlar, ulu orta söylenecek sözler değildir.

S. Önkibar: Yani, yanlışmı yapmışlar diyorsunuz?

S. Demirel: Ben, mevkiim icabı, polemiğe girecek durumda değilim. Benim söyleyeceğim şey şudur: Eğer darbe ihtimalleri filan konuşacaksanız, (Anayasa kitapçığını eline alarak) o zaman bu Anayasa'yı ne yapacaksınız, tekrar soruyorum. Onun içindir ki, varlığını bu Anayasa'ya borçlu olanlar, ve başta siyasi partiler ve bütün kurumlar, ve bu ülkenin hür ve serbest olmasından her şeyin demokratik zeminlerde, demokratik toplumlara göre gerçekleşmesinden memnun olması lazım gelenler, hepsine sesleniyorum: Yani, rejimi işletmek, demokrasiyi işletmek, halkın yüksek iradesine dayanan, ve ondan güç kudret alan bir parlamentoyu, o parlamentonun güvenoyuna dayanan bir hükümeti işletmek varken, darbe tartışmalarının gereğini anlamak mnümkün değil. Hükümeti beğenmeyebilirsiniz. Hükümetler zaten, çok kere beğenmek için değil, beğenilmemek için vardır. Hükümetlerin dünyanın hiçbir yerinde, büyük çoğunluk tarafından beğenildiği pek vaki değildir. Çünkü Hükümet öyle bir kurumdur ki, herkes başı ağrısa ondan biliyor. Bu da gayet doğaldır. Onun içindir ki, demokratik sistemlerde hükümetler gider, yerine hükümetler gelir. Yalnız bunun kaideleri vardır. Ve bakınız, halkından kuvvet alamayan, halkına karşı sorumlu olmayan hükümet-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ler acaba hesabı kime vereceklerdir.

S. Önkibar: Evet efendim. 12 Mart sürecine dönelim bir an için, Sayın Cumhurbaşkanım. Orda da bir Anayasa vardı, ancak ona rağmen ordada bir ararejim konu edildi, bir teknokrat hükümet kuruldu. Şimdi de böyle şeyler telaffuz ediliyor. Böyle bir ihtimal varmı sizce?

S. Demirel: Canım, 12 Mart oldu da ne oldu? Yani ondan sonra Türkiye on sene kargaşaya gitti. Bırakın da bu rejim işlesin.

S. Önkibar: Sayın Cumhurbaşkanım, askerler rahat mı?

S. Demirel: Askerler, önce şunu ifade edelim; milletin özüdür, ve T.C. Anayasasında yerleri belli, Cumhuriyetin bir büyük kurumudur. Devletin belkemiğidir. Askerler, demokrasinin askerleridir. Ve askerleri ikide birde, önüne gelen, sanki demokrasiyi tehdit ediyormuş gibi bir duruma sokmaya kimsenin hakkı yoktur. Askerler rahat... Askerler işinde, gücünde...

S. Önkibar: Peki efendim, 28 Şubat'ta bir süreç başladı. Bu başlayan süreç bugün devam ediyormu, 28 Şubat amacına vardı mı, o başlayan süreç sonucuna vardı mı?

S. Demirel: 28 Şubat dediğiniz olay, MGK'nın zeminine, devletin güvenliği ile ilgili olaylar her zaman gelir. Ve her ay, devletin güvenliği o zeminde konuşulur. Yine, devletin güvenliğine zarar veren birtakım konular o zemine gelmiş, konuşulmuş, kararlar alınmıştır. Bu kararlar uygulanmaktadır. Ve her ay da bu kararların uygulanma durumu gözden geçirilmektedir. (Masasına doğru uzanarak) Şu önümde duran kağıt da MGK'da alınan tedbirlerin uygulanma durumunu gösteren rapordur. (Raporu S. Önkibar'a doğru uzatarak "bakın" manasında kafa sallayarak) Yani devlet bunları takip ediyor. Zaten bu bir süreçtir. Bunları bir defada uygulayıp bitirmek mümkün değil, çünkü bunların içinde 18 maddelik tedbirler dediğimiz kararların, bir kısmı, mevcut kanunların uygulanmasını öngören olaylardır. Mevcut kararların uygulanması, bir günde uygulanıp ondan sonra bitecek cinsten değil ki... Bu kararlar uygulanmaktadır. Bu kararların uygulanmasını Başbakanlığa bağlı takip bürosu, gayet yakından takip etmektedir. Her ay sonu da MGK Genel Sekreteri, MGK'na sadece bu kararlarla ilgili değil, bundan evvel alınmış bütün MGK kararları ile ilgili bir rapor takdim etmektedir. MGK oturuyor, bir takım kararlar alıyor, tavsiyeler alıyor; bunları eğer kurul takip etmezse, bir daha alacağı kararları, konuşulup konuşulup sadece dağılmaktan ibaret kalır.

S. Önkibar: Evet efendim. Geçen yıl, 12-13 ay önce bir Şubat sendromu vardı. Şubat sonunda toplanacak MGK'nın alacağı kararlar bekleniyordu. Bugünlerde Ankara kulislerinde, sanıyorum Mart sonunda toplanacak MGK'da, hükümete muhtıra değil ama, irtica ile ilgili, diğer bazı noktalarda, MGK'nın asker kanadından hükümete ikazlar geleceği, Ankara kulislerinde konuşuluyor. Böyle bir şey ihtimal mi efendim?

S. Demirel: Ankara kulisleri MGK'nın yapacağı işleri önceden keşfediyor, ondan sonra bir takım yorumlar yapıyor. Bunlara bir diyeceğimiz yok. Ülkede, her şeyin aleni bir şekilde ortada konuşulduğu bir ülkede, tabi ki fısıltı gazetelerinin çalışacağı da tabiîdir. MGK, bugün kurulmuş bir kurul değil, fonksiyonunu ifa etmiş ve Anayasa'nın 118 maddesine göre kurulmuş, çalışma şekli de belli oturmuş bir kurumdur. Ve gündemi de bellidir. Gündeminde de gâyet tabiî ki, Türkiye'nin üzerindeki tehditlerin hepsi konuşulur. İç tehdit meseleleri konuşulur, dış tehdit meseleleri konuşulur. MGK'nın varoluş sebebi zaten odur. Geçen aylarda olduğu gibi bu ay da, geçen toplantılardaki alınan kararların durumu gözden geçirilecektir.

S. Önkibar: Efendim siz, iki darbe, daha doğrusu bir muhtıra bir darbe geçirmiş bir siyaset adamı olarak size şunu sormak istiyorum: Türkiye neden çok sık sürelerde darbe sözcüğüyle karşı karşıya kalıyor, neden lügatından bu sözcüğü atamıyor?

S. Demirel: Tabi ki Türkiye çok çabuk bunalıyor. Ve henüz demokratik rejim inancını yerleştirebilmiş değil, Demokratik rejimi yerleştirmek yerine bir takım çevreler, bir takım zihinler mucizevi adamlar arıyor. Mucizevi reçeteler arıyor. Akşamdan sabaha herşeyin hallolmasını istiyor. Ve Türkiye bu arayışın içinden hiç kârlı çıkmadı. Çünkü Türkiye ne mucizevi bir adam buldu ne de mucizevi bir reçete buldu. Türkiye ne bulduysa demokraside buldu.

S. Önkibar: Ama efendim bir de şu var: 1965-69 sizin döneminiz, 1983-87 rahmetli Özal'ın döneminde Türkiye hakikaten büyük bir sıçrama yaptı. Koalisyon dönemlerinde Türkiye sekteye uğradı, Yani mucizevi dönemlerimiz de var galiba...

S. Demirel: Ama siz diyorsunuz ki, Türkiye neden darbe söylentilerine giriyor. 1965-69 dönemi, seçilmiş hükümet dönemidir. 1983-87 dönemi de bir takım kısıtlı durumlar olmasına rağmen yani yasakların bulunmasına, üç partinin seçimlere gir-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

memesine, üç partinin seçimlere sokulmasına rağmen, yine, şöyle veya böyle seçimle parlamentoya gelmiş bir hükümet dönemidir. Yani siz bana böyle darbeler sonunda gelmiş hükümetlerin, Türkiye'nin meselelerini çözdüğüne dair bir misal gösteremezsiniz. Öyleyse ne arıyorsunuz darbede? Yani, anlamadığım şey şu: Evvela darbe demek, birçok şeyi kısıtlamak demektir. Hürriyetleri ve temel hakları kısıtlamak demektir. Acaba Türkiye'de benim vatandaşlarım hürriyetten ve temel haklardan bıktı mı, bunlardan şikayetçi mi? Bakın, bu ülkenin sokaktaki vatandaşı, evet, geçim sıkıntısı içindedir, devletin işlemeyen bir takım tarafları vardır. 65 milyonluk Türkiye, etrafında bu kadar hadiseler var, Kafkaslarda hadise var, Ortadoğu'da hadise var, Balkanlarda hadise var ve hertarafta hadise var, böyle bir coğrafyadaki Türkiye; dünya şartları da fevkalade bozuk... Ben böyle bir Türkiye'nin, hürriyet adası olarak kalması, acaba, kimin gururunu inicitiyor.

S. Önkibar: Evet, Özel bir soru sayın Cumhurbaşkanım. Geçen yıl Haziran ayında, yine sadece Ankara kulisleri değil, birçok yerlerde konuşuluyor bu. 13 Haziran'da ihtilal olacakmış siz bunu önlemişsiniz. Bu halkın arasında da yaygın olarak konuşuluyor. Gerçekten geçen yıl ihtilal olacakmıydı?

S. Önkibar: Bunların hepsi rivayet. Yani, böyle kahve sohbetlerinde, insanların biraraya geldiği zaman "duydun mu" cinsinden laflardır. Hiçbir ciddi tarafı yoktur.

S. Önkibar: Mart aylarında, istatistiklere göre, toplumsal olaylar tırmanıyor, Geçmişteki gözlem böyle. Geçen Pazar günü Dünya Kadınlar Günü münasebetiyle kadınlar yürüdü. Gerçi çok güzel toplantılar da oldu ama, İstanbul Taksim'de bölücü unsurlar bu olayı istismar ediyor ve Beyoğlu'nu, Galatasaray'ı savaş alanına çeviriyor. Adeta devlete başkaldırı fotoğrafını verdiler. Bu olayı yorumlar mısınız?

S. Demirel: Türkiye'de sokak hareketleri devletin kanunlarını ihlal, devletin polisine karşı çıkma ilk defa oluyor değil ki. Oluyorda ne oluyor? Halkı rahartsız ediyor. Netice itibariyle; devletin meşru güçleri, polisi, jandarması, eğer icab ediyorsa askeri, meşru güvenlik güçleri, görevlerini yapıyor ve nizamı sağlıyor. Hiç kimse kendisini devletin karşısında güç göstermeye yeltenememelidir. Aksi taktirde zarar görür. Bir hukuk devleti içerisinde kaba kuvvet gösterisine kalkmanın, onu yapanlar tarafından çok büyük mahsuru vardır. Nedir mesele? "Bak biz bunları yapabiliyoruz" yaşıyorsunuzda ne oluyor? Yani, birçok kandırılmış vatandaşın başına dert geliyor. Onun için biz söylüyoruz. Diyoruz ki; gösteri mi yapmak istiyorsunuz, yapın, ama kanunlara uygun bir biçimde yapın. Gösteri yapmak bu ülkede halkın, insanların hakkıdır. Gösteri hakkı hep söyledim ki 35 yıllık siyasi yaşamım boyunca bunu hep söyledim; gösteri hakkı, insan haklarının en aziz, en mübarek haklarından biridir. Yapın, sesinizi duyurun, anlatın... Yalnız bu, bir nizama bağlanmıştır. Bu hakkı tanıyan Anayasa, bu hakkı nasıl kullanacağını'da bir düzene bağlamıştır. Bunun için, size yer göstereceklerdir, "şurda yapın" diyeceklerdir, orda yapın. Nitekim aynı gün, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde, bir birinden güzel şenlikler yapıldı. Hiçbir tanesinde devlete karşı çıkma ve vatandaşı rahatsız etme, düzeni bozma gibi hadiseler yoktu. Ama söylediğim gibi, Türkiye zor bir memlekettir, gayet tabi ki Türkiye, bir terör olayı ile karşı karşıyadır. Yani, Türkiye topraklarında bağımsız bir devlet kurma gayretleri içinde ve dışında vardır. Ama kim ülkesinde bağımsız bir devlet kurulmasına müsade eder. Olurmu öyle şey.

S. Önkibar: Bu bağlamda soracağım bir diğer soru da, memur eylemleri. Gerçi bütün memurlar buna katılmadı. Mesela kamu-Sen gibi bir sendika bu eylemlere hiç katılmadı. Kısa adı KESK olan konfederasyon, sol eğilimli bir konfederasyona mensup memurlar gösteri yaptılar, şehrin trafiğini kitleyecek kadar. Bu bir hak aramamıydı, yoksa başka bir şeymiydi? Polisle çatışmak, devletle karşı karşıya gelmek mesela, Sayın Cumhurbaşkanım?

S. Demirel: Bu tür meseleler olduğu vakit yine, meseleyi hukukun genel çerçevesinde düşünmek lazım. Tabi ki polis, bu takım olayları dağıtmaya girdiği zaman bir kısım sertlikler oluyor. Bu olayları seyreden, özellikle bu televizyonlar sayesinde, tabi ister istemez acıma hislerini kabartıyor. Bu sertlikler olmasın diye çalışılıyor ama, devletin meşru güçlerine bu olayları önleyin dendiği zaman, istenmeyen bir takım sertlikler de oluyor. Şimdi hadise ne? Yine burda da bir takım güçler hakmı aramak istiyor, arasınlar, bir şey demiyorum. Hak aramak için toplantı mı yapmak istiyorlar, yapsınlar. Yürüyüş mü yapmak istiyor, onu da yapsınlar. Pankartmı asmak istiyorlar, pankart mı göstermek istiyorlar, göstersinler. Görüyoruz Avrupa'da, birkaç milyon insan yürüyor, ama hiç bir şey olmuyor. Kanun onlara şu saat içinde şurada yürüyün diyor ve yürüyor ve o topluma lazım gelen uyarıyı yapıyor. Şimdi mesela, Ankara'nın en

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

işlek yeri olan Kızılay meydanını işgal ederseniz, ve vatandaşı işine gücüne gitmekten alıkoyarsanız, bu, düzeni bozmaktır. Ama size yer gösterilmişse, gelin toplantı yapacaksanız şurda yapın denmişse, sizde orda yaparsınız, size kimse bir şey demez. Eğer o yerde de bu hakkınız elinizden alınırsa o zaman, vatandaşın temel hakkı devlet tarafından engelleniyor olur. Ona ben de karşı çıkarım. Ama, Ankara'nın ortasına gelip, hak arıyoruz diye, başka vatandaşları mağdur etmenin, kamu düzenini bozmanın, trafiği alt-üst etmenin bir anlamı yok. Varsayalım ki hak arayanlar haklıdır zaten kendisini haklı sayacaktır, yani haklı mıdır, haksız mıdır tartışmasına girmiyorum. Varsayalım ki haklıdır, haksız çıkarlar. Ve gayet açık söylüyorum. Gelecektir devletin polisi, veya devletin polisi demeyelim. Devletin zor kullanma hakkına sahip meşru güçleri, çünkü devlet zor kullanma hakkına sahiptir, başka türlü kanunları icra edemeyebilir. Devletten istenen şey; kanunları icra ve huzur ve sükûnu sağlamaktır. Ama bunu yaparken devlet, gayet tabi, vatandaşına itina ile davranacaktır.

S. Önkibar: Peki , devletin meşru güçleri, birtakım çevrelerin iddia ettiği gibi, Avrupa ile kıyaslandığında ölçüyü kaçırıyor mu?

S. Demirel: Avrupa'da kaçırıyor. Avrupa'da görmüyormusunuz, toplantılarda neler oluyor. Ama yinede ben şunu söylüyorum. Devletin güvenlik güçlerini görev yapamaz hale getirdiğinizde, onu ararsınız. Devletin güvenlik güçleri görevlerini yapabilmeli, ve kamu düzenini sağlayabilmelidirler. Bu görevler yapılırken vatandaşın kanunlara uyması lazımdır. Yani, vatandaşın güvenlik güçlerine kolaylık göstermesi lazım, "dağılın" dediği zaman, dağılması lazımdır. Vatandaş kanunsuz bir işin içine sürüklenebilir. Veya birçok kimse bunu bilmeyebilirde. Ama, kanunsuzluğu kendisine ihtar edildiği zaman, dağılması lazımdır. Kime karşı kuvvet gösterisinde bulunacaksınız? Devletiniz, kendi devletinizin polisi.. Onu itibarsız hâle getirmek süretiyle, onu taşlamak suretiyle, onunla dövüşe girmek suretiyle kime yardım etmiş oluyorsunuz? İşin bir tarafı bu. Diğer tarafı da; her şeye rağmen polisin, bu görevlerini ifa ederken, kırıp dökmeden, yakıp yıkmadan görevini yapması, şayân-ı arzudur, istenilen odur.

S. Önkibar: Evet efendim. Sayın Cumhurbaşkanım, gündemin bir diğer sıcak konusu, türban olayı. Özellikle geçtiğimiz haftalarda İstanbul Üniversitesi'nde uç veren bu olay, gençleri sokağa dökmüştü. Nedir bu Türban olayı? Türkiye bu konuyu nasıl aşacak sayın Cumhurbaşkanım?

S. Demirel: Sanıyorum ki, bu yeni bir olay değil, yeni bir tartışma da değil. Nitekim bu olay daha önce Anayasa mahkemesine gitmiş, Danıştay'a da gitmiş. Anayasa Mahkemesi, 1989'da çıkarmış olduğu bir kanun dolayısıyle bu meseleye bakınız. 2547 nolu yüksek öğrenim kanununa eklenen madde şu: "Yüksek öğretim kurumlarında laboratuvar, klinik, ve koridorlarında çağdaş kıyafet görünümünde bulunmak zorunludur. Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların örtü veya türbanla kapatılması serbesttir" Kanun bu. Bu kanuna, ki 16. maddedir bu, itiraz edilmiş, Anayasa mahkemesi 1989 senesinde bir karar vermiş, şöyle diyor: "Anayasa mahkemesi bu kararında, laik bir devlet hukuk kurallarının dinde değil, akılda bulduğunu, kişilerin iç dünyasına bilgiler getiren din bilgisinin yasallaştırılmasının düşünülemiyeceğini, vurguladıktan sonra, tevhid-i tedrisat kanunu gereğince dinsel eğitimin laik devlet anlayışına göre yapılması gerekir. Birlikte çalışma yapanların kardeşlikleri, arkadaşlıkları, dayanışmaları yarınlar için bile gerekliyken, onları dinsel gereklerle ayırmak, kimin hangi inançtan olduğunu işaretlerle belli etmek, onların yakınlaşmalarını, birlikte çalışıp yakınlaşmalarını önler. Ayrılıklara, dinsel inanç ve görüşlerden ötürü çatışmalara yol açar. Derslikerde ve belirli yerlerde, dinsel simgelerden uzak kalınması zorunluğu nedeniyle, yüksek öğretim kurumlarında dinsel gerekle bağlanan başörtü, laik bilim ortamıyla bağdaştırılmaz. Laiklik ilkesine, laik eğitim kurallarına karşın yapılan eğilimlerin demokratik bir hak olduğu iddia edilemez. Belli biçimde giyinmek özgürlüğü dinsel inancı olanlar veya olmayanlar arasında farklılık yaratmaktır. Vicdan özgürlüğü istediğine inanma hakkıdır. Laikliğe vicdan özgürlüğü karıştırılarak dinsel giyinme özgürlüğü savunulamaz. Giyinme konusu, Atatürk ilkeleriyle sınırlı olduğu gibi, vicdan özgürlüğü konusu da değildir. Yüksek öğretim kurumlarında, dinsel giyim esaslarını içeren düzenleme, dinsel kurallardan arındırılmış devlet düzenine, giyim sebebi nedeniyle dinsel bir el atmada bulunmaktadır. Sözkonusu yasa hükmü, Anayasa maddesinin 174. yasasında yazılı devrim yasalarına da aykırıdır. Laiklik ilkesine uygun çalışmalar yapmakla yükümlü üniversitelerde bu çalışmalara katılacaklar hangi statülerde olurlarsa olsunlar, dinsel gereklere göre giyinmemelidirler. Eğitim ve öğretimde dinsel inanca devlet gücünün özel bir katkı vermesi düşünülemez. Başörtüsünü serbest bırakan kuralı, aynı maddedeki ulusal birlik, demokratik hukuk devleti ilkeleri, 10. madde-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

sindeki eşitlik ilkesini 24. maddesindeki laiklik tanımı, 174. maddesiyle korumaya alınan devrim yasaları yönünden incelenmiş, bu ilke ve kurallara aykırı bularak iptal etmiştir. "Bunun üzerine tekrar bir kanun çıkarmış Anayasa Mahkemesi onu da iptal etmiş. "Dini inanç sebebiyle boyun ve saçların türbanla kapatılması serbestisi" ile ilgili düzenlemeyi bir kere daha iptal ediyor, Anayasa Mahkemesi. Burada da diyor ki: "Sosyal, kültürel ve estetik toplumsal şartlara dayanan giyim; çevre koşulları, kişisel görüşler, kültür ve gelenekle biçimlenir. Değişip gelişmesini de bu nedenlere bağlıdır. Bunun dışında dinsel inanç ya da dinsel görüşlerle bağlantı kurularak yapılan düzenleme devrim yasalarını ve hem de laiklik ilkesini ilgilendirir. Türkiye için laiklik anlayışı, tarihsel gelişim nedeniyle, özellik taşımakta, Anayasayla benimsenen yapısıyla, Batı'dan ayrı biçimiyle ele alınsa da, özenle korunması zorunlu bir ilke olarak....? incelenen kuralı, kamu kuruluşlarından sayılan yüksek öğretim kurumlarındaki bayanların giyimlerini düzenlerken, dinsel gerekte uygunluğu nasıl olursa olsun, başörtüsü kullanımına dinsel inanç nedeniyle geçerlilik tanımakla, kamu alanındaki bu düzenlemeyi, dinsel esaslara dayandırmak suretiyle, laiklik ilkesine aykırılık oluşturmuştur. Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesine çıkarma T.C'nin laiklik ilkesini korumak amacıyla, devrim yasaları nazar-ı dikkate alındığında bunların Anayasaya aykırılığı düşünülmeyecektir" diyor, ve netice de Anayasa Mahkemesinin türbanla ilgili bu iki kararının dışında, Refah Partisi'nin kapatılması ile ilgili kararında da. "Parti yetkililerinin türbanı siyaset malzemeleri yapmaları ve konuyla ilgili mahkeme kararlarını eleştirmeleri üzerine eski kararlarına atıfta bulunarak bilinen görüşlerini tekrarlamıştır" Sonuç şu: "Şimdi, Türkiye'de bu ülkenin kadınları, benim anam, kızkardeşim dahil, başlarını bağlarlar. Bunlara kimsenin birşey dediği yoktur. Çünkü, örftür, adettir. Ve başlarını bağlayan milyonlarca Türk kadını, bir ideolojinin peşinde de değildirler. Ve bir ideoloji içinde bağlanamazlar. Kendi analarından, babalarından öyle görmüşlerdir ve o düzen öyle gider. Hiç kimse, devrim kanunları var, Anayasa'ya aykırıdır diye, ülkede hiçbir kadının, hiçbir kızın başörtüsüne karışmaz. Binaenaleyh yaşmakla bağlar, yazmayla bağlar yani bizim halkımızdır bu. Buradaki olay nedir? Üniversite ve devlet dairelerindeki olaydır bu. Peki üniversitelerde ve devlet dairelerindeki başını bağlama örf ve adetten dolayı mı, yoksa bir ideolojiye hizmetten dolayı mı olmaktadır. Kanun uygulayıcıları, bunların bir örf ve adetle değil, bir ideolojiye dayandığını iddia etmektedirler. Çünkü üniversitelerde ve devlet dairelerinde böyle bir örf ve adet yoktur. Hiç olmazsa, yerleşmiş bir örf ve adet yoktur. Bu hadise bakın, 1987'den beri tartışılıyor, 10 senedir. Ondan önce de bir miktar tartışılmıştır ama son on senedir devamlı tartışılıyor. Bilhassa üniversitelerde kız öğrencilerin baş bağlama hadisesi bir nevi ideoloji sayılmaktadır. Çünkü, bizim bildiğimize göre, kız çocukları başlarını dini sebepten örttüklerini söylemektedirler, eğer bağlamazlarsa din elden gitmektedir, onların anlayışına göre. Bu yoktur eskiden. Aslında bakarsanız kız çocukların az bir kısmı bunu yapmaktadır. Ne oluyor bu taktirde? Başını bağlayan dindar, bağlamayan değil, inançsız. İşte bunları yöneticiler bir ayırım olarak görüyorlar. Peki buna kim karar verecek? Devletin en yüksek mahkemelerine gitmiş hadise, Yani, mademki din ve vicdan hürriyeti vardır, buna göre bağlasın. İnancı o istikamette olan bağlasın, ama yüksek mahkeme buna cevaz vermiyor.

S. Önkibar: Evet efendim. Bir de üniversitelerle kamu kuruluşları ayrımı işaretleniyor. Üniversite bir kamu kuruluşu değil eğitim yuvasıdır deniliyor. Bir de Güneri Civaoğlu, disiplin uygulansa bugünkü tablo çıkmaz, en azından 35-40 gün uzaklaştırma verilse" diyor. Yani, ölçü biraz kaçırılıyor diye değerlendirmeler var.

S. Demirel: Uygulama başka bir iş. Şimdi, bakın, siz bana işin kökünü sordunuz, ben de "bu bugünün meseleleri değildir" dedim. Eğer üniversiteye giden kızçocuklarının başörtüsü bir örfün bir adetin ürünü olsa karşı çıkılamaz. Nitekim, ülkenin her yerinde kadınlar başını bağlıyor, kimsenin birşey dediği yok. Bunu ne uygarlığa ne devrimlere aykırı bulan var.

S. Önkibar: Atatürk'de buna kısıtlama getirmemişti, değil mi efendim?

S. Demirel: Getirmiş. Atatürk başörtüsüne karşıdır. O günkü dönem başka iş. Yani resimlerde Atatürk'ün annesi, hanımı, kızkardeşi başka şekillerde görülüyor ama, Atatürk'ün temelde başörtüsü taraftarı olduğunu iddia etmek doğru değildir. Yani başörtüsünü çağdaşlığa aykırı bulduğu halde halkı zorlamamıştır. İsteyen başını bağlamıştır. Devlet dairelerine ve okullara geldiğiniz zaman bu olay yeni. Yeni dediğimiz son 15 senenin işi.

S. Önkibar: Türbanın bir bayrak yapılması sizce sorun değil mi efendim?

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

S. Demirel: Evet. Burda itiraz edilen bilhassa, kız çocuklarının başlarını bağlaması hadisesinin, bir ihtiyaçtan çok, zihinlerine yerleşmiş olduğudur.

S. Önkibar: Siyasal islam'ın bir simgesi yani...

S. Demirel: Ve bunun arkasında İslamiyetin istismarının bulunduğu şeklinde yöneticilerde kanaat vardır. Efendim, bu İslami kaideler nedir? Kur'an nedir, Hadis nedir, burada bunları tartışacak değilim. Aşağı yukarı 75 senedir Türkiye'de.... Allah'a şükür Türkiyem müslümandır. Müslümanlıktan uzaklaşmış değildir. Bu uygulamalar yapılageldiğinde de, hiç kimse, müslümanlığın ortadan kalktığını da söylemiş değildir ama 10-15 senedir, bu takım hareketler, daha çok yüksek okullarda revaç bulmuş, buna karşılık okul yönetimleri de buna karşı çıkmış, başını bağladığından ziyade, başını bir ideolojinin simgesi olarak karşı çıkmış. Hadise TBMM'ne intikal etmiş. TBMM'de "varsın bağlayan bağlasın" demiş ve o konuma Anayasa Mahkemesi itiraz etmiş. Anayasa'nın mahkemesi ve Danıştay da bunu Anayasa, laiklik ilkelerine aykırı bulmuştur. Şimdi uygulamaya geliyorsunuz, nasıl oluyor? Üniversite rektörü "bu aykırıdır" diyor. Tabi bunu uygularken, başını örten kız çocukları, "başını çözün" dendiği vakit, din elden gidiyor gibi bir telaşa kapılıyorlar. Halbuki bu kararlar da yazmış, başka kız çocukları gibi başını açmanın, kimsenin dinini götürmediğini... ikna edilmeleri lazım. Ben böyle diyorum da benim böyle dediğime de karşı çıkanlar var. Ama ben işin bugünkü gerekliliğini söylüyorum. Yani, madem din elden gidiyor, herkes başını bağlasın. Demekki başını ötmekle ne dindar olunabiliyor, ne de açmakla dinsiz olunuyor görüşü, bizim toplumumuz tarafından kabul edilmiş. Ülkemizde örf haline gelmiş. Bizim ülkemizde başını örten olduğu gibi, başını ötrmeyen bir sürü hanım var. Başını açmayı veya kapamayı örf olarak mütalaâ ettiğimiz takdirde, Pekala bugün Türkiye'de pek çok hanımın, anamızın, kızkardeşimizin başı bağlıda; eşimizin çocuğumuzun başı bağlı değil. Bunlar kabullenilmiş. Yani başı açık olanlar dinsiz, başı bağlı olanlar dindar. Bu ayrımı yaptığınız zaman, çok büyük kötülük yaparsınız Türkiye'ye Kur'an okuduğu zaman, namaz kıldığı zaman, mübarek bir yere girdiği zaman başını bağlıyor hanımlar. Böyle bir örf teşekkül etmiş. Ben bunların doğruluğunu yanlışlığını tartışmıyorum. Bunu tartışacak başka ehil insanlar var. Ben bugünkü temel teşkil etmiş olan örfü söylüyorum. Üniversitelerde mesela sadece baş bağlamak değil. Bir de bağlayanların, bağlamayanlara bakışı! Bağlayanlarla bağlamayanlar arasındaki bölünmeye, Anayasa mahkemesi de Danıştay da işaret ediyor.

S. Önkibar: Efendim, söylediklerinize katılmamak mümkün değil. Ancak iletişimin hükümran olduğu bugünün konjonktüründe olayın bir de başka bir boyutu var, Cebr-i kültür değişmelerinin Türkiye'de hala devam ettiği gibi bir yargı bir hüküm var. Bazı çevrelerce ileri sürülüyor ve mevcut olaylarda buna mazleme oluyor. Cebr-i kültür değişmeleri sürecinin. Keşke Türkiye bunu aşabilse, keşke Türkiye bugün türbanı konuşmasaydı, internetin egemen olduğu bir yapıda türbanı bugün tartışmamalıydı, değil mi efendim? Ama siyasal malzeme yapılmasına kesin karşı çıkması gerekliydi. Sağduyu sahibi herkesin karşı çıkması gerekirdi.

S. Demirel: Türkiye bunları tartışmıyordu. Neden tartışılır hale geldi? Çünkü okullara, camilere, kışlalarla siyaset sokulmaya kalkıldı. Yoksa tartışılmıyordu. Bakın, ben meseleyi hangi baza oturttum. Kendi düşüncemi söylüyorum demiyorum ben size. Ben bir Anayasa Devleti'nin adamıyım. İşte T.C'nin Anayasası. Bu Anayasa herkesi bağlar. Bu Anayasa'daki hükümler değiştirilene kadar bu Anayasaya uyacaksınız. Bu olmadığı takdirde çatışma çıkar. Netice itibariyle bu işi bir hükümetle halletmeye kalkışsanız, tartışılır. Çünkü hükümet siyasi bir organdır, ama meseleyi yargı kararıyla halletmişsiniz. Uygulamada, olay çıkarmadan, nihayet bu çocuklar bizim çocuklarımızdır. Onlarla konuşacak, onları ikna ederek, ve üniversitelerde ve devlet dairelerinde böyle bir ikiliğe sebebiyet vermemek için, bir kısmının diğerlerine bakışı gibi durumları ortadan kaldırmak için, çocuklara herhalde bir takım şeyler söylenebilir. Burda değerli hocalarımıza büyük iş düşüyor. Şiddete başvurmadan bunlar çözülmelidir. Bu zamana kadar, genellikle meselelerinde, şiddete başvurarak netice almadık.

S. Önkibar: Efendim, halk deyimiyle veya bazı çevrelerin deyimiyle, derin devletin türban konusunda herhangi bir arzusu, talebi var mı, sayın Cumhurbaşkanım?

S. Demirel: Derin devleti neyle tarif edeceksin onu bilmem. Ancak devlet tarif edilmiştir. Herkesin kendine göre bir devlet tarifi hiçbir anlam taşımaz. Devleti bu Anayasa taraf etmiştir.

S. Önkibar: Sayın Cumhurbaşkanım, izin verirseniz başka bir konuya geçmek istiyorum. Erken seçim, bugünün tablosunda sizce çok acil bir ihtiyaç mıdır, bugünkü hükumet yıpranma sürecinde

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

icraatın içinde olduğu için oyunun kuralı gereği ama, hükümete alternatif olan partiler de Türkiye'de bir dönem hükümrân olan partilerdi. C.H.P 4 yıl koalisyon ortağıydı. D.Y.P. keza öyleydi. R.P'de kolasiyon ortağı oldu. Alternatif partiler de ortaya iddialı proğramlar koyabilmiş değiller. En azından istikbal vaad etmiyorlar. Mevcud tablo ortada. Ve deniliyor ki, bugün seçime gidilse çokşey değişmeyecek, üç aşağı beş yukarı aynı tablo yine ortaya çıkacak. Sisteme inançsızlık gibi değerlendirmeler var ve ayrıca, ne olursa olsun, hakem millet olmalı diye bir değerlendirme daha var. Sizce akşamdan-sabaha bir erken seçim çok acil bir ihtiyaç mı, Sayın Cumhurbaşkanım?

S. Demirel: Bugünkü Parlanemto bir hükümet çıkarmış. Hükümetin Parlamentoda bir çoğunluğu yok, ama parlamentonun güvenoyuna dayanan bir hükümet. Dışarıdan bir parti bu hükumeti destekliyor. Ve hükumet zorla ayakta duruyor değil. Parlamentonun güvenoyuyla ayakta duruyor. 54. hükumet ne kadar meşruysa, 55. hükumet de o kadar meşrudur. Bunun meşruiyetini tartışmak kadar yanıltıcı bir olay tasavvur edilmez. 54. hükumetin başkanı istifa etmiştir. 55. hükumet kurulmuştur. Eğer bu hükumet yanlış kuruldu deniliyorsa, bunu tashih etme yeri TBMM idi. Orda bunu tashih ederler, hükumete güvenoyu vermezlerdi. Kimse de gelip zorla koltuğa oturmazdı. Bugün de şikayeti olan varsa meclise gidip bugünkü hükumetin muamelesini tamamlar. Bu karallara uymayacaksınız, bu zeminleri kullanmayacaksınız işte zemin, işte kuvvet, hükümet nasıl gider, nasıl gelir. Bunaldık, of, öyleyse belli bir arayışa girelim. Tamam arayışa gidin. Herhalde bu arayış, bu sistemden uzaklaşarak olmaz.

O zaman bu neye benzer? Afrikalının hurma ağacına çıkıp hurma yeme yerine, hurma ağacını kesip onu yere yatırmasına benzer. Demokrasi dediğiniz olay çok mevyeli bir ağaç. Yani bundan nasıl vazgeçebileceklerini anlamak mümkün değildir. Ve Türkiye'nin bu konuda bir tecrübesi var. Türkiye bundan uzaklaşınca düzelmedi ki. Bugün çektiğimiz sıkıntıların büyük bir kısmı da burdan geliyor. Bugün Türkiye'de parçalanmış bir meclis varsa bundandır. Bugün Türkiye'de tahrip edilmiş bir devlet varsa bundandır. Netice itibariyle, siz bu Demokrasi'yi ne zaman yapacaksınız? Demokrasi, bayramdan bayrama kullanılan birşey değildir Ve Demokrasi, kolay şeyleri aşmak için değil, zor şeyleri aşmak için size lazımdır. Bir zorlukla karşılaştığınız zaman, hadi şeyi yıkalım... Bakın, bugün Türkiye sakin. Türkiye'nin Ankara'sında memurlar şu şu hadiseyi yapmış. Yapsın. Üç gün sonra geçer. Ama Türkiye 65 milyonluk bir Türkiye. Şu an Artvin'deki devlet görevlisini arıyayım, görevinin başındadır. Yarın sabah olunca 15 milyonluk çocuk nüfusu okuluna gider. Fabrikalar çalışıyor, ... üretiyor, otelleri doludur. Evet, Türkiye pahalı. Aslında Türkiye'de halkın gelir seviyesi düşük. Türkiye gelir seyivesi yüksek ülkelere göre pahalı da değil. Şimdi, 1997 senesinde Türkiye üç hükümet değiştirmiş neticesinde bakın. Ben size neticesini söyleyeyim. %6 büyüme 27 milyar dolar ihracat. Buna dikkat edin. 1964 senesinde ihracatı, 400 milyon dolar Türkiye'nin ve 70 milyar dolar ticaret hacmi. Türkiye'nin kimseye borcu yok. Son kuruşuna kadar Türkiye borcunu ödemiş. Faiz borcu da yok, dolar borcu da yok.

S.Önkibar: Dûyun-u Umumiye süreci var mı?

S. Demirel: Hiçbir şey yok. Türkiye'nin bugün kendi vatanına olan borcundan dolayı sıkıntısı var. 344 bin otomobil satılmış bu sene. 93'den sonra, ençok satılan yıl. Ve çok mutluyum ki 50 bine yakın traktör satılmış Neden çok mutluyum? Çünkü Türkiye'de 700 bin traktör var. Her sene 70 binin yenilenmesi lazım. Yoksa ekemeyiz tarlaları. Netice itibariyle 18 bin 20 bin traktör satın alabilen Türk köylüsü 97'de 50 bin traktör satın almış. Ben 97'de güzel temeller attım, güzel okullar açtım. Tablo bu. Kimse buna kötü bir tablo filan diyemez. Ee canım her şey iyi mi? Herşey o kadar iyi değil.

S. Önkibar: Enflasyon % 100 mesela. Gelir dağılımı dengesiz....

S. Demirel: Gelir dağılım dengesi bugün kötü değil ki ve gelir dağılımı dengesi sadece Türkiye'de kötü değil ki; dünyanın her tarafında kötü. Kalkınmış ülkelere bakın. Kalkınmış ülkeler de gelirin % 5'ini alt, %20 alıyor. Bizim ülkemizde de aynı. Buradaki olay gelir düşük. Gelir düşük olunca, o alt % 20'nin altı % 5'lik var ya o düşük. Eğer gelir yüksek olsa, gelir dağılımının bu şekilde olması gelirin % 50'sini, üst % 20' alıyor. Başka ülkelerinde böyle. 8 aylık bir hükümetten gelir dağılımını düzeltmesini nasıl isteyebilirsiniz. Ben hükümeti savunuyormuşum gibi anlamayın. Eğer hükumeti başarısız sayıyorsanız, buradan, "yandık, yıkıldık bir yere varamayız" gibi bir sonuca varamayız. Bu Türkiye'nin lehine olmaz. En büyük kötülük budur. Hükümetten memnun değilseniz onu söyleyin. İşte meclis. Oraya gidin değiştirin.

Efendim, seçime gidelim, e seçime gidersek de

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

yine böyle bir tablo çıkar. Seçim de çare değildir. Meclisin çıkardığı hükumet çare değil, meclisin kendisi çare değil, yani çıkarılacak bir meclis çare değil. E birader, sizin anladığınız çare ne? Çare bunların hepsinden vazgeçelim, öyle mi? Seçim demokraside çaredir. Şimdi gelelim bu mevzuya.. Seçimi çare saymadığımız yerde demokrasi bitmiştir. Orda iş biter. Seçim milletin iradesine gidip o iradeden tasvip almaktır. Başka ülkelerde de görülmüştür. Bugünkü parlamento parçalıdır. Parçalı olmasının nedenide, 1981'de siyasi partilerin kapatılmış olması, ondan sonraki dönemde yasaklar olması, sağın da solun da parçalanmış olması, sağdaki partilerin birbirine, soldaki partilerin birbirine düşmüş olması... Bugünkü manzara budur. **Şimdi bu manzarayı meydana getiren darbe hadisesine siz yeniden talipsiniz şaşarım aklınıza! Kim talipse onun aklına şaşarım, açık söylüyorum. Bu memlekette ne yapılacaksa, halkın rızasına dayanarak yapılacaktır. Halka "Sen otur, senin aklın ermez" demek. Bu bitmiştir. 21. asra giriyorsun ve böyle bir zihniyetle kimin içine çıkacaksınız. Halkın size bir şey değidiği yok. Önüne gittiğin zaman, halk ona göre seni dinliyor, kararını veriyor. Hem halka "hür iradenle seç birader" diyorsun. Seçiyor, ondan sonrada olmadı diyorsun. Olmaz. Bakın, ne oluyor burada? Seçim çaredir, yalnız, bugünkü şartlarda yapılan anketlere göre, seçim olsa yine böyle bir tablo ortaya çıkar. O zaman seçim Parlamento çıkarır ama Parlamento hükümet çıkarmaz. İşte Türkiye'nin hastalığı bu.**

S. Önkibar: Peki efendim tedavi?

S. Demirel: Tedavi şu: Seçim kanununda değişiklik yapacaksınız. Bu başka ülkelerin başına gelmiştir. Siyasi partilerin bir araya gelmesiyle...

S. Önkibar: İki turlu seçim...

S. Demirel: Hayır, hayır. Eğer mesele % 20'si kaç turlu yaparsan yap, değişmez. Partilerin birbiriyle ittifak yapmasına imkan vereceksiniz. Bu imkan verilir ve ittifak olursa, halk bilecektir ki, seçimden sonra Başkan şu olacaktır. Yoksa her 6 ayda bir başbakan değişmek suretiyle halk, oy vermediği kişiyi, karşısında başbakan olarak gördüğü takdirde hem meclise hem de sisteme olan inancı ortadan kalkıyor. Burada en önemli hadise, halkın seçme hakkıdır. Bugün benim insanımı vatandaş yapan da onun seçme hakkıdır. Devlet üzerine nüfuzunu koyan da seçme hakkıdır. Seçme hakkını anlamsız hale getirirseniz, Türkiye'yi 150 sene geriye götürürsünüz. Taa 1870'lere gidersin.

S. Önkibar: Sistemin rehabilitasyonu şart..

S. Demirel: Gösteriyoruz yolunu. İşlemeyen şeyleri düzeltin, ama bu prensip olarak seçimden kaçmak demek değildir. Bugün söylüyorum: Siyasi partiler, yeni bir durum olursa oturup boylarına bakarlar. Bu boy ben değilim. Bizim boyumuz bu ülkeyi yönetmeye yetmiyor, halk vermiyor. Zorun mu var halktan. Ama zaman içerisinde halk onu düzeltecektir. Çünkü bu halkın kusuru değildir. Demokrasinin işlemesine müsade etmedik, saatin zembereğini kırdık, zembereksiz bir iş bu. Seçim çare değildir demek yanlıştır. Ama bu haliyle seçim yine aynı tabloyu çıkarır diyenler olabilir. Öyleyse sistemi düzeltelim.

S. Önkibar: Bir ara başkanlık sistemi tartışmaları gündeme girmişti, Cumhurbaşkanına, Parlamentoyu feshetme yetkisi de dahil, bir kaç yetkinin verilmesini istemiştiniz. Sistem değişikliğini teklif etmiştiniz. Kamuoyunun tartışması noktasında bu konuda ısrarlı mısınız Sayın Cumhurbaşkanım?

S. Demirel: Tabi. Bu sistemin işleyebilmesi için bakınız, seçim diyoruz. Ülkenin seçime gitmesi kararını Cumhurbaşkanı verebilmelidir. Bu bir tecrübedir. 1948-58 arasında Fransa'da 10 senede 22 hükumet değişmiştir. Ondan sonra getirmişlerdir o kaideyi. Fransa'daki bu kaideyi Degaul beraber onun yanındaki fikir grubu var. Neticede Türkiye, Cumhurbaşkanına seçimi yenileme yetkisini vermelidir. Parlamento çok daha disiplinli olur ve parlamento da beraberlikler çok daha kolay olur. Parlamento işlemiyorsa ülkenin dertlerine çare bulmuyor, hükumet çıkarmıyor gibi şikayetler ortadan kalkar.

S. Önkibar: Kamuoyu sizin tutkal görüntünüz, birleştirici misyonunuz, size Degaul misyonunu yüklerse bu sorumluluktan kaçar mısınız?

S. Demirel: Bakın. Benim kimseye benzeme gibi bir arzum yoktur. Ben benim. Binaenaleyh ben, bugün burda görevimi yapıyorum. Ve canla başla bu görevi yapmaya çalışıyorum. Burası demokrat bir ülkeyse, herkes düşündüğünü söylüyorsa, ben de söylüyorum.

S.Önkibar: Başbakanlığı özlemiyor musunuz?

S. Demirel: Hayır. Hiçbir şeyi özlemiyorum. Ben burda bütün gücümle, bu görevi yapıyorum. Söylediğim gibi, hiçbir şeye özenmiyorum ve hiç bir şeyi de özlemiyorum. Sadece ülkemin yararına olacak şeyi söylüyorum size. Neyi söylüyorum? Demokrasiyi ayakta tutun. Demokrasi duruyor ama, kendiliğinden ayakta duruyor. Demokrasiden şüphe ediyorsunuz da, buna sizin katkınız ne? İkincisi, bu ülkeye, bu devlete iyi sarılın. Birçok

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

kimse sarılmıyor. Hergün bu ülkeyi kötüleyerek bir yere varamazsınız.

S. Önkibar: Fazilet Partisi'nin bugünkü fotoğrafı sizce RP'nin bir fotokopisini, RP'yi işaret ediyormuş, gibi FP bu haliyle nereye varabilir, kapatılabilme tehlikesiyle karşılaşabilir mi?

S. Demirel: Şimdi bakınız birşey anlatmaya çalışıyorum ülkeme, hukukun genel prensipleri, bu ülke insanlarının hakları vardır. Bu haklar hiç kimse tarafından alınmaz. Bu haklara kısıtlama getirilirse ancak kanunlarda olduğu gibi yazılı olarak getirilir. Kimse kimsenin haklarını elinden alamaz. Bu ülkede birisi suç işlemişse kanunda yazdığı kadar, cezaya müstehak olur. Kanunda yazan cezayı da hakim verir. Savunma, ardına kadar açık almak şartıyla. Eğer suç işlemişse suçun sabit olması lazımdır, ve delillendirmiş olmak lazımdır. Bunu ben çok önemsiyorum. Orta yerde suç yoksa ceza veremezsiniz. Hayali suç olmaz. Hayali suç icad edip de ceza verirseniz zulümdür. Şimdi ortada RP hadisesi var. RP T.C Anayasasına göre suç işlemiş. Bunu iddia eden Başsavcı. O iddiayı neden o yapıyor? Onun görevi o. Mademki bu iddia etmiş o zaman mahkemeye gidecek. Hangi mahkemeye? Anayasa mahkemesine RP'nin kapatılmasına mahkeme karar vermiş. Altı mensubunun da 5-6 sene siyasetten uzak durmasına karar vermiş. Ceza bundan ibaret. Bunun ötesinde cezayı uygulamaya kalkarsanız zulüm olur. Ben bunu hukuki manada söylüyorum. Bir takım çevreler ya efendim, Demirel neden RP'yi ya da FP'yi savunuyor diyebilir. Ben kimseyi savunmuyorum, ben hukuku savunuyorum. Hukuku savunurken, haksızlığa karşı herkesi savunuyorum. Ülkemdeki barış buna bağlı.

RP'den ayrılan FP'yi kurmuş. Buna mani birşey var mı? yok. Efendim aynı adla kuramaz. Aynı adla kurmamış, başka bir adla kurmuş. Bu öncekisinin aynı. Ne yapalım. Öyleyse bunu da kapatalım. İşte bu suçsuz ceza olur. Adamın suçu parti kurmak olamaz. Çünkü Parti kurmak T.C vatandaşının hakkıdır. Eğer buna mani olursanız, vatandaşın haklarını ihlal etmiş olursunuz. Onlar da bu ülkenin vatandaşları. Bu ülkede herkese birden sesleniyorum. Bu ülkede sadece siz yoksunuz. sizin gibi düşünmeyenler de var. Ama efendim bizim gibi düşünmeyenler, devrim aleyhtarı, laiklik aleyhtarı. Eğer böyleyse onlarında suçları var. Onları takip edecek insanlar var. Herkesin birbirini takip etmesine gerek yok ve onlara ceza verecek insanlar var. Herkesin birbirine suç yüklemesi bu toplumu çok huzursuz yapar. Sizin gibi düşünmeyen ve sizin sevmediğiniz insanlar bu ülkenin vatandaşı. Burda biz barış içinde yaşamak istiyoruz. Her gün bahsediyoruz Mevlana'dan, Yunus'tan ve diyoruz ki birbirinizi hoşgörün, kucaklayın. Kalbi katı olanları Allah sevmez. Bunları diyoruz. Birbirimize şu veya bu sebeple husumet besliyoruz, bu olmaz. Onun için FP adı altında bir parti kurmuşlardır. RP'nin yaptığı şeyleri onlar da yaparsa, Başsavcı onların da peşine düşer. İşte mesele bu kadardır. FP ne yapar? Herkes kısmetini alır. Yarışta herkes aynı olacaktır. Siyasi partiler din istismarı yapmayacaklardır. Zaten birisi din istismarı yapar, ona kimse bir şey demezse öteki de yapacaktır. Siyasi partilerin din istismarında yapacakları yanlışla, dine verecekleri zarar, tahayyül edemiyorum.

S. Önkibar: Sayın Erbakan FP'nin bir bileni mi?

S. Demirel: Ben bilmem.

S. Önkibar: Sayın Erbakan Anadolu'ya çıkacak önümüzdeki günlerde. Paneller, sempozyumlar düzenleyecek zâtı âlinizin 80'li yıllardaki konumunda olabilir mi?

S. Demirel: Onu bilmem ama, hadise aynı değil. Ben 17 sene Adalet Partisi'nin başkanlığını yaptım. Benim başında bulunduğum partinin, Türk demokrasisine ve Türkiye'ye kazandırdığı menfaatler bir destandır. Bu 17 sene içinde bu ülkenin dağına taşına damga vurduk. Cumhuriyet'le, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olduk, halkımızın mutluluğu için çalıştık. Biz niye kapanacaktık. Biz sorgusuz sualsiz kapandık. Ve "yaptığınız yanlıştır" dedik. "Bu partileri kapatmayın, yaptığınız yanlıştır" dedik. Ben niye 10 sene dört duvar içinde oturacaktım? Benim kusurum neydi? mahkemeden geçmiş bir karar değil ki... Şeriatın kestiği parmak acımaz. Bu ülkenin kanununa inanıyorsanız, hakimine de, mahkemesine de inanacaksınız. Size adil olmayan bir karar bile verilse, o düzeltilinceye kadar ona uyacaksınız. Onun içindir ki bizim durumumuz tamamen ayrı bir olaydır. Biz bir haksızlığa mağdur kaldık. Halkın bizi seçme gücü zorla elinden alındı. Netice itibariyle, bizim yaptığımız başka iştir. Biz nefs-i müdafaa yaptık. Yani, Anayasaya karşın çıkıp konuşma kararını bize kimse tanımadı ki... Kim aleyhinde konuşursa hapsettiler. Ben şimdi, onların tartışmasına çok girmek istemiyorum Geçmişten ders çıkarılsın diye anlatıyorum ben, bütün bunları.

S. Önkibar: Sayın Cumhurbaşkanım, izin verirseniz bu konulara geçmek istiyorum. Son günlerde, Kosova vahşeti yaşanıyor. Türkiye bu vahşetle

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ilgili neler yapıyor, dünya kamuoyu neler yapmalı, sayın Cumhurbaşkanım?

S. Demirel: Kosova meselesi, Bosna-Hersek meselesinden sonra, fevkalade telaş uyandıran bir meseledir. Bir rivayete göre 75 kişinin katledilmesini, vahşet diye tanımlamak doğrudur. Bu çok üzücü, fevkalade ayıp bir meseledir. Kosova olayı çok karmaşık bir olaydır. 1389 senesinde Osmanlı tarafından fethedilmiş Kosova, 524 sene Osmanlının idaresinde kalmıştır. 1913 Balkan Harbi'ne kadar Osmanlı'nın elindeydi. Bizim Kosova'ya bakışımız sadece insani açıdan değil, tarihi açıdan da bakarız. Osmanlı idaresindeyken Kosova'da hiçbir problem olmamıştır. Kosova'nın 2 milyon nüfusu var. Halkın % 90'ı Arnavut kökenlidir. Kosova'da bir rivayete göre 50 ile 70 bin arasında da Tük vardır ve 200 bin kadar da Sırp var. 700.000 civarında Arnavut, 200.000 civarında Sırp, 50.000 civarında da Türk. İşte bu Osmanlı idaresinin bakiyesi. 1974'de Kosova özerk, 10 bin km²' de de Kosovalılar, Kosova Cumhuriyetini kurmuşlar, referandum yapmışlar ve bağımsızlık yaratmışlar. Arnavutluk'tan başka bu bağımsızlığı tanıyan yok. Ve Kosova'da bu cumhuriyetin başında İbrahim Rugova diye bir zâtı seçmişler. Rugova gayet dikkatli ve şiddet yanlısı olmayan birisidir. Ve bağımsız bir Kosova taraftarıdır. Yeni kişiler çıkmış bunların bir kısmı şiddet taraftarı, bir kısmı Yusoslavya içinde otonom bir cumhuriyet taraftarı... Şimdi Belgrad diyor ki; özerkliği en iyi şekilde verelim, yalnız bağımsızlık vermeyiz. İşte bu kavga bir tarafta bağımsızlığı isteyen, diğer tarafta da hayır vermeyiz diyenlerin kavgasıdır. Tabi ki mesele siyasi bir çözüme kavuşmalıdır, kavuşacaktır da.

Yalnız siyasi çözüme kan dökülmeden kavuşulmalıdır. Burada önemli olan en büyük mesele, şiddetin önlenmesidir. Miloseviç, 1992 yılının Ocak ayında, geldi beni ziyaret etti bir gece. Sırf onun için geldi. Ben başbakandım o zaman. Ona ben dedim ki, Bosna-Hersek'i kanla bölmeyin. Ama maalesef öyle oldu. Bizim her tarafta söylediğimiz bir şey var; sakın ola, Kosova'yı Bosna'ya çevirmeyin. Herkes itidalli olsun. Barışçı yollardan giderek bir çözüm bulun. Avrupa daha çabuk hareket etti. Temas grubu faaliyete geçti. Gonzales, geçen İspanya'da görüştüm. Fevkalade iyi bir adamdır. Ona aracı görev verildi. Geçen aldığım bir haber, umutlu bir haber vardı. Sırbistan heyet gönderiyor diye. Bunlar daha erken haberler tabi. Şimdi burda, Bosna-Hersek'te de, dünya ile karşı karşıya gelmiş Belgrad, yine aynı durumla karşı karşıya kalmamalıdır. Balkanlarda çok büyük problem çıkar. Tabi ki burda hem Makedonya, hem Arnavutluk, işin içine girerlerse iş büyür. Balkanlar zaten tekin değildir. Kosova çok çetin bile olsa Bosna'nın durumuna düşmez. Çünkü biz onun için Dışişleri Bakanımızı gönderdik. Belgrad'a kadar gitti. Durumları çok yakından takip ediyoruz. Elimizden gelen herşeyi yapacağız. Meselenin kansız çözümü için.

S. Önkibar: Efendim burada şimdi, Türkiye'nin Avrupa Birliği hedefine gelmek istiyorum. Bu yolda tatsız bir seyir gözleniyor, Lüksemburg zirvesi sonrasında. Sizin, İspanya ve Fransa gezilerinin bu konuya katkıları oldu mu, olacak mı konuya gelecekte ne gibi katkılar sağlayacak. A.B olayında Türkiye nerede, sayın Cumhurbaşkanım?

S. Demirel: Şöyle bakmak lazım meseleye. Türkiye'nin A.B ile bir anlaşması var. Bu anlaşma bugün geçerlidir ve 1963'te imzalanmıştır. Bu anlaşmanın hedefi Türkiye'nin tam üyeliğidir. Türkiye 1995 sonunda, gümrük birliğine girmiştir. Gümrük birliğine üye ama Avrupa Birliğine üye değil. Böyle hiçbir ülke yok. Tek ülke Türkiye. Avrupa'ya 1989 senesinde söylenmiştir ki, Türkiye'nin A.B'ye girmeye hakkı vardır. Bir tarafta bunları, diğer taraftan Lüxemburg kararları var. Diğer tarafta yarın toplanacak olan Londra Konferansı var. Bir de Mart sonunda toplanacak başka bir konferans var. Sonra Haziran'da toplanacak bir konferans daha var. Lüksemburg Konferansı bir ayırım yaptı. 11 tane ülkeyi bir tarafa, Türkiye'yi bir tarafa koydu. Avrupalılar bize "biz sizi dışarıda bırakmadık, biz size özel bir statü tanıyacağız" deselerdi. Netice bu bir ayrımdır. Pekala, buradaki en büyük olayı Almanya oynadı.

S. Önkibar: Peki efendim, Mesut Yılmaz'ın Alman basınına verdiği Alman kamuoyunu karıştıran bir röportajı vardı. Onu da değerlendirmenizi istiyorum. Sayın Yılmaz'ın demeçleri yerinde ve doğru bir demeçmiydi?

S. Demirel: Mesaj verilmiştir. Tepki de alınmıştır. Ama benim o mesajı değerlendirmeme gerek yok. Biz ne yapmak istiyorduk başlangıçta; Avrupa ile olan ilişkilerimizi askıya alma yoluna gider ama, tekrar tekrar ülkelerle olan münasebetlerimize devam ederiz. En önemli mesele, Avrupa'nın bize karşı bizim de onlara karşı takındığımız tavırdan, bizim teker teker olan münasebetlerimizin zarar görmemesidir. Bu olay zaman içinde durur, oturur. Fakat A.B'nin Lüksemburg'da aldığı karar yanlıştır. Bunun önderliğini Almanya yapmıştır, o da doğru yapmamıştır.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

S. Önkibar: Kıbrıs konusunda kaygılımısınız?

S. Demirel: Kıbrıs yeni bir safhaya gelmiştir. A.B Kıbrıs'la müzakere kararı almış, ama bugün hangi Kıbrıs'la görüşeceği konusunda şaşkınlık içindedir. Çünkü Kıbrıs'ta iki devlet var. Bundan sonraki müzakereler veya siyasi çözümler giderek... yönünden yapılacaktır. Kıbrıs'la Türkiye arasında olan, daha çok ekonomik, münasebetler daha sıcak bir biçimde olacaktır. Nitekim bir ortak komisyon da kurulmak üzeredir. Protokoller imzalanmıştır. K. Kıbrıs'taki vatandaşlarımızı ekonomik sıkıntılardan kurtarmak için bir takım kararlar almaktadır. Zaten güvenlik bakımından herhangi bir sıkıntı yoktur. Ama müzakereler bundan sonra nasıl devam edecek ve iki devlete çözüm nasıl bulunacak, bunu dünya nasıl karşılayacak, bunlar önümüzdeki günlerin meseleleridir. K. Kıbrıs'taki her iki mecliste özgürlüğünü ilan etmiştir.

S. Önkibar: Ermenistan'da bir iktidar değişimi yaşandı, ılımlılar gitti, sertlik yanlıları geldi. Bu Kafkasya'da bir takım sorunlar getirir mi?

S. Demirel: 16 Mart'ta Ermenistan'da Cumhurbaşkanı seçimi yapılacak. Ermenistan halkı önüne çıkan dört adayın birini seçecek. Kimi seçeceği kendi bileceği bir iştir. Yalnız seçim sonrasında Ermenistan ile Azerbeycan arasındaki muhalif konular, MİSK kurulu çerçevesinde, yani MİSK kurulu şudur. Belli devletler bir araya gelirler. Arabulucu vazifesi görürler. Meseleye bir çözüm getirmeye çalışmaktadırlar. Rusya, Fransa ve Amerika eş başkandırlar. Bunların hazırladığı bir teklif var. Bu teklifi her iki ülkenin başkanları kabul etmişti. Azerbeycan, işgal altındaki toprakların önemli bir kısmını bırakılıyor, kaçkınlar yerine dönecekti. Ama bu ortadan kaldırıldı.

Bugünkü hadise de Karabağ'ın bağımsızlık meselesidir. Azerbeycan'ın içindeki Karabağ'ın bağımsızlık meselesidir. Azerbeycan'ın içindeki Karabağ'ın bağımsızlığı sözkonusu olursa eğer, o zaman Kafkaslar'daki hudut kapılarını tutmak pek mümkün olmaz. Bundan da en çok zarar görecek Rusya'dır. Onun içindir ki Azerbeycan için söylüyorum, Karabağ'a otonom, vermeye hazırdır. Barışçı yollardan MİSK bu işi halletmelidir. Seçim sonrasında gelecek olan Ermenistan Cumhurbaşkanı soğukkanlı ve akıllı davranırsa bu bir yangın çıkarmaz. Yangın söndürmeye gayret edilir. O zaman Türkiye'den destek görür. Yeni bir yangın çıkarmaya kalkışırsa o zaman dünya yeni bir olayla karşı karşıya kalır. Çok yazık olur. Kafkasya eğer başlıyorsa, Karadenizle Hazar bağlanacaktır. Kars-Tiflis demiryolu, Bakü-Ceyhan boru hattı, bunların hepsi olacaktır.

S. Önkibar: Çok teşekkür ederim.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Dün...

12 EYLÜL İHTİLALİNDEN SONRA GERÇEKLEŞEN BU İLK KAPSAMLI GÖRÜŞMEMİZDE, ÖNCELİKLE NELER SÖYLEMEK İSTERSİNİZ?

Allah yardımcımızdır ve inanan insanlar için zor yoktur. Zor, aşılarak gelinir. Zaten Kur'an-ı Kerimde birçok yerde inanan insanların zorun üstüne varması, hiçbir şeyden yılmaması, ümitsizliğe düşmemesi, Cenab-ı Allah'ın kelâmı olarak zikredilmiştir. Birçok âlimler İnşirah Sûresinin "Feinne Maal-usri yüsrâ, inne maal-usri yüsrâ" ayetlerini, her sıkıldığımızda müracaat etmemiz gereken ayetler olarak tefsir ediliyorlar ve "Her zorluktan sonra bir kolaylık vardır, her zorluğu bir kolaylık takip eder" şeklinde meale kavuşturuyorlar. Geçenlerde bir vaazda çok başka, değişik bir meal dinledim. Çok güzeldi: "Zorluğun üstüne varmak, zorluğun üstesinden gelmek, zorluktan yılmamak.... Her zorluk, iki kolaylık arasında bir perdedir. Nasıl bir gece, iki gündüz arasında bir karanlık ise..." Yalnız bunun bir şartı var: "İyyâke na'büdü ve iyyâke nestain." Yalnız Allah'a sığının, yalnız Allah'a ibadet edin ve yalnız Allah'tan yardım bekleyin. İşte ihlâs da budur.

Evet, fitne zaman zaman başarılı olur. Öyle olmasaydı, "Hasetten, vesveseden, büyüden, büyücüden, karanlıktan Allah'a sığınırım" diye âyetle namaz kılmazdık. Fitne korkulmayacak şey değidir. Münafık korkulmayacak şey değildir. Münafık kâfirden de kötü. Ve insanlık tarihinde, insanla beraber doğmuştu. fitne. Bir tek çaresi var; panzehiri mü'min olmaktır. Zaten üç tip insan vardır: mü'min, münafık, kâfir. Doğduğu günden beri böyle olmuştur. bence, münafıktan veya kafirden yılmadan mü'min olmaya devam etmek lazımdır. Hep böyle olacak. Ve münafıkla kâfirin zaferi olmayacak, mü'minin zaferi olacak. Hep böyle olagelmiştir. Münkesir olmamak lâzım. İnkisara düşmemek, ye'se düşmemek, ümitsizliğe düşmemek, ümitsizlik bataklığına ve çamuruna düşmemek lâzım. Al-i İmran Sûresinin 139. âyetindeki "Üzülmeyiniz, yılmayınız, gevşemeyiniz. İnanıyorsanız. üstün geleceksiniz" buyruğuna uyarak, yılmamak, gevşememek, aynı zamanda da rahatlaşmamak lâzım. Rahatlık da büyük hastalıktır. Rahat adam ne kavgaya, ne münakaşaya gelemez. Onları dahi, rahatını bozacak şeyler olarak görür.

PEKİ, CUMHURİYETİN İLK YILLARINDA BELİREN DEVLET-MİLLET KOPUKLUĞUNU BU ŞABLON İÇİNDE NASIL DEĞERLENDİRİYORSUNUZ?

Esasen, bugünkü bunalımların altında, sohbetimizin başlarındaki sualle birlikte bu mesele yatar.Ben 1965 Türkiye'sinde çıkıp Sakarya meydanında söyledim: Eğer Türkiye iki şeyi halledemezse, Türkiye'de huzur olmaz. Bunlardan biri bu memleketin ver vatandaşı göğsünü gere gere "Ben Müslümanım" diyemezse, Türkiye'de huzur olmaz. **Siz Müslümanların terakkiyatın, ilerlemenin ve yücelmenin bir maniisi sayıyorsanız, gaflet ve delalet içindesiniz, en büyük hatayı işliyorsunuz.** Benim bu söylediklerimden sonra "Bu adam dini istismar ediyor" diye bir demagoji koparacağınızı da biliyorum. Yalnız ben, bu demagojiyi, bu yaygırayı koparacaksınız diye dönüyorum, diyorum ki: Kışlaya, mektebe ve camiye siyaset sokmayın. Ama herkes de göğsünü gere gere "Ben Müslümanım" diyebilsin. Huzur mu istiyorsunuz? Birinci mesele budur..

Böyle dedik, ortalık çalkalandı. Sonra Allah bize seçim fırsatı verdi, gittik, Meclis kürsüsünden hükumet programında "Allah milletin ve onun hizmetinde olanların yardımcısı olsun" dedik. Homurdanmalar oldu. "Niye homurdanıyorsunuz?" dedim. "laikliğe aykırı buluyoruz" Neyi? "Allah'ın adını anmayı." Ben dedim ki: "Siz laik devlet olarak kimi biliyorsunuz? İngilizleri mi? 'God save the king: Allah kralı korusun' diye başlıyor milli marşları. Amerikalıları mı biliyorsunuz? 'We truist in God' yazıyor her gün kullandıkları paranın üzerinde. Gümüşünün de, kağıdının da üzerinde 'Allah'a inanırız' yazıyor. Siz burada beni Meclis kürsüsünde 'Allah milletin ve onun hizmetinde olanların yardımcısı olsun' demekten uzak tutuyorsunuz. Bunu anlamak mümkün değil. Kafanızı düzeltin."

Köprü Dergisi-Ağustos 1991

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

İMAM-HATİP OKULLARININ VE KUR'AN KURSLARININ, TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU İLE ÖNGÖRÜLEN HEDEFLERE TERS DÜŞTÜĞÜ SÜREKLİ OLARAK İDDİA EDİLİYOR. SİZ BU KONUDA NE DERSİNİZ?

Tevhid-i Tedrisat Kanununa ters düşüyor diye bunlardan vazgeçmek mümkün değil ki. Tevhid-i Tedrisat Kanunu tek başına bir muta değildir. Eğer din eğitimini dışında bırakan bir Tedrisat Kanunu varsa orta yerde, doğru olmayan o zaten. Onun adı Tevhid-i Tedrisat Kanunu ise ve ona ters düşüyorsa, onda yadırganacak birşey yoktur. ters düşmesi bir suç değildir. Bir gariplik değildir. O zaman Tevhid-i Tedrisat Kanunu dediğiniz kanun doğru değildir.

İRTİCA KAMPANYASININ KISA ARALIKLARLA ZAMAN ZAMAN ALEVLENDİRİLMESİNİ NASIL YORUMLUYORSUNUZ?

İrtica kampanyasının veya irtica tartışmalarının zaman zaman ortaya atıldığını, hatta bunun bir nöbet gibi, toplumun bir sıtma nöbeti gibi olduğunu daha evvel ifade ettim. Çeşitli vesilelerle ifade ettim. Bunun ne ile paralel olduğunu bilemem. Ama bildiğim odur ki içeride ve dışarıda irtica korkusu olanlar vardır.

Yine geliyorum. Bundan çeşitli kişiler çeşitli mânâlar da çıkarırlar. Meselâ sakallı bir adam görür. Yaşlı bir adam. Veya yaşlı olmayabilir. Genç ve siyah sakallı bir adam görür. Elinde tesbihi vardır. Şalvarlıdır. Ona bakar, "İrtica mı acaba bu?" der. O, kıyafettir. Veya yine bir değişik, kendine göre "İrtica hortlandı" anlamına getirebileceği birşey görür. "İşte yine irtica bu" der.

İrticanın da, laikliğin de, bunların sınırlarının da vuzuha kavuşturulması lazımdır. "Vardır, yoktur"dan evvel, var olan nedir, olmayan nedir? "Laiklik çiğneniyor." Herkesin kendine göre bir laiklik anlayışı var. Bir kişi tabii olan haklarını kullanıyor veya fevkalade mantıklı şeyler söylüyor. "laiklik çiğneniyor" diyorsunuz. Bu kişiye göre değişiyor. Bunun da bir vuzuha kavuşması lazım.

Bana göre, laiklik din ve vicdan hürriyetini sınırlamamalı. din ve vicdan hürriyetini daraltamazsınız. "laiklik çiğneniyor" diye yapılan tartışmalar bir yerde din ve vicdan hürriyetinin kullanılmasını baskı altına alıyor. Bir hakkın kullanılmasına mani olunuyor. Bunları Türkiye ortadan kaldırabilmeli. Bu tartışmaları da hoş hoşgörüyle yapmalı. Herkes ne düşündüyse söylemeli. Bakınız, neler çıkacaktır? Kimse "Bana öyle geliyor ki" ile veya mantıkla bunları aramaya kalkmamalı. Bunların kavramları vardır.

Aslında laikliğin herkese göre tarifi olmaz. laikliğin bir üniversal tarifi vardır. Bu üniversal tarife uymak lazım. Niçin parasının üstünde "Defenders of our faith," İnancımızın savunucusu" tabirini İngiltere laikliğe aykırı saymıyor da, siz Allah'ın adının anılmasını veya dini bir meselenin ortaya getirilmesinin veya benzeri birşeyi laikliğe aykırı sayıyorsunuz? Niçin Amerika'nın parasının üzerinde "İn God we trust," "Allah'a inanıyoruz" yazılı da, bunu laikliğe aykırı saymıyor? **Niçin Almanya'da Hıristiyan Demokrat partisi var ve Hıristiyan lâfı geçtiği yerde laiklik bozulmuştur demiyorlar da, burada din lafı, İslam lafı geçince birtakım insanlar, birtakım zihinler "laiklik elden gidiyor" diyor? Türkiye'de Türkiye İslâm Partisi kurabilir misiniz? Herhalde kendinizi Almanya'dan daha laik sayamazsınız. Ve niçin başka memleketlerin devlet başkanları, hükümet başkanları kiliseye gittiği vakti laiklik bozulmuyor da, burada Cuma namazına giderse bir mesele yapılıyor? Şimdi için söylemiyorum. Şimdi artık pek fazla kimse yapmıyor da geçmiş için söylüyorum. niçin başka devletlerin idaresinde laiklik başka türlü anlaşılıyor da, neden biz herşeyi onlardan alıyoruz da, laiklik tabirinde "Acaba onlar laikliği nasıl anlıyorlar?" diye bakmıyoruz?**

Kaldı ki, laiklik aslında bizim tabirimiz değil,bizim kavramımız değil. Çünkü kilise senelerce orada devletin üstünde bir baskı vasıtası olmuş. Orada kilise var, ruhban sınıfı var. Müslümanlıkta böyle birşey yok. Müslümanlıkta devleti baskı altına tutan birşey yok

Efendim, din müslümanlıkta devletin işine karışmasın. devletin nesine karışıyor din? Nasıl karışacak? Örgütü yok ki. Aksine, devlet dinin işine karışıyor. Diyanet İşleri Teşkilatının devlete bağlı olduğu, devletin içinde olduğu ve din görevlilerinin devletten maaş aldığı bir yerde sizin din lafının geçtiği yerde "laiklik bozuluyor" şeklindeki anlayışınız ne anlam taşır? Ve istediğiniz zaman Cuma hutbelerini istediğiniz gibi okutturuyorsunuz. Gerçeği söylemeye kalkan bir imamı, bir vaizi hemen oradan alıp başka yere gönderiyorsunuz. Gerçeği anlatmakla, milleti irşad etmekle -İslami açıdan söylüyorum- mükellef bulunan din görevlilerinin üzerinde, maaşları elinizde diye istediğiniz gibi tazyik yapabiliyorsunuz. Diyanet İşlerinin yerini tayin edememiş bir Türkiye'de, devletin elinde Diyanet Teşkilatı bulunan bir Türki-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ye'de din mi devletin işine karışıyor, devlet mi dinin işine karışıyor? Laiklik zedeleniyor, evet, ama devlet dinin işlerine karışarak laikliği zedeliyor.

Bu kavramları uzağa götürmek, açıklamak lâzım. Bu şekilde bir tartışmayla hiçbir yere varamayız. Türkiye'de bugün yapılmakta olan tartışmayla. Bir yerde bu siyasetçinin de işidir. Bunu geçmişte bir hayli denedik, başarılı olmadık. Açığını söyleyelim. İstediğimiz kadar başarılı olmadık. Sadece biz serbestleştirmeye gittik. Siyasetin emrinde din değil; başka şeylere yaptığı gibi, başka hakların kullanılmasına yaptığı gibi, siyaset dine hizmet edecek. Bunda yadırganacak bir şey yok.

SON AYLARDA ÜLKE GÜNDEMİNİN İLK SIRASINDA YERLEŞEN BİR BAŞÖRTÜSÜ MESELEMİZ VAR. BU MESELEYİ NASIL YORUMLUYORSUNUZ?

Başörtüsü meselesinde,sanıyorum ki, çok yanlış bir tavır var. Kişi başını örtmek istiyorsa örtüsn. Ona niye karışılıyor? **Başörtüsünün laiklikle bir alakası yoktur. Kanunların yasaklamadığı bir kıyafettir.** Yalnız, bugün başlamıyor bunların hepsi. Çok gerilerde.Anadolu kadının yüzde sekseninin başı örtülüdür, yazmalıdır, yaşmaklıdır. İşte benim anam. Yazmayı yaşmağı çıkarabilirmisiniz ondan? Lüzum var mı, hacet var mı? Dini açıdan mütalaa etmiyorum meseleyi. Pekâlâ güzel kıyafettir o.

Zaten bunlar denenmiş. Örtülerin ve diğer kıyafetlerin ortadan kaldırılması denenmiş. Kaldırılabilmiş mi?

Gidin, Ege'de en ileri kasabalarda, mesela Kırkağaç gibi bir kasabada kadınlar çıkarlar sokağa. Ve siyasetçi olarak, sağolsunlar, bizi her zaman kardeşleri, ağabeyleri, babaları gibi bilirler. Ama hepsi kıraklıdır. Kıvrak nedir, biliyor musunuz? Sim siyah bir örtü. Tepeden tırnağa. Hiç kimse ondan rahatsız olmaz, çağdaş kıyafete uymuyor falan da demez.

Avrupa'daki kıyafete uydurmaya kalkarsanız, bir asır olur. Onun ekonomik tarafları da var. Bırakın, halk nasıl giyinmek istiyorsa öyle giyinsin canmı.

Tabiî ki, başörtüsü meselesinde bir nokta var. Beni ziyarete gelen çoçcuklara da söyledim. Başörtüsünü İslamın simgesi yaparsanız. başını örtmeyeni Müslüman saymazsınız, burada tefrika olur. Ve kimse sizi savunmaz. Derseniz ki "Bizim inançlarımız böyledir. Biz başımızı bağlamak istiyoruz;" kimse birşey diyememelidir.

Bir talihsiz olaydır başörtüsü tartışması.

Köprü Dergisi-Mart 1987

ANAYASA MAHKEMESİNİN BAŞÖRTÜSÜ HAKKINDAKİ GEREKÇELİ KARARINI NASIL DEĞERLENDİRİYORSUNUZ?

Bence Anayasa Mahkemesile başörtüsü olayını ayrı mütâlaa etmek lazım. Başörtüsü olayı çıkmaza sokulmuştur. Anayasa Mahkemesinin işi değildi bu. Aslında kanunluk bir iş de değildi. Hükûmet başörtüsü olayında çok zikzak çizmiştir. Aslında üniversite yönetimleri de hiçbirmesele yapmadan bunu halledilebilirlerdi. İterken kakarken yanlış bir istikamete girdi. Ama yine de üniversiteler kendi içlerinde çözebilirler.

Ben başından beri olayı şöyle vaz ettim. H Türkiye'de bizim kadınlarımızın yüzde 70'i başını bağlar. Bunların başını açtıramazsınız Kadının başını açtırmak isteyen mi var? İstenmiştir vaktiyle. Zor kullanılmıştır. ve çok büyük mukavemet gösterilmiştir. Ülkenin çeşitli köşelerinde bunun ıztırapları anlatılır. Sonra kendi baline bırakılmıştır.Benimsöylediğim şu oldu: Serbest bırakalım İsteyen bağlasın. isteyen açsın. Böylece, başını bağlayan insanlara, başındaki örtü zorla alınacakmış gibi bir intibayı, bir korkuyu vermemiş olursunuz. Bunu böyle yüksek yargı organlarına götürerek halletmek mümkün değil.

Türkiye'de durum şudur: Türkiye henüz laiklik kavramını bir "consensus"a, bir mutabakata bağlamış değildir. Çeşitli gruplar var. Bunlar, "Bizim başımızı bağlatacak mısınız?" diye ayağa kalkıyorlar. "Biz başımızı bağlamak istemiyoruz" diye ayağa kalkıyorlar. "Biz başımızı bağlamak istemiyoruz" diyorlar. size zorla "Başınızı bağlayın" diyen yok. Bağlamayana karışılmadığı gibi, bağlayana da karışılmasın. Benim bugünkü ortamda bulabildiğim en orta çizgi bu idi. Bu pekâlâ zamanla hallolurdu.

Köprü Dergisi-Eylül 1989

"ANAYASA MAHKEMESİ ASKERİN TESİRİ ALTINDA" GÖRÜŞÜ İÇİN NE DİYORSUNUZ?

Sanmıyorum. Ama Anayasa Mahkemesinin üyeleri de bu ülkenin aydınlar grubunun insanlarıdır. Onların meselelere bakış tarzı, diğer aydınlardan çok farklı değildir. Aydınların hangi tesirler altında olduğunu anlatmaya çalıştım. Aydınların zihninde kaygılar, kuşkular vardır. peki, bu kaygı ve kuşkularda haklılık var mı? Bizim anlatmaya çalıştığımız şey şu: Din ve vicdan hürriyetinden kaygı ve kuşkuyu kapılmayın. Bunun tatbikatında birtakım yanlışlıklar olabilir. Olayları genellemek yerine, teker teker mütalaa etmek lazım. Yanlış ne ise,

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

onun üstünde durulmalı. Yoksa yanlışı herkese teşmil etmemeli. Ama bizim aydın zihinlerimizin önemli bir kısmı bundan kurtulabilmiş değil. Çok iyi anlatmak lazım meseleleri. Nihayet aydınlar da bu ülkenin insanları. Anlatırken inandırıcı olmak lazım. Üniversite zeminlerinde bu meselelelerin bir kısmını konuştum ben. Gördüm ki, açık konuşulduğu, ifrata kaçılmadığı zaman, bu ülkedeki sağduyu bu meseleleri anlayabilecek durumda. Maya var. Vicdanlar temiz.

TÜRKİYE'NİN BİR BAŞKA PROBLEMİ DE SİLAHLI KUVVETLERİN KENDİSİNİ "ATATÜRK İLKE VE İNKILÂPLARININ BEKÇİSİ" OLARAK GÖRMESİ "MİLLİ İRADENİN MÜNAKAŞASINA SUNULMAYAN HİÇBİR FİKİR GEÇERLİLİK KAZANMAZ" GÖRÜŞÜNÜZÜN IŞIĞINDA, BU KONUDA NASIL BİR DEĞERLENDİRME YAPARSINIZ?

Bir ülkenin iki tane anayasası olmaz, bir tane olur. Türkiye'nin anayasası meydandadır. Evte, bu anayasa da düzeltilmesi lazım gelen birçok şey vardır. Onları düzeltmek için mücadele verirsiniz; ayrı mesele. Ama anayasa budur. Üstün kitap budur. Bunun üstünde, anayasanın üstünde, anayasayı aşan birtakım dökümanlar olmaz. Atatürk ilke ve inkılapları, diye Anayasa'yı aşan, Anayasa'nın üstünde birtakım dökümanlar olamaz. Atatürk ilke ve inkılapları zamanda gelmiş, devrini icra etmiştir. Bugün onlardan devam edenleri de zaten bugünkü Anayasa'nın arkasında yazılıdır. Bunların dışında, sanki Türkiye'nin birden fazla anayasası varmış gibi, devleti ikiliğe, hatta çokluğa götürmenin bir anlamı yoktur.

Şunu da söyleyeyeim: Ülkenin silahlı kuvvetlerini rahat bırakmak lazım. Bunlar, işinde gücünde olan silahlı kuvvetlerin tartıştığı şeyler değildir. Evet, silahlı kuvvetler Atatürk'e bağlıdır; ama Atatürk'e bağlılık, sadece silahlı kuvvetlerin değil, Türkiye'de birçok kişinin her gün tekrarladığı birşeydir. Yani, silahlı kuvvetlerin tekelinde olup da, başkalarına vermedikleri birşey değildir.

Ama bu ülkenin silahlı kuvvetlerinin, bu devletin içindeki yeri nedir? Silahlı kuvvetler millet iradesinin üstünde değil, millet iradesinin emrindedir. Türrkiye'nin müesseseleri yerlerini, görevlerini, yetkilerini çok iyi anlamış olsalar, hiçbir problemimiz olmaz. Ama kurumlar kendiliklerinden kendilerine yer, görev, yetki farz ederlerse o zaman curcuna başlar. O zaman o, devlet değil, kargaşa olur. Bizim devletteki sıkıntılar da oradan geliyor. "Efendim, İç Hizmet Kanununun 35. maddesine göre...." İyi, ama o kanunun bir de 43. maddesi var. 35. madde "Cumhuriyeti korumak ve kollamak" derken, 43. madde "Siyasetle uğraşmayın" diyor. Aynı kanunda, 35. maddenin öyle anlaşılmayacağı yazılı.

Ama Türkiye bunları alkışladığı için, bu müdahaleler oluyor. Sonra da zararını çekiyor. Bunlar açık aık tartışılmıyor da. Neticede faturaları, kalmaması lazım gelen insanların üzerinde kalıyor. Benim çırpınmam odur. Gelin, hiçbir kötü niyete kapılmaksızın, kimseyi kötülemeksizin, bunları tartışalım. Silahlı kuvvetleri küçük düşürmek kimsenin aklından geçmez. "yeri şu olsun, görevi bu olsun" demek, kimseyi incitmez. Silahlı kuvvetlerin yeri, görevi, yetkisi çok iyi tayin edilmeli. **Bakınız, bugün silahlı kuvvetlerin kime bağlı olduğu dahi muallaktadır. anayasa "Başbakana karşı sorumludur" der, "Bağlıdır" demez. Bu anayasada "Bağlıdır" lâfı yok. İşte bu da bizim devletin büyük meselelerinden biridir.**

SİZCE, İMAM-HATİP OKULU MEZUNLARI HARP OKULLARINA NİÇİN ALINMIYOR?

Bu konu da kamuoyu önünde açıkça tartışılmalı. Cumhuriyetin okullarıdır bunlar. Açıkça tartışılmalı ve herkes gerekçesini ortaya koymalı. Hükûmet söylemeli: Niye alınmıyor? Alınması lâzım geldiği, gerekçeleriyle ortaya konmalı. Bu konular, ancak tartışarak bir neticeye vardırılır. Korka korka neticeye varmak ise mümkün değildir.

NAMAZ KILAN DİNDAR ÖĞRENCİLERİN ASKERİ OKULLARDAN, DİNDAR SUBAYLARIN DA ORDUDAN İHRAÇ EDİLMESİ, KAMUOYUNU RAHATSIZ EDEN BİR UYGULAMA OLARAK SÜRÜP GİDİYOR. BU KONUDA NE SÖYLEMEK İSTERSİNİZ?

Bir defa, bunların gerekçesi ortaya konmalı. Gerekçe olarak, "Bunlar Müslüman, namaz kılıyor, onun için bunları ordudan ihraç ettik" demezler herhalde. Eğer "irtica" deniyorsa, böyle bir suç yok kanunlarımızda

İŞİN GARİBİ, ASKERİ YÜKSEK İDARE MAHKEMESİ KANUNUNUN 1981'DE DEĞİŞTİRİLEN 21. MADDESİ, ASKERİ ŞURANIN TASARRUFLARINI YARGI DENETİMİNİN DIŞINDA TUTUYOR.

Yargı yolunun kapalı olması çok kötü. Devletin bütün faaliyetlerinde yargı yolu açık da, burada niye kapalı? Hem diyoruz ki, demokratik devlette yargı yolu açıktır. Parlamentonun üstünde bile yargı denetimi var. Anayasaya uygun kanun yapıyor mu, yapmıyor mu, diye denetliyorsunuz. Burada niye yargı denetimi yok? Böyle şey olmaz Yargı denetimi şarttır. Yargı yolu mutlaka açık olmalı.

Köprü Dergisi-Eylül 1998

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

sisteme muhalif olan halk kitleleri susturulmuş ve sindirilmiş olacaktı. Ahmet Ağaoğlu'nun ifadesi ile "muhalefet fikri ve cür'eti kökünden kesilip atılmış"[38] olacaktı.

İşte böyle bir ortamda, Serbest Fırka'nın feshinden yaklaşık bir ay sonra, 23 Aralık 1930' Menemen hadiseleri tezgahlandı. İddiaya göre, Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Derviş Mehmet, etrafına topladığı ellerinde Arapça yazılı bayraklar bulunan kalabalıkla hükümet konağına yürümüş, Hilafet'i geri getireceğini iddia etmiş ve kendisine engel olmak isteyen birliğin komutanı Kubilay'ın başını "kör bir testere" ile keserek bir bayrağın ucuna takıp halka teşhir etmiştir.[39]

İşin aslına bakılırsa, Menemen olayları, Serbest Fırka'nın yarattığı fecr-i kâzibe aldanıp cesametli varlığını bir kez daha ortaya koyan İslami potansiyeli budamak için tertiplenmiş bir tuzaktan başka bir şey değildir. Erbilli şeyh Es'ad Efendi'nin bölgedeki etkinliğini iyi bilen ve Menemen'de olaydan bir süre evvel yuhalanan Halk Partisi kurmayları, Nakşilik'le hiç alakası olmayan esrarkeş Giritli Mehmet ve üç-beş avanesini kullanarak "Mehdilik" iddiasıyla harekete geçirmiş, ardından da tüm yurt çapında bir seri tutuklama ve idamlar başlatarak duyarlı müslümanları imha ve sindirme operasyonuna girişmiştir.[40]

Bu mürettep hadise (General Cevat Rıfat Atilhan'a göre olay tamamen İnönü ve mason localarının tertibidir.[41]) İsmet Paşa Hükumeti için bulunmaz bir fırsattır. Bu olay bahane edilerek sadece Ege bölgesinde değil tüm yurt çapında tutuklamalar yapılacaktır. Ocak 1931'de Divan-ı Harp kurulacak ve -Atilhan'ın belirttiğine göre- tutuklananların sayısı 30 bini bulacaktır.[42] İnönü, isyancıların amacının *"Hilafet'i geri getirmek, teokrasiyi tesis etmek ve Türk devriminin getirdiği siyasi ve sosyal düzeni yıkmak"*[43] olduğunu söyleyecektir.

Böylece, *"mürettep irtica"* bahane edilerek Tek Parti iktidarı sürdürülmüş ve her türlü muhalefet ihtimali de kuvve'den fiil'e geçmeden ortadan kaldırılmış olacaktır. Kısaca, *"irtica bahane, iktidar şahane"*dir. ■

DİPNOTLAR

1,2) Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Sander y. İst/1978, s.648.

3) Kılıç Ali, İstiklal Mahkemesi Hatıraları, Sel y., İst/1955, s. 40.

4) Bkz. Kılıç Ali, a.g.e., s. 43-46; F. Karanis, a.g.e., s. 113, 120.

5) Bkz. Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, Gözlem y., İst/1977, s. 219-221. Rauf Bey, Ankara İstiklal Mahkemesi'nce gıyaben idama mahkum edilmişti.

6) F. Karanis, a.g.e., s. 150.

7) Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Y. Alogon, Sarmal y., İst/1995, s. 88.

8) Z. Sertel, a.g.e., s.190.

9) Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Yurt y., Ank/1981, s. 247. Konuyla ilgili olarak Samet Ağaoğlu'nun, "Atatürk'ün çok yakımında bulunan ve hadiselerin içyüzünü bilen bir zat"tan aktardığına göre, "Atatürk'ün ikinci bir partiyi kurmaktan diğer bir maksadı da, kendisine yapılan şikayetlerin doğruluğunu ve ıstırabın derecesini ölçmek olabilirdi. (Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, İletişim y., İst/1994, s.45'teki S. Ağaoğlu'nun dipnotu.) Bu bağlamda, "Gazi'nin İsmet Paşa'dan bıkmış olduğu ve Serbet Fırka'yı sırf parlamento vasıtasıyla İsmet'i atmak için kurdurduğu" da iddia edilmiştir.(Ağaoğlu, a.g.e., s.50.)

10) Meclis Reisi Kâzım Paşa (Özalp) Viyana'ya yaptığı seyahatte gazetecilerin Türkiye'deki rejime ilişkin sorularından rahatsızlık duymuş ve ülkeye dönüşünde bundan söz etmiştir. (Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, yy. haz. C. Kutay, Tercüman y., İst/1984, s. 395-397)

11) Mehmet Kabasakal, Türkiye'de Siyasal Parti Örgülenmesi, Tekin y., İst/1991, s. 117,118; Okyar, a.g.e., s.392-393;

12) Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., s. 102.

13) A.g.e., s. 121.

14) Mehmet Kabasakal , a.g.e., s. 118

15) Feridun Kandemir, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Ekicigil y., İst/1955, s.55-56.

16) Mektupların tam metni için bkz: Tekin Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, İst/1963, s.49-51.

17) Mehmet Kabasakal, a.g.e., s. 119. Gazi, Fethi Bey'e: "Sizin Fırkanın ismini buldum.: Serbest Cumhuriyet Fırkası... Bu isme ne dersiniz?" diye sormuş, Fethi Bey ismi beğenmiştir. (F. Okyar, a.g.e., s. 406) Ağaoğlu'nun Recep Bey'den (Peker) öğrendiğine göre, fırkaya "Serbest" adını veren Peker'in kendisidir. Recep Bey fırkaya "Serbest ve Liberal" adının verilmesini önermiş, bu öneri de Gazi'nin hoşuna gitmiştir. (Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., s. 41)

18,19) A. Ağaoğlu, a.g.e.,s. 29; F. Okyar, a.g.e., s.495.

20) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 43.

21) T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 55-56.

22) Şevket S. Aydemir, İkinci Adam, Remzi kit., İst, c.I, s. 381,383.

23) F. Karanis, a.g.e., s.166-168.

24) A. Hamdi Başar, Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, (1. baskı, 1945; 2. baskı, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Y.O. Ank. 1981) s. 12. M. Kabasakal, a.g.e, s.123.

25) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 63; T. Erer, a.g.e., s.45-46; F. Karanis, a.g.e., s. 168-169.

26) Z. Sertel, a.g.e., s. 194.

27) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 47.

28) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 43, 71; T. Erer, Yasakçılar, s. 47; Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 63.

29) A. Ağaoğlu, a.g.e., s.110.

30) T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 63.

31) A. Ağoğlu, a.g.e., s. 88, 91, 93.

32) A.g.e., s.101.

33) A. Ağaoğlu, a.g.e., s.106-107; T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 66-67; F. Karanis, a.g.e., s.172.

34) T. Erer, a.g.e., s. 67.

35) A. Ağaoğlu, a.g.e., s.109.

36) Fethi Bey'le birlikte Serbest Fırka'nın kurucuları arasında yer alan Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları'nda (s. 29), Fethi Bey'in; "Gazi'nin ta ilk günden samimi olmadığı, kendisine tuzak kurulmuş olduğu" kanaatini taşıdığını aktarır.

37) Alpay Kabacalı, Türk Basınında Demokrasi, Kültür Bakanlığı, s. 147.

38) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 121.

39) Neşet Çağatay, Türkiye'de Gerici Eylemler, AÜİFY, Ank/1972, s. 31-32.

40) Necip Fazıl Kısakürek, Son Devrin Din Mazlumları, Büyük Doğu y., İst/1976, s.112-141. Üstad, H. Basri Çantay ile Salih Yeşil'in tanıklığı ve olaylar üzerine kurulan Divan-ı Harb-i Örfi'nin Savcısı Hidayet Bey'in ifadeleriyle Menemen trajedisinin içyüzünü müdellel olarak ortaya koyuyor.

41) Cevat Rıfat Atilhan, Menemen Hadiselerinin İçyüzü, Aykurt nşr., İst/1968, 50-55.

42) A.g.e., s. 53. N. Çağatay, Türkiye'de Gerici Eylemler adlı eserinde(s.33.), sadece Menemen, Manisa, Balıkesir ve Antalya'da tutuklananların sayısının 2200 olduğunu belirtir.

43) N. Çağatay, a.g.e., s. 33.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

TÜRK CEZA KANUNU ÖNTASARISI (1997) VEYA PANİK MEVZUATI

Muharrem BALCI

1997 yılı sonu ve 1998 yılının başında ve halen devam eden süreçte çok konuşulması gereken, fakat en az konuşulan bir kanun Öntasarısı hazırlandı. Türk Ceza Kanunu Öntasarısı.

Sözü edilen Öntasarı, bu güne kadar Türk Ceza Kanununda yapılan parça parça değişikliklerin aksine, Kanunun tümünün değiştirilmesi amaç ve iddiasıyla hazırlanmış bir Öntasarıdır. Türk Ceza Kanunu gibi, toplumun tümünü ve tek tek de bireylerini ilgilendiren bir Kanun değişikliği çalışması, toplumun bütün kesimlerinde ilgi uyandırmalı, toplumun önünde aydınlatma görevi gören aydınlarımızın ve akademisyenlerimizin, hem de Ceza Hukukçularımızın dikkatinden kaçmamalı idi. Belki dikkatlerinden kaçmamıştır fakat, dikkatlerini sadece Öntasarı üzerine yoğunlaştırdıklarından olacak, Öntasarıyı hazırlayanlar gibi, ilgililerine ve en çok ilgilisi olan halka, yapılması düşünülen değişiklikler konusunda bilgi verme zahmetine katlanmadılar.

Belki de aydınlarımız, Öntasarının aynı şekliyle Hükümet Tasarısı haline dönüşerek ve Meclis Komisyonlarından geçerek Meclis Genel Kuruluna geldiğinde Ankara'da Kızılay Meydanında düşüncelerini, cop ve gaz bombaları altında dile getirmeyi düşünüyorlardır.

Bizlerin de, geç kalmış olmakla birlikte, Türk Ceza Kanunu Öntasarısı hakkında önemli gördüklerimizi söylemek, en azından Öntasarıyı hazırlayanların bakış açılarından Öntasarıyı değerlendirmek ve yanlışlıkları vurgulamak görevimiz olacaktır.

ÖNTASARI, NİÇİN?

Öncelikle, Öntasarının hazırlanış amacı ve hazırlayanlar ile ilgili bilgi verelim.

Adalet Bakanlığınca "Temel Kanunlarda Çalışmalar yapmak Üzere Kurulacak Komisyonların, Kuruluş ve Çalışmaları Usullerine İlişkin", 21.11.1984 tarih ve 8523 sayılı Resmi Gazetede yayınlanan "Yönetmelik" gereğince teşkil edilen Komisyonun Başkanlığını Ord. Prof. Dr. Sulhi Dönmezer yapmıştır. Üyeleri ise, Sivil ve Askeri Yargıtay Üyeleri, Savcılar, Hakimler, Öğretim Üyeleri ve Adalet Bakanlığı mensuplarından seçilmiştir. Komisyon, 1989'da yapılan Öntasarı ve gerekçeleri ile, bunlardan kanunlaşan maddeleri de gözden geçirerek, 1989'dan 1997'ye kadar ceza hukuku biliminde ve mukayeseli kanunlarda yer alan ilke ve esasları da dikkate alarak işbu Öntasarıyı hazırladığı iddiasındadır.

Öntasarının hazırlanış amacı, yürürlükteki Türk Ceza Kanununa yöneltilen eleştirileri nazara almak ve 1960'lardan bu yana ceza hukukundaki gelişmelere yer vermek olarak belirlenmiş olmakla, şayet iletişim imkanlarının gelişmesi ve halkın dış dünyadan da etkilenmesi söz konusu olmasa idi, böyle bir değişikliğe gidilme ihtiyacı hissedilmeyecekti anlamı çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, halkın bilinci, yönetimi ve yöneticileri aşacak seviyeye gelmemiş olsa veya kamu

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

gücünün toplum bilincini köreltebileceği şartlar devam edebilecek olsa böyle bir değişikliğe ihtiyaç hissedilmeyecektir.

O halde söz inceleme konumuz olan Türk ceza Kanunu Öntasarısını, yine Öntasarıyı hazırlayan Komisyonun öncelik verdiği "Suç ve Ceza Siyaseti" açısından irdelemekte yarar ummaktayız.

SUÇ VE CEZA SİYASETİ AÇISINDAN

Bir ülkede uygulanacak Suç ve Ceza siyasetinin en önemli uygulama alanı Ceza Kanunu olabileceğinden, Ceza Kanununda yapılacak değişikliklerde, toplumun ve bireylerin özellikleri, tarihi, inanç ve değerleri ile uluslararası toplumun evrensel değerlerinden süzülerek ortaya çıkarılacak birikimin esas alınması gerekmektedir. Nitekim Komisyon da bu hususa dikkat çekerek, suç ve ceza siyasetini dikkate aldığını, üstelik Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 23 Haziran 1983 tarihli toplantısında alınmış tavsiye kararı çerçevesinde oluşturulan Özel Komite tarafından meydana getirilen 1984 yılı raporundan alıntı yaparak açıklamaktadır. Söz konusu karara göre Suç siyaseti:

"Suçlularla meşgul olarak ve suç mağdurlarının haklarını güvence altına alarak, toplumu suça karşı korumayı hedef alan cezaî veya diğer nitelikteki değişik tedbirler ve araçlardan oluşan politikayı"

ifade eder.

Komisyon, suç siyasetine uygun politika ile, insan haklarına saygı göz önünde bulundurularak oluşturulan stratejilerin suç ve ceza siyasetini meydana getirdiğini, mevzuatın da buradan tespit edilmiş ilkelere ve hedeflere göre düzenlenebileceğini vurgulamaktadır.

Öntasarının genel gerekçesini okuyanlar için buraya kadar yapılan tespitlerin ve değerlendirmelerin ceza kanunu değişikliklerine yansıtılacağını ummak hayal değildir. Ancak, Öntasarıyı hazırlayanların genel gerekçedeki itirafları, Öntasarıdan beklentileri imkansız kılmaktadır.

TARİHİ SEYİR

Öntasarıdan beklenenleri bulamamak, bir hukukçu için elbette ki hayal kırıklığı oluşturmaz, oluşturmamalıdır. Zira Türk Ceza Kanununun tarihi seyrini Öntasarıdaki belirlemelerle izlediğimizde:

1856 Tanzimat Fermanı hükümlerine uyularak, Fransız Ceza Kanunun tercümesi 1858 yılında Ceza Kanunname-i Hümayun'u adı ile aynen kanunlaştırılmış ve bir çok değişikliğe uğradıktan sonra

Yıllardır, halkın içinde olmamış, halktan uzak, teorik tartışmalar içinde muasır medeniyetin nimetlerini(!) topluma taşımaya çalışanlar, biraz da halkın içine girebilseler, teknolojinin gerektirdiği değişikliklerin dışında, temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasına, yasalarla insanlar arasında ayırım yapılmasına gerek duyulmayacaktır. Teknoloji değişiyor ve buna bağlı olarak yasalarda da değişiklikler yapılabilir. Fakat, birilerinin evrensel değerler olarak ifade ettiği, esasen insana yaradılışında bahşedilen en temel hak ve özgürlüklerinin değişmesi mümkün olmadığı gibi, bunların tespitini Amerikanın keşfi gibi algılamak da mümkün değildir.

1926 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. 1926'da İtalyan Zardelli Kanunu iktibas edilerek halen yürürlükteki Türk Ceza Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmiş, bu güne kadar da 54 defa palyatif değişiklikler yapılarak günümüze kadar gelmiştir. En son değişiklik yine 1989'da Sulhi Dönmezer Başkanlığında kurulan Komisyonun hazırladığı Öntasarı çerçevesinde oluşmuş ve 1990'da Türk Ceza Kanununa nakledilmiştir. Şimdi ise yapılması düşünülen değişiklik bazı maddelerin değiştirilmesi şeklinde olmayıp, Türk Ceza Kanununun toptan değiştirilmesi şeklindedir. Diğer bir deyişle Komisyonun iddiası bu yöndedir.

Öntasarı Genel Gerekçesinde, bu güne kadar yapılan değişiklikleri, belirlenmiş bir suç ve ceza siyasetine dayanılarak yapılmamış olarak değerlendiren Komisyon, bir başka ülke Ceza Kanunundan iktibas suretiyle meydana getirilecek düzenlemelerin zaman içinde değiştirilmesini olağan görmektedir. Zaman içinde yapılacak değişikliklerin gerekçesini de, "Özellikle devlet ve toplumun ana ilkelerini, yeni sosyal değerleri korumak bakımından kaynak kanunda yeterli hüküm bulunmamasına" bağlamaktadır.

KOMİSYONUN TEŞKİLİ

Yine Komisyon, Öntasarının Genel Gerekçesinde demokratik bir ceza kanununun, ortaya çıkan ihtiyaçların baskısıyla, gelecek kuşaklar tarafından mutlaka değiştirileceğini, toplumun değerler sıralamasında meydana gelen gelişmelere göre kanunun değişmesini normal saymaktadır. O halde, denile-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

bilir ki Komisyon, Ceza Kanununda yapılacak değişikliğin, toplumun tüm kesimlerinin beklentilerini gözlemleyebilecek ve değerlendirebilecek, toplumdaki değişimleri bizzat teorik ve pratik anlamda yaşayan temsilciler tarafından yapılmasını öngörmektedir.

Hayır. Komisyonun teşkiline baktığımızda, Komisyonda, 1 Yargıtay Ceza Dairesi Üyesi, 1 Hakim Kıdemli Albay, 1 Emekli Hakim Tuğgeneral, 1 Yargıtay Cumhuriyet Savcısı, 9 Öğretim Üyesi (Biri istifa etmiş, biri ilk 5 toplantıya katılmış), 6 Adalet Bakanlığında görevli Hakim (Biri komisyondan ayrılmış), 1 Ağır ceza Mahkemesi Başkanı (3 kere toplantıya katılmış), 1 Barolar birliği Temsilcisi Avukat (Komisyon üyeliğinden yaşlılık ve sağlık nedeniyle ayrılmış) üye bulunmaktadır.

Öntasarı Komisyonunun, Ceza ve Suç siyasetini belirlemede öngördüğü kriterleri göz önüne aldığımızda, bu kriterlere uygun kişilerin sadece hakim, savcı ve öğretim üyelerinden oluşamayacağını görmemek mümkün değildir. Hal böyle iken, Komisyon çalışmalarına bu kesimin dışında kimse alınmamıştır. Bu ülkede, halkın içerisinde her gün onunla baş başa, omuz omuza, idare ile diş dişe cebelleşen, toplumun değer yargılarının tartışıldığı mahkeme ortamlarında kutsal savunma görevini yerine getirmeye çalışan Avukatlar, toplumdaki değişimleri bilimsel metodlarla gözlemleyen Sosyologlar, toplumun belirli kesimlerinin temsilciliğini yapan ve onların konuşan dili olan Sivil toplum Örgütleri, Sendikalar, Meslek Odaları, Eğitimciler ve daha nice değerli bilim adamları bu Komisyonda olması gerekirken bunların hiç birini görememekteyiz.

1856 Tanzimat Fermanı hükümlerine uyularak, Fransız Ceza Kanunun tercümesi 1858 yılında Ceza Kanunname-i Hümayun'u adı ile aynen kanunlaştırılmış ve bir çok değişikliğe uğradıktan sonra 1926 yılında yürürlükten kaldırılmıştır. 1926'da İtalyan Zardelli Kanunu iktibas edilerek halen yürürlükteki Türk Ceza Kanunu kabul edilerek yürürlüğe girmiş, bu güne kadar da 54 defa palyatif değişiklikler yapılarak günümüze kadar gelmiştir.

Eğer bir ülkede kanunları en ehil bir kişi veya onun tayin edeceği küçük bir kesim yapacak ise, bunun adına Komisyon demeye gerek var mı? Dün kanunları Hammurabi yapıyordu, bu gün de Devlet Başkanı veya onun tayin edeceği seçkin ve mutlu azımlık temsilcisi birkaç kişi yapabilir. Nasılsa Fransız Kanunundan iktibas ile yapılıyor, bunun için komisyona ne gerek duyulur?

Öntasarı Komisyonunun böyle nakış bir ekip çalışmasını yeğlediğini de sanmıyoruz. Ancak, kendilerine verilen görevi, bir çırpıda ve sadece kendi bilgi ve yetenekleriyle, üstelik "Karşılaştırmalı Ceza Kanunu ve 1997 Tasarısı, Gerekçeleri" adlı kitapla kamuoyuna kazandıran iki değerli üyenin, Ceza Hukuku alanında yaşanılan böylesi bir eksikliği "PANİK MEVZUATI" olarak adlandırdığı kendi eserlerinden anlaşılmaktadır. Buna kendi kendini mahkum etmek de denebilir.

PANİK MEVZUATI

Bu yazıda Türk ceza Kanununda yapılması düşünülen değişiklikleri uzun uzun anlatmaya ve değerlendirmeye imkan olmadığını söylemeliyiz. Öntasarının maddeleri ile ilgili çalışma bir başka yazının konusu olabilir. Burada Öntasarıda öngörülen Genel Gerekçeyi tartışmaya açmış bulunuyoruz. Umulur ki, Öntasarının maddeleri ile ilgili geniş çalışmalar bu sayfalarda veya değişik yayın organlarında yeteri kadar tartışılır. Ancak, Öntasarı Komisyonunun, kendi pişirdiği yemeğin tadı ile ilgili değerlendirmesi, Türk Ceza Kanunu gibi, toplumun günü ve geleceğini ilgilendiren çok önemli düzenlemenin ne şekilde hazırlandığını ortaya koyacaktır. Aşağıdaki satırlar Öntasarı Genel Gerekçesinden alınmıştır:

"Bir ülkede suça karşı toplumun tepkisini ifade eden ceza mevzuatının mutlaka belirlenmiş, kısımları ve unsurları itibariyle ahenkli bir yapıya sahip yeni bir sistem teşkil eden ve fakat aynı zamanda değişen sosyal şartlara uydurulabilecek nitelikteki esnek bir suç ve ceza siyasetine dayanması gerekir. şuradan buradan derlenmiş hükümlerle, hal ve şartlara tabi olunarak veya bir kısım kamu oyunun yahut baskıların etkisi altında kalınarak meydana getirilmiş veya hükümleri değiştirilmiş bir ceza mevzuatı, bazı yazarların deyimiyle "panik mevzuatı", çağın telakkilerine uygun ve toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak hukukî bir araç teşkil edemez. Sözü edilen panik mevzuatı, toplumların, bazı tarih dönemlerinde suçu önlemekteki yetersizliklerinden, vatandaşların haklarını korumak hususundaki başarısızlıklarından kaynaklanmaktadır.

Ceza mevzuatı, çağın gereklerine ve yeniden

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

oluşan millî ve insanlığa ait ortak değerleri vurgulayan, insan haklarını ve toplumsal güvenliği korumayı hedef edinen bir suç ve ceza siyasetine dayanmalıdır."

Öntasarıda teklif edilen değişikliklerin en önemlilerinden biri olarak görülebilecek "İşkence Suçunun Cezalandırılması"na ilişkin 139, 140 ve 141. Maddeler incelendiğinde görülecektir ki, İşkence Suçu ve Cezası, yürürlükteki kanunda düzenlenmemiş bir suçtur ve ilk defa bu Öntasarı ile işkenceye ceza öngörülmektedir. Fakat hangi fiillerin işkence olarak vasıflandırılacağı belirlenmemiştir. Bu konuda madde gerekçesinde sadece Yargıtay İçtihatlarına atıfta bulunulmaktadır. Yani vatandaş, "Kanunu bilmemek mazeret teşkil etmez" kuralı uyarınca işkence suçu nedeniyle ceza alabilecekken, kanunda vasıflandırılmamış bulunduğundan ve Yargıtay İçtihatlarını bilmek zorunda olmadığından ceza verilemeyecektir. Veya işkenceciler, Yargıtay kararlarında belirlenmemiş işkence yöntemleri ile yeni işkence türleri icad edebilecekler, yeni icad işkence türlerinin cezalandırılabilmesine ilişkin düzenlemeler yapılana kadar cezalandırılamayacaklardır. Veya bu konuda yargıya geniş takdir yetkisi verilmektedir. Bu takdir yetkisi bazan Cumhuriyet Savcısı tarafından işkenceci sanıkların işkence suçu yerine "fena muamele" olarak vasıflandırılabilecek bir suçtan yargılanmaları için iddianameye mesnet teşkil edecek ve işkenceci sanıklar için çok az bir ceza talebini gerektirecek, bazan da sanıkların yeterli delil elde edilememesi yüzünden, adli tıp raporları hilafına beraat etmelerine neden olabilecektir.[2]

BİR KARŞILAŞTIRMA

Öntasarı, işkenceye verilecek ceza üç yıl, bu fiilin nitelikli hallerinden biri olarak bir memur tarafından işlenmesi halini ise beş yıl olarak öngörmektedir. Bir insanın ölüm korkusu içinde maddi ve manevi ıstıraba maruz kılınarak ve hürriyetinden de yoksun bırakılarak kendisine karşı konulamayacak kimseler tarafından işlenen işkence fiili beş yıl ile cezalandırılmaktadır.

Öte yandan yine Öntasarıda, mala karşı işlenen suçlardan olup da, cebir, şiddet veya tehditle işlenebilen yağma (gasp) suçunun cezası 10 yıldan başlamakta, silahlı veya geceleyin en aşağı yol kesmek gibi nitelikli hallerde bu ceza 15-20 yıl cezalandırılmaktadır.

Dikkatli bir okuyucu, hukukçu olmasa dahi, bu şekildeki bir düzenlemenin, Öntasarı Gerekçesinde ifade edilen gerekçelere aykırı olduğunu, yine Öntasarının ifadesiyle, *"şuradan buradan derlenmiş hükümlerle, hal ve şartlara tabi olunarak veya bir kısım kamu oyunun yahut baskıların etkisi altında kalınarak meydana getirilmiş veya hükümleri değiştirilmiş bir ceza mevzuatı"* olduğunu çıkarabilecektir.

İnsan akıl ve beden bütünlüğüne kasteden fiillerin, insanların mallarına karşı girişilen saldırı ve el koyma hükümlerinden daha az bir ceza ile cezalandırılmaları önerisi, Öntasarıda zikredilen "evrensel değerlere, çağın telakkilerine ve toplumun ihtiyaçlarına uygun olduğu her halde iddia edilememelidir.

Şimdi ister istemez şu soru akla gelmektedir: Bu panik neden?

SONSÖZ

Öntasarı, Komisyonun kendi deyimiyle, "çağın gereklerine ve yeniden oluşan millî ve insanlığa ortak değerleri vurgulayan, insan haklarını ve toplumsal güvenliği korumayı hedef edinen bir suç ve ceza siyasetine" dayandırılamamıştır.

Tekrar ifade etmeliyiz ki, iletişim imkanlarının gelişmesi ve halkın dış dünyadan da etkilenmesi söz konusu olmasa idi, Ceza Kanununda böyle bir değişikliğe gidilme ihtiyacı hissedilmeyecekti anlamı çıkmaktadır. Diğer bir deyişle, halkın bilinci, yönetimi ve yöneticileri aşacak seviyeye gelmemiş olsa veya kamu gücünün toplum bilincini köreltebileceği şartlar devam edebilecek olsa böyle bir değişikliğe ihtiyaç hissedilmeyecektir.

Yıllardır, halkın içinde olmamış, halktan uzak, teorik tartışmalar içinde muasır medeniyetin nimetlerini(!) topluma taşımaya çalışanlar, biraz da halkın içine girebilseler, teknolojinin gerektirdiği değişikliklerin dışında, temel hak ve hürriyetlerin kısıtlanmasına, yasalarla insanlar arasında ayırım yapılmasına gerek duyulmayacaktır. Teknoloji değişiyor ve buna bağlı olarak yasalarda da değişiklikler yapılabilir. Fakat, birilerinin evrensel değerler olarak ifade ettiği, esasen insana yaradılışında bahşedilen en temel hak ve özgürlüklerinin değişmesi mümkün olmadığı gibi, bunların tespitini Amerikanın keşfi gibi algılamak da mümkün değildir.

İnsanımızın inandığı en yüce değerleri İtalyan veya Fransız Kanunlarından tespit edip devşirmenin lüzumsuzluğu bir yana abesle iştigal olduğu gerçeğini göstermek için, erdemli ve duyarlı aydın kuşağın gecikmemesi dileklerimle... ■

DİPNOTLAR

1 Ord. Prof. Dr. Sulhi DÖNMEZER- Prof. Dr. Feridun YENYSEY, "Karşılaştırmalı Türk Ceza Kanunu ve 1997 Tasarısı, Gerekçeler", Alkım Yayınları, 1998.

2 En önemli örnekleri, "Dışkı Yedirme Davası" olarak adlandırılan ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinde alınan hak ile tescil edilen davada ve son örneği de "Manisa Davası" olarak adlandırılan işkence davasında görülmüştür.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDF compressor

ÖRGÜTLÜ MÜCADELE İÇİN, YENİDEN, HEP BİRLİKTE

Ahmet TUNBAK

Sizce ülkemizin bir numaralı sorunu nedir? Yönetim bozukluğu ve bunun sonucu olan terör ve anarşi mi? Yoksa enflasyon ve adaletsiz gelir dağılımı mı? Devlet içine sızdığı söylenen mafya mı? Ülkenin içinde bulunduğu darboğazın en büyük nedeni olarak gösterilen Güneydoğu meselesi mi?

Bir de dünyamıza bakalım; dünyamızın en büyük problemi çevre kirliliği mi, yoksa açlık problemi mi? Ülkeler arasındaki dengesiz gelir dağılımı mı? Nükleer tehdit mi? Kapitalizm mi daha tehkileli, komünizm mi? Yoksa irtica mı?

Bu sorulara onlarcasını daha ilave ederek, çeşitli çözümler üretmek, kendimizce doğruları seçmek mümkündür. Ama hepsinden önemlisi, objektif olarak gerçekleri ve doğruları ortaya koyabilmektir. Ve daha da önemlisi, bizim görmemize izin verilen gerçekleri ve olayları değil, perde arkasında olanları da tüm boyutlarıyla görebilmek ve akabinde çözüm üretmektir. Meselenin can alıcı noktası da budur. İzin verildiği veya müsaade edildiği kadarını değil, gerçeklerin bütününü görebilmek!

Olaylar ve problemler konusunda, fikirlerimizi dünya ölçeğinde bir sistematiğe oturttuğumuz zaman göreceğiziz ki yazımızın başında ifade edilen ve onlarcasını daha yazabileceğimiz pek çok problem, dünya ve Türkiye ölçeğinde bir bütünün parçalarını oluşturmaktadır. Bu bütünü idrak edince, tıkanma noktalarını tespit etmek ve çözüm yollarını bulmak çok kolay olacaktır.

18. Yüzyılın sonlarında buharlı makinaların keşfi ve sanayiye uygulanması, küçük ölçekli atölyelerde yapılan üretimin, önce büyük atölyelerde makinalarla yapılan üretime daha sonra da kitlesel üretime dönüşmesine neden olmuştur. Kitlesel üretime dönüşen üretim karakteri, yüzlerce, binlerce insanı aynı çatı altında çalışmaya zorylınca işçilerin örgütlenmesi zorunlu hale gelmiş ve sendikalar ortaya çıkmıştır. İşte bu aşama, yüzyıllardır dağınık bir şekilde ve örgütsüz olarak çalışan emek sahiplerinin, sermayeye karşı kitlesel muhalefet aşamasıdır. Pratik olarak bu mücadelenin ortaya konması, teorik bazda dünyamızı Kapitalizm ve Komünizm'in mücadele arenası haline dönüştürmüştür. Yaklaşık ikiyüz yıldır devam eden bu süreç içerisinde, Kapitalizm, sık sık makyaj tazelemiş ve adı bazan Liberalizm, bazan Pazar Ekonomisi bazan da Neo-Liberalizm olmuştur. Şimdilerdeki adı Yeni Dünya Düzeni'dir Çalışan kesimin, emek sahiplerinin cephesi bu hızlı değişme ayak uydurmadığı için, ezilmişliği, mağduriyeti ve haksızlığa uğraşmışlığı daha fazla artmıştır. Dünya üzerindeki ülkelerin çoğunda devlet yönetimini elinde tutan sermaye sahipleri, parasal güçlerine ilaveten politik gücü de kendilerine destek olarak kullanmışlardır. Bu nedenle emeği temsil eden kesim sermayeye karşı mücadele ederken, devlet tüzel kişiliğiyle de

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

mücadele etmek zorunda bırakılmıştır.

Dünya genelinde kısaca özetlediğimiz aşamalardan geçen sendikal hareket, ülkemizde elli yıllık bir geçmişe sahiptir. Amerika ve Avrupa'da uzun mücadeleler sonrası kurulan sendikalar, ülkemizde devlet desteği ile kurulmuştur. Türkiye'nin "Küçük Amerika" olarak nitelendirildiği bir ortamda filizlenen "Türk Sendikacılığı", Kapitalist ideolojinin emniyet supabı olması düşünülerek kurulmuş ve "Devlet Sendikacılığı" geleneği başlatılmıştır. Maalesef, günümüzde de bu geleneği sürdürenler çoğunluktadır.

Cumhuriyet'in, 1923 yılında ilan edilmesi ile birlikte geçilen parlamenter demokratik sistemin odak noktası, yasama yetkisini elinde bulunduran Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. 74 yılda, binlerce milletvekilinin TBMM'de görev yapmasına karşın işçi kökenli milletvekillerinin sayısı ancak on'larla ifade edilebilmektedir. Halihazırda TBMM'de görevli 550 milletvekilini dikkate aldığımızda, işçi kökenli milletvekili sayısının bir elin parmaklarını geçmediğini görüyoruz. Yine, Cumhuriyet tarihine baktığımızda, işçi kökenli başbakan veya başkan yardımcısı görmemiz mümkün değildir.

Bu örnekleri vermekteki amacım, çalışanları devlete ve yöneticilere karşı kışkırtmak değildir. Dikkatleri çekmeye çalıştığım nokta; devleti yönetenlerin % 90'ından fazlası sermaye sahipleri ve sabit gelirli çalışan kesimin dışından gelirken, ancak %1'lik kısmın çalışan kesimden geldiğini belirterek, sermaye sahiplerinin devletle adeta özdeşleştiğini, mevcut yasa ve yönetmeliklerin genelde sermaye sahiplerinin lehine olmasının bu sürecin doğal sonucu olduğudur.

Bizler istemesek de, bize zorla fedakârlık yaptıranlar, sabit gelirlinin ücretini bütçe açığının temel nedeni olarak gösterenler, rantiye kesiminin devleti daha fazla sömürmesine çanak tutmaktadırlar. 1980-1997 tarihleri arasındaki 17 yıl, çalışan kesim için fedakarlıklarla geçen yıllardır. Çalışanların bunca fedakârlığına karşın ülkemizin dış borcu 1980'de 13 milyar dolar iken, 1997 yıl sonu itibarı ile 80 milyar doları bulmuştur. Bizim yaptığımız fedakârlıklar, Selim Edes'ler, Engin Civan'lar, Halil Bezmen'ler ve adını bilmediğimiz daha nice hortumculara kıyak olmuştur.

Hükümetler ve iktidarların sürekli değişmesine karşın, söylemler hiç değişmemekte, ekonomik ve siyasal açıdan istikrarı sağlayamayanlar, ekonomik paket açılması konusunda "*istikrar*" göstermektedirler. İstikrar programlarının enflasyonla mücadele mantığı da, işçinin ücretinin, memurun maaşının, çiftçinin taban fiyatının kısılmasına, bütün dar ve orta gelirlinin alım gücünün daraltılmasına, kısacası halkın lokmasının küçültülmesine dayanmaktadır. Demekki enfasyonla mücadelenin amacı halkın mutluluğu değildir. Eğer enflasyonla mücadelenin amacı halkın mutluluğu olsa idi; halkın %90'ından fazlasını oluşturan işçi, memur, esnaf, köylü ve emeklinin lokmasının küçülmesi esasına dayalı istikrar programları uygulanmazdı. İşte bu noktada "Enflasyonla mücadele kimin için ve neden halkı ezerek yapılıyor?" temel sorusuna cevap bulduğumuz oranda çözüm bulmamız mümkün olacaktır.

1985 yılı, dünyayı temelinden sarsan yeni siyasal oluşumların başlangıcıdır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona eren iki kutuplu dünya, "Yeni Dünya Düzeni" adı verilen Neo-Liberal politikaların uygulanmaya başlandığı tek kutuplu döneme girmiştir. Bu yeni oluşum sürecinde bölgesel bazlı yeni bloklar (Avrupa Birliği, NAFTA, Uzak Doğu Bloğu, gibi) oluşmaya ve ulusal devletler modelleri terkedilmeye başlanmıştır. Ekonomik ve siyasal alandaki bu gelişmeler, dünya genelinde özelleştirmelere ve sosyal güvenlik sistemlerinin zayıflamasına yol açmıştır. 1985 öncesi iki kutuplu Dünya'da, geniş sosyal güvenlik sistemi ile işçi ve işçi hakları korunmaya çalışılırken, 1985 sonrası bu politikalar terkedilerek, kayıtsız-şartsız olarak işletmeler korunmaya başlanmıştır. Başka bir ifade ile "İşçi üretim yaptığı için işletme ve patron vardır" ifadesi terkedilerek "işletme var olduğu için işçi vardır" mantığı dayatılmaya çalışılmaktadır. Her ne olursa olsun maksimum kârı amaçlayan bu mantalite, önüne gelen bütün engelleri bertaraf etmektedir.

Çevreyi kirleten biz değiliz, çünkü bizim fabrikalarımız yok. Ülkeyi anarşi ve teröre sürükleyen biz değiliz, çünkü ülkeyi biz yönetmiyoruz. Enflasyonu azdıran biz değiliz, çünkü yıllardır fedakârlık yapıyoruz. Son yirmi yılda ülkemizde çok büyük değişiklikler olmuştur. Son 5 yıl içeresinde iktidara gelmeyen hiçbir siyasi parti kalmamıştır. Fakat yıllardır değişmeyen bir şey vardır; o da, sermaye her zaman istediğini yaptırmıştır. 5 Nisan 1994 krizinde yüzbinlerce insan işsiz kalırken, büyük holdinglerin 1994 yılını çok yüksek kârlarla kapatması bunun en son örneğidir. Ne pkk, ne irtica, ne de enflasyon sermayenin yükselişine engel olmamıştır. Fakat çalışan kesim, ortaya atılan suni farklılıklarla hep parçalanmıştır. Eğer, üzerimizde oynanan oyunları farkedemeyip bölünmüşlüğümüze ve tepkisizliğe devam edecek olursak, sendikalar yakın bir gelecekte yok olmaya ve toplu iş sözleşmeleri de iyi niyet temennileri olmaya mahkumdur. ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

İTAAT VE KURTULUŞ AMELİ KURBAN

Metin ÇIĞRIKÇI

"İbrahim'e halim bir erkek çocuk müjdeledik. Çocuk yanında koşma çağına erişince İbrahim ona; "Yavrucuğum" dedi, "Ben rüyamda görüyorum ki seni kesiyorum, düşün bak, ne dersin?" Çocuk; "Babacığım, sana emredileni yap, inşaallah beni sabredenlerden bulacaksın" dedi.

İkisi de böylece Allah'ın emrine teslim olup İbrahim oğlunu kurban etmek için çocuğu alnı üzerine düşürünce Biz ona; "İbrahim" diye seslendik. "Sen rüyaya sadık kaldın. İşte Biz samimi davrananları böyle mükafatlandırırız."

Gerçekten bu kurban etme, apaçık bir sınav idi. Biz fidye olarak İbrahim'e büyük bir kurbanlık verdik" (Sâffât/101-107)

İbrahim, İsmail'ini, en sevdiği varlığını, biricik yavrusunu, Rabbi'nin bu güzel nimetini Rabbi emrettiği, Rabbi böyle istediği için gözden çıkarmış, ondan vazgeçmiş, onu Rabbi için feda etme teslimiyetini göstermişti.

Bir insan için en kıymetli varlıklarından birisi olan evlat, ancak onun asıl sahibi ve onu istediği gibi tasarruf etme yetkisine sahip olan Allah için feda edilebilir; kurban edilebilir. Allah'tan başka hiçbir güç, insanın, biricik yavrusunu fedâ etmesini sağlıyamaz.

Allah'ın tek otorite, tek saygı duyulup sevgi gösterilmeye layık güç olduğu, Allah'ın herşeyin maliki olduğu ve insan hayatına müdahale yetkisine sahip bulunduğu gerçeğini ifade eden Tevhid'in sembolü İbrahim, bir can kurban edilebilecek kadar Rabbi'nin söz sahipliğini ispat için böyle imtihan edildi! Ve İsmail'ini kurban etme imtihanını, büyük bir iman ve teslimiyetle başardı. Böylece nesiller boyu selamla anılan tevhid lideri oldu....

Allah'a teslimiyet ve itaatin sembolü ve ispatı olan kurban hacc'la daha bir anlam kazanıyor; bütün ümmetin, toplanma, kaynaşma, dayanışma ve Rabbiyle ahdini yenileme (Bakara/125) amacıyla emin beldeye, Kabe'ye akın etmesiyle bir heyecan ve coşku seline dönüşüyor. İbrahim'in, kurban edilme imtihanını sabırla aşabilen oğlu İsmail'le Allah'ın yeryüzündeki tevhid nişanı olarak inşa ettikleri mekan Kabe'ye nefislerini kurban etmeye koşuyor müminler. Yılda bir kez topluca, İbrahim'in İsmail'ini kurban etmesi gibi gönüllerindeki her tür dünyevi sevgileri adeta yere yatırıp kurban etmek için Rablerinin çağrısına icabet ediyorlar...

Kurban; *"Biz her ümmete bir kurban ibadeti emrettik ki Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanların üzerine O'nun adını anssınlar. İlahınız tek bir ilahtır, yalnız o Allah'a teslim olun. O alçakgönüllü ve içten inan edenlere müjdele. Onlar ki Allah'ın adı anıldığı zaman kalbleri titrer."* (Hacc/34-35) âyetlerinde apaçık ortaya konduğu gibi Allah'ın ilahlığına teslimiyetin, yalnızca Rabbin emirlerine ve yasaklarına, itaatin en güzel örneği.

Kurban, insanoğluna sevimli gelen günahları terketmesini sağladığında hakkıyla ifa edilmiş olur. Kurban ihtiyaç sahibi, zavallı, hayatın imkansızlıkları içinde bunalmış, çaresiz ve belki de en yakın akrabası, komşusu tarafından bile unutulmuş fakirlere Allah'ın bir ikramı imişçesine dağıtıldığında (Hacc/36) gerçek maksadına ulaşmış olur. Böylece insanlığın, merhametin ve Allah'a teslimiyetin gereği olarak bütün yıl boyunca muhtaçları gözetmenin toplumsal dayanışma sorumluluğunun kuvveden fiile geçirildiği bir ibadet olur Kurban...

"O halde Rabbin için namaz kıl, kurban kes" (Kevser /1-2)

Böylece şirkin, küfrün, tağutiliğin, toplumları mahkum ettiği fakirliklerden, ezilmişliklerden, azgın zenginlerin garibân ve muhtaçlarla çalışanlara karşı çıkarcı, bencil tutumlarından kurtuluşun ancak islam kardeşliğiyle, islami dayanışmayla mümkün olacağı anlaşılmış olsun!

Ve böylece bütün insanları, Rabblerini terkettirip sahte ilahlara, beşeri putlara ve kendi menfaat ve iktidar düzenlerine itaat ettirme tuzaklarına karşı konulabilmiş olur.

Kurbanların, Allah'ın ilahlığını ve İslam'ın gerçek hayat nizamı oluşunu kitleler halinde ilan etme sembolü olması, kurbanların; takvanın, bereketin, imanın bir ümmet, bir cemaat halinde dayanışma, yardımlaşma örnekliğiyle sembolleştirildiği bir amel, bir eylem, bir kurtuluş olması ümitleriyle. ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

EY AZİZ KARDEŞ!

Nedir aramızdaki ayrılık gayrılık böyle? Nedir, haber-i İlahide bildirildiği veçhile "parça parça" olmuş gibiyiz. Oysa biz hiçbir şekilde onlar gibi olmamış olmalıyız. (6/159). Bize Allah'a "ittika edin, salata devamlı olun, müşriklerden olmayın, ki, onlar dinlerini darmadağınık etmiş, parti parti olmuşlardır" Bu hallerinden eziklik duyacakları yerde, bir de böbürlenir manzaralar sorgiler olmuşlardır. (30/32). Sakın bizlerin görüntüleri de böyle olmasın.

Ey aziz! Hani, "Mü'minler kardeş" değil miydi? (49/10). Müslümanların mümeyyiz vasıfları "doğru yolu aramış" olmaları değil miydi? (72/14). Biz kardeşler neden yolumuz üzerinde araştırıcı değiliz de, çoğunlukla mukallidane saplantılarla avunup duruyoruz? Erkek ve kadın her mümin ve mümineye, ebedi saadete açılan yüce yolun üzerinde nasıl yürüneceğini öğrenmek farz kılınmışken, neden her mümine sıhhat alameti olan bu izzetli ibadeti bir kesime terk ederek kendimizi neden taklit marazına boyun eğer kılmışız?

Bilmiyorsanız eğer taklide razı olmayın; bilen, yanlış şeyler söylemekte korunmuş bulunan zakir bilenlerden sorup öğrenin (16/43). Şu geçici imtihan alemimiz için didinip dururken; en basit bir işimiz için bile bilgi edinmeye yönelirken, neden ebedi alemdeki saadetimizin nasıl kazanılacağını öğrenmeye gayret sarfetmiyoruz? Suçu radyo, televizyon ve sorumsuz mevkuteler gibi zaman katillerine yüklemekle kurtuluşa ereceğimizi mi sanıyoruz? Günümüzün seküler dünyasının maddeci, ya da çoğu mideci medyasından hayır beklenir mi hiç! Bazı bazı faydalandıklarımızda bile, hak batıl karışımı hurafeler bulaşımı mülevves medyadan şikayetçi olmayan; onlara tenkidler getirmeyen nemelazımcı zihniyetin şerrinden korunmaya çalışmayanlardan başka suçlu aramak zihni tıkanıklıklara alamet değil de nedir?

Ey aziz kardeş, Öğrenci ol, öğretici ol; hocan olsun, (muallimin) öğretenin olsun, fakat hiçbir zaman sevdiği-saydığı salih gördüklerini Rab edinenler gibi olmamalısın. Anan olsun, baban olsun, hocan üstadın olsun fakat hiçbir zaman yaratandan başka kimse Rabbın olmasın; sonra "rahiplerini, Meryemin oğlu mesihi Rabler" edinenler gibi olur kınanırsın. Suçu tağutlara, bel'amlara; muhassımlara yüklemekle kurtulabilirmiyiz? Onlar fonksiyonlarını icra ediyorlar; ya biz ne yapıyoruz, dinimizi öğrenip, gayretimizi artırıp takvamızı takviye edebiliyormuyuz? Mes'ele işte bu. "Allah, ancak muttakilerden kabul eder" (5/27).

Ey aziz kardeş! Bizleri yaratıcımız seçmiş ve adımızı da "Müslüman" koymuş (22/78). Ve bu büyük nimeti kemale erdirip ondan razı olmuş (5/3). Ayrıca, "kim İslamdan başka bir din ararsa" zarara uğrayacağını haber vermiş (3/85). Çünkü kurtarıcı yegâne "Hakdin Allah indinde ancak islamdır" (3/9) Ve buyruluyor şu (mübarek millet, birtek ümmet olarak sizin ümmetinizdir. Ben de sizin Rabbinizim,

Said ÇEKMEGİL

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Binaenaleyh artık takva üzere olun" (23/52). "Fakat (bu net buyruğu anlamayıp uymayanlar) dinlerinde (yine) fırkalara ayrılmak, her fırka kendilerininkileriyle böbürlenmek suretiyle parça parça oldular. Şimdilik sen onları bir vakte kadar sapıklıkları içinde bırak" kalsınlar (23/53, 54), sen kendine bak kendini islâm çizgisinden kaydırma. "Sapanlar size (sana) zarar veremezler" (5/105)

Azizim! müslüman olma kerametini muhafaza eden her şerefli insan (17/70) gibi bir ahit altına girmiş olduğumuzu unutmayarak, şu ilahi ihtarı hatırlayalım: "Ey iman edenler, bağlandığınız ahitleri yerine getirin" (5/1). "Hepiniz birden Allah'ın ipine sarılın; parçalanıp dağılmayın" (3/103). Sonrası mı, "Artık Allah'a güvenip dayanın" (5/23); "Müminler ancak Allah'a güvenip dayanmalıdır" (3/160).

İblisler yolumuzun üzerine oturup insanların ebediyeti konusunda vesvese vermektedirler; onların şerrinden insanların Rabbine sığınalım (114/6). Ve hatırlayıp hatırlatalım ki, o vesvesecilerin, Rablerine güvenip dayananlar üzerinde hiç bir hakimiyetinin olmayacağı muştusu da vardır (16/99).

Tekraren, teyiden diyelim ki: Rabbimiz milletimizin adını müslüman koymuş; farkında olmadan bu ihatalı ismi beğenmiyormuşuz gibi neden başka başka adlarla çağırılmaya razı olmuşuz? Nedir kardeşim bu halimiz, Allah'ın verdiği bu çok ihatalı, çok güzel ad bizlere yakışmıyor mu ki, tarikatçı, şeriatçı, tasavvufçu; şucu bucu gibi adlarla anılmaktan rahatsızlık duymaz olmuşuz. "Ben şüphesiz müslümanlardanım diyen kimseden daha güzel sözlü kimdir?" (41/33) buyruluyor. İnsanımız bundan daha güzel söz mü bulmuş ki, yüzyıllar boyu bir takım hizip adlarıyla ayrı ayrı gurup adlarıyla ayrı ayrı kamplardayız? Görüşlerimiz ayrı olabilir, fakat gönüllerimizin ayrı çarpması bizleri vebal altında tutar. Rabbimiz bir, peygamberimiz bir, kitabımız bir; kalplerimiz neden bir olmasın?

Neden mi? Mesela bakınız, islam kelimesi, teslim olma mefhumunu da ifade eder. Bizler elbetteAllah'a teslim olmuş müminleriz. Neden bir beşere, ölünün yıkayıcısına teslim olduğu gibi teslim olmayı öneren yanlışlığı düzeltmek akıllara gelmiyor? Neden tenkid ibadetini işletmiyoruz?

İslamla mutlu olmaya koşmakta olan sevgili kardeşim! Sana kaynak olarak vahyi ilahi, örnek olarak Resullullahı yeterli bumuyor musun ki, sevaba da hataya da ihtimali bulunan bir beşeri, bu beşer isterse en salih bir insan bulunsun, senet edinen bilmezleri ikaz etmiyorsun? Yegâne şaşmaz hüccet Allah'a aittir. (6/149) Lüzumsuz münakaşıcıların "hüccetleri Rableri indinde boş"tur (42/16). Neden Resul tebliğlerinin yeterli hüccet olduğu unutulmuş da, İslam'a çeşit çeşit "Hüccetül-İslâm"lar tedarik eden kontrolsuz gayretkeşler ikaz edilmezler haldedir? Çoğunluk neden bu yanlışların farkında olup ikazlar getirememiştir?

İslamla mutlu olmaya koşmakta olan sevgili kardeşim! Sana kaynak olarak vahyi ilahi, örnek olarak Resullullahı yeterli bumuyor musun ki, sevaba da hataya da ihtimali bulunan bir beşeri, -bu beşer isterse en salih bir insan bulunsun- senet edinen bilmezleri ikaz etmiyorsun? Yegâne şaşmaz hüccet Allah'a aittir. (6/149) Lüzumsuz münakaşacıların "hüccetleri Rableri indinde boş"tur (42/16). Neden Resul tebliğleri yeterli hüccet olduğu unutulmuş da, İslam'a çeşit çeşit "Hüccetül-İslâm"lar tedarik eden kontrolsuz gayretkeşler ikaz edilmezler haldedir? Çoğunluk neden bu yanlışların farkında olup ikazlar getirememiştir?

Ey aziz kardeş! çoğunluğu oluşturan bazı kardeşlerimiz bilmeden; farkında olmadan, şu ana kadar şucu bucu olarak anılmaktan rahatsız olmamış bulunuyorsa sebebi: tahkiki bırakıp, taklidi meslek edinmekten başka birşey değildir. Taklid marazı İslam alemine az mı zarar vermiştir; tedavi yöntemleri geliştirilmedikçe de bu müzmin hastalıktan kurtulmak mümkün olur mu sanılıyor? Çoğu insanımıza şeref veren tahkik yolunu tıkayan, taklit çıkmazlarına sokan taklidi besleyen 'bilmediğini bilmeyen' cehalet! Ah cehalet! "Rabbim, benim ilmimi artır de" emrine ne zamana kadar bigane kalacağız? Mukallitlerden çektiğimiz yetsin artık...

Ey Kitabullaha muhatap olmanın şerefini taşıyan insan; "Gelin hepimiz bizimle sizin aramızdaki müsavi bir kelimeye gelin. (Gelin de) Allah'tan başkasına abid olmayalım; Ona hiçbir şeyi (hiçbir kimseyi) eş tutmayalım. Allah'ı bırakıp da kimimiz kimimizi Rabler (Olarak) tanımayalım" (3/64). "Hamd Allah'a, selam Abidlerine olsun (27/59). ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Modern Şehirlerin Geleneksel Bir Sapması

BÜYÜCÜLÜK -II

Ahmet BAYDAR

C- DİNİN BÜYÜYE BAKIŞI

Modern fen bilimleri, özellikle kara büyüyü kendi metodları dışında bir iddia olarak görür. Tecrübe edilmeyen büyü çeşitlerinin, gerçekliğini onaylamaz. Onları metafizik alana iter. Metafizik alanın en güçlü hakimi de tartışmasız dindir. Şimdi dini metinlerin bu konudaki yargısına bakmak istiyoruz.

a) Tevrat'ın Büyü Hakkmdaki Yargısı

Kitab-ı Mukaddes, fetiş aracı olan şeylerin atılmasını emreder.[30] Gelecekten ve gaybdan haber verme aracı olan, her türlü kehânet ve falı da yasaklar.

"Aranızda oğlunu yahut kızını ateşten geçiren, yahut falcı, yahut münecciın, yahut sihirbaz yahut afsuncu, yahut ölülere danışan bulunmayacak."[31]

"Cincilere ve bakıcılara dönmeyin, murdar olmak için onları aramayın."[32]

Böyle olmasına rağmen Kilise, fal işine kurum olarak karışmıştır. Tarihte kuşların hareketlerinden anlam çıkaran kilise mensubu Augureler bulunmuştur. Eski Roma'da kuşların hareketlerinden dini ve dünyevi kararlar çıkaran kimseler yetiştirmek için, rahip koleji açılmıştır.[33]

b) Kur'ân-ı Kerîm'in Büyü Hakkındaki Yargısı

1- ***Büyü, Öğrenilebilen ve Basiretle Çözülebilen Göz Bağcılıktır.***

Hz. Musa'nın doğup büyüdüğü eski Mısır'ın sakinleri Kıptiler'di. Onların en büyük uğraşısı da büyü idi. Hz. Musa'nın peygamberlik çağı, insanlık tarihinde büyünün çok yaygın olduğu bir dönemdir. Kur'an'ın nakline göre; Firavn, mucize olarak elini parlak bir şekilde gösteren Musa (a.s.) hakkında sihirbazlara karşı şöyle seslenmişti.

"Doğrusu bu bilgin bir büyücü; sizi büyü ile yurdunuzdan çıkarmak istiyor; ne buyurursunuz"?[34]

"Firavun: "Ben size izin vermeden ona inandınız ha!

Anlaşıldı o sizin hepinize büyücülüğü öğreten büyüğünüz."[35]

"Ben izin vermeden ona inandınız öyle mi? O size, büyüyü öğreten büyüğünüzdür."[36]

Bu âyetler, büyünün bir bilimle elde edildiğinin, en azından o günlerde de bilindiğinin bir delilidir. Kur'an'ın bu beyanlarından anlaşılması gereken şudur. Hiçbir kimse, anasından büyücü olarak doğmaz. Kimse bir başkasından ödünç bir kudret de alamaz. Ancak bu konudaki beceri ve maharetini geliştirebilir. Bu da, öğrenmede herkesin eşit olduğu bir imkanla olabilir. Bu tür bir âyet, durumu Firavun hânedânının ileri gelenlerinin ağzından nakleder.

"Firavun toplumunun ileri gelenleri şöyle konuştular: "Bu adam gerçekten çok bilgili bir büyücü."[37]

Demek ki, büyünün yaygın olduğu zamanlarda bile, onun aldatan bir disiplin olduğu bilinmekteydi. Hz. Musa ile ilgili olan bir ayette büyünün; sebepleri gözden kaçıran bazı alet ve edevatla yapılan, izleyenlerin gözlerini yanıltan bir disiplin olduğu açıklanmaktadır.

Büyücüler: *"Ey Musa! Marifetini ya sen ortaya koy veya biz koyalım". Musa: "Siz koyun" Sihirbazlar marifetlerini ortaya koyunca insanların gözlerini büyülediler ve onları ürküttüler, büyük bir sihir yaptılar."*[38]

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Bu cins ayetlerden birisi de büyücülerin, hayali hakikat gibi gösteren işleri karşısında Mûsâ peygamberin hayretini anlatır. Bu âyette, yapılan büyünün bir göz bağcılık olduğu gayet açıktır.

"Bir de ne görsün; onların ip ve sopaları büyülerinden dolayı, hakikaten koşuyor gibi görünüyor."[39]

İnkâra şartlanmış olanlar, Hz. Muhammed'in mesajını ruhlara yaptığı etkiden dolayı es-Sihr, yani büyü olarak nitelemişlerdi. Yaptıkları gizli oturumda, basireti olan kimsenin göz göre göre bu büyüye kapılmaması gerektiğini birbirlerine fısıldamışlardı.[40] Yani basiretin büyüyü çözmesi gerektiğini düşünebiliyorlardı. Kur'an'ın bu hususta onlara cevabı şöyledir.

"İşte budur yalanlayıp durduğunuz ateş! Bu da mı büyü?! Yoksa siz mi (basiretle) görmüyordunuz? Dalın ona! Artık ister sabredin ister sabretmeyin. Sizin için hepsi birdir. Siz ancak yapıp ettiğiniz şeylerin karşılığıyla yüzyüze geleceksiniz"[41]

Yani, aldatan bir büyü diye vahyi kabul etmiyordunuz. Onun haberlerinin gerçek olamayacağını söylüyordunuz. Bu nedenle ateşe gireceğinize de inanmıyordunuz. Bu da mı büyü, yoksa basiretiniz mi yoktu?

Kur'an'ı Kerim, sözleri toplumda büyü etkisi yapan peygamber'i şâir ve kâhinlere benzetenlerin de düşünmekle bu şartlanmışlıktan kurtulabileceklerini söyler.

"Bir şairin sözü değildir o. Ne kadar da az düşünüyorsunuz? Bir kâhinin sözü de değildir o. Ne kadar da az düşünüyorsunuz?"[42]

2- Kehânette Bulunmak Maksadıyla, Onları Etkilemek İçin Gök Cisimlerine Tapınmak Şirkdir

Kehânet astrologların işidir. Astroloji disiplininin de ilk temsilcileri Bâbilliler'dir. Onlar hem gök cisimleriyle kehânette bulunuyor, hem de güneşe, yıldızlara ve gezegenlere tapıyorlardı.

Câhiliye dönemi Araplar'ında da bu inançlar vardı. Araplar pek çok yıldızı takdis ediyorlardı. Güneşin kulu anlamına gelen Abdü'ş-Şems, Hicaz coğrafyasında yaygın bir isimdi.[43] Onlara göre Güneş, Ay ve Zühre üç tanrıydı. Lât, Menât ve Uzza ise güneşi temsil eden birer tanrıça idiler. Güneşe tapınanlar, günde üç defa güneş tapınağının önünde dua ederlerdi. Ay tanrısını temsil eden Hubel, kâbede bulunmaktaydı. Belki de Kâbe'deki üç yüz altmış dikili taş, Babillerin bir tesbiti olan, dünyanın güneş etrafındaki bir yıllık seyrini bildiren üç yüz altmış sayısı ile alâkalıydı.

Arabistanda Sâbiîler olarak bilinen mezhep mensupları, yıldızların ruhları olduğunu iddia ederlerdi. Onlardan bir kısmı bizzat yıldızlara bir kısmı da yıldızları temsil eden mâbedlerdeki putlara taparlardı. K. Kerîm bu tip tapınmacılığı yasaklarken şöyle der:

"Gece ile gündüz, güneş ile ay Allah'ın varlığının belgelerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin; eğer Allah'a kulluk etmek istiyorsanız, bunları yaratana secde edin"[44]

Buna benzer bir beyan da Kureyş sûresindedir. Burada, içi tapınmak için yapılan taşlarla doldurulmuş olan bir mâbedden söz edilir. Burası her halde Kâbedir. K. Kerîm, insanların bu mabede değil, onun Rabbine ibâdet etmelerini ister. Bu uslub, güneşe ve aya değil, onları yaratana secde etmeyi buyuran yukarıdaki ayetin anlamını yineliyor gibidir.

"Bu evin Rabbine ibadet etsinler. O ki onları açlıktan doyurup kurtardı ve kendilerini korkudan güvene çıkardı"[45]

3- Müneccimlik Şeytanlıktır

Hz. Peygambere isnad edilen haberlere göre, müneccimlerin söylediği bazı doğrular, cinlerin dostlarına fısıldığı şeylerdendir.[46] Bu da şöyle olur. Melekler bulutlara inip semâvî bir emir verirler. Şeytan onlardan işittiklerini kâhinlere bildirir. Sonra kâhinler kendilerinden yüzlercesini daha katarak dostlarına fısıldarlar.[47]

Kur'an'da Yakın Gök'ten bahseden bazı bölümlerde şeytanların orayı dinlediklerine atıfta bulunulur. Ancak orası, lambalarla,[48] ve gezegenlerle donatılmış,[49] böylece şeytanlardan korunmuştur.[50] Artık onlar, meleklerden oluşan yüce topluluğu dinleyemezler. Her taraftan atılarak orayı[51] dinlemekten uzaklaştırılırlar.[52] Bu nedenle yakın gök onlar için gayb hakkında haber uydurma ve atma yerleri olmuştur.[53] Eğer bir söz çalan olursa, o zaman da onun arkasından apaçık[54] ve delici bir alev yetişir.

"Biz o yakın göğü bir süsle, yıldızlarla süsleyip donattık. Ve her türlü inatçı-âsi şeytandan koruduk. onlar ne kadar çırpınsalar da o yüce konseyi dinleyemezler. Ve her taraftan atışa tutulurlar; Kovulurlar. Ve onlar için yakalarını bırakmayan bir azap vardır. Yüce heyetten bir söz çalıp çarpan olabilirse de onun peşine hemen delici, bir alev takılır.[55]

Kur'an'ın tanıttığı şeytanlar, süsleme ve yaldızlamalarıyla insanın dengesini bozan negatif niteliklere sahip varlıklardır. Bunlar, insanlardan da cinlerden de olabilirler. Kur'an, birinci semadaki yıldızların hareketlerine bakarak, yalan ve yanlışlarıyla halkı kandırma niteliklerinden dolayı, Astrolog ve Medyumlara 'Şeytan' der. Onların yakın gökten yüce topluluğun konuşmalarını dinlemeleri, ilahi takdir ve planı almaya çalışmalarından kinayedir. Yukarıdaki ayetin beyanına göre onlar bunu başaramayacaklardır. Bazı söyledikleri, tesadüfen ilahi takdire uygun düşse de, onun ardından, delice bir

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

alev yetişeceği belirtilmektedir.

Sözü edilen bu alevin Kur'an'daki karşılığı 'Şihab'dır. Bu kelime şeytanla ilgili olan yerlerin dışında, Kur'an'da bir yerde daha kullanılır. O da Hz. Musa'ya vahyedilen yerde görülen ışığın adıdır.[56] Işık bu ayette Musa Peygamber'e yapılan vahyi sembolize eder. Delici anlamındaki kelimenin karşılığı olan 'Sâkib' de, şeytanla ilgili bölümün dışında sadece bir yerde anılır. O da 'en-Necmü's-Sakib' biçimindeki bir tamlamada, Hz. Muhammed'i ya da O'na indirilen vahyi niteleyen bir sıfat olarak geçer.[57]

Yani Kur'anda bulunan her iki kelime de mecazen vahyi temsil etmektedir. Öyleyse şunu söyleyebiliriz. Bir astrolog ya da medyum, eğer şeytanca kehânetlerinde isabetli olurlar da, halk arasında bulanıklığa sebep olurlarsa, hemen arkasından bir Peygamberin mesajı, onların oluşturduğu bu bulanıklığı giderir. Bu durumu cin olan şeytanların kendileri de itiraf etmişlerdir;

"Doğrusu biz göğü yokladık; onu sert bekçiler ve alevlerle dolu bulduk. Doğrusu biz, göğün dinleyebileceğimiz bir yerinde oturduk; ama şimdi kim dinleyecek olsa, kendisini gözleyen bir ateş buluyor."[58]

Cinlerin bu itirafı, Kur'an'ın nazil olmasıyla, bu konudaki hurafelerin yıkılmasından kinâyedir.[59]

Astrologlara şeytan diyen başka bir beyan da Bakara, Sûresindedir. Yüz ikinci âyetin bidâyetinde şöyle buyrulur:

"Oysa Süleyman kafir değildi, insanlara büyü öğreten şeytanlar kafir olmuşlardı"

Burada şeytan kelimesi çoğul olarak kullanılıyor. Yaptıkları büyü işiyle de kafir oldukları söyleniyor. Onların isyankârlığı ve küfrü Adem'e isyanından bu yana zaten bellidir. Kafir olduklarının, burada ayrıca belirtilmesinin sebebi ne olabilir? Bir de eğer bu şeytanların kökten farklılıkları varsa, insanlara nasıl büyü öğretebilirler?

Açıktır ki, bu âyette 'şeytanlar' terimiyle kasdedilenler, şeytanca niyetler taşıyan insanlardır.[60] İşte bu nedenle ayette, onlara şeytan dendikten sonra ayrıca kâfir olduklarından söz edilebilmiştir. Diğer insanlarla aralarında bir köken farkı olmadığı için de onlara medyumluk yapma yollarını öğretebildikleri belirtilmiştir.

4- Cinler Geleceği Bilmezler

Konularını ve cin kelimesinin kullanılış biçimini esas alarak Cin'den söz eden âyetleri beş grupta toplayabiliriz.[61]

Birinci Grup: Bu tür âyetlerin konusu yaratılıştır. Cin anlamına gelen kelime ise can biçimindedir. Kur'an-ı Kerim'de iki yerde can'ın ateşten, insanların da topraktan varedildiği söylenir. Yani can ile insanın kökenleri farklıdır.[62]

İkinci Grup: Bu âyetlerde bahsedilenler, çeşitli toplumların inançlarında ilahlaştırılmış olan cinlerdir. Bu inanç, vahyin indiği coğrafyada yaşayan Sâmî toplumlar tarafından da kabul edilmekte, Allah'la o mevhum cinler arasında bir soy ilişkisi bulunduğuna inanılmaktaydı. Bunlar, insanların karşısında başarısız duruma düştükleri ve makul bir izah tarzı bulamadıklarında cin tabir ettikleri doğal güçler olabilir. Eğer böyleyse bunlar var olduğu sanılan hayali cinlerdir.[63]

Bu âyetlere dikkatle bakılırsa, kendisine inanılan bazı cinlerden söz edilir. Ancak onların mâhiyetleri belli değildir. Nitelikleri anlatılmak yerine, bu konudaki inançlar, olduğu gibi nakledilmektedir. Kur'anın bu beyanlardaki hedefi, insanları saplandıkları cin korkusundan kurtarmaktır.[64]

Üçüncü Gruptaki cinler ise, daha önce tanındığı halde, kendileri hakkında konuşulduğu anda orada bulunmayan, yahut tanınıp bilinmediği için gizli kalan kimselerdir.[65] islâm tarihindeki cin olayları da bu cinstendir.[66]

Dördüncü Gurup âyetlerde, insanların şerlerinden söz edilmektedir. Kullanılan biçim ise, cin-ins, ya da ins-cin şeklinde ikilidir. Bu ikili genelde, büyük-küçük der gibi, birbirinin karşılığı olarak kullanılmaktadır. İns ve cin, yani tanınan tanınmayan, yerli yabancı, köylü şehirli, siyah beyaz, yaşayan yaşamayan, yöneten yönetilen herkes.[67]

Beşinci Grup Hz. Süleyman'a hizmet eden cinlerden bahis vardır. İşte üzerinde durduğumuz konuyla alakalı olan cinler bunlardır.

Yühûdiler, yaptıkları büyü işlerine, hep Hz. Süleyman'ı vesile etmişlerdir.[68] iddialarına göre, O tılsımlı bir mühürle, bütün varlıkları buyruğu altına almıştır.[69] Hz. Süleyman bir çok sihir kitabının müellifi olarak gösterilmiş, dünyanın uzak köşelerinde bile kuşcular güvercin yakalamak için O'nun adını kullanmışlardır.[70] Bu iddiaların temelinin, Hz. Süleyman'ın geleceği bilmek için, astorolog ve kâhinleri devlet işlerinde kullanmış olduğu zannına dayandığı muhtemeldir. Nitekim ahd-i Atikte'ki ifadeye göre, Kâhinler, Dâvud ve Süleyman gibi yöneticilerin bir numaralı yardımcıları olmuştu. Onlar yeni atanan kralı mesheder ve Rab Yahova'nın ahid sandığını taşırlardı.[71]

Kur'ân-ı Kerim Hz. Süleyman'ın, astrologları çalıştırdığını doğrular. O'nun ins ve cin'den düzenli orduları olduğunu da belirtir.[72] Fakat Kur'an'dan anlaşılan, O'nun kehanetle değil hikmetle kararlar aldığı,[73] astrologları da kehanette bulunmaları için değil, el sanatlarında ve deniz işlerinde çalıştırdığıdır. Onları mabed ve kale yapımında çalıştırmış, büyük kazanlar, havuz gibi büyük çanaklar ve heykeller yaptırmıştır.

"Cinlerden öylesi vardı ki, Rabbinin izniyle onun önünde iş yapardı. Onlardan hangisi buyru-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ğumuzdan yan çizse, alevli ateş azabını kendisine tattırdık. Onlar Süleyman için, kalelerden, havuzlar gibi çanaklardan, yerinden kaldırılmaz kazanlardan ne dilerse yaparlardı. Ey Dâvud ailesi, şükür olarak iş yapın. Kullarım içinden şükredenler o kadar az ki"[74]

Başka bir âyette bu cinler'den şeytanlar diye söz edilmektedir. Bu uslub, Hz. Süleyman'a hizmet eden cinlerin yukarıda tanımı geçen, şeytan Astrolog'lar olduğunu doğrulamaktadır. Nitekim âyetten anladığımıza göre onlar, maddi unsurlarla halkla bir arada çalışmışlardır.

"Dalgıçlık yapan ve bundan başka işler de gören şeytanlardan da onun buyruğu altına verdik. onların hepsini gözetiyorduk"[75]

Süleyman Peygamber, inşâsında çalıştıkları mescidin yapımı bitsin diye, ölümünün bir süre cinlerden gizli tutulmasını planlamıştı. Öldükten sonra cesedi bir sopaya dayandırılığı için, cinler O'nun ölümünün farkında olmadan, hizmetine bir yıl daha devam etmek zorunda kalmışlardı. İnşaat da bu sürede bitmişti. Sopayı kurtlar kemirerek çürütünce, onun bedeni desteksiz kaldığı için yere yığıldı. Cinler de Hz. Süleyman'ın ölmüş olduğunu ta o zaman anlayabildiler.[76]

"Süleyman için ölüm hükmünü verdiğimizde, onun ölümünü, değneğini yiyen bir ağaç kurdundan başkası onlara göstermedi. Süleyman yere yığılınca, açıkça anlaşıldı ki, cinler gaybı bilmiş olsalardı, o alçaltıcı azap içinde bekleyip durmazlardı."[77]

Demek ki bu cinler Hz. Süleyman'ın emrinde, insanlarla birlikte saray ve mescid inşaatında çalışan şeytanlardı. Bir kısmı da isyan çıkarmamaları için zincirle birbirlerine bağlanmışlardı.

"Bunun üzerine; Biz de, istediği yere onun buyruğu ile kolayca giden rüzgarı, bina kuran ve dalgıçlık yapan şeytanları, demir halkalarla bağlı diğerlerini onun buyruğu altına verdik."[78]

Ayrıca, geleceği bilme iddiaları da vardı. Ama geleceği bilmek şöyle dursun, cesedini arada sırada gördükleri için, hizmetinde bulundukları Süleyman'ın ölümünün dahi farkında olmamışlardır.

Bütün bunlardan hasıl olan netice şudur. Kur'an'ı Kerim, astrolog ya da büyücülerin, görülmez bazı kuvvetleri kullanarak bir iş yapabilme iddialarını onaylamamakta, aksine iddialarını boşa çıkarmamaktadır.

5- *Büyücüler Ne Yaparlarsa Yapsınlar, Başarılı Olamazlar*

Büyücü ister iyi ister kötü bir amaçla iş yapsın, başarılı olamaz. Yaptığı iş ne olursa olsun, birşey elde edemez. Yani, kimseden kalıcı bir tesir, ve hiçbir toplumda süregelen inanç sistemi oluşturamazlar. Kur'an'da Allah'ın yolu olarak nitelenen tabiat ilke ve kanunlarının üstüne çıkamazlar.[79] Sebeplere başvurmadan birşey yapamazlar. Onlar aslâ başarıya ulaşamazlar.

"Büyücü nereye gitse iflah etmez."[80]

"Musa dedi ki: "Gerçek size ulaştığında böyle mi konuşuyorsunuz? Büyü müdür bu? Büyücülerin kurtuluşu yoktur."[81]

6- *Uğur ve Uğursuzluk İnsanın Kendisindedir*

K. Kerim, uğur ve uğursuzluğun, dışarda değil insanın kendisinde aranması gerektiğini söyler. Örneğin, iki ayrı yerde falcı toplumlarla, Allah'ın gönderdiği elçiler arasındaki bir konuşmayı nakleder:

Falcılar- *"Doğrusu sizin yüzünüzden uğursuzluğa uğradık; vazgeçmezseniz and olsun ki sizi taşlayacağız ve bizden size can yakıcı bir azap dokunacaktır"*. Elçiler- *"Uğursuzluğunuz kendinizdendir. Bu uğursuzluk size öğüt verildiği için mi? Hayır; siz, aşırı giden bir toplumsunuz."*[82]

Elçi- *"Ey toplumum! Niye iyilikten önce, acele kötülük istiyorsunuz? Merhamet olunasınız diye Allah'tan mağfiret dileseniz olmaz mı?"* Falcılar- *"Sen ve beraberindekiler yüzünden uğursuzluğa uğradık.* Elçi- *"Uğursuzluğunuz Allah katındandır; belki imtihana çekilen bir toplumsunuz."*[83]

Yani iyi ve kötü ne varsa hepsi Allah'ın takdiri ile olur. Bazı nesnelerin uğurlu veya uğursuz olması diye bir şey yoktur. Yukarıdaki ayetlerde "Uğur' diye çevirdiğimiz kelimenin Arapça'daki kökü, 'T-Y-R' harflerinden oluşur. Bu harfler, aynı zamanda kuş anlamındaki 'Tair' kelimesinin de köküdür. Kur'an evrensel bir yasayı, bütün kavimlerin tanık olduğu kuş kültürüne işaretle anlatıyor.[84]

Yüce kitabımız aynı kelimeyi başka bir yerde daha kullanıyor. Bu daha da anlamlıdır. Çünkü, söz konusu olan uğursuzluk inancının vurgusu, bireyin ve toplumların sorumluluklarının kendi ellerinde olduğu anlatılan bir bölümde yapılmaktadır:

"Her insanın tâirini boynuna doladık."[85]

Bu âyetteki "Tair" kelimesinin, herkesin eline verilen güç ve kudret anlamında olduğu aşikardır.[86] Nasib, kısmet, ve baht da denilen, ilahi takdirin getirdiği her çeşit ameldir. Yani, kitabımıza göre, insanın kaderi, güç ve kudreti büyü ve falda değil, kendisindedir.

Hz. Peygambere kadar dayandırılan bazı haberler[87] ve daha önemlisi, O'nun uygulamaları bizim bu anlayışımızı doğrulamaktadır. O, Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarında, "Eşref saati" belirlesin diye, danışman yanında olarak astrolog bulundurmamıştır. İnsanların gönüllerini de, böyle bâtıl bir yolla değil, onlara maddi imkanlar sağlayarak, doğal ihtiyaçlarını gidermelerine yardımcı olarak İslam'a ısındırmıştır. ■

(Devam Edecek)

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

DİPNOTLAR

30- "Yakub, evine ve kendisiyle beraber olanların hepsine dedi: Aranızda olan yabancı ilahları atın." Tekvîn, 35/2.

31- Tevrat: Tesniye, 18/10-11. Ayrıca bak: Tesniye; 29/29.

32- Levililer, 19/31. Ayrıca bak; Levililer: 20/6 ve 20/27

33- T.D.V.İslâm Ansiklopedisi, Fal maddesi.

34- K. Kerim: 26/34

35- K. Kerim: 26/49

36- K. Kerim: 20/71

37- K. Kerim: 7/109

38- K. Kerim: 7/116, ayrıca bak; 20/69

39- K. Kerim: 20/66

40- O zulmedenler, şu yolda bir fısıldaşmayı iyice koyulaştırdılar: "Bu adam sizin gibi bir insandan başkası değil Gözünüz baka baka büyüye mi gidiyorsunuz!" K. Kerim: 21/3

41- K. Kerim: 52/15

42- K. Kerim: 69/42

43- Kureyş kabilesinin büyük kollarından birinin atası da Abdü'ş-Şems idi.

44- K. Kerim: 41/37

45- K. Kerim: 106/3-4

46- Müslim: es-Sahih, 2228

47- Buhârî: es-Sahih, 10/185-186

48- "And olsun ki, yakın göğü kandillerle donattık, onlarla şeytanların taşlanmasını sağladık ve şeytanlara çılgın alev azabını hazırladık." K. kerim:67/5

49- "Şüphesiz Biz, yakın göğü bir süsle, yıldızlarla süsledik." K. Kerim: 37/6

50- "Onları, kovulmuş her şeytandan koruduk." K. Kerim: 15/17

51- "Onu, inatçı her türlü şeytandan koruduk. Onlar yüce alemi asla dinleyemezler. Her yönden kovularak atılırlar. Onlara sürekli bir azap vardır." K. Kerim: 37/7-9

52- "Doğrusu onlar vahyi dinlemekten uzak tutulmuşlardır." K. Kerim: 26/212

53- "And olsun ki, yakın göğü kandillerle donattık, onlarla şeytanların taşlanmasını sağladık ve şeytanlara çılgın alev azabını hazırladık" K. kerim: 67/5

54- "Fakat kulak hırsızlığı yapan olursa, parlak bir ateş onu kovalar." K. Kerim: 15/18

55- K. Kerim: 37/6

56- "Hatırla o zamanı; Mûsa, ailesine şöyle demişti: "Ben bir ateş farkettim. Ondan size bir haber getireceğim, yahut parlak bir kor getireceğim ki ateş yakıp ısınabilesiniz." K. Kerim: 27/7

57- "Nereden bilecceksin sen nedir Târık? Parlayan, ışığıyla karanlığı delen yıldızdır o." K. Kerim: 86/2-3

58- K. Kerim: 72/8-9

59- Muhammed el-Behşy, Tefsiru Sûreti'l-Cin.

60- Bak: F. Râzî, Taberî, Ebû Hayvan.

61- Kur'an'da cin'den söz eden sûrelerin biri hariç tamamı, peygamberliğin sekiz ile on birinci yılları arasında arka arkaya nazil olmuştur. Bu sûreler şunlardır: 7, 72, 27,2 8, 17, 11, 55, 15, 6,37, 34, 41,46, 51, 18, 23, 32 (Nâs Sûresi bu senelerden daha önce nazil olmuştu) Nitekim Rasulullah'ın mecnun bir şair olmadığını bildiren otuz yedinci, mecnun bir muallim olmadığını bildiren kırk dördüncü ve mecnun bir sihirbaz olmadığını bildiren elli birinci sureler de bu dört yıl içinde nazil olmuştur. Şâir Dewsi, yine şair Suweyd ve sihirbaz Ezdi bu yıllarda İslamı kabullenmişlerdir. Bu yıllar Hz. Peygamber'in hayatında önemli bir yeri olan zor yıllardır. Öncesi ve sonrasında gizli hadiselerin olduğu Taif seferi ve yine gizli yapılan Akabe beyatları da bu dört yıl içinde vukubulmuştur. Yâni, karşıt güçlerden habersiz yapılan bütün işler bu yıllarda olmuştur.

62- "İnsanı, pişirilmiş çamur gibi bir balçıktan yarattı. Cini de ateşin dumansızından yarattı." K. Kerim: 55/14-15, Cân'dan bahseden başka bir ayet yine yaratılışla ilgilidir. Burada da cân'ın ateşten insanın topraktan yaratıldığı belirtilir. Ayrıca can'ın, insanın tabiatı oluşmazdan önce var olduğu açıklanır. "Andolsun biz insanı; kuru çamurdan, değişken cıvık bir balçıktan yarattık. Canı da daha önce kavurucu ateşten yaratmıştık." K. Kerim: 15/26-27

İnsanın kökenindeki çamurun kuru ve pişmiş olduğu, terkibinde ateşten bir özellik bulunduğu anlamına gelebilir. O zaman, insanın terkibinde, köken olarak farklı bir asıldan ve daha önce yaratılmış olarak hazır halde bulunan cin'lik de olduğu anlaşılır. Cinle ilgili kelimelerin, Kur'an uslubunda kazandıkları anlamlar da şöyle olur; Cin, insanın mayasına katılan, görülmezlik ve fizik ötesilik tabiatını simgeleyen ateş kökenli unsurdur. Beşer, insanın bedensel yapısını anlatan toprak ve su kökenli fiziktir. İnsan, pişmiş topraktan, yani beşer ve cinden varedilen, yaratılmışların en üstünü olduğu halde, aşağılık duruma düşebilen sorumlu varlıktır. Nefis, kendisine iyi ve kötü yollar belletilmiş olduğu için, bedenin ölümünden sonra, sonraki hayatta sorumlu tutulacak olan psikolojik tabiatdır. Ademoğlu, Allah'ın kendisiyle haktan sapmamak üzere sözleştiği, nimetlerini yiyip içmesi için üstün tuttuğu, perde arkasından bir vahiyle desteklediği mükerrem varlıktır. Peygamber, ayrıca Mukaddes ruh'la da desteklenmiş olan Ademoğludur. Can ya da İblîs, aslında cin kökenli bir melek iken, Ademin rûhî üstünlüğünü kabul etmemiş negatif elemanlardır. Cinin bir anlamı da, şeytani güçleri yoğun, isyankâr ruhlu kimseler demektir. Yahut onlar, Hz. Süleymana askerlik eden kimseler gibi hin oğlu hinlerdir. İns-cin, siyah-beyaz, yerli-yabancı, yöneten-yönetilen, bilinen bilinmeyen herkestir. Genelde insanların sinsi ve şerli olanlarıdır. Kâfir, nankör insandır. Münafık, inançta iki yüzlü insandır. Mümin ise İlahi vahyin her türüne boğun eğen insandır.

63- "Allah'la cinler arasında bir nesep oluşturdular. Yemin olsun, kendilerini Allah huzurunda mutlaka getirileceklerini, Allah huzurunda mutlaka çıkarılacaklarını cinler de bilmiştir" K. Kerim: 37/158, ayrıca bak; 34/41, 6/100

64- Muhammed Esed, bu grup cinleri, kendilerini bize öz gerçeklikleri ile değil tezahürleri ile duyuran, temel tabiat güçleri olarak yorumlar, Yani müşriklerin cin diye taptıkları tabiatın kendisidir.

65- Bazı cinlerin Hz. Peygamberin okuduğu Kur'an'ı dinlediğini bildiren ayetler böyledir. Bak; 46/29-32, ayrıca bak; 72/1-5) Geniş açıklama için bak, Muhammed el-Behiy, Tefsiru Sûreti'l-Cin. Muhammed Esed, Kur'an Mesajı, ilgili ayetlerin dipnotları ve ek III.

66- İslâm tarihinde üç cin olayından sözedilir. Bunlardan birisi Akabe Sözleşmesindedir. Akabe tırmanmayla çıkılan bir tepedir. Sözleşme bu tepede, gece leyin ve gizli olarak yapılmıştır. Anlatıldığına göre sözleşme sırasında Hz. Peygamberin yanında Abbas ve Yesribli yetmiş beş kişi vardır. Bu toplantıda Rasulullah'a onunla birlikte hareket etme sözü verilecek Hz. Peygamberin Yesribte tebliğ işlerini yürütecek on iki tane de vekil seçilmiştir. Cinlerin bu

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

olayla ilgileri şöyledir. Tepedeki sözleşme sırasında bir ara Akabe mevkiinde bulunan Mina'lı Ezyeb adında bir cin, konuşulanları dinlemek için gizlice yaklaşmış, Hz. Peygamber ve arkadaşları da bu işten vazgeçmesi için onu uyarmışlardı.

İkinci cin olayı ise Batn-ı Nahle'de olmuştur. Rasulullah Taif seferinden dönerken, Mekke'ye bir gece uzaklıktaki Hücün vadisinde, kıraatı açıktan yapılan bir namaza durur. Namazda Rahman veya Alak Sûresini okumaktadır. O esnada nereli oldukları ve sayılarının da ne kadar olduğu tam olarak bilinmeyen bir grup cin gelerek okunan Kur'an'ı dinler. Rasulullah'ın onları hem gördüğü hem de görmediğini anlatan söylentiler çelişki oluşturduğundan onları görüp görmediği bilinmemektedir. Bu cinler, dinledikleri Kur'anın etkisinde kalarak iman etmiş, daha sonra da yurtlarına giderek bu duyduklarını toplumlarına tebliğ etmişlerdir.

Cinlerle ilgili üçüncü olay Hicret esnasında olmuştur. Rasulullah ve yakın arkadaşı Ebu Bekir (r.a) Mekke'den ayrılıp gizlice Yesrib'e doğru yola çıkmışlardır. Üç gündür nerede olduklarını kimse bilmemektedir. Bir ara Mekke'nin aşağılarından bir cin, bazı beyitler okuyarak Mekke'ye uğrayıp yukarı doğru gitmiştir. Gece olan bu olayı halktan bir kısmı görmüş, bazıları da o cinin okuduğu şiirleri duymuştur. Her üç olay da gece vukubulmuştur. Hâdiselerin seyrinde kapalılık vardır. Bu cinlerin bir kısmıyla görüşülüp konuşulduğu, yaşadıkları yerlerin bilindiği ve sayılabildikleri şeklindeki haberler, sanki onların gizli çalışan birer insan oldukları hissini uyandırmaktadır. Olaylar anlatılırken onlar hakkında kullanılan bazı ifadeler bizim bu kanaatimizi kuvvetlendirmektedir. O ifadelerden bazıları şunlardır. "Bunlar Nasibin halkından yedi nefer idiler..." "Bu adam müttefiklerimizi atmanızı istiyor...", "Yâ Rasulullah istersen onlara karşı kılıçlarımızı kullanırız. "İbn'u Hişam, Siyer, ilgili bölümler)

Ayrıca bu üç olayın geçtiği tarihlerin ortak bir yanı vardır. Olaylar müslümanların yaptıkları işleri karşı taraftan gizli tuttukları zor yıllara raslamaktadır. Yine ayrıca Rasulullah, Batn-ı nahlede kabile liderleriyle görüşmüştür. İslam tarihçileri buradaki cin olayı ile liderlerle görüşme olayını arka arkaya zikrederler. Bize öyle geliyor ki iki gibi görülen olay tekdir. Akabede yapılan sözleşmeyi dinleyen cin de Minalı müşrikler adına casusluk yapan birisidir. (Muhammed Heykel, Hz. Muhammed Mustafa) Ve Rasulullah'ın hicreti esnasında Mekke'ye uğrayan cin, rasulullah'ın (s.a.s) bulunduğu yeri ve hicret güzergahını haber vermek isteyen bedevi Ebu Mabed'dir. (ibnu Sa'd, Tabakat, ilgili bölüm)

67- Bu grup âyetlerden birisi şöyledir. De ki: "İnsanlar ve cinler, birbirine yardımcı olarak bu kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, and olsun ki, yine de benzerini ortaya koyamazlar" K. Kerim: 17/88. İnsanların, gerçek görülmeyenlerle irtibat ve ictiması mümkün değilken, onlarla yardımlaşarak bir çalışma yapıp da, Kur'an'a benzer birşey getirmelerini isteyerek meydan okunması makul olmaz. Ancak eğer burada cinle kastedilen şeyi, kelimenin sözlük anlamına binaen, gizli cemiyet şeklinde hareket eden bir topluluk (E. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili,. 6/112'nin tefsirine bak) şeklinde algılarsak, daha anlamlı olur. İns ve cin ikilisinin, Kur'an'da daha çok insanın şer yönünün ön plâna çıkarıldığı anlatımlarda kullanılmış olması, bize şöyle bir uyarış da varmektedir. Bazı ayetlerdeki bu iki sözcük, sanki şer tabiatlı yöneticileri ve onlara uyan halk kitlelerini kasdediyor gibidir. Ahirette onlara seslenileceğini anlatan şu ayette de böyledir; "Ey cinler ve insanlar topluluğu! İçinizden, size ayetlerimi anlatan ve şu günümüzle yüzyüze geleceğiniz hususunda sizi uyaran resuller gelmedi mi?" K. Kerim: 6/130

68- Bak; K. Kerim: 2/102

69- Bu mühür evrenin altı günde yaratılışını birbirine geçmiş iki üçgenle simgeleyen, altı köşeli bir yıldızdır. Her bir köşesine İbrahim, İshak, Musa, Harun, Yakub ve Davud isimleri kazılmıştır. Bu yıldız, daha sonraları Kabbala felsefesinde varlığın birliği anlayışının sembolü olmuştur. Yıldızı oluşturan üçgenin tepesi yukarıya bakan göz yüzünü ve aydınlığı aşağıya bakan ise yer yüzünü ve karanlığı simgeler.

70- İslam Ansiklopedisi, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Süleyman b. Davud maddesi.

71- Ahd-i Atik, Birinci ve İkinci Krallar bölümü.

72- K. Kerim: 27/17

73- "Ve Dâvud ile Süleyman.... Hani, halkın davarının yayıldığı ekinler hakkında hüküm veriyorlardı da biz hükümlerine tanıklar olmuştuk.

Onu Süleyman'a derhal kavrattık. Herbirine hükümdarlık ve bilgi verdik. Dâvud'a dağları boyun eğdirdik. Kuşlarla beraber tesbih ediyorlardı. Yapmak isteyince yapanlarız biz." K. Kerim: 21/78-79, Hz. Süleyman'ın hikmetle verdiği bir karar örneği de Ahd-i Atik'de vardır. O bir çocuğa analık iddiasında bulunan iki kadından hangisinin ana olduğunu kâhinlere sorarak,büyü yoluyla değil hikmetle çözmüştür. (Birinci Kırallar, Üçüncü bölüm)

74- K. Kerim: 34/12-13

75- K. Kerim: 21/82

76- el-Kurtubi,el-Câmi'li Ahkâmi'l-Kur'ân, 34/14. ayetin tefsiri

77- K.Kerim: 34/14

78- K. Kerim: 38/37-38

79- Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı, 10/77'nin tefsiri

80- K. Kerim: 20/69. Bu anlam için bak, Fahruddin er-Râzî, tefsîr, ilgili âyetin tefsiri

81- K. Kerim: 10/77

82- K. Kerim: 36/18-19 ayrıca şu ayet; "Onlara bir iyilik geldiği zaman; "Bu bizden ötürüdür" derler, bir fenalığa uğrarlarsa da, Musa ve onunla beraber olanların uğursuzluğuna verirlerdi. Bilin ki, kendilerinin uğradığı uğursuzluk Allah katındandır, fakat çoğu bunu bilmezler" 7/131

83- K. Kerim: 27/47

84- Kuşlar, eski Yunan ve Hind-Avrupa kavimlerinde fal aracı olarak bilinirdi. Onların uçuşlarından, yem yiyişlerinden ve ötüşlerinden çıkardıkları yorumlarla uğur ve uğursuzluk anlamları elde ederlerdi. Arapçada da uğursuzluk anlamına gelen "Tiyere" kelimesinin, kuşun uçuşunu anlatmak için kullanılan "Tara"dan yapılmış olması, Arapların da kuşlarda uğur ve uğursuzluk aramış oldukları anlamına gelir. (lisânü'l Arab, tyr ve ayf maddeleri) "Tiyere" kelimesi, onların bu evrensel kültürle tanışmış olduklarını gösterir. Zaten kuşlar hemen bütün toplumlarda haber alma sembolüdür. Osmanlılarda da haber alma teşkilat başkanlarına Kuşcubaşı denmişti.

85- K. Kerim: 17/13-16

86- E. E'lâ el-Mevdudi, Tefhîmü'l-Kur'an, İlgili âyetin tefsiri.

87- "Geceleri uçan ükey kuşunun ve baykuşun uğursuzluğu yoktur." Buhârî, es-Sahih, Kitâbu't-Tıb, (Tecrîd-Sarih, hadis no: 1927)

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

KOSOVA İKİNCİ BOSNA OLMAMALI

"Konferansımız muhtemel bir savaşı ve soykırımı önlemek için A.G.İ.K misyonu ve UNPROFOR birliklerinin Sancak, Kosova ve Voyvodina'ya gönderilmesini istemektedir,

"Mart 1989 tarihinde Kosova'da yaşayan iki milyon Arnavut'un anayasal özerkliğini, demokrasisini ve temel insan haklarını zorla ve yasadışı bir biçimde ellerinden alan Sırp rejimi onların hayatlarını her geçen gün daha fazla tehdit etmekte ve yaşamlarını dayanılmaz bir hale sokarak, onları Kosova dışına atmaya teşebbüs etmektedir"

7-10 Nisan 1994 tarihinde Bosna Savaşı üzerine Dayanışma Vakfı tarafından İstanbul'da toplanan Uluslararası Balkan Konferansının sonuç bildirisinde yukarıdaki maddeler de yer alıyordu. Balkanlarda barışın sağlanmasıyla ilgili temel bazı talep ve tesbitleri içeren nihai bildiri, bölgede Osmanlı döneminden kalan azınlık temsilcilerinin neredeyse tamamının katılımıyla hazırlanmıştı. Ve her temsilci kendi bölgesinin sorunları ile ilgili talepler ortaya koymuştu. Yukarıdaki talepler de Bosna-Hersek'ten hemen sonra karışma ihtimali olan iki bölgeye Kosova ve Sancak'a ilişkin taleplerden bazıları idi. Nihayet çok beklememiz gerekmedi ve Bosna'daki savatan yaklaşık iki sene sonra Kosova karıştı. Sırp rejiminin baskıları nedeniyle zaten dayanılmaz hale gelen Kosova'daki hayat Drenitsa'daki katliamlarla kanamaya başladı.

KOSOVA YAHUT ZULMÜN DİĞER ADI

Sovyetlerin dağılmasından sonra, bölgesel bazı sorunlar daha net bir biçimde ortaya çıktı. Bu sorunların en yoğun yaşandığı yer de Balkan coğrafyası oldu. 6 federe cumhuriyetten meydana gelen Yugoslavya'nın dağılma sürecine girmesi Balkanlardaki son dönem olaylarının da başlangıcını teşkil etti.

Bilindiği gibi Yugoslavya 6 federe cumhuriyetin oluşturduğu federal bir devletti. Slovenya, Hırvatistan, Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Makedonya Yugoslavya'yı oluşturan federe cumhuriyetlerdi. Bunun dışında Arnavutların çoğunlukta bulunduğu Kosova, Macarların çoğunlukta bulunduğu Yugoslavya bünyesinde bulunmaktaydı. (Tabii dir ki buna bir sorunlu bölge olarak da Sırbistan ve Karadağ arasında paylaşılmış Sancak'ı da ilave etmekte yarar var.)

1989 yılında Miloseviç yönetiminin Kosova'nın özerkliğini kaldırmasından sonra sorunlar ciddi bir biçimde başladı. Miloseviç yaklaşık %90'ı Arnavutlardan oluşan Kosova'nın idari ve etnik yapısını değiştirmek için yoğun baskılara girişti. Bütün devlet dairelerinden ve fabrikalardan Arnavutlar atıldı. Onların yerini Sırplar aldı. Ayrıca nufüs dengesini değiştirebilmek için Bosna ve Hırvatistan'daki savaş sürecinde yerlerinden edilen Sırplar Kosova'ya yerleştirildi.

Kosova Arnavutları ise, 1989 da ellerinden alınan özerklik hakkının hemen arkasından 1991 yılında referendum yaparak bağımsızlıklarını ilan ettiler. Daha sonra 1992 yılında seçimleri yaparak bir parlamento oluşturdular ve İbrahim Rugova'yı Cumhurbaşkanı seçtiler. Arnavut yönetimi, kendi eğitim ve vergi sistemini kurdu.

İşte bu andan itibaren Kosova'da iki-

Cevat ÖZKAYA

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

li bir hayat yaşanmaya başlandı. Birisi Sırpların hakimiyetinde bulunan ve bölge halkını dışlayan "resmi hayat" ikincisi Arnavut halkın hemen hepsinin katılımıyla oluşan yeni yönetimin idaresi altında gelişen, çoğunluğun hayatı, veya bazı araştırmacıların tabiriyle "paralel hayat" veya "paralel devlet"

"Resmi hayat" veya "Resmi Devlet"e, rağmen, "Paralel Devlet", veya "Paralel Hayat"ın hiç de ihmal edilmeyecek, hafife alınmayacak bir düzen içinde devam etmesi, Drenitsa'da patlayan krizin başlangıcını teşkil etmektedir. Her ne kadar Rugova yönetimi Gandhivari, pasif direniş tarzında bir mücadeleyi yöntem olarak seçmişse de krizi önleyememiştir. Bilindiği gibi geçtiğimiz Şubat ayında Kosova'nın Drenitsa bölgesinde yaklaşık yüz kişinin öldürüldüğü Sırp saldırıları vukubuldu. Böylece 1989'dan bu yana, ara ara bir çok Arnavut'un ölümüyle sonuçlanan olaylar dizisi 1998 Şubat'ında meydana gelen Drenitsa olayları ile toplu katliamlar şekline dönüştü. Ancak son saldırı, henüz yarası kapanmamış, hatıraları hafızalardan silinmemiş olan Bosna'yı hatırlattığı için uluslararası kamuoyunda hemen makes buldu. Bosna'daki gibi tepki koymakta uzun süre gecikmeler olmadı. Tekliflerin bir çoğu kınama düzeyinde de olsa bunu aşan bazı eylemler de yapıldı. Bosna Temas Grubu'nun toplanması ve Sırbistan'a Kosova'yla görüşmeler başlamak üzere 25 Mart'a kadar süre verilmesi uluslararası toplumun bu işi nisbi de olsa ciddiye aldığının bir göstergesidir.

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA KAFA KARIŞIKLIĞI

Türkiye Kosova meselesinde tepki gösterme konusunda çok geç kalmamıştır. Ancak Türkiye'nin gösterdiği tepkiler, bu konuda bir kafa karışıklığının varlığını teyid eder mahiyettedir.

Öncelikle bölgeyi 400 yıl yönetmiş ve bölge halklarıyla kader birliği olan bir ülke konumunu benimsemiş gözükmüyor Türkiye. Bunun içindir ki, ana noktaları belirlenmiş kısa, orta ve uzun vadeli bir Balkan politikası inşa edememiştir. Bosna meselesine aniden yakalanmasının belki bir izahı olabilir. Ama Bosna tecrübesinden sonra Kosova'da bir bunalımın ortaya çıkacağı açık bir biçimde görülüyordu. Dış politika yapıcılarının bunu görmesi ve alternatif politikalar üretmesi beklenirdi. Yani bölgeyi çok yakından tanıyan bir devlet olarak, uluslararası kamuoyunun bölgeye ilgisini çekmek ve oluşacak politikalarda doğrudan katkı sahibi olabilecek, aktif bir politika oluşturmak Türkiye'nin hem görevi hem de hakkı idi.

Maalesef durum böyle olmamıştır.

Krizin ardından yapılan açıklamalar, bu konuda değil, öncü ve aktif bir politikaya yürütmesi Türkiye'nin meseleyi doğru dürüst algılamadığını gösterir mahiyetteydi. Türkiye'nin önemli Balkan uzmanlarından Doç. Dr. Hasan Ünal'ın şu tesbitlerine katılmamak mümkün değil.

"Kosova meselesinin bazan Sırbistan'ın, bazan da Yugoslavya'nın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesinden bahsediliyor. Birbirinin aynısıymış gibi telaffuz edilen bu cümleler aslında tepeden tırnağa ayrı iki çözüm şekli. Türkiye'nin ilk günlerinde Sırplar'dan eğitim anlaşmasını yürürlüğe koymasını istemesi ve bunun Kosova'daki durumu büyük ölçüde yatıştıracağını zannetmesi, Sonra Kosova'ya muhtariyat verilmesi gerektiği yönünde fikirler beyan etmesi, nihayet 1974 otonomisinden bahsetmesi, Türkiye'nin bölgedeki gerginliğin bir iç savaşa sürüklenebileceği gerçeğini hiç ciddiye almadığını ve Kosova konusunda ödevini yapmadığını gösteriyor.

Son zamanlarda her ne kadar daha doğru bir çizgi takibeden Türkiye politikası ortaya çıkmışsa da, Türkiye'nin hadiseleri etkileme çabası gösteren değil, idare-i maslahat çabasında olan bir ülke konumunda olduğu gerçeğini değiştirmiyor bu.

ULUSLARARASI DURUM VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Batı, Bosna'da sergilediği insanlık dışı tutumu, bu sefer Kosova'da tekrarlamayacağını gösterir bir tavır takınmıştır. Bosna Temas Grubu toplantıya çağrılmış ve Temas Grubu uluslararası yaptırımlara hedef olmaması için en son 25 Mart'a kadar Belgrad'ı otonomi bazında Kosova ile diyaloğa çağırmıştır. Ayrıca Avrupa Birliği Felipe Gonzales'i arabulucu olarak görevlendirdi. Bunlar ilk tepkiler olarak yeterli olmasa bile olumlu karşılanabilecek tepkilerdir. Bu bağlamda uluslararası toplum, Kosova meselesine, Bosna'dan daha erken bir tepki göstermiştir demek doğru bir tesbittir.

Güvenlik Konseyi'nin yapısı gözönüne alındığında buradan bir müdahale kararı çıkması ve Kosova'nın bağımsızlık tezinin desteklenmesi mümkün gözükmemektedir. Çünkü, Konsey üyesi olan Rusya ve Çin meseleyi Sırbistan'ın iç meselesi olarak görme eğilimindedirler. Ancak ne bugünkü durum, ne de 1989 öncesi özerklik konumunun iadesinde Arnavutları tatmin etmemektedir. Böylesi bir öneriye Arnavutlar "Her an elimizden alınabilecek bir özerkliğin bize ne yararı olabilir" gerekçesiyle karşı çıkmakta ve bağımsızlık taleplerini dile getirmektedirler.

Bu şartlar altında şu çözüm önerileri üzerinde durulabilir.

1- Bugünkü durumun-yani Arnavut ezici çoğunluğun Sırp azınlık tarafından yönetilmesi- devamı mümkün değildir.

2- Kosova Sırbistan'ın sıradan bir bölgesi değildir. Eski Yugoslavya sınırları içerisinde özerk Statüye sahip bir bölge idi. Dolayısıyla Sırbistan 'ın toprak bütünlüğü gibi bir yuvarlama tabirle Kosova'nın durumu geçiştirilemez.

BÖLGEDE YAŞAYAN ARNAVUT NÜFUS

ARNAVUTLUK DIŞINDA YAŞAYAN ETNİK ARNAVUTLAR

3- Kosova meselesinin çözümüne temel teşkil edebilecek bir çözüm, bu bölgenin Sırbistan ve Karadağ tarafından oluşturulan yeni Yugoslavya'ya üçüncü bir ortak olarak ve eşit haklar altında katılmasıdır.

4- Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğü içinde bulunan ve komşusu Sırbistan'la özel ilişkiler geliştirme hakkına sahib olan Republıca Sırpska örneği temel alınabilir. Yugoslavya sınırları içerisinde kendi içinde özerk, fakat Arnavutlukla özel ilişkiler geliştirme hakkı olan bir Republıca Kosova bir tartışma zemini olabilir.

Miloseviç'in Kosova'daki Manastırlar bölgesi başta olmak üzere Peç ve bazı anlamlı ekonomik bölgeler Sırbistan'da kalmak kaydıyla Kosova'ya bağımsızlık verme eğiliminde olduğu uluslararası camiada bir kaç yıldır dillendirilmektedir. Böyle bir durum her ne kadar kabule şayan olmasa da, Miloseviç'in bazı yerler karşılığı Kosova'nın bağımsızlığını kabul etmesi fikrinin anlamlı olduğunu söylemek gerekir. Buradan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür.

Miloseviç er veya geç Kosova'nın bağımsızlığına kavuşacağını düşünmektedir. Ancak Kosova'dan ne kadar büyük bir parça kopartabilirse, o da Sırbistan'ın yanına kâr kalacaktır.

DURUMUN VEHAMETİ

Yukarıdaki teklifler istikametinde veya başka herhangi bir biçimde Kosova meselesi çok uzamadan çözüme kavuşmak zorundadır. Aksi taktirde Kosovada çıkan yangının bölgeyi sarma ihtimali Bosna'dan çok daha yüksektir. Arnavutlar Sırplar'dan sonra bölgede en çok nüfusa sahip halktır. Ve bu halk bir bağımsız Arnavutluk devletine sahiptir.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Bölgenin diğer ülkeleri içinde ise ağırlıklı bir nüfus varlığı bulunmaktadır. Kosova'da 2 milyon Arnavut yaşamaktadır. 2 milyon nüfuslu Makedonya'nın %25'i Arnavuttur. Bunun yanında Sırbistan'ın Kosova'ya bitişik bölgelerinde ve Karadağ'da da hatırı sayılır bir Arnavut azınlık yaşamaktadır. Bu coğrafyalarda harita da da görüleceği gibi birbirine bitişik sınırlarda yaşayan büyük bir kitle teşkil etmektedirler. Arnavutlar Kosova'da meydana gelebilecek bir savaşa Arnavutluk dahil olmak üzere bölgede yaşayan hiçbir Arnavut bigâne kalamaz. Bunun da nasıl bir sonuç doğuracağını anlamak için kâhin olmaya gerek yoktur. Kısaca Kosova'nın bir Balkan savaşını ateşleme potansiyeli Bosna'dan bir kaç kat daha fazla görünmektedir. Bu durum, vehameti kadar bir şansı olan bünyesinde barındırmaktadır. Çünkü, çözümsüzlük halinde vahim sonuçlar ortaya çıkarabilecek bir meselenin çözümü için sarfedilecek çabaların da, meselenin vehameti ölçüsünde etkin ve büyük olacağını düşünmek yanlış olmayacaktır.

TÜRKİYE'DEN BEKLENEN

1- Bölgeyle kurulacak ilişkilerde çekingenliği terketmek. İnisiyatif almak ve aktif bir politika uygulayarak belirleyici olmak.

2- Türkiye, Makedonya Yunanistan, Bulgaristan Romanya arasında oluşturulmaya çalışılan Balkan Müdahale Gücü'nün Türkiye merkezli oluşmasını ve aktivitesini sağlamak.

3- Türkiye'nin Kürt sorununu mutlaka, ülke bütünlüğü, insan hakları ve özgürlükler bağlamında çözmesi bir mecburiyettir. Ancak hiç birbirine benzemez meseleler arasında bağlar kurarak kendi atıllığını maskeleme politikasından vazgeçmelidir. Kosova meselesi ile Kürt meselesi arasında hemen hemen hiçbir benzerlik yoktur. Ayrıca İrlanda ile meselesi olan İngilizler, Korsika ile meselesi olan Fransızlar hiçbir komplekse kapılmadan nasıl Kosova meselesine müdahil oluyorlarsa, bir önemli bölge ülkesi olan Türkiye haydi haydi müdahil olabilmelidir.

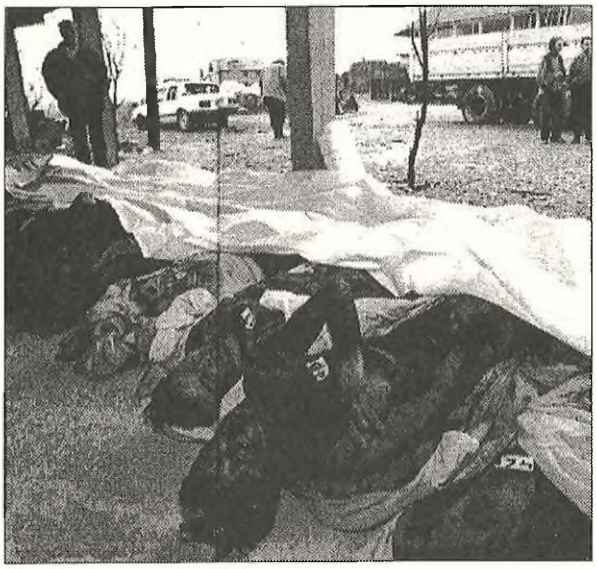

4- Türkiye uluslararası platformlarda Kosova meselesinin takipçisi olmalı ve bu platformlarda meseleyi dile getirmelidir.

5- Kosova'dan öğrenci getirerek onların Türkiyede okumaları sağlanmalıdır.

6- Bölgeye Kızılay kanalıyla insani yardım gönderilmelidir.

7- Ayrıca Arnavutluk'la diyaloğa geçerek bölgeye başka yardımların yapılmasının yolları aranmalıdır.

8- Temas Grubu'nun alacağı bir silah ambargosu kararının Sırbistan'a değil Kosova'ya zararı olacaktır. Bosna savaşı sırasında da aynen böyle olmuştur. Bu gerçek gözden ırak tutulmamalıdır.

9- Son iki yıldan bu yana meydana gelen siyasi gelişmelerin Türkiye'deki insanların yardım ve diğergâmlık duygularının hayli zedelendiği bir gerçektir. Türkiye yönetiminin yardım yapan, gayret gösteren insanların ileride devlet tarafından suçlu ilan edilmeyeceği güvencesini vermesi halinde, halkın zedelenen bu duygularının tamiri ve Kosova'ya yardıma başlaması mümkün olabilir.

Kosova'nın sürgündeki hükümetinin Başkanı Bujar Bukoşi Türkiye'den beklentilerini şöyle dile getiriyor: "Türkiye maalesef Sırbistan ile ilişkilerini bize tercih ediyor. Türkiye'den, Kosova'ya müdahale edecek bir NATO gücünün kurulması için çaba göstermesini, Arnavut kardeşlerini yalnız bırakmamasını beklerdik. Sözde kalan kınamalar, sembolik eylemler, ekonomik yaptırım tehditleri sorunun çözümünde bir yarar getirmez. Çünkü, Bosna örneğinde görüldüğü gibi, Miloseviç sadece ve sadece kuvvetten anlar. Sonuç almak isteniyorsa, onunla anladığı dilden konuşmak gerekir. Bunun da çaresi, Nato'nun devreye sokulmasıdır. Türkiye'nin hala yapabileceği bunun için uğraşmaktır"

Hem bir kırgınlık hem de bir umut ifade eden bu cümlelerin gereğini, umalım ki Türkiye yerine getirsin. ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

KAFKASYA'NIN MEKTUBU

1991 yılından bu yana Kuzey Kafkasya'yı, gerek akraba ziyareti sabebiyle, gerekse görev icabı olarak defalarca ziyaret imkanı buldum.

Sovyetler Birliği'nin yumuşak karnı olarak nitelenen bu bölgede yaşayan insanların büyük bir kısmının Türkiye ile bağlantıları var. 1864 yılında 3 milyona yakın Çerkez'in Ruslar tarafından sürgün edilmesi sonucu, Osmanlı ülkesinin çeşitli yerlerine iskan edilen Çerkez halkları ile, yerlerinde kalabilmeyi başaran insanlar arasındaki manevi bağ hiçbir zaman kopmadı.

70 yıllık komünizm esareti altında, varlıklarını devam ettirmeye çalışan Kafkas halkı, gerçekten de büyük acılar yaşadı. Etnik varlığını kısmen korumaya muvaffak olan bu insanlar, dini bakımından aynı direnci göstermediler.

Çeçenistan ve Dağıstan dışında kalan diğer Kafkas toplulukları, dini bakımından büyük bir erozyona uğradılar. Bulundukları özerk cumhuriyetlerde azınlık duruma düşen bu insanların, dini kimlikleri de yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kaldı.

Abhazya, Adıgey, Karaçay-Çerkez, Kabardino-Balkar, Osetya gibi Cumhuriyetlerde, Rus yönetiminin ezici baskısı altında kalan halk, estirilen teröre boyun eğmek durumunda kaldı.

1917 ihtilali sırasında, ülkelerinde nüfus yoğunluğunun yüzde yetmişini teşkil eden bu cumhuriyetlerde Kafkas müslümanları, Rusların zorunlu iskanı sonucu azınlık durumuna düşürüldüler.

Adıgey cumhuriyetine adını veren Adıgey halkının (Çerkezlerin) nüfusu, ülkenin %20'sini teşkil etmektedir. Karaçay-Çerkes cumhuriyetinde %45, Kabardino-Balkar Cumhuriyetinde %48 gibi bir nüfus oranı mevcuttur.

Komünizm döneminde yoğun bir dinsizlik propagandası altında kalan bu bölgelerde, bugün başka bir tehlike ortaya çıkmıştır.

Dini duyguları törpülenen bu insanlara, İslami kimliklerini yeniden kazandırmak için yapılan çalışmalar son derece yetersiz kalmaktadır. Bu amaçla oluşturduğumuz KAFKAS VAKFI'nın çalışmaları dışında, Batı Kafkasya'ya yönelik herhangi bir çalışma mevcut değildir. Sınırlı imkanlarla yapılan bu çalışmalar sonucu, elbette çok önemli mesafelerin katedildiğini söyleyebiliriz. Yapılması gereken işlerin yanında, yapılanlar nokta mesafesinde kalmaktadır.

Son zamanlarda, önceleri pek dikkate almadığımız çeşitli misyoner teşkilatlarının gizli çalışmalar sonucu elde ettikleri sonuçları görünce endişelenmeye başladığımızı söyleyebilirim. Arkalarında büyük mali desteklerle çalışan bu kurumlarla da mücadele etmek gibi, yeni bir sorumlulukla karşı karşıya bulunuyoruz.

Rusya Federasyonu'nun şu anki mevcut yapısının, her türlü dini faaliyeti ve propagandayı serbest kılması sonucu, Kafkasya, misyoner teşkilatlarının adeta bir deney laboratuvarı haline gelmiş durumda.

Kabardino-Balkar Cumhuriyetinin başkenti Nalçik şehrini merkez olarak seçen misyoner teşkilatlarının sayısı, son rakamlara göre 42'ye ulaşmış. Bu kuruluşlardan sadece beş tanesi İslami faaliyet göstermektedir.

Nalçik'te büro açan diğer kuruluşlardan bazılarını şöyle sıralayabiliriz.

a- Yehova Şehitleri
b- Moon tarikatı
c- Hindistan kaynaklı Budistler
d- Hollanda kiliseler birliği

M. Nüzhet ÇETİNBAŞ

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

e- İsveç kilisesi
f- Polonya kiliseler birliği
g- Fransız kiliseler birliği
h- Genç Hristiyanlar Örgütü (Amerikan)
i- İngiltere katolik kiliseleri

Yukarıdaki teşkilatların dışında, adı hiç duyulmamış daha bir çok hristiyan teşkilatı, batı Kafkasya'da cirit atıyor. Bu gruplar öncelikle dini amaçlarını kamufle ederek, insani yardım bahanesiyle halka ulaşmayı deniyorlar.

Bazı ailelerin çocuklarına burslar vererek, onları kendi ülkelerinde okumaya gönderiyorlar. İhtiyaç sahibi ailelere gıda yardımında bulunuyorlar. Kimi ailelere iyi cins süt inekleri hediye ediyorlar. Bazı ailelere kaliteli mısır, buğday tohumları veriyorlar. Çocuklara çeşitli oyuncaklar vererek gönüllerini kazanmaya çalışıyorlar. Uzun vadeli çalışmalar artık sonuçlarını vermeye başladı. Bütün gruplar, küçük çaplı da olsa çekirdek cemaatler oluşturmuş vaziyetteler. Bu konuda yapılmış sağlam bir istatistik olmamakla birlikte, hristiyan olan ve kiliseye devam eden bir çok Çerkez ailesini bizzat görmek talihsizliğini yaşadığımı söyleyebilirim.

Bütün bunlardan daha vahim olan, bizim ulaşamadığımız dağ köylerine varıncaya kadar hemen hemen her yere, yöre halkının diline tercüme edilmiş İncillerin ulaşması.

Biz, ekonomik gerekçelere sığınarak bütün Kafkasya'ya hitap edebilmek için Rusça ilmihaller, namaz hocaları bastırırken, bu kuruluşlar halka daha şirin görünebilmek için onların kendi dillerine çevrilmiş İncil dahil, birçok hristiyan propaganda kitabını ya da başka dinlere ait kitapları halka dağıtmayı başarmışlar.

Son derece kaliteli kağıtlara basılmış, ofset, renkli resimlerle süslenmiş, İncile dayalı kıssalar anlatan hikaye kitapları okullarda küçük çocuklara dağıtılıyor. Özerk cumhuriyetlerin yöneticilerine yaptığımız ikazlar, bu konuda mevcut yasaların bunlara karışmaya müsait olmadığı şeklinde bir cevapla karşılık buluyor.

Rusya komünizm döneminde Kafkasya'ya uyguladığı dinsizleştirme politikasını, bugün farklı bir biçimde devam ettiriyor. Bütün dini teşkilatları bu bölgeye salarak, büyük bir tehlike olarak gördüğü Kafkas insanını, çok dinli hale getirerek birlik ve bütünlük açısından dağıtmaya çalışıyor.

Büyük bir ekonomik sıkıntı çeken insanları, midelerinden avlamaya çalışıyorlar. Bu gruplara karşı mücadele edecek İslami kuruluşlar, birbirleri ile mücadele yolunu seçiyorlar.

Ekonomik yönden güçlü olan Rabıta hareketi, elindeki paraları eski komünist artığı bazı bürokratlara yedirerek, tepeden inme tebliğ çalışması ile halkı bir anda hidayete erdireceği hayaliyle avunup paraları sokağa atıyor.

Türkiye'den giden Süleymancı bazı gruplar, Kelime-i Şehadeti tam olarak söyleyemeyen insanlara Süleyman Efendi'ye rabıta yapmayı öğretmeye çalışıyorlar.

Rusya müslümanları birliği hareketi, kıt imkanları ile mevcut müftülerle birlikte, halka bir şeyler vermeye çalışıyor. Bu kuruluş Kafkas Vakfı'yla birlikte hareket etmeyi tercih ediyor.

Bütün bunlarla mücadele etmeye çalışan Kafkas Vakfı, Kafkas kökenli idealist bir grup genç tarafından 1995 yılında resmi olarak kuruldu. Daha önceleri de, gayri resmi olarak Kafkasya'ya yönelik çalışmalar bu grup tarafından yürütülüyordu.

Çeçen savaşı sırasında, Çeçenistan'a her türlü insani yardımın ulaştırılmasında önemli vazifeler icra edildi.

1996 yılında, Nalçik'te dört yıllık bir Yüksek İslam Enstitüsü hizmete açıldı. Devletle yapılan protokol sonucu, bu okuldan mezun olacak olan öğrencilerin din dersi öğretmeni olarak okullara tayin edilmeleri garanti altına alındı.

Adıgey Cumhuriyeti'nde açılan iki yıllık İslam enstitüsünün, dört yıllık olarak yeniden düzenlenmesi için çalışmalar devam ediyor.

Zeki öğrencilerin bir kısmı, Türkiye'ye getirilerek burada eğitimleri verilmeye çalışılıyor. Şu anda, vakfımızın himayesinde 150 civarında öğrenci çeşitli üniversitelerde eğitim görmektedir. Ayrıca, Kafkasya'dan getirilen bir çok öğrenci, buradaki Kur'an kurslarında eğitilerek, Kafkasya'da Kur'an kursu hocası olarak görev yapabilecek tarzda yetiştirilmektedir.

Bu faaliyetleri yürüten vakfımız, her yıl kurban bayramında vekalet olarak aldığı kurbanları Kafkasya'da keserek, hem halka moral aşılamakta, hem de İslami gelenekleri yeniden ihya etmeye çalışmaktadır.

Kafkas Vakfı'nın yürüttüğü çalışmalara ilgi duyan, bu çalışmalara maddi ve manevi yönden destek olmak isteyen çok sayıda insanın varlığını biliyoruz. Bu kitlelere çeşitli nedenlerle ulaşmakta zorluk çekiyoruz.

Vakfımızın faaliyetlerine omuz verecek insanlara çok ama çok ihtiyacımız var.

Gerek Kurban kampanyasına katılmak isteyen, gerekse bağış yoluyla bize destek olmak isteyen, ya da değerli fikirleriyle bize yol gösterebilecek kardeşlerimiz için vakfımızın adres ve hesap numaralarını aşağıda takdim ediyoruz.

Kafkas Vakfı
Dolap Sok. 30/2 Kıztaşı Fatih-İst.
T.L Hesabı: 30440501073010
Alman Markı: 0488000301031345617
A.B.D Doları: 0488000301031345608

Ayrıca Al Baraka Türk Fatih Şubesindeki Kafkas Vakfı hesaplarına da bağış yapılabilir.

Hepinize selam ve sevgilerimi sunarım Allah'a emanet olun. ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Hasan Turabi

Ömer el-Beşir

SUDAN

Yeni Anayasa Referamduma Sunuluyor

HARTUM- Sudan Devlet Başkanı Ömer El-Beşir, iktidara geldiği 1989 yılından bu yana ilk defa Bakanlar Kurulu'nda köklü değişiklik yaptı. Buna göre 27 bakanlıktan 15'i değiştirildi.

Devlet Başkanı Ömer El-Beşir, güney Sudan'da eski bir ayrılıkçı lider olan Lam Akol başta olmak üzere birçok muhalif lidere kabinede görev verdi. Lam Akol'e Ulaştırma Bakanlığı, muhalif Ümmet Partisi'nin eski üyelerinden Mehdi Babu Nimr'e Sağlık Bakanlığı ve Şerif El-Tuheymi'ye de Sulama Bakanlığı verildi.

Kabinedeki değişiklik, ağırlıklı olarak Savunma, İçişleri, Basın ve Enformasyon Bakanlıkları'nda gerçekleştirildi. Savunma Bakanlığı'na Tümgeneral İbrahim Süleyman, İçişleri Bakanlığı'na Abdurrahman Muhammed Hüseyn ve Basın ve Enformasyon Bakanlığı görevine de Gazi Selahaddin El-Atbani getirildi.

Yeni anayasanın parametreleri

Sudan'da geçtiğimiz ay 6500 üyenin katılımıyla Sudan Milli Konferansı toplandı. Milli Konferans'ın Genel Sekreteri Gazi Selahaddin'in Konferansa katılmadığı gözlendi. Buna mukabil Konferans'ın başkanlığına Ömer El Beşir, Genel Sekreterliğine Hasan Turabi ve Başkan yardımcılığına eski muhaliflerden olan ve sürgünde bulunduğu Kahire'den gönüllü olarak ülkesine dönerek yeni yönetimle uzlaşan Zeynelabidin el Hindi seçildi. Kongre tarafından Sudan anayasasının taslağı da hazırlandı. Daha sonra referanduma sunulacak olan anayasa taslağına göre çoğulculuk ve çok partili sistem kabul ediliyor. Aslında çok partili sistem konusunda üyelerin bazı itirazları yok değil. Taslağın son rötüşları yapılırken bu madde bizzat Ömer el Beşir'in aktif müdahalesiyle itirazları aşabilmiştir. Bununla birlikte yeni yönetimin muarızları eski partilerin yeniden teşekkülüne imkan vermeyeceklerini ve eski tarz demokrasiye vize vermeyeceklerini söylüyorlar. Bu da antidemokratik bir yaklaşım olarak görülüyor. Hususen Sudan Milli Kongresi içinde de demokratik bir anlayış ve yaklaşımın hakim olmadığı ileri sürülüyor. Sudan Müslüman Kardeşler lideri Dr. Sadık Abdulmacid de bu anlayışı kıyasıya yerenlerden birisi. Yeni anayasada diğer bir yenilik de vatandaşlık meselesinde göze çarpıyor. Yeni anayasada hıristiyan ve diğer dini azınlıklar da Müslümanlarla birlikte vatandaşlık çatısı altında eşit kabul ediliyor. Ve bu durumda devlet başkanının Müslüman olması şart koşulmuyor. Ama muhaliflerin de söylediği gibi yeni vatandaşlık tanımıyla birlikte garip bir durum ortaya çıkıyor. Ülke şeriatla yönetildiği halde, ülkenin cumhurbaşkanı pekala bir hıristiyan olabilir.

Mustafa ÖZCAN

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ENDONEZYA

Endonezya'nın Babası Yeniden Seçildi: *Suharto Taçsız Kral*

CAKARTA- Endonezya'da haftalık bir derginin kapağında Suharto'nun kral gibi tasvir edilmesi öğrencilerin tasvibine mazhar olurken yönetimi de çileden çıkardı. 7 Mart tarihli *D&R* adlı dergide Suharto krala benzetilmiş, derginin editörleri de kendilerini şöyle savunmuşlardı: "Başkan'ın yeniden seçilmesinin dışında çoktandır öne çıkaracağımız başka bir konu yoktu..."

Suharto

Öte yandan üniversite öğrencileri derginin sözkonusu sayısının nüshalarını ellerinde sallarken hükümetten siyasi ve ekonomik reformlar yapılmasını istediler. Endonezya Tanıtma Bakanı R. Hartono ise derginin kapak konusunu değerlendirirken: "Derginin bu şekilde yaklaşımı milli anayasayı ihlal ve ona hakarettir. Bana göre bu haysiyet kırıcı, zira ne Suharto kral ne de ülkemizde krallık var" dedi. Muhalefet güçleri rutin olarak yaptıkları gösterilerde yönetimi feodal olmakla suçluyorlar. Büyük çapta Suharto tarafından atanan Halk danışma Meclisi Suharto'yu 7'inci kez beş yıllığına yeniden cumhurbaşkanı atadı. Suharto ise cumhurbaşkanlığına atanmasından sonra 4'ü mecliste olan çocuklarından kızını da çevre bakanı yaptı. Böylece öğrencilerin eline "nepotizm" ve "ahlaksızlık" suçlaması için yeni bir koz vermiş oldu. *D&R* dergisinin muhabirleri Hartono'nun kendilerini mahkemeye vermekle ve dergiyi kapatmakla tehdit ettiğini ileri sürüyorlar.

Jakarta Post gazetesinin editörü Endy Bayuni'ye göre, ekonomik kriz Endonezya basınını sözünü sakınmaz hale getirmiş bulunuyor. Endonezya'da televizyon ve radyo gibi popüler sesli ve görüntülü medya devlet kontrolünde bulunuyor, şayet ticari iseler Suharto ailesi tarafından kontrol ediliyorlar. Bayuni halkın Suharto hanedanlığına kızgın olduğunu sözlerine ekliyor. Zira kriz nedeniyle ekonomi kontrolden çıkmış, insanlar işlerini kaybetmişler ve dolayısıyla istikballerini kaybetmişler. Eskiden de yetkililer sessizliklerini korurken şimdi onların da konuşmaya başladıkları kaydediliyor.

Habibi, Suharto'nun yardımcısı

Endonezya'da, Devlet Başkanlığı görevine yedinci defa seçilen Suharto'nun, yardımcısı olarak Araştırma ve Teknoloji Bakanı Yusuf Habibi'yi seçtiği belirtildi. Suharto'yu seçen Halkın Danışma Meclisi'nin askeri bölüm başkanı, ''Suharto'nun, sanayileşme dönemine hazırlanma sürecinde Habibi'ye ihtiyaç olduğunu söylediğini'' bildirdi. Geçen ay devlet başkanlığı yardımcılığı görevi için tek aday olarak ortaya çıkmasıyla, bu göreve atanacağı hemen hemen kesinleşen Habibi, Suharto'nun 5 yıllık yeni dönem görevini resmen üstlenmesinin ardından resmen atandı.

AZERBAYCAN

Zülfigarov Yeni Dışişleri Bakanı

Haydar Aliyev

BAKÜ- Susurluk skandalıyla ilgili olarak görevinden azledilen Azerbaycan Dışişleri Bakanı Hasan Hasanov'dan boşalan koltuğa atama yapıldı. Azerbaycan Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev Ermenilerle müzakerelerde kilit rol oynayan Tevfik Zülfigarov'u dışişleri bakanlığı görevine atadı. Geçen aylarda, Bakü'de yasadışı bir otelin yapımına Aliyev'in oğluyla birlikte adı karıştığından dolayı Hasanov görevinden alınmıştı. Yerine yardımcısı Tevfik Zülfigarov atandı. Zülfigarov Ermenilerle ihtilaflı mesele olan Yukarı Karabağ meselesini müzakere ediyordu.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

TARİHİ MOSSAD BOZGUNU

Kosova meselesini saymazsanız belki de geçen Mart ayının en önemli olayı MOSSAD bozgunuydu. Geçen yıl 25 Eylül tarihinde MOSSAD'ın HAMAS Siyasi Büro şefi Halid Meşal'e karşı düzenlediği başarısız suikast girişiminden sonra bozgunlar peşpeşe geldi. Daha sonra İsviçre'de patlak veren yeni bir skandal direnen MOSSAD Başkanı Danny Yatom'un istifasını zorunlu hale getirdi. 24 Şubat'ta. Bunun üzerine Netanyahu Kuzey İsrail'deki İsrail kuvvetlerinin komutanı ve kendisinin de eski komutanı olan General Amiram Levine'i atamak istemiş ancak Ürdün'le gerilen ilişkiler ancak Efraim Halevi gibi istihbarat kökenli bir diplomatın sayesinde düzelebileceği için bu seçenekte karar kılındı. Halevi uzun yıllardan beri MOSSAD'ın bütün birimlerinde görev yapmış ve Rabin'in talimatlarıyla yıllar yılı Kral Hüseyin ile gizli diplomasi trafiğini de yürütmüştü. Halit Meşal olayından sonra Ürdün'ün yeniden güvenini kazanmak için Netanyahu kerhen de olsa bu seçenekte karar kıldı. Buna mukabil ordunun kuzey cephesi komutanı olan Levine'i ise iki yıllığına yardımcılık görevine getirdi. Halevi'nin görevinin dolmasından sonra Levine MOSSAD'ın başına asaleten atanacak. Böylece MOSSAD'da post kavgasında orta bir formül de bulunmuş oldu.

BİR MOSSAD BOZGUNU DAHA

Şaron- Meş'al'i öldüreceğiz

TEL-AVİV- İsrail istihbarat örgütü MOSSAD, Ürdün'ün Başkenti Amman'da bulunan HAMAS'ın siyasi büro temsilcisi Halid Meş'al'i öldüreceğini açıkladı. İsrail İskan Bakanı Ariel Şaron, İsrail televizyonu 2. kanala yaptığı açıklamada, MOSSAD'ın Halid Meş'al'e geçen yılın 25 Eylül'ünde düzenlediği suikastın başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra Meş'al'in peşini bırakmadıklarını ve onu mutlaka öldüreceklerini söyledi.

25 Eylül 1997 sabahında HAMAS'ın Ammandaki siyasi büro temsilcisi Halid Meş'al'e yapılan suikastın başarısızlıkla sonuçlanması bazı çevreler tarafından, "İsrail içinde ve dışında prestijini artırmaya çalışan MOSSAD'ın itibarını sarstı. MOSSAD tekrar itibar kazanmak için Meş'al'in peşini bırakmayacak" şeklinde yorumlanmıştı.

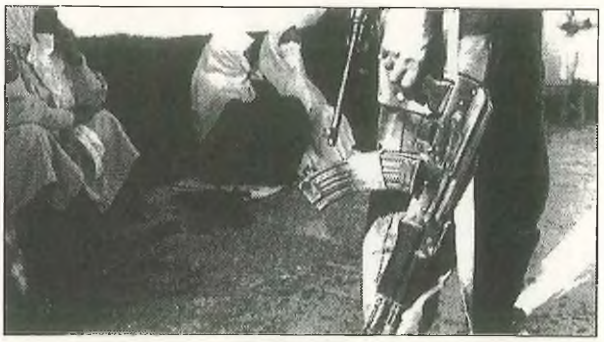

CEZAYİR

Enver Haddam'a Gıyabında İdam Cezası

PARİS- Cezayir'de, aralarında İslami Selamet Cephesi (FIS) sözcüsü Enver Haddam'ın da bulunduğu yönetim muhalifi 17 kişi, gıyabında idam cezasına çarptırıldı. Cezayir'in La Tribune Gazetesi'nde yer alan bir haberde aralarında Cezayir'in en büyük işçi sendikası lideri Abdülhak Benhamouda'nın öldürülmesinin de bulunduğu birkaç cinayet olayından suçlu bulunan yönetim muhalifi 17 FIS üyesinin gıyaben yargılanarak idam cezasına çarptırıldıkları belirtildi. Bilindiği gibi Enver Haddam, Rabih El Kebir ile birlikte FIS'in dışarıdaki sözcülüğünü yapıyordu. Ancak Rabih el Kebir'in ılımlı tutumuna rağmen Haddam'ın GIA'yı ve mensuplarını destekler mahiyetteki açıklamaları yüzünden hareket içinden de eleştiriler aldı. Daha sonra ABD tarafından gözaltına alınan Haddam halen bu ülkede statüsü belirsiz bir şekilde bulunuyor.

LÜBNAN

Hizbullah'dan İsrail'e Psikolojik Savaş

KUDÜS- Hizbullah örgütünün İbranice yayın yapacak bir televizyon istasyonu kurmayı planladığı bildirildi. Hizbullah Basın Sözcüsü Hacı Nayif Kayem bir açıklama yaparak İsrail'e yeni bir "psikolojik savaş" dönemi başlattıklarını, bu çerçevede ilk hedeflerinin İbranice yayın yapacak bir televizyon kurmak olduğunu söyledi. Kayem, kurmayı düşündükleri bu televizyonda, İsrail hedeflerine karşı düzenledikleri saldırıları da yayınlayacaklarını belirtti. İsrail'e karşı olan mücadelelerinde medyanın desteğine ihtiyaç duyduklarını ifade eden Kayem, televizyonun İsrail ile savaşmak için yeni bir silah olacağını ifade etti.

Bilindiği gibi Hizbullah Örgütü, İsrail'e karşı düzenlediği saldırılarına kameramanlarla gidiyor. Yaşları 19 ila 29 arasında değişen savaş kameramanları,

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Hizbullah komandolarıyla aynı eğitimden geçiriliyor. Çekilen görüntüler, örgütün liderleri tarafından inceleniyor ve halen yayın yapmakta olan "El-Manar" adlı özel televizyon kanalında yayınlanıyor. Bu kanal özellikle Beyrut'taki yerli ve yabancı gazeteciler tarafından izleniyor.

ARNAVUTLUK

Tiran'a Muhteşem Bir Cami

TİRAN- Arnavutluk Meşihat Başkanı Hacı Sabri Koçi Cumhurbaşkanı Recep Meydani'ye bir çağrıda bulunarak başkent Tiran'a büyük bir cami yapılmasının önüne engeller diken yerel yöneticiler nezdinde müdahalede bulunmasını istedi. 3 yıl önce yapılması tasarlanan Tiran Ulu Camii'nin inşaatına yerel yöneticiler tarafından henüz izin verilmiş değil. Yerel yöneticilerin caminin Parlemento'nun ön kısmına düşmesine itiraz ettikleri öğrenildi. Sabri Koçi ise Başkan Meydani'ye bunun meşru bir gerekçe olamayacağını söylediği bildirildi. Yerel yöneticiler Parlamento önünde bir mescid yapmanın Avrupalılar önünde kendilerini zor duruma sokacağını ileri sürüyorlar. Cumhurbaşkanı Recep Meydani'nin sorunun çözümü için yerel yöneticiler nezdinde girişimde bulunmak üzere Sabri Koçi'ye sözverdiği öğrenildi.

KENYA

Müslümanlar Ayrımcılıktan Müşteki

NAİROBİ- İngilizler tarafından anavatan Somali'den koparıldıktan sonra Kenya'ya bağlanan NFD eyaletinde meydana gelen seller ve su baskınları sonucu bu bölgede çok sayıda insanın yanında hayvan sürülerinin de telef olduğu bildirildi. Hükümetin bu konudaki ilgisizliğinden yakınan NFD bölgesi Müslümanları seller sırasında bölgede 5 bin insanın 300 bin de küçük ve büyük baş hayvanın öldüğünü belirtiyorlar. Özellikle de sellerin Vecir şehri ve civarında etkili olduğu gözlendi. Bu ilgisizlikten yakınan Kenyalı Müslüman Parlamenterler Batılı ülkelerin temsilcileri ve NGO üyeleriyle görüşmeler yaptılar. Ancak bu gelişmelerin Kenya yönetimini memnun etmediği öğrenildi. Toplantıya hükümete ve muhalefete mensup milletvekillerinin katıldığı bunlar arasında bölge asıllı tek bakan olan Hüseyin Muallim'in de bulunduğu öğrenildi. Kenya hükümeti ise bu görüşmeyi onuruna indirilen bir darbe olarak nitelendiriyor. Bununla birlikte görüşmeye katılan milletvekillerinin hükümetin rahatsızlığını kaale almadıkları ifade edildi. NFD Somali'den koparılmış bir toprak parçası ve burada yaklaşık 3 milyon müslüman yaşıyor. Müslümanlar Kenya'ya bağlanmalarını kabullenemezken Kenya yönetimi de aynı sebepten dolayı bölge üzerinde yoğun bir baskı uyguluyor. 35 yıllık geçmişe rağmen Kenya yönetimi NFD bölgesinde yaşayan halka güvenmiyor ve anayasal haklarını ihlal etmeye devam ediyor.

İRAN

Muhacerani: Din Baskı Unsuru Olarak Kullanılamaz

TAHRAN- İran Kültür Bakanı ve Hükümet Sözcüsü Ataullah Mohacerani, dinin iktidarı elde tutmak ve egemenlik kurmak için araç olmaması gerektiğini söyledi. İran *Daily* gazetesinin 4 mart tarihli haberine göre, Mohacerani Şiraz Üniversitesi'nde başlayan ''Sivil Toplum ve Dini Düşünce'' konulu konferansın açış konuşmasında, dini isteyerek kabul etmenin, dini empoze etmekten tamamen farklı olduğunu belirtti. Dinin daima güzellikle kabul edildiğini savunan Mohacerani, ''dini bir toplumda, dinin toplumu yönetme ve toplum üzerinde egemenlik için kullanılmasına izin verilmemeli'' dedi. Şiddetin sivil bir toplumda, özellikle o toplum dini ilkeler temelinde kurulmuş ise kabul edilemez olduğunu belirten Mohacerani, İran'ın geçmişte diktatörlük geleneğine sahip olduğunu ve bunun İran tarihinin temeli olarak kabul edildiğini belirtti. Mohacerani, Humeyni'nin ülkedeki otoktarik yapıyı yıktığını, ama otokratik yapıyı yıkmanın kültürel despotizmi yıkmak anlamına gelmediğini de savundu.

TACİKİSTAN

Tacikistan'da Uzlaşma Sağlandı

DUŞANBE- Tacikistan'da, İslami muhalefetin lider yardımcısı Ekber Turacenzade, başbakan birinci

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

yardımcılığı görevini kabul etti. Ekber Turacenzade, Moskova yanlısı Devlet Başkanı İmamali Rahmanov ile görüştükten sonra düzenlediği basın toplantısında, ''Bugün, başbakan birinci yardımcısı olarak görevimi üstleniyorum'' dedi. 5 yıldır İran'da sürgünde yaşayan ve iki hafta önce ülkesine dönen Turacenzade, Birleşik Devletler Topluluğu'na üye eski Sovyet cumhuriyetleri ile olan ilişkilerden sorumlu olacağını söyledi. Ülkedeki içsavaşa son vermek için geçen yıl yapılan anlaşma çerçevesinde, Rahmanov yönetimi, oluşturulacak koalisyon hükümetinde İslami muhalefete yüzde 30 pay vermeyi kabul etmiş, geçen ay da Turacenzade'ye başbakan yardımcılığı görevi sözü vermişti. İslamcılarla hükümet güçleri arasındaki çatışmalarda, onbinlerce kişi ölmüş, çok sayıda kişi yerlerinden olmuştu.

ÇEÇENİSTAN

Mashadov, Bağımsızlıktan Geri Dönüş Yok

LONDRA - Geçen ay İngiltere'yi ziyaret eden Çeçen lider Aslan Mashadov, Çeçenler'in özgür doğduklarını, 400 yıldır gördükleri bütün baskılara rağmen vazgeçmedikleri bu özgürlüğü kimsenin onlardan alamayacağını vurguladı. Çeçen lider, Rusya ile ilişkilerinin düzelmesinin tek yolunun uluslararası kamuoyunun Çeçenistan'ı bağımsız bir ülke olarak tanımasından geçtiğini vurguladı. Mashadov, BBC'ye verdiği demeçte, bunun Rusya ile Çeçenistan ilişkilerinin normal komşuluk ilişkilerine dönüşebilmesi için de şart olduğunu kaydetti. Mashadov, BBC'nin, Çeçenistan'ın bağımsız bir devlet olarak tanınma fikrine Yeltsin'in bakışına ilişkin sorusunu, "başka yol yok. Başka bir çözüm de yok'' şeklinde cevapladı. Mashadov, Yeltsin'in Çeçenistan'ı tanıma noktasında halkın ve Duma'nın tepkisinden korkup korkmadığı yolundaki soruyu yanıtlarken de şöyle dedi: "12 Mayıs 1997'de barış anlaşması imzalarken, bunu onun kulağına fısıldayanlar olduğunu biliyorum. Ancak o, büyük bir cesaret gösterip bu imzayı attı. Rus halkı da bu davranışı destekledi. Çünkü kimse artık savaş istemiyor. Sonradan görüldü ki, Duma da buna birşey demiyor. İnanıyorum ki Rus halkı Çeçenistan ile iyi ilişkiler kurmaya hazır.'' Çeçenistan'da rehin tutulan iki İngiliz vatandaşının durumları ile ilgili bir soru üzerine, rehinelerin Çeçen Devleti'nin elinde olmadığını, bunu yapanların suç çeteleri olduğunu belirten Mashadov, bütün güçleriyle söz konusu çetelerin üzerine gittiklerini ifade etti. Mashadov, "devlet bu kişileri yakaladığında yargılayacaktır'' dedi. Mashadov, iki İngiliz rehinenin bulunduğu yeri bildirenler için 100 bin dolar ödül koyduklarını da hatırlatırken, çok yakın zamanda söz konusu kişelerin bulunacağından emin olduğunu ifade etti.

Aslan Mashadov

İSRAİL

Cook İsrail'i şaşırttı

Clinton gibi aşk skandallarına konu olan İngiltere Dışişleri Bakanı Robin Cook İsrail'de Robin Hood gibi davranarak başta İsrailliler olmak üzere herkesi şaşırttı. Önceden Filistinlilerden brifing alınmayacağına dair mutabakata varılmasına rağmen, işgal altındaki toprakları gezerken spontane bir şekilde Filistinlilerin temsilcileriyle görüşünce olan oldu. Netanyahu kızdı ve onuruna vereceği akşam yemeğini iptal etti. İsrailli yetkililer İngiltere'yi sözünde durmamakla suçladılar. Böylece İsrail gezisi tam bir skandala dönüştü. Ama gelenensel İsrail müttefiki İngiltere Dışişleri Bakanı Cook'un neden böyle yaptığı bir türlü anlaşılamadı. Acaba İngiltere'nin Ortadoğu politikasında bir değişme mi oldu ? Arapların gönlünü böyle mi fethetmek istiyor ? şeklinde istifhamlara neden oldu. Ardından gezisinin Suriye ayağında da bu şekilde davranması İngiltere'nin politikasında bir değişiklik olduğu yönündeki tahminleri biraz haklı çıkarır gibiydi. Bunun üzerine İsrail, barış sürecinden Avrupa'yı dışlayabileceği tehdidinde bulundu.

Cook, gezisinin Lübnan ayağında söylediklerini adeta taçlandırır gibi konuştu. İsrail'in derhal işgal altında tuttuğu Güney Lübnan'dan çekilmesini istedi. İngiltere, İsrail'in BM'nin 425 sayılı kararı esas alınarak İsrail'in işgal altında tuttuğu Güney Lübnan'dan çekilmesini istiyor. Cook, 5 menzilli gezisinin son durağı olan Lübnan'da BM'de 1978 yılında kabul edilen 425 sayılı kararın uygulanması için ellerinden geleni yapacaklarını duyurdu. İngiltere'nin bu şekilde sekteye uğrayan Ortadoğu barışına yeniden hareket kazandırabilmek için insiyatif almayı amaçladığı da anlaşılmış oldu. ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

EKRANLAR ŞİDDET TOPLUM HİDDET DOLU

RTÜK, ulusal yayın yapan 12 televizyon kuruluşunun ana haber bültenlerini "içerik analizi" yöntemiyle incelemiş ve şu sonuçları tesbit etmiş:

31 Ocak'ta yaptırdığı araştırmada, 14 sözle saldırı ve hakaret, 266 bedensel saldırı, 514 devam eden (polisin göstericileri coplaması gibi) şiddet görüntüsü, 128 sesle şiddet (patlama, ağlama, çığlık, vb.), 24 hayvanlara yönelik şiddet, 12 işyerinde şiddet ve 85 kaza görüntüsü olmak üzere toplam 1043 şiddet görüntüsü; 1 şubat'ta yapılan incelemede ise, 5 sözle saldırı ve hakaret, 232 bedensel saldırı, 722 devam eden şiddet görüntüsü, 149 sesle şiddet, 8 hayvanlara yönelik şiddet, 6 işyerinde şiddet ve 64 kaza olmak üzere 1186 şiddet görüntüsü belirlemiş. *(Hürriyet, 9.3.1998)*

Uzmanların, bu görüntülerin özellikle küçük yaştaki seyirciler üzerindeki olumsuz etkilerine (saldırganlık ve intihar gibi) dikkat çeken uyarıları, RTÜK'ün sık sık başvurduğu "ekran kapatma" cezaları toplumdaki şiddeti ve hiddeti azaltmaya yetmiyor. Bilakis saldırganlık, şiddet, intihar, cinayet vb. toplumsal çılgınlıklar her geçen gün artıyor.

Gazete sayfaları bu tür intihar ve şiddet haberlerinden geçilmiyor:

-TV dizisinden etkilenen genç kız pompalı tüfekle intihar etti. Kocasına kızan Fatma da kendini astı. (9.3.1998)

-Sevgilisi tarafından terkedilen üniversiteli Nurcan önce hap içti, sonra bileklerini kesip kanıyla duvara veda yazısı yazdı ve kendini astı.' (9.3.1998)

- Eline geçirdiği balta ve motorlu testere ile eşini ve oğlunu kesen katil yakalandı. (13.3.1998)

- Bakırköy'de bir inşaatta tecavüze uğramış 3 yaşındaki kız çocuğunu bulan polis sinir krizi geçirdi. (14.3.1998)

- Ankaralı ressam, tüfeğini boyuna dayanıp ateşleyerek intihar etti. (14.3.1998)

- Annesi oğlunu pompalı tüfekle vurup yaraladı. (16.3.1998)

Acaba bu tür haberler, yöneticileri, bilim adamlarını, sorumlu mercileri düşündürmüyor mu? Öğrencilerin sakal, bıyık ve başörtüleriyle uğraşmaktan bu işlere ayıracak zamanları mı kalıyor ki zavallıların?!

"ORDUNUN KURBAN HAREKATI"

Yeni Yüzyıl gazetesi, bu çok önemli haberi geçen ay (17.2.1998) ilk sayfasının kısm-ı azamını kaplayacak şekilde böyle veriyordu:

"Genelkurmay, kurban derisi toplayarak büyük gelir toplayan tarikatlere engel olmak için harekete geçti. Genelkurmay 2. Başkanı Orgeneral Çevik Bir imzasıyla bütün birlik ve garnizonlara gönderilen bir emirle, Nisan ayının ilk haftasında kutlanacak olan Kurban Bayramı'nda kurban derilerinin yanısıra fitre ve zekatların da Türk Hava Kurumu'na verilmesini istedi.

"Emirde, Kurban Bayramı süresince, silah altında bulunan mesleği kasaplık olan er ve erbaşların, THK tarafından açılan kesim merkezlerinde görevlendirilmesi de bildirildi."

Komutanlarımız, kurban derisi, fitre ve zekatlarımızı nereye vereceğimizi belirleyerek bizi önemli bir zahmetten kurtardılar! Bir de şu hacca nasıl gidip geleceğimize, namazlarımızı hangi vakitte ve nasıl kılacağımıza, oruçlarımızı ne zaman tutup açacağımıza ilişkin birer "talimatname" yayınlasalar da, halkımızı daha büyük zahmetlerden kurtarsalar diyorum:

Ondan sonra da: "Namaz kılınacaaak; kıl! Oruç tutulacaaak; tut! Hacca gidilececek git!.."

Sıra "talimle ibadet"e mi geliyor?!

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

MAFYANIN DA TARİFESİ VAR

Türkiye'de adalet ve güvenlik mekanizmasının tamamen iflas etmesi, mafyanın her geçen gün daha da güçlenmesine ve mafya çetelerinin sayısının giderek artmasına yol açıyor. Öyle ki, mafya babaları (son örnek Kürşat Yılmaz) cezaevlerinden ellerini kollarını sallayarak kaçabiliyor. Çeteler çoğalınca da, serbest piyasa ekonomisi ve arz-talep dengesinin bir sonucu olarak mafya gruplarının fiyat tarifeleri sürekli değişiyor.

Bir gazete haberine göre, "çeteler, fiyatlarını rekabet yüzünden asgari ücrete kadar düşürmek zorunda" kalmışlar. Ama gene de "fiyatlar el yakıyor"muş...

İşte mafyanın fiyat listesi:

Tehdit ve korkutma	.25-100 milyon
Çek-senet tahsili	.% 50 komisyon
İşyeri ve ev kurşunlama	.100-500 milyon
Ayaktan kurşunlama	.150-600 milyon
İhale kazandırma	.% 50 komisyon
Adam kaçırma	.400milyon-1milyar
Kurşunlayarak öldürme	.750milyon-3milyar
Kaçırıp sorgulayarak öldürme	.1 milyar-10 milyar

Bu suçlara verilen hapis cezaları ise şöyle:

Tehdit ve korkutma	.7 gün-2 yıl
Çek-senet tahsili(gasp)	.10 yıl-20 yıl
Ayaktan kurşunlama	.3 ay-14 yıl
İşyeri kurşunlama.	.2 yıl-20 yıl
Adam öldürme	.24 yıldan idama
Silahlı çete üyesi olma	.2 yıl-10 yıl

DİYANET... NİHAYET!...

Diyanet İşleri Başkanlığı, nihayet -belki de kuruluşundan bu yana ilk kez- "resmi ideoloji"ye açıkça ters düşen bir fetva yayınladı: Din İşleri Yüksek Kurulu'nca yayınlanan fetvada; "Kur'an-ı Kerim'de Nur suresinin 31. ve Ahzab suresinin 59. ayetlerinde kadınların başörtü örtmesinin emredildiği" belirtilerek "devletin, kişilerin dini inanç ve kanaatlerine saygılı olmasının laikliğin tabii bir sonucu olduğu" ifade edildi. Ayrıca, Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kabul ettiği İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin de "din ve vicdan özgürlüğünü" öngürdüğü belirtildi.

"Devrim kanunlarından kıyafetle ilgili olan 671, 677 ve 2596 sayılı kanunların hiçbirinde kadın kıyafetiyle ilgili bir hükme yer verilmediği" ifade edilen fetvada şöyle denildi:

"İmam hatip liseleri ve Kur'an kurslarında kadınların örtünmeleri ile ilgili hükümler öğretilmektedir. Bir yandan müslüman kadınların örtünmelerinin dinen zorunlu olduğu öğretilirken, diğer yandan müslüman kızların başlarını açmaya zorlanmaları, izahı kabil olmayan bir çelişkidir. Bu durum, eğitim ve öğretim açısından fevkalade sakıncalı ve olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Vatandaş vicdanına baskı daima reaksiyonla karşılaşır. İmam hatip liselerinin yönetmeliğinde, dinimizin müslüman kadınların örtünmesiyle ilgili hükümlerine aykırı, sözü edilen okulların yönetim, eğitim ve öğretim faaliyetlerini olumsuz yönde etkileyici nitelikte hükümlerin yer almasının uygun olmayacağı mütalaa olunmuştur."

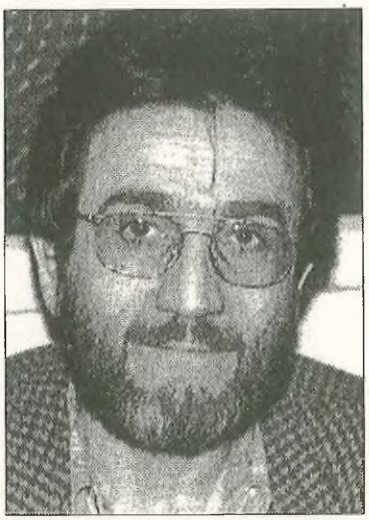

YAŞAR KAPLAN ASKERİ CEZAEVİNDE

Akit Gazetesi yazarı Yaşar Kaplan, 12 Mart'ın yıldönümü öncesinde Askeri Mahkeme tarafından tutuklanarak Mamak Askeri Cezaevi'ne konuldu. Bir yazısından dolayı Devlet Güvenlik Mahkemesi'nce sorgulandıktan sonra serbest bırakılan Yaşar Kaplan'ın, bu kez aynı nedenden ötürü Genelkurmay Askeri Mahkemesi tarafından tutuklanması, 28 şubat süreci ile başlayan "askeri-sivil yetki karmaşası"nı yeniden gündeme getirdi.

Yaşar Kaplan'a geçmiş olsun diyor, bu keyfi uygulamaların sona ermesini bekliyoruz.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ALINTI

KISA... KISA...

...Enflasyon Nereye Kaçtı?

Dünyanın en büyük danışmanlık firmalarından J. P. Morgan'ın yöneticileri, Türkiye'de gerçek enflasyonun % 130 göründüğünü belirterek, "uluslararası bankerler arasında bu alay konusu oluyor" dediler. Türkiye'nin, dünyanın en yüksek enflasyonlu ülkesi olduğunu bildiren bankerler ve IMF yetkililerinin arasındaki şaka ise şöyle: "Dünyadaki enflasyon nereye kaçtı? Türkiye'ye!"

(Sabah, 24.2.1998)

...CIA'nın İslam Araştırması

CIA, Kur'an-ı Kerim ve diğer İslami kaynakları incelemeye aldı. CIA, böylece İslami terör örgütlerinin ABD ve müttefiklerine yönelik saldırılarını dayandırdığı ayet ve tefsirlerin bu tür eylemlere uygun olup olmadığını ortaya çıkaracak ve karşı söylemini belirleyecek.

(Hürriyet, 26.2.1998)

Prof. Elisabeth Özdalga:

"Türkiye'de bugün dindarlık kamu alanından itilerek ev hapsine konulmak isteniyor şeklinde bir izlenim var. Dindarlık adeta gözaltında. İnsan bunu görünce üzülüyor. Toplumun enerjisi sınırlandırılmış, engellenmiş oluyor. Hevesleri kaçıyor ve bundan bütün toplum olarak zarar görmüş oluyoruz."

(Akit, 24.3.1998)

...DGM'de Fiyat Tarifesi

İstanbul DGM'de görevli bazı hakim ve savcıların uyuşturucu sanıklarından rüşvet alması olayı büyüyor... Konuyla ilgili olarak yapılan soruşturmada, suiistimallere ait bir rayiç oluşturulduğu da ortaya çıktı. Buna göre, uyuşturucu kaçakçılarının beraati için 3 milyon mark, toplu kaçakçılık sanıkları için 300-500 bin mark, tavassut için takım elbise ve pahalı hediyeler rayici oluşturuyor.

(Sabah, 10. 3. 1998)

...Taner'in Purosu Kaç Cm.?

Devlet Bakanı Güneş Taner, purosu ile ilgili tartışmalara açıklık getirdi: "Bir kere puronun en uzunu 21 santimdir. Sayın Turgut Yılsa nırım artık herkes bunu gördü ve anladı.

Kaç Kemalist, solcu gördüm, bu vıcık vıcık, saptırılmış Atatürkçülükten rahatsız.

Sahi Susurluk'a ne oldu?

Devletten günde 14 trilyon faiz alan 500 kişi kim?

Neden mafya, faili meçhul, rüşvet, vurgun olayları üzerine gidilmiyor? Hukuk devleti, insan hakları demokratikleşme talepleri engelleniyor? Neden?

Tek tip insanı hedefleyen faşist planlara kimler destek veriyor?

Kimler halkın inancı, tarihi ve kültürü ile mücadele ediyor? İnsan hakları taleplerini rejime yönelik tehdit olarak görüyor? Herkes bu düzenden şikayet ederken, değişim isterken bu düzeni korumak ve partileri düzenin partisi olmaya zorlayan güç kim?

Askerlerin bildirisi iç açıcı değildi. Bildik, tekrarlana tekrarlana ezberlediğimiz rutin bir bildiri idi. Hiç de demokratik değildi. Yılmaz'ın ve ötekilerin tepkileri de öyle.

Biz bu filmi daha önce görmüştük.

Birileri hizaya gel komutu veriyor.

Bu işin bundan sonrası da belli. Buyursun gelsinler. Ama sanırım bu kez gelişleri kolay olsa da, başta kalmaları kolay olmayacak!

Bize şer gibi gelen şeylerde, Allah, hayır murad etmiş olabilir.

Selâm ve dua ile.

NE DEDİ... NE YAZDI...

KAŞ YAPALIM DERKEN

ABDURRAHMAN DİLİPAK 24.3.1998 AKİT

Bu ülke bu haldeyse, bunun sorumlusu biziz. Askeri, sivili politikacısı ile biz.

Övülmeyi çok seviyoruz ve üstümüze suç almayı hiç sevmiyoruz ama gerçekler ortada.

Artık, o tantanalı vatan kurtarma edebiyatına kimse kanmıyor. Hatta kuşku uyandırıyor, can sıkıyor. Söyler misiniz bana, hangi ülkelerin hapishanelerinde bu kadar yazar-sanatçı, aydın var?

Söyler misiniz bana?

Aydınların bu kadar hain, politikacıların bu kadar aşağılık, halkın bu kadar üçkağıtçı, ama askerlerin bu kadar yüksek ahlak ve özveriye sahip olduğu kaç ülke var? Eğitim sistemi devletin elinde. Yasalara yön veren Anayasa'yı kimin yazdığı belli. Medyanın arkasındaki gücün de. Sermayenin kimde olduğu da! Köşebaşlarını tutanlar, sonuçta servete, silaha, iktidara hükmeden güç de! Batılı, çağdaş olmayı demokrasiyi dayatan güç de, bunların içini boşaltıp, anasını ağlatanlar da aynı çevreler değil mi? Bugün Türkiye bu noktaya geldi ise, bunun sorumlusu bu güçtür. Milleti bölüp birbirine düşüren, kışkırtan, çatıştıran, sonra da kurtarıcı rolüne bürünen aynı çevrelerdir. Sizin kanınız ve gözyaşınız üzerine servet ve iktidar üretmek istiyorlar.

Demokrasiyi tehdit eden, ortadan kaldıran güçle, demokrasi vaizi aynı çevreler olabilir. Size STK gibi görünenler derin devletin personeli olabilir. Anlaşılması zor olan da bu, ama

ASKERLE TERSLEŞMEK NEDEN OY GETİRİYOR

AHMET KEKEÇ 20.3.1998 AKİT

Yeni Tanin'in gölge yönetmeni diyor ki:

Çiller, yazgısını dincilere teslim ettiğinden, adının üstüne kısa sürede bir çarpı işareti kondu. Mesut Yılmaz bugün tarihsel bir yol ayrımındadır; önünde başka seçenek yok; ya Fazilet Hanım ile Şaibe Hanım işbirliğinin üçüncü ortağı olacak, ya da irticaya karşı kurulmuş koalisyonda laikliği savunan kesimle birlikte geleceğinin çizgisini çekecek..."

Ardından, Yılmaz'ın "oy kaygısı"yla askerle tersleşme yoluna gittiğini saptıyor(!)

Askerle tersleşmek "oy" getiriyorsa, durup bir düşünmek gerekmiyor mu?

Demek ki, "Asker"in istikametiyle "halk"ın istikameti farklılık arzediyor. Demokrasilerde önemli olan da askerin değil, "halkın istikameti"dir.

Halkın istikametini "irtica"yla eşdeğer görüyorsanız, bu da sizin sorununuz.... Ya konumunuzu gözden geçirin, ya da halkla ters düşmeyecek "meşru" bir "siyaset" izleyin!

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

LAİKMAN

PERİHAN MAĞDEN 7.3.1998 RADİKAL

Akşam televizyonda, Büyük Türk Maydanozu Yekta Güngör Bey, İstanbul Üniversitesi Rektörü'ne yaptığı 'solidaratüs' ziyaretinden çıkarken, tam kapıda Yaşar Nuri Bey'le karşılaşmaz mı? Hem kendisini tebrik ediyor, iş bitirici tefsirlerinden dolayı; hem de başının arkasındaki cömert bukleleri eliyle yerleştirerek, pardösüsünün yakasını düzeltiyor. Yekta Güngör Bey, o denli Evrenin gerçek Hâkimi, o denli kendi 'babalık' rolünden hoşnut ki, öyle dalgın dalgın sabah oğlunu uğurlayan bir ev hanımının kayıtsızlığıyla, kameraların önünde İlahiyat Fakültesi dekanımızın yakasını düzeltiyor, saçlarını da. Ne anlamlı birkaç kare Allahım! Yekta Güngör tabii ki, çekilmeyecek köşeciğine. Günlerini 'tavşan manisi' geleneğinde kaleme alınan şiirlerini kompoze etmekle, heba etmeyecek.

Çünkü O Laikman! Türban konusu mu, şu mu bu mu: İhtiyacı olan herkesin o saniye camında beliriverecek. Bu müdahaleler artarak sürecek. Cumhurbaşkanlığımızı hak etmiyor mu? Kitleler bunu daha yüksek, daha yüksek sesle haykırana dek: Nerde dincilik virüsüne karşı bir mücadele, orda Laikman! Pelerinini şaldatıp kürsüde bitiverecek.

TEK PARTİ KAFASI

(YAVUZ GÖRMEN,) HÜRRİYET, 24.2.1998

Türkiye'nin sorunu, var olmayan demokrasinin yıkılması değil, kurulmasıdır ve uhrevi-dünyevi dinler arasındaki çatışmanın sona erdirilmesidir. Laiklik, gerçek din olan uhrevi dinin insanların özgür vicdanlarında kalması ve devletin bu işe asla karışmamasıdır. Eğer devlet, kendisine dünyevi bir din şeklinde resmi ideoloji izafe ederse, ortada ne laiklik, ne de demokrasi kalacaktır.

...28 şubat süreci, Türkiye'ye laiklik ve demokrasiyi değil, uhrevi dine baskı yapan resmi ideolojinin tek parti kafasını getirmiştir. Bu olayda başta cumhurbaşkanı olmak üzere sivil siyasi kadrolar, bürokrasi ve maalesef yargı, tarih önünde mercek altında kalacaktır.

...TÜRKİYE TEHLİKESİZ YAŞAYAMIYOR

(NEŞE DÜZEL, Y. YÜZYIL, 2.3.1998)

İstanbul Barosu Başkanı Yücel Sayman, Neşe Düzel'in sorularını cevapladı:

"...Dün komünizm tehlikeydi, bugün PKK tehlike, İslamcı hareket tehlike. Türkiye hep bir tehlike yaşıyor. Bu tehlikeler yüzünden sürekli yasaklar getirdiğiniz zaman da, ortada konuşacak kimse kalmıyor. 70 yılda 50 parti kapatılmış, 20 kadarı da son 15-20 yıl içinde. Anayasaya ve siyasal partiler kanununa bir madde koymuşsanız, bu kapatmaların bir kanuni temeli vardır, ama hukuka uygun değildir.

N. Düzel: Bundan sonra parlamento kürsüsünde yapılan konuşmalar da parti kapatılması için neden kabul edilebilecek. Parlamenter demokrasinin kurallarına ve hukuka uygun mu bu karar?

Y. Sayman: Kesinlikle aykırı. Tehlikelere karşı böyle yasaklar başlayınca, ortaya toplumsal bir isteri çıkar ki, 'yasaklansın, öldürülsün, kesilsin, silinsin' anlayışının tozu dumanı içinde, hiçbir şeyi kategorisi dahilinde, normal tartışamaz hale gelirsiniz.

N. Düzel: Türkiye şu anda yasaklama isterisi içinde mi?

Y. Sayman: Evet. Tehlikelerin, yasaklar ve güç kullanılarak bertaraf edilmesi anlayışı hakim... Büyük bir isteri içinde bir tehlikeyi önleyelim derken parlamentoyu tehlike altına alıyoruz.

...AYŞE ÖNAL: "TANZANYA'YA İLTİCA EDECEĞİM"

(AKİT, 8.3.1998)

İzmir 1. Kadın Kurultayı'nda konuşan yazar Ayşe Önal şöyle konuştu: "Bu hayatın tamamını Atatürk tanzim etti diyemezsiniz. Aile Atatürk'e bağlanamaz. Aile Atatürk'ten önce de vardı. Kendinize benzemeyene söz hakkı vermek istemiyorsunuz. Atatürkçü değilim, olmayacağım. Beni asacak mısınız? Ateistim, beni yakın dedim, yakmadılar. Ateistliğin serbest olduğu bu ülkede Atatürkçü olmak ya da olmamak serbest değil. Tanzanya'ya iltica edeceğim. Orada Atatürkçü olmak zorunda değilim. Dünyanın neresinde devletin resmi ideolojisini benimseyen sivil toplum örgütü var?"

maz'ın iddia ettiği gibi 30 santim değil. Ben ise 18 santimlik puro içerim."

(Hürriyet, 6.3.1998)

...Terör Harcaması 20 Milyar

Türkiye Mimar ve Mühendis Odaları Birliği (TMMOB) tarafından yapılan araştırmaya göre; 1987-1997 yılları arasında 30 kez uzatılan olağanüstü hal süresince terör için 20 milyar dolar harcandığı hesaplandı.

(Y. Yüzyıl, 10. 3. 1998)

"Sol Cunta Tepetaklak Olacak"

Mit eski mensubu Mahir Kaynak, 28 Şubat'dla birlikte sol tantanslı bir darbe girişiminin bulunduğunu doğrulayarak "Bu işin sonu gene 12 Mart'a benzeyecek. Gene ava giden avlanacak" dedi. Sol bir ittifakın ordu içinde darbe hazırlığında olduğunu belirten Kaynak, "Bu iddiayı ilk söyleyen bendim. Şimdi de iddia ediyorum, tepetaklak olacaklar. Çünkü karşılarında güçlü bir sivil ittifak var" dedi.

(Akit, 24.3.1998)

...Konu Mankeni Antropologdur

Çıplaklık kariyerine mahkemeden başlayan kadınlara alışmaya çalışırken, bu kulvara bir isim de antropolojiden girdi: Nevval Sevindi. "Fethullah Hoca'yı ilk defa ben keşfettim" diyor Nevval Hanım... Hocaefendi ile 'iki gün boyunca' röportaj yaparak Türkiye'deki iki farklı cenah arasında köprü kurmuş olmakla övünüyor. Sevindi, başardığı ilkler sayesinde Aktüel'in yeni sayısının kapak konusu...

(Radikal, 4.3.1998)

...Yolsuzluk Meclis Kaldırımına İndi

TBMM Başkanvekili Kamer Genç, Mustafa Kalemli'nin Meclis kaldırımlarını "sözde onarım"dan geçirterek yolsuzluk yaptığını öne sürdü. İddiaya göre, sözde onarımda sökülen sağlam taşlar, tekrar yerine konmuş. 1996 yılı değeriyle onarım için harcanan 8 milyar liranın bugünkü karşılığı 20-25 milyarı buluyor.

(Y. Yüzyıl, 2.3.1998)

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ŞU SANAL DÜNYAYA KONUP GÖÇENLER

Ahmet MERCAN

Bastonumu getirin, titremesi durur ellerimin. Öfkeli olduğum doğrudur. Huysuzluğu kabul ettiremezler bana. Bir kitap gibi yaklaşıyorlar insana. İstediklerinde açıp, istediklerinde kapatmak istiyorlar. Evet, tarihi tarafım var. Yaşım bir asır civarında, fakat, gürül gürül akıyorum hala. Yeniden, yeniden yazılıyor ve değişiyor içimde sayfalar.

Taştan bir anıt değilim, bunu herkes bilmeli. Oğlum, gelinim, torunlarım ve beni kurgular içine vesika olarak yerleştirmek isteyen o ukala gazeteciler. Şimdi tarih onlardan sorulur oldu. Dört köşe bir camdan akıyor hayat; alabildiğine sanal.

Torunum Sacit'ten öğrendiğim bu sanala alışamadım hala. Çok gülmüştüm ilk anlattığında... Yalan dünyanın içinde yeni bir yalan. Dünyayı sahileştirmek isteyenler fanilik için yeni bir mesken ihtiyacı mı duymuşlar? Anlamıyorum.... Anlamıyorum... İyi ki de anlamıyorum.

Aynı evi paylaştığım aile efradı ile ayrı gezegenlerin insanları gibiyiz. Biraz Sacit anlıyor beni. Onunla birlikte gizli çete gibiyiz evin içinde. Yalnız kalmış, kuşatılmış gibiyim. Gözlerim ve yüreğim geride kaldı. Onları getiremedi bugüne. Biliyorum tahammül edemezler. Bu sese, bu gögörüntüye, bu kirli akışa dayanamazlar. Onlardan bunu isteyemem.

Nasıl derim onlara düşmanı Akdeniz'e sanal olarak döktük. Mümkün değil. Evimin içinin düşman olduğunu anlatabilir miyim? Yemeklerinin çöp sepetine atıldığını göre göre ölmedi mi Mahinur? Ekmek kırıntılarını ıslak parmaklarıyla toplarken, her sefer daha içten dua eden Mahinur dayanamadı. Bütün bu olup bitene, bunca çeşit yemeğe. "Vitaminden zehirleniyoruz efendi" derdi. Ecnebiler gibi yaşadığımızı söyler, gidelim diye tutturdu. Gitti sonunda... Bıraktı beni burada. O gidince gücümü iki katına çıkarmam gerekti.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Öfkemi ikiye katladım.

Nasıl da elimizden avucumuzdan kayıp gitti, anlayamadık. Yorgunduk, açtık, lakin, bitkin görünmüyorduk. İçimizde zafer şarkıları halimizi gizliyordu. Bizi dimdik tutuyordu. Köye döndük Alnımızdan öpüyordu tarih, toprak sımsıkı sarmalayıp bizi beslemeye söz veriyordu. Yalınayak, kırk yamalı, yarı aç sarıldık toprağa. Değil mi ki kovmuştuk düşmanı. Değil mi ki kurtarmıştık namusu, vatanı. O değil miydi kara yüzlü. Nimet bilmez, haya bilmez. Merhamet taşımaz, mazlumu korumaz, fakiri doyurmaz. Yaratanını tanımaz, bu yüzden onun adı düşman. Kara adamlar. Bencil-ler. Secdesizler. Sevgisizler.

Onlar böylediler. Yedi düvel, hepsi bir, hepsi aynı şekil. Daha fazla sömürmek ve daha fazla böğürmek istiyorlardı. Çünkü başka şey bilmiyorlardı... Ama biz, kovmuştuk onları. Onlar tam teçhizat silahlı. Biz iman dolu sıkılmış yumruğumuzla haklı... Zafer bizimdi. Döktük denize, kovduk hepsini...

"Şimdi kalkınmada zafer" denildi bize ve döndük köye. Çalıştık ha çalıştık.

Yıllar sonra vardım şehre, şaşırdım. Şaşkındım, düşmanı Akdenize döktüğümüz yalandı. Sanaldı herşey; yalandı herşey. Yığıldım yere. Tutuştu saçlarım. Alev aldı denizler. Gitti cansuyumuz. Bizi biz yapan iksir gitti; düşmanı düşman yapan likit, enjektörlere çekildi.

Herkes aşıya...

O günden beridir sadece bakıyorum; görmüyorum. Almıyorum yüreğime göklerin onaylamadığını. Öfkeli bir ihtiyarım, onlara göre, huysuz yaşlı. Kurtuluş törenleri açmıyor beni. Oğlum Rüştü'ye göre yaptığım yanlış. Bu iki yüzlülüğe daha fazla dayanamazdım. Elimizde kılıç, yakamızda nal kadar madalya bir başka dünyadan gelmiş halimizle sağ tarafta duran hazirunu selamlıyorduk, dayanamadım. Anlayacağınız bazı taşkınlıklar yaptım. Yaşlılığıma verdiler. Vermeseler ne olur? Kurtuldum böylece. Törenler de benden kurtuldu. Yalnız Kurtuluş hala kurtulamadı. O şimdiki trajedinin ana unsuru olarak her mekanda ve her davranışta yer buluyor.

Görenler benim hayata yabancılaştığımı söylüyor. Büyük bir yanlış. Hayat yabancı bana. Yerli olan benim. Bunu anlayan kalmadığı için üstüne gülünen de benim.

Bu yüzden huysuz, bu yüzden geçimsiz. Oysa geceye işaret taşıyan Kehkeşan benden memnundur. Aynı türküyü söyleriz el değmemiş ormanlarla. Onlarla da anlaşırız, konuşuruz hal lisanıyla. Doygun bir bulut gibiyim, yağıp tükenmek istiyorum. Kayalara düşse de yağmur taneleri belki bir tanesi uyandırır yemyeşil filizi. Kayalar çatırdar. Olmaz mı diyorsunuz?

Işıklar kararır. Bastonuna iki elini dayamış olarak konuşan yaşlı aktör iki üç adım atar. Tedirgin ve yalvaran bakışıyla seyirciyi tarar ve tekrar eder.

- Olmaz mı diyorsunuz?

Perde kapanır. Çıt yok. Perde açılır. Yaşlı aktör seyirciyi selamlar. Alkış yok. Homurtular... Salon boşalır. Aktör tek başına olduğu yerde beklemektedir. Boş salona bakar ve olanca gücüyle bağırır.

-Haklılığım konusunda istisna bırakmadan cevap verdiğiniz için teşekkürler. Gücüme güç kattınız.

Aradan bir yıl geçer. Yaşlı aktörün genç bir talebesi ile karşılaşır. Sohbet başlar ve uzar. Sıra tek kişilik oyundan söz etmeye gelir. Genç aktör üzerinde değişiklik yapmak kaydı ile oyunu hocasından alır...

Oyun sahnededir. Mekanlar, isimler değişmiştir. Oyun tamamen soyut bir hal almıştır. Slayt, müzik, efekt gibi unsurlar eklenmiştir. Oyunun oyunu oynanmaktadır. Oyunun adı da "Sanal Dünya" diye değiştirilmiştir.

Oyun biter ve genç aktör sahneye geldiğinde seyirci ayakta alkışını kesintisiz sürdürmektedir.

Yaşlı aktör olduğu yerde sessizce bu tabloyu izlerken kımıldayan dudaklarında kendi duyabileceği güçte sözler duyulur: **"Şu sanal dünyaya konup göçenler."** ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ALİ FUAT BAŞGİL'DEN GENÇLERE TAVSİYELER

Sebat et, damlaya damlaya göl olur. Ve aynı noktaya düşen damlacıklar, zamanla mermeri bile deler.

Sabırsızlanma, telâşa düşme. Sakin ve metin ol. Yol al, fakat acele etme. Sindirerek çalış ve öğren, küçümseyerek ihmâl edip geçme!

Gece yatağına uzandığın zaman, o gün ne yaptığını ve yarın ne yapacağını kendine sormadan uyuma. Hergün iyi bir eserden yüksek sesle beş on sahife oku. Bu sayede konuşma ve söz söyleme istidadın gelişir. Dikkat et: Sözlerin ve yazıların kısa, açık ve manalı olsun.

Gök kubbe altında yepyeni hiç bir fikir yoktur. En yeni fikir, eski bir fikrin yeni bir elbise giymişidir.

Kişinin kıymeti dilinin altında ve kaleminin ucunda gizlidir. Onu, söz ve yazı ile açığa vurur.

Bir işe öfkeli ve sinirli iken karar verme. Bekle, öfken geçsin. Zira öfke ile kalkan zarar ile oturur.

Çok konuşma. Yerinde ve özlü konuş. Kıymet ve tesir çok sözde değil, yerinde ve özlü sözdedir.

Dilini tut ve bil ki, dil yarası bıçak yarasından daha vahimdir.

Kimsenin yüzüne karşı söyleyemediğini arkasından söyleme ve bil ki arkadan konuşmak korkaklığın en iğrenç şeklidir.

Kimsenin cahilliğini yüzüne vurma. Bil ki insanları en çok kızdıran ve gücendiren, cahilliklerinin yüzlerine vurulmasıdır.

Yalan söyleme. Yalan söyleyen, tutulmak korkusu içinde yaşayan hırsız gibidir. Bir kimseye söz vermeden evvel iyi düşün. Fakat verdiğin sözden dönme.

Daima olduğun gibi görün, göründüğün gibi ol. Olduğundan fazla görünmek isteyen, karşısındakilere kendisinin ahmaklığını göstermiş olur.

Kimseye karşı kin tutma ve kimsenin muvaffakiyet ve saadetini kıskanma, fakat imren; Sen de öyle bir muvaffakiyet ve saadete erişmeye çalış. İmrenmek, yükselmenin şartıdır.

Dost kazanmak için cömert ol. Bil ki hasisin dostu yoktur. Gençliğinde iyi arkadaş kazan. Yaşlılıkta kazanılan arkadaşlık sıhhatli olmaz. Zira paslı teneke lehim tutmaz.

DEFTERDAR SARI MEHMET PAŞA'dan
DEVLET ADAMLARINA ÖĞÜTLER

Bütün amirlerin adalete uygun davranmaya çalışmaları gerekir. Fakat padişahlar bu konuya herkesten daha fazla önem vermelidirler. Zira, adalet hazinenin artmasına ve halkın çoğalmasına yol açar. Hazine ise halkın çokluğundan ve ülkenin bayındırlığından kaynak alır. Memleketin umranı ise adalet iledir. Harap olan bir ülkenin maldan nasibi olmaz ve halkı zenginlikte yetersiz olur.

BOSTAN VE GÜLİSTAN'dan

Bir gün hamamda bir sevimli insan bana bir parça güzel kokulu kil verdi. O kile: "Misk misin, yoksa anber misin, senin güzel kokundan mest oldum." dedim.

Kil cevap olarak bana şöyle dedi: Ben adi bir kil idim, fakat bir zaman gül ile arkadaş oldum, onun güzel kokusu bana sindi. Yoksa ben bildiğin toprak parçasıyım.

Ertuğrul
BAYRAMOĞLU

Tarihten Karikatürler

Fukara — Görüm görmez, kulağım işitmez, elim tutmaz, mezhemet edin.
Talât Paşa — Adam değil, hürriyet timsâlli. Ay oğul, eğer bu memlekette herkes senin gibi olsaydı, işler ne yaman giderdi! herhalde biz gitmezdik.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

HAYALİ CİHAN DEĞER

Ahmed Vefik Paşa Paris sefiri iken III. Napolyon'un arabası gibi beyaz bir araba yaptırmış ve şehir içinde bu araba ile gezmeye başlamış. Beyaz arabayı görenler imparator zannı ile onu selamlamışlar. Fransızlar, arabayı değiştirmesi için rica ettikleri halde o arabasını değiştirmemiş ve mesele bizim hariciye nezaretine ihtikal etmiş.

Hariciye Nazırı, A. Vefik Paşa'dan arabasını değiştirmesini isteyen bir mektup gönderince Paşa dayanamamış "Fransız Hariciye Nazırı kendi sefirlerinin, boğaz içinde padişahın kayığı gibi mükellef kayıklarda dolaştığını görmüyor da benim arabamı görüyor. Boğaziçin'den o kayıklar kalktığında Paris'ten de bu araba kalkacaktır" demiş. Sonuçta Boğaz içinden o kayıklar kaldırılınca A. Vefik Paşa da arabasını siyaha boyatmış.

Avrupalı bazı devlet adamlarının Türkiye'yi hedef alan ve aşağılayan davranış ve açıklamalarını gördükçe A. Vefik Paşa gibi devlet adamları aklıma geliyor ve Hayali'nin meşhur mısraını tekrarlıyorum.

"Geçmiş zaman olur ki, hayali Cihan değer."

YENİ DÜNYANIN FETHİ

Barbaros Hayrettin Paşa ilk defa İstanbul'a geldiği zaman Vezir-i Azam maktul/makbul İbrahim Paşa İran seferi dolayısıyle Halep'te idi. Kanuni ile gereldi görüşmeleri yapan Barbaros vezir-i azamla buluşmak üzere Halep'e gider. Burada yapılan görüşmelerde Barbaros İbrahim Paşa'ya Osmanlıların yeni dünya dedikleri, Amerika'ya filo gönderip burada sömürge edinmek gerektiğini anlatır. Ancak Paşa Akdeniz'de çok işleri olduğunu, İspanyolların Endülüs ve yeni dünyada yaptıklarının aynısını Mağrip'teki müslüman halka da yapacağını anlattıktan sonra Mısır'a kadar olan bölgenin zorla hristiyanlaştırılma ve engizisyon tehlikesi altında olduğunu söylerek bu teklifi reddeder.

Tarih olmamış olaylar üzerinde kafa yormaz. Ama insan yine de sormadan edemiyor: Ya İbrahim Paşa Barbaros'un bu teklifini kabul etseydi.....

NAİMÂ'DAN

Tarih, faydası herkese şamil olan bir ilimdir. Ulemânın zekâsını artırır, akıllı kimseleri uyararak basiret gözlerini açar, avamı eski haberlere, havâssı da gizli sırlara vakıf eder. Bu hudutsuz denizin derinliklerine vakıf alan kimseler her türlü hakikatleri ve devirlerin değişmesi ile değişen hususların esrarını öğrenirler. Böylece eski milletlerde ne gibi değişiklikler olduğunu, bunların hangi sebeplerle parçalanıp mahvolduklarını öğrenirler. Bu suretle de vukuatı mukayese ve tahlil ederek, mücerret sözlere kani olmayıp mugalata ve hurâfelerin zebunu olmazlar. Gaibi şahitten kıyas ve olmayanı mevcuttan iktibas ederek pek çok tecrübe ve uzun alıştırmalarla bir işin başlangıcından sonunun ne olacağını idrak ederler.

SAĞ GÖSTERİP SOL VURANLAR

İttihad Terakki'nin ilk önderlerinden biri olan Ahmet Rıza Bey 1889'da Fransa'ya gitmişti. Fransa'da Pozitivistlerin başı olan Pierre Lafitten'in derslerine devam etmiş ve bu akıma gönülden bağlanmıştı. İttihad Terakki'nin Paris şubesinin başına getirilmişti. Ancak İslami duyguları gözetmemesi -bununla birlikte İslam'ı toplumsal bir bağ olarak yararlı buluyordu- ve bunu duyurmaktan çekinmemesi sebebi ile bu görevinden bir süre alınmıştı. 1902'de Paris'te toplanan I. Jöntürk kongresi sonunda Ahmet Rıza Bey ve ekibi esas gruptan koparlar ve 1902-1906 yılları arasında İttihad Teraldki ismini kullanmazlar ve aynı ekiple 10 Nisan 1902'de Mısır'da "Şurayı Ümmet" adı altında bir dergi çıkarmaya başlarlar.

Tanzimat Ferman'ının başlangıcında Osmanlı devletinin yükselmesinin sebebi dine bağlanması, düşüşün sebebi de dini kurallardan uzaklaşması olarak gösterilmişti. Halk arasında "Gavur Sultan" da denilen II. Mahmud derlerki İstanbul'da en çok "hayır" yapan kişidir, Ne denilebilir ki, sol vuracaklar hep sağ gösteriyor.

"Tarih kralların, zorbaların çiftliği değil, milletlerin tarlasıdır. Her millet mazide bu tarlaya ne ekmişse istikbalde onu biçer."

Volter

"Tarihte her hareket, hep bir kişinin ayağa kalkması ile başlar."

Sezai Karakoç

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

KADININ EĞİTİMDEKİ ROLÜ

Araştırma ve Kültür Vakfı'nda aylık periyodlarla düzenlenen seminerler dizisinin Mart ayındaki konuğu, araştırmacı psikolog yazar Nejla Koytak idi. Vakfın Sultanahmet'teki toplantı salonunda gerçekleştirilen seminerde Nejla Koytak, "Kadının Eğitimdeki Rolü" başlıklı bir konuşma yaptı.

Nejla Koytak, kadının eğitimdeki rolünü ve bu rolü eğitim ile beslerse nasıl büyük bir güç haline gelebileceğini vurgulayarak sözlerine şöyle devam etti:

"İnsan gizli yeteneklerle donanmış vaziyette, fakat diğer varlıklara oranla çok daha aciz olarak dünyaya gelir; dünyaya geldiği andan itibaren kültürlenme ve eğitim ile şekillenir.

"Müslüman bir birey olarak Allah'ın varlığına tanık olarak yaşamak zorundayız. Bu misyonun pratik hayata yansımış, saygı, özveri gibi görüntüleri olmalıdır. Biz bu değerleri temsil ettiğimiz oranda bu tanıklık görevimizi yerine getiriyoruz demektir. İşte bu noktadan itibaren eğitim ile karşı karşıya geliyoruz.

"Dünyayı menfaat ve çıkarlarımıza göre ya da inancımıza göre algılayabiliriz. Bizler dünyayı nasıl algılıyorsak içinde bulunduğumuz kültür de ona göre gelişir, değişir. İçinde doğduğumuz kültürler, o kültürlerin hayata bakış tarzları eğitim açısından önemlidir. Zira insan sosyal çevreden, eğitimden etkileniyor. İnsan ilk etkili nitelikleri 0-6 yaş arasında kazanıyor. Potansiyel olarak var olan nitelikler sürekli uyaranlarla gelişiyor. Bu eğitimdir. Eğer bir uyaran yok ise o yetenek gelişemiyor.

"İnsan zekasının gelişimi yirmi yaşına kadar sürüyor. Fakat bu gelişimin dörtte üçü dört yaşına kadar gerçekleşiyor. Altı yaşa kadar hız düşüyor. Yirmi yaşında gelişim tamamen duruyor. Bu nedenle 0-6 yaş arası eğitim insana bütün hayat boyu etki ediyor. Çocuk bu yaşa kadar anne ile içiçe yaşıyor. Annenin hayattan bekledikleri, hayata karşı tavrı ne ise olduğu gibi çocuğa yansıyor ve bütün bir ömür boyu kalıcı etki yapıyor."

Nejla Koytak bu noktada ilginç bir olaya işaret ediyor: "Buhar kuvveti daima doğada vardı. J. Watt bu bilgiyi kullandı. Dünyanın çehresi değişti. 0-6 yaş çocuklar, hanımların elinde. Anne ailedeki ortamı bir medeniyetin sembolü haline getirerek toplumun kültürünü yeni nesle taşıyor. Bu bakımdan yeni neslin oluşturulmasında kadın çok önemli bir role sahiptir.

Tanzimat'tan itibaren değişim projelerinin uygulanmasında da kadın çok önemli bir yer tutmuştur. Celal Nuri 'Değişimle ilgili ameliyata herşeyden önce kadınlarımızı Batılılaştırarak başlamalıyız. Zira binanın onarımına tepeden değil temelden başlanır.' diyor."

Koytak, eğitimin yeni bir toplumun anahtarı, eğitimi belirleyen kilit noktadaki faktörün de anne olduğunu belirterek, ilginç örneklerle süslediği konuşmasını "Beşiği sallayan el, dünyaya hükmeder" sözünü bir kez daha tekrarlayarak bitirdi.

***

Şükran BUDAKSAL

KÜLTÜRLERARASI DIYALOG SEMPOZYUMU

7 -8 Mart 1998 tarihlerinde İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Dairesi Başkanlığı tarafından Cemal Reşit Rey Konser Salonu'nda Kültürlerarası Diyalog sempozyumu düzenlendi. Sempozyuma Türkiye'den ve dünyadan semavi ya da semavi olmayan din mensupları, temsilcileri katıldılar, tebliğlerini sundular.

Sempozyumun açılış konuşmalarını Prof. Bekir Karlığa, Diyanet İşleri Başkan Yardımcısı Sami Uslu, Fener Rum Ortodoks Patriği Bartholemeus Archondonis I., Kardinal Francis Arinze'yi temsilen Halid Akaşe, Kültürler Arası Diyalog Enstitüsü Başkanı Roger Garaudy ve İstanbul Büyükşehir Belediyesi Başkanı Recep Tayyip Erdoğan yaptılar.

Konuşmacılar, diyaloğun, tarafların doğruluğu ve haklılığı üzerine değil, bilme/anlama temeli üzerine kurulması gerektiğini belirttiler.

Sempozyumun sonundaki değerlendirme oturumunda söz alan Prof. Dr. Mehmet Aydın, diyalog toplantılarında, din hakkında hiç konuşmadan diyalogda bulunulması gerektiğini belirterek şöyle devam etti:

"Ben ilk defa bu kadar din ağırlıklı bir toplantıya katıldım. Halbuki diyalog bize bugünün problemlerini nasıl çözebileceğimizi söylemelidir. Kültürler Arası Diyalog Sempozyumunda Bosna-Hersek'te, Kosova'da, Kafkasya'da, Orta Doğu'da, Afrika'da yaşanan sorunların çözümü için birlikte neler yapabiliriz, bunların konuşulması gerekirdi. Oysa sorulan soruların yarısından çoğunun diyalogla ilgisinin olmamasından da anlaşıldığı gibi henüz diyaloğun ne olduğu bilinmiyor."

Tüm tebliğ sahiplerinin ortak imzasıyla yayınlanan sempozyum bildirisinde de 21. yüzyıla yaklaştığımız şu günlerde insanlığın kavga ve çatışmaya değil, birbirini tanımaya, anlamaya ihtiyacı olduğu bir kez daha önemle belirtildi.

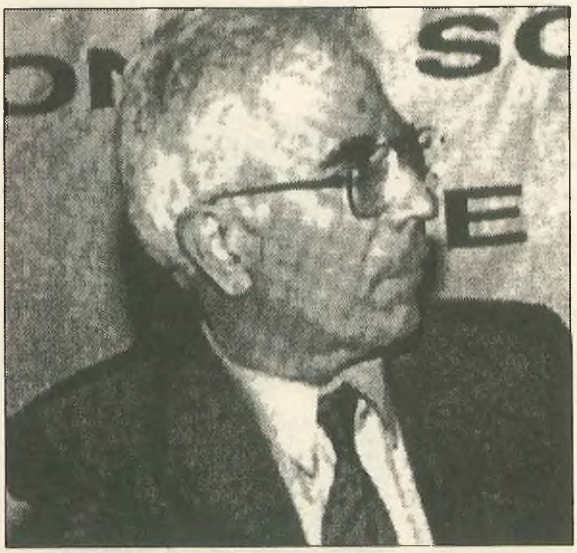

Mehmet Aydın

İSLAM VE TERÖRİZM

İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Dairesi Başkanlığı tarafından "Ekim 97-Mayıs 98 Dönemi" kültürel faaliyetleri kapsamında gerçekleştirilen "Doğudan-Batıdan" uluslararası konferanslar dizisinin Mart ayı konuğu Prof. Dr. Y. Jean Michot idi.

Prof. Jean Michot'un "Şiddet Karşıtlığı ve Terörizm Arasında İslam ve Terörizm" başlıklı bir konferans sunduğu toplantıya müzakereci olarak, Prof. Dr. Özcan Köknel, Prof. Dr. Bekir Karlığa, Doç. Dr. Nilüfer Narlı katıldılar. Oturum Başkanlığını Prof. Dr.İ. Erol Kozak yaptı.

Yirmi yıl önce müslümanlığı seçmiş olan Prof. Dr. Jean Michot, Louvain Katolik Ünv. Arap Felsefesi Merkezi'nde Arap Felsefesi, Arapça ve İslamoloji dersleri vermektedir. Uzmanlık alanını İbni Sina ve İbni Teymiye oluşturmakta ve bu konularda çok sayıda çalışması bulunmaktadır.

Prof. Jean Michot, Batı'nın İslam ve şiddetle ilgili görüşlerini sıralayarak, "Bizim kompleksimiz yok, mükemmel değiliz ama şunu da söyleyebiliriz ki bizi suçlayanlardan daha kötü değiliz." dedi. Ve Hıristiyan Batı'nın tarihinden, zulümlerden, İspanya'daki müslümanların nasıl yok edildiğinden ve Musevilerin İstanbul'a sığınmak zorunda kalmalarından örnekler vererek konuşmasına şöyle devam etti:

"İslam barış dinidir. Müslümanların namazın sonunda 'Selâmün aleyküm' diye selam vermeleri barış içindir. Fakat İslam'ın barış amacında diğerlerinde olduğu gibi bir sınır yoktur. Cihat, bir savaş hakkıdır; ancak baskıya maruz kalan insanlar cihat yapabilir. Savaşta şiddet kural dışıdır. Sivil halk, hayvanlar, sebzeler korunur, kimyasal silah kullanılamaz, esirlerin can emniyetleri sağlanır... Şu anda bütün modern hukuk kitapları İslam'ın bu şartlarından faydalanılarak oluşturulmuştur.

"İslam barış dinidir, ama asla şartsız bir barış, haksızlığa boyun eğiş değildir. Müslüman haksızlığa eliyle, diliyle, gönlüyle karşı çıkar. Bu mutlak bir şiddet karşıtlığı da değildir. Dengeli bir tutum vardır. Bugün müslümanlar her zamankinden daha fazla bu dengeyi korumak zorundadırlar." ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

İSLAM HUKUKUNDA ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Ahmet Yaman

İslam hukukunun temel kaynaklarına inmek suretiyle, bu konuda akla gelebilecek sorulara cevap bulabilmek isteğiyle kaleme alınan kitap, bu alanda geniş bir araştırmayı içeriyor.

Batılıların yaygın olarak anladıkları şekilde İslam savaşçı bir din ve savaşı esas alıp, temel insan haklarını tanımayan bir hukuk sistemini temel mi alır? İslam kendi hukuk düzeni içerisinde barış temeline dayalı uluslararası ilişkilerine kadar kapı aralamaktadır? İslam devletler hukuku çağdaş anlamda neyi ifade etmektedir? Şeklindeki sorulara cevaplar aranmaktadır.

Üç bölüm halinde ele alınan çalışma, devletler hukuku ile İslam devletler hukuku hakkında genel bilgiler veren giriş kısmıyla başlamaktadır.

Birinci bölümde; barış temeline dayalı uluslararası ilişkiler hukukunu bir zemine oturtabilmek için, İslam açısından devlet, uluslararası hukuk açısından devletin unsurları ve İslam hukukuna göre devletler arası ilişkilerin temel niteliğinin savaş mı yoksa barış mı? olduğu meselesi incelenmektedir.

Barış temelindeki devletler arası olağan ilişkilere ayrılan ikinci bölüm, antlaşmalar imzalamak, diplomatik ilişkiler, eman meselesi, ekonomik ve kültürel ilişkiler şeklindeki ana başlıkları kapsamaktadır.

Eserin üçüncü bölümünde ise hareket noktası itibariyle ikinci bölümdeki ilişki çeşitlerine benzeyen ama yine de barış esasına oturan ilişki çeşitleri ele alınmaktadır.

Fecr Yay, 408 sh.

İdris KAHRAMAN

TÜRKİYE'DE DEMOKRASİ'YE GEÇİŞTE BASIN

Nilgün Gürkan

Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler Fakültesinde siyaset bilimi dalında yapılmış bir doktora çalışması Türk siyasi hayatında önemli bir dönüm noktası olan 1945-1950 yılları, ülkede Tek Parti idaresinden çok partili hayata geçiş yıllarını oluşturuyor. Türkiye'de henüz yerleşmemiş olan demokrasinin kısmen başarılı bir dönemi olma özelliğini taşıyor.

Nilgün Gürkan'ın hazırladığı bu çalışma böyle bir dönemi basın gözüyle değerlendirmekle beraber, iktidar basın ilişkilerini de kapsıyor. Bu noktada basının bağımsız olması gerektiği üzerinde durularak, basının neden siyasal iktidarın arkasında yer aldığı konusuna değiniliyor. Buna bağlı olarak "basın özgürlüğü" olgusunun ortaya çıkışı ve mahiyetinin ne olduğu konusu işleniyor.

Kitapta konu, dönemin en yaygın yayın organı gazeteler ve kısmen de dergiler bazında ele alınmış, diğer yayın organlarına dar kapsamlı olduğu için yer verilmemiştir. Meselenin sağlıklı bir şekilde ortaya konması için dönemin gazetelerinden çok alıntı yapılmış, basının kendi arasındaki diyalog da yansıtılmıştır. Bilhassa karşıt görüşlü yayın organları incelenerek demokrasi olgusuna nasıl baktıkları ve demokrasiye geçişte bu yayın organlarının rolleri de ele alınmıştır.

İletişim Yay. 484 sh.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ANAYASAL İKTİSAT

Coşkun Can Aktan

Eserde toplumsal ve siyasal sorunların bizzat kaynağını oluşturan devletin, bu sorunlara sebep olmasının nedeninin "sınırsız devlet" anlayışından kaynaklandığı belirtilerek bir çözüm önerisinde bu-

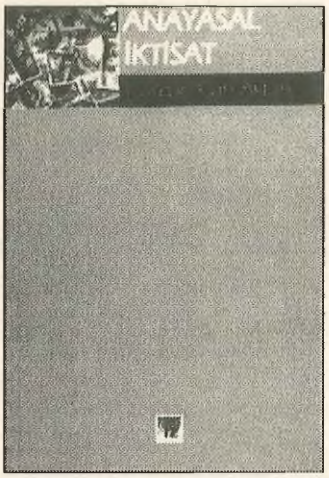

lunulmaktadır. Zaman zaman sosyologlar ve siyaset bilimcileri tarafından tartışılan "Kamusal alanın sınırlandırılması ve özgürlüklerin artırılması", diğer bir deyişle devletin küçültülmesi konusu işlenerek aydınların bu konuda öne sürdüğü tezler aktarılmaktadır. Özellikle "Virginia ve Freibur okullarının" ekonomik anayasa adlı çalışmaları üzerinde durulmaktadır. Sadece bu çalışmalarla sınırlı kalınmayıp, soruna Türkiye pratiğinde de örnekler verilerek konunun evrensel boyutta tartışılması gerçekleştirilmektedir.

Kitapta işlenen tema; devletin hukuksal çerçevede sınırlandırılması, bu sayede insan hak ve hürriyetlerinin korunmasıdır. Konu bir bakıma demokrasi tartışmalarını da gündeme getirdiği için, eserde demokrasiye de değinilmiş, demokrasinin yasal çerçevesi üzerinde durulmuştur.

Teorik planda çözüm önerisi de sunulan kitapta, ekonomik ve politik olmak üzere iki Anayasa komisyonunun kurularak toplumun üzerinde mutabık olduğu bir Anayasa yapılması gerektiği vurgulanmaktadır.

Demokrasinin ve yasal sistemin tartışıldığı şu günlerde ilgiyle okunabilecek bir eser.

Yeni Kitaplar

1- Anayasal İktisat, Çoşkun Can Aktan, İz Yay, 320 sh.
2- Siyasetin Finansmanı, Pulat Tacer, Doruk Yay, 102 sh.
3- İlk Sözler, Hüseyin Atlansoy, Kaknüs Yay, 152 sh.
4- Demokrasi Miti, Tape Lindbom, İnsan Yay, 176 sh.
5- Siyasetsiz Siyaset, M. Ali Kılıçbay, İmge Yay, 344 sh.
6- Çocukluk ve Gençlik Yılları, Tolstoy, Şule Yay, 446 sh.
7- Kimlik Topluluk Kültür Farklılık, Komisyon, Sarmal Yay, 192 sh.
8- Çerkesya'dan Savaş Mektupları, James S. Bell, Kafkas Vakfı Yay, 532 sh.
9- İslam'da Maliye, Abdülkadim Zellum, Taha Yay, 304 sh.
10- Sözün ve Sükütun Renkleri, Fatma Karabıyık Barbarasoğlu, İz Yay, 128 sh.
11- 21. Yy da Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı, Remzi Kit., 726 sh.
12- Dinler Tarihi Sözlüğü, Mircea Eliade, Loan P. Couliano, İnsan Yay, 368 sh.
13- Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın, Nilgün Gürkan, İletişim Yay, 482 sh.
14- Bir Dünyanın Kadınları, Yıldız Ramazanoğlu, Ekin Yay, 152 sh.
15- İslam Hukukunda Uluslararası İlişkiler, Ahmet Yaman, Fecr Yay, 408 sh.
16- Yükselen Asya, Mehmet Ögütçü, İmge Yay, 320 sh.
17- Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme, Sadi Özdemir, Timaş Yay,
18- Türkiye'de Folklor ve Milliyetçilik, Arzu Öztürkmen, İletişim Yay, 298 sh.
19- Gelenek ve Modernlik Arasında, Mustafa Armağan, İz Yay, 296 sh.
20- Postmodernliğin Durumu, David Horvey, Metis Yay, 408 sh.

YÜKSELEN ASYA

Mehmet Öğütçü

Asya'yı mercek altına alan eser, bölgenin çarpıcı özellikleri olan ekonomik ve ticari diplomasi, enerji jeopolitiği, Avrupa'nın nüfuz mücadelesi ve Rusya'nın "Asyalılığı"na değiniyor. Çin'e önemli bir yer verilirken, bölgede ekonomik bakımından güçlenmekte olan Singapur, Hong Kong, Tayland, Kore ve diğer merkezler müşahedelere dayanılarak değerlendiriliyor.

Kitapta sadece siyasi ve ekonomik konular değil bölgenin toplumsal hayatında inceleniyor. Yazarın bir diplomat olarak buralarda görev yapmış olan ve olayları bizzat yerinde görerek aktarması esere bir seyahatname özelliğini vermenin yanısıra değerlendirmelerin sıhhatini de artırıyor.

"Çinlilerin ölüleri nasıl gömdüklerinden, Vietnam ile toprak ihtilafına, Hong Kong'un Çin'e devrinin getirdiği sorunlardan her türlü mahlukatın kullanıldığı Çin yemeklerine, bölgedeki lüks düşkünlüğünden Sincan Uygur bölgesindeki Türk azınlığın durumuna, keşfedilmeyi bekleyen tarihi kalıntılardan Vietnam-Myanmar-Laos-Tayland-Çin sınırındaki Mekong nehrinin çizdiği uyuşturucu ağına kadar geniş menzilden oluşan bir eser.

İmge Yay, 320 sh.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ŞAİR, SEN VE BEN

Caner DOĞAN

Gökyüzü söndürürken fenerlerini takvimlerden bir yaprak daha düşüyor. Yıllar yılı hatırlanmak için şiirimize mana yüklü bir tarih düşüyoruz. Minarelere nazire yapıp dik duruyoruz, başımız göğe değercesine.

Buğulu bir camdan hayat beliriyor. Evler ışıl ışıl gözlerini açarken farkına varıyoruz can taşıdığımızın. Cılk bir ışık okşuyor tavan aralarını. Tabakamızı çok vakur çıkartıyoruz. Elimizi gevremiş tütünlerin üzerinde gezdiriyoruz. Bir türkü mırıldanıyor esrara dalıyoruz. Ucundan yanmış sigarayla birlikte tükendikçe tükeniyoruz. Geceler küçülürken sevgi yetiştiriyoruz.

Bir şekilde dalıyoruz duvardaki. Bir kapı açıyoruz maveraya. Lambalar nöbet tutarken biz rahatlıyoruz. Mısra mısra şiir oluyoruz. Bir peri beliriyor yanımızda. Dakikalar duruyor biz raksa devam ediyoruz.

Toprak binalardan yağmuru duyuyoruz. Yağdıkça yağıyor, bereketleniyoruz. Damla damla birikiyor geceyi konuk yapıyoruz düşüncelerimize

Mangalın üstünde çay, minderin üstünde şair demleniyor. İçtiğimiz her yudum, can katıyor canımıza. Çaylar renk veriyor kelimelere. Lambalar gelinler gibi el pençe divan duruyor karşımızda. Bir ara şair susuyor, susuyoruz. Sensizliğin ve sessizliğin şiirini dinliyoruz. Dinledikçe bölünüyor, bölündükçe çoğalıyoruz. İnan kalbimizin ritmini hissediyor, her güzelliği tesbih yapıp iplere diziyoruz.

Türkü oluyoruz yani Anadolu. Anadolu kokuyor türkülerde. Sen, ben, biz.... Biz oluyoruz her dizede, biz varız her nakaratta. Yani sevda var, dostluk var, sitem var. Kin yok, siyaset yok, zulüm yok. Erdem var, insan var. Unutma ki; sevgili biz gün be gün türkülerle yaşıyor, türkülerde yaşıyoruz ve bizim gibi niceleri...

Çay deminde bir tebessüm beliriyor al bağlamış güzellerin dudağında. Unuttuğumuz gülmeyi hatırlıyoruz. Geceyi nurlandırıyor kelimeler. Şairin iç çekişini anlamlandırmaktan korkuyoruz.

Oda sıcaklığında fikirler girift bir hal alıyor. Göz gezdiriyorsun sen. Şair susuyor, lamba içini çekiyor yetim bir çocuk gibi. Uyanıyoruz masal uykusundan. Cüceler istilasındaki buğday tanesini andırıyor yüz rengin. Sen utangaç, sen içten, sensin fikirlerin örtüşebileceğini söyleyen. Şair sadece yazıyor gönlünden geçenleri hiç düşünmeden.

Anadolu kokuyor sesin, saz dilleniyor, nağmeler iz yapıyor duvarlara. Öyle bir iz ki hiç silinmez zannediyorum. Karanlıklar sıkı sıkı sarıyor türküleri. Uykumuzdan uyanmamak niyetiyle Erciyeste başladığımız yolculuğa palandöken ekliyoruz. Çamlıbelde Köroğlu'nu anıp Mevlamıza dua ediyoruz, hiç ayrılmamak için. Çünkü kimseler yok, biz varız, bir de sen redifli şiirimiz.

İnanırmıydınız bir gün büyüyüp lüks ışığında kırmızı kurdelalarla kalacağımızı. Hayat masal değil. Masaldan daha güzel, derlerdi de inanmazdım. Artık inanıyorum. Çünkü güneşin sıcaklığı toprağı buharlaştırıyor. Şekiller renk veriyor. Biz oluyoruz.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

sisteme muhalif olan halk kitleleri susturulmuş ve sindirilmiş olacaktı. Ahmet Ağaoğlu'nun ifadesi ile "muhalefet fikri ve cür'eti kökünden kesilip atılmış"[38] olacaktı.

İşte böyle bir ortamda, Serbest Fırka'nın feshinden yaklaşık bir ay sonra, 23 Aralık 1930' Menemen hadiseleri tezgahlandı. İddiaya göre, Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden Derviş Mehmet, etrafına topladığı ellerinde Arapça yazılı bayraklar bulunan kalabalıkla hükümet konağına yürümüş, Hilafet'i geri getireceğini iddia etmiş ve kendisine engel olmak isteyen birliğin komutanı Kubilay'ın başını "kör bir testere" ile keserek bir bayrağın ucuna takıp halka teşhir etmiştir.[39]

İşin aslına bakılırsa, Menemen olayları, Serbest Fırka'nın yarattığı fecr-i kâzibe aldanıp cesametli varlığını bir kez daha ortaya koyan İslami potansiyeli budamak için tertiplenmiş bir tuzaktan başka bir şey değildir. Erbilli şeyh Es'ad Efendi'nin bölgedeki etkinliğini iyi bilen ve Menemen'de olaydan bir süre evvel yuhalanan Halk Partisi kurmayları, Nakşilik'le hiç alakası olmayan esrarkeş Giritli Mehmet ve üç-beş avanesini kullanarak "Mehdilik" iddiasıyla harekete geçirmiş, ardından da tüm yurt çapında bir seri tutuklama ve idamlar başlatarak duyarlı müslümanları imha ve sindirme operasyonuna girişmiştir.[40]

Bu mürettep hadise (General Cevat Rıfat Atilhan'a göre olay tamamen İnönü ve mason localarının tertibidir.[41]) İsmet Paşa Hükumeti için bulunmaz bir fırsattır. Bu olay bahane edilerek sadece Ege bölgesinde değil tüm yurt çapında tutuklamalar yapılacaktır. Ocak 1931'de Divan-ı Harp kurulacak ve -Atilhan'ın belirttiğine göre- tutuklananların sayısı 30 bini bulacaktır.[42] İnönü, isyancıların amacının *"Hilafet'i geri getirmek, teokrasiyi tesis etmek ve Türk devriminin getirdiği siyasi ve sosyal düzeni yıkmak"*[43] olduğunu söyleyecektir.

Böylece, *"mürettep irtica"* bahane edilerek Tek Parti iktidarı sürdürülmüş ve her türlü muhalefet ihtimali de kuvve'den fiil'e geçmeden ortadan kaldırılmış olacaktır. Kısaca, *"irtica bahane, iktidar şahane"*dir. ■

DİPNOTLAR

1,2) Lord Kinross, Atatürk, Bir Milletin Yeniden Doğuşu, Sander y. İst/1978, s.648.

3) Kılıç Ali, İstiklal Mahkemesi Hatıraları, Sel y., İst/1955, s. 40.

4) Bkz. Kılıç Ali, a.g.e., s. 43-46; F. Karanis, a.g.e., s. 113, 120.

5) Bkz. Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, Gözlem y., İst/1977, s. 219-221. Rauf Bey, Ankara İstiklal Mahkemesi'nce gıyaben idama mahkum edilmişti.

6) F. Karanis, a.g.e., s. 150.

7) Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Y. Alogon, Sarmal y., İst/1995, s. 88.

8) Z. Sertel, a.g.e., s.190.

9) Mete Tunçay, Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Yurt y., Ank/1981, s. 247. Konuyla ilgili olarak Samet Ağaoğlu'nun, "Atatürk'ün çok yakımında bulunan ve hadiselerin içyüzünü bilen bir zat"tan aktardığına göre, "Atatürk'ün ikinci bir partiyi kurmaktan diğer bir maksadı da, kendisine yapılan şikayetlerin doğruluğunu ve ıstırabın derecesini ölçmek olabilirdi. (Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, İletişim y., İst/1994, s.45'teki S. Ağaoğlu'nun dipnotu.) Bu bağlamda, "Gazi'nin İsmet Paşa'dan bıkmış olduğu ve Serbet Fırka'yı sırf parlamento vasıtasıyla İsmet'i atmak için kurdurduğu" da iddia edilmiştir.(Ağaoğlu, a.g.e., s.50.)

10) Meclis Reisi Kâzım Paşa (Özalp) Viyana'ya yaptığı seyahatte gazetecilerin Türkiye'deki rejime ilişkin sorularından rahatsızlık duymuş ve ülkeye dönüşünde bundan söz etmiştir. (Fethi Okyar, Üç Devirde Bir Adam, yy. haz. C. Kutay, Tercüman y., İst/1984, s. 395-397)

11) Mehmet Kabasakal, Türkiye'de Siyasal Parti Örgülenmesi, Tekin y., İst/1991, s. 117,118; Okyar, a.g.e., s.392-393;

12) Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., s. 102.

13) A.g.e., s. 121.

14) Mehmet Kabasakal , a.g.e., s. 118

15) Feridun Kandemir, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Ekicigil y., İst/1955, s.55-56.

16) Mektupların tam metni için bkz: Tekin Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, İst/1963, s.49-51.

17) Mehmet Kabasakal, a.g.e., s. 119. Gazi, Fethi Bey'e: "Sizin Fırkanın ismini buldum.: Serbest Cumhuriyet Fırkası... Bu isme ne dersiniz?" diye sormuş, Fethi Bey ismi beğenmiştir. (F. Okyar, a.g.e., s. 406) Ağaoğlu'nun Recep Bey'den (Peker) öğrendiğine göre, fırkaya "Serbest" adını veren Peker'in kendisidir. Recep Bey fırkaya "Serbest ve Liberal" adının verilmesini önermiş, bu öneri de Gazi'nin hoşuna gitmiştir. (Ahmet Ağaoğlu, a.g.e., s. 41)

18,19) A. Ağaoğlu, a.g.e.,s. 29; F. Okyar, a.g.e., s.495.

20) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 43.

21) T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 55-56.

22) Şevket S. Aydemir, İkinci Adam, Remzi kit., İst, c.I, s. 381,383.

23) F. Karanis, a.g.e., s.166-168.

24) A. Hamdi Başar, Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye, (1. baskı, 1945; 2. baskı, AİTİA Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Y.O. Ank. 1981) s. 12. M. Kabasakal, a.g.e, s.123.

25) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 63; T. Erer, a.g.e., s.45-46; F. Karanis, a.g.e., s. 168-169.

26) Z. Sertel, a.g.e., s. 194.

27) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 47.

28) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 43, 71; T. Erer, Yasakçılar, s. 47; Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 63.

29) A. Ağaoğlu, a.g.e., s.110.

30) T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 63.

31) A. Ağoğlu, a.g.e., s. 88, 91, 93.

32) A.g.e., s.101.

33) A. Ağaoğlu, a.g.e., s.106-107; T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 66-67; F. Karanis, a.g.e., s.172.

34) T. Erer, a.g.e., s. 67.

35) A. Ağaoğlu, a.g.e., s.109.

36) Fethi Bey'le birlikte Serbest Fırka'nın kurucuları arasında yer alan Ahmet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları'nda (s. 29), Fethi Bey'in; "Gazi'nin ta ilk günden samimi olmadığı, kendisine tuzak kurulmuş olduğu" kanaatini taşıdığını aktarır.

37) Alpay Kabacalı, Türk Basınında Demokrasi, Kültür Bakanlığı, s. 147.

38) A. Ağaoğlu, a.g.e., s. 121.

39) Neşet Çağatay, Türkiye'de Gerici Eylemler, AÜİFY, Ank/1972, s. 31-32.

40) Necip Fazıl Kısakürek, Son Devrin Din Mazlumları, Büyük Doğu y., İst/1976, s.112-141. Üstad, H. Basri Çantay ile Salih Yeşil'in tanıklığı ve olaylar üzerine kurulan Divan-ı Harb-i Örfi'nin Savcısı Hidayet Bey'in ifadeleriyle Menemen trajedisinin içyüzünü müdellel olarak ortaya koyuyor.

41) Cevat Rıfat Atilhan, Menemen Hadiselerinin İçyüzü, Aykurt nşr., İst/1968, 50-55.

42) A.g.e., s. 53. N. Çağatay, Türkiye'de Gerici Eylemler adlı eserinde(s.33.), sadece Menemen, Manisa, Balıkesir ve Antalya'da tutuklananların sayısının 2200 olduğunu belirtir.

43) N. Çağatay, a.g.e., s. 33.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

İRTİCÂ'IN SERÜVENİ -VI

"Tek Parti"den "Çok Parti"ye Değişmeyen Gündem İRTİCÂ

Daha önceki bölümlerimizde, "İrticâ" söyleminin ortaya çıkış serüvenini incelemiş ve "irtica nöbetleri" adını verdiğimiz 31 Mart Vak'ası, Terakkiperver Fırka ve Serbest Fırka olaylarını ele almıştık. Bu sayımızda Tek Parti döneminden Çok Partili sisteme geçerken "irticâ"ın niçin gündeme getirildiğini, bu kavramın iktidar mücadelelerinde nasıl bir "araç" olarak kullanıldığını göreceğiz:

Abdullah YILDIZ

"TEK PARTİ, TEK ŞEF, TEK MİLLET"

Tek Parti iktidarı, bir yandan Terakkiperver ve Serbest Fırka biçiminde ortaya çıkan kontrollü ya da kontrol dışı muhalefeti *"irticâ"* bahanesiyle bertaraf ederken, öbür yandan da bir *"resmi ideoloji"* üretmeye çalışıyordu: **Kemalizm**. Hedef ise, geçmişin yeni kuşaklar üzerindeki etkisini yok etmek, İslam ve Osmanlıcılığın yerine Türk ulusalcılığını geçirmekti.

1930'lardan itibaren dünyada ulusalcı Tek Parti rejimleri revaçtaydı. Özellikle Faşist İtalya rejimi, Halk Parti kurmayları için cazip bir alternatif oluşturuyordu. Kurtuluş Savaşı yıllarında kısmen "sempatik" karşılanan Bolşevizm ise, sınıf çatışmalarına yol açacağı endişesiyle Türkiye şartlarına uygun bulunmuyordu. **Feroz Ahmad**'ın ifadesiyle, "Faşizm, Ankara'nın ideolojik ihtiyaçlarına uygun görünüyordu. Ulusalcılık aşkı ve ulusa sadece bölünme ve zarar getireceği düşüncesiyle lanetlenen sınıf mücadelesine duyulan nefret, Faşizm ve Kemalizm'de ortaktı. Ayrıca Faşizm, İtalya'da bir kriz döneminde başarılı olmuştu ve bu nedenle kendi krizinden geçmekte olan Türkiye için bir örnek oluşturuyordu. Faşizm'in cazibesi, fikirlerden çok pratik ve örgütlenme alanındaydı; faşizm, tek partinin yönettiği devletin öncelikli rolünü meşrulaştırıyordu ve Kemalistler de bu yönde hareket ediyorlardı." [1]

Tek Parti iktidarına yakın aydın kesim de o yıllarda moda olan totaliter rejimleri savunuyordu. Örneğin resmi ideolojinin kalemşörlerinden Falih Rıfkı, açıkça Faşizm'in ve Tek Parti rejimlerinin faziletinden dem vuruyor, *"Faşizm, bir milleti kuvvetli yapar"* [2] diyordu.

Mustafa Kemal Atatürk, bir dizi devrim gerçekleştirmesine rağmen, bir **"doktrin"** oluşturamamıştı. Şevket Süreyya'ya göre, "Atatürk doktrinden daima çekinirdi. Halk Partisi kurulurken ona: *'-İyi ama paşam, bu partinin doktrini yok!'* diyen Yakup Kadri'ye: *'-Elbette yok çocuğum; eğer doktrine bağlanırsak, inkılabı dondururuz,'* diye karşılık veriyordu." [3] Ancak, Halk Partili elitler,halka yukarıdan aşağıya benimsetilecek bir doktrin ve ideolojiye ya şiddetle ihtiyaç duyuyorlardı. Bu ihtiyacı en keskin biçimde ifade edenlerden biri Ağa-

oğlu Ahmet'ti. 12 Ocak 1931 tarihli Son Posta'da şunları söylüyordu: *"Cumhuriyet başlı başına bir dindir, bir imandır. Fakat bu dinin henüz kitabı yazılamadı. Nefislerini unutarak bütün varlıklarını Cumhuriyet'e hasretmiş havariler çıkmadı."*[4]

Demek ki, ihtiyaç duyulan şey, **"ideoloji"**den de öte bir **"din"**di ve bu dinin "havarileri" dahi yetiştirilmeliydi. Böylece, yapılan tepeden inme devrimlerle halk, geleneksel dini inançlarından koparılırken bir ideoloji/doktrin boşluğuna da düşülmemeliydi. Feroz Ahmad'ın ifadesi ile *"1930'larda partiye egemen olan militan laikler"*[5], bir yandan "İslam'ı modern çağa uygun hale getirmek için" reformlara girişirken, öbür yandan da İtalya ve Almanya rejimlerini örnek alarak yeni bir "ideoloji" yaratmaya koyuldular. Ve kısa zamanda, bir kısmı "Ebedi Şef"in ilkelerinden, bir kısmı da Mussolini'nin **"fasces"**i ve Hitler'in **"ein volk, ein partei, ein führer"** (tek millet, tek parti, tek şef) anlayışından oluşan[6] bir ucube *"resmi ideoloji"* icad edildi.

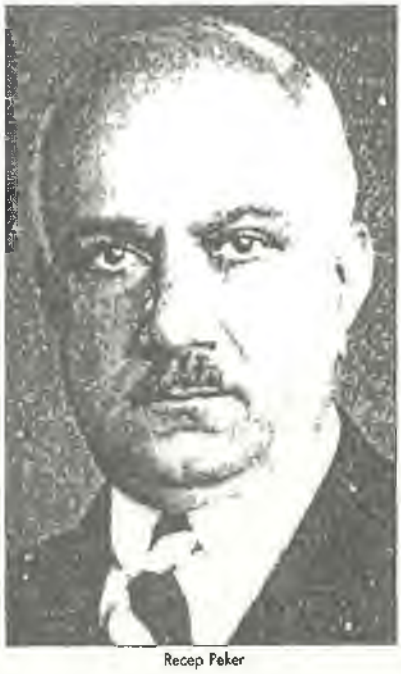
Recep Peker

1931'e kadar *"cumhuriyetçilik, milliyetçilik ve halkçılık"*tan ibaret olan CHP ilkelerine *"devletçilik, laiklik ve inkılapçılık"* ilkelerini de ekleyerek "Altıoklu flama"yı icad eden Recep Peker'e göre, ideoloji de, teori de bulunmuştu: *"Kemalizm!"* Devletin şekli ise, Almanya ve İtalya'dan aşırılan *"Parti-Devlet"* modeliydi.[7]

Ardından, hemen kollar sıvanarak Parti-Devlet modeline bir çırpıda geçiverilir; ama adı konulan ideoloji/doktrin'in içini doldurmak öyle kolay bir iş değildir. Nitekim, 1935'te Almanya'daki Nazi örneğini izleyen CHP, parti ile devletin birleştirilmesini öngören bir tasarıyı kabul eder; Genel Sekreter, İçişleri Bakanlığı görevine getirilirken, partinin vilayet örgütlerinin başkanları da kendi vilayetlerine vali olarak atanırlar. Böylece, Tek Parti diktatörlüğünü oluşturmak için son adım da atılmış olur.[8]

Kemalizm ideolojisi ise, bir **"kaside edebiyatı"**ndan, yani methiye, mersiye ve tapınmadan öteye geçemeyecekti. Kemalettin Kamu, *"Kâbe Arab'ın olsun / Bize Çankaya yeter"* derken, Aka Gündüz hızını alamayacak; *"Varsın! Teksin! Yaratansın! / Sana bağlanmayanlar utansın"* tarzındaki methiyesine *"Elimizi yüzümüze; / Gönlümüzü özümüze kapatıyoruz. / Biz sana tapıyoruz!"* dizelerini ekleyecekti. Artık Atatürk, karizmatik bir lider ve milli kahraman olmaktan çok, bir *"ilah ve fetiş"*ti. O hâmî(koruyucu), bânî(kurucu), halaskâr(kurtarıcı), mürşid(yol gösterici), mürebbi(terbiye eden), vâsî(denetleyen), pîşuvâ(önder) ve lâ-yetezelzel(şaşmaz olan) idi.[9]

Kapatılan Türk Ocakları'nın yerine kurulan "Halk Evleri" de bu yeni ideoloji/dinin **"havariliğini"** üslenecekti.

1937'de Halk Partisi'nin **"Altı ok"**la sembolize ettiği ilkeleri Anayasa'ya konuldu. Bu vesileyle bir konuşma yapan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Kemalizm ideolojisinin din ve laiklik konusundaki yaklaşımını şöyle ifade ediyordu: " ... *Dinler vicdanlarda ve mabetlerde kalmalı, maddi hayatın ve dünyanın işlerine karışmamalıdır."*[10]

1938'de Atatürk ölmüş, *"Ebedi Şef"*in yerini *"Milli Şef"* almıştı. Fakat Kemalizm hâlâ içi boş bir kavramdan ibaretti. Manisa mebusu Kazım Nami Duru, bu boşluğu 1939'daki Parti toplantısında yaptığı bir konuşmada şöyle dile getiriyordu: *"Kemalizm nedir?... Yalnız bir kelimeden ibaret olduğu zannedilmek ihtimali vardır... Maatteessüf arkadaşlar, bunun üzerine hiç bir kitap yazılmamıştır. Yalnız bir kitap yazılmıştır. Onu yazan da Tekin Alp (Moiz Kohen) isminde bir Musevi vatandaşımızdır... Kemalizmin bütün prensiplerini... izah ve tafsil edecek bir kitaba ihtiyacımız vardır."*[11]

Ertesi yıllarda CHP kurmaylarının, Parti-Devlet sistemini oturtmaya öncelik tanıyıp bunu büyük oranda başarmalarına karşın ideoloji/doktrin boşluğunu doldurma konusunda bir arpa boyu bile yol katedemedikleri, Kemalizm, İnönizm, Faşizm, Nazizm ve Bolşevizm arasında bocalayıp durdukları anlaşılmaktadır. 40'lı yıllara gelindiğinde değişen, sadece paraların-pulların üzerindeki ve devlet dairelerinin duvarlarındaki resimlerdi: Atatürk'ün fotoğrafları gitmiş, yerine İnönü'nün fotoğrafları gelmişti.

Öte yandan, halkın dini yaşam tarzı ve inançlarına karşı tam anlamıyla **"yasakçı"** ve **"despotik"** bir uygulama sözkonusuydu: "Türkiye'de din dersi ve-

İsmet İnönü

ren tek müssesese olmadığı gibi, hiç bir okulun ders programında da din hakkında öğrencilere verilecek bir bilgi yoktu. Herkes hayatta bulunan imamlar ve hocalar, yaş icabı ihtiyarlayarak öldükten sonra, cenazelerinin nasıl kalkacağını merak ediyordu. Köylü bu mahrumiyetten kurtulmak için, çocuklarına gizli din dersleri aldırtmaya uğraşıyor, fakat bunlar da şiddetle bastırılıyordu. Buradaki gidiş tam Sovyet sistemi idi. Ananeye ve dinine bağlı birçok memur, cuma günleri kimse görmeden gizli gizli camilere giderdi. Aslında ibadet yasağı yoktu. Fakat öyle bir hava yaratılmıştı ki, namaza, duaya gidenlere adeta suçlu gözüyle bakılıyordu."[12]

Halk Partisi'nin, dinî gelenek ve inançlar üzerinde **ideolojik baskı** olarak uyguladığı lâiklik, kitleleri bunaltmış ve patlama noktasına getirmişti. Tek parti yönetimi, zoraki modernleştirme ve lâikleştirme girişimlerinde sadece dini hedef almakla yetinmedi. Meşruluğunu İslamiyet'ten alan her türlü gelenek, âdet ve gündelik yaşantı **lâikleştirme**'den payını aldı. Halkın yaşam biçimine, giyim-kuşam tarzına müdahale öyle bir hal aldı ki, hırpani kıyafetli fakir ve köylü halk kesiminin, başkent Ankara'nın işlek sokaklarından, özellikle de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bulunduğu caddeden geçmesi yasaklandı.[13]

Tek Partici elitler, uzun süredir İslâmi temele dayalı toplumsal yapıyı tamamen değiştirmeye yönelik olumsuz bir tutum içine girmişlerdi. Tekkelerin kapatılması, alfabe ve eğitim düzeninin değiştirilmesine ilaveten Ezan'ın Türkçe okutulması, "eski harflerin" yasaklanması, geleneksel kıyafetlerin yasa dışı ilan edilmesi gibi düzenlemelerle yaşayan kurumlarını kaybeden İslamiyet, tamamen hayatın dışına itildi.[14] Yapılan düzenlemelere karşı çıkan kesimler, dindar olsun-olmasın, aynı suçlamalara muhatap oldular: **"Çağ dışı", "devlet düşmanı", "gerici"...** Mesela, Bursa'da Ulu Cami'den çıkan halkın Evkaf Müdürlüğü'ne gidip "niçin Türkçe ezan okunuyor?" diye sorması, **"gerici ayaklanma"** olarak değerlendirilmişti.[15] Ankara Belediyesi'nin *"Hacı Bayram Meydanı"*nın adını *"Ogüst Meydanı"* olarak değiştirmesini eleştiren CHP Antalya mebusu Rasih Kaplan, Dahiliye Vekili Recep Peker tarafından **"gerilik"**le suçlanmıştı.[16]

TEK PARTİ DESPOTİZMİNİN SONUNA DOĞRU

1945'lere gelindiğinde Tek Parti yönetimi, artık milleti canından bezdirmişti. Mahmut Goloğlu'nun ifade ettiği gibi, "Aynı tek partinin uzun süre iktidarda kalmış olmasının doğurduğu bıkkınlığa, Milli Şef döneminin yarattığı özgürlük özlemi, hayat pahalılığı ve geçim zorluğunun sıkıntıları, adam başına günde 125 gram ekmeğin aile sofrasında paylaşılamamasının ve ölüye kefen bezi bulamamanın üzüntüsüyle İkinci Dünya Savaşı'nın Türkiye'yi de etkileyen bunalımları eklenmişti. Özetlemek gerekirse, aleyhteki şartlar öylesine hep bir araya gelmişti ki; tüm ulus, ne olursa olsun Halk Partisi'ni iktidardan uzaklaştırmak hevesine kapılmıştı."[17]

Tek Parti yönetiminin çeşitli bahanelerle sürdürdüğü baskılardan sadece halk değil, basın da "illallah" demişti. Tasvir gazetesi, 19 Mayıs 1945 tarihli nüshasında o günlerin manzarasını şöyle tasvir ediyordu: *"...Zaferi kazandıktan sonra, bir seri inkilaplar içine girdik. Burada icra kuvvetini hakim bir mevki almış olarak karşımızda bulduk. Memlekette taassubu yıkarken, isyanları tenkil ederken, tekkeleri kaldırırken, Takrir-i Sükun Kanunu'na belki ihtiyacımız vardı. Fakat şunu da kabul etmek lazımdır ki, bir müddet ıkılaplar yüzünden, sonra bu inkılapların gerçekleşmesi maksadıyla istediğimiz gibi konuşamadık... Derken İkinci Dünya Harbi koptu, bu sefer de fevkalade ahval dolayısıyla ağzımızdaki lafları üflemeden ve kırk defa boğazımıza kadar inmeden meydana çıkaramadık. Bu baskıdan faydalananlar, biraz rahatça konuşmak isteyenlere, zamanın moda ithamları ne ise onları yüklemekte beis görmediler;* **Mürteci** *dediler,* **komünist** *dediler,* **bozguncu** *dediler,* **faşist** *dediler..."*[18]

Hükûmete yönelik bu tür eleştiri yazılarının giderek çoğalması karşısında Tek Particiler sağa sola teh-

ditler savuruyor, baskılarını artırdıkça artırıyorlardı. Ali Fuat Başgil'in 1945'te yazdığı **"Despotizmin Felsefesi"** başlıklı yazısı, bizzat İnönü'den şöyle bir uyarı almasına neden oluyordu: *"Bir müddetten beri basında bize karşı sert tenkitler ve şiddetli hücumlar yapılmaktadır. Bu beylere, vaktiyle şeyh Said isyanı sırasında tenkitte bulunanları, asileri ayaklanmaya teşvik ettikleri için, elleri bağlı olarak İstiklal Mahkemelerine sevkettiğimizi hatırlatmak isterim."*[19]

Bu yıllarda "demokrasi ve özgürlük"ten söz etmek bile **"vatan hainliği"** ile eşdeğer görülüyordu. Örneğin, Vatan gazetesinde *"geniş bir demokrasi"* isteyen başyazılar yazmaya başlayan Ahmet Emin Yalman'ı, müfrit Tek Partici Ulus başyazarı Falih Rıfkı Atay, "samimi" olmamakla suçluyor; kimi eski yazılarını gazeteye aktararak bir zamanlar İngiliz ve Amerikan mandasını savunduğunu öne sürüyor ve ağır sözlerle Yalman'a saldırıyordu.[20] Bu bağlamda Tek Parti iktidarının *"faşizan icraatını"* eleştiren Sabiha Sertel de Tan gazetesinde Halk Partisi'ni **"mürtecilik"**le suçluyordu.[21]

Aslında, "irticâ" silahı ve "Dini siyasete alet ediyorlar" suçlaması, Tek Parti iktidarının, hem dini hayatı, hem de siyasi hayatı baskı ve kontrol altında tutmasını sağlıyordu. Eşref Edib, bu gerçeği o yıllarda şöyle ortaya koymuştu: "'Dini siyasete alet' sözü, yirmi beş senedir Halk Partisi'nin din üzerindeki baskısını yürütmek için öne sürdüğü paslı bir silahtır. Din perdesi altında siyaset değil, siyaset perdesi altında dinin kolu kanadı sımsıkı bağlanmıştır..."

Kısaca, Tek Parti yönetiminin süngüsünü etinde, kemiklerinde ve hatta iliklerinde hisseden halk, patlama noktasındaydı. Eğer, bu zulüm ve baskılar demokratik bir yöntemle ortadan kaldırılmazsa, vahim sonuçlar doğabilirdi. Nitekim İsmet İnönü, Türkiye'de çok partili demokrasiye geçmenin 1945 yılında artık kaçınılmaz bir hale gelmiş olduğunu, aradan çeyrek asırlık bir zaman geçtikten sonra yaptığı bir konuşmasında (TBMM'nin Aralık 1969 tarihli oturumundaki konuşması) gene kendisi açıklamıştı: *"1945 ve 1946'da demokratik rejimi getirmeseydik, asıl kanlı ihtilâl o zaman olacaktı..."*[22]

DEMOKRAT PARTİ'NİN DOĞUŞU

1945'lerde sona eren İkinci Dünya Savaşı, sadece Almanya, İtalya ve Japonya'nın askeri yenilgisini ilan etmekle kalmıyor, aynı zamanda Faşizm ve Nazizm gibi moda ideolojileri de bir anda dünya siyaset sahnesinden siliyordu. Artık Batı'dan -özellikle ABD'den- esen **"demokrasi rüzgarı"**, doğal olarak Türkiye'nin siyasal iklimini de etkisi altına alıyordu. Savaşın galibi Müttefik Hür Devletler Bloku, Cemiyet-i Akvâm'ın yerine Birleşmiş Milletler'i oluşturmak amacıyla Amerika'nın **San Fransisko** kentinde bir konferans toplamış, Türkiye de bu konferansa davet edilmişti. Birleşmiş Milletler ailesine kabul edilecek devletlerin ise "demokratik bir yönetime" sahip olması gerektiği yönündeki Batılı devletlerin, bilhassa ABD'nin empozeleri sözkonusu idi. Bu yüzden Konferans için ABD'ye giden Hariciye Vekili Hasan Saka'nın boynu biraz eğik ve mahçuptu. Zira Türkiye'de Tek Parti-Tek Şef sistemi egemendi ve muhalefet partisi yoktu. Bu şartlar altında Birleşmiş Milletler'e girmek zor olabilirdi.[23]

Hasılı, bir yandan iç şartların olumsuzluğu ve patlama noktasına gelen halk, diğer yandan da dış şartların dayatması, Türkiye'de çok partili hayata geçmeyi ve bir muhalefet partisinin kurulmasına imkan vermeyi zorunlu kılıyordu. Salim Burçak'ın ifadesi ile, "İnönü, demokratik düzene, iç olayların olduğu kadar dünya şartlarının da tesir ve baskısı altında girmeye kendisini mecbur hissediyor ve Tek Partili diktatoryal idareye son verirken memleket güvenliğinin ancak demokratik devletler topluluğu içerisinde sağlanabileceğine inanıyordu. Türkiye'nin Tek Parti'den Demokrasi'ye geçişi üzerinde birinci derecede etkili olan faktör bu idi. Türkiye, rejimini demokratlaştırması için şu veya bu devletin belki açıktan bir baskısı karşısında kalmadı; ama dünya şartlarının pek aşikâr olan tesir ve baskısı altına girmiş olduğunda da şüphe yoktu. Savaşın sonlarında, Sovyet Rusya ile aramızda baş gösteren gerginliği, memleketimizin içine düşmüş olduğu tehlikeli yanlızlıktan kurtulmak için Birleşik Amerika'ya yaklaşma çabalarını, Avrupa'da faşist rejimlerin kanlı akıbetlerini gözönünde tutmadan bizdeki rejim değişikliğini gerçekçi bir açıdan izah etmek kabil değildir."[24]

İşte tam da bu sıralarda, Halk Partisi içerisinde

küçük bir muhalif grup oluşmaya başlamış, 25 Mayıs 1945'te Şükrü Saraçoğlu hükumetine 7 milletvekili (Hikmet Bayur, Recep Peker, Emin Sazak, Celal Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü) güvensizlik oyu vermişti. Bu Tek Parti iktidarı için sürpriz bir gelişmeydi.

Haziran ayına gelindiğinde, muhalif bir partinin kurulacağına dair haberler basında yer almaya başmıştı bile. O arada, Halk Parti yönetimi, muhalif milletvekillerini yatıştırmaya ve iknaya çalışıyordu. En çetin muhaliflerden gözüken Recep Peker en çabuk ikna edilenlerden oldu (sonraki yıllarda da Başbakanlığa getirildi). Muhaliflerin sayısı 4'e kadar indirildi. 12 Haziran'da muhalif dört milletvekili (Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü) ünlü **"Dörtlü Takrir"**lerini CHP Meclis grubuna sundular. *"Ulusal egemenlik prensibinin tam uygulanmasını ve parti çalışmalarının demokratik temellere uydurulmasını"* öngören takrir reddedildi. Parti içinde İnönü'nün teşvik ettiği bir görüş, bu grubun partiden ayrılarak ayrı bir parti kurmalarını ileri sürüyordu.[25]

Celal Bayar

Ertesi aylarda sırasıyla Menderes, Köprülü ve Koraltan CHP'den ihraç edildi, Bayar ise milletvekilliğinden istifa etti. Yeni parti söylentileri iyice yoğunluk kazandı.

Dörtlü Takrir sahiplerinin, görünürde "parti içi demokrasi" talebiyle öne çıktıkları söylenebilirse de, İnönü'nün ifadelerinden, *"yeni bir parti kurmak"* amacıyla harekete geçtikleri veya görevlendirildikleri anlaşılmaktadır. Milli Şef İnönü, 1 Kasım 1945'te Meclis'te yaptığı konuşmada, *"Bizim tek eksiğimiz hükumet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır."* diyerek yeni parti kuracakları açıkça cesaretlendiriyordu.[26]

Bayar'ın yeni bir parti kuracağına dair ilk haberler, 1945 yılı Aralık ayı başından itibaren basında yer almaya başladı. 3 Aralıkta CHP'den istifa eden Bayar'ı Cumhurbaşkanı İnönü 4 Aralık günü yemeğe davet etti ve kendisiyle görüştü. Milli Şef'in onayını alan kurucular 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi resmen kurdular. (Partiye "Demokrat Parti" adını öneren, 3. 12. 1945 tarihli Vatan gazetesindeki yazasıyla Ahmet Emin Yalman'dı.)

Partinin kuruluşundan önce İsmet Paşa'yı ziyaret eden Bayar, program hakkında bilgi vererek onayını almıştı. Çankaya'da yapılan İnönü-Bayar görüşmesinde, ağırlıklı olarak "laiklik" ve "dış politika" üzerinde durulmuştu. *"İnönü sordu:*

- Terakkiperverlerde olduğu gibi 'itikadât-ı diniyeye riayetkârız' *diye bir madde var mı?*

- Hayır Paşam, laikliğin dinsizlik olmadığı var.

- Ziyanı yok. Köy Enstitüleriyle, ilkokul seferberliğiyle uğraşacak mısınız?

- Hayır.

- Dış politikada ayrılık var mı?

- Yok.

O halde tamam."[27]

Böylece Demokrat Parti, soğuk savaş yıllarında İsmet Paşa'nın ruhsatıyla ve Halk Partisi tarafından Serbest Fırka rolünde kullanılmak üzere, bir **"muvazaa partisi"** olarak doğmuş oldu. Nitekim, CHP'nin sözcüsü sayılan **Hüseyin Cahit Yalçın**, Bayar'ın parti kuracağı haberleri basında yer aldığı zaman, yeni partinin bir **"kontrol partisi"** olarak kurulmakta olduğunu 5 Aralık 1945 tarihli Tanin'de şöyle ifade ve itiraf etmişti: *"...Bunun için en iyi çarenin, mevcut fırka içinden, bazı zatların ayrılarak, esas programda müttehit kalmakla beraber, bir kontrol partisi vücuda getirmeleri olacağını söylemiş ve bunun çok faydası görüleceğine inanmıştık. İşte şimdi bu yeni partiyi biz, böyle bir kontrol partisi mahiyetinde telakki ediyor ve doğuşunu istikbal hakkında bir müjde gibi görüyoruz..."*[28]

CHP'DEN İRTİCÂ SUÇLAMALARI, KARALAMA KAMPANYALARI VE ZATİ SUNGUR OYUNLARI

İktidar nimetini elden bırakmak istemeyen Tek Particiler, "kontrollü" de olsa bir muhalefet partisinin doğmasından ve halkın bu partiye kaymasından korkuyor, bu korkularını da **"irticâ"** kelimesi ile perdeleyerek yeni partiye karşı hücuma geçiyorlardı. Halk Partili müfritler, bir yandan Demokrat Parti'nin de Serbest Fırka gibi "geçici" ve "gerici" bir parti olduğunu söyleyerek, irticâ'ya davetiye çıkaracağı şimdiden belli olan böyle bir partiye girmenin kimseye yarar sağlamayacağı, aksine zarar vereceği fikrini yayıyor, öbür yandan da tam "milli birlik ve beraberliğe"

ihtiyaç duyduğumuz bir zamanda "*ikilik*" çıkarmanın vatana ihanetle eşdeğer olacağını savunuyorlardı.

Bu arada, Demokrat Parti'nin "Rusya'dan parasal yardım aldığı" ve "memleketi Ruslara satacağı" propagandaları yapılıyor, bu yüzden de partiye **"Dimitrof Partisi"** ismi layık görülüyordu. CHP'nin hızlı yazarlarından *Falih Rıfkı*, Demokrat Parti'yi destekleyen bir yazısından dolayı Ahmet Emin Yalman'a ateş püskürüyor ve "*Böyle üslûpsuz, kafasız, zevksiz bir yazıcı değil, Fransa'nın başlıca ediplerinden Charle Mauras'ın bu gibi makalelerinden dolayı, hür ve demokrat Fransa'da ebedi hapse atıldığını*" hatırlatıyor, açıkça onu tehdit ediyordu.[29] Çeşitli mülahazalarla çok partili rejimi ve demokratik hayatı tehlikeli bulan *Şükrü Saraçoğlu* bile, daha işin başında İsmet İnönü'ye, **"İrticâa gideceklerdir; ben irticâdan korkarım"** diyerek tahammülsüzlüğünü ortaya koyuyordu.[30]

Aslında, **"irticâ"** silahı ve **"Dini siyasete alet ediyorlar"** suçlaması, Tek Parti iktidarının, hem dini hayatı, hem de siyasi hayatı baskı ve kontrol altında tutmasını sağlıyordu. Eşref Edib, bu gerçeği o yıllarda (Sebilürreşad, 1948, c.2, s.28) şöyle ortaya koymuştu: "'*Dini siyasete alet' sözü, yirmi beş senedir Halk Partisi'nin din üzerindeki baskısını yürütmek için öne sürdüğü paslı bir silahtır. Din perdesi altında siyaset değil, siyaset perdesi altında dinin kolu kanadı sımsıkı bağlanmıştır...*"

Halk Partililerin, muhalefete tahammülsüzlükleri, sadece söylemlerine değil uygulamalarına da yansıyordu. Demokrat Parti'ye milletin itibar etmediğini kanıtlamak amacıyla CHP Meclis grubu, Eylül ayında yapılacak olan Belediye seçimlerinin 1 Mayıs 1946'da yapılmasına ilişkin kanunu, seçim tarihinden tam dört gün önce (26 Nisan'da) kararlaştırıp Meclis'teki çoğunluklarına dayanarak da 30 Nisan'da kabul ediyorlardı. Ertesi gün yapılacak seçimlere Demokrat Parti'nin katılması imkansızdı. Yeni partiden bir kaç haftalık bir süre bile esirgenmişti. Bu arada, Halk Partililerden "*Elimizde selahiyet var; istediğimiz anda Demokrat Parti'yi kapatabiliriz*", "*İcap ederse kanunların üstüne de çıkarız*"[31] tarzında tehditler geliyor, yurdun çeşitli yörelerinde parti şubelerinin açılması için yapılan çalışmalar engelleniyordu.

Esasen, Halk Partili elitler, kendilerini -Osman Bölükbaşı'nın ifadesi ile- "*bu milletin başına gökten indirilmiş bir vâsi*" olarak görüyor, halka da "bir türlü büyüyemeyen çocuk" nazarıyla bakıyorlardı.[32] Onlara göre, bu "*cahil halk*"ı kendi reyi ile başbaşa

İsmet İnönü CHP'nin ilk kongresinde

bırakmak yanlış ve tehlikeli idi. Henüz rüşdüne eremeyen bu insanlar, birileri tarafından kolayca "kandırılabilir" ve ülkenin geleceğini belirleyecek bir seçimde oylar muhaliflere; hacılara, hocalara, softalara akabilirdi. Nitekim CHP'li *Cevdet Kerim İncedayı*, bir konuşmasında açıkça şunları söylüyordu: "*...Memlekete demokrasinin gelmesini istiyorlar. Biz de istiyoruz. Ancak, bilhassa seçim günlerinde jandarma tedbirleri almazsak, cahil halk reylerini Haso'ya, Memo'ya verir. Büyük Millet Meclisi'ne Hasoların, Memoların dolmasına sizin vicdanınız razı olur mu?*"[33]

Belediye seçimlerinde oynanan oyun, Ekim 1947'de yapılması gereken Genel seçimlerin Temmuz 1946'ya alınması suretiyle bir kez daha sahnelendi. Seçim kanununun değiştirilmesiyle "İki dereceli" sistemden "Tek dereceli" sisteme geçilmesi, demokrasi açısından iyi bir aşamaydı, ama doğrusu Demokrat Parti yine hazırlıksız yakalanmıştı. Bir ara DP seçime girmemeyi bile düşündüyse de, bu tutum CHP'liler tarafından neredeyse "vatan hainliği" olarak nitelendirildi ve kapatma tehditleri savuruldu. DP şaibeli olacağı her halinden belli olan seçimlere girmek zorunda kaldı ve CHP'li Meclis Başkanı Kazım Karabekir'in tahmin ettiği(!) gibi "60-70 milletvekili" çıkarabildi.[34] 1946 seçimleri adeta bir "*hokkabazlık şaheseri*" idi. "*Açık oy, gizli tasnif*" esasına göre icra edilen '46 seçimlerini İzmir'de izleyen Cumhuriyet gazetesi sahiplerinden *Doğan Nadi*, çektiği anlamlı telgrafta şu fıkraya yer veriyordu:

"*Meşhur hokkabaz Zati Sungur İzmir'den gitmiş. Ayol ne oldu? Güzel güzel temsiller verirken neye birden bire kaçtı? Merak ettik. Telgraf çektik. şu cevap geldi: Rey sandıklarının başında yapılan numaraları gördükten sonra, İzmir'da bana iş kalmadı.*"[35]

CHP'NİN İKTİDAR TELAŞI VE DİN İSTİSMARI

Cumhuriyet Halk Partisi, 1946'da gerçekleşen *"muallel"* (illetli) seçimlerde çevirdiği *"Zati Sungur oyunları"* ile (66 DP ve 8 bağımsız milletvekiline karşı) 395 milletvekili çıkarmıştı. Oysa Demokrat Parti'nin kendi teşkilatı vasıtasıyla elde ettiği bilgilere göre DP 279, CHP 186 milletvekilliğini kazanmalıydı.[36] Sandık hileleriyle iktidarını muhafaza edebilen CHP, önünde bulunan 4 yıllık dönemi artık değerlendirebilirdi. Bu dönem Halk Partisi'nin, bir yandan yeni filizlenen muhalefeti sert eleştiri ve tehdit bombardımanına tutarak sindirmeye çalıştığı (Örneğin, 1947 bütçe görüşmelerinde Recep Peker, hükûmeti eleştiren Menderes'in görüşlerini **"Maraz bir psikopat ruhun ifadesi"** olarak tanımlarken, aynı yıl Kemal Satır Ankara'da yaptığı bir konuşmada, **"Biz istersek, Demokrat Parti'yi kapatırız"** tehdidini savuruyordu)[37], bol bol muhalif gazeteci tutuklatarak, halka karşı dipçik ve cop kullandığı; öbür yandan da demokratik ortama ayak uydurup muhaliflerinin ellerinden bazı "kozları" almak için yoğun bir çaba harcayarak, gerek partiyi ve gerekse rejimi liberalleştirme yönünde ardarda adımlar attığı bir dönem oldu.

Şemsettin Günaltay hükümeti ise, seçimlerin eşiğinde bu tedbirlere, daha göze batan din ve vicdan özgürlüğüne ilişkin yeni düzenlemeleri eklemekte gecikmedi: Mayıs 1949'da İstiklal Mahkemeleri Kanunu'nu yürürlükten kaldırdı. İlkokullara *ihtiyarî Din dersi* koydu. *İmam-Hatip okullarını* açtı. 31 Ekim 1949 günü *İlahiyat fakültesini* kurdu. Tam güvenilir bir seçim kanunu çıkardı. Hatta, 1 Mart 1950 tarihinde kabul edilen bir kanunla, 30.11. 1925 tarihli tekke ve türbelerin kapatılmasına ait kanun yürürlükten kaldırılıp Türk büyüklerine ait türbelerin açılmasına izin verildi.[38]

İsmet İnönü Kırşehir'de

İnönü de, o yıllarda yapılan bu tür değişikliklerin, halkın "moral ihtiyacına" cevap vereceğine *ve "ülkede geniş bir ferahlık ve sempati havası estireceğine"* inanıyordu. Ona göre bu ferahlık sağlanmazsa, çok tehlikeli gelişmeler olabilirdi: *"Kamu vicdanının, geçti sanılan her işte, bir yargısı vardır. Onları hep içine atar; birikir, birikir sonunda kızgınlık oluşur. Kızgınlıklar toplana toplana, günün birinde çığ halinde öyle bir patlar ki!... 1946 seçimlerinde, bence her yerde bunun belirtileriyle karşılaştık. Kamuoyunu yönetmek için, güvenlik subaplarına gerek vardır; ara sıra soluk aldıracaksınız."*[39]

Artık CHP, dini hayata yönelik bu düzenlemeleri oy'a tahvil etmenin hesaplarını yapabilirdi. Gazetelerde, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde bazı din adamları ve vaizlerin "Halk Partisi etrafında birlik olmanın fazilet ve zaruretine" ilişkin vaazlar verdikleri haberleri yer alıyordu.[40] Buna karşılık, kendilerinin dışında birileri "dinden-imandan" söz etmişse veya dini bir icabı yerine getirmişse hemen **"mürteci"** diye damgalanıyordu. Mesela, o sıralarda hükümete muhalif Millet Partisi'nin fahri başkanı iken ölen Mareşal Fevzi Çakmak'ın cenazesini tekbir getirerek elleri üzerinde Eyüp'e kadar taşımak isteyen gençlerden birçoğu *"Dini irticâya alet ettikleri"* gerekçesiyle tutuklanmıştı.[41]

Oysa, asıl "din istismarcılığı" yapan, Din'i kendi çıkarları için kullanmaya çalışan bizzat CHP iktidarı idi. Osman Nuri Çerman 'a göre, Tek Parti iktidarının son günlerinde yapılan değişiklikleri gerçekleştirenler CHP içindeki *"silindirli softalar"* dı ve bu uygulama düpedüz bir *"irticâ"* idi.[42]

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARINA DOĞRU

Şaibeli 19460 seçimlerinden sonra en çok tartışılan konu, seçim güvenliğinin sağlanması ve dürüst ve tarafsız bir seçimin yapılıp yapılmaması sorunuydu. Demokrat Partililer, demokratik bir seçim kanunu çıkarılmadan ve seçim güvenliği sağlanmadan seçime girmemek kararındaydılar. Başbakan Recep Peker, demokratik tedbirler almak yerine, "seçime katılmanın muhalefetin görevi olduğunu" söylüyor ve **"İs-**

tiklal mahkemelerinin daha kaldırılmadığını" hatırlatarak DP'yi tehdit ediyordu.[4] 1949'da yapılan DP Büyük Kongresi'nde **"Demokrasiye aykırı yasaların değiştirilmesi, seçimlerin hakim güvencesine dayandırılması"** isteniyor, -1946'da olduğu gibi- oylara müdahale edilmesi halinde **"vatandaşların yasal haklarını savunmak durumunda kalacakları"** hatırlatılıyordu. Kongrede kabul edilen "Milli Teminat Yemini"nde **"vatandaşları bu duruma sokan yönetim de milletin husumeti ile karşılaşacaktır"** cümlesine yer veriliyordu. Halk Partililer, bu kararları **"Milli Husumet Yemini"** olarak adlandırıp Demokrat Parti'yi eleştiri ve tehdit bombardımanına tuttular.[4]

Yapılacak demokratik ve tarafsız bir seçimde, "Tek Parti" zulmünden bıkan halkın Demokrat Parti'ye koşacağı kesindi. Sık sık yapılan hükûmet değişiklikleri (Şükrü Saraçoğlu, Recep Peker, Hasan Saka, Şemseddin Günaltay kabineleri), halkı tatmin etmekten uzaktı. Aslında CHP yönetimi halktan tamamen kopmuş bulunuyordu. Günaltay kabinesinin programı görüşülürken **Behçet Kemal Çağlar** 'ın yaptığı konuşma durumu çok iyi tasvir ediyordu: **"Artık halkı tatmin edemeyecek halde bulunuyoruz. İnkılaplar yaptık, milleti İkinci Dünya Harbi'ne sokmadık, diye halkın altından heykelimizi dikeceğini sandık. Bir de baktık, halk bizi sevmiyor. Çünkü halk, düne değil bugüne bakıyor. Bugün öyle durumdayız ki, şef sistemine dönemeyiz. Tekrar şef sistemine dönmek imkansızdır. Demokrasiye gitsek, iktidarda kalamayız. Tek çare hemen seçimlere gitmektedir."**[5]

Demokrat Parti açıkça, din ve inanç özgürlüğü getireceğini söylemeyecekti, ama gelenekçi ve dindar kesimler DP'nin daha hürriyetçi olacağını seziyorlardı. Bu nedenle Halk Partisi'ne karşı Demokrat Parti'yi destekleyecekti...

DİPNOTLAR

1) Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev. Y. Alogon, Sarmal y., İst/1995, s.91.

2) Falih Rıfkı Atay, Moskova-Roma, s. 86 ve 107. (Tekin Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, Ticaret Postası mat., İst/1963, s.83'ten naklen)

3) Şevket Süreyya, İkinci Adam, Remzi kit., İst/1969, c.2, s.351.

4) Oğuz Ünal, Türkiye'de Demokrasi'nin Doğuşu, Milliyet y., İst/1994, s.46.

5) F. Ahmad, a.g.e., s. 93.

6-7) Bkz. O. Ünal, a.g.e., s. 78-92 ve 85.

8) F. Ahmad, a.g.e., s. 94.

9) O. Ünal, a.g.e., s. 103

10) Gotthard Jaschke, Yeni Türkiye'de İslamlık , Çev. H. Örs, Bilgi y., İst/1972, s.97.

11) O. Ünal, a.g.e., s.46-47.

12) Tekin Erer, Yasakçılar, Toker mat., İst/1965, s. 57.

13) Nadir Nadi, Uyarmalar, Cumhuriyet y., İst/1961, s.33 (21.3.1951, Cumhuriyet). Nadir Nadi, sözkonusu yazısında şöyle bir hatırasını nakleder: "Sekiz-on yıl oluyor, bir gün Ankara'da Ulus meydanından yürüyerek istasyon doğru iniyordum. Ankara Palas'ın bahçesine köşe yapan sokağı geçtikten sonra arkamda bir gürültü duydum. Polis mi jandarma mı, şimdi hatırlayamıyorum, herhalde düzen koruyucu bir vatandaş, fakir giyimli bir köylüye çıkışıyor, Ulus meydanına gideceğini söyleyen biçareyi "Buradan olmz, dolaşacaksın!" diye sokağa doğru itiyordu. Ortalıkta bir tören hazırlığı filan da yoktu. Bana dokunmayan polis memurunun köylü vatandaşa reva gördüğü muameleyi emir vermek sevdasına yordum ve geçtim. Zaten köylü de fazla ısrar etmemiş, "lâ havle" çeker gibi ellerini kaldırarak gerisin geriye arka sokağa dönmüştü. Polis memurunun ukalâlığı tuhafıma gittiği için hadiseyi, ilk rastladığım dostlara anlatmaktan çekinmedim. Meğer polisinki ukalâlık falan değilmiş. **Fakir ve hırpani kıyafetli vatandaşların Türkiye Büyük Millet Meclisi önünden geçmeleri yasak edilmiş imiş.** Orada vazife gören polis memurlarına ve jandarmalara bu hususta sıkı emir verilmiş imiş...

"...Sahte bir gösteriş hevesini doyurmak için vatandaş haysiyetini zedeleyici emirler vermekte mana var mıdır?"

14) Şükrü Karatepe , Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme, İz y., İst/1993, s.211.

15) Neşet Çağtay, Türkiye'de Gerici Eylemler, AÜİFY, Ank/ 1972 s. 34-35.

16) Faik Ahmet Barutçu, Siyasi Anılar, Milliyet y, İst/1977, s. 266.

17) Mahmut Goloğlu, Milli Şef Dönemi /1939-1945, Kalite mat., Ank./1974, s. 401,402.

18) Alpay Kabacalı, Türk Basınında Demokrasi, Kültür Bakanlığı y., s.171,172.

19) Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, Çeltüt mat, İst/1966, s.49.

20) Ulus, 23 ekim 1945. (A. Kabacalı, a.g.e., s. 181.)

21) Tan, 15 kasım 1945. (A. Kabacalı, a.g.e., s. 181, 182)

22) Salim Burçak, Demokrasiye Geçiş, s. 55.

23) Fikri Karanis, Koltuk Değnekli Demokrasi, İst/1994, s. 223-225; T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 69-70.

24) S. Burçak, a.g.e., s. 41,42.

25) Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi/1945-1971, İst/1976, Bilgi y., s. 14; T. Erer, a.g.e., s. 71-74.

26) A. g. e., s. 15. Sonraki yıllarda Ş. S. Aydemir'in sorularını yanıtlayan İnönü, DP'nin kuruluşuyla ilgili olarak şunları söyleyecekti: "Dörtlü takriri verdiler. Ben kendilerini teşvik ettim. **İstiyordum ki, parti teşkil etsinler.** Ve bunu ciddi olarak istiyordum." (Şevket Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı (1899- 1960) Remzi kit., Yükselen mat. İst. 1969s. 346.347.)

27) şükrü Karatepe, a.g.e., s. 205.206.

28) F. Ahmad, a.g.e., s.15-16. İşin aslına bakılırsaTürkiye'de "Çok partili rejime" tam manasıyla geçilmemiştir ve sonraki yıllarda da geçilemeyecektir. Tarık Zafer Tunaya'nın 1954'lerde tesbit ettiği durum bugün de pek değişmişe benzememektedir:

"1- Türkiye'de çok partili rejim tam olarak yoktur. Türkiye'de her manasıyla hilafetçi, saltanatçı, ırkçı, ihtilalci (faşist ve komünist) partiler kurulamaz. Bu hudutlar Büyük Millet Meclisi'nin sekiz ve dokuzuncu dönemlerinde devletin kendi temellerini sarsmak ve yıkmak isteyen teşekküller karşısında tabii bir müdafaa hakkına sahib olduğu telakkisinden doğmuşlardır ve bazı neticeler de doğurmuşlardır.

"2- Bu hudutlar muayyen bir ideolojiye dayandığına göre, siyasi partiler arasında ideolojik bir fark kalmamakta, hepsi de birbirinden tali noktalarda ayrılmış, geniş ve gayrimütecanis teşekküller halinde ortaya çıkmaktadırlar. Bu, Türkiye'nin siyasi tarihinde uzun zamandan beri değişmemiş bir olaydır." Cumhuriyet, 26. 3. 1954. (A. Kabacalı,a.g.e. ,s. 243.)

29) Ulus, 22.4.1946, (T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 100, 114, 124.)

30) Süreyya Aydemir, Menderes'in Dramı, 22.4.1969, Cumhuriyet.

31) T. Erer, Türkiye'de Parti Kavgaları, s. 104.

32) A.g.e., s. 184.

33) A.g.e., s. 246.

34) Kazım Karabekir, '46 seçimleri hakkında Tekin Erer'e şunları söylemişti: "...Ben demokrat Parti'nin ancak 60-70 mebusla Meclis'e gireceğine kanii. Bundan fazla mebus çıkaramayacaktır. Esasen bizim karşımızda bu kadar muhalif kafidir. Memleketin muhalefet ihtiyacını 60-70 mebus pekâlâ karşılayabilir. Dört beş ayda parti kurup iktidara gelmek nerede görülmüştür?" (T. Erer, a.g.e., s. 129.)

35) T. Erer, a.g.e., s. 143. 1946 seçimlerinde dönen dolapları, daha sonraları İsmet İnönü de itiraf edecek ve Faik Ahmet Barutçu'ya durumu şöyle anlatacaktır: "Biz geçen 1946 seçimlerinde, İstanbul'daki marifet yüzünden zedelendik. O marifeti yapanlar -Paşa, Cevdet Kerim'e değiniyordu- bugün hala sıkılmadan konuşuyorlar. Ve ben, işin normal olduğu kanısını dinliyordum onlardan. Önce "kaybettik" dediler. Sonra, "beş sandık kalmıştı, şimdi beş milletvekili kurtuluyor, beş adayımız kazandı" dediler. Aslında açıkça marifet yapıyorlarmış..." (F. A. Barutçu, Siyasi Anılar, s.385.)

36) F. Hüsrev Tökin, Türk Tarihinde Siyasi Partiler, Elif y., İst/1965, s. 80.

37) F. ve B. Turgay Ahmad, a.g.e., s.28.

38) S. Burçak, a.g.e., s.194-196; F. ve B.T. Ahmad, a.g.e., s. 52-62.

39) F. A. Barutçu, a.g.e., s. 326-327, 375.

40) Örneğin, 24 Mart 1947 tarihli gazetelerde yer alan bir haberde, Samsun'un Çarşamba ilçesinde İmam Hüseyin Bilici, Halk Partisi'ne rey vermenin "dinin bir gereği olduğunu" söylüyordu. (T. Erer, a.g.e., s.208.)

41) A.g.e., s. 267. Tek Particilerin bu olay karşısındaki tepkileri ilginçti: İnönü: "Devrimi emanet olarak alan üniversite öğrencisi, bilmeyerek gericiliğin aracı olmuştur." derken, Nihat Erim Millet Partisi'nin kapatılmasını öneriyor, Hüseyin Cahit Yalçın da "Bugün 30 Mart'tır. Ünlü 31 Mart, 41 yıl sonra yineleniyor" değerlendirmesini yapıyordu. (F. A. Barutçu, a.g.e., s.405.)

42) Osman Nuri Çerman, Kemalizm Reformuna Göre Dinimizin Esasları, İst/1959, s. 88-90. Çerman, CHP uygulamalarını şöyle eleştirir: "İnönü Başvekilken lâyıktı (laikti). Cumhurbaşkanı olunca silindirli softaların tuzağına düştü. Softalar ve softa zihniyetli halkçılar onu lâyıklıktan ayırmağa, dinin değişmeyen kaidelerine tabi olmağa çok teşvik ettiler. Epeyce de ayak diredi. Fakat dinciler, sinsi politikalarında ilk önce İnönü'yü Atatürk'ten soğumaya, din ve kin yoluna sürüklediler. Yavaş yavaş da emellerine muvaffak oldular... İnönü, türlü bahanelerle Atatürk anıtının yapılmasını uzattı. 'Milli şef', 'Değişmez Genel Başkan' gibi tabirlerle halife-i ruy-u zemin'e doğru giden bir yol tutturdu. Çankaya'ya dikilmek için yapılan mermer heykel toz toprak içinde yıllarca metruk bırakıldı. Paralardan, pullardan Atatürk'ün resmi kalkıyordu. Softa, bir devlet reisini, zahiren olmasa dahi Atatürk yolundan ayırarak hükmüne ram etmiş oluyordu. Tek dereceli seçim prensibine karar verilince, softa bundan istifade etti; parti kongresinde hamlesini artırdı; oy endişesiyle okullara dinde bir reform yapmadan din dersinin konulmasını kabul ettirdi. İlk esaslı irtica böyle başlamış oldu. Arkasından şeyhlere, imamlara, vaizlere, dinci yazarlara tavizler başladı. Artık Cumhuriyet devrinin duraklama ve gerileme devrine girmiş olduk..."

43) F. Ahmad, a.g.e., s.31.

44) F. Karanis, a.g.e., s. 249-250; F. Ahmad, a.g.e., s.55.

45) T. Erer, a.g.e., s.246.

KELİME VE KONULARINA GÖRE ALFABETİK
KUR'AN FİHRİSTİ
Recep Aykan
Pınar Yayınları
Beyazsaray Kitapçılar Çarşısı No: 31Beyazıt İstanbul
Tel: (0212) 518 15 15

TÜRKİYE'DE "İKTİDAR" VE SİYASİ "MUHALEFET"İN DEĞİŞMEYEN KADERİ

"Bu memlekette muhalefet, ihtilâl demektir."
(İsmet İnönü)

Celaleddin VATANDAŞ

İKTİDAR VE DÜŞMANLARI

Herşeyin, varlığını isteyerek veya istemeyerek üzerinde devam ettirdiği bir zemini vardır. Bu tespiti, bilhassa toplumsal olgular ve olaylar için söylemek daha kolay ve hatta gereklidir. Dolayısıyla, Türkiye'de son birkaç yıldır ve özellikle de son bir yıldır gündeme gelen/getirilen problemlerin mahiyetini anlayabilmek, açığa çıkan soruları cevaplayabilmek için, öncelikle "*zemin*"i iyi belirlemek gerekmektedir. Zemin; "*resmi ideoloji*" ve resmi ideolojinin dışında yer alan her türlü söylem, fikir, inanç ve İslam'dır. Bu zemin üzerinde kendine özgü özellikleriyle en azından bir asra yakın süredir devam eden bir "iktidar" ve "muhalefet" ilişkisi vardır. Resmi ideoloji "iktidar"ı, resmi ideolojinin dışındakiler ise genel anlamda "muhalefet"i simgelemekte ve aralarındaki ilişkinin mahiyeti hiç değişmeden aynen devam etmektedir. İlişkiyi şekillendiren asıl unsur ise "iktidar"ın "muhalefet"i değerlendiriş tarzıdır. Bu değerlendiriş tarzındaki anahtar kavram ise "düşman"dır. Zira resmi ideoloji, kendi dışında yer alan her söylemi, düşünceyi ve yorumu, kendi varlığını yok etmeye yönelmiş bir tehdit unsuru/potansiyel tehlike olarak görme psikolojisine sahiptir. Esasen belki bunda pek haksız da değildir. Çünkü resmi ideoloji, başkalarını yok etmeyi kendi varlığının tek şartı olarak belirleyince, ister istemez kendi dışındakileri de bu tavrının gereğine uygun olarak değerlendirmektedir. Böylelikle, sürekli tedirgin, sürekli korkan ve bunların etkisiyle saldırganlığı ayrılmaz parçası kılmış, nevi şahsına münhasır bir ideoloji açığa çıkmaktadır. Bu yönüyle de diğer ideolojilerde pek görülmeyen bir çok özelliklere sahip bir ideoloji oluşmuştur. "*Kararsızlık*" ise, onun en önemli ayırıcı vasıflarından birisini teşkil eder. Zira, kendisini ve özellikle de düşmanını bir türlü açıkça tanımlamamaktadır. Kendisinin veya düşmanının kim ve ne olduğunu açıkça söylerse tepki göreceğini, "*meşru*"luğunu kaybedeceğini düşünmektedir. Bu nedenle de tedirgin ve meşruluğunu içine sindirememiş bir halde yaşamaya çalışmaktadır. Yaşantısını ise muhaliflerine/düşmanlarına karşı geliştirdiği ve hemen hemen hiç değişmeyen bazı yöntemlerle sürdürmeye çalışmaktadır. Bu yöntemlerin değişmeyen özelliklerini bir asra yakın süre içerisinde gerçekleşen uygulamalarından hareketle şu şekilde belirleyebiliyoruz:

Düşmanı olduğu kavramları, ideolojileri, fikirleri ve dini kendisine göre anlamlandırarak, onları asıl mahiyetlerinden farklı bir şekle ve muhtevaya bürün-

Meclis Binası

dürmek.

Asıl anlamlarını ve fonksiyonlarını çarpıttığı kavram, ideoloji, fikir ve dini, tahrif ettiği haliyle dost edinmek ve hatta onlara destekçi görünümüne bürünmek.

Görünürdeki dostluk veya hoşgörüsüne rağmen, söz konusu kavram, ideoloji, fikir ve dinin aslına olan düşmanlığını kesintisiz sürdürmek.

Kitlelere, yaşanılan huzursuzlukların, sıkıntıların, zulümlerin, bozuklukların... nedeni olarak "*düşman*"ını gösterip, onları yok etmenin mücadelesi içerisinde olduğunu, eğer onları yok ederse, halka ilk gününden bugüne kadar bir türlü veremediği huzuru, rahatlığı, zenginliği bahşedebileceğini dile getirmek.

Bunların ve özellikle de sonuncu aşamanın somut delili; resmi ideoloji tarafından sürekli gündeme getirilen ancak kimliği hiçbir zaman tam açıklanmayan "milleti, birlik ve beraberliğe her zamankinden daha muhtaç kılan iç ve dış düşman mihraklar" söylemidir. Türkiye'de her yaş grubundan herkes, hayatlarının her yılında ve hatta her ayında bu ifadeleri duymuş ve duymaya devam etmektedir. Ne var ki, "*milli birlik ve beraberliğe her zamankinden daha muhtaç olunan günler*"in sonu bir türlü gelmemekte, "iç ve dış düşman mihraklar" bir türlü yok olmamaktadır. Bu da bilinçli ve değişmeyen bir yöntemin gereği olmuştur. Zira, belirttiğimiz üzere, "iktidar" olan "resmi ideoloji" varlığının devamını, kimliğini açıkça ortaya koymadığı düşman(lar)a borçludur. Açıkça tanımlamadığı/belirsiz düşman(lar)ı sayesinde gündemi kendi lehinde tutmayı ve korkulu gündem içerisinde kendi otoritesini devam ettirmeyi değişmez yöntem olarak seçmiştir. Sık sık saldırıya geçerek, net bir tanımını yapmadan ilan ettiği düşmanının bazı uzantılarını "yok ederek", "ezerek" otoritesinin ne kadar alternatifsiz olduğunu ispatlama gayretini de değişmez özelliklerinden kılmıştır. Hatta öyleki, alternatifsiz olmak için bazan kendi çocuğunu dahi yemekten çekinmemiştir. Bunun örnekleri ise pek çoktur; Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Cumhuriyet Fırkası, Demokrat Parti isimleri ilk anda akla gelen ve resmi ideolojinin yandaşı ve ürünü olmalarına rağmen, resmi ideoloji tarafından harcanan/yenen siyasal teşekküllerdir. Diğerleri bir yana, sadece resmi ideolojinin yandaşı ve ürünü olan bu siyasal teşekküllerin kaderleri dahi, Türkiye'deki "zemin"i anlamayı kolaylaştıracak, ondan da öte resmi ideolojiyi ve düşmanını doğru değerlendirme imkanı sağlayacak özelliktedir. Bu aynı zamanda, son birkaç yılda yaşananları sebep ve sonuçlarıyla değerlendirmede değeri küçümsenemez ipuçları verecektir.

Konumuz "İktidar" ve bu iktidar tarafından tanımlanıp takdim edilen "düşman" dır. Daha çok da, "*iktidar*" ile "*düşman*" arasındaki ilişkinin, resmi ideoloji tarafından oluşturulan biçimi ve muhtevasıdır. Fakat, bu konuyu araştırmaya geçmeden önce, bir noktayı açıklığa kavuşturmakta yarar var: Yazımız dahilinde kullandığımız ve sıklıkla kullanacağımız "resmi ideoloji" ile sadece, belirli bir şahsın adı etrafında oluşturulmuş ve Türkiye'nin son 70 yılına damgasını vurmuş mahiyeti belirsiz bir ideoloji kasdedilmemektedir. "Resmi ideoloji" ile, söz konusu ideolojiyi de kapsayacak şekilde daha genel bir zihniyet söz konusu edilmektedir. Bu, oluşumu ve gelişimi Osmanlı dönemine uzanan bir zihniyettir. Osmanlı döneminde sadece askerî alanda yaşanan sıkıntıların çözümü için Batı'ya yönelmenin bir müddet sonra Batı'yı bütün özellikleriyle model olarak alma sürecine geçiş aşamasında oluşan ve kendisinden başka hiç bir düşünceye hayat hakkı tanımamayı en doğal durum olarak değerlendiren zihniyettir. Bu zihniyetin karşısına aldığı "düşman"ları ise pek çoktur. "Düşman"ların neler ve kimler olduğunu anlamak içinbir sınıflamaya gidilecek olursa, yumuşatılmış bir ifadeyle üç esas "muhalefet"ten bahsetmek mümkün olabilecektir:

Genel, yaygın ve derin muhalefet (İslam),

Kitlesel muhalefet (Halk),

Alternatif muhalefet (Siyasal partiler ve eğilimler)

Elbetteki bu "muhalefet"lerin her biri başlıbaşına araştırmaya değer önemdedir. Hatta önem sırası sıralamadakine göredir. Bu nedenle de Türkiye'deki "iktidar/resmi ideoloji" ile "muhalefet/düşman" ilişkisini araştırırken, "iktidar/resmi ideoloji" tarafından "İslâm"ın değerlendiriliş biçimini ele almak büyük önem arzetmekte ve bunun diğer "muhalefet"lerin anlaşılmasında da önemli ölçütler sunacağına inanmaktayız. Fakat buna rağmen (bir eksiklik olacağını bilmemize rağmen) biz bu araştırmamızda, diğerlerini başka yazılarımıza bırakarak, daha aktüel olduğu ve "bugün"ün bazı politikalarını değerlendirmede daha yararlı olacağına inandığımız için, üçüncü grup muhalefeti ele alacağız. Bunun için ise öncelikle "iktidar"ın oluşum şartlarını bilmekte yarar var.

"İktidar" olan "resmi ideoloji" varlığının devamını, kimliğini açıkça ortaya koymadığı düşman(lar)a borçludur. Açıkça tanımlamadığı/belirsiz düşman(lar)ı sayesinde gündemi kendi lehinde tutmayı ve korkulu gündem içerisinde kendi otoritesini devam ettirmeyi değişmez yöntem olarak seçmiştir. Sık sık saldırıya geçerek, net bir tanımını yapmadan ilan ettiği düşmanının bazı uzantılarını "yok ederek", "ezerek" otoritesinin ne kadar alternatifsiz olduğunu ispatlama gayretini de değişmez özelliklerinden kılmıştır.

TARİHSEL ZEMİN VE "İKTİDARIN" OLUŞUMU

Osmanlı sistemi, XVII. yüzyılda, daha önce tanık olmadığı bir kısım problemle karşı karşıya kalır. Bunlar; idarî, malî ve askerî olmak üzere, özellikle üç farklı alanda açığa çıkan ve sarsıcı etkilerini gün geçtikçe artıran problemlerdir. Dolayısıyla bunlar, sistemin normal işleyişini temin açısından acilen çözümü gerekli olan problemlerdir. Osmanlı devlet adamları hemen harekete geçerek idarî ve malî problemlerin çözümünü sistem içi tedbirlerle sağlanmaya çalışırlar. Ancak, askerî problemlerin çözümü için izlenen yöntem farklı olur. Osmanlı devlet adamları, askerî alandaki problemlerin çözümünün Batı'ya yönelişle sağlanacağına inanırlar. Bu yönelişin gerekçeleri ise tamamıyla pratik nedenlerden kaynaklanır. Şöyleki: Osmanlı için zor günleri ve kötü bir geleceği oluşturmaya başlayan askerî yenilgiler, daha çok Batı ülkelerinin ordularıyla yapılan savaşlarda yaşanır. Önceleri, savaşlardan galip çıkan taraf olacakları konusunda herhangi bir tereddütleri olmayan Osmanlı devlet adamları, XVI. yüzyıldan itibaren, Batı ülkelerinin orduları karşısında bu güvenlerini büyük oranda kaybederler. Güvenlerini yeniden kazanmanın ve savaşlardan galip çıkmanın çözümü olarak da, o günün şartlarında galip tarafı teşkil eden Batılı orduların savaş tekniklerini almayı gerekli bulurlar. Bu kanaat ve karar Batı'ya yönelişi sağlar. Bu yöneliş, dozajı geometrik artışla büyüyen bir etkilenime yol açar. Askerî alandaki problemlere çözüm arayışı, toplumsal, kültürel, ekonomik, siyasal olarak da Batı'ya yönelişi biçiminde gelişip, şekillenir.

XIX. yüzyıl Osmanlı devlet adamları ve özellikle de aydınları için gündemi oluşturan en önemli problem, "*Batı'nın nelerini alalım*?" sorusu etrafında oluşup, gelişir. Bu, aynı zamanda "Batı'nın nelerini almayalım/almamalıyız?"ı da bünyesinde barındıran bir sorudur. Zihinler bu soruları en uygun tarzda cevaplamaya ve verilen cevaba göre Batılılaşma sürecini kontrollü bir şekilde yürütmeye odaklanır. Söz konusu soru, tamamen yaşanan problemlerle ilgilidir. Çünkü, o ana kadar pek farkedilmeyen bazı problemler XIX. yüzyılda açık-seçik görülmeye ve gerçekleştirilen uygulamalar toplum tarafından tepkiyle karşılanmaya başlamıştır. Osmanlı devlet adamları ve aydınları görürler ki Batılılaşma sürecinin "topyekünleşme"siyle geleneksel değerlerle çatışmalar oluşmaktadır. O günün geleneksel değerlere büyük oranda bağlı devlet adamları ve aydınlar tarafından teşkil eden elit tabaka, Batı'nın birşeylerini alma eğilimlerine karşılık birşeylerini ise almama konusunda hemfikir gibidirler. Acaba neleri? Bu soru etrafında şekillenen problem uzun bir süre çözüme kavuşturulamaz. Çözüm sağlamaya yönelik en kapsamlı ve sistemli cevap XX. yüzyılın başlarında Ziya Gökalp'ten gelir. Ziya Gökalp, değiştirilecek; yani terkedilip, terkedilenlerin karşılığı olarak Batı'dan alınacakları "medeniyet" terimine, değiştirilmeyecek

ve dolayısıyla Batı'dan alınmaması gerektiğini savunduklarını ise "kültür" terimine dahil eder. Böylelikle konu sistemli ve teorik düzlemde tutarlı bir cevaba kavuşmuştur. Ne var ki, uygulama teoriyle parelel gitmez. Batılılaşmanın neden olduğu değerler çatışması aşılamaz. Bunun üzerine, geleceğin Türkiye'sinde de geçerli olacak yöntem 1908 devrimini takiben Jön Türkler'den gelir: "Türkiye topyekün modernleşmelidir". Bu cevapla, yoğun olarak yaşanan "Batı'nın nelerini alalım" tartışmaları elit tabaka için büyük oranda biter ve Batı'nın herşeyini almak gerektiği kanaati, ülkenin yönetimini üstlenmiş (ele geçirmiş) sivil ve asker bürokratlar açısından genel kabul gören bir kanaate dönüşür. Cumhuriyet Türkiyesi'ni teşkil edecek projeler de, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde etkin olan Osmanlı asker ve sivil bürokratların sahip olduğu bu düşünsel miras üzerinde oluşup, gelişir. Cumhuriyet Türkiyesi'nin zihinsel ve toplumsal değişim projelerinin hedefini teşkil eden ve "*Batılılaşma*", "*Asrîleşme*" veya "*Muasır medeniyet düzeyine çıkma*" gibi isimlendirmelerle ifade olunan yöneliş, Osmanlı'dan beri devam eden sürecin gereğine uygun bir şekilde gerçekleştirilir. Bu yönelişin ilkeleri ise şu şekilde belirlenir:

Ziya Gökalp

"Batılılaşarak" modern olma ideali,

Zihinsel ve toplumsal yapıyı *"topyekün"* modern kılma ideali,

Modernliği *"ani"* ve *"yukarıdan aşağıya"* bir etkiyle gerçekleştirme ideali.

Pratikte hissedilen problemler nedeniyle, batılılaşma süreci öncelikle askerî alanda/kesimde başladığı ve bu kesim konumu itibarıyla "güç"ü elinde bulundurduğu için, Osmanlı döneminin sonlarına doğru sivil bürokratlar büyük oranda pasifize edilirler. Artık, iktidar askerler tarafından temsil edilmektedir. Hareket Ordusu, ordunun, tarihsel misyonunu geri plana atıp, yeni misyonunu fiilen üstlendiğinin en açık göstergesi olacaktır. Bu tarihten itibaren "düşman" dışarıda değil içeride aranacak, "iktidar"ın gözleri dışarıya dost bakışlar gönderirken, içeriye en sert ve tehditkâr nitelikte yönelecektir. İçeriye "bakış"la ilgili sayısız örneklerden birisi ve muhtemelen Türkiye'de tarihin kırılmasını sağlayanlardan en önemlisi ise 26 Kasım 1922 tarihinde gerçekleşir. Şöyleki: TBMM'yi oluşturan ve Milli Mücadele'yi yönetmek, ülkeyi işgalden kurtarmak amacıyla Ankara'ya toplanmış milletvekilleri, iki yılı aşkın süre içerisinde amaçlarına büyük oranda ulaşırlar. Bu arada geleceğe yönelik projeler de oluşmaya başlar. Özellikle Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey, Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey gibi şahsiyetlerin düşünceleri önemli bir bilgi birikimine dayanmaktadır. Onların düşüncelerine dayanan projeler, Meclis'te genel kabul görür hale geldiği ve bu durum asker kökenlilerin etkisini azaltmaya başladığı bir zamanda, Gazeteci *Yunus Nadi*'nin 26 Kasım 1922 tarihli Yenigün gazetesinde "*Yeni Bir Cidal Devri*" ismiyle bir yazısı yayınlanır'. Yazı, geleceğin Türkiye'sini inşa etmeye yönelik projeler geliştiren ve askerî güce sahip olmayan mebusları tehdit etmekte ve gidişata son vermelerini istemektedir. Böylelikle sözkonusu yazı aracılığıyla asıl "iktidar"ı elinde tutanların kimler olduğu açıkça ilan edilir ve herkesin haddini bilmesi istenir, hatta emredilmiş olur.

İKTİDARIN ZİHNİYETİ

Osmanlı döneminin sonlarına doğru, çoğunluğunu askerlerin oluşturduğu "batılılaştırmacı elit" yukarıda belirtiğimiz üç ideali "*kutsal*" bir gaye olarak benimser. Bu idealler doğrultusunda zihinsel ve toplumsal değişimi her ne pahasına olursa olsun gerçekleştirme arzusu taşır. Fakat bu arada, geleceğin Türkiye'sine rengini verecek ilginç bir zihniyetin oluşumu da gerçekleşir. Elit, "kutsal" bir idealin sahibidir. Bu ideal için vardır. Fakat, kendisini böylesine "kutsal" bir görevin misyoneri gibi görmesi bir müddet sonra kendisinden başka herkesi "düşman" olarak görmesine neden olur. Çünkü, değiştirmeyi düşündüğü halktan ilgi görmemektedir. Bu nedenle de halktan yalıtılmış bir hayatın mensubu olur. Hemen hiçbir zaman yalnızlıktan kurtulamaz. Herşeyi halk adına ve halk için yapma kararlılığı içinde oldukları iddialarına karşılık, halkı hiçbir zaman yanında bulamaz. Mücadelelerini hep büyük bir yalnızlık içerisinde yürütür. Meşrutiyet hareketleri ve o ortamda gerçekleşenler, bu yanlızlığın açık delili olur. İlk "Anayasa" ve "Meclis" için yapılan mücadeleler bunun ilk örnekleridir. Bu mücadelelerde, örnek alınan Batı'daki gibi aristokrasiye ya da krala karşı kendi menfaatlerinin mücadelesini veren burjuvalar, daha fazla ekonomik bağımsızlık arayan şehirler, burjuvazinin yanında yer almış halk yığınları yoktur. Meşru-

tiyet mücadelesi, "*Merkeze*" karşı çevredeki toplumsal güçlerin verdiği bir mücadele olmaz. Gerçekleşenler; "Merkez"in, "Merkez"i oluşturan devlet bürokrasisinin, kendi "iç mücadelesi"nden başkası değildir. Birinci Meşrutiyet, çok özet ve genel çizgisiyle, imtiyazsız memurların imtiyazlılara karşı yürüttüğü hareket olur; İkinci meşrutiyet ise çağdaş bilimin etkisine girmiş yenilikçi ve asker niteliği ağır basan bürokrasinin, tutucu ve gelenekçi bürokrasiyle kavgası olur.[2] Bu nedenledir ki, bürokratik aydın geleneğinin siyasal örgütü olarak İttihat ve Terakki, 1908 Meşrutiyet'iyle İktidar'a geldiği zaman, Devlet'i ele geçirmenin, Toplum'u ele geçirmek olmadığını anlayacaktır.[3]

Sahip olduğu idealleri ve bu idealleri gerçekleştirmek için verdiği mücadeleleri düşündüğünde, halkın "ilgisizliği" elit için affedilmez suçtur. Bu aynı zamanda "*düşman*"ın kimliğini gösterir önemli bir durumdur. İsmet İnönü'nün, Sakarya Savaşı öncesinde, cephe gerisine kaçan subaylara dediği gibi; aralarına karıştıkları halk, dost değil düşmandır[4]. Değiştirilmesi ve istenilen biçimin verilmesi gereken bir muhaliftir. Fakat, elit için tek düşman halk değildir. Halka yakın olan herşey kötüdür, değiştirilmesi gerekendir, irticadır, eskimiştir, pörsümüştür, kokuşmuştur.... Dolayısıyla, "elit" tabakaya mensup fakat popülist politikaların taraftarı olan kişiler de "düşman"ın bir bölümünü oluşturur. Özellikle onlar, "iktidar"ı temsil eden elit için, sınırlanamaz kinlerin vesilesi olur. Bu nedenle de iktidarın düşmanlığı her iki kesime de; "kendileri için yapılan değişiklikleri anlayamayan cahil" halka ve popülist politikaları yöntem olarak benimsemiş yoldaşlarına yönelir. "*Kan*", "*ölüm*", "*ezmek*" iktidar'ın kavram haznesinde hep ön planda yer alan ve hemen hemen hiç değişmeyen terimlere dönüşür. İttihat Terakki ise bu durumun öncülüğünü üstlenir. Muhalefeti siyasal yapının bir gereği olarak değil de "*vatan hainliği*", "*vatan-millet düşmanlarının gizli eli*" gibi görme alışkanlığı, İttihat ve Terakki döneminden başlayan bir geleneğin temel unusuru olur. İtihatçılar, kendileriyle aynı ideallere sahip kesimlerden dahi gelen en ufak eleştirileri kabullenmez ve muhaliflerini çok iyi bildikleri komitacılıklarıyla susturmayı veya yok etmeyi "*vatanı kurtarma*" ideallerinin gereği olarak görürler. Düşüncelerince; İttihatçılık sadece bir gizli cemiyet ve parti üyeliği olmayıp, "milletin kaderine hükmetme" inancını sağlayan karizmatik bir misyonu ve ideolojiyi benimsemektir. "İttihatçılık şiarı" olarak ifade edilen bu ideoloji ve misyona göre, İttihat ve Terakki memleketi kurtaracak tek güçtür. Herkes onlar gibi inanmak, onlar gibi düşünmek ve onları onaylamak zorundadır. Bu konuda rakipleri ve söylediklerinin alternatifi yoktur. Karşı iddiada bulunanlar ise "hain"dir. Bu nitelikleriyle İttihatçılar, Cumhuriyet "iktidar"ının öncülüğünü yaparlar.[5]

İttihatçılar, düşüncelerini dile getirmekle yetinmez, uygulamaya da aktarırlar. Kendi düşünüp yaptıklarına karşı çıkanları hain ilan eder, hatta öldürürtürler. Bunun bir çok örnekleri vardır. Şunlar ise sadece bir kısmıdır: Türkiye'de yerinden yönetim ve bireysel girişim anlayışını savunan Prens Sabahattin'e benzer bir çizgiyi sürdüren, "Serbest"in başyazarı Hasan Fehmi, 6 Nisan 1909'da Galata Köprüsü'nün üstünde öldürülür. Bunu, yine aynı çizgideki "Sada-yı Millet" başyazarı Ahmet Samim'in 9 Haziran 1909'da Bahçekapı'da vurulması izler. Ölüm sırası, "Mizan" ve "Serbest"teki yazılarında, İttihatçılar'ın bir milli merkez bankası oluşturma tasarılarına karşı çıkan Zeki Bey'dedir. Osmanlı dış borçlarını yöneten Düyun-ı Umumiye'de çalışan Zeki Bey, Bakırköy'deki evine dönerken 10 Temmuz 1911'de öldürülür. İttihatçılar, çizgi dışı görüş ve siyasal tepkilere duydukları hoşgörüsüzlüğü, kendi aralarından gelen muhaliflerinden de esirgemezler. "Silah", "Bomba" gibi adlarla yayınladığı gazetelerde, başlangıçta yanyana olduğu İttihatçılar'a gittikçe ağır eleştiriler yönelten Hasan Tahsin Bey, ya da yaygın adıyla Silahçı Tahsin, Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında boğdurularak susturulacaktır. İttihatçıların, denetimi elden kaçırmamak için korku ve terör estirdikleri böyle bir ortamda Anayasa'nın uygulanmasını beklemek ise safdillik olur. 1909 ve 1912 seçimlerinde uyguladıkları baskıyla muhaliflerini yıldırırlar. Muhalefet 1914 seçimlerine katılma cesaretini bile gösteremez.

* * *

"İktidar"ın oluşumunu ve zihniyetinin temel özelliklerini genel hatlarıyla ifade eden bu açıklamalardan sonra, araştırmamızın eksenini oluşturan konuya geçebiliriz: Konumuz; Cumhuriyet dönemi muhalefet anlayışı ve "İktidar"ın siyasal muhalefeti susturmaya, hatta yok etmeye yönelik girişimlerinin ilk dönem tarihidir. Konu dahilinde, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve potansiyel siyasal muhalefeti teşkil eden eski İttihat Terakki mensuplarının "İktidar" karşısındaki durumları ele alınacaktır.

CUMHURIYET DÖNEMİ VE ILK RESMİ SIYASAL MUHALEFET

17 Kasım 1924, Cumhuriyet dönemindeki ilk muhalefet partisinin kuruluş tarihidir. Parti'yi kuranlar Rauf Bey (Orbay), İsmail Bey (Canbolat), Dr. Adnan Bey (Adıvar), Refet Paşa, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa ve Bekir Sami Bey gibi şahsiyetler olup, bunlar "İktidar" olan Halk Fırkası'ndan istifa eden ve Milli Mücadele yıllarında ismi hep ön planda geçen bazı aydınlar ve ordu mensuplarıdır. Parti'nin ismi *Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası* olarak kararlaştırılır. Partinin programında yer alan öncelikli konular, Halk Fırkası'nın "halk için halka rağmen" formülüyle ifade olunan ideolojisinden farklı niteliktedir.[6] Bu ise kuruluş amacıyla bağlantılı esas özelliktir.

Bu parti niçin kurulmuştu ve neyi amaçlamaktaydı? Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kişisel çekişmeler sonucu doğduğu kanaati yaygındır. Prof. Suna Kili, TCF için "kuruluşunda bu parti ile CHP arasında bazı konularda görüş ayrılığı yanında her iki partinin üyelerinin bazıları arasında da, kaynağı Milli Mücadele dönemlerinden gelen bir "şahsiyet mücadelesi" de vardı"[7] demektedir. Samet Ağaoğlu'nun inancı ise, bu partinin "geniş ölçüde Atatürk çevresindeki iktidar rekabetinin sonucunda doğduğu"dur.[8] Bu kanaatleri de destekler mahiyette olmak üzere, dönemin başbakanı olan İsmet İnönü'nün, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluş nedeniyle ilgili açıklamaları önemlidir; " Terakkiperver Fırkayı teşkil ettiler. Kendilerini bu yola sevk eden ve sonra ihtilafa vardıran endişeyi şöyle izah ediyorlardı: Cumhuriyetin ilanını bize sormadan, danışmadan yaptınız, aceleye getirdiniz. Olmaz! Bundan sonra neler yapacaksınız, rejimi hangi istikametlere götüreceksiniz, bilmiyoruz. Birçok reformlar yapacaksınız, ıslahat yapacaksınız ama bunların hepsini bir günde, üç senede, beş senede yapmak şart mı?.. Hani beraberdik diyorlardı. Evet, beraber olduğumuz zamanlar icraatı beraber yaptık. Şimdi beraber olmadığımız zaman geldi, ayrı yapıyoruz."[9]

TCF'yi kuranların niyetlerini, Batı standartlarına göre kurulmuş olan Türkiye'nin bu ilk partisinin[10] programından ve kurucularının beyanlarından da anlamak mümkündür. Parti'nin kurucuları amaçlarını yayınladıkları bir bildiriyle kamuoyuna ilan ederler.[11] Buna göre; öncelikle, o zamana kadar "asrîleşme" adına gerçekleştirilen devrimler onaylanmaktadır. Bu konuda herhangi bir muhalefetleri sözkonusu değildir. Ancak, iktidarın yaptıkları tepeden inmeci olarak değerlendirmekte ve bu yöntemi uygun bulmamaktadırlar. Mustafa Kemal'i devirip yerine kendi hükümetlerini kurmak gibi bir düşünceleri sözkonusu değildir. Bunu açıkça ifade ederler. İktidarı sürekli kontrol eden bir muhalefet partisi olmayı arzulamaktadırlar. Halk Fırkası'nın ismen sahip olduğu, ancak, fikren ve uygulama olarak muhalif olduğu halk otoritesini, birinci derecede öneme sahip bir esas olarak dile getirirler. Egemenliği o güne kadarki uygulamalarıyla teorik olarak halka veren ve yasal bir muhalifi olmadan iktidarda bulunan bir parti karşısında, halk egemenliği ilkesinin pratiğe de yansımasını isterler. Buna bağlı olarak da batılılaşmaya yönelik uygulamaların halkın onayı alınarak yapılması gerektiğini savunurlar.[12] Basının hiçbir keyfi kontrol mekanizması sözkonusu olmadan görevini serbestçe yapmasını, otoriter rejime gidişi önlemek için Cumhurbaşkanı'nın partiler üstü olmasını, parti içi muhalefetin "normal" bir durum olarak algılanmasını ve parti toplantılarının açık yapılmasının çağdaş siyasal sistemlerin gereği olduğunu savunurlar. Bütün bu görüşleriyle de iktidardaki Halk Fırkası ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in konumuyla ilgili önemli tartışmalara zemin hazırlamış olurlar. Çünkü, Mustafa Kemal iktidar partisinin mensubu sıfatıyla Cumhurbaşkanıydı. Dolayısıyla partiler üstü bir konuma sahip değildi. Ayrıca, Halk Fırkası o zamana kadar parti içi muhalefeti hiç bir şekilde hoş karşılamadığı gibi, toplantıları da gizli yapıyordu. TCF'nin "iktidar"ınkinden farklı özelliklerinden birisi de, ekonomi alanında ilk defa sistemli bir program öneriyor olmasıdır. Serbest girişime ağırlık veriyor ve yabancı sermayenin ekonomik yararlarına değiniyordu.

Kazım Karabekir

Terakkiperver Parti'nin kuruluşu İktidar çevrelerinde büyük bir şaşkınlığa, hatta sarsıcı bir gelişmeye neden olur. Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa gibi Milli Mücadele'nin ünlü paşalarının bu partide yer almaları ve orduyla irtibatlarını keserek sivil politikacı olmayı tercih etmeleri, Halk Fırkası tarafından, sarsıcı bir muhalefetin oluştuğuna yönelik ilk işaretler olarak algılanır. Mustafa Kemal de, TCF'yi ken-

di otoritesine karşı girişilmiş "büyük bir komplo"[13] olarak değerlendirir. Halk Fırkası'nın diğer ileri gelenleri ise, zamanla gelenekleşen bir yaklaşımın ilk örneklerini vererek, bu meşru muhalefeti *"irtica"* yanlısı olmakla suçlarlar. Bu yeni partinin *"İttihat* ve *Terakki"* adına faaliyet yürüteceği iddiaları da suçlamaların bir diğer örneğini oluşturur.[14] Özellikle basında yürütülen yıpratıcı propogandanın dozajı gün geçtikçe artar, fakat yönü sürekli değişir. Daha önce "irtica" yanlısı olmakla suçlanan Parti, bu sefer de *sosyalist* olmakla suçlanır.[15] Fakat, yıpratma kampanyasının basındaki lideri olan Cumhuriyet gazetesinin yazarları, çok geçmeden bu yeni parti ile Halk Fırkası'nın programı arasında "farklı bir nokta-i nazarın" olmadığını kabul etmek zorunda kalırlar.[16] Elbette farklar vardır, ancak bunlar aynı idealin ayrıntılarını teşkil etmektedir.[17] Ancak buna rağmen, Cumhuriyet gazetesi uzun bir süre demogoji niteliğini aşmayan ve kelimelerle oynayan eleştirilerine son vermez.[18] TCF mensupları ise vargüçleriyle iddiaları cevaplamakla meşgul olurlar. Kendilerini anlatmaya fırsat bulamadan, iftira ve eleştirileri cevaplamak zorunda kalırlar: "Aramızda saltanatçılıkla itham edilebilecek tek bir fert yoktur. Yalnız size şunu izah edeyim ki, saltanat yalnız hanedanlar tarafından değil, şahısların tahakküm ve istibdatları ile de teessüs edebilir. İşte biz bu şekilde bir saltanatın, bir tahakkümün vücud bulmasından korkuyoruz. Biz saltanatın aleyhinde bulunduğumuz gibi, Meksika'daki cumhuriyet gibi bir cumhuriyeti de istemiyoruz. Bizim istediğimiz milletin irade ve arzusunu hâkim kılan, onun emeli dairesinde hareket eden bir cumhuriyettir. Bu şekilde hâkim olan meclis, fert değil, yalnız millettir."[19] "İttihat ve Terakki demek vaktile İttihat ve Terakki Fırkası'na girmiş vatandaşlar demek ise bunların memlekete nafî ve fırkamızın programına muvafık olanları ile teşrik-i mesaiye hiç bir mani yoktur. İttihat ve Terakki erkânının bir haylisi Cumhuriyet Halk Fırkası içinde bulunuyorlar. Binaenaleyh bir çoğu da bizim fırkamıza girebilirler."[20]

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, iktidardaki Halk Fırkası'nı sadece fikren sarsmakla kalmaz, aynı zamanda sayısal olarak da yıpratır. Partinin kuruluşunu takip eden ilk beş gün içerisinde Halk Fırkası'nda önemli bir erime görülür. 32 milletvekili istifa eder ve bunlardan 28'i TCF'ye geçer. Halk Fırkası gerekli önlemleri hemen uygulamaya koyar. İlk uygulama, Fırka'nın ismiyle ilgili olur. Zira, yeni partinin ismi önemli bir mesaj taşımaktadır. Bu mesaj oldukça caziptir. Bu nedenle Halk Fırkası "Cumhuriyetçiliği" yeni partiye "kaptırmamak için"[21] elini çabuk tutarak ismine "Cumhuriyet"i ekler[22]. Bu arada, İktidar'ın Muhalefet'i değerlendirişine felsefî bir nitelik kazandırılmaya çalışılır. Muhalefeti "gayri meşru" gören anlayış, felsefî bir nitelik içerisinde gün geçtikçe güçlendirilir. Cumhurbaşkanı'nın 7 Şubat 1923 tarihinde Balıkesir'deki konuşmasında siyasî partilerle ilgili görüşleri bunun en önemli örneklerinden olur: "Bu milletin fırkalardan çok canı yanmıştır. Şunu arzedeyim ki, memaliki sairede fırkalar behemahal iktisadî maksatlar üzerine teessüs etmiş ve etmektedir. Çünkü o memleketlerde muhtelif sınıflar vardır. Bir sınıfın menfaatini muhafaza için teşekkül eden siyasi fırkaya mukabil diğer bir sınıfın menfaatini muhafaza maksadıyla bir fırka teşekkül eder. Bu pek tabîdir. Güya bizim memleketimizde de ayrı ayrı sınıf varmış gibi teessüs eden siyasî fırkalar yüzünden şahit olduğumuz neticeler malumdur. Halbuki Halk Fırkası dediğimiz zaman bunun içinde bir kısım değil, bütün millet dahildir."[23] Ayrıca, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşunda "gizli eller"[24] olduğu gündeme getirilir. Cumhuriyet sözcüğünü söylemekten bile çekinenlerin; cumhuriyeti daha doğduğu gün boğmak isteyenlerin kurdukları partiye "Cumhuriyet" hem de "İlerici (Terakkiperver) Cumhuriyet" adını vermeleri "komplo" teorisiyle[25] açıklanmaya çalışılır. İlginçtir, bu komplo teorisi, sonradan ancak şu şekilde izah edilerek savunulmaya çalışılacaktır; "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kendisi gerçekten cumhuriyet ve devrimlerden yana olma konusunda içtenlikli olsa bile, varlığı ve gücü, cumhuriyetin ve devrimlerin karşıtlarını güçlendiriyor, cumhuriyete karşı çıkmaya özendiriyor, devrimlere karşı direnişlere cesaret veriyordu." Fakat bu açıklama, delili olmayan bir yorum niteliği arzeder. Acaba bu yorumu haklı kılacak delil var mı? Bunun cevabını ise yorumun devamında buluyoruz; *"Özellikle Başkanı Kazım Karabekir'in dindar kişiliği ve bir ölçüde tutucu dünya görüşü, kimi çevrelerde, kendisinin hiç bir zaman onaylamamış olduğu biçimlerde yorumlanmak isteniyordu."*[26]

SIYASÎ MUHALEFETSİZ DÖNEMİN İLK İŞARETLERİ

Cumhuriyet Halk Fırkası, siyasî muhalefete sahip olmanın hazımsızlığını yoğun olarak yaşadığı bir gün[27] muhalefetten kurtulmanın araçlarını sunacak önemli imkana fazlasıyla kavuşur. Bir gün, Doğu'dan önemli bir haber gelir: İsyan çıkmıştır. 13 Şubat 1925'te Şeyh Said önderliğinde, doğrudan rejimi hedef alan

Fethi Okyar

bir isyan patlak verir. Her ne kadar, bu isyanın bir Kürt hareketi veya İngilizlerin kışkırtmalarıyla patlak veren Türkiye Cumhuriyeti'ne yönelik bir provakasyon hareketi olduğu söylentileri yaygınlık kazanmışsa da[28] isyan liderinin ve mensuplarının İslamî devlet teşekkülü dışında bir talepleri sözkonusu olmadığı ve isyanlarında "dış mihrak" teorisinin de geçersiz olduğu bugün açıkça bilinmekte. Bu konuda, dönemin başbakanı olan İsmet İnönü'nün açıklamaları konunun en önemli delilidir: "Şeyh Sait, harekât esnasında dini kurtarmak davasını açıktan ortaya atmış bulunuyor. "Hilafet kalkmıştır, din tehlikededir. *Dini kurtarmak lazımdır." Davaları bu. Şeyh Sait, isyan hareketini, böylece bütün memlekete milli bir hareket olarak değil, bir din hareketi olarak gösteriyor... Şeyh Sait İsyanı'nı doğrudan doğruya İngilizlerin hazırladığı veya meydana çıkardığı hakkında kesin deliller bulunamamıştır.*"[29]

İlk günler, bir grup eşkiyanın yağmacılık niyetiyle başlattığı bir hareket[30] olarak takdim edilen isyan, özellikle Mustafa Kemal'i çok tedirgin eder. İsmet İnönü'nün bildirdiğine göre isyanın yayılmasından çekinmektedir[31]. Hemen hiç vakit geçirmeden askerî tedbirler alınır ve uygulamaya konur. Ancak bizim araştırmamızı ilgilendiren asıl yönü, bu isyanın, modern siyasetin gerektirdiği çok partililiği, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın şahsında kabul edemeyen İktidar'ın eline önemli bir imkan vermesidir. İsyan çıktığı zaman Başbakan, Fethi Bey'dir. Fethi Bey, olayın isyan bölgesinde sıkıyönetim ilanıyla çözülebileceğine inanmaktadır. Ancak İktidar'ın sertlik yanlıları, isyanı tamamıyla karşı-devrim olarak değerlendirir ve isyanda açığa çıkan muhalefetin daha komplike olduğunu savunurlar. Dolayısıyla bütün "muhalifleri" kapsayacak tarzda kapsamlı ve sert tedbirler alınması gerektiğini dile getirirler. Onlara göre isyanın kolları sadece Doğu'da değil, başta Ankara ve İstanbul olmak üzere yurdun her tarafında aranıp bulunmalıdır. Bu, ismen belirtilmese bile, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı hedef alan bir görüştü. Gelişmeler de bunu doğrulayacaktır. Halbuki, TCF yöneticileri isyana karşı idiler ve isyanı bastırmaya yönelik askerî tedbirleri içtenlikle destekliyorlardı. Kazım Karabekir bu konuda Parti'nin görüşünü dile getirmiş ve Hükümet'i desteklediklerini açıklamıştı: *"Bu vatanın evlâtları her vakit yekvücut bir kitle halinde tehlikenin karşısına dikileceklerdir. Hükümetimize bütün kuvvetimizle müzaheriz."*[32]

Halk Fırkası'nın bünyesinde gelişen isyana yönelik tedbirlerle ilgili görüşlerden sertlik yanlılarının yukarıdan onay almalarıyla, Fethi Bey istifa eder ve İsmet İnönü Başbakan olur. Böylelikle de Cumhuriyet tarihinin ayrıcalıklı özelliklere sahip bir dönemi başlar. Hemen bazı hukukî düzenlemelere gidilir ve *"dini bir görüntü altında ayaklanmanın ve dinin siyasete alet edilmesinin vatana ihanet suçu olduğu"* ibaresi Hıyanet-i Vataniye Kanunu'na eklenir. Ayrıca daha da önemlisi Takrir-i Sükûn Kanunu yürürlüğe konur. Bu kanuna göre hükümet, gericiliği, ayaklanmayı teşvik eden, memleketin sosyal düzenini, huzur ve sükûnunu bozan kuruluşları ve yayınları, cumhurbaşkanının onayını aldıktan sonra, idarî bir kararla yasaklayabilecektir.

SİYASÎ MUHALEFETİN FESHİ

Türkiye'nin batılılaşma sürecinde Takrir-i Sükûn Kanunu'nun özel bir yeri vardır. Çünkü "O güne kadar ve bütün milli mücade boyunca bu kadar şümullü ve hükümete bu kadar kesin yetkiler veren bir kanun çıkarılmamıştı. Kanun, geçici ve olağanüstü yargı organları olarak gene İstiklâl mahkemelerini getiriyordu. Verdiği yetkilerle de hükümete geniş takdir hakları tanıyordu. Bu kanun, iki tarafı keskin öyle bir kılıçtı ki, hükümet ve rejim onu, ya inkılapları yerleştirmek için olağanüstü bir dayanak olarak kullanacak, yahut bizzat hükümeti sert bir diktatörlüğe sürükleyecekti... Yeni Türkiye'de çok partili rejimin ve Anayasa'nın ruhuna hâkim olan demokrasi havası, artık uzunca bir zaman için ortadan çekilecektir."[33]

Gerekli hukuki düzenlemeleri takiben İstiklal Mahkemeleri faaliyete geçirilir. Ancak, Takrir-i Sükûn Kanunu ve İstiklal Mahkemeleri Meclis'te sert tartışmaların konusu olur. Çünkü, alınan tedbirlerin boyutuyla İsyan'ın oluşturduğu tehlike arasında şaşırtıcı bir oransızlık vardır. Oransızlığın en önemlisini Takrir-i Sükûn Kanunu'nun yürürlükte kalacağı süre ve sertliği oluşturuyordu. Başbakan Fethi Bey'in de ifade ettiği üzere bir/iki ay içerisinde zorlanılmadan çözülecek bir problem için böylesi sert

yasalar çıkarmak ve üstelik bu yasayı iki sene yürürlükte tutmak garipti. Bu nedenle, Meclis kürsüsünden şu düşünceler yoğun şekilde dile getirilir: *"İstiklal Mahkemeleri, adından da anlaşılacağı üzere İstiklal harbi zamanına aittir. Biz Şeyh Said'e karşı İstiklal Harbi mi yapıyoruz? İsmet Paşa, İstiklal Mahkemelerini istediği ıslahatı yapmak için bir alet olarak kullanmak istiyorsa pek ziyade yanılıyordur"*[34] Ancak, İktidar, Takrir-i Sükûn Kanunu gibi olağanüstü nitelikte bir kanunla da yetinmez. Meclis'e getirilen bir kanun teklifiyle, İstiklal Mahkemeleri'nin verdiği idam kararını uygulamak için Meclis onayına gerek olmadığı, Hükümet onayının yeterli olacağını savunur. Bu teklif kanunlaşarak "İktidar"a yeni sorumsuz ve sınırsız yetkiler tanınır.

Takrir-i Sükûn Kanunu dahilinde ilk uygulama, İstanbul'daki, İktidar'ın sesi olmayan gazeteleri kapamak olur. Aralarında "Tevhid-i Efkâr", "Son Telgraf", "İstiklâl", "Sebil'ür Reşat" ve "Aydınlık" olmak üzere 14 gazeteden 8'i süresiz kapatılır. Altı gazetenin kapatılmama nedeni ise çok ilginçtir. Bunlar, hükümeti her düşünce ve uygulamalarında kayıtsız şartsız desteklerler. Hatta iş "dalkavukluk" niteliğini fazlasıyla aşar. Bununla ilgili bir örnek olarak; Hür Fikir gazetesinin Başyazarı Hakkı Bey'in Takrir-i Sükûn Kanunu'nu desteklemekle yetinmeyip, iktidara sunduğu teklif oldukça anlamlıdır: *"İsmet Paşa Hazretleri bana seyahatim hakkında intibalarımı sordu. Kendisine dedim ki: "Eseriniz olan Takrir-i Sükûn Kanunu bir mucizedir ki, Mesih ibn-i Meryem'in mâruf ekmek ve balıklarından ziyade halkı doyurmuştur. Bu mucize-vî kanunun sayesindedir ki, Türk vatanı, bugüne kadar görmediği asayişe nail olmuştur. Dört sene daha uzatılmasını rica ederim"*[35] İsmet İnönü ile yapılan bu röportaj, kapatılmayan gazetelerin altısında birden yayınlanacak (18 Temmuz 1925) ve böylelikle ilginç bir gazetecilik örneği verilecektir.

Sert askerî tedbirlerle isyan bastırılır. İsyan sadece 62 gün (13 Şubat-15 Nisan 1925) sürmüştür. İsyancılar yakalanır ve İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak idam edilirler. Ancak daha da önemlisi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensuplarının İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanması olur. Bu süreç şu şekilde oluşup gelişir: Takrir-i Sükûn Kanunu çıkmadan önce, zamanın Başbakanı Fethi Bey, muhalefet fırkası ileri gelenlerine kendi kendilerini feshetmelerini önerir. Ancak bu kabul edilmez.[36] Bunun üzerine muhalefet partisinin ileri gelenleri Şeyh Said isyanıyla irtibatlanarak İstiklal Mahkemesi'nde yargılanırlar. Bu gelişmeleri Şevket Süreyya'dan takip edelim: "...daha isyan başlar başlamaz, Mecliste ve çevresinde TCF'ye karşı hemen hücumlara geçildi. Halbuki Terakkiperver Fırkası'nın isyan bölgelerinde teşkilâtı bile yoktu. Parti elemanlarının isyanla uzaktan veya yakından ilgisini gösteren hiçbir belirti tesbit edilememişti. Ama fırka programındaki; "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkârdır" maddesi, Şeyh Sait isyanını körükleyen bir sebep gibi yorumlanıyordu. Halbuki zaten Anayasaya göre de devlet bir "İslam devleti" idi. Yani o zaman yürülükte olan 1924 Anayasasına göre, devletin bir dini vardı. Bu din "İslam dini" idi. Bu kayıt Anayasa'da yer almıştı. Bu duruma göre Terakkiperver Fırka'nın kendi programına dini fikir ve inançlara saygı göstereceği şeklinde bir madde koyması yadırganmayabilirdi. Ama önce sataşkan dedikodular şeklinde başlayan mırıltılar, pek çabuk fiili bir müdahale hareketine döndü. İstiklal mahkemesinde sonuçlar çok çabuk belli oluyordu. Çünkü "bu mahkemelerde avukat bulundurulması, hatta şahit dinlenilmesi gibi usullerle vakit kaybedilmiyordu."[37]

"Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası efkâr ve itikadat-ı diniyeye hürmetkârdır" maddesi, Şeyh Sait isyanını körükleyen bir sebep gibi yorumlanıyordu. Halbuki zaten Anayasaya göre de devlet bir "İslam devleti" idi. Yani o zaman yürülükte olan 1924 Anayasasına göre, devletin bir dini vardı. Bu din "İslam dini" idi. Bu kayıt Anayasa'da yer almıştı. Bu duruma göre Terakkiperver Fırka'nın kendi programına dini fikir ve inançlara saygı göstereceği şeklinde bir madde koyması yadırganmayabilirdi. Ama önce sataşkan dedikodular şeklinde başlayan mırıltılar, pek çabuk fiili bir müdahale hareketine döndü. İstiklal mahkemesinde sonuçlar çok çabuk belli oluyordu. Çünkü "bu mahkemelerde avukat bulundurulması, hatta şahit dinlenilmesi gibi usullerle vakit kaybedilmiyordu."

Gelişmelerden anlaşılan o ki, İsyan, Meclis'teki Terakkiperverlerin teşkil ettiği muhalefeti susturmak için "iyi bir bahane"[38] idi. Parti'nin kendisini dini inançlara saygılı olarak nitelemesi ise önemli bir bağlantı noktasıydı. "İstanbul'da, üye kaydı için dini politikaya alet ettikleri ileri sürülen iki partili yakalandı. Partinin Beykoz şubesinde yapılan aramada bazı belgeler yakalandığı bildirildi. Ve bu olaylar, hazırlanan mizansenin uygulanması için İstiklal Mahkemeleri'ne yetti de arttı bile."[39] Gerçi bu saçmalıklara Fethi Bey karşı çıkar ve 1924 Anayasası'ndaki hüküm gereği, İslam'ı devlet dini olarak kabul etmiş bir ülkede bunun gayet tabiî olduğunu açıklar. Ayrıca sorar: *"İçimizde, dini inançlara saygı beslemeyen bir kişi var mı?"* Fakat O, bu sözleriyle, bizzat kendi partisinden bir milletvekilinin silahını çekmesine neden olur. Eğer diğer bazı milletvekilleri durumu farkedip engel olmasalardı, Fethi Bey'e yönelmiş silahın patlayacağı kesindi.[40] Hazırlanan mizansen bir yana, esasında, bütün araştırma ve çalışmalara rağmen Terakkiperver Fırkası üyelerinden hiç kimsenin İsyanla irtibatı kurulamaz.[41] Zamanın Başbakanı olan İsmet İnönü'de bunu teyid eder: "Doğu isyanı ile Terakkiperver Fırka'nın doğrudan doğruya bir ilişkisi çıkmadı meydana."[42] Ancak iki kişinin "dini siyasete alet etme" suçunu işlemiş olmaları, iktidar için muhtemel bir ilişkiyi gösteren önemli bir delildir.[43] Bu delil gayet iyi değerlendirilir. Vakit geçirmeden Meclis'teki muhalefeti teşkil eden bazı mebuslar tutuklanır ve yargılanırlar. Böylelikle TCF gibi bir muhalefetten kolayca kurtulunur. "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası denilen muzır teşekkülü siyasi"[44] 3 Haziran 1925'te İstiklâl Mahkemesi tarafından kapatılır.

İKTİDAR'IN DÜNDEN BUGÜNE DEĞİŞMEYEN ZİHNİYETİ

Bizzat İnönü'nün ifadesiyle de, TCF'nin kapatılışında, Fırka'yı kapatma gayesine yönelik zorlayıcı yorumlar etkili olur.[45] Ancak Türkiye'nin geleneksel "İktidar" zihniyeti, hiç değişmeden o günlerden bu güne kadar gelir. "İktidar"ın, ilk zamanlar, muhalif partiyi Cumhuriyetin bir gereği olarak gördüğünü ifade etmesine karşılık, hemen sonra, tam aksi istikamette bir tutum takınması günümüzün de ilgi konusu olmuş ve bunun gerekçeleri değişmeyen "iktidar" mantığıyla tesbit edilmeye çalışılmıştır. Ahmet Mumcu'nun görüşü konunun örneklerinden birisini teşkil eder. O, "4 Mart 1925'e kadar her türlü demokratik hareketleri(n) büyük bir hoşgörü ve anlayışla" karşılandığını *"ama, demokratik özgürlükler hep, yapılan ilk devrimlerden geri dönüşü desteklemek ve nihayet kanlı bir ayaklanmayı çıkarmak için kullanılınca, devrimlerin selâmeti için demokratik yaşam kısıtlandığını"*[46] belirtir. Toktamış Ateş ise, "Cumhuriyetimizin başlangıç yıllarında, 1920'lerde, 1930'larda, belli baskılar yapıldığını da kabul etmek durumundayız" dedikten sonra şu açıklamayı yapar: *"...demokratik olduğunu ileri sürmemiz mümkün olmayan uygulamalar yapılmıştır. Bugün de bu uygulamaları "övmek" mümkün olmadığı gibi, yermenin de fazla bir anlamı yoktur. Bir ihtilal ve yeni bir devletin kuruluş döneminde böyle şeyler yazık ki olur."*[47] Sonra da bunun gerekçesini bulmaya çalışır: *"Aslında o günlerde günümüz anlamında çağdaş bir referandum yapılsa, padişaha bağlı kitlelerin geniş boyutlara ulaşabileceğini tahmin edebiliriz. Zaten 1924-25 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 Serbest Fırka deneyimleri bu görüşü doğrular."*[48] Ancak bunu derken, her iki Fırka'nın da liberalist karekterli oluşunu, bunu ise öncelikle ve ısrarla programlarında dile getirdiklerini unutmuş görünmektedir. Taner Kışlalı ise tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece kendisinin dile getirdiği bir iddiayı, İktidar'ın, Terakkiperver Fırka'ya karşı olumsuz tutumunun gerekçesi olarak ifade eder: *"1924 yılında da Atatürk'ün eski silah arkadaşlarından bir grup, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurdular. Bu parti ne istiyordu? Neyin muhalefeti idi? Daha çok demokrasi, daha çok özgürlük, daha hızlı atılımlar istediği için mi kapatıldı? Hayır. Gerek hareketin önderi olan Rauf Orbay ve Kâzım Karabekir gibi isimler, gerekse partinin programı, gerçek amacı saklamak gereğini bile duymamışlardır. Amaç, daha çok geç olmadan "saltanatı ve halifeliği geri getirmek"tir. Devrimi ve dolayısıyla demokrasiye gidişi önlemektir."*[49] Şevket Süreyya'nın Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'yla ilgili tespiti ise şöyle: *"'Istırapların ve hürriyetsizliklerin doğurduğu çocuk' demektense, vakitsiz doğan, yaşama kabiliyeti olmayan bir çocuk demek daha doğru olur. Nitekim bu çocuk ömürlü olmadı. 17 Kasım 1924'de kurulan parti, 3 Haziran 1925'te, yani siyasi varlığı henüz 6 ayı doldurmadan, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla kapatıldı."*[50] Şevket Sürayya'nın Muhalefeti temsil den TCF'nın yasal konumunu ifade eden açıklamaları ise şöyledir: *"Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası bir bakışta normal şartlar içinde doğdu. Çünkü 1924 Anayasası, bir normal devir anayasasıydı. Bu anayasa içinde tek partili rejimden çok partili rejime yöneliş gayet tabiîydi. Zaten Mecliste en şuurlu görünen inkılapçılar bile inkılap heyecanı ile demokrasi hasretini beraber haykırıyorlardı."*[51]

POTANSİYEL SİYASİ MUHALEFETİN YOK EDİLİŞİ

"Siyasal muhalefet" 1925 yılı içerisinde Şeyh Sait isyanı vesilesiyle büyük oranda yok edilir veya sindirilir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasıyla, rakipsiz bir siyasi alana tekrar kavuşulur. Ancak "iktidar" açısından halâ bazı problemler vardır. TCF kapatılmıştı, fakat bu partiye mensup mebuslar partisiz olarak Meclis'teydiler. Ayrıca, Mustafa Kemal'e muhaliflikleri İttihat Terakki üyeliği günlerine kadar eskilere uzanan bazı şahsiyetler de mebus olarak Meclis'teydiler. Kısacası; muhalefet halâ vardı, ancak "yer altına" inmiş haldeydi. Bunun yanısıra, İstiklal Mahkemeleri'nin "keyfi kararları" da önemli bir muhalefet oluşumuna zemin hazırlamıştı.[52] İktidar'ın bunlardan da bir şekilde kurtulması gerekiyordu. Ama nasıl? Fırsat çok geçmeden doğar. İzmir Suikastı olarak tarihe kaydolunan girişim, Meclis'teki muhalefetin kökünü kazımak için İktidar'a eşi bulunmaz bir fırsat sağlar. Şu veya bu şekilde suikastla irtibatlandırılan bütün muhalifler ya idama mahkum edilir ya da siyasî hayatına tamamıyla son verilir.[53]

Kel Ali

Mustafa Kemal 14 Haziran 1926'da Ankara'dan ayrılarak Ege bölgesini kapsayacak bir geziye çıkar. Gezinin uğrak noktalarından birisi olan İzmir'e gelmeden bir gün önce, bir suikast girişimi açığa çıkarılır. Tespit edildiğine göre, Lazistan mebusu Ziya Hurşit, Trabzon mebusu Ali Şükri Bey'in öldürülmesinden sorumlu tuttuğu Mustafa Kemal'i öldürmek için iki fedai kiralamıştır. Gerçi böylesi bir suikast aylarca önce düşünülmüş ve Ankara'da uygulamaya konulmak istenmiştir. Ancak, belirli nedenlerden dolayı gerçekleştirilemeyince suikastın İzmir'de uygulanmasına karar verilmiştir. Suikastla irtibatlı olanlardan birisi de Miralay Arif Bey'dir. Önceleri Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından olan Miralay Arif, Mustafa Kemal'in onayıyla Eskişehir mebusu seçilmiş birisidir. Fakat daha sonraları Mustafa Kemal'le bazı kişisel nedenlerden dolayı arası açılmış ve gözden düşmüştür. Bu nedenle Mustafa Kemal'i politika basamaklarında ilerleyememesinin en önemli engeli olarak görmekte ve Mustafa Kemal'e karşı büyük kin beslemektedir. Suikastla irtibatlı diğer birkaç kişinin de durumu bunlardan farklı olmayıp, esas itibarıyla suikast girişimi *"tamamıyla kişisel niteliktedir."*[54] Suikastçıların problemi sadece Mustafa Kemal'ledir. Ortada "rejim" problemi yoktur. Ama ne var ki bu suikast girişimi İktidar tarafından *"büyük ölçüde siyasi bir komplo gibi ele almak daha uygun görülür." Muhalefetin son artıklarını da temizlemek için "bu kaçırılmayacak bir fırsattır".*[55] İsmet İnönü, yıllar sonra kendisiyle yapılan bir röportajda "Bir iddiaya göre İzmir suikastından sonra yapılan muhakemeler Atatürk'ün siyasi rakiplerini tasfiye halini almıştır. Dolayısıyla İzmir suikasdı olayı bu maksatla istismar edilmiştir. Bu iddia doğru mudur?" sorusuna verdiği cevap, konunun esasını açıklar mahiyette olur: *"Şimdi benim hatırladığım, İzmir suikasdı olduğu zaman ihtilaf halindeki arkadaşları ayrılıp bir fırka teşkil etmiş bulunuyorlardı. Terakkiperver Fırkası âzası idiler. Onlar dâvâya arızî olarak sonradan katıldılar. Asıl büyük mesele İttihat ve Terakki'den kalan azâların davaya karışmaları ile çıktı. Ötekiler arızî olarak girmişlerdi ve sonunda beraat ettiler."*[56]

Ali Fuat Cebesoy

Ahmet Ağaoğlu

Suiakast girişimi açığa çıkar çıkmaz, İstiklal Mahkemesi heyeti özel bir trenle hemen İzmir'e gönderilir. Mahkeme heyeti, daha İzmir'e gelmeden, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası üyesi olmuş bütün milletvekillerinin, dokunulmazlıklarına bakılmaksızın tutuklanması emrini verir[57]. Tutuklananlar arasında Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy gibi Milli Mücadele'nin ünlü paşaları da vardır. İsmet İnönü, Kâzım Karabekir'in tutuklanmasına karşı çıkar, fakat bu kararıyla da kendisi tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya kalır. Hemen İzmir'e çağırılır ve Mustafa Kemal'le görüşmesinin sonrasında görü-

şünden vazgeçer.[58] "Hakiki gaye, bunların [Paşa'ların] millet nazarında itibarını düşürerek siyaset sahasından silmekti."[59] Bu açıdan Basın da üzerine düşen görevi fazlasıyla yerine getirir. Halk Fırkası'nın sesi durumundaki Hakimiyet-i Milliye gazetesi suikast girişimini bir rejim problemi olarak sunmaya devam eder. Falih Rıfkı ve Ağaoğlu Ahmet Beyler suikastın önemine değinerek, rejimin devrilmesinin amaçlandığını, makalelerinin tek konusu haline getirmiş durumdadırlar[60]. Mahkeme heyeti hiç gecikmeden çalışmalarına başlar. Mahkemenin seyri daha tutuklular dinlenmeden ve deliller araştırılmadan belli olmuştur. Mahkeme başkanı Kel Ali, basına verdiği demeçte Terakkiperverlerin suikasta katılmakla suçlanacağını ve bazı İttihatçıların da aynı konumda olduklarını açıklar.[61] Tutuklular avukat tutma ve kararları temyiz etme hakkına sahip değildirler: "Suçsuzluklarını isbat edemezlerse suçlu bilineceklerdi."[62] Ancak suikastların sorgulanmasında başta Paşa'lar olmak üzere İttihatçılarla, Terakkiperver Fırka'nın mensuplarını suçlayacak hiçbir ipucu bulunamaz,[63] buna rağmen tutuklanırlar. Mustafa Kemal, duruşmalar sırasında Çeşme'de ikamet eder ve adaletin bağımsız olduğunu, mahkeme heyetine etki edilmemesini sürekli açıklar. Fakat ne var ki, mahkeme üyeleri ve diğer bazı nüfuzlu kişiler kendisiyle sürekli görüşürler.[64] Bu ise sözkonusu "bağımsızlığı" araştırmaya değer kılan bir durum olur. Mahkemenin feshi de, sözkonusu bağımsızlığın niteliğini açığa vurur mahiyettedir. Şöyleki: Bir süre sonra, yaşanan bazı korkular nedeniyle, Paşa'ların affı ve İstiklal mahkemesinin feshine karar verilir.[65] Muhaleti susturma veya yok etme işini başarıyla yerine getiren İstiklal Mahkemelerinin feshi şu şekilde gerçekleşir: "Bir akşam, Çankaya'da bir toplantıda Gazi, lâf arasında Kel Ali'ye: "Senin mahkemeyi kaldırmaya karar verdim" dedi. "Artık gereği kalmadı." Kel Ali, sorunu inceleyeceğini ve raporunu, Gazi'ye sunacağını söyledi." "Rapor mu?" diye bağırdı Gazi, "Ne raporu? Sorunu ben kendim inceledim. Senin mahkeme yarın kalkmış olacak." Çünkü "Artık "terör devri" sona ermiş[ti]"[66]. "Yasakçılar memlekette istedikleri korku ve terör havasını fazlasıyla temin etmiş bulunuyorlardı".[67]

İzmir'deki duruşmalar üç hafta sürer. Ölüm cezasına çarptırılanların infazı hemen yerine getirilir. "[Yürürlükteki 1924] Türkiye Anayasası'na göre mebusların mahkeme edilebilmeleri için, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından oy çoğunluğu ile teşriimasûniyetlerinin [dokunulmazlıklarının] kaldırılması lâzımdı. Halbuki İzmir suikastinde tevkif edilen sanık mebuslardan hiçbiri hakkında böyle bir usule riayet etmek kimsenin aklından geçmemişti. İzmir suikastı davası 13 Temmuzda bitti ve 13 kişinin idamına karar verildi."[68] Fakat buna rağmen daha büyük garip gelişmeler sonradan yaşanır. Aralarında Kazım Karabekir ve Ali Fuat Cebesoy'un bulunduğu bazı tutuklular beraat etmesine rağmen Mahkeme salonunun altındaki bir depoda tutulmaya devam edilirler. Onlarla birlikte hapis cezası almış iki milletvekili daha vardır. Bunlar mahkeme kararını temyiz etmeyi düşünmektedirler. Depoya gelen bir görevlinin, kararı temyiz etmek isteyenlerin kendisiyle gelmelerini bildirmesi üzerine depodan çıkarılırlar ve ertesi gün bu iki milletvekili de idam edilir.[69] Bunlar İstanbul mebusu İsmail Canbolat Bey'le, Sivas mebusu Halis Turgut Bey'dir. Böylelikkle "13 kişinin idamına karar verilmiş olmasına rağmen 14 Temmuz 1926 gecesi 15 kişi asılır."[70]

İzmir'deki duruşmalar sonuçlanıp kararlar verildikten sonra mahkeme heyeti Ankara'ya döner ve suikastla irtibatlandırılan eski İttihatçıların duruşmalarına devam edilir. Bu duruşmaların "amacı da, Gazi'nin geri kalan düşmanlarını, İttihat ve Terakki üyelerini ortadan kaldırmaktı... Gazi, İttihatçılar büsbütün ortadan silininceye kadar, tam bir güvenlik duygusuna kavuşamayacaktı."[71] Mahkeme heyetinin gözünde İktidar'ın teşkil ettiği hükümeti desteklememiş olmak dahi suçlu bulunmak için yeterli delildir.[72] "İstiklal Mahkemesi, eski ittihatçılara geçmiş dönemin hesabını da sordu. Bu, siyasal kadrolar arasında bir hesaplaşma olarak değerlendiriliyordu."[73] Bu duruşmalar da idam ve hapis kararlarıyla sonuçlanır "İttihatçıların defterleri dürülür."[74] Ve böylelikle 1930 yılındaki güdümlü Serbest Fırka'nın planlanmış oldukça kısa süreli muhalefeti istisna edilirse, 1946 yılında dış baskılarla çok partili hayata geçinceye kadar "İktidar" için, hiç bir siyasî muhalefetin olmadığı dönem başlamış olur.

Not:

Türkiye'deki "iktidar", "muhalefet" ilişkilerini ve özellikle de muhalefet anlayışıyla ilgili gelenekleşmiş eğilimlerin oluşumunu araştırırken Serbest Fırka bağlamında gerçekleşenleri dikkate almamak büyük eksiklik olacaktır. Çünkü, tespit edebildiğimiz kadarıyla; Jön Türkler'den devralınan Cumhuriyet dönemi muhalefet anlayışı, Şeyh Said İsyanı ve İzmir Suikastı bahane edilerek uygulamaya aktarılır. Terakkiperverciler ile eski İttihat Terakkiciler bu uy-

gulamaların ilk kurbanları olurlar. Ancak, muhalefet anlayışının sistemleşmesi için Serbest Fırka'yı beklemek gerekecektir. Serbest Fırka bağlamında gerçekleşenler öylesine değişmez ilkeler halini alır ki, ondan 65 yıl sonra dahi süreç aynen işler. Bu nedenle, Türkiye'deki muhalefet anlayışının temel özelliklerini tespit araştırmalarında Serbest Fırka denemesinin muhakak dikkate alınması gerekmektedir. Ancak buna rağmen biz bu araştırmamızda Serbest Fırka'yı araştırma dışında bıraktık. Bunun başlıca iki nedeni var: 1- Serbest Fırka denemesi daha önce ayrıntılı olarak araştırılıp elimizdeki bu dergide yayınlandı[75]. Aynı konunun burada bir daha ele alınması tekrar olacaktı. Bu tekrardan kurtulmak için, konuya bir daha değinilmedi. Fakat, bu araştırmanın konusuyla ilgilenenlerin Serbest Fırka ile ilgili sözkonusu araştırmayı okumalarının yararlı olacağı kanaatindeyiz. 2- Tekrar olsa bile, Serbest Fırka denemesini, konunun bütünlüğü açısından burada tekrar ele alabilirdik. Ancak bu sefer de bu araştırmanın hacmi, bir dergide yayınlanacak yazıların alışılmış boyutunu fazlasıyla aşacak ve kitap konusu haline gelecekti. Sonuç itibarıyla, bizce "makûl" bulunan bu nedenlerle Serbest Fırka konusu araştırma açısından bir eksiklik olmasına rağmen konu dışında bırakıldı. ■

DİPNOTLAR

1- Sözkonusu makalenin aslının fotokopisi elimizde mevcuttur. Okuyucu bu makalenin bugünkü atfabeyle yazılmış biçimini Ahmet Demirel'in "Birinci Mecliste Muhalefet" (İletişim yayınları, İstanbul, 1995, s: 492-495) kitabında bulabilir.

2- Cem, İsmail, "Geçiş Dönemi Türkiyesi 1981-1984", Cem Yayınları, 3. Baskı, 1993, s.13,14

3- Gevgilili, Ali, "Türkiye'de Sivilleşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk", Bağlam yayıncılık, 2. baskı, İstanbul, 1990, d. 140

4- İnönü, İsmet, Hatıralar, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987, s 1/249

5- Karatepe, Şükrü, "Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme", İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 134.

6- Terakkiperver Cumhuriyet Fırka'sının "beyanname" ve "nizamname"si için bkz: "Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Beyanname ve Programı", Matbaa-yı Milliye, 1340 (1924), İstanbul; Cumhuriyet, 18 Teşrîn-i sâni 1340 (Kasım 1924)

7- Kili, Suna, "1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk partisinde Gelişmeler, (Siyaset bilimi açısında bir inceleme)" Boğaziçi Üniv. Yay. Çağlayan Basımevi, İstanbul, 1976, s. 77

8- Ağaoğlu, Samet, "Demokrat Partinin Doğuşu ve Yükseliş Sebepleri", Baha Matbaası, İstanbul, 1972., s. 23

9- İnönü, İsmet, "Hatıralar", C.II, s.204

10- Lord Kinross'un bu konudaki açıklaması şöyledir; "İttihat ve Terakki de içinde olmak üzere, geçmişteki bütün partiler belirli bir siyasî rengi olmayan, kişisel iktidar topluluklarıydı. Halk Fırkası bile, ayrıntılı bir programa değil, herkes tarafından kabul edilebilecek bazı temel ilkelere dayanıyordu. Terakkiperverler, bir yandan da tam bir parti programı ve iç tüzük hazırladılar. Bunu Dahiliye Vekilliğine vererek resmen izin aldılar. (Kinross, Lord, "Atatürk (Bir Milletin Yeniden Doğuşu)", Trc: Necdet Sander, Altın Kitaplar, 11. Baskı, İstanbul, 1990, s. 462)

11- Cumhuriyet, 18 Teşrîn-i sâni 1340 (Kasım 1924)

12- Kinross, Lord, "Atatürk", s. 459, 460,462; Aybars, Ergün, "İstiklâl Mahkemeleri (1923-1927)", Kültür ve Turizim Bak. Yayınları, Ankara, 1982, s. 78

13- Kinroos, Lord, "Atatürk", s. 461

14- Bkz: Son Telgraf, 13 Teşrin-i evvel 1340 (Ekim 1924)

15- Cumhuriyet, 17 Teşrîn-i sâni 1340 (Kasım 1924); Son Telgraf, 17 Teşrîn-i sâni 1340 (Kasım 1924)

16- Son Telgraf, 19 Teşrîn-i sâni 1340 (Kasım 1924)

17- Son Telgraf, 23 Teşrîn-i sâni 1340 (Kasım 1924); Orbay, Rauf, "Cehennem Değirmeni (Siyasi Hatırlarım)", Emre Yayınları, İstanbul, 1993, C.II, s. 176-178

18- Bkz: Cumhuriyet, 24 Teşrîn-i sâni 1340 (Kasım 1924)

19- İstiklâl, 1 Kanûn-ı evvel 1340 (Aralık 1924)

20- Tevhid-i Efkâr, 22 Kanûn-ı Evvel 1340 (Aralık 1924)

21- Orbay, Rauf, "Cehennem Değirmeni (Siyasi Hatırlarım)", C.II, s. 163

22- Tanin, 11 Teşrîn-i sâni 1340 (Kasım 1924); Tevhid-i Efkâr, 11 Teşrîn-i sâni 1340 (Kasım 1924); Karabekir, Kâzım, "Paşalar Kavgası (İnkılap Hareketlerimiz)", Yayına hazırlayan: Prof. Faruk Özerengin, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s. 319; Yorum için ayrıca bkz: Kinross, Lord, "Atatürk", s. 462; Aybars, Ergün, "İstiklâl Mahkemeleri", s. 77

23- Atatürk, M. Kemal, "Söylev ve Demeçler", C.II, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 1961, C.II, s. 96,97

24- Nutuk 2/889,889

25- Nutuk 2/852, 889; ayrıca bkz: Kinross, Lord, "Atatürk", s. 461

26- Ateş, Toktamış, "Türk Devrim Tarihi", Der Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1984, s.256

27- "İsmet Paşa, Ali Fuat Paşa'ya muhalefetin gereksiz bir şey olduğunu söylemişti. Amerikan temsilcisi Amiral Bristol'a ise düşüncesini daha açık olarak şu sözlerle bildirmişti: "Bu memlekette muhalfet, ihtilal demektir."(Kinross, Lord, "Atatürk" 470.471)

28- Örnek olarak bkz: Aybars, Ergün, "İstiklal Mahkemeleri", s. 82; Bu iddianın isyan günlerine kadar uzanan bir geçmişi vardır. Sözkonusu iddialar ilk defa o günlerde bazı hükümet yanlısı basın tarafından gündeme getirilecektir. Bu konu da bkz: Tanin, 24 Şubat 1341 (1925); Cumhuriyet 1 Mart 1341 (1925)

29- İnönü, İsmet, "Hatıralar", C.II, s.201

30- Cumhuriyet, 17.18 Şubat 1925

31-İnönü, İsmet, "Hatıralar", C.II, s.198

32-(Cumhuriyet, 26 Şubat 1341 (1925)

33- Aydemir, Şevket Süreyya, "Tek Adam Mustafa Kemal", 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1969, C.III, s.219

34- Erer, Tekin, "Yasakçılar", Toker matbaası, İstanbul, 1965, s. 20

35- Erer, Tekin, "Yasakçılar", s. 27

36- Orbay, Rauf, "Cehennem Değirmeni (Siyasi Hatırlarım), C.II, s. 180,181; Cebesoy Ali Fuat, "Siyasi Hatıralar", II. Kısım, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1960, s.143 ; Kinross, Lord, "Atatürk", s. 466; Aybars, Ergün, "İstiklal Mahkemeleri", s. 230; Fethi Bey'in bu girişi dönemin basınına da konu olur. Bkz: Cumhuriyet, 2 Mart 1341 (1925)

37- Aydemir, Ş. Süreyya, "Tek Adam", C. III, s.275

38- Kinross, Lord, "Atatürk", s. 467

39- Goloğlu, Mahmut, "Devrimler ve Tepkileri (1924-1930)," Başnur Matbaası, Ankara, 1972, s. 132

40- Kinross, Lord, "Atatürk", s. 467

41- Kinross, Lord, "Atatürk", s. 471

Ali Fuat Cebesoy "Siyasi Hatıralar'da, Ankara İstiklal Mahkemesinin daha ilk günden itibaren Terakkiperver Parti'yi mahkûm edecek bir fırsat aradığını, tüm olayların arakasında Terakkiperver Partinin gösterilmeye çalışılmasının partilerinin kapatılması için bir komplo olduğunu, dini politikaya alet edebilecek kimselerin kendi partisinde bulunabileceği gibi CHF'sında da bulunabileceğini, fakat buun dikkate alınmadığını belirtir. (Cebesoy, Ali Fuat, "Siyasi Hatıralar", Kısım II, s. 157.160.161)

42- İpekçi, Abdi, "İnönü Atatürk'ü Anlatıyor", Cem Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 25

43- Hükümet yanlısı basının TCF ile İsyancılar arasında irtibat kurmak için özel bir gayret içerisinde oldukları dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu tutumları verilen bir kararı meşrulaştırma amacına mı yoksa TCF'sını feshetme imkanı sağlayacak delil oluşturma gayesine mi yönelik olduğu tartışmalara açıktır. Ancak açık ve kesin olan şudur ki, sözkonusu yapay irtibatı kurabilmek için hükümet yanlısı basının olağanüstü gayreti olmuştur. Bu konuda ilginç olduğu kadar içinde bulunulan durumu yansıtması açısından şu haber önemlidir: "Dini siyasete ittihaz ederek bazı tahrikâtta bulunduklarından dolayı tevkif edilen Salih Paşo i'e Resul Hoca'nın Terakkiperver Fırka'ya mensup oldukları hakkında bazı şayialar deveran ettiği malumdur." (Tanin, 15 Mart 1341 (1925) Bu günlerde Cumhuriyet gazetesi ise TCF'sının kapatılmasına yönelik haber ve yorumlarla gündemi canlı tutmaya çalışır. Örnek olarak bkz: Cumhuriyet, 2 Mayıs 1341 (1925), 3 Haziran 1341 (1925)

44- Atatürk, "Nutuk", 2/893

45- İpekçi, Abd, "İnönü Atatürk'ü Anlatıyor", s. 27, 28

46- Mumcu, Ahmet, "Atatürkçülük'te Temel İlkeler", İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1988, s. 116,117

47- Ateş, Toktamış, "Laiklik (Dünyada ve Türkiye'de), Ümit yayıncılık, 5. baskı, Ankara, 1994, s.24

48- Ateş, Toktamış, "Biz Devrimi Çok Seviyoruz (Atatürkçülük ve Sosyal Demokrasi Üzerine Düşünceler), Der yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1993, s. 149

49- Kışlalı, A. Taner, "Kemalizm, Laiklik ve Demokrasi", İmge Kitabevi, 2. baskı, Ankara, 1994,s. 22

50- Aydemir, Ş. Süreyya, "Tek Adam", C.III, s.211

51- Aydemir, Ş. Süreyya, "Tek Adam", C.III, s.206, 207

52- Kinross, Lord, "Atatürk", s.495

53- Bkz: Tunçay, Mete, "Türkiye Cumhuriyetin'de Tek Parti Yönetiminin kurulması (1923-1931)", Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s.8.165.166

54- Kinross, Lord, "Atatürk", s.497

55- Kinross, Lord, "Atatürk", s. 497; İzmir Suikastını takip eden günlerde Amerikan Büyükelçisi Mark L. Bristol, ABD dışişlerine gönderdiği 22 Haziran 1926 tarihli raporda şunları yazıyordu: " Dolaşan bir söylentiye göre, hükümet ya böyle bir suikastı uydurmuş, ya da siyasal olmayan gerçek bir suikastı, artık sert iç yönetime rağmen, susturulamayan genel muhalefet karşısında Terakkiperver Parti yöneticilerini gözden düşürmek için kullanmıştır." (Karabekir, Kazım, "İzmir Suikastı", s. 216; Büyükelçinin konuyla ilgili iki rapor ve bir telgrafı kitaba yayıncı tarafından eklenmiş.)

56- İpekçi, Abdi, "İnönü Atatürk'ü Anlatıyor", s. 23, 24

57- Kabacalı, Alpay, "Türk Basınında Demokrasi", Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s. 67

58- Aybars, Ergün, "İstiklal Mahkemeleri", s. 335, Kınross, Lord, "Atatürk", s. 498

59- Erer, Tekin, "Yasakçılar", s. 30

60- Bkz: Hakimiyet-i Milliye 19.20.21 Haziran 1926

61-Kınross, Lord, "Atatürk", s. 499, Göze, Ayferi, "Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrim Tarihi", Genişletitmiş 3. baskı, Beta Yayınları, İstanbul, 1989, s.227

62- Kınross, Lord, "Atatürk", s. 499

63- Göze, Ayferi, "Türk Kurtuluş Savaşı ve Devrim Tarihi", s.228

"Suikast tertibine ismi karışanlar, Terakkiperver Fırka mensuplarıyla, İttihatçılar, muhakeme safahatında , ben bunların bir araya gelip karşılıklı ve müşterek bir karara vardıkları gibi bir manzara görmedim. Muhakemenin tarzı bunu göstermiyor. Davaya dahil edilenlerden her biri, bir ucundan haberli, münasebetli ve ilişkili gibi bir hal var. Kimi, İttihat ve Terakkiden dolayı, kimi Terakkiperver Fırka içinde olarak böyle. Ama muhakemeleri yapılırken bir ipucu yakalandığı zaman, bunun tertiple münasebeti ne kadar geniştir, belli değil. Ayrıca tahkik etmek vazife oluyor. Terakkiperver Fırka'nın doğrudan doğruya tertipçi olmadığı anlaşılıyor. Ama, eski İttihatçılardan Şükrü Bey, Sarı Efe gibi fedailerin hadiseye başlıca tertipçiler olarak karışmaları ve bunların Terakkiperver Fırka ile irtibatlı bulunmaları işi sıçratıyor. Yani bir ucundan Terakkiperver Fırkaya dayanıyor. (İnönü, İsmet, "Hatıralar", C.II, s.218)

64- Kazım Karabekir'in damadı Prof. Dr. Faruk Özerengin'in açıkladığına göre, Mahkeme heyeti ile Mustafa Kemal arasındaki irtibatı kesintisiz bir şekilde Fahrettin Altay sağlamaktaydı. (Karabekir, Kazım, "İzmir suikastı", s. 229)

65- Prof. Dr. Faruk Özerengin'in açıklamalarına göre, Paşa'ların affının nedeni, ordu içinde açığa çıkan isyan tehlikesidir: "Bir grup silahlanmış subay sayesinde Paşaları asamadılar. Bunu da çok iyi biliyoruz. Mustafa Kemal Paşa Çeşme'ye çekiliyor. Fahrettin Alaty vasıtasıyla mutamadiyen haberleşiyor. Bir an evvel bunları da temizlemek istiyor. Fakat mahkeme bir türlü karar veremiyor. Bunun üzerine "silahlı subaylar var, çekin subayları" diyorlar. Orduya emir veriyorlar, tatbikat yapılacaktır. Çeşme'ye gelin... Ordu, askerler Çeşme'ye çekiliyorlar, fakat bir grup subay çekilmiyor. Ordu'ya isyan ediyorlar. Şuna karar veriyorlar: Eğer Paşa'lara idam hükmü çıkarsa mahkeme heyetini temizleyecekler. Meşhur "üç Ali'yi" ve ondan sonra da komutanlarını dışarı çıkartacaklar ve isyanı başlatacaklar." (Karabekir, Kazım, "İzmir suikastı", s. 229, 230; Teklif Dergisi'nin 1987 tarihli 6. sayısında yayınlanan mülakattan; Bir asker olan Nizamettin Nazif Tepedenlioğlu'da bu görüşleri destekler. Mahkeme heyetinin, Mahkeme salonunu dolduran ve Paşa'lara destek vermek için gelen subaylardan korktuklarını açıklar. Bkz: Tepedelenlioğlu, N. Nazif, "Ordu ve Politika", Bedir Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 7)

66- Kınross,Lord, "Atatürk", s. 504

67- Erer, Tekin, "Yasakçılar", s. 37

68- Erer, Tekin, "Yasakçılar", s. 33

69- Kinross, Lord, "Atatürk", s. 501; Erer, Tekin, "Yasakçılar", s. 34.35

70- Erer, Tekin, "Yasakçılar", s. 34

71- Kinross, Lord, "Atatürk", s. 501, 502

72- Kinross, Lord, "Atatürk", s. 502

73- Kabacalı, Alpay, "Türk Basınında Demokrasi", s. 139.140

74- Tunçay, Mete, "Bilineceği Bilmek", Alan Yayıncılık, İstanbul, 1983, s. 109

75- Umran Dergisi, Sayı: 39, Eylül-Ekim 1997.

İRTİCÂ'IN SERÜVENİ- VII

DARBELER VE İRTİCÂ

Abdullah YILDIZ

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARI İRTİCÂ YAYGARALARI VE 27 MAYIS İHTİLALİ

"Bizim iki anayasamız vardır: Yazılmış ve yazılmamış anayasa. Yazılmış anayasa 1924 Teşkilâtı Esasiye Kanunu'dur. Yazılmamış olanı ise, şimdiki fiili durumumuz, yani 'şef sistemi'dir. Bu sistem, kuvvetini partiden (CHP'den) alır..."[1] **1944/ M. Şevket Esendal (CHP Genel Sekreteri)**

1940'lı yılların sonuna gelindiğinde millet, Halk Partisi yönetiminden tamamen bezmiş bulunuyordu. Halka müracaat edildiği takdirde ilk etapta iktidarın değişmesine kesin gözüyle bakılıyordu: "Halk Partisi artık, bir halk partisi değildi. Halkla zaten pek de kaynaşamamıştı. Son zamanlarda ise, halktan büsbütün kopmuştu. HP sözcülerinin halka karşı davranışlarındaki bir nevi yukarıdan bakma halleri, dikte eder gibi konuşmaları, köylerde, kentlerde jandarma, polis kuvvetleri ile birçok idare amirlerinin, sanki Parti'nin temsilcileriymiş gibi davranışları, halkın gözünde artık hoş görülmüyordu. Parti şefleri de artık tılsımlarını kaybetmişlerdi."[2] Milli Şef İnönü, yurt gezilerinde, halktan alışık olduğu ilgi ve saygıyı dahi göremediğinin farkındaydı. Menderes'in ifadesi ile, *"Devlet Partisi, devlet kılıcını kuşanmış, hükumet arabasına binmiş, cansız ve idealsiz bir kadrodan ibaret kalmıştı."*[3] Kısaca, o dönemde kullanılan bir deyim, Halk Partisi'nin durumunu çok güzel özetliyordu: **"Siyasi meyyit"!**[4] Yani siyasal mevtâ!..

Nitekim, Demokrat Parti 1950 seçimlerinin dürüst ve demokratik bir ortamda (müdahalesiz, adli teminat altında ve gizli oy, açık tasnif yöntemiyle) gerçekleşmesi sonucu, Halk Partililerin beklentilerinin aksine oyların büyük bir bölümünü alarak iktidara geldi. 487 milletvekilliğin 408'ini DP alırken, CHP ancak 69 milletvekili çıkarabilmişti. CHP kurmayları kelimenin tam anlamıyla şoke olmuşlardı. Müfrit tavırlarıyla tanınan Recep Peker, *"altı ay sonra biz onlara gösteririz; altı ay oturamazlar."* diye bağırıyordu. İnönü, daha soğukkanlı bir değerlendirme yaparak arkadaşlarını yatıştırmaya çalışıyordu: *"Ben, iktidarı bırakmağa giden bir yolu tutmakla arkadaşlarıma karşı ve belki de tarihe karşı sorumlu bir durumda görülebilirim. Fakat başka türlü bir hareket,* ***rejimi bir ayaklanmayla sona erdirmek olurdu. Gezgin İstiklal Mahkemeleriyle bir ülke yönetilemez..."***[5]

Kimi subayların, *"seçim sonuçlarına rağmen CHP'yi iktidarda tutma"* önerisini İnönü geri çevirdi. Bu teklif, Menderes'in kulağına kadar gitmiş, darbe söylentileri yayılmaya başlamıştı. Yeni Başbakan, güvenoyu aldıktan birkaç gün sonra orduda Genelkurmay Başkanı dahil, birçok üst düzey subayın görevinde değişiklik yaptı. Aynı yılın sonlarına doğru, Ankara-Erzurum arasında uçuş yapan bir grup askeri uçaktan şehir ve köylerin üzerine *"milletin biricik ümidi olan İnönü'nün şahsı etrafında toparlanılması gerektiğini"* ifade eden be-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

yannameler atılmıştı. Daha sonraki yıllarda yapılan seçimlerde DP'nin ezici çoğunluk elde etmesi üzerine 1957'ye kadar orduda herhangi bir kıpırdanma görülmedi.[6] (1957'de ise bir grup subay, ihtilal konusunda işbirliği yapmak üzere İnönü'ye başvuracak, ancak bu teklif Paşa tarafından geri çevrilecekti.)[7]

Demokrat Parti, iktidarı boyunca CHP'nin başlattığı modernleşme çizgisinden fazlaca taviz vermeyecekti. DP'nin "din ve laiklik" konusundaki yaklaşımı da, Halk Partisi'nden biraz daha esnek olmakla birlikte, temelde aynı idi. Mesela: DP'li Fuat Köprülü'ye göre, din propagandası yapanlar asla **"hakiki dindarlar"** olamazdı; bunlar dini çıkarlarına alet edinen birtakım **"simsar ve bazirgânlar"**dı.[8]

Demokrat Parti, buna rağmen Halk Partisi'nin dışladığı geniş kitlelerin desteğini alırken, CHP'nin dayandığı aydın, bürokrat ve asker kesimin gözünde meşruiyet kazanamayacak, DP'nin zaman zaman Halk Partisi'nin yöntemlerine başvurmasıyla, iki parti arasında düşünce ve içerikten yoksun bir çekişme başlayacaktı.[9]

LAİKLİK VE İRTİCÂ TARTIŞMALARI

D.P. iktidarının daha ilk günlerinden itibaren laiklik tartışmaları gündeme oturdu. 17 Haziran 1950'de ezan konusu Meclis'e getirildi. **"Türkçe ezan okuma zorunluluğu"** kaldırıldı. *"Ezanın Türkçe mi, yoksa İslam ananesine göre Arapça mı okunacağına karar vermek din adamlarının yetkisine bırakılmıştır"* hükmü, "CHP'lilerin de desteğiyle" kabul edildi.[10] CHP yanlısı basın bu karara ciddi eleştiriler yöneltti. Kararla "Ezanı Türkçe ya da Arapça okumak serbest bırakıldığı", hatta bazı yörelerde Türkçe ezan okumaya bir süre devam edildiği halde, **"Arapça ezan mecburiyeti getirildiği"** propaganda edilerek ortalık toza-dumana katıldı. Örneğin, DP listesinden bağımsız milletvekili seçilmiş olan Nadir Nadi, 7. 6. 1950 tarihli Cumhuriyet'te ***"Ezan'ın Arapça okunmasının giderek bütün devrimleri ortadan kaldıracak bir süreci başlatacağını, yarın fes giyilmesine, öbür gün Arap harflerinin kullanılmasına müsaade edilebileceğini"***[11] iddia ediyordu.

Evet, Demokrat Parti'nin iktidara gelmesiyle birlikte, memlekette bir ölçüde dini özgürlük havası esmeye başlamıştı, ama Şerif Mardin'in tesbit ettiği gibi, işin aslına bakılırsa, DP iktidarının dini yaşam ve özellikle "din eğitimi" konusunda yaptığı değişikliklerde, Halk Partisi'nden daha çok "ileri gittiği" söylenemezdi.[12] (Geçen sayımızda CHP iktidarının son günlerinde Din dersleri, İmam-Hatip okulları, İlahiyat Fakültesi, türbeler vb. konularda dini özgürlükler getirdiğini görmüştük.) CHP iktidarının son döneminde ilkokullara konulan "ihtiyarî" din derslerine, DP iktidarının getirdiği değişiklikle "velilerince beyanname verilerek din derslerine girmek istemeyenler" hariç, dördüncü sınıftan itibaren bütün öğrenciler girecekti.[13] CHP'liler "mecburi" din dersi uygulamasını eleştirerek iktidar aleyhine kampanya başlattılar. Nadir Nadi böyle bir uygulamanın *"inkılaba aykırı olacağını"* söyledi: *"Milletvekillerinin çoğunluğu yarın Anayasa'nın ikinci maddesini kaldırır ve yerine **'Türkiye Cumhuriyeti, İslam esaslarına riayeti vazife bilen bir devlettir'** gibi bir başka madde koyabilir... Bizce asıl mühim olan nokta, okullarımızda din dersleri mecburi kılınırsa, bunun inkılaba aykırı olacağıdır."* (Cumhuriyet, 31. 10. 1950)

Artık, CHP tandanslı basında Demokrat Parti'nin irtica'a taviz verdiği, Atatürk devrimlerinin tümüyle ortadan kaldırılacağı ve **"şeriat rejimi"**ne dönüleceği tarzında haber ve yazılar sıkça yer alıyordu. **İrtica çığırtkanlığı** başlamıştı ve Tekin Erer'in ifadesi ile *"bu memlekette camiler ve hocalar mevcut oldukça da irticâın mevcut olduğunu söylemek mümkündü"*.[14] Bu tür haberlerden birine göre, Konya'daki DP kongresinde **"şapkanın kaldırılması, yerine fesin konması, çarşafın ve Arap harflerinin kabul edilmesi, şeriatın ve poligaminin (dört kadınla evliliğin) ihyası"** istekleri(!) dile getirilmişti. Bir başka habere göre, bir DP milletvekili, Afyon'da yaptığı konuşmada **"İslamlığın devlet dini olması"**nı önermişti!... Dinsel yayınlar hızla artıyordu!... Mesela, *Doğrusöz* dergisinde (14.7.1950,), "Hükumetin radyoda Kur'an-ı Kerim okutmasının laikliğe aykırı olmayacağı" söyleniyordu.[15]

Şubat 1951'de Kırşehir'de Atatürk büstü tahrip edildi. Bu olay muhalif basın için bulunmaz bir fırsat oldu: İşte irtica hortlamıştı!... Atatürk inkılapları yok edilmek, şeriat ilan edilmek üzereydi!... Gericiler, yobazlar, Ticaniler[16] hükûmet tarafından cesaretlendirilmişlerdi!... vs. vs. Menderes, bu olayın CHP'liler tarafından abartılıp istismar edildiğini söylüyor ve kendilerini **"Atatürk inkılaplarının bekçileri"** olarak lanse edenlere şu cevabı veriyordu: "Atatürk inkılaplarının tek bekçisi, Türk milletidir." (Milliyet, 18. 3. 1951)

Ali Fuat Başgil, Volkan dergisinde, koparılan **"irtica yaygaraları"**na cevaben *"İrticâ yok, yıllardır yapılan haksızlık ve zorbalıklara karşı halkın acı tenkitleri ve haklı reaksiyonları var."*[17] diyordu.

Ama, laikçi çevreler, halkın kısmi özgürlük ortamından yararlanarak geleneksel dini yaşamın gereklerini yerine getirmesine kızıp köpürüyor; özellikle şaibeli büst kırma olaylarını sık sık dillerine doluyorlardı. Örneğin, Nadir Nadi 28. 6. 1951 tarihli Cumhuriyet gazetesinde tahrikçi bir üslupla **"Artık Yeter"** diyordu:

"İstiklal savaşının büyük kahramanı, Türk inkılabının baş yaratıcısı, hürriyetlerimizin eşsiz temsilcisi Atatürk'e karşı bir müddettir girişilen tecavüz hareketleri son zamanlarda göze çarparcasına (göze çarpar da ne demek?) yüreğimize bıçak saplanırcasına arttı. Bir-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

birinden çok uzak yurt köşelerinde, birbirini belki hiç tanımayan, fakat hayret edilecek kadar birbirine benzeyen çember sakallı, karanlık suratlı birtakım adamlar rastladıkları büstlere, heykellere saldırıyor, cezbeye tutulmuş meczuplar halinde hırstan kan çanağına dönmüş gözleriyle etrafa donuk bakışlar atıyorlar.

"Başı sarıklı adamların Şapka Kanunu ile alay ettiğini, birçok yerlerde kadınların çarşafsız sokağa çıkamadığını, mahalle aralarında gürül gürül Arap harfleri okutan mektepler açıldığını görüyor, duyuyor ve yazıyoruz."

Sonraki yazılarında (Cumhuriyet, 25.5.1958) Nadir Nadi irtica çığırtkanlığını sürdürecek, üslubunu iyice bozacaktı:

"...Devrim prensiplerine olan bağlılığımız tehlikeli bir şekilde gevşemiştir. Kara çarşaf kalabalığı büyük şehirlere kadar yayılmıştır. Torba sakallı yobazlar, vicdan hürriyetine karşı sinsice açtıkları savaşı, yavaş yavaş aleniyete vurmaktan çekinmez olmuşlardır... Geriliğin propagandasını yaparak cehaleti sömüren örümcek kafalı yobazlar işi gittikçe azıtmaktalar. Tarikatler yurdun her tarafında dalbudak salmıştır..."

DP İKTİDARI BİNDİĞİ DALI KESİYOR

İrticâ yaygaraları karşısında kendisini birşeyler yapmaya mecbur hisseden Menderes hükumeti, hem komünistlere hem de mürtecilere karşı savaş açmıştı. *"Dinî mürteciler, komünistler ve diğer sapıklar hürriyetin düşmanıdır"* diyen Menderes, bir süre önce Cevat Rıfat Atilhan tarafından kurulan **İslam Demokrat Partisi**'nin kapatılmasını sağlamıştı. Ocak 1953'te ise Milliyetçiler Derneği, "gerici" faaliyetleri nedeniyle 73 şubesiyle birlikte kapatıldı. Şubat 1953'te İstanbul Gazeteciler Cemiyeti'nin öncülüğünde çeşitli dernek, oda ve sendikalar **"gericilikle savaşmak"** amacıyla **Milli Tesanüt Birliği** kurarlarken;[18] Başbakan 4 Mart 1953'te yaptığı basın toplantısında, Meclis'in kabul ettiği **"Atatürk İnkılaplarını Koruma Kanunu"**ndan övgüyle söz ediyor, *Medet, Gençlik, Nuhun Gemisi, Nazım Hikmet, İdare-i Maslahat... gibi komünist neşriyatla Sebilürreşat, Ehli Sünnet, İslam Yolu, Allah Yolu...* gibi sağcı neşriyatın kapatılarak mesulleri hakkında takibat başlatıldığını açıklıyordu. [19]

Aynı yıl, Demokrat Parti'nin oylarını bölmesine kesin gözüyle bakılan Millet Partisi kapatılma yoluna gidildi. M.P.'de meydana gelen istifalar ve ardından tarafların birbirlerini **"mürtecîlik"**le suçlamaları, partinin kapatılması için hükûmetin harekete geçmesine fırsat verdi. 6 Temmuz'da M.P. Genel Merkezi polis tarafından basılıp evraklarına el konuldu. İşin ilginç tarafı, bu evraklar arasında suç unsuru olabilecek hiçbir şeye rastlanmamış, sadece partinin İstanbul'daki bir kahvehanede yapılan ocak kongresine ait fotoğraftaki küçük bir ayrıntı **"irticâî delil"** kabul edilmişti. Sözkonusu fotoğrafta yer alan irticâî görüntü ise, yıllardır kahvehanenin bir köşesinde asılı duran Arapça yazılı **"Bismillâhirrahmânirrahîm"** levhasından ibaretti. M. P. mebusu Osman Bölükbaşı, ***"Adalet zulme vasıta yapılmak isteniyor. Ankara Cumhuriyet Müddeiumumisi, icrâyı adalet değil, icrâyı siyaset yapmaktadır..."*** diye feryat ediyordu. Ertesi gün, Menderes, *"Millet Partisi'nden bir grubun Hilafet'i ve Mecelle'yi ihya etmek, Cumhuriyet'i devirmek emelinde olduğunu"* söylüyordu. 8 Temmuz'da Savcı'nın teklifi ve Ankara Sulh Ceza Mahkemesi'nin kararı ile Millet Partisi kapatıldı. Karar bütün yurtta derhal uygulanarak, partinin yirmibin tabelası bir gecede indirildi. [20]

Menderes iktidarı, Tek Parti dönemini hatırlatan bu tür uygulamalarla (bu arada 1952'de CHP'nin mal varlığı da millileştirilmişti) iktidarını sağlamlaştırmayı düşünmüş olmalıydı, ama tam tersine kendi kuyusunu kazmıştı. Demokrat Parti, böylesine basit delil ve söylentilerden hareketle bir partiyi kapatmakla felaketli bir çığır açtığının farkında mıydı acaba? 27 Mayıs İhtilalinden sonra, Demokrat Parti'nin de benzer bir Sulh Ceza Mahkemesi'nin kararı ile kapatılması tarihin hazin bir cilvesi değil miydi?

D. P.'nin 1954 seçimlerinden mutlak bir zaferle çıkması (DP: 504, CHP: 31, CMP: 5 milletvekili kazanmıştı), iktidarı alabildiğine rahat ve fütursuz davranmaya (DP'ye oy vermeyen Kırşehir'i ilçe yapmak bazı gazetecileri tutuklamak vb. gibi [21]) iterken, yeniden iktidara gelme umudunu iyice yitiren Halk Partisi ve lideri İnönü'yü giderek hırçın ve sert bir muhalefete sevketti. Basın bu muhalefete büyük oranda destek verdi.

1955'te DP'de önemli kaynaşmalar oldu ve Büyük Kongre'ye bir gün kala 19 milletvekili partiden ihraç edildi. 19'lar Hürriyet Partisi'ni kurarak DP'ye sert eleştiriler yönelttiler. DP içinde de hükûmete karşı sesler yükselmeye başlamıştı. Bir ara Parti grubunda kendisine yöneltilen eleştirileri cevaplayan Menderes'in, *"Benim sizin karşınızda diktatör olmama ihtimal var mıdır? Sizin kudretiniz o kadar büyüktür ki, şu anda isterseniz Anayasa'yı bile değiştirebilirsiniz..."* şeklindeki sözleri, ertesi gün basına şöyle yansıyordu: **"Sizin kudretiniz o kadar büyüktür ki, isterseniz Hilafet'i dahi geri getirebilirsiniz!"** Menderes, gazetelere böyle bir söz söylemediğini, konuşmanın aslının yukarıdaki gibi olduğunu açıkladıysa da bu açıklamaya **Zafer** ve **Vatan** hariç hiç bir gazete yer vermedi[22] ve bellekerde Menderes'in "isterseniz hilafeti dahi geri getirirsiniz" sözü kaldı. (Bu olaydan tam 40 yıl sonra 1995 seçimleri arafesinde, Necmeddin Erbakan'ın, muhaliflerinin dedikodularına atfen ifade ettiği **"kanlı mı,**

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

kansız mı?" sözünü, kendisine aitmiş gibi zihinlere kazıyan aynı basın değil mi?)

1956'da CHP, bütün muhalefet partilerini (CHP, HP, CMP), üniversite ve basını, Menderes iktidarından kurtulmak için birlikte mücadele etmeye çağırıyor ve müthiş bir kampanya başlatıyordu. Yurdun her tarafında mitingler tertipleniyor, ***"devr-i sabık yaratmak"*** ve ***"Menderes'ten intikam almak"***tan söz ediliyordu. DP, 27 Haziran 1956'da Meclis'teki çoğunluğuna dayanarak "seçim zamanları dışında toplantı ve yürüyüş yapmayı yasaklayan" bir kanun çıkarıyor ve ara seçimlerin tehirine karar veriyordu. İktidara sert eleştiriler yöneltten dört CHP milletvekili ile CMP Genel Başkanı Osman Bölükbaşı'nın önce dokunulmazlıkları kaldırılıyor, ardından Bölükbaşı Temmuz 1957'de tutuklanıyor, yirmi gün sonra da beraat ediyordu. Kasım Gülek, yeni değiştirilen Toplantı ve Yürüyüş Kanunu'na muhalefetten tutuklanıp altı ay hapis cezası yiyordu... [23]

Adnan Menderes İdam Sehpasında

1957'de Seçim kanunları ve tarihleri ile oynama sırası Demokrat Parti'ye gelmişti. Seçim Kanunu'nda yapılan değişiklikle, muhalif partilerin işbirliği yapması imkansız hale getirildi. Bu arada DP'den Fuat Köprülü gibi etkili isimler dahil birçok istifalar oldu. (Köprülü, Menderes'i *'Tek Parti, Tek Şef sistemini canlandırmak isteyen bir adam'* olarak suçluyordu.) [24] Üç muhalif parti **"Güç Birliği"** kurarken, DP buna **"Vatan Cephesi"** ile karşılık veriyordu. İktidarla muhalefetin arası gittikçe açılıyor, gerilim artıyordu. Böyle bir ortamda yapılan 1957 seçimleri, DP'nin zayıflamaya başladığının ilk sinyalini veriyordu: Toplam 610 milletvekilinin 424'ünü DP, 178'ini CHP, 4'er milletvekilini de CMP ve HP alıyordu. Bundan sonra iktidar, bir yandan Meclis içtüzüğünü değiştirerek TBMM'deki, öbür taraftan da basın üzerindeki kontrolünü artırıyordu.

27 MAYIS İHTİLALİ'NE DOĞRU

Şevket Süreyya Aydemir'e göre, Menderes iktidarı daha ilk günlerinden itibaren aydın ve subay kesimde ciddi tedirginlikler yaratmıştı. Yeni Başbakan, 20 Mayıs 1950'de Hükumet Programı'nı açıklarken yaptığı konuşmada "14 Mayıs İnkılabı'nın, gelmiş geçmiş bütün inkılapların en önemlisi olduğunu" ilan ediyor, ama bu nutukta *"Atatürk'ün bir defa olsun adı geçmiyor"* du. Menderes, adeta "inkılaplara karşı bir inkar jesti" ile işe başlamış görünüyordu.[25] Doğrusu bu tutum, "etkin güçler" açısından affedilir bir hata değildi! Yine Şevket Süreyya'ya göre, Menderes iktidarının ilk aylarında ordu içinde önemli görev değişikliklerinin yapılması, 15 generalle 150 albayın emekliye sevkedilmesi, subay kesimi üzerinde iyi tesir bırakmamıştı. [26]

Sonraki yıllarda meydana gelen bazı gelişmeler; örneğin 6-7 Eylül 1955'te Kıbrıs nedeniyle Yunanistan'a karşı İzmir, Ankara ve bilhassa İstanbul'da başlayan gösterilerin Rumlara ait mağaza tahripleri ve Kilise yakmalarına kadar varması, 1956'da Adliye Teşkilatı ve Üniversitelerde birdenbire tasfiyelere gidilmesi ve basına ciddi kısıtlamalar getirilmesi, 1957'de işçi sendikalarından birçoğunun kapatılması ve artan ekonomik sıkıntılar, DP iktidarını hayli sarsmıştı.

Demokrat iktidar, 1957 seçimlerinde uğradığı kısmi itibar kaybının da etkisiyle giderek hırçınlaşıyordu. (Samet Ağaoğlu, hatıratında, Menderes'in seçim sonrası psikolojisini şöyle özetler: "Menderes'i, yedi yılda o geceki kadar üzgün bir sinirlilik içinde görmemiştim... Kendisini... manen biraz yenilmiş buluyordu... Saçları dağınıktı, yüzü sararmıştı. Durmadan konuşuyordu. Fatin Rüştü Zorlu bir aralık yanıma geldi: -Bak Samet Bey, dedi. Adnan Bey mağlup bir kumandana ne kadar benziyor! Üstünde sadece üniforma eksik!" [27])

Şubat 1958'e gelindiğinde Menderes rakiplerine karşı iyice sertleşmişti. Muhalefetin tutumu nedeniyle hükûmetin bazı baskı tedbirlerini almak zorunda kaldığını söylüyordu: *"Muhalefetin zorlaya zorlaya bizi bazı tedbirler almaya mecbur etmeleri, demokrasiye uygun neticeler değildir. Eğer onlar zorlamasalardı, bugün beğenmedikleri birçok kanunun çıkmasına imkan yoktu."* [28]

'58 sonlarında ise, iktidar-muhalefet ilişkileri iyice geriliyor, Menderes ilk defa muhalefetin **"ihtilal"** hazırlığından söz ediyordu. Aynı yıl Irak'ta meydana gelen bir

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ihtilalle Nuri Sait Paşa'nın tasfiye edilmesi, Türkiye'deki ihtilal tartışmalarını iyice alevlendirdi. Kısa zamanda **"ihtilal"**, siyasi hayatımızın bir üçüncü şahsı haline geldi. Bu arada İnönü, Menderes'i alabildiğine tahrik edip çileden çıkarmak suretiyle onun hata işlemesini sağlamak taktiğini güdüyordu. Menderes bir ara tahriklere kapılıp şöyle bir cümle sarfetti: *"Valiyi, kaymakamı, savcıyı tehdit ediyorlar. Kendilerine hatırlatayım. Bir daha valiye, kaymakama, savcıya şunu yapacağız, bunu yapacağız derlerse,* ***demokrasiye paydos!"*** İsmet Paşa, bu açıktan yararlanarak ortamı iyice geren ve orduya davetiye çıkaran şu tehdidi savurdu: *"D.P. Genel Başkanının demokrasiyi paydos etmeye gücü yetmeyecektir. Farzımuhal, herhangi bir kimse, demokrasiyi paydos etmek gibi bir harekete özenip sabahleyin böyle bir teşebbüste bulunsa, akşama kadar kendisinin ve etrafındakilerin* ***başlarına memleketin yıkılıp kendilerinin zindana sokulduklarını göreceklerdir."*** [29]

Bu tartışmalar sırasında İnönü, sık sık iktidarın, dini, siyasi amaçlar için kullandığını, bunun da irticâ'a davetiye çıkardığını iddia ediyordu: *"DP Genel Başkanı, bizi* ***kafir*** *olarak,* ***ehli salib*** *olarak ilan ediyor. Düpedüz kanlı bir* ***irtica teşebbüsüdür.*** *Bunun neticelerinden ve akibetinden kendisini sakınmaya davet ediyorum."* [30]

1959 Mart'ında irtica tartışmaları yeniden alevlenivermişti. İnönü, sürekli olarak hükumetin gericiliğe prim verdiğinden söz ederken, hükumet kanadı da, muhalefetin **"pireyi deve yaptığını"** söylüyordu. Bu arada Cumhuriyet gazetesi, 31 Mart Vak'ası'nın hikayesini yayımlamaya başladı. [31] İktidar muhalefetin ihtilal hazırlamakla meşgul olduğunu söylemeye devam ediyor, karşılıklı tehditler sürüyordu: Celal Bayar, Çorlu'da yaptığı konuşmada; *"milli kalkınmaya mani olmak isteyenler, milli irade karşısında,* ***karınca gibi ezileceklerdir."*** [32] diyordu. 1959 baharında Halk Partililerin **"büyük taarruzu"** başladı. İnönü kalabalık bir siyasetçi ve gazeteci ordusuyla çıktığı siyasi turuna, General Trikopis'i esir aldığı Uşak'tan başlayarak Kurtuluş Savaşı'na gönderme yapıyordu. Hükumetin, İnönü'nün gezisini önleme çabaları ortamı büsbütün gerdi, Paşa, dönüşte İstanbul Topkapı'da, ardından Kayseri'de saldırıya uğradı. Bu olaylar, orduda ciddi tepkilere yol açtı.

1960 bütçesi görüşülürken bazı DP milletvekilleri "orduda yeni düzenlemelerle azaltma yapılmasını" istediler ve bunun milli ekonominin inkışafı için şart olduğunu ileri sürdüler. Menderes'e atfedilen (Celal Bayar dahil pekçok zevat, Menderes'in böyle bir cümle sarfetmediğini söyler.[33]) ***"Ben orduyu yedek subaylarla da idare ederim"*** [34] sözünün subay kesiminde oluşturduğu rahatsızlığa, bu tür konuşmalarla adeta tuz-biber ekiliyordu. İnönü'nün hükumete yönelik **"irtica"**, Menderes'in de muhalefete yönelik **"ihtilal"** suçlamaları devam ediyordu. İnönü, Başbakan'ın *"Türkiye'de Saidi Nursi'nin tam takdirini kazanacak bir idareyi kurmak için bütün teşebbüslere geçeceğini"* söylüyor; Menderes de İnönü'ye cevaben, *"Tek Parti tahakkümü daima* ***'İrtica vardır' bahanesiyle*** *lüzumundan fazla devam ettirilmiş ve* ***laiklik bir tahakküm aleti haline getirilmiştir...*** *İşte şimdi, aynı tazyiklere yeniden başvurulmağa teşebbüs olunmakta ve vatandaşlar* ***irtica töhmeti*** *altında bulundurularak korkutulmak istenmektedir."* diyordu.[35] Ş. S. Aydemir'e göre, Menderes hükumetinin **"irtica'a rüşvet verici görünen davranışları"**, ordudaki tedirginlik havasını artıran önemli amillerden biri idi.[36] Prof. Neşet Çağatay'a göre de *"DP'nin dini hisleri sömürerek gerici zümreye... devrimleri, demokrasiyi ve laikliği yıkma cüret ve cesaretini vermesi, yurtsever aydınları ve daima uyanık duran Türk ordusunu harekete geçirmişti."* [37]

Bu arada 1957'de olduğu gibi, seçimlerin öne alınarak 1960'da yapılması gündeme geliyor ve sonbahardan söz ediliyordu. Hükûmet rakiplerine karşı giderek sertleşmiş ve 18 Nisan 1960'ta kurduğu **Tahkikat Komisyonu** ile basın ve muhalefet aleyhinde ileri sürülen suçları soruşturmaya başlamıştı. Soruşturmalar bitene kadar bütün siyasal toplantıların durdurulması kararlaştırılırken Meclis görüşmelerinin basında yayınlanması da yasaklandı. Karara aykırı davranan gazeteler kapatıldı. Kararları eleştiren Bölükbaşı 6, İnönü 12 oturum için Meclis'ten uzaklaştırıldı. Muhalefet, basını ve üniversite gençliğini kullanarak iktidar aleyhine kampanya yürütürken, hükûmet de adeta yangına körükle gidiyordu. Meclis'te Tahkikat Komisyonu'nu eleştiren İnönü açıkça *"ihtilal"*den söz ediyordu: *"Meclis Tahkikat Komisyonu nam altında bir baskı idaresi kurmak istiyorlar... Eğer bir idare, insan haklarını tanımaz, baskı rejimi kurarsa o memlekette* ***ihtilal olur...*** ***Böyle bir ihtilal, dışımızda, bizimle münasebeti olmayanlar tarafından yapılacaktır... Arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır... Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam."*** [38]

Nihayet 28 Nisan'da, ihtilal için start verildi ve "CHP gençlik kollarınca kışkırtılan" [39] öğrenciler İstanbul ve Ankara'da yürüyüşlere başladılar. Her iki ilde de sıkıyönetim ilan edildi; üniversiteler iki ay süreyle kapatıldı. Menderes 29 Nisan'da Meclis grubunda yaptığı konuşmada **"çoktan beri hazırlanmakta olan bir ihtilal"**in içinde olunduğunu söylüyordu.[40] Gösteriler yasaklanmasına rağmen devam etti. Üniversite öğrencileri, **"555/K"** parolası ile 5. ayın 5. günü, saat 5'te Kızılay meydanında toplanarak kalabalık bir gösteri yaptılar. Bu arada fısıltı gazetesi çalışıyor, **"yürüyüş yapan yüzlerce gencin öldürüldüğü, meydanların kan gölüne döndüğü, öldürülen gençlerin cesetlerinin betonlara gömüldüğü, etlerinin kıyma yapıldığı"** haberleri yayılıyordu.[41] İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıd-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

dık Sami Onar, 11'den fazla talebenin polisler tarafından öldürülüp cesetlerinin yok edildiği iddiasını ısrarla sürdürüyordu.[42] (Sonradan bütün bu anarşi olaylarında sadece iki öğrencinin öldüğü anlaşılacak, ama çoktan iş işten geçmiş, yaygaralar amacına ulaşmış olacaktı.)

Menderes, sık sık muhalefetin komplolarına dikkat çekiyordu. CHP, basın ve üniversite, elbirliğiyle ihtilali hazırlıyorlardı. İnönü 16 Mayıs'ta şu kışkırtıcı konuşmayı yapıyordu: ***"18 günden beri Türkiye'de çok şerefli olduğu kadar çok geniş neticeli halk hareketleri olmuştur. Bütün halkın şikayetlerine ve infialine bedelsiz ve menfaatsiz tabii bir tercüman olarak gençler, hürriyet ve insan hakları mücadelesi yapmışlardır. Tanklar altında ezilmişler ve alınlarından kurşun yemişlerdir. Böylece bu masum gençler, hürriyet mücadelesinin öncüleri olmuşlardır."***

21 Mayıs'ta bu kez Harp Okulu öğrencileri hükûmet aleyhine gösteri yaptılar. Artık iş iyice çığırından çıkmıştı. Menderes'in **"iktidara gelmenin tek yolu seçimdir"** diyerek ihtilali önleme gayretleri bir sonuç vermedi.[43]

CHP kaynaklı propagandalar öylesine etkiliydi ki, ihtilal arefesinde ortaya atılan bir söylentiye göre, Menderes Konya'da yüzbin insan toplayacak, bunları Ankara'ya yürütecek ve **"Kanlı Cuma"** gösterilerileri ile muhaliflerine gözdağı verecekti![44]

Artık ihtilalin gerçekleşmesi için gerekli olan psikolojik şartlar da tamamlanmıştı. Nitekim İsmet Paşa, ihtilale tekaddüm eden gece yatağına giderken, biraz endişeli de olsa, adeta ellerini ovuşturarak damadına şöyle diyordu: **"-İhtilal kapımızda!"**[45]

Ve... 27 Mayıs 1960 sabahı saat 4.36'da Türkiye, Albay Alparslan Türkeş'in, *"Türk Silahlı Kuvvetleri memleketin idaresine el koymuştur"* açıklamasıyla uyanacaktı. Ertesi günlerde DP kapatılacak, 17'si dışında diğer milletvekilleri Bayar, Koraltan ve Menderes başta olmak üzere tutuklanacak, bunu Genelkurmay Başkanı Erdelhun'la yüksek rütbeli birçok generalin de tutuklanması izleyecekti. İzmir'den getirilen Cemal Gürsel, Milli Birlik Komitesi'nin Başkanlığı'na getirilecek, 28 Mayıs'ta da Gürsel kabinesi açıklanacaktı.

15 Eylül 1961'de ise, yaklaşık bir yıl süren Yassıada Mahkemeleri sonunda[46], kapatılan Demokrat Parti'nin 15 üyesi hakkında ölüm cezası verilecekti. Bu ölüm cezalarından üçü infaz edilecek, 16 Eylül'de Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan, 17 Eylül'de de Adnan Menderes, hayatlarını idam sehpalarında noktalayacaklardı.

İnönü, Menderes'in "Türkiye'de Saidi Nursi'nin tam takdirini kazanacak bir idareyi kurmak için bütün teşebbüslere geçeceğini" söylüyor; Menderes de İnönü'ye cevaben, "Tek Parti tahakkümü daima 'İrtica vardır' bahanesiyle lüzumundan fazla devam ettirilmiş ve laiklik bir tahakküm aleti haline getirilmiştir... İşte şimdi, aynı tazyiklere yeniden başvurulmağa teşebbüs olunmakta ve vatandaşlar irtica töhmeti altında bulundurularak korkutulmak istenmektedir."

27 MAYIS'LA BAŞLAYAN DARBE GELENEĞİ: 12 MART, 12 EYLÜL VE 28 ŞUBAT SÜRECİ...

27 Mayıs İhtilali, gerek Türkiye'de **"darbe geleneği"**ni başlatması ve sonrakilere bir çok yönüyle örneklik teşkil etmesi bakımından, gerekse de **"irticâ"**ın bir **"darbe gerekçesi"** olarak istismarı bağlamında kısaca üzerinde durulmaya ve tahlil edilmeye değer bir olaydır.

"Darbe Geleneği"nin Oluşum Seyri:

27 Mayıs sabahı, ordunun yönetime el koyduğu radyodan ilan edildiğinde, ihtilalci subaylar arasında, ne amaç, fikir ve icra planında, ne de liderlik konusunda bir anlaşma sağlanabilmişti. Üzerinde mutabakata varılmış bir programları olmadığı gibi hiyerarşik disiplin de altüst olmuştu. Astlar, üstlere emir veriyor, adeta her kafadan bir ses çıkıyordu. İşin tuhaf yanı, 26-27 Mayıs gecesi operasyonu gerçekleştiren Harbokulu Komutanı Tümgeneral Cemal Madanoğlu, ihtilalci ekibe henüz 14 Mayıs'ta katılmış ve hareketin sorumluluğu da onun üzerinde kalmıştı. [47] Keza, ihtilal sonrasında İzmir'deki evinde dinlenmekte olan mütekaid Cemal Gürsel Paşa, Milli Birlik Kurulu'nca apar-topar Ankara'ya getirilmiş, Devlet Başkanı ve Başbakan olarak atanmıştı ama, gerçek anlamda bir lider olamamıştı. Nitekim, İhtilal komitesinde çok geçmeden gruplar ve klikler teşekkül etmiş, toplantılar adeta bir **"muharebe meydanma"** dönmüştür. [48]

Bir süre sonra başlayan iç hesaplaşmalar sonunda bazı gruplar (aralarında Türkeş'in de bulunduğu 14'ler vb.) tasfiye olmuşsa da sular bir türlü durulmamış, Şubat 1962'deki Albay Talat Aydemir'in ihtilal teşebbüsünde olduğu gibi, ordu içinde dalgalanmalar sürüp gitmiştir. Bunun nedeni, bazı subayların siyasi gidişatı beğenmemelerinden kaynaklanan sürekli müdahale arzularıdır. Giderek ordunun siyasal hayata vesayet etme istekleri hukuki bir zemine oturtulacak ve süresiz bir *"müdahale geleneği"* başlayacaktır. Nitekim, İhtilal sonrasında çıkarılan 211 sayılı **TSK İç Hizmet Kanunu** ile ordunun yönetime müdahalesine meşruiyet kazandır-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ılmış ve yapılacak yeni darbelerin önü açılmıştır. Ordunun siyasete "demokratça" müdahale etmesi ise eşyanın tabiatına terstir. Taha Parla'nın ifadesi ile, "Mensupları, tek tek demokrat yurttaşlar olabilirler ama, ordu bir kurum olarak siyasete demokratça giremez. Bu yapısına, işlevine ve meslek kodlarına aykırıdır."[49]

Daha sonra, yeni Anayasa'nın 111. maddesi gereğince **Milli Güvenlik Kurulu** oluşturulacak, böylece TSK'nın hükumet ve Meclis üzerinde sürekli bir denetim ve hatta vesayet kurmasına kapı aralayacaktır. [50] Bundan böyle hep **"Demokrasiyi kurtarmak"** için yapılan askeri müdahaleler, demokrasinin daha da kısıtlanmasına ve **"askeri vesayet sistemi"**nin iyiden iyiye güçlenmesine yol açacaktır.[51] Dahası, 1961'de kurulan OYAK'la ordunun ekonomik hayata girmesi, bundan sonra yapılacak olan darbelerde siyasal ve toplumsal istikrarın yanında ekonomik istikrarın da sağlanması boyutunu ön plana çıkaracaktır.[52]

Darbelerin Değişmeyen Gerekçesi: "İrtica":

Şevket Süreyya'ya göre, 27 Mayıs İhtilali, genel manada "ne bir doktrin ve ideoloji hareketi idi, ne de herhangi teorik bağıntılara dayanan bir fikir atılımı idi."[53] Ancak, denebilir ki, ihtilalcilerin üzerinde anlaştıkları tek konu vardı: **"irticâ tehlikesi"**ni(!) önleyecek tedbirler... Nitekim, "ezan", "çarşaf" ve "din dersi" gibi konular 27 Mayısçıların hep gündeminde kalmıştır. İhtilalciler ilk olarak radyolarda Kur'an ve ezan okunmasını yasaklamışlardır. İhtilalin zoraki lideri Cemal Gürsel, 16. 7. 1960 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, ***"Çarşaf, Türk kadını için bir yüz karasıdır!"*** diyecektir. Yine Gürsel, ***"Ezan Türkçe, Kur'an Türkçe olmalı"*** görüşündedir. (6.10. 1960, Cumhuriyet ve Milliyet) Türkeş dahil, ihtilalin diğer önde gelenleri de ezan, Kur'an ve çarşaf konusunda benzer kanaatlere sahiptirler. Bu bağlamda İhtilal'in işbaşına getirdiği vali ve kaymakamların en önemli faaliyetlerinden biri de, **"çarşafla mücadele kampanyaları"** düzenlemek olacaktır. [54]

27 Mayısçıların dini yaşamı kendi anlayışlarına göre düzenleme çabaları, sonraki ihtilalciler için de örnek teşkil edecektir. Mesela, 12 Mart ihtilalini takiben 1971-72 eğitim döneminde İmam Hatip okullarının orta kısmı kapatılacak, daha sonra halkın tepkisi üzerine 1974-75 eğitim sezonunda tekrar açılacaktır. Keza, 12 Eylül döneminde İmam Hatiplerde kız öğrenciler başlarını açmaya zorlanacak, ihtilalin lideri Kenan Evren dini ve tarihi kaynaklardan deliller(!) sunarak halkı **"başörtüsünün gereksizliğine", "az çocuk yapmaya"** vs. ikna etmeye çalışacak, meydanlarda ayetler okuyarak toplumun dine bakış açısını değiştirme çabasına girecektir. 12 Eylül rejiminin Türkiye'de İslami akımların güçlenmesine bilinçli olarak zemin hazırladığı, iddiaları sol kesim tarafından dillendirilmekteyse de [55] durum böyle değildir. İslami hareketler, şiddete dayalı sol ve sağ hareketlerin geri çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu etkili bir fikri performans ortaya koyarak doldurmuşlardır, o kadar. Olsa olsa, sistemin İslam'ı manipüle ederek "birlik ve beraberliği güçlendirmeyi" ve "kurallara bağlı uysal vatandaşlar yetiştirmeyi" amaçladığı söylenebilir. [56] Kaldı ki, Kenan Evren'in dine bakışı açıktır. Örneğin, Evren 12 Eylül dönemindeki bazı uygulamalarını şöyle savunur: "...Üniversitelerdeki bazı kız öğrencilerin başörtü takmalarına karşı çıktım... 12 Eylül'den sonra biz İmam Hatip okullarının sayısını dondurduk... Vatandaş, yobaz hocaların yanlış tefsirlerine kanabilir; ben bunları önlemeye çalışıyorum..." (14.3.1992, Milliyet)

Darbe Şakşakçıları ve Hukuk Ulemâsı:

27 Mayıs'ın bir başka özelliği de, darbecilerin gerçekleştirmek istedikleri değişikliklere **"huhûkî kılıf"** giydirmekte mahir **"ihtilal fetvacıları"** ve yaptıkları her faaliyeti avuçlarını patlatırcasına alkışlayan yağcı, kraldan çok kralcı yazar-çizer takımının türemesidir. Artık bundan böyle, her darbe kendi **"hukuk ulemâsı"**nı ve şakşakçı medya mensubunu bulmakta güçlük çekmeyecektir.

27 Mayıs ihtilalinin ertesi günü bir profesörler heyeti; Sıddık Sami Onar, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Hüseyin Nail Kubalı, Tarık Zafer Tunaya vd. Ankara'ya çağrılarak kendilerinden yeni bir Anayasa hazırlamaları istenir. Öncelikle **"ihtilalin meşru olduğuna dair"** bir rapor düzenleyen bu ihtilal fetvacıları, ertesi günlerde **"Nasıl bir Anayasa istiyorsunuz?"** diyerek ihtilalin elebaşlarını bile şaşırtırlar.[57] İhtilalin reisi Madanoğlu'nun "hemen bir Anayasa yapıp bir an önce seçime gitme" düşüncesi karşısında Prof. S. Sami Onar, *"Seçimleri çabuk yapmak kadar hatalı iş olmaz"* [58] derken, Prof. H. Nail Kubalı da, ***"en az birbuçuk yıl iktidarda kalmanız gerekir"*** [59] diye tavsiyede bulunur.

12 Eylül döneminde darbecilerin hukuk uleması da Prof. Orhan Aldıkaçtı ve diğerleri olacaktır. 28 Şubat sürecinin post-modern darbecilerinden daha hızlı tutumu ve başörtüsüne karşı amansız düşmanlığıyla sivrilen Prof. Kemal Alemdaroğlu ise, "hukuk ulemalığı"ndan ziyade "darbe şakşakçılığı"na yakışmıyor mu?

27 Mayısın hemen ertesinde, **"Ezan'ın Türkçeleştirilmesi"** için imza kampanyası düzenleyen Coşkun Kırca, Oktay Ekşi ve Altan Öymen gibi "alkışçı" yazarlara [60] bugün hangilerini eklemeyi düşünürsünüz?

Darbelerde ABD ve CIA Parmağı:

Gerek 27 Mayıs 1960, gerek 12 Mart 1971, gerekse 12 Eylül 1980 askeri müdahalelerinde ABD ve CIA etkisi açıktır.

27 Mayıs ihtilali ABD'yi hiç tedirgin etmemiş, bila-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

kis Amerikan yönetimi bu değişikliği memnuniyetle karşılamıştır. Geçtiğimiz yıllarda Hürriyet gazetesinde (27.5.1990) yayınlanan ABD Dışişleri Bakanlığı gizli raporlarına göre, 27 Mayıs'ın lideri Madanoğlu **"sağlam ve güvenilir bir Amerikancı"**, Milli Birlik Komitesi üyelerinin çoğunluğu da **"Amerikan yanlısı"**dır. Zaten, ihtilalin gerçekleştiği radyodan duyurulurken, yeni yönetimin "NATO'ya, CENTO'ya ve diğer antlaşmalara bağlı kalacağı" özellikle vurgulanmıştır. Dahası, 27 Mayıs sonrasında ABD ile ilişkiler iyice sıklaşmış; Amerikan Barış Gönüllüleri Türkiye'ye akın etmişlerdir. Okullarda ise, Amerikan süt tozu, tereyağı ve bisküvileri ikram edilmeye başlanmıştır. [61] Buna rağmen, darbeyi alkışlayanların, Menderes hükumetini 'memleketi Amerika'ya satmak'la suçlamaları komik bir çelişki olarak tarihin hafızasına kaydedilecektir.

12 Mart müdahalesi, çok açık bir ABD/CIA operasyonu idi. İhtilal öncesinde Türk hükumetleriyle ABD arasında önemli sorunlar yaşanmıştı: Türkiye'nin İslam ülkeleriyle yakınlaşması, U-2 casus uçaklarına izin verilmemesi, haşhaş ekiminin yasaklanmaması vs... 12 Mart'tan önce uzun yıllar Dışişleri Bakanlığı yapmış bulunan İhsan Sabri Çağlayangil, 12 Mart'la ABD arasındaki ilişki sorulduğunda şunları söylemişti: *"Amerikalıların bizden gayri memnun olduklarını arzetmiştim. Sebepler belli: Afyon, muayyen siyasetler, U-2..."* [62] Öte yandan, içerde hızla tırmanan anarşi de bir CIA tertibiydi. Dönemin CIA Başkanı Helms, daha sonraları şu itirafta bulunacaktı: *"Evet, 12 Mart'ı hazırlayan oluşumları, biz ajanlarımız aracılığıyla düzenledik..."* [63] İhtilal'in işbaşına getirdiği Nihat Erim Hükumeti'nin ilk icraat olarak haşhaş ekimini yasaklaması doğrusu manidardı.

1974'te kurulan CHP-MSP koalisyonu, haşhaş ekimine izin verdiğinde The Times, ***"haşhaş ekimine ilişkin kararı, Türk hükumetine çok pahalıya mal olabilir"*** yorumunu yapacaktı.[64] 12 Eylül'e kapı aralayan faktörlerden biri yine haşhaş bir diğeri de Türkiye'nin ABD'ye rağmen Kıbrıs'a müdahalesi olacaktır.

12 Eylül darbesinde de elbette ABD vardı: O sıralar Amerikan yönetimi Türkiye'de İran tipi bir devrimin gerçekleşmesi halinde bölgeden tümüyle silineceğinden korkuyordu. 12 Mart ve 12 Eylül darbelerine muhatap olan zamanın Başbakanı Demirel, 9 Ağustos 1987 tarihli Güneş gazetesinde, her iki darbede de ABD'nin var olduğunu açıkça ifade etmiş, *"U-2 uçaklarının yasaklanması, üslerin denetim altına alınması ve Türk-Sovyet ticari ilişkilerinin geliştirilmesinin ABD'yi rahatsız ettiğini"* söylemiştir. Demirel'e göre, 12 Eylül öncesinde *"ABD Türkiye'nin İran'a dönebileceğinden korkmuştur."*

12 Eylül akşamı ABD Dışişleri Bakanı Muskie, Washington'daki Kennedy Center'da "Damdaki Kemancı" müzikalini seyretmekte olan Başkan Carter'ı acil olarak arar ve kendisine şu bilgiyi verir: *"Mr. President, Türk ordusunun komuta heyeti Ankara'da yönetime el koydu. Herhangi bir kaygıya gerek yok. Kimlerin müdahale etmesi gerekiyorsa, onlar müdahale etti."* [65]

28 Şubat sürecinde aynı güçlerin ne düzeyde etkin olduğunu öğrenmek için, herhalde biraz daha zamanın geçmesini beklemek gerekiyor.

27 Mayıs'tan 28 Şubat'a
Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok

15 Ekim 1961'de yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti'nin yerini alan Adalet Partisi'nin CHP'den sonra ikinci parti olması, komutanları tedirgin etmiş, ordunun tekrar yönetime el koyması, ancak "aslan kafesine koyun atma" yöntemiyle önlenebilmiştir: Partiler arasında imzalanan protokole göre, "İsmet İnönü ilk sivil başbakan olacak, eski DP'liler için af çıkarılmayacak, '60'da ordudan atılan subaylar görevlerine iade edilmeyecekti." 1962'de çıkarılan bir yasa ile de, **"27 Mayıs'ın eleştirilmesi, eski DP yönetiminin ise övülmesi"** yasaklanacaktı. Ardından 27 Mayıs günü **"Hürriyet ve Anayasa Bayramı"** ilan edilecekti. [66]

1965 seçimlerinde oyların % 53'ünü alarak 240 milletvekili ile tek başına iktidara gelen ve bir sonraki seçimde iktidarını koruyan AP yönetimine karşı 1971'de özellikle anarşi, irtica, ekonomik ve siyasi kriz gibi gerekçelerle 12 Mart Müdahalesi gerçekleşti. 12 Mart'ın irticai gerekçesi de hazırdı: Milli Nizam Partisi *"laikliğe aykırı faaliyetler"* yapmıştı. Samsun Cumhuriyet Savcılığı, bir konuşmasından dolayı Prof. Necmeddin Erbakan'ın dokunulmazlığının kaldırılmasını ve MNP'nin de kapatılmasını istemişti.[67]

12 Eylül'ü kamuoyunda meşru kılan gelişme, belli mihraklarca tertiplendiği kuşku götürmeyen, Çorum ve Kahramanmaraş'taki iç savaşı andıran çatışmalar, Fatsa'nın kurtarılmış bölge haline gelmesi vb. ile doruğa tırmanan anarşi ve terör olaylarıydı. İrtica bahanesi ise her zaman bulunabilirdi. 6 Eylül'de Konya'da bir tertip heyetince düzenlenen, Milli Selamet Partisi'nin de katıldığı **Kudüs mitingi**, irticâ'ın hortlatılmak için yetti de arttı bile.

Tesadüfe bakın ki, 1997'de Refahyol iktidarının düşmesine yol açan ve giderek *"irticâ"* adı altında geniş bir muhalif cepheye karşı adeta *"sürek avına"* dönüşen 28 Şubat Post-modern darbe sürecinin ilk işareti de, şubat başında düzenlenen **Kudüs gecesine** tepki olarak Sincan sokaklarını saran tank gürültüleriyle veriliyor, Türkiye bir kez daha **"tank sesleriyle uyanıyor"**du...

SONUÇ

Umran'da uzun bir süredir tefrika ettiğimiz *"İrticâ'ın Serüveni"* dizisine kısa bir göz atarak bu devasa konu-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

yu sonuçlandırmaya çalışalım:

Osmanlı İmparatorluğu'nun moral bozucu askeri yenilgiler serisi, yönetici ve aydın kesimin kendine olan güvenini yitirmesiyle sonuçlanmış, ardından Avrupa'yla temas sonucu yaşanan zihinsel şok, giderek derin bir aşağılık kompleksine dönüşmüştür. Önce, mağlubiyetlerimiz ve Avrupa'dan "geri" kalışımız, askeri ve teknik nedenlere bağlanıp bu alandaki eksikliklerimizi gidermek için bir dizi ıslahatlara gidilmiş, sonra da asırlardır toplumsal hayatımıza egemen olan ve milletimizi başarıdan başarıya koşturan kültürel ve manevi değerlerimiz yargılanmaya ve sorgulanmaya başlamıştır. Kısa zamanda mağlubiyetlerin ve "geriliğin" tüm suçu **"şarklılığımız"**a, **"şark kafası"**na ve giderek de *İslam'a* yıkılmıştır. İslam, **"pâ-bend-i terakkî"** olarak, başımıza gelen bütün felaketlerin biricik sorumlusu olarak görülmüştür.

Muhammed Arkun'un tesbiti ile, Genç Osmanlılar, Jön Türkler, İttihatçılar ve Cumhuriyetçiler; hepsi asrileşmenin yani Avrupalılaşmanın önünde tek engel olarak İslam'ı ve geleneksel kurumları görmüşlerdir.[68] Onlara göre, modernleşmekten başka, yani İslami ve geleneksel olan her şeyi ortadan kaldırarak yerine Batılı kurum ve değerleri **"tepeden inme"** yöntemlerle, gerekirse **"zorla"** ikame etmekten başka çözüm yoktur.

Batıcı seçkinlerimiz, bundan böyle Avrupaî olmayan her fikir, anlayış, değer, kıyafet ve kurumu **"geri"**; bunları savunanları da **"gerici"** olarak tanımlayacaklardır. Artık, içinden çıktığı toplumu hakir gören, halkının sahip olduğu değerlerden iğrenen ve bu değerlere hakaretler yağdıran ucûbe bir aydın/yönetici tipi vardır karşımızda. Halk yığınlarını **"gerici", "mutaassıp", "tutucu",** sahip olduğu manevi değerleri "ortaçağ zihniyeti" olarak niteleyen, kendilerini ise **"ilerici", "aydın", "çağdaş"** kabul eden yönetici azınlık, giderek halkından kopacak ve hatta ona düşman hale gelecektir. Artık Batıcı elitlerin en önemli sorunu **halk'**tır. Çünkü, II. Mahmut'tan beri yürütülen bütün batılılaşma ve modernleşme programlarının karşısına dikilenler bizzat modernleştirilmeye çalışılanlardır.

Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilen Kemalist devrimler için de aynı kural geçerlidir: "Devrimin temel savı, topluma yukarıdan aşağı inerek onu **ortaçağ düzeyinden** kurtarmaktı ve ancak **karşı devrim** aşağıdan gelebilirdi... Kemalist yaklaşıma göre halk iki önemli stratejik gruba ayrılmıştı: **Bir tarafta halk, diğer tarafta toplumu modernleştirecek aydınlar, bürokrasi.** Kemalist devrim felsefesine karşı çıkacak olan grup ise, halkın özellikle **alt kademeleri** idi. Bunların karakteristiği, modernleşmeyi (Kemalist anlayışa göre laik batılı olma anlamında) istemeyen, **özellikle dine bağlı** gruptu." [69]

Evet, tepeden inme modernleştirme çabalarına karşı halk mutlaka tepki gösterecekti ve bu tepkiler de bir biçimde önlenmeliydi. Yönetici elitler, bir yandan karşıtepkileri şiddetle bastırırken, öbür yandan da bu tür çıkışları kamuoyunda mahkum edecek sihirli bir kavram buldular: **"İrticâ"!** 31 Mart olayının vuku bulduğu XX. yüzyıl başlarına değin "Allah'a sığınma ve rücû' etme" anlamında yaygın olarak kullanılan **irticâ'** kelimesi, birdenbire içerik ve anlam değiştirerek tamamen siyasal bir hüviyet kazanıverdi. Devlet erkini ele geçiren ve bir başkasına kaptırmamaya yeminli bulunan İttihatçı/Cumhuriyetçi elitler, dindar halk yığınlarını ve halk üzerinde etkin bir nüfuza sahip bulunan muhaliflerini sindirip tedip etmek için, müessir bir psikolojik baskı aracına sahiptiler artık. Bundan böyle, onların iktidarını tehdit eden her hareket **"gerici"**, her fikir **"irticâ'î"**, her grup ya da şahıs da **"mürtecî"** dir.

Tanzimat'tan II. Meşrutiyet'e, özellikle 31 Mart'a gelinceye değin **ileri-geri** kavramları ekseninde sürdürülen siyasi, fikri tartışmaların yerini artık **inkılâp-irticâ'** tartışmaları almış ve bu söylem tevarüsen Cumhuriyet'e geçmiştir. Tabii, bu arada kavramların içeriği de değişmiştir: **İnkılab**'ın içeriği **meşrutiyet** ve **özgürlük**'le, **irticâ'**ınki ise **istibdad** ve **din**'le doldurulmuştur.[70]

Egemen güçler **"irticâ"** kavramını öylesine sansasyonel ve etkili biçimde kullandılar ki, zamanla bu kavram etrafında sun'î, ama bir hayli kapsamlı ve hayret verici bir semantik alan oluştu. **İrticâ**, sayısız miktarda olumsuz kelime, sıfat ve kavramla sun'î biçimde irtibatlandırıldı ve böylece bu dehşetli siyasal söylem, iğrenç bir **"irticâ edebiyatına"** dönüştü. İlk dönemlerde eski, ilkel, çağdışı, tutucu, gerici, yobaz, softa, mutaassıp, muhafazakar, müstebit, örümcekli kafa, ortaçağ düşüncesi..., yeni dönemde ise teokratik düzen, fundamentalizm, aşırı dincilik, kökten dincilik, radikal İslam... gibi pek çok kelime ve kavram "irticâ" ile irtibatlandırılırken, çember sakal, sarık, takke, takunya, tesbih, kara çarşaf, kara cüppe, kara ses, yeşil bayrak... gibi olumsuz çağrışım yapacağı düşünülen semboller sıkça kullanılarak bu edebiyat iyiden iyiye bayağılaştırıldı. Abartma, yalan, iftira, itham, karalama ve hakaret bu sövgü edebiyatının vazgeçilmez özelliği oldu.

Bugün, sınırları ve çerçevesini belirlemek mümkün olmadığından, **"irticâ"**ın doğru-dürüst bir tanımlaması da yapılamamakta, yapılan tanım ve yorumlar ise, çelişkileri, tutarsızlıkları ve birbirine zıt unsurları ile oldukça subjektif, muğlak ve kaypak bir nitelik taşımaktadır. [71] Zira "irticâ" kelimesi, artık ne dinsel bir kavram, ne de sosyolojik, hatta politik bir kavramdır. Sadece yaklaşık yüz yıldır yukarıdan aşağı geliştirilen iğrenç bir edebiyatın, bayağı bir söylemin ürünü olan talihsiz bir kavramdır. *Prof. Dr. Şerif Mardin*'in isabetle teşhis ettiği gibi Türkiye'de uygulanan laiklik politikalarına karşı başından beri var olan **"devamlı bir di-**

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

renç"tir sözkonusu olan. Bu direncin "gericilik", "cehalet", "hurafe" gibi hissi ve edebi kavramlarla izahı mümkün değildir. Mardin'e göre, "uzun süre devam eden bir direnç 'sosyolojik bir olay'dır ve sosyolojik bir olay da edebiyat terminolojisi ile izah edilemez, ancak sosyolojinin analitik araçlarıyla incelenir." [72]

Kavramın bu **"kaypak ve subjektif"** niteliği, egemen güçlerin, *irticâ'ı* rakiplerine ve özellikle de İslamcı muhaliflerine karşı diledikleri gibi çarpıtarak kullanmalarına, **"irtica yaygaraları"** koparmalarına ve bir anlamda **"irtica ticareti"** yapmalarına imkan tanımaktadır. Sistem, belli aralıklarla irticâ'ı "hortlatıp", konjonktüre göre onu bazan "komünistlik"le, bazan "kürtçülük", "anarşistlik" veya "bölücülük"le eşdeğer göstererek memleketi sık sık büyük tehlikelerden kurtarmakta(!) ve böylece egemen sınıfın ayrıcalıklı konumu sürmektedir.

Periyodik olarak tezgahlanan irtica yaygaralarının, bir başka ifade ile sistemin sık sık **"irtica nöbeti"**ne tutulmasının temelinde yatan sinsi plan işte budur. İsmet Özel'in ifade ettiği gibi, "Türkiye'de bazı insanların yalnızca hakları vardır, diğer bazı insanların yalnızca vazifeleri. Eğer haklarını kullanan insanlara vazifeleri olduğunu hatırlatırsanız **"irticâ hortlar"**. Yine vazifeleri yerine getiren insanların da belli hakları olması gerektiğini öne sürerseniz, olay "mürtecilerin baş göstermesi olarak" olarak yorumlanır. Kısacası, bazılarının hakları olmaksızın vazifeler yerine getirmesini temin etmek, bazılarının da vazife sorumluluğu taşımadan haklarını kullanmasını sağlamak Türkiye'yi dikensiz gül bahçesine çevirecektir. "İrticâ" soru soranları karalamak için kullanılan "malzeme"dir. İşte ben çok masumane bir soru soruyorum: Türkiye'de hiç müslüman kalmasaydı irtica olmayacaktı değil mi?" [73]

Evet, açıkça söylemek gerekirse, şu ülkede sık sık koparılan irtica yaygaralarının ardında yatan çıplak gerçek şudur: Vazifelerini uysal uysal yerine getirmeye devam eden müslümanlar **"bu ülkede bizim de haklarımız var"** deyince kızılca kıyamet kopmakta ve **"irtica hortlamakta"**dır. Müslümanlar, haklarını aramaya, sistemi sorgulamaya devam ettikleri sürece de irtica yaygaralarının ardı arkası kesilmeyecektir. ■ (Bitti)

DİPNOTLAR

1) Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Türkiye'de Üç Devir, Sinan y., İst/1973, c.II, s. 1,25.

2) Ş. Süreyya Aydemir, İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali, Remzi Kit., İst/1976, s.154.

3,4) A.g.e., s. 159,162.

5) Faik Ahmet Barutçu, Siyasi Anılar, Milliyet y., İst/1977, s.416-417. Barutçu, CHP'nin hezimetini değerlendirirken Lloyd George'un ünlü sözünü hatırlatıyor: **"Ulusların minnettarlıkları, tez çürüyen meyvalara benzer!"** (s.418.) Sonra da şöyle bir yargıda bulunuyor: **"Bu seçimde bizi yıkan, devrime düşman olan kara kuvvettir."** Ve geleceği çok karanlık görüyor: **"Ayak takımı, kentlerde genel yaşama yeni bir biçim verebilir..."** (s.428.)

6) Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi/ 1945-1971, Bilgi y.,İst/1976, s. 69-71; Ali Fuad Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, çev. M. Ali Sebük, İ. Hakkı Akın, Çeltüt mat., İst/1966, s.155, 156.

7) Bkz. Dündar Seyhan, Gölgedeki Adam, Hürdağıtım, İst/1966, s.63.

8) Gotthard Jaschke, Yeni Türkiye'de İslamlık, Çev. Hayrullah Örs, Bilgi y., İst/1972, s.102.

9) Şükrü Karatepe, Darbeler Anayasalar ve Modernleşme, İz y., İst/1993, s. 215

10) Ahmet Emin Yalman, Gördüklerim ve Geçirdiklerim, Pera T.T.A.Ş. y., İst/1997, c.2, s.1530; F. Karanis, Koltuk Değnekli Demokrasi, İst/1994, s. 264; A. F. Başgil, a.g.e., s. 75; Tekin Erer, On Yılın Mücadelesi, İst/?, s.45. Samet Ağaoğlu'na göre, "Ezanın Türkçe okunması mecburiyeti Anayasa'ya aykırı" idi. Demokrat Parti iktidarının uygulaması, "Anayasanın ibadet serbestliği hükmünü yerine getirmekten ibaretti." (Samet Ağaoğlu, Arkadaşım Menderes, Rek-Tur kit., İst/1967, s. 43.)

11) Nadir Nadi, Uyarmalar, Cumhuriyet y., İst/1961, s. 9-10. 7 Haziran 1950 tarihli Cumhuriyet'te yer alan yazı şöyle devam ediyordu:

"Ezan meselesini ileri sürerek Demokrat Parti'nin yarın fes giyilmesine, öbür gün Arap harfleri kullanılmasına müsaade edeceğini söyleyenler şimdiden görülüyor...

"Doğrusunu isterseniz, son dört yıllık siyasi hayatımızda oy toplamak gayreti ile her iki taraf da laiklikle bağdaşması güç bazı kombinezonlara başvurmak tüzumunu nedense duymuştur. Bu hususta ilk adımı Halk Partisi'nin attığı da maalesef bir gerçektir. İlkokulara din derslerini koyduran, İlahiyat Fakültesi'ni kuran, türbeleri birer birer açan, hatta seçimlerde tarikat şeyhlerinden yardım isteyen Halk Partisi hükümetleri değil de kimdir? Bütün bunları yapanların şimdi **'Arapça ezana izin verecekler, eyvah inkılap elden gidiyor'** diye hayıflanmaları biraz gülünç gibi geliyor bize."

2.9.1951 tarihli Cumhuriyet'te Necdet Evliyagil, her iki partinin de dini çıkarlarına alet ettiğini yazıyordu: "CHP türbeleri biz açtık, derken DP'liler de Arapça ezanın, din derslerinin ve radyoda Kur'an okutulmasının DP eseri olduğunu ileri sürüyorlar."

12) Şerif Mardin, Türkiye'de Toplum ve Siyaset/ Makaleler-1, İletişim y., İst/1992, s. 187.

13) F. ve B. T. Ahmad, a.g.e., s. 76.

14) T. Erer, a.g.e, s. 56.

15) Alpay Kabacalı, Türk Basınında Demokrasi, Kültür Bak. y., Ank/1994, s. 233.

16) **Ticanîlik:** 1801'de Fas'ta Ahmet Ticanî tarafından kurulmuş bir tarikat olup 1930'lardan itibaren Türkiye'de de müntesipleri bulunan lokal bir harekettir. Kemal Pilavoğlu'nun liderliğindeki hareket daha çok Ankara, Çankırı civarında örgütlenmiş, Ezan'ın Türkçe okunmasına ve Din'e ilişkin devrimlere karşı çıkmıştı. En meşhur eylemleri, 1949 şubatında TBMM'nin dinleyiciler locasında Arapça ezan okumaktı. (Neşet Çağatay,Türkiye'de Gerici Eylemler, AÜİFY. Ank/1972, s.42-43.)

17) Başgil'in Volkan'daki yazısı şöyle devam ediyordu: "Efendiler! Yalnız cahilane bir taassup ve körlükle bu milletin diline, dinine, tarihine, manevi ve ahlaki kıymetlerine vurulan tekmelerin haklı reaksiyonları ve acı tenkidleri var. Geçen yirmi beş senelik bir devir içinde servete, sefahate doymayan azgın bir zümre yiyip içip eğlenirken, beri tarafta Müslüman halkımız, bu namuslu fakat boynu bükük insanlar kütlesi esir kamplarındaki mahkumlar gibi inledi. Bunu unuttuk mu? İşte bugün bu masum insanların göğüslerini dolduran ahlar boşanmakta ve memleket bir 'restoration' devri beklemektedir. (Alpay Kabacalı, a.g.e., s. 233,234.)

18) F. ve B.T. Ahmad,a.g.e., s. 106; A. E. Yalman, a.g.e., s.1626.

19) T. Erer, a.g.e., s.134-135.

20) A.g.e., s. 147-155.

21) Kırşehir, 12.6.1957'de tekrar il oldu. (İşin ilginç tarafı, 1930'da da CHP hükümeti, Serbest Fırka'ya oy verdiği için Silifke ilini ilçe yapmıştı.) F. ve B.T. Ahmad, a.g.e., s.125,

22) T. Erer, a.g.e., s. 260-261.

23) T. Erer, a.g.e., s.274-294; F. ve B.T. Ahmad, a.g.e., s.151-164; Ş.S.Aydemir, a.g.e., s.253-254.

24) Ş.S. Aydemir, a.g.e., s.257.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

25) A.g.e., s. 180. Aydemir, aynı kitabın sonraki sayfalarında, Menderes'in belli çevrelerde tepki uyandıran şu tür sözlerine de yer verir: İnönü için:"Daima Atatürk'ün kanadı altında ve gölgesinde yaşamış olan bir siyaset adamı..." Atatürk için: "Biz kayıtsız şartsız, ne varsa, onların hepsini müdafaa etmek durumunda değiliz. Fakat hepiniz bilirsiniz ki, Atatürk, müspet, menfi, ileri, geri, bütün hayatının muhasebesi yapıldıktan sonra büyük adamdır." "İstiklal Savaşı diyorsunuz. İstiklal Savaşı pekâlâ üç ayda bitebilirdi..." (s. 235-236)

26) A.g.e., s.229. Menderes'in Milli Savunma Bakanı Seyfi Kurtbek, orduda ciddi bir değişim ve operasyona hazırlanıyor ve **"bu bir İkinci Nizam-ı Cedit planıdır"** diyordu. Ne ki, bir süre sonra Kurtbek kabineden ayrılacak, planlar da suya düşecekti. s.230.

27) Samet Ağaoğlu, Arkadaşım Menderes, s. 131-132.

28) F. ve B.T. Ahmad, a.g.e., s. 176.

29) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 278-279.

30,31) F. ve B.T. Ahmad, a.g.e., s. 188 ve 193.

32) Ş.S. Aydemir, a.g.e., s. 279.

33) Celal Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, Der: İsmet Bozdağ, Tercüman y., İst/1986, s. 121.

34) Ş.S. Aydemir, a.g.e., s.264.

35) T. Erer, a.g.e., s.375-378.

36) Ş.S. Aydemir, a.g.e., s.267.

37) N. Çağatay, a.g.e. s.49.

38) T. Erer, a.g.e., s. 396-397; Ş.S. Aydemir, a.g.e., s. 295.

39) F. ve B.T. Ahmad,a.g.e., s. 209.

40) R. Salim Burçak, Yassıada ve Öncesi, Çam mat., Ank/1976, s. 34.

41) 27 Mayıs İhtilali'nden 15 gün sonra Ankara Radyosu, Milli Birlik Komitesi'nin çok önemli bir bildirisini yayınlıyordu: **"Demokrat Parti iktidarı döneminde pek çok gencin öldürülüp cesetlerinden Et-Balık Kurumu tesislerinde kıyma yapıldığı ihbarları gelmiştir... Bu konudaki araştırma titizlikle yürütülmektedir."** Bildiri okunduktan sonra Et-Balık tesisleri askeri birlikler tarafından kuşatılıyor ve çok sıkı aramalar yapılıyordu. Komik duruma düşen MBK, bildiriyi yazan iki albayı komiteden çıkarıyordu. (Sabah, 16. 6. 1994, Türkeş'in Anıları, Fırtınalı Yıllar, Haz: Hulusi Turgut.)

42) A. Fuat Başgil, a.g.e., s.177-178.

43) T.Erer, a.g.e., s.431,432.

44) Ş.S. Aydemir, a.g.e., s.330.

46) **Yassıada duruşmaları** kelimenin tam anlamıyla bir hukuk komedisinden ibaretti. Mahkeme uyduruk gerekçelerle açılan Köpek davası, Bebek davası, Arsa, Vinylex, Örtülü Ödenek vb. davalarda sanıklar için 5-10 yıl, Topkapı, Kayseri, Çanakkale ve Geyikli davalarında "CHP'lilerin seyahat hürriyetleri engellendiği" gerekçesiyle, Demokrat İzmir Gazetesinin Tahribi Davası, Vatan Cephesi Davası gibi davalarda Anayasa'yı ihlal gerekçesiyle idama varan cezalar istiyor ve bunların çoğu onaylanıyordu. Bkz. Abdurrahman Dilipak, İhtilaller Dönemi, Beyan y., İst/1991,., s.101-114.

47) Madanoğlu, kendisine ihtilalin lideri olma teklifini getiren gizli örgüt üyesi Orhan Kabibay'a, önce "Ben tümeni bile edemiyorum; sen kalkıp Türkiye'yi yönet diyorsun" diye itiraz edecek, 24 saat sonra da "*ulan erkeklik öldü mü*" deyip teklifi kabul edecektir. (Sabah, 8.6. 1994, Türkeş'in Anıları, Fırtınalı Yıllar, Der. Hulusi Turgut.)

48) Ş.S. Aydemir, a.g.e., s.320,349-351,382.

49) Taha Parla, Türkiye'nin Siyasal Rejimi, s.181.

50) MGK'nın kuruluşu ve hukuksal-siyasal işlevi konusunda bkz. Muharrem Balcı, MGK ve Demokrasi Yöneliş y., İst/1997.

51) Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge y., İst/1990, Taner Timur: Osmanlı Mirası, s.31.

52) F. Ahmad, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. y. Alogon, Sarmal Y., İst/1995, s. 20-22. Bu bağlamda **Feroz Ahmad**'ın, 27 Mayıs'la başlayan askeri vesayet sisteminin oluşum seyrine ilişkin şu açıklamaları önemlidir:

"27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi Türkiye'de kendi türünün sonuncusuydu. Bu darbe, küçük rütbeli subaylar tarafından yüksek komuta kademelerine karşı gerçekleştirilmiştir. Bu bakımdan darbe 1908 Jön Türk Devrimi'nin geleneği içinde yer alıyordu; amacı sadece hükümeti değiştirmek değil, toplumda temel yapısal değişiklikler yapmaktı.

"Ancak hâkim çevreler ve askeri komutanlar 1960'ların başında yaşanan bu deneyimden önemli dersler çıkardılar ve 1960 darbesinin tekrarlanmasını engellemek için önlemler almaya başladılar.

"Bütün bunların farkına varılmasının bir sonucu olarak Türkiye'nin silahlı kuvvetleri 1960'larda bir başka büyük dönüşüm geçirdi. Muhalif subaylar ordudan çıkarıldılar. Yüksek Komuta, Mayıs 1960'da iktidarı ele geçiren cuntayı, Milli Birlik Komitesi'ni, gözaltında tutmanın yanı sıra ordu hizmetindeki bütün grupların faaliyetlerini denetlemek ve düzenlemek için 1961'de **Silahlı Kuvvetler Birliği**'ni kurdu. Yeni anayasanın 111. maddesi **Milli Güvenlik Kurulu**'nun kurulmasını öngörüyordu. Genel Kurmay Başkanı ile kara, deniz ve hava kuvvetleri komutanlarından oluşan bir kurul, "ulusal güvenlik ve eşgüdümle ilgili kararların alınması"nda bakanlar kuruluna yardımcı olacaktı. Mart 1962'de arttırılan bu işlevler Yüksek Komuta kademesinin gücünü ve yetkisini arttırdı.

"Bu önlemlerin bir sonucu olarak silahlı kuvvetler fiilen özerk bir kurum haline geldi. Generaller henüz kurdukları yeni rejimin bekçileri olarak kabul ediliyorlardı. Ülkenin siyasal ve ekonomik hayatına artık derin bir biçimde girmişlerdi. Parlamento, subayların ekonomik durumlarının iyileştirilmesi için yasalar çıkardı ve subayların toplumsal statüleri de buna uygun biçimde yükseldi. Maaşlar ve emekli aylıkları enflasyonun üzerinde tutuldu ve Amerikan tarzı PX'ler ucuz tüketim malları ve gıda malzemeleri sağlamaya başladı. Emekli subaylar, bürokrasinin, özel ya da kamu kuruluşlarının yüksek kademelerine alınıyor ve generaller elçi olarak yurt dışında görevlendiriliyorlardı. 1961'de Ordu Yardımlaşma Kurumu'nun (OYAK) kurulması, silahlı kuvvetlerin iş ve endüstri alanına doğrudan girmesini sağladı. OYAK, hükümetin tanıdığı ayrıcalıklar sayesinde bir kaç yıl içinde askeri yatırımcılara yüksek kâr payları sağlayan en büyük ve en kârlı holdinglerinden biri haline geldi.

"Generaller Türk toplumu içinde ayrıcalıklı bir grup haline gelmişlerdi ve bu nedenle, statükonun korunmasında çıkarları vardı. Kaderleri artık bir partinin ya da bir önderin değil, rejimin kaderine bağlıydı. Başlıca kaygıları istikrar ve toplumsal barıştı. Ancak bunları sağlayamayan bir hükümeti devirmek isteyebilirlerdi. Başbakan Demirel'in iki kez, Mart 1971'de ve Eylül 1980'de görevden alınmasının nedeni budur; her iki olayda da, Demirel'in denetimi elden kaçırdığı ve rejimin tehlikede olduğu düşünüldü." (A.g.e., s. 20-22.)

53) Ş.S. Aydemir, a.g.e., s.313.

54) Burhan Bozgeyik, İhtilal Fetvacıları, Emre y., İst/1996, s.37-62.

55) Bkz. Taha Parla, Türkiye'nin Siyasal Rejimi, s. 200-203: "12 Eylül'den sonra meydana geldiğini düşündüğüm değişiklik, yönetimlerin klasik Kemalist laik çizgiyi bırakarak, Türk-İslâm Sentezi adı altında oluşmaya başlayan dinci bir milliyetçiliğe razı gelişleridir. Bu sentezde din, bir ahlâk sistemi ve toplumsal kurum olmaktan çok, bürokratik-otoriter devletin elindeki toplumsal denetim araçlarından biri olarak görülmektedir.

56) F. Ahmad, Modern Türkiye'nin Doğuşu, s.306: "...Generaller ve danışmanları, İslam'ı, uygun biçimde manipüle edildiği takdirde Türk toplumu içindeki pek çok bölünmenin üstesinden gelecek ya da en azından bu bölünmelerin üzerini örtecek birleştirici bir etken olarak gördüler."

57) B. Bozgeyik,a.g.e., s. 10-17.

58) F. ve B.T. Ahmad, a.g.e., s. 219.

59) Ş. S. Aydemir, a.g.e., s. 398.

60,61) A. Dilipak, a.g.e., s.120 ve129.

62,63) İsmail Cem, Tarih Açısından 12 Mart, Cem y., İst/1977, s.52 ve 72. Ayrıca bkz. ilgili bölüm: s. 24-77.

64) A. Dilipak, a.g.e., s. 227.

65) M. Ali Birand, 12 Eylül Saat:04.00, Karacan y., İst/1986, s. 34-35.

66) Geçiş Sürecinde Türkiye, Cem Eroğul, Çok Partili Düzenin Kuruluşu, s. 140-142.

67) A. Dilipak, a.g.e., s. 204-205.

68) Cogito, 1994/1, s. 55.

69) Dr. Gencay Şaylan, Türkiye'de Kemalizm, Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji, TOAİE y. Ank/1974, s. 74.

70) Prof. Dr. Cahit Tanyol, Laiklik ve İrtica, Altın Kit., İst/1989, s. 161-162.

71) Prof. Dr. Erol Cihan, Türk İnkılap Tarihi Notları, İst/1983, s.46.

72) Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Sorunları, İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Mezunları Derneği y., İst/1977, Bölüm: Laiklik İdeali ve Gerçekler, Prof. Dr. Şerif Mardin, s. 382.

73) İsmet Özel, İrtica Elden Gidiyor, İklim y, İst/1986, s.17-18.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

İFLAS EDEN BATICI PROJELER VE TESETTÜR

Abdullah YILDIZ

Umran'ın 45. sayısında (Mayıs '98), Abdurrahman Emiroğlu imzasıyla, Osmanlı'nın son döneminde başlayıp Cumhuriyet'in ilk yıllarında alevlenen **"serpûş"** (başlık) tartışmalarını hikaye etmiş, Batıcı aydınlarımızın neredeyse topyekün kurtuluşumuzu, "serpûş-i milli"mizi değiştirme şartına indirgediklerini vurgulamıştık: Onlara göre sarığı çıkarıp fesi giymekle, sonra da fesi atıp şapkayı takıştırıvermekle kestirmeden medenileşmiş olacaktık. Nitekim, Jön Türkçü geleneğe sıkı sıkıya bağlı bulunan Cumhuriyet seçkinleri, 1925'te çıkardıkları Şapka İktisası Hakkındaki Kanunu, yalnızca *"cehil, gaflet ve taassup alameti"*[1] olan ilkel başlıklardan kurtulmanın başlangıcı saymakla kalmamış, aynı zamanda *"gülü ve dikeni ile bir bütün olarak isticlas etmeye"*[2] çalıştıkları Avrupa medeniyetini benimsemenin biçimsel, ama oldukça anlamlı bir sembolü olarak görmüşlerdir. Bu yaklaşımın günümüzde de pek değişmediği, hatta -başörtüsü konusundaki şedid uygulamalarına bakılırsa- daha da pekiştiği söylenebilir.

İmdi, bu yazımızda, II. Meşrutiyet'le birlikte başlayıp bugüne değin sürüp giden **"tesettür-i nisvân"** (kadınların örtünmesi) tartışmalarına bir göz atıp 28 Şubat süreciyle tırmandırılan **"başörtüsü/türban krizi"**nin temellerini anlamaya çalışalım:

BATI'NIN TEKLİFİ: "KUR'ÂN'I KAPA, KADINLARI AÇ!"

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş nedenlerini öncelikle askeriyede arayan ve ilk olarak da bu alandaki teknik açığımızı kapatmak için ıslahatlara girişen elit tabakamız, yenilgilerin birbirini kovalaması ve kötü gidişin bir türlü durdurulamaması üzerine kendine ve milletine olan güvenini giderek yitirmeye başlar. Aydın ve yöneticilerimiz, *"veleh ve hayret verici"*[3] buldukları Avrupa medeniyeti karşısında artık kendilerini *"bir köpek kadar aşağı"*[4] hisseder olmuşlardır. Güven bunalımı, giderek yerini inkar fırtınasına terkeder. Çöküşümüzün ve baş aşağı gidişimizin sorumluları aranır ve çok geçmeden bulunur: Başımıza gelen bütün felaketlerin yegane müsebbibi olarak bizzat kendimiz, kendi değerlerimiz ilan edilir; yani **"şarklılığımız"** ve **"müslümanlığımız"**... İşte tam bu sırada, bazı Batılı yazarlar (E. Renan, Hanoto vs.), İslamiyet'in *"ilerlemeye engel, köhne bir din"* olduğunu iddia ederler.[5] Batılılaşma yanlısı aydınlarımız dahil olmak üzere pekçok yazar-çizerimiz (örneğin Namık Kemal vb.), bu iddialara cevap yetiştirmeye çalışır. Fakat aynı zamanda içe dönük acımasız bir özeleştiri süreci de başlamış olur.

Böyle bir hengamede, Avusturya'da İçtihad dergisini çıkarmakta olan Abdullah

Cevdet, "müslüman halkın kalkınması için gerekli çarelerin neler olduğunu" araştırmak üzere bir anket yapar. Ankete bir Fransız edebiyatçısı şu esprili cevabı verir: *"Fermez le Coran, ouvrir les femmes"*, yani ***"Kur'ân'ı kapa, kadınları aç!"*** Abdullah Cevdet, bu sözden hayli etkilenir ve küçük bir değişiklikle bunu bir slogan haline getirir: ***"Hem Kur'ân'ı, hem kadınları aç!"***[6]

Abdullah Cevdet şimdilik, ne serden ne de yardan vazgeçmek eğiliminde gözükür. Ama, kısa zamanda milletimizin adam olmayacağına karar vererek Avrupa'dan davet edilecek beyefendilerle asil Türk hanımefendilerin izdivacından doğacak nesillere bağlar, ümitlerini. Bu arada ondan daha hızlı Batıcı-laik yazarlar türer. Batıcıların en hızlısı **Kılıçzade Hakkı**'ya göre, *"tesettür, bizim içtimai yaralarımızdan birinin üzerindeki iğrenç bir sargı bezidir. Onu açmadıkça, yaranın cinsini teşhis ve binaenaleyh tedavi mümkün değildir..."*[7]

Daha sonraları yine İçtihad dergisinde **Selahaddin Âsım**, benzer fikirleri savunur; "Tesettür ve Mahiyeti" başlıklı yazısında şöyle der: *"kadını toplum hayatına sokmak için tesettürü kaldırmak gereklidir."*[8]

İnkar fırtınası, giderek bir tufana dönüşür. Kendinden, kendi insanından iğrenen bu aytın tipi, özellikle kadınlarımızın örtüsüne "takar". Bu takıntı giderek bir paranoyaya dönüşür.

İçtihat etrafında kümelenen bu aydın taifesi, artık kalkınmanın da kurtuluşumuzun da sihirli reçetesini bulmuşlardır. **"Pek uyanık bir uyku"**ya yatarak istikbale matuf hayaller kurmakta ve planlar hazırlamaktadırlar:

"Hıristiyan Bizanslıların milli serpuşu olan fes kamilen def'edilüp yeni bir serpuş-u milli kabul olunacak...

"Kadınlar, diledikleri tarz ve biçimde telebbüs edüp (giyinip) yalnız israf etmeyecekler...

"Kızlar, tahsilleri ve bekarlıkları müddetince müslüman Boşnaklar ve Çerkeslerde cari olan müstahsene üzerine asla tesettür etmeyecekleri gibi..."[9]

Batıcı aydınlarımıza göre, geriliğimizin başlıca nedeni, kadınlarımızın çarşaf ve peçeye mahkumiyetidir; binaenaleyh, kadınları tesettür kıskacından kurtarmadan terakki etmek de, muasırlaşmak da mümkün değildir. Kadınlarımız açıldıkça sorunlarımız da bir bir halledilecektir.

Artık Batıcı dergiler (Zekâ, Şehbâl vs.), kadınlarımızı eğitmek ve tam anlamıyla "asrî" ve "Avrupaî" bir kadın tipi üretmek için kolları sıvamışlardır: Sözkonusu dergilerde "muhterem kârieler" için Batı modelleri ve modalar yayınlanmakta, hanımlarımıza **"çekici olmanın yolları"** ve **"güzelleşme sanatı"** öğretilmekte, cilt bakımı, âdâb-ı muaşeret, jimnastik ve dans gibi konularda bilgiler verilmektedir.[10]

Kısa zamanda, yüksek tabakaya mensup hanımlar arasında Batılı (be-tahsis Fransız) giyim-kuşam ve yaşam tarzı egemen olmaya başlar. Biraz Frenk etkisinde, biraz Şarklı bir **"ucûbe-i içtimaiye"** çıkar ortaya. Aslında Celal Nuri'nin "Kadınlarımız" adlı eserinde vurguladığı gibi, *"Türk kızlarına Avrupa terbiyesi diye yutturulan şey, sadece bir Monmartr ahlaksızlığı"*ndan ibarettir.[11]

"KADINLARIMIZI AÇALİM ERKEKLERİMİZİ ÖRTELİM"

Batıcı aydınların "kadınları açmak" şeklinde özetlenebilecek çözüm önerileri elbette cevapsız kalmaz. Şeyhülislamlık ve İstanbul Muhafızlığı, sık sık kadınları tesettür konusunda uyarır. Sırâtı Müstakim ve Sebilürreşat gibi İslamcı dergiler de bu tür fikirleri şiddetle eleştirir ve ilerleme ile tesettür arasında hiçbir ilişkinin olmadığını savunurlar.

Örneğin **Musa Kazım**'a göre, madem ki Kanun-u Esasi'nin 4. ve 11. maddelerinde "Osmanlı Devleti'nin dini İslam'dır" denilmektedir, o halde kadınlarımız şer'î hükümlere göre, yani *"saçları dahil olduğu halde, vücutlarını zinetten arınmış, şehvet uyandırmayacak bir şekilde örmelidirler."*[12]

Keza **Abdullatif Nevzat**, Sırâtı Müstakim'deki "Ev-

vela Erkeklerimizi Örtelim" başlıklı yazısında şöyle sorar: *"Tesettür, kadınların hangi haklarını ellerinden almıştır? Okumalarını mı, terbiyelerini mi, ahlaklarını mı, saadetlerini mı, hukuklarını mı, vazifelerini mi?"* Ardından "kadınlarımızın geriliğinin tesettürle hiçbir ilgisinin olmadığını" vurgulayarak şöyle der: *"Kadınları açıp sokağa dökelim diyenler, tamamen Batı taklitçisi oldukları için böyle diyorlar. Kadınlarımızı açalım, fakat erkeklerimizi örtelim."*[13]

Ahmet Naim ise tesettürü ortadan kaldırmak isteyenlere şiddetle mukabele ederek adeta bu konuda söylenecek son sözü söyler: *"Bu mesele, din-i İslam yeryüzünden kaldırılmadıkça halledilemez."*[14]

Mehmet Akif'in feveranı o günden bugüne tesettüre hücum eden Batı muhipleri için bir şamar niteliği taşır:

Dini kökten kazımak, sonra evet Ruslaşmak
O zaman iş bitecekmiş... O zaman kızlarımız
Şu tutundukları gayet kaba, pek ma'nasız
Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden
Analık ilmi tahsil edecekmiş... Zaten
Müslamanlar o sebepten sefalette imiş! (...)
Kızımın iffeti batmakta rezîlin gözüne
Acırım tükrüğe, billahi tükürsem yüzüne! [15]

CUMHURİYET: VE HAYALLER GERÇEK OLUYOR

Tarih 1919. 7 Ağustos'u 8 Ağustos'a bağlayan gece, Mustafa Kemal Paşa, *Mazhar Müfit Kansu*'dan meşhur Not Defteri'ni getirmesini ister ve "yaz" diye emreder:

"Zaferden sonra hükumet şekli Cumhuriyet olacaktır... bu bir.

"İki: Padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır.

"Üç: Tesettür kalkacaktır.

"Dört: Fes kalkacak, medeni milletler gibi şapka giyilecektir."

(Mazhar Müfit duraklar, 'darıldım ama paşam' der; 'sizin de hayalperest taraflarınız var.' M. Kemal Paşa, gülerek 'bunu zaman tayin eder' diye cevap verir. Mazhar Müfit yazmaya devam eder.)

"Beş: Latin harfleri kabul edilecek."

Mazhar Müfit dayanamayarak "Paşam kâfi" der. Kemal Paşa şöyle tamamlar sözlerini: *"Cumhuriyet'in ilanına muvaffak olalım, üst tarafı yeter."*[16]

Anlaşılan o ki, Mustafa Kemal Paşa, 1919'da bir yandan kongreleri örgütlerken, öbür taraftan da "zafer sonrası"nın planlarını kurmaktadır. İşin ilginç tarafı, M. Kemal Paşa'nın yukarıdaki değişim planı ile, Abdullah Cevdet ve Kılıçzadelerin başını çektiği "İçtihad" dergisi etrafında kümelenen Batıcıların *"Pek Uyanık Bir Uyku"* başlığı altında yayınladıkları program arasında şaşırtıcı benzerlikler sözkonusudur.[17] Denilebilir ki, Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirecek olan inkılapların temelleri, biraz gerilerde yani Meşrutiyet ve hatta Tanzimat ve II. Mahmut dönemlerinde aranmalıdır.

İNKILAPLAR VE HALLEDİLEMEYEN TEK SORUN: TESETTÜR

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve Lozan Antlaşması'nın imzalanmasını takip eden günlerde, daha önceden planlanan inkılaplar "zamanı geldikçe" birer birer uygulamaya konulur. Cumhuriyet'in ilanından sonra gerisi çorap söküğü gibi gelir: Halifeliğin kaldırılması, medreselerin kapatılması, fesin kaldırılıp şapkanın kabul edilmesi, tekke ve zaviyelerin ilgası, Medeni Kanun'un ve Latin harflerinin kabulü izler. Bu arada bir dizi değişiklik daha gerçekleşir.

Kadın kıyafeti ve tesettür konusunda ise, aşamalı ve itinalı bir tutum izlenir. **Şapka İktisası Hakkında Kanun**'la, şapkanın dışındaki bütün başlıklar (fes, sarık, dolama vs.) yasaklanırken, kadın kıyafetine (çarşaf, peçe ve başörtüsüne) ilişkin herhangi bir hukuki yasaklama getirilmez. Zaman zaman hukuk dışı keyfi uygulamalara rastlanırsa da, genelde erkek kıyafeti üzerinde durulur. Mustafa Kemal Paşa, Afgan Kralı **Emanullah Han**'ın peçeyi yasaklayarak kadın kıyafetiyle uğraşmasına işaret ederek, pek yakında iktidarını kaybedeceği öngörüsünde bulunduğuna[18] göre, bu konunun hassasiyetine vakıftır.

Bu nedenle ilk dönemlerde daha çok ikna ve yönlendirme yolu tercih edilir. Mustafa Kemal Paşa'nın 28 Ağustos 1925'te İnebolu'da yaptığı konuşma bunun bir örneğini teşkil eder: *"Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki, başına bir bez veya peştamal veya benzer birşeyler atarak yüzünü gözünü gizler ve yanından geçen erkeklere karşı ya arkasını çevirir veya yere otturarak yumulur. Bu tavrın mana ve medlulü nedir? Efendiler, medeni bir millet anast, millet kızı bu garip şekle, bu vahşi vaziyete girer mi? Bu hal milleti çok gülünç gösteren bir manzaradır. Derhal tashihi lazımdır."*[19]

Yıl:1960 İstanbul Valisi Akdulga çarşaf avında!

Yine bu bağlamda, Cumhuriyet baloları, güzellik yarışmaları düzenlenir. Türk güzeli

Keriman Halis, tarihte ilk ve son defa dünya güzeli seçilir!

Sonraki yıllarda, özellikle Şeflik döneminde "ilkel" köylü kıyafetli insanların şehir merkezlerine sokulmadığı dönemler gelir; zaman zaman kadınların çarşaflarının yırtılmasına kadar varan taşkınlıklar gözlenir.

Ama galiba, Batılılaşmayı "topyekün bir medeniyet değişikliği" olarak algılayan mustağrip laikçi aydınlarımızın nazarında **"tesettür sorunu"**, Cumhuriyet'in halledemediği tek sorun olarak kalır.

İHTİLALLER, BAŞÖRTÜ PARANOYASI VE LAİKÇİ ZULMÜN KIRILMA NOKTASI

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde uygulamaya konulan, ama Menderes döneminde sekteye uğradığı düşünülen Atatürk devrimlerini "tamamlamak" iddiasıyla ortaya atılan "orta düzey" subayların gerçekleştirdiği 27 Mayıs 1960 İhtilali'nin en önemli hedeflerinden biri de **"çarşaf"** olur. İhtilalin reisi Cemal Gürsel, *"çarşaf Türk kadınının yüz karasıdır"* (16.7.1960 Cumhuriyet) diyerek çarşafla mücadelenin startını verir. Ertesi aylarda **"Çarşafla Mücadele Haftaları"** düzenlenir. Törenlerle bazı hanım gruplarının çarşafları çıkarılır, yerine "manto" hediye edilir. Bu çerçevede İstanbul Valisi Refik Aktulga, düzenlediği bir "Manto Kampanyası"nda, kadınlara **"çarşafın zararlarını"** anlattıktan sonra, *"eşinin mantosunu, çarşamba günü bir çarşaflıya giydireceğini"* açıklayarak (30. 8. 1960 Akşam) halkına müthiş bir uygarlık (!) dersi verir. Hatta, devrimci valimiz hızını alamayarak sokak sokak **"çarşaf avına"** çıkar; "yakaladığı" çarşaflılara, çarşaflarını çıkarmalarını emreder. Belediye zabıtaları, rastladıkları çarşaflıları çevirerek, çarşaflarının üst kısımlarını çekip alırlar (14. 9. 1960 Milliyet).[20]

12 Eylül döneminin kudretli lideri Kenan Evren, İmam-Hatip liselerinde Kur'an dersleri hariç başörtüsü yasağını koydurtarak "başörtüsünün zeka geriliğine yol açacağı", "İslam'da baş örtmenin gerekli olmadığı" türünden fetvalarla halkı aydınlatmaya(!) çalışır.

Ve günümüze, 28 Şubat Post-Modern Darbe sürecine gelinir. Milli Güvenlik Kurulu, **"irticâ"** adı altında İslami potansiyeli *"birinci tehdit"* ilan eder. İrticâ'ın yegane sembolü de, artık **"türban"** diye anılmaya başlanan "başörtüsü"dür. İrticâ ile mücadele için planlar programlar yapılır. İmam-Hatip okullarının orta kısmı kapatılır. İstanbul Üniversitesi'nden başlayarak üniversitelerde başörtüsü yasakları birbirini kovalar. Başörtüsü düşmanlığı bir *"pananoya"*ya dönüşür. Mağdur ve mazlum, ama haklarını alma konusunda ısrarlı ve kararlı kızlarımızın **"kesintisiz başörtü çilesi"** başlar. İşin garabetine bakın ki, Refah Partisi'nin kapatılma gerekçelerinden birini de "İmam-Hatip okullarını ve başörtüsünü savunması" oluşturur.

Görünen o ki, sistemin zulüm çarkları, onurlu direnişlerini sürdüren kızlarımızın başörtülerine takılmıştır. Zorbalık süreci, başörtüsü direnişi ile, Ankara'ya kadar uzanan **"Beyaz Yürüyüş"**le, başörtülü okul birincileri, ikinci veya üçüncülerinin **"alkışlanan mağduriyetleri"** ile **"kırılma noktası"**na gelmiştir.

Arif Nihat Asya'nın dizelerini hatırlamanın tam sırası değil mi?

Dediniz ki: "Çıkacak başınızdan örtünüz!"
Alın öyleyse, onunla yüzünüzü örtünüz!

DİPNOTLAR

1) Muhammed Arkun, Laiklik, Cogito, 1994/I, s. 55.
2) İçtihad, H. 1329, No. 89.
3,4) Niyazi Berkes, Batıcılık, Ulusçuluk, Yön y., 1965/İst., s.39
5) Konuyla ilgili çeşitli görüşler için bkz. T.Zafer Tunaya, İslamcılık Akımı, Simavi y., 1991/İst., s.26-29, 63-70.
6) İçtihad, No.4, Cenevre, 1907 (N. Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, Doğu-Batı y., ?/İst., s.435-436).
7) İçtihad, IV/92 (6 Şubat 1329/19 Şubat 1914) s. 2067-2070.) Şefika Kurnaz, II. Meşrutiyet Döneminde Türk Kadını, M.E.B.y., 1996/İst., s.48.
8) İçtihad, IV/100, (3 Nisan 1330/16 Nisan 1914), s.2255-2257. (Ş. Kurnaz, a.g.e., s. 49.)
Modernizmin etkisinde kalarak "tesettürün gereksiz" olduğunu ilk kez ortaya atan Mısırlı Kasım Emin'dir. **Kasım Emin** (öl.1316/1899), **"Tahrîrü'l-Mer'e"** adlı eserinde "kadınların çarşafı atmaları ve açılmaları gerektiğini" söylemiş ve "örtünmenin sadece Peygamber hanımlarına özgü" olduğu görüşünü savunmuştur. Emin'in, Hintli **Sıddık Hasan Han**'ın (öl. 1307/1891) **"Hüsnü'l-Üsve"**sinden etkilendiği söylenir. Bkz: Osman Ergin, Türk Maarif Tarihi, Eser mat., 1977/İst., c. V., s.1896-1897.
9) Kılıçzade Hakkı, Pek Uyanık Bir Uyku, İçtihat, No. 55, 21 Şubat 1328, s.1226-8; İçtihat, No. 57, 7 Mart 1329, s. 1261-4; Dr. M. Şükrü Hanioğlu, Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi, Üçdal Neşr., trsz., s. 375-383; Peyami Safa, Türk İnkılabına Bakışlar, İnkılap Kit., trsz., s.55-58.
10) Ş. Kurnaz, a.g.e., s. 51.
11) Peyami Safa, a.g.e., s. 42-43. (Celal Nuri'nin sözünü ettiği "Monmartr ahlaksızlığı", Paris'teki meyhane ve tiyatro salonları ile ünlü **"Montmartre"** tepesinin simgelediği Fransız tipi sefih yaşam tarzı için kullanılır.)
12,13,14) Ş. Kurnaz, s. 51-54.
15) M.Akif Ersoy, Safahat, haz. Ertuğrul Düzdağ, 1987/Ank., s.141-142.
16) Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, M.E.B.y., s.128-129.
17) **Pek Uyanık Bir Uyku**'nun tam metni için bkz. Peyami Safa, a.g.e., s.55-58. *(21 maddelik bu projeyi 24. sayfamızda bulabilirsiniz)*
18) Feroz Ahmad, Modern Türkiye'nin Doğuşu, çev. Y.Alogon, Sarmal y., 1995. İst., s. 126-127.
19) Osman N. Ergin, a.g.e., c.V., s. 1903-1904.
20) Benzer uygulamalar ve geniş bilgi için bkz. Burhan Bozgeyik, İhtilal Fetvacıları, Emre y., 196/İst. s. 37-62

GARPÇILARIN PROGRAMI

"PEK UYANIK BİR UYKU"

*İçtihad mecmuasında (1913-14) neşredilmiş, "**Pek uyanık bir uyku**" serlevhalı iki yazıda, garbcıların bütün istekleri numara sırasıyle hulâsa edilmiştir. Bir garbcının rüyası şeklinde neşredilen o iki yazıyı, tam bir program telâkki ettiğim için, kısaltarak buraya alıyorum:*

1- Bütün şehzadelerle veliahdlerin tedris ve terbiyelerinde son derece dikkat edilecek, zencilerin ve harem ağalarının aptalca telkinlerine nihayet verilecek. Genç şehzadeler umumiyetle orduya sokulup orada terakki edecekler.

2- Padişahın bir tek zevcesi olacak, cariye istifraş etmeğe hakkı olmayacaktır.

3- Mevcut kumaş fabrikaları genişletilecek ve yenileri de açılacaktır. Padişah ve hanedanı saltanattan itibaren bütün nazırlar, Âyan ve Meb'usan azalarıyle erkân, ümera ve zabıtan ve bütün memurlar, askerler ve fabrika ameleleri bu fabrikaların mamulatından giymeğe mecbur tutulacaktır. Ahali de gerek gazeteler ve gerek mektepler vasıtasiyle teşvik edilerek yerli mallarımızın sürümü çoğaltılacaktır.

5- Kadınlar diledikleri tarzda giyinecekler, yalnız israf etmeyeceklerdir. Polisler softalar ve arabacı makulesi kimselerle külhanbeyler kadınların giyinmelerine kat'iyen müdahale edemeyeceklerdir. Şeyhislam efendiler de çarşaflara dair beyannameler imlâ ve imza etmeyeceklerdir. Polisler, kadınların işine, ancak ve ancak münasebetsiz ve adabı umumiyeyi muhil ahvalde müdahale ve bu vazifelerini büyük bir nezaketle ifa edeceklerdir. Kadınlar vatanın en büyük velinimeti sayılarak kendilerine erkekler tarafından o yolda hürmet ve riayet gösterilecektir.

6- Kadınlar ve genç kızlar, müslüman Boşnak ve Çerkezlerde olduğu gibi, erkekten kaçmıyacaklardır. Her erkek göz ile gördüğü, tetkik ettiği, beğendiği ve seçtiği kızla evlenecektir. Görücülük adetine nihayet verilecektir.

7- Kızlar için diğer mekteblerden başka bir de Tıbbiye mektebi açılacaktır.

8- Birer tembellik yuvası olan bütün tekkeler ve zaviyeler ilga olunarak varidat ve tahsisatları kesilip Maarif bütçesine ilave edilecektir. Babadan kalma birkaç beylik kelime ve tabirle "hu, eyvallah erenler..."den ibaret sözlerle şimdiye kadar halkı fikren ve ilmen zarara sokanlara hiçbir şey verilmeyecek, kendileri çalışıp kazanmağa mecbur tutulacaktır.Bunlardan üfürükçülük edenler, kalleşlikle ötekini berikini dolandıranlar cezaya çarptırılacaklardır.

9- Bütün medreseler ilga edilecektir. Süleymaniye medresesi yerine **Collège de France** tertibinden bir ulumu edebiye medresesi yapılacağı gibi Fatih medresesi yerine **Ecole Politechnique** tarzında diğer bir medresei âliye vücude getirilecektir.

10- Sarık sarmak ve cübbe giymek yalnız ulemayı kirama tahsis edilecek, mekâtibi âiyei diniyeden şehadetnamesiz olanlar tefsir ve hadisi şerif gibi sair din bilgilerinden haberi olmıyanlar bu kisvelere bürünemeyeceklerdir.

11- Evliyaya nezirler yasak edilecek, bu gibi teberrûlar Donanma ve Müdafaai Milliye cemiyetleri kasalarına girecektir.

12- Okuyucular, üfürükçüler defedilecektir.

13- Ahalinin şer'i şerife mugayir bazı itikadları tashih olunacaktır. Mesela softaların ve cahil şeyhlerin söyledikleri: "Canım, dünya fani değil miya? Aza kanaat edip cem'i mal etmeyiniz, Ahirette o altınlar hep derilerinize yapışacaktır" gibi herzelere ve maskaralıklara kimsenin inanmaması, bilakis, israf etmemek şartiyle, çalışıp kazanması, zengin olması ve para sarfetmeğe alışması temin olunacaktır. Binaların üstüne asılan "Ya hafız" levhası altında bir de herhangi bir sigorta kumpanyasının levhası asılacak ve yangından kurtulmak için bundan böyle hep kârgir ev yaptırılacaktır.

14- Her mahallede mektebe gitmemiş veya gidememiş yaşlılar için ameli (yeni ağızdan öğreten) mektepler açılacaktır.

15- Lisancılardan ve ediblerden mürekkeb bir ilim heyeti tarafından büyük bir Osmanlı lûgati telif edilecektir. Lisan, Osmanlı lisanı olarak muhafaza edilecek ve Turan lisanına avdet edilmeyecektir. Osmanlı lisanının kendine mahsus bir sarfünahvi da olacaktır. Osmanlıca öğretmek için hiç kimse Osmanlıca'nın ihtiyacından fazla arabi ve farisi tahsiline mecbur olmayacaktır.

16- Osmanlılar hükümetten ve ecnebilerden hiçbir şey beklemeyecekler, yollarını, köprülerini, limanlarını, şimendüferlerini, kanallerini, vapurlarını, fabrikalarını kendi teşebbüs ve faaliyetler ile vücude getireceklerdir.

17- Arazi ve Evkaf kanunlarından başlanarak bütün kanunlar ıslah edilecektir. (İçtihad mecmuası. Sayı 55-57)

Garbcıların bundan evvelki bazı parçalarını iktibas ettiğim neşriyatına ve münakaşalarına bakılırsa bu programa şu birkaç maddenin de katılması lazım gelir:

18- Şer'î mahkemeler ilga ve nizamı mahkemeler ıslah edilecektir.

19- Mecelle ilga veya o derecede tadil edilecektir.

20- Mevcut elifbeyi Osmanî atılarak yerine Latin harfleri kabul edilecektir.

21- Avrupa kanunu medenisi kabul edilerek bugünkü evlenme ve boşanma şartları tamamiyle değiştirilecektir. Birden fazla kadınla evlenmek ve bir sözle karı boşamak usulleri kalkacaktır.

(Peyami Safa, Türk İnkılabına Bakışlar, İnkılap Kitabevi, s.58).

ÖRTÜNMENİN FITRÎ TEMELLERİ -IV

KIYAFET DESPOTİZMİ YA DA DİNİN KAMU ALANINDAN TASFİYESİ

Burhaneddin CAN

ÇİFTE STANDART

Anadolu bağımsızlık mücadelesinde İstanbul'dan Anadolu'ya geçmiş olanlar, halkın inanç ve yaşam sistemine sadece saygılı değil aynı zamanda sıkı bağlı gözüktüler. Hatta camilerde vaaz edenler vardı. Meydanlarda Allah, Peygamber, Kur'an kavramlarını dillerinden hiç düşürmüyorlardı. Halkla bütünleşmenin yolunun, halkın inançlarından geçtiğini çok iyi biliyorlardı. Pek çok soruna dini söylemle çözüm arıyorlardı. Müslüman bir toplum içinde bulunmanın hassasiyeti içinde idiler. En azından başlangıçta böyle idiler. Kadınların tesettürü konusunda da tavırları bundan farklı olmamıştı.

Mustafa Kemal'in, başı açık olarak sahneye çıkan Bedia Muvahhid'e,

> "Sen bir müslüman kadını olarak sahneye çıkıyorsun. Bir de başın açık olursa bu çok fazla olur".[1]

demesini, bu bağlamda değerlendirmek mümkündür.

Kuvayı Milliyeciler Osmanlı kültür sistemi içinde yetişmiş, belli bir dini eğitim almış insanlardı. İstemeseler de bu kültürün derin etkisi altında bulunmakta idiler. Bazı davranışlarına, dinî cevaz aramak istemelerinin bir sebebi de bu olabilir. Nitekim kadınları okumaya ve çalışmaya teşvik etmek için dinî bir söylemi gerekli görmüşlerdir. Belki de zorunlu kalmışlardır.[1]

> ... Kadının evdeki görevi, görevlerin en ufak ve önemsizidir. *Kadının en büyük görevi analıktır.* İlk eğitimin ana kucağında verildiği düşünülürse, bu görevin anlamı anlaşılır. Bundan ötürü kadınlarımızın da her bakımdan yükselmelerini sağlamak gerekir. Onlar da bilgin ve fen adamı olacaklar, erkeklerin geçtiği bütün öğrenim kademelerinden geçeceklerdir. Ve sosyal hayatta erkeklerle beraber yürüyecek, birbirinin yardımcısı olacaklardır. *Bizim dinimiz hiçbir zaman kadınların erkeklerden geri kalmasını istememiştir. Tanrının buyruğu hem erkek, hem de kadının bilgili olmasıdır. Dinin gereği olan örtünme şekli kadını hayatından, varlığından ayıracak gibi olmamalıdır. Edebe aykırı olmayacak şekilde basit olmalıdır.*
> (31 Ocak 1923 İzmir konuşması)

Bir başka konuşmasında da tesettür konusunu, daha ayrıntılı ve daha yoğun olarak dini ağırlıklı ele almaktadır. Tesettürü dinin gereği olarak görmekte ve dini icaplara uygun bir örtünmeyi tavsiye etmektedir:[1]

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Dinimizin tavsiye ettiği tesettür hem hayata hem fazilete uygundur. Kadınlarımız şeriatın tavsiyesi, dinin emri mucibince tesettür etselerdi ne o kadar kapanacaklar, ne o kadar açılacaklardı. Tesettür-ü Şerî kadınlar için mûcib-i müşkilât olmayacak, kadınların hayat-ı içtimaiyede, hayat-ı iktisadiyede, hayat-ı maişette ve hayat-ı ilimde erkeklerle teşrik-i faaliyet etmesine mani bulunmayacak bir şekl-i basitedir. Bu şekl-i basit heyet-i içtimaiyemizin ahlâk ve âdabına muğayır değildir.

Mustafa Kemal, ilginçtir ki, çıplaklığa, dini inanç, örf, adet ve gelenekleri gerekçe göstererek karşı çıkmaktadır. 21 Mart 1923'de yaptığı konuşmada da bu olguyu görmek mümkündür:[2]

"Gerçekten de özellikle büyük şehirlerde kıyafetimiz bizim olmaktan çıkmıştır. Şehirlerdeki kadınlarımız iki aşırı kılık içinde görünüyorlar. Ya dışardan ne olduğu bilinmeyen çok kapalı; karanlık bir kılık, ya da Avrupa'nın en serbest balolarında bile gösterilemeyecek kadar açık bir giyiniş. *Her ikisi de dinimize aykırıdır.* Yürüyeceğimiz yol; büyük Türk kadınını çalışmalarımıza ortak etmek, hayatımızı onunla birlikte yürütmek, onu bilim, ahlâk, sosyal ve ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı yapmak yoludur. *Kılıklarında aynen Avrupa kadınını taklit ederek giyimlerini aşırılığa götürenler düşünmelidirler ki; her ulusun kendine özgü gelenekleri, alışkanlıkları, ulusal özellikleri vardır. Başkasını aynen taklit eden bir millet; ne o milletin aynı olabilir, ne kendi ulusallığı içinde kalabilir. Bunun sonu da umulana varılamamanın acısıdır.* Kapalı olmayan, fakat erdemli olan bir giyimle ilim ve sanat hareketlerine, sosyal hareketlere katılan kadını, dünyanın en tutucu milleti bile beğenir".

Yukarıdaki alıntıların hepsinde Mustafa Kemal, örtünme olayını dinin bir emri olarak kabul ediyor ve çıplaklığa din ve örfün gereği olarak karşı çıkıyor. Batılıları taklid eden kadınları milli örf, adet ve gelenekler adına eleştiriyor.

"Başkasını taklit eden milletlerin kendi benliğini kaybettiği gibi, başka bir milletin de aynı olmayacağı" ifadesi önemli bir tesbittir. Taklit olayı, toplumu kemiren, kişiliksiz yapan ve sonuçta toplumu acılara boğan kangren gibi bir hastalıktır. Mustafa Kemal'in cumhuriyetle birlikte başlayan değişim sürecindeki bu gibi tehlikelere dini ve tarihi motifleri kullanarak karşı çıkması üzerinde hassasiyetle durulması gerekir. Kadının açılması konusunda, bir ikilem içinde olduğunu söylemek mümkündür.

Falih Rıfkı Atay'ın tesbitine göre kadının kurtuluşunu açılmakta görüyordu:[3]

Kadını kurtaracaktı. Kutarmak için önce açmalı idi. Haremi yıkmalı idi.

Oysa Mustafa Kemal'in mizacı ve kişiliği gene Falih Rıfkı Atay'a göre bunun zıddı idi.[4]

Garplılaşmayı teşvik eden Atatürk'ün kendi hayatında *pek Garplı olduğu söylenemezdi.* Hatta *hanımların tırnaklarını boyamasını bile istemezdi. Son derece kıskançtı.* Denilebilir ki, *harem eğiliminde idi.* Bu onun hissi, mizacı ve alışkanlığıdır. Kafasına göre kadın hür ve erkekle eşit olmalı idi. Batı medeniyeti dünyasının kadını ile Türk kadını bütün aşağılık duygularından kurtarılmalı idi. Medeni Kanunla Türk kadınına Garp kadınının bütün haklarını veren Atatürk, *kendi münasebetlerinde, bırakınız ecnebi erkekle evlenen Türk kadınına, ecnebi kadınla evlenen Türk erkeğine bile tahammül edemezdi.* Devrimlerin büyük ve eşsiz kahramanı, kendi koyduğu kanunun sonuçları ile karşılaşmak lâzım gelince: "*bize göre değil ha çocuklar...* derdi.

Böylesi bir ikilemin, İttihat Terakki'den beri tüm Osmanlı aydınlarında var olduğunu söylemek mümkündür. Cumhuriyet tarihini derinden etkilemiştir. Gücü ele geçirene kadar halkçı, halkla beraber; gücü ele geçirdikten sonra, katı, halka karşı ve halka rağmen anlayışını benimsemişlerdir. Türkiye'deki, siyasi hayatta, muhalefetteki söylemlerle iktidardaki söylemlerin çoğu kez birbirlerine taban tabana zıt oluşu böyle bir şuuraltı olayıdır. Türkiye'deki gerek aydın, gerekse siyasetçi çifte standart kullanmıştır. Bugün üniversitelerdeki başörtüsünün belli periyotlarla sorun haline gelmesi de aynı mantığın sonucudur.

Mustafa Kemal, bir taraftan Bedia Muvahhid'e "Sen Müslüman bir kadınsın; başını örterek şarkı söylemelisin" derken; diğer taraftan erkeklerle dans etmek istemeyen müslüman kadınlara:

Arkadaşlar, dünyada subay üniforması giymiş bir Türk erkeğinin dans önerisini geri çevirebilecek bir kadının bulunabileceğini düşünemiyorum. *Şimdi emrediyorum! Hemen salona dağılın! İleri! Marş! Dans edin!*

diyerek emredecektir.[5] Burada da hem sivil; hem de asker olma ikileminin etkisi söz konusudur.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

Cumhuriyet tarihini bu perspektiften genel olarak incelemek gerekir. Örneğin bu konuda Mete Tunçay'ın tesbitleri hayli çekicidir:* Bu incelemenin sonucunda çok ilginç tarihi, sosyal ve psikolojik hakikatların gün ışığına çıkacağı kesindir. Ancak bu konu, burada bu genişlikte ele alınmayacak, yalnızca tesettürle sınırlı kalınacaktır.

ALIŞTIRMA POLİTİKASINDAN ABA ALTINDAN SOPA GÖSTERMEYE

Merkezde belli sorunlar çözüldükçe, güç Mustafa Kemal ve arkadaşlarının eline geçtikçe, milli mücadeleye katılmış pekçok insan tasfiye veya pasifize edildikçe konuşmaların şekli ve üslubunun değiştiğini görmekteyiz.

1923 yılında Çankaya köşkünde yedi-sekiz kişilik bir sohbet toplantısında Mustafa Kemal, "Birgün başımıza şapka giyebilecek miyiz?" şeklinde bir soru sormuş ve soruyu bizzat kendisi şöyle cevaplandırmıştı:[6]

> Şapkayı önce deniz askerlerimize giydiririz; onlar halka seyrek göründüklerinden göze batmazlar; sonra ordu giyer; bu da askerlik işi olduğu için kimse karışamaz. Onları göre göre münevverler de alışırlar. Derken...

Bu ifadeler, halkı iknaya dönüktür. Halkın kendi iradesi ile tercih yapabileceği, alışacağı anlamını taşır. Olumlu sayılabilecek bir yaklaşım tarzıdır. Ancak olayın pratiği böyle olmamıştır. 1925 yılında Kastamonu ve İnebolu'da yapılan, geçen sayıda verdiğimiz konuşmaların büyük bir bölümü halkı iknaya dönüktür. Ancak sonu tehditle bitmektedir. Kurban vermekten bahsedilmektedir. Halk kendi isteği ile tabi olmazsa cebirle bir şekle sokulacaktır.[7]

> Bu gidiş zorunludur. Bu zorunluluk, bizi yüksek ve önemli bir sonuca ulaştırıyor. İsterseniz bildireyim ki, bu kadar yüksek ve önemli bir sonuca varmak için, gerekiyorsa bazı kurbanlar da veririz. Bunun önemi yoktur. Önemli olarak bunu hatırlatırım ki, durumun kalmasına, değişmemesine inat ve bağnazlık, hepimizi her an kurbanlık koyun olmak istidadından kurtaramaz.

Yönetim, aba altından sopa göstermenin sinyallerini vermeye başlamıştır. 1923 yılındaki "alıştırma politikasından" vazgeçilebileceğini ortaya koymaktadır. **Burada da bir ikilemin olduğunu, Halkçılık ilkesini benimseyenlerin kafasında, ayrı, yaşayanlardan başka bir "sanal halk" olduğunu görmekteyiz. Yaşayan halk ve sanal halk. Cumhuriyet döneminin en ciddi hatası, yaşayan halkı görmezlikten gelme, yok saymadır.**

KANUNEN VE CEBREN

31.8.1925'de Mustafa Kemal, Kastamonu dönüşü Çankırı'da İskilip'ten gelen bir heyete yaptığı konuşmada, "Kılığın şekle sokulması için kanunun gerekli olmadığını" söylemektedir.[8]

> Kılığın uygar bir şekle sorulması için *kanun gerekli değildir.* Millet karar verir, yapar. Ve biz de uygar kılığın bütün ayrıntılarını kabullendik. *Memurlar ve mebuslar, bunu gereği gibi uygulayarak halka rehberlik etmelidirler.*

Halka rehberlik etme görevi, memurlara ve mebuslara verilmiştir. Bu açıdan önce memurların ve mebusların kıyafetleri düzeltilmelidir. 2.9.1925'de 2431 sayılı kararname ile memurların şapka giymesi zorunlu hale getirilmiştir.[9]

Mustafa Kemal, 28.9.1925 günü Bursa'da yaptığı konuşmada, Çankırı'daki konuşmasını destekleyip

* "Ben, Atatürk'ün Millî Mücadele döneminde -toplumsal tutunum sağlamak için- dinden yararlanmasını anlayışla karşılıyorum. Ama Halk Fırkası'nın devam ettirdiği "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti" ana tüzüğünün "her İslâm vatandaşı" doğal üye saydığını görmezlikten gelemiyorum. 23 Nisan 1920'de TBMM açılırken, bu meclisin baskın İslâmi rengi, ne önceki Osmanlı Meclis-i Meb'usanlarıyla ne de kendisinin sonraki dönemleriyle karşılaştırılabilir. Başkanlık kürsüsünün arkasında asılı duran levha, "Hakimiyet bilâ kaydüşart Milletindir" değil, "Ve emrehüm şûrâ beynehüm" (meşveret ediniz, birbirinize danışarak yönetiniz) âyet-i kerimesiydi. [Doğrusu, "Onların işleri aralarında danışma iledir." *Umran*] Bu levha ancak Takrir-i Sükûn döneminde kaldırıldı. İlk meclisin bütün üyeleri Müslüman olduktan başka, İkinci Grup kadar Birinci Grup üyelerinin arasında da sarıklı, cübbeli bir çok din adamı vardı. 1 Teşrinisâni 1338'de (1 kasım 1922) saltanatın kaldırılması, Hicrî takvimle Mevlid-i Nebevi'ye (Peygamberin doğum gününe) rastladığı için, ikisi birarada "Hakimiyet-i Milliye" bayramı ilan edilmişti. Cumhuriyeti kuran anayasa değişikliği (tavzihan ta'dil), yürürlükteki Kanunuesasî'de zaten varolduğu halde, devletin resmi dininin İslâm olduğunu yinelemiş, bu kayıt 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununda da 1928'e kadar devam etmiştir. Yine bu tarihe değin, cumhurbaşkanı ve milletvekilleri "vallahi" diyerek ant içmişler. Şeriat mahkemelerinin 1924'te kaldırılmasına karşın, 1928' e kadar "ahkâm-ı şer'iyenin tenfizi" (dinsel yargı kararlarının yerine getirilmesi) TBMM'nin görevleri arasında sayılmıştır..." (Yeni Yüzyıl, 17.9.1998)

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

isim vermeden toplumun kılık kıyafetini zorla değiştiren II. Mahmud'un yaklaşım tarzını eleştirmiştir:[9]

Bir zamanlar bu milletin başına fes giydirebilmek için şeyhülislamlar değiştirildi, fetvalar çıkarıldı. Takdire değer ki, bugün milletimiz böyle duygusuz, anlamsız, mantıksız araçların hiçbirini gerekli görmüyor. Bizim aradığımız milletten aldığımız ilhamdan başka birşey değildir ve olamaz. Samimiyetle söylemek isterim ki, hep birlikte izlediğimiz yol doğrudur... İzlediğimiz yol demek, içimizden herhangi birimizin çizdiği herhangi bir yol değildir. Bütün düşüncelerin bir araya gelmesi ile doğan sonucun çizdiği anayol demektir.

Bu konuşmadan yaklaşık iki ay sonra, 25.11.1925 tarihli 671 sayılı şapka giyilmesi hakkındaki kanun mecliste uzun tartışmaların sonucu kabul edilir: [10]

Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri ile genel, özel ve bölgesel idarelere ve bütün kuruluşlara bağlı memurlar ve müstahdemler, Türk milletinin giydiği şapkayı giymek zorundadır. Türkiye halkının da genel başlığı şapka olup, *buna aykırı bir alışkanlığın sürdürülmesini hükümet yasaklar.*

İki ay içerisinde ne değişmişti ki kıyafet için kanun gerekmez diyenler, kanun yoluna başvurmuşlardı. Olay, yalnızca kanun çıkmasıyla kalmamıştı; kanunun yürürlüğe girdiği 2.5 ay içerisinde 57 kişi idam edilmiş, yüzlerce kişi de çeşitli hapis cezalarına çarptırılmıştı.[11]

Mete Tunçay'ın halkın o dönemdeki psikolojisine ilişkin tesbitleri, son derece anlamlı ve düşündürücüdür; Tatar Hasan Paşa'nın "muhayyilelere dehşet salmak için" Şalcı Bacı'yı astırma fikrinin halkta nasıl bir korku meydana getirdiğini ispatlar vaziyettedir.[12]

Şapkaya karşı doğan tepkilerin şiddetle bastırılması üzerine; gerçekte pahalı olduğu halde, hiç kimsede şapka giymenin pahalı olabileceğini söyleyecek hal kalmamıştır; *çünkü görülmüştür ki, artık sorun "fes" ya da "şapka" değil, onlardan birinin giyileceği kafayı yerinde tutabilmektedir.*

Bugünün nesillerinin, bu tablo karşısında, Bursa'da yapılan konuşmayı; fes yerine şapka kelimesini koyarak yeniden okumalarında fayda vardır.

Kıyafetle ilgili diğer bir kanun ise, 3.12.1934 tarih ve 2596 sayılı "Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine" ilişkin kanundur. İzlenen yoldan, gerçekleştirilen uygulamalardan anlaşılan odur ki; **genç cumhuriyet, bir hukuk devleti değil de, bir kanun devleti olmayı benimsemiştir.** Bu açıdan genç cumhuriyetin izlediği politika, II. Mahmut'unki ile örtüşmektedir. **Yapılmak istenenler, halk için halkla beraber olması gerekirken "halka rağmen halk için"e dönüşmüştür. Halka gitmekten bahsedenlerin söylemi, halkı "kanunen ve cebren" medenileştirme olmuştur. Bundan sonra bir tarafta halk, diğer tarafta kadro hareketi vardır.** Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na Serbest Fırka'ya ve DP'ye gösterilen aşırı ilgi bu zıtlaşmanın doğal bir tezahürüdür.

KIYAFET ÜZERİNDEN DİNE SALDIRI

Devrimler içinde en ciddi muhalefet, Halide Edip Adıvar'ın tesbitine göre Şapka Kanunu'na yapılmıştır.[13] Halk açısından şapkadan çok daha önemli anlam ifade etmesi gereken devrimlere değil de, şapkaya niçin bu denli ciddi muhalefet yapılmıştır?

Bu muhalefetin gerçek nedeni, geçen sayıda açıkladığımız üzere giysilerin mücadele içinde özel bir anlam kazanarak sembolleşmesidir. *Fes, kalpak, çarşaf ve başörtüsü son 200 yıllık batı ile mücadele tarihimizde, iki inanç, iki kültür veya iki medeniyet arasındaki kavgada sembolleşmişlerdir. Kutsallaşmışlardır. Markalaşmışlardır.* Nitekim Şapka Kanunu'nun gerekçesinde ilginçtir ki, bu olgu itiraf edilmektedir.[8]

Aslında hiçbir öneme sahip olmayan başlık sorunu, çağdaş uluslar ailesi içine girmeye kararlı Türkiye için özel bir değere sahiptir. Şimdiye kadar Türkler ile öteki çağdaş uluslar arasında bir marka niteliğinde sayılan şimdiki başlığın değiştirilmesi ve yerine çağdaş uygar

İlginçtir ki, dün çarşaf yerine manto ve başörtüsünü önerenler; bugün manto ve başörtüsüne karşı çıkıyorlar. Demekki gerçek sorun, örtünün çarşaf olup olmaması değildir. Gerçekte sorun dinin emri olan tesettür olayıdır ve dinin bizatihi kendisidir.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

ulusların tümünün ortak başlığı olan şapkanın giyilmesi gereği belirtilmiş ve ulusumuz bu çağdaş ve uygar başlığı giymek suretiyle herkese örnek olduğundan bağlı kanunun kabülünü teklif ederiz.

Kanunun gerekçesinde tezat var. Madem önemli değil, bunun için neden kanun çıkarılıyor? Madem önemli değil, niçin Türklerle diğer ulusları ayıran bir marka özelliğine sahip oluyor? Halkın bu denli reaksiyon göstermesinin nedeni başlığın iki medeniyet arasında markalaşmış olmasıdır. **Hıristiyanların iyisine "makul kefere", kötüsüne "gâvur", beterine "şapkalı gâvur" dediği ve düşman diye kabul ettiği, asırlardır savaştığı ve bu savaşlarda evlatlarını şehit verdiği bir toplumun başlığını kanun zoruyla benimsemek, halkı rencide etmiştir, yaralamıştır.** Kazandığı İstiklal Mücadelesi'nin tadına doyamadan psikolojik dünyası tahrip edilmiş, horlanmış ve aşağılanmıştır. **Çünkü İzmir'in işgalinde halkın fesini, sarığını ve kalpağını ayaklar altına alıp çiğneyen Yunanlı idi; oysa şapka kanunundan sonra köprü başlarını tutup fesini, sarığını ve kalpağını başından alıp ayakları altında çiğneyen ve dereye atan veya attıran kendi çocukları idi.** Kendi çocuklarından böyle bir hakarete uğramanın; halkın ruh dünyasında yapacağı tahribat bugünkü nesiller değerlendirilmeli ve iyi tahlil edilmelidir.

Bugün şapka kanunu yürürlüktedir ve hiç kimse gereğini yapmamaktadır. Başta memurlar ve mebuslar olmak üzere hiç kimse şapka takmamaktadır.

Cumhuriyet tarihinde başlığa yöneltilen eleştiri ve saldırıları tek başına alıp değerlendirmek yanıltıcı olur. **Gerçekte dine karşı açılan savaşın bir parçası olarak değerlendirilmesi gerekir. Doğrudan dine saldırılamadığı dönemlerde, dini ve örfi anlam kazanmış ve mücadele sürecinde semboleşmiş, markalaşmış olan giysiye saldırılmıştır.** Giysi üzerinden dolaylı bir harp taktiği ile dine karşı mücadele yürütülmüştür.[14]

Amaç açıktı. Din toplumda en fazla kadını mı eziyor?(!) *Kadını dinin etkisinden kurtarmak, dinin yüzyıllardır kadına empoze ettiği peçeyi ve çarşafı kaldırmak, din otoritesine indirilecek en büyük darbeydi.* Mustafa Kemal'in teşhisi buydu ve kuşkusuz teşhiste yanılmıyordu. Ayrıca, hatırlatmakta yarar varki, bu teşhiste M. Kemal yalnız da değildi. Aşağı yukarı aynı tarihlerde, Orta Asya'nın geri toplumlarını sarsmak ve sosyalist devrime katmak mücadelesi veren Sovyet yönetimi de işe toplumun en ezilen -feodal baskıya din ve erkek baskısının da eklendiği- kesimi olan kadınları devrime kazanma mücadelesiyle başlamış ve ilk aşamada dinin kadın üzerindeki otoritesini kırmak için peçe ve çarşafın kaldırılması yolunda mücadeleye girmişti. *Mustafa Kemal'in de kadın haklarını tanırken böyle ideolojik ve politik bir hedef güttüğünü kabul etmek pek yanıltıcı olmasa gerektir. Görüldüğü gibi kadın hakları için verilen mücadeleyle, dinin etkinliğini kırmak için verilen mücadele arasında diyalektik bir ilişki mevcuttur.*

Erkek giyimine karşı yürütülen mücadelenin şiddeti ile, kadın giyimine karşı yürütülen mücadelenin şiddeti aynı olmamıştır. Kadın giyimi konusunda, daha temkinli hareket edilmiştir. Bu nedenle şapka kanununa kadın giyimi ile ilgili herhangi bir madde konmamıştır. Ancak değişik konuşmalarda, kadınların mevcut giysileri eleştirilmiş, hicvedilmiştir. Özellikle valiler, belediye başkanları ve memurlar batılı tarz giyimin propagandasını yapıyor; batılı tarzda giyinenlere "aydın ve ilerici", geleneğe ve tesettüre uygun giyinenlere "cahil ve gerici" muamelesi yapıyorlardı. Kadın giyimiyle ilgili genel bir yasa çıkarılmamıştı ama, belediye ve valiliklerin aldığı kararlarla çarşaf giyimi yasaklanıyordu.[15]

Daha sonraki yıllarda "çarşafla mücadele" haftaları bazı sivil görünüşlü toplum örgütleri tarafından düzenlenmiş, çarşaf yerine manto önerilmiştir. Türk Kadınlar Birliği adlı dernek üyeleri "çarşaf yerine manto ve başörtü kampanyası" açmıştır.[16] **İlginçtir ki, dün çarşaf yerine manto ve başörtüsünü önerenler; bugün mantoya ve başörtüsüne karşı çıkıyorlar. Demekki gerçek sorun, örtünün çarşaf olup olmaması değildir. Gerçekte sorun dinin emri olan tesettür olayıdır ve dinin bizatihi kendisidir.**

Çarşaf Çıkarma Töreninden Bir Görüntü (1962)

Niçin, kadın giyimini de içine alacak bir kıyafet kanunu çıkarılmamıştır? Gerek Baskın Oran'ın gerekse Falih Rıfkı Atay'ın görü-

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

şü Türk toplumunun kadına verdiği özel anlamdan dolayıdır.[17]

> Türk Toplumunu iyi tanıyan ve büyük gerçekçi olan Atatürk, dinsel temaya dokunduktan sonra (laiklik, tekkeler...) bir de insanların "ailesinin" "namahreme" yasa zoru ile "açılmasını" tehlikeli saymış olsa gerektir. Afgan Kralı Emanullah Han'ın düşmesi üzerine Atatürk'ün "Ben ona bu konu (kadınların açılması) ile fazla uğraşma demiştim" dediği anlatılmaktadır.

Toplumun değer sistemini pek çok noktada zedelemiş olan yönetim, insanların ailesinin namahreme yasa zoruyla açılmasının doğuracağı tepkiden çekinmiş olabilir. Doğrudan bir yaptırım yerine dolaylı bir değiştirme stratejisini benimsemiş olabilirler, ki Falih Rıfkı Atay'ın kanaati budur.[4]

> Atatürk kadın meselesinin üstüne pek varmamıştır. Köyde ve geri kalabalıkta din kadar kuvvetli şey, ırz; ırz da kadm demektir. Ahlâkın ölçüsü ırzdır. Dönülmeyen yemin, ırz üstünedir. Medeni kanun yeni Türk cemiyetinin hazır nizamı değil, ideali idi. *Bu cemiyet mahkemelerde kalıptan dökülmeyecekti. Kızlı erkekli mektepten yetişecek ve mektepten çıkacaktı. İktisadî şartların yaratacağı yaşama imkânları kadını hürriyetine kavuşturacaktı.* **Atatürk, halk kadınının** kurtuluşunun uzunca bir zaman işi olduğunu anlamıştır. Şapka Kanunu'na kadınlar için bir hüküm koymayışının sebebi budur.

Arzulanan kadın tipi ve arzulanan cemiyet, mahkemelerde kalıptan dökülmeyecekti; mektep ve iktisadi şartlar onu oluşturacaktı. Değişim gizli zorlanmış bir doğal seyir takip edecekti. Öngörülen strateji buydu. Buna ilave olarak vali ve belediye başkanlarının aldığı zorlayıcı baskıcı kararlar vardı. Bir de medyanın psikolojik harp aracı olarak kullanılıp kadınların zihinleri üzerine kuracağı baskı, en önemli fonksiyonu icra etmekteydi. Devlet dairelerinde muhatap olunan davranışlar da bu işin tuzu ve biberi sayılmalıydı. Bütün bunlar, senkronize olmuş bir tarzda, "*çarşaflı ve kapalı Türk kadınını gelecekte tarih kitaplarında aramak gerekecektir.*" öngörüsünü gerçekleştirmek için yapılmaktadır.

FITRATA YÖNELME

Ancak 75 yıllık bir uygulamadan sonra, ne mektep, ne iktisadi şartlar, ne yönetmelikler, ne de medya arzu edilen insanı ve arzu edilen cemiyeti meydana getiremedi. Toplumsal dokuyu oluşturan ve toplumsal dayanışmayı sağlayan değerler sistemini yıktılar; fakat yerine yenisini koyamadılar. Bir gün önce yaptıklarını, birgün sonra reddettiler. Toplumdaki bütün ilişkileri, çıkar ilişkisine indirgediler.

Seçilen yol, tutulan istikamet, toplumsal değer sistemi ve insan fıtratı ile uzlaşmaz çelişkiye girmiştir. Artık toplumun her kesiminden şu veya bu nedenle sisteme karşı eleştiri yapılmaya başlanmıştır. **Böyle bir ortamda dinin örtünme emrine uyan, kapalı kadınlar, eğitimde ve yönetimde hak istemektedirler. Kendilerine gösterilen yol ve yaşam tarzının, kendilerine huzuru ve mutluluğu sağlamadığı inancındadırlar.** Mevcut gidişten, kendilerini ve çocuklarını korumak istemektedirler.

Batılılaşma hareketi, beklemediği bir anda, beklemediği bir mekanda, üniversitelerde, beklemediği insanlardan, kadınlardan muhalefet görmeye başlamıştır. Tarih sayfalarında olması istenen kapalı kadınlar, gerçek hayatta 75 yıllık uygulamanın sonucunda kamusal alandaki haklarını istiyorlar. Fıtrata aykırı bir yaşam tarzına karşı çıkarak Allah'ın;

"*Öyleyse sen yüzünü, bir hanif olarak dine, Allah'ın insanları üzerinde yarattığı fıtrata çevir. Allah'ın yaratışında değiştirme olamaz. İşte dimdik ayakta duran din budur. Ancak insanların çoğu bilmezler.*"(30 Rum, 30) emrine uymuşlardır.

Şaşırtıcı olan şudur: 70 yıl önce gençleri jandarma zoru ile evlerinden alıp okullara götürdüler; şimdi ise okuyan ve çalışan insanları, polis ve jandarma zoruyla okuldan ve iş hayatından atıyorlar.

Ziya Paşa haklı değil mi?

Onlar ki laf ile verir dünyaya nizamât
Bin türlü teseyyüp bulunur hanelerinde. ■

KAYNAKLAR

1- Aktaş C., Kılık Kıyafet ve İktidar, Nehir Yayınları, İstanbul C.1, 1989, s 134-135.
2- Gologlu, M., Türkiye Cumhuriyeti, 1923, Gologlu Yayınları, Ankara, s. 84-85.
3- Atay, F.R., Çankaya, Ankara, s, 410.
4- Atay, F.R., Niçin Kurtulmak, Ankara, s. 81, aktaran C. Aktaş age s, 155.
5- Aktaş, C., age s.132.
6- Dilipak, A., Bir Başka Açıdan Kemalizm, İstanbul, s. 411.
7- Kologlu. D., İslamda Başlık, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1978 , s.90.
8- Gologlu M., Devrimler ve Tepkileri, Gologlu Yayınları, Ankara s. 150.
9- Gologlu, M., age s. 145.
10- Gologlu, M., age, s. 156.
11- Aktaş, C., age, s. 148.
12- Tunçay M., Tek Parti, s. 150.
13- Aktaş, C., age, s.149.
14- Tekeli, Ş., Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat, s. 209-210.
15- Aktaş, C., age, s. 172-173.
16- Aktaş, C., age, s. 220.
17- Oran, B., Atatürk Milliyetçiliği, sh. 187.

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

edilen bir siyasal yapıya karşılık (Cumhurbaşkanı, parlamento, hükümet,vb. gibi) başkanlık mekanizmasını halkın belirlediği bir sisteme vurgu yapmaktadır. Şüphesiz bu durum önemsiz değildir; ancak çağdaşlaşmanın tüm alanlarında olduğu gibi siyasal hayatta da etkin olan (kılık, kıyafet vb. gibi) şekilci kalmaktadır.

Gerçi Türkiye'de Cumhuriyet, bir devlet şekli olarak kabulü yanında bunun **demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti** olduğu anayasada yer almaktadır. Ancak bir içerik gibi gözüken bu ilkeler halk eksenli olmaktan çok, **seçkinci** bir özle doldurulagelmiştir. Onun içindir ki bu sosyal devlette halkın en doğal talebi olan başörtüsü sorunu seçkinlerin siyasal tavrından çıkarılıp hukukun çerçevesi içinde çözülememektedir. Halkın seçtiklerinin çıkardığı yasa (1547/17) bir kesim seçkin tarafından göz ardı edilince yürütme makamındaki hükümetin eli ermemektedir. Buradan çıkarılabilecek bir sonuç, bir siyasal sistemin sloganlarla değil, kazandığı içerikle ele alınması gerektiğidir. Ne var ki söz konusu içeriksizliği 75. yıl kutlamalarında da yeterince gözlemlemekteyiz.

75. YIL KUTLAMALARININ ORTAYA KOYDUĞU GERÇEK

75. yıl kutlamaları yukarıda da açıklamaya çahştığımız olumsuz tabloyu gayet net bir biçimde vermektedir. Resmi yetkili zevat, cumhuriyet'in içeriğiyle ilgili olmayan, anlamlı da bulunmayan beyan ve sloganlarla işi götürmeye çalışmaktadır. Mesela başbakan bazı eksikliklerin bulunduğunu söylemekte, ancak bunların hangi türden olduğunu belirtmemektedir. Gerçekten bunlar ekonomik/sınai bazı girişimlerse, fazlaca önemli değil, zamanla tamamlanacağı söylenebilir; ama bu eksikler, sosyal/politik alanlarla ilgili ise ve hele toplumsal kazanımların geriye gitmesi, halkın elinden alınması anlamına geliyorsa bu, basit beyanlarla geçiştirilecek bir "eksik" değildir. Yine devletin zirvesindeki kişi her gün (sağlık ocağı, dersane, otel, vb. gibi) bir düzine kadar kurum ve kuruluşun açılında "işte cumhuriyet!" demekte, ama burada asıl **Cumhuriyetlik** işin vurgusuna hiç yaklaşılmamaktadır.

Söz konusu içeriksizliğin en belirgin örneklerinden birisi Cumhuriyet'in teknolojiyle özdeşleştirilmiş olmasıdır. Vakıa bu konuda seçilen bir argüman-

75. yıl kutlamaları kendimize has geliştirdiğimiz toplumsal başarılarla paralelleştirilmediği gibi halka karşı gizlice bir alternatiflik de buna eşlik etmektedir. Cumhuriyet, ya Bethoven'in 9. Senfonisi gibi, üretimi bize ait olmayan bir müzik parçası ile, ya da zımnen Cumhuriyeti 10 yaşında 25 milyon nüfuslu demografik özelliğe sahip bir siyasal yapı olarak algılamamız telkin edilmekte, her haliyle 75 yılı kapsamayan bir imajın altı çizilmektedir.

da "*Cumhuriyet olmasaydı hala kağnı gıcırtıları dinleyecektik*" deniyor. Halbuki bir siyasal rejimin asıl alanı teknolojik gelişmeler değildir. Çünkü sınai/teknolojik gelişmeler bir kültürleşme süreci içinde ve cumhuriyet dışı en total siyasal sistemlerle de gerçekleşebilecek bir şeydir ki bunun yer yüzünde pek çok örneği vardır. Cumhuriyet gibi bir siyasal sistemi vurgulayan asıl alan, sosyal/politik konularda gelinen noktalardır. Üstelik birincisi büyük çapta halkın omuzlamasıyla olabilecek bir şeydir, halbuki ikincisi ülkedeki seçkinlerin kapasitesine, yetenek ve basiretlerine bağlıdır.

Denebilir ki halk kendi üzerine düşeni büyük çapta yerine getirmektedir. Son zamanlarda ekonomik kalkınmanın, sanayileşmenin dinamiklerini de yakalamış görünüyor. Bir monarşiden çıkmış olmasına rağmen siyasal katılıma önem vermekte, eğitim ve öğretime büyük bir özlem duymakta, vs. Ama ülkeyi gönlünce yönetmek isteyen seçkinler eğitimde, siyasette, ekonomide Anadolu insanının önünü kesmeye, oluşturdukları bir kast sistemiyle ve sıradan bahanelerle halkı kurumlardan tecrit etmeye çalışmaktadırlar. Böylece de toplumun geniş bir kesiminin dışlandığı, devlet bağlantılı çetelerin (yer yer legal görevlilerle işbirliği yaparak) cirit attığı, insan haklarının ihlal edildiği; dini, toplumsal değerlerin,

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

halkın gönül verdiği kurumların töhmet altında tutulduğu, hükümet ve parlamentonun etkisiz hale getirilip, hukukun siyasallaştırıldığı, ekonomik gelir dağılımının her geçen gün bozulduğu, demografik yapının paramparça edildiği bir olumsuz dönem yaşamaktayız. Siyasal etkinlik ve başarı bu tablonun olmamasını gerektiriyordu. Yani yetkililerin göğsünü gererek konuşabileceği alanlar bunlardı. Ne yazık ki Cumhuriyetin 75. yılı böylesi bir siyasal tablo içinde kutlanmaktadır.

Dahası 75. yıl kutlamaları kendimize has getirdiğimiz toplumsal başarılarla paralelleştirilmediği gibi halka karşı gizlice bir alternatiflik de buna eşlik etmektedir. Cumhuriyet, ya Bethoven'in 9. Senfonisi gibi, üretimi bize ait olmayan bir müzik parçası ile, ya da zımnen Cumhuriyeti 10 yaşında 25 milyon nüfuslu demografik özelliğe sahip bir siyasal yapı olarak algılamamız telkin edilmekte, her haliyle 75 yılı kapsamayan bir imajın altı çizilmektedir. Onun içindir ki bir geçiş dönemi marşı olan (ve dönemi için anlamlı sayılan) 10. Yıl Marşı, 75. yıl için kullanılmaktadır. Bethoven'in senfonisiyle ise, her alana hakim olan şekilcilik siyasetin doruk noktasında kendini göstermektedir.

Esasen bu şekilcilik, eğitim, hukuk ve benzeri bütün alanlarda kendini hissettirmekte, kaynağını kendi dinamiklerinin dışında bulan basit bir formalizme kurban edilmektedirler. Mesela hukuken mahkum edilecek birisine önce hüküm verilmekte, sonra gerekçeleri bulunmaktadır. Muhakemeye dayanak yapılan söz veya eylem birlik çağrısında bulunsa bile vurmak ve sonuç almak için bölücülük ile itham edilebilmektedir. Eğitimde yapılan operasyonlar ülke insanını bir karamsarlığa sürüklemiş, kurum moral desteğini büyük çapta yitirmiştir.

Bugün hür düşüncenin kalesi olması gereken üniversiteler, bir siyasallığa kurban edilip öğrenci, öğretim elemanı ve yöneticileriyle basit bahanelerle sindirilmeye çalışılmakta, ortaçağ karanlığı edebiyatını diline pelesenk edenlerce adım adım bir **skolastizme** doğru götürülmektedir. Unutulmamalıdır ki skolastizm bir din türü değil, resmi öğretiden başka bütün düşünce ve eylem yollarını kapayan bir zihniyet tipidir. Yine unutulmamalıdır ki bütün bunların gerisinde bu süreci yaşatanların, sistemin dayandığı temel olgulara/değerlere yeterince inanıp güvenmemesi yatmaktadır.

AKSAMALARIN NEDENLERİ VE SONUÇ

Şüphesiz Cumhuriyet gibi bir siyasal sistemin, özüne uygun pratikleri gerçek anlamda bir sosyal devlet anlayışıyla mümkündür. Daha önceki yazılarımızda da söz ettiğimiz gibi sosyal devlet, bizim anayasamızda yazdığı ve genel olarak da eğitim, sağlık gibi hizmetleri veren devlet demek değildir. Esasen en total siyasal yapı bunları karşılamakla görevlidir. Asıl sosyal devlet, öznesi toplum olan ve ona göre değişip dönüşebilen devlet yapısıdır. Bu haliyle de sosyal devlet, bir seçkinci ve onun ideolojisi çevresinde dönen siyasal devletin tam da karşı kutbunda yer almaktadır. Dolayısiyle siyasal devlet geniş anlamda bir Cumhuriyet anlayışına ters düşmektedir.

Ülkemizde bir siyasal devlet anlayışı hakimdir ve devleti tekelinde gören bir etkin seçkinci çevrenin gayretiyle bunun dozajı gittikçe artmaktadır. Hatta bunlar açık bir biçimde kapsamlı bir operasyonla halk genelini siyasi hayattan uzaklaştırmaya çalışmaktadırlar. Bu etkin çevrelerin en belirginleri olarak başta askeri ve sivil bürokrasi olmak üzere, yüksek yargı organlarının başkanları, siyasal partilerin üst örgütsel yapıları, medyanın önemli bir kısmı, büyük ekonomik girişimcilerin bir kesimi, işçi işveren ve esnaf örgütlerinin merkezi yapıları sıralanabilir. Bunlar gerilerindeki halk katlarının hilafına çağdaş sivil misyonlarını yerine getirmeden, devletin rantını paylaşma pahasına bir siyasal devletçilik rolünü oynamakta ve Cumhuriyetin önünü tıkamaktadırlar. İşin ilginci et-kemik gibi birbirleriyle içiçe olan cumhuriyetle demokrasi arasında bir ayırım yaparak demokrasiye rağmen Cumhuriyete sahip çıktıklarını söylemekte, zaman zaman zaman da müdahalelerde bulunmaktadırlar. Her müdahale de onda derin yaralar açmaktadır. İşte 75. yıl böylesi bir ortamda idrak edilmiştir.

Bütün bunlardan sonra denebilir ki Cumhuriyet'in 75. yılına, temel espirisine uygun bir kutlama düzeyinde girilememiştir. Ancak Cumhuriyet açısından gelecek yıllara yine de umutla bakabiliriz. Çünkü çağdaş gelişmenin yönü seçkinci yapıların aşılması istikametindedir. Bu çerçevede Cumhuriyet'in gelecekteki garantisi de bazı kesimlerin, onun bir türlü rüşdüne ermesine fırsat vermeyen koruma ve kollamaları değil, bütün bir toplumun ona duyduğu derin güven ve saygıdır. Bir kurumu yaşatacak herhalde topyekün toplumun bu saygı ve güveninden daha büyük bir garantisi olamaz. ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

75. YIL VE COŞKU

Cumhuriyetin 75. yılı kutlamalarına 38 trilyon para harcanacak.

Cumhurbaşkanı coşkulu kalabalıklar istiyor.

Devlet bakanı Eyüp Aşık ile mafya lideri Alaaddin Çakıcı arasındaki konuşma kasetini yayınlıyoruz.

İşadamı Korkmaz Yiğit'le Alaaddin Çakıcı arasındaki konuşma kasetini yayınlıyoruz.

Eyüp Aşık bakanlık ve milletvekilliğinden istifa etti.

Korkmaz Yiğit medyadan çekilme kararı aldı.

Bir başka mafya lideri Kürşat Yılmaz kendisi için özel af çıkarılması halinde bütün kirli işlerin, vereceği ifade ile açığa çıkacağını söyledi.

28 Şubatın emekli generalleri adları şaiblerle anılmaya başlanan holdinglerde çalışmaya devam ediyor.

Cumhurbaşkanı 75. yıl törenlerinde coşkulu kalabalıklar istiyor.

Türkiye Cumhuriyetinin Başbakanı, bir partinin 450 milletvekilini elde edecek oy çokluğuyla bile parlamentoya gelse yine de iktidar yapılmayacağını söylüyor.

Türkiye Cumhuriyetinin Cumhurbaşkanı coşkulu törenler istiyor.

Gaziantep'te baklava çalan çocuklara 8 yıl cezayı yargıtay onaylıyor.

Ümraniye'de tinerci kimsesiz sokak cocukları bir öğretmeni öldürüyor.

İş Bankası'nı 150 milyon dolar dolandıran Erol Evcil yurt dışında.

Üniversite önlerinde her gün başörtülü öğrenciler demir kapılar arkasından içeriye bakıyorlar. Anlayamadığımız, tutuklu olanlar kampüs içindekiler mi yoksa dışındakiler mi?

Asıl uğraş alanları olan bilimsel sahada hiç varlıklarını duymadığımız öğretim üyeleri bilimsel alanda değil, öğrencileri karşısında özgürlükleri kısıtlamada şahlanacaklarını ilan ediyor.

Cumhurbaşkanı coşkulu törenler istiyor.

Ürününü ofise teslim ettiği halde parasını alamayan çiftçi isyan ediyor. Bunu fırsat bilen tüccar, ürünü gerçek fiyatın çok altında ucuza kapatıyor.

Hükümet krizin etkisini azaltmak için bankalara 900 trilyon aktarıyor.

Hükümet memur maaşlarını dengeleri bozmamak için % 25'lerde tutuyor. **Ve Cumhurbaşanımız coşkulu kalabalıklar istiyor.**

Bir ilkokulun öğrencileri öğretmenleri olmadığı için gözyaşı döküyor. Veliler gittikleri Milli Eğitim Müdürlüğü'nde yetkililer tarafından kapılar kapatılarak içeri alınmıyor, muhatap kabul edilip görüşülmüyor.

Bir Pazar günü yüzbinlerce insan sokaklara dökülüyor ve nezih bir gösteri sergiliyor. Kibarca bizi anlayın diyor. Yedi yaşından yetmiş yaşına kadar bu uyarıya katılanlar hiç kimseye zarar vermeden elele tutuşuyor ve tarihe kayıt düşüyorlar: "Amacımız üzüm yemek; çocuklarımızı vergisini bizim de vererek yaptırdığımız okullarımıza alın. Maaşlarınızda bizim de payımız var, bunu bize yapamazsınız". Güzel insanların güzel eylemi kendilerine yakışan şekilde bitiyor, ama umutları bitmiyor. Cumhuriyet halka dayanan "Cumhu"run rejimiyse eğer, "işte biz halk olarak isteğimizi gösterdik, mutlaka anlaşılır de-

Ekrem ÖZKAYA

niyor.

Cumhurbaşkanı bu sesi anlamıyor, ama coşkulu kalabalıklar istiyor.

Her gün ekranlara ülke bütünlüğünü korumak üzere verdiğimiz şehitler, şehit anaları, bacıları geliyor. Çoğunluğunun başı örtülü, yürekleri yanan bu insanların. Ama aynı şehitlerin anaları, bacıları şehit oldukları askeri kışlalara, son dönemlerde kışlalaşan üniversitelere bölücülük yaptıkları, Cumhuriyet düşmanı oldukları gerekçesiyle alınmıyor.

Ülkenin son otuz yılında rol oynamış ve bu insanların oyuyla altı defa gidip yedi kez geri gelerek ayakta kalmış *Cumhurbaşkanı bu çelişkiyi görmezden geliyor,* **ama coşkulu kalabalıklar istiyor.**

Oysa yöneticilerimiz ülkemizi hukuk çerçevesinde çetesiz, yolsuzluklara göz yummadan yönetseler; insanımızı aşsız, ekmeksiz, kanunsuz ve öğretmensiz bırakmasalar; insanımızın inancına, iradesine ve kişiliğine saygı gösterseler, ısmarlama kalabalıklara, emirle kotarılmaya çalışılan coşkulara ne gerek. Kurgusal kalabalığa gerek yok. Öncelikle coşku duyulacak bir ülke yaratılsın. Bu millet başarıyı coşkuyla kutlamasını, kendini utandırmayanları takdir etmesini çok iyi biliyor. Örnek mi? Kazanılan kupa ve milli maçlar sonrası sokağa dökülen insanlara hangi yetkili emir veriyor!

Evet sayın Cumhurbaşkanım, öncelikle özgür ve coşku duyulacak bir ülke istiyoruz. Siz bu ülkeyi yaratın, coşkulu kalabalık bu milletin boyun borcudur. Yoksa çetelerin kol gezdiği, özgürlüklerin kısıtlandığı, halk iradesinin hiçe sayıldığı bir yönetimin/ dönemin liderliğini yaparken coşkulu kalabalık beklemeye hakkınız yok.

Pireler rahatsız olmasın diye

İSMAİL HAKKI

Türk halkına ne oldu böyle? Niye ondan bihaberim? Yoksa ben halktan kopuk bir tenvirat yazarı mıyım?

Cumartesi evde oturdum. Sadece bir gün dışarı çıkmadım. Ertesi sabah 75. yıl coşkusuyla uyandım. Şöyle kafamı pencereden dışarı uzattım.

Oh be, cumhuriyet havası ne güzel, biraz egzoz gazı, biraz da Kurbağalıdere kokusu karışmış ama olsun, deyip mahmur mahmur gerindim.

Sonra ne göreyim? Bizim halk kılık değiştirmiş. Hepsi haki giymiş. Üstelik siperli şapka takmış.

Allah Allah, bu yıl moda haki de ben mi ıskaladım, keşke Naomi'nin orasına burasına bakacağıma giysilerine dikkat etseydim, diyordum ki arkadan gelenler imdada yetişti.

Neyse ki haki giymeyenler de vardı. Ama onların da hem boyu, hem yaşı küçülmüştü. Millet bir nevi ilkokul öğrencisi kılığına bürünmüştü.

Yoksa bu yıl ikinci moda da minyon tiplilik mi? İyi de sübyan manken Duygu Dikmenoğlu da olmasa bizde hiç minyon bulunmuyor ki!

Açık söyleyeyim, bu 75. yıl yürüyüşü yüzünden benim canım sıkıldı. Hastalık hastası oldum. İçimden, acaba ben renk körü oldum da sadece hakiyi mi seçebiliyorum, diye geçti.

Aslında renk körlüğüne fit olacağım ama 75. yıl diye İstanbul sokaklarında yuruyen Türk halkını çocuk kılığında görmeme ne demeli? Ama literatürde 'milleti bücür görme' diye bir hastalık yok ki!

Allah'tan ertesi sabah gazeteleri okudum da moralim düzeldi. Meğer askerle halk iç içeymiş.

Ama halk milleti (saatler geri alındığı halde) sabah sabah uyanamadığından, vekâleten sadece ilkokul öğrencilerini göndermiş.

Bu erken kalkma hikâyesi zaten oldum bittim başa beladır. İşte yürüyüş düzenleme komitesi bu sorunu pas geçmiştir.

Halbuki Türkiye'de karga bokunu yemeden sadece iki millet kalkar. Bunlardan birincisi askerler ise öteki de biçare ilkokul öğrencileridir.

Geri kalan zevat, erken kalktım işime, şeker kattım aşıma, şiarından bihaberdir.

Peki, bu durumda kötümser mi olmalı? Yani "Organizasyon fena çuvalladı. Sivas'ta Madımak Oteli'nin önünde toplananlar bunlardan daha fazlaydı. Cafer tez bez getirsin. Bu millet adam olmaz, baksana, bir cumhuriyet yürüyüşüne bile katılmıyor" mu demeli?

Yok! Tersine, bence bunu, halkın cumhuriyete olan güvenine vermeli. Yani halk pazar sabahı evden çıkmayarak, yan gelip yatarak şunu demek istedi:

"Cumhuriyet zaten emin ellerde. Asker de yeddiemin gibi. Zaten ben horul horul uyayamayacaksam niye vergilerimle onu beşleyeyim'ki? Bir de niye ben sabahın köründe sokağa çıkıp şeyimde uçuşan pireleri rahatsız edeyim ki?"

SON OSMANLIDAN BAŞLAYARAK BAKALIM

Bir tarafta, haklı mı haksız mı bilemediğimiz *"Gâvur Padişah"* söylentili 2. Mahmut ve İslam gayretleri zayıflamış idarecileriyle son Osmanlı; diğer tarafta modernist komplekssiler. Ayrıca materyalistler batı hayranlığıyla hilafet merkezinde at oynatırken, olan bitenlerden habersiz görülen geniş halk kitleleri...

Böylesi bir ortamda, Allah razı olsun, Mehmet Akif'ler ve Said-i Kürdiler (Nursi) ve benzeri kahraman müslümanlardan başka ortalarda kimseler görülmez olmuştu. Müstağripler İslam'dan şüpheye düşürmeye hala devam ediyor, karma bir din özlemini çektirip duruyorlardı. Batıda Hristiyanlığa biçilen don İslam'a giydirilmek isteniyordu. Sanki İslam'ın sistem olarak noksanı varmış gibi telkinlerle işe başlanıyor, zihinlere iblisane vesveseler veriliyordu.

Oysa İslâm, dünya görüşü olarak da mükemmel bir dindir. Onda bir noksan aramak, ilmi bir temele oturmamış kısır beyinlere mahsustur. İslam senteze ihtiyacı olmayan yegane mükmil bir tezdir. Selim bir akılla düşünenler bu yüce teze ulaşabilir; doğru düşünmesini bilmeyen modernistler paradokslardan kurtulamazlar. Antitezlerden medet umar olanlar, *"Haramda şifa yoktur"* esasını anlamamışlardır.

Bütün bunları idrak edemeyen kesif bir kitleyi tanıdığından mı, yoksa zayıflayan imparatorluğun güçsüzlüğünü gördüklerinden midir, nedir? Güya kayırmak için pek çok reçeteler sunmaya başlayan batılılar da ortaya çıkmış bulunuyorlar.

Bu cümleden olarak, ateist A. Comte, Reşit Paşa'ya mektup yazarak, icat(?) ettiği sözde insanlık dininin "pozitivizm ilmihali"ni kabul edip kurtulmasını isteyecek kadar küstahlaşma cesaretini kendinde bulmuştu.

Söz konusu toplumun devrimcisi hırçın laik Ali Süvai, şairi mürted Tevfik Fikret, sosyoloğu teslisçi Ziya Gökalp, müçtehid taslağı Dr. Abdullah Cevdet, romancısı Halide Edip, sanatkârı sarhoş Neyzen Tevfik... Başbakanı İslam bilmez sadrazam Talat Paşa, padişahı aciz Sultan Reşad olan bir camiadır son Osmanlı alemi.

Ta başlarda, XVI. yüzyıllarda, İmam Birgivi gibi alimlerini, XVII.

Said ÇEKMEGİL

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

yüzyıllardaki kadızadeler hareketini gereği gibi dikkate almayan bir refah toplumu, işte gelip bugünlere çatmış bulunuyor.

Gayretli fakat, vazifelerini yapmak cehtinden başka dayanaklarını göremediğimiz kahraman müslümanlar boş durmuyor; çalışıyorlar. Ancak ne var ki, Ziya Paşa'nın mısralarında acı acı feryatlarına şahit olduğumuz bir ahval içerisinde, artık miadı dolmuş görünen liyakatsız bir hilafeti uyarıp, kişilikli bir silkinişe geçiremiyorlar.

Netice olan olmuş; koca bir imparatorluk, kendi yetiştirdiklerinin eliyle yıkılıp tarihe geçmiştir.

Zenginliğin düşürdüğü refahı besleyen mistik bir sarhoşluktan ayıktırmak, öyle palyatif ıslahatlarla, yamalı tanzimatlarla olacak işlerden değildi. Olmamıştı işte.

Köklü bir zihniyet inkılabını gerektiren şahsiyetli bir silkinişin düşünülmüş olması, topluma ihtiyaç olarak verilmemiş olduğu anlaşılıyor. Münferit düşünceler olmuşsa bile cemiyetin geniş kesimlerinde makes bulamamıştır.

Yakup Kadri'nin romanlarına malzeme olan paşalar; Kâmil paşalar veya kâmil olmayan paşalar, aciz padişahlar, birbirini kırıp geçiren komiteci fırkalar hangi düşünce tıkanıklığının açmazlarında dolanıp duranların filimleriydi?

Hazırladıkları kanunnamelerine; Mecelle'ye faiz yasağı koymayan Cevdet Paşalar gibi ilim adamları; Mehmet Akif'in ifadesiyle: "...Hele ilmiye bayağıdan da aşağı bir turşu/ Bab-ı Fetva denilen daire ümmi koğuşu/...Üdebamız hele gayetle bayağı mahlukât/Halkı irşad edecek öyle mi bunlar? Heyhat.." Batıcılara, mesela Ernest Renan gibi mürtetlere cevap yetiştirmek için uğraşırken, sevdiği İslamiyet'e gereği gibi eğilmeyen Namık Kemal'ler ve hepsi de çar-naçar müstehak olunmuş akıbete doğru yuvarlanmaktadır..

"İslâm Dünyası niçin ilerlemiyor" diye risaleler kaleme alan, son Osmanlı sadrazamlarından (Başbakan) Said Halim Paşa, şöyle bir manzara çiziyor: "Görülüyor ki (diyor), İslâm dünyasının her tarafında halk ile aydınlar tabakası arasında doldurulmasına imkan olmayan bir uçurum vardır."

Bu hali gören batılılar ve batı hayranı mustağripler İslam'ı suçlamaya başlamış bulunuyorlar. Ziya Paşa bir tercii bendinde: "İslam imiş devlete pâbendi terakki/Evel yoğidi işbu rivayet yeni çıktı" diye yakınır.

Hazırladıkları kanunnamelerine; Mecelle'ye faiz yasağı koymayan Cevdet Paşalar gibi ilim adamları; Mehmet Akif'in ifadesiyle: "...Hele ilmiye bayağıdan da aşağı bir turşu/ Bab-ı Fetva denilen daire ümmi koğuşu/...Üdebamız hele gayetle bayağı mahlukât/Halkı irşad edecek öyle mi bunlar? Heyhat.."

Aslında son Osmanlı'nın hali pür melali kendi entellektüelleri arasında da tenkitlere uğrar haldedir. Mesela bir tercii bendde şöyle deniyor: "Milleti İslâmda evvelki gayret kalmamış/Eski iffet, eski namus, eski himmet kalmamış/Hasılı ahlak bitmiş; mülkü millet kalmamış/ Derde uğrar kim sadakat itse elbet devlete/ İstikamet (doğruluk) mahzı cinnettir, bu mülkü millete.."

Ve devam ediyor:" ..Her musibet milleti İslâm'a olmuş munhasır (mahsus)./ Devletin üssü esasın (temel esasını) din ederken mustakir (kararlı)/kimseler İslamı istihbaba (sahabet etmeğe) olmaz muktedir.."

Öyle bir ortam ki, tercii bendde de şu dizeler var:".. Milyonla çalan izzette şerefyaz/Bir kaç kuruşun mürtekibi cayı (yeri) kürektir/İmam ile din akçedir erbabı gınâda (refah erbabı zenginde).. /Afv ile mübeşşer midir (müjdelenmiş midir) ashabı meratip (iktidar sahiplerinin arkadaşları)/ Kanuni ceza acize (güçsüze) mi has demektir..."

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

İşte yüzlerce şehadetler arasında bir kaç tesbit. Yeni Osmanlılar Cemiyetine, Jön Türklerin samimi veya çıkarcı gayretlerine rağmen manzara bu.. Bu hoş olmayan haller, sanki gayr-ı müslim batılılarda her şekliyle yokmuş gibi -zaten pek çok çirkinlikler onlardan İslam alemine geçmiş- aksamaları müslümanlığa bağlayan gericiler, "Din terakkiye manidir" cehaletini sergiler olmuşlar ve oluyorlar da..

Bunları Ziya Paşa şiirleriyle şöyle red eder: "İsnadı taassub olunur merdi gayyura/Dinsizlere tevcihi reviyet (düşünürlük atfetmek) yeni çıktı/ İslâm imiş devlete pâbendi terakki/ Evvel yoğidi işbu rivayet yeni çıktı/Milliyeti nisyan ederek (unutarak) her işimizde/Efkârı frenge (Batı fikirlerine) tebaiyyet (uymak) yeni çıktı..."

Bu çöküş durumunu hisseden, üzülen Osmanlı entellektüelleri de olmamış değil. Yeni Osmanlılar ismi altında silkinme çabalarına girenlerden bazıları "Londra'da 1868'de Hürriyet adında" haftalık Türkçe bir gazete çıkarmışlar. "Devlet-i Osmaniyenin selamet ve" faydasına meccanen, "Yalnız posta ücreti' alınır diye yayınlanıyor. Daha önce, "Muhbir (adlı bir gazete) de Paris'te çıkarılıyor."

Bunları Ziya Paşa şiirleriyle şöyle red eder: "İsnadı taassub olunur merdi gayyura/Dinsizlere tevcihi reviyet (düşünürlük atfetmek) yeni çıktı/ İslâm imiş devlete pâbendi terakki/ Evvel yoğidi işbu rivayet yeni çıktı/Milliyeti nisyan ederek (unutarak) her işimizde/Efkârı frenge (Batı fikirlerine) tebaiyyet (uymak) yeni çıktı..."

Takva nedir anlamaz görünen Ali ve Fuad gibi Paşalar bir tarafta; dinlerini Hind, Şaman ve Yunan mistisizminden ayırıp seçemeyen gizemli paşalar; padişahlar diğer tarafta bir hercü merc başını almış gidiyor.

Mesela bakınız, şeyhine "Bütün canlara ruh ve hayat veren" diye yazan halifenin döneminden gelen, Şam'a vali olarak yollanan bir paşaya nazar ediniz: Adam aynı zamanda şairdir de. Müderris (eğitim görevlisi) İsmail Hikmet diyor ki: Bu paşa "Şamda (vali) iken, Muhyiddini Arabi türbesini tamir ettirmiş, o münasebetle de şu parçayı yazmış, "...Hatimi ehli vilayettir. "demiş.

Şair işte, "..her vadide hakikaten ifrata düşerler (26/225."... Hakikaten "yapmayacakları şeyleri söyler"ler (26/226). "Şairler(e), onlara da sapıklar uyarlar" (26/224). Tabii zakirler, "haksızlıklara uğrayanların" karşılık vermeleri; hakkı söylemeleri müstesna (26/227).

Gel gör ki, işte bu şair Paşa da Muhyiddini Arabi'ye 'hatemül evliya' diyenlere katılmak gibi bilmezlikler sergileyerek böyle söylemiş. Düşünmemiş ki, Yüce Yaratıcı Nebi'lerin sonuncusunu bildirmiş (33/40). Ama evliyaullahın sonuncusunu bildirmemiş. Muhyiddini Arabi'den sonra Allah velileri, Yani evliyaullah gelmemiş mi? Ya da kıyamete kadar dünyada, Allah'ın velilerinin daima var olabileceğini hiç mi düşünmemiş?

Dikkat edilirse, artık İslâm alemi, ülkelere adalet ve fazilet götüren fetih hamleleriyle izzet getiren değil; tedafii korunmaların ezikliğini yaşamaktadır.

Fiziğiyle pehlivan, zihniyetiyle yavan Abdülaziz'ler gibi liderlerin güdümündeki toplumun akıbeti er veya geç böyle olacaktı ve oldu.

Onlar bir kavimdi gelip geçti (2/134). İçlerinde güzel müminler de vardı; elbette günahkâr müslümanlar da vardı. Ecirlerini biz değil Rabbi Rahimimiz verecek. Bize düşen geçmişlerimizi yermek veya göklere çıkarmak değil; olanlardan ibret almak, olacaklara karşı tedbirli bulunmak, dini Allah'a has kılmaktır.

Bütün müslümanları günah ve sevaplarıyla selamlamayı düşünüyorum. ■

PDF compression, OCR, web optimization using a watermarked evaluation copy of CVISION PDFCompressor

TOPLUMUN BEKLENTİSİ DAHA ETKİN BİR PARLAMENTO

M. Emin GÖKSU

Türkiye'nin siyasal gündemi sürekli ve hayret verici bir biçimde değişiyor. Seçime çok az bir zaman kalmasına rağmen yapılabileceğine hala şüphe ile bakılıyor. Her neyse seçimler büyük bir ihtimalle yapılacak ve 19 Nisan sabahı (mahalli yöneticilerin yanında) parlamentonun en azından yarısı yenilenmiş olacaktır.

Günümüzdeki bütün anayasal sistemler için aynı olmakla birlikte, bir geleneksel sistem anlayışından modern bir siyaset yapısına geçen (daha doğrusu hedefi bu olan) Türkiye açısından parlamento daha büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü parlamento yeni yapılanmanın merkezi olarak göreve başlamış; Büyük Taarruz gibi askeri kararlardan, sosyal ekonomik icraatlara kadar, sırf yasama değil, yürütme işlemlerine de nezaret etmiştir. Toplum da belki de geleneksel kültüründeki şura ve istişare gibi değer yargılarına denk düşmesinden dolayı onu yürekten kabullenmiştir.

Ne var ki parlamento uzun bir zamandır etkinliğini kaybetme süreci yaşamaktadır. Bu sürece katılan etkenlerin bir kısmı sistemin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanırken, bir kısmı parlamento üzerinde oluşturulan yapılanmalar ve müdahalelere dayanmaktadır. Yani bunların bir kısmı dünyanın konjonktürel gelişmesiyle ilgili iken diğer bir kısmı bizim kendimize has bulunmaktadır. Aşağıda söz konusu edileceği üzere bazı Batı ülkelerinde parlamentonun yetkilerinin sınırlandırılmasında yararlar görülmüştür. Ama unutulmamalıdır ki bu sınırlamalar genelde sistemin unsurları arasında bir dengeleşim olarak ortaya çıkmakta, buna karşılık ülkemizin şartları bir hayli farklılıklar arzetmektedir. Kısacası Türkiye'de parlamento güçlü olmak, toplumu sıkıntısızca temsil etmek, problemlerin üzerine tam yetkiyle gitmek durumundadır.

Maalesef parlamentomuz geçen dönem açık ya da üstü örtük müdahalelerle kötü bir dönem geçirmiş, belirlediği hükümet alaşağı edilmiş, sebebiyet verilen kombinezonlarla atama hükümetler oluşturulmuş, günlerce irtica yasaları gibi toplumsal hiçbir temeli ve gerçekliği bulunmayan yasalar çıkarmaya zorlanmış, sonuç olarak da parlamento, toplumsal etkinliği bakımından bir zaafiyet dönemi yaşamıştır.

Bu bakımdan parlamento önümüzdeki dönemde, sadece üyelerini yenilemekle kalmamalı, kendisini de kurumsal olarak yenileyebilmelidir. İşte biz bu yazımızda, siyasal hayatımızda parlamentonun yeri, kurumsal etkinliği, onu halkın beklentileri dışına çıkarıp itibar kaybına

uğratan nedenleri kısaca açıklamak, bu çerçevede yapılması gerekenlere işaret etmek istiyoruz. Seçimler ister zamanında yapılsın, isterse geciktirilsin, güncelliğini kaybetmeyecek olan bu sorunun ele alınmasında yarar vardır. Konuyu daha anlaşılır kılabilmek için hemen her konuda yaptığımız gibi önce parlamentonun Batı'daki tarihsel gelişimine ve günümüzdeki en önemli sorunlarına kısaca bir göz gezdirmek, sonra da ülkemizdeki durumu ele almak uygun olacaktır.

1923 yılı, ilk seçimler. Sayım merkezine deveyle taşınan seçim sandıkları.

BATIDA PARLAMENTONUN TARİHSEL GELİŞİMİ

En azından iki yüzyıldır modern siyasal yapılanmaları nitelendiren temel kavramlardan birisi "parlamenter sistem" dir. Parlamenter sistem kısaca "yasama ve yürütme arasında yumuşak bir güç ayrılığı, denge ve işbirliği kuran yöntem biçimi" demektir. Bu sistem, derin felsefi analizlerden, incelikli teorik kurgulardan çok pratiklerin bir ürünüdür ve temelinde "parlamento" (genel/global toplum düzeyinde oluşmuş bir meclis) bulunmaktadır.

Batıdaki parlamentoların oluşmasının başlangıcı 16.yüzyıla kadar geriye götürülebilir ve genel olarak kralların kişisel iktidarlarına karşı halkı temsil eden, demokratik bir kurum olduğu söylenebilir. Prensip olarak da iktidarın "yasama" ve "yürütme" olarak ikiye ayrılıp, yasamanın krallardan alınması ve toplum adına karar verecek bir mekanizmaya devredilmesi esasına dayanmaktadır. Daha sonra bu yürütme, yine parlamento ile irtibatlı "hükümet/kabine" adı verilen örgütsel yapılara bırakılmıştır.

Parlamentolar genelde, belki de yürütme organlarına (mesela krallara karşı) halkın insiyatifini temsil ettiğinden dolayı çoğukere yürütmeye kaşı güçlü kılınmaya çalışılmış, onun öncelenmesi uzun zaman ana hedef kabul edilmiştir. Ne var ki 20. yüzyıla gelindiğinde yürütmenin (bir başka deyişle hükümetlerin) parlamento karşısındaki zayıflığı, yeni bazı sorunlar doğurmuş, bu defa da etkin kararlar alacak ve bunun sorumluluğunu üstlenecek hükümetler çıkarabilmek için parlamentoların sınırlandırılması gerektiği düşüncesi doğmuş ve gerçekten günümüzde pek çok anayasal düzenlemede parlamentoların yetkileri sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Bu ise hesapdışı yeni sorunlar doğurmuştur.

Yürütmenin güçlendirilmesi, bu defa parlamento içi gelişmeler ve bazı konjonktürel şartlar, parlamentoları tahminlerden daha etkisiz hale getirmiştir. Bir kere parlamento içindeki yasama - yürütme ikilemi, kurum içi bir iktidar - muhalefet çelişkisine dönüşmüş, parlamentoda yeteri kadar varlık gösteremediği kanaatına varan muhalefet, parlamento dışı dayanaklar bulma yoluna gitmiş, böylece de bu kurum (daha önceki bir yazımızda ayrıntılı olarak ele aldığımız) daha üstte oluşan bir iktidar seçkinciliğinin gölgesinde kalmıştır.

Özellikle, teknolojik gelişmeler, sosyal devlet

beklentisi, teknokratlara tepki, olağanüstü durumlar, parti disiplinleri, gittikçe artan lider sultasıyla iktidarın kişiselleşmesi, bir başka deyişle seçimle gelen üstü örtük bir yeni krallık sistemi, parlamentoların itibarını bir hayli sarsmıştır. Böylece de halkın siyasete en önemli katılım yolu olan ve içinden yasama, yürütme organları çıkaran, temsilin en somut biçimini oluşturan parlamentolar sıkıntılı bir döneme girmiştir. Başta karar meclisi görevini yerine getiren ve yerine göre devlet başkanı, başbakan, kabine ve üst düzey kurumların yöneticilerini belirleyen parlamentonun pasif hale gelmesini göz önüne getirirsek siyasal hayat için nasıl bir problem doğduğunu anlamakta zorluk çekmeyiz.

Şüphesiz Türkiye'deki parlamenter hayatın, genel deki bu olumsuz gelişmelerden yeterince pay aldığını söyleyebiliriz. Tabi buna ülkemizin kendine has şartları da eklenmelidir. Türkiye'deki yeni siyasal yapı için parlamentonun ifade ettiği anlamın büyüklüğüne karşılık, sistem dışı belirleyiciliklerin daha fazla olması, probleme farklı boyutlar kazandırmaktadır. Ancak asıl soruna geçmeden önce Türkiye'deki parlamenter hayatın tarihsel gelişimine kısaca bir göz gezdirmek yerinde olacaktır.

TÜRKİYE'DE PARLAMENTER SİSTEMİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye'de parlamenter faaliyetin, 1876'da Kanuni Esasi'nin belirlediği (iki kademeli) bir meclis ile başladığı söylenebilir. Ancak Osmanlı'nın sonuna kadar bu meclis aktif olamadı. Osmanlı sonrası yeni siyasal dönem parlamento merkezli olarak gelişti. 1920'de açılan meclis bundan sonra sosyal ve siyasal hayatta aktif bir rol oynadı, Milli Mücadele'yi organize etti, mesela Büyük Taarruza karar verdi, Cumhuriyeti ilan etti. vb.

Bu süreçte parlamento yasamanın da yürütmenin de odağıydı. En üst noktada milletin temsilini ifade ediyordu. Artık hakimiyet millete aitti ve bunun tecelligâhı da parlamentoydu.

Ülkemizdeki parlamento hayatının en önemli sorunu batı dünyasında yaşanagelen ve yukarıda kısaca tasvir ettiğimiz yasama ve yürütme arasındaki çelişki değildi. Siyasal hayatımızda en temel sorunlarımızdan birisi olan seçkinci ve halk etosları arasındaki çelişkide meclisin konumu idi. Bu sorun da ta başlangıçtan kendini hissettirmişti ve Cumhuriyetin ilk yıllarında İlk Meclis feshedilerek İkinci Meclis kurulmuştu (ki bu konu Umran'ın bu sayısında Abdullah Yıldız tarafından ele alınmış olacaktır). Burada bir kere daha belirtelim ki bizim parlamento hayatındaki sıkıntı, yasamanın yürütme ile değil, ikisinin birlikte bir üst iktidar seçkinciliğiyle olan çelişkisidir. Yani bu süreçte yasama organı olan parlamentonun etkisi azaltılıyorsa bunu hükümetler yapmıyor (veya iktidarlar lehine yapılmıyor) aksine bu süreçten iktidarlar da payını almış oluyor.

Bununla birlikte Türkiye'de parlamento, 1960 yılına kadar fiili bir sınırlandırma yaşamamış ve tek dereceli bir meslis yapısı sürmüştür. En önemli sorun da 1950'li yıllardan itibaren başlamış, parlamentoda halk iradesinin daha etkin yansıyabileceği, tam olarak icazet verilmeyen iktidarlara kapı aralayabileceği düşüncesi seçkinleri parlamentoyu sınırlayıcı düzenlemeler yapmaya götürmüştür. 1960 darbesiyle önce parlamento feshedilmiş, içinden çıkardığı Cumhur baş

Yıl 1943, seçim sandıkları bu sefer kamyonla taşınıyor.

kanı, başbakan ve kabine alaşağı edilmiştir. Sonrası için Anayasa Mahkemesi'nin etkinliği, Millet Meclisi'nin üstünde bir kısmı atamalarla oluşturulan Senato, daha üst bir kurul olarak MGK bu amaçla devreye sokulmuş, en azından böylesi bir işlev üstlenmişlerdir. Böylece de parlamentonun egemenlik temsili "kayıtlı- şartlı" hale gelmiştir. Gerçekten de toplumu dizayn etmek isteyen ve sistemi tekelinde gören iktidar seçkinciliği işe hep parlametodan başlamış, bu çerçevede yaklaşık her on yılda bir yapılan müdahalelerin ilk muhatabı da parlamento olmuştur.

1982 Anayasası ile yine tek meclise dönülmüş, ancak 1960 sonrasında devreye sokulan parlamentodaki güç yoğunlaşmasını dağıtma ve frenleme girişimciliği devam etmiştir. Bu amaçla son zamanlarda artan bir yoğunlukla, hükûmet oluşumlarından, yasama konularına, seçimin tarzını belirlemeden, seçimde yer alabilecek partileri tayin etmeye kadar hemen pek çok alanda nihai karar yetkisi bütünüyle parlamentoya bırakılmamaya çalışılmaktadır. Dolayısıyla da parlamento etkinliği sürekli azalmaktadır.

Şüphesiz ülkemizde parlamentonun etkinliğinin azalması belirtildiği gibi sırf dışardan yapılan müdahalelerle ilgili değildir. Bu çok yönlü bir süreçtir ve söz konusu edilen faktör, olayın sadece bir yönünü açıklamaktadır. Yani parlamento geldiği noktada bazı olumsuz işleyen iç dinamiklere de sahiptir, diğer kısıtlayıcılar bunun üzerine oturmaktadır.

Particilik, katı bir disiplin, lider sultası gibi nedenlerle üyelerinin gerçeğin ve hakkaniyetin değil, partice istenen tavrın yanında yer almaları, parlamento içi denklemi iktidar - muhalefet çelişkisine kilitlemiş, muhalefet meclis içinde kendini ifade etmede zorlanınca parlamento dışı kurum ve kuruluşların desteğine yönelmiştir. Daha önemlisi de iktidar olabilmek için arkasındaki halka veya içinde bulunduğu parlamento yerine dıştaki bazı güç merkezlerine yönelip oralardan referans alma düşüncesine kapılmıştır. Böylece de etkisizliğinin somut örneklerini vermiştir. Bu yolla parlamento insiyatifinde gözüken atama hükümetler ortaya çıkmış, yine normal şartlarda temsil ettiği toplumla ilişkisi bakımından yasalaşması mümkün olmayan kurallar (irtica örneğinde olduğu gibi) yasal bir konum kazanabilmiştir.

Türk parlamentosu güçlü olmak zorundadır. Çünkü bizde parlamento başından itibaren merkez konumundadır. Üstelik bu merkez salt siyasallığın değil, toplumsallığın da merkezidir. Onun için de asıl sorun Batı ülkelerinde olduğu gibi yasama - yürütme çelişkisi değil siyasal hayattaki toplumsallığını hakkıyla gösterebilmesidir. Bu açıdan bakıldığında ülkemizde parlamentonun güçlü olmasından doğmuş bir sorun görülmemiş, aksine pasifleştirilmesinin problemleri yaşanmıştır.

MECLİSİN İTİBARI VE TEMSİL SORUNU

Yukarıda da belirtildiği gibi parlamento özellikle 1960 darbesinden beri temsilde bazı sorunlar yaşayagelmiştir ve bunda dışarıdan yapılan müdahalelerin önemli bir payı vardır. Seçim sonuçlarıyla ortaya çıkan ve meclise yansıyan yapıya birilerinin rıza göstermemesi, sandığa bir tekme vurulup meclisin feshedilmesi (üyelerinin Yassıada veya Zincirbozan'a tıkılması) buna verilebilecek açık örneklerdir. Bu tür girişimlerin ortak özelliği, halka, parlamentonun temsilinin sınırlarını göstermiş olmasıdır. Bunların her seferinde parlamentoyla ilişkisi bakımından olumsuz bir etki bıraktığında şüphe yoktur. Çünkü bu ortam objektif bir halk tercihinin peşinen bir istikrarsızlık nedeni sayılabileceği fikrini doğurmuş, tabir caizse halkın üzerinde gizli bir otosansür sistemi işleyegelmiştir.

Öyle gözüküyor ki birileri parlamento ile ilgili olumsuz bir imaj verebilmek üzere bir seri argüman kullanmaktadır. Medyada seyretmekten bıkmış olduğumuz meclisin kavga görüntüleri, devamsızlık söylentileri, kolaylıkla maaşlarını yükseltme teması, kaldırılması istenen "dokunulmazlık zırhı" bunlardan bazılarıdır.

İşin gerçeği tek tek bakıldığında bunlar bütünüyle yanlış ve olmayan şeyler değildir. Bu çerçevede

seviyeyi düşüren kavgalar yapılmakta, bazı milletvekilleri meclise uğramamakta, milletvekili maaşları on dakikalık bir oturumla ve toplumun genel geçim düzeyiyle mütenasip olmayan şekilde yükseltilebilmekte, vekiller fevkalade ekonomik ve sosyal imkanlara sahip kılınmakta ve dolayısıyle birilerinin ona iyi gelir getiren bir meslek ve hatta standardı yüksek bir geçim yolu olarak bakmasına sebep olmakta, yine olmayacak bir yerde dokunulmazlık zırhına bürünülebilmektedir.

Ancak bütün bunların sonuna kadar bir olumsuzluk ve itibarsızlık sebebi sayılması mümkün değildir. Çünkü bu bağlamda parlamento bir tartışma yeridir ve hemen bütün dünyada her zaman etkin bir karar haline gelmese bile onun en önemli işlevi bütün sorunların tartışılmasıdır. Bunun zaman zaman fiili görünümlerinin olması da doğaldır, yeter ki tartışılabilecek şeyler tartışılsın. İşin gerçeği parlamentomuz, sokaktaki insanların konuşup tartıştığı konuların bir kısmını tartışma şansına sahip değildir. Yine birilerinin devamsızlığı kişisel bir etik sorunu olarak görülebilir. Trilyonların iktidar yandaşlarına aktarıldığı bir ortamda maaş artışları da abartılmayabilir. Hele dokunulmazlık konusuna daha bir hassas ölçekler içinde bakılması gerekir. Ülkenin değer, norm ve kurumlarının tepesinden alınıp tersine sürüklendiği bir ortamda milletvekili dokunulmazlığının kaldırılmasının sırf adi suçlardan yargılanması yolunun açılması anlamına gelmediği, yasama ile ilgili görevlerinde de daha dikkatli olması gerektiğine ilişkin bir uyarı niteliği taşıdığı unutulmamalıdır. Esasen dokunulmazlığın kaldırılması tartışmalarının hangi dönemlerde yapıldığına dikkat edilmesi, dokunulmazlığın bitmesinden sonra adi suçların takibinin genelde önemsenmemesi, bu işin yasama görevi ile ilgili olduğu konusunda ipuçları verir. Suçu ne olursa olsun, yargı öncesi enselenerek götürülen milletvekili görüntüsü bu söylediklerimizin hafızalardan silinmeyecek bir argümanıdır.

Bu arada belirtmeliyiz ki meclisin imajına gölge düşüren ve aktivitesini azaltan iç etkenlerden birisi şüphesiz partilerdeki lider sultasıdır. Lider sultası, meclis görüşmelerinde liderin gözüne girmeyi gaye edinen vekil kütleleriyle siparişe uygun, ya hep ya hiç türünden bir oy (görüş) ortaya çıkmaktadır. Bu sağlıksız durumun bir kısmı, her şeyin gittikçe daha teknik hale gelmesi ve parlamenterin konuyu kavrayamaması gibi konjonktürel yapı ile, bir kısmı ise lider baskısı ile açıklanabilir. Lider sultasının aşılabildiği yerlerde parlamenterlerin daha etkin olabileceğinin bir örneğini son dönemlerde yaşadığımız "küskünler" hareketi de göstermiştir. Buradan hareketle parlamentoya giden yolda, merkezden aday belirlemelerin ne kadar kalıcı olumsuzluklara sebep olduğunun altını çizmek istiyoruz. Hatta daha da ötede partilerin son merkeziyetçi aday belirlemeleri, iktidar seçkinciliğinin üstü örtük taleplerini göz önünde bulundurduğu düşüncesini uyandırmaktadır. Gerçekten deneyimli olduğu kadar toplumca sevilen pek çok kişi muhtemelen bu nedenle aday listelerinin dışında kalmıştır.

Bütün bunlara rağmen denebilir ki söz konusu ettiğimiz olumsuz imajları bütünüyle dışarıda birilerine ciro etmenin anlamı yoktur. Siyasal kuruluş aşamasında en üst noktada yer alan, yasal olarak da fiili teamül olarak da nihai bir kurum olan parlamento (TBMM), imajını korumak ve temsili en ideal biçimiyle yapma konusunda ilk sorumlu yine kendisidir. Çünkü bunun aksi, kendine verilen meşru ve yasal yetkileri kullanmamak anlamına gelir. Sonuç olarak parlamento kendinden beklenenleri yerine getirmek durumundadır.

PARLAMENTODAN BEKLENENLER

Önümüzdeki dönemde, toplumun parlamentodan bir kısmı uzun vadeli, bir seri beklentisi vardır. (Umran'ın geçen sayısında Cevat Özkaya'nın da değindiği) bu beklentilerin bir kısmı maddeler halinde şöyle sıralanabilir:

1) Devlet ve toplum arasındaki köprüyü tam olarak kurmak; bu farkı derinleştirerek götürmek ve bundan yarar sağlamak isteyen seçkinci yapısına fırsat vermemek. Çünkü genelde seçkinci yapılar, yasama ve yürütme erklerinin kullanımındaki boşluklardan yararlanırlar. Bunun için de devleti siyasal hayatın öznesi olmaktan çıkarıp, millete hizmet edecek teknik bir yapı haline getirmek gerekmektedir. Bu amaçla yeni anayasal değişikliklere gitmek ve bu konuda topluma öncülük etmek parlamentonun görevidir.

2) İktidar - muhalefet ilişkisinde ortak bir etik inşa etmek. Yukarıda uzunca söz konusu edildiği gibi sağlıklı bir iktidar-muhalefet ilişkisi yürütebilmek için parlamento dışı unsurlara yönelmemek. Çünkü

Halkın oylarıyla seçilen Başbakan Menderes Yassıada'da, idam öncesinde

bu durumda parlamenterizmin değer yapısına aykırı bir durum ortaya çıkmakta, siyasetin asıl düzlemi, toplumsal dayanakları kaybolmaktadır. Tabi bundan herkes olumsuz yönde etkilenmektedir. Dolayısıyla sarsılan bu etik yeniden inşa edilmelidir.

3) Milletvekilleri halk ile ilişkilerini sıcak tutmalıdırlar. Yani asıl ile vekil arasında bir kopukluk olmamalıdır. Buna hem toplumun hem vekilin ihtiyacı vardır. Yine bu çerçevede (meselâ) olumsuz milletvekili imajından kaçınmalı, ileri sürülenler için de halka makul bir açıklama yapılabilmelidir.

4) Yine parlamento, toplumsal değerleri, nesnel farklılıkları ortadan kaldırıp, kafasındaki tek tip toplum projesine uygun bir seçkinci planı hayata geçirmeye çalışan bağnazlıkların aşılmasına öncülük etmelidir.

Şüphesiz bunlar yalnızca meclisin görevi değil, bütün bir toplumun hedefidir ve ona öncülük görevi düşmektedir. Hemen takdir edilebileceği üzere bu fonksiyonları parlamento, kendini yenileyerek yerine getirebilir.

PARLAMENTO KURUMSAL OLARAK KENDİNİ YENİLEYEBİLMELİDİR

Öyle gözüküyor ki parlamento ile ilgili yapılabilecek en kolay iş, onu üyeleri bakımından yenilemektir. Mesela uzun ve tartışmalı bir ortamın sonunda yapılan bir seçim, en azından üyelerinin yarısını yenileyecek, böylece demografik ve fiziksel bir değişiklik yapılmış olacaktır. Ancak burada parlamento ile ilgili asıl sorun onun sırf fiziksel değil, kurumsal olarak yenilenebilmesidir. Burada "kurumsal yenilenme" ile kastettiğimiz kısaca parlamentonun değişen toplumsal şartları da göz önünde bulundurarak genel siyasal yapı içindeki konumunu bulabilmesi ve bu konumuna uygun işlevlerini yerine getirebilmesidir.

İşin gerçeği Türkiye'de parlamento, söylem olarak yerinde durmaktadır ve meselâ "kayıtsız -şartsız" millete ait bir egemenliği temsil etmektedir. Ancak fiili durumun böyle olmadığı söylenebilir. Yine mesela bir yasama organı olduğunda şüphe yoktur. Ama geçtiğimiz dönemde önüne getirilen ve yasalaşması istenen dayatmalarla aylarca uğraştırılmıştır. Yerine göre ödül ve şantajlarla sürdürülen ve parlamenterleri pasifize eden bir süreç içinde parti ve gruplara yeni biçimler verilmiş, yani onun hem konumu hem işlevi ciddi değişiklikler geçirmiştir.

Esasen Türkiye'de parlamento mevcut haliyle toplumun gerisinde kalmıştır. Pek çok konuyu sokaktaki insanlar kadar bile tartışamamaktadır. Sonuç olarak bir yapısal yenilenmeye ihtiyaç vardır. Ama bu resmi ideolojiye en azından şimdilik ters gözüküyor.

Sonuç olarak Türk parlamentosu güçlü olmak zorundadır. Çünkü bizde parlamento başından itibaren merkez konumundadır. Üstelik bu merkez salt siyasallığın değil, toplumsallığın da merkezidir. Onun için de asıl sorun Batı ülkelerinde olduğu gibi yasama - yürütme çelişkisi değil siyasal hayattaki toplumsallığını hakkıyla gösterebilmesidir. Bu açıdan bakıldığında ülkemizde parlamentonun güçlü olmasından doğmuş bir sorun görülmemiş, aksine pasifleştirilmesinin problemleri yaşanmıştır. Öyle görünüyor ki şimdi de parlamentodan beklenen bu pasifliği telafi etmek ve kendini kurumsal olarak yenileyerek siyasal hayatta daha etkin bir yer alabilmektir. ■

YENİ MECLİS AÇILIRKEN BİRİNCİ MECLİSİ HATIRLAMAK

Abdullah YILDIZ

İkibin'li yılların eşiğindeki Türkiye'nin geleceğine yön vermeye aday olan yeni Türkiye Büyük Millet Meclisi, 18 Nisan 1999 seçimleriyle belirleniyor. Milletin özgür iradesinin parlamentoya ne ölçüde yansıdığını, seçim öncesinde kıran kırana yaşanan psikolojik savaş manevralarının ve antidemokratik müdahalelerin, seçim sonrasında ortaya çıkacak olan tabloyu hangi oranda etkilediğini ya da etkilemediğini hep birlikte göreceğiz.

Ülkenin kaderine hükmeden en yetkili ve etkili organ olması gereken "Yüce Meclis'in", Meclis dışı güçlerin yoğun tazyiki altında mefluç hale geldiği netameli bir dönemden sonra "yenilenmekte" olduğu şu aşamada Birinci Meclis'i hatırlamak, sanırız yerinde olacaktır. Milli iradenin tecelligâhı olması umulan Yeni Meclis'in, tarihin derinliklerinden gelen sorumluluk bilinciyle üzerine düşen görevleri yerine getirmesi noktasında Birinci Meclis'in anlamlı bir **"örneklik"** teşkil edeceğini düşünüyoruz.

MECLİS-İ MEBUSAN'DAN MECLİS-İ KEBİR-İ MİLLİ'YE

Birinci Dünya Savaşı'ndan büyük oranda topraklar kaybederek çıkan Osmanlı İmparatorluğu, Mondros Mütarekesi'yle yenilgiyi kabul etmiş ve antlaşma gereği ordularını terhis etmişse de, Anadolu'da oluşan Müdafaa-i Hukuk hareketleri, İstanbul'daki çözüm arayışlarıyla aynı eksende; Misâk-ı Milli temelinde birleşmişti. "Osmanlı vatanının tamamiyeti, Hilafet-i Kübrâ'nın masuniyeti, Makam-ı Saltanat'ın halâsı" şiarıyla bütün Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerini Sıvas Kongresi'nde tek çatı altında (Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti) birleştiren Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükûmeti'nin Bahriye Nazırı Salih Paşa ile Osmanlı Mebusan Meclisi'nin toplanması konusunda anlaşmış ve yapılan seçimlerden sonra 12 Ocak 1920'de Son Osmanlı Meclisi açılmıştı. Milletin gerçek temsilcilerinden oluşan bu Meclis, tarihe "Misâk-ı Milli" diye geçen ünlü kararları ittifak-

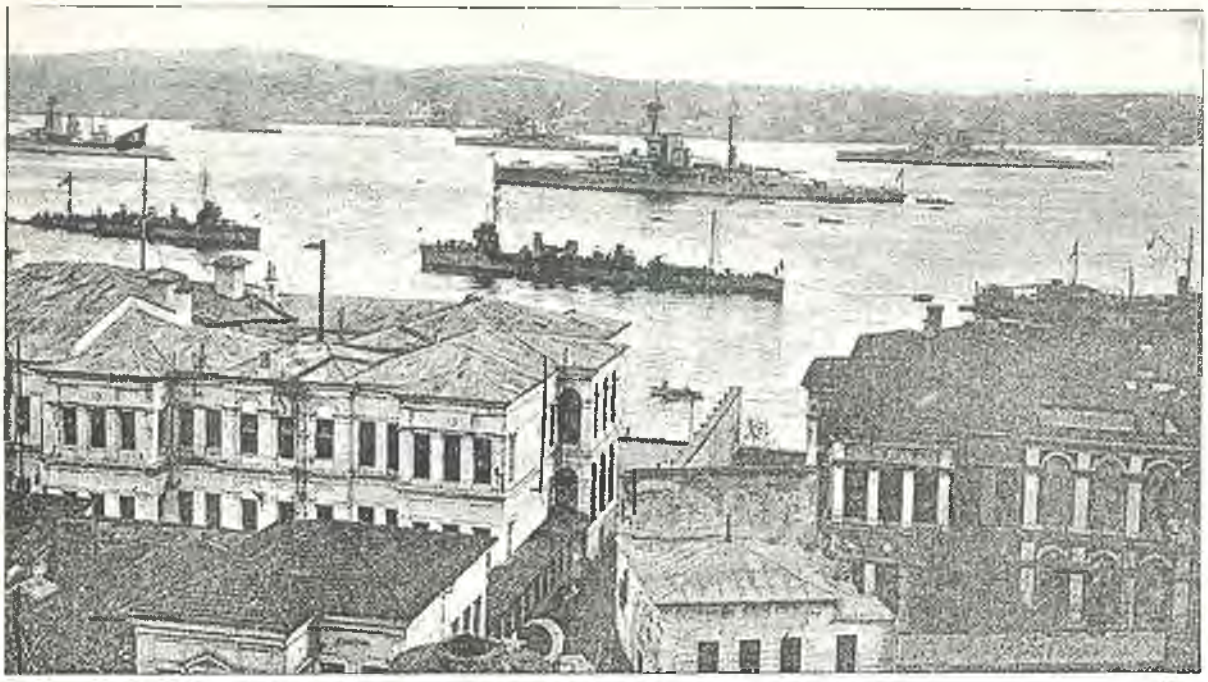

Misak-ı Milli kararlarının alındığı Osmanlı Mebusan Meclisi binası

la kabul etmiş (28 Ocak 1920), Osmanlı toplumunun ancak bu kararların uygulanmasıyla ayakta kalabileceğini dünyaya ilan etmiştir.

Misâk-ı Millî: Ortak Payda

Osmanlı Meclis-i Mebusan'ı, haklı ve devamlı bir barışın temini için gösterilebilecek fedakarlığın "hadd-i azamisi"ni içeren aşağıdaki esaslara riayet edilmemesi halinde "Osmanlı saltanat ve cemiyetinin payidar olmasının" gayri mümkün bulunduğunu kabul ve tasdik eder:[1]

> Misâk-ı Milli'nin en önemli maddesi: 1. madde (kısmen sadeleştirilerek): "Devlet-i Osmaniye'nin münhasıran Arap ekseriyetiyle meskûn olup 30 Teşrinievvel 1918 tarihli mütarekenin (Mondros) imzası sırasında düşman ordularının işgali altında kalan kısımlarının geleceği, ahalinin beyan edecekleri serbest oylara göre tayin edilmek lazım geleceğinden, **sözkonusu mütareke sınırları dahilinde** dinen, ırkan ve aslen müttehid, yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakarlık hisleriyle dolu ve hukuku örfiye ve içtimaiyeleriyle şeraiti muhitiyelerine tamamiyle riayetkar **Osmanlı İslam ekseriyetiyle meskun bulunan bölgelerin** heyet-i mecmuası hakikaten veya hükmen hiç bir sebeple ayırım kabul etmez bir bütündür." 2. madde 'elviye-i selase'nin (Kars, Ardahan, Batum), 3. madde ise Batı Trakya'nın geleceğinin halkın serbest oylarıyla belirlenmesini öngörüyor.
>
> 4. madde; "Makarr-ı Hilafet-i İslamiye ve Payitahtı-ı Saltanat-ı Seniyye ve Merkez-i Hükûmet-i Osmaniye olan İstanbul şehriyle Marmara denizinin emniyeti her türlü halelden masun olmalıdır." dedikten sonra, Boğazların dünya ticaretine açılmasını bu şarta bağlıyor.
>
> 5. madde ise, azınlık haklarını, civar ülkelerdeki müslüman ahalinin aynı haklardan yararlanması koşuluyla temin ediyor.
>
> Misak-ı Mili (6. madde), "siyasi, adli ve mali gelişmemize engel olacak sınırlamalara karşıyız" ifadesiyle bitiyor.

Burada Misâk-ı Milli'de yer alan önemli bir vurguya işaret etmek zorundayız: **"Mütareke sınırları"** (Bu sınırlara güneyde Musul ve Halep'e kadar olan bölge ile doğuda Batum, Batı'da ise Batı Trakya dahildir.) içinde yaşayan birbirine bağlı ve müttehit topluluğa **"Osmanlı İslam ekseriyeti"** denilmiştir. Sonraki yıllarda Türkiye Devleti'nin temelini teşkil eden bu İslam toplumu (anâsır-ı İslam), Türk, Kürt, Arap, Çerkez şeklinde bölünmeye çalışılmışsa da "yekdiğerine karşı hürmet-i mütekabile ve fedakarlık hisleriyle dolu" bu unsurlar, her türlü tehlike ve nifaka karşı birliklerini korumuşlardır. Örneğin, Lozan Antlaşması yapılırken Kürtler, Türkler ve diğer İslam unsurlar omuz omuzadır. Nitekim İsmet İnönü, *"Biz Lozan'daki konuşmalarımızda, millî davalarımızı **'biz Türkler ve Kürtler'** diye bir millet ola-*

rak müdafaa ettik ve kabul ettirdik." [2] der.

Bugün ise gelinen nokta ortadadır: Mikro-milliyetçilik anlayışıyla şekillenen ulusçu-laik resmi ideoloji, Misak-ı Milli'de, Birinci Meclis'te ve Lozan'da ısrarla vurgulanan İslam temelinc dayalı bu ortak paydayı dinamitlemiş ve giderek yükselen ırkçı dalgalarla bin küsür yıllık birliktelik derin yaralar almıştır.

Hilafet'i Kurtarmak İçin Açılan Büyük Millet Meclisi

Misâk-ı Milli kararları, İstanbul Boğazı'na yerleşmiş bulunan İtilaf devletlerine karşı yeni bir savaş ilanıdır aslında. Bu kararlardan geri dönülmesi için Meclis'e ve İstanbul hükûmetine yapılan baskılar sonuç vermez ve 'Osmanlı Devleti'nin Payitahtı ve Makarr-ı Hilafet' olan İstanbul fiilen işgal edilir (16 Mart 1920). Mebusan Meclisi basılarak üyelerinin çoğu tutuklanıp Malta'ya sürülür. Ancak bazı mebuslar bir gün öncesinden Anadolu'ya geçmişlerdir.

Yaklaşık bir ay sonra ise, kapatılan Osmanlı Meclisi üyelerinden 88 kişiye ilaveten yeni seçilen 349 milletvekilinin katılımıyla[3] 23 Nisan 1920'de Büyük Millet Meclisi açılacaktır.

Meclis'in açılması için, önce seçimler yapılır, ardından son Osmanlı Meclisi Reisi Celaleddin Arif Bey imzasıyla milletvekillerinin 10 Nisan'da Ankara'ya süratle gelmeleri istenir. Ankara'da toplanan milletvekilleri Meclis'in açılış tarihi olarak 23 Nisan Cuma gününü belirler.

Mustafa Kemal Paşa, bu kararı Temsil Kurulu Başkanı sıfatıyla 21 Nisan'da tüm vilayetlere, belediyelere, ordu komutanlıklarına şu telgrafla bildirir[4]:

> 1. Allah'ın izniyle Nisan'ın yirmiüçüncü Cuma günü, Cuma namazını müteakip Büyük Millet Meclisi küşat edilecektir.
> 2. Vatanın istiklali, Makam-ı Hilafet ve Saltanat'ın halâsı (kurtarılması) gibi en mühim ve hayati vazifeyi ifa edecek olan Büyük Millet Meclisi'nin küşat (açılış) gününü cumaya tesadüf ettirmekle mezkûr günün mebrukiyetinden (bereketinden) istifade ve küşaddan mukaddem (önce) bilumum mebusîn-i kiram hazerâtıyla Hacı Bayram camii şerifinde cuma namazı da eda olunrak envâr-ı Kur'ân ve salâttan istifade olunacaktır. Ba'des-salât (namazdan sonra) lihye-i saâdet ve sancak-ı şerif'i hâmilen (taşıyarak) daire-i mahsusaya gidilecektir. Daire-i mahsusaya dahil olmadan evvel bir dua kıraâtiyle kurbanlar kesilecektir. İşbu merasimde cami-i şeriften başlayarak daire-i mahsusaya kadar kolordu kumandanlarınca askeri kıtalarla tertibat-ı mahsusa alınacaktır.
> 3. Mezkûr günün kutsiyetini teyit için bugünden itibaren merkezi vilayette Vali Beyefendi hazretlerinin tertibiyle hatım ve Buhari-i şerif tilavetine başlanacak ve hatm-i şerifin son aksâmı, teberrüken Cuma namazından sonra daire-i mahsusa önünde ikmal edilecektir.
> 4. Mukaddes ve mecrûh (yaralı) vatanımızın her köşesinde aynı suretle, bugünden itibaren Buhari ve hatm-i şerif kıraat edilerek Cuma günü ezandan evvel minarelerde salavat-ı şerife okunacak ve esnay-ı hutbede bilumum efrad-ı milletin bir an evvel nail-i felâh ve saadet olmaları duası tezkâr olunacak ve Cuma namazının edasından sonra da ikmal-i hatim edilerek bilcümle aksâm-ı vatanın halâsı maksadıyla vuku bulan mesâi-i milliyenin ehemmiyet ve kutsiyeti ve her ferd-i milletin kendi vekillerinden mürekkep olan Büyük Millet Meclisi'nin tevdi eyleyeceği vezâif-i vataniyeyi ifâya mecburiyeti hakkında mev'izalar irat olunacaktır. Ba'dehû din ve devletimizin, vatan ve milletimizin halâsı, selameti ve istiklali için dua edilecektir. Bu merasim-i diniye ve vataniyetin ifasından ve camilerden çıkıldıktan sonra bilâd-ı Osmaniye'nin her tarafında makam-ı hükûmete gelinerek Meclis'in küşadından dolayı resmen tebrikât icra edilecektir. Her tarafta Cuma namazından evvel münasip surette Mevlid-i şerif okunacaktır.
> 5. İşbu tebliğin hemen neşir ve tamimi için her vasıtaya müracaat olunacak ve serian en ücra köylere, en küçük askeri kıtalara, memleketin bilumum teşkilat ve müessesatına iblağı temin edilecektir. Ayrıca büyük levhalar halinde her tarafa talik ve mümkün olan mahallerde tab', teksir ve meccanen tevzi edilecektir.
> 6. Cenab-ı Hak'tan muvaffakiyet-i kamile tazarru olunur.

Nihayet, Hacı Bayram camiinden kılınan Cuma namazından sonra dualar ve tekbirlerle Büyük Millet Meclisi açılır.

Milletvekilleri göreve başlamak için kürsüye çıkarak yaptıkları yeminde şu cümleyi tekrarlarlar[5]:

> Hilafet ve saltanat makamının ve vatan ve milletin kurtarılması ve bağımsızlığından başka bir gaye izlemeyeceğime, vallahi.

Mustafa Kemal Paşa, Meclis'in açılış konuşmasında aynı hedefi vurgular[6]:

> Makam-ı saltanat aynı zamanda Makam-ı Hilafet olmak itibariyle Padişahımız cumhur-ı İslam'ın da reisidir. Mücâhedâtımızın birinci gayesi ise, Saltanat ve Hilafet makamlarının tefrikini istihdaf eden (ayrılmasını amaçlayan) düşmanlarımıza irade-i milliyenin buna müsait olmadığını göstermek ve bu makamât-ı mukaddeseyi, esaret-i ec-

nebiyeden tahlis ederek ûlü'l-emr'in selahiyetini düşmanın tehdit ve ikrahından azâde kılmaktır.

Ertesi hafta Büyük Millet Meclisi'nin oluşturduğu İcra Vekilleri Heyeti'nin (Bakanlar Kurulu) çalışma proğrammın "Maksat ve Meslek" bölümünde yer alan ilk cümle de şöyledir[7]:

Büyük Millet Meclisi, hudud-u milli dahilisinde temin-i hayat ve istiklal ve tahlîs-i Makâm-ı Hilafet ve Saltanat ahdiyle teşekkül eylemiştir.

Birinci Meclis'in çalışma esaslarını belirleyen Nisab-ı Müzakere Kanunu'nun 1. maddesi, 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun (Anayasa) da 'madde-i münferide'si olur[8]:

Büyük Millet Meclisi, Hilafet ve Saltanat'ın, vatan ve milletin istihlas ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husûlüne kadar... müstemirren in'ikad eder (aralıksız toplanır).

BİRİNCİ MECLİS'TEN GÜNÜMÜZE

Birinci Meclisi'in çeşitli yönleriyle ele alınıp incelenmesi, hem yeni oluşmakta olan TBMM'ye örneklik teşkil etmesi bağlamında, hem de 75 yıllık demokrasi tecrübesinin değerlendirilmesi dolayımında yararlı olacaktır.

Çoksesli Bir Meclis

Birinci Meclis üyelerinin eğitim düzeyleri, sosyo-ekonomik tabanları, mesleki profilleri, dünya görüşleri ve hatta kılık-kıyafetleri vb. hakkında çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu konuda *İhsan Güneş*'in **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı** (1920-1923) ile *Ahmet Demirel*'in **Birinci Meclis'te Muhalefet** isimli eserlerinde ayrıntılı istatistiki bilgi ve analizler yer almaktadır.

Meclis'in genel görünümü hakkında bir fikir edinmek için şu kısa bilgiler yeterli olabilir kanaatindeyiz.

Vekillerin 228'i medrese dahil olmak üzere yüksek eğitim mezunu, 94'ü orta öğretim, 21'i meslek ve özel eğitim kurumu mezunudur. 162 milletvekili Türkçe dışında bir veya birkaç yabancı dil bilmektedir. Kısaca Birinci Meclis'in eğitim düzeyi, sanılanın çok üstündedir.

Meclis üyeleri arasında müftü, müderris, şeyh, aşiret reisi, çiftçi, tüccar, hukukçu, asker gibi her meslek erbabından milletvekili bulunduğu gibi, sarıklı, fesli, kalpaklı, yöresel kıyafetli olmak üzere oldukça renkli bir mozaik yapı sözkonusudur.

Dünya görüşlerine gelince; daha önce ülkede egemen olan düşüncelerin Meclis'e yansıyan uzantılarından tutun, ittihatçılara ve sosyalistlere kadar her türlü görüşe mensup milletvekiline rastlamak mümkündür. Prof. Dr. İhsan Güneş, Birinci Meclis'te oluşan grupları şöyle sıralar: Halk zümresi, Tesanüt grubu, İstiklal grubu, Islahat grubu, İttihatçı grup, Muhafaza-i Mukaddesat Cemiyeti, Müdafaa-i Hukuk grupları (Birinci grup ve İkinci grup). Bu son iki grup hakkında genellikle "ilerici Birinci Grup, gerici İkinci Grup" nitelemesi tekrarlanıp durmuşsa da - Ahmet Demirel'in Birinci Meclis'te Muhalefet'te geniş olarak incelediği gibi- Mustafa Kemal Paşa'nın etrafından toplanan Birinci Grup'un daha çok otoriter eğilimler taşıdığı, muhalif İkinci Grup'un ise "milli hakimiyet" fikrini öne çıkardıklarını söylemek

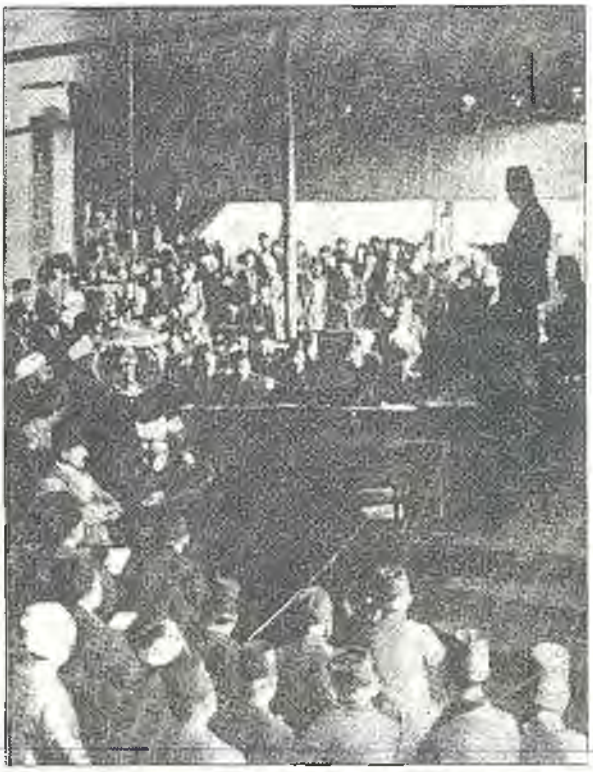

Birinci Meclis'in açılışı

daha doğru olacaktır. ("İlerici-gerici" ayırımının mesnetsizliğini ortaya koymak bakımından Birinci Grup'ta yer alan müderris, müftü ve şeyhlerden oluşan din adamlarının sayısının, İkinci Gruptakilere oranla üç kat fazla olduğunu hbelirtmekyeterlidir.)[9]

Birinci Meclis'in, bu çok renkli yapısına rağmen, vatanın ve Hilafet'in kurtarılması fikri etrafında kenetlendiğini hatırlamak, oldukça öğretici olacaktır. Sonraki yıllarda ise, İkinci Meclis'ten başlayarak neredeyse atama yoluyla oluşan Meclislerin giderek "tek-sesliliğe" büründüğünü, ardından Tek Parti, Tek Şef, Tek Millet anlayışının egemen olduğunu biliyoruz. 50'li yıllarda yaşanan çok partili demokrasi uygulaması, millet iradesiyle şekillenen parlamentoya yeniden canlılık kazandırmışsa da yaklaşık on yılda bir tekrarlanan askeri müdahaleler, aynı zamanda çokseslilığı de darbelemiştir. Şimdilerde ise, farklı görüşlerin Meclis'te temsil edilmesi gibi gayet doğal bir demokratik gereğin aşırı tahammülsüzlükle ve "irtica, bölücülük, vatan hainliği" türünden suçlamalarla karşılaşması ne kadar düşündürücüdür. 2000'lerin eşiğine gelindiğinde Şeflik sistemine dönüş özlemlerinin yeniden hortlaması doğrusu çok anlamlıdır.

Hakimiyet Bilâ-Kayd u Şart Milletindir

Büyük Millet Meclisi bu şiar ile açılmış, 1921 Anayasasının ilk cümlesinde de aynı ifade yer almıştır. Birinci Meclis, gerek millet adına bu egemenliğin icrasında, gerekse milli iradeye herhangi bir müdahale kabul etmeme noktasında oldukça hassas davranmıştır.

Meclis iradesinin çeşitli müdahalelerle felç edildiği, dolayısıyla millet iradesinin de hiç yerine konduğu bugünün Türkiye'sinde "milli hakimiyet" ilkesinin ifade ettiği anlam, doğrusu daha bir ehemmiyet arzetmektedir.

Birinci Meclis'te bilhassa İkinci Grup **milli hakimiyet** prensibinde çok ısrarlıdır. İkinci Grup proğramında *"İdare-i hükümet milletin hakimiyetini bilâvasıta izhar eyleyebilmesi ve mukadderatını bilfiil elinde bulundurabilmesi esasına müsteniddir."* maddesi yer almaktadır.[10]

Yine İkinci Grup, **yürütmenin üstünlüğü**'nden yana olan Birinci Grup'a karşı **yasamanın üstünlüğü**'nü savunmaktadır.[11]

Rauf (Orbay) Bey, İkinci Grup'un muhalefetinin, "devlet ve hükümet işlerinin Meclis murakabesinden sıyrılarak tek elden yürütülmeye doğru gidildiği" kanaatlerinden doğduğunu ve bunu önlemeye matuf olduğunu söyler. Grubun bu noktada pek hassas olduğunun da altını çizer.[12]

Erik Jan Zürcher de, İkinci Grup'un radikallerden muhafazakârlara çok farklı görüşte üyeleri olmakla birlikte, tek amaç için birleştiklerini, bunun da *"Milli Meclisi'nin egemenliğini korumak ve Mustafa Kemal'in diktatörce yetkiler elde etmesini engellemek"* olduğunu belirtmektedir.[13]

Ahmet Demirel'e göre, iki grup arasındaki "asıl sorun tek bir noktadan, meclis egemenliği yerine giderek bir kişisel egemenliğe yönelişten kaynaklanıyordu. Bu sorunun temelini Meclis ve Heyet-i Vekile Reisliğini aynı kişide toplayan 1921 Anayasası atmıştı. Bu anayasal hükümle hem yasama hem de yürütmenin başı olan M. Kemal Paşa'ya, Başkumandanlık Kanunu'yla, meclis yetkilerini kullanma hakkı gibi olağanüstü yetkiler de verilmiş, ayrıca başlangıçtaki uygulama terk edilerek, vekillerin seçiminde aday gösterme yönteminin benimsenmesiyle, meclisin istediği kişiler değil, yalnızca Meclis Reisi'nin aday gösterdiği kişiler vekil olmaya başlamıştı... Bu mebuslar, geçmiş tecrübeleri de göz önünde tutarak bütün yetkilerin tek bir kişinin elinde toplanmasına karşı çıkmışlardır."[14]

Birinci Grup'un ideologlarından İzmir mebusu Mahmut Esat (Bozkurt) Bey, kuvvetler birliği fikrini savunuyor ve kuvvetler ayrımının, uygulandığı ülkelerin hiç birinde başarıya ulaşmadığından ve kısır kaldığından söz ediyordu. M. Esat, Duguit'den bir aktarma yaparak, *"kuvvetler ayırımı tabiatta Hıristiyanlığın teslisi gibi hayal kabilindendir. Teslis nasıl mümkün olmayan bir hayal ise kanun alanında ve uygulamada kuvvetler ayırımı öyle mümkün olmayan hayal olmuştur"* diyordu.[15]

İkinci Grup'un liderlerinden kabul edilen Hüseyin Avni (Ulaş) Bey, milli egemenlik ve millet iradesi konusunda oldukça ısrarlı idi: [16]

> TBMM'nin manevi şahsiyetine **milli irade** derler. O da çoğunluğun iradesine dayanır. **Çoğunluğun iradesine**

dayanmayan iradeler, milli irade değil, şahsi iradedir. Reis'in görevi. Anayasa'da diyor ki: Meclis kararlarını Meclis adına imza eder. Yoksa efendiler bağımsız olarak bir irade, bağımsız olarak bir makam sahibi. Meclis'ten başka hiçbir kimse yoktur.

Milli hakimiyet kavramı etrafında, İkinci Grup'un önde gelenlerinden Ali Şükrü Bey'in (Bakanlar Kurulu üyelerinin seçimi ile ilgili olarak) yaptığı konuşma, adeta bir demokrasi dersi gibidir: [17]

Hakimiyet-i milliyeden bahsediyoruz. **Hakimiyet-i milliye** demek, benim anlayabildiğim, hukuki teoriye girmiyorum, milletin kendi hakkını, aracısız olarak, doğrudan doğruya kullanması demektir. Fakat, maalesef buna imkan olmadığı içindir ki millet, herhangi bir seçim yöntemiyle kendi işlerini yönetmek için bir meclis toplar ve onlara der ki; benim işimi görünüz. İşte efendiler, hukuk teorisine göre, hakimiyet-i milliyeyi sağlamak ve uygulamak açısından bu bile cazip olmayıp, tek tek milletin bütün bireylerinin kendi hakkını kullanması zorunludur. Tam hakimiyet-i milliye yöntemi fiili olarak uygulanabilir olmadığından, zorunlu olarak millet vekillerinden oluşan şu meclisi, bu adaylık yöntemiyle tekrar ve bir kat daha kayıt altına almış bulunuyoruz. Bendeniz diyorum ki; hakimiyet-i milliyenin gerçek kavramını şu Heyet bile tamamıyla uygulayamaz. Nerede kaldı ki bu Heyet'in içinden seçilmiş olan beş on kişiden oluşan ve daha ufak bir zümreye bunun verilmesi.

Birinci Grup'un ideoloğu Mahmut Esat Bey ise, açıkça otoriter ve Jakoben bir egemenlik anlayışını savunur: [18]

Hakimiyet-i milliye o kadar güzeldir ki onun aşkıyla, tamamen uygulanması için onun arkasından konuştuğunuz zaman, bir serap arkasından koşar gibi olursunuz. **Hakimiyet-i milliye kayıt altına girmedikçe hiçbir anlam ifade edemez, memleket anarşi haline girer.**

İstiklal Mahkemesi Tartışmaları ve Hukukun Üstünlüğü İlkesi

Birinci Meclis'in, savaş ortamında kurulan İstiklal Mahkemeleri konusundaki tutumu da, başsavcıların veya DGM savcılarının TBMM'ye meydan okuduğu günümüz Türkiyesi için çok anlamlı mesajlar içermektedir.

İstiklal Mahkemeleri, 11 Eylül 1920'de, büyüyen asker kaçakları sorununu çözmek amacıyla kabul

İlk Meclis Binası

edilen Firariler Hakkında Kanun'la kurulmuştu. Mahkeme, Meclis'in seçeceği üç mebustan oluşacak, kendi aralarından birini başkan seçecekti. Görevi ise, *asker kaçaklarını, askerden kaçmaya yol açanları, kaçakların yakalanması ve sevkinde ihmali bulunanları ve kaçaklara yataklık edenleri yargılamak*'tan ibaretti. Sayısı ve bölgeleri Heyet-i Vekile'nin teklifi üzerine Büyük Millet Meclisi'nce belirlenen mahkemelerin kararları kesindi ve *askeri ve sivil tüm devlet görevlileri kararların infazından sorumlu* tutuluyordu. Mahkemelerin karar ve emirlerini infaz etmeyenler ya da infaz edilmesinden kaçınanlar da bu mahkemelerde yargılanacaktı. 26 Eylül 1920'de, Antalya mebusu Rasih (Kaplan) Efendi'nin teklifiyle, sadece asker kaçaklarıyla sınırlı olan mahkemelerin görev alanı, *vatan hainliği, casusluk, memleketin maddi ve manevi gücünü her ne şekilde olursa olsun kırmaya çalışmak* suçlarını da kapsama alarak iyice genişletildi. Böylece mahkemeler neredeyse her konuda yetkili konuma getirilmiş oldu.[19]

Ali Şükrü Bey

Şubat 1921'de, Meclis Başkanlığı, "İstiklal Mahkemeleri'ne şimdilik ihtiyaç kalmadığı" gerekçesiyle, Ankara İstiklal Mahkemesi dışındaki İstiklal Mahkemeleri'nin faaliyetlerine son verdi. Ancak, Temmuz 1921'de Kütahya-Eskişehir savaşlarında alınan yenilgi, İstiklal Mahkemeleri'nin yeniden kurulmasını gündeme getirdi. Fevzi (Çakmak) Paşa'nın önerisiyle Kastamonu, Konya ve Samsun'da üç İstiklal Mahkemesi kurulması kararlaştırıldı. 5 Ağustos 1921'de M. Kemal Paşa'nın Başkumandanlığa getirilmesi üzerine de, İstiklal Mahkemeleri doğrudan Başkumandan'a bağlandı. Olağanüstü yetkilerle donatılan bu mahkemelerin Başkumandan'a bağlanması, üyelerinin artık seçimle değil, Başkumandan'ın atamasıyla belirlenmesi, ayrıca mahkemelerin verdiği kararların serbestliği ve denetim dışı kalması, Meclis'te huzursuzluk yarattı.[20]

14 Ocak 1922 tarihli gizli toplantıda İstiklal Mahkemeleri konusu tekrar gündeme geldi. Bu esnada yapılan konuşmalar, günümüz için gerçekten dikkate değer mesajlar içermektedir. Hüseyin Avni Bey geniş yetkilerle donatılan bu mahkemeleri **hukukun üstünlüğü** prensibi açısından eleştirir:[21]

> Büyük Millet Meclisi kurulduğu zaman daima bir sorumlu Heyet-i Vekile tayin etmiş ve ordusunu da yürütmek çaresini de düşünmüştür. Olağanüstü önlem almak için İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Fakat, bir zaman oldu ki, hükümet bütün icraatı İstiklal Mahkemeleri'ne verir bir şekilde bize bir kanun kabul ettirdi. **Artık İstiklal Mahkemeleri'nin el uzatmadığı, el koymadığı şey kalmadı ve bütün hükümetin icraatını eline aldı ve Meclis adına hükümler verdi.** Efendiler, siz memleketi kurtarmak istiyorsanız, siz mahkemeleri yaşatmak istiyorsanız, işte burada 350 mahkemeniz var. Onun kudretini artırın, onun kudreti olmazsa dört mahkeme, beş mahkeme, devletin bütün teşkilatını yürütemez. İhtilalin de hukuku var. Fakat böyle kendi oyuyla hüküm sürecek maddi ve manevi suç, zarar takdiriyle hüküm sürecek bir kuruluş dünyada mevcut değildir. Bu, dünyanın adaletine sığacak şeylerden değildir. Asker kaçakları için gerekli ise, yalnız onunla sınırlayalım. Böyle maddi, manevi zarar takdirine yetkili; genel cümlelerle, sınırsız yorum ve tersyüz etmeye müsait cümlelerle verilen yetkiyle ve kendi oyuyla herşeyi hüküm altına almak, her şeye hüküm vermek yetkisini artık ortadan kaldırmak, üzerimize farzdır.

Sinop mebusu Hakkı Hami (Ulukan) Bey de konuşmasında Meclis'in ve hukukun üstünlüğünü vurgular: [22]

> ... Ülkede kanun koyucu çoğaldıkça, ülke felakete, yok olmaya gider. Bugün Yüksek Meclis'iniz kanun koyar ve esasen kanun koyucu yetkisine sahiptir. Kendisini Yüksek Meclis'in üstünde görenler Meclis'in vücudunu inkar etmiş olurlar.

Daha sonraları, İkinci Grup'un yeni İstiklal Mahkemeleri kurulması konusunda isteksiz davranmasıyla bu yoldaki girişimler sonuçsuz kalacak, İkinci Grup'un da desteğiyle, sadece Elcezire'de, o da görev alanı asker kaçakları sorunuyla sınırlı olmak üzere, bir tek İstiklal Mahkemesi kurulacaktır.

İkinci Grup, meclis üstünlüğü ve yetkilerin kullanış biçimi konusundaki titizliğini hep sürdürecek, Meclis'e ait yetkilerin, Heyet-i Vekile (Bakanlar Kurulu) ya da Meclis Reisi'nce Meclis'in bilgisi dışında kullanılmasına da sürekli tepki gösterecektir.

Hüseyin Avni Bey, İstiklal Mahkemeleri'ne başından beri karşı olduğunu, TBMM'ye bile verilmeyen kişisel görüşe dayanarak adam asma yetkisini, TBMM'nin bu mahkemelere vermesinin kendisini hayrete düşürdüğünü söyler:[23]

> Memleketimiz üç İstiklal Mahkemesiyle mi idare ediliyor? Efendiler her kazada Bidayet mahkemeleriniz vardır. Cinayet mahkemeleriniz vardır. Gelişi güzel üç kişiye 'kendi görüşünüze göre siz hüküm verin' deyip yetki vermek, milletin hukukunu tepelemek demektir. İhtilalin de bir hukuku vardır. Hüner isyan ettirmemektir. Kanun hakim olmalı. Şahısların hakimiyeti payidar olamaz... Memlekette artık İstiklal Mahkemeleri'nin görevlerine son verilmelidir. Memlekette kanunu hakim kılmalıyız.

Aralık 1922'de İstiklal Mahkemeleri'nin daha önceki uygulamaları Meclis'te tartışılır, mahkemelerin bazı uygulamaları muhaliflerce "diktatörlük", "engizisyon mezalimi" vs. şeklinde nitelenir.[24] Yukarıda da belirtildiği gibi, İkinci Grup'un çabaları ile İstiklal Mahkemeleri büyük ölçüde sınırlanır.

Birinci Meclis'in temel hak ve özgürlükler konusunda çıkardığı en önemli kanun, Hürriyet-i Şahsiye Kanunu da İkinci Grup'un desteğiyle çıkarılır. Bu kanunu Ali Şükrü Bey şöyle savunur: [25]

> ... Hakimiyet-i milliyenin esası kişi hakimiyeti, kişi dokunulmazlığıdır. Bunu sağlayacak şu kanun buradan çıkmadıkça bendenizce diğer kanunların hiçbirinin değeri yoktur: çünkü hepsinin temelini bu kanun oluşturur. Bir halk hakkını muhafaza edeceğini bilmezse ve saldırganların saldırısına karşı kendini savunacak bir kuvvet ve kudret görmezse, yani o halk, hürriyet ve serbestisine sahip olmazsa, mutlaka müstebitlerin, mütegallibenin esiri olacaktır. Efendiler; biz halka benliğini vermeliyiz, halk hür olduğunu bilmeli ki kendi vicdanı doğrultusunda iş görsün. Hakimiyet-i milliye tecellisini göstermek için önce halkın hürriyetini sağlamak gerekir.

SEÇİLMİŞ MECLİS'TEN ATANMIŞ MECLİS'E

Kasım 1922'de Lozan'da başlayacak olan Barış Konferansı'na İstanbul Hükûmeti'nin de davet edilmesi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi, 1 Kasım 1922'de Saltanat'ı kaldırır. Çıkarılan kanunla "Misak-ı Milli hudutları dahilinde TBMM hükumetinden başka şekl-i hükumet tanınmadığı", ancak "Makam-ı Hilafet'in istinatgahının sadece Türkiye Devleti" olduğu ilan edilir.

26 Kasım 1922'de Yenigün gazetesinde İzmir Mebusu Yunus Nadi Bey'in **"Yeni Bir Cidal Devri"** başlıklı makalesi yayınlanır. Millet Meclisi'nin egemenliğine karşı oldukça saldırgan bir dille kaleme alınan bu makale, muhaliflerin tasfiye edileceğinin ilk işaretini verir. Kimi araştırmacılara göre, bu makalede "ciddi bir politika değişikliği sözkonusudur. O güne kadar **Meclis'in egemenliği** tartışma götürmez bir şekilde kabul edilmiş iken, ilk kez bu egemenlik tartışma konusu edilmektedir. Gerçi egemenliğin kaynağı olarak 'millet' gösterilmektedir, ama 'milletin' düşüncesini açıklamasına imkan verecek siyasi mekanizmaların mevcut olmadığı düşünelecek olursa, Yunus Nadi'nin hangi güç adına ve hangi güce dayanarak Meclis'in dağıtılabileceğini ileri sürdüğü kolaylıkla anlaşılabilir. Bu güç 'ordu'dur. Saltanatın kaldırılması sırasında da, Mustafa Kemal 'gerçek yöntemine göre saptanacaktır; ama belki bir takım kafalar kesilecektir' derken yine orduya dayanıyordu."[26]

Yunus Nadi'nin makalesi, muhalif milletvekillerinin şiddetli eleştirilerine neden olur. Ünlü muhalif Hüseyin Avni Bey, sözkonusu makalede yeni bir mücadele devrine girildiğinden söz edilerek **"benim fikrim dışında söz söyletmem"** anlayışıyla istibdat yapıldığını söyler. H. Avni Bey sözlerine şöyle devam eder:[27]

> (Y. Nadi Bey) yazıyor ki 'Türkiye Büyük Millet Meclisi her şeyi yapmak hak ve yetkisine sahip mıdır?' Evet, Büyük Millet Meclisi her şeyi yapar... Bin senelik hükümranlığı tarihe gömen Büyük Millet Meclisi'nin yetkisi sınırlı mıdır? Meclis'in bu güç ve yetkisini yorumlamak vatan hainliği kadar büyüktür. Bu inkılap, Büyük Millet Meclisi'nin aleyhine fikir söylemek için mi yapıldı?... Biz inkılabı fikirle yapacağız ki, payidar olabilsin. Eğer kabadayı usulünü takip edersek, korkarım ki, o zaman inkılaptan mahrum kalırız. **Kanla değil fikirle inkılap yapacağız.**

Bu arada Lozan Konferansı başlamıştır. İkinci Grup, Lozan görüşmelerinin Meclis yönetimi ve denetimi altında yapılması, son sözü Meclis'in söyle-

mesi gerektiği konusunda hayli duyarlı ve ısrarlıdır. Misak-ı Milli'den taviz verilmesi gündeme geldiğinde bu duyarlılık bir kat daha artmaktadır.

Şubat 1923'te Lozan görüşmeleri kesilmiş, Konferans'ta ele alınan konular Mart ayında madde madde Meclis'te tartışılmış, muhalifler bazı konularda taviz verilmesine şiddetle karşı çıkmışlardır. Ali Şükrü Bey, "Misak-ı Milli mefhumunun anlamını kaybettiğini" [28] söylemiştir.

Bugün ise gelinen nokta ortadadır: Mikro-milliyetçilik anlayışıyla şekillenen ulusçu-laik resmi ideoloji, Misak-ı Milli'de, Birinci Meclis'te ve Lozan'da ısrarla vurgulanan İslam temeline dayalı bu ortak paydayı dinamitlemiş ve giderek yükselen ırkçı dalgalarla bin küsür yıllık birliktelik derin yaralar almıştır.

Tam da böyle bir ortamda Meclis'in yenilenmesi konusu gündeme gelir.

27 Mart 1923'te muhaliflerin önde gelenlerinden Ali Şükrü Bey ortadan kaybolur, 2 Nisan'da da cesedi bulunur. Ali Şükrü Bey'i, Mustafa Kemal Paşa'nın muhafız alayı komutanı Topal Osman'ın öldürdüğü anlaşılır; ardından girişilen silahlı mücadele sonunda Topal Osman da öldürülür. [29]

Ali İhsan Sabis Paşa'ya göre, "Mustafa Kemal Paşa'nın 1923 başındaki yurt gezileri ve nutukları, Paşa'nın mevcut Meclis'i feshederek kendi arzusuna uygun yeni bir meclis toplamayı ve düşündüğü inkılapları bu yeni meclise yaptırmayı tasarladığını açıkça göstermekte"dir. [30]

Ali Şükrü Bey'in öldürülmesinin yarattığı olumsuz havanın da etkisiyle seçimlerin yenilenmesine karar verilir.

Meclis'in dağılmasından sonra, Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında, bazı icra vekilleriyle, Müdafaa-i Hukuk Grubu yönetim kurulu üyelerinden, Meclis grubu adına bir seçim bürosu kurulur. M. Kemal Paşa bu kurulla birlikte çalışarak aday listelerini oluşturur. Kazım Karabekir Paşa anılarında, seçim kurulunun, kendisinin de katıldığı ilk toplantısında, M. Kemal Paşa'nın **"millet bana güven oyu versin ve mebusların seçimini bana bıraksın"** şeklinde bir görüş ortaya attığını, ancak karşı görüşlerin ağır basması üzerine bundan vazgeçtiğini söyledikten sonra sözlerini şöyle sürdürür: [31]

> Her taraftan kendisine en çok emniyet verenler listeye girdiler ve hatta hükümet yardımı ile seçime arz olundular. **İkinci Grup'tan kimse namzet gösterilmedi.** Halbuki bunların çoğu İstiklal Harbi'ne, ilk gününden beri canla-başla hizmet etmiş insanlardı. Bu hususta aramızda biraz da münakaşa oldu. **Gazi, 'ben muhalif istemiyorum'** diyerek, kendisine sözle veya yazıyla en çok sadakat gösterenleri ve Birinci Meclis'te fiiliyatıyla bu emniyeti kazananları ve hemen bütün karargahının mensuplarını namzet gösteriyordu. Ben de böyle bir emre uyan bir meclisle dünyaya hakim İtilaf milletlerinin emniyetini kazanamayacağımızı ve dahilde de **hürriyet mefhumunu kaldıracağımızı** ve belki daha şiddetli bir muhalefete yol açılacağını söyleyerek, itiraz ediyordum...

İkinci Grup'un seçimlere grup olarak katılmama kararı alması üzerine seçimler Birinci Grup'un mutlak başarısı ile sonuçlanır ve **İkinci Grup** tarihten silinir. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun ifadesiyle, bir süre önce kurulan Halk Partisi'nce gösterilen adayların mutlaka seçilmesi esasına göre yapılan bu seçim **"formalite"** seçimdir. [32]

Böylece "dikensiz gül bahçesi"ne çevrilen İkinci Meclis'le birlikte **Tek Parti** uygulaması başlar ve "muhalefetsiz" bir döneme girildiği düşünülür.

Ancak Halk Partisi'nin despotik uygulamaları ve halka yukarıdan aşağıya dayatılan devrimler, yeni muhalefetlere vücut verir. 1924'te Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Rauf Orbay, Adnan Adıvar gibi Milli Mücadele kahramanlarının önderliğinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulur. Ertesi yıl patlak veren Şeyh Said isyanı bahane edilerek Takrir-i Sükun Kanunu çıkarılır ve bu ilk muhalefet partisi kapatılır.

1930'da Mustafa Kemal Paşa'nın talimatıyla arkadaşı Fethi Okyar tarafından Serbest Fırka kurulur, ancak birkaç ay sonra o da kendisini feshedер.

Tek Parti faşizmi, Türkiye'yi yönetme ayrıcalığını elinden bırakmak istemeyen "seçkinci elitin" vaz-

geçilmez tatkusu olur.

Ve 1946'da Türkiye çok partili sisteme geçmek zorunda kalır. Gerek Tek Parti zulmünden bıkan toplumun patlama noktasına gelmiş olması, gerek yönetici elitin çıkar kavgaları ve gerekse uluslararası konjonktürdeki değişmeler bu gelişmede etkili olur.

Ancak, tek partici elit, çok partili demokrasiyi bir türlü içine sindiremez. 1950-1960 arasındaki on yıllık Demokrat Parti iktidarına son veren 27 Mayıs İhtilali ile başlayan "seçkinci darbe" geleneği, 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat'la adeta **"darbe klasiği"**ne dönüşür.

2000'lerin eşiğindeki Türkiye'de hala "darbe korkusu" çok partili demokrasinin "karabasanı" olarak ortada duruyorsa, Birinci Meclis'e rahmet okunmaya devam edileceğe benzer.

DIPNOTLAR

1) Samet Ağaoğlu, **Kuvay-ı Milliye Ruhu**, Nebioğlu y., İst., s. 14-15.
2) İsmet İnönü, **Hatıralar**, Bilgi y. 1987, c. 2, s. 202.
3) Birinci Meclis'e yeni seçilen ve İstanbul'dan gelen milletvekillerinin sayısı hakkında farklı görüşler için bkz. Ahmet Demirel, **Birinci Meclis'te Muhalefet**, İletişim y., İst/1995, s. 86-108.
4) M. Kemal Atatürk, **Nutuk**, M.E.B, 1972, .c. I, s.341.
5) TBMM Zabıt Ceridesi, c. 2, s. 233. (A. Demirel, a.g.e., s. 152'den naklen)
6) Samet Ağaoğlu, a.g.e., s.42-43.
7) A.g.e., s. 62.
8) TBMM Zabıt Ceridesi, C. 3, s. 498. (A. Demirel, s.156 ve 175.)
9) İhsan Güneş, **Birinci TBMM'nin Düşünce Yapısı** (1920-1923), T.İş B.K.Y., 1997, s. 148-192. M. Kemal Paşa, Nutuk'unda İkinci Grup'a sert eleştiriler yöneltmekle birlikte, bu hareketi dinci, muhafazakar ya saltanat yanlısı diye eleştirmez. (A. Demirel, a.g.e. s.17-18) M. Kemal Paşa, Nutuk'da İkinci Grup'un, vekiller seçilirken, kendisinin Meclis Reisi olarak adayları belirlemesine ve Başkumandanlık Kanunu'yla kendisine verilen yetkilere karşı çıkuğından yakınır: (Nutuk, 2/633, 634) Samet Ağaoğlu, bu gruplaşmanın "hiçbir zaman iki düşman görünüşü almadığını", bilakis grupların "kendi görüşlerine uygun teklif ve kanunlarda birbirleriyle birleşmekten çekinmediklerini" vurgular. (S. Ağaoğlu, a.g.e., s. 48)
10) Program için bkz: Tan, 9 Şubat 1923; Tevhid-i Efkâr, 30 nisan 1923. (İ. Güneş, a.g.e., s. 189-192; A. Demirel, a.g.e., s. 395-405.)
11) A.Demirel, a.g.e., s.36. İkinci Grup programının 14. maddesi şöyledir: "Devlet'in teşrîî ve icrâî bütün selahiyet ve kudreti münhasıran Millet Meclisi'nde temerküz eder. İşbu selahiyet ve kudret hiçbir suretle tecezzi, terk, ferağ, vekalet kabul etmez." (A.g.e., s.399)
12) Feridun Kandemir, **Hatıraları ve Söyledikleriyle Rauf Orbay**, Yakın Tarihimiz y. 1965, s.57.
13) Erik Jan Zürcer, **Milli Mücadelede İttihatçılık**. Bağlam y., İst/1987 s. 229
14) A. Demirel, a.g.e., s.231.
15) TBMM ZC. C. 14, S.378-381. (A. Demirel, a.g.e., s. 239,240.)
16) TBMM ZC, C. 19, s. 101-104. (A. Demirel, a.g.e., s. 257.)
17) TBMM ZC. C. 21 s. 285,286. (A. Demirel, a.g.e., s. 412.)
18) TBMM ZC, C. 21 s. 303-304. (A. Demirel, a.g.e., s. 414.)
19) A. Demirel, a.g.e., s. 369-370.
20) A. Demirel, a.g.e., s. 371-372.
21) TBMM ZC C. 2 s. 614,615. (A. Demirel, a.g.e., s. 372,373)
22) TBMM ZC C. 2 s. 618-619. (A. Demirel, a.g.e., s. 373,374)
23) TBMM GZC C. 3 S. 609-610. (A. Demirel, a.g.e., s. 444,445)
24) A. Demirel, a.g.e., s. 459.
25) TBMM ZC C. 26 S. 391-392. (A. Demirel, a.g.e., s. 467,468)
26) Ömür Sezgin, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Siyasal Rejim Sorunu**, Birey ve Toplum y., Ank/1984, s. 103
27) TBMM ZC C. 27, S. 45-47. (A. Demirel, a.g.e., s. 498,499)
28) **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi**, İletişim y., c. 5, s. 1165.
29) A. Demirel, a.g.e., s. 505-507. Ali Şükrü Bey'in ortadan kaybolmasından iki gün geçmesi üzerine, Hüseyin Avni Bey, Meclis kürsüsünden şu ünlü konuşmasını yapar: "Efendiler; bu şerefli kürsü bugün elim bir vaziyete sahne oluyor. Bu şerefli milletin mebusları bugün kalpleri kan bağlamış bir zavallı, biçare gibi birbirine bakıyorlar. Ey Ka'be-i millet! Sana da mı taarruz? Ey ârâ-yı millet (milletin oyları)! Sana da mı taarruz? Ey milletin mukaddesatı, sanada mı taarruz! Arkadaşlar! Efendiler! Asırlardan beri mahkumiyetle saltanatların ve onun etrafındaki yaldızlı üniformalı kahrolası haşeratın ve onun esiri olan hainlerin mahvı ve Türk milletinin halâsı için bayrağı çektik. Milletin başarısı onun hakimiyetidir. Hakimiyeti demek, onun oyunu memleket için serbest kullanması demektir. Bir millet namusundan bir mebus koparır. O mebusun ağzı, kalemi o milletin namusudur. Bu namusa tecavüz eden eller kırılsın. Tecavüz arkadaşlarımıza değil milletin namusunadır." (A.g.e., s. 507,508)
30) Ali İhsan Sabis, **Harp Hatıralarım**, Güneş mat., Ank/1951, c. 5 s. 360.
31) Kazım Karabekir, **Paşalar Kavgası: Atatürk-Karabekir**, Emre y. İst/1991, s. 138. Kazım Karabekir Paşa, bu durum karşısında önce seçim komitesinden ayrıldığını, ancak M. Kemal Paşa'nın ısrarı üzerine komite içinde çalışmalarını sürdürdüğünü de sözlerine ekler. (A. Demirel, a.g.e., s. 571,572)
32) Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, **İlk Meclis, Milli Mücadele'de Anadolu**, Çağdaş y., İst/1990, s. 246.

Dinde Reform Projesi Üzerine

Yıldırım Canoğlu

"Rabbim, gerçekten benim kavmim, bu Kur'an'ı terkedilmiş bir kitap olarak bıraktılar".
(25 Furkan 30)

Giriş

Sayın Süleyman Demirel 17 Ağustos Depremi öncesinde Türkiye'nin gündemine aniden "Dinde Reform" tartışmasını sokmuştu. 17 Ağustos Marmara Depremi olmamış olsaydı Türkiye "Dinde Reform" projesini hararetli bir şekilde tartışıyor olacaktı. Depremle birlikte hazırlanan rapor rafa kaldırılmış oldu. Yakın bir gelecekte bu projenin gündeme yeniden geleceği beklenmelidir.

Sayın Demirel, 28 Şubat 1997 postmodern darbesi sonrasında da reform kelimesini kullanmadan bu konuyu şöyle dile getirmişti:

> "Bugün Türkiye'nin %99'u müslümandır. Müslümanlığın gereklerini rahatlıkla yerine getirmektedir. Bundan daha fazlasını, Şeriat'ı isteyen vatandaşıma sorarım: 'Sen daha ne istiyorsun?' Onun istediği şudur: Kur'an-ı Kerim'de 6665 ayet vardır. Bunların 230'u ahkama ilişkindir; hayatın tanzimine ilişkindir. Geri kalan 6435 ayet ise imana, ahlaka, ibadete ilişkindir. 6435 ayeti benim vatandaşım rahatlıkla uygulamaktadır. Buna kimse mani olmamaktadır. 230 ayete gelince, çağdaş hukukta bunların da karşılıkları vardır; fakat farklıdır. İşte Şeriat isteyen, bu 230 ayetin de uygulanmasını istemektedir. Bu 230 ayeti uygulayamayız. Çünkü Atatürk bizden çağdaş medeniyet seviyesine çıkmamızı istemiştir. Çağdaş medeniyet seviyesine bunları uygulayarak çıkamayız. Çünkü dinin özünde durağanlık vardır. Değişen dünyada durağan kurallarla gelişmeyi yapamazsınız. Yüzyıl önceki hukuk, Şeriat hukukuydu; buna tekrar geri dönüş olamaz. İşte, irtica, yüzyıl öncenin hukukuna Şeriat hukukuna dönmedir. İrtica dinin istismarıdır. Şeriat hukuku, Kur'an'ı Kerim'deki günlük hayatı, dünyayı düzenleyen hükümlerin uygulamasıdır. Osmanlı İmparatorluğu, Şeriat hukukunu uyguluyordu. Batı karşısında geri kalmıştı. Bunun için Cumhuriyet, din-devlet ayırımı olan laikliği getirmiştir." (ATV/ siyaset meydanı, Kanal D/ Durum programlarındaki konuşması. Bkz. Umran 1997/37)

Süleyman Demirel'in bu konuşmasının ana çizgilerini şu şekilde özetleyebiliriz.

- 230 âyetin uygulanmasını istemek Şeriat'ı istemektir. Bu da irticadır.
- Bunlar uygulanamaz. Çünkü Atatürk çağdaş medeniyet seviyesine çıkılmasını istemektedir.
- Oysa bunlar uygulanarak çağdaş medeniyet seviyesine çıkılamaz. Çünkü dinin özünde durağanlık vardır.
- Osmanlı İmparatorluğu şeriatı uyguladığı için geri kalmıştır ve gerici/irticaî bir devlettir.

Sayın Demirel'in bugün yüksek sesle söylediği bu düşünceler, İslam coğrafyasının değişik yörelerinde değişik şahıslar tarafından 19. yüzyıldan itibaren söylenegelmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun son 100 yılı, Türkleşmek, İslamlaşmak ve Batılılaşmak gibi 3 ana ekolün yoğun tartışmalarına

sahne olmuştur. Cumhuriyetin kurucuları, başlangıçta Türkleşmek ve Batılılaşmayı hedef almışken; Mustafa Kemal sonrasında yalnızca Batılılaşmayı amaç olarak benimsemişlerdir. Yaklaşık 75 yıllık süreçte şok uygulamalar yapılmış olmasına, her türlü baskı, şiddet ve karalama uygulanmış olmasına rağmen ne istedikleri Batılılaşma gerçekleşmiş, ne de muasır medeniyet düzeyine gelinmiştir. Dolayısıyla Demirel'in başlatmak istediği tartışmayı bu süreci de içine alarak ve özgür bir şekilde yapmalıyız. *Allah'ın koyduğu hükümleri hiçbir kısıtlama yapmadan tartışmaya açanlar; beşerin koyduğu hükümleri de aynı serbesti içinde tartışmaya açabilmelidir. Eğer gerçeğe tartışma ile ulaşılacaksa, bu tartışma, her türlü yasal kısıtlamadan uzak özgür bir ortamda yapılmalıdır.*

Batı karşısındaki geri kalmışlığın nedeni, ulema ve yönetimin anlayış, tutum ve tavırlarında aranması gerekirken; doğrudan doğruya İslam'da, İslam'ın özü olan Kur'an'da aranmaya başlanmıştır.

Bugün devletin baskısı altında yapılan gerçeği arama çalışmaları, geçmiş İslam devletleri zamanında yönetimlerin alimlere zorla kabul ettirmeye çalıştıkları gerçeği arama çalışmalarına benzemektedir. Sonlarının ne olduğu malumdur.

Arka Plan

19 ve 20. yüzyıl İslam coğrafyasında yetişen nesillerin, Batı karşısında alınan sürekli mağlubiyetlerin kendilerinde oluşturduğu ezikliği, moral bozukluğunu ve psikolojik çöküntüyü iyi anlamamız ve değerlendirmemiz gerekir. O nesillerin Batı bilim ve teknolojisine duydukları hayranlığı, batıdaki gelişmelerin niçin islam coğrafyasında olmadığına ilişkin duygu, kaygı ve şüphelerini iyi tahlil etmeliyiz. Onların bu ruh halini göz önüne almadan, bugün yapacağımız değerlendirmeler bizi gerçeğe ulaştırmayacaktır.

Batı karşısında bu mağlup olma psikolojisini, kendi kuşağının tümünün duygularını yansıtacak şekilde İkbal, şiirlerinde Mevlana'ya soru sorarak şöyle dile getirmektedir: [1]

"Göklere ulaştı, ilâhi! yüksek emellerim,
Ama yerde aşağılanan hep benim.
İçim parçalanır, fakat gelmez bir şey elimden;
Beceremem şu dünya işini, bilmem neden?
Hep engel çıkar bu yolda karşıma,
Güç yetirebilir miyim şu dünyama?
Dini öğrenir, âlim kesiliriz, ama;
Neden dünya işinde oluruz cahil acaba?"

İkbal Mevlanâ'ya yönelttiği sorunun cevabını Mesnevi'den seçerek gene kendisi vermektedir:[2]

"Göklerde yürüyebildiğini söyleyen - ey düşkün!
Yerlerde sürünür mü hiç - bir düşün?"

Temeldeki sorun, hicretin birinci yüzyılından itibaren İslam coğrafyasında *düşüncede başlayan durağanlaşmadır.* Ulemânın düşünce üretmede ve sistemleştirmede içine girdiği kafa karıştırıcı, düşünce dondurucu pratikten uzak yığınla tartışma ve şerh zincirleri asıl darboğazdır. İçtihat kapısının kapatılması, taklit, çoğunluğa uyma zorunluluğu, bid'atler ve sünnet kavramının çarpıtılarak yozlaştırılması, hadis uydurma hareketleri, düşünce sisteminin donuklaşmasına neden olmuştur.

Kur'an'ın, Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu dinamik yapının, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'in dinamik uygulamalarının daha sonraki yıllarda gerektiği gibi kavranamaması, ardı arkası gelmeyen pratikte bir anlam ifade etmeyen tartışma zincirinin oluşturduğu kaos, taklitçiliği ve şablonculuğu getirmiştir.

Bu durağanlık İslam coğrafyasının dışındaki ülkelerde de mevcut olduğu zamanlarda sorun yoktu. Ancak, özellikle Avrupa, rönesans ve reform hareketlerini kendi içinde başlattığında her şey değişmeye başlamıştır. Batı'nın düşünce hayatındaki atağı, sosyal, siyasal, ekonomik ve askeri alanlarda hareketliliği aradaki farkın açılmasına neden olmuştur. İslam dünyasının bilim, teknoloji alanındaki başarısızlıkları, askeri mağlubiyetlerle birleşince, İslam dünyasında bir aşağılık kompleksi oluşmuştur. Bu duygu geri kalmışlığın sebepleriyle ilgili tartışmayı beraberinde getirerek bir kimlik krizine sebebiyet veren süreci başlatmıştır.

Batı karşısındaki geri kalmışlığın nedeni, ule-

ma ve yönetimin anlayış, tutum ve tavırlarında aranması gerekirken; doğrudan doğruya İslam'da, İslam'ın özü olan Kur'an'da aranmaya başlanmıştır.

Gerçekte var olan, *devlet yönetiminde meydana gelen yozlaşmanın, kirlenmenin, zamanla bütün kurumlara ve nihayet topluma sirayet etmesi ile yıkılmanın kaçınılmaz olduğudur. Kirlenen, çürüyen sistemler zorla ayakta tutulmaya çalışıldığında kaçınılmaz olarak kirlenme halka sirayet edecektir. Halktaki kirlenme ise bir kaos dönemidir. Sonu mutlaka ya köklü bir değişim ya da yıkımdır.* Osmanlı İmparatorluğu da bu süreçten kendini kurtaramamıştır.

Dolayısıyla Kur'an'ı yanlış anlayıp uygulamanın bütün suçunu, bizatihi Kur'an'ın hükümlerine bağlamak yanlış bir yaklaşım tarzıdır. "Dinin özünde durağanlık vardır; aslolan ise değişimdir" anlayışı, hiç birşey gerçek değildir, geçerli değildir, sonnucunu doğurur. *Bu durumda sayın Demirel'in 100 yıl öncesinin herşeyini yanlış ve gerici göstermesi doğru ise, 75 yıl öncesinin düşünce ve uygulamalarının doğru olduğunu söylemek nasıl mümkün olacaktır!?*

Sayın Demirel'in dinde reform tartışmasını, 100 yıl öncesinin hukukunu isteyip istememeye bağlaması özde yanlış ve kasıtlıdır. Buradaki temel soru, şudur: *İnsanların yaşamını tanzim eden temel hükümler neler olacaktır ve bunları kim belirleyecektir?* Kısacası ölçüyü kim ve nasıl koyacaktır?

Din Nedir

Burada "Din" kavramından ne anlamamız gerektiğini ortaya koymalıyız.

Kur'an-ı Kerim'de "Din" dört ayrı anlamda kullanıldığı gibi, bu dört ayrı anlamı birlikte ihtiva edecek tarzda da kullanılmıştır.

Dini, en genel anlamı ile:

> "Kişinin yüksek bir otorotiye boyun eğdiği, itaatini ve uyulmasını kabul ettiği, hayatında kanun, kaide ve sınırları ile bağlı bulunduğu, kendisine itaat etmede büyüklük, mülkiyet ve derecelerde ilerleme umduğu, isyan halinde de zillet, aşağılık ve kötü sonuçtan korktuğu bir hayat nizamı"[3]

olarak tanımlayabiliriz.

Bu tanımın içerisinde, 1) en üstün otorite, 2) bu yüksek orotireye itaatle boyun eğme, 3) bu otoritenin hakimiyeti altında yaşanan ameli ve fikri nizam, 4) bu nizama uymak yada isyan etmekten dolayı verilen mükafat veya ceza; olmak üzere dört unsur bulunmaktadır.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel

Hakimiyet merkezi ve otorite sahibinin kabulüne göre dinler, a) Allah merkezli ve b) beşer merkezli olmak üzere iki ayrı sınıfa ayrılabilirler. Kur'an-ı Kerim bu konuda; "Onlar, Allah'ın dininden başka bir din mi arıyorlar?" "Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim, İsmail, İshak, Yakup ve torunlarına indirilene, Musa'ya, İsa'ya ve peygamberlere Rablerinden verilenlere de iman ettik. Onlardan hiç biri arasında ayrılık gözetmeyiz. Kim İslam'dan başka bir din benimserse, asla ondan kabul edilmez." "Din Allah katında İslam'dır."[4] demekle orotire merkezi olarak Allah'ı kabul eden dinlerin, Allah'ın dini olduğu, bu dinin peyamberler aracılığıyla insanlığa bildirildiği, bütün bu dinlerin ortak isminin İslam olduğu, İslam'dan başka dinlerin Allah indinde bir hükmü olmadığını ifade etmektedir.

Firavun'un Hz. Musa için çevresine "Bırakın beni Musa'yı öldüreyim; sizin dininizi değiştirmesinden korkuyorum."[5] derken kullandığı "din" kelimesi ile *beşer merkezli bir yaşam biçimi* kast edilmektedir. Onun için Kafirûn sûresinde *"sizin dininiz size, benim dinim bana"* denerek bir ayrışma yapılmaktadır.

Bugün sayın Süleyman Demirel'in dile getirdiği, gerçekte Cumhuriyet'in kurucularının fiilen uyguladığı bir projedir, Din de reform:

"Kemalizm, aslında büyük ve esaslı bir din reformudur... İslam'da bütün şerî meseleler iki büyük bölüme ayrılmıştır: Birinci bölüm ahireti ilgilendirir ki ibadetlerdir: Oruç, namaz, hac, zekat.

İkinci bölüm, dünyayı ilgilendirir ki, bunlar da nikah ve aileye ait hükümlerle muamelât denen mal, borç, dava ilişkileri ve ukûbât denen ceza hükümleridir. Kemalizm, ibadetler dışındaki bütün âyet hükümlerini kaldırmıştır."[6]

Artık yeni ortaya çıkan din, Allah'ın insanlık için seçtiği İslam değildir. Allah, Kur'an-ı Kerim'de "Dinlerini param parça edenler,"[7] "Dini karmakarışık kılanlar,"[8] "Dini alay ve oyun konusu edinenler"[9] gibi olmayın, derken karşılaşılacak tehlikeler konusunda müminlerin dikkatini çekmektedir.

Dinin parçalanması veya dinin karmakarışık kılınması, tarihsel süreç içerisinde iki farklı insan unsuru tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunlardan bir grup laiklerdir. Bunlar, dinin ahkam kısmını kaldırarak dini parçalamışlardır. Bunlar bilinçli bir şekilde dini bir yaşam biçimi olmaktan çıkararak dünyayı tanzim etmesini engellemişlerdir. İkinci grup dindarlardır. Bunlar da dini düşünceyi dondurarak, taklit ve şablonculuğu geliştirerek, Bidat ve yanlış sünnet teorisi ile pek çok şeyi reddederek dinin yaşanan hayatı kuşatmasına engel olmuşlardır.[10]

Medreselerde okutulan ilimlerin tasnifinde "dinî ilimler" (ulûm-i şeriyye) veya "naklî ilimler" (ulûm-i nakliyye) ile "aklî ilimler" (gayr-ı şer'î ilimler) şeklinde bir ayırımın yapılması, gerçekte düşüncede ilk parçalanma ve ilk laikleşmedir. Din bir yaşam felsefesi ise hayatı tanzim edecek bütün bilimleri çatısı altında toplaması gerekirdi. Medreselerdeki alimlerin bu tasinfle, dünyaya yönelik bilim alanlarını ikinci dereceden kabul edip onlara iyi bakmadıkları, onları geliştirmediklerinden anlaşılmaktadır. Oysa din hayatın bütünüdür, hayatın bütününe ilişkin ilkeleri, kuralları ortaya koyar ve onları sistemleştirir; yaşamı tanzim eder. Hangi şekilde olursa olsun dinin hayattan koparılması, dinin parçalanması ve karmakarışık kılınması ve bir oyun-eğlence konusu edinilmesi anlamına gelmektedir.

Dinin bu şekilde tarhip edilmesine "Dini Allah'a has kılın,"[11] "Dini dosdoğru ayakta tutun", "Dinde ayrılığa düşmeyin,"[12] "Din konusunda taşkınlık edip aşırı gitmeyin"[13] diyerek Allah müminleri duyarlı olmaya çağırmaktadır.

Ahkama ilişkin ayetlerin uygulamadan koparılması ile; Allah'ın Kur'an'da tanımladığı ve Hz. Muhammmed'le hayata geçirdiği İslam dini ile alakası olmayan yeni bir din inşa edilmiştir. Dinin anlam alanı daraltılmış ve saptırılmıştır. Onun için Allah...

"Yoksa onların birtakım ortakları mı var ki, Allah'ın izin vermediği şeyleri, dinden kendilerine teşrî ettiler... Gerçekten zalimler için acıklı bir azab vardır" (42 Şura 21) diyerek bu tür bir uygulamaya izin vermemekte, bunu yapanları azap ile tehdit etmektedir.

Değişim, tarihsellik, yerellik, evrensellik

Sayın Süleyman Demirel *"dinin özünde durağanlık vardır,"* tarzındaki öngörülü yaklaşımının tarihsel bir arka planı vardır. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte Kur'an'ın tanımladığı Din'den, Batın'nın tanımladığı dine geçebilmek için din olgusunu yok varsayma yerine, onu yeniden tanımlayarak onun anlam alanını daraltıp saptırarak yeniden konumlandırmaya girişilmiştir. 4 Nisan 1926'da yayınlanan ve 4 Ekim 1926'da yürürlüğe giren Türk Medeni Kanunu'nun gerekçesinde (Mahmut Esat Bozkurt imzalı) bu konudaki görüşler özetlenmiş durumdadır:

> "Hayat yürür; ihtiyacât sürekli değişir; din kanunları mutlaka ilerleyen hayatın huzurunda şekilden ve ölü kelimelerden fazla bir kıymet, bir mânâ ifade etmezler. Değişmemek dinler için bir zarurettir. Bu itibarla dinlerin sadece bir vicdan işi olarak kalması, asrı hazır medeniyetin esasatından ve eski medeniyetle yeni medeniyetin en mühim farikalarından birisidir. Esaslarını dinlerden alan kanunlar tatbik edilmekte oldukları iptidai devirlere bağlarlar ve terakkiyata mâni bellibaşlı müessir medeniyeti kendisine değil, kendisini muasır medeniyetin icabatına her ne bahaya olursa olsun ayak uydurmak mecburiyetindedir."[14]

73 yıl önce söylenmiş bu sözlerle Sayın Demirel'in sözleri arasında birebir uyum vardır. Dine karşı yaklaşık 150 yıldır bu anlamda yoğun bir eleştiri vardır. Eleştirinin ana çizgileri "hayat değişmekte, ihtiyaçlar değişmektedir. "Ancak din durağandır." "Din bundan dolayı vicdanlarda ve mabetlerde olmalıdır." "Dini (ilahi) menşeli kanunlar,

iptidai devirlere aittir, geriliğin sebebidir."

Tartışmayı bu noktadan sonra bazı müslüman aydınların da iştirak ettiği şekliyle, "Değişim", "Tarihsellik, "Yerellik" ve "Evensellik" boyutları ile ele alıp yürütmekte fayda vardır. Ancak bu yazının amacı bütünüyle bu değildir. Bununla beraber bugünkü din reformu projesinin arkasındaki gerçeği daha iyi görebilmek için, buna ilişkin temel noktaların üzerinde durmalıyız.

Herşeyden önce yaratıcı olan Allah, yarattığı varlığın tarih içinde gelişim seyrini, kemale erme durumunu en iyi takdir edendir. Hz. Adem yeryüzüne gönderilirken *"Benden size hidayet gelecektir, ona tabi olanlar için ne korku, ne de mahzunluk vardır."*[15] denmesi ile başlayan yol gösterme (hidayet), değişik zaman ve mekanlarda devam ederek Hz. Muhammed'e kadar gelmiş ve *"...Bugün size dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi de tamamladım ve size din olarak İslam'ı seçip beğendim"*[16] denerek son bulmuştur. Ara dönemlerde de *"... ayrı bir şeriat ve bir yol yöntem kılınarak"*[17] insanlığın gelişimi ana hatları itibarı ile tamamlanmıştır. Böylece insanlık Allah'ın hidayetinde belli bir olgunluk düzeyine getirilerek kendi yolunu ve gelişimini tanımlayacak şekilde yeteneklerini geliştirmiştir. Bu gelişim, 18-20 yaşlarına gelinceye kadar bir çocuğun babasının vasiliği altında bulunması ve daha sonra ise kendi kişiliği ve kimliği ile varlığını sürdürmesine benzetilebilir.[13] Dolayısıyla insanlık Hz. Muhammed'le birlikte kendi yolunu bulabilecek bilgi birikimine ve formasyona sahip olmuş demektir. İşte bu noktada, Kur'an son derece önemli bir rol oynamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in geçmiş kavimlerden ısrarla ve tekrar, tekrar örnek vererek insanı tefekküre, tezekküre ve tedebbüre davet etmiş olması insandaki fıtri yetenekleri geliştirmeye dönük olarak değerlendirilebileceği gibi, geleceğin inşasında insanlık için ortak paydaların belirtilmesi olarak da değerlendirilebilir. Hangi yaşam şekhinin ve hangi değer sisteminin insanı ve toplumu kurtuluşa veya helaka götürdüğünün ısrarla belirtilmesi, trafikte yol alan sürücülere trafik işaretlerinin verdiği mesajla aynı anlama gelmektedir. İnsanlık tarihindeki değişmenin her zaman gelişme olarak değerlendirilemeyeceği anlamını da taşımaktadır. İnsanlık tarihi hak ve batıl arasında gel-gitlerle doludur. Hayat değişmektedir. Zaruretler değişmektedir. Bu nedenle değerler de değişmelidir," demek yeterli değildir ve doğru da değildir. Değişmenin yönü de önemlidir. Değişme, bir gelişme midir (olumlu), yoksa bir inkıraz (olumsuz) mıdır? Gerçekte bunun belirlenmesi gerekir. Türkiye'deki son 20 yılda meydana gelen değişmeler bunun en canh kanıtıdır. Suç oranlarının sürekli artması, vurgun, soygun ve talanın yaygınlaşması, uyuşturucu kullanımındaki patlama, cinayetlerdeki artış bir değişmedir; ancak bir gelişme değildir. Herşeyin değiştiğini veya değişmek zorunda olduğunu söylemek yanlış bir varsayımdır. O takdirde kalıcı, deişmeyen bir şeyden bahsetmek mümkün olmayacaktır. O zaman "insan hakları evrensel beyannamesi" diye evrensel ilkelerden bahsedemezsiniz.

İşte tarih boyu Peygamberlerin ve nihayet Kur'an'ın getirdiği temel evrensel yaşam prensipleri insanın bu yapısına uygun ve insanı iyiye, güzele yönlendirecek ilkelerdir; ana nirengi noktalarıdır, temel frekanslardır. Bu ilkelerin tarihin değişik zaman ve mekanında vaz' edilmiş olması onları, yerel veya tarihsel yapmaz.

İnsan, iyilik ve kötülük cephesi olmak üzere iki ana yapıdan oluşmaktadır. İnsanın bu iki yönüne etki eden kuvvetlere bağlı olarak insan iyiye, doğruya, güzele; veya kötüye, yanlışa ve çirkine yönelmekte ve ona uygun davranmaktadır. İçinde bulunulan sosyal ve manevi çevre insanın davranışına etki etmektedir. İnsan nasıl davranırsa davransın, bünyesinde birbirine zıt bu iki özelliği, kuvveti barındırmaktadır. İlk insandan bugüne kadar bu yapı değişmeden kalmıştır. İnsanın bu iki cephesinden birisinin etkin hale gelmesi ile değişim olumlu veya olumsuz yönde seyretmektedir. Hz. Adem'in Cennet'ten çıkmasına, Habil'in Kabil'i öldürmesine, Hz. Yusuf'un kuyuya atılmasına neden olan duygularla; Lut, Şuayb, Nuh, Hud kavimlerinin ve Firavun'un helakına neden olan davranış biçimleri tarihin değişik zamanlarında değişik coğrafyalarda yaşanmıştır. Bu-

gün yaşanmıyor; Zenginlikten şımarmanın simgesi Kârûn ve insanları kutsallık adına saptıran Samiri, Hz. İbrahim'i ateşe atan vahşet tarihin her döneminde vardır. Demek ki insan doğasında var olan ana yazılım, tarih boyu varlığını koruyor. Yalnızca bu yapılar maddi ve manevi çevrenin, imanın, düşüncenin fonksiyonu olarak birbirine baskın çıkarak iyi veya kötüye doğru insanı yönlendirmektedir.

İşte tarih boyu Peygamberlerin ve nihayet Kur'an'ın getirdiği temel evrensel yaşam prensipleri insanın bu yapısına uygun ve insanı iyiye, güzele yönlendirecek ilkelerdir; ana nirengi noktalarıdır, temel frekanslardır. Bu ilkelerin tarihin değişik zaman ve mekanında vaz' edilmiş olması onları, yerel veya tarihsel yapmaz. Her zaman Kârûn, Firavun, Samiri mevcut olabilir. Her zaman sömüren ve sömürülen, ezan ve ezilen mevcut olabilir. Her zaman Lut, Hud, Şuayb, Nuh kavminin gösterdiği davranışları gösteren topluluk veya toplumlar var olabilir. Her zaman zina yapan, tefecilik yapan, hırsızlık yapan insan ve gruplar olabilir.

İşte Allah bunun için, Kitab'ı "Doğruyu yanlıştan ayıran" (3 Ali İmran 4) "Hakla batıh birbirinden ayıran" (2 Bakara 185) olarak tanımlayıp insanlığa göndermektedir. Kur'an bu bildirinin en mütekâmil bir sentezi ve kainatta var olan ilahi yazılımın (kitabın) ayrıntılı bir açıklamasıdır. (10 Yunus 37) *Onda, cahili bir toplumdan yepyeni bir insan ve toplum inşa etmenin ilmi, sanatı, plan ve stratejisi insanlığa sunulmaktadır.*

Kur'an; insanın Allah ile, insanın kendisi ile, insanın insanla, insanın tabiatla, insanın gelecek nesillerle ve insanın ahiretle ilişkisini ayarlayan, düzenleyen temel ve evrensel hükümlere sahiptir. Kur'an bu 6'lı ilişki ağı arasında optimal uyumu, optimal dengeyi sağlayan ana frekansları, ana yapı taşlarını vermektedir. Bu nedenle evrenseldir. İnsanlığın kıyamete kadar uyması gereken temel yaşam biçimini bize sunmaktadır. Kur'an'daki örnekleri ve açıklamaları bu çerçevede ele almalıyız:

> "Andolsun bu Kur'an'da insanlar için biz her örnekten çeşitli açıklamalarda bulunduk. İnsan, herşeyden çok tartışmacıdır" (18 Kehf 54)

Buradaki hitabın doğrudan doğruya *insana* yapılması, ayrıntılı açıklamaların ve örneklerin verilmesi, Kur'an'ın kıyamete kadar insanlığa rehberlik edeceği anlamını taşımaktadır.

O nedenle, Kur'an'ın bu 6'lı ilişki ağına ilişkin optimal çözüm şekli, Kur'an'ın bütünlüğü içinde ele alınmazsa bir çok şey yerel, tarihsel veya durağan görülebilir. Bu, bizim bakış açımızdaki yanlışlıktan, bütünü yakalayamamaktan, Allah'ın muradının ne olduğunu anlayacak şekilde perdenin arkasına nüfuz edememekten kaynaklanmaktadır. Bu nedenle; "Hüküm Allah'tan başkasına ait değildir... Dosdoğru olan din işte budur, ancak insanların çoğu bilmezler."[18] demektedir Allah.

Allah "insanların çoğu bilmez" derken, 230 ayetin hükmünü kaldırmak isteyenler de, "Allah insanlığın ihtiyaçlarının ne olduğunu bilmemektedir(!)" imâsında bulunmaktadırlar. Yaratanın bilgisi ile yaratılanın bilgisinin karşılaştırılması acı ve üzücü değil midir.

230 ayetin uygulamadan kaldırılmasını, -gerçekte 100 yıldır bu ayetler zaten uygulanmıyor- isteyenler, yukarıda ifade ettiğimiz taklit, bidat, yanlış sünnet ve icma teorisi ile 'düşünceyi dondurmuşlar, gelişmeyi engellemişlerdir diyerek; Ulemâya ve dindarlara yönelik bir eleştiri yapmış olsalardı haklı idiler ve gerçeği söylemiş olurlardı. Oysa onlar dinin özüne, ruhuna saldırarak dini, Kur'an'ı parçalamaya kalkmışlardır. Allah'a bilgisizlik izafe ederek(!) dini öğretmeye kalkmaktadırlar:

> De ki: "Siz Allah'a dinini mi öğreteceksiniz? oysa Allah, göklerde ve yerde olanları bilir. Allah herşeyi bilendir" (49 Hucurat 16)

Müslüman ve Kur'an

Öyleyse 230 ayetin uygulamadan kaldırılması konusunda karar verebilmek için hangi referansa başvuracağız? Yolumuzu nasıl aydınlatacağız? Eğer bu ülkede birileri kalkıp 'biz de müslümanız' diyorlarsa, bunların müslümanlığının ölçüsü ne olacaktır? Biz müslümanız diyenler için ölçü Kur'an değil midir. O nedenle ben müslümanın diyen bir insan, Kur'an'ın şahitliğini ve yol göstericiliğini peşinen kabul edendir. O halde, "yeni din projesi" ya da "dinde reform projesi"nde yer alan 230 ayetin iptal edilmesi, kaldırılması, Kur'an öl-

çüleri içinde ne anlama gelmektedir?

Kur'an-ı Kerim 6 Enam Sûresi 91. ayette *"Bir kısmını açıkladığınız ve çoğunu gözardı ettiğiniz kitabı size kim indirdi"* diye Musevilere soru yöneltirken, tarihsel bir süreçte Tevrat'taki hükümlerin çoğunun örtbas edildiğini de açıklamaktadır. Aynı ayette daha da önemli olan bir uyarı, inananlara yapılmaktadır: "Onları bırak, içine daldıkları saçma uğraşlarında oynayıp oyalansınlar" denilmektedir.

Ayrıca, 11 Hud sûresi 12. ayette Peygamber'e yapılan yoğun saldırıların sonucunda içine girdiği ruh haline karşı Peygamber'in dikkati çekilmektedir:

> "Şimdi onların: "Ona bir hazine indirilmeli ya da onunla birlikte bir melek gelmeli değil miydi?" demeleri dolayısıyla göğsün daralıp sana vahyolunanlardan bir kısmını mı terk edeceksin? Sen yalnızca bir uyarıp-korkutucusun. Allah da herşeye vekildir"

Diğer taraftan Hicr sûresinde Kur'an'ı parçalamaya uğraşanlardan açıkça hesap sorulacağı belirtilmektedir:

> "Parça ayırıcılarına indirdiğimiz gibi, ki onlar Kur'an'ı parça parça kıldılar.
> Rabbine and olsun, onların tümüne bunu soracağız; yapmakta oldukları şeyleri.
> Öyleyse sen emrolunduğun şeyi açıkça söyle ve müşriklere aldırış etme.
> Şüphesiz o alay edicilere karşı biz sana yeteriz" (15 Hicr 90-95)

Sonuç

Yukarıdaki Kur'an ayetlerinin hiç birinde, Kur'anın parçalanmasına, bir kısmının alınıp da bir kısmının atılmasına bir izin yoktur. Tam tersine bu davranışı yapanlar uyarılmakta, ikaz edilmekte, hatta yaptıkları davranışın hesabının kendilerinden sorulacağı açıkça ortaya konmaktadır.

İster din adına, ister laiklik adına, isterse her ikisi adına olsun, böyle tehlikeli bir oyunda hiç bir kimse rol almamalıdır. Özellikle müslüman aydınlar Batılılaşma hareketinin psikolojik taaruzu altında göğüsleri daralarak, bunalarak yanlış bir tarihsellik ve yerellik tezine sarılarak böyle bir din projesine, böyle bir reform hareketine destek vermemelidir.

Herkesi, Allah'ın;

> "Onlardan öyleleri vardır ki, dillerini kitaba doğru eğip bükerler, siz onu kitaptan sanasınız diye. Oysa o kitaptan değildir. "Bu Allah katındandır derler. Oysa o Allah katından değildir. Ve onlar kendileri de bildikleri halde Allah'a karşı yalan söylerler" (3 Al-i İmran 78)

dediği kimselerden olmamaya davet ediyoruz. Ve ben müslümanım diyen herkesi Kur'an'ı gereği gibi düşünmeye davet ediyoruz.

> "Onlar, yine de o sözü (Kur'an'ı) gereği gibi düşünmediler mi, yoksa onlara geçmişteki atalarına gelmeyen birşey mi geldi?" (23 Mü'minûn 68).

Ve herkesi, özellikle bu projenin sahiplerini Allah'ın insanlığa bir lütfu olan Kur'an-ı Kerim'i okuyup anlamaya, akıl erdirmeye ve büyük günün azabından korkmaya davet ediyoruz:

> "Onlara ayetlerimiz apaçık belgeler olarak okunduğunda, bizimle karşılaşmayı ummayanlar, derler ki: *"Bundan başka bir Kur'an getir ya da onu değiştir."* De ki: "Benim onu kendi nefsimin bir öngörmesi olarak değiştirmem benim için olacak şey değildir. Ben yalnızca bana vahyolunana uyarım. Eğer Rabbime isyan edersem, kuşkusuz ben, büyük günün azabından korkarım." (10 Yunus 15) ■

KAYNAKLAR

1- Fazlur Rahman, İslam ve Çağdaşlık, Fecr yay., Ankara 1990, s. 151.
2- Fazlur Rahman, age s. 110.
3- Mevdudi, Kur'an'a Göre Dört Terim, Düşünce yay., İstanbul 1979, s. 119
4- 3, Ali İmran 83-85, 19
5- 40 Mümin, 26
6- Atay, F.R., Çankaya, Doğan Kardeş, İstanbul 1968, s. 393.
7- 6 En'am, 159, 30 Rum, 32.
8- 6 En'am 137.
9- 5 Maide 57, 6 En'am 70.
10- Zeyveli, H., "Kur'an'ın Aktüel Değeri Üzerine", I. Kur'an Sempozyumu 1-3 Nisan 1994, Bilgi Vakfı, Ankara 1994, s. 274-295.
11- 39 Zümer 2,3,11,14; 40 Mü'min 14,65.
12- 42 Şura 13.
13- 4 Nisa 171.
14- Vatandaş, C., "Resmi İdeoloji ve İslam'ın Yeniden Tanımı" Umran, sayı 37, 1997 s. 21-27.
15- 2 Bakara 38.
16- 5 Maide 3.
17- 5 Maide 48.
18- 12 Yusuf 40.

Dinin Devletleştirilmesi ve "Resmi İslam" Projeleri

M. Emin Göksu

Türkiye çoğunluğu müslüman olan bir ülkedir. Din Sosyolojisi açısından bakıldığında bir ülkenin çoğunluğunun aynı dine inanması, potansiyel bir birlik ve bütünlük sebebi olması sebebiyle Allah'ın o ülkeye bir lütfudur. Ne var ki bu kuralın istisnası ülkelerden birisiyiz. Yani bu ülkede müslüman, bir azınlıktan da öte bir garip varlığa sahiptir. İnancını yaşama sıkıntılarının yanında, bizzat kendisinin tehdit sayılıp düşman ilan edildiği bir konumda bulunmaktadır.

Bunun sebebi Türkiye'deki siyasal yapılanmanın, kendini *din dışılık* ve hatta yer yer de *din karşıtlığı* üzerine kurmuş olmasıdır. Bu çelişki anormal bir ilişki biçiminin tabir caizse alt yapısını oluşturmaktadır. Yüzyıllar boyunca devlete bağımlı olan ve *"Allah devlete zeval vermesin"* diye dua edip onu modern bir tavırla sorgulamayı düşünmeyen; "baba" "ana" gibi, kültürümüzde yakınlık ifade eden kavramlarla nitelendiren halkı, pusuda bekleyen bir gaspçı gibi düşünmek, seçkinciliğin toplumuna bakışını izah etse de, şüphesiz genelde açıklanması zor bir durumdur.

Bu ülkede müslüman, bir azınlıktan da öte bir garip varlığa sahiptir. İnancını yaşama sıkıntılarının yanında, bizzat kendisinin tehdit sayılıp düşman ilan edildiği bir konumda bulunmaktadır.

Sistem, İslâm dışılık üzerine kurulunca sancılı bir toplumsal /politik hayat da başlamış oldu. Siyasi yapı dine karşı projeler üretip tedbir almaktan, toplum da gerilimler yaşamaktan kurtulamadı. Yeni siyasal yapılanmanın üzerinden yaklaşık 80 yıl geçmiş olmasına rağmen hala dinin nereye konulacağı tartışılmaktadır. Durum tam da hırsız hikayesine benzemektedir: Oğlan babasına seslenmiş:

- Baba bir hırsız yakaladım.
- Getir oğlum.
- Baba gelmiyor.
- Öyleyse bırak gitsin.
- Baba o beni bırakıp gitmiyor.

Yani Türkiye'de İslam ne laik tavırla devletin dışında bırakılmış ve ne de gönül rahatlığıyla devletin içine alınmış; bazen İslam'ın kendisi, bazen de müslüman rötuşlanmaya çalışılmıştır. İmam Hatipler ve Kur'an Kursları örneğinde olduğu gibi bir dönem devletin kendi verdiği haklar (daha doğrusu olması gereken serbestlik) daha sonra halkın bir gasp suçu olarak değerlendirilebilmiştir.

Gerçekten de bu ülkede olup bitenlerin büyük çoğunluğu, seçkinci tarafından din ekseninde değerlendirilmektedir. Sıradan bir yardımlaşmadan cami inşasına, ekonomik yatırımcılıktan eğitim ve öğretim faaliyetlerine kadar hemen pek çok şey İslâm ile irtibatlandırılmakta, ama işler hep çözümsüz kalmaktadır. Gerçi seçkincilik din işlerini ken-

dince çözmek üzere devamlı projeler üretmektedir. İşte bunlardan bir yenisi bir süre önce Cumhurbaşkanı S. Demirel tarafından seslendirilen *"din projesi"* dir. Basına sızdırıldığı kadarıyla bu proje, ahkam ayetlerine çağdaş bir yorum getirerek, İslam ve Türkiye'deki siyasal yapı arasındaki açıklığın ve dolayısıyla da gerilimin giderilmesi düşünülmektedir.

İlk bakışta artık güncel gibi gözükmeyen bu konu aslında Türkiye'nin gündeminden düşmesi beklenmeyen bir konudur. Şu anda yaşanmakta olan olaylara, mesela Hizbullah operasyonu vesilesiyle İslam'la kurulmak istenen kel alaka ilişkilere, Adnan hoca hareketi bahane edilerek yapılan beyan ve tavırlara bakılırsa İslam ile ilgili fiili ve teorik iki yönlü bir kontrolün sürdürüldüğü söylenebilir. Bu yazı siyasal hayatımızda İslam'ın nereye konulacağı sorusuna ilişkin resmi uygulamaların kısa bir tarihsel serüvenini verme amacındadır. Böylece de tekrar gündeme gelmesi beklenen projeleri, içinde yer aldığı bağlamda kısaca değerlendirmek ve konuyu daha anlaşılır kılabilmek için Cumhuriyet döneminde İslâm ile ilgili olarak üretilen projelere bir göz gezdirmek istiyoruz.

Sorunun Ortaya Konuşu: Dinin Devletleştirilmesi ve Bir "Resmi İslam" Arayışı

Önce sorunu sağlıklı bir biçimde ortaya koyabilmek gerekir. Türkiye'de din ile ilgili operasyonlar, genellikle laikliğin bir gereği imiş gibi gösterilmiş, onun korunduğu, kollandığı şeklinde takdim edilmiştir. Halbuki bu operasyonların kendisi laikliğin genel geçer tabiatına ve işleyişine aykırıdır. Laiklik, kendisi korunmak için var olan bir şey değil, bir şeyleri korumak için var olan bir konsensus ilkesidir. Ama bizde laiklik İslam dininden boşaltılan yeri doldurması beklenen bir *din*'dir ve işlevi de din ve devlet gibi dünyevi kurumlar arasında bir denge kurma değil, bir seçkinci yapısını halk ve etos'undan uzak tutma, koruma ilkesidir. Bu bakımdan Türkiye'deki uygulamaları laiklik çerçevesinde değil, salt ulus/ devlet mantığı ve pratikleri içinde aramak gerekir.

Bilindiği gibi ulus devletler kendine has bir toplum inşa edebilmek için tüm kurumları yeniden kurmaya giriştiler. Aileden hukuka, eğitimden ekonomiye kadar her kurum devletleştirilmiş, tabi bu halleriyle de tabiatlarından bir hayli uzaklaştırılmış oldular.

Ülkemizde çağdaşlaşmanın en temel espirisi de bir ulus devlet inşası için yarı-yapay bir ulusun oluşturulmasıydı. Bu ise devlet aracılığıyla gerçekleşecekti. Esasen devletçilik bu proğramın altı ilkesinden biriydi. Zamanla bunların bir kısmının birbirleriyle çeliştiği, bir kısmının da dünyanın geldiği noktada anlamsız kaldığı kabul edildi. Devletçilik bunlardan birisiydi. Ekonomide devletçilik reddedildi ve özelleştirmelere girişildi. Yani devletçilik özel haliyle (yani bir işletmecilik biçimi olarak) çağdışıydı ve zaten reel olarak da zarar ediyordu. Devletleştirilmiş kurumların (KİT'lerin) özelleştirilmesine marjinal kesimlerin dışında bir tepki de gelmedi.

Aslında en büyük KİT, devletin din işletmesiydi. En çok zarar eden kurum da bu işletmeciliktir. Türkiye Cumhuriyeti, dini başından itibaren laikleşme adı altında devletleştirmiş, İslâm'ı devletin çatısı altında bir yerlere yerleştirmiş, kendine has çizgilerde kabul ettiği bu kurumu kafasındaki beklentilere uygun olarak biçimlendirmeye, devletçilik anlamında ulusallaştırmaya çalışmıştır. Ancak İslâm gibi evrensel bir din üzerinde yapılan değişiklikler, istenilen ve toplumca da onaylanan bir sonuca ulaştırılamamış, hep bir gerilim ve sıkıntı yaşanagelmiştir. Sözün kısası bu KİT'in zararları diğerlerinden daha az olmamış; devletin topluma karşı kuşkusu, milletin seçkinciliğe karşı duyduğu güvensizliği ve gerilimi, toplumun potansiyel gücünün heba edilmesi, güven ve barış ortamının sık sık bozulması, vb. blançodaki bu zararın ilk görünümleri olmuştur.

Türkiye'de devleti vesayetinde tutan seçkincilik, İslam'ı devletleştirme çerçevesinde bir seri proje üretip uygulamaya sokmuştur. Ancak yapılanların genelde dinin doğasıyla bağdaşmadığı, ancak seçkinci yapıyı ırgalamayacak bir dinin amaçlandığı bu operasyonlarda bazen müslüman halkı dizayn etmeye, bazen de bizzat dinin kendi-

sinin biçimlendirilmeye çalışıldığı söylenebilir. *"Devletin çatısı altına sığdırılabilir bir İslâm"* girişimlerini bu yazımızda biz *"Resmi İslâm"* olarak nitelemeyi uygun bulduk. Burada yapılmak istenen şey, kendi doğasında bir İslam değil; siyasetin işine yarayabilecek, kendinin zarar görmeyeceğine inandığı, ama halka potansiyel olarak etkinlik imkanı vermeyecek bir İslâm'dır. Bir başka deyişle kontrol altında tutulabilir bir İslâm'dır.

Bilindiği gibi modern çağlarda İslâm'ın anlaşılış ve algılanış çeşitliliğine bağlı olarak pek çok İslâm kategorisi doğmuştur: Köktenci İslam, Kültürel İslam, Siyasal İslam, Ilımlı İslam, Geleneksel İslam, vb. gibi. Burada konumuz bakımından bir tiplemenin (iki kategorisinin) altını çizmek gerekir: *Resmi İslâm - Sivil İslâm.* Resmi İslâm yukarıda kısaca tasvir ettiğimiz, siyaset merkezinin konumlandırmaya çalıştığı İslâm'dır. Tabii ki, Sivil İslâm devletin dışında, halkın tarihsel olarak algılayageldiği, kendini alternatifliklerde var kıdığı için bazı problemleri olsa da siyasal yapı ile diyaloğu bulunsada siyasetin ve müdahalesinin dışında kalan İslâm'dır.

Bu Proje Türkiye'deki seçkinci yapıyla uyuşan bir İslâm talebi taşıyordu. Yani bir iyi İslâm'a ihtiyaç vardı ki bu da kendi doğasında bir İslâm değil, rejimle uyuşan, "tehdit oluşturmayan" bir İslâm'dı.

Türkiye'de seçkincilik, Cumhuriyetin başından beri bir Resmi İslâm üretebilmek için bir seri proje ileri sürmüştür. Aşağıda bunların en önemlilerine kısaca işaret edilecektir.

1) Din- Şeriat Ayrımı: İlk Etkili Proje

1924'de belirgin hale gelen Cumhuriyet döneminin bu ilk projesine göre, İslâm yatay - dikey bölmelere ayrılmış ve bir bölümü meşruiyet dışı bırakılmıştır. İslâm yatay bir düzlemde *"inanç - ibadet ve ahlâk"* ile *"muamelat - şeriat"* bölümlerine ayrılmış, birincisine sosyal politik düzlemde yer verilmiş, ikincisi ise reddedilmiştir. Yani bu anlayışla İslâm devlet içinde ancak birinci kısmıyla temsil edilebilir ve halk da ancak onu talep edip yaşayabilir. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu çerçevede teşkilatlandırılmıştır.

Seçkinciliğin kendine has olan ve hala yürürlükte bulunan bu proje sorunu çözüp bitirememiştir. Çünkü İslâm'da ibadet ve muamelatı ve hatta inanç ve ahlakı apayrı kategorilere ayırma şansımız yoktur. Çünkü bunlar içiçe şeylerdir. Meselâ bir hadisi şerifte *"İyi bir mümin, bir başkasının elinden ve dilinden selamette kaldığı kimsedir"* buyurulur. Görüldüğü gibi burada kötülükten sakınma bir iman işi olarak nitelendirilmiştir. Bir başka hadiste ise *"Allah katında en hayırlı amel, Allah'a imandan sonra cihat'tır"* buyurulur. Burada da Allah'a iman bir amel olarak nitelendirilmiştir.

Allah'ın emir ve yasaklarını ibadet ve muamelat olarak ayırma şansımız zaten yoktur; mesela namaz ve oruç emirleri önemlidir, ama faiz ve zina yasaklarının önemi yoktur, denemez.

Bu açmazlardan dolayıdır ki İslam için yapılan bu ayırım gerçekçi olmamış, üzerinden yetmiş yılı aşkın zaman geçmiş olmasına rağmen problem çözülüp bitmemiştir ki hala tartışılıyor olmasının sebebi budur. Yine bunun içindir ki arkadan daha başka projeler gelmiştir.

2) Dine Yeni Bir Şekil Verme Girişimi Ya Da Dinde Reform

Bu proje 1928 yılında ortaya konmuştu. İstanbul'da bu yıl içinde bir ilahiyat fakültesi açılmış ve bünyesinde toplanan bazı din adamları siparişe uygun bir resmi din projesi hazırlamıştı. Din reformu da denen bu tasarı dört başlıkta toplanmaktadır:

1) Camilerde sergiler kaldırılıp sıralar konmalı, ibadete bir "şekil" verilmelidir.

2) Yine ibadet, müzik ve çalgılar eşliğinde yapılmalı, "ilham verici" hale getirilmelidir.

3) Din dili milli dile çevrilmeli, "ibadet dili" Türkçeleştirilmelidir.

4) "İbadetin düşünce yapısı" zenginleştirilmeli, felsefi ve edebi bilgisi fazla kimseler yetiştirip vaiz

ve hatipler olarak atanmalıdır. (Kaynak olarak Bkz. B. Lewis, Modern Türkiyenin Doğuşu, s. 410).

Bu maddeler toplumun onayını alamadığı için baştan "ölü" doğmuş, uygulamaya bile geçilememişti. Ancak ibadet dilinin millileştirilmesi çerçevesinde uygulamaya konan Türkçe ezan 1951 yılına kadar sürdürüldü, toplumsal talebe uymak zorunda kalan iktidar bu uygulamayı kaldırdı. Ama ezanla ibadetle ilişkisi olmayan bir kesim, belki de din ile en kestirme partallaşma yollarından birisi olması sebebiyle, din dilinin türkçeliştirilmesini bir tutku olarak sürdüregeldi.

Ötedenberi bizde, dinde reformu savunanlar genelde Protestan hareketi örnek aldıklarını düşünmektedirler. Halbuki benzerlikleri tamamen şekilseldir. Bir kere Protestanlığı gerçekleştirenler (Luther, Calvin, vb.) o gün için yegane Hristiyanlık anlayışı olan Katolikliği iyi özümseyerek gelmiş, içten bir hareketle yeni bir zihniyet dünyasının ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Yani camilerden sergileri toplayıp sıra koymak, sembolik bir olgu olan ezanı Türkçeleştirmek gibi formel işlemlerle uğraşmamışlar, ünlü Alman sosyal bilimci Weber'in deyimiyle bir *"tutum ahlakı"* üretmişlerdi.

Bizimkiler din konusunda katmerli cahillerdir, onunla uğraşacak kadar bilgiye de sahip değillerdir. Zaten yeterli bilgi sahibi olsalardı, İslâm'ın yeniden şekillendirilmeye ihtiyacının olmadığını da görürlerdi. Bu proje geride, bazılarında, dinin uluslaştırılması ve Türkçe ibadet tutkusu gibi kalıntılar bıraktı, gerektiğinde sahnelenmek üzere tarihte yerini aldı.

3) Laiklik ve Vicdani Bir Kanaat Olarak İslâm

1937'de laiklik, bazı tereddütlerden sonra Anayasa'ya girdi. Buraya kadar yapılan uygulamalar laik değildi, *"dindışı"* bir siyasal yapılanma olarak ifade edilebilirdi. Ne var ki bundan sonra laiklik çevresinde yeni bir söylem geliştiyse de birilerinin gözünde o hep din dindışılığı ve hatta karşıtlığını ifade ediyordu.

Bu yeni projenin din ile ilgili en belirgin iddiası, *"dinin vicdani bir kanaat olduğu"*, ya da "Tanrı ile kul arasında kişisel bir trans/ ruhi bağ kurma sistemi olduğu" ve dolayısıyla da bunun mümkün olduğunca gizli tutulması gerektiği idi. Pozitif mantık, bu görüşü destekleyecek bazı argümanlar da sunmuştu: İlerleyen toplumlarda din, *dışsallığını* yitirerek daha çok *içsel* bir öge olmaya doğru gidiyordu. Bu açıklama dini insanın içinde bir duygu sayıyor, onun sosyal ve özellikle siyasal hayata dokundurulmadan götürülmesini düşünüyordu.

Ne var ki dinler, doğası itibariyle bir vicdani kanaat değildi ve içerde saklanamazdı, dini yaşantı *dışa vurumu* gerektiriyordu. Özellikle İslâm böyle idi. Meselâ din alanında bir iç unsur kabul edilebilecek "iman", sırf "kalp ile tasdik" edilen bir şey değil, aynı zamanda "dil ile ikrar" yani eylem ile dışarıya yansıtmayı gerektiren bir şeydir. Dış dünyada amel ile gösterilmeyen bir iman hem kendisi hem de çevresi için önemli sorunlar doğurur. Basitçe söylemek gerekirse bir mümin'e (iman edene) karşı görevimiz, ancak onu mümin olarak algılamamıza bağlıdır; beşeri ilişkilerde eylem esastır, vicdanları ölçecek bir başka kriter yoktur.

Seçkinci yapının din konusundaki karşıt tavrına rağmen, müslümanlar laik söylem çevresinde, hak ve özgürlüklerinin olduğunu savundular, özellikle hac, basın- yayın hakları ve eğitim konusunda taleplerde bulundular. Bu talepler daha uzun süre baskı altında tutulamazdı, seçkinci yapı kontrolü elinde tutarak bazı girişimlere izin verdi.

4) 1950'li Yıllar: Devlet Kontrolüyle Bazı İslami Taleplerin Yerine Getirilişi

1940'lı yılların sonuna gelindiğinde toplumun bazı dini taleplerine cevap verilmesi gerektiği anlaşılmıştı, dünyanın geldiği durum da bunu gerektiriyordu. Bu çerçevede 1949 yılında Ankara'da bir İlâhiyat Fakültesi açıldı. (1928'de İstanbul'da açılan 1932'de kapatılmıştı) 1951'den itibaren de İmam Hatip Okulları ve Kur'an Kursları açıldı, dini matbuatta bir rahatlama oldu, hacca gidenler arttı, camiler yapıldı. Soğuk savaş dönemlerinde İslâm'ın desteğine ihtiyaç duyulduğu için pek çok askeri garnizona cami inşa edildi.

Yıl 1969: Isparta İmam Hatip Okulu'nda kız öğrenciler

Halk bu işlere önce bir istismar gözüyle baktı, eğitim kurumlarını şüpheyle karşıladı, ama daha sonra benimsedi, bağrına bastı. Özellikle İmam Hatip okullarını dini bilgiler de veren liseler kabul etti. Ama 1997'lere gelindiğinde seçkinci yapı kararını çoktan değiştirmişti; sanki bu kurumlar bir gece hareketiyle illegal olarak kurulmuşçasına düşman olarak ilan ve tasfiye edildiler. Anadolu insanına öfke o kadar büyükmüş ki diğer meslek liseleri de onun yanında acımasızca eritildi. Böylece dinin kurumsal otonomluğunun garantisi kabul edilen laiklik üstüne yürütülen politikaya rağmen devlet denetiminde bile olsa dinin uzun vadeli bir hak talebinin olamayacağı gösterilmiş oldu.

5) 1970' li Yıllar: "Türk-İslam Sentezi" Projesi

1960 sonrasında Resmi İslâm projelerinin önemli bir kısmı askeri bir darbeden sonra geldi, bunu ya askerler ya da bu ortamdan yararlanan bazı görevli siviller seslendirdiler.

12 Mart Muhtırasından sonra Resmi İslâm çerçevesinde "Türk -İslâm Sentezi" olarak adlandırılan bir proje ortalıkta dolaşıyordu. İlk bakışta makul gibi gözüken bu proje, anlaşıldığı kadarıyla Cumhuriyet öncesindeki Gökalp'in *"Türk milletindenim, Batı medeniyetindenim, İslâm ümmetindenim"* üçlemesinden ilham almıştı ve Batı atılıp formül ikili olarak yeniden inşa edilmişti; Türklük ve müslümanlık, et ve kemik gibi birbirlerinden ayrılmaz şeylerdi.

Bu proje özellikle milliyetçi çevreleri cezbetmiş, bu düşünceyi formüle eden sloganlar ortaya atılmıştı; "Hira dağı kadar müslüman, Tanrı Dağı kadar Türk" gibi. Ne var ki, bir çok konuda dağlar kadar duyarsız oldular, faşizan bir mantıkla devleti kutsadılar, onu örgütsel bir yapı olarak işleviyle ölçemediler. Bu mantıkla 28 Şubat sürecini bile anlayamadılar, mesela, devletin irtica ile mücadele ettiğini sandılar.

İşin gerçeği Türk -İslâm Sentezi, her haliyle bir garabetti. Bir ırkla bir kültürel olgu olan İslâm'ın ne kadar sentezleşebileceği (armutla elmanın toplanabileceği) belli değildi. Ancak anlaşıldığı kadarıyla birileri bu sloğanlarla birilerini münipüle etmeye, daha başka projeler ileri sürebilmek için bir ortam oluşturmaya çalışıyordu.

6) 28 Şubat Süreci ve "Türk Müslümanlığı" Projesi

28 Şubat postmodern darbesiyle birlikte, yani yine bir askeri müdahaleden sonra "Türk müslümanlığı" adını taşıyan bir proje ortaya çıkmıştı. Bu proje siyaset seçkincilerinin kaygılarını önceleyen bir yapıya sahipti ve öncelikle Türkiye'deki bu seçkinci yapıyla uyuşan bir İslâm talebi taşıyordu. Yani bir iyi İslâm'a ihtiyaç vardı ki bu da kendi doğasında bir İslâm değil, rejimle uyuşan, bir başka deyişle *"tehdit oluşturmayan"* bir İslâm'dı.

Türk müslümanlığı bu temele bağlı olarak bazı özelliklere sahiptir. Bir kere Türk müslümanlığı bizi/ ulusumuzu çevredeki müslüman ülkelerden ayırmalıdır; özellikle Arap ve İran İslâmlarmdan (!) uzak tutabilmelidir. Zaten islami metinler Arap diline bağlı olarak potansiyel bir tehlike (!) oluşturuyorlar.

Yine Türk müslümanlığı *kuralsız* ve dolayısıyla da istenilen şekle dökülebilir olmalıdır. Bunun için de tarihimizde var olan Alevi ve Bektaşi geleneği önemli bir mirastır. Sünni geleneğin kılı kırk yaran *kurallı* din anlayışının etkisinden ancak bu geleneğe uygun bir din yorumuyla çıkılabilir. Kaldı ki Alevi - Bektaşi cemaatleri (Başbakan Bülent Ecevit'in bir çok kereler ifade ettiği haliyle) rejimimizin teminatıdırlar (!).

Görüldüğü gibi Türk müslümanlığı, rejime uygun bir resmi İslâm üretme projesidir. Müslüman kitlenin her türlü potansiyel varlığını bir "Siyasal İslâm" kaşesinin altında toplayıp tehdit ve töhmet altında bulunduran seçkincilik, laiklik kaşesinin altında da kendi talebine uygun gerçek anlamda bir siyasal İslâm üretme girişiminden kaçınmamaktadır. Ancak bu da halk katlarında onaylanmayan diğerleri gibi beklenen sonuçları vermeyecek, halkın din eksenindeki gerilimlerini bitirmeyecektir.

Yeni Bir Din Projesi: İslam'ın Laikliğe Uygun Hale Getirilmesi

Basında yer alan haberlerden öğrendiğimize göre devletin zirvesi yeni bir din projesiyle uğraşmaktadır. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 5-6 yıldan bu tarafa üzerinde çalışılan bir projeden söz etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bu proje İslâm dini ile laiklik arasında uzlaşmayı amaçlamakta, sayın Demirel de bir devlet başkanı olarak endişesiz bir devlet ve gerilimsiz bir halk yapısının oluşmasını istemekte, görevi bitmeden böylesi hayırlı bir iş (!) yapmayı arzulamaktadır.

Gerekçe makul olmakla birlikte basına yansıyan bilgilerden anladığımız kadarıyla ortalıkta sağlıklı bir diyalog gözükmemekte, İslâm, kendinden tavizler vererek anlaşmaya zorlanmak istenmektedir ki bu, tarihsel gelişime uygun düşmektedir. Sıradan bir din özgürlüğünün, inanç ve ibadet haklarının karşısına diktikleri bir laiklik anlayışı adına İslâm'dan, Kur'an'da 230 civarında olduğunu düşündükleri ahkam ayetlerinden vazgeçmesi, bu olmadığı takdirde de çağdaş bir yorum (!) ile söz konusu laikliğe uygun hale getirilmesi istenmektedir. Yine anlaşıldığı kadarıyla bazı, başörtüsü konusunda olduğu gibi, bir emir veya yasağın (fıkhi bir deyimle), sırf "manaya delaletini" değil, açık bir "sübutunu" bile reddeden ve böylece de zevahiri kurtarmaya çalışan ilahiyatçılardan cesaret almaktadırlar.

Şüphesiz dinin kutsal metinleri (İslâm'da Kur'an ve Sünnet) okunur ve yorumlanır; ondan, yaşanabilecek kurallar ve kurumlar çıkarılır. Dini naslar ile eylemler arasında birebir olmasa bile bir tekabüliyet aranır. Ancak bütün bunlar kendi tabiatında, kendi kuralları içinde olup biter. Üstelik "yorum"un bazı kuralları vardır, bunlara dikkat edilmediği zaman iş keyfileşir, konjonktürün iticiliğindeki bir aklileştirmeyle, ancak naslardan çıkarıldığı sanılan ama seçkinciliğin beklentilerine uygun düşen yorumlar gelir.

Seçkincilik her ne kadar merkezin referans vermediği dindarlık biçimlerini "Siyasal İslâm" olarak niteleyip mahkum ediyorsa da, dini ve dindarları biçimlendirmeye çalışan bu girişimler, bir laiklik istismarıdır.

Vakıa, böylesi bir ortamda, din adamı olarak

bilinen bazı kimseler başörtüsü konusunda "İslâm'da başörtüsü diye bir şey yok, son 20-30 yılda ortaya çıkmış siyasal bir tavır, bir siyasal simgedir" diyebildiler. Şeklini, içeriğini tartışabilirlerdi, ama varlığını tartışmamaları gerekirdi. Bu bakımdan "o konjonktüreldir, Kur'an'ın son ayetlerinde yer almıştır, dolayısıyla onu devlet belirler" gibi sözler kuralına uygun birer yorum değildirler, içinde bulundukları durumu aklileştirmeye yarayan demogojilerdir.

Henüz günyüzüne bütünüyle çıkmamış bulunan bu son proje, son üç yıldır "irtica ile mücadele" maskesi altında yürütülen toplumla partallaşma hareketinin bir parçası olarak görülebilir. Çünkü başından beri Türkiye'de seçkinciliğin İslâm konusunda yürüttüğü politikanın; "müslüman topluluğu dizayn etme" ve bizzat "İslâm'a bir şekil verme" tarzında iki yönlü bir faaliyet olarak sürdürüldüğü söylenebilir.

Henüz günyüzüne bütünüyle çıkmamış bulunan bu son proje, son üç yıldır "irtica ile mücadele" maskesi altında yürütülen toplumla partallaşma hareketinin bir parçası olarak görülebilir.

Mesela 12 Eylül darbesi müslüman halkı devletin çatısı altına çekip kontrol altına almayı hedeflemişti. Anayasaya oy istemiş, bunun için de Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersini oltasında bir yem olarak kullanmıştı. 28 Şubat postmodern darbesi ise halktan bitireceği bir iş olmamalı ki, halkı, özellikle kurumsal yapılarını hem devletin dışına itti, hem de meşruiyet dışı ilan etti.

Devletin zirvesi irtica ile mücadele paranoyasıyla sırf müslümanı dizayn etmeyi yeterli bulmamış olmalıdır ki, bu son proje İslâm'ı dizayn etme gereği olarak belirmiştir. Öyle gözüküyor ki, Türkçe ibadet vb. gibi projelerin zaman zaman ısıtılıp ileri sürüldüğü gibi İslâm'ın yorumlanarak laisizme uydurulması gayretleri gündemimizi sık sık meşgul edecektir.

Sonuç

Görüldüğü gibi Türkiye'de din genel olarak devletleştirilmiştir. Ne var ki işletme iyi gitmemekte hep zarar etmektedir. Bunun asıl sebebi de doğası itibariyle *toplumsal* (bir başka deyişle *sivil)* olan İslâm'ın bir *siyasal* (daha doru bir deyimle *resmi)* şekle dökülememesidir. Bunun için de seçkincilik belli aralıklarla bir "Resmi İslâm" üretip dini kendi gözetimi altında tutabilmenin yollarını aramakta, ortalama on yılda bir yeni bir proje üzerinde durmaktadır ki bunlardan bir kısmına yukarıda işaret ettik.

Seçkincilik her ne kadar merkezin referans vermediği dindarlık biçimlerini "*Siyasal İslâm*" olarak niteleyip mahkum ediyorsa da, dini ve dindarları biçimlendirmeye çalışan bu girişimler, bir laiklik istismarıdır. Söylemle eylem arasında esaslı bir çelişki vardır. Mesela seçkincilik Siyasal İslâm'a karşıdır ama, İslâm'ı siyasallaştırabilmenin tutkusuyla dopdoludur. Her şeyin modern olanını savunur ama, İslâmi anlayışta geleneksel kalınmasını ister...

Sözün kısası 80 yıldır bir "resmi din" üretmeye çalışmış, ama bunu bir türlü de başaramamıştır. Çünkü bir din anlayışının onaylanacağı yer bürokrasi/ devlet ve hatta merkeze yakın olmaya çalışan din adamları değil halktır, dini samimiyetle yaşayacak olan odur. ■

"Dini Nereye Koyacağız" Sorusuna Cevap Vermeliyiz

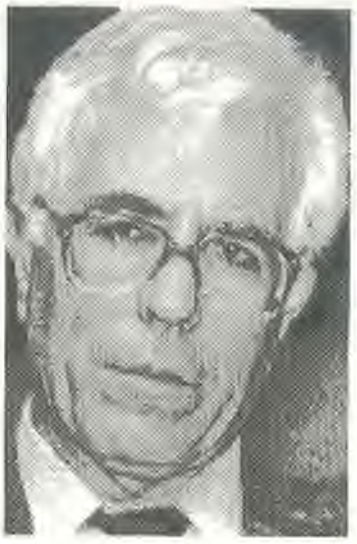

PROF. DR. MEHMET AYDIN

Prof. Dr. Mehmet Aydın, Araştırma ve Kültür Vakfı'nın düzenlediği "İstanbul Toplantıları"nda 5 Aralık 1999 tarihinde "dinde reform tartışmalarını" değerlendiren bir konuşma yaptı.

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in zaman zaman gündeme getirdiği "230 küsür ahkâm ayetinin uygulanmaması ve bunların yerinin pozitif (laik) hukuk tarafından doldurulması"ndan kaynaklanan sorunu bir çözüme kavuşturmaya yönelik "dinde reform projesi"nin, dinle ilgili kavram kargaşasını gidermek açısından "hayırlı bir teşebbüs" olabileceğini belirten Mehmet Aydın, benzer bir teşebbüsün daha önce Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından da gündeme getirildiğini hatırlattı. Prof. Aydın bu tartışmaların "dini nereye koyacağız?" sorusuna cevap aramak bağlamında yararlı olduğuna da işaret ederek "zannediyorum bu tartışmanın arkası gelecek; bu konu çok ciddi boyutta tartışılacak" dedi.

Reform, Islahat, Tecdid, Teceddüt, İhya, İçtihat, Modernizm

Mehmet Aydın, konuşmasının ilk bölümünde uzun bir kavram analizine girdi. Reform ihya, tecdid, ıslahat gibi kavramların temelde aynı şeyi ifade ettiğini, ama kullanıcıların kastına göre değişik anlamlar çağrıştırdığını ifade etti:

"Acaba dinde reform olur mu, olmaz mı? Bu geniş bir alanda tartışılıyor. **'Reform'** kelimesini kullanırsınız, ya da kullanmazsınız. 'Reform' kelimesini kullanmazsanız, **'ıslahat'** deyin, çünkü ıslahat İslami bir kelimedir. Mesela **'tecdid'** kelimesini kullanın; yenileme, yenilenme, gelişme; **'teceddüt'** kelimesini kullanın, yine rahatsızlık uyandırmıyor. Niye, çünkü o kelime de yerli bir kelimedir, bizim literatürümüzün kelimesidir. Hatta, meşhur olarak kabul edilen *"Her asırda bir bu ümmete, dinini tecdit edecek, dinini yenileyecek birileri gelir."* hadisi hâlâ çok sık kullanılan bir hadîsi şeriftir. Dolayısıyla gerek 'teceddüt' kelimesi, gerek 'ıslahat' kelimesi, gerekse daha yaygın olarak kullanılan **'içtihat'** kelimesi Batı dillerine çevrildiği zaman çoğu kez **'reform'** olarak tercüme ediliyor. Mesela Mevdudi'nin *'İslam'da Tecdit Hareketleri'* diye küçük bir eseri vardır. Bunun Batı dillerindeki çevirisi 'reform' olarak geçer. Çünkü onu başka türlü ifade edemiyorlar.

"İlla bir ayırım yapacak olursak, zannediyorum *'ıslah' 'ıslahat'* kelimesi daha çok sosyal ve siyasal hadiselerle ilgilidir; 'tecdit' kelimesi daha dini niteliktedir. **'Müceddit'** dediğimiz zaman, burada, öyle sosyal ve siyasal bir ıslahatı akla getirmekten çok dini hayatı yenilemeye gayret eden, öyle bir projesi olan kişi akla geliyor. Ve hatta geriye doğru giderseniz, bunların bir kısmını da sayarlar. Mesela kimdir müceddit? *Gazali* hemen ilk akla gelendir. *İmam Rabbani*, sonra *Şah Veliyullah Dehlevi*...

"Yani aslında *'dinde reform'* kelimesini bir tarafa atalım. Ama *reform* kelimesinin en azından bir kısmı dini hayatımızda, dini düşüncemizde zaten mevcuttur. Bu da bunların daha ciddiyetle ele alınmasına vesile oluyor. Reform demeyeyim de ona **'modernleşme'** diyeyim; yenilenme, yenileşme diyeyim. Madem **'modernleşme'** kelimesini kullandık, ona bir iki cümle daha ekleyip **'reform'**la **'modernleşme'** arasındaki ilişkiye değinelim. Yine buna bir kelime daha ekleyeyim: **'Liberal'**. Üçü beraber çok karışık bir şekilde eşanlamlı olarak kullanılıyor. Mesela *'İslam reformizmi' 'İslam liberalizmi' 'İslam modernizmi'* kelimesini duyarsınız veya *'İslam'da reformcu hareketler', 'İslam'da modernist hareketler', 'İslam'da liberal hareketler'* kelimelerini duyarsınız ve bunların hepsi eş anlamlı olarak kullanılır. Mesela *Muhammed Abduh* için her üçünü de kullanıyorlar. Yani, *'liberal islam'*dan, *'reformist islam'*dan bahsedilirken, -başka kelimeler de kullanılsa- kelimelerin çok net olmadığını anlatmaya çalışıyorum. Yani aynı insan bir kişi için bazen 'reformcu' bazen 'modernist' kelimesini kullanıyor. Mesela, *Seyyit Kutup* için bile bu kelimenin literatürde olduğunu çok iyi biliyorum; hem **'reformist'** diyorlar, hem **'mo-**

dernist' diyorlar, hem de '**ihyacı**' kelimesini kullanıyorlar."

Dinde Yenileşme Hareketleri

Bütün bu kavramlarla, aslında İslam dünyasında yaklaşık bir asırdır devam eden *"yenileşme hareketleri"*nin kastedildiğini anlatan Mehmet Aydın, konuşmasına şöyle devam etti:

"Peki, bütün bu karmaşaya rağmen bu kelimeleri kullananlar neyi anlatmaya çalışıyorlar? Çok genel bir ifade kullanmak zorundayım; şunu anlatmaya çalışıyorlar: İslam dünyasında yüzelli senedir veya en azından bir asırdır bir **yenileşme hareketi** var; yenilenme ihtiyacı var. Şimdi, **dini hayat** deyince tabi bir tek şeyi kastetmiyorlar. Hayat alanlarından ibaret "hayat dünyası" demek o; herşeyi içine alıyor. Dini hayatımızın bir kısmını fikir kapsıyor; yani din üzerinde düşünme dediğimiz şey, dini hayatımızın bir parçasıdır. Dini ilimler çok önemli bir parçasıdır. Dini hissiyat çok önemli parçasıdır. Dolayısıyla bu fikir, ilim, hissiyat ister istemez amele, eyleme dönüşüyor. Amel-i saliha dediğimiz, hayatımızın çok önemli merkezi bir parçasıdır. Ama bütün bunları yaşarken bir takım kurumlara, kuruluşlara, organizasyonlara ihtiyacımız var. Onlar da dini hayatın bir parçası olurlar. (Bu kurumları ister tarikatlar vs. şeklinde, isterseniz Diyanet İşleri Başkanlığı gibi veya bu türden kurumlar gibi düşünebilirsiniz.) Dini hayat dediğiniz zaman bunların hepsi akla geliyor. Ve '**dinde yenilenme**' diye düşündüğümüz zaman da bu hayatın tamamı ile ilgili bir kelime kullanıyoruz. Ancak, '**reform**' veya '**modernizm**' dendiği için iş karışıyor. Yani bu konuda çok içe bakarak konuşuyorum; çünkü bu kelimelerin hepsi şu an benim için kullanılıyor. Söyleyenlere de ben o kadar itiraz etmiyorum. Peki nedir bu kelimelerle anlatmak istediğim? '**Islah**' kelimesini, '**teceddüd**' kelimesini kullanmam lazım ama bunlar tedavülde değil. Bugün *'tecdid', 'müceddid'* kelimesini pek az kişi bilmekte."

Rasyonellik Krizi

"Muhammed İkbal -Allah rahmet eylesin- *Dini Tefekkürün Yeniden İnşası* adlı eserinin hemen girişinde şöyle diyor: *"İslam dünyası beş asırdır kendi kendisini yenileyemediği için ciddi bir rasyonellik krizi ile karşı karşıyadır."* Bence bu tarih biraz uzun; beş-altı asır falan değil; asrı kaldırın, uzun süredir rasyonellik krizi yaşıyor. Yani 'ne makuldür, ne değildir; ne akla yatkındır, ne değildir?' Bu soruların cevabı o rasyonelliği oluşturuyor. Burada ciddi bir sıkıntı var. **Rasyonellik krizi** bizim fikir hayatımızda var. Çünkü fikir hayatımızı yenileyemedik; onun en yenilenmiş şeklinin bile büyük bir kısmı artık eski oldu. Çünkü her yenilenme o dönemin kendisine meydan okuduğu sorulara bir cevap vermedir. Şimdi, mesela Gazali büyük bir müceddit. Gazali neye cevap verdi? Filozoflara cevap verdi. Gazali aşırı giden sufilere aşırı giden akılcı rasyonalist kelamcılara cevap verdi. Gazali batinilerin ve onların izinden gidenlerin yanlışlığını gözler önüne serdi. Zaten Gazali kitabının adını çok çarpıcı şekilde koydu: *Dini İlimlerin İhyası (İhya-u Ulumi'd-Din).* Peki neyi ihya edecek? Kitabının önsözüne bakacak olursanız, bunu açıkça söylüyor: Yani bir *'bilgi dünyası'* var bir de *'hayat'* var. Bilgi dünyası ile hayat arasında ciddi bir kopukluk var Gazali'nin döneminde. Evvela, kullanılmayacak kadar fazla bilgi var. Yani fazlasını atmak istiyor, eksiğini tamamlamak istiyor ve elinde olanı da sistematize etmek istiyor. Burada ne kadar başarılı oldu ayrı bir konu. Ama yapmak istediği şey bu. Çünkü *'ilmin ihyası', 'fikrin ihyası'* demektir. Zaten İhya'nın en büyük bablarından birisinin adı '**Tetekkür**'dür. Dolayısıyla Gazali'nin projesi aynı zamanda bir fikir inşasıdır. İkbal bunun adını "**reconstruction**" (yani 'yeniden inşa') şeklinde koyuyor. Gazali'nin "**ihya**" dediğinin bir başka çevirisidir bu hani.

"İşte belki ta o dönemden başlayarak dini ilimlerde ve dini tefekkürde yeni ihtiyaçlara cevap verme pek kolay değil. Kolay olmayınca ciddi bir sıkıntı doğuyor. Size bir kriz örneği vereyim: Ben yıllarca önce Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde hocayken bir gün sınav döneminde öğrencinin biri nefes nefese benim odama geldi. Dedi ki; 'Hocam, kelam dersinden, sınavdan çıktık.' Kelam dersinin hocası sınavda çocuklara birtakım sorular sormuş. Çocuk soruları getirmiş; ne olduğunu da pek anlamadım, şöyle bir cevaplarına baktım. Dedim ki; "oğlum 'bu cevaplarla bu dersten geçebilir miyim, geçemez miyim?' onu mu bana soruyorsun?" "Hayır, hayır hocam, geçerim" dedi. Dedim ki; "neyi soruyorsun?" "Bu sorulara bu cevapları vermekle dinden çıktım mı, çıkmadım mı?"; onu soruyor. Bu bir tür '**kriz**'dir işte. Çocuğun kalbi başka bir yerde, kafası başka bir yerde, duygusu ayrı... Yani bu Türkiye'de çok yaygın. İnandığı şey ayrı, ama yazdığı şey ayrı; yaptığı şey ayrı..."

Türkiye'de hatta İslam dünyasında bir 'din problemimiz' olduğuna inanıyorum. Yani 'dinin içine girdikten sonra problem olur' demiyorum. Bizatihi bir 'din problemi' var. Nedir bu din problemi? Çünkü 'din'le 'problem' yanyana gelince orada çağrışım başlıyor. Din 'problem çözmek' için vardır. 'Problem olmak' için değil.

Din Problemi: Dini Nereye Koymalı?

Daha sonra, dini bilgilerimizin realiteyle örtüşmediğine dikkat çeken M. Aydın Hoca, fıkıh ve ilmihal kitaplarında yer alan "kadının dininin eksik olduğu", "doksandokuz cariyesi olan bir adamın yüzüncüyü de almaya niyetlenmesinin hükmü" gibi konuları eleştirerek din problemine değindi:

"Benim anlatmaya çalıştığım şu: İslam dünyasında bir **'bilgi krizi'**, felsefi olarak söyleyecek olursak bir **'epistemik/epistemolojik kriz'** ve bir **'düşünce krizi'** doğdu. Temelde bizim bir fikir krizimiz var, düşünce krizi var. Türkiye'de bunu yeni söylüyor değilim. Evvela dini hayatımızın en azından bir bölgesinde problem var, ciddi bir problem var. Biraz insaflı bakacak olursak, ayrıntılı bakacak olursak, ben Türkiye'de hatta İslam dünyasında bir **'din problemimiz'** olduğuna inanıyorum. Yani 'dinin içine girdikten sonra problem olur' demiyorum. Bizatihi bir 'din problemi' var. Nedir bu din problemi? Çünkü *'din*'le *'problem'* yanyana gelince orada çağrışım başlıyor. Din *'problem çözmek'* için vardır. *'Problem olmak'* için değil.

"Evvela din deyince, böyle yaşanan dini kastediyorum; kitaptaki dini değil. Ortada **'dini nereye koyacağız?'** diye bir sıkıntımız var. Dini nereye koyacağız?"

M. Aydın, bu sorunun cevabını ararken, dinin 'bir düşünce, bir duygu, bir eylem ve kurum olduğunu' vurgulayarak sözlerine şöyle devam etti:

"Hakikaten din bizim nereye koymayı bilemediğimiz bir kurum. Onun için bir bakarsınız dini her yere koyuyoruz; ama bir taraftan da bakıyorsunuz, din çok cüzi bir yerde. Dinin siyasetle bağlantısı olacak; ama **din** demek **siyaset** demek değil. Bağlantısı olmak, ilişkisi olmak ayrı şeydir; ama dini siyaset gibi takip etmek veya dinde siyasi şeyler çok öndeymiş gibi takdim etmek yanlıştır. Yani o dini yanlış bir yere koymaktır...

"Benim inancım, yirminci yüzyılın ikinci yarısının en büyük talihsizliklerinden birisi, dinin siyasetle ilgisinin çok ön plana çıkarılması, hatta ibadetle ilgili bölümlerin ikinci plana itilmesidir...

"Şimdi, 'dini nereye koyacağız?' sorusunun bütün bunlarla ilgisi var. Yani 'dinden ne anlıyoruz?' sorusunu açık seçik olarak ortaya koymazsak, en azından bizim ne anladığımızı ortaya koyamazsak, dini nereye koyacağımızı bilemeyiz. Bu çağda kim derse 'bu Türkiye'nin problemi değil', tartışalım onu. Hakikaten, ben sadece o konuya 'problem' diyorum. Bir konu ne zaman **problem** olur? (Yani, her konu problem değildir. Mesela hiç birimizin midesi şu anda problemli değil, ama birimizin midesinde bir problem varsa, aklının yarısı oradır, yarısı bende. Yani problem demek, **'bir şeyin farkında olmak'** demektir.) Şimdi konuşacaksak sorunu konuşalım: Türkiye'de bir **'din konusu'** değil, bir **'din sorunu'** var. Niye; çünkü gerek mütedeyyin ahalinin önünde olan, lider durumunda olanların bir kısmı, gerekse başka kesimlerde olan insanlar, dini, hayatımızın neresine yerleştireceğimiz konusunda ciddi sıkıntıları olan insanlar.

"O konuda bir fikir eksikliğinin olduğunu da söylüyorum, düşünüyorum. Bir bilgi eksikliğinin olduğunu da düşünüyorum. Ve tabi bunlar olunca dini yerine koymada, oturtmada da ciddi bir sıkıntı var."

Yenileşmeci Anlayış ve Din Problemi

Daha sonra "yenileşmeci" İslami anlayışların temel bakış açılarını özetleyen M. Aydın Hoca, bu konuda şunları söyledi:

"Peki, bu -hadi nötr kavramı kullanayım- 'yenileşmeci' bakış tarzı ne diyor? O bakış tarzı kısaca şunu diyor: Eski bilgilerden elbet yararlanacağız, bu önemlidir. Ama eski bilgileri **kutsal** olarak kabul etmeyeceğiz; bunu ister İmam Eş'ari belirlemiş olsun, ister İmam Maturidi belirlemiş olsun, evvela bu tabu yıkılacak. Çünkü söylediklerinin bir kısmı artık bugün için geçerli değildir... Biz bir veya iki gün önce Hayreddin Karaman Hoca ile 'mürted' meselesini konuştuk: 'İrtidat edenin hali nice olur?' Hayreddin Hoca'ya bu soruyu sorduk. 'Hayır hiçbir şey olmaz; mürted canı istiyorsa, öyle arzuluyorsa dinden çıkar ve burda oturur. Hiç kimsenin hiçbir şey yapmaya hakkı yoktur.' Ama bu sorunun cevabını kitaplarda aramayın. Kitapların vereceği cevabı hepimiz biliyoruz. (...) Peki o zaman niye bu insanlar böyle yaptılar? O insanların hükmü **dini** değil, **siyasi** idi. O zaman müslüman olmaktan çıktığı an, bu insan kılıcını alıp karşı tarafa geçiyordu. Bu bir **'ihanet suçu'**dur, bir **'siyasi suç'**tur; **'itikad suçu'** değil. Teolojik bir

şey değil o. Haricilik ne olarak çıktı? Siyaset olarak çıktı. Ne oldu sonunda; itikad? Şia ne olarak çıktı? Siyaset olarak çıktı. Ne oldu sonunda; tarihi süreçte 'itikad' oldu...

"Şimdi onlara karşı en ufak bir saygısızlığımız; bu insanlara rahmet dilemenin ötesinde bir şeyimiz olamaz. Ama biz o ciltleri dolduran satırların içindeki bilgileri doğru olarak mı kabul edeceğiz? Hayır. Zaten böyle bir şey akılalık olmaz. (...) İslam düşüncesinin yüzde yetmişi kitaplarda, onların hepsi tedavülde değil. Bizde zaten bu fikirler, bu ilimler meydana gelmedi. Mesela bir Osmanlı dönemine Haricilik'ten pek az şey geldi. Evet, Hariciler vurducu-kırdıcı adamlardı ama, büyük ölçüde de demokratlardı. Mesela 'hilafete gerek yok' diyorlardı. Mesela 'kadından da imam olur' diyorlardı. Çok modern fikirler bunlar. Çok yeni fikirler. 'İmam Kureyş'ten gelecek'; bütün Ehl-i Sünnet, 'Kureyş' diye tutturdu. Bizde de hilafet Kureyş'e aittir. Hani dil farkı, renk farkı, ırk farkı olmayacaktı! Hem dedik ki: Kur'an'a göre ölçü takvadır: *"Allah indinde en kerim, en yüce olanınız takvaca en ileri olanınızdır."* Toplumu idare edecekseniz muttakiler bulacaksınız. Bütün Kureyş'ten gelenlerin muttaki olmak gibi bir özelliği olamaz. Veya bunların hepsi Kureyş'ten gelemez. Osmanlı'ya ne diyeceğiz? Bunlar Kureyş'ten değil. Şimdi şu hataları görmemiz gerek. Hepsini getirmiş olsaydık, hepsi kullanılır bilgi olsaydı, bugüne tedavül edilseydi; bugünkü problemlerimizin çoğunu çözerdi. Bir mezhepte yoksa, çözüm öbüründe var."

Bu konuyla ilgili olarak, 'seyahat halinde namaz', 'örtünmenin çeşitli mezheplere göre değişmesi' gibi örnekler veren Mehmet Aydın; "Benim derdim İslam'ın genişliğini göstermek. İslam'ın fikren ve ilmen genişliğini göstermek" dedi ve daha sonra da bunun gerekçesini şöyle ortaya koydu:

"Niye? Ecdadımıza hakettiği saygıyı göstermek istiyorum. O fikirler, o bilgiler bugün kullanılır olsaydı, bizim problemlerimizin önemli bir kısmını çözerdi. Ama hepsi çözülür müydü? Hayır. Hepsinin çözülebilmesi için yeni bilgiye ihtiyaç var. Şimdi ya bu problemleri çözeriz ya da bir tarafa iteriz.

"İslam Dünyası şimdiye kadar büyük ölçüde problem çözme cihetine gitmedi... Problemin üstüne gitmek lazım. Biz problemi halının altına süpürüyoruz. Halının altına süpürerek problemi ortadan kaldıramayız. Osmanlı döneminde Şeyhülislam'a bir problem getiriyorlar. Şeyhülislam'ın verdiği cevap: *"Bu mes'eleyi bana tevcih buyurmayın, bizim cevabımız bellidir. O cevabı da verirsek umuru dünya'yı halledemezsiniz. Onun için siz bunu bana sormayınız."* Şimdi bu doğru mu yani? Eğer bir İslami soru varsa, onun İslami bir cevabı vardır. Bu tavır doğru değildir. 'Bir tarafa bırakalım; onu konuşmayalım' dediğiniz zaman birisi geliyor, o problemi çözüyor. Bu çok önemli.

"Problemi konuşmayarak, tartışmayarak, çözmezseniz; çözüm başka yerde aranır. Sosyal problemlerin acillyeti vardır. Siz çözmezseniz birisi çözer. Ya buna dinden bir çözüm getireceksiniz, ya da birileri onu çözecek. Başka türlü olmaz. Bir çözüm getirmemişsin; başka türlü çözümler gelmiş ve yerleşmiş. Bunu evvela çok acı da olsa itiraf etmek lazım. Bazı insanlar diyorlar ki: 'Hayır, bu problemleri din çözemez.' Ben diyorum ki; benim dinimin kaynakları bu problemleri çözer; ama ben bunu çözecek güçte değilim. Ben rahmetle andığım, kitabını Türkçe'ye çevirmekten iftihar ettiğim *Fazlu'r-Rahman*'ın bir cümlesiyle hemfikirim: ***"Kur'an bir cevaplar deposudur."*** Bir İngiliz müsteşrik bunu çok yanlış anlamış. Diyor ki: 'Fazlur Rahman gibi birisi bunu nasıl söyler?' Elbette söyler. Çünkü Fazlu'r-Rahman orada, bir problemi, bir ayet modelinde düşünmüyor. Atomik bir düşünceye sahip değil. 'Kur'an'ı, Kur'an'ın dünya görüşünü anlamayı ve yorumlamayı bilirsek problemlerimiz çözülür,' dediği o. Yani bir kere 'bunun ayeti nerede?' diye sorarsanız, onun ayeti yok. Ama Kur'an'ın manasında, dünyasında o cevabı bulan bir müçtehid, bir müceddid bunu çıkarabilir. Ben de böyle inanıyorum.

"Evvelemirde birtakım yeni problemlerimiz var. Bu yeni problemleri İslam ile çözelim. Bu 'sadece İslam ile' anlamında değil; yani bunu yanlış anlıyoruz... Bir müslüman şunu sorar: 'Acaba bu çözüm şekline benim inancım ne diyor?' Hayır senin inancına muhalif bir şey yok. İslami çözüm odur. Bunu söylemek bile İslami çözümdür. İslami bakımdan bir problemin olmadığını göstermektir.

"Evvela, o problemleri tespit edeceğiz; bunun için de sadece din bilmek yetmez. Hatta bu problemlerin çıkışında dinin bir rolü de olmayabilir. Pek çok ekonomik ve uluslararası siyasi problemler... Evvela **'problem'** olarak göreceğiz. Sonra diyeceğiz ki; 'şöyle bir problemi çözmemiz gerekiyor.' Acaba Kur'an'ın ışığında bu problemi nasıl düşünürüz, nasıl çözeriz? Bir bakacağız, din bu problemi teşhis edemiyor. Bunun için tarihe, antropolojiye, sosyolojiye, felsefeye ihtiyacımız var. Bu o kadar kolay değil. En zor şeydir bir şeyin *'problem olduğunu'* tesbit etmek. Çünkü yanlış belirlerseniz, dozunu kaçırmış olursunuz. Artık o konunun problem olmasına siz sebep olursunuz... Problem bu. Geriye doğru gittik baktık, tarihi birikimde bunun çözümü yok. Kur'an'ı Kerim'e kadar gittik, orada da bulamadık. O zaman yapılması gereken şey; problemi ilan etmek. Bu gidiş geliş birkaç kez olabilir. Önemli bir konuda, Kur'an'ın ışığında, yani dini rahatlatacak bir düşünceye ulaşılabilir diye düşünüyorum.

"İşte yenilikçi yaklaşımın özünde olan, bu problemi çözme şekli, metodolojisi budur. Eğer bunun adı modernistlikse, ki olmaması lazım; çünkü yabancı bir kelimedir. Bunun adı da, niye çok cüz'i bir şekilde, 'İslami ihyanın, İslami yenileşmenin bir yerinde rol almak, bir yerinde hizmet etmeye çalışmak' olmasın diyorum. Ama eğer o anlamda kullanılıyorsa ondan da kaçmam. Ben nerede duruyo-

rum, onu anlatmaya çalışıyorum."

Cumhurbaşkanı'nın Din Projesi

Prof. Dr. Mehmet Aydın, konuşmasının son bölümünde Demirel'in "dinde reform projesi"ne değinerek bu tartışmaları şöyle değerlendirdi:

"Birkaç cümle de o meşhur konuda söz söylemek istiyorum: O hafta hakikaten benim en fazla meşgul olduğum hafta olmuştu. Telefonlar neredeyse susmadı. Herkes çok talepte bulundu. Televizyon programlarına çıkmamı istediler. Her defasında ben şunu söyledim: 'Yani ortada hakikaten bir **proje** mi var? Yahu şu projeden bir nüsha gönderin de çalışıp gelelim.' 'Eee, hocam öyle bir şey yok... Cumhurbaşkanı ne dedi? Cumhurbaşkanı, görebildiğim kadarıyla ilk beyanatında dediği şu: *"Birtakım insanlar kavram kargaşası içindeler. Bir kavram kargaşası var. Şeriat kelimesini yanlış anlıyoruz. 'Dini fundamentalizm'i yanlış anlıyoruz, yanlış yorumluyoruz. Bunları hep yanlış anlıyor, yanlış yorumluyoruz. Çok rahatsız edici bir kavram kargaşası yaşıyoruz."* Görebildiğim kadarıyla Cumhurbaşkanımızın elinde bu konuyla ilgili aldığı bilgiler var. Yani bu kavram kargaşasını gidermek için birilerine sormuş, belirli kurumlara da sormuş olabilir.

"Şimdi Cumhurbaşkanımıza birileri demiş ki; *'efendim, biz bugün şu şu ayetlere göre hüküm vaz'etmiyoruz.'* (Öyle diyelim ki daha yumuşak olalım. Ama 'biz şu ayetleri gündemden çıkardık' diye birşey söylemedi. Öyle söylenmesi zaten çok tuhaf kaçardı. Yani 'Kur'an'dan çıkarın bu hükümleri' gibi. Hayır, Kur'an'dan ayet çıkmayacağını Cumhurbaşkanı buradaki her insandan daha iyi bilir.) Ama 'bunu zaten uygulamıyoruz.' Mesela hırsıza el kesme cezası vermiyoruz. -Daha böyle bir sürü problem var.- Yani Kur'an'da bulunan epeyce ayet hayatımızı düzenlemiyor. Şimdi bu doğru mu, yalan mı? Bu doğru. Şimdi bunun arkasından şu çıkıyor: *"Buna rağmen biz müslüman mıyız?"* Cumhurbaşkanının sorduğu soru budur. Bu soru önemli, şimdi bu soru dini nereye koyacağımızla ilgili bir soru. Zannediyorum bu tartışmanın arkası gelecek, bu tartışma çok ciddi bir boyutta tartışılacak.

"Hemen hemen benzer bir proje **Turgut Özal**'ın zihninde vardı. Söylememde bir sakınca yok. Vefatından bir ay önceydi. Belki siz de basından takip etmişsinizdir; Cumhurbaşkanımızın da katıldığı bir iftar yemeği verilmiştir. Aşağı yukarı bugün söylediğim şeylerin bir kısmını da kapsayan '**Değişim Sürecinde İslam**' konulu bir konuşma yaptım. Kendisi o konuşma üzerine bir yorumda bulundu ve en az benim konuşmam kadar da uzundu. Ve ayrılırken ben de dahil arkadaşlara dedi ki: "Yahu biz gençliğimizde dini bıraktığımız yerde duruyor. Zannediyorduk, memleketin ekonomisi ilerledi, şusu busu ilerledi. Ama din orada duruyor. Bunu, hemen şu seyahat bitsin de teklifte bulunun; bu meseleye kimlerin katkısı olabilir, bu meseleyi çok ciddi olarak ele alalım" dedi. Biz de 'hay hay' dedik. Çünkü bunun çalışılması hayatiydi. Ama biliyorsunuz ömrü vefa etmedi.

"Şimdiki Cumhurbaşkanımızın elindeki dosya o günden kalma mı? Hayır, ondan eminim, çünkü orada bir icraat yapılmadı. -Tabi ben bilgi hatası yapmak istemem; fikir hatası, yorum hatası bana aittir de, bilgi konusunda son derece hassasım; çünkü bilmediğim bir konu hakkında konuşmak istemem; onun için bu söylediklerim bir tahmin.- Benim kanatimce; bir ara epeyce insan sokaklarda yürüyordu. O günlerde bir sıkıntı vardı. Hem cenazeyi camiye götürüyorsunuz, hem de camiye girerken *'kahrolsun şeriat'* diyorsunuz. Şeriatın manasını bilmediğiniz için. Şeriat ne acaba? El kesme mi? Bir kısmı öyle zannediyor. Kötü niyetli değil. Ama o kavram, acaba onu mu ifade ediyor? Yani cehalet var burada. Onun için zannediyorum, o dönemde Cumhurbaşkanı bu kavram kargaşasının giderilmesi için böyle hayırlı bir teşebbüste bulunmuş olabilir. Daha sonra da bu konuya değinmiş olabilir. Bilmiyorum. Ama asıl konu, yine o ikinci konuda. 'Kur'an'dan ayet çıkartılması', katiyen öyle bir şey yok."

Bu açıklamalardan sonra tekrar konunun özüne dönen M. Aydın Hoca, yurt dışından bazı çevrelerin 'siz artık bir İslam toplumu değilsiniz. Zira Kur'an'a göre hükmetmiyorsunuz.' tarzındaki iddialarını şöyle cevaplayarak konuşmasını sürdürdü:

"Fazlu'r-Rahman'ın bunlara verdiği bir cevap var: "Münafıklar ne zamandan beri dürüstlere soru sormaya başladı?" Aslında Türkiye bu konuda dürüst, adını da koymuş. 'Bunu uygulayamam' demiş, 'hırsızın elini kesmem' demiş. Kaç ülkede hırsızın eli kesiliyor? Bildiğim ka-

darıyla birbuçuk ülkede. Peki öbürleri müslüman değil mi? Hayır, öbürleri adını koymuyor. Mısır'da el kesme mi var? Bir Mısırlı kalkıp da bana 'müslüman olamazsın, çünkü Kur'an'a göre hükmetmiyorsun' diyemez. Yahu sana göre öyle.

"Bunlar ciddi problemlerdir. Bunların arkasında çok açık yürekilikle durmak lazım. Ha, bu bize neyi getirir? Bu açıkça söyleyeyim, tarihi tecrübelerimizi de, kaynaklarımızı da yeniden anlama, yorumlama sorumluluğunu getirir. Diyelim ki bir bayan, 'hocam hakikaten benim dinim beni çok önemli bir konuma getirmiş -hak ve hukuk bakımından hiç kimse bunu inkar edemez, ederse nankördür- ama bugün bana o gelinen nokta yetmiyor' dese benim cevabım ne olacak? Diyeceğim ki; 'sen dini yanlış anlıyorsun'. Ardından dini açıklayıp onu tatmin etmem lazım. Ona şu cevabı vermem lazım: Evladım bak, burada Cenabı Hak bir toplumu bir yerden bir yere getiriyor. Çok önemli bir yere gelmedir bu. İman noktasının zatem gelebileceği yerdir burası. Ama sosyal hadiselerin bir kuralı vardır. Kur'an-ı Kerim tedric metodunu uyguluyor: Önce bir adım, sonra bir adım ve sonra bir adım daha. Peki Allah istese hemen yapmaz mı? Hayır yapmaz. Sünnetullah'a aykırıdır. Allah o düzeni öyle koymamış.

"Yani şimdi bakın, Kur'an-ı Kerim'in sosyal reformu son noktaya kadar gelmemiştir. Toplum yapısı buna müsait değildi. Onun için köleliği kaldırmamıştı. İslamiyet'in neresinde kölelik? Bana göre hiç bir yerinde. Ama birisi dese ki: "Hocam yahu Allah'ın önünü açık bıraktığı bir şeyi sen nasıl kapatırsın?" Yani bizim bugün köleliği kaldırmamızı bile isyan olarak görebilir. "Kur'an'la hükmedin; madem Kur'an'ın hükmü onun önünün açık olmasıdır, o halde sen onun önünü kapatamazsın." Bakınız kölelik İslam'ın hiç bir yerinde olamaz. Cariyelik de İslam'ın hiç bir yerinde olamaz. Bir cariye edebinden dolayı örtünüyor. Hz. Ömer diyor: "Çıkar onu!". Cariye: "O da nerden çıktı?" Hz. Ömer: "Öbür hanımlar için nerden çıktıysa, ordan çıktı." diyor. Hz. Ömer'in bu kararı dini değildir, siyasidir. Devlet başkanıdır; o halde toplumda cariyeler var, hürler var ve ona göre bir düzenleme var.

"Bundan daha iyi bir nokta yok mudur? O ileri nokta da şu: Biz Kur'an-ı Kerim'in tanıdığı haklardan bir adım geri gidemeyiz, haramdır. Ama o hakları ilerletmekte bir beis yoktur. Hatta benim gibi düşünenler için vaciptir. Hatta farzdır. O hakkı ilerletmek bir müminin görevidir.

"Onun için bu modern yaklaşımın, yenileşmeci yaklaşımın geldiği nokta şu: Hadisi şerifleri de Kur'an'ı Kerim'in sosyal hayatla ilgili birtakım düzenlemelerini de günün şartlarında ve gelinebilen noktada görmek ve değerlendirmek. Ve onu bir şekilde uygulamak. Olursa, bu acaba Kur'an'ın manasına ve ruhuna uygun mudur, değil midir, diye tekrar gündemde tutmak. Bunun da yeni hiç bir tarafı yoktur.

"Demin adından bahsettik, o büyük sahabe Hz. Ömer'in bizzat kendisi yapmıştır bunu. 'Müellefe-i kulûb'; -biliyorsunuz- gönülleri İslamiyet'e ısınsın diyerek hazineden para verilen insanlar var. Ayette açıkça onlara verilmesi söyleniyor. Bizzat kendisi, ayette olduğu halde 'müellefe-i kulûb'a para vermiyor. Peki niye vermiyor? Kur'an'a meydan mı okuyor? Hayır efendim. Kur'an'a meydan okumuyor. Sadece şunu soruyor: Kur'an-ı Kerim'de bu ayet niye var? Şu, şu, şu insanlar, en azından bize zararlı olmasınlar. ABD'deki lobilerin çoğuna bizim gibi ülkeler para yağdırıyor. Orada bizim lehimize konuşsunlar diye. O dönemde de müminler bunların zararlarından kurtulsun diye, öyle bir çare düşünülmüştür. Fakat adam hazineden maaş alıyor diye müslüman olmuyor. Olduğu gün para kesilecek. Onun için olmuyor. Hz. Ömer bu işi görmez mi? Yani o ayetin maksadını anlamaz mı? Hz. Ömer gibi birisi... Ayetin manasını alıyor, lafzına göre değil, manasına göre davranıyor."

Prof. Dr. Mehmet Aydın, konuşmasını şu cümlelerle noktaladı:

"Ben şimdi bu problem üzerinde duruyorum. Onun için sormak lazım: **"Acaba, hakikaten el kesme nedir?"** Yani bunun hiç mi orijinalitesi yoktur? İlahi dinlerin çoğunda vardır. Kısas aynı şekilde vardır. Acaba bugün birisi çıksa dese: "Ben hırsızlar üzerinde yirmi senelik bir araştırma yaptım ve anladım ki hırsızı caydırmada para cezası daha etkili." Önemli olan hırsızın canını yakmak mıdır? Hırsızı etkisiz hale getirip hırsızlığı önlemek midir? Eğer bilim ve tefekkür yeni buluşlar yapıp ıslah yolunun bu olduğunu söylüyorsa, bence onu uygulamanın hiçbir sakıncası yoktur. Ve onu uygulamak esastır.

Yahut çok ufak tefek bir alışveriş; yani ben şu bardağı arkadaşıma veriyorum. Orda bir erkek ve iki kadın var. Hak kaybolmasın diye, Kur'an'ı Kerim, "biri diğerine hatırlatsın diye iki hanım şahitlik etsin." diyor. Kalkıp da benim gibi paradan puldan hiç anlamayan bir adam veya şurada iki herhangi bir vatandaş; şimdi ona diyeceksiniz, 'gel sen burda otur, bir şahit sen ol, iki tane profesör olan hanım var, ikiniz de gelin'. Eee, niye gelin? Çünkü ayet ikinizin bir araya gelmenizi istiyor. İyi de düşünmek lazım. Dine bunu mal edebilir miyiz? Edemeyiz. Kadın cemiyetin içinde değil de alışverişten anlamıyorsa, ticareti bilmiyorsa biri ötekine hatırlatsın; hak kaybolmasın diye Allah bunu hatırlatıyor. Allah demiyor ki, 'hayır profesör bile olsalar bir kadın değil, iki kadın.'

"... Orada metinler var, burada hayattaki uygulamalar var. Bu hayattaki uygulamaları, metinleri lafzen ele alırsanız tetabuk etmiyor. Buna rağmen müslüman mıyız? Benim verdiğim örneklerin sınırları içinde konuşuyorum. Evet müslümanız. Ben bunların böyle anlaşılıp böyle yorumlanabileceğine inanıyorum. İçimde de bir sıkıntı hissetmiyorum. İşte yüzlerce örnekleri de gösteriyorum. Ve günahkarsak, herkese iyi günler. ■

Yeni Din Projesi Dini Engellemeyi Hedefliyor

PROF. DR. HAYRETTİN KARAMAN

Dinde reform talebinin sebebi, Türkiye'nin aslında Tanzimat'la fakat radikal olarak da Cumhuriyet'le birlikte karar verdiği uygarlık değiştirme projesidir.

Metin Çığrıkçı: *Kasım 1999'da Hürriyet Gazetesinde Sedat Ergin'in yaptığı bir röportajda Cumhurbaşkanı Demirel'in başlattığı bir tartışma var. Malumunuz, siz de cevap mahiyetinde bir takım açıklamalarda bulunmuştunuz. Demirel'in ifadeleri aynen şöyle:*

"232 civarındaki ahkâm âyetleri, zaten son 76 yıldır bu topraklarda uygulanmıyor; yerine pozitif hukuk uygulanıyor. İbadet ve iman konularında da bir problem yok. Türkiye'de herşeyiyle yaşanıyor bunlar. Dolayısıyla bu ahkâm âyetlerinde fazla ısrar etmeye gerek yok; Dinin kurallarından bir kısmına uyulmuyorsa din onu dinsizlik yani İslam dışı saymıyor, günah da sayılmaz, olsa da Allah bunu affeder."

Dinin temeli olan Kur'an'ın ahkâm âyetlerini uygulamaksızın bir din projesi ortaya atma girişimi dini tahrif etmek, dinin yapısına müdahale etmek, dini deforme etmek anlamına gelmez mi?

Hayrettin Karaman: Meseleyi doğru çerçeveye oturtabilmek için bir açıklama yapmak gerekli. Hadisemiz nedir? Hadisemiz sosyal değişim ve din. Bugün konumuz budur. "Bir toplum için veya insanlar için tabii olan ve insan tabiatının bir parçasını teşkil eden değişimle din birlikte nasıl yürüyecek?" meselesi. "Dünyadaki -bizim dışımızdaki dünyada yani batı dünyasındaki- önemli değişim insanlık için de bir gelişmedir. Batı medeniyeti, düşüncesi, insanın değişim ve gelişimle varacağı son noktayı temsil eder. Ve medeniyetlerin yapması gereken iş medeniyet değiştirerek batı uygarlığına intibaktır, hatta inkılaptır. Şimdi bir değişime intibak yolculuğunda din engel teşkil ediyorsa, bunu zorlaştırıyor, güçleştiriyorsa, o zaman dinin de bir çaresi bulunmalıdır" iddiası tartışılmaktadır. İşte bu konuşmada üç önemli yaklaşım ortaya çıkıyor:

1- Din haddi zatında beşeri kültür ve medeniyetin bir parçasıdır. Din, o kültür ve medeniyetle birlikte terkedilip en azından sosyal, siyasal, kültürel hayatın kamu alanından çıkarılacaktır. Fertlerin vicdanında kalırsa kalsın veya dinsiz kalınırsa kalınsın; bu dinin mensuplarının başka bir uygarlık alanına girmesi gerekir. Yani birinci tercih dini terktir.

2- İkinci tercih dini te'vildir. Değişime ayak uydurmada dinin herhangi bir parçası engel teşkil ediyor ve o parça da terkedilemiyorsa -bütünü değil o parça; o parça dediğimiz fıkıh olabilir, yani ameli hayatla ilgili bilgiler olabilir, nass olabiliryorumlanmalı, tevil edilmeli ve değişime uygun hale getirilmelidir. İkinci yaklaşım budur.

3- Üçüncü yaklaşım ise; evet değişim ve gelişim hayat için kaçınılmazdır. Dinin de kendi özünü, kültür ve medeniyetini, inançlarını, dine dayalı amellerini bir başkasıyla değiştirmeden gelişme, değişme dinamikleri mevcuttur. Dinin içinde bu vardır. Zaten bir dinin aynı zamanda kültür ve medeniyet dinamikleri olduğundan dine inanan büyük camia her zaman bir medeniyet ortaya koymuştur. Bu medeniyet her an kendi dinamikleriyle çağdaşlaşabilir. O halde yapılması gereken budur. Bunu yapmak lazımdır.

Böylece üç yaklaşım ortaya çıkmış bulunuyor. Şimdi sizin benimle konuşmak istediğiniz konu üstü örtük olarak birinci, açık olarak da ikinci yaklaşımla alakalıdır. "Üstü örtük olarak" niye dedim, çünkü aslında bu ikinci yaklaşımın içinde gösterilenlerin bir kısmı dini önemseyen insanlar değildir, dinin ilahiliğini de kabul eden insanlar değildir. Eğer bir sosyal reaksi-

yon söz konusu olmasa açık açık: "artık bu çağda dine gerek yoktur, insanların akılları ve bilim, teknoloji dinin yerini almıştır, insan kendi yolunu ilahi bir müdahale olmadan da bulabilir." diyenlerdir. Fakat onlar sosyal reaksiyondan çekindikleri için bunu demek yerine, önlerinde engel olarak gördükleri dini bertaraf edebilmek için "dini yeniden yorumlama, yeniden yapılandırma" gibi anlamlar altında bir başka yola giriyorlar. İşte bu çerçevede "reform" da bir proje olarak karşımıza çıkıyor. *Dinde reform* talebinin sebebi nedir? Dinde reform talebinin sebebi, Türkiye'nin aslında Tanzimat'la fakat radikal olarak da Cumhuriyet'le birlikte karar verdiği uygarlık değiştirme projesidir. Bu uygarlık değiştirme projesinde dini, bu projenin gerçekleşmesine engel olmaktan çıkarmak lazımdır. Dinin neresi buna engel oluyorsa onu çıkarmak gerekir. Bunu çıkarmak için de yeni bir te'vile, yoruma ihtiyaç vardır. Yani mü'minlerin vicdanına bunu oturtarak nasıl çıkarabilirsiniz? Şöyle çıkartırsınız: "zaten Allah istemiyor, zaten din bu noktalarda ısrarlı değil," dersiniz. İşte bu reformcu yaklaşım dini yeniden ele alıyor, dini yeniden tanımlıyor. Mesela iman- ibadet, ahlak ve muâmelat diye iman amel ayırımını gündeme getiriyor; amelsizliğin insanı dinden çıkarıp çıkarmayacağı sorunsalını yeniden gündeme getiriyor ve diyor ki: "Buna amelsizlik diyebiliriz, olsa olsa bu amelsizlik olur, yani muamelatı uygulamamak amelsizliktir; ama bu amelsizlik insanı dinden çıkarmaz. Yine biz müslümanlardan oluruz, ama dinin bir kısmını uygulamayan müslümanlar olarak yolumuza devam ederiz. Bu proje yerleşmeye başladığı andan itibaren laiklik, liberal demokrasi, çoğulculuk vb. çağdaş değerler bizim taraftımızdan özümsenebilir, benimsenebilir yani din engel olmaktan çıkar".

Bu din sosyal alana da çıkmayı insanlardan talep ediyorsa, sistem sahipleri, onu yürütenler dini yeniden tanımlayarak dini insanların bireysel hayatlarına mahsus ve mahpus hale getiremezler.

Peki bizim buna karşı tavrımız nedir? Yani biz "neden bu böyle olmaz" diyoruz. İki noktadan buna itiraz ediyoruz. Bir, mesele basit bir amelsizlik meselesi değildir. İtikaden terk meselesidir. Burada, inandığı halde; bunun gerekliliğine inandığı halde, bir kusur işlediğini kabul ederek, günah işlediğini kabul ederek ve bundan dolayı Allah'a aczini arzederek, boynunu bükerek yapmamak söz konusu değildir. Modası geçtiği için terk söz konusudur. İnsanlık için iyi olmadığı düşünülerek terk etmek söz konusudur. Bu yaklaşımı bizim klasik amelsizlik problemimizin içine sokmak kolay değildir ve doğru da değildir.

M. Çığrıkçı: *Bir tartışma boyutu olarak, yani amel-iman tartışmalarımızla ilgisi yoktur; bu kasdi ve reddi olarak ameli terketmektir diyebiliriz, öyle mi?*

H. Karaman: İnsan inandığı halde bir şeyi yapmaması durumu olabilir, bu eğitimsizliktir, ihmaldır, nefse uymaktır, şeytana uymaktır, kötü alışkanlıktır, sonuç olarak mezmumdur. Mezmum ne demektir? İslama göre, islami değerlere göre çirkin olan, yanlış olan, günah olan durumdur. Halbuki bugünkü terk durumu öyle değil. Bugünkü terk makbul görülüyor, hatta o terke karşı çıkanlar mezmum oluyor. Yani "İslamın hiç bir parçasını terk etmeyiz" diyenlere kimileri şeriatçı, kimileri mürteci, kimileri köktendinci diyorlar. Mezmum hale gelmiş oluyor, çok farklı bir şey bu; bizim klasik iman amel tartışmasının çerçevesine bunu sokmak mümkün değil. Yukarıda da ifade ettiğim gibi birinci itirazımız bununla alakalıdır.

Şimdi ikinci itirazımız ise laik devletin bu dini alana müdahalesiyle alakalıdır. Burada laik devlet paradoksa, tezada düşüyor. Çünkü laik devlet bu anlayışı benimserken referans olarak dini devre dışı bırakıyor. Din artık onun kaynağı değildir; kaynaklarından bir kaynak değildir. Ne yasamada, ne yürütmede, ne yargıda, ne de kişisel hayatta, kamu alanında, eğitim ve öğretimde din artık bir referans değildir. Din hayattan çıktı demektir. Şimdi siz bir taraftan bu anlamda dini dışlayan bir yola giriyorsunuz, öte yandan bu yolda ilerlerken bazı engellerle karşılaşınca burada dinin de bir engel olduğunu algılıyorsunuz, kendi başınıza. Yani şöyle söyleyelim: Müslüman bir toplumda bu söylediğim alanlarda dini terk etmekle ve referans olarak "din tamamen ortadan kalksın", demekle bunun ortadan kalkmadığını görüyorsunuz. Toplumu değiştirmek istediğinizde toplum inancı ve inanca dayalı pratikleri ile size karşı direniyor. Bu direnci ortadan kaldırmak için de bu sefer referans olarak dine sığınıyorsunuz ve dinden fetva alarak insanları belli bir yöne doğru yönlendirmek istiyorsunuz. Bu ne perhiz bu ne lahana turşusu gibi birşey. Bundan dolayı meseleye itiraz ediyoruz ve "burda bir çelişki vardır" diyoruz. Ek olarak da iyi bir önerimiz var. Yani biz işi zora sokup orada bırakmıyoruz. Diyoruz ki; eğer laikliğe karar verdiyseniz -ki buna bu millet karar vermiştir demiyorum sivil taleplerin siyasal iradeye engelsiz yansıması ve arkasından siyasal iradeye engelsiz yansıyan bir sosyal düzenin oluşması gerekir.

Aslında, böyle bir tutum karşısında müslümanların ne tür projeleri olabilir? Bir grup müslüman eğer şartlar müsaitse hukuksal düzenin, siyasal düzenin, temel referanslarının İslam olmasını taleb ederler. Bir kere bu talebi gözardı etmemek icab eder. Bu tarih boyunca vardır bugünde dünyanın her yerinde va-

rdır. Siz bunun adına "köktendincilik" deyin, şu deyin bu deyin, ne derseniz deyin. Karşıdan siz öyle dersiniz ama, böylesi itikadı ve talebi olanlara göre bu dincilik değildir, bu müslümanlıktır; bu müslümanlığın gereğidir, dinin gereğidir. Hatta ben bir adım daha ileriye giderek söyleyeyim: Müslümanların kahir ekseriyetinin itikatlarında hem de şuurlarının derinliğinde böyle bir inanç ve böyle bir talep mevcuttur. Sadece bu talebin kuvveden fiile aktarılmasında takip edilecek yol ve aranacak şartlar bakımından müslümanlar farklı düşünürler; yoksa talebleri noktasında hemfikirdirler. Burada farklı düşünenler "reformcular"dır. Ya da "bir kısım modernist islamcılardır". "Bir kısım modernist islamcılar" dediğim, İslam anlayışları farklı olduğu içindir, yine onlara göre de İslam temel referanstır, ancak dinin sosyal ve ahlaki amaçları referanstır. Bakın, dikkat buyurun, onlar da yine İslam'ın referans olmasını dışlamazlar, bunu kabul ederler. Muhafazakar veya gelenekçi diye ifade edebileceğimiz kişiler ise İslam'ın, sadece sosyal ve ahlaki amaçları değil, bu amaçları gerçekleştirecek olan nassları ve talimatı ile de referans olmasını isterler.

Gelelim bu talebi, içinde yaşadığımız toplumda nasıl gerçekleştireceğimiz hususuna. Eskiden bir başka anlamda şöyle bir tartışma olmuştu: "Yönetici islamî yoldan saparsa, millet buna karşı nasıl davranacak?" Bir grup demiştir ki, "hurûc ale'l-sultan yapacak"; başkaldıracak ve güce dayanarak yönetimi değiştirecek ve İslam'a uygun yönetimi benimseyecek olanları işbaşına getirecek. Bu bir yaklaşım, bir görüştür; "Bu, ümmete vaciptir" diyorlar. Peki, güce dayanarak başkaldırmak için belli şartların oluşmasını beklemek gerekir mi? Birincisi: 'Hayır gerekmez, akibet ne olursa olsun bu yapılır; ya ölürsün ya değiştirirsin'. İkincis; 'hayır beklenir; şartlar oluşunca imkan oluşunca, amaca ulaşılması kesine yakın olunca, teşebbüs edilir'. Üçüncüsü: 'Sabredilir, iş Allah'a havale edilir, dua edilir ve işi Allah düzeltir'. Bunu biraz değişik olarak günümüze de yansıtabilirsiniz. Yani değişiklik kendini burada gösteriyor. Günümüzde de müslümanların çoğunluğu teşkil ettiği bir toplulukta yine "temel referans İslam olsun", talebi farklı anlayışlar içerisinde mevcuttur. Ama bu talebi kuvveden fiile geçirmek için "şartlar ne olursa olsun bu talebi gerçekleştirmek gerekir." diyen ve bence sayıları çok az olan grupları istisna ederseniz, onun dışında kalan büyük kitle "şartlar oluşuncaya kadar bu talebimize en yakın olan hale, duruma razı olalım veya onu elde etmek için çalışalım" kararı üzerinde yürümektedirler. Bu karar üzerinde yürümek söz konusu olduğunda müslümanların bir talebi, bir de bu talebe karşı çıkanların tavrı var, iradesi var ve diyelim ki güç de onların elinde olsun. Güç ellerinde olan ve müslümanların bu temel taleplerine karşı çıkanlar bir yandan laik, demokratik bir cumhuriyeti resmen sürdürürken öbür taraftan karşı talebin (müslümanların) kuvveden fiile çıkma ihtimaline karşın ülkede aslında hem demokrasiye hem laikliğe ve hem de özgürlüklere aykırı olan birtakım kısıtlamalara gitmek durumunda kalıyorlar. Şöyle karşılıklı bakarsanız hem islami talep sahipleri taviz veriyor, "tamamını elde edemiyorsak bir kısmını elde edebiliriz" diyerek razı oluyorlar hem de öbür taraf "demokrasi, laiklik, hukukun üstünlüğü ilkelerinin tamamına sahip olamayız, çünkü burada engeller var, tehlike var; onun için bu özgürlüklerin, hakların bir kısmına razı olalım, bizim farklı özelliklerimiz var. Bu ilkelerin tamamını uygulamak, hakları vermek sıkıntı verir, bazılarını uygulamayalım" diyorlar. Karşı tarafın talebini asgariye indirmek için de bir kısım ilahiyatçılarla görüşerek bazı siyasiler bana sorduğunuz reform benzeri talepleri ortaya getirmiş oluyorlar.

Benim gördüğüm manzara budur. Teklif ettiğimiz çıkış noktasıysa şu: Ben diyorum ki hukukun üstünlüğüne, insan hak ve özgürlüklerine inanan liberal demokratik sistem bir ülkede yürüyorsa o zaman dini, insanların sadece vicdanına ve bireysel hayatlarına hapsedemezsiniz. *Bu din sosyal alana da çıkmayı insanlardan talep ediyorsa,* biraz önce söylediğim *sistem sahipleri,* onu yürütenler *dini yeniden tanımlayarak dini insanların bireysel hayatlarına mahsus ve mahpus hale getiremezler.* Getirmeleri de gerekmez; bunun yerine şunu yapabilirler: Bu sistem içinde yaşayan gruplar vardır. Bu gruplar içerisinde başka dine inananlar vardır, İslam'ı farklı anlayanlar vardır -mezhep olarak veya anlayış olarak- veya hiç inanmayanlar vardır. Doğru anladıkları halde klasik devirlerde amelsizlik dediğimiz durum sebebiyle is-

lami hayatları gevşek ve eksik olanlar vardır. Şimdi böyle bir toplum manzarası içerisinde laik demokratik hak ve özgürlükleri gerçekleştirmeyi hedef alan sistem bir ortak alan oluşturur. Ortak alan toplum bütününün kendini idame ettirebilmesi için olmazsa olmaz kurallardan ve sınırlamalardan teşekkül eder. Bunun dışında kalan alan toplumun birlik ve bütünlüğüne zarar vermiyorsa, başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermiyorsa o zaman grupların sosyal hayatlarında da inançlarını yaşamaya izin ve imkan verilir.

Çok meşhur olan birkaç örnek vereyim. Eğer bir bayanın inancı başını örtmesini gerektiriyorsa, başını örterek okumasına ve çalışmasına imkan verirsiniz. Çünkü bir kimsenin inancı gereği başını örterek çalışması ve okuması kamu düzenini bozmaz, asayişi bozmaz, başkalarının hak ve özgürlüklerine zarar vermez, milli birlik ve beraberliği de bozmaz. Çünkü milli birlik ve beraberlik tek tip kıyafeti gerektirmez. Çokluk içerisinde bir birlik meselesidir.

Başka bir örnek; eğer bir insanın inancı evlilik hayatını da düzenliyorsa o zaman o kişi evliliğinin, dinine göre sahih olup olmadığı noktasında bir din alimi tarafından da onaylanmasını istiyorsa bir çok batı ülkesinde olduğu gibi buna imkan verirsiniz ama herkesi buna mecbur etmezsiniz. Herkesi buna mecbur ettiğinizde din ve vicdan özgürlüğüne aykırı hareket etmiş olursunuz. "Dileyen nikahını müftülükte kıydırsın sonra da gelsin nüfusa tescil ettirsin" diye bir karar alırsınız. Bu karar ileri sürdüğüm formülasyona göre hak ve özgürlükleri esas alan demokratik bir cumhuriyete aykırı değildir. Dini bireysel alana da hapsetmiş olmazsınız.

Örnekleri çoğaltabiliriz. Farklı bakış, düşünüş sahipleri ve hayat tarzı sahiplerine, başkalarının hak ve özgürlüklerini ortadan kaldırmadıkça ve güce dayanarak kendi inançlarını başkalarına empoze etmedikçe özgürlük verdiğiniz takdirde problem önemli ölçüde ortadan kalkar. Bundan sonrası insanların serbest iradesiyle severek, seçerek bir inancı benimsemelerine kalır. Eğer siz İslam'ı iyi temsil ederseniz sizin gibi inanan insanların sayısı çoğalır. Eğer siz bunu iyi temsil etmiyorsanız siz olduğunuz yerde kalır veya gerilersiniz. Toplumun taleplerini, onların mutluluklarını gerçekleştirecek başka sistemler daha ziyade taraf kazanır, ondan sonrası bir yarıştır.

M. Çığrıkçı: *Reform ile tecdit ve ictihadın aynı olabileceği yönünde görüşler var. Reform ile ictihat, tecdit arasında farklar nelerdir, aynı şeyi ifade ederler mi?*

H. Karaman: Kelimeleri iyi tanımlarsak o zaman problem büyük ölçüde ortadan kalkar. Şimdi reform yeni icad edilmiş bir kelime değildir, Türkçe de değildir. "Yeniden şekillendirmek" demektir, "ıslah etmek" demektir, "bozulanı düzeltmek" demektir. "Asii şekli değişmiş olanı asli şekline getirmek" demektir. Lugat manasıyla budur. Istılah olarak tarih içerisinde kendine has bir anlam kazanmıştır. Daha ziyade de Hıristiyanlık çerçevesinde bir anlam kazanmıştır. Batıda kilise ile devlet arasında, kilise ile özgürlük isteyen toplum arasındaki mücadelede bir anlam kazanmıştırtır. Nedir bu anlam? "Kutsal ve bağlayıcı olan kuralların bir kısmını bağlayıcılık ve kutsallık alanından çıkarmak ve bir kısmını ibkâ etmek". Bunu Hıristiyanlık bağlamında açarsak; papanın ve kilisenin, kutsal kitapta yer alan bir âyet kadar kutsal ve bağlayıcı olan buyruk verme hak ve selahiyeti söz konusu idi. Eğer yanılmazlığı kabul edilen papa ortaya bir kural koyuyorsa bu kural mesela teşbihte hata olmaz, İslam'daki âyet ve hadis kadar kutsaldır ve bağlayıcıdır. Reform bu kutsal olanı parçalıyor ve diyor ki "kilisenin bu selahiyetlerini kabul etmiyorum ve tamamen İncil'de yazılı olanı bağlayıcı olarak kabul ediyorum; İncil'le hıristiyanların arasına da ruhban sınıfını bir yorumlayıcı, okuyucu olarak, onları affettirici olarak girmesini kabul etmiyorum". Tarihi olarak reforma baktığımızda hadise budur. Bunu bizim İslam kültürü ve medeniyeti içerisinde bir yere oturtmamız mümkün değildir, doğru da değildir. Çünkü o zamanın oluşturduğu tarihi şartlar bizde hiç mevcut olmamıştır. Ta baştan beri bu kutsal ve bağlayıcı olanla kutsal ve bağlayıcı olmayan, ilahi olanla beşeri olan bizde hep ayrıdır.

Yani şimdi bizde nass vardır; bu âyet ve hadistir. İçtihad vardır bu; âyetle hadisin yorumlanmasıyla ortaya çıkan kurallardır. En baştan beri hiçbir zaman, yanlış anlamlar, yanlış uygulamalar bir yana bırakılırsa dinde bir kural olarak şu kabul edilmemiştir: İçtihadların değeri nasların değerine eşittir. Şimdi açmak gerekirse içtihad isabet te edebilir hata da edebilir. Ama Allahu Teala beşerin elinden gelen bu olduğu için, niyeti iyi olduğu için "Allah'ın muradı bu" diye inanarak bir sonuca vardığı ve uyguladığı için Allah onun kulluğunu hatalı da olsa kabul eder" denmiştir. İçtihada ümmetin fertlerinin tâbi olması mecburi kılınmamıştır, ancak içtihada teşvik edil-

miştir. Bundan aciz olanlar da alimlere sorarak öğrenip inanç, bilgi ve amel sahibi olsunlar denmiştir. Baştan beri bu böyledir. Hiçbir zaman ortaçağ kilisesine benzer bir kurum bizde oluşmamıştır. Böyle bir kurum olmadığı için bizde reform olmaz. Zaten birbirine karışmamıştır ki kutsal olanla olmayan, bağlayıcı olanla olmayan, beşeri olan ile ilahi olan; böylece biz bunları birbirinden ayırmak üzere bir reform yapalım. Peki bizde ne vardır bizde içtihad ve tecdid vardır. İçtihat o kutsal ve bağlayıcı ilahi olan nassları hayatımızda uygulamak üzere yapılan yorumdur, okumadır, kıyastır bu ameliyelerin hepsine içtihat diyoruz. Bunun reformla alakası yoktur.

Bir de tecdit vardır. "Tecdit" yenilemek manasına gelir. İslam tarihinde tecdidin de bir kavramı oluşmuştur. Bu kavram; inanç olarak, pratik olarak müslümanlar eğitimsizlik ve bilgisizlikleri yüzünden başka kültürlerin etkisiyle sahih İslam'dan sapmışlar, işte bu insanların bilgi ve eğitim yoluyla sahih İslama iadesi çabalarının adıdır tecdid. Bunun da Hıristiyanlık tarihindeki reformla örtüşmediği ortadadır.

M. Çığrıkçı: *Ahkâm âyetlerini uygulamadan kaldırma talebini öne sürme şeklinde bir reform talebi sözkonusu!*

H. Karaman: Bu geleneksel tecdide ve içtihada uymaz. Hıristiyanlıktaki reforma da tam olarak uymaz. Çünkü; Hıristiyanlıktaki reformu yapan Luther, "İncil'in âyetlerinin bir kısmını atalım" demiyor. "İncil'in âyetlerine papalar tarafından yapılan eklemeleri atalım" diyor. Halbuki bu iddia "Kur'an-ı Kerim ve sünnette yer alan bir takım hükümleri atalım" diyor. Bunun reformla da, içtihadla da, tecdidle de uzaktan yakından hiçbir alakası yoktur. Bu bir terktir. Bu bir dine müdahaledir. Hem de üstelik dine bir müçtehid, bir müceddid, reformatör olarak değil laik bir ülkenin yöneticileri olarak müdahaledir. Bunun ne modern uygarlıkta ne de laik demokratik cumhuriyet anlayışında yeri vardır!

M. Çığrıkçı: *Türkçe ibadet, cenaze namazlarında kadın, namaz vakitleri, gibi tartışmaların yapıldığı bir süreç var. Şimdilerde ise, "yeni din projesi, ahkâm âyetlerinin kaldırılması" gibi bir teklif var. Bu, ifade ettiğiniz gibi laik sistemin, toplumsal mühendislik hevesleriyle din engelini ortadan kaldırma anlamındaki bir projenin devamı mıdır?*

H. Karaman: Benim görebildiğim kadarıyla bu münferit olaylar ile "değişimi gerçekleştirme projesini" birbirinden ayırmak gerekiyor. Bu bahsettiğiniz münferit şeylerde benim müşahade edebildiğim -daha çok tabi ilahiyatçıların yaptığını kastediyorum, tarihçi, yazar vs. olup aslında köklü bir eğitimi de olmayan insanların konuşarak düşünmelerini bir tarafa koyuyorum- ilahiyatçıların kadınların adet durumunda namaz kılmaları, kadınların cenaze namazı kılmaları, cuma namazının kadınlara farz olması, ana dilinde ibadet gibi konulardaki sözleri... Yani onlar aslında Kur'an'dan yola çıkarak, sünnetten yola çıkarak bu sonuca vardıklarını iddia ediyorlar. O bakımından bir metodoloji farkı var. Hedeflerinin ne olduğunu Allah bilir. Hedef nedir, bir kısmında masumane olabilir. Bir kısmında artniyet olabilir. Fakat benim esas ilgilendiğim birtakım fıkhî görüşlere, fetvalar metodolojik olarak baktığımızda mesela "bu konuda âyet yok, bu konuda hadis var mı? Hadis uydurma olabilir. Çünkü âyete ters düşüyor" diyorlar. Yani islami usûlü, metodları iyi kullanıyor kendisine göre. Bence bu girişimleri tecdit veya içtihat çerçevesine sokabiliriz. Yani metodolojik açıdan sokabiliriz ama ne şartla; şu şartla: Bunu nefse, kendi aklına, kendi mantığına göre, eskilerin tabiriyle indî olarak ortaya konmuş bir yönteme dayandırmayacak; yani daha öz bir ifade ile, usûlü belli olan bir içtihada dayanıyorsa, içtihadın kurallarını kullanıyorsa ve islamın herkes için bağlayıcı araçlarını kullanıyorsa o zaman insan bu fetvaları kullanır ve bir farklı sonuca varabilir. Eskiden de böyle olmuştur; nitekim, onun için de mezhepler vardır. Dikkat ederseniz fıkhın mezhepleri vardır. Farklı sonuçlara varabilir o da tartışılır, o zaman da masum olur. Yani böylesi içtihadları da tartışırız ve biz deriz ki "sen bu hadise uydurma diyorsun ama değil, isbat et uydurma olduğunu, bu hadisin sahihliği ortaya konmuş, senedi bu, metninde de senin anladığın manada bir çelişki yok" tarzında karşı argümanlarla tartışılır bu.

Ama ahkâm âyetlerini kaldırmanın ve "yerine başka bir hukuk var" demenin tecditle de, içtihatla da hiçbir alakası yoktur.

M. Çığrıkçı: *Siyasi kadroların "Yeni Din Projesi" teklifi, modernizmle uyumlu, sistemle barışık, ehlileşmiş bir müslüman tipi yaratma endişesini taşımıyor mu?*

H. Karaman: Şöyle bir hedef sezinliyorum, ama bir genelleme yapmanın da bizi hataya düşürebileceğinden ayrıca endişe ediyorum: Müslümanın dini inanç ve pratiklerini engellemekle beraber asgariye indirmek gibi bir hedef görünüyor. Yani sizin söylediğiniz sekülerleşmeyle bu tip insanlar dini bertaraf etmiyorlar, amaçta sanki âyetlerin bir kısmını kaldıranlarla birleşmiş oluyorlar. Hangi anlamda birleşmiş oluyorlar; müslümanın hayatından dini asgariye indirme hedefinde birleşiyorlar. "Şu halde bugün dünyada genel geçer bir uygarlık, hayat tarzı var. Müslümanlar bu hayat tarzına ayak uydurmalılar; dinleri buna engel teşkil etmemeli, etmez de." denilmekte, bu yönde teklifler sunulmaktadır.

Konuşmamın başında yaptığım üç grupluk tasnifin ikincisine giriyor bu şekilde dini asgariye indirmek ve belki de onu engellemek isteyenler.

M. Çığrıkçı: *Hocam, böylesine önemli bir konuda aydınlatıcı açıklamalarınızdan dolayı çok teşekkür ederiz...* ■

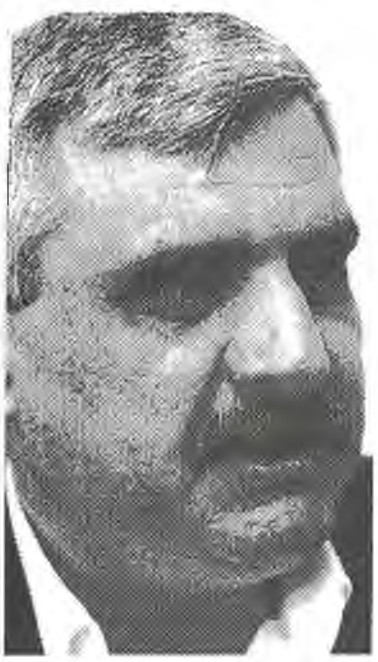

İslam'da Reform Yapma Talebi Abestir

ALİ BULAÇ

Abdullah Yıldız: *Efendim, geçtiğimiz aylarda Cumhurbaşkanı tarafından çeşitli vesilelerle gündeme getirilen bir proje var: "230 ahkâm ayetini uygulamadığımız zaman dinden çıkmış olmayız; olsa olsa günahkar oluruz; Allah da günahlarımızı affeder." tarzında. "Dinde reform projesi" denilen bu siyasal proje Cumhuriyet tarihi boyunca yapılan dinde reform denemeleri, çalışmaları bağlamında nereye oturuyor? Artı, bu ahkâm ayetlerini uygulamamanın hükmü nedir?*

Ali Bulaç: Şimdi, Cumhurbaşkanı Sayın Süleyman Demirel'in gündeme getirdiği bu konunun birkaç boyutu var. Bir tarihi boyut, tarihi arkaplan: 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, İslam dünyasında -adına o zamanlar reform denmese bile- çok köklü ve belki de Batı'daki reform hareketine tekabül edecek bir ıslahat ve tecdid hareketi yapılması gerektiği yönünde düşünceler vardı. Cumhuriyet bunu reform olarak gündeme getirdi.Yani 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra gündeme geldiği şekliyle bir ıslahat ve tecdid hareketi sözkonusu idi. Fakat Cumhuriyet ise bunu "reform" olarak tanımladı. Sebebine gelince; yani Hıristiyanlığın içindeki protestanlığa benzer bir islami akım meydana getirmek istedi. Çünkü Cumhuriyet, modernleşme projesini ancak böyle, dinin içinde bir reformla örtüştürerek gerçekleştirebileceğini düşünüyordu. Tarihi arka planı budur.

İkincisi de bu Türkiye'nin sürekli gündeminde olan bir meseledir; yani din-devlet ilişkisi, dinin toplum hayatındaki yeri. Dine inanan, dinini ciddiye alan insanların dini hayatları sözkonusu olduğunda bu devamlı toplum, hatta devletin gündeminde olan bir konudur. Fakat özellikle bu dönemde Cumhurbaşkanı tarafından gündeme getirilmesinin nedeni, Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne aday üyelik statüsü almasıdır. Avrupa'daki din-devlet ilişkileri, bizdeki din-devlet ilişkisinden çok farklıdır. Yani orada din belli bir şekilde siyasi, idari ve sosyal sistemin içerisinde bir yere oturmuştur. Bugün çok büyük bir rahatsızlık da meydana gelmemektedir. Fakat Türkiye'de bir kriz vardır. Bu 150 senedir devam eden bir sorundur.

Burada sorunu ortaya çıkaran en önemli faktör; dinin tamamen devletin kontrolü altında olmasıdır. Türkiye NATO'ya girerken çok partili hayata geçmek zorunda kaldı; din eğitimine imkan verip imam hatip okullarını açtıysa; bu bir konjonktürel mecburiyetti. Aksi halde Batı ittifakı içerisinde kalamazdı; tek partiyle yönetilen bir ülke NATO üyesi olamazdı. Aynı şekilde AB'ye tam üye olacaksa, bu din-devlet ilişkisini olduğu gibi muhafaza ederek te giremez. Yeni bir değişiklik yapılması lazım. Bu değişikliğin de en önemli nirengi noktası, dinin kendini ifade hürriyetine sahip olmasıdır. AB ve Amerika'nın da başını çektiği akım bu anahtar terimle ifade ediliyor: **Dinin ifade hürriyeti.** Fakat ifade hürriyeti sadece dindarın ve dindar insanların inançlarını ve düşüncelerini serbestçe ifade etmeleri (sözlü ve yazılı olarak) değil, kendilerini sosyal ve kamusal alanda da temsil etme hürriyetine sahip olmalarıdır. Yani din hürriyeti dedikleri zaman bu anlaşılıyor. Hangi dinden olursa olsun bir dindar hem düşünce ve inançlarını serbestçe ifade edecek hem de sosyal ve kamusal alanda kendini temsil edebilecek. Yani, dini sembollerle, kimliğiyle kamusal hayata katılmak istediğinde, bu ne lehinde ne de aleyhinde bir kriter olarak kullanılmayacak. Devlet memuru olmak istediği zaman, başı örtülü bir hanım doktorluk, hemşirelik yapmak istediği zaman, başörtüsü ne lehinde ne de aleyhinde kullanılmayacak. Yani kamusal hayatın bütün dinlere açık olması ve bütün dinlerin kendini kamusal alanda ifade etmesi, temsil etmesi manasında bir ifade hürriyetinin teminat altına alınması; mesele bu. Bu ise Türkiye'deki din-devlet ilişkisine ve devletin dinlere bakışına temelden aykırı düşmektedir. Yani Türkiye bir bakıma bu projeyi gündeme getirmekle AB'ye bir hazırlık yapmak du-

rumundadır, yapacaktır da. Nasıl idari sistemini, yerel yönetimlerini, iktisadi hayata müdahalesini bugünkü bürokratik ve merkeziyetçi yapısını koruyarak AB'ye üye olamıyacaksa din-devlet ilişkisini bu tarzda koruyarak da oraya gidemez.

A. Yıldız: *Yani devletin dine müdahalesi ortadan kalkmak zorunda.*

A. Bulaç: Avrupa Birliği'nin standartlarına uygun bir konsept bulması ve standartları ona göre düzenlenmesi lazım. Meselenin aktüel, siyasi tarafı da budur.

Meselenin öbür tarafına gelince; bir defasında sayın Cumhurbaşkanı irticayı tanımlarken; "hukuk alanında bundan 100 sene önceki mevzuata dönüş irticadır. Osmanlı döneminde uygulanmakta olan şer'i hukuk denen hukuki teamüllere dönmeyi isteyenler bu ülkede mürtecidir." diyordu. Bu yeni din projesinde ise ahkâm ayeti olarak ifade edilen 232 ayetin uygulanamayacağı söyleniyor. Dolayısıyla "bunları bir kenara bırakmak gerekir. Böyle yapmak da dinden çıkmak değil" deniyor. Şimdi bu iki nokta çok önemlidir.

Bir defa Türkiye'de ve dünyada hiç kimse bundan 100, 200, 500 sene önceki hukuki teammüllere dönüşü savunmuyor. Çünkü herkes İslam hukukunun, içinde bulunduğu şartlara göre kendisini yenilemeye müsait ve esnek olduğunu, bunu da kendi içinde taşıdığı mekanizmalarla -içtihat vs.- sağladığını biliyor ve söylüyor; yani bunun aksini savunan yok.

Şimdi burada bir hususa değinmek gerekir: Dinde reform, İslam'da reform söz konusu olduğunda insanın aklına Protestanlık geliyor. Ancak yakından bakıldığında bu reform, Protestanlık'la Katoliklik arasında ilahiyat, epistemoloji ve hukukla ilgili anlaşmazlıklardan kaynaklanmıştır. Yani reform, Hıristiyanlık'ta protestanların katoliklere karşı başlattığı ve başardığı bir harekettir. Martin Luther'in kilisenin kapısına astığı deklerasyonu incelediğimiz zaman o şöyle diyordu. "Tanrı ile kul arasına kimse giremez." Dolayısıyle kilisenin ve kilise adamlarının insanla Tanrı arasına girmeye hakları yoktur. Şimdi İslamiyet'te zaten bu temel bir ilkedir. Yani İslamiyet'te ruhbanlık yoktur, kimse Allah'la kul arasına giremez. İkincisi; diyordu ki "İncil başka bir dile tercüme edilebilir." O dönem açısından bu büyük bir reform sayılır. Ancak, biz zaten biliyoruz ki, İslam'ın ilk dönemlerinden beri Kur'an'ın başka dillere tercüme edilebileceğine dair ulemanın verdiği fetvalar vardır ve dünyanın bütün dillerinde Kur'an meal veya tefsiri mevcuttur. Türkiye'de de 150'nin üzerinde meal vardır. Yani bu konuda İslam'da ve İslam tarihinde herhangi bir problem yaşanmamıştır.

Luther bir başka şey daha söylüyordu; 'herkes İncil'i okuyabilir ve anladığı kadarıyla amel edebilir'. Bu, İslamiyet'te zaten temel bir ilkedir. Yani insan, belli bir usûl dahilinde Kur'an'ı okur, sünneti okur; ondan anladığıyla da amel etme hakkına sahiptir. Bu güce sahip değilse bir alime ittiba eder.

Şimdi protestanlık bağlamında ortaya çıkan reformun ana parametrelerine baktığımız zaman İslamiyet'te böyle bir sorunun olmadığı ortaya çıkıyor. Yani İslamiyette reform yapalım talebi havada kalıyor. Hıristiyanlık'taki reform, kilisenin dindeki ve toplumsal hayattaki tekelini kırmak içindi. Şimdi İslamiyet'te hiçbir alim veya hiçbir mezhep kendini dinin tek tefsiri, tek hakikati olarak takdim edemez. O halde İslamiyet'te eğer bir tecdit, eğer bir ıslahat sözkonusu olacaksa reformla ifade edilmez. Anahtar kelime içtihattır; fıkıh'ta belli bir formasyona sahip olan insanların içtihat yapmasıdır. Meselenin bu yönü çok önemli.

A. Yıldız: *Tam da bu noktayı sormak istiyordum. Tecdit ile reformu birbirinden ayıran nirengi noktası, ayırım çizgisi nedir? Ne yaparsak "tecdit", ne yaparsak "reform" olur?*

Ali Bulaç: Yani şimdi, Hıristiyanlık'ta reform yapıldığı zaman, Hıristiyanlık, katolikliğin tarif ettiği ve yorumladığı şeydi. Martin Luther ve protestanların dile getirdiği talepler hakikaten dinin özünde bir değişiklik meydana getirdi. İçtihat, tecdid, ıslahat dediğimiz zaman, bu dinin özünde herhangi bir değişiklik meydana getirmeyi ifade etmiyor. Müslümanın dini telakkisinde, zihninde ve dini algılama biçiminde bir yenilemeyi ifade ediyor. Çünkü dinin kendisinde protestanların talebine karşı olabilecek bir şey yok. Bütün o maddeler zaten İslamiyet'in kendisinde mevcuttur. Öyle bir talep karşılıksız kalıyor. Ama müslüman, müslüman dünya ve müslüman toplumun dini telakkileri zaman içerisinde geleneklerin ağır baskısı altında kalabilir, zihnen kendini yenileyemez, Kur'an'la teması zayıflar veya tamamen kopar. İşte tecdit demek kaynağa ulaşmaktır. Yani su, kaynağından çok uzağa düşmüştür, bulanmıştır. İşte tekrar o kaynağa döndüğünüz zaman bu tecdit oluyor. Yani dini anlayışını, yorumlayışını ve anlama biçimini yeniliyorsun, burda dinin kendisi yenilenmiyor.

Tecdit demek kaynağa ulaşmaktır. Yani su, kaynağından çok uzağa düşmüştür, bulanmıştır. İşte tekrar o kaynağa döndüğünüz zaman bu tecdit oluyor. Yani dini anlayışını, yorumlayışını ve anlama biçimini yeniliyorsun, burda dinin kendisi yenilenmiyor.

Fakat mesele bu kadar da basit değildir. Şimdi Hıristiyanlık'taki reform ile

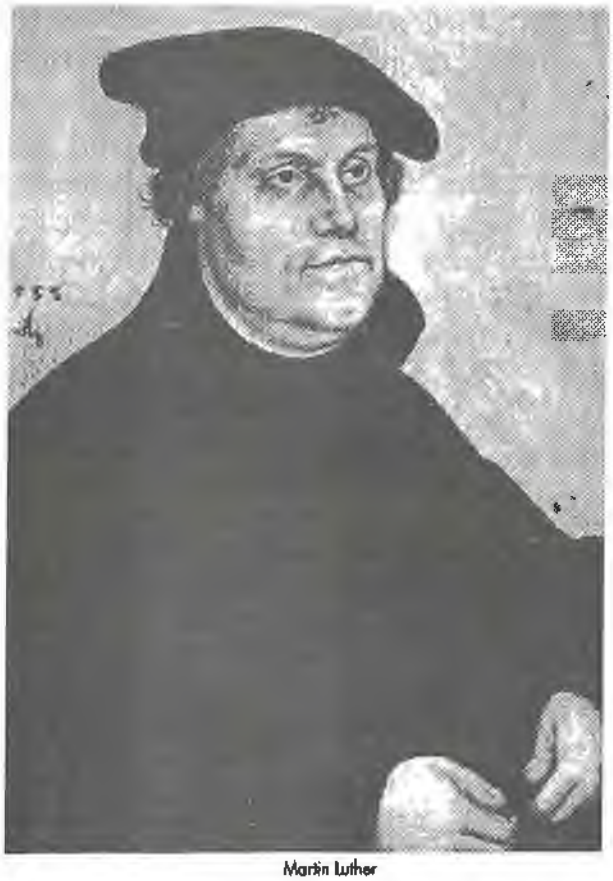

Martin Luther

İslam'daki reform meselesini mukayese ettikten sonra; sayın Cumhurbaşkanı dahil olmak üzere Türkiye'de birçok bilimadamı hatta ilahiyatçı çok ciddi bir hataya düşüyorlar. Yani ister tecdid, ıslahat niyetinde olsun, ister doğrudan reform amacıyla olsun böyle bir talepte bulundukları zaman nasıl İslamiyet'i Katolik kilisesiyle aynı şey sayıyorlarsa -ki bu bir hatadır- aynı şekilde islami **nass**ları, hıristiyan **dogma**larla aynı şey sayıyorlar. Sanki İslami nasları dogma imiş gibi telakki ediyorlar ve karşıya geçip dogmaya karşı aklın özgürlüğünü savunuyorlar. Bu ilk anda herkese cazip gelebiliyor. Çünkü gerçekten insan; dini, varlığı, hayatın anlamını, eşya dünyasını aklıyla kavrıyor. Yani bu çok masum bir taleptir. Fakat burada içine düşülen hata nasların dogma olarak, adeta dogmayla aynı şey farzedilmesidir. O halde bir defa İslamiyet'teki bütün nasların -Kur'an ve sünnetle tarif edilen nasların- dogma olmadığını, akla açık olduğunu, tefsire ve yoruma açık olduğunu ve her şartta yeniden tefsir edilebileceğini bilmek lazım. Dogma ise bütün zamanlar için bir defa tanımlamış kesin ve ebedi hakikattir; akıl onu yorumlayamaz. Akla kapalıdır, dogma. Hıristiyanlıkta aklı ve aklın özgürlüğünü savunmak, çok insani bir mücadeledir. Fakat bizde nasslar dogma değil, bizzat akla açıktır. Hatta vahyin kendisi, akılla ve vicdanla teyid edilmektedir. Şimdi bir insan çıkıyor; 'ey insanlar, ben size Allah'tan bir elçi olarak geldim', diyor ve bir takım şeyler söylüyor. Şimdi biz, peygamber efendimizin davet ettiği insanlar arasında olsaydık, Hz. Muhammed'in Peygamber olduğuna nasıl kanaat getirecektik? Bize bir mucize göstermesi lazımdı. Yahut da başka kriterlerle onun söylediğini ölçmemiz lazımdı. Burada onun peygamber olduğuna karar veren bizim aklımız ve vicdanımızdır. Çünkü öyle şeyler söylüyor ki, aklımız, 'evet, bu doğrudur, hakikattir' diyor. Dolayısıyla, nübüvveti teyid eden meleke akıl ve vicdandır. Dogma ise akla ve vicdana kapalıdır. Dogmayı vaz eden de beşerdir, yani papadır.

Luther'in dile getirdiği talepler hakikaten dinin özünde bir değişiklik meydana getirdi. İçtihat, tecdit, ıslahat ise bu dinin özünde herhangi bir değişiklik meydana getirmeyi ifade etmiyor.

Şimdi bu ikisi arasındaki tefrikin yapılmamış olması zihin karışıklığı meydana getiriyor. Özetlersek dogmayı bir hıristiyan papazı vaz'ediyor. Dolayısıyle dogmanın koruyucusu kilisedir; onun vaz'ettiği şey hakikatin ta kendisidir; ebedi hakikattir. Şimdi biz çıkıp desek ki, "hakikati arıyoruz", kilise bize şunu söyler; "sen hakikati arayamazsın". İki sebepten dolayı: Bir, bu kilisenin hakikate sahip olmadığı anlamına gelir. Çünkü olmaya şey aranır. Halbuki bu kilise'de var zaten. İkincisi bunu sen ne ile arayacaksın? Akılla arayacaksın. Akıl ise şeytanın insandaki ajanıdır. Eğer akıl olmasaydı Adem günah işler, Tanrı biricik oğlunu insanın o kefareti için feda eder miydi? "O halde hiçbir şekilde akılla hakikati aramaya da çıkamazsın. Çünkü zaten kilise buna sahipti. Kilise ne demişse hakikat odur."

Şimdi hemen İslam tarafına geçiyoruz; diyor ki, "aklet!" "Aklını kullanmıyor musun?" İkincisi içtihat yapıyoruz; içtihadı neyle yapıyoruz? Akılla yapıyoruz. Mukayeseleri, hikmetlerin benzerliğini, yani var olan bir unsurla yeni çıkan bir unsur arasındaki ilişkileri neyle buluyoruz? Akılla. Bizimkiler, sünni fukaha "kıyas" demiş; Şiiler ise kıyas'a "akıl" diyor. Doğrudur, yani ha "kıyas" demişsin ha "akıl" demişsin, aynı şeydir.

O halde, biz nass'ı dogma'dan ayırdığımız zaman, ve nass'ı aklın yorumuna, içtihadi çabasına açtığımız zaman hükümlerin de zaman içerisinde değişebileceğini söyleyebiliriz. Bu en kritik noktadır. Şimdi nass üç tabakadır. 1- lafız, 2- hüküm, 3- maksat. Ben şöyle düşünüyorum: Lafız ve maksat ebediyyen değişmez. Yani lafız Allah'tan nasıl gelmişse öyledir; kelimesi, noktası, virgülüne kadar öyledir. Maksat da değişmez. Zaten Allah'ın bize vahiy indirmesi,

hüküm bildirmesinin sebebi maksattır; insanların bir sebebe, gayeye ulaşmasıdır. Eğer akılla biz içtihad formasyonu içerisinde belli esas ve usûle bağlı kalarak nassı anlama durumunda isek, bu meşru ise, o zaman hükümlerin hangi illetlerle geldiğini ve hükümlerin hangi maksada işaret ettiğini araştırma hakkına sahibiz. Hüküm illete bağlıdır. İllet değiştiği zaman, hüküm de değişiyor. İllet geri geldiği zaman hüküm de geri gelir.

O halde Cumhurbaşkanının söylediği "232 ayet bugün için ortadan kalkmıştır" demek; sanki "hıristiyan teolojisinde 232 doğma vardır; bunlar insan aklına, içtihada, değişime tamamen kapalıdır; yapacak hiç birşey yoktur; o halde bunları kaldıralım, rahatlayalım." demektir. Öyle değil, işte burada kelam açısından, fıkıh usûlü açısından ve epistemoloji açısından çok büyük bir hata vardır. Yani, bu açıdan baktığımız zaman 232 ayetin - veya her ne kadar ise; 5 ayet de 500 ayet de olabilir, tek bir ayet de olabilir- hangi hükümlerle geldiğini, bu hükmün hangi maksatla indiğini, bu hükmün illetinin ne olduğunu, yani hangi maksada işaret ettiğini anlarsak; böyle bir usûl izlersek, ister 5 ister 500, hiçbir ayeti ortadan kaldırmak gerekmez. Değişmesi gereken hükümlerdir. Yani lafız ve maksat baki kalacaktır; ama hükümler duruma göre değişecektir. Nitekim İslam tarihinde ulema böyle yapmıştır.

A. Yıldız: *Yani, Mecelle'deki "ezmânın teğayyürü ile ahkâmın değişmesi" ilkesi...*

A. Bulaç: Tamamen budur. Yani lafız değişmiyor, hükümler değişiyor; zamanın değişmesine uygun olarak içtihadlar yenileniyor. Ama değişen hükümler tekrar geri de gelebiliyor. Mesela şöyle bir örnek verelim: Resûlullah diyor ki, "çocuğun velayeti annesiyle babasına aittir." Bu bir hükümdür. Biz bu hükmün illetini bilmiyoruz, yani söylemiyor. Şimdi içtihatla üç şekilde illet bulunabilir: 1- Lafzın kendisi bizzat illetini vermiştir. 2- Ferdi içtihatla, 3- icma ile. Resulûlah'ın bu velayetle ilgili söylediği lafzın illetini icma ile biliyoruz ki, burada "küçüklüktür"; çocuğun küçük olması, ebeveynin velayetini gerekli kılmıştır; çünkü kendi vücudu ve kendi malı üzerinde tasarrufta bulunamaz. Şimdi, çocuk bûlûğ çağına, 20-25 yaşına geldiğinde, illet değişmiştir; çocuk büyümüş, akıl-baliğ olmuştur; hüküm de değişmiştir. Yine mesela, akıl noksanlığı olanın velayeti ebeveynine veya yakınlarına aittir. Fakat akıl sağlığı yerine gelirse, illet değiştiğinden hüküm de geri gelir. Yani hükümler ebediyyen ortadan kalkmıyor; illetlerine bağlıdır. İllet geri geldiği zaman hüküm de geri gelir; illet değiştiği zaman hüküm de değişir. Bu Kur'an'daki bütün ahkam ayetleri için söz konusu olabilir.

İşte bu, bizim önümüzü açan bir şeydir. Burada bir başka önemli nokta var, o da çok önemli: Şimdi katolik kilisesi dini kendisi yorumluyor bunun mutlak ve ebedi bir yorum, hakikat olduğunu söylüyordu. Dinin içinde farklı, muhalif bir yoruma da müsaade etmiyordu. Bu bir dayatmaydı. Fakat İslamiyet bunun tam tersidir. Mesela Kur'an'ı herkes okuyabilir, belli bir usûl dahilinde yorumlayabilir, tefsir edebilir. Belli bir uzmanlık seviyesinde içtihatta da bulunabilir. Fakat hiç bir müctehit, bir başkasının içtihaddma uymak zorunda değildir. Bir müçtehid, bir alim hangi derecede bilgili ve seçkin olursa olsun (diyelim ki Ebu Hanife, İmam Şafii, İmam Gazali, İbni Teymiyye gibi), bütün müslümanlar bilir ki onlar hakikatin nihai temsilcileri değildirler. Yani ne onlar kendilerini öyle görmüşlerdir nede müslümanlar onları öyle telakki ediyor. Dolayısıyla din içerisinde birden fazla yorum, birden fazla ictihad, birden fazla mezhep olabilir. Tek bir mezhep tek bir içtihat ve yorum olmaz ve hiç kimse kendi dini yorumunu, ictihadını veya mezhebini dinin kendisi ve ebedi hakikat olarak takdim edemez ve başkalarını da buna uymaya ve bununla amel etmeye mecbur edemez. İslam tarihi zaten bunun ispatıdır. Yüzlerce mezhep var; hem itikadi hem hukuki mezhepler var.

A. Yıldız: *Sözkonusu edilen "230 ayetin uygulanmasını istemek irticadır," mantığının arkasında bir de şöyle bir şey var aslında: Yani 230 ayetin bıraktığı boşluk, farklı bir medeniyetin hukukuyla doldurulmuştur. Bu bir vakıadır. Dolayısıyla sizin söylediğiniz 'hükümlerin değişmesi' açısından bu boşluğun farklı hukuk normlarıyla doldurulmuş olması, problemi ortadan kaldırır mı? Bir müslüman olarak bu meseleye nasıl bakmak lazım?*

Fakat burada içine düşülen hata nassların dogma olarak, adeta dogmayla aynı şey farzedilmesidir. O halde bir defa İslamiyet'teki bütün nassların -Kur'an ve sünnetle tarif edilen nassların- dogma olmadığını, akla açık olduğunu, tefsire ve yoruma açık olduğunu ve her şartta yeniden tefsir edilebileceğini bilmek lazım.

A. Bulaç: Müslüman açısından problemi ortadan kaldırmıyor; toplum açısından da kaldırmıyor. Burada bir meşruiyet sorunu var. Bir şeyi yerine ikame ediyorsun, ama o toplumun vicdanı, ruhu tarafından içselleştirilmiyor; içselleştirilmediği zaman da o ikame edilen şey bu sefer merkezi otorite tarafın-

dan empoze ediliyor, emredici politikalarla dayatılıyor. Ve burada toplumda bir gerilim meydana geliyor. Halbuki tabii dinamikleri, kendi usûlü, mecrası içerisinde halledilecek olsa problem olmaz zaten. (...) Bu dinin kendine özgü mekanizmaları vardır, içtihat vardır, kendi sorunlarını kendisi çözer, kendini zamanın şartlarına uydurur. Bu aynı zamanda meşrutiyet krizini de ortadan kaldırır. Aksi halde devamlı bir meşruiyet krizi ortaya çıkar.

A.Yıldız: *Zaten yapılmak istenen, krizi İslami anlamda, meşru zeminlerde halletmek değil. Yani 'bizim Tanzimat'tan beri dayattığımız, sizin taleplerinize, yapınıza uymasa da dayattığımız bu yabancı medeniyet projesine bir biçimde razı olun'; aslında biraz da talep edilen bu gibi.*

Son olarak bir de kısaca tarihsellik sorununa değinebilir miyiz? Şimdi illetlerin tarihselliği hükmün tarihselliği olarak takdim edilip tek başına bir hükmün iptali için gerekçe olarak sunuluyor. Bu yaklaşım tarzını nasıl değerlendiriyorsunuz?

A. Bulaç: Şimdi bunu bir iki cümleyle anlatmak zor, uzun ve derin bir konu. Ama kısaca şöyle diyelim.

Şimdi İncil'in Hz. İsa'dan 40 ya da 60 sene sonra derlendiğini biliyoruz. Biz de siyere tekabül eder tamamiyle (İbn Hişam, İbn İshak siyerleri gibi) Bu çok önemli. Ayrıca İncil'in orijinal dili ortada yoktur. Hz. İsa'nın konuştuğu Aramice ve İbranice İncil yoktur; Grekçe ve Latince İncil vardır; bir başka dile tercüme edilmiştir. Bu durumda çok önemli bir problem ortaya çıkıyor. Bir hıristiyan önce diyor ki: **"Tanrı ne dedi?"**, onu öğrenmek istiyor. Şimdi bizim öyle bir problemimiz yok. Çünkü Kur'an nasıl indirildiyse, öyle vahiy katipleri tarafından yazıldı, derlendi, toparlandı ve bize kadar ulaştı. Yani Allah'ın ne dediğini biliyoruz, okuyoruz. dedik ya "lafız değişmez, evrenseldir, ebedidir." Biz şunu sorarız. **"Allah ne demek istedi?"** Hıristiyan şu soruyu sorar. "Tanrı ne dedi? Acaba gerçekten böyle mi dedi?" Yani ibare, lafız doğru mu geldi? Çünkü orijinal değil, 50-60 sene sonra derlenmiş, araya bir sürü şey karışıyor. Bu da çok doğal bir şeydir. Biz ise öyle bir soruyu sormayız. Zira Allah'ın ne dediğini biliyoruz. Biz "Allah ne demek istedi?" diye sorarız, maksadı sorarız. Çünkü lafız var elimizde, olduğu gibi sapasağlam duruyor. Birincisi bu.

Diyorlar ki, ebedi ve evrensel olan ahlakla ilgili olandır; ibadetle ilgili olandır. Ahkamla ilgili olanların ise hepsi tamamiyle tarihseldir. Ben ise diyorum ki; tarihsel olan, hükümlerin illetidir. Hükümlerin kendisi ve maksatlar değildir. Bu ikisi arasında temel bir fark vardır.

İkincisi, böyle olunca, hıristiyan önce "ne dedi?" diye sorar, ondan sonra "bu belli bir tarihi şartta ortaya çıkmıştır," der. Bunu bir hermenötik okumaya tabi tutmamız lazım. "Ne dedi?" sorusuna cevap aramak için hermenotiği bulmak zorunda. Bindörtyüz senedir bizim müfessirlerimiz, kelamcılarımız, alimlerimiz böyle bir soruyu sormadılarsa, akıllarına gelmediği için mi sormadılar? Öyle şey olur mu? Öyle bir soruya ihtiyaç olmadığı için sormadılar. Bugün de öyle bir ihtiyaç yoktur. Fakat hükmün hangi vasatla teşekkül ettiğine bakarken, bu soruyu sorarken hükmü kaldırmıyoruz. Hermenötikçiler -kimseyi suçlamak istemiyorum- bir bakıma ahkam ayetlerini bütünüyle ortadan kaldırıyorlar. Yani bir bakıma fıkhın muamelat ve ukubatını devre dışı bırakıyorlar. Diyorlar ki, ebedi ve evrensel olan ahlakla ilgili olandır; ibadetle ilgili olandır. Ahkamla ilgili olanların ise hepsi tamamiyle tarihseldir.

Ben ise diyorum ki; tarihsel olan, hükümlerin illetidir. Hükümlerin kendisi ve maksatlar değildir. Bu ikisi arasında temel bir fark vardır. Mesela illete örnek: Rasulüllah, bir kurban bayramında "kurban etlerinizi dağıtın; 3 günden fazla tutmayın," diyor. ama niçin böyle dediğini; illetini söylemiyor. Ashab da buna uyup kurban etlerini dağıtıyorlar. Sonraki kurban bayramlarında merak ediyorlar. "Ya Rasulallah, biz kurban etlerimizi hemen dağıtalım mı?" "Yok, gerekmez" diyor. "Ya Rasulallah, geçen sene böyle demiştiniz." "Geçen sene Medine'de yoksul bedeviler vardı, bir an önce onlara ulaşmasını istedim." Şimdi illeti söyledi. Burada illet nedir? Tarihseldir. İşte yani bu kadar açık. ■

Dünden Bugüne Devlet ve Siyaset

Kutsal Devlet'in Sahipleri

Edip Sevinç

Devlet ve siyaset ilişkisinin dünden bugüne seyrini ele alacağımız bu araştırmanın yapılmasında şüphesiz ki 28 Şubat sürecinin etkisi olmuştur. Türkiye'de Özal'lı yıllar ile başlayan sivil toplum, bireysel inisiyatif ya da bireyin devlet karşısındaki hakları bağlamındaki kavramların, bu süreçte yenilgiye uğradığını hisseden güçler tarafından yok edilmeye çalışılması, yeni ve tersine bir sürecin startını vermiştir.

28 Şubat elbette çok konuşulacak, çok tartışılacaktır. Ama hala devam eden tüm etkileri ile bu sürecin, devlet'in ve resmi ideolojinin bireyden ve bireysel özgürlük taleplerinden rövanş alma gayreti olduğu kesindir.

28 Şubat sürecinde kıskaca alınan tüm çevreler, iç dinamiklerle bu çemberi kırma yolunu henüz bulabilmiş değillerdir. Ancak dün varlığını doğrudan çok açık olarak hissettirmeyen devlet ve kurumlarının bu süreçte çırılçıplak soyunduğu bir gerçektir. Bu nedenle 28 Şubat en azından tanımlanabilir, teşhis edilebilir bir olgudur. Bu mütevazi araştırma çıkış yolu arayanlara, tedavi için gerekli olan teşhisi sağlamaya yönelik bir çabadır. Bugünün izlerini dünde ve kimi tabulaşmış, hiç sorgulanmamış düşünce kalıplarımızda arama gayretidir. Biraz da kendimizi sorgulama cesaretidir.

Üstelik 9 Aralık'ta başlayan Avrupa Birliği süreci ile Devlet-28 Şubat ekseninin daha güçlü projektörler altına alınacağı şimdiden belli olmuştur. Avrupa Birliği tartışmaları arasında geleneksel tüm kurumların sorgulanması da tabiidir. Bu bağlamda İslami değerlere önem veren çevreler açısından ciddi tahliller yapmanın, vazgeçilmez sanılan kimi olguların tartışmaya açılmasının öncelikli zamanının geldiğine de inanıyorum.

Osmanlı'nın 700. yılında elimizdeki mirasın ne anlama geldiğini ve Avrupa Birliği sürecinde neyle karşı karşıya geleceğimizi anlamak zorundayız. Osmanlı'ya minnettar olmamız, onunla ve kurduğu medeniyetle gurur duymamız, geçmişimize ait *devlet-siyaset* olgularına eleştirel olarak bakabilmemizi engellememelidir.

Türkiye bir yandan 1930'lardan kalan *"tek parti- tek ideoloji"* anlayışının hortlatılmak istenmesinin sancılarını yaşarken, öte yandan da halkın yönetime katılma talepleri karşısında bocalıyor. Sorular hep aynı;

Sistem çökebilir mi? Ülkeyi kara günler mi bekliyor?

Esasen bu mevcut alışılmış kaotik ortamın fazla bir anlamı bulunmuyor. Çünkü benzeri soru ve endişeler yalnızca bugüne ait değil. Biraz siyaset ve

tarih ile ilgilenenler toplumsal kaos ve siyasal krizlerin bu coğrafyanın adeta kaderi olduğunu kolaylıkla anlayabilirler.

Özellikle Batı karşısındaki yenilgilerin ve sonrasındaki modernleşme çabalarının başlaması ile bir türlü bitmeyen ve günümüzde de sürüp giden anayasa ve sistem tartışmaları daha çok uzun yıllar gündemden düşecek gibi de görünmemekte.

Fatih Sultan Mehmet Han

Zira Türkiye, İngiliz *Gladstone*'un dediği gibi "*bir geleceğin ülkesi*" ve galiba daima öyle kalacak.

Bir sosyal ve siyasal problemin tarihsel kökenlerinin bulunmaması düşünülemez. Bu anlamda bugünün kaosunu ve bitmeyen tartışmalarını tahlil edebilmek, bu coğrafyadaki devlet-siyaset ikileminin tarihi seyrini doğru analiz edebilmekle yakın ilişkilidir.

Unutulmamalıdır ki bugüne, dünden geldik. Yarınlarda da bugünün izleri mutlaka bulunacak.

Bu araştırma *devlet-siyaset* ilişkisinin bugününe, dünün penceresinden objektif bir bakış amacını taşıyor. Bugünde dünün izlerini ararken doğruyanlış hükmü ile ilgilenmeyeceğiz, üstelik dünün doğrularının bugün de doğru olması gerekmiyor. Tıpkı bugünün doğrularının ve mazeretlerinin de geçmişte bir anlamı bulunmasının şart olmadığı gibi.

Bu nedenle okuyucularımız, dün çok gururlandığımız ya da dahice bulduğumuz kimi kurum ve uygulamaların, bugünkü pek çok problemin ve haksızlıkların kaynağı olarak görülebilmesi karşısında şaşkınlığa kapılmamalıdır. Esasen konuyu ideolojik ve siyasal saplantıların dışında ele almadan hiçbir neticeye de varamayız.

Türkiye'yi yöneten kadroların içinde bulunmak isteyenler öncelikle bu ülkeyi ve onun siyasi tarihini (ideolojik kalıpların dışına taşarak) iyi tanımalılar. Tarih ve tarihin değerlendirilmesi asla bir kavga ya da hesaplaşma aracı olmamalıdır. Tarih ideolojik saplantıların meşrulaştırılma zemini de değildir. Tarihi bir ders alınacak süreç olarak görme yerine, onun kavgalarını sürdürürsek bugünü ve yarını da kurban ederiz.

Sahibi Olan Devlet

Siyasi sözlüğümüzde devletin sahipleri olduğu sık, sık telaffuz edilir. Özellikle her dönemdeki demokratik hak taleplerinin karşısına birileri mutlaka devletin sahibi olarak dikilir ya da sanal bir *devletin sahipleri* kavramı ile taleplerin önü kesilmek istenir. Kimsenin aklına bir siyasi argüman olarak devletin sahibinin millet olduğu gelmez, gelemez. Çünkü *sahibi olan devlet* bu coğrafya'da bir tarihi realitedir. Yetmiş beş yıllık Cumhuriyet ve yaklaşık elli yıllık biçimsel demokrasi bu varsayımı değiştirmemiş, değiştirememiştir.

Siyasi ve sosyal kabullerin kökeninde toplumların tarihinden gelen derin izler olduğunu söylemiştik. Ne Osmanlı, ne de Cumhuriyet Türkiye'si

bir nevzuhur, türedi olgular değildir. Her ikisi de devam eden bir tarihin belirli bir aralıktaki sürecidirler. Her ikisi de bir öncekinin devamı, hepsi de geçmişin tümü ile ilintilidir.

Bu nedenle 2500 hatta 3500 yıl öncesine, Türklerin silahlı bir kavim olarak Kuzey Asya'da Aral Gölü ile Baykal Gölü arasındaki soğuk iklimde tarih sahnesine çıkışına kadar inmek bir abartma sayılmamalıdır. Türkler'in ilk madeni silahları yapmış, ceket ve pantolon giyen, denizden hoşlanmayan, ciddi, başıbozukluğu sevmeyen, disiplinli ve hiyerarşik anlayışlı bir kavim olduğu biliniyor.

Türkler Hakan olarak Bozkurt sülalesinden prensi seçmişler ve bu sülalenin Bozkurt'tan türediğine inanmışlardır. MÖ. 3. asırda *Mete hanedanı* adı verilen bu sülale dışında hiç kimse hakan olarak Türklere hükümran olmamıştır. Bu durum Hunlar'dan Osmanoğulları'na kadar bütün Türk hanedanlarını kapsamıştır. En azından böyle olduğuna kuvvetle inanılmış ve genel kabul görmüştür.

"İlk Türk Devletinin ya birden fazla aşiret (uz)'in aralarında anlaşarak birleşmeleri ile ya da güçlü bir aşiretin diğer aşiret ve boyları egemenliği altında toplaması ile kurulduğu sanılmaktadır. Siyasi birliği sağlayan aşiretin reisi *han* ya da *kaan* ünvanı almaktadır. *Başbuğ* olarak adlandırılan han şahsında tüm devlet otoritesini toplamakta ve devletin gücü büyük ölçüde han'ın gücü ile ölçülmektedir. Öyle ki başbuğ'un otoritesini zayıflatan bir siyasi olay, örneğin bir yenilgi veya başbuğ'un ölümü ile siyasi birlik dağılarak devlet parçalanabilmektedir.

"Göktürkler, Uygurlar, Hıtaylar, Kırgızlar ve Moğollar han soyunun kutsal ve tanrısal bir kökeni olduğuna inanırlardı. Bir inanca göre hanlar gökten inen ışıktan gebe kalan bir prensesin, ya da gökten gelen bir kurt ile birleşen bir prens ya da prensesin çocukları sayılırlardı. Ziya Gökalp'e göre Kaan'ın atası sayılan kurt aslında bir totemdir. Siyasi birliği sağlayarak hükümdarlık makamını ele geçirenler milleti böyle bir totemden geldiklerine inandırarak iktidarlarını meşrulaştırmaktadırlar"[1]

Menşei ilahi olan kutsal bir ailenin devleti yönetme yetkisi de, yönettiği devletin kutsal sayılması da bu sürecin tabii bir sonucudur.

Tanrı buyurduğu için, ben çalışıp kazandığım için Türk halkı da öylece kazanmış oldu şüphesiz. Ben erkek kardeşim ile bu kadar önderlik edip, çalışmasa, muvaffak olmasa idim, Türk halkı ölecek idi, yok olacak idi. (Orhun Kitabeleri)

Kutsal bir hükümdarın kutsal mülkü durumundaki devlet, Oğuz geleneklerine göre hükümdar ailesinin ortak malı sayılmakta idi. Han olabilmek için aile fertlerinin ortak onayını almak gerekmekteydi. Bu çerçevede günümüz anayasası ile tanımlanan devletin anayasanın başlangıç bölümlerinde *kutsal* olarak tanımlanması tarihin perspektifinden bakılınca, modern çağla bir çelişki oluşturmak yerine sadece bir geleneğin tescilidir.

Devlet ailenin ortak malı sayıldığı için, hükümdarın kardeşleri, çocukları, yeğenleri ve yakın akrabaları arasında ülke yönetimi pay edilip bu kişilere, beylik, valilik, komutanlık şeklinde devlet yönetiminde yer verilerek ailenin hükümdar ile birlikte yönetimi kısmen paylaşmasına imkan tanınırdı. Ailenin çok küçük yaştaki çocuğu yönetime katılmak istendiğinde ise, bu çocuk yaştaki yöneticilere yardımcı olunmak amacıyla *atabey* adı verilen tecrübeli devlet adamları danışman olarak atanırdı. Bu uygulamayı daha sonra Osmanlılarda da görmekteyiz. Bu dönemde *lala* adını alan danışmanlar, gün görmüş devlet adamları küçük yaştaki şehzadelerin eğitiminde ve işbaşına geldiklerinde uygulayacakları politikalar konusunda aktif roller almışlardır.

Ne var ki her mirasın bir veraset hukuku ile dağıtılması gereğine rağmen, hükümdarın malı sayılan devletin ve iktidarın, ölümünden sonra nasıl paylaştırılacağı ve hepsinden önemlisi yeni hükümdarın nasıl seçileceği konusunda kesin bir usûl belirlenmemişti. Doğal olarak her hükümdarın ölümünden sonra aile üyeleri arasında kanlı savaşlara kadar varan anlaşmazlıklar çıkmıştır.

Türklerin tarihte 16 devlet kurmuş olmalarının yanında bu sayıda devletin de yıkılmış bulunması bu açıdan önemlidir. Her defasında çok güçlü bir siyasi ve askeri yapı ile ortaya çıkan bu devletlerin uzun soluklu olamamasında, kudretli hükümdarların ölümünden sonra ortaya çıkan taht kavgalarının rolü büyüktür.

"Uzunçarşılı'ya göre; bir veraset kanunu yapılmamış veya yapılamamış olması sebebi ile Büyük Selçuklu ailesi arasında takriben, yarım asır süre ile iktidar rekabet ve mücadelesi devam etmiş, bu

yüzden hem imparatorluğun azameti sükûta uğramış ve hem de boş yere pek çok kan dökülmüştür."[2]

Bir görüşe göre, Haçlıların tam 175 yıl Ortadoğu'da tutunabilmeleri, tamamen yabancı bir coğrafyada yeterli ikmal kaynakları olmadan, üstelik daha ileri olmadıkları devletler karşısında askeri ve siyasal başarı sağlamaları bu temel olguya dayanmaktadır.

Haçlılar karşısındaki Arap ve Türk Beylikleri bir türlü iç siyasal istikrar sağlayamaz, ölen sultan ya da bey'in arkasından sürekli iç sarsıntılar ve parçalanmalar geçirirken, Haçlılar Kudüs'te kurdukları sistemi bu anlamda sarsıntısız koruyabilmişlerdir. Haçlıların Ortadoğu'dan atılabildiği ya da yenilgiye uğratıldıkları zaman dilimleri hep siyasal istikrar dönemlerine rastlamıştır.

Amin Maalouf, daha henüz medeniyeti, hatta su ile yıkanmayı tanımamış Batı'nın, Doğu'dan en ciddi farkı olarak devlet idaresinin el değiştirmesinin doğuya nazaran daha bir önceden belirlenmiş ve işleyebilen kurallara bağlanmış olmasını göstermektedir. (*Arapların Gözü ile Haçlı Seferleri*, Amin Maalouf, Ötüken Yayınevi)

Bir İslam devleti olmasına rağmen Büyük Selçuklu Devletinde de, İslam öncesinde olduğu gibi, devlet ailenin (hanedan) ortak malı idi. Tüm hakimiyet hükümdarın şahsında temsil edilmek üzere aileye aitti.

Bu konulardaki tarihi detayları okuyucularımız tarih kitaplarında tüm tafsilatı ile bulabilirler. Bizim esas amacımız, tarihi gerçeklerden oluşan siyasi ve idari gelenekler ile onların bugüne ulaşan yansımalarıdır.

Devlet bir mal ya da tapulu mülk olarak algılandığında, bu anlamdaki devletin korunması ve bekasının kendine has olması gerektiği de unutulmamalıdır. Başlangıçta bir aşiret çevresinde başlayıp sınırlı topraklar üzerinde kurulan iktidarlar ile, imparatorluk düzeyine ulaşmış devletlerde bu anlayışların farklı olacağı gerçektir. Örneğin, Büyük Selçuklu Devleti sınırları içinde Irak, Horasan, Anadolu, Suriye, Kirman mevcuttu ve imparatorluk parçalandığında bunların hepsine birden bölünmüştü. Çok uluslu bir imparatorluğu tek ulusun gelenek ve kurallarına göre yönetmek de mümkün olmazdı ve olmamıştır.

Tuğrul Bey ve Alparslan aşiret içinde yetişen, Oğuz geleneklerini çok iyi bilen şahsiyetler olmasına rağmen Melikşah ve sonrakiler Fars geleneklerini daha önde tuttular. Ünlü Vezir Nizamülmülk, Acem asıllı idi. Devletle özdeşleşen bu kudretli vezirin Oğuz geleneklerine dayanan yerleşik yönetim usûllerini Fars usûlleri ile değiştirdiği bilinmektedir.

Hükümdarın tebası çeşitlenirken, sahip oldukları malı (devleti) koruma usûlleri de elbette değişecekti. Halka yabancılaşan ve saray içine kapanan hükümdarları ve diğer devlet büyüklerini korumak üzere kölelerden ve kozmopolit unsurlardan oluşan ordular kuruldu. Selçuklular'da büyük huzursuzluklara sebep olan hassa ordusu, daha sonra Osmanlılarda görülen *kapıkulları* bu amaçlarla kurulmuştur. Özellikle Osmanlılarda, hanedanı korumakla görevli kapıkulu ocakları sonraları giderek güçlenmiş, ken-

Farklı rütbelerde Yeniçeri askerleri

dilerini başlı başına *iktidar odağı* haline getirmiştir.

Başlangıçta istekleri kendi haklarını korumak şeklinde tezahür eden bu güç, sonraları doğrudan devletin politikalarına ve iktidar oyunlarına karışmıştır. İlginç olan bir başka husus da gerileme döneminde kapıkulu askerlerinin sayısının, devleti kuran esas sınıfları yani tımarlı sipahileri ve akıncıları geçmiş olmasıdır.

Selçuklu ve Osmanlı dönemi de başta olmak üzere Türk yönetim tarihine damgasını vuran esas unsur, devletin sahibinin onu kuran kişi aile veya zümrenin olmasıdır. Bu tarihi mirasa İslam dönemi dahil asla itiraz edilmemiş, hanedan içi kavgalarda oluk gibi kan akmasına rağmen, kimse hanedanın kendisini tartışmamış, kavgalar kimin başa geçeceği şeklinde tezahür etmiştir.

Fatih döneminden itibaren ise aşırı güç kazanan kapıkulları kendilerini saray ve çevresinde bir bürokratik güç olarak da tescil ettirerek doğrudan saltanat kavgalarına müdahil, hatta belirleyici bir unsur olarak, kimi zaman değişik ad ve gruplar altında da olsa bu anlamdaki konumlarını sürdürmüşlerdir.

Ancak tüm Türk tarihi boyunca şuursuz bir vurucu güç olmayan ordunun hem vatanın müdaafasını, hem de fetihleri sağlamış etkin bir kurum olageldiği de bir gerçektir. Ordu her dönemde haklarını bilmiş, devletin kendi sayesinde korunduğu ve genişlediğinin idraki içinde olmuştur. O nedenle de maddi haklarının tanınmasının yanında gücü ile mütenasip politik haklarını da hem talep etmiş hem de almasını bilmiştir. Fransız tarihçi *Fernard Grenard*'a göre; Osmanlı fetihlerini kısıtlayan sebepler arasında, Osmanlı askerlerinin hakları üzerindeki tavizsiz titizliği başrol oynamıştır. Bu çerçevede asker en kudretli hakanlara bile kazan kaldırmış ve hemen coğunda da isteğini almıştır. Bu nedenle pek çok kalenin kuşatılmasından, pek çok ülkenin de fethinden vazgeçilmiştir.

Özellikle Fatih'in ölümünden sonra çıkan taht kavgasında, kapıkullarının *Cem Sultan*'a karşı *II. Beyazıt* safında yer almaları ve Cem Sultan'ın hazin sonuna damgasını vuran yenilgi sonrasında merkezdeki ordu padişahın belirlenmesinde gücünü tescil ettirmiştir. II. Beyazıt ve Cem Sultan arasındaki taht kavgasında, Cem'in adeta babasının mirasından pay istercesine imparatorluğun yarısının kendisine tahsis edilmesini talep etmesi, ailenin devleti doğal mülkü olarak görmesi konusunda ilginç bir örnektir.

Devletin sahipliğinin merkezdeki silahlı bürokrasi ile paylaşılması neticesinde hünkar ve ailesinin hissesi sembolik düzeye inmiştir. 1683'den itibaren ise gerileme dönemine girmesine rağmen hâlâ dünyanın bir numaralı devleti olan Osmanlı Devletinde hayatlarına dokunulmamış olsa da üç padişah tahttan indirilmiştir. Dördüncü Mehmet (1687) ve oğulları II. Mustafa (1703) ve III. Ahmet (1730)'in saray darbeleri ile iktirardan indirilmesi neticesinde padişahların ordudan, daha doğrusu Fatih'ten beri iktidara ortak olan (esas kuruluş amacı padişahın iktidarını Türkmen beylerine karşı korumak bulunan) İstanbul'daki Kapıkulu Ocaklarından, bilhassa bunların sayıca en kalabalık, en güçlü ve en pervasızları olan yeniçerilerden gözü korkmuştur.

Bu korkunun devletin tarihinde hangi büyük olaylar ve değişimlerin başlangıcı olduğu daha sonraki bölümlerin konuları içinde bulunacaktır.

Araştırmamızın ikinci bölümünde devlet- siyaset geleneğinin oluşmasında İslam hukukunun etkilerini ve yerini konu alacağız.

Devam edecek

DİPNOTLAR

1- *Osmanlılarda Devlet Yönetimi Osmanlı Ansikpoledisi* sh. 7 Yeni Şafak Yay.

2- A.g.e.

FAYDALANILAN ESERLER

* *Osmanlı Ansiklopedisi*, Yeni Şafak Yayınları
* *Türkiye'de Askeri Müdaheleler*, Tercüman Yayınları Yılmaz Öztuna, Ayvaz Gökdemir.
* *Cem Sultan*, Aksoy Yayınları (Burak Reis'in Anıları)
* *Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme*, Şükrü Karatepe. İz Yayıncılık
* *Sol Kemalizm*, Hikmet Özdemir, İz Yayıncılık
* *Yediyiz*, Fikret Başkaya, Ütopya Yayıncılık
* *Bir Darbenin Anatomisi*, Yılmaz Öztuna, Ötüken Yayınları

VAHDETTİN TARTIŞMASI: YALAN ÜZERİNE SİSTEM BİNA ETMEK

ERTUĞRUL BAYRAMOĞLU

Geçtiğimiz ayın önemli tartışma konularından biri de "Vahdettin hain miydi, değil miydi" tartışması oldu. Tartışmayı açan olay ise Bülent Ecevit'in *Zaman* gazetesine verdiği bir mülakatta Vahdettin için "Kurtuluş Savaşına açıktan olmasa bile belirgin şekilde destek oldu. İstanbul'dan ayrılacağı zaman devletin elinde külliyetli miktarda altın ve para vardı. O, çok az bir miktar aldı. İstese tümünü alabilirdi. Saygı değer bir davranışta bulundu" demesi oldu ve mini bir fırtına koptu. Ecevit ertesi gün *Hürriyet* gazetesine verdiği röportajda da fikirlerini aynen devam ettirerek "Ben Vahdettin için hiçbir zaman hain demedim. Çünkü ne kadar zor şartlar altında padişahlık yaptığını biliyorum. Ülke işgal altındaydı. Ordusu kalmamış. Bu koşullar altında bile bir çok önemli iş yaptı. O hain değildir. Bazı hoş olmayan şeyleri mecburen yapmıştır" dedi. Yani Hürriyet Gazetesinin yazdığı gibi "Bülent Ecevit resmi tarihin en büyük tabularından birini yıktı". Oysa bu iddialar daha önce özellikle muhafazakar tarih araştırmacıları tarafından dillendiriliyordu ve yeni iddialar değildi. Bu nedenle Yılmaz Öztuna "Ben 40 yıl önce yazdım bunu" deme ihtiyacını hissediyordu. İlginç olan bu tartışma sırasında bazı sol aydınların da bu konuda benzer fikirlerde olduğunun anlaşılması.

Oral Çalışlar da "Vahdettin'e ilişkin farklı değerlendirmeyi ilk kez Bülent Ecevit söylemiyor. Araştırmacılar, tarihçiler arasında Ecevit gibi düşünenlerin bulunduğunu biliyoruz. Onlar zaten daha önce 'İlk defa bilinene aykırı olanları' söylemişlerdi. Farklı olan, Bülent Ecevit gibi uzun yıllar Başbakanlık yapmış bir devlet adamının böyle bir değerlendirmede bulunması" demekteydi köşesinden. Ancak Süleyman Demirel'in 09. 10. 1999 tarihli konuşmasını hatırlatmak zorundayız sayın Çalışlar'a. Süleyman Demirel o tarihteki konuşmasında "Artık Osmanlıyı suçlamamızın manası kalmamıştır. Rejim oturmuştur. Rejim oturana kadar Osmanlıyı kötülemek gerekiyordu. Ama şimdi buna ihtiyaç kalmadı" demekte idi.

Üstelik Ecevit sadece, Vahdettin'in hain olmadığını söylüyordu. Oysa Neşe Düzel'in Röportaj yaptığı tarihçi Aykut Kansu, İttihat Terakki ve Kemalizm hakkında daha çarpıcı açıklamalar yapıyordu. Kansu bu röportajda "Atatürk'ün meclisi kapatma fikri olduğunu, İnönü'nün bu isteğe lastikli cevap verdiğini, Karabekir'in ise, 'Meclis kapatılırsa, ben Ankara'ya gelirim açarım' dediğini" aktarıyordu. Kansu'nun "Rejimin 1923'te değiştiğine ilişkin resmi söylemin doğru olmadığına, rejimin aslında 1908'de değiştiğine" dair görüşleri vardı. Kansu'ya göre "1923 rejimi 1908'e göre daha geriye gidişi ifade ediyordu." (27 Haziran 2005, *Radikal*). Oysa Aykut Kansu'nun söyledikleri, Koray Düzgören'in söylediği gibi "Ecevit'in açıklamalarının yüzde biri kadar tartışılmadı. Demek ki olay söylenenden çok söyleyenin konumu ile ilgili idi.

Ecevit'in bu konudaki düşüncelerine karşı olanların bir kısmı ise konunun gündeme getirilmesini dahi kabul edemiyorlardı. Emin Çölaşan'ın yazısının başlığı "Vay Ecevit Vay", Oktay Ekşi'nin "Yakıştı mı?", Hasan Pulur'un "Haram olsun", Ali Sirmen'in ise "Vahdettin hain mi? Ya da biz ahmak mıyız" idi. Bu grubun fikrini Hikmet Bila kısaca "Tekrar ediyorum: Vahdeddin tartışması gereksiz. O dönem tarihe karıştı. Kim ne derse desin , Vahdettin'leri, Damat Ferit'leri, Ali Kemal'leri artık oralardan çıkarıp kurtarmak olanaksız. Mutlaka hainlik konusu tartışılacaksa, asıl bugünün hainliklerini konuşmak gerek" (Hikmet Bila, *Cumhuriyet*, 20.07.2005) diyerek özetliyordu. Ecevit'in Tevfik Paşa ile İsmet bey'i karıştırdığını söyleyen Hikmet Bila aynı yazısında Damad Ferit'i Vahdettin'in damadı olarak anıyor. Oysa Ferid, Vahdettin'in enişteşidir. İsmet bey ile Tevfik beyin karıştırıldığı, dolayısı ile Ecevit'in konuya uzak bir isim olduğu da işlenen bir konu idi; Ecevit bu hatanın kendisinden değil, röportajı yapan gazeteciden kaynaklandığını açıkladığı halde.

Tartışmanın bir tarih tartışması olmaktan çıkıp bir sistem tartışması haline dönmesi ise Süleyman Demirel'in bu tartışmaya katılması oldu. Önce *Hürriyet* gazetesinden Sefa Kaplan'a konuşan Demirel "Bu konuda ilk defa bilinen şeylere aykırı şeyler söyleniyor. Ben böyle bir beyanı muhakeme edemiyorum. Ancak tarihteki bazı kişiler hakkındaki, alışılagelmiş kanaatlerin dışındaki beyanlar yadırganır. Sayın Ecevit'in beyanı da yadırgatıcı bir beyandır. Türkiye böyle bir beyanı kaldırabilecek durumda değildir" derken, ertesi gün Ertuğrul Özkök ile yaptığı bir görüşme yine *Hürriyet*'te yer aldı. Özkök'ü arayan Demirel'in "Vahdettin konusunun tartışmaya açılması beni rahatsız etti. Atatürk hepimizin referansıdır. Türkiye Cumhuriyetinin referansıdır... Onun bu konuda Nutuk'ta neler söylediğine bakmalıyız. Bu gün Türkiye'yi birbirine bağlayan en kuvvetli referans odur. Atatürk bizim için bir referanstır derken çok önemli bir şeyin altını çiziyorum. Bugün Türkiye'yi birbirine bağlayan en kuvvetli referans odur. Bakın din, dil, bölge gibi konularda giderek ortak referanslar kayboluyor. Cumhuriyetçi elit bugün büyük sıkıntı içinde. En az daha yüzyıl bu büyük Atatürk referansına ihtiyacımız var" (19 Temmuz 2005, *Hürriyet*) demesi ile artık bu tartışma bir tarih tartışması olmaktan çıktı. O kadar ki Ümit Aslanbay *Star* gazetesindeki yazısının en sonunda "... tamam "hain" demeyin ama Cumhuriyete de küfretmeyin, o daha çok genç, o Osmanlının hiç yapamadığını, yapamayacağını yaptı" diyordu (20.07.2005). Oysa tartışma bu yöne hiç kaymamıştı. Tartışma olmayan bir tarafa çekiliyordu. Bu nedenle artık tartışma Vahdettin'in hain olup olmadığı konusunun dışına çıkmıştı. Konumuza Demirel'in beyanatları üzerinden devam edebiliriz:

Önce **hangi Türkiye?** Sayın Demirel "Türkiye böyle bir beyanı kaldırabilecek durumda değildir" derken neyi kastediyor? Oral Çalışlar "Hangi Türkiye, Kim? Demirel'in mutlaka bir bildiği vardır. Onun bildiklerinin çoğunu bizler bilmiyoruz" (Cumhuriyet 19.07.2005) derken sorusuna tatmin edici bir cevap verememektedir. Burada Türkiye'den kastedilen büyük bir ihtimalle halk değil.

İkinci soru süre meselesi. Demirel "Cumhuriyetçi elit bugün büyük sıkıntı içinde. En az daha yüzyıl bu büyük Atatürk referansına ihtiyacımız var" demektedir. Oysa gerçeklerin süresi olmaz, Niçin 100 yıl?! Bu sürenin farazi olduğunu kabul edelim. Peki Türkiye'de birilerinin tehlike olarak gördüğü bazı düşünceler, tehlike olmaktan çıkınca ne olacak o zaman?

Üçüncü mesele, Demirel'in "Ancak tarihteki bazı kişiler hakkındaki, alışılagelmiş kanaatlerin dışındaki beyanlar yadırganır. Sayın Ecevit'in beyanı da yadırgatıcı bir beyandır." cümlesi. Demirel'e göre önemli olan kanaatlerin doğru yada yanlış olması değil, alışılagelmiş olması mıdır?

Tabi bu arada Demirel'in beyanatlarında ilginç bir nokta da dine verilen yer: "Bakın din, dil, bölge gibi konularda giderek ortak referanslar kayboluyor." diyor Demirel, ama neye göre? Yapılan araştırmalar bunun tersini göstermiyor mu? Hatta birileri bundan rahatsız olmadı mı? O zaman yıllarca merkez sağda siyaset yapan sayın Demirel bu gerçeği nasıl atlar?

Bir kez daha bir Demirel "dün dündür, bugün bugündür" klasiğine tanık oluyor ülkemiz. Ama son tanıklık Demirel'in ve sistemin bir başka yüzünü de ortaya çıkarıyor: Yalan. Yaşamak için halkının gerçekleri öğrenmemesine ihtiyaç duyduğu varsayılan bir sistem. Ve halkının gerçekleri öğrenmesi için yüzyıl daha geçmesi gerektiğini savunan eski Cumhurbaşkanı. Bilgi ve teknoloji çağında AB uyumlu vatandaşın bilgi edinme hakkının kabul edildiği 21. yy'da Türkiye gerçeği ne yazık ki bu. İnsan ister istemez düşünüyor: Bilmemiz gerektiği halde gizlenen daha neler var? Yoksa "PKK'yı derin devletin yönettiğini" ifade eden Melik Fırat doğru mu söylüyor! Bu ve benzeri gerçekleri öğrenmek için de mi bir yüzyıl daha gerekli, ne dersiniz? ■

İlgasının 100. Yılında Hilâfet Çalıştayı

SERDAR ARASLI

Hilâfetin 1924'te ilga edilmesi ertesinde İslâm dünyasının içine düştüğü anaforu post-hilâfet sendromu şeklinde tanımlamak mümkün. Bu sendromun tipik semptomu ise seküler ulus devletin kurulmasıdır. Salman Sayyid'in Kemalizm şeklinde teorik bir zemine taşıdığı bu jakoben semptom, sadece Türkiye sınırları içerisindeki bir durumu ifade etmez; bilakis post-hilâfet döneminde İslâm beldelerinde kurulan onlarca farklı ulus devletlerin hepsini içine alır.[1] Bununla birlikte Sayyid'in teorisine kaynaklık eden, aynı zamanda Anadolu dışındaki Müslüman beldelerde de referans alınan Kemalist jakobenliğin hususiyetlerini de yadsımamak gerek.

KEMALİST HİSTERİ VE HİLÂFET

8 Mayıs 2024'te Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü'nün konferans salonunda, hilâfetin 100 yıl önce 3 Mart 1924'te kaldırılmasını birçok boyutuyla ele alan "İlgasının 100. Yılında Hilâfet Çalıştayı" düzenlendi. Üniversitenin İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Tarih Bölümü ile Ortadoğu ve İslâm Ülkeleri Araştırmaları Enstitüsü'nün müşterek tertip ettiği programa, farklı üniversitelerden tarih, uluslararası ilişkiler, ilahiyat ve sosyoloji alanlarında uzman 15 akademisyen katıldı. Ancak çalıştay olması hasebiyle fazla duyurulmamasına ve dinleyici kapasitesinin sınırlı tutulmasına rağmen, bu akademik toplantı ulusal basında ve sosyal medya mecralarında sıkça tartışıldı. Maalesef tartışılmasının nedeni ilmî ya da akademik bir gerekçeden ziyade Kemalist kesimdeki hilâfet fobisiydi. Çalıştayın başlığında hilâfet kavramının olması, çalıştayı düzenleyenlerin, ev sahipliği yapan üniversitenin ve katılımcıların rejim karşıtı olarak yaftalanıp istiklal mahkemelerinin göreve çağrılmasına yetti.[2]

Hiç şüphesiz geçen dönemde sol Kemalizm'in CHP içindeki mücadelesi de burada hesaba katılmalı. Çünkü çalıştayın açılış konuşmasını yapan isim 2014'teki Cumhurbaşkanlığı seçiminde sağ-sol Kemalizm'in yani MHP-CHP'nin çatı adayı Ekmeleddin İhsanoğlu'ydu. CHP'nin sabık genel başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ile hesaplaşmalarını İhsanoğlu üzerinden kapatmak isteyenler de az değildi; dolayısıyla çalıştayın tartışılma biçimine bu saikler tesir etti, dense yeridir. Oysa toplantı ilmî bir çerçeveden, dönemin sosyo-politik ve küresel bağlamında hilâfetin nasıl ilga edildiğine yoğunlaşıyordu. Ancak İslâm'a dair herhangi bir nosyonun kendisine bile tahammül gösteremeyen Kemalist histeri bastırılamadığı için, bahse konu çalıştay kamusal tartışma alanlarında alakasız bir zeminde gündeme geldi. Peki, çalıştayda gerçekte ne

1 Hilâfetin ilgasının İslâm dünyası için hayli kritik bir eşik olduğunu söyleyen Salman Sayyid'e göre, bu olayla birlikte İslâm dünyasında ideal yönetim biçiminin ne olacağı ve dahası İslâm'ın siyaset ile ilişkisi yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Bk. Salman Sayyid, *Hilâfeti Hatırlamak Dekolonizasyon ve Dünya Düzeni,* çev. Mehmet Murat Şahin, Vadi Yayınları, İstanbul, 2019.

2 Çalıştayla ilgili sosyal medyadaki linç için bk. https://serbestiyet.com/haberler/unlu-tarihcilerin-100uncu-yilinda-hilâfetin-ilgasi-sempozyumuna-laik-linc-bu-neyin-hazirligi-166262/ [Erişim tarihi: 29 Mayıs 2024]. Toplantı hakkında basında ve sosyal medya çıkan yorumlar için Murat Bardakçı "Çok Cahiliz, Çoook!" başlıklı bir yazı kaleme aldı. https://www.haberturk.com/ozel-icerikler/murat-bardakci/3685444-cok-cahiliz-coook [Erişim tarihi: 29 Mayıs 2024].

vardı, ne tartışıldı? Şimdi ana hatlarıyla bunlardan birkaçına değinelim.

HİLÂFETİN BIRAKTIĞI BOŞLUK

Belirttiğimiz gibi çalıştayın açılışı Ekmeleddin İhsanoğlu tarafından yapıldı. İhsanoğlu, "Hilâfetin İlgasının Tedaileri ve Boşluk Doldurma Çabaları" başlıklı konuşmasında 100 yıllık bir sürecin çok uzun bir süre olmadığına değinerek başladı. Ardından iki temel bağlamda konuştu: *i-* Tedailer *ii-* Boşluk doldurma meselesi.

Hilâfetin ilga edildiği süreçte Osmanlı'nın munkariz olduğu, yeni Türkiye'nin kurulduğuna dair 30 Ekim 1922 tarihli TBMM kararını hatırlatan İhsanoğlu, Türk halkının hakk-ı meşru olan Hilâfet-i İslâmiye'nin istiklal mücahedesinin temel hedefi olduğunu bildirdi. Diğer bir deyişle esir olan makâm-ı hilâfeti kurtarmanın istiklal mücadelesinin esas hedefini teşkil ettiğini gündeme getirdi.

Ancak istiklal mücahedesinin zaferle nihayete ermesinin ertesinde, Mart 1924'te makâm-ı hilâfet kaldırılıyor. Bu noktada kilit aktör konumundaki usûl-i fıkıhçı Seyyid Bey'den bahseden İhsanoğlu, iki eseri bulunan Seyyid Bey'in, *Hilâfet ve Hükümet* ile *Hilâfetin Mâhiyet-i Şer'iyyesi* metinlerine referans vererek konuşmasını sürdürdü. İkinci metin Meclis'te irat edildikten sonra hilâfetin ilgasının gerçekleştiğini hatırladığımızda Seyyid Bey'in kritik konumunu anlamak kolaylaşır. Bu konuşmadan sonra Meclis'te hilâfetin ilgasına karşı çıkan vekillerin biri hariç hepsi reylerini geri çekip hilâfetin ilgasına destek vererek ilga gerçekleşiyor.

Seyyid Bey, hilâfetin şeri/dinî bir mesele olmadığını, tamamen dünyevi bir mesele olduğunu söylemektedir. Başka bir ifadeyle siyasi bir mesele... Dolayısıyla ona göre hilâfet itikad meselesi değil, millete ait bir hukuk meselesidir. Seyyid Bey hilâfetin itikadi addedilmesinin hurafe olarak ortaya çıktığını savunmaktadır. Bu konudaki görüşünü Kur'ân'da hilâfete dair hiçbir ayet-i kerimenin bulunmadığıyla temellendirmektedir. Ona göre Kur'ân-ı Kerim idare şekli hakkında iki ilke ileri sürmektedir: *i-* Meşveret, *ii-* Ulu'l-emre itaat.

Bu noktalarla birlikte hukukun sekülerleşmesine de söylem üreten Seyyid Bey, Meclis'teki hukuk tartışmalarına da katılır. Kendisi de Seyyid Bey gibi İzmir mebusu olan Şükrü Saraçoğlu'nun "Türklük ruhundan doğan kanunlar isteriz!" diyerek şer'i şerif'e dil uzatmasına Seyyid Bey, "Kur'ân da böyle söyler!" diyerek onu sakinleştirir. *"Affı seç, örf ile cahillerden uzak dur."* ayeti alıntısını yapan Seyyid Bey "Örf ile emret." ilkesi gereğince örfün ne olduğu üzerine konuşur: "Memleket kanunları o memleketin örf ve âdetlerine muvafık olmazsa, o

memleket payidar olmaz! Örf, maruf demektir; münkerin zıddı. Adalet için alelacele kanun yapmak zararlıdır. Almanlar son medeni kanunlarını ancak 15 senede yaptılar. Memleketlerin örf ve âdetlerine uygun kanun yapmak kolay değildir." Seyyid Bey, bir taraftan Saraçoğlu'nun ifadesini tashih ederken diğer taraftan "İslâm'da hükûmet şekli yoktur." diyerek Osmanlı mirasının modern hukuk-siyasetle değiştirilmesine de kendince geleneksel gerekçeler icat eder. İhsanoğlu, bu minvalde süren konuşmasını Mustafa Kemal'in nutkundan "İslâm dünyasında eğer hilâfetin kurulması gerektiğine dair bir inancın doğması hâlinde Müslüman ülkelerin kendi aralarında bir hilâfet inşa edebileceklerine," dair bir alıntı yaparak konuşmasını bitirir.

İNGİLTERE'NİN HİLÂFETE YÖNELİK İLGİSİ

Tufan Buzpınar "İngiltere'de 93 Harbi'yle Başlayan Hilâfet Tartışmaları" başlıklı konuşmasında, İngiltere'nin Osmanlı hilâfetine ilgisinin 19. yüzyıla kadar götürülmesi gerektiğini söyledi. Buzpınar'a göre İngiltere Hindistan'ı 1858'de işgal ettiğinde, İngilizler Osmanlı'dan, Hint Müslümanları da Osmanlı'dan destek bekler. Osmanlı bir taraftan Rus saldırganlığına karşı İngiltere'nin desteğine muhtaç iken aynı zamanda Hint Müslümanlarının da yardımına gitmek istemektedir.

Uluslararası arenada İngiltere'nin Osmanlı hilâfetine ilgisi, Kanunu Esasi'nin ilanı üzerine gündeme gelir. Çünkü Kanunu Esasi'nin 3. ve 4. maddesi Osmanlı hilâfetini ve tüm Müslümanların hilâfetle ilişkilerini tanımlar. Bu nedenle Osmanlı hilâfetine ilişkin vurgu, milyonlarca Müslümanı sömürgesi altında tutan İngilizleri tedirgin eder.

İngiltere parlamentosunda Osmanlı anayasasındaki hilâfet iddiasının tartışıldığını aktaran Buzpınar, parlamentoda Osmanlı'nın bu iddiasının kabul edilebilir olmadığını ileri sürerek İngiltere'nin nasıl bir politika üretmesi gerektiği üzerine farklı çalışmalar gerçekleştiğine değindi. Buna göre İngilizler hilâfetin Osmanlılarda değil, Araplarda olması gerektiği üzerinde duruyorlar. Buna binaen Müslümanların gerçek liderinin Mekke Şerif'i olduğu söylemini yaygınlaştırmaya başlıyorlar.

Diğer taraftan İngiltere'nin İstanbul büyükelçisi ise farklı düşünmektedir. Osmanlı sultanının halife olduğuna inandığı için İngiltere'nin İstanbul büyükelçisini pas geçip, Araplarla ilişkiyi Kahire büyükelçisi üzerinden kuruyorlar. Bu dönemde İngiltere Dışişleri Bakanlığı-Kahire Büyükelçiliği arasındaki yazışmalar/görüşmeler resmen sürer. İngiltere 1879'da o zamanın şerifi Şerif Hüseyin'i (Osmanlı'ya 1916'da isyan eden Şerif Hüseyin'in amcası) halife ilan edip ardından İslâm dünyasında bunun propagandasını yapar. Hatta bu propagandanın tutup tutmadığını, yani Şerif Hüseyin'in Müslümanlar nezdinde halife kabul edilip edilmediğini anlamak için Hindistan'da baş gösteren karışıklığa müdahalesi isteniyor. Fakat bu projenin tutmadığı, şerifin bir Afgan tarafından öldürülmesiyle ortaya çıkıyor. Böylece 19. yüzyılın sonunda Arap hilâfeti projesi akamete uğratılıyor. 93 Harbi'nin (1876-78 Osmanlı-Rus Harbi) Osmanlı'nın yaşadığı en büyük hezimet olduğuna vurgu yapan Tufan Buzpınar, bundan dolayı Ağustos 1878'den sonra Sultan İkinci Abdülhamid'de bir İngiliz-fobisi, İngiltere antipatisi oluştuğunu ileri sürdü. Yine Buzpınar'ın yaklaşımına göre bu tarihten itibaren Sultan İkinci Abdülhamid İslâm dünyasındaki tüm melanetin başı olarak İngiltere'yi görmeye başlıyor.

Gökhan Çetinsaya ise "II. Abdülhamid Döneminde Hilâfet Meselesi" başlıklı konuşmasında, İkinci Mahmut sonrasında 1820'lerden sonra klasik hilâfet anlayışı ile yeni hilâfet anlayışı arasında bir gerilimin ortaya çıktığını ifade etti. Bunun Sultan Abdülhamid devrine miras kaldığını dile getiren Çetinsaya, 19. yüzyılda basın yayının yaygınlaşması nedeniyle İslâm dünyasında fikirlerin mobilizasyonunun arttığını belirtti.

Çetinsaya'ya göre 93 Harbi ve sonrasında yaşananlar, basın yayının yaygınlaşması nedeniyle İslâm dünyasında halifeye ilgiyi ve teveccühü artırıyor. Ancak Osmanlıcılık politikalarının iflas etmesi devlet elitlerini bu dönemde farklı bir çözüm arayışına itmiştir. Daha önce gayrimüslim nüfusun oranı %40'lardayken 93 Harbi sonrasında %20'lere geriliyor. Çetinsaya'nın iddiasına göre o zaman devlet nüfusun %80'ini bir arada tutmak için İttihâd-ı İslâm politikası gütmeyi daha rasyonel buluyor. Ardından Abdülhamid devrinde bu politikalar cari kılınıyor.

KAYIP HAZİNEYİ ARARKEN: HİLÂFET KONGRELERİ

Mehmet Ali Büyükkara besmeleyle başladığı "Hilâfet Kongreleri Ne İşe Yaradı, Neyi Miras Bıraktı?" başlıklı konuşmasında post-hilâfet döneminde İslâm dünyasındaki hilâfet mobilizasyonuna değindi. Büyükkara'ya göre, Hindistan merkezli Hindistan Hilâfet Kongreleri mahalli kongrelerdir, dünya çapında bir etkisi maalesef söz konusu olamamıştır. Ancak buna rağmen bu kongrelerde İslâm dünyasının bütünlüğü ideali merkezde olmuş, özellikle 3. Kongre'de 106.000 sterlin toplanıp Anadolu'daki istiklal mücahedesine yardım için gönderilmiştir. Bu iradenin, o dönemdeki Müslümanların kaygılarını anlamak açısından önemli olduğunu teslim etmek gerek.

Hilâfetin ilgası ve sonrasındaki olayların kısa kronolojisini dikkate aldığımızda şu tablo ortaya çıkıyor: Türkiye'de 3 Mart'ta hilâfet kaldırılıyor; Şerif Hüseyin7 Mart'ta halife ilan ediliyor. Ezher uleması 24-25 Mart'ta toplanıp "Ümmet halifesiz kalamaz!" diyerek bir hilâfet kongresi düzenleme kararı alıyor. Ancak Ezher'in bu kararı Mısır'da iktidardaki Kral Faruk'u öne çıkarma niyeti taşıyor. Ezher'de Hilâfet Kongresi düzenlemek isteyen mezkûr zevat, Kral Faruk'un kendini halife ilan etme niyetine binaen "İkinci Abdülmecid halife değildir!" diyor. Ancak Ezher ulemasının bu tavrına karşın, İskenderiye uleması 4 Nisan'da toplanıp "Abdülmecid hâlâ halifedir; Ezher uleması yanılıyor!" diye açıklamada bulunuyorlar.

Kahire'de 13 Mayıs 1926'da uluslararası hilâfet kongresi yapılıyor. 31 kişinin katıldığı bu kongre akim kalıyor. Çünkü katılımcıların yarısı zaten Mısırlı; dolayısıyla bu kongre de akim kalıyor. Ancak bu kongrede ilkesel olarak üç karar alınıyor: *i-* Halifenin olması vaciptir, *ii-* Halife nasb edilebilir, *iii-* Müslümanlar halife nasbını yapabilirler.

Ezher Kongresi'nden sonra ya da ona binaen, Reşit Rıza İbn Suud'u ikna edip Mekke'de hilâfet kongresi düzenlemeyi başarıyor. Ancak İbn Suud'un halife olamayacağına (yani Müslümanlar tarafından halife olarak kabul görmeyeceğine) dair kaygıları nedeniyle başarılı bir kongre olmuyor. Zira İbn Suud kimsenin halife olmasını istemiyor; eğer halife ortaya çıkarsa Haremeyn'in elinden çıkacağı korkusu var. Bu konferansa Türkiye'den Edip Saffet, Mustafa Kemal'in temsilcisi olarak katılıyor. Onun hilâfetin şahsiliğini ilga eden bir rejimin temsilcisi sıfatıyla katılmasını yadırgamamak gerek; çünkü konferansta herhangi bir halifenin ortaya çıkma ihtimalinin bulunmadığını bildikleri için hiçbir kaygı duymuyorlar.

Mehmet Ali Büyükkara 1931'de toplanan Kudüs Kongresi'ne de değindi. Bu kongre Hacı Emin el-Hüseyni ve Hint Hilâfet Kongresi üyesi iki kişiyle birlikte Kudüs meselesini konuşmak, Siyonist yayılmacılığın tehlikelerine işaret etmek için düzenleniyor. Fakat konferansa Mısır, İran, Türkiye, Suud katılmıyor. Katılmamalarının nedeni ise Siyonistlerin yaydıkları propaganda: "Hilâfeti teşkil etmek için kongre toplanıyor!" spekülasyonuna başvuran Siyonistler, İslâm dünyasından katılımı baltalıyorlar. Zaten kongreye iştirak eden kişi sayısı çok az olduğu için Kudüs meselesi daha o günden itibaren sahipsiz bırakılıyor.

Tüm bu çabalar son tahlilde post-hilâfet zamanında ümmetin teşkilatlanma çabasını ve kapasitesini belirgin kılıyor fakat aynı zamanda Müslümanların halifeyi nasb edememeleri gibi bir neticeyi ortaya çıkarıyor. Ancak bu tecrübenin daha sonra İslâm Konferansı Örgütü'nü doğuracağı unutulmamalı. Bu konferanslar tecrübesi, 1980'lerde İslâm dünyasının farklı memleketlerinde Uluslararası İslâm Üniversiteleri (Pakistan, Suudi Arabistan vb.) kurulmasına da ön ayak oluyor. Aynı zamanda Türkiye'de ve Arap dünyasında *İslâm Ansiklopedisi* vb. küresel metinlerin ortaya çıkmasına vesile oluyor.

SÖYLEMİN ZAFERİ: İSLÂMÎ Mİ, SEKÜLER Mİ?

Erdal Kurgan "Emîru'l-Mü'minîn'den Memûru'l-Mü'minîn'e: Hilâfet'in Meşrutiyetle İmtihanı, Ulema ve Hilâfet" başlıklı konuşmasında, hilâfetin 1924'te ilga edilmeden önce, henüz Osmanlı zamanında bile, zaten teorik olarak fazlasıyla zayıflatıldığına değindi. Kurgan, özellikle 1909'da Kanunu Esasi'ye yapılan tadil çalışmalarıyla, halife-sultanın birçok hakkının (klasik hakları olan şeriata uygun yasa yapma, hükûmeti ve sadrazamı seçme ya da azletme, nihai karar mercii olma vb.) elinden alınıp Meclis-i Mebûsan'a verilmesini böyle okumak gerektiğini dile getirdi. Bu noktada halifenin hakları-

nın Meclis lehine sınırlandırılmasında kilit rolün ulemada olduğunu salık veren Kurgan, ulemanın ürettiği İslâmî söylemin son tahlilde hilâfeti ve hilâfet kurumunu klasik mecrasından çıkardığını ileri sürdü.

Erdal Kurgan'a göre, meşrutiyet talebiyle ortaya çıkan Osmanlı muhalefeti, meşrutiyetin ilanı, Meclis'in tatile gönderilmesi ve sonrasında 1908'de ikinci defa ilanı süresince hep aynı argümanı kullanmıştır: Halife-sultanın haklarına dokunulmayacak; halife hukuki olarak sınırlandırılmayacak; teşkil edilecek Meclis ile sadece memurlar murakabe edilerek kanunlara uymayanlar denetlenecek. Yeni Osmanlıların (Namık Kemal, Ziya Paşa, Ali Suavi vb.) 1860'lardan başlayarak ileri sürdükleri bu argümanın 1908'e kadar devam ettiğini, hatta Manastır dağlarında komitacılık yapan Binbaşı Enver Bey tarafından da aynı şekilde tekrarlandığını dile getiren Kurgan, 1909 sonrasında bu meselenin kırılmaya uğradığını iddia etti.

Erdal Kurgan'a göre halifenin Meclis karşısında zayıflatılmasında başat rolü ulema oynamıştır. Özellikle halife-sultanın makamının, hukuki haklarının ve yetki sınırlarının yeniden belirlenmesinde ulema kilit rol oynar. Bu minvalde İslâmî söylemi referans alarak ulemanın ürettiği ve dolaşıma soktuğu söylemsel stratejiler, hilâfet makamının zayıflatılmasıyla sonuçlanmıştır. Hususi olarak ulemanın söylemini 4 güzergâh üzerinden değerlendiren Kurgan, onları şöyle sıraladı: *i-* Yönetim şekli tartışmaları, *ii-* Kıyam hakkı, *iii-* Biat kavramı, *iv-* Ehlü'l-hall ve'l-akd'in Meclis'e indirgenmesi.

Yönetim şekli tartışmaları aslında rejim tartışmaları şeklinde gündeme gelse de tüm siyasi yönetim şekilleri ulema tarafından mutlak-meşruti dikotomisi üzerinden tartışılarak, meşruti anlayıştan uzak tüm yönetimlerin mutlakiyet olup gayrimeşru oldukları ileri sürülmüştür. Biat ya da ehlü'l-hall ve'l-akd gibi İslâm siyaset düşüncesinin klasik kavramları Müslüman-gayrimüslim ayırt edilmeksizin tüm Osmanlı tebaasına teşmil edilerek hem Müslümanların halifesi sıradanlaştırılmış hem de Müslüman-gayrimüslim ayrımı, diğer bir deyişle zımmet hukuku yok sayılmaya başlanmıştır. Kurgan, bu dönüşümün 1909'da Meclis-i Mebûsan'ı halifeden daha fazla yetki sahibi kıldığı ve Meclis'in Müslüman-gayrimüslim muhtelit bir yapı arz ettiği için, hilâfetin ilgası öncesinde düşünsel bakımdan bir hazırlık olarak da okunabileceğini söyledi. Ancak bir hatırlatmayla, o da şu: ulema her ne kadar söylem üreten aktör olmuşsa da sürecin ilerleyen zamanında tasfiye edildiği için, Cumhuriyet dönemindeki sekülerleşme politikaları tarihsel bir zorunluluk neticesinde ortaya çıkmamış, aksine hegemonya mücadelesini kazanan seküler elitlerin tercihiyle bu hâle gelmiştir. Dolayısıyla Cumhuriyet Türkiye'si mutlak manada seküler olmak zorunda değildi.

Tam da bu noktaya yoğunlaşan Nurullah Ardıç ise, "Hilâfet, Laiklik ve Modernleşme: Çatışma mı, İntibak mı?" başlıklı konuşmasında seküler-modernist tarihyazımının varsaydığının aksine Türkiye'de modernleşmenin ulemanın söylemsel katkısıyla mümkün olduğunu iddia etti. Daha açık bir ifadeyle, söylemsel açıdan İslâmî olanın yoğun şekilde kullanıldığı bir vasatta sekülerleşme içerik olarak gerçekleştirildi, dedi. Ardıç, hilâfet tartışmalarında temelde modernistler, gelenekselciler ve seküleristler (Kemalistler) olmak üzere üç grubun olduğunu salık verdi. Bunlar arasındaki mücadelede hilâfet kurumuna ve makamına (usûlü'd-dinde ve usûl-i fıkıhta tamamen gelenekselci olmalarına rağmen) modernist yaklaşan Elmalılı Hamdi, Mustafa Sabri Efendi vb. ulemanın yarattığı söylemsel muhalefeti kullanan seküleristlerin hilâfeti gerilettikten sonra ulemayı da hegemonya mücadelesinde tasfiye ettiklerini belirtti.

Bunların dışında çalıştaya Ali Satan, Kadir Kon, Zekeriya Kurşun, Ömer Koçyiğit, Ertuğrul Zengin, Serhan Afacan, Lale Uçan gibi birçok önemli akademisyen katkı sundu. Kapanış konuşmasını yapan Cemil Aydın ise dünyanın farklı noktalarında devletlerin kolonilerden kurtulup bağımsızlaştığı dönemde Osmanlı hilâfetinin hangi bağlam ve düşüncelerle ele alındığına değindi. Hilâfetin ilgasına yol açan tarihî sürecin yanında pek çok meselenin yeniden ele alınıp değerlendirildiği çalıştayda çok değerli sunumlar yapıldı. Yüzyıl dönümündeki çalıştayda sunulan tebliğlerin kitaplaştırılmasının daha verimli tartışmalara kapı aralayacağını söyleyebiliriz.

Hilal Kaplan: “Kemalizm için de, Atatürkçülük için de ‘Atatürk’ üstünlüğü sorgulanamaz bir simge.”

Asım ÖZ

Atatürkçü gençlerin siyasetle kurdukları ilişkide ve günlük hayatlarında, Atatürk imgesinin nasıl bir yere sahip olduğuna odaklanan Türkiye’nin Ölmeyen Babası, yeni yeni sorgulamaya başladığımız bu konuyla ilgili yazılmış en yetkin çalışmalardan biri. Atatürk’ün şahsiyetiyle değil, ‘Atatürk’ isminin özellikle gençler için ne ifade ettiğiyle ilgilenen bu kitap, darbelerden 19 Mayıs kutlamalarına varana dek, ‘Atatürk’ imgesinin siyasal alandaki kurucu işlevini sorguluyor. Atatürkçü gençlerle yapılan söyleşilerle zenginleşen kitap çerçevesinde bir boş gösteren olarak Atatürk imgesini Hilal Kaplan’la konuştuk. (Asım Öz)

Atatürkçü öznelerle ilişki kurabilme düşüncesinin neticesi olan ve Atatürkçü gençliği merkeze alan çalışmanız hangi süreçlerin neticesinde oluştu?

Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji Yüksek Lisansa başvurumdaki tez önerim farklı bir mesele üzerineydi. Ancak 2007 yılında gerçekleşen cumhuriyet mitingleri, verilen e-muhtıra ve erken seçim dönemindeki siyasî iklim tez önerimi değiştirmeye beni sevk etti. Hem Atatürkçü öznelerin bir araya gelişi, seçtikleri simge ve söylemler ilgimi çekti hem de Atatürk göstereniyle alakalı bir tezin kendimin ve aslında bu ülkede doğup yetişmiş herkesin dahil olduğu bir hikâyeyi anla(t)maya imkân tanıyacağını düşündüm.

Atatürkçü gençliğin Atatürk algısında çelişen Atatürk yorumları da var sanırım. Romantik, doğaüstüleştirilmiş veya gerçekçi Atatürk imgeleri gençlik tarafından nasıl alımlanıyor?

Çelişen demeyelim ama farklılaşan diyebiliriz. Zira bu farklı anlatıların aslında her biri için Atatürk vazgeçilmez ve eşsiz bir konumda yer alıyor; esasta çelişmiyor, birbirlerini tamamlıyorlar. Atatürk’e daha rasyonel bir boyuttan bağlandığını söyleyen gençler, doğaüstü özellikler atfeden gençlerin bakış açısından rahatsız olduklarından, bunun Aydınlanmacı öznenin hususiyetleriyle bağdaşmamasından duydukları rahatsızlıktan dolayı bunu söylüyorlar. İdeolojik olanın bizi en ‘içeriden’ fethettiği zamanda zaten kendisinin ideolojik değil rasyonel olan olduğuna bizi inandırdığı andır. Zizek “Her şey ideolojik değildir, ideolojik maskenin ardında ben aynı zamanda bir insanım” söyleminin pratik işler-

liğe en sahip söylem olduğunu savunur. Zira öznenin ideolojinin "yüce nesnesiyle" -ki bağlamımızda bu 'Atatürk' oluyor- tam özdeşleşmediğini ifade ettiği hal ona "özgür irade"sinin bir tezahürü gibi gelir. Özdeşleşmedeki bu "başarısızlık" kişiye kendisiyle ideolojinin idealleri ve buyrukları arasında güvenli bir mesafe olduğuna inanmasını sağlar. Kişi, ideolojisini değil, kendisini gerçekleştirdiğini düşünür böylelikle. Mülakatlarımdan yola çıkarak bu analizi yapmakla beraber, tüm Atatürkçü özneleri tam anlamıyla kavradığımı ve bu öznellik biçimini tümüyle tavzih ettiğimi de iddia etmiyorum elbette. Yalnız ister doğaüstü özellikler atfedenler ister rasyonel düzeyde bağlandığını söyleyenler olsun, iki grubun da Atatürk'ün herhangi bir hata veya kusuru var mıydı sorusuna net bir cevap verememesi bu gösterenin onlar için ifade ettiği üstünlüğü ve eşsizliği anlatmaya kâfidir diye düşünüyorum.

Cumhuriyet mitinglerini ve bu mitinglere katılan insanları "özgün" kılan hususlar nelerdir?

Cumhuriyet mitinglerine çağıran Cumhuriyet gazetesinin iki ana sloganı vardı: "Tehlikenin farkında mısınız?" ve "Cumhuriyetine sahip çık!". Bu iki slogan mevzubahis özgünlüğü anlamak için kıymetli bir zemin sunuyor galiba. İlki iktidara gelmekte olan 'ötekiler'in kendilerine bir tehdit yarattığını savunan bir slogan. Tehdit algısından neşet eden korku, muhayyel 'onlar'a karşı birlik olması gereken 'biz'i üretir. 'Atatürk' de bu bir araya gelişin öncül sembolü haline geldi. Atatürkçüler nezdinde ülke, onlara karşı bizim, yani 'Atatürk'ündür. Çünkü o dönem mitinge katılanların yaygın olarak kullandığı "Hepimiz Atatürk'üz" sloganında olduğu gibi Atatürkçüler için "Atatürk Türkiyesi" bu ülke bize ait duygusunu pekiştiriyordu. Aynı şekilde "Cumhuriyetine sahip çık!" sloganında da olduğu gibi, cumhuriyet kelimesine getirilen iyelik ekine baktığınızda kendilerine ait olanı başkasına karşı savunma güdüsü harekete geçirilmeye çalışılıyordu ki oldukça işe yaradı. Cumhuriyet mitingleri öncesine nispetle oldukça dağılmış görünen bir toplumsal grubu, içerdiği tüm farklılıklarla beraber tek bir gösterende buluşup yeniden gruplaşmaya teşvik etti.

Atatürkçü gençliğin örgütlü halleri himaye görüyor mu?

Görüştüğüm döneme dair konuşmam gerekirse oldukça himaye gördüğünü söyleyebilirim. Hem üniversiteler nezdinde hem de Genelkurmay gibi devletin organları tarafından… Örneğin Genelkurmay'ın, o dönemki 19 Mayıs kutlamalarına üniversitelerdeki Atatürkçü Düşünce Kulüplerine üye olan gençlerden de temsilci davet ettiğini öğrenmiştim ki bu minvalde en üst seviyeden bir sahiplenme ve himayenin söz konusu olduğunu söylemek mümkün.

Atatürkçü gençlikle 27 Nisan muhtırası sonrasında görüşmenin güçlükleri olmuştur muhakkak…

Elbette. Özellikle görüşmeye giden süreçte zorluklar yaşadım. İnternetten hakkımda kısa bir araştırma yapıp başörtülü ve Atatürkçülerin pek de hoşlanmayacağı türden siyasî görüşlere sahip olduğumu öğrenmek mümkündü. Bunu yapan bir kulüp temsilcisi, kulübü adına görüşmeyi reddettiği gibi daha önce benimle görüşmeyi kabul eden bir diğer üniversite kulübünü de benimle görüşmemeye ikna etmeyi başarmıştı. Bir de tabi başörtüsü yasağından dolayı bu öğrencilerle kulüp toplantı odası gibi birebir kendi ortamlarında görüşme imkânı bulamayışım zorluk teşkil etti. Mülakat yapma fırsatı bulduğum gençlerleyse hiçbir sorun yaşamadım diyebilirim. Üstelik Türkiye Gençlik Birliği gibi oldukça önde gelen bir Atatürkçü gençlik örgütünün dernek binasına bile gidip mülakat yaptığım oldu. Yüz yüze görüştüğüm gençlerle hiçbir zorluk yaşamadım diyebilirim. Bilakis olumlu deneyimler de oldu. Örneğin benden önce hiçbir başörtülü kadınla selamı olmamış bir genç, mülakat sonunda eklemek istediği bir şey olup olmadığını sorduğumda sözü kendisi başörtüsü yasağına getirip bu yasağın kalkması gerektiğini söylemişti. O'nu bunu söylemeye cesaretlendirmede iletişimimizin ne derece etkisi oldu bilmiyorum ama o anı hiç unutmayacağımı biliyorum.

Çalışmanızın kuramsal temeli sosyolojiden ziyade psikanaliz ağırlıklı. Daha önce Atatürk odağında bu tarz bir çalışma yapılmış mı?

"Psikanaliz ağırlıklı" değerlendirmesine katılmıyo-

Hilal Kaplan

"Osmanlı'dan Cumhuriyete geçişte devletin bir kimliğe ve tanıma ihtiyacı vardı. Bunun için toplumsal kodlardan yararlanmaları gerekiyordu. Cumhuriyet elitleri gerektiğinde toplumsal kodları tamamen reddetmeyip kendi söylemlerine eklemeyi bilmişlerdir, Diyanet İşleri'nin kuruluşu bunun örneklerinden birisidir. Ancak devleti tanımlarken din eksenli bir tanımlama yapmaları düşünülemezdi zira dinin merkezde yer alması söz konusu değildi. Bu yüzden toplumda zaten yerleşik olan en yaygın kültürel kod olan "akraba ahlâkı"na başvurdular.

rum. Agamben'den Laclau'ya, Foucault'dan Derrida'ya çağdaş sosyal teoriden de en az Lacancı psikanaliz kadar istifade ettiğimi sanıyorum.

Mustafa Kemâl'in hayatı üzerine yoğunlaşan bir psikobiyografi olan "Ölümsüz Atatürk" var. Atatürkçüler üzerine derinlemesine mülakat yöntemiyle yoğunlaşan bir diğer çalışma da Selma Şevkli'nin "Bir Ulusalcı Nasıl Düşünür?" başlıklı kitabı. Yine de mevzuya ilgi duyanların "Modernlik Nostaljisi" ve "Devletin Yüzleri" kitaplarına bakmalarında fayda var. Çalışmamın farklı yönlerinden birisinin de Atatürk göstereni üzerine siyaset felsefesi ve sosyal teori üzerinden giderek odaklanılması olduğunu düşünüyorum, bir tür paradigma analizi de diyebiliriz. Bu anlamda bir benzer çalışmaya rastlamadım.

Kitabınızın adında geçen baba metaforu üzerinde duralım biraz. Niçin baba metaforu?

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçişte devletin bir kimliğe ve tanıma ihtiyacı vardı. Bunun için toplumsal kodlardan yararlanmaları gerekiyordu. Cumhuriyet elitleri gerektiğinde toplumsal kodları tamamen reddetmeyip kendi söylemlerine eklemeyi bilmişlerdir, Diyanet İşleri'nin kuruluşu bunun örneklerinden birisidir. Ancak devleti tanımlarken din eksenli bir tanımlama yapmaları düşünülemezdi zira dinin merkezde yer alması söz konusu değildi. Bu yüzden toplumda zaten yerleşik olan en yaygın kültürel kod olan "akraba ahlâkı"na başvurdular. Toplumumuzda yerleşik olan bir akrabalık hukuku var malumunuz. Örneğin ben bir pazarcının bana "abla" diye hitap etmesini yadırgamam, sokakta adres sorduğum yaşlı bir bey de ona "amca" diye seslenmemi garipsemez. Zira toplumda yerleşik olan, varolan bir koddan bahsediyoruz.

Mustafa Kemâl'e verilen soyadı "Türklerin atası/babası" anlamına geliyor. Bu iki anlamı iyi irdelemek gerekir. Türkiye'yi "büyük bir aile" olarak tahayyül eden cumhuriyet elitleri, bu ailevî hiyerarşinin tepe noktasını da Atatürk ismiyle tanımlamış oldular. Varolan akrabalık yasasına göreyse babaya sorgusuz bir itaat ve en yüksek saygı gereklidir. Bu sebepten ötürü Mustafa Kemâl özellikle Atatürkçüler bağlamında âdeta ailelerinin en yüksek mertebesindeki kişi gibi algılanır, yapılan her eleştiri "haddi aşmak" olarak görülür. Zira akrabalık hukukunun en önemli veçhesi kişiye yerini/haddini bildirmesidir. Nükhet Sirman buna "ailevî vatandaşlık" adını veriyor. Literatürde de "devlet aileciliği" olarak geçiyor ki otoriter rejimlerde uygulanmış olan örnekleri olmuş. Vatandaşlar olarak aramızda bu hiyerarşi bağlamında kurulagelmiş bir düzen olduğundan, bazı vatandaşlar da kendisini hiyerarşik olarak daha yukarıda görmeyi normalleştiriyorlar ve bu sebeple "asıl olan biziz" ya da "eşitlik, eşitler arasında olur" veya "biri bu kadına haddini bildirsin" gibi cümleler rahatlıkla kurulabiliyor.

"Ata" kelimesinin ise köken/ced anlamı var. Bildiğiniz gibi

cumhuriyet projesinin en önemli ayaklarından birisi geçmişin izlerini silmekti. Bu reddi mirası gerçekleştirmek için dil ve tarih alanında inanılmaz çaba gösterdiler ki bu minvalde dil devrimi ne yazık ki en başarılı olmuş devrimdir. Ata kelimesi de ülkenin "sıfır noktası"nı, çıkış kaynağını yine sadece Mustafa Kemâl'e bağlayan bu stratejinin parçalarından birisi. "O olmasaydı, biz de olmazdık" ya da "O memleketi kurtardı, ülkeyi kurdu" gibi büyük bir mücadeleyi sadece Mustafa Kemâl'e indirgeyen söylemler de bunun örnekleri. Atatürk soyismini başka birisinin almasının yasaklanması ve M. Kemâl'in kızkardeşine dahi "Atadan" soyadının verilmesi nasıl bir eşsizleştirme ve ölümsüzleştirme projesiyle karşı karşıya olduğumuzu kanıtlar nitelikte sanırım.

Gençlerden bir kısmının Atatürk'ün ölümünün kendilerinde uyandırdığı duyguları ifade etmek için "öksüz kalmak" metaforunu kullandığını belirtiyorsunuz. Babalık yanında analıkla özdeşleşen bir yanının olduğunu da belirtiyorsunuz.

Evet. Dediğim gibi "baba" ailevî hiyerarşinin en üstü olması bağlamında önemli bir kod. Ancak özellikle kitapta açmaya çalıştığım duygusal özdeşleşme yönü iki tür ebeveyne bağlanma biçimini de içeriyor. Ayrıca Atatürk soyadı verilmesine dair kanunun Meclis'te kararlaştırıldığı günün ertesinde radyodan haberi duyuran spikerin, "Anatürk" diye anons etmesi ve bu tür 'yanlış' telaffuza dair de bir kanun çıkarılması gerekmesi gibi ilginç anektodlar da var. Mustafa Kemâl'e ülkeyi kuran yani bir anlamda yaratıcı, üretken, doğurgan sıfatları da yakıştırıldığından bu tür bir Freudyen slip olmuş olabilir. Atatürkçü gençlerin de babasını kaybetmiş olan çocuğu tanımlamak için kullanılan "yetim"den ziyade iki ebeveynini kaybetmiş çocuğu tanımlayan "öksüz" kelimesini tercih etmesi ilgimi cezbetti. Bu arada tabii halkın her halükârda "çocuk" mertebesinde olduğuna dikkat buyurunuz.

Bildiğiniz gibi cumhuriyet projesinin en önemli ayaklarından birisi geçmişin izlerini silmekti. Bu reddi mirası gerçekleştirmek için dil ve tarih alanında inanılmaz çaba gösterdiler ki bu minvalde dil devrimi ne yazık ki en başarılı olmuş devrimdir. Ata kelimesi de ülkenin "sıfır noktası"nı, çıkış kaynağını yine sadece Mustafa Kemâl'e bağlayan bu stratejinin parçalarından birisi. "O olmasaydı, biz de olmazdık" ya da "O memleketi kurtardı, ülkeyi kurdu" gibi büyük bir mücadeleyi sadece Mustafa Kemâl'e indirgeyen söylemler de bunun örnekleri. Atatürk soyismini başka birisinin almasının yasaklanması ve M. Kemâl'in kızkardeşine dahi "Atadan" soyadının verilmesi nasıl bir eşsizleştirme ve ölümsüzleştirme projesiyle karşı karşıya olduğumuzu kanıtlar nitelikte sanırım.

Birbirlerinin muadili olarak nitelediğiniz Kemalizm ve Atatürkçülük terimlerinin söylemsel arka planı nedir?

Muadil, birbirinin yerine kullanılabilecek kavramlar olduğu intibasını çağrıştırıyor. Oysa ben tam tersi bir kanıya sahibim. Kemalizm için de, Atatürkçülük için de 'Atatürk' üstünlüğü sorgulanamaz bir simge elbette. Ve her iki söylemsel oluşum da halkın kurtuluşunu Kemalist/Atatürkçü olmakta görmeleri bağlamında totaliter eğilimlere sahip. Bu açılardan benzerler. Ancak Atatürkçülüğü Kemalizm'den ayıran, söylemsel hegemonya bağlamındaki etkisidir. Kemalizm, oldukça eklektik olmasına rağmen belli bir sabiteye sahiptir ve ideoloji olarak adlandırılmaya daha yatkındır. Atatürkçülük böyle olmadığından liberal olduğunu söyleyen birisi kadar komünist olduğunu söyleyen birisi de Atatürkçü olduğunu iddia edebiliyor. Bu yüzden AK Partililer, en Kemalist parti olduğunu iddia etme ihtiyacı duymuyor ama en Atatürkçü parti olduğunu iddia edebiliyor.

Bir neolojizm olarak Atatürkçülük sıfatının oldukça başarılı olduğunu düşünüyorsunuz.

Niçin?

Bunun birden çok sebebi var ama en önemlisi hâlen siyasalın merkezinde yer alan bu göstereninin 'onayı'na başvurmadan meşruiyet elde edilememesidir. Bu yüzden siyasetçisinden yazarına, sanatçısından esnafına pek çok kişi bir biçimde eklemlenme gereği duyup takiye yapmak zorunda kalmaktadır. Bu yüzden Atatürkçülüğün, tüm farklılıkları kapsadığı yanılsamasını güçlendirdiğinden, toplumu homojenleştirme çabası güden totaliter bir ufka işaret ettiğinden Kemalizm'den daha tehlikeli bir söylemsel oluşum olduğunu düşünüyorum.

Darbeleri ifade etmek için olağanüstü hal kavramı yerine istisna kavramının daha açıklayıcı olduğunu ifade ediyorsunuz. İstisna hali kavramını tercih etmenizin sebebi nedir?

İstisna hali, hukukun kısmen veya tamamen askıya alındığı tüm halleri kapsadığından bu terimi kullanmayı tercih ettim. Çünkü Türkiye'de olağanüstü hal denince akla sadece darbeler geliyor. Hâlbuki örneğin yine yoğun olarak 'Atatürk' göstereni üzerinden meşrulaştırılan başörtüsü yasağı da istisna halidir, Ermeni tehciri de, kısmî OHAL uygulamaları da…

Askeri darbe süreçlerinde ve sonrasında oluşan Atatürk söylemlerinin çelişkili yahut sizin deyiminizle "belirsizlik mıntıkası" nereden kaynaklanıyor?

Carl Schmitt'in egemen tanımlamasına göre "egemen, istisnaya karar verendir". Askerî darbe süreçlerine baktığınızda hepsinde 'Atatürk' göstereninin darbenin esas sahibiymiş gibi kullanıldığını görürsünüz. Darbecilerin söyleminin mahiyeti değişse de çekirdek hep aynı kalmıştır. Buna göre: 1. Atatürk'ün yolundan uzaklaşılmıştır. 2. Halk, Atatürk'ün yoluna dönülmesini arzu etmektedir. 3. Ordu, 'Atatürk'ün yolunun nihai bilgisine sahip tek kurum olduğundan vazifesinin gereğini yapmalıdır.

Darbe dönemlerindeki değişen söylemlerine veya günümüzde AK Parti'den MHP'ye herkesin sahiplendiği Atatürkçülük söylemine bakıldığında, 'Atatürk' göstereninin bir "boş gösteren" mahiyetinde kullanıldığını müşahede etmek mümkün. Her şeyi içeriyormuş gibi görünen ama aslında hiçbir şeyi içermeyen, merkezi boş olan ve bu yüzden her görüşün eklemlenebildiği bir boş gösteren. Belirsizlik mıntıkası da Agamben'den ödünç alınan bir kavram. 'Atatürk'ün göstereninin anlamı devamlı surette değişkenlik gösterdiği ve esas anlamının sabitlenmesi sürekli tehir edildiğinden bir belirsizlik mıntıkasında konumlanmış durumda. Gücünü de bu belirsizlikten alıyor çünkü temsili sabitlenmediği sürece, herkesi/her şeyi temsil ediyormuş yanılgısını kuvvetlendiriyor.

Son yıllarda Kemalizm'in ve Atatürkçülüğün daha çok azınlıklar üzerinden eleştirildiğini görmekteyiz. Sizin çalışmanızda da makbul olmayan vatandaşlar sıralamasında dindarlar son sırada yer alıyor. Bu konuda ne düşünüyorsunuz?

Tesbitinize katılmıyorum. Kürt meselesi bağlamında da oldukça yoğun tartışıldığını düşünüyorum. Yeniden alevlenen Dersim Katliamı tartışması bunun son örneği. Kitapta bir sıralama yapmadım, tam olarak neyi kast ettiğinizi de bilmiyorum. Kitabı ithaf ettiğim kişilerden birisi başörtüsü mücadelesinin sembol isimlerinden merhum Medine Bircan. Bendenizin başörtülü kimliğinin görüşmelerde de bir faktör olmasından dolayı yasak ve Atatürkçülük ilişkisi tartışılıyor. Kitabın içinde de yeri geldikçe örnekler veriliyor.

Kanaatimce sizi bu soruyu sormaya ve -kusura bakmazsanız- bu "alınganlığı" göstermeye iten Müslümanların kendi dertlerine yeterince sahip çıkmamalarından dolayı hissettiğiniz ızdırap olabilir ki ben de ızdırabınızı paylaştığımı söyleyebilirim…

Söyleşi için teşekkür ederim..

Ben teşekkür ederim.

TEK-PARTİ DÖNEMİNDE MUHALEFET

Güngör GÖÇER

Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlı Devlet geleneği ve mirasını reddederek kendisine yeni bir yol ve istikamet belirlemeye çalıştı. Bu amaç doğrultusunda hareket eden devlet yöneticileri kurulacak olan yeni sistemi oluşturma ve halka benimsetme aşamalarında karşılaşacakları sorunları en aza indirmek amacı ile özellikle ikinci meclisin oluşturulmasından itibaren, kendilerine karşı oluşacak muhalefeti toplum dışına iterek veya kontrol altına alarak tek sesli bir dönem oluşturmaya çalıştılar. Tüm bu çabalara rağmen "Tek Parti" dönemi olarak adlandırılan ve 1945'ten itibaren çatırdamaya başlayan bu süreç çeşitli muhalif hareketlerle karşılaşmıştır. Bu muhalif hareketlerden birisi Kazım Karabekir'in kurucuları arasında yer aldığı Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve diğeri de güdümlü bir muhalif hareket olarak ortaya çıkan Serbest Cumhuriyet Fırkası idi.

1925 yılında temelde dini ve etnik menşeli ayaklanmanın bastırılması amacı ile çıkartılan Takrir-i Sükun Kanunu uygulamada öncelikle Terakkiperver Cumhuriyet

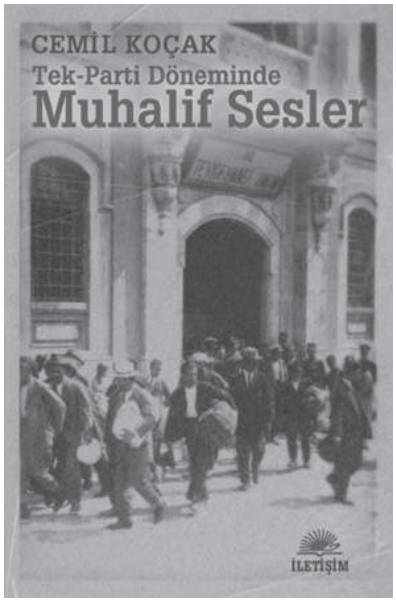

Fırkası olmak üzere bütün muhalif kanalların yok edilmesi işlevini de yüklenmesi sonucunda suskun bir toplum ve otoriter bir siyasi yapının doğmasına yol açmıştır. Bu dönemde toplumsal ve kültürel ilişkileri yeniden düzenleyen ve yeni değerler ikame eden reformların da uygulanmaya başlanmasıyla birlikte tek-parti ile halk arasındaki ilişkiler olumsuz yönde etkilenmiş ve varolan kopukluk artmıştır.[1] Devlet yaşanan bu kopukluğun da etkisi ile örgütlü muhalefeti çeşitli bahanelerle kolay bir şekilde ortadan kaldırmış ancak örgütsüz muhalefeti ise engellemekte her zaman başarılı olamamıştır.

Sıradan insanların bu dönemde sergiledikleri çeşitli muhalif girişimler Tek Parti dönemi ve yakın dönem siyasi tarihimiz ile ilgili çalışmalar yapan Cemil Koçak tarafından Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler adıyla yayınlanan eserde incelenmeye çalışılmıştır. Koçak, kitabın konusunu "bu kitapta örgütlü muhalefetten söz etmeyeceğim. Bu kitabın konusu, sâdece sağda solda kalmış, küçük, günlük, kolay ezilebilir, fakat aynı zamanda iktidarın ciddîye aldığına bakılırsa, bizim de üzerinde durmamızı gerektiren günlük hayat içindeki muhalefettir. Genellikle kişisel olabilir. Ya da muhalif kişiler arasında gevşek ya da diri ilişkiler de bulunabilir." [2] diyerek özetliyor.

Kitap dokuz bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm din eksenli muhalefet üzerinde durmakta. Bu bölümde hilafet, inkılaplar, laiklik ve Atatürk karşıtlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı'nın denetimi ve dini propagandalar etrafında şekillenen muhalefet incelenmeye çalışılmış. İlk bölüm Cumhuriyet'in ilanı ve laiklik anlayışı ile birlikte din alanında yaşanan radikal değişikliklerin de sonucu olarak dini eksenli muhalif hareketleri önemli bir noktaya taşımıştır. Bu

nedenle olsa gerek Koçak'ın kitabının neredeyse yarısı bu konuya ayrılmış. Kitabın ikinci bölümü Atatürk'e karşı planlanan suikastlar ve Atatürk'ün öldüğü yolundaki söylentilere ayrılmış. Muhalif kişilerin Atatürk'ün ölmesi veya öldürülmesi ile yaşanan değişikliklerin sona ereceği inancı özellikle Atatürk'ün öldüğü şeklinde asılsız birçok haberin yayılması ile ortaya çıkmaktaydı. Üçüncü bölüm Rejim aleyhtarı propagandalardan oluşuyor. Bu bölümde Koçak, burada özellikle halk ile devlet görevlileri arasında yaşanan sıkıntıları ve devlet görevlilerinin adaleti tesis edemediği ve haksızlığın kaynağı olduğu şeklindeki düşüncelerin çeşitli bildirilerle halka anlatılmaya çalışılmasından bahsediyor. Dördüncü bölüm 150'likler olarak adlandırılan ve yurtdışında yaşayan kişilerin faaliyetlerine ayrılmıştır. Çünkü bu kişiler yurtdışında da olsalar rejimin gözünde hâlâ daha hareketleri incelenmeyi hak etmektedirler. Beşinci bölüm seçimlerde siyasi muhalefeti incelemektedir. Altıncı ve yedinci bölümler de ise Kürt muhalefet ile Komünist muhalefet incelenmektedir. Sekizinci bölüm Basın-Yayın dünyasında yaşanan muhalefet ve dokuzuncu bölümde de azınlıklar ve yabancılar ile ilgili muhalefet incelenmeye çalışılmıştır.

Dini Muhalefet

Koçak, çalışması ile ilgili olarak "sâdece sağda solda kalmış, küçük, günlük, kolay ezilebilir, fakat aynı zamanda iktidarın ciddîye aldığına bakılırsa, bizim de üzerinde durmamızı gerektiren günlük hayat içindeki muhalefettir." diyor. Bu saptama oldukça önemli çünkü dini muhalefet olarak çalışmada ortaya koyulan örnekler ve bu muhalefete karşı devletin gösterdiği aşırı hassasiyet arasında orantısızlık dikkati çekiyor. Bu çerçeveden bakıldığında dini muhalefet devlet tarafından "sağda solda kalmış, küçük" hareketler olarak değerlendirilmeyip en üst düzeyde yakından takip edilmiş gibi gözüküyor.

> "Sıradan insanların bu dönemde sergiledikleri çeşitli muhalif girişimler Tek Parti dönemi ve yakın dönem siyasi tarihimiz ile ilgili çalışmalar yapan Cemil Koçak tarafından Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler adıyla yayınlanan eserde incelenmeye çalışılmıştır. Koçak, kitabın konusunu "bu kitapta örgütlü muhalefetten söz etmeyeceğim. Bu kitabın konusu, sâdece sağda solda kalmış, küçük, günlük, kolay ezilebilir, fakat aynı zamanda iktidarın ciddîye aldığına bakılırsa, bizim de üzerinde durmamızı gerektiren günlük hayat içindeki muhalefettir. Genellikle kişisel olabilir. Ya da muhalif kişiler arasında gevşek ya da diri ilişkiler de bulunabilir." diyerek özetliyor.

Dini muhalefet olarak ortaya konulan örnekler aslında devletin laiklik eksenli olarak gerçekleştirdiği yeniliklere karşı gösterilen tepkiden ibaret. Bu konudaki örneklerden dikkati çekenlerden birisi şudur: "Beykoz'da Yalı köyünde 80 numaralı hânede oturan 85 yaşlarındaki bakkal Kadri'nin "Aydın'da kaymakam câmide tiyatro oynatmış, bunun üzerine câmi yıkılmış... Bunu gazeteler de yazdı." şeklinde konuştuğu haberi alınmış ve hakkında soruşturma açılmıştı."[3] Bir diğeri Elazığ'ın Palu köylerindeki bir söylentiden ibarettir. Buna göre: "câmilere çan takılacağı ve Ankara'dan çan geleceği"[4] şeklinde propaganda yapılması ve bu konu ile ilgili bir kişinin savcılığa sevk edilmesi idi. Yine aynı konu ile ilgili bir başka örnek: "Kars'ın Posof kazâsında Pomalı Kadir ve Çapuroğlu İskender isminde iki şahsın nişanlı kadın ve erkeklere haç takılacağı ve câmilerin kapatılacağı tarzında sözler söylemeleri üzerine"[5] adli takibat yapılması idi. Bu tarz söylentilerin çıkmasındaki en önemli neden olarak Koçak, "bu sırada dinde reform için bir komisyon kurulmuş ve komisyon bâzı önerilerde bulunmuştu. Buna göre, câmilerde bundan sonra tıpkı kiliselerde olduğu gibi sıralar bulunacak ve câmilerde oturularak ibâdet edilecekti. Ayrıca, câmilere, tıpkı kiliselerde olduğu gibi, müzik âletleri de yerleştirilecek ve müzik de çalınabilecekti." diyerek söylentilerin kaynağını ortaya koymaktadır.

Bu ve benzeri konularda dini hassasiyet temelli kişisel denebilecek muhalif hareketlere genellikle imamlar ve vaizler karışmışlardır. Bu nedenle devlet Diyanet İşleri kanalı ile din görevlilerini ve vaazlarını kontrol altına almaya çalışmış ancak buna rağmen provakatif eylem ve söylemlere devam eden kişiler hakkında adli takibat ve cezalandırılmaya gidilmiştir. Ancak Koçak'ın ifadesi ile "rejim, bu türden suçlar için çok daha ağır cezâlara ya gerek görmüyor ya da buna cesâret edemiyordu."[6] Çünkü verilen cezalar çok ta ağır sayılmazdı.

Sıradan insanların dillendirdikleri din eksenli bu muhalif söylemler rejimin hassasiyetini ortaya koyması bakımından da oldukça önemli. Çünkü, kişisel muhalefet diyebileceğimiz eylemler ortaya çıktıkları yerin idarecileri tarafından takibata alındıkları gibi durumdan anında İçişleri Bakanlığı ve Başbakanlık da haberdar edilmekteydi. Böylesine sıradan ve örgütsüz eylem ve söylemlerden devletin merkezinin anında haberdar edilmesi gösterilen hassasiyeti ortaya koymaktadır.

İki Arada Bir Derede Diyanet İşleri Başkanlığı

Din adamlarının muhalif vaazlarını ve hutbelerini kontrol altına almak ve engellemek Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görevi olarak kabul ediliyordu. Özellikle Ramazan aylarında dini duyguların da kabarması ile birlikte imam ve vaizlerin vaazları daha bir tehlikeli boyuta ulaşıyordu. İşte bu nedenle İçişleri Bakanlığı ve Başbakanlık sürekli olarak Diyanet İşleri'ni sıkıştırıyordu. Bu konuda Koçak şunları söylüyor: "Diyânet İşleri Başkanlığı da hayli dertli ve şikâyetçiydi. Sâdece denetim altında yaşamak zorunda değildi. Ayrıca, rejimin resmî propagandasında her zaman aşağılanan bir meslek grubu olan din adamlarının da temsilcisi olarak, devletin ve rejimin diğer ideolojik aygıtlarının üstten ve aşağılayıcı bakışlarına mâruzdu. Din adamları, bir grup olarak, geriliğin ve irticânm simgesi sayılmakta devâm ediyordu. Fakat diğer yandan, rejim, onları maaşlı memurlar olarak kendi devletine de kabûl etmişti! Böylece devletin çeşitli kuruluşları arasındaki çatışmanın ana nedeni de oluşmuştu. Rejimin resmî laiklik anlayışında toplumda ve devlette din adamlarına aslında gerek yoktu. Fakat fiilen vardılar! Hem de onları siyâsî/ideolojik olarak reddeden rejimin içindeydiler![7] Anlaşıldığı üzere Diyanet İşleri Başkanlığı hem rejim tarafından dışlanıyor hem de yakından kontrol edilmeye çalışılıyordu. Özellikle kurban bayramı, zekat, fitre gibi maddi boyutlu dinsel ibadetler devlet kurumlarına maddi kaynak olarak kullanılmak isteniyor ve bu dönemlerde kurum harekete geçirilmeye çalışılıyordu.

Silo Olarak Kullanılan Camiler

Yeni kurulan Cumhuriyet'in laiklik anlayışı çerçevesinde yaptığı uygulamaların toplum tarafından kolay bir şekilde benimsenmesi sosyolojik açıdan pek mümkün değildi. Çünkü asırlarca İslâmi usullerle yönetilmiş ve İslâm'ın tüm toplumsal ilişkilerin merkezinde olduğu bir toplumun kısa bir sürede değişmesi imkansızdı. Bu nedenle de yeni yönetimin çeşitli uygulamaları muhalefetin çeşitli söylemlerine neden olmuştur. Bu muhalif söylemlerden birisi de İkinci Dünya Savaşı yıllarında camilerin işgal edilerek amacı dışında kullanımı ile ilgili genel kabuldü. Koçak bu konuda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Başbakanlığa yazdığı bir yazıya dayanarak bu söylemin gerçekliğini ortaya koyuyor. "23 Aralık 1944 târihinde Başbakanlığa yazdığı bir yazı, hatırlanacağı gibi, pek çok câmi ve mescidin ikinci Dünyâ Savaşı yıllarında silo olarak kullanıldığı yolundaki iddiâlarla tamâmen örtüşmektedir. Yazıda, "içlerinde târihî kıymeti hâiz olanları da bulunan bâzı câmi ve mescitlerin Ofis (Toprak Mahsûlleri Ofisi) tarafından işgal ve ancak cemaatle kılınabilecek cumâ ve bayram gibi namazlardan bu sûretle halkın mahrum edildikleri, mahalleri (mahalli) Müftülüklerinden ve halk tarafından reisliğimize çekilen tel ve yazılarda bildirilerek sızlanılmakta olduğundan, hem ibâdethânelerin harap olmalarını ve hem de ahâlinin cumâ ve bayram namazlarından mahrum kalmalarını intâç eden bu işgal keyfiyetinin" sona erdirilmesi için önlem alınması talep ediliyordu.[8]

Komünizmle Mücadele ve Sansür

Yeni rejim dini (İslâmi) propagandayı kontrol altına alıp engellemeye çalıştığı gibi komünizme karşı da aynı uygulamayı devam ettirmiştir. Bu kapsamda komünizmin özellikle gençler

arasında taraftar bulup yayılmasını engellemek için devrin CHP genel sekreteri ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Halkevlerine gönderdiği bir yazıda bulundurulması yasak olan kitapları da ayrıca belirtiyor. Bu kitaplardan bazıları şunlardır: "Karl Marks: Gündelikçi İşçi ile Sermâye (1935), Fatma Yalçın: Sosyete ve Teknik (1935), Engeles (Engels) mütercimi Muhittin: Cemiyetin Asılları (1934), Sabiha Zekeriyâ (Sertel) Yeni Sovyet Kânunu Esâsîsi (Molotofun Nutku-tercüme) (1936), Haydar Rıfat: Sosyalizm (tercüme) (1933), Haydar Rıfat: Hayâlî Sosyalizm ve İlmi Sosyalizm (tercüme) (1935), Sabiha Zekeriyâ (Sertel): Kari Fauteski'ye (Kautsky'e) Göre Sosyalizm (tercüme) (1934), Nâzım Hikmet: Sovyet Demokrasisi (1936), Hikmet Kıvılcımlı: Karl Marks'ın Ekonomi Poletiki (Politiği) Sosyalizm Tetkiki (tercüme) (1934), Haydar Rıfat: Milletçilik (Lenin, Stalin, Buharin) (1936), Hikmet Kıvılcımlı: Karl Marks'ın Hayat Felsefesi ve Sosyolojisi (1934), Hikmet Kıvılcımlı: İnkılâpçı Münevver (1935), Hikmet Kıvılcımlı: Maks [Marks] Engels (1936)."[9]

Komünist propaganda yapan yayınlar dışında sıkı denetim ve gözetim altında olan önemli yayınlar da şunlardır: Necip Fazıl Kısakürek'in çıkardığı Büyük Doğu, Adımlar dergisi, Tan, Yeni Sabah, Cumhuriyet ve daha birçok gazete. Bu takibatlar özellikle İkinci Dünya Savaşı'nda daha da yoğunlaştırılarak çıkacak olan yayınların dış konjonktürde Türkiye'yi sıkıntıya düşürmemesi amaçlanmıştır.

Bunların dışında, İkinci Dünya Savaşı yıllarında okullarda çıkarılan gazete ve mecmuaların dışında dergi ve gazete çıkarmak için öğrenciler tarafından Matbuat Umum Müdürlüğü'ne yapılan başvurular Milli Eğitim Bakanlığı tarafından geri çevrilmiştir. Yapılan yoğun başvurular üzerine Milli Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel iznin neden verilmediğini şu şekilde açıklıyor: "Gazete ve yâ dergi çıkarmak; sosyal, politik ve kültür alanlarında iddiâ sâhibi olanların iddiâlarını yaymak ve teyid etmek için ellerinde bir neşir vâsıtası bulundurmak isteğinden doğar. Henüz tahsil devresinde olanların muhtelif alanlardaki iddiâlarını bir hakikat olarak halka neşretmeye seviyelerinin müsâit olmadığı, tahsil müesseselerine devâmı ihtiyâr etmiş olmaları ile fiilî olarak ispât etmiş oldukları gibi, ellerine böyle neşir vâsıtaları vermek, gazete ve yâ dergi çıkaran gençlerin tahsillerini sekteye uğratması ve bulundukları kültür müesseselerinin disiplinini bozmaya yol açacak vaziyetler ihdâs etmesi bakımlarından da doğru değildir. Bu sebeplerle, henüz tahsil devresinde olanların, bulundukları müesseselerin fikir ve sosyal hayatlarına makes olacak şekilde ve okul idârelerinin sıkı murâkabe ve mesûliyetleri altında, tâlimatnâmesine göre okulda çıkarmalarına müsaade edilmekte olan okul mecmualarından başka olarak, müessese dışında, okul idârelerinin murâkabesi olmaksızın, gazete ve yâ mecmua çıkarmaları, vekilliğimizce aslâ doğru görülmemektedir."[10]

Sonuç:

Koçak çalışmasında tüm bu muhalif hareketleri ve rejimin bu hareketleri engellemek için aldığı tedbirleri çarpıcı bir şekilde ortaya koyuyor. Ancak çoğu zaman alınan tedbirlerin sonuçlarının ne olduğu ve nasıl cezalandırıldığı belgelere ulaşılamadığı için cevapsız kalıyor. Bu eksikliğe rağmen tek parti hakimiyetindeki bir dönemde çeşitli muhalif hareketlerin olması, yapılan birçok değişiklik ve uygulamanın sessiz sedasız halk tarafından kabul edilmediğini de göstermektedir.

Koçak yapılan muhalefet içerisinde en önemli yeri dini muhalefetin tuttuğunu ortaya koyuyor. Bizce bunun en önemli nedeni Türk toplumunun hâlâ daha Osmanlı'dan gelen gelenek ve göreneklerin etkisi altında olması ve İslâm'ın insanların yaşamında önemli bir etkiye sahip olmasıdır. Tek parti döneminde dini muhalefetin dışında rejim için tehlikeli olabileceği düşünülen veya sezilen her türlü siyasi ve kişisel girişim yakından takip edilmiş ve gerektiğinde de yasal takibat ve cezalandırmalar yapılmıştır. Bu uygulama yurt dışında yaşayan muhalif odaklar için de genel bir takibat şeklinde uygulanmıştır.

Dipnotlar

1 Osman Akandere, Milli Şef Dönemi, İstanbul 1998, s. 22.
2 Cemil Koçak, Tek Parti Döneminde Muhalif Sesler, İstanbul 2011, s. 15.
3 Koçak, a.g.e., s. 34.
4 Koçak, a.g.e., s. 35.
5 Koçak, a.g.e., s. 35.
6 Koçak, a.g.e., s. 37.
7 Koçak, a.g.e., s. 67-68.
8 Koçak, a.g.e., s. 68.
9 Koçak, a.g.e., s. 156.
10 Koçak, a.g.e., s. 158.

Kemalizm ve Türkçülük Arasında ŞEMSEDDİN GÜNALTAY'IN İSLÂMCILIĞI

Şemseddin Günaltay, İslâmcıların tezlerinin hepsini kendi bünyesinde toplamış, bunları değerlendirmiş ve tarihi temellerini göstermiştir. Günaltay İslâmcı tezler öne sürerken ne İslâmi manada çalışma, ekonomi gibi konuları çağdaş yapısıyla karşılaştırarak incelemiş ne de Batının iktisadi kültür temelini, moderniteyi kapsamlı bir değerlendirmeye tabi tutmuştur.

Ercan YILDIRIM

Türkiye'de İslâmcılık Düşüncesi üzerinde yapılacak değerlendirmelerin, İslâmcıların siyasal yönelimlerinin yanında fikri temayüllerini de içermesi gerekir. İslâmcılar genellikle fikirlerini siyasal temeller üzerinde yükseltse bile İslâm'ın çağın getirdiği anlayışla girdiği irtibata bağlı olarak genellikle itikadi, kelami, fıkhi ve felsefi çıkarımları öne alır. Tasavvuf belki de bütün bu usullerin hepsini kapsadığı ve halk planında belirgin bir uygulama alanına dönük olduğu için kendiliğinden tartışmaların ve eleştirilerin göbeğine oturur. Tasavvufun gerek teorik tezleri gerekse pratikleri modern gündelik hayat ile taban tabana zıt olduğu için Çağdaş İslâm Düşüncesi içinde büyük oranda yergiye neden olur. İslâmcılar, İslâm'ın modern dönemde hangi usullere göre algılanacağı üzerine getirdikleri teklifleri sadece Müslümanların tarihiyle örneklemezler aynı zamanda itikadi ve kelami bağlamda da değerlendirme kapsamına alırlar. Bu yüzden tasavvufun meşruiyetini bir yandan modern yaşama koşullarına göre tartışmaya açarken öbür taraftan tasavvufi ilkeleri Kur'ân ve Sünnet üzerinden büyük oranda "selefi" gözlüğü de takarak incelerler.[1]

Şemseddin Günaltay

Müslümanların 13. yüzyılda gelişmiş bir yapı oluşturmasında, fetret halindeki İslâm coğrafyasının belli oranda birlik oluşturmasında doğrudan etkisi olan Anadolu'daki İslâm anlayışı ve tasavvuf gerilemenin, İslâm'ın Hıristiyanlık ve modern Batı medeniyeti karşısında geri kalmasının nedeni olarak gösterilir. Hâlbuki tasavvufa özgü "dünyaya karşı iddialı" olmama ilkesinden yola çıkan ve dünyayla irtibatını "zorunlu olan" üzerinde yürüten tasavvuf, Müslümanlar arasındaki ihtilaf düzeyini en aza indirmiş, genel bir birliği de sağlamıştır. Yine bir fütüvvet ve tasavvuf hareketi olarak ortaya çıkıp "bozulmadan" belli bir süre giden ve "siyasi idare" tarafından ortadan kaldırılan Ahilik teşkilatı 20. yüzyıl İslâmcılarının en büyük tezleri arasına giren, çalışma, *sa'y, gayret* gibi kavramları güzel ve örnek bir terkiple yorumlamışlardır.

İslâmcılar, Modernite ve Çalışmanın Mantığı

İslâmcıların çalışma ve gayret başlığı altında Müslümanlarda eksikliğini gördükleri faaliyetler,

1 Tasavvufa, tarikatlara ve İslâm'a modern bakış açısı için şu yaklaşım önemlidir: "Günümüzde İslâm büyük bir tehlike karşısında bulunuyor. Türbelere, tekkelere ve ziyaret yerlerini düşmanların pis ayakları altına düşmekten kurtaracak (örneğin) donanmaya tahsis edilse, adanan kurban paralarıyla da vatanı savunacak başka bir şey alınsa, dine daha büyük ve daha mukaddes bir hizmet edilmiş olmaz mı?" (Günaltay, 1997, 287)

İslâmcılar tarafından çok da "insaflı, objektif ve hakiki" manada incelenip değerlendirilmemiştir. Bu bakımdan İslâmcılar, sadece Anadolu'daki ya da Müslüman coğrafyadaki İslâmi tecrübeyi hakkıyla araştırmadıkları gibi modernitenin ürettiği iş, çalışma, uzmanlaşma gibi kaideleri, fabrika, ticaret, finans sektörlerindeki çalışma prensiplerini de doğru, derinliğine ele alıp incelememişlerdir. İslâmcıların Batının modernliğinden, medeniyetinden ve gelişmişliğinden anladığı yalnızca sonuçtur.

İslâmcılar, temiz sokakları, yapılı evleri ve çalışan insanları kıstas kabul ederler; kapitalizmin genel kanunları, insanların çalışma şartları, sermaye temerküzü, pozitivist felsefenin ve gündelik hayat kurgusunun bu topraklara uyum sağlayıp sağlayamayacağı, bu derece aşırı çalışma ve biriktirme gayretinin İslâmi olup olmadığını İslâmcılar göz önüne almamışlar, yok saymışlar dahası kavrayamamışlardır. Çünkü Batının gelişmişliği, şaşaası onların gözlerini almış adeta büyülemiştir. Bu efsunlu bakış açısı, meselelerin İslâm ve modernite cephesinden derinliğine, vasıflı ele alınmasının önüne geçmiştir. Batının İslâm âlemini yenmiş olmasının kaba sonucu, bunun gerekçelerini de kabalaştırmıştır. Müslümanların geri kalmalarının sebepleri araştırılırken bu bakış etkili olmuş ve fikir adamları, geri kalmanın nedenleri arasında saydıkları "ana başlık"ları yeterince temellendirip, geleceğe yönelik perspektif çizememişlerdir.

İslâmcıların esaslı sorunu, Batının etkisi altındaki kavramları değerlendirirken İslâm'ı gözetmemek olmuştur. İslâm, İslâmcıların iddia ettiği gibi çalışmaya, say'a, gayrete önem vermiş bunu desteklemiştir ama insanın bütünüyle gündelik hayatını çalışmaya ayırması, maddi beklentiye vakfetmesini de men etmiştir. Batının gelişmesinin en büyük nedenlerinden biri olan, sermaye temerküzü İslâm'da yasaklanmıştır; İslâm aşırı kârı, mal biriktirmeyi, kâr sağlayıcı ilişkileri, iktisadi düzeni, faizi yasaklamıştır.[2] Batının feodal düzenden ayrı olarak tüccarların aşırı zenginleşmesine, merkantilizme ve sömürgeye dayalı iktisadi yapısı İslâmcıların ilgisini çekmemiş; bunlara dayalı gelişmişlik, fabrikalardaki çalışma koşulları, insanların maneviyatı, gündelik hayatlarındaki kıstırılmışlık dikkatlerini celb etse bile sistem kurgusundaki yerini görememişlerdir.

İslâmcılık hareketi içinde siyasal olarak hangi kampta olursa olsun, fikri bakımdan, mezhep açısından hangi görüşte bulunursa bulunsun, genel olarak tüm İslâmcılarda Batıyı, moderniteyi ve Müslümanların geri kalmalarını özensiz, derinliksiz ve toptancı bir bakış açısıyla değerlendirme tavrı var. İslâmcılar kısa zaman içinde bir an önce Müslümanları ayağa kaldırmayı hesap ettikleri için meseleleri ana başlıkları ile değerlendirip, sorunları genel olarak tespit edip yine temelsiz çareler üretmişlerdir. "Müslümanlar niçin geri kalmıştır?" "Çalışmadıkları, tembellik yaptıkları için." "Batıyı nasıl yakalayabiliriz?" "Çalışarak!"

Şemseddin Günaltay'ın İslâmcılığı

İslâmcı düşünce içinde kendine has bir yeri bulunan Tek Parti CHP'nin "İslâmcı Başbakanı" Şemseddin Günaltay, kaleme aldığı yazılar ve siyasal hayatıyla, Müslümanların bu genel durumunu yansıtması, klasik bir İslâmcı portresi çizmesi bakımından prototiptir.[3]

Günaltay, İslâmcıların tezlerinin hepsini kendi bünyesinde toplamış bunları değerlendirmiş ve tarihi temellerini göstermiştir. Günaltay İslâmcı tezler öne sürerken ne İslâmi manada çalışma, ekonomi gibi konuları çağdaş yapısıyla karşılaştırarak incelemiş ne de Batının iktisadi kültür temelini, moderniteyi kapsamlı bir değerlendir-

2 Osmanlı'da bu şekilde mal biriktirenlerin malları gerektiğinde müsadere edilirdi. Özellikle kul sistemi içindeki yöneticilerin mallarına öldükten sonra otomatikman el konurdu. Sıradan bir Osmanlı'nın kazancı zaten belirlenmişti. Dolayısıyla bizde kapitalizme, Avrupa'daki gibi parlak sokaklara, evlere vesile olacak iktisadi gelişmişlik sistem olarak mümkün değildi. Ahilerin, esnaf teşkilatının komşunun siftahını gözeten tavrının tekrarlandığı romantik anlayış bir kenara bırakılırsa, İslâm coğrafyasında zaman algısı sabah ile yatsı namazları arasına göre düzenlenmişti. Çalışma hayatı ise çok dar bir alana Duha'dan Akşam ezanına kadardır!

3 CHP niçin İslâmcı kökenli bir ismi "Başbakan" yapmıştır? Kuşkusuz 25 yıllık Tek Parti idaresinin uyguladığı yöntemler, dine karşı aldığı tutumlar artık Türkiye'yi de CHP'yi de taşımıyordu. Mutlaka bir "açılım" yapmak, yumuşama gitmek gerekiyordu. Günaltay tam da bu yumuşamayı gerçekleştirecek ılımlı bir isimdi. O, Kemalizm'in anladığı manada çağdaş, aydın bir din adamı, karakter icabı yumuşak bir kişiydi yani yobaz değildi. Dinin şer'i tarafları konusunda iddialı olmaması da tercih sebebiydi: "Günümüzün deyimiyle Şemsettin 'hoca' ortanın sağında bir insandı. Dürüstlüğü, üniversiteden parlamentoya gelmiş olması, ılımlı davranışlarıyla İnönü için paha biçilmez ölçüde -o günler için aranan- Başbakanı idi. (…) Muhalefet kanadı da, Günaltay'a sevecenlikle bakıyordu doğrusu. Geçmişi temizdi." (Arcayürek, 1983, 131)

meye tutmuştur. Müslümanların geri kalmalarına "bir an" önce çözüm bulma gayretinin yol açtığı pragmatizm, acelecilik ve konjonktürel düşünme sıkıntısı tüm İslâmcılarda olduğu gibi Günaltay'da da kendini göstermiştir.

Tarih müktesebatı nedeniyle İslâm'ın ve Müslümanların parçalanmasında etkili olan geçmiş inançları, İran etkisini çok kapsamlı biçimde ele alıp yorumlamıştır. Onun çıkarımlarında Şia ve İslâm öncesi inançlara dönmenin etkisi çok öne çekilmesine rağmen gerçekçi ve hakiki bir değerlendirme tarzı geliştirilmiştir. Tasavvufun temelleri konusundaki temellendirmeleri çok sahih olmasa da farklı etkiler üzerinde yoğunlaşması "saf İslâm" kaygısını anlaşılabilir kılabilecek düzeydedir.

Tek Parti CHP'nin son Başbakanı olan Şemseddin Günaltay, siyasi kişiliğine karşın yazdığı kitaplar ve yazılarla İslâmcılık düşüncesine belli bir istikamet vermese bile İslâmcıların savunduğu görüşlerin hepsine eserlerinde yer vermiş, bunları yoğun bir şekilde savunmuştur. Siyasi kimliğinden hiçbir zaman vazgeçmeyen, ölünceye kadar CHP kadrosu içinde kalan, 1961 sonrasında senatörlük görevine de seçilen Günaltay, CHP'nin uygulamaya koyduğu dini açılımların yürütülmesinde görev almış, dini eğitim ile İlahiyatların açılmasında etkisi olmuş, serbest seçimlerin teşekkül ettiği dönemde görevde bulunmuştur.

Türk Tarih Kurumu'nun kurucu üyeleri arasında da yer alan Günaltay Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçen İslâmcı kuşak içinde en pragmatist, en çağdaş ve en Kemalist olanıdır. Peyami Safa'nın bahsettiği "bir vücutta yaşayan iki Günaltay" yargısına bağlı olarak Başbakanlığı sırasında "Ezanın aslına döndürülmesi" teklifini reddetmesi ve dini alanı kısıtlayan 163. maddeyi yürürlüğe koyması (Altun, 2004, 160 – 163) onun pragmatizmini ve İslâm düşüncesi anlayışını gösterir.

Laiklik ve karma eğitimi savunan Günaltay'ın *Sebilürreşad*'da yazılar yazması ve aldığı eğitim ona "İslâmcı" damgası vurulmasına neden olur. Siyasal ve fikir hayatında hep "çoklu" yönelimlerin içinde olmuş, İttihat Terakki'ye olan yakınlığının fikri yakınlığa dönüşmesi neticesinde Meşrutiyet döneminin genel siyasi ve fikri atmosferinden etkilenerek, Türkçülük ile İslâmcılık arasında bir yere oturmuş; modernite ile İslâm arasında bir sentez kurmuştur.

Türklük Merkezli İslâmcılıktan, Kemalizm Merkezli İslâmcılığa

Günaltay'ın sentezi içinde Türk tarihinin rolü çok baskındır. Günaltay, Osmanlı'nın dolayısıyla Müslümanların geri kalmasında yenilgilerin, Türklerin yenilgilerinin büyük payı olduğunu düşünür. *Sebilürreşad*'da yazdığı ve "en İslâmcı " olduğu dönemde bile İslâm'ın, Müslümanların yükselmelerinin nedeni olarak Türklerin İslâm anlayışını göstermiştir.

Türkler İslâm'ı "saf" halde alıp ona "kendi İslâm öncesi inançlarını eklemedikleri" için Müslümanları yükseltmişler; fakat zamanla bu durumda bozulmalar yaşanmış ve Türklerin de içinde bulunduğu İslâm anlayışı içine kabaca "hurafe-bidat" gibi unsurlar girerek Müslümanlar gerilemeye başlamışlardır.[4]

Erken dönemde Günaltay, Osmanlı'nın geri kalması üzerine kafa yorarken, tarih ilgisi ve eğitimi nedeniyle İttihat Terakki'nin de etkisiyle Türkçülük ile İslâmcılık arasında ve bunların sentezinden oluşan bir düşüncenin üretimini gerçekleştirmiştir. Ziya Gökalp'in formüle ettiği İslâmlaşmak-Türkleşmek-Muasırlaşmak fikri çerçevesinde Günaltay, üçünün bir arada yürütülmesi gerektiğini düşünür. Bu fikri nedeniyle Gökalpçi bir çizgiye bilhassa Cumhuriyet sonrasında oturur ama İslâmcı diye anılmasına neden olacak biçimde merkeze İslâmlaşmayı koyar. Türkleşmek ve Muasırlaşmayı İslâmlaşmaya bağlar. (Ülken, 1998, 395)

Günaltay, Cumhuriyet kurulduktan sonra çizgisini çok da fazla değiştirmemiştir. Bir yanıyla Kemalist olan ve zaman zaman Kemalist tarafı daha ağır basan Günaltay'ın din konusundaki yorumu Takrir-i Sükûn Kanunu sonrasında ortaya çıkan "fiili durum"un etkisindedir.

Kemalist inkılâpların peşi sıra gelmesi karşısında birçok din adamı, âlim ve İslâmcı muhafazakârın takındığı tavır aşağı yukarı Günaltay'ınkine yakındır yani tek boyutlu değil çok yönlüdür: "Cumhuriyet idaresinin bu bakımdan da farklı renk ve ton-

4 İslâmcı hareket içinde "milli" vurguları en baskın isimlerden olan Günaltay, Müslümanların yeniden yükselmesi için, Türk kimliğinin, milli kimliğin öne çıkarılması gerektiğini dile getirir. Millet ve milliyet konularında uzun değerlendirmeler yapan Günaltay, ırk, millet, ümmet gibi konulardaki ayrımları da bu bakımdan yersiz bulur: "Milli birliğimizi uyandıralım. Sanayimizi kalkındıralım. Ticaret evleri açalım. Avrupa'yı ancak ilim ve fende takip edip, sanat, ticaret, ziraat yöntemlerinde takip edelim." (Günaltay, 1998, 184)

daki birçok unsuru Osmanlı modernleşmesinden devraldığı ve sürdürdüğü söylenebilir. Bu sebeple Cumhuriyet idaresine, ideolojisine, inkılâplarına karşı Müslüman muhafazakâr çevrelerin, İslâmî endişe sahiplerinin tek tip bir tavır takındığı yani karşı çıkışının, reddedişinin, muhalefetinin tek tip olduğu şeklinde, nerede ise herkesin; hem Kemalistlerin hem de muhafazakârların paylaştığı bilgi ve kanaat sağlam dayanaklardan yoksun, fakat katılaşmış, mütearife haline gelmiş bir hüküm olarak durmaktadır." (Kara, 2008, 183) Fakat İslâmcılar ne derece farklı ve çok yönlü bir muhalefet içinde olsalar da Günaltay'ın bizzat Mustafa Kemal'in emriyle CHP'nin İstanbul teşkilatını kurması izah edilemeyecek kadar "uyum" sağladığını gösterir. (Çetinkaya, 1998, 438) Tezleriyle Meşrutiyet döneminde, siyasetiyle erken Cumhuriyet'te kalmış bir İslâmcılığa sahiptir Günaltay. Onun medreseli olması ve Meşrutiyet'te İslâmcı görüşleri savunması Başbakan olduğunda İslâmcılar tarafından büyük umutlar beslenmesine neden olmuştur. (Tunaya, 2003, 179)

Eşref Edip

Eşref Edip, Günaltay'ın bizzat Mustafa Kemal'in emriyle CHP'nin İstanbul teşkilatını kurması izah edilemeyecek kadar "uyum" sağladığını gösterir. (Çetinkaya, 1998, 438) Tezleriyle Meşrutiyet döneminde, siyasetiyle erken Cumhuriyet'te kalmış bir İslâmcılığa sahiptir Günaltay. Onun medreseli olması ve Meşrutiyet'te İslâmcı görüşleri savunması Başbakan olduğunda İslâmcılar tarafından büyük umutlar beslenmesine neden olmuştur. (Tunaya, 2003, 179)

Eşref Edip'e göre, Tek Parti'nin "şahin kanadı" ve masonlar, Başbakan olarak seçilen Günaltay'ın "günden güne eriyip sönmekte olan, kolu kanadı kırılmış bulunan manevi varlığı esaretten kurtaracak, canlandıracak, tazelendirecek" bir hükümet kuracağı endişesindedirler. Fakat hükümet programı ve kabinenin açıklanmasından sonra bu kesimin seslerinin kesilmesini biraz da hayıflanarak ve kızarak anlatır, Eşref Edip. (Eşref Edip, 1949, 57) Cumhurbaşkanı İnönü'nün ve Şemseddin Günaltay'ın mason olmamasının karşı tarafın endişesini artırdığını yazan Eşref Edip, hükümet programının laiklik maddesi[5] ve Nihat Erim, Tahsin Banguoğlu ve Cemil Barlas'ın kabineye girmesinden sonra Tek Parti'nin şahinlerinin derin bir nefes aldıklarını belirtir.

Eşref Edip, Günaltay hükümetinin programında yer alan laiklik maddesinin bu derece sert yazılması karşısında şaşkınlığını gizleyemezken, yakından tanıdığı Günaltay'ın bu meselenin üstesinden geleceğini düşünür çünkü ona göre Başbakan "yaman bir siyaset pehlivanı"dır. Eşref Edip yine de uyarısını yapmaktan geri durmaz: "Bize gelince, biz üstadımızın şahsî kanaat ve imanına, şahsî fazilet ve dindarlığına itimat etmekle beraber, Halk Partisinin dini inkişafa karşı koyduğu mâniaları, köstekleri bertaraf edecek, din hürriyetini, vicdan hürriyetini hakiki surette temin edecek tedbir ve kararlar alırsa elbette kendisini takdir ve teşekkürle karşılayacağız. Aksi takdirde, Halk Partisi'nin öteden beri takib ettiği din üzerindeki baskı siyasetini bertaraf etmekte ihmal ve aciz gösterirse tenkidden geri durmıyacağımız da tabiidir." (Eşref Edip, 1949, 59)

Başbakan Şemseddin Günaltay'ın üzerindeki yük çok ağır gözüküyor. Çünkü onun geçmişi, eğitimi ve manevi yönünü göz önüne alan herkes Tek Parti'nin uyguladığı sert politikaların yumuşatılması için gözünü ona dikmiş, belirgin bir dini politika beklemektedir. *Sebilürreşad*'a bir mektup gönderen bir mektup, Darüşşafaka avukatının duyguları, insanların gözünde "bütün gençliğin manevi babası" durumuna gelen Başvekil Günaltay'dan din derslerinde önemli atılımlar beklemektedir. (Sündüs, 1949, 325)

Sebilürreşad, Akif ve Günaltay'ın İcraatları

Eşref Edip ve dönemin İslâmcı-muhafazakâr kesimleri tutumu ne olursa olsun Şemseddin Günaltay'dan çok olumlu adımlar atmasını istemektedirler; sadece geçmişi nedeniyle değil, onu çok yakından tanıdıkları hatta Akif gibi bir insanın kendisine "Benim Şemseddinim" nişanını taktığı için.

Eşref Edip, Akif, Günaltay *Sebilürreşad*'ın Osmanlı döneminde aynı zamanda kader ortaklığı yapmışlardır. Günaltay'ın Akif'in iltifatına mazhar

5 Hükümet programındaki laiklik vurgusunun hurafelere dayandırılması Şemseddin Günaltay'ın ihtisas sahasına girerken, onun Kemalizm'in İslâm anlayışında büyük yeri olan hurafe söylemli İslâmcılığının bir göstergesidir: "Bilhassa din perdesi altında bu milleti asırlar boyunca uyuşturmuş olan hurafelerin yeni baştan belirmesine asla meydan vermeyeceğiz. Dinin siyasete ve şahsi menfaatlere âlet edilmesine de müsamaha etmiyeceğiz." (Eşref Edip, 1949, 57) Kemalizm'in dilinde hurafe İslâm için kullanılır. Günaltay'ın kastettiği hurafe ile Kemalizm'in anladığı hurafe aynı olmasa bile Başbakan bu durumu sineye çekmiş görünüyor!

olduğu olay bu yıllara dayanır. Talat Paşa'nın sadaretinde din üzerine saldırılar artınca *Sebilürreşad* buna karşı tepkisini ortaya koymuştur. Bunun üzerine Talat Paşa, onları makamına çağırır. Karşılıklı sıkıntılar dile getirildikten sonra Paşa muhatap olduğu Akif'e "Tahammül ediniz Akif'ciğim, tahammül ediniz. İnşallah bu sıkıntılı günler geçince herşeyler yoluna girecek, sizin yüksek emelleriniz de husûl bulacaktır." der.[6] İşte iltifat o zaman gelir Akif'ten:"Şemseddin'in göğsüne 'Benim Şemsettinim" nişanını takar. (Eşref Edip, 1950, 19)

Eşref Edip ve İslâmcılar her ne kadar onun kabinesindeki Tahsin Banguoğlu'nu Tek Parti idaresinin klasik bir vekili olarak görüyor bunda bir zaaf olduğunu dile getiriyorlarsa da, anlatılanlara göre hem Banguoğlu hem de Başvekil dini tedrisat için ellerinden geleni yapmışlardır. Bu dönemde dini tedrisatın başlar başlamasına ama devlette bu konuda hiçbir temel olmadığı için sıkıntı çok büyüktür. Çünkü bu konuda elde hiçbir ders kitabı bulunmamaktadır. Banguoğlu ders kitabı yazımını Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki'ye iletir; hoca kabul eder. Fakat Fuat Köprülü, Aksekili'yi kitapları yazmaması konusunda sıkıştırır: "Hoca yazma! Biz sana ferve - i beyzayı giydireceğiz, demiş, Şemseddin Bey ona göründü ve kitaplar geldi. Çok güzel kitaplardı. Bastırıp dağıttırdık." (Banguoğlu, 1984, 99-100) Buna göre Banguoğlu ve Günaltay dini tedris konusunda epey çaba sarfetmişlerdir.

Günaltay'ın Şeriat'a Yaklaşımı: Laik İslâmcılık Mümkün mü?

Şemseddin Günaltay'ın Başvekilliğinden İslâmcıların beklentisi büyük olmuştur.[7] Fakat onun "modernist İslâmcılığı", "Türkçü İslâmcılığı" bir nebze tolere edilse bile, Kemalist Tek Parti idaresindeki görevleri nedeniyle belirli bir mesafe her zaman gözetilmiştir. Günaltay'ın İslâmcılık ile ilgili fikirleri kadar siyasi hayatı İslâmcılığa büyük katkı sağlar, İslâmcılık hareketinin farklı yönelimleri konusunda net kanaatler oluşmasını sağlarken, onun bilhassa Türkçülükle yakın ilgisi, Ziya Gökalp'e olan yatkınlığı ve Kemalizm'in İslâm anlayışıyla paralel görüşler bildirmesi İslâmcılığın farklı versiyonları açısından önemlidir.

Siyasi görüşleri, siyasi duruşuyla birlikte İslâmcı fikirlerinin örtüştüğü metinlere her zaman tesadüf edilmeyen Günaltay'ın gazetelere yansıyan ifadeleri İslâmcılıkla ilgili yaklaşımlarını, İslâm algısını daha net gösterir. Eşref Edip'in şiddetli eleştirisine maruz kalan bir demecinde Başvekil, İslâm'ın "şeriat" kısmının, devlete ait uygulamalarının tarihsel olduğuna vurgu yapar. Günaltay'ın yaklaşımı aslında İslâmcıların katılmadığı, Cumhuriyet idaresinin hafızasındaki din tanımını, laiklik tanımını tam olarak karşılar niteliktedir: "İslâm dini Peygamberimizin Mekke'de bulunduğu sırada yaptığı ahlaki telkinlerden ve bu olgunluğa varmanın bir vasıtası diye tavsiye edilen vazifelerden ve ibadetlerden mürekkeptir. Medine'de bir devlet kurduktan sonra başvurulan şeriat kaidelerinin mahiyeti, o zamanki mahallî şartların icabının yerine getirilmesinden ibarettir. Bu kaideler bin küsur yıl sonra başka başka muhit şartları içinde yaşayan milletlerin hayatına esas olamaz. (Vatan)" (Eşref Edip, 1949, 226-227) Eşref Edip tanıdığı bildiği bu Günaltay portresini çok sert şekilde eleştirir, İslâm'ın, İslâmi kaidelerin bin dört yüz sene evvelde kalmadığını, diri, canlı olduğunu delilleriyle ispatlamaya çalışır.

En baştan söyleyelim: Şemseddin Günaltay'ın İslâm'ın şer'i ve devlet ile ilgili kaidelerinin Medine döneminde kaldığını söylemesi, onun genel İslâmcılık fikirleriyle yani hurafe, bidat, Müslümanların geri kalması ve en nihayetinde "gerçek İslâm" ile Müslümanların ayrı olduğu görüşlerine aykırıdır.

Gerçek İslâm ile Müslümanların tamamen birbirinden ayrı olduğunu dile getiren, Müslümanların bugün saf İslâm'ı yaşamadığını, aradaki asırlar boyunca hurafe ve bidatları din anlayışına eklediklerini savunan ve "Asr-ı Saadet din anlayışına dönmeyi" teklif eden fikir adamı Günaltay ile İslâm'ı bir medeniyet olarak yükselten şeri kaidelerin Medine döneminde kaldığını ve bugüne getirilemeyeceğini savunan siyasetçi Günaltay'ın sözleri birbirine zıttır. Günaltay kendi siyasal meşruiyetini sağlama almak adına bu demeci verirken

6 İslâmcıların Meşrutiyet sonrasında ve Cumhuriyet döneminde inkılaplar karşısında gösterdikleri çok yönlü tavrın altında hep bu beklenti, "bir gün" işlerin yoluna gireceği, yanlıştan dönüleceği ve yüksek emellerinin husule geleceği beklentisi vardır. Bu beklenti Türkiye'de İslâmcılık düşüncesi'nin bugününde bile gücünü yitirmemiş hala etkili bir söylem ve psikolojik motivasyon unsurudur.

7 "Muhterem üstad Günaltay son bir ümit yıldızıdır. Kim bilir belki de artık milletin taksiratı dolmuş, yirmibeş senenin günahlarile kararmış olan bu dalâlet devri, tarihin cehennemi gayyalarına gömülmek zamanı gelmiştir." (Eşref Edip, 2005, 133)

samimiyeti konusunda tereddütler doğurmuştur. Fakat bu kimliğiyle zaten Kemalist din anlayışının da bir temsilcisi, sözcüsü durumundadır.

Türkiye'de Cumhuriyet idaresi İslâmcıları iki yönden "kullanmıştır." İlk olarak Paşalar İstiklal Harbi verilirken hilafeti merkeze alarak, İslâmcıları aktif biçimde harbin içine çekip kurtuluşu İslâmi kimliğe büründürerek millet nezdinde meşrulaştırmışlardır. İkinci olarak Kemalistler bu sefer hilafetin kaldırılması dâhil[8], inkılâpların gerekçelerini, İslâmi bir temele dayandırırken, Meşrutiyet dönemi İslâmcılığının genel ifadelerini referans gösterir. Kemalizm din algısını, çağdaşlık ile İslâm arasındaki irtibatı İslâmcıların fikirleri üzerinden kurar. Bilhassa "din ayrı Müslüman ayrı", "gerçek İslâm" ve "hurafe-bidat" gibi meselelerde Kemalizm şeklen İslâmcıların tezlerini dikkate alırken, onların içeriğini boşaltır ve oraya kendi söylemini yerleştirir.

Şemseddin Günaltay'ın eserlerinde dikkat çeken temaların hepsi Cumhuriyet idaresinin görüşleriyle örtüşür, bu açıdan Günaltay Kemalizm'in görüşlerinin, uygulamalarının alt yapısını oluşturan fikirleri barındırır; zaten Ziya Gökalp ilgisi de bir açıdan buna özgüdür.

Türkler, İranlılar ve Hurafeler

Şemseddin Günaltay'ın İslâmcılık hareketine fikri olarak katkıları, İslâmcı görüşe katkıları çok da geniş kapsamlı, çok yönlü değildir. Onda yalnızca "hurafeler, tasavvufun menşei, geri kalmanın cahillikle bağlantısı, iktisat konuları" vardır. Bunlar da aslında bir bakıma "gerçek İslâm ile yaşanan Müslümanlık" arasındaki ayrıma dayanır. Zaten İslâm ile Müslümanların yaşadıkları arasındaki farklılığın en büyük nedeni ise Asr-ı Saadet'ten bu zamana gelirken, dine, din anlayışına yapılan eklemelerdir. Günaltay, hurafelerden en uzak millet olarak Türkleri görür. Türkler bu vasıfları nedeniyle zaten Müslümanları medeniyet olarak yükseltmiş, yüceltmişlerdir. Günaltay Asr-ı Saadet'in saf halini, Türklerle özdeşleştirir ve buradan fikirlerinin merkezine oturan hurafe mevzuuna geçer.

Maziden Atiye ismini verdiği kitap bütün olarak Türkler üzerine yazılmıştır. Türklerin İslâm öncesi kaynaklarına vurgular yapan kitap, Türk isminin farklı versiyonlarını da ele alır. Türklerin Asyatik kökenlerinden Anadolu'ya geçişleri ve bu esnada İslâm ile müşerref olmaları uzun uzun anlatılırken esasen Türklerin ırki kökenlerinden ziyade, ırki kökenlerini korumalarına rağmen kültürlerini İslâm'a taşımamaları vurgusu önem kazanır. Türkler bu bakımdan İslâm içerisinde ayrı ve müstesna bir yere sahiptir.

Kitap boyunca kültürel ve etnik karakter bakımından Türklerin meziyetleri yine bir Türkçü gibi sunulurken, Türklerle İslâm arasındaki "doğrudan ve doğal" bağlantı sürekli vurgulanır, İslâm'ın Türkler nezdindeki uyumu ile diğer dinlerin gelip geçiciliği bilhassa önem kazanır: "Türkler, İslâm dinini Asr-ı Saadet'teki sadeliği ile kabul etmişlerdi. İslâmiyet Türk'ün ruhuna uymuş ve kalbini büyülemişti. Türk, 'İslâm Şeriat'ında milli duygularını coşturan ilkeler ve örflerini teyid eden deliller bulmuştu. Türk'ün ruhunda, bölgesinin telkin ve sosyal hayatının teyid ettiği bir ulu Tanrı inancı yaşıyordu. Milli duygularını coşturan ilkeler ve örflerini teyid eden deliller bulmuştu. Türk'ün ruhunda, bölgesinin telkin ve sosyal hayatının teyid ettiği bir ulu Tanrı inancı yaşıyordu. Yüce Kur'ân da, bir tek olan Allah'a davet ediyordu. Türk'ün ruhu birlik, beraberlik ve dostluk esaslarına dayanıyordu. İslâmiyet de aynı şeyleri emrediyordu. Türk, toplumsal yaşam tarzını benimsemişti. İslâmiyet de sosyal ve siyasi birlik esasını telkin ediyordu." (Günaltay, 2003, 108)

Günaltay, İslâm'ın, İslâm anlayışının hurafelerle dolması karşısında büyük bir direnç gösterir ama tepkisini sadece dinin aslının bozulmasına değil; bu hurafelerin başka milletler tarafından Müslümanların arasına sokulması bir tarafa "Türklerin de milli kimliklerini" bozduğuna vurgu yapar. Yani diğer Müslümanlar, eski geleneklerini devam ettiren bilhassa İranlılar Türklerin de karakterini ve yapısını bozmuştur. İşte İslâm üzerine kafa yoran, dinin ve Müslümanların Batı karşısında geri kalmasını araştıran Şemseddin Günaltay bu fikirleriyle İslâmcı olarak anılırken, hurafelerin Türk ruhunu zedelemesine yaptığı vurguyla da Türkçü olarak nitelendirilir.

O, etnik kimlik yapısında kültürle birlikte ırkî karakterlerin de üzerinde durur. Yani sadece Türklere özgü kültürü değerlendirmez bu açıdan Osmanlı İslâmcılarının genelinin belirginleştirdiği gibi Türklüğü soy bağıyla özdeşleştirirler. Bu yüzden yazarda belirgin bir Türkçülük vurgusu

8 Hilafetin kaldırılmasının haklılığını savunan konuşmayı Meclis'te İslâmcı Seyyid Bey yapmıştır!

vardır; bu vurgu o derecedir ki hurafe ile Türkü yanyana bile getirmekten imtina eder: "Türklerin İslâm dinine sokacak köhne hurafeleri yoktu. Türk o zamana kadar yüksek yaylalarında ruhunun tapınma ihtiyacını yaşadığı bölgenin telkinleriyle gidermişti. Bu telkinlerin derinliklerinde gizliden gizliye tevhid kıvılcımları parıldıyordu. (…) Türk ruhu, hurafelerle dolu bir inançla uyuşamamıştı. Bu ruh, akıla ve sadeliğe aşıktı. Arzulanan bu özellikleri Asr – ı Saadet'e mahsus olan İslâmiyette bulunca ona yapışmış, saf ve hurafelerden uzak olan Müslümanlık, Türk'ün artık vazgeçemeyeceği dini olmuştur. (…) Hurafelerin günbegün İslâm kisvesine bürünerek Türklerin ruhuna ve hayatına hakim olması, milli karakteri kuşatarak ırkî asaleti tehlikeye düşürmüştür." (Günaltay, 2003, 111)

Şemseddin Günaltay, Türklerin kurucu unsur olarak Anadolu'nun İslâmlaşması döneminde dünya sathında kurdukları yapıya, Osmanlı'ya ek olarak Şia ve Haçlılarla mücadelesini örnek gösterir. Dolayısıyla Müslümanların en güçlü oldukları dönemlerin oluşumu ve yürütücüsü Türklere bağlıdır. Belki onun katkısını sadece bu övgü ve tespitlerde aramanın ötesine geçerek, geri kalmada, Müslümanların Batı karşısındaki yenilgisinde Türklerin etkisini değerlendirmesine bakmak gerekir. Günaltay hiç tereddüt etmeden ve aslında komplekse düşmeden gerilemenin Türklere de bağlı olduğunu vurgular. Şemseddin Günaltay düşüncesinin özünü oluşturan, Müslümanların geri kalması konusundaki tek temel vurgusu olan hurafeler, Türkleri de etkilemiştir. İslâm masum, suçlu Müslümanlar yani eski dinlerinden kopamayan kimselerdir. Türkler masum, suçlu, Türklerin de saf inançlarına ve ırki unsurlarına eski itikatlarını, hurafe ve bidat olarak yerleştiren milletlerdir.

İslâmcılığa Katkıları

1. Gerilemenin Nedeni, Hurafeler ve Tasavvuf

Modern dönemde birçok kavramın olduğu gibi hurafe kavramının da aslı, esası değişmiş, modernizmin kendine özgü karakteri icabı, geleneksel olana karşı, onu etkisizleştirme, tarih dışına itmeye matuf yeni ve ideolojik anlamlar kazanmıştır. Hurafeler inançla ilgilidir: "Biri sahih itikatların zaman içerisinde bozularak, değişerek, tahrife uğrayarak aslından uzaklaşmaları ve tanınmaz hale gelmeleri; ikincisi de bâtıl dinlerde ve kültürlerdeki inançların, mitolojik unsurların, efsanevî hikayelerin hak dinin inanç ve kültür dünyasına bir şekilde girmesi ve yerleşmesidir." (Kara, 1998, 33)

Bu, hurafenin normal olarak, dini ve sosyal muhtevaya uygun tanımıdır. Fakat modernizmin "kural tanımaz" ve aşırı benlik içeren kurgusu içinde hurafeler artık tamamen ideolojinin bir unsuru haline gelmiş; "modernleşmenin önüne geçebilecek her türlü dini, ananevi, gündelik hayata dayalı" unsuru kötüleyen ve onu tasfiye eden bir güce dönüşmüştür.

Hurafeler sadece dine sonradan yerleştirilen İslâm dışı hususları değil, dinin kendinden olan, Müslümanlara has davranış kalıplarını da içine alacak derecede genişletilmiş ve bir güç olarak kullanılmaya başlamıştır. Şemseddin Günaltay'ın hurafeler üzerine bina ettiği İslâmcılık fikirleri Müslümanların gelişmesi, Batı karşısında bir güç olmasını hedeflerken aynı zamanda bir takım geleneksel fikirlerin ortadan kaldırılması, etkisinin zayıflatılmasını da amaçlar.

Günaltay hurafelere vurgu yaparken çoğunlukla bu hurafelerin kökenlerine, ve siyasi olarak İran etkisine yoğunlaşır. Hurafelerin nitelikleri, neler olduğu, hangi etkilerde bulunduğu gibi konularda çok detaylı bir inceleme yapmayan Günaltay için asıl olan hurafelerin İslâm dünyasına ettikleridir. Günaltay, hurafelerin yanına tasavvufu da ekler ve tarikatların yine modern bakış açısından miskinliğe, tembelliğe iten doktrinlerini, ritüellerini ele alır.

Geçmişte her biri bir medeniyet timsali olan İslâm beldeleri, günümüzde iç sıkıcı bir harabe halini almış[9], kahraman Müslümanların torunları bugün sefalet içinde, tembelliğe yuvarlanmışlardır. Bu genel izah, onun hurafe konusunu ele aldığı yazılarında mihverdir. Ondan sonra Müslümanların halini ele alan yazar, yine hurafelerin devreye girmesiyle bozulma dönemini aktarır. Bu sebeple tarihçi olmanın verdiği müktesebat ile cahiliye Arap toplumu üzerinde geniş gözlemler yapan Günaltay, İslâm'ın gelmesiyle birlikte insanların artık hem cehaletten hem de hurafelerden arınmasını anlatır.

İslâm'ın herkesin anlayacağı kadar sade ve ulvî bir din olduğunun altını çizen Günaltay, dinin

9 Şemseddin Günaltay'ın özellikle İslâm beldelerinin halini anlatırken, sokaklardan, evlerden örnekler vermesi Akif'in medeniyet yaklaşımına çok benzer. Akif de gelişmişliği, evlerin, yolların haline, temizliğine göre değerlendirir.

ulûhiyet itikadının herkesin anlayabileceği düzeyde olduğunu fakat en önemlisi insanların İslâm'daki adalet ve hakikat esasları nedeniyle eski din ve geleneklerine yani hurafelerine dönme ihtiyacı hissetmediklerini anlatır. (Günaltay, 1997, 31, 50)

Akif'te görülen benzer yaklaşımlar, Said Halim Paşa'da daha net ve vurucudur. Paşa Müslümanların İslâm'ı bir türlü içlerine sindiremediklerini, çok kısa zaman içinde tekrar eski geleneklerine döndüklerini ifade eder. Müslüman zümre içinde sadece Türklerin eski kimliklerini tamamen terk edip İslâm'ı özümsediklerinin altını çizerken, *Sebilürreşad* yazarları arasındaki uyumu da sergilemiş olur.[10]

SEBİLÜRREŞAD

SAYI: 164 CİLT: VII 6 KURUŞ

Şer Tanrısı

Kur'anın üslûp ve ibareleri

İslâm ve Medeniyet

BABİ-BAHAİ MEZHEBİ

Garpta İslama doğru bir uyanış

Hâdiseler

Cehennemin ebediyeti meselesi - Yahudi hükümetinin müdafiliği

Yezidilerin itikat ettikleri Şer Tanrısı timsali Melek Tavus

(Yazısı Geçen Nüshada)

Şemseddin Günaltay diğer *Sebilürreşad* yazarları gibi hurafe anlayışını İsmail Kara'nın verdiği tanımın bir adım ötesine taşırlar ve eski gelenek ve yaşayıştan taşıma yerine kavimlerin "eski inançlarına döndükleri" ibaresini kullanırlar. Dolayısıyla aslında kastettikleri "dinden yüz çevirme" olduğu halde daha yumuşak bir ibare olarak hurafe kavramını kullanırlar. Günaltay hurafe, içtihat, Asr – ı Saadet'in örnek hayatını aynı paragraf hatta cümleler içinde kullanarak, o dönemi yüksek bir yere taşır. Asr – ı Saadet'ten güzel örnekleri, adaletin uygulanmasını, kadınların özgürlüğünü, şiir ve müzik gibi ruhu besleyen gıdaların yasaklanmadığını, her konuda cihadın uygulandığını, haksızlık ve zulmün hemen cezalandırıldığını, yöneticilerin hediye almadığını, selamlaşmanın, güzel ahlakın yaygınlığını, Müslümanların birbirlerini sevip saydığını vs. anlatan Günaltay, bu hasletlerin zamanla ortadan kaybolduğunu anlatır.

Örnek dönem, hurafelerden arınmış "saf İslâm"ın yaşandığı dönemdir: "Daha İslâm'ın ilk asrında anlamsız gelenekler, riyakâr mürşidler ve körü körüne taassup içerisinde olanlar henüz görülmüyordu. Herkes Kur'ân ayetlerine ve sahih hadislere uygun hareket etme gayreti içerisinde idi. Çözülmesi gereken meseleler, ümmetin ileri gelenlerinin içtihatlarıyla neticeye bağlanıyordu. Düşünce özgürlüğü son derece serbest idi. Bu özgürlüğü engelleme veya sınırlama gibi herhangi bir durum söz konusu değildi. Dünya hayatına ait olup da yapılmasında sakınca görülmeyen işlere din adına hiç kimse müdahale etmezdi." (Günaltay, 1997, 57)

Bir paragraf içinde çağdaş İslâm düşüncesinin de sık sık atıf yaptığı Kur'ân ve Sünnet'e dönme teması, din ile dünya işleri arasındaki bağlantının sınırları ile halifelerin dünyadan çekilmesinden sonra din önderlerinin devreye girmesi sonucu bozulmanın, cehaletin, hurafelerin ortaya çıkışı anlatılır. Bu dönem Hz. Osman'ın vefat etmesiyle sona ermiştir yani Dört Halife Dönemi bile sona ermeden! Hatta bunu bir adım öteye götürür ve Hz. Osman dönemini bile şaibe altında bırakarak Peygamberimiz ile ilk iki halifenin idaresini örnek gösterir. Çünkü Günaltay hurafelerin İslâm dünyasına girişini Şia yani İranlıların etkilerine bağlar.

Şemseddin Günaltay hurafelerin İslâm âlemine girişini Abdullah İbn Sebe'nin faaliyetlerinden başlatır. Onun münafıklıkları ve tefrika girişimleri, dini baltalama çabaları eski geleneklerin devam etmesi çabasıyla irtibatlıdır. (Günaltay, 1997, 88-92) Günaltay *Hurafattan Hakikate* kitabının büyük bölümünü İranlılar üzerine ayırır. "İslâm Birliğini Sarsan İhtiraslar (İslâmiyet ve İran) bölümünde İran etkisinin tüm özelliklerini açıklar. Müslümanlar arasındaki savaşların, katliamların, bölünmelerin, hurafelerin büyük çoğunluğu İranlıların Müslüman dünyasına girmesinden sonra oluşmuştur.[11]

10 Paşa'nın şu sözleri sanki Günaltay'ın ağzından çıkmış gibidir: "Müslümanlığı kabul eden milletler arasında, İslâm'ın esaslarını en iyi anlayan ve en güzel şekilde tatbik eden Türkler oldu. Bu da onlara büyük bir devlet kurarak, İslâm'a, bütün öteki Müslüman milletlerden daha fazla hizmet etme imkanı verdi. (…) hem son derece çeşitli ırklarla dolu olan bu muhitin, hem de İran ve Arap muhitlerinin tesirleri altında kaldılar. Bu tesirlerle hiç farkına varmaksızın Müslümanlıktan uzaklaşmaya başladılar. Sonunda ötekiler gibi gerilediler. Fakat ötekilerden farklı olarak istiklallerini korumayı başardılar." (Said Halim Paşa, 156, 203)

11 Günaltay, İranlıları ve İslâm'a hurafeleri sokan diğer ırkları sert bir eleştiriye tabi tutmasına rağmen, tekfire karşıdır.

Günaltay bu konuda son derece serttir. O sadece İranlıların değil diğer kültürlerin girişini de hurafelerin sebebi sayar: "Şunu iddia edebiliriz ki, İran kültürünün Müslümanlar üzerinde etkisi olmasaydı, Müslümanlığa bu kadar çok hurafe girmiş olmayacaktı. İslâm, sade ve hürriyetperver bir din olmasına rağmen baskıcı bir yönetimle idare olunan İran bölgesinde, asaletini kaybetmiştir. İran, Yunan, Roma ve Mısır kültürleri İslâm'a girdikten sonra dinin sadeliği tamamıyla ortadan kalkmış, farklı bir şekil almıştır. İslâm devleti tarafından fethedilen İran beldelerindeki insanlar, eski dini inançlarını unutamamışlar ve İslâm'a o inançlarını taşıyarak girmişlerdi. Daha sonra bunlara eski Hind ve Yunan felsefesi de eklenmiştir. Musevilerden İslâm dinini kabul edenler ise, Kitab-ı Mukaddes'in hurafelerini İslâmiyete sokmayı kutsal bir vazife olarak gördüler." (Günaltay, 1997, 93) Günaltay, Kuhistan halkının Hz. Ali'ye ulûhiyet atfetmesinden, Bâtınilere, İsmaililerden, Buda ve Hind tesirlerine kadar birçok hususu derinliğine işler.

Geleneksel İslâm anlayışındaki takva ve ibadet gibi temel hususları insanları hayattan, siyasetten soğutmaya yönelik olduğu gibi iddialarda bulunan Günaltay, bütün bunların şeyhlik, mürşitlik gibi müesseselerin yanında uydurma hadislere bağlı olduğu kanaatindedir.[12] Şemseddin Günaltay'ın bu tespitleri, İslâm tarihiyle ilgili olarak geliştirdiği bu görüşleri tespit mahiyetinde bile İslâmcılık hareketinin genel fikriyatını verir. Hatta bu hurafelerin, tarikatlarda insanları tembelliğe götürdüğü savunulan görüşlerin kökeni olarak Hind felsefesinin gösterilmesi, tasavvufun büyük oranda bu felsefenin etkisinde geliştiğinin dile getirilmesi, Türklerin Anadolu'da yükselmesinin de ancak bu hurafelerden kurtuluşa bağlı olduğunu belirtmesi bile (Günaltay, 1997, 222, 278) İslâmcılık çerçevesinde değerlendirilebilecek, geleneğe tamamıyla modernite cephesinden bakılan fikirlerdir.

2. Hurafeler Eğitim ile Aşılır

Şemseddin Günaltay içinde bulunduğu İslâmcı gelenekte çok yaygın olduğu üzere Müslümanların geri kalmasının, hurafe anlayışının, tekrar eski şaşalı gelişmiş medeniyetin ancak cahilliğin aşılarak yani eğitimin gelişmesiyle mümkün olduğu kanaatindedir.

Medreseler eskiden iyi eğitim verirken şimdi çağa uymayan, çağın gerisinde kalan ve dolayısıyla milleti aydınlatacağı yere onları daha çok safsataya, cehle ve hurafelere iten bir yapıya bürünmüştür. Medreseler geçmişte çok büyük bir ilim geleneği oluşturmuş, hem fen ilimlerinde hem de İslâmi ilimlerde önemli bir eğitim merkezi olmuş, hatta Avrupa'nın bugünkü ilminin kaynağı haline gelmişken, Osmanlı Kanuni döneminde Avrupa'da akından akına koşarken medreseler ona eşlik etmiş, tıp, matematik, felsefe, fıkıh, kelam, hadis, tefsirde ışığını Batıya iletmişken bugün "tembellik yurdu" halini almıştır. Günaltay, Batıda ilim tedris eden okumuşlara da olumlu bakmaz ve iyi eğitim alan medreselilerin halkın dilini daha iyi konuşacağını söyler. (Günaltay, 1998, 151-163)

İslâmcılık modern bir hareket olduğunu bu yönüyle yani "halkı eğitme" misyonuyla da gösterir. Bu açıdan camilerdeki vaazların çağın çok gerisinde olduğu halkı aydınlatmak bir tarafa uydurma hadislerle, hurafelerle milleti uyuşturduğu, tembelliğe ittiği fikrindedir. (Günaltay, 1997, 267-275, 314) Âlim kılığındaki cahillerin önüne geçmek, millete din adına hikâye anlatanları engellemek için onun teklifi "her köye Aydın Din Adamı" göndermektir. Günaltay eğitimi gerçekten önemli bir mesele olarak almış, bunu kendine de dert edinmiştir. ***Zulmetten Nura*** kitabının önemli bir bölümünü, eğitime, her yönüyle eğitime ayırır. Öyle ki öğrencilerin modern anlamda psikolojilerinden, sınıf idaresine kadar eğitimin her yönünü anlatır.

3. Kader-Kaza-Tevekkül Anlayışı Yanlış

Şemseddin Günaltay, Müslümanların Asr-ı Saadet'ten sonra İslâm'ın gerektirdiği akıl, ilim ve bireysel düşünebilme yeteneğinin ortadan kalktığını tekke ve tarikatların, "bir lokma bir hırka" anlayışının gereği tembelliğe bir de kaza, kader ve tevekkül kavramlarının "yanlış yorumlanarak" eklendiğini belirtir.

İslâmcılık düşüncesinin Meşrutiyet dönemine önemli etkilerde bulunan Afgani – Abduh cena-

Müslümanların meselelerinin biraz da bu dönemde ortaya çıkan tekfir anlayışı olduğunu vurgulayarak tekfire olumlu bakmaz.

12 Günaltay tekkelerin sonradan bozulduğu kanaatindedir: "Tekkeler vaktiyle hassas ruhlar, faziletli beyinler, ateşli kalpler, temiz ahlaklı insanlar yetiştirmek, millette içtimai bir hayat uyandırmak, toplumun irşadına hizmet etmek gibi belirli ve feyizli gayeler gözetilerek kurulmuşlardı. Bu gayelerin sonradan unutulmuş olması cidden üzüntüye değer. O tarikler çığırından çıkarıldı." (Günaltay, 1998, 164)

hından Abduh'un özellikle kaza ve kader mevzularını son derece çağdaş biçimde yorumlaması, İslâmcıların onu referans almasıyla, kader ve tevekkül konuları gerilemenin nedeni olarak gösterilmiştir.

Günaltay'ın meseleleri ele alırken kullandığı önemli bir yöntemi var. Kader, kaza ve tevekkül gibi konuları savunmacı bir anlayışla geri kalmanın faili olarak gösterirken aynı zamanda ilkin bu mevzuların ilmi karşılıklarını hem Batılı hem de İslâmi yönden ortaya koyar. Bununla ilgili olarak fatalizmi anlatan Günaltay İslâm düşüncesindeki kaderi ele alan ekolleri de sıraladıktan, onların tezlerini aktardıktan sonra Asr – ı Saadet'ten bu yana kader ve tevekkülün geçirdiği evreyi hızlıca, temel fikrinin dayanağı olarak görür.[13]

Günaltay, bu meselelerde yine "toptancı" yaklaşımdan geri durmaz, meseleyi sadece çağdaşlaşmak cephesinden ele alır ve mutlak ilerlemeye göre değerlendirir.[14] Şu alıntı yazarın bu konudaki fikirleri ve kuvvetli vurguları önemlidir: "Tevekkül ve kadere iman konuları, yanlış tefsirlerle çığırından çıkartılmış, düzeltilmesi güç bir durum almıştır. İslâm'daki konumları bu tefsirlerle hiç de uygun değildir. Kader mes'elesini halka yanlış bir surette anlatarak İslâm milletini tembellikten sefalete, sefaletten yok olmaya sevk eden cahiller, tevekkülü de zillet ve hakarete katlanmak manasında anlamışlardır.[15] Zillete katlanmak tevekkül değil acizliktir. İslâm dininde tevekkül şartı, ilahi sünnete ve tabiat kanunlarının gereklerine uygun hareket ve her türlü sebebe giriştikten sonra olacakları beklemek demektir. Yoksa acizlikle ve tam bir hakirlikle her şeye katlanmak değildir! Kadere iman farzdır. Fakat 'ne yapalım kader böyle imiş!' sözü, bir şey hakkında insanın her türlü tedbir bittikten sonra yani ancak bir emr-i vaki karşısında söylenmelidir. Çünkü İslâm'da kaderi inkâr etmek, küfür olduğu gibi zorlama derecesinde kadere itimat etmek de küfürdür. Hastası olan bir adam, kaderinde yaşamak varsa yaşar, yoksa ölür diye hastayı tedavi ettirmezse İslâm'ın gösterdiği yoldan ayrılmış olur." (Günaltay, 1998, 285)

4. Çalışarak Yükselme

İslâmcılık hareketi geleneksel İslâm anlayışında, tasavvuf, tekke ve tarikatlarda görülen "dünyaya tamah etmeme" ilkesinin tam tersine, dünyayı güzelleştirme, ahiret için dünyayı düzenleme, gelişmiş bir medeniyet kurma yani çalışma, sa'y ve gayret etme taraftarıdır. İslâmcılar örnek model olarak Batı medeniyetini alır, oradaki genel görüntüye öykünürken, onlar gibi olmak için yani medeniyeti maddi bakımdan yükseltmek için neler yapılması gerektiğini tam manasıyla kestiremez. Bu yüzden de sık sık tembellikten vazgeçerek çalışmak gerektiğini dile getirir. Buradaki çalışmanın kapsamı, içeriği konusunda, modern kapitalist ilişki biçimlerinin mahiyeti bakımından belirgin bir yaklaşım geliştirilmez.

Günaltay, maddi güzellik, şehir estetiği, zenginliğin değerlendirilmesi gibi konularda Endülüs'ü örnek gösterir. Sarayların dizaynından, bahçelerin düzenlenmesine kadar bir çok konuyu, görgüyü, estetiği Batıya Endülüsler yani Müslümanlar vermiştir. (Günaltay, 1998, 115-118)

13 Asr-ı Saadet vurgusu İslâmcıları anlamak bakımından kilit önemdedir. Tüm İslâmcılar biraz da selefi bakış açısıyla erken dönem uygulamalarını esas alır. Müslümanların ırki, kültürel, coğrafi farklılıklarının artmadığı daha kapalı bir yapının bulunduğu Asr-ı Saadet döneminin "saf" hali İslâmcılar için ilham olduğu kadar, kendi tezlerini dayandırdıkları önemli bir kurtarıcıdır. Batının gelişmişliğini yakalamak için ilimde, ahlakta, itikatta Batının metodolojisini Müslümanlara getirirken, Asr-ı Saadet'i referans göstermek, onların "Kur'ân ve sünnette" de yer aldığını ispata çalışmak önemli bir usul hatasının hala bugün bile devam ettiğini gösterir. Burada sorulması gereken soru Günaltay'ın "İslâm Asr-ı Saadet'teki şeklini kaybetmiştir:" (Günaltay, 1997, 315) sözünden sonra şudur: İslâm tekrar Asr-ı Saadet'teki şekline bir daha dönebilir mi? Dönerse, modern çağ atlanarak bu nasıl sağlanır? Bu kadar tarih ve birikimden sonra Asr-ı Saadet'in formu tekrar yakalanabilir mi? Asr-ı Saadet'ten kasıt nedir, o dönemin uygulamaları, ilkeleri ve ruhu mu yoksa bizzat dönemin kendisi midir? Müslümanlar o dönemi bir daha yaşayabilir, o dönemi tekrar oluşturabilir mi? Onun, "Müslümanlar arasında yeni bir dini uyanışı meydana getirebilmek için İslâm'ın ilk devirlerine dönmek ve dinin temel prensiplerine inmek gerekir." (Günaltay, 1997, 84) kaidesi izaha, açılıma ihtiyaç vardır. Zaten Müslümanlar, İslâmcılar yıllardır bu temel ilkelerin neler olduğu ve bugün nasıl uygulanacağı üzerine düşünmüyor mu?

14 İslâmcılar ilerleme konusunda çoğunlukla Batılılar gibi düşünür, modernitenin yöntemini içselleştirir. Said Halim Paşa gibi daha insaflı olanların dışındakiler Müslümanların "her ne şartta olursa olsun" ilerlemesini savunur. Buradaki ilerleme teknik manada Batı standartlarını yakalamadır. İlimdeki ilerleme, teknolojideki ilerlemenin boyutları, sınırları ve kapsamı üzerinde detaylı düşünmeler gerçekleştirilmemiştir. Teknoloji ve ilim transferinde zaman zaman ahlak vurguları, kültürel öğelere atıflar yapılsa da İslâmcıların bir an önce ilerlemelerini temin etmek, Batıdaki gelişmelerini anında getirmek temel esastır.

15 İslâmcılık hareketi halkı sürekli olarak pasif görür. Halkı yanlış yönlendirme, onlara yanlış anlatma onların İslâmcılıklarının, İslâmcı tespitlerinin belirgin bir argümanıdır. Dahası modern bakış açısı içinde yine halkı eğitme tavrı da İslâmcılığın temel tezlerindendir. Hâlbuki kader ve tevekkül gibi konularda halkın yanlış yönlendirildiğini söylemek kolaycılık olur. Halk zaten bu konulara meftundur. İslâmcılar bu ayrımı görmezler. Modern paradigma uyarınca toplumu ve aydınlatma çabasını blok olarak algılarlar.

Fakat bugün Müslümanlarla Batılılar adeta yer değiştirmişler, Batılılar her anlamda temiz, düzenli ve güzel binalarda yaşarken Müslümanlar pasaklı bir hayatı yaşamaktadırlar, oysa İslâm'ın emri tam tersidir: "Yazın süprüntülük ve pislik yığını, kışın çöp ve pisliğin oluşturduğu bataklık olan sokaklarda yalın ayak, başı açık bir sürü çocukların sefaletle didiştikleri, sefil ve perişan kadınların yosunlu ve rutubetli kulübelerde esnemekle vakit geçirdikleri görülür. Bu koca köyde veya kasabada, kahvehanelerin isli, puslu çatıları altına yığılmış, çamurlu oturakları üzerine toplanmış, sıtma benizli, cılız vücutlu, çarpık bacaklı bir sürü miskin alayının gürültüsünden başka bir hayat eseri duyulmaz. (…) Kirli ve pis elbiselerle, yakışıksız ve düzensiz kıyafetlerle, sokağa çıkmak, İslâm'ın en fazla sakınmamızı istediği huylardan biridir. Bir Müslümanın beden ve elbisesinin temiz olması ne kadar önemli ise, evini, kapısının önünü, sokağını temiz tutması da o derece önemlidir. Müslüman şehirlerinin düzenli ve gösterişli binalarla süslenmesi gereği Peygamberimiz tarafından tavsiye edilmiştir." (Günaltay, 1997, 79, 1998, 69)

Bugün memleketin neresine gidilirse gidilsin fecaat arzeder, maddi ve manevi hastalıklar görülür. Aslında Günaltay meselenin, geri kalmanın "iktisadi" olduğunun farkındadır fakat modern kapitalist sistemi idrak edip algılayamaz; algılasa bile diğer İslâmcıların, devlet ricalinin olduğu gibi İslâm ile kapitalizm arasında bir ilişki kuramaz.

İslâmcılar, modern iktisadı imparatorluğa uyarlamanın çaresini ancak "gayret, sa'y, çalışma" denklemi kurarak, bu simgeleri kullanarak aşmaya çalışır. İnsanların nerelerde çalışacağı, hangi işleri yapacağı, yeni sektörlerin memlekete girişi, tarımdaki makineleşmeyi İslâmcılar bir mesele haline getirememiştir. İslâmcılar insanlara, sıradan, sokaktakilere büyük bir hiddetle saldırır ve onları aşağılarlar. Osmanlı'daki sokakları neredeyse Hint sokakları gibi tasvir ederler: "Elde riya teşbihi ile meşkin meşkin sokaklarda dolaşanlar; biraz da Kur'ân-ı Kerim'in çalışma, gayret, sanat ve ticaret hakkındaki emirlerini nazarı dikkate alsalar, dünyada zillet ve miskinlikten kurtulacakları gibi; hiç şüphe yok ki; ahirette de yüksek makamlara kavuşacaklardır." (Günaltay, 1997, 318)

Günaltay'ın buradaki ticaret vurgusu, Avrupa kapitalist medeniyetinde oluşan ve onların yükselmesine neden olan "burjuva"yı karşılamak maksadıyla kullanılmamış; daha çok Asr-ı Saadet iktisadı ve Peygamber Efendimiz'in hadisine ve mesleğine atfen kullanılmıştır. İslâmcıların ilerleme, çalışma, ticaret gibi vurgularından bir çağ okuması yaptıklarını, Batıyı hakkıyla anladıklarını çıkarmak yanlıştır. Belki en fazla klasik İslâm düşüncesindeki "mutluluk" kavramına yeni bir yorum getirdiklerini vurgulamak mümkün olabilir: "Müslümanların, mutlu bir geleceği, ancak çalışmak ve gayret sayesinde elde edecekleri kesin iken; dini yanlış anlayanlar, fakirliği, zilleti, miskinliği bir fazilet bir meziyet diye göstermişler, halka 'dünyadan nefret, ölüme hasret' fikrini yaymaya çalışmışlardır." (Günaltay, 1997, 76)

5. Avrupa Medeniyeti, Haçlı Zihniyeti

İslâmcıların genelinde gözüken fakat daha çok Mehmet Akif ve Said Halim Paşa gibi isimlerde sıklıkla karşımıza çıkan, Müslümanların geri kalmasının, Osmanlı İmparatorluğu'nun çökmesinin gerekçesi olarak gösterilen temel sebeplerin başında Batının Müslümanlara, İslâm'a ve hususen de Türklere olan kinleri, hınçları, Haçlı fikirleridir.

Batılılar, Haçlı Seferleriyle Anadolu'da doğmakta olan "Türk çağları"nın, İslâm yükselmesinin farkına varmış ve Haçlı Seferleri düzenlemişti. Fakat Müslümanları engellemeye muvaffak olamadı. Osmanlı'nın erken dönemlerinde yine Sırp Sındığı, Varna, Kosova savaşlarıyla bu tehlikeyi yine bertaraf edemedi. Uzun bir içe kapanma döneminden sonra yeni bir atılımla, Aydınlanma ve modernite ile bunlara eşlik eden teknolojik üstünlükle Müslümanları, Türkleri yenmeyi başardı.

Akif'in sık sık dile getirdiği "medeniyet dediğin tek dişi kalmış canavar", "İslâm'ın son yurdu", Said halim Paşa'nın da kullandığı Batı medeniyeti / Haç medeniyeti özdeşliğini aynı derginin yazarlarından olan Şemseddin Günaltay da sürdürür. Avrupa'nın Türk düşmanı olduğunu İslâm'ı silmeyi hedeflediklerini kaydeden Günaltay, Müslümanları harekete geçirme potansiyeli nedeniyle Batının hilafeti tehlikeli addettiklerini belirtir: "Menfaat sağlama ve para kazanma hırsıyla İslâm alemini büyülemişçesine avucunun içine alan Avrupa, İslâm hilafetini heveslerinin önüne dikilen müthiş bir hayalet gibi kabul ediyor. Bir gün gelip de İslâm alemine doğacak uyanış güneşinin hilafet merkezinden baş kaldırabileceğini düşündükçe büsbütün asabileşiyor. (…) Avrupalılar kendi aralarında Hristiyanlığa karşı lakayt kalmakla be-

raber, Hristiyanlıkla İslâmiyet karşılaşınca -son derece dine karşı olanlarda bile- soydan gelen fikir ve duygular birdenbire kabarıp taşıveriyor." (Günaltay, 1998, 47)

6. İslâm Farklı Müslümanlar Farklı

İslâmcılık hareketinin ortaya çıktığı Tanzimat'tan, en olgun dönemini yaşadığı II. Meşrutiyet'ten bugünlere kalan önemli başlıklardan birisi de "gerçek İslâm ile bugün yaşanan İslâm ve Müslümanların birbirinden farklı olduğu" görüşüdür.

İslâm yani Kur'ân ve Sünnet'in içeriği, manası ve kastıyla Müslümanların pratikleri birbirinden ayrı hatta birçok mevzuda zıttır. İslâmcılar bu yüzden sürekli olarak her türlü görüşlerinde "İslâm'a dönüş" temasını işler, Müslümanlara gerçek İslâm'ı tavsiye ederler. Bu yalnızca uzun yıllar hurafe ve bidatların İslâm'ı istila etmesine karşı bir öneri değil aynı zamanda saflık arayışı ve modernite karşısında çıkış çabasıdır.

Gerçek İslâm vurgusu İslâmcılık düşüncesi içinde bilhassa II. Meşrutiyet döneminde hayli yaygınlaşır. Bu dönemde daha ideolojik bir yönelim, doktriner bir tarz haline gelen İslâmcılık, Afgan-Abduh[16] ekolünün de etkisiyle "gerçek İslâm" vurgusunu artırır. Yine erken dönem İslâmcılarının sürekli tekrarladığı, içtihat kapısının kapandığı, gerilemenin bu yüzden başladığı ve Müslümanların yine yükselmesi için bu kapının açılması gerektiği gibi görüşler her dönem zikredilen "protokol fikirlerdendir."[17] Bu önemli tezin yanına bir de sürekli olarak tekrarlanan "terakkiye İslâm değil, öğretilen Müslümanlık engeldir" fikrini de eklemek gerekir. İslâm ilim, fen, akıl ve hikmet üzerine kurulmuş bir din iken içtihatların kesilmesiyle donmuş, durağan hale gelmiş ve taklitçiliğe saplanmıştır. İman bile bu konuda önemli bir kriterdir. Müslümanları imanlarını dahi taklit batağına düşmeden aklederek, fikirlerini kullanarak hatta pozitif ilimleri devreye sokarak kritik etmelidir.

Günaltay'ın vurgusu sadece İslâmcıların değil genel manada çağdaş İslâm düşüncesinin genel problemi, genel yaklaşımıdır: "Netice itibariyle, geçmiş dönemlerde en mükemmeli yakalamaya çalışan Müslümanların dini ile günümüzde tedricen perişanlığa sürüklenen Müslümanların dini arasında ismen bir benzerlik varsa da, gerçek manada büyük bir fark vardır. Önceki Müslümanlar hakikat aşığı idiler. Şimdiki Müslümanlar ise İslâm'la ilgisi olmayan birtakım inançların esiridirler. Evvelki Müslümanların dini, kendilerine ilim ve irfanı emrederken, şimdiki Müslümanların akideleri, kendilerini zulmet ve hüsran uçurumlarına doğru sürüklemektedirler." (Günaltay, 1997, 32)

16 Afgan-Abduh etkisi Akif ve Günaltay'da baskın olmasına karşın, Said Halim Paşa'da çok etkili değildir. Bu açıdan Paşa daha "millidir". Günaltay, Afgani'yi "Şarkın yetiştirdiği en önemli simalardan" biri olarak addederken, Abduh'u da fikirlerinin referansı olarak ayır. (Günaltay, 1997, 315; 1998, 140)

17 *Zulmetten Nura* kitabı'ndan Günaltay içtihat için bir bölüm ayırır. Fakat içtihat fikrini savunurken bu güne uyarlar ve içtihatı modern algıyla özdeşleştirerek, "ilerleme" kavramıyla izah eder: "Müctehidler grubu İslâm alemini nasıl bolluktan bolluğa, ilerlemeden ilerlemeğe koşturmuşlarsa taklidciler ise öyle bir süratle, fakat ters yöne olmak üzere İslâm milletini sefaletten sefalete, felaketten tamamen yıkılmaya sürüklüyorlardı!" (Günaltay, 1998, 311)

Kitabiyat

Altun, Fahrettin (2004) "M. Şemseddin Günaltay", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce-İslâmcılık,* İletişim Yayınları.

Arcayürek, Cüneyt (1983) Cüneyt Arcayürek Açıklıyor 1, *Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951,* Bilgi Yayınevi.

Banguoğlu, Tahsin (1984) *Kendimize Geleceğiz,* Derya Dağıtım Yayınları.

Çetinkaya, Bayram Ali (1998) "Tek Parti Döneminin 'İslâmcı' Başbakanı: M. Şemseddin Günaltay" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* Sayı: 2.

Eşref Edip (1949) "Günaltayın Başkanlığı ve Akisleri-Programın Laiklik Kısmı Hakkında Mütalea". *Sebilürreşad*, Cilt: 2. Sayı: 29. Ocak 1949.

Eşref Edip (1949) "İslâm Dininin Esas ve Mahiyeti Hakkında-Başbakan M. Şemseddin Günaltay'ın Büyük Hatası." *Sebilürreşad,* Cilt: 3. Sayı: 65. Kasım 1949.

Eşref Edip (1950) "Dini Siyasete Alet Edenler-Dinini Dünyaya Satanlar En Alçak İnsanlardır." *Sebilürreşad,* Cilt: IV. Sayı: 77. Nisan 1950.

Eşref Edip (2005), *CHP ve Din*, Beyan Yayınları.

Günaltay, Şemsettin (1997) *Hurafattan Hakikate-Hurafeler ve İslâm Gerçeği*, Marifet Yayınları.

Günaltay, Şemsettin (1998) *Zulmetten Nura Bunalım Çağından İslâm Aydınlığına,* Marifet Yayınları.

Günaltay, Şemsettin (2003) *Türk İslâm Tarihine Eleştirel Bir Yaklaşım-Maziden Atiye,* Akçağ Yayınları.

Kara, İsmail (1998) *Biraz Yakın Tarih Biraz Uzak Hurafe,* Kitabevi.

Kara, İsmail (2008) *Cumhuriyet Türkiye'sinde Bir Mesele Olarak İslâm,* Dergâh Yayınları.

Said Halim Paşa (1993) *Buhranlarımız ve Son Eserleri.* Hazırlayan: M. Ertuğrul Düzdağ, İz Yayıncılık.

Sündüs, Mazhar (1949) "Sayın Başvekilimiz Şemseddin Günaltaya". *Sebilürreşad* ,Cilt: 2. Sayı: 46. Mayıs 1949.

Tunaya, Tarık Zafer (2003) *İslâmcılık Akımı,* İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Ülken, Hilmi Ziya (1998) *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,* Ülken Yayınları.

"Türkiye'de Sol Kemalizmin Çocuğu Olarak Büyüdü"

Selçuk KÜPÇÜK

Türkiye'nin son 10 yıl içerisinde yaşadığı hızlı değişim, birçok politik hareketin durduğu yeri yeniden tanımlamasına yol açtı. Özellikle Soğuk Savaş yıllarında yapılanan ve paradigmasını bu psikoloji üzerine kurgulayan çoğu hareket, bahsettiğimiz bu hızlı değişim karşısında iki tür eğilim gösterdi. Birincisi, gerek ülkedeki ve gerek küresel değişime hazırlıksız yakalandığı için güvenlikçi sendromlarla içe kapandı ve "ulusalcı" ana hata yaklaştı. Bu eğilimi ağırlıklı biçimde sol politik hareketlerde gözlemlerken aynı şekilde MHP ve ülkücü çevrelerde de benzer söylemler karşımıza çıktı. İkinci eğilim ise bu içe kapanmanın çelikten kabuğunu kırmaya çalışan, geçmiş politik birikimi ile yer yer yüzleşen, öz eleştiri geliştirebilen, daha evvel ilişki kurmadığı farklı düşünce geleneklerinden gelen kümeler ile değişik platformlarda bir arada olmaya cesaret edebilen yapıların ortaya koyduğu pratik. Bu pratiğin ortaya çıkmasını sağlayan en önemli gelişmenin "Ergenekon Davası" olduğu tartışma götürmez. Köklerini 27 Mayıs darbesine, hatta 6-7 Eylül Olayları'na kadar götürebileceğimiz "derin devlet" meselesi karşısında sağ ve sol dinamikler içerisindeki yapıların geliştirdikleri tutum, iki eğilimden birisine savrulmalarına yol açtı.

2010 Referandumunda Türkiye'deki sol ana arterin "Hayır" tercihinden farklı bir duruş ile reylerini "Evet"ten yana koyacaklarını belirterek kendi mahallerinde önemli iç tartışmalara ve ayrışmalara neden olan "özgürlükçü sol" damarın önemli isimlerinden ve aynı zamanda Yeşiller ve Sol Gelecek Partisi Eş Başkanı olan Naci Sönmez ile Türkiye'nin son yıllarda geçirdiği değişimi, Türk Solu'nu, Türk Solu'nun CHP ve Kemalizm'le ilişkisini, ülkücüleri, 12 Eylül Darbesine giden süreçte Fatsa'yı konuştuk.

Söyleşimize 2010 Referandum süreci ile ilgili konuları konuşarak başlayalım isterseniz. Türkiye'de daha evvel bir araya gelemeyeceği düşünülen politik aktörler ülkenin demokratikleşmesi adına ilk kez bu denli bir araya geldiler. Siz sol hareket içerisinde önemli bir özne, politik bir aktör olarak referandum sürecini nasıl değerlendiriyorsunuz? Sizde nasıl izler bıraktı?

Türkiye değişik döneme gebe bir süreci yaşıyordu o zamanlar. Eski ile yeni arasında gel-gitleri olan bir dönemdi. Adalet ve Kalkınma Partisi'nin iktidar olması ile beraber bu süreçte hızlanma oldu. Tabi Adalet ve Kalkınma Partisi'ni oluşturan aktörler ile toplumun laikçi kesimi arasında karşıtlık üzerinden gelişen çatışmanın ilk ışığını gösterince bu kırılma daha büyük şekilde yaşandı. Bizim açımızdan referandum, -benim gibi düşünenler açısından en azından- bu gerilime kurban edilmeyecek bir şeydi. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bazı meseleler ilk kez radikal biçimde ele alınıyordu. Rejimin ana paradigmasında en azından bir çizik atılacaktı. Bu bile çok kıymetli bir şeydi. Yargı sistemi, 12 Eylül rejimi… hepsi tartışma konusuydu. Şöyle düşündüm ben, tersi olsaydı ne olurdu acaba, bugün nasıl bir Türkiye'de yaşardık diye düşünüyorum. Adalet ve Kalkınma Partisi aldı başını gitti ve kendi renginde, siluetinde bir Türkiye yaratıyor "angajmanı" içerisinde.

Tersi olsa idi, yani referandumda "Hayır" cephesi kazansaydı Türkiye bugün Kürt Sorununu konuşabilir miydi, silahlar susmuş olabilir miydi, bugün normalleşen birçok şey olabilir miydi? Bunların hiçbiri olmazdı diye düşünüyorum.

Bir de referandumdan sonra çok fark ettim. Dünyanın hiçbir yerinde -beğenirsiniz, beğenmezsiniz, yeterli görürsünüz, görmezsiniz- ne kadar değişim oluyorsa bunların hiçbiri demokrasi içerisinde olmamışlardır. Ben baktım dünyadaki örneklerine. Ya askeri diktatörlük dönemlerinde toplumlar büyük değişim yaşamışlar ya da sivil ama çok otoriter koşullarda. Dünyadaki bütün toplumlar, devletler böyle değişim yaşamışlar. Demokrasi içerisinde gerçekleştirememişler. Demokratik adımlar daha sonra gelmiş. Son on yıl içerisindeki değişime bakarsak, bu on yıldaki değişimi Cumhuriyet tarihinde Avrupa düzeyinde bir demokrasi içerisinde başarabilir miydik, emin değilim, bilmiyorum. Bu muhafazakâr toplum, bu milliyetçi kimliğine değer veren kitleler, bir Kürt kimliğini bu kadar kolay tartışabilirler miydi? Bir hükümetin İmralı'da "terörist başı" diye görülen bir şahsiyetle oturup müzakere etmesini bu kadar normal karşılayabilir miydi, bunu yapan hükümete ısrarla hâlâ %50'ye yakın oy verebilir miydi, diye düşündüğümde. Bu resmen tek bir insan Recep Tayyip Erdoğan sayesinde oluyor. Bütün o %50'nin fikir dünyasını bir gecede değiştirebiliyor. Bu ilginç bir şey. Bu, normal bir demokratik işleyiş değil bana göre. Bu, lidere bağımlılık. Referandum böyle bir kırılma yaşattı. Bugünden baktığımda son üç yıldaki yürüyüşüne rağmen AKP'den endişe duymama rağmen, kazanılmış şeyler açısından çok kötü bir dönem yaşanmadığını düşünüyorum. O kadar ürkmemiz gereken bir dönemde değiliz. Hatta Türkiye'nin demokratikleşmesi kaçınılmaz bir gündem. Bunu ne Tayyip Erdoğan durdurabilir ne Türk Silahlı Kuvvetleri… Bu toplum demokratikleşmek konusunda istekli, en azından toplumun politik aktörleri… Kürtler istiyor bunu, İslâmcılar istiyor bunu, diğer sosyal hareketler istiyor, bu artık durdurulamaz bir şey…

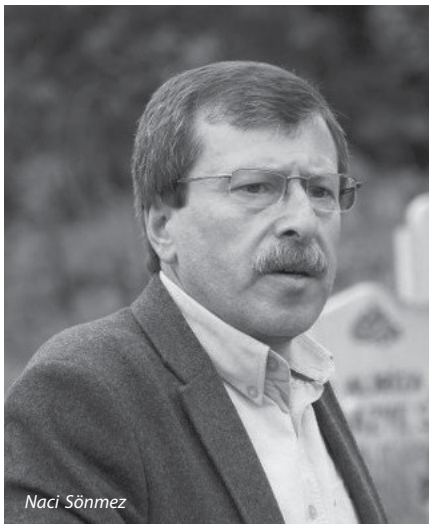
Naci Sönmez

İlk defa belki bir Müftülük ziyareti yaptı sol. Seçimlerde sol pek Müftülük ziyareti yapmaz. Ama siz şimdi Ermeni cemaatini ziyaret ediyor da Müftülüğü atlıyorsanız orada bir problem var demektir. Dinler arasında bir ayrımcılık yapıyorsunuz dolayısıyla. Bu fotoğrafı büyütmek lazım şimdi. Birey olarak benim o konu ile ilgili bir sorunum yok. Ben hatta cemaatlerin özgürleşmesi gerektiğini 5-10 senedir savunuyorum. Yani gerçek laik bir ülkede cemaatler yasaklı olamaz. Tekke Zaviyeler Yasası'nı değiştirmek gerekli. Sadece meselenin Aleviler ile ilgili olmadığını da düşünüyorum.

Referandum sürecinde sizin gibi özgürlükçü sol kanattan gelenler ve ana omurgadan kopan bağımsız ülkücüler bir havzada buluştular. Siz bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Ben bu süreçte kimle yan yana geldiğime bakmadım. O yan yana gelişi sonradan gördük zaten. Başkaları da MHP ile yan yana düştü. Benim bildiğim bir fotoğraf vardı. Değişim her zaman ileriye doğru. Geriye doğru bir şey değişmez. Bir reform oluyorsa, bu eskiye göre hayırlı bir şeydir. Bunun karşısında durmamak lazım. Solculuk hayatım boyunca -politik bir ailede büyüdüm- benim bildiğim o "ilerici" kavramında bile böyle bir şey yerleşmişti. O yüzden bunu kimin yaptığına bakmadan, kiminle yan yana düştüğümü çok önemsemeden yaptık. O ara BBP'nin bizim gibi tavır koyduğunu gördük, MHP'den ayrılmış bağımsız ülkücüler var, AKP var. Kenan Evren dâhil, Cumhuriyet Halk Partisi, bilumum sol, MHP de diğer tarafa düştü. "Rejimin kimin tarafından değiştirileceği" sorusu kimilerinin o tarafa savrulmasına

neden oldu. Mesela o değişimi Cumhuriyet Halk Partisi yapsa idi, oradaki birçok sol, sosyalist parti "Evet" diyecekti. Ama değişimi AKP yapınca öyle rol aldılar, öyle değerlendirdiler. Ama ben öyle değerlendirmiyorum. Bu, değişimi kimin yaptığı değil, yapılanan ne olduğu meselesinin önemi ile ilgilidir. Bu tarihsel bir buluşma mıdır? Hayır. İnsanlar kendi dünyalarındaki kırılmaları yaşıyorlar. Reform hamleleri yapıyorlar. Ülkücü hareket içerisinde önemli isimleri de gördüm orada, burada, televizyonda. Önemli açıklamalar yaptılar. Şimdi ben onların yaşadığı değişimi küçümseyemem o anlamda. Desteklerim. Doğru bir iş yapmışlardır. Türkiye'nin önünü tıkamak için değil, demokratikleşmek için bir refleks göstermişlerdir. Onlar da kendi mahallelerinde dövüldüler ama.

Bu süreçte sol da kendi içinde çok ciddi tartışmalara girdi. Ergenekon Davası, 2000'li yıllardaki darbe girişimleri, 28 Şubat ve hatta 27 Mayıs'a kadar uzanan bir dizi anti-demokratik yakın dönem tarihi üzerine iç tartışmalar yapıldı. Önemli bir özne olarak siz de, sol ve Kemalizm ilişkisinin yıkıcı eleştirilerini yapanlar içerisinde yer aldınız…

O konuda ben hâlâ aynı düşünüyorum. Solun tarihi Türkiye'nin özgün koşulları içinde gelişti. Dünyanın farklı yerlerinde de biraz ulus-devletçilik ile iç içe geçmiştir. Türkiye'de de ulus-devletin kurucu iradesi Kemalizm olmuştur. İttihat Terakki'ye kadar dayanan bir irade. Doğal olarak o kodlarla oluştuğu için Türkiye'de sol da onun çocuğu olarak büyüdü. Daha sora aparatlar halinde ayrışma olmuş. 1960'lar Türkiye İşçi Partisi, Milli Demokratik Devrim, Sosyalist Devrim tartışmalarına baktığımızda ta oraya kadar gidiyor. Solun kimi zaman halkçılaştığı dönemler de var. Bu, kısmen Cumhuriyet Halk Partisi'nde Ecevit döneminde ortaya çıktı. 1973-77 arası. Aynı dönemlerde de mesela ben Fatsa'yı görüyorum. Bu, sadece orada bir kişinin belediye başkanı olması gibi bir şey değil. Orada solun yerleşik bürokratik yapıdan, Kemalizm'in çocuğu olmaktan kurtuluş işareti gibi bir süreç var.

Fatsa'yı o yıllarda solun Kemalizm'den kopma girişimi olarak mı değerlendiriyorsunuz?

Tabi. Fatsa'yı oradaki sol hareket böyle planlamamış ise de yerel ilişkilerde böyle bir şans yakalamış. Toplumla buluşmuş. Üstten kurucu bir irade değil. O elitist aydın zümreden işi almış, daha çok aşağıdan, halkın içinde olduğu bir demokrasi deneyimi yaratmış. Aynı zamanda bu, bana göre o zamana kadar sosyalist deneyimlere bir eleştiri yönelten de pratik. Dünyadaki çözülüşe denk gelen bir dönem. Sovyetlerde bürokratikleşirken, halktan koparken sosyalizm, "İşçi sınıfı adına" Komünist Parti iktidarı altında bir rejime dönüşürken sistem, Fatsa aslında nasıl olması gerektiğine yönelik bir işaret veriyor. Toplumun değişik kesimlerinden insanları, kanaat önderlerini, sosyal hareketleri, bireyleri, toplumun dindar kesimlerini de kapsayacak bir süreç. Aslında devleti korkutan da buydu. Bu ciddi bir alternatif içeriyordu. Fatsa'da sol bunu o yıllarda yakalamış. Ama 80'lerde bundan hızla uzaklaşma yaşanıyor. 12 Eylül rejimi dönemi, sağ iktidar, Refah Partisi'nin iktidarı, ilerici-gerici algısı, kapitalist modernitenin yarattığı dünya içerisinde bir siyaset bulma. Bütün bunlara bakıldığında İslâmcılığa karşı olan hassasiyet, solun yeniden Kemalizm'in çizgisine, hatta Cumhuriyet Halk Partisi'nin arka bahçesine konumlanmaya yol açmış, bu da solun daha önce yakaladığı şansın, toplumdan uzaklaşmasına neden olmuştur. Mesela Fatsa gibi yerlerde sol neden eriyip gitti, diye hep sorarlar. Çünkü sol Fatsa'nın o işaret ettiği yerden yürümedi. Tekrar korkularına teslim olarak, toplumun geniş kesimlerinden uzaklaşarak o "elitist solcu takımla" iş tuttu. Ve o süreç halktan dışlanmasına neden oldu.

Oysa Fatsa'da sol yerel seçimde CHP ile yarışmıştı değil mi?

Evet. CHP ile yarışıyor. Hopa'da da öyle olmuştu 2004 seçimlerinde. Orada da CHP ile yarışmıştık. Ama daha sonra bir anlamda CHP tarlamızı sürdü. Solun eskiden güçlü olduğu yerlerde bakarsak, biz bin kişi, iki bin kişi ile geceler yapardık, 3-5 yüz kişi ile yemekler yapardık, bir panel düzenlediğimizde 500 kişiyi toplardık. Nere gitti bu insanlar diye baktığımızda, Cumhuriyet Halk Partisi'nin dümenine gitmiştir bu insanlar. Tarla sürüldü yani. Biz orada bağımsız bir sol, demokratik bir mücadele alanı kuramadığımız için böyle oldu. Bir de buna bağlı olarak Kürt meselesi, şiddet ve sürekli cenazelerin gelmesi, her iki tarafta ocaklara ateş düşmesi, onun yarattığı milliyetçiliği de eklersek, mesela bizim Fatsa gibi yerlerde o hassasiyetleri üzerine koyduğumuzda bu Kemalist çizgi kendi sarmalına aldı bizim tabanımızı. Bugün düşündüğümüz gibi mesela o gün içinde olduğumuz siyasi partilerde bir düşünce sistematiği kursaydık, o milliyetçiliğin önüne ge-

çebilirdik. Bizim çok büyük günahımız var bu işte. Biz orada Kürt meselesi ile ilişkimizi doğru bir düzlemde kurmadığımız için Kemalizm'in bize enjekte ettiği milliyetçi, tek tipçi, vesayetçi kalıpların içinde o tabana biraz hoş görünme adına, bir anlamda bu meselede devletin yarattığı paradigmaya teslim olduk.

Siz solun din ile ilişkileri hususunda da çok ciddi özeleştirilerde bulunuyorsunuz. Bu aslında çok dillendirilmeyen bir durum. Hatta babanızın da din ile barışık bir sosyalist kimlik inşa ettiğini söylüyorsunuz. Ama Türkiye'nin sol büyük fotoğrafında bu yok.

Şu anda biz bunu aşıyoruz. Yani ben kişi olarak bunu aşmaktan bahsetmiyorum. Politik bir hareketin bunu aşması önemli. Bu konuda Kürt hareketi herkese çok şey öğretti. Bu din meselesinde de solun şöyle bir şeyi vardı; dincilik gericilik, yobazlık. Hep böyle kodlardı. Yani biz ilericiydik, onlar gerici idi yani. Böyle kodlandığı için biz dindar insanlarla bir türlü barışık olamadık. Hele 80'den sonra bu daha da derinleşti. Bu derinleştikçe, toplumun bir kesimi bizim iktidar olacağımız koşullarda, bizim yöneteceğimiz bir ülkede mutlu olamayacağını düşündü. Orada rahat edemeyeceğini, inancını yaşayamayacağını, kendisine bir takım şeylerin dayatılacağına inandı. İşte bu korkularla toplumun önemli bir kesimi böyle şartlandı. Biz bu konuda algıyı yıkamadık.

Ama eskiye dönersek, 80 öncesi Fatsa'da dindarların böyle bir korkusu olmadı mesela. Ben böyle devrimci insanların yönetiminde mutlu olabilirim dedi ve oy da verdi. Bizim halk komitelerinde de yer aldı, vesaire. Şimdi, bu yakaladığımızı 80 sonrası oradan devam ettiremedik. İnsanların bizden korktuğu, endişe ettiği bir sürece girdik. Ben şimdi onun aşılmaya başlandığını düşünüyorum. Şimdi epeyce dindar, demokrat bir kesimle aramızda bir bağ oluşmaya başladı. Sadece Müslüman kesimle değil. Mesela biz Bakırköy'de bir seçim çalışması yaptık bu dönem. Müftülükten Süryani kilisesine kadar her tarafı gezdi bizim adaylarımız. İlk defa belki bir Müftülük ziyareti yaptı sol. Seçimlerde sol pek Müftülük ziyareti yapmaz. Ama siz şimdi Ermeni cemaatini ziyaret ediyor da Müftülüğü atlıyorsanız orada bir problem var demektir. Dinler arasında bir ayrımcılık yapıyorsunuz dolayısıyla. Bu fotoğrafı büyütmek lazım şimdi. Birey olarak benim o konu ile ilgili bir sorunum yok. Ben hatta cemaatlerin özgürleşmesi gerektiğini 5-10 senedir savunuyorum. Yani gerçek laik bir ülkede cemaatler yasaklı olamaz. Tekke Zaviyeler Yasası'nı değiştirmek gerekli. Sadece meselenin Aleviler ile ilgili olmadığını da düşünüyorum. Cemaatler yasallaşsınlar, sistem içine gelsinler, ondan sonra da paralel devlet tartışması da olmasın mesela. Legal olsun yani, görünür olsun. Cemaatler kendi bütçelerinin hebasını verebilir olsun. Başka cemaatler nasıl var ise bu ülkede, dini cemaatler de olacak..

12 Eylül rejimi dönemi, sağ iktidar, Refah Partisi'nin iktidarı, ilerici-gerici algısı, kapitalist modernitenin yarattığı dünya içerisinde bir siyaset bulma.. Bütün bunlara bakıldığında İslâmcılığa karşı olan hassasiyet, solun yeniden Kemalizm'in çizgisine, hatta Cumhuriyet Halk Partisi'nin arka bahçesine konumlanmaya yol açmış, bu da solun daha önce yakaladığı şansın, toplumdan uzaklaşmasına neden olmuştur. Mesela Fatsa gibi yerlerde sol neden eriyip gitti diye hep sorarlar.. Çünkü sol Fatsa'nın o işaret ettiği yerden yürümedi. Tekrar korkularına teslim olarak, toplumun geniş kesimlerinden uzaklaşarak o "elitist solcu takımla" iş tuttu. Ve o süreç halktan dışlanmasına neden oldu.

Bu yılki Fikri Sönmez'i anma etkinliğinden bahsedelim biraz. Bu yılki törende geçtiğimiz yıllardakine göre sol dışı bireylerin katılımı, yani köy muhtarının, köy derneği başkanının, köylülerin katılımı ilk kez gerçekleşti. Hatta dernek başkanı ve muhtar solun tam karşısında bir gelenekten gelen insanlardı.

Köy derneği başkanı milliyetçi bir genç arkadaşımız. Muhtarımız da AKP'li şu an..

Bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu konuda bizim uzun yıllardır bir çabamız oldu ama çok geç sonuç aldık, önce onu söyleyeyim. 29 yıl sürdü. Yani bu çaba yeni bir çaba değil. Ama son 10 yılki çabamız kayda değer bir çaba. Bir defa Fikri Sönmez veya başka birisi hiç önemli değil, bu gibi değerleri sembolik olarak kutsayarak anmayacaksak, onu anmanın bir manası olacaksa, bugünkü toplumsal güçlerle, ilişkilerle, bireylerle buluşturmak önemli. Onu buluşturamı-

yorsanız kendi kendini tatmin eden işler yaparsınız. Bugün bu geç kuşakların, farklı siyasi figürlerdeki insanların etkinliğe katılması biraz bizim dikkatimizden.. Biz ÖDP'deyken bile parti bayrakları ile gitmiyorduk. Şimdi de Yeşiller ve Sol Gelecek olarak yapmıyoruz bu organizasyonu. Aslında ailenin ilişkileri etrafında şekillenen bir çağrı ile oluyor. Biz olayın her zaman Fatsalıların meselesi olduğuna inandık. Fikri Sönmez Fatsalılara mal olmuş bir karakter, dünyada da herkes tarafından bir şekilde takdir ile karşılanan bir isim. Böyle bir figürü sıkıştırıyorsunuz bir dar alana. Şimdi bunu hangi örgütün içine sokarsanız sokun bu Fikri Sönmez'e saygısızlıktır.

Fatsa örneği bizim dışımızdaki güçler tarafından bile demokrasi adına irdelenen bir deneyim. Mesela ben çoğu yerde "Avrupa Birliği Kriterlerine bakmaya gerek yok, ta oralara gitmeyin, Türkiye'nin Fatsa Kriterleri var" diyorum. Mesela seçim döneminde gittiğim her konuşmada "Fatsa, bir Rojova'da vücut bulmuştur" diyorum. Bu halkın yönetime katılması meselesidir. Şimdi siz bunu bir siyasal hareketin sınırlarını kadar daralttığınız zaman bunu kıskançlıkla koruyorsunuz demektir. İkincisi, bunu herkese mal etmek istemiyorsunuz, bu örneğin herkes tarafından uygulanabilir bir örnek olarak tartışılmasını istemiyorsunuz demektir. O yüzden biz çok özgün bir iş yaptık uzun yıllardır ve onun meyvelerini topluyoruz. Ben çok mutlu oldum bu açıdan. Benden çok küçük mesela o köy dernek başkanımız. Daha yeni kuşaktan. O gençlerle benim Fatsa'da yaşarken diyalogum vardı. Merhabalaşıyorduk. Ama onlar yavaş yavaş kendi dışlarındaki dünya ile tanıştılar. Bir de Fikri Sönmez'in mezarına il dışından çok gelen giden oldu. Köyümüze turistik turlar yapılıyor. Gelenler arasında mutlaka "Terzi Fikri'nin mezarı nerede?" diyen oluyor. Bu şimdi köydeki gençlerin çok ilgisini çekti. Ve bir anlamda kendilerine haksızlık ettiklerini düşündüler. Ve bir empati süreci bu.

Türkiye'de özellikle son 10 yıldır devlet kendisi ile yüzleşiyor. 70'li yıllara ait, 90'lara ait bagajlarından kurtulmaya çalışıyor. Yıllar sonra -Türkiye'nin gelmiş olduğu bu süreci dikkate alarak- bir özeleştiri yaptığınız zaman neler sıralarsınız Fatsa olayları ile ilgili olarak?

Benimki bireysel olur ama bu özeleştirinin kolektif olarak bir siyasal hareket üzerinden yapılmadığını düşünüyorum şu ana kadar. Yapılsa zaten "Fatsa şu an niye böyle, neden sol hareket güçsüz?" sorularının yanıtları olur ortada. Buna hiçbir siyasal hareket yanıt veremedi. Benim yanıtım var ama.

Nedir sizin yanıtınız?

Benim yanıtım şu: Siz eğer geçmişinizde, yaşanmış süreci sadece güzelleme yaparak, hiçbirine laf söyletmemeyi esas alarak -başta Fatsalılar olmak üzere- orada hiç kötü bir şey yaşanmamış gibi, her şey çok güzeldi diye 35 yıl sonra kendinize göre "tutarlılık ile" devam ederseniz, bugün gelinen noktayı size sorarlar: Madem bu kadar güzeldi, bu kadar doğru bir çizginiz vardı, sonra ne oldu? Bunu sadece "12 Eylül rejimi tankı topu ile bizim üzerimizden geçti, silip süpürdü" demekle izah edemezsiniz. Bunun ciddi, ideolojik, yaşanmış sebepleri var. Ben şimdi ayrıntıya girmek istemem ama Fatsa'nın tarihe bıraktığı bir demokrasi deneyimi var ama, Fatsalıların vicdanında bıraktığı tartışma konuları vardır. Ne vardır. Özellikle Nokta Operasyonu sürecinde provakatif, Reşat Akkaya'nın o günkü hükümetin operasyonuna teslim olunmuşluk vardır. 90 tane insan ölmüştür o iki ay içerisinde. Yani Fatsa'nın politik tarihinde 8-10 senede olmayacak kadar insan ölümü ile sonuçlandı. 11 Temmuz 1980-12 Eylül 1980 arısında 9 tane politik cinayet var. Solcular tarafından, sağcılar tarafından, devlet tarafından yapılmış. Korkunç bir şey. Buna mesela hiçbir solcu yazarçizer değinmiyor. Ama oradaki insanlar bunlarla ile yaşıyorlar.

Ben 47 yaşıma kadar Fatsa'da yaşadım. Düğüne gittim, cenazeye gittim, bayrama gittim. Her gittiğim yerde, kulağıma "Burada da şu olay şöyle yaşandı Naci" diye söylendi. Benim bu olaylara dahlim yok, o dönem yaşım ve siyasi pozisyonum itibariyle de. Sonuçta biz bunlar ile yaşadık. Eğer

bunların toplumsal vicdanlarda muhasebesini yapmamışsanız, Fatsa halkı ile bunun yüzleşmesini gerçekleştirmemişseniz ve bunları açık, şeffaf biçimde konuşmamışsanız, bugün işte Fatsa'da sokağa çıktığınızda aldığınız oyla, gördüğünüz karşılıkla, bunun muhasebesini yapabilirsiniz. Şimdi ben mesela işin burasındayım. Başkaları işin burasında olmayabilir. Fatsalılar da beni çok iyi bilir. Ben her televizyon programına çıktığımda -belki birileri anlayamamıştır bunu- bizden dolayı, siyasi hareketimizden dolayı geçmişte Fatsa'da yaşanmış ve Fatsalıları üzmüş meseleler varsa, -ben birinci derecede sorumlu olmamama rağmen-, siyasi devamlılık esasına bakarak kendilerinden özür dilemişimdir. Ve her seferinde de onlarca telefon almışımdır Fatsalılardan. Kimden? Fatsa'nın esnafından. Çünkü bu yaklaşımı benden çok, o dönemin aktörlerinden görmek istemişler. Ama benim gösterdiğim bu tavır onlarda bir gerilim yarattı. Ben o yüzden, referandum sonrası Fatsa'da yaşatılan mahalle baskısı sonrası Fatsa'yı terk etme kararı aldım. Benim en yakın arkadaşlarım bilirler. Ben Fatsa'ya çok tutkulu bir insanım. Ben çok yıllar önce Fatsa'dan gidebilirdim. Ama yine düzeyimi korumak adına, Fatsalılara olan saygımdan dolayı bu belden aşağı, sol içi polemikleri Fatsa'da yaşamak istemedim. Büyük kente gidip, o büyük havuzda kaybolmak istedim bir anlamda. Çünkü korkunç bir şey. Yani toplumsal ve insani, vicdani değerleri alt üst eden bir iç tartışma yaşadık biz. Sol içindeki öyle böyle bir tartışma değildi. Dünkü anmanın ayrı olması hâlâ oradadır yani. Yoksa bunun başka bir açıklaması yok. Bunu kimseye izah edemezsiniz. Fikri Sönmez için iki ayrı anma nedir? Fikri Sönmez'e sahip çıkıyorsan, yıllarca mücadelede bedelini ödemiş o aile. Biz de çocuktuk, çocuk yaşta yaşadık onları. Bugün politik duruşumuz belli. Devrimcilikse, devrimcilik.

Geçmişte biz her şeyi doğru yaptık algısı var. E, doğru yapsaydık başarırdık herhalde. Başarısızlık var ise ortada bir yanlış var. Bize binlerce insan oy vermişti. Ne oldu? Buharlaşmadı ya bu insanlar. Niye AKP alıyor? Niye CHP alamıyor. Sol adına CHP alamaz Fatsa'da. Tarih boyunca bu böyle yaşanacak. Başka bir sol çıkarsa ancak. Bu, eski rejimin kodları ile hareket eden hiç kimsenin Fatsa'da başarı şansı yok. Fatsa çünkü demokratik bir hayatın tadını orada aldı. Dindarı da tattı, solcusu da tattı, sağcısı da tattı.. Toplumun her kesimi tattı bunu. Ciddi bir devlet baskısı yaşadı orada insanlar. Siz şimdi şöyle yapamazsınız. Devletin bütün baskısını yaşamış, işe girememiş, sadece solcu militanlar yaşamadı ki o acıyı.. Fatsalı olmanın bedelini verdi insanlar. Bir yere gittiği zaman nüfus cüzdanında Fatsa yazıyorsa, kamyoncu ise yük verilmedi, işe girecekse işe giremedi, üniversiteye girecekse çocuğu orada mağdur edildi. Bunu yıllardır devlet yaptı. Şimdi eski devletin kodlarını savunacaksınız ve Fatsalılardan oy isteyeceksiniz. Böyle bir sola referans vermez Fatsa.

Bugün eski solculara bakın, okumuş elitistleri CHP'dedir, o geçmişte aşağıda mitinglere katılmış, Fikri Sönmez'in halk komitelerinin kenarında, kıyısında olmuş, bulunmuş gencecik insanlar şu an AKP'nin ya mahalle temsilcisi, ya sandık görevlisi. Fatsa'da tek tek gösterebilirim, herkese kanıtlayabilirim bunu. Yani eskiden destek veren insanlar şimdi Adalet ve Kalkınma Partisinin şu veya bu şekilde içindedir. İnsanlar iki tercih arasında kaldı. O tercih arasında AKP'yi tercih etmiş. Yüksek demokratik çıtasını CHP'ye göre orada görmüş.

Şimdi siz de ne yapıyorsunuz? Bizim yıllarca ÖDP'de yaptığımız gibi Fatsa'da gece yapıyorduk, 2 bin kişi geliyordu geceye. Seçime gidiyorduk 200 oy alıyorduk. Ben hep sormuşumdur bunu, ne oluyor diye? Yani CHP'ye kitlenmiş o insanlar açısından sen seçimlik değilsin, sen seyirliksin. Sen orada dur. İşte ÖDP anma yaparsa onlar oraya gider, ama ÖDP'ye oy verileceği zaman sandık sonuçları ortadadır. Şimdi biz buradan çıktık. Ben çıktım. Ve ben artık o çizgi ile ne Fatsa'nın kazanılabileceğini ne de bir başka yerin kazanılabileceğini düşünmüyorum. Evet, uzun ve zahmetli bir işe girdik, işimiz zor. Ama Türkiye'de kendisi ile barışık, halklarla barışık, kimliklerle barışık, inançlarla barışık sol ve demokrat bir siyaset vücut bulmadan, geçmişle de hesaplaşmanın sadece çıkıp Fatsalılara şu, şu işlerden dolayı da özür dilemekle de olacak iş değil artık. "Ey ahali, biz zamanında bunları bunları yanlış yaptık" dese bile o dönemin aktörleri, artık geçmiş olsun. Bundan sonra politik bir hareket, yaptıkları ile onu, o yüzleşmeyi gerçekleştirecek, halk da o yeni hareketin yürüyüşüne bakarak, bizim de özeleştiri verdiğimiz, bir hesaplaşma ve yüzleşme içerisinde olduğumuzu görerek bizimle yollara düşecek diye düşünüyorum.

Kemalist Laiklikten Muhafazakâr Sekülarizme

Muhafazakârlık, dine karşı doğrudan tavır almayan, toplumun dini değerlerine ve hassasiyetine saygı gösteren bir laiklikten yana oldu. Devletin din karşısında tarafsız olduğu, topluma belli bir dini görüşü dayatmayan bir sekülarizm tanımı öteden beri Türk muhafazakârlığının benimsediği bir düşüncedir. Dolayısıyla hem milliyetçilik hem de laiklik, Türk muhafazakârlığının hiçbir zaman kategorik olarak reddetmediği; yalnızca kendisi açısından tanımladığı düşünceler olmuştur.

Hasan Ufuk AKTAŞLI

Kemalizm'in iki temel sacayağı vardır. Bunlar milliyetçilik ve laikliktir. Her ne kadar altı oktan yani Kemalizm'in altı ilkesinden söz edilse de laiklik ve milliyetçilik dışındaki diğer dört ilke ancak tek parti döneminde bir anlam ifade etmiş, sonrasında önemini kaybetmiştir. Kaldı ki tek parti döneminde dahi yeni bir devlet kurmanın ve bir ulus yaratmanın temeli bu iki ilkeye dayanmıştır. Dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti için milliyetçilik ve laiklik hayati bir önem arz etmiş, devletin varlık sebebi olmuştur. Devletçiliğin liberal ekonomiye, cumhuriyetçiliğin demokrasiye, halkçılığın bireyciliğe dönüşmesi devleti o kadar rahatsız etmese de milliyetçilik ve laiklikle ilgili değişimlere devlet sert tepki göstermiştir.

O nedenle bu iki ilke Türkiye'deki toplumsal sorunların ve çatışmaların da ana merkezi olmuştur. Bugün de hâlâ kanayan bir yara durumundaki Kürt sorunun temel nedeni milliyetçiliktir. Ülkede bir türlü çözülemeyen din devlet ilişkileri meselesi, Sünni- Alevi gerilimi, Diyanetin konumu gibi konular da laiklikten kaynaklanan sıkıntılardır. Her on yılda bir yapılan darbeler, her darbe sonrası yaşanan idamlar, işkenceler, devletle PKK arasındaki otuz yıllık savaş ve ölümler hep bu iki ilke adına ve bu iki ilkeyi en azından toplumun bir kesimine karşı korumak amacıyla yapılmıştır.

Kemalist milliyetçilik her ne kadar politik sınırlarını Türkiye devletinin sınırlarıyla sınırlı tutsa da tarihsel ve kültürel sınırlarını İslâmiyet öncesi bir Orta Asya coğrafyasına kadar götürür. Türklerin geçmişinin Selçuklu ve Osmanlı tarihinden dolayısıyla İslâmî dönemden ibaret olmadığını, asıl onu da gerisinde çok uzak bir geçmişe uzandığını iddia eder. Bu yolla Türklerin Müslüman geçmişi paranteze alınarak İslâmî olmayan bir kültürün ve dilde sadeleşme adında İslâmî olmayan bir dilin inşa edilebilmesinin önü açılmıştır. Daha da ötesi Müslümanlığın Türk tarihinin ancak bir bölümü olduğu varsayılarak, İslâm'dan uzaklaşma diyebileceğimiz Batılılaşma hareketine de bir dayanak sağlanmıştır. Halkı İslâmî kimliğinden uzaklaştırmak için kullanılan milliyetçilik bu noktada laiklikle de iç içe geçmektedir.

Kemalist ve laik çevreler tarafından benimsenen bu milliyetçilik görüşü, Türkiye solunun geniş bir kesiminde de taraftar bulmuştur. İşçi sınıfının olmadığı bir ülkede hem ulusalcı bir anti-emperyalist söylem hem de proleter devrim yerine Milli Demokratik Devrim açısından işlevsel bir görev görmüştür. Solun yanı sıra faşizan Türkiye sağı ve onun siyasi temsilcisi durumundaki MHP tabanı da bu milliyetçilik anlayışını benimsemiştir. Milliyetçi sağ siyasi konjonktür gereği sağ muhafazakarlığa yaklaştığında ırkçı yönün zayıflatmış, ondan uzaklaştığında ise bu ırkçı ve Orta Asyacı tavrını daha belirginleştirmiştir. Sağ milliyet-

çiliğin bu yönü Türkiye'de milliyetçi ideolojinin farklı siyasi kesimler arasındaki geçişgenliğini sağlayan bir köprü görevi de görmüştür.

İktidar Mücadelesinin Geçişgenliği

Türk muhafazakârlığı ise etnik özellikler barındıran bu milliyetçiliğe karşı daha kültürel bir milliyetçiliği savunmuştur. Orta Asya geçmişini inkâr etmemekle birlikte tali duruma düşüren ve Türk tarihini Selçuklu ve Osmanlı tarihiyle bütünleştiren bir milliyetçiliktir. Muhafazakârlık Türk milleti kavramını bazen tarih ve kültür birliği şeklinde bazen de etnik ve ırksal bir anlamda kullanmıştır. Aslında dindarlık ve milliyetçiliğin bir karışımından ibaret olan ve kendini dindarlık üzerinden değil, milliyetçilik üzerinden siyasallaştıran Türk muhafazakârlığı Kemalizm'in pozitivist yönlerini daha yerlici bir dile tercüme ederek sisteme dâhil olmuştur. Aynı milliyetçilikten beslenen Türkiye sağının ve solunun kavgası aslında sahici bir siyasi ve ideolojik kavga olmaktan ziyade bir iktidar kavgasından ibarettir.

Milliyetçilikle bir problemi olmayan daha çok onun içeriğini sorun yapan Türk muhafazakârlığı bugün de AKP ile birlikte bu milliyetçiliği daha da derinleştirmektedir. Siyasi düşünce ya da yapılar milli olanlar ve olmayanlar diye basitçe ikiye ayrılabilmekte, milli olmadığı iddia edilenler rahatlıkla düşmanlaştırılabilmektedir. Din ve milliyet, Müslüman ve Türk birbiriyle özdeşleştirilebilmektedir. Önceki iktidarların her şeye rağmen İslâmî bir dile tam olarak dönüştüremedikleri devlet-PKK çatışması bugün kolaylıkla dindar bir dil üzerinden yürütülebilmektedir. Türk-İslâm sentezciliği önceki sağ iktidarların İslâmî dili zayıf olduğu için gerçekleşmemişti. Oysa bugün İslâmî dili fazlasıyla kullanan AKP sayesinde Tük-İslâm sentezciliği amacına ulaşılmıştır.

Laiklik konusu da milliyetçilikten farklı değildir. Kemalist laiklik dini devletin kontrolüne alan, İslâm'ın etkisini önce siyasi hayattan sonra da toplumsal hayattan silmeyi amaçlayan bir anlayıştır. Pozitivizmin etkisiyle dönemin yaygın görüşü haline gelen "dinin terakkiye mani olduğu" şeklindeki görüş bu çevrelerde yaygındır. Amaçladıkları muasır medeniyet seviyesine ulaşılmasında İslâm bir engel olarak görülmektedir. Laiklik adı altında dine karşı alınan bu tavır ilhamını Fransız laikliğinden almıştır. Fransa'nın protestanlaşmaması, Katolik olarak kalması nedeniyle Fransa'da dinin devlet tarafından kontrol edildiği ve dinin siyasal

Muhafazakârlık Türk milleti kavramını bazen tarih ve kültür birliği şeklinde bazen de etnik ve ırksal bir anlamda kullanmıştır. Aslında dindarlık ve milliyetçiliğin bir karışımından ibaret olan ve kendini dindarlık üzerinden değil, milliyetçilik üzerinden siyasallaştıran Türk muhafazakârlığı Kemalizm'in pozitivist yönlerini daha yerlici bir dile tercüme ederek sisteme dâhil olmuştur. Aynı milliyetçilikten beslenen Türkiye sağının ve solunun kavgası aslında sahici bir siyasi ve ideolojik kavga olmaktan ziyade bir iktidar kavgasından ibarettir.

ve toplumsal iddialarının devlet tarafından bastırıldığı bir laiklik uygulaması gelişmiştir. Türkiye de İslâm'ın siyasal ve toplumsal iddialarını engelleyebilmek için Fransız modeli laikliği benimsemiştir.

Milliyetçilik ve laikliğin neden devletin en temel iki ilkesi olduğu burada ortaya çıkar. Yeni bir ulus yaratabilmenin yolu bu iki ilkenin uygulanması ve topluma benimsetilmesiyle mümkün olabilirdi. Milliyetçilik Türkiye toplumundaki İslâmiyet'in oluşturduğu tarihsel bilinci ve aidiyet duygusunu ortadan kaldırırken, laiklik ise İslâm'ın aktüel etkisini yok edecek ve böylece "muasır" bir toplum kurulabilecekti. İslâm'ın boşalttığı asabiye duygusu ise milliyetçilikle doldurulacaktır.

Türk muhafazakârlığı ise laikliğe değil, Kemalizm'in bu laiklik anlayışına karşı çıktı. Geçmişten tevarüs edip gelen değerlerin toplumsal hayatın dışına atılmasına karşı bir ideoloji olan muhafazakârlık laikliğin İslâm'ın toplum üzerindeki etkisinin kırılmasına dönük olarak kullanılmasını kabul etmedi. Dine karşı doğrudan tavır almayan, toplumun dini değerlerine ve hassasiyetine saygı gösteren bir laiklikten yana oldu. Bu da Fransız laikliği değil, Anglosakson sekülarizmiydi. Devletin din karşısında tarafsız olduğu, topluma belli bir dini görüşü dayatmayan bir sekülarizm tanımı öteden beri Türk muhafazakârlığının benimsediği bir düşüncedir. Dolayısıyla hem milliyetçilik hem de laiklik, Türk muhafazakârlığının hiçbir zaman kategorik olarak reddetmediği; yalnızca kendisi açısından tanımladığı düşünceler olmuştur. Türkiye Cumhuriyetinin iki temel ilkesi

sol ve sağ yelpazenin içinde genel kabul görmüş, farklılıklar sadece kabul ve uygulamalarda var olmuştur.

Laiklik ve milliyetçilik Türkiye sağı ve solu arasında özde bir fark taşımamasına rağmen neden cumhuriyet tarihi boyunca büyük kavga ve çatışmalara neden olmuştur? Bunun nedeni yukarıda da söylendiği gibi kavganın aslında bir iktidar kavgası olması ve özellikle laiklik üzerinden yürütülmesidir. Laikliğin tek parti dönemindeki uygulanış biçimi çok partili dönemde hiç uygulanmadığı halde bu kavga hiç bitmemiştir. Bu kavgalar içerisinde yalnızca Kürtlerle devlet arasındaki milliyetçilikten kaynaklana çatışma sahicidir ve bunun da Türkiye'ye maliyeti ortadadır. Alevilik meselesi ise ne tek parti döneminde ne de sol partilerin iktidar ya da iktidar ortağı olduğu dönemlerde bir çözüme kavuşmamıştır. 70'lerde radikal solun, 90'larda siyasal İslâm'ın yükseliş dönemleri belki bu ilkeler açısından bir sorun yaratmış olsa da bu hareketlerin ne kadar güçlü hale gelebildiği de tartışmaya açıktır. 12 Eylül sonrası solun, 28 Şubat sonrası İslâmcılığın sisteme kolayca eklemlenmesi de bunun göstergesidir.

AKP'nin iktidara gelmesiyle toplumsal olarak tasfiye olmaya başlayan Kemalizm, 2007 sonrasında siyasal olarak da tasfiye oldu ve Türkiye postkemalist döneme girdi. Postkemalist dönem laiklik üzerinden sürdürülen kavgayı da sona erdirdi. Muhafazakârlığın savunup durduğu Anglosakson tarzı sekülarizm dindarların taleplerinin karşılayacak şekilde hayata geçmiş oldu. Alevilik de Sünnilikle laiklik üzerinden bir kavgayı sürdürmek yerine yeni tarz laikliğin kendi taleplerine de cevap verecek şekle getirilmesini istemeye başladı. Sünniliğin tarihsel refleksleri Aleviliğe bu haklarını hemen verecekmiş gibi görünmese de ya sonunda vermek zorunda kalacak ya da AKP'den sonra gelecek bir iktidar bu hakları verecektir.

Türkiye'de sekülarizmin yaygınlaşmasının bir diğer nedeni de İslâmcılığın yaşadığı entelektüel krizdir. İslâmcılık, muhafazakârlığın aksine laikliğe her zaman karşı olan bir siyasi düşüncedir. İslâm'ın insana dünyevi bir egemenlik alanı açan laikliği kabul etmemesi gibi, İslâmcılığın da laikliğe olumlu bakması mümkün değildir. O nedenle 70'li yıllarla birlikte gelişmeye başlayan siyasal İslâm'ın laiklikle her zaman sorunu olmuştur. Egemenliğin Allah'a ait olduğu bir toplumsal tasavvur içerisinde egemenliği bölen bir düşüncenin kabul edilmesi beklenemez.

Türkiye'de dindarların İslâmî hassasiyetlerinin, İslâmî bir yaşam sürdürme çabalarının, dünyevileşmeye kaşı duruşlarının; evlerini; işyerlerini ve alışkanlıklarını birtakım dini usullere göre düzenlemeye çalışmalarının Kemalist egemenlerle yaptıkları laiklik kavgasının yarattığı bir refleks olduğu anlaşıldı. Muhafazakâr bir partinin iktidarıyla birlikte dünyevileşme dindarlar da dâhil tüm kesimleri etkisi altına aldı. Laikliğin ideolojik bir kavga nedeni olması her iki kesim açısından da hem dine hem de laikliğe yaklaşımlarda belli bir niyeti beraberinde getiriyordu. Laikler açısından laiklik, ülkeye şeriatın gelmesinin önündeki tek engelledi. Laiklik elden gidince Türkiye'nin İran gibi olacağı düşünülüyordu. Dindarlar ise laikliği bir çeşit dinsizlik ve İslâm düşmanlığı olarak algılıyordu.

Postkemalist Dönemin Tezahürleri

Postkemalist dönemle birlikte laiklik ideolojik bir konu olmaktan çıktı. Laiklik Kemalizm'den bağımsızlaştı. Aynı zamanda bir kavganın ideolojik zemini olmaktan çıktı. Türkiye tarihi boyunca adeta Kemalizm'le iç içe geçmiş olan laiklik belli bir ideolojiye bağımlı olmaksızın bir yaşam tarzı vurgusuyla yeniden oluşuyor. Kemalist laiklik muhafazakâr sekülarizme dönüşüyor. Türkiye'nin dindarları ideolojik laikliğe koydukları rezervleri yeni dönemde terk ettiler. İktidarın nimetlerinden faydalanmaya başladılar. Laikler ise Türkiye'ye şeriatın gelmeyeceğini, insanların inançlarını ve yaşam tarzlarını özgürce yaşamalarının önemini fark ettiler. Çünkü Kemalizm ülkedeki siyasi egemenliğini kaybetmişti ve kendilerinin de artık bu özgürlüklere ihtiyacı vardı. Kavga laiklik ve inanç özgürlüğü zemininden, demokrasi ve düşünce özgürlüğü zeminine doğru kaydı. AKP'nin son yıllarda iyice tartışılır hale gelen siyaseti farklı bir kutuplaşma yarattı.

Seküler kesimde demokrasi ve özgürlük bilincinin gelişmesi ne kadar olumluysa muhafazakâr

kesimde bu bilincin azalması o kadar olumsuz bir durum oluşturmakta. Muhafazakârlar demokrasi ve ifade özgürlüğünden çok laiklik ve inanç özgürlüğüne odaklanmışlardı. Çünkü amaç başörtüsü gibi İslâmî yaşam biçiminin önündeki engelleri kaldırmaktı. Demokrasi ise daha üst bir çerçeve olarak daha az bir bilinç oluşturuyordu. Kemalist laikliğin inanç özgürlüğünün önüne koyduğu engellerden çok çekmiş olan muhafazakârlar, bugün başkalarının inanç özgürlüğüne ya da yaşam tarzına pek fazla karışmıyorlar. Ancak demokrasi, ifade özgürlüğü ve toplumsal çoğulculuk gibi konularda aynı duyarlılığa sahip değiller. Farklı düşüncelerin, eleştirilerin hemen bir düşmanlık olarak algılanması, eleştirilerin hemen bir hainlik olarak görülüp kriminalize edilmesi de bu yüzden.

Türk muhafazakârlığının öteden beri laikliğin kendisini bir sorun olarak görmediği onu kategorik olarak reddetmediği söylenmişti. Türkiye'de önemli bir çoğunluk oluşturan muhafazakârların sekülarizme bu kadar kolay adapte olması, onu bu kadar kolay benimsemesi de bu nedenledir. Bugün AKP'li kimi yazarlar dindarlar arasındaki bu dünyevileşmeden rahatsızlık duyduklarını belirten yazılar yazıp dururken aslında kendi siyasi düşüncelerinin zaten buna yatkın olduğunu ve muhafazakâr bir iktidar döneminde bunun kaçınılmaz bir sonuç olacağını göremiyorlar. AKP'nin yarattığı toplumsal ve ekonomik ilişkiler ağının ve onun ortaya çıkardığı yeni ahlaki düzenin zaten seküler bir düzen olduğunu ve bunun zorunlu olarak bir dünyevileşme yaratacağını anlamıyorlar. Postkemalist dönemde dindarlar açısından laiklik sorunu çözülürken, Kürtler açısından milliyetçilik sorunun çözülememesi, aksine son zamanlardaki çatışmalarla birlikte zirve yapması, Türkiye'de sahici çatışmanın hangi zeminde olduğunu, laik-dindar çatışmasının ise çok daha tali hatta yapay bir çatışma olduğunu göstermektedir.

Türkiye'de sekülarizmin yaygınlaşmasının bir diğer nedeni de İslâmcılığın yaşadığı entelektüel krizdir. İslâmcılık, muhafazakârlığın aksine laikliğe her zaman karşı olan bir siyasi düşüncedir. İslâm'ın insana dünyevi bir egemenlik alanı açan laikliği kabul etmemesi gibi, İslâmcılığın da laikliğe olumlu bakması mümkün değildir. O nedenle 70'li yıllarla birlikte gelişmeye başlayan siyasal İslâm'ın laiklikle her zaman sorunu olmuştur. Egemenliğin Allah'a ait olduğu bir toplumsal tasavvur içerisinde egemenliği bölen bir düşüncenin kabul edilmesi beklenemez. Dolayısıyla İslâmcılık milliyetçilik ve ulus devlete karşı olduğu gibi laikliğe de karşı olmuştur. Kurulacak bir İslâm devletinin laik olamayacağı savunulmuştur.

İslâm devleti kavramı tıpkı İslâmcılık kavramı gibi modern bir kavramdır. Müslümanların gündemine ulus devletin ortaya çıkışıyla birlikte girmiştir. Aslında modern insanın zihnindeki devlet kavramı bürokratik ve rasyonel bir organizasyon olan ulus devlettir. Çünkü modern insan ulus devlet dışında farklı bir yapılanmayı tecrübe etmemiştir. Hegel'den bu tarafa ulus devleti, tarihin sonu olarak gören batılı anlayış batı dışı toplumları ve bu arada Müslümanları da etkisi altına almıştır. Aslında İslâm devleti ulus devletin İslâmileştirilmiş halidir. Peki, ulus devleti İslâmileştirmek ne kadar mümkündür. Örneğin 20 yydaki Sovyetler Birliği ve Çin deneyimleri ulus devleti sosyalistleştirme denemeleriydi. Bu örnekler bize ulus devletin sosyalistleştirilemeyeceğini ve kapitalist özünden koparılamayacağını gösterdi.

Ulus devleti İslâmileştirmek hem çok büyük hem de başarı ihtimali olmayan bir çabadır. Ulu devletin ulus vasfını çıkararak, ister bir sınıf devletine ister bir ümmet devletine dönüştürmek isteyin sonuç da devlet sınıf ya ümmeti ulusa dönüştürür. Zaten İslâmcılık böylesi bir entelektüel çabaya girişebilecek bir birikim ve nitelik taşımıyordu. Nitekim postkemalist dönemde İslâmcıların herhangi bir devlet ya da gelecek tasavvurlarının olmadığı görüldü. Devlet bir form değişikliğine giderken İslâmcıların bırakalım özü, form düzeyinde bile söyleyecek bir sözlerinin olmadığı anlaşıldı. Gerek AKP içindeki eski İslâmcılar gerekse de AKP dışında ve ona tavır almış İslâmcılar Kemalizm'in tasfiye döneminde liberal değerlere sığınmanın dışında bir söz öne süremediler.

İslâmcıların yaşadığı bu açmaz nihayet muhafazakârlaşma; hatta sağcılaşmayla son buldu. Toplumda laikliğe karşı tek itiraz eden kesim de cevap üretemediği bir sürece teslim oldu. Türkiye'de laiklik tartışmaları neredeyse bitmiş durumda… Oysa eskiden İslâmcıların ana gündemlerinden biriydi. Laikliğin tehlikede olmadığını gören seküler kesimler de artık bu tartışmayı yürütmekte ısrarcı değil. AKP'nin eğitim sistemi eliyle yaratmaya çalıştığı dindar nesil bile onlar açısından bir tehdit ifade etmiyor. O dindar nesil bile seküler bir dünya görüşüne sahip olarak yetişiyor. İslâmcılar ise AKP saflarına katılmayı, başörtüsü özgürlüğü gibi kazanımlarla yetinmeyi tercih etti. Laikliğin ciddi bir itirazla karşılaşmadığı, reddedilmediği bir ortamda onu bir sorun olarak gören Müslümanlar da iyice azaldı.

"Fabrika Ayarlarına Dönüş" Umutları veya Kemalizm'e Dair

Bu yazı bağlamında kendilerini kısaca Kemalist olarak niteleyeceğimiz kişiler, 15 Temmuz darbesinin veya muhtemel benzeri girişimlerin önlenmesinin; güçlü, güvenlikli, huzurlu ve zengin bir Türkiye'nin inşasının ancak "fabrika ayarlarına dönüşle" mümkün olabileceğini dillendirmeye başladılar. "Fabrika ayarları" ile de 30-40'lı yılların Türkiye'sini kastediyorlar.

Celaleddin VATANDAŞ

Türkiye, birçok askeri darbeye ve darbe girişimine tanık olmuş bir ülke. Gerçekleşen darbelerin her biri Türkiye'nin siyasal, askeri, ekonomik, yasal, kültürel durumunda veya gidişatında birbirlerine oranla farklı düzeylerde derin izler bıraktı; kapanması uzun zaman alan yaralar açtı; hatta kapanmaz yaralar açtı. Hukuksuzluk, keyfilik, baskı, işkence, gözyaşı tüm darbelerin değişmeyen sonuçları oldu. Etkilerinin derinliği ve sürekliliği açısından 27 Mayıs'ın veya 12 Eylül'ün diğerlerine oranla daha özel, daha önemli ve daha derinlikli sonuçları olduğu geçen on yıllar içinde bizzat yaşanıp görüldü. 28 Şubat ise, geçen bunca yıla rağmen, yıkımının kapsamı ve açtığı toplumsal yaraların derinliği bakımından halâ tam değerlendirilememiş bir halde büyük oranda keşfedilmeyi bekliyor. Tüm bunlara karşılık aktörleriyle, sebepleriyle, kapsamıyla, yöntemiyle ve hedefledikleriyle 15 Temmuz darbe girişiminin, gerçekleşmiş tüm darbelerden ve darbe girişimlerinden çok farklı bir yerde durduğu daha ilk günde anlaşıldı. 15 Temmuz'da gerçekleşen darbe girişiminin, önceki tüm darbelerin omurgasını oluşturan asker ve bazı sivil bürokratların Türkiye'nin yönetimini ele geçirme ve kurallarını kendilerinin oluşturduğu bir yönetim gerçekleştirme arzularını çok fazlasıyla aşan bir amaca sahip olduğu, bizzat 15 Temmuz gecesi sokaktaki insanlar tarafından bile açıkça görüldü. Gördükleri için de tanklara karşı vücutlarını siper etmekte tereddüt etmediler. Çünkü o tankları tek silahları olan vücutlarıyla durdurmazlarsa, takip eden günlerde tüm toplumun, tüm gelecek nesillerin vücutları dâhil her şeylerinin teslim alınacağını anlamakta zorlanmadılar.

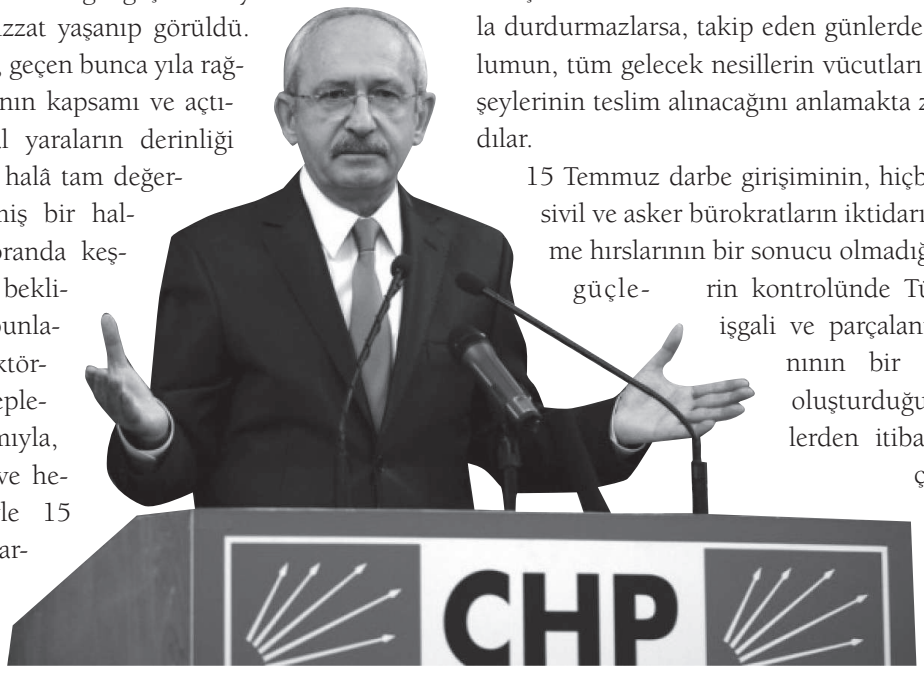

Kemal Kılıçdaroğlu

15 Temmuz darbe girişiminin, hiçbir şekilde sivil ve asker bürokratların iktidarı ele geçirme hırslarının bir sonucu olmadığı, küresel güçlerin kontrolünde Türkiye'nin işgali ve parçalanması planının bir aşamasını oluşturduğu ilk saatlerden itibaren açıkça anlaşıldı. Söz konusu kalkışma-

nın, özelde Ortadoğu'yu, genelde ise Müslüman dünyayı dizayn etme çabalarının bir aşamasını teşkil ettiği yine daha ilk günde herkes tarafından ayan beyan görüldü. Böyle olunca, kendisinin ve çocuklarının geleceğini kadim değerleriyle barışık, irade sahibi, güçlü bir Türkiye'de gören; Türkiye'ye ilişkin dertleri ve umutları olan siyasilerin, sivil ve asker bürokratların, sosyal bilimcilerin, iletişimcilerin… 15 Temmuz ile kendisini açığa vuran kirli ve gizli plan ve projelerin sebep ve sonuçlarına ilişkin ciddi değerlendirmeler yapıp, geleceğe daha umutla bakmayı haklı kılacak adımlar atmayı amaçlamaları gerekiyor. Ama ne var ki, tüm bu yaşanan ve başarıyla sonuçlanması durumunda yaşanması kuvvetle muhtemel olumsuz durumları, kendi özel çıkarlarının malzemesi kılmaya çalışan bazı kesimler bir anda TV ekranlarında, gazetelerde, konferanslarda boy göstermeye başladılar. Bir süredir pek duyulmayan sesleri bir anda üst perdeden duyulur hale geldi. Bir yandan 15 Temmuz gecesi "ucuz savuşturulan" felaketten bahsederken, bir yandan da bir misyoner edasıyla kitlelere umut aşılamaya; umutların gerçekleşmesinin olmazsa olmaz yol ve yönteminin ne olduğunu dile getirmeye başladılar. Bu halleriyle de, başarıya ulaşamamış bir darbe girişimi üzerinden kendi özel planlarını uygulamaya koyma çabasını sürdürdüklerini açığa vurmuş oldular.

Kendilerini bazen "Atatürkçü" veya "Kemalist", çoğu zaman da "aydın", "çağdaş", "modern", "ilerici", "demokrat" olarak niteleyen, bizim ise bu yazı bağlamında kısaca Kemalist olarak niteleyeceğimiz bu kişiler, 15 Temmuz darbesinin veya muhtemel benzeri girişimlerin önlenmesinin; güçlü, güvenlikli, huzurlu ve zengin bir Türkiye'nin inşasının ancak "fabrika ayarlarına dönüşle" mümkün olabileceğini dillendirmeye başladılar. "Fabrika ayarları" ile de 30-40'lı yılların Türkiye'sini kastediyorlar. 30-40'lı yılların yönetim anlayışının, yönetim tarzının, dönemin egemen ideal ve amaçlarının, uygulama ve anlayışlarının yeniden yürürlüğe konulmasının "bütün dertlere derman olacağını" savunuyorlar.

Acaba öyle mi? Söyledikleri tarihsel olarak doğru mu? İdealleştirdikleri dönemin anlayış ve uygulamalarına dönüş gerçekten her derde deva olacak mı? Tüm bu ve benzeri soruların cevabını vermek görünüşte zor ise de esasen hiçte zor değil. Artık hiçbir şekilde gizlenemeyen tarihsel gerçekler üzerinden söz konusu soruları cevaplamak son derece kolay. Bunun için modelleştirilen 30-40'lı yılların karakteristik özelliklerini hatırlamak, "fabrika ayarlarına dönüşün" gerçekleşmesi durumunda nasıl bir Türkiye'nin inşa edileceğini anlamak için fazlasıyla yeterlidir. Bu yazı ile yapmaya çalışacağımız da bu olacaktır.

Kemalist merkez 27 Mayıs ve 28 Şubat'ta olduğu üzere askerle işbirliği ve hatta askere akıl hocalığı yaparak eski imtiyazlı günlerine tekrar dönme çabalarını sürdürdüler. Ama şimdi görüyorlar ki özellikle de 15 Temmuz darbe girişimi üzerinden açık-seçik anladılar ki artık milletin desteğini almadan, ideolojik unsurlarından Halkçılıklarının gereği olan "halka rağmen halk için" anlayışının gereklerini uygulayarak iktidar olmaları; iktidardan pay kapmaları mümkün değil. Bu sebeple yeni bir strateji belirleme ihtiyacı hissetmiş olmalılar. Bunu 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında olanca açıklığıyla ortaya koydular ve "sistemin fabrika ayarlarına dönüş" çağrısı yapmaya başladılar. Ancak toplumsal hafıza "fabrika ayarlarını" unutmuş değil.

Kemalist Zihniyet Otoriterdir

Muhalif oldukları yöneticileri "diktatör", bir ideolojik grup olarak sahip oldukları istek ve arzularının gerçekleşmediği dönemlerdeki yönetimi "otoriter" olmakla suçlamaktan pek hoşlanan Kemalistler, kendilerinden olmayanlara ilişkin bu iddia ve yaklaşımlarında ne oranda gerçek dışı ve ölçüsüzlerse, kendilerini demokrat, farklı düşünce ve inançlara toleranslı, özgürlükçü kesimler olarak tanımlamakta da o oranda gerçeklerden uzak ve ölçüsüzler. Hâlbuki diktatörlük ve otoriterlik modelleştirdikleri "altın çağlarının" en karakteristik özelliklerinden birisidir. Esasen bu durum sadece Tek Parti İktidarı dönemine özgü olmayıp, Kemalist olmanın değişmeyen bir yönü olması sebebiyle her dönem Kemalistlerinde en küçük fırsatta kolayca açığa çıkan karakteristik bir özelliktir. Bunun yakın döneme ait somut karşılığı 28

Şubat dönemindeki tutum ve tavırlarıdır. Milletin oylarıyla seçilmiş bir milletvekilini sırf başörtüsü nedeniyle Meclise sokmak istemeyen ve "***bu kadına haddini bildirin***" çağrısını yaparak milletvekillerini bir linç girişimine davet eden anlayış tipik Kemalist anlayıştır. Dolayısıyla kendilerini tanımlamakta kullandıkları demokratlıkları, farklı düşünce ve inançlara toleransları, özgürlüklerden yana olmaları sadece kendi zihinlerinde karşılık bulan, tarihsel gerçeklerle ve gerek geçmişteki ve gerek bu güne kadar uzanan dönemdeki temsilcilerinin söz ve uygulamalarında hemen hiçbir zaman somut karşılığı olmayan tamamen asılsız bir iddiadan öteye geçmemektedir.

Bugün hem hâlâ yaşayan son temsilcilerinin şahitliğiyle ve hem de her türlü özel ve resmi delilin şahitliğiyle biliyoruz ki otoriter anlayışın en sistematik uygulamaları Tek Parti İktidarı döneminde gerçekleşmiştir. Esasen kavramsal açıdan "Tek Parti" anlayışı bile başlı başına otoriter bir zihniyetin ve totaliter uygulamaların gereği olarak açığa çıkmıştır. Her şeyden evvel "Tek Parti" ifadesinin kendisi otoriterliğe şahitlik yapmaktadır. Zira "parti" parça, kısım, bölüm gibi anlamlara gelir. Fakat parti "tek" olunca, bu, ülkenin siyasi, yasal, ekonomik, kültürel… unsurlarının üzerinde başka anlayış ve tecrübelere itibar edilmediği; her alanda "tek" iradenin geçerli olduğu anlamına gelmektedir. Bu aşamada Raymond Aron'un totaliter rejimlere ilişkin tespitlerini hatırlamak yararlı olacaktır: "Totaliter sistemde politika yapma tekeli bir partiye mahsustur, bu tekelci parti bir ideolojiyi devlet ideolojisi (resmi ideoloji) haline getirmiştir. Devlet bu resmi ideolojiyi yaymak için kuvvet vasıtaları ve kamuoyu araçlarını tekelinde tutar. Ekonomi, bilim ve kültür gibi isler de devletin elinde olduğundan bu islere tamamen resmi ideoloji gözlüğü ile bakılır. Böylece her şey devletin işi ve her şey ideolojiye bağlandığından ekonomi, bilim, kültür ve diğer mesleki işlerdeki bir hata aynı zamanda ideolojik bir sapma ve devlet partisine (dolayısıyla devlete) bir meydan okuma gibi algılanır. Sonuçta tam bir asker-polis-istihbarat denetimi ve kontrolü başlar ki, bu bir ideolojik ve totaliter terördür"[1]. Zaten Türkiye'nin Tek Parti İktidarı döneminde gerçekleşenler de bundan başkası olmamıştır.

Kemalist kadrolar Tek Parti İktidarı ile otoriter bir sistem kurarlarken ne yaptıklarının ve tercihlerinin neleri gerektirdiğinin bilgisine ve bilincine sahiptiler. Çünkü inşa ettikleri otoriter ve totaliter sistemi, değişmeyen modelleri durumundaki Avrupa'dan bilinçli bir şekilde Türkiye'ye aktarmışlardı. Bu da beklenebilecek bir şeydi. Zira "***uygarlığı***" sadece Batının şahsında tanıyan Türkiye'nin Kemalist elitleri, her ne kadar zamanla modellerinde ufak değişmeler yapsalar bile, sonuç itibarıyla batılılaşma sürecinin her döneminde bir Batı ülke ve toplumunu kendileri için ideal bir model olarak kabul etmiş ve onun gibi olma gayreti içerisinde bulunmuşlardı. Bu durumu, bilhassa siyasal sistemin özelliğinin ne ve nasıl olacağına ilişkin soruların daha yoğun olarak gündeme geldiği 1930'lu yıllarda olanca açıklığıyla görmek mümkündür. 1920'li yıllarda oldukça önemli bir değişim süreci yaşamış ve bunu teorik planda sırf batılılaşma gayesi doğrultusunda gerçekleştirmiş olan Türkiye, 1930'lu yıllarda Batılılaştırıcıların "***halka rağmen***"ci zihniyetlerinin siyasal sisteme yansıyan yüzüyle tanışmıştır. Sivil ve asker seçkinler, her fırsatta aşağılayıp, eleştirdikleri "***geçmiş***"in otoriterliğinden daha katı sistemi batılılaşma adına gerçekleştirmişlerdir. O günün şartlarında, arzularına uygun model bulmakta ise hiç zorlanmazlar. Karşılarında üç tane model vardır: İtalya, Almanya ve Sovyetler Birliği. Acaba hangisi esas olmalıdır?

Dönemin elitleri olan Kemalistlerin temel problemi, otoriter bir sistem kurup-kurmamak değil, otoriter bir sistemi hangi modele uygun

1 Raymond Aron, ***Demokrasi ve Totalitarizm***, M.E. Basımevi, İstanbul, 1976, s.284,285.

olarak kurmakla ilgiliydi. Konuya ilişkin tartışmaların ürünü olan tarihsel malzeme pek çoktur. Burada sadece örnek mahiyetinde bir-iki tanesini hatırlatmak istiyoruz. Örneğin Yakup Kadri (Karaosmanoğlu)'ye göre yaşanan tecrübeler dikkate alındığında Sovyetler Birliğinde uygulanmakta olan rejim, Türkiye için model olmaya en uygun rejimdir. "***Emperyalist âlem***" olan Batının, bu ülkenin rejimini "***birtakım boş yaygaralarla, çığlıklarla bozmak***" istemesi Türkiye'yi yanıltmamalıdır[2]. Dönemin ünlü kalemlerinden ve Kemalist ideologlardan Fatih Rıfkı (Atay)'ya göre; "***İnkılap fırkasını komünist ve faşist, yani eski nizamdan yeni bir nizama geçen memleketlerin fırkalarından örnek alarak [yeniden] kurmak***" gerekmektedir[3]. O, bu teklifiyle doğrudan doğruya ve açıkça komünist veya faşist partilerin yönetim biçimlerinin Türkiye'de uygulanmasını ister. Sovyetler Birliği'ndeki uygulamayı bazı sınırlandırmalarla ve "***bizim fırkamız devlet idaresine karşı komünist fırkasının vaziyetini alamaz. Bu büsbütün başka ve bizim için aykırıdır. Fakat halk yığınlarına karşı komşu fırkanın inkılâpçı metotlarından istifade edilebilir***"[4] diyerek görüşünü açıklar. Sovyetler Birliği ve İtalya'ya yaptığı geziden sonra görüşlerini daha da netleştirir: "***Rusya'dan ben bir ders getiriyorum... Rusya'dan komünist değil fakat şuurlu olarak geliyorum: Türkiye'nin iktisat ve inşa planını yapmak, İnkılâp Fırkasını komünist ve faşist, yani eski nizamdan yeni bir nizama geçen memleketlerin fırkalarından örnek olarak kurmak. Bürokrasi yerine ihtilâlci metotlar almak, hiç durmaksızın büyük yığının terbiyesine geçmek [gereklidir]***"[5].

Falih Rıfkı'nın altını çizerek ifade ettiği "***hiç durmaksızın büyük yığının terbiyesine geçmek***" gerektiği konusu esasen yaklaşık on yıldır gerçekleşen uygulamaların yetersiz bulunduğuna ilişkin bir hatırlatma, bir an önce daha yoğun ve sistematik bir şekilde totaliterliği hedefleyen otoriter uygulamalara geçmek gerektiğine yönelik bir çağrıdır. Belki de ***"çağrı"*** olmaktan ziyade, totaliterliği hedefleyen otoriter uygulamalara geçişin habercidir. Zira Tek Parti İktidarı döneminde planlanan bir uygulamaya başlamak için, sanki o durum/konu toplum tarafından isteniyormuş gibi gazetecilere o bağlamda yazı yazdırmak yaygın bir uygulamaydı.

Otoriter rejime geçişte Birinci Meclis'in feshedilmesi, tamamen yasal olan Terakkiperver Fırkasının kapatılması, Takrir-i Sükûn kanununun yürürlüğe konulması önemli tarihsel eşikleri oluşturur. Fakat otoriter sistem en sistematik haliyle Serbest Fırka denemesinden sonra uygulamaya konur. Serbest Fırka tecrübesi, Cumhuriyet kadrolarına otoriter bir sistemin temellerini atmanın fırsatını sağlar. İktidar Partisi'nin ideologları otoriter bir rejimin inşasını gerçekleştirebilmek için, Serbest Fırka denemesini oldukça büyük bir başarıyla kullanırlar. Serbest Fırka denemesinin yanı sıra, Menemen olayının kanlı yüzü, otoriter rejimin inşasına yönelik girişimlerin "meşruiyeti" için önemli imkânlar sunar. Rejim, Menemen olayıyla daha da sertleşmenin "***meşru***" gerekçesini elde etmiş olur.

Otoriter ve totaliter sistemin inşasında gazetecilere büyük görevler düşer. İktidar yanlısı gazeteciler, Serbest Fırkanın kapatılmasından ve Menemen olayından sonra gerçekleştirilen hukuk dışı, keyfi, toplumsal gerçekliklerle örtüşmeyen uygulamalara meşruluk zemini hazırlamada büyük çaba sarf ederler. Bu arada, tek parti idaresinin "***gerekliliğini***", çok partili siyasetin "***sakıncalarını***" dile getirmeyi adeta asli görevleri telakki ederler. Örneğin Menemen olayını takiben Mehmet Asım (Us) şöyle yazar: "***Serbest Fırka tecrübesi ile Menemen hadisesi şunu gösterdi ki bu aziz emanetin (Cumhuriyetin) muhafaza vazifesi karşısında Türk gençliğine daha uzun bir zaman Cumhuriyet Halk Fırkasının rehberlik etmesi lâzımdır***"[6]. Açıktır ki, Mehmet Asım'ın yazısında dile getirdiği arzunun açılımı totaliter sistemin zorunluluğu ve aciliyetidir. Yine aynı şekilde Yunus Nadi de devrimlerle ulusal toplum haline gelindiğine göre ayrı ayrı kuruluşlarda toplanmanın ulusal bütünlüğe aykırı olacağını yazar[7]. Takip eden dönemdeki uygulamalar da bu anlayışa uygun şekilde gerçekleşir. Kısmen farklı düşünenlere yaşama hakkı tanınmaz; dernekler kapatılır, gazeteler susturulur, aydınlar itibarsızlaştırılıp bir paçavraya dönüştürülmeye çalışılır…

2 *Hâkimiyet-i Milliye*, 7 Kânunuevvel 1930.

3 Atay, Falih Rıfkı, *Yeni Rusya*, Ankara, 1931, s. 172

4 *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Teşrinisani 1930.

5 Atay, *Yeni Rusya*, s. 170,172.

6 *Vakit*, 13 Nisan 1931.

7 *Cumhuriyet*, 28 Mart 1931.

Kemalist Zihniyet Tek Tipçidir

Otoriter ve totaliter bir zihniyetin uygulamadaki doğal/zorunlu sonucu şekilciliğidir. Şekilcilik ise tek tipçi olmayı gerektir; zira idealleştirilen şekil bazı durumlarda tüm toplum için veya genellikle kategorize edilen kesimler için alternatifsiz bir tercih olarak takdim edilir. Ancak buradaki tercih iradesi, topluma veya toplum kesimlerine değil, genel anlamda iktidar kadrolarına, özel anlamda da şefe/lidere aittir.

Kemalist zihniyet, tarihte yer alan sözleriyle ve en önemlisi de uygulamalarıyla tek tipçi özelliğini her fırsatta ortaya koymuştur. Günümüzdeki yaygın anlayışa uygun olarak bugünün Kemalistleri farklılıklara hoşgörüden, çok sesliliğe taraftarlıktan, çok kültürlülüğün erdeminden… bahisle kendilerinin farklı olan anlayış, inanç, kültür ve görünümlere ne kadar hoşgörülü olduklarını ifade ediyorlarsa da, idealleştirdikleri dönemin zihniyeti ve uygulamaları gerçeğin hiçte böyle olmadığını olanca açıklığıyla ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ilk hatırlanacak şey, devlet sisteminde güçler ayrıcalığına atıfta bulunmayı çok seven günümüz Kemalistlere karşılık "Ebedi Şef"in ve "Milli Şef"in anlayış ve uygulamalarıdır. Ebedi Şef"in ve "Milli Şef"in iktidar yıllarında kendilerini denetleyecek yargıdan veya yasamadan bahsetmek mümkün değildir; daha da önemlisi onlar ve yanlarındaki kadrolar bunu ideal bir sistem olarak savunmuş ve savunduklarının gereğine uygun olarak davranmışlardır.

Biraz daha somut bir örnek hatırlanacak olursa; Birinci Meclis'teki İkinci Grup mensupları ısrarla kuvvetler ayrılığını savunmasına karşılık, liderliğini Mustafa Kemal'in yaptığı Birinci Grup mensupları sürekli denebilecek sıklıkta kuvvetler ayrımının "olumsuzluklarını" gündeme getirmişlerdir. Bunlardan İzmir mebusu Mahmut Esat (Bozkurt), bir konuşmasında, kuvvetler ayrımının uygulandığı ülkelerin hiçbirinin başarıya ulaşmadığından ve kısır kaldığından söz etmiştir. Mahmut Esat, görüşünü desteklemek için, solidarist korporatizmin ideologlarından Duguit'den bir aktarma yaparak görüşünü desteklemeye çalışmıştır: "*Hukuk ulemasından Duguit diyor ki, kuvvetler ayırımı tabiatta Hıristiyanlığın teslisi gibi hayal kabilindendir. Teslis nasıl mümkün olmayan bir hayal ise, kanun alanında ve uygulamada kuvvetler ayırımı da öyle mümkün olmayan hayal olmuştur*" [8].1 Aralık 1921 tarihli toplantıda söz alan Mustafa Kemal'de, kuvvetler ayrılığı ilkesini şiddetle eleştiren çok uzun bir konuşma yapar[9]. Mustafa Kemal bu konuşması sırasında, yanlış bir şekilde Jean Jacques Rousseau'ya atfettiği kuvvetler ayrılığı görüşünü şöyle eleştirir: "*Jean Jacques Rousseau'yu baştan nihayete kadar okuyunuz. Ben bunu okuduğum vakit hakikat olduğuna kail olduğum bu kitap sahibinde iki esas gördüm. Birisi ıstırap, diğeri cinnettir. Merak ettim. Ahval-i hususiyetini tetkik ettim. Anladım ki, hakikaten bu adam mecnundur ve hal-i cinnette bu eserini yazmıştır. Binaenaleyh, çok ve çok isnat ettiğimiz bu nazariye (meşrutiyet nazariyesi) böyle bir dimağın mahsulüdür*"[10].

Tek tipçi anlayış farklılığa olumlu bakmaz; farklı olanı tehlikeli bulur. Bu sebeple farklı olanı yok etmek ister; isterse o farklı olan kendisinde çıkmış bir yapı, anlayış veya uygulama olsun. Bunun Tek Parti İktidarı dönemindeki önemli karşılıklarından birisi başta Türk Ocakları olmak üzere birçok derneğin kapatılmasıdır. Türk Ocağı, İkinci Meşrutiyet Devri'nde faaliyet yürüten "Türk Derneği" (Kuruluş: Kasım 1908) ve "Türk Yurdu" (Kuruluş: Ağustos 1911) isimli derneklerin üçüncü halkasını teşkil eder. Türk Ocakları, rejime bağlılığı ve rejimin kültürel temellerini oluşturup, geliştirme faaliyetlerindeki çabaları nedeniyle siyasî otoritenin ekonomik desteğini her zaman yanında bulur. Ancak, batılılaştırıcı projeleriyle jakoben karakter sergileyen rejim, 1931'de uzun süredir meşruluğunun en önemli fikrî dayanaklarından birisi olan Türk Ocakları'nı kapatma ihtiyacı hisseder. Acaba neden? Bu sorunun, bir değil birçok cevabı verilmiştir. Bunlardan en önemlisi, Türk Ocakları'nın gittikçe siyasallaşmasıyla ilgilidir. Üstelik CHF'na muhalif olan bir siyasallaşmadır bu. Eskiden olmayan bir şekilde "sistem" eleştirileri, Ocaklılarının konuşmalarında duyulmaya başlanır. "Türk kalarak batılılaşmak" isteyen Ocak ileri gelenleri, temel manevî değerlerin devrimler arasında zedelenmemesi gerektiğini dile getirirler. Bu da dernek olarak kapatılmalarına ve kişiler olarak itibarsızlaştırılmalarına yol açar.

Siyasî otoritenin iradesi dışında ifade olunmuş her tür düşünce ve girişimi yasaklama biçiminde

8 TBMM Zabıt Ceridesi, C.14, s.378.

9 TBMM Zabıt Ceridesi, C. 14.s. 423-443.

10 TBMM Zabıt Ceridesi, C. 14, s.440.

gerçekleşen gelişmelerin bir uzantısı olarak, sadece Türk Ocakları kapatılmakla kalınmaz; esasında siyasî bir iddiası olmayan Türk Kadınlar Birliği de kapatılır. Anlaşıldığı kadarıyla, Türk Kadınlar Birliği'nin kapatılmasında da, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'ndan beri adeta gelenekleşen bir uygulamaya yer verilir. Bu, kapatılması istenen parti veya derneği kendi kendine feshettirme uygulamasıdır. Hatırlanacağı üzere Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na Fethi Bey aracılığıyla "kendinizi feshedin" teklifi götürülmüş ancak Parti yönetimi bunu kabul etmediği için Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İstiklâl Mahkemeleri'nin maharetiyle kapatılıp, yöneticilerinin büyük çoğunluğu çeşitli gerekçelerle yargılanmış ve mahkûm edilmişti. Ancak bu direniş, siyasî otoriteden icazetli Serbest Fırka'da yaşanmaz. Mustafa Kemal'in artık tarafsız olmayacağı mesajı, Serbest Fırka'nın siyasî faaliyetine son vermesi için mahiyeti kolay anlaşılan bir mesaj olur. Başkanı Hamdullah Suphi'nin açıklamalarından anlaşıldığı üzere Türk Ocakları da kendisini feshetmek zorunda bırakılır. İşte bu gelenekleşen uygulama Türk Kadınlar Birliği'nde de uygulanır ve siyasî otorite bu kadın kuruluşunu kendini feshetme yönünde etkiler. Türk Kadınlar Birliği 10 Mayıs 1935'de son toplantısını yapar. Başkan Latife Bekir, Birlik'in kapatılma gerekçesini siyasî otoritenin arzuladığı yönde açıklar; "Kadın Birliği ülkülerine kavuşmuştur. Türk kadınlığına bütün hakları tanınmıştır. Bundan sonra Kadın Birliği'ne ihtiyaç yoktur. Birliğin feshini talep ediyorum"[11]. Ve dernek kapanır.

TBMM'nin 15 Ağustos 1931 günkü toplantısında gündemi basın oluşturur. Basın'a verilecek çeki-düzenin mahiyeti görüşülür. 25 Temmuz 1931 günkü oturumda da Matbuat Kanunu kabul edilir. Bu kanunun en önemli özelliği, siyasî otoritenin iradesine aykırı yayın yapıldığında hükümetin gazete kapatma yetkisini elde etmiş olmasıdır. Matbuat Kanunu ve özellikle de 50. maddesi "Yıllar boyunca gazete ve dergilerin yazarlarının tepesinde Demokles'in kılıcı gibi sallanacak" ve "tam anlamıyla güdümlü"[12] bir basın oluşturulacaktır. Bunu gelecek yıllar en açık biçimiyle gösterecektir. Zira "bu kanun muhalif basını yasaklamak ve hükümetin yaptığı her şeyin sözbirliğiyle alkışlanıp onaylanmasını sağlamak için"[13] kullanılır. Hatta öyle ki, Yazar Kerim Korcan'ın ifadesiyle "polis "yiyecek ekmek bulamıyorum, aldığım ücretle geçinemiyorum" diyeni "doğruca nezarete atacak"[14] kadar her şeyi kontrol altına alır.

Gerçi tahmin etmek zor değil, ancak yine de sormakta yarar var; "Siyasî otoritenin izin verebileceği basın türüyle ilgili olarak Matbuat Kanunu ile güdülen amaç nedir?" Bu sorunun cevabı yetkili bir ağız olan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından yıllar sonra şöyle açıklanır: "*Matbuat yaşadığı muhitin siyasî rejimine de intibak eder. Her rejim kendisine muvafık bir vatandaş tipi aradığı gibi bir matbuat tipi de arar... Dâhili ve haricî siyasette inkılâp ülküsünü elbirliği ile ilerletmeğe çalışan veyahut o gayeye imal edilen matbuatın son misalleri Rusya'da, İtalya'da ve çok yakın zamanlarda Almanya'da görülmektedir... Devletin matbuatla alâkadar olmasını kabul etmemek muasır devletçilik nazariyesi ile telif olunamaz. Bu alakanın en makul ve makbulü ve bugünkü ihtiyaca en iyi cevap verecek tarzı, matbuatın devletle teşriki mesaisidir"*[15].

Tek tipçi anlayış ve uygulamaların devlet sistemindeki karşılığı olan Şeflik sistemine ve uygulamalarına dönmek gerekirse; Tek tip bir toplumun inşası için önemli adımlardan birisi 1935 yılında atılır. Almanya'daki Nazi örneğini izleyen CHF[16],

11 Son Posta, 11 Mayıs 1935.

12 Kabacalı, Alpay, ***Türk Basınında Demokrasi***, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1994, s.153.

13 Keyder, Çağlar, ***Türkiye'de Devlet ve Sınıflar***, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s. 137.

14 Ahmad, Modern Türkiye'nin Oluşumu, s 142.

15 1934 yılı Matbuat Almanağı'nda çıkan "Gazete" başlıklı yazı.

16 Ahmad, Feroz, 1995, "***Modern Türkiye'nin Oluşumu***", Trc:

Refik Saydam, İsmet İnönü

1935 yılında parti ile devletin birleştirilmesini öngören bir tasarıyı kabul eder. Kabul edilen tasarıya göre, Parti Genel Sekreteri İçişleri Bakanlığı görevine getirilirken, Parti'nin il örgütlerinin başkanları kendi illerine vali olarak atanırlar. Tasarının kabul edilişinden yaklaşık iki yıl sonra, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya arzulanan ve gerçekleşmesi için gerekli girişimlerin yapıldığı ideali şöyle özetler: "***tek bir kalp gibi çarpmak gerekir***"[17]. Başbakan Refik Saydam ise 28 Mayıs 1939'daki CHP'nin 5. Kurultayı'nda şunları söyler: "***CHP demek, Türk milleti demektir ve CHP demek, Türk Devleti demektir; bu mefhumlar birbirine o kadar sıkı bir şekilde bağlıdır ki, birini diğerinden ayırmak imkânsızdır***"[18]. İşte bu anlayış çerçevesinde olmak üzere, İsmet İnönü'nün 1 Haziran 1936 günlü genelgesiyle "*Parti Devleti*" biçiminde şekillenen tek tip bir toplum için gereken totaliter sistem resmen inşa edilmiş olur.

Kemalist Zihniyet Dincidir

"Dinci" olmak, Kemalistlerin belirli toplum kesimlerini ve hatta bazen de neredeyse toplumun tamamına yakınını ötekileştirmek ve aşağılamak için kullandıkları kavramlardan birisidir. Bu kullanımlarda "dinci oluşun "ayrıştırıcı", "ötekileştirici" yönüne vurguda bulunulduğu gibi, "dinin" "bilim ve teknoloji çağındaki" "ilkel", "eğreti", "saçma" duruşuna da vurguda bulunulmaktadır. Yine Kemalistlerin "dinciliğin" ülke için, devlet için ve hatta insanlık için ne kadar büyük tehlike olduğuna yönelik yargılar dile getirmekten pek hoşlandıkları kolaylıkla anlaşılmaktadır. Bizim de kanaatimiz dini bir nesneye dönüştüren ve nesneye dönüştürülen din üzerinden her türlü keyfiliği, ölçüsüzlüğü, şiddeti, insan dışılığı kolaylıkla uygulamaya dönüştüren "dinciliğin" son derece olumsuz, kötü ve tehlikeli olduğuna yöneliktir. Bunu ise özellikle İslam'ı referans alarak ifade ettiğimizi belirtmeliyiz. Çünkü İslâm'ın "dincilerden" çektiğinin haddi hesabı yoktur. Bu dincilerin en önemli kesimini ise Kemalistler oluşturmaktadır. Zira tüm söylemlerinin aksine Kemalist zihniyet dincidir. Üstelik onların bu dinciliği, mevcut dinlerden birisi adına değil, kendi inşa ettikleri din adınadır. Bir diğer ifadeyle dincilik yaparak din inşa etmişlerdir. Malzemesi son derece bol olan bu durumun mahiyetini ortaya koymak için birkaç örneği hatırlamak yararlı olacaktır. Bunun için de Tek Parti İktidarı döneminde, şahısların bizzat kendilerinin yaşadıkları bir zamanda dile getirilen "dini" anlayış ve inançlara bakmak yeterli olacaktır.

Cumhuriyet gazetesi 5 Ağustos 1935 günü Mustafa Kemal'i "yarım ilah" ilan etmiştir. Bunu ise Mustafa Kemal'in hayattayken dikilen heykellerinin sayısının Mussolini, Hitler ve Stalin'in heykellerinden daha fazla olmasına dayandırmıştır. Daha da önemlisi, zamanın sözlüklerinde[19] "Türk'ün dini" olarak tanımlanan Kemalizm için "Amentü" yazılmış olmasıdır. "Türk'ün Amentüsü"nün özü ise şudur: ***"Kahramanlığın örneği olan ve vatanın istiklâlini yoktan var eden Mustafa Kemal'e, onun cengâver ordusuna, yüce kanunlarına, mücahit analarına ve Türkiye için ahiret günü olmadığına iman ederim. İyilikle fenalığın insanlardan geldiğine, büyük milletimin medenî cihanda en büyük mevkii kazanacağına, hamaset destanlarıyla tarihi dolduran kudretli Türk ordusunun birliğine ve Gazi'nin Allah'ın en sevgili kulu olduğuna, kalbimin bütün hulûsiyle şehadet eylerim"***[20]. Bu arada şunu hatırlamak da gerekmektedir; tüm bunlar yapılırken Mustafa Kemal hayattaydı ve daha da önemlisi "Türk'ün Amentüsü" kitabı Mustafa Kemal'in gazetesi ***Hâkimiyet-i Milliye***'nin matbaasında basılmıştır. 1920 ve 30'lu yıllarda Kemalizm'i dinleştirmek için çok çalışılmıştır. Bu "yeni dinin" önündeki en büyük engel olarak İslam görüldüğünden, İslam'a yönelik reform önerileri sıklıkla dile getirilmiştir.

Yavuz Alogon, Sarmal Yayınları, İstanbul, s.94.

17 Kaya, Şükrü, "Halkevlerinin 5. Açılış Yıldönümündeki Söylevi", *Ülkü* C.9, S. 48, Mart 1937, s.4.

18 Ülkü, c.13, S. 76, Haziran 1939, s.VII.

19 ***Türkçe Sözlük***, TDK, 1946, "Kemalizm" maddesi.

20 Sâfi, ***Türk'ün Yeni Amentüsü***, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, 1928, s.1.

Tek Parti İktidarı döneminde yeni bir Tanrı ve Din inşası için özel çaba sarf edilmiştir. Örneğin Yusuf Ziya Ortaç "Atatürk Ekber!" diye başlayan bir şiir yazmıştır[21]. Halil Bedii Yönetken'in Mustafa Kemal'i tanrı ilan ettiği "*Atatürk Marşı*" bestelenmiş ve bazı törenlerde hep bir ağızdan okunmuştur. Behçet Kemal Çağlar, "*İzinde*" isimli uzun şiirinin bir yerinde söyle diyecektir: *"Kaç yıldır Türkçeydi, Tanrı'nın dili/ İnsana ne ilah, ne de sevgili/ Ne de ana-baba aratıyordu/ Her an yaratıyor, yaratıyordu/ Birlikti gönüller ona imanda/ O ateş yanardı, her damla kanda"*. Dönemin önemli şahsiyetlerinden ve bu sebeple milletvekillerinden birisi olan Aka Gündüz ise sürecin noktasını koymuştu: *"Atatürk'ün tapkınıyız! […] Her şeyde Atatürk, Yerde O! Gökte O! Denizde O! Var da O! Yok da O! Her şeyde O! Atatürk! […] Yerdedir, göktedir, sudadır, alandadır, diktedir, pusudadır. Görünmezi görür! Bilinmezi bilir! Duyulmazı duyar! Sezilmezi sezer! Ezilmezi ezer! Her şeyde Atatürk! Elimizi yüzümüze, gönlümüzü özümüze kapıyoruz. Biz sana tapıyoruz! Biz sana tapıyoruz! […] Varsın, Teksin, Yaratansın! Sana bağlanmayanlar utansın!"*[22]. Daha da önemlisi bu anlayış ve inancın sadece Mustafa Kemal'in yaşadığı yıllarla sınırlı kalmamış olmasıdır. Osman Nuri Çerman 1959 yılında *Dinde Reform: Kemalizm* isimli dergi çıkarmış ve derginin bir sayısında "Atatürk'ün Nutukları Kur'an'a aykırı olmadığı için Kur'an gibi kutsaldır" başlığı altında şunları yazmıştır: "*Atmosferde rüzgar, denizlerde dalgalar, akarsularda çağlayanlar, Arz'da volkanlar ve lavlar, nasıl bir Tanrı kudretiyse, vatan kurtaran Atatürk'ün ağzından çıkan sözler de bir Tanrı buyruğudur. Türkçe Kur'an okur gibi, onu da oku!.. Tekrar oku ve herkese okut!.. Öğret!.. Anlat… Yaz, yazdır, yay, yayınla!.. Kutsal kitapların ruhundan ayrı olmayan kemalizm prensipleri, vatansever Türk'ün inanı, ibadeti, medeniyeti, istiklali ve istikbalidir!.."*[23]. Tüm bunlara ilaveten İsmet İnönü için dile getirilen tespit ve kanaatlerin örneklerinden birisi ise şöyledir: *"Hayatında yıllar önce bir kez gördüğü bir kimseyi, hemen herkesi, örneğin; bir küçük çocuğu, ordunun tüm subaylarını adlarıyla çağırabilecek bir hafızaya, yaratılıştan yüksek bir zihin ve düşünce yeteneğine sahiptir"*[24].

05 AĞUSTOS 1935

Cumhuriyet

Italya Uluslar Kurumunun kararından memnun olmadı

Sücl hazırlıklar devam ediyor, yeni sınıflar silâh altına çağrılacak

« Peçesini atan Türkiye »

«Atatürk yarım bir ilâhtır; Türklerin babasıdır»

«Hiçbir Devlet Şefi için, hayatında bu kadar heykel dikilmemiştir, ne Musolinin, ne Hitlerin, ne de Leninin anıdları onunkilerle ölçülemez»

Bir Fransız muharririnin, yarım ilâh ve Türk ulusunun babası olduğuna yazdığı Büyük Onder Atatürk

Yeni bir "tanrı" tasavvuru özellikle şeflik sisteminin anayasal bir zemine kavuştuğu yıllarda gerçekleşmiştir. Dönemin "aydın" ve "yazarlarının" inanç ve kanaatlerine göre Şef, "*ulusun babası*"dır [25]. O, bir "*mürebbi*"dir; onun gerçek özelliği budur; tüm çabası ulusu yetiştirmek içindir[26]. Şef, ders verir[27]; milli şefin sözleri herkes için bir derstir[28]. "*Milli Şef demek, milli hayatımızın uyanık başı demektir. O, maddî ve manevî cepheleriyle milli hayatı bir bütün olarak yalnız temsil etmez, güder ve yeder (peşi sıra götürür)*"[29]. Bu sebeple şef toplum için değil, toplum şef içindir: "*Milli şeflerin hükümlerine candan uyan ve inanan disiplinli bir cemiyet kurmak sevdasındayız*"[30]. Cüneyt Arcayürek'in gazeteciliğe başladığı yıllarla ilgili tespitleri ise, dönemin totaliter nitelikte oluşunun şahitliklerinden sadece birisidir: "*Egemen bir parti vardı, partinin üstünde İsmet Paşa 'Tanrının bir parçası' idi. Halk, İnönü'nün yüzünü göre-*

21 Necatigil, Behçet (derleyen), *Atatürk Şiirleri*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1963.

22 Aka Gündüz, "Yürekten Sesler", *Hâkimiyet-i Milliye* , 4 Ocak 1934.

23 Osman Nuri Çerman, *Dinimizde Reform: Kemalizm*, İstanbul, Ocak 1959,s. 24, s. 23.

24 R. Şemsettin Sirer, "Unutulmaz Bir Yolculuk", *Ülkü*, 1 Haziran 1942.

25 Kunter, Halim Baki, "Milli Şefimizin Gençliğe Öğütleri", *Ülkü*, S. 17, 1 Haziran 1942, s.13.

26 Sirer, Reşat Şemsettin, "Unutulmaz Bir Yolculuk", *Ülkü*, S. 17, 1 Haziran 1942, s.9.

27 Tecer, Ahmet Kudsi, "Halkevleri Yıldönümünde", *Ülkü*, S. 11, 1 Mart 1942, s.1.

28 Sirer, "Unutulmaz Bir Yolculuk", s.7.

29 Tecer, A. Kutsi, "Dünden Bugüne", *Ülkü*, S. 3, 1 İkinciteşrin 1941, s.19.

30 Peker, Recep, "Disiplinli Hürriyet", *Ülkü*, c.1, S. 3, Nisan 1933, s.179.

mezdi. İnönü yerine, egemen CHP'nin elleri dilediği zaman halkı okşar, yerine göre sıkardı... O yıllar, İsmet Paşa'yı kimse sevmezdi. Bizin gezindiğimiz ortamda İnönü adı, korku verirdi... Demokrat parti hareketi ortaya çıkıncaya değin, 'Paşa' herkes adına düşünen, milletine doğru yolu gösteren, hemen her konuda uygulamaya geçilmesi gerekli buyrukları veren 'tek' insandı"[31]

Kemalist Zihniyet Darbecidir

Sözleriyle kendilerini, toplum tarafından olumlu bulunacak darbe karşıtı bir konuma yerleştiren günümüz Kemalistleri, özellikle 27 Mayıs'a ve 28 Şubat'a fiilen verdikleri destekleri de unutup, darbelerin olmadığı bir Türkiye'nin inşasının ancak 30-40'lı yıllar Türkiye'sine dönüşle mümkün olabileceğini iddia ediyorlar. Bunu yaparken de modelleştirdikleri dönemin tepeden tırnağa irili-ufaklı askeri, siyasi ve özellikle de yasal darbelerle dolu olduğunu hiç gündeme getirmiyorlar. Böyle yaparak 27 Mayıs ve sonrasındaki bütün darbelerin büyük oranda o gelenekten beslendiğini de ustalıkla gizlemiş oluyorlar.

Kemalistlerin iddiaların aksine, Tek Parti İktidarı yılları darbelerle tıka basa dolu bir dönemdir. Bu da beklenecek bir şeydir. Çünkü yeni bir zihniyet, yeni bir birey, yeni bir toplum, yeni bir hayat tarzı inşa etmeyi hedeflemiş iktidar kadrosu, söz konusu inşanın yöntemi olarak da tepeden inmeci/jakobenist yöntemi tercih etmiştir. Tepeden inmeci yöntem ise güç kullanmayı, zorla değiştirmeyi, şiddeti kutsamayı, değişimi bir anda gerçekleştirmeyi gerektirir. Bunun tesadüflerin sürüklediği bir sonuç olmadığını, bunun başlangıçta açık-seçik belirlendiğini bizzat Mustafa Kemal'in sözlerinden anlıyoruz. Mustafa Kemal, 28 Aralık 1920'de Ankara ileri gelenleriyle gerçekleştirdiği bir sohbette "değişimin" "yukarıdan aşağıya" olması gerektiğini belirtir[32]. Zaten 1918'de gazetelere verdiği beyanatta da düşüncelerini olanca açıklığıyla dile getirmiştir: "*Ben her vakit söylerim, burada bu vesile ile arzedeyim, benim elime büyük selahiyet geçerse, ben hayat-ı içtimaiyemizde arzu edilen inkılâbı bir anda, bir "Coup" [darbe/ihtilal] ile tatbik edeceğimi zannederim. Zira ben, bazıları gibi efkâr-ı avâmı, efkâr-ı ulemâyı yavaş yavaş benim tasavvuratım derecesinde tasavvur ve tefekkür etmeğe alıştırmak suretiyle bu işin yapılacağını kabul etmiyor ve böyle harekete karşı ruhum isyan ediyor*"[33].

Tek Parti dönemindeki daha çok siyasi ve yasal biçimde vücut bulan çok sayıdaki darbelerle ilgili ilk planda akla gelebilecek ve hatta gelmesi gereken örnek Milli Kurtuluş mücadelesini yürüten Birinci Meclisin feshedilmesi darbesidir. Halâ kapalı kapılar ardında neler yaşandığı hemen hiç bilinmeyen, galip Türkiye'ye mağlup muamelesinin uygulandığı Lozan'ın kabulü ve kişi egemenliğine uzanan sürecin inşası için Birinci Meclis feshedilmiştir. Birinci Meclis'in hiçbir şekilde Lozan'ı onaylamayacağının anlaşılması üzerine ustaca uygulamaya konan siyasi taktiklerle, Gümüşhane temsilcisi Zeki Kadirbeyoğlu hariç diğer tüm üyeleri merkezden belirlenen ve "kız gibi"[34] bir meclis olan İkinci Meclis teşkil edilmiştir. İkinci Meclis, 23 Ağustos 1923'teki ilk toplantısında Lozan onaylamıştır. Ayrıca ve daha da önemlisi bu Meclis sayesinde Birinci Meclis'in üyelerinden Hüseyin Avni Ulaş ve Ali Şükrü Bey tarafından sıklıkla dile getirilen "eğer kişi egemenliğine dayanan bir rejim kuracak idiysek saltanatı niçin kaldırdık"[35] söylemine hak verecek bir geleceğin temelleri atılmıştır.

Dönemin birçok gazetecisi, sivil bürokratı, hukukçusu ve askeri, saltanat rejiminin sonlandırılması ve takiben halkın iradesinin üzerinde kişi veya bir kesimin egemenliğine imkân tanımayan cumhuriyet rejimine geçilmesi gerektiğini savunuyorlardı. Hüseyin Cahit Yalçın ve Ebuzziyazade söz konusu gazetecilerden sadece ikisidir. Bunlar, cumhuriyet rejiminin söylemlerde karşılığı olan işlevlerini tam yerine getirebilmesi için yasal-siyasi zeminin sağlam oluşturulması gerektiğini savunu-

31 Arcayürek, Cüneyt, *Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951*, Bilgi Yayınları, Ankara 1983, s.28-30.

32 Atatürk, Mustafa Kemal, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yay., Ankara, 1961, C.II, s.11.

33 İnan, Afet, 1983, "*M. Kemal Atatürk'ün Karsbad Hatıraları*", TTK Yay. Ankara, s.43.

34 Sevük, İsmail Habip, *Atatürk İçin*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1976, C.I, s. 274.

35 TBMM *Zabıt Ceridesi*, Birinci Devre, C.1-29, TBMM Matbaası, Ankara 1942-1981, C. 19. s. 379-383, C.21, s. 285.286; Tunaya, Zafer Tarık, *Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)*, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1952, s. 534; Demiralay, Tahsin, *Arkada Bıraktığım Küçük İşaret Taşları (1948-1950 Makaleleri)*, Türkiye Yayınları, İstanbul 1955, s.102, 103; Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni (Siyasi Hatırlarım)*, Emre Yayınları, İstanbul 1993, C. II, s. 213; Kandemir, Feridun, *Hatıraları ve Söyledikleri ile Rauf Orbay*, Yakın Tarihimiz Yayınlar, İstanbul 1965, s. 124; Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar*, Temel Yayınları, İstanbul 2002, C.I, s. 27.

yor, olması gereken yasal-siyasi yapının teorik zeminini son derece hassas bir şekilde inşa çabası yürütüyorlardı. Rejimin ismini "Cumhuriyet" yapmanın "işleri düzeltmeyeceğini" sürekli denebilecek sıklıkta dile getiriyorlardı[36]. Ancak tüm bu gazeteciler, bürokratlar, hukukçular ve askerler mükemmel işleyen bir cumhuriyet sistemine geçişin hazırlıklarını yürüttükleri bir günde cumhuriyetin ilan edildiğini ve cumhurbaşkanının da seçildiğini duydular. Şaşırdılar. Şaşırmakta da son derece haklıydılar. Zira Meclis tatildeydi ve milletvekillerinin önemli bir kesimi memleketlerine gitmişlerdi. Ancak birileri tamamen bir oldu-bittiye getirip, sadece 158 milletvekilinin oyu ile birkaç saat içerisinde rejimin ismini Cumhuriyet yapmış, ilk cumhurbaşkanını da seçmişti. Peki, "işler düzeldi mi?"; kişi egemenliğine dayanmayan bir rejim kurulabildi mi? Bu anlamak için örneğin bir yıl sonrasına (1924) bakmak yeterli olacaktır. Mevcut yönetim kadrosu, toplumu değiştirip dönüştürmede kendilerinden sadece yöntem konusunda farklı düşünen siyasi/askeri arkadaşlarına mevcuttakinden ayrı bir parti (Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası) kurdukları için hayatı çekilmez kılmaktan çekinmeyeceklerdir. Mevcut anayasaya ve kanunlara uygun, bu itibarla son derece yasal olan parti kapatılır; her biri Milli Kurtuluş savaşının lider kadrosuna mensup kuruculara (Ali Fuat Cebesoy, Rifat Bele, Kazım Karabekir vs.) siyasetin kapıları sımsıkı kapatılır. Partinin kapatılmasındaki yasal gerekçe ise Terakkipervercilerin "dinlere saygılı olmalarıdır". Hâlbuki "devletin dini İslam'dır" maddesi yürürlükteki anayasanın temel maddelerinden birisidir.

Bununla da kalınmaz, tamamen kişisel bir husumete dayanan ve ilk günlerde gazetelere verilen beyanatlarda bu yönü açıkça ifade edilen İzmir suikast planı bir cadı avının gerekçesi kılınır. İzmir suikast planı bahane edilerek "tek adam" egemenliğini inşaya engel olabilecek tüm siyasi, bürokratik muhalifler ya katledilirler ya da etkisiz hale getirilirler. Üstelik "darbe mahkemesi" gibi çalışan İzmir'deki İstiklal Mahkemesinin haklarında kısa süreli mahkûmiyet kararı verdiği Erzurum Milletvekili Rüştü Paşa ile Sivas Milletvekili Halis Turgut "yargı kararının" gereğine uygun olarak cezaevine gönderilmeleri gerekirken, idam sehpasına gönderilirler.

Haydarpaşa Garı'nın önünde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları: soldan sağa: Adnan (Adıvar), Ali Fuat (Cebesoy), Kâzım Karabekir, Rauf (Orbay) ve Refet (Bele)

Geçmişi ve hafızası olmayan bir kitle inşa edebilmek için alfabe değiştirilerek tüm toplum bir günde tüm kültürel mirasından mahrum hale getirilmiştir. Bunu yaparken sosyolojik gerçeklere en küçük şekliyle bile itibar edilmemiştir. Milletin alfabesini, medeni hukukunu, kılık ve kıyafetini anlık kararlarla değiştirip, "efendi" ilan edilen ve mevcut nüfusun yaklaşık %80'ini oluşturan köylüleri günlük kıyafetleriyle Ankara'ya sokmayan, milletin kadim bir geçmişi olan müziğini yasaklayıp türkü dinlemeyi "suç" haline getiren uygulamalar sistematik bir şekilde işletilen bir "darbenin" ürünü değilse nedir!?

Gerilimi azaltmak için milletin önüne ikinci bir tercih olarak yine kendilerince idare olunan Serbest Fırka konulmuş, Serbest Fırka uygulamasından milletin kendilerinden kurtulmak için "binlerce kurban vermeye hazır hale geldiğini"[37] anlayınca farklı düşünen siyasetçiler, iktidarın sesi olmak istemeyen gazeteciler susturulmuş, iktidara itaatte kusur gösterebileceği düşünülen dernekler kapatılmış, İtalya-Almanya-Rusya örneklerinden esinlenerek[38] şeflik rejimi kurulmuştur. Şefler kutsanmış ve "tanrısal" bir kimliğe kavuşturulmuşlardır[39].

36 Bu konuda Ebuzziyazade'nin 31 Ekim günü Tevhid-i Efkâr'da yayınlanan "Efendiler! Devletin adını taktınız, işleri de düzeltecek misiniz?", Hüseyin Cahit Yalçın'ın 31 Ekim 1923 tarihli Tanin gazetesinde yayınlanan "Yaşasın Cumhuriyet" başlıklı yazıları önemli örneklerdir.

37 Aydemir, Ş. Süreyya, ***Tek Adam Mustafa Kemal***, Remzi Kitabevi, İstanbul 1969, C.III, s. 397, 398; İnönü, İsmet, ***Hatıralar,*** Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1987, C.II, s. 229; Okyar, Fethi, ***Üç Devirde Bir Adam***, (Yayına hazırlayan: Cemal Kutay,) Tercüman, İstanbul 1980.

38 Bu ülkelerdeki rejimler gönderilen heyetler tarafından incelenmiş ve Türkiye'ye özü bir şeflik rejimi kurulmuştur. Bu inceleme ziyaretlerinin ürünü olarak bkz: Atay, Falif Rıfkı, ***Moskova-Roma***, Muallim Halit Kütüphanesi, Ankara, 1932; Atay, Falih Rıfkı, ***Yeni Rusya***, Ankara, 1931.

39 "Ey Türkün yaratıcısı... Ey büyük Ata! Ey Tanrı'nın oğlu! On yedi milyon yetiştirdiğin, yokken var ettiğin Türk gençliği senin yurdum için her zaman canını vermeye hazırdır", "Tanrı sözüne benzer bir sihir var sesinde; Onları dinledikte işte kurtulduk Atam!" (Cümhuriyet Halk Partisi, ***Şeref Kitabı XV***, Cumhuriyet Matbaası, Ankara 1938, s. 17,28).

10 Kasım günü Cumhurbaşkanı aday adayları arasında bile ismi geçmeyen İsmet İnönü'nün 11 Kasım günü gerçekleştirilen seçimde milletvekillerinin tamamının oyunu alarak cumhurbaşkanı seçilmesi ve "Tek Adam" dâhil hiç kimsenin isminin ve iradesinin siyasette, hukukta ve bürokraside kendi isminin ve iradesinin yanına ve önüne geçmesine izin vermediği otoriter ve totaliter bir yönetimi inşa etmesi, millete rağmen gerçekleştirilmiş darbelerin ürününden başka bir şey midir?

Kemalist Zihniyet Şekilcidir

Kemalist zihniyet şekilcidir ve karakteristik özellikleri arasında yer alan şekilciliği uğrunda kan akıtmaktan, can almaktan çekinmez; çekinmemiştir. Savaştan yeni çıkmış; açlık, hastalık ve sefalet günlük hayatının değişmeyen özelliği haline gelmiş bir toplumun temel problemleriyle ilgilenmek ve çözümler üretmek yerine toplumun tüm erkeklerine şapkayı dayatması ve itiraz edenler veya ihmali olanlar için idam sehpalarını hazırlaması bunun tarihsel delilidir.

Kemalist zihniyet şekilcidir ve Tek Parti İktidarı şekilciliğin uygulamada egemen olduğu dönemi temsil etmiştir. İnsanlar, mahkûm olmamak ve hatta idam edilmemek için Avrupa'dan getirilen gemiler dolusu şapkayı, kadın veya erkek şapkası olup olmadığını dahi dikkate almadan kafasına geçirmek zorunda kalmıştır. Şapka, ele aldığı davalarda idam kararı vermekte hiç zorlanmayan ve tercihini çoğu zaman bu yönde kullanan İstiklal Mahkemelerinin temel konusu haline gelmiş, kitlesel bir linç devreye sokulmuştur. "*Birçok fırsatlarla sokakta, vapurda, gösteri salonlarında "şapka"lar "fes"e hücum etti. Fes daima yenildi, yani parçalandı, ayakaltına alındı ya da denize atıldı... Hemen yürürlüğe giren bu kanuna aykırı her türlü davranış için tedbirler alındı. İstanbul'da komiserler kendilerine bağlı memurlarla birlikte İstanbul'u Galata'ya bağlayan büyük köprünün başını ve şehrin başlıca yollarını tuttular. Fes ya da kalpak giyinmiş olan herkesi tutuklayarak, başlıklarını ellerinden alıyorlar ve karşılaştıkları sarıklıların ise ellerindeki belgeler kontrolden geçiriliyordu [Müftü, İmam olup olmadığını anlamak için]. En küçük karşı koyma, suçlunun tutuklanmasına neden oluyordu...*"[40].

Dönemin uygulamasıyla şapka önemlidir ama şekilciliğin ulaştığı aşamayı göstermesi açısından bir tespitte bulunmak gerekirse şapkanın biçimi çok daha önemlidir. Şapkanın güneşliği olmak zorundadır[41]. Tercih edilen fötr şapkadır; başkası olmaz.

Şekilciliğin nasıl işlediğini, şekilcilik ile totaliter anlayışın birlikte nasıl uygulamaya konulduğunu anlamak için şapka önemli ve tipik bir örnektir. Fakat şapka örneğinden hareketle çoğu zaman Kemalist zihniyetin topluma belirli bir biçimi, görünümü, giysiyi dayatmayı amaçladığı zannedilmektedir. Bu uygulamadaki görünümüyle böyle ise de gerçek çok daha başkadır. Esasında Kemalist zihniyetin şekilciliği belirli bir biçimi, görünümü, giysiyi idealleştirme biçiminde işlememiştir. Onun için önemli olan belirli bir biçim, görünüm veya giysi değil, kendi tercihinin kabul edilip edilmemesidir. Dolayısıyla Kemalizmin şekilciliği, otoriter ve totaliter zihniyetinin bir tezahürü olarak işlev görmüştür. Bunu ise Şevket Süreyya Aydemir'in şahitliğiyle[42] bizzat şapka üzerinden tespit etmek mümkündür. Şapka devriminin henüz gerçekleşmediği bir dönemde haber araştırması için Mahkeme binasına gelen gazeteci Hikmet Şevki'yi sırf şapka giydiği için küfredip, tekme tokat merdivenlerden yuvarlayan Ankara İstiklal Mahkemesi Reisi Ali Çetinkaya, kısa bir süre sonra şapka giyme kararı alınınca başında hasır şapkasıyla oturduğu kürsüden şapka giymeye itiraz eden İskilipli Atıf Efendi hakkında idam kararı vermekte bir sakınca görmemiştir.

Kemalist zihniyetin şekilciliğinin tek örneğinin şapka olduğu zannedilmemelidir. Cumhuriyet balolarından dans ve güzellik yarışmalarına, çocuklara bile bira içirme törenlerinden dilde devrim uygulamalarına kadar her alanda "şekilcilik" uygulamaların karakteristik özellikleri arasında yer almıştır. Uygulamaların hiç birisi birbirinden bağımsız değildir; hepsi de otoriter ve totaliter bir zihniyetin arzularına göre şekillenmiş ve o arzunun mutlak irade olup-olmadığının göstergesi olarak uygulamaya konulmuştur. Böyle olduğu için de şapka için idam sehpaları kurmakta en küçük tereddüt göstermezlerken, toplumun sefaletine son verecek en önemli işlerden birisi olan toprak reformu hiçbir şekilde uygulamaya konulma-

40 Gentizon, Paul, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, Ankara 1983, s.99, 100,105.

41 Gentizon, *Mustafa Kemal ve Uyanan Doğu*, s. 96.

42 Aydemir, Ş. Süreyya, *Suyu Arayan Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1974, s. 399,400,404.

mıştır. Özellikle Doğu ve Güneydoğu'da egemen olan toprak ağalığı konusu hiçbir şekilde problem olarak, batılılaşmanın engeli olarak, medeni olmamanın göstergesi olarak görülmemiştir. Böyle olduğu için de toplumun gerçek ihtiyaçları, acil çözüm bekleyen temel problemleri dikkatlerini çekmemiştir.

Şekilciliğe takılıp kalan Cumhuriyet seçkinleri, sözleriyle yücelttikleri köylüyü uygulamalarıyla yüceltemezler. Şekilcilikleri, sözlerine yansıyan halk severliklerinin önüne geçer. Anadolu insanın sosyo-ekonomik hayatı "on yılda on beş milyon yaratılan" günlerde de savaş günlerinkinden herhangi bir farka sahip olmaz. Bu açından gazeteci Ahmet Cevdet'in 1926 yılındaki tanıklığı önemlidir: "*Ben Ankara'da iken sabahleyin köylülerin kapımızın önünden geçtiklerini görüyordum. Bir merkebin üstüne bir kucak çalı makulesi yüklemiş, mahalle mahalle geçen bu adamlar ne sefildi. Sekiz saatlik yerden bu çırpıları getirdiklerini söylüyorlardı. Bu adamların istihsaldeki acizlerini gördüğüm zaman içim ağladı. Köylülerin üstlerini, başlarını, mintanlarını, tumanlarını görmeli idi. Hayatlarını, o sayede maîşetlerini kazanmak için müthiş bir mahrumiyet içinde, sekiz saatlik mesafeden bir merkep yükü çalı getirmeğe mecbur oldukça refah görülmez*"[43].

Acaba dönemin liderlerinin bu düğümü çözmeleri için güçleri mi eksikti? İradeleri mi yetersizdi? Elbette hayır! Eksik olan, yetersiz olan sadece şekilciliğe teslim olmamış bir önder kadroydu. Ve bu 1923-1950 arasında daima böyle kaldı. İsmet İnönü kendisiyle yaptığı röportajda Abdi İpekçi'nin "*O devirlerde arzu edilen bir toprak reformu, bu günden daha kolay gerçekleştirilemez miydi?*" sorusuna somut, açık ve anlaşılır bir cevap vermekten kaçınacaktır[44]. Şevket Süreyya'nın konu dâhilinde dikkatleri çektiği soruları ve soru niteliğindeki cevapları ise önemli ve anlamlıdır: "*Toprak Reformuna yöneliş... Köylünün toprak sahibi kılınması... Hicret eden Ermeni ve Rum mallarının fakir halka mal edilişi... mesela kara ve köy yollarının tıpkı demiryolu siyaseti gibi, milli gücü bir İstiklâl Savaşı ruhu içinde seferber etmek suretiyle ele alınışı... Yahut köyde iktisadi düzenin teşkilâtlandırılması; meselâ Köy Kooperatifleri, İstihsal ve satış birlikleri, Köy Birlikleri... Hülâsa köyde hayatı dalgalandıracak, her biri bir ihtilâl mahiyetinde, ama hiç biri bir ihtilâl istemeyen köklü ziraî ıslahat tedbirlerine niçin gidilmemiştir? Bu niçin böyle oldu? Bunun sebebi kısaca, 1923-1938 arasında hükümetin; halka, partiye ve devlete mal edilmiş açık, sağlam, ana prensipleri ile belli ve hangi istikametlerde nasıl yürünerek tamamlanacağı açıklanmış düzenli bir ziraî siyasetinin olmayışı ile izah etmek mümkündür. ...*"[45].

Kemalist Zihniyet Seçkincidir

Kemalist zihniyet seçkincidir. Kendisini seçkin kabul etmesi, genel toplum kesimleri karşısında psikolojik bir duruşla kendisini farklı kabul etmesi biçiminde değil, tüm toplum kesimlerine karşı özel ve ayrıcalıklı kabul etmesi biçiminde gelişmiştir. Bu konuda düşüncelerini örneğin şöyle dile getirmişlerdir: "*Neden, ben bu kadar senelik tahsil-i âlî gördükten, hayat-ı medeniye ve içtimaiyeyi tetkik ve hürriyeti tezevvuk için sarf-ı hayat ve evkat ettikten sonra, avâm mertebesine ineyim. Onları kendi mertebeme çıkarayım, ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar*"[46]. Bu sebeple de sınırını yine kendilerinin belirlediği hak ve yetkileri olduğuna inanmışlardır. Sınırını kendisinin belirlediği hak ve yetkileri esasen sınırsızdır. Sözlerinde değilse bile uygulamada hak ve yetkileri sınırsız olduğu için de gerekli bulduğunda potansiyel politik muhalif olarak gördüğü kişileri idam sehpasına göndermekte; tüzüğünü, üyelerini ve ekonomik kaynağını kendisinin belirlediği partiyi herhangi bir yasal süreci işletmeden kapatmakta; insanların neyi nasıl düşüneceklerini belirlemekte; bir toplumun tüm hafızasının sıfırlamakta... herhangi bir tereddütleri olmaz. Bilime, dine müdahale etmeyi yetkisi dâhilinde görürler. Dünya çapında tarihçi (Prof. Dr. Zeki Velidi Togan) veya şair (Yahya Kemal Beyatlı) karşısında bile kendilerini dengi olmayan bir tarih otoritesi veya şiir otoritesi olarak görürler. Her şeyin en iyisini ve en doğrusunu sadece kendileri, daha da önemlisi kendilerini temsil eden şef bilir: "*Şef, Türk milletinin insan şeklini alan timsalidir*"[47]. "*Şef nüfuzu ol-*

43 Ahmet Cevdet, "İş Görmenin Çaresini Bulmak", *İkdam,* 1 Şubat 1926.

44 İpekçi, Abdi, *İnönü Atatürk'ü Anlatıyor*, Cem Yayınları, İstanbul, 1981, s. 39. 40.

45 Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1973, C.2, s.315,316.

46 İnan, Afet, 1983, "*M. Kemal Atatürk'ün Karsbad Hatıraları*", TTK Yay. Ankara, s.43.

47 Sadri Ethem, "İnkılâpçı Terbiye", *Vakit*, 28 Teşrinisani 1930.

maksızın hiçbir toplulukta dirlik, düzenlik ve güler yüzlülük olmaz"[48].

Kendini seçkin kabul etmek bir his veya düşünce olmayıp, "tartışılmaz bir gerçek olduğu" içindir ki, sınırsız hak ve yetkilerine dayanarak gerçekleştirdikleri veya bir milletin kaderiyle oynamaları sebebiyle herhangi bir sorumluluk hissine sahip değildirler. Daha da önemlisi bu yaptıklarının kendisinde vicdani bir karşılığı yoktur. Örneğin toplumun günlük diline müdahale ederler; dili değiştirirler; kimse kimseyi anlayamaz hale gelir. Kendileri de bunu fark eder; ama hiçbir şekilde "yanlış yaptık" bile demezler; nasıl süreci ani bir kararla başlattılarsa yine ani bir kararla sona erdirirler; kırılan kırılmıştır, çürüyen çürümüştür; hiç önemli değil.

Bunlardan hareketle seçkinci zihniyetin sadece iktidar piramidinin en üstünde yer alan birkaç kişide karşılık bulduğu zannedilmemelidir. İktidar olmanın sağladığı yetkiden çapına göre pay olan herkes seçkincilikten nasiplenmiştir. Bu açıdan günümüz Kemalistlerinin idealleştirdikleri Tek Parti İktidarı dönemindeki memurların durumları önemli bir göstergedir. "*Heyhat! Dünkü kahraman inkılap önderleri bile bugün ipekli ropdöşambrlarına bürünmüş, fağfur banyolu kâşanelerinden dışarıya başlarını uzatmak istemez oldular*"[49] sözleriyle içinde bulunduğu seçkinlerin durumunu özetleyen Yakup Kadri, bu seçkinlerin dünyasını şöyle tasvir edecektir: "*Bu saatte hükümet dairelerinden veya boşalan başka devlet müesseselerinden ileri sınıf memurlar küme küme, Taşhan'ın otobüs duraklarına doğru seğirtirler. Bunların kimi, Bahçelievler'de oturur; bazısı da Kavaklıdere'de, Güven'de, Küçük ve Büyükesat'ta köşkleri vardır. Bunların hepsi de pırıl pırıl asrî mobilyalarla döşeli yepyeni evlerdir. Kilerler, balık yumurtasından taze havyara kadar en nadide mezelik erzaklarla tıklım tıklımdır. Bir Altınbaş rakı şişesi buzdolabında buğulanmaktadır. Salonda bayanlar, şimdiden "vidolu" bezik oyununa başlamışlardır"*[50]. Ankara'dakiler böyledir de, peki taşradaki "*seçkinler*" ne haldedir? Yakup Kadri'nin tanıklığıyla öğreniyoruz ki, onların durumu da Ankara'dakilerden farklı değildir: "*"Lüküs Vali" güya memlekette halledilmesi gereken başka bir mesele yokmuş gibi, yol paralarını vererek getirttiği birtakım yabancı ustabaşılara, bezgicilere oturduğu binaya lüzumsuz yere birtakım süsler yaptırmakla ve Avrupa'dan mobilyalar getirtmekle meşguldür*" . Seçkinciliğin ulaştığı aşamayı dile getirmesi açısından gazeteci Cüneyt Arcayürek'in döneme tanıklığı ayrıca önemlidir: "*Egemen bir parti vardı, partinin üstünde İsmet Paşa 'Tanrının bir parçası' idi. Halk, İnönü'nün yüzünü göremezdi. İnönü yerine, egemen CHP'nin 'elleri dilediği zaman halkı okşar, yerine göre sıkardı... O yıllar, İsmet Paşa'yı kimse sevmezdi. Bizin gezindiğimiz ortamda İnönü adı, korku verirdi... Demokrat parti hareketi ortaya çıkıncaya değin, 'Paşa' herkes adına düşünen, milletine doğru yolu gösteren, hemen her konuda uygulamaya geçilmesi gerekli buyrukları veren 'tek' insandı*"[51].

Tek Parti İktidarı yılarındaki Kemalist seçkinlerin durumu bu idi. Daha da kötüsü, seçkinlerin birçoğu, yaşadıkları dünyanın dışını göremedikleri için, halkı da kendileri gibi zannediyorlardı. Bu nedenle de halka "bahşettikleri nimetler" sebebiyle hiç zorlanmadan övünüyorlardı. Bir Bakan Meclis kürsüsünden rahatlıkla şunları söyleyebiliyordu: "*Ordumuzu kuş sütüyle besliyoruz, Cumhurbaşkanı'nın sofrasında ne yeniyorsa, köydeki sığırtmaç da onu yiyor. Bu bize Cumhuriyet'in sağladığı bir nimettir. Bunu tarihe karşı görev olarak söylemeliyim*"[52]. Hâlbuki halk açlıkla, sefaletle ve hastalıklarla mücadele etmektedir. Dönemin tek ve devrimlerin partisi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Genel Sekreteri ve aynı zamanda İçişleri Bakanı olan Şükrü Kaya'nın "*seçkinler*"le halk arasındaki kopukluğu bizzat kendisi gibi "*seçkinler*"e açıklayan sözleri gerçeğin ifadelerinden sadece birisidir: "*Anadolu ortasında bir mâmure içinde bulunuyoruz. Fakat bundan beş kilometre uzakta kendi ırkımızdan, kanımızdan -tertemiz bir cevher gibi- olan Türk çocuklarının ne halde olduğunu görürsünüz... vatandaşlarımızın köylerdeki hali, maddî hayatı bizim hayatımızın ve bilgilerimizin çok dünündadır...*"[53]. Üstelik "Ebedi Şef" bile Serbest Fırkanın kapatılmasını takiben trenle çıktığı Anadolu gezisi sonrasın-

48 Peker, Recep, *İnkılap Dersleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 1984, s. 63.

49 Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Panorama*, İletişim Yayınları, İstanbul 206, s. 33.

50 Karaosmanoğlu, *Panorama*, s.39.

51 Arcayürek, Cüneyt, *Demokrasinin İlk Yılları*, s.28-30.

52 Barutçu, Faik Ahmet, *Siyasî Anılar 1939-1954*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1977, s. 261, 262.

53 *Ülkü*, C.XIX, sayı 49, Mart 1937, s. 4,5; Halkevlerinin 5. açılış yıldönümünde Halkevindeki söylevinden.

da gördüklerini dile getirmekten kendisini alıkoyamayacaktır: "*Bunalıyorum çocuk, büyük bir ıstırap içinde bunalıyorum! Görüyorsun ya, her gittiğimiz yerde mütemadiyen dert, şikâyet dinliyoruz. Her taraf derin bir yokluk, maddî manevî perişanlık içinde*"[54].

Kemalist zihniyet seçkincidir; seçkinciliğini ise ideolojik bir sisteme kavuşturmuştur. Halkçılık, Kemalist zihniyetin ürettiği seçkinci ideolojinin ismidir. Türkiye'de ilkokul kitaplarında veya popüler halk kitaplarında "halkı sevmek", "halka değer vermek" olarak tanımlanan halkçılık gerçekte seçkinciliğin ideolojik karşılığıdır. En kısa anlamıyla, "iyi"nin ve "doğru"nun ne olduğunu bilen "eğitimli "*aydınlar*"ın "*halka doğru*" giderek cahil halkı aydınlatmasını ifade etmektedir. İdeolojik temelleri Jön Türkler döneminde atılan "*halkçılık*" ideolojisi, demokratik ve özgürlükçü bir boyut taşımaktan çok, seçkinlerin halkı aydınlatmaları, daha doğrusu seçkinlerin kendi "*iyi*"lerini halka benimsetmeye çalışmalarını ifade etmektedir. Bu benimsetmede ise idam sehpaları, mahkûmiyetler, şiddet ve baskı uygulamaları, yasaklamalar, sürgünler değişmeyen enstrümanlardır.

Sonuç

Kemalist devletçi seçkinler, Tek Parti iktidarı döneminde sosyal değişmenin itici gücüdürler. Zihniyet, hayat tarzı, toplumsal kurumlar ile ilgili düşündükleri değişimi ise "*tepeden inmeci*" yöntemlerle gerçekleştirmişlerdir. Süreç içinde "*zorla değişim*" söz konusudur ve hayatın her alanında yoğun bir "*devrim*" gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte toplumsal/siyasal "*merkez*"i oluşturan sivil ve asker seçkinlerle, halkın teşkil ettiği "*çevre*" arasındaki ayrılık ve gerilim gün geçtikçe artmıştır. Aralarında, özellikle "*çevre*"yi "*merkez*"in hışmından koruyacak hiç bir toplumsal/siyasal yapı/kurum yoktur. Merkez için Çevre "*yontma taş devrinden kalma mağara insanı*", Çevre için Merkez ise "*yaban*"dır". "*Merkez*" ile "*Çevre*" arasındaki mesafe kapanmayacak kadar büyüktür. Zamanın tanığı Yakup Kadri'nin ifadesiyle; "*Her memleketin köylüsüyle okumuş yazmış zümresi arasında aynı uçurum var mıdır? Bilmiyorum! Fakat okumuş bir İstanbul çocuğu ile bir Anadolu köylüsü arasındaki fark, bir Londralı İngiliz ile Pencaplı Hintli arasındaki farktan daha büyüktür*"[55]. "*Merkez*"e karşılık, "*Çevre*"yi teşkil eden halkın sesini duyurabileceği, duygu ve düşüncelerini dile getirebileceği aygıtlar yoktur; her şeyi içine atar ve bekler. "*Merkez*" ile "*Çevre*" arasındaki ilişkilerin 1950'ye kadar devam eden kısmında, "*Çevre*"nin iktidarı ele alma istek veya gayesine rastlanmadığı gibi, "*iktidar*"ı elinde bulunduran "*Merkez*"i siyasal, ideolojik, yasal açılardan etkileme isteğine sahip olduğundan bahsetmek de son derece güçtür. Çünkü "*Çevre*"yi teşkil eden toplumsal kesim (sayısal olarak küçük bir elit kesim hariç toplumun tamamı), iktidarı ele geçirme ve ele geçirdiği zaman egemenliğini sürdürme veya iktidarı elinde bulunduran "*Merkez*"i etkileme imkân ve potansiyeline sahip değildir; ne toplumsal sistemi değiştirecek veya ne de etkileyecek bilgi birikimi ve gücü vardır. "*Çevre*", Cumhuriyetin bu ilk yıllarında, can verip mal harcadığı savaşlar nedeniyle fiziksel ve ekonomik gücünün son aşamasına dayanmış bir toplum özelliği arz eder: % 90'ı okuma-yazma bilmeyen; bütün çabası biyolojik varlığını sürdürme gayesine odaklanmış; yoksulluğu, hastalığı, sefaleti kader olarak kabullenmiş; tamamına yakını yaşlı, çocuk veya orta yaş eğitimsiz kadınlardan oluşan, eğitimli gençlerin savaşlar nedeniyle son derece azaldığı bir toplum.

"Merkez" ile "Çevre"nin konumları arasındaki değişimin ilk aşamasını 14 Mayıs 1950 seçimleri oluşturur. Süreç Demokrat Parti iktidarı ile devam eder ve bu güne kadar gelir. Artık Kemalist bir Merkez'den bahsetmek mümkün değil. Fakat özellikle 27 Mayıs ve 28 Şubat'ta olduğu üzere askerle işbirliği ve hatta askere akıl hocalığı yaparak eski imtiyazlı günlerine tekrar dönme çabalarını sürdürdüler. Ama şimdi görüyorlar ki özellikle de 15 Temmuz darbe girişimi üzerinden açık-seçik anladılar ki artık milletin desteğini almadan, ideolojik unsurlarından Halkçılıklarının gereği olan "halka rağmen halk için" anlayışının gereklerini uygulayarak iktidar olmaları; iktidardan pay kapmaları mümkün değil. Bu sebeple yeni bir strateji belirleme ihtiyacı hissetmiş olmalılar. Bunu 15 Temmuz darbe girişimi sonrasında olanca açıklığıyla ortaya koydular ve "sistemin fabrika ayarlarına dönüş" çağrısı yapmaya başladılar. Ancak toplumsal hafıza "fabrika ayarlarını" unutmuş değil.

54 Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1973, C.II, s.405

55 Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 53.

NE İNKÂR, NE İTİRAF...

Kemalizm sol için kurucu olmasa bile tamamlayıcı olma vasfını sürdürüyor. Böyle bir atmosferde sağın solu sürekli Kemalist olmakla itham etmesi kadar doğal başka ne olabilir? Dolayısıyla Bora'nın kanaatlerini en iyi bir Sezen Aksu şarkısı ile özetleyebileceğimi düşündüm: "Ne inkâr, ne itiraf."

Öner BUÇUKCU

Türkiye'de sol/sosyalist hareketlerde Kemalist bir öz bulunduğuna ilişkin özellikle sağ diye tavsif edebileceğimiz çevrelerde yaygın bir kanaat vardır. Sol söylem ne kadar marjinalleşirse marjinalleşsin, Kemalizm eleştirisini ne kadar koyultursa koyultsun Kemalist olma ithamından kurtulduğu söylenemez. Hatta okuryazarlık oranı düştükçe (burada son mezun olunan okuldan değil aktif okuryazarlıktan bahsedilmektedir) komünizm ve Kemalizm'i birbiriyle eşitleme durumlarına da sıkça rastlanmaktadır. CHP'nin Kemalizm tecrübesinin yükünü sırtlanmış olmasının yarattığı ontolojik zafiyetle birlikte CHP ile solu, sosyalizmi (ve hatta komünizmi) bir tutma tavrının etkisi bugün CHP'nin hâlâ aşamadığı sorunların başında gelmektedir. Burada düşüncenin ele alınması bâbında abartılı bir durum olduğu muhakkak. Ve fakat Kemalizm ve solun fırtınalı bir birliktelik yaşamadıklarını söylemek de mümkün değil. Bir başka deyişle sol kendisini Kemalizm'den ari kılma konusunda bir taraftan ciddi bir gayret gösterirken diğer taraftan "acaba" sorusunu sormaya ve buna göre konumlanmaya devam ediyor.

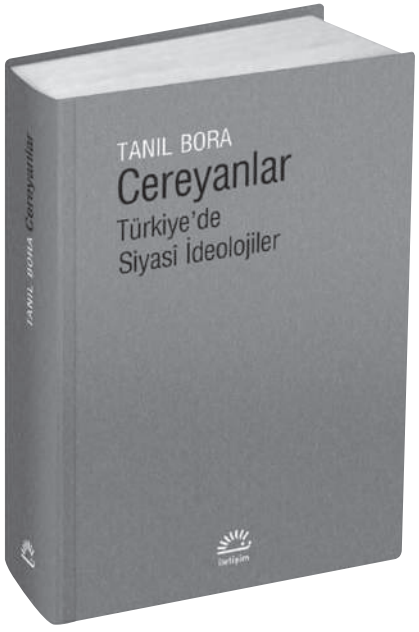

Bu durumu, ultra Kemalistler diye bir dönem aşağılanan, bugünlerde bir ayrımı mümkün ve meşru kılabilmek için sağ Kemalizm'in temsilcileri olarak kodlanan Aydınlık grubu dışında çok farklı mecralarda tespit etmek mümkün. Elbette Kemalizm'e eleştirel yaklaşmayı sürdüren bir kesim var ama kitle desteğini önemseyen, muhalefetin kitleselleşmesi için strateji arayışı içerisinde olan kesimlerde "Kemalizm'e çok haksızlık ettik galiba" psikolojisinin yaygınlaşmaya başladığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun bir adım daha ilerisinde Kemalizm'le ittifak arayışlarının dillendirilmesi, Kemalist partinin "demokratik" muhalefete önderlik etmesi beklentisi var. Demokratik ibaresinin Kürt hareketini de içselleştirmese bile çok fazla itmeyen bir siyasallığa isabet ettiğini söyleyebiliriz. Bunu mümkün kılabilmek için Kemalizm eleştirisinden inhiraf etmek, en azından onu yumuşatıp tüm kötülüklerin anası aşırılığından çıkmak gerekiyordu. Bir çeşit özeleştiri verme sürecinden bahsediyoruz kısacası. Bu sadette tipik örnek İlker Aytürk'ün "post-post Kemalizm" önermesi. Sonrasında benzer kanaatleri farklı biçimlerde başka kimseler de dillendirdi.

Bora Kemalizm'i eleştirirken kullanılan kavramları, kıstasları sadece Kemalizm'e özgü olmaktan çıkarıp satha yaymaktan bahsediyor. Kastettiği satıh ise sağdır. Tanıl Bora ve arkadaşları sanki bugüne kadar sağı bu eleştiriden azade tutmuşlar da Bora son derece orijinal bir fikirle otaya çıkmış gibi konuşuyor. Türk sağını eleştirme konusunda indirgemeci olduklarını söyleseydi belki daha orijinal bir şey söylemiş olurdu. Çünkü Bora ve arkadaşlarına göre Türk sağının neredeyse her türlüsü zaten faşizmle mukayyet değil midir? Bu kolaycılıktan bir türlü beriye gelemedikleri için şimdi fotoğrafa baktıklarında "biz bu fotoğrafı iyi eleştirememişiz" demelerini doğal karşılamak gerekiyor.

Bu dillendirmelerin bir kısmına yayın yönetmeni olduğu derginin sayfalarını açan Tanıl Bora'nın *Cereyanlar* kitabını okuduğumda dikkatimi çeken hususlardan birisi kitabın Kemalizm'e beklenmedik bir şekilde sempatik yaklaşıyor olmasıydı. Demek ki benzer kanaatler onun tarafından da paylaşılıyordu. Örneğin Dersim Olaylarından hiç bahsetmiyor olması, kendisinin oldukça hassas olduğu konulardan Kürtlere yaklaşımın mesele edilmemesi dikkat çeken ayrıntılardı. Ancak Türkiye'de solun 1960'lı yıllarını çalışan birisi olarak hassaten dikkatimi çeken Kemalizm'i sağ Kemalizm ve sol Kemalizm diye iki parçaya ayırmasıydı. Turhan Feyzioğlu'nun başını çektiği, CHP'de Ortanın Soluna muhalefet etmekten partiden kopmak zorunda kalan klik negatif bir biçimde kaleme alınırken sol Kemalizm daha mutedil, daha sempatik biçimde karşılanmaktaydı. Kitap yayınlandıktan sonra Güven Partisi (sonra Cumhuriyetçi Parti ile birleşip Cumhuriyetçi Güven Partisi olacak) bağlamında Turhan Feyzioğlu'ndan bahsettiği bir başka yazı yayınlayan Bora'nın kanaatleri benim açımdan biraz daha kristalize olmuştu. Temmuz ayı içerisinde ***Birikim*** dergisinin internet sitesinde yayınlanan "Kemalizm ve Eleştirinin Eleştirisi" başlıklı makale çemberi tamamlamış oldu.

Bora'nın yazısı üzerinde ayrıntılı durmayacağım. Şükrü Argın kadar cömert olmayan bir eleştiriyi *Ayraç* dergisinin Mayıs 2017 tarihli sayısında yayınlamıştım. Bu yazıda Bora'nın sadece Kemalizm'e daha sempatik bir pozisyona gelmesinden değil, sosyalist soldaki meseleleri ele almasındaki bir takım sorunlardan da bahsetmiştim. Dolayısıyla burada az evvel ifade ettiğim kapanan çemberin daha anlaşılır hâle gelmesini sağlayacak ufak dokunuşlar yapacağım. Bu vesileyle artık bir müddet Tanıl Bora ve *Cereyanlar* üzerine yazmayacağımı da ifade etmeliyim.

Oldukça Empresyonist Bir Tablo

Bora, Kemalizm konusunda üç temel noktaya temas ediyor. Bu noktaların tamamı Kemalizm'i "nezihleştirme" çabasının bir neticesi. İlk olarak Bora Kemalizm'i eleştirirken kullanılan kavramları, kıstasları sadece Kemalizm'e özgü olmaktan çıkarıp satha yaymaktan bahsediyor. Kastettiği satıh ise sağdır. Tanıl Bora ve arkadaşları sanki bugüne kadar sağı bu eleştiriden azade tutmuşlar da Bora son derece orijinal bir fikirle otaya çıkmış gibi konuşuyor. Türk sağını eleştirme konusunda indirgemeci olduklarını söyleseydi belki daha orijinal bir şey söylemiş olurdu. Çünkü Bora ve arkadaşlarına göre Türk sağının neredeyse her türlüsü zaten faşizmle mukayyet değil midir? Bu kolaycılıktan bir türlü beriye gelemedikleri için şimdi fotoğrafa baktıklarında "biz bu fotoğrafı iyi eleştirememişiz" demelerini doğal karşılamak gerekiyor. Kısacası aslında eleştiriden bir tatminsizliğin söz konusu olduğunu söylemek daha makul olabilirdi. Ama bu, özellikle ***Birikim*** çevresinin Kemalizm'e neden eleştirel bakmaması gerektiğini, en azından eleştiri düzeyinin azaltılması gerektiğini savunmak için oldukça cılız bir sebep.

İkinci ve buna bağlı fasıl birincisinden daha ilginç. "Kemalizm'e atfedilen arıza ve cürümlerin ne kadarı Kemalizm'e ait idi?" diye soruyor Bora. Burada kastedilen "tüm dünyada Hitler, Mussolini rejimleri yükselirken bizde de Kemalizm yükselmiş canım çok mu!" nevinden bir şey mi tam anlaşılmıyor. Kemalizm'in kendisinin biricik bir şey olarak algılanmaması gerektiğine ilişkin ifadeleri böyle bir çağrışım yapıyor ama açık değil. Bora, *Cereyanlar*'da Kemalizm'in faşist olmadığını kanıtlamak için bir dizi kuramsal tartışmaya giriyordu. Anlaşılabilir. Ama eğer Kemalizm faşist bir idare değilse neden tüm dünyada yükselen faşist idarelerin yarattığı siyasallığın Türkiye gibi çev-

rede kalan ülkelerde yarattığı edilgenliğin mazur görülebilirliğinden faydalansın? Haa, aklıma gelmişken, faşist İtalya'dan kopyalanan 1936 tarihli Ceza Kanunu'nun 141 ve 142. maddelerini kader olarak değerlendirebilir miyiz acaba?

Dahası böyle bir kapı açıldığında şu cümleleri kurmak da mümkün olabilir: "Hitler rejimine atfedilen arıza ve cürümlerin ne kadarı Alman faşizmine mâl edilebilir?" Bu kısmın biraz daha sarih bir hâle gelmesini beklemek gerekiyor galiba. Ama açık olan boyutu Kemalizm'i bizim ezeli-ve ebedi devlet geleneğimizin bir maslahatı olarak ele aldığıdır. Sürecin doğal bir neticesi olarak değerlendirme ya da Tanıl Bora'nın ***raison d'etat***'yı önemseme noktasına geldiğini mi söylemeliyiz acaba? Eğer bu durum Kemalizm'i eleştiriden azade kılacaksa aynı durum neden AK Parti'yi de eleştiriden muaflaştırmasın? Pekâlâ AK Parti tecrübesini de sürecin doğal bir neticesi olarak ele almak ve ezeli-ebedi devlet geleneğimizin bir maslahatı olarak ele almak mümkün.

Üçüncü fasıl Bora'ya göre en önemlisi. Bu yüzden doğrudan alıntı yapmakta fayda var. Toptancılıktan kaçınmak. Tefrik edebilmek. Sözgelimi Falih Rıfkı'yla Hasan Âli Yücel'i, en azından Necip Fazıl'la Sezai Karakoç'u ayırt edebildiği kadar ayırt edebilmek. Sözgelimi Turan Güneş'le Turhan Feyzioğlu'nu ayırt edebilmek.

Bora'nın bu yaklaşımı bana Türkiye solunun nev'i şahsına münhasır bir başka kişisini hatırlattı. Bora'nın kendisini aynı çizgide zinhar değerlendirmeyeceği, aynı çizgide görmeye tahammül edemeyeceği bir figürü, Doğan Avcıoğlu'nu. Şöyle demişti bir yazısında

"Çağımızda tepeden inme gelenler burjuvalar ise rejimin adı faşizmdir. İlerici güçler ise rejimin adı herhalde faşizm değildir."

Bora'nın tefrik etmek dediği şey aslında bir tür kendisine göre etiketlemekten, algıyı yeniden biçimlendirmekten ve bu yolla yeni bir cephe stratejisi geliştirmekten başka bir şey değil. Tıpkı Avcıoğlu'nun yaptığı gibi. Korkarım Bora'nın "haklılık yarıştırmaktan daha hayırlı olan tefrik"i Bora ve arkadaşlarını Avcıoğlu'nun vardığı yere götürecek. 50 yıl arayla aynı savrulmaları, aynı tartışmaları yaşamak; ne vahim.

Kemalizm'e ***Birikim*** eksenli yeni bir paket hazırlandığını, yeni bir sürümünün piyasaya arz edileceğini tahmin edebiliriz. Böyle bir çerçevede Taha Parla'nın yeri olmayacağı için onu bir başka yayınevine göndermenin gönül rahatlığı içerisinde yeni yazarları bünyeye katma arayışı bu paketin düşünsel arka planını da hazırlayacaktır. Mete Tunçay'ın olduğu bir yerde Sina Akşin belki biraz zor ve karikatür kaçabilir bu safhada. Dolayısıyla ben klasiklerden Şevket Süreyya Aydemir külliyatına talip olmalarını, daha entelektüel bir seviye olarak Niyazi Berkes'i zorlamalarını, hatırat dizisine de eğer varsa Muzaffer Karan'ın anılarını katmalarını öneririm.

Kitle desteğini önemseyen, muhalefetin kitleselleşmesi için strateji arayışı içerisinde olan kesimlerde "Kemalizm'e çok haksızlık ettik galiba" psikolojisinin yaygınlaşmaya başladığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bunun bir adım daha ilerisinde Kemalizm'le ittifak arayışlarının dillendirilmesi, Kemalist partinin "demokratik" muhalefete önderlik etmesi beklentisi var. Demokratik ibaresinin Kürt hareketini de içselleştirmese bile çok fazla itmeyen bir siyasallığa isabet ettiğini söyleyebiliriz.

Polemik bir yana, yazıya "bir sosyalizm restoratörü" gibi bir başlık koymayı düşünmüştüm. Böylelikle kendisini biraz daha iğnelemeyi planlamıştım. Bundan da rahatsız olmayacağını düşündüm. Zira Tanıl Bora, her ne kadar eleştirsem de, hem örnek aldığım bir editör, hem de bir Mülkiyeli. Ve fakat yazıya başladığımda metin her ne kadar Bora etrafında dönse de sosyalist solun geneline taalluk eden boyutları olduğunu fark ettim. Kemalizm sol için kurucu olmasa bile tamamlayıcı olma vasfını sürdürüyor. Böyle bir atmosferde sağın solu sürekli Kemalist olmakla itham etmesi kadar doğal başka ne olabilir? Dolayısıyla Bora'nın kanaatlerini en iyi bir Sezen Aksu şarkısı ile özetleyebileceğimi düşündüm: "Ne inkâr, ne itiraf." Siz aynı şarkının "doymadım doyamadım sevmelere seni ben/kimseyi koyamadım yerine yeniden" kısmının daha açıklayıcı olduğunu düşünüyor olabilirsiniz, buna da itiraz etmem.

Atatürk'ü Nasıl Anlamalı?

Atatürk artık günümüze açık fikri mesajlar, uygulanabilecek bir proje sunmuyor. Belki potansiyel olarak bir anlam taşıyor. Artık ne kendi içimize katlanarak ne yurtta ve ne de cihanda bir sulh sağlayabiliriz. Çünkü bu ilke bir kuruluş döneminin ilkesidir, o dönemi geçmiş ve gelişmeyi hedeflemiş bir ülkenin değil. Bu savaş ortamı için önerilen bir şey de yok. Bunun içindir ki onu fiilen örnek edinenler, o bağlamdaki bir Atatürkçülükle kaybettiler. Bu gerçek dışılıklarını sorgulamak yerine topluma kahrediyorlar, öfkelerinden onu aşağılıyorlar.

Mustafa AYDIN

I.

Atatürk ölümünden bu güne anıla geldi. Hatta bilindiği gibi 1981 doğumunun yüzüncü yılı Atatürk yılı ilan edildi ve ülkece seferber olundu. Ama bunlardan bir sonuç çıkmadı. Söylenecek şeyleri belirleyen bir hegemoninin altında eyleme yeni bir bakış, farklı bir yaklaşım sergilenemediği için de bu anmalardan bir şey çıkmadı. Atatürk, ölümünün bu 79. yıldönümünde de görkemli törenlerle anıldı. Başında Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bulunduğu iktidarın katkılarıyla son yılların canlı törenlerinden birisi yaşandı. Tabi beklendiği gibi tartışmalar eksik olmadı. Atatürk'ü kendi üzerlerine tescilleyenler, kendisine yakın görmedikleri iktidarı istismarla suçladılar; iktidar sözcüleri de karşı tarafın Atatürk'ü yıllarca istismar ettiklerini söylediler.

Tabi iki tarafın da dediklerinin genel olarak doğru olduğu söylenebilir. Gerçekten de sistemi tekelinde, toplumu vesayetinde gören bir kesim yaklaşık yüzyıldır, kendinde gördüğü bu ayrıcalığı sürdürebilmek için Atatürk'e sığına gelmiş, en olmaz şeylerini onunla meşrulaştırmaya çalışmıştır. Elbette karşı olmamakla birlikte Atatürk'ün iktidarın siyasal görüşleri bağlamında ayrı bir önem taşımadığı için bu etkinlik günle ilgili pratik bir beklentiye, doğasının dışında bir kullanıma bağlanabilir.

Hemen her çağda her liderin lehinde aleyhinde iki türlü bakış var olagelmiş, ancak ölümünden sonra zamanla karşısında veya yanında olma kutupları izolasyona uğrayarak orta bir noktaya çekilmişlerdir. Esasen toplumsal gelişmeler bu tarihsel fenomene artık daha farklı bakmayı gerekli kılmıştır. İdeolojik heyecanlar, siyasal çıkarlar, mağduriyetler biter ve bir makul bakış yolu doğar. Sonuç olarak her beşeri olgu gibi kendisinden dersler çıkarılabilecek bir olgu olarak tarihe tevdi edilmiştir.

Ne var ki Atatürk böyle olmadı, ölümünün üzerinden üç çeyrek yüzyıldan fazla zaman geçmesine rağmen o sorunlu bakış devam ediyor. Atatürk'e yeterince sıcak bakamayan çok geniş bir kesimin şüphesiz haklı nedenleri vardır. Değişim çok radikal olmuş, bu süreçte toplum hemen her alanda kolayca unutamayacağı derin bir travma yaşamıştır. Zamanla değişim yerini bulup yaşandığında bile bunun neden bu denli zorlamalı olduğunu açıklayamadı. Buna karşılık büyük bir sempatiyle bakanlar, olağanüstü bir dönemin olumsuz şartları içinde bir devlet ortaya çıkarma heye-

canının ötesinde sanki toplum ve değerleriyle hesaplaşma mutluluğu ve bir çıkar yolu olarak algılayageldiler. Atatürkçülüğü toplum karşıtı seçkinci icraatlarının bir meşruiyet yolu, bir başka deyişle kılıfı olarak kullandılar. Kendilerinin dışında halk katlarını hiçbir içerik ve seviye analizi yapmaksızın Atatürk'ün karşısına yerleştirdiler. Buna göre halk bir fazlalık, hep potansiyel bir sorun ve hatta tehlike tortusuydu. Hâlbuki halkın mesela kendi kültür kodu içinde kabul ettiği Meclis ve Cumhuriyete bakışıyla yeni bir din yerine konan laikliğe bakışı arasında derin farklar vardı.

Bu sorunlu ortama süreklilik sağlayan en önemli nedenlerden birisi Mümtaz Turhan'ın ifadesiyle rahat bir kültürleşme süreci yaşamaya ve meydana gelen değişimi içselleştirmeye fırsatı verilmemesidir. Atatürk'ü Koruma Kanunu bu manialar zincirinin zirvesidir. Herkesin kendisini uymaya mecbur hissettiği gizil bir baskı (hegemoni) ortamı doğmuş, dolayısıyla da ortama bir ikiyüzlülük hâkim olmuştur. Tabi zamanla olması gereken oldu ve Atatürkçülük tıkandı. Leh ve aleyhte konuşulanlar bir anlam ifade etmez hale geldi.

Burada asıl sorun Atatürk'ü kendine özgü tarihsel şartları içinde değerlendirememekten kaynaklanmaktadır. O, Türkiye tarihinin önemli bir şahsiyetidir, her şeyden önce Türkiye Cumhuriyetinin kurucusudur. Devleti kurup, zamanında geçerli gördüğü bazı icraatlarda bulunarak işi gelişmeye bırakmıştır. Bu icraat ve ilkelerin bir kısmı konjonktürel olduğu için miadını doldurmuş, bir kısmı ise varlığını sürdürmektedir. Ne var ki bir kesim bu tarihsel oluşumu ebediyen var olacak değerler olarak görmekte ve ona sıkı sıkıya sarılmakta veya en azından öyle gözükmektedir. Öyle gözükmektedir diyoruz, çünkü dünden bu güne Atatürkçü olduğunu iddia eden pek çok kişi ve çevreler bu iddiaya ters düşen işler yapmada tereddüt etmemişler, yani bağlamı dışında kullanılan her yerde olduğu gibi onu istismar etmişlerdir. Mesela ilk elde Atatürk'e nispet edilebilecek bağımsızlık, üniterlik, egemenlik gibi ilkelere ters düştüğünde şüphe bulunmayan Amerikancı, FETÖcü, PKKcı hareketlere destek vere gelmişlerdir. Ciddi bir çelişkinin ötesinde hayatiyetini yitiren bu kültür verileri kendisine tutunanları da ayakta tutamaz hale gelmiştir.

Kameralizm 19. yüzyılda, fizyokratlar da denen bir grup toplum teknisyeninin görüşlerine dayanarak ortaya çıkmış, derin bir düşünceye dayanmayan, tamamıyla pratik bir yeni seçkinci projedir. Bu projenin temel esprisi, artık kendi ayakları üzerinde durma noktasına gelmiş bulunan ve daha sonraları modern devlet diye nitelenecek olan merkezi otoriter devletlerin yaptırımlarına dayalı bir kalkınma modeli olmalarıdır. Bu projenin öyle aydınlanma gibi düşünürleri falan yok.

Bu kesimin özel olarak Atatürk'e tutunma ihtiyacını anlamada zorlanmıyoruz. Ama iktidarın onu güncelleme çabası dikkat çekicidir. Atatürkçülüğün şimdiye kadar taşıya geldiği işlevler açısından bir yerlere yerleştirmede zorlanıyoruz. Yukarıda da belirtildiği üzere Atatürkçülük bir kesimin, toplum açısından sorunlu düşünce ve eylemlerini meşrulaştırma aracı olmuştur. Oluşturulan hegemonik ortamda bunlara bir itiraz edilemezlik kazandırmıştır. Bu açıdan baktığımızda mevcut iktidarın artık böyle bir meşruiyet yoluna ihtiyacı kalmadığını söyleyebiliriz.

Onun ikinci bir işlevi bu fikir çevresinde toplananlarla bir bağlantı kurup onları da bu sürece dâhil edebilmektir. Mesela bu çerçevede 2019 seçimlerinde Atatürkçü olan kesimi yanına almak olabilir ki bu en çok yapılan yorumlardan birisidir. Ne var ki bu gerekçe de anlamlı gözükmüyor, bunun seçmen kitlesi bağlamında olumsuz sonuçları da olabilir. Belki daha önemlisi güncelleştirilen Atatürkçülüğün iktidara pek anlamlı da olmayan yükümlülükler getirmiş olabileceğidir. Bu çerçevedeki bir göreve Yeni Türkiye bağlamı içinde bir yer bulmak mümkün olmaz. Sözün kısası Atatürk'ü yeni bir anlam dünyası içinde değerlendirmek henüz mümkün olmadığına göre her zamanki gibi sade bir tören yapılabilirdi.

II.

Bu konuda yapılan tartışma noktalarından birisi sahte Atatürkçülüktür. Tabii ki böyle bir sorundan söz edilebilir. Ne var ki bu sorun yalnızca Atatürkçülüğe has değildir. Maalesef toplum ciddi

bir savrulma yaşıyor, kimse bir yerde durmuyor. İnanç ve düşünce yapılarının yapay tipleriyle karşı karşıyayız: Yapay particilik, yapay dindarlık, yapay Atatürkçülük, vb. gibi. Bunlar toplumda bir tür hegemoniyle destekleniyor. Bir süre laik bir süre dindar veya tersi. Yeni rollerin kendine has bir dili var. Mesela yeni dindarlık rolü için, Cuma ve kandil tebrikleri, hayırlı gün temennileri, bağlamının dışında yapaylığı açıkça hissedilen selam ve besmeleler ve sahibini kestirilemez hale getiren sakal, katıksız bir iman ve salih amelin yerine gösterişçi eylemler/yapay dindarlık yaygın izlenen bir yoldur. Şüphesiz ameller niyete göredir ve Allah'ın dışında hiç kimse bunu takdir etme durumunda değildir. Ancak genel duruşa bakıldığında dışarıda uyandıran imaj, bir rol yaşandığıdır. Sosyolojik açıdan rolün en önemli özelliklerinden birisi yapay olabilmesidir. Salih amele giren eylem gerçekçi bir role dönüştürülebilen ameldir.

Benzer şeyleri Atatürkçülük için de söyleyebiliriz. Burada hegemoninin din gibi diğer eğilimlerden daha fazla olduğunu söyleyebiliriz. Derin iktidarın yıllarca sağladığı şartlanmışlık bu duyguyu yeterince destekliyor. Bilindiği üzere içgüdüler, alışkanlıklar, şartlanmışlıklar ve bir de güncel hayatın dışında görülen bazı kültürel unsurlar bütünüyle terk edilemezler. Bir süre bağlantı kurmasa da daraldığı yerde insanlar onlara başvurabiliyor. Uzun süre önce sigarayı bırakan kişi bir sıkıntı halinde ona tekrar sarılabilir. İlgi alanının dışında kalan bir nesne işe dâhil edilebiliyor. Galiba Atatürk böylesi bir tablonun belirgin fenomenlerinden birisidir. İlgi çekicidir ki Atatürk ile aktif bir ilişkisi olmayan sağ cenah kuruluşlar sonunda kendilerini buna zorlayan bir neden olmaksızın eklemlenmişlerdir. Erbakan siyasi hayatında bir hayli yol aldıktan sonra bir bağ kurmak istemiş ve "Atatürk hayatta olsaydı Milli Görüşü benimserdi" demişti. Mücadele Birliği'ni sonlandıran Aykut Edibali çıkardığı haftalık *Bayrak* gazetesinde Atatürk'ün ülkenin yegâne başarılı lideri olduğunu yazıp çizdi. Hâlbuki Erbakan, Atatürk'le bir milli görüşün gerçekleştirilemediği, Edibali, Atatürk'ün milli mücadeleyi sağlıklı bir biçimde sonuçlandıramadığı noktasından harekete geçmişlerdi. Örnekleri çoğaltmak ve ünlü kişilerden örnekler vermek mümkündür. Mesela Kur'an ile hızını kesemeyen Yaşar Nuri Öztürk en iyi İslam projesinin Atatürk'e ait olduğunu söylemişti. Şimdi göründüğü kadarıyla AK Parti benzer bir durum sergiliyor.

III.

Aslında Atatürk güncel politik hayatta tedavüle sürülüp kullanılacak bir fenomen değildir. Bunun sebebi o çağın hemen pek çok devlet adamı gibi Atatürk'ün günümüze hemen öylece aktarılabilecek görüşlere sahip olmamasıdır. Bununla doğrudan bağlantılı olan bir başka neden Atatürk'e nispet edilen ve aslında onun olmayan bir dünya görüşünün tabir caizse kullanım tarihini doldurmuş olmasıdır. Aslında Atatürk'e nispet edilen proje temel esprisi itibariyle, Şerif Mardin'in de altını ısrarla çizdiği gibi 18. yüzyıl evrimci Aydınlanma Felsefesinden mülhem bir sosyal politik sistem değil, 19. yüzyıl sonlarında Prusya, Avusturya gibi bazı Batı Avrupa ülkeleri liderlerinin ortaya koydukları ve Kameralizm olarak adlandırılan bir sosyal politik sisteme dayanmaktadır. Bu proje kendiliğinden gerçekleştiği kabul edilen evrimci değil, üstten zorlamayla gerçekleşen devrimci uygulamalardır. Bu proje İttihat ve Terakkicilerle siyasal gündemimize girmiş, Atatürk ile de doruk noktasına ulaşmıştır.

Kameralizm 19. yüzyılda, fizyokratlar da denen bir grup toplum teknisyeninin görüşlerine dayanarak ortaya çıkmış, derin bir düşünceye dayanmayan, tamamıyla pratik bir yeni seçkinci projedir. Bu projenin temel esprisi, artık kendi ayakları üzerinde durma noktasına gelmiş bulunan ve daha sonraları modern devlet diye nitelenecek olan merkezi otoriter devletlerin yaptırımlarına dayalı bir kalkınma modeli olmalarıdır. Bu projenin öyle aydınlanma gibi düşünürleri falan yok. Bunun en önemli temsilcileri Prusya kralı gibi yöneticilerdi. Ortada sadece fizyokratların basit denebilecek tavsiyeleri vardı. Burada devlet gücü toplumun üstünde icra ediliyor, yönetici aydınların gücüne güç katıyordu.

Bu totaliter proje toplum nezdinde de planlı kalkınma ve benzeri kavramlarla meşrulaştırılma imkânı buldu. Esasen güç ellerinde olduğuna göre itiraz edenin tepesine vurmak da zor değildi. Kaldı ki toplumun hatırı sayılabilecek bir kesimine bu merkezi despotizmin önemi iyi anlatılmıştı: Bunlara göre kişisel hak ve özgürlüklerimizi kısıtlasa da bu uygulama toplum için iyi bir şeydi, dolayısıyla katlanılmalıydı. Ne var ki kameralizm denen bu siyasal felsefe uygulandığı her yerde genel olarak toplumu merkez-seçkinci yapı veya çevre-halk olarak iki sınıfa böldü. Merkez devletin

sahibiydi ve her şeyin en iyisini bilmekteydi, yönetim bakımından cahil halk katlarına fazlaca bir prim vermenin anlamı da yoktu.

Bu siyasal felsefe şu ana kadar genelde modern ulus yapılarının ana düşüncesini oluşturdu. Modernleşme diye bilenen, çoğu ilkel bir aydınlanma mantığından esinlendiği söylenen pek çok girişim, aslında bütünüyle kameralist bir yapı özelliği taşımaktadır. Söz konusu kameralist mantığın kendisi pratikte tarihe karışmış olsa da günümüzde değişik ülkelerde faşizm diye bildiğimiz sistemce belirlenmiş ilkelerle takviye edilerek sürdürülmektedir. Kameralist seçkinci yönetime göre yukarıdaki merkez toplum için ne gerekiyorsa yapar. Yapılacak işler için, aşağıdaki yönetilen insanların kanaatlerinin sorulmasına gerek olmadığı gibi onların bir şeyin olmasını istemelerinin de önemi yoktur. Kameralizm 19. yüzyılın sonları 20. yüzyılın başlarında pek çok yerde uygulanan yaygın bir proje oldu. Ülkelere göre farklılık, fikri açılımda değil, kullanılan malzeme bağlamındadır.

Tabi buradan gelmek istediğimiz nokta sonuç olarak Atatürk'ün uygulamalarının da bir kameralist proje olduğudur. Buradaki farklılık da, otoritenin karşısında gördüğü kurumların tasfiyesi, onların yerini alacak yeni yapılardır. Toplumumuzun enerjisinin önemli bir kısmı, iki yüzyıla yakın bir zamandır, Osmanlı'dan günümüze gerçekleştirilen kameralist uygulamaların kısmen de olsa erozyona uğratarak içselleştirme çabalarına harcanmıştır.

Atatürk'ün içinde yer aldığı bu proje, hemen her çağda olduğu gibi belli sloganlara, ispatlanmaya gerek duyulmayan belli paradigmaların üzerine oturuyordu. Bağımsızlık, üniterlik ve egemenlik bunların en önemlileriydi. Bu gün bunların içeriği boşalmış, neredeyse anlamsız hale gelmişlerdir. Hiçbir ülke tam olarak bağımsız değildir. Çoğu yerde üniterlik iç kavgaların sebebidir. Egemenlik, zamanında toplumlara heyecan vermiş ama artık bu gün neye karşılık olduğu bilinmeyen bir nostaljidir. O dönem tarihsel olarak kapanınca kameralist bir projenin günümüze söyleyeceği fazlaca bir şey yoktur. Mesela Ortadoğu ile ilişkimizi araya mayın tarlaları koyarak çözümleyen bu projenin Ortadoğu ve tabi bu arada İslam dünyasıyla ilgili olarak izleyebileceği politikayla ilgili geçerli bir önerisi olamaz.

Kısaca tasvir etmeye çalıştığımız bu değişim tablosu göz önünde bulundurulduğunda Atatürk artık günümüze açık fikri mesajlar, uygulanabilecek bir proje sunmuyor. Belki potansiyel olarak bir anlam taşıyor. Artık ne kendi içimize katlanarak ne yurtta ve ne de cihanda bir sulh sağlayabiliriz. Çünkü bu ilke bir kuruluş döneminin ilkesidir, o dönemi geçmiş ve gelişmeyi hedeflemiş bir ülkenin değil. Bu savaş ortamı için önerilen bir şey de yok. Bunun içindir ki onu fiilen örnek edinenler, o bağlamdaki bir Atatürkçülükle kaybettiler. Bu gerçek dışılıklarını sorgulamak yerine topluma kahrediyorlar, öfkelerinden onu aşağılıyorlar. Bu çöküşe rağmen sakat Atatürkçülükleriyle yüzleşmeyi hâlâ düşünmüyorlar. Buna rağmen ona dayanmakla siyasi mücadelede başarılı olabileceğine inanan (ortalama yüzde 25 gibi) önemli bir kesim var.

IV.

Kanaatimce bu mutat Atatürk anmaları, bir yarar değil, tabir caizse onu daha çok unutturmaya yarıyor. Vakıa bu sonucu görkemli programlar da durumu değiştirmedi. Mesela 1981 yılında doğumunun yüzüncü yılında bir yıl boyunca farklı etkinlikler yapıldı ama bu bile sonucu değiştirmedi. Çünkü yeni bir bakış açısı getirilmedi. Aslında bu gün sıradan insanın ne övmek ve ne de yermek bağlamında Atatürk ile bir sorununun olmadığını, sorunun sağlıklı bir algılama yokluğundan kaynaklandığını söyleyebiliriz. Kökü tarihte kalan sorunlara sağlıklı bir bakışa geçilemeyişin nedeni ise çoğu kere olguya tarihsel şartları içinde bakıp makul bir cevap bulamamak, tarihte kalması gereken şeyleri de bu güne öylece taşımaya kalkışmaktır.

Söz konusu makul yol, onu kendi şartları içinde değerlendirmek, artık zaman dışı hale gelmiş olayları tarihe tevdi etmektir. Aslında toplumumuz iki yüzyıldır bir yabancı kültürün taarruzu altındaydı. Bundan kaçınmak mümkün değildi. Kültürlerin önüne gümrük duvarları konamazdı, çünkü bu engeli delip geçerler. Zaten Cumhuriyete kadar olumlu-olumsuz bir kültür akışı olmuş, bu çerçevede pek çok plan ve program oluşturulmuştu. Mesela Latin alfabesinin alınması düşüncesi 1808 yılında Akif Paşa'nın bir makalesinde tartışılıyordu. Atatürk'ün keskin uygulamaları olmasa da bu kültürel değişimin büyük bir kısmı gerçekleşecekti. Saray Avrupaileşmişti ve bu durum halka doğru yayılıyordu.

Kanaatimce bu mutat Atatürk anmaları, bir yarar değil, tabir caizse onu daha çok unutturmaya yarıyor. Vakıa bu sonucu görkemli programlar da durumu değiştirmedi. Mesela 1981 yılında doğumunun yüzüncü yılında bir yıl boyunca farklı etkinlikler yapıldı ama bu bile sonucu değiştirmedi. Çünkü yeni bir bakış açısı getirilmedi. Aslında bu gün sıradan insanın ne övmek ve ne de yermek bağlamında Atatürk ile bir sorununun olmadığını, sorunun sağlıklı bir algılama yokluğundan kaynaklandığını söyleyebiliriz.

Burada toplumu rahatsız eden şey, uygulamaların halkı hiç hesaba katmadan çok katı bir şekilde uygulamasıydı. Bu süreçte toplum için büyük önem taşıyan din cidden dışlanmıştı. Çok ilgilenilmişti ama bu ilgi yeni bir forma sokup denetim altına alabilmek içindi. Pek çok inkılaba da sırf olması gereken bir yenilenme düşüncesi değil, dine bir tavır koyabilme düşüncesi eşlik ediyordu. Mesela örneğimizdeki harf inkılabı böylesi bir şeydi. Latin alfabesi kabul edilmeliydi ama yerli kültürle bağları koparmamak için eski alfabe de devam etmeliydi. Belki sorun tam da buradaydı, eski kültürün dışlanması amaçlandı. Yukarıda söz konusu ettiğimiz Kameralist projenin temel esprisine uygun olarak eldeki güçle topluma, herhangi bir nesne, mesela bir balmumu gibi şekillendirilmek istendi. Sonra da bu birikimle yüzleşmek yerine Atatürk adına bir kült oluşturuldu, toplumun karşısına dikildi ve öylece günümüze kadar sürdürüle geldi. Toplumda kültürleşme engellendiği için belli sentezlere ulaşabilme süreci yaklaşık yarım yüzyıl sonra başlayabildi.

Atatürk'ü 79 yıldır anıyoruz ama pek çok yazar-düşünür onu, mevcut ezberleri aşıp yeniden yorumlamaya yanaşmıyoruz veya yanaşamıyoruz. Bir hegemonik ortamda ikiyüzlü bir toplum ürettik. İyiden CHP'nin tekelinde kalan Atatürk'e, birincil vasfı olan Cumhuriyetin kuruculuğundan CHP'nin kuruculuğuna tenzili terfi yaptırıldı. Esasen üretilen külte göre Atatürk bu idi. Hâlbuki Atatürk içimizden birisiydi. Tarihsel ayakları itibariyle de böyleydi, karşısına yerleştirile gelen bir Osmanlı paşasıydı. İmparatorluğun çökmesi üzerine padişahın milli mücadeleyi başlatmak üzere güvenerek görev verdiği cesaretli bir Osmanlı paşasıydı.

Şüphesiz Atatürk'ün eleştirilebilecek yönleri vardır. Ama bu ne Rıza Nur türünden belden aşağıya vuran bir eleştiri ve ne de özgül ağırlığından yoksun bir övgü ve kutsama şeklinde olmamalıdır. Bu yollar sağlıklı düşünen bir insanın yapacağı bir iş değildir. Atatürk de sonuç olarak bir dönemlerin hazır ulus-devletçilik mantığı içinde hareket etmiş bir devlet adamıdır. Bu gün bu projeye karşı hemen herkesçe yöneltilen eleştiriler Atatürk için de geçerlidir.

V.

Sonuç olarak, üzerine çok şey söylenebilecek bu konuda sözü daha fazla uzatmadan şöyle noktalayabiliriz:

1- İçimizden biri olan Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusudur ve önemli tarihsel bir şahsiyettir. Kurtuluş hareketleri toplumsal kolektif eylemle gerçekleşir ve de bir öncü lideri vardır. Anadolu kurtuluş hareketinin lideri odur. Liderlik otoritesine dayanarak, yeni devletin kurulmasını sağlamış, işletmeye koymuş ve son derece sistematik bir şekilde, Batıcı, laik (İslâm'ı tasfiye eden) inkılaplarla yeni bir rejim tesis etmiştir. Bu konumuyla o tarihsel bir değer taşıyacaktır. Ancak devlet dâhil hiçbir teşkilat olduğu gibi sürdürülemez. Çünkü kaçınılmaz olan değişimin bir sonucu olarak zamanla üzerindeki elbise kendisine dar gelir. Onun için bu süreçte yalnız uygulama hataları değil, doğruları bile mutlaklaştırılamaz.

2- Önce Atatürk üzerine oluşturulan bir seçkinci zırhı haline getirilen ve Atatürkçülük olarak nitelenen tarihsel kültü atlayarak yapılan icraatlarla ilgili makul bir yorum getirilmelidir. Esasen bu icraatlar bir tarihsel zaman aralığının uygulamalarıdır. O günün şartları ve ideolojik eğilimleri böyle hareket etmeyi gerekli kılmış olabilir. Bunları mutlaklaştırmak yerine aşmasını bilmeli ve tarihe tevdi etmelidir. Örnek olarak belirtmek gerekirse bir Cumhuriyet etkinliğini onuncu yıl marşıyla yapmak, 1930'lar Türkiye'sinin özlemini çekmek sağlıklı bir kafanın ürünü olamaz. Bunların yerine uygulamaların gerçekleştirdiği düşünülen işlevler ne ise onları karşılayacak yeni çözümler ve yapılanmalar üretmelidir. Tarihle yüzleşmek denen şey de böylesi bir şeydir.

KEMALİZM
-Anlamı, İşlevi, Tarihi-

Kemalizm'i doğru anlamanın ve özelliklerini her türlü yanlılıktan uzak bir şekilde tespit edebilmenin doğru yöntemi, Kemalizm'i inşa eden yazılı metinleri, özellikle de inşa sürecinin ilk zamanlarındaki yazılı metinleri dikkate almaktan geçmektedir. Yöntem, söz konusu metinleri konuşturmaktır.

Celalettin VATANDAŞ

Kemalizm [veya Atatürkçülük[1]] nedir? Türkiye'nin 70-80 yıldır gündeminden düşmeyen, toplumsal ayrışmalara ve hatta çatışmalara yol açan, askeri darbelerde meşruiyet aracı olarak kullanılan, iktidarda kalabilmenin teminatı işlevini yerine getiren Kemalizm'in temel özellikleri nelerdir? Hemen herkes biliyor ki konuya ilişkin çok farklı tanımlar ve değerlendirmeler yapılmış ve yapılmaya da devam ediyor. Konu ile ilgili yazılmış çok sayıda kitap ve makale var. Herhangi bir üniversitenin veya il halk kütüphanesinin kataloğunda yapılacak yüzeysel bir taramayla bile, Kemalizm hakkında binlerce kitaba ve makaleye ulaşmak mümkün. Konu hakkındaki gazete yazıları, siyasetçi söylemleri, düzenlenmiş konferanslar, resmi veya yarı resmi konuşmalar ise sayısız denecek kadar çok. Zira özellikle son elli yıldır hemen herkes Kemalizm'den bahsetti ve bahsediyor.

Konuyla biraz ilgilenen hemen herkes biliyor ki, söz konusu tanım ve anlayışların hepsi, bir diğerinden farklı bir şeyler anlatıyor, savunuyor, iddia ediyor. Birine göre bağımsızlığın sembolü, diğerine göre sömürgeleşmenin ismi; birine göre toplumsal özgüven, diğerine göre toplumsal akıl tutulmanın Türkiye versiyonu; birine göre dinsizlik, diğerine göre dindarlık; birine göre toplumsal barışın teminatı; diğerine göre toplumsal dayatmaların sebebi, birine göre demokrasi, diğerine göre totaliterliğin tipik hali… olarak anlam kazanıyor. Zira herkesin kendine göre bir Kemalizm tanımı ve anlayışı var. Bu sebeple de

1 Yapılan araştırmalarda bu iki kavramın faklı toplum kesimlerinde birbirinden faklı anlaşıldığına ilişkin önemli bilgilere ulaşılabilmektedir. Ancak iki kavram arasındaki farklılık konumuz açısından önem ifade edecek düzeyde olmadığı ve daha çok da son 20-30 yılı ilgilendiren bir ayrışma olduğu için, söz konusu iki kavram arasındaki detayda kalan farklılıklar dikkate alınmaksızın konu 'Kemalizm' başlığı altında ele alınacaktır. Bu tercihin sebeplerinden birisi Kemalizm'in tarihi süreçte gündeme gelişinin Atatürkçülüğe göre daha önce olmasıdır. Zira Kemalizm teriminin kullanımı 1920'lere kadar geriye gitmektedir. Bilindiği kadarıyla ilk defa İngiliz Yüksek Komiseri De Robeck tarafından 1920 yılında resmi bir raporda kullanılmıştır. Onun bu kullanımında bir liderin etrafında toplanan kişilere atıf vardır. Bunun yanı sıra henüz 'Atatürkçülük' ortada yokken, 'Muhit' dergisinde yazan Ahmet Cevat Emre ideolojik anlam yüklü olarak 1930'da 'Kemalizm' terimini kullanmıştır.

birinin 'ak' dediğine, diğeri çok kolaylıkla 'kara' diyebiliyor. Bu sebeple de hakkındaki yayınların, konuşmaların çok olması, Kemalizm'in ne olduğunu anlamaya katkı sağlamadığı gibi, konuyu daha da anlaşılmaz kılıyor ve kılmaya da devam ediyor. Buna rağmen soruyu tekrar sormakta yarar var; Kemalizm nedir? Bu önemli soru ile ilgili yukarıda kısaca değindiğimiz karışıklık ve karmaşa, bu soruyu cevaplama girişimi öncesinde bir başka sorunun sorulması gerektiğini ortaya koyuyor; tabii ki eğer ilgili soru doğru cevaplanmak isteniyorsa. Soru şudur: Mevcut karışıklığa bir katkıda bulunmadan, ilgili sorunun mümkün olduğunca en doğru cevabını verebilmek için nasıl bir yöntem takip etmek gerekmektedir?

Kemalizm'in ne olduğu sorusunu cevaplamak için bugünden başlayarak son 10-20-30 yıl içinde yazılmış yayınlar dikkate alınabilir. Bu yayınlardaki Kemalizm ile ilgili tanımlar ve açıklamalar, verilecek cevaba referans olabilir. Ancak bu son derece yorucu ve sonuca ulaştırma garantisi bulunmayan bir yöntem olacaktır. Çünkü sayıları fazla olmayan bazı yayınları bir yana bırakarak genel bir değerlendirme ile ifade etmek gerekirse, bugünden geriye doğru giderken takip edilen güzergâhta karşı karşıya kalınan yayınlar Kemalizm'i yeteri kadar anlamaya ve tanımaya yetmeyeceği gibi, yanlış anlamaya sebep olma ihtimalleri de oldukça yüksektir. Zira neredeyse hemen hepsi bir ön kabulün temsilciliğini yapıyor. Ön kabullerini 'ispatlamanın' çabasını sürdürüyorlar. Tarihsel delillerden değil, kanaat ve düşüncelerden hareket ediyorlar.

Bu günden hareket ederek geriye doğru giderken karşılaşılan ve Kemalizm'i anlatma iddiasında bulunan yayınları veya bu yayınlarda egemen olan bakış açısını kabaca iki gruba ayırmak mümkündür. Birinci ve ağırlıklı kesimi Kemalizm'i ve öznesini yüceltici ifadelerle tanımlayan ve anlatan yayınlar oluştururken; ikinci kesimi ise Kemalizm'i ve öznesini aşağılayan ifadelerle tanımlayan ve anlatan yayınlar oluşturmaktadır. Bir kesimde övgü, diğer kesimde ise yergi hâkim. Ama şu tereddütsüz ifade edilebilecek bir gerçek ki, övgü veya yergilerle dile getirilenlerin tarihsel veya sosyolojik gerçekliği ciddi anlamda kuşku barındırır; bu hemen her zaman böyledir. Dolayısıyla söz konusu iki yaklaşım da, konunun gerçeğini, yaşanmış olanını doğru tespit etmeye ve anlamaya yarayacak imkânlar sunmamaktadır. İdeolojik, politik söylemler ise işi hepten içinden çıkılmaz hale getiriyor ve hatta getirmiş durumda. Tüm bu sebeplerden dolayı da Türkiye'nin son yüzyıllık tarihinin; bu yüzyıllık zaman dilimindeki siyasi, kültürel, dini, ekonomik… yaşanmışlıkların ve tüm bunların mevcut durumlarının önemli referansı olan bir şahsiyet ve onun gerçekleştirdikleri üzerinde hala ortak bir anlayış oluşturulabilmiş değil. Böyle olunca da Türkiye'nin yakın dönem tarihi ve bu tarihe yön veren özellikleri çok az bir kesim hariç hemen hiç kimse tarafından doğru veya tam bilinmiyor. Özellikle kitleler sloganların peşine takılıp gidiyorlar. Daha da ilginci, bilinmesi gerekenleri bilmeyenler, konunun gerçeğine ulaşmak için okumak 'zahmetine' bile katlanmıyorlar. Sadece övücü veya yerici söylemleri tercih edip, mevcut önyargılarını pekiştiriyorlar.

Sözü uzatmadan söylemek gerekirse; Kemalizm'i doğru anlamanın ve özelliklerini her türlü yanlılıktan uzak bir şekilde tespit edebilmenin doğru yöntemi, Kemalizm'i inşa eden yazılı metinleri, özellikle de inşa sürecinin ilk zamanlarındaki yazılı metinleri dikkate almak-

Cumhuriyet döneminin erken zamanlarında gündeme gelen ve sonradan ismi Kemalizm olacak anlayışın bir 'din' olarak nasıl inşa edildiğini incelerken, öncelikle bu 'yeni din'e nasıl alan açıldığını dikkate almak gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle Kemalizm'in bir 'din' olarak nasıl inşa edildiğini anlamak için, sürecin önemli bir aşaması olan toplumun mevcut egemen dininin (İslâm'ın) nasıl 'ötekileştirildiğini' dikkate almak gerekmektedir. Zira bu sayede, inanç ve anlayışta, ibadet ve hayat tarzında İslâm'dan boşaltılan yeri Kemalist ideologların inşa ettikleri Cumhuriyet dönemi Türkiye'sine özgü olan, ulusal karakterli bir 'din' almıştır.

tan geçmektedir. Yöntem, söz konusu metinleri konuşturmaktır. Burada da bu yapılmaya çalışılacak. Ama bu yapılırken, 'mermer bloktaki gizli heykeli ortaya çıkarmak' olarak tanımlanan bir tutum veya anlayışa sahip olunmayacak. Önceden belirlenmiş bir 'tip' tarihsel verilerin işaret ettiği şey olarak takdim edilmeyecek. Çünkü amaç, bir kavramı veya o kavramın referansı olan bir şahsiyeti övmek veya yermek olmayacak. Genel anlamda 60-80 yıldır ve özellikle de son 40-50 yıldır egemen olan bir anlayışın özelliklerini ve bu anlayışın 'yarattığı' şahsiyeti tespit etmek amaç olacak. Bunu ise belirttiğimiz gibi Kemalizm'i 'yaratan' erken dönem yayınlarını dikkate alarak yapacağız. Ancak bu arada özellikle ve altını çizerek şunu hatırlatmak gerekmektedir: Adına referansla Kemalizm diye bir anlayış ve hayat tarzı, inanç ve düşünce oluşturulmuş Mustafa Kemal'in tarihsel gerçekliği bizi en azından bu yazı bağlamında hiçbir şekilde ilgilendirmiyor. Konumuz, Cumhuriyetin ilk yıllarındaki bazı yazarların, şairlerin, siyasetçilerin, sivil ve asker bürokratların inşa ettikleri bir şahsiyet ile ilgilidir. Bunu derken 'şahsiyet' ifadesini bilerek kullanıyor; bilinçli olarak somut bir isim zikretmiyoruz; çünkü Kemalizm'i inşa eden tutum ve anlayışın konusu olan 'şahsiyet' tarihi gerçekliğe sahip olmayan; şu veya bu amaçların motivasyonuyla oluşturulmuş sanal bir şahsiyettir. Bu şahsiyetin isminin tarihi bir karakterle aynı olması, sanallığını yok etmemektedir.

Türk Dil Kurumu ve "Kemalizm Dini"

Kemalizm'in inşa sürecinde, sürecin başlangıcı sayılabilecek bir zaman kesitinde yapılan bir tanıma göre 'Kemalizm Türkün dinidir'. Bu tanım bu ifadedeki biçimiyle, devletin bir kuruluşu olan Türk Dil Kurumu'nun 1944 tarihli ***Türkçe Sözlük***'ünde, üstelik 'din' maddesinde geçmektedir. İlgili maddede 'din' ile ilgili üç ayrı tanıma yer verilmiştir. Bunlardan üçüncüsüne göre 'din' 'İnanılıp çok bağlanılan fikir veya ülkü' anlamına gelmektedir. Bu açıklamaya örnek olarak da söz konusu cümle verilmiştir: 'Kemalizm Türk'ün dinidir'[2]. Bu oldukça ilginç ve son derece manidar bir durumdur. Zira bu, Türkiye'yi Batılılaştırmak idealiyle hareket eden kadroların mesailerinin çoğunu Din'i [İslâm'ı] vicdanlara ve mabetlere ait kılma çabası yürütürlerken kendi adlarına bir 'din' inşa etmiş oldukları anlamına gelmektedir. Bu tespitimize ve tespitimizin referansı olan Sözlük'teki örnek cümlede dile getirilen anlayışa itiraz yöneltileceği kesin. 'Kemalizm Türk'ün dinidir' sözcüğünde dile getirilen anlayışın genel ve yaygın kullanımdaki anlamıyla 'din' olmadığı; dolayısıyla kastedilen 'din' ile hiçbir şekilde İslâm, Hristiyanlık, Musevilik, Budizm, Hinduizm… anlamında bir din kastedilmediği dillendirilebilir. Eğer sadece ***Sözlük***'ün ilgili maddesindeki tanım dikkate alınırsa, söz konusu itiraz haklı bulunabilir. Ancak döneme ve daha da önemlisi ***Sözlük***'ün yayınlandığı tarihin öncesine ait diğer bazı tespit, tanım, açıklama ve yorumlar dikkate alındığında durumun hiçte iddia edildiği gibi olmadığı anlaşılıyor. Zira bahsettiğimiz dönemin yayınlarında Kemalizm'in İslâm, Hristiyanlık, Musevilik, Budizm, Hinduizm… gibi bir 'din' olarak inşa edilmeye çalışıldığı anlaşılıyor. Bu da 'Kemalizm Türk'ün dinidir' ifadesini makul kılmaya çalışan itirazları temelsiz bırakmaktadır.

İslâm'ın İtibarsızlaştırılması

Cumhuriyet döneminin erken zamanlarında gündeme gelen ve sonradan ismi Kemalizm olacak anlayışın bir 'din' olarak nasıl inşa edildiğini incelerken, öncelikle bu 'yeni din'e nasıl alan açıldığını dikkate almak gerekmektedir. Bir diğer ifadeyle Kemalizm'in bir 'din' olarak nasıl inşa edildiğini anlamak için, sürecin önemli bir aşaması olan toplumun mevcut egemen dininin (İslâm'ın) nasıl 'ötekileştirildiğini' dikkate almak gerekmektedir. Zira bu sayede, inanç ve anlayışta, ibadet ve hayat tarzında İslâm'dan boşaltılan yeri Kemalist ideologların inşa ettikleri Cumhuriyet dönemi Türkiye'sine özgü olan, ulusal karakterli bir 'din' almıştır.

2 TDK, ***Türkçe Sözlük***, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, s. 153; Sözcüğün söz konusu ***Sözlük***'ün sonraki basımlarındaki durumunu takip ettiğimizde; ***Sözlük***'ün 1959 tarihli basımında 'İnanılıp çok bağlanılan fikir veya ülkü' açıklamasının devam ettiğini, açıklayıcı örnek cümlenin ise 'Atatürkçülük Türkün dinidir' dönüştüğü görülmektedir (Türkçe Sözlük, TDK yayınları, Ankara, 1959, s.216). 'Din' sözcüğü ile ilgili olarak ***Sözlük***'ün 1969 yılı basımında ise 'İnanılıp çok bağlanılan düşünce veya ülkü' açıklamasının yapıldığı, fakat açıklayıcı örnek cümlenin verilmediği görülmektedir. Bu son durum ***Sözlük***'ün sonraki tüm basımlarda aynen sürdürülmüştür.

İslâm'ın Türkiye'nin batılılaşma tarihindeki yeri ve anlamı etkisizleşmekten itibarsızlaşmaya evrilerek ilerlemiştir. Sürecin başlangıcında Tanzimat vardır. Tanzimat'ı takiben başta hukuk alanında olmak üzere gerçekleştirilen uygulamalarla toplumsal hayattan uzaklaştırılarak etkisizleştirilen/sınırlandırılan İslâm, İkinci Meşrutiyet dönemiyle birlikte itibarsızlaştırma muamelesiyle karşılaşmıştır. Cumhuriyetin ilk yılları ise ***etkisizleştirme*** ve ***itibarsızlaştırma*** politikalarının en güçlü şekilde birlikte yürütüldüğü bir zamanı teşkil etmiştir. İslâm'ın itibarsızlaştırılması çabalarının Cumhuriyet dönemindeki ilk örneklerinden birisi Halide Edip'in ***Vurun Kahpeye,*** diğeri ise Reşat Nuri'nin ***Yeşil Gece*** isimli romanlarıdır. ***Vurun Kahpeye*** romanı 1923 yılı sonlarında ***Akşam*** gazetesinde tefrika edilmiş, 1926›da ise kitap olarak yayınlanmıştır. Reşat Nuri ise ***Yeşil Gece***'yi Mart-Eylül 1926'da kaleme alıp 1928'de yayınlamıştır. Bu iki roman da Cumhuriyet döneminin ilk yıllarındaki sivil ve asker bürokratların zihniyetine ve planlanmış toplumsal değişim projesinin niteliğine tanıklık etmesi açısından önemlidir.

Vurun Kahpeye romanının kurgusunu oluşturan olaylar, iç içe girmiş birkaç gerilim hattı üzerinde; birkaç farklı zihniyet ve hayat tarzı arasında gerçekleşmektedir. Bunlardan birisi vatanseverlik-hainlik hattında yer alırken, bir diğeri ise Kuvâ-ı Milliye-Yunan kuvvetleri kutuplarında anlam kazanan hatta yer almaktadır. Kitabın asıl gerilim hattı ise din ve dindar ile ilgilidir. Din ve dindar konusu ilginç bir şekilde 'hain ve 'Yunan' cephesine yamanmış; karşısına ise 'vatanseverlik' ve 'Kuvâ-ı Milliye' yerleştirilmiştir. Ancak bireysel ve toplumsal bir ihtiyaç olan 'din' tamamıyla reddedilmemiş, mevcut olan din [İslâm] olumsuz bir yere konumlandırılırken, olumlu cephede (vatanseverlik ve Kuvâ-ı Milliye'nin yanında) yeni bir dinin güçlü sinyalleri verilmiştir. Bu dinin kahramanı ve temsilcisi öğretmen Aliye'dir.

Vurun Kahpeye'de, başkahraman Aliye'nin şahsında yeni bir din algısı inşa edilmeye çalışılmıştır. Bu yapılırken mevcut din, olumsuz örnekler üzerinden eleştirilerek, aşağılanarak ötekileştirilmiştir. Yeni dinin en önemli özelliğini ise sadece vicdana ve mabede ait olması oluşturmaktadır. Bu dinin hayatla, sosyal ilişkilerle bir ilgisi bulunmamaktadır. Hayatla, sosyal ilişkilerle ilgili olan 'eski din' olumsuz Hacı Fettah Efendi örneği üzerinden yerilip aşağılanmıştır. Romana göre 'eski dinin' temsilcisi Hacı Fettah Efendi 'yobaz', 'şeriatçı', 'bağnaz', 'hain', 'sahtekâr', 'entrikacı', 'çıkarcı', 'vatan haini', 'gerici' bir karakterdir. 'Yeni din'in temsilcisi Aliye ise 'ilerici', 'aydın', 'akıllı', 'ahlaklı', 'vatansever' bir şahsiyettir.

Reşat Nuri'nin kaleme aldığı ***Yeşil Gece***'nin temel kurgusunu ise memleketi yalnız 'yeni mekteb'in, yeni eğitim ve öğretimin, deneysel bilimlerin kurtaracağına inanan öğretmen Şahin'in, Hafız Eyüp'ün temsil ettiği 'gerici', 'yobaz', 'bağnaz' ve 'çıkarcılar' ile savaşı oluşturmaktadır. Halide Edip'in ***Vurun Kahpeye***'deki Hacı Fettah Efendi ile verdiği mesaj, Reşat Nuri tarafından Hacı Fettah Efendinin benzeri bir şahsiyet olan Hafız Eyüp üzerinden verilmiştir. Hafız Eyüp de, düşmanla işbirliği eden, çıkarcı, sahtekâr, yalancı, kişisel çıkarları için her şeyi yapabilecek anlayışta olan 'yobaz', 'makam düşkünü' ve 'vatan haini' bir kişiliktir. Bu haliyle de diğer birçok 'hoca', 'hafız' ve 'hacı'yı temsil etmektedir.

'Türk Tarihinin Ana Hatları' ve İslâm

1930 yılının sonlarına doğru, ***Türk Tarihinin Ana Hatları*** ismiyle bir kitap yayınlanmıştır. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in talimatıyla kurulan ve amacı ***Türk tarih ve medeniyetini ilmi bir surette tetkik etmek***[3] olduğu ifade edilen ***Türk Tarih Heyeti***'nin tamamına yakını politikacı olan üyelerinden teşkil eden bir kurul tarafından hazırlanan söz konusu kitap, ismine ve konu başlıklarına bakıldığında bir tarih kitabıdır. Ancak gerek ***Türk Tarih Heyeti***'ni teşkil eden üyelerin uzmanlık alanları ve gerekse ***Türk Tarihinin Ana Hatları***'nda konunun ele alınış yöntemi dikkate alınırsa, gerçek durum resmi olarak ifade edilenden ve görünenden çok farklıdır.

Türk Tarihinin Ana Hatları'nın yazarları ideolojik bir amaca hizmet etme arzusuna sahip politikacılardan oluşmuştur. Hedeflenen amaç doğrultusunda böyle de olmak zorundaydı; çünkü

3 İnan, Afet, *'Atatürk ve Tarih Tezi', Belleten,* CIII, S.10, Ankara 1939, İstanbul, s.2

amaç, yaşanmış gerçekleri bilimsel yöntemle ele alan bir tarih kitabı yazmak değil, inşa edilmek istenen 'ulus' için bir tarih '*yaratmak*' idi. *Bu kitapla, doğru görmeye, eyi* düşünmeye alıştırmak istediğimiz insanlar Türklerdir. Türklerin yanlış görüşlerden, hatalı düşünüşlerden bir an evvel kurtulması başlıca emelimizdir[4] biçiminde takdim edilen *Türk Tarihinin Ana Hatları* kitabı 606 sayfadan oluşuyordu ve sadece 100 adet basılmıştır. Yalnızca akredite kişilere verilen kitabın bu kadar az basılmasının ve belirli şahıslara verilmesinin sebebi, bizzat Kitap'ta *Türk Tarihi Heyetinin başka azalarının ve mevzu ile alakalı zatların mütelea ve tenkit nazarlarına arz olunmak üzere yalnız yüz nüsha basılmıştır*[5] olarak açıklanmıştır. Bundan anlaşıldığına göre, 'ulusal tarih yaratma' projesinin gereği olarak telif ve tercüme yoluyla hazırlanan bu kitap ile inşa sürecine girilmiş olan ulusal tarihin genel hatları ve niteliği belirlenmiştir. Bu kitap ise 'yaratılacak ulusal tarihin tarihçileri' için bir referans olması arzulanmıştır. Dolayısıyla örnek ve model bir çalışma olarak planlamıştır.

Türk Tarihinin Ana Hatları'nın temel özellikleri dikkate alınacak olursa; kitapta genel anlamda *İslâm dönemi, özellikle de Osmanlı dönemi en özet biçimiyle geçiştirilmiştir. İlgi ve alaka tamamen denecek düzeyde İslâm* öncesi döneme verilmiştir. İnşası sürdürülen ulusal tarihin temeli, *İslâmî dönem aşılarak, Şamanist döneme atılmıştır. Fakat gerektiğinde Çin'in, Hint'in, Mısır'ın antik dönemi bile referans alınmış fakat İslâmî dönem referans alınmamıştır. Bu sebeple örneğin Osmanlı dönemine sadece 50 sayfalık bir yer ayrılırken, 'Türklerin kurduğu ve geliştirdiği medeniyetlerden' Çin'e 54, Hint'e 33,* Kalde, Elam ve Akatlar'a 25, Mısır'a 32 sayfa yer ayrılmıştır. Bu demektir ki, *İslâm* ile olan bağ sadece yasal, siyasal, kültürel, ekonomik alanlarda değil aynı zamanda tarih alanında da koparılacak ve tarihin *İslâmî dönemine ancak, inşa edil*meye çalışılan ulusal döneme meşruiyet kazandırmak için müracaat edilecektir. Aynen Cumhuriyet rejimini ve dönemini yüceltmek için Osmanlı dönemine yapılan atıflarda olduğu

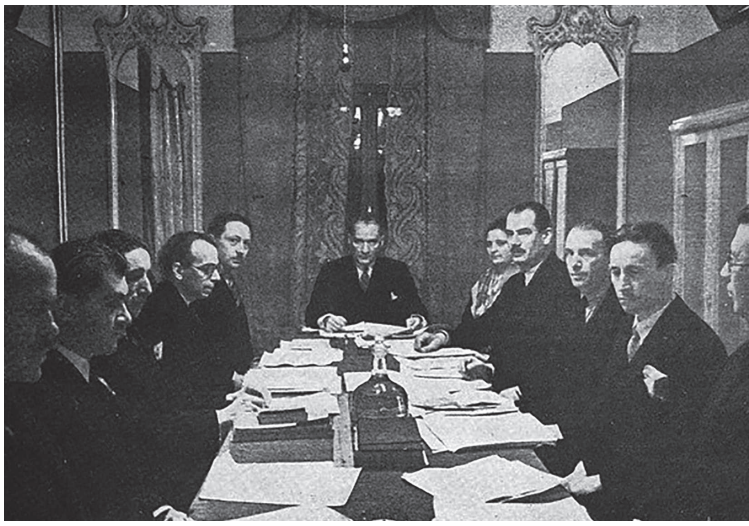

gibi. Esasen bu, dönemin en yaygın şekilde başvurduğu taktiklerden birisidir. Bu, Osmanlıyı (veya bazen de genel anlamda *İslâm dönemi) aşağılayarak Cumhuriyet dönemi uygulamalarını, şahsiyetlerini ve anlayışlarını daha iyi, yüce, doğru, başarılı gösterme biçiminde işleyen bir algı yönetimidir. Bunun sayısız örneklerinden birisi şöyledir: Eskiden Türkiye'de (istibdat) idaresi hükümrandı. İstibdat bütün memleketin, bütün memleket halkanın (padişah) denilen bir adam, çok fena talihsiz, kendi zevkinden başka bir şey düşünmeyen bir tek kişi tarafından, kendi keyfine göre idare edilmesi demektir*[6]*. İlkokula ait bir ders kitabında yer alan bu ifadelerde kendisini açıkça ortaya koyduğu üzere, cumhuriyet rejimi ve cumhuriyet rejiminin mevcut yöneticileri dolaylı olarak övülüp yüceltilmiştir. Bu yapılırken mevcut durum ve hal dikkate alınmamış, Osmanlıya ait kılınan 'istibdat' referans alınmıştır.* 'Kendi zevkinden başka bir şey düşünmeyen bir tek kişi tarafından, kendi keyfine göre idare edilmesi' olarak tanımlanan 'istibdatın' 'eskiye/Osmanlıya' ait olduğu ifade edilirken de mevcut sistemin istibdat ile ve dolayısıyla 'kendi zevkinden başka bir şey düşünmeyen' bir kişinin yönetim tarzıyla ilgisi bulunmadığı, yani 'bireysel zevklerin/keyiflerin' etkisini bulunmadığı bir yönetim tarzına sahip olunduğu mesajı verilmiştir. Dönemin Yurt Bilgisi ve Tarih kitapları başta olmak üzere çoğu ders kitabında benzer ifade ve görüşlere yer verilmiştir. Hepsinde de en açık şekliyle bir algı yönetimi söz konusudur.

4 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930, s.3

5 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930, s. iç kapak

6 Ahmet Refik, İlk Mekteplere Yurt Bilgisi, Suhulet Matbaası, İstanbul, 1928, s. 13

Kitap'ta *İslâm*'a ilişkin doğrudan veya dolaylı değerlendirmelere ve düşüncelere yer verilmiştir. Örneğin 'Kâinat' başlığı altında 'kâinatın zaman içerisinde sonsuz' olduğu ifade edilirken, bunun dışındaki inanç ve anlayışlar ise 'dini kitaplarda hikâye olunan' şeyler olduğu belirtilerek 'artık bugün az çok aydınlanmış bir insanın bu gibi masalları hakiki kanaat şeklinde değerlendirmesi ve kabul etmesi mümkün değildir'[7] denilmiştir. *İslâm*'ın açıkladığı ve iman etmeye davet ettiği 'Allah' inancını reddetme mahiyetinde olmak üzere şu ifadelere de yer verilmiştir: 'tabiat, kâinatın varlıklarının birliğidir ve hem de aynı zamanda, kâinatın kanunlarına bağlı, hareket ve kudrettir. O halde, tabiat, hem kanunların sahibi, koruyucusu, hâkimidir; hem de aynı kanunlara bağlıdır. Gerçekten insan tabiatın mahlûkudur. Hayatın büyük kaidesi de tabiata tabi olmaktır'[8]. '[D]evir ilerledikçe bitkilerin ve hayvanların bugün dünyada görülenlere benzeyişleri de arttı. Yavaş yavaş, çirkin ve kaba nesiller, bugünün olgun memeli hayvanlarına dönüştüler. Bu hayvan zümrelerini başında; sıra ile maymunlar, kuyruksuz maymunlar ve insanlar bulunmaktadır'[9]. Kitapta 'Türklerin dinleri' bahsine genişçe bir yer verilmiş ve *İslâm* 'Türkler arasına hariçten giren dinler'[10] bahsinde ötekileştirilerek anlatılmıştır.

'Türk Tarihinin Ana Hatları (Methal)' ve İslâm

Türk Tarihinin Ana Hatları'nın yayınlanmasından bir süre sonra (1931) *Türk Tarihinin Ana Hatları (Methal)* adıyla yeni bir kitap yayınlanmıştır. Bu kitabın otuz bin adet basılmış olması, *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nda belirlenen ölçünün kabul bulması ve uygulamaya konulması ile ilgilidir. Kitapta genel manada *Orta Asya Türklüğü* ele alınmıştır. Türk tarihi içinde *İslâm* tarihine ayrılan yer son derece azdır. Orta Asya ele alınırken de *İslâm*iyet'i kabul etmiş ve *İslâm* tarihi içinde de değerlendirilebilecek olan Karahanlı'dan bir sayfa bahsedilirken, Gazneliler'lerden ve Samanoğulları'ndan hiç bahsedilmemiştir. Kitap'ta *İslâm*'dan bahsedilen kısımların *Türkler Arasına Hariçten Giren Dinler* başlığı altında ele alınmış olması ise son derece manidardır. Bu şekliyle 'Türklerin ezelden beri tabi oldukları bir dinleri vardı ve *İslâm* hariçten girdi' anlayışına güçlü bir vurgu vardır. Bu dinin ise Şamanizm olduğu anlaşılıyor. Kitap'ta dikkat çeken bir diğer ilginç durum ise *Türkistan'da İslâmiyet'in intişarından sonra da medeni devirler görüldü*[11] gibi ifadelerine yer verilmiş olmasıdır. Bu ifade *İslâmiyet'ten evvel oldukça ileri bir medeniyet vardı, bu yüksek medeniyet İslâm'dan sonra da kısmen devam etti* manasını çağrıştırması açısından dikkat çekicidir. Söz konusu ifade *İslâmiyet'in Türkleri medenileştirdiği* iddiasına da tepki gibi gözükmektedir. Ayrıca yazar kadrosu pozitivist felsefeyi esas kabul ettiği için, hem bu kitapta ve hem de önceki *Türk Tarihinin Ana Hatları*'nda Kur'ân'da karşılığını bulan insanın yaratılışına ilişkin açıklamalara karşı çıkılarak, insanın oluşumu 'bilimin ışığında' evrimci bir anlayışla ele alınmıştır[12].

Türk Tarihinin Ana Hatları- Methal kitabında din/inanç konuları önemli bir yer bulmuştur. Tüm bunlar ise İslâm referans alınmadan ve

7 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1996, s. 28

8 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s.30

9 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s.33

10 *Türk Tarihinin Ana Hatları*, s.362

11 *Türk Tarihinin Ana Hatları- Methal Kısmı-*, Devlet Matbaası, İstanbul, 1931, s. 28

12 Bu durum dönemin hâkim eğilimidir. Evrimci anlayış ders kitaplarında insana ilişkin yegâne ve doğru anlayış olarak sunulmuştur. Orta-1. Sınıfta okutulan Tarih kitabı bunun örneklerindendir: *Hayat zincirinin son halkası insandır. Öteki memeli hayvanlar gibi insanın da daha basit bir hayvan cinsinden çıkmış olması lazım gelir. İnsanların ve büyük maymunların müşterek bir cetleri vardır. Bu cet dahi, daha basit şekilli bir nesilden, ilk memeli hayvan cinslerinin birinden ayrılır. Bu memeli hayvan da bir nevi yerde sürünen hayvandan ve nihayet bu da balıklardan geliyor ve bunların hepsi, geriye doğru gittikçe, ilk hayat şekli olan iptidai hücreye dayanıyor* (*Tarih Orta-I*, Devlet Basımevi, İstanbul, 1937, s. 5,6).

daha da önemlisi İslâmî kabuller reddedilecek şekilde gerçekleştirilmiştir. Örneğin, ***Herhalde hayatın, herhangi bir tabiat haricî*** âmilin müdahalesi olmaksızın, dünya üzerinde tabiî ve zaruri, bir kimya ve fizik seyri neticesi olduğunu kabul etmek lâzımdır[13] gibi açıklamalarla Allah'ın yaratıcılığı reddedilmiştir. Mevcut Allah inancının 'ölmüş ataların, hayata ve olaylara müdahale etme iradesine sahip oldukları inancının' ürünü olarak doğduğu savunulmuştur. Bunu dile getiren ifadelerden birisi şöyledir: ***Cet korkusu, idrak edilmeyecek derecede kati bir seyrile 'Kabile Allahı korkusuna intikal etti. Dimağları, bu düşünceyi geçmiyen insanlar, kâinatı da aile çerçevesi içinde gördü. İnsanlarda cet korkusu tehlikeli hayvanlara karşı olan korku ile karıştı. Bu suretle Allah mefhumunun başlangıç hali olan, ulvileştirilmiş cedde hayvani bir şekil verilmesi, bir merhale teşkil etti***[14]. Dinlerdeki ve dolayısıyla İslâm'daki helal ve haram inancının kaynağının Allah/vahiy olmadığı; tüm helal ve haramların referansının hastalıklar olduğu; hastalık oluşturduğu düşünülen yiyecek ve eşyaların haram kabul edildiği savunulmuştur[15].

'Tarih (Lise-2)' ve İslâm

1931 yılında liselerde okutulmak üzere dört ciltten oluşan ***Tarih*** kitabı yayınlanmıştır. Söz konusu Tarih'ler devlet eliyle, inşası sürdürülen ulusa bir tarih kurgulama/inşa amacına uygun bir anlayışla yazdırılmış ve yayınlanmıştır. İnşası sürdürülen ulusa ve devlete bir temel oluşturma çabası, kitapların her kısmında olanca açıklığıyla görülmektedir. Fakat dikkat çeken yön, hem ulusa ve hem de devlete temel ve karakter tayin çabalarında ***İslâm***'dan ve ***İslâmî dönemin özelliklerinden titizlikle kaçınılmış olunmasıdır.*** Kitabın ikinci cildi konumuz açısından önemlidir[16]. Yazarının kim veya kimler olduğuna ilişkin herhangi bir bilginin yer almadığı bu ciltte özellikle ***İslâm*** öncesi dönem büyük övgülerle, yüceltici ifadelerle ele alınırken; genel olarak ***İslâm dönemi, özel olarak da Osmanlı dönemi olumsuz ifadelerle ele alınmıştır.*** Kitapta özellikle Hz Peygamber'e ve Kur'ân'a ***yönelik 'sıradan', 'aşağılayıcı' ifadeler ve yakıştırmalar oldukça dikkat çekici düzeydedir. Buna ilişkin bir örnek olarak şu satırlar dikkate alınabilir: İsa dini, Muhammed dininin aksi olarak, idare ve siyaset işleriyle alakasızdı***[17]. Kitapta ***İslâm***'ın ve ***İslâm***'ın kaynağı olan Kur'ân'ın ilahi bir kitap olmadığına vurgu oldukça açık ve güçlüdür: ***Muhammed'in koyduğu esasların toplu olduğu kitaba Kur'an denir. Bu esasları içeren cümlelere ayet, ayetlerden meydana gelen parçalara da sure derler. İslâm rivayetlerinde bu ayetlerin Muhammed'e Cebrail adında bir melek aracılığıyla Allah tarafından vahiy, yani ilham edildiği kabul olunur… Muhammed'in Peygamberliğinin başlangıcına dair birçok rivayetler vardır. Bunlar pek çok efsanelerle karışmıştır. Hakikatte Peygamber'in ilk söylediği Kur'ân ayetlerinin ne olduğu kat'i***

13 *Türk Tarihinin Ana Hatları- Methal Kısmı-*, s.14

14 *Türk Tarihinin Ana Hatları- Methal Kısmı-*, s.40

15 Bu anlayışın Orta-1 sınıflarda okutulan Tarih kitaplarındaki örneği şöyledir: ***Pislenmek korkusu, temizlenmek ihtiyacını doğurdu. Buna birtakım çareler aranmaya başlandı. Temizlenme, saflaşma işi için birtakım yollar, usuller kondu. Bu usullere göre bu işi yapacak insanlar ortaya çıktı. Böylece ilk din fikirleriyle bu ilk din adamlarına yol açıldı. Bunlar kendi düşüncelerine göre birtakım yasaklar ortaya koydular. İnsanlara düşman kuvvetleri memnun etmek için onlara hususi merasimle kurbanlar kesmek, adaklar vermek âdet oldu*** (*Tarih Orta I*, İstanbul, Devlet Basımevi, 1937,s. 21).

16 Kitabın 79-184. sayfaları arasında yer alan 'İslam Tarihi' başlıklı 14. ünite ilk önce Türk Tarih Kurumu Üyelerinden Zakir Kadirî (Ugan)'ye yazdırılmıştır. Yazılan bölüm o sıralar Yalova'da ikamet eden Mustafa Kemal'e gönderilir. Mustafa Kemal söz konusu bölümü titiz bir şekilde okur ve ***söylemeye mecburum ki bir mütehassısın kafasından, kaleminden ve tertibinden çıkmışa benzemiyor*** diyerek beğenmediğini söyler. Bu bölümün Şemseddin Günaltay tarafından yazılmasını ister. Heyete gönderdiği mektupta ***Muhterem azamızdan Şemseddin Beyefendi -ki bu notları etüd etmekle meşguldür- benimle aynı fikirdedir ümit ederim. Şemseddin Bey'in bu notlar üzerinde yapacağı tadilata ve kitap tertibine, ne noktai nazardan ehemmiyet vermesi faydalı olacağını zannettiğim bir numûneyi takdim ediyorum*** der. Bu olay üzerine Günaltay, söz konusu bölümü yeniden yazar ve Yalova'ya gönderir, Mustafa Kemal'de 22 Ağustos 1931'de Kurum Başkanlığı'na gönderdiği yazıda, Günaltay'ın hazırladığı notlardan okuduğu kısımları ***fevkalade enteresan ve kıymetli*** bulduğunu, kimi yerlere de 'ufak bir ilave' yaptığını, ayrıca Türk-Arap mücadelesinin Şemseddin bey tarafından 'çok parlak' bir şekilde yazıldığını ve bu bölümü 'aynen' kabul ettiğini ifade eder (İğdemir, Uluğ, 'Fikir ve Ülkü Adamı Günaltay', Ulus Gazetesi, 22 Ekim 1961). Tarih kitabının 'İslam Tarihi' bölümü bu şekilde yaz(dır)ıldığı içindir ki birçok araştırmacı söz konusu bölümü Mustafa Kemal tarafından yazılmış bir metin kabul etmişlerdir. Bu konuda bkz: Fığlalı, Ethem Ruhi, ***Atatürkçü Düşünce El Kitabı***, 'Atatürk ve Din', Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurulu, Atatürk Araştırma Merkezi, 1995, s, 266; Sarıkoyuncu, Ali, ***Atatürk, Din ve Din Adamları***, TDV, Yay, Ankara, 2002, s, 216; Copeaux, Etienne, ***Tarih Ders Kitaplarında (1931-1993) Türk Tarih Tezinden Türk İslam Sentezine***, İstanbul, İletişim yayınları, 2006, s, 81.

17 ***Tarih II,*** Maarif Matbaası, Ankara, 1941, s. 6.

Türk Tarihinin Ana Hatları'nın temel özellikleri dikkate alınacak olursa; kitapta genel anlamda İslâm dönemi, özellikle de Osmanlı dönemi en özet biçimiyle geçiştirilmiştir. İlgi ve alaka tamamen denecek düzeyde İslâm öncesi döneme verilmiştir. İnşası sürdürülen ulusal tarihin temeli, İslâmî dönem aşılarak, Şamanist döneme atılmıştır. Fakat gerektiğinde Çin'in, Hint'in, Mısır'ın antik dönemi bile referans alınmış fakat İslâmî dönem referans alınmamıştır.

surette malum değildir[18]. Anlatımdaki, *Hz. Peygambere ilk vahyolunan…* yerine *peygamberin ilk söylediği ilk Kur'ân ayetleri…* ifadesi veya *Hz Muhammed'e vahyolunan kitaba Kur'ân denir* yerine *Muhammed'in koyduğu esasların toplu olduğu kitaba Kur'ân denir* denmiş olması dikkatlerden kaçmamaktadır. Ayrıca Hz. Peygamber'in insanlara tebliğ ettiği ayetler, *uzun süreli tefekkürün mahsulü* olarak yorumlanarak, bunların *ihtiyaçlara göre takrir edildiği*, Hz. Peygamber'in *kendisinin bulduğu ve doğru olduğuna inandığı yeni bir dine*[19] vatandaşlarını davete başladığı ifade edilmiştir. Kitap'taki üslup kabalığı da dikkat çekicidir: *Caminin duvarına bitişik olmak üzere Muhammed ile karıları için kerpiçten yatacak odalar yapıldı*[20]. Daha da ilginç ve önemli olanı ise yalancı 'peygamber' Müseylime *için hakikatte Müseylime de kıymetsiz sayılmayacak ahlaki ve dini bir mezhep ortaya koymuştu*[21] ifadesine yer verilmiş olmasıdır.

Tarih-Lise 2 kitabında *İslâm'ın* Hz. Peygamber'in ürünü olduğu, dolayısıyla herkesin kendine göre bir din oluşturabileceğine yönelik güçlü imalara da rastlanmaktadır: *Muhammed hayatında her gününün icabatına göre muvafık çare ve tedbirler tatbik ederek İslâm cemaatini muvaffakiyetle idare ederdi. Eğer O, Arabistan haricindeki kavimlerle temasa girseydi ihtimal ki birçok yenilikler ve değişiklikler yapacaktı. Çünkü O, son derecede terakkiverper bir ruha malikti; sistemini daima muhitin icaplarına göre ıslah ve tatbik etmeye amade idi. Muhammed gerek dini meselelerde, gerek içtimai hususlarda bir ıslah yapmak lazım geldiği zaman kendini hiçbir şeyle bağlı görmemiştir. Daima tekâmüle doğru yürümüştür. Ölüm, bu tekâmülü birdenbire kesti. Muhammed'den sonra İslâm âleminde görülen durgunluk ve tedenni sebebi Muhammed'de değil, onun haleflerinin Muhammed'in mesleğinin ruhunu değil, metnini almalarında aranmalıdır. Bu büyük hakikat ancak Türkiye Cumhuriyeti devrinde hakkıyla idrak edilmiş ve icabatı yapılmıştır*[22]. Kitapta, Kur'ân'ın, Hz Peygamber'in uzun süreli düşünce ve zihinsel çabalarının ürünü olduğuna yönelik ifadeler de yer almaktadır: *Muhammed Mekke'de müşriklik muhitinde ve etkisinde büyümüş olmasına rağmen dini meseleler ve dini düşünceler pek derin bir surette zihnini işgal ediyordu*[23]. Burada Hz Peygamber'in 'müşriklik etkisinde büyüdüğü' ifadesinin yanı sıra, geleneklere aykırı bir şekilde Hz Peygamber'e yönelik hitap da ayrıca dikkat çekicidir. 'Muhammed' denilerek sıradanlaştırıcı bir tutum izlenmiştir. Hz Peygamber'i ve İslâm'ın bazı temel kavramlarını sıradanlaştırıcı ifadeler kitapta sıklıkla yer almaktadır. Hicret'le ilgili şu ifadeler bunun örneklerinden birisidir: *Muhammed de Mekke'den kalkıp Medine'ye kaçtı. Buna Hicret denildi*[24]. Hacerü'l-Esved ile ilgili ifadeler ise şöyledir: *Kâbe'de bulunan Hacerü'l-Esved yani siyah taş, Frikler'de de vardır. Bu taşın ziyareti ve tavaf edilmesi Frikler'de daha evvel vardır*[25]. Kur'ân'la ve İslâm'ın temel ilkeleriyle ilgili şu ifadeler ise hiçbir Müslüman'ın kabul edemeyeceği nitelikte ve tamamen asılsız hezeyanlardır: *Tarihe ait bilgiler, yeni fenler sayesinde meydana çıkarılan gerçekler en yakın tarih bilgilerini bile temellerinden sarsmaktadır*[26].

18 *Tarih II*, s. 90, 91.
19 *Tarih II*, s. 89
20 *Tarih II*, s. 93
21 *Tarih II*, s. 112.
22 *Tarih II*, s.118.
23 *Tarih II*, s. 89
24 *Tarih II*, s. 90
25 *Tarih II*, s. 85
26 *Tarih II*, s. 92.

'Medeni Bilgiler' ve İslâm

İslâm konusunda Kemalist liderlerin inanç ve tutumlarının ne olduğunu tespit etmeye katkı sağlayacak önemli kaynaklardan bir diğeri de *Medeni Bilgiler* kitabıdır. Mustafa Kemal'e referansla Afet İnan tarafından yazılan *Medeni Bilgiler* kitabındaki şu satırlar konu bağlamında önemlidir: *Türk'ler* İslâm *dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Arap dinini kabul ettikten sonra, bu din, ne Arapların, ne aynı dinde bulunan Acemlerin ve ne de Mısırlıların vesairenin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine hiçbir şekilde tesir etmedi. Bilakis, Türk milletinin milli rabıtalarını gevşetti, milli hislerini, milli heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü* ***Muhammed'in kurduğu dinin*** *(altını ben çizdim C.V.) gayesi, bütün milliyetlerin fevkinde şamil bir ümmet siyaseti idi...* ***Muhammed'in dinini kabul edenler****, kendilerini unutmağa hayatlarını Allah kelimesinin her yerde yükseltilmesine hasr etmeğe mecburdular. Bununla beraber, Allah'a kendi lisanında değil Allah'ın Arap kavmine gönderdiği Arapça kitapla ibadet ve münacatta bulunacaktı. Arapça öğrenmedikçe Allah'a ne dediğini bilmeyecekti. Bu vaziyet karşısında* ***Türk Milleti birçok asırlar ne yaptığını ne yapacağını bilmeksizin adeta bir kelimesinin manasını bilmediği halde Kuran'ı ezberlemekten beyni sulanmış hafızlara döndüler.*** *Başlarına geçebilmiş olan haris serdarlar, Türk milletince, karışık cahil hocalar ağzıyla, ateş ve arayı ile müthiş bir muamma halinde kalan, dini, hırs ve siyasetlerine alet ittihar ettiler. Bir taraftan Araplar zorla emirleri altına aldılar, bir taraftan Avrupa'da, Allah kelimesinin ilahi parolası altında, Hristiyan milletlerin idareleri altına geçtiler. Fakat onların dinlerine ve milliyetlerine ilişmeyi düşünmediler. Ne onları ümmetleri yaptılar ne onlarla birleşerek bir kuvvetli millet yaptılar. Mısırda belirsiz bir adamı halifedir diye yok ettiler. Hırkasıdır diye yalan bir palaspareyi hilafet alameti ve imtiyazı olarak altın sandıklara koydular halife oldular. Gâh şarka, cenuba, gâh garba veya her tarafa saldıra saldıra Türk Milletini Allah için, peygamber için, topraklarını, menfaatlerini benliğini unuttura-cak, Allah'a mütevekkil kılacak derin bir gaflet ve yorgunluk beşiğinde uyuttular.* ***Milli duyguyu boğan, fani dünyaya kıymet verdirmeyen, sefaletler, zaruretler, felaketler, his olunmaya başlayınca, asıl hakiki saadetin öldükten sonra ahirette kavuşacağını vaat ve temin eden dini akide*** *ve dini his millet uyandığı zaman onun şu acı hakikati görmesine mani olmadı. Bu feci manzara karşısında kalanlara, kendilerinden evvel ölenlerin ahiretteki saadetlerini düşünerek veya bir an evvel ölüm niyaz ederek ahiret hayatına kavuşmak telkin eden din hissi, dünyanın acısı duyuların tokatıyla, derhal Türk Milleti'nin vicdanındaki çadırını yıktı, davetlileri Türk düşmanları olan Arap çöllerine gitti. Türk vicdani umumisi, derhal yüzlerce asırlık kudret ve küşayişle, büyük heyecanlarla çarpıyordu. Ne oldu..?* Türk'ün milli hissi, artık ocağında ateşlenmişti, artık Türk cenneti değil, eski hakiki büyük Türk *cedlerinin mukaddes miraslarının son Türk ellerinin müdafaa ve muhafazasını düşünüyordu. İşte dinin, din hissinin Türk milliyetinde bıraktığı hatıra*[27].

'Milli Din Duygusu ve Öz Türk Dini' ve Din İnşası Çalışmaları

İslâm'a yönelik bu anlayış ve eleştirilerin her geçen gün daha da güçlü şekilde dile getirildiği yıllarda, oluşan 'dini boşluğu' dolduracak, İslâm'ın yerine ikame edilecek, yeni bir din inşası çalışmalarını yürütenler de görülmeye başlanmıştır. Bazıları durumdan vazife çıkarırlar. Ve bunun gereği olarak da kurguladıkları 'yeni dini' konu edinen kitaplar yazarlar. Bu kitaplardan birisi 1934 yılında *Milli Din Duygusu ve* Öz

27 Afetinan, A. *Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları,* Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1969, s.365-367

Türk Dini ismiyle yayınlanmıştır[28]. Kitabın yazarı 'A. İbrahim' ismine sahip birisi olup, hakkında bilgi mevcut değildir. İsmi kuvvetle muhtemel müsteardır; yani sahte. Son sayfadaki 13.8.1931 tarihini gösteren nottan anlaşıldığına göre kitabın yazımı tamamlandıktan sonra yayınlanması için birkaç yıl bekletilmiştir. Bu bekletmenin sebebinin 'yeni din' için 'şartların olgunlaşmasını' beklemek olması kuvvetle muhtemeldir. Kitapta, *insanların ilk dini tabii olan mahalli dindir* (sf:7), *Zaten hakkı doğuran vicdandır. « Xnofon » Ksenofon, un dediği gibi mâbudları halkedenler [yaratanlar] insanlardır* (s. 9) gibi ifadelerle 'din'in insan ürünü olduğu ifade edildikten sonra, zaman ve mekân ile ilgili sonsuzluk düşüncesinin 'ezeli ve ebedi Hâlık' inancını oluşturduğu ve bu anlamıyla 'Allah'a inanılabileceği, ancak peygamberliğin gerçek olmadığı dile getirilmiştir: *Peygamberler zamanlarının en birinci âlimi olsalar bile sonradan gelecek bütün asırların keşfiyatını zekâlarında cemedecek değillerdir ya! Bugünün âlimi yarının cahili demektir* (s.75). Ayrıca *insanların seviyesine göre tebligatta bulunan peygamberler sırasile birbirini itmam ederek o peygamberlerden biri kendisinden evvel gelen diğer peygamberlerin hükümlerini amelden ıskatla yeni hükümler vazederek daha vasi tebligatta bulunmuştur. En nihayet hazreti Muhammet de çok vasi İslâmiyet dinini tebliğ ediyor. Bu dinin azametine o kadar emin oluyor ki kendisinin ahır zaman peygamberi olduğunu ve dininin en son din olduğunu bütün insanlara tebşir ediyor. Hatta bu emniyet saçma bir gurur ifade ediyor. O zamana göre âli his ve fikirlerine hüsnü niyetle mağrur olan Muhammet kendisini bütün* İslâm*lara karşı Allah'ın nazarında şefaatçi olarak tanıyor. İçtimaî hayatı hiçe indiriyor. İnsanları aristokrat bir zihniyete, cemiyeti ferde itaate sevk ediyor, Acaba insaniyet namına bu doğru mudur?* (s. 58) denilerek peygamberlerin birer herhangi bir filozof gibi düşünülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Kitaba göre tüm dinler eskir ve işlevlerini kaybederler: *Eski dinler tekâmülü kabul etmiyorlar. Bu vaziyet karşısında da medeni insanların hislerine hitap etmekte aciz kalacaklardır. Onun için ben mütekâmil bir dinin vücudunu zaruri görüyorum. Eskimiş, cüce kalmış*

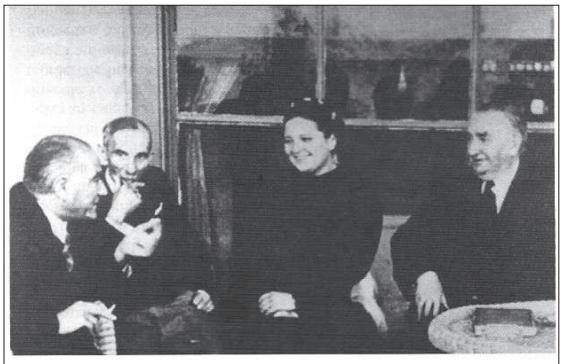

Güneş Dil Teorisi...

Mustafa Kemal, 22 Ağustos 1936'daki Üçüncü Türk Dil Kurultayı'nda Afet İnan'la sohbette... Bu kurultayın temel konularından olan Güneş Dil Teorisi, devrimlerin yıktığı düzenle ve Avrupa merkezci tarih teorileriyle hesaplaşma çabaları içinde ortaya atılmıştı. Böylelikle hem ümmetten millete geçilmek hem de Batı karşısında kendisini ezik hisseden mazlum bir millete özgüven aşılanmak istenmişti.

ve dumura uğramış eski dinlere karşı inkişaf ve tekâmülü kabul eden asri bir din iddiasında bulunuyorum. (s. 5). Fakat buna rağmen din önemlidir ve gereklidir. Dinler eskidikleri ve işlevlerini kaybettikleri ve dini 'yaratan' da insan olduğuna göre mevcut durumda 'Türkler' ve 'Türkiye' için de bir dine ihtiyaç doğmuştur: *Din milletlerin benliğine müessir olan en mühim içtimai bir hadisedir. Bu vaziyet karşısında bizim için gayri milli olan* İslâm*iyet dini yerine milli ve mütekâmil bir dinin vücuduna çalışmak zarureti hâsıl oluyor. İşte ben dinin zaif cihetlerini göstererek mütekâmil bir din hangi esasa müstenit olmalıdır? Bunu izaha yelteniyorum* (s. 3). *Hak dini kalmamıştır* (s.19) diyen yazar, bu aşamada inşa edilmesi, egemen olması arzulanan dini anlatmaya geçer: *Hakikî din vardır. Fakat bugünkü dinler değildir. Hakikî din millî ve İnsanî gayeleri esas ittihaz ederek hakikati taktis eden dindir. Yoksa mahiyeti tamamile anlaşılmayan Tanrıyı da mutlaka hürriyeti vicdan hilâfına kabul ettiren din değildir* (s. 51). *Milli din mahiyeti anlaşılmayan Allah, Allah kelamı, peygamberler, melek, şeytan, cennet, cehennem.. gibi mevhumata istinat etmeyecektir. Bu gibi mahiyeti malum olmayan müeyyidelerle insanları fazilete sevketmeğe çalışmak çocuk aldatmağa benzer. Din hakiki ahlak ve fazilet mefhumuna istinat etmelidir* (s.71). *Bize her şeyi temin eden dünyadır. Binaenaleyh evvela nefsimizi temiz tutmak için etrafımızdaki insanları ve tabiatı severek yani milli ve vatani hislerle ideal kuvvet ve fazilete yaklaşabiliriz. Oda bizim için Türk dilinin terennüm edeceği ideal fazilet ve kuvvet mefhumu*

28 A. İbrahim, *Milli Din Duygusu ve Öz Türk Dini*, Türkiye Matbaası, 1934.

yani Türk Tanrısı, Türk benliğidir (s. 43) *Bana öyle geliyor ki hazreti Muhammet yirminci asırda bulunsaydı Tanrıya yaklaşmak için mutlaka hakiki insaniyet prensibi olan milliyet prensiplerini kabul ederdi* (s. 50). *Aziz okuyucular! Hakikati yanlış görmeyiniz. Her şeyi olduğu gibi görünüz, Allahı hariçte aramayınız. Ben Türk milletini, Türk vatanını istiklâl harbinde bir İlâh gibi gördüm, o gün Türk milletinin bir hedefe teveccüh ettiği gündü. O gün bütün kalpler aynı duygu ile çarpıyordu, her kalp coşkundu. O gün çoluk, çocuk, kadın, kız, genç, ihtiyar aynı mefkûre peşinde koşuyordu. O gün Türk vatanında büyük bir mefkûre, büyük bir kuvvet hâkimdi. İşte o kuvvet, o fazilet, o mefkûre Türk benliği idi. Türk Tanrısı idi* (s.78). *En nihayet Türk Tanrısını Türk benliğinde buldum. İşte benim en iyi ve en hakikî bir ilâhım vardır. O da: Milletim ve milliyetimdir* (s.78).

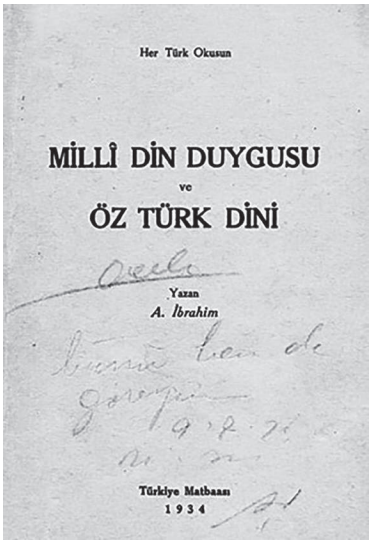

Milli Din Duygusu ve Öz Türk Dini isimli kitap ile ilgili şu durum son derece önemlidir. Kitap Bakanlar Kurulu kararıyla 15.01.1935 tarihinde 'memleketimiz aleyhinde zararlı yazıları taşıdığı anlaşıldığından matbuat kanunun 15. maddesi hükmüne göre' yasaklanmıştır. Belgenin altında dönemin Cumhurbaşkanının ve Başbakanının imzaları vardır. Müslüman bir toplumda İslâm'a, Peygambere, Kur'ân'a yönelik ağır ithamlarda bulunarak; İslâm'ın bütün iman esaslarını aşağılayıp reddederek; buna karşılık yeni bir din, yeni bir tanrı fikrinden bahsederek neredeyse bütün bir toplumu provoke eden bu kitabın yasaklanması gayet tabiî görünmektedir. Dolayısıyla yasaklamakla doğru bir iş yapılmış demek mümkündür ve hatta gereklidir. Kitabın yasaklanmasında referans olan rapordaki gerekçe de söz konusu haklılığı pekiştirmektedir. Ancak tüm bunlara rağmen kitabın yasaklanmasındaki asıl gerekçenin daha başka olma ihtimali kuvvetle muhtemeldir. Hatta bu örtük gerekçenin kitabın yasaklanmasında asıl ve tek gerekçe olma ihtimali neredeyse kesin görünmektedir. Söz konusu örtük gerekçe ise, yıllardır planlanan ve bir süredir aşama aşama yürürlüğe konan 'dinde reform' projesinin varıp dayanacağı aşamanın bu kitap tarafından deşifre edilmesinden çekinilmiş olmasıdır. Rapordaki yasaklamaya gerekçe olan *din merasimi günden güne kıymetini kaybederken, bunları yeni bir şekilde yaşatmak istemesi* ifadesi söz konusu kanaatimizin öncelikli delillerinden birisidir. Bunun ile *dinin bireysel ve toplumsal etkisi yok olurken/edilirken bu kitap yeni bir din inşa ederek toplumda yeni veya bir başka bile olsa bir dinin varlığını sürdürmesine yönelik bir amaç taşıyor, bu kabul edilemez* denilmiş olmaktadır. Hiç kuşkusuz bu, kitabın yasaklanmasındaki örtük gerekçeyi ifşa eden son derece önemli bir delildir. Ancak örtük gerekçenin varlığını ve niteliğini ortaya koyan tek delil bu değildir. Bu konuda kolaylıkla hatırlanabilecek birçok delil daha var. Bunlar ise kitabın yayınlandığı yıla kadar din adına yapılmış işler ve uygulamalardır. Bu açıdan 1928 yılında Mehmet Fuat Köprülü başkanlığında bir heyet tarafından gerçekleştirilen dinde reform çalışmaları önemlidir. Heyet'in hazırladığı raporda özet olarak ***Hülâsâ, İslâm dinini Türkleştirmek lâzımdır***[29] denilmiş ve özellikle ibadetleri reforme etmeye yönelik bir dizi tekliflerde bulunulmuştur. Bu da 'Milli Din Duygusu ve Öz Türk Dini' kitabının yasaklanmasının asıl gerekçesinin, rapora yansıyan boyutuyla düşünüldüğünde, İslâm'ın temel esaslarına aykırılık olmadığıdır[30]. Zira bunu bizzat iktidar bir süredir açıkça yapıyordu. Bu konuda bizzat Kemalist tarihçiler tarafından

29 Ergin, Osman, ***Türk Maarif Tarihi,*** İstanbul, Eser Matbaası, 1977, C.V, s.1963

30 Konuyu inceleyenler akademisyenlerden Murat Kılıç, şaşkınlıkla karşıladığı durumu şöyle izah etmiştir: 'İlginç olan nokta, bu önerilerin 1928'de Islahat Komisyonu tarafından yayınlanan rapordakiler ile fazlaca benzemesi; hatta bazılarının aynı olmasıdır. Oysa bu reform önerileri, aynı zamanda kitabın yasaklanma nedenleri arasında yer almaktadır. Yani 1928'de reform programının birer parçası olarak sunulan şeyler, 1935'te bu kez karşımıza bir kitabın yasaklanma nedenleri olarak çıkmaktadır' ('Cumhuriyetin İlk Yıllarında Dinin Denetlenmesi Ve Muhafazası Meselesi', ***Tarihin Peşinde -Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi-***, Yıl: 2017, Sayı: 18, s. 303).

yazılan *Türk Tarihinin Ana Hatları*, *Türk Tarihinin Ana Hatları-Methal* ve liseler için hazırlanmış olan *Tarih-2* kitapları önemli delillerdir.

'Din Yok, Milliyet Var' ve Din İnşası Çalışmaları

Yukarıda bahis konusu ettiğimiz Tarih ve *Medeni Bilgiler* kitaplarındaki İslâm, Kur'ân, Hz Peygamber… ile ilgili inanç, anlayış ve ifadelerden dönemin egemen resmi anlayışının İslâm'ı itibarsızlaştırarak ötekileştirmek ve yeni bir din inşa etmek olduğu açıkça anlaşılıyor. Bunun üzerine 'A. İbrahim' örneğinde olduğu üzere birçok kişi yeni bir din inşa etme çabası yürütmeye başlamıştır. Bu konuda hatırlanacak önemli örneklerden bir diğeri ise Ruşenî imzasıyla 1926 yılında yazılan *Din Yok Milliyet Var* isimli kitaptır[31]. Yazar Ruşenî, IV, V ve VI. dönemlerde Samsun milletvekilliği yapmış olan Ruşenî Barkur'dur. Siyasi konumundan anlaşıldığı kadarıyla Ruşenî, dönemin gözdelerinden birisidir. Bu sebeple üç dönem milletvekili olarak 'tayin' edilmiştir. Unutmamak gerekir ki, o zamanlar seçimler tamamıyla formaliteydi; milletvekilleri Çankaya'da belirleniyordu. 'Gözde' olmayanların milletvekili olma şansı bulunmuyordu.

> *Ülkü dergisi dönemin ulusçu ideolojisinin 'dinleşen' karakterinde ve şahıs mitlerinin inşasında son derece önemli bir role sahip olmuştur. Bu açıdan dergide yayınlanan şiirler oldukça dikkat çekicidir. Bu şiirlerde 'sanat' görünümü altında bir 'Atatürk miti' 'yaratılmıştır'. İlk sayıdan itibaren yayınlanan birçok şiirin temel figürü hep aynıdır.*

Ruşenî tarafından kaleme alınan kitap, kendisinden sekiz yıl sonra yayınlanacak ve yönetim tarafından yasaklanacak *Milli Din Duygusu ve Öz Türk Dini* isimli bir kitabın yazarı ile benzer bir yaklaşımla milliyet duygusunu dinleştirme çabası içerindedir. Bu açıdan *Milli Din Duygusu ve Öz Türk Dini*'nin yazarıyla aynı misyonu benimsemiş bulunmaktadır. *Din Yok, Milliyet Var* isimli IV+247 sayfalık kitabın 'Birkaç Söz' başlıklı önsözünün ilk cümlesi ise bu misyonu ifade etmektedir: *Bu kitabı, dinlerin iç yüzünü milletime göstermek ve milletimi bu beladan kurtarmak için yazdım!* Hatırlanacak olursa *Milli Din Duygusu ve Öz Türk Dini*'nin yazarı da misyonunu şöyle açıklamıştı: *Din milletlerin benliğine müessir olan en mühim içtimai bir hadisedir. Bu vaziyet karşısında bizim için gayri milli olan* İslâm*iyet dini yerine milli ve mütekâmil bir dinin vücuduna çalışmak zarureti hâsıl oluyor. İşte ben dinin zaif cihetlerini göstererek mütekâmil bir din hangi esasa müstenit olmalıdır? Bunu izaha yelteniyorum…* İşte *şimdiye kadar vazedilen dinlerin hakikatten ne kadar uzak ve beşeriyetin ihtiyacını tatminde ne kadar kısır kaldığını isbat edersem belki insaniyet namına ufak bir hizmette bulunmuş olurum*[32].

İslâm'ı bireyin gönlünden ve hayatından çıkarma çabası içerisinde olan Ruşenî, İslâm'dan boşalttığı yeri ise *milliyet* ile doldurma amacındadır. Önemli olan ise kitaptaki *Bizim Kitab-ı Mukaddesimiz, bilgiyi esirgeyen, varlığı taşıyan, saadeti kucaklayan, Türklüğü yükselten ve bütün Türkleri birleştiren 'milliyetimiz'dir. O halde felsefemizde 'din' kelimesinin tam mukabili 'milliyet'tir. Milletini seven, milletini yükselten ve milletine istinat eden insan; daima kuvvetli, daima namuslu ve daima şerefli bir insandır. Yüksek bir milletin milliyetçi efradı, ak günde mesut, kara günde metin ve kanlı günde kahhardır.. Hangi milletin azameti, Türklüğün azameti kadar tarihin meçhul enginlerine uzanmıştır? Ve en nihayet hangi millet ölürken Azrail'i tepeleyerek dirilmiştir? Dünyada Türk olmak kadar şeref mi var? Ve Türk olmak kadar 'din' mi var?* ifadelerinin iktidar çevrelerinde kabul görmüş olmasıdır. Kitabın yanına düştüğü notlardan anladığımız kadarıyla Mustafa Kemal, Ruşenî'nin kitabını okumuş ve beğenmiştir. Beğendiği için de yukarıdaki ifadelerin yanına *aferin, alkışlar* notunu düşmüş ve ayrıca el yazısıyla şu sözleri de yazmış: *Fert ister istemez ölümlüdür; fakat millet isterse ölümsüz olur*[33].

31 Kitap Cumhurbaşkanlığı kütüphanesinde (Çankaya) *Atatürk* kitapları bölümünde bulunmaktadır.

32 A. İbrahim, *Milli Din Duygusu ve Öz Türk Dini*, s. 3, 19

33 *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*, (Derleyen: Gürbüz Tüfekçi),

Ülkü Dergisi ve Kemalizm

Ulusçu ideolojinin inşasında ve daha da önemlisi topluma yaygınlaştırılmasında Halkevleri ve Halkevi dergilerinin önemli bir yeri vardır. Bunların içerisinde ise Ülkü dergisinin yeri çok ayrıcalıklıdır. Ankara Halkevi'nin yayın organı olan Ülkü'nün ilk sayısı Şubat 1933'te yayınlanmıştır. Aslında diğer birçok ildeki Halkevi'nin farklı isimlerle yayınlanan dergileri gibi, Ülkü'de görünüşte sadece bir Halkevi'nin bir yayın organıdır. Ancak gerçekte öyle değildir; Ulusal düzeyde tanınan ve takip edilen bir dergidir. Çünkü dönemin siyasi liderlerinin ve önemli yazarlarının yazılarının yayınlandığı bir dergi olmuştur. Bu açıdan yayınları önemlidir. Ayrıca, ***Ülkü*** dergisinin Ağustos 1950'nin ortalarına kadar 18 yıl süren yayın hayatı, tek parti rejiminin Türkiye'nin batılılaşma politikalarına etkilerinin, katkılarının belirginleştiği ve toplumsal dönüşüm arayışlarının yoğun bir şekilde düşünsel hayatta tartışıldığı bir döneme rastlamaktadır. Bu da gösteriyor ki Ülkü'ye resmi ideolojinin oluşturulmasını ve kitlelere ulaştırılmasını sağlamak gibi bir misyon yüklenmiştir.

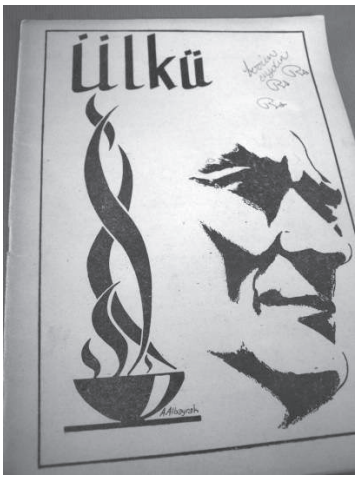

Ülkü dergisi dönemin ulusçu ideolojisinin 'dinleşen' karakterinde ve şahıs mitlerinin inşasında son derece önemli bir role sahip olmuştur. Bu açıdan dergide yayınlanan şiirler oldukça dikkat çekicidir. Bu şiirlerde 'sanat' görünümü altında bir 'Atatürk miti' 'yaratılmıştır'. İlk sayıdan itibaren yayınlanan birçok şiirin temel figürü hep aynıdır. Şiirlerde, ***karanlığa gömülen imparatorluğu bir güneş gibi aydınlatması, 19 Mayıs 1919 tarihiyle birlikte Türk milletinin talihini değiştirmesi, Samsun'a ilk adımın yeryüzüne can vermesi, âdeta bir güneş gibi etrafını aydınlatması, Sivas'tan Ankara'ya hareketle büyük uyanışın başlaması, Türk milletinin şahlanan bir hıncı ve mazlum Asya'nın 'kahhar kılıncı' olması*** ifadelerinde şekillenen

anlayış ve duygular etrafında şekillenen bir övgü söylemi hâkimdir[34]. Ancak diğer bazı ifadeler 'övgü' sınırını fazlasıyla aşmakta ve yüceltmeye varan anlayışları dile getirmektedir. Bu türden şiir ve yazılara göre 'Atatürk' yaptığı yenilik ve inkılâpların hızına dünyada hiçbir lider ulaşamamıştır. Bu yönüyle o Tanrıya bile eştir: ***Daha dün ummak bile zorken bu kadarını, Onu hakikat yaptı Tanrı eşi bir insan***[35]. ***Mustafa Kemal tarafından olanlar safımıza geçsin. Çünkü Kâbe gibi dönülecek ve tapılacak bir insan varsa o da Atatürk'tür***[36]. ***Cumhuriyetin ilânıyla beraber Türk milletinin kaydettiği başarı ve hıza hiçbir tarihte ulaşılamamıştır. Hatta Tanrı bile şimdiye kadar böyle bir hızı yakalayamamıştır. Her Türk, bir Mustafa Kemal olduğu gibi Türklerin yaratılış gayesi de onu bilmek ve tanımaktır. Mustafa Kemal, on yılın içinde âdeta bir Tanrı gibi her şeyi yoktan var etmiştir. Şimdiye kadar Tanrı bile bu hızın tadını alamamıştır***[37].

Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara, 1983, s. 171, 173

34 Timur, Kemal, 'Ülkü Mecmuası ve Şiirlerin Diliyle Atatürk', *Ankara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 28, Erzurum, 2005, s.178

35 Çağlar, Behçet Kemal, 'On Yıldan Sonra', **Ülkü Halk Evleri Mecmuası**, 1933, S. 9, s.191

36 Nayır, Yaşar Nabi, '*İnanımız Bir Olsun*', **Ülkü Halk Evleri Mecmuası**, 1933, S. 11, s. 385

37 Çağlar, Behçet Kemal, 'On Yıldan Sonra', **Ülkü Halk Evleri Mecmuası**, 1933, S. 9, s.192

"Mağlubiyet İdeolojisi" Diriltilebilir mi?

Atatürkçü bir zihin Türkiye'nin bugün takip ettiği iç ve bilhassa dış siyaseti kavramakta zorlanır. Türkiye'nin İslâm dünyasına açılması, batı âlemi ile ilişkilerini eşit seviyede yürütme yönünde tavır takınması mağlubiyet ideolojisi ile yetişmiş zihinlerin kabullenebileceği uygulamalar değildir.

D. Mehmet DOĞAN

Batı karşısında askerî alanda mağlubiyete sürüklenmeye başlayan Osmanlılar, 17. asrın sonunda kendi güçlerinden şüpheye düştüler. Avrupa ile ilişkilerin tersine dönmeye başladığı dönemlerde, başta askerlik olmak üzere birçok sahada zaaflar fark edildi. Öncelikle bu sahalarda Avrupa'nın teknolojisi ve yönetim bilgilerine ihtiyaç duyuldu. Modernleşme, 19. yüzyılın ilk çeyreğine kadar bu çerçevede seyretti. Tanzimat'la birlikte kültür, hukuk ve sosyal alanlara kadar sirayet ettirildi. Bu dönemde batılılaşma bir "mağlubiyet ideolojisi" olarak galibin tam manasıyla taklit edilmesi şekline dönüştü.

Türkiye'nin resmî modernleşme programı olan "batılılaşma"nın bir ***mağlubiyet ideolojisi*** olduğunu, halkla bütünleşme ve uzlaşma yerine zora ve dış baskıya dayandığını akıldan çıkarmamak gerekiyor. "Mağlubiyet ideolojisi", halkı, onun inanç, düşünce ve hissiyatını dikkate almaz; aksine bunları yok etmenin yollarını arar. Çünkü o halkın inanç, düşünce ve değerlerinden ötürü, mağlubiyetimize yol açan korkulacak kudrette düşmanımız vardır!

"Mağlubiyet İdeolojisi"ne yahut "Fabrika Ayarları"na Dönüş Denemesi: 28 Şubat

28 Şubat müdahalesiyle Atatürkçülüğün alabildiğine parlatıldığı bir dönem yaşadık. Araya 20 yıl girdi; o yıllarda doğanlar liseyi bitirdi, üniversite öğrencisi oldu. 28 Şubat'ın bugünün üniversite gençliğinin hâfızasında bir yer tutmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

28 Şubat'ta şedit bir ideolojik baskı ve dayatma ile karşı karşıya kaldık. 1930'larda sistemleştirilmeye çalışılan Kemalizm (daha sonra "Atatürkçülük" denildi) 2000'lere doğru akan bir zaman diliminde 21. yüzyılın çözümlerini sağlayacak parlak bir ideoloji olarak sunuldu. 28 Şubat'ın onuncu yılında, yani 2007'de ülkemizin Ankara başta olmak üzere belli başlı büyük şehirlerinde laiklik mitingleri düzenleniyordu. Büyük kalabalıklar bir araya getiriliyor, gösterişli toplantılar yapılıyordu.

Birinci tehdit "irtica" idi ve irtica iktidarı ele geçirmişti; Türkiye onlara bırakılmayacaktı!

İşte o sırada *Mağlubiyet İdeolojisinin Sonu* kitabımız yayınlandı. Kitapta şu esas fikir vurgulanıyordu: Mağlubiyet ideolojisinin sonu geldi!

"Mağlubiyet ideolojisi"nden kastımız, esas olarak Türkiye'nin Cumhuriyet'ten sonraki ideolojisi idi. Lozan'da, yani gerçek adıyla Yakın Şark İşleri Konferansı'nda emperyalizmin, etkisiz küçük bir devlet olma dayatmasını Türkiye'yi kuranlar kabullendiği gibi, halka da ideolojik kılıflar uydurarak benimsettiler. İşte bu "mağlubiyet ideolojisi" idi, yani mağlubiyeti galibiyet gibi kabullenmemizi telkin eden ideoloji...

Osmanlı Devleti'ni yıkmakla öğündük! Türkiye sınırları dışında kalan Osmanlı topraklarının emperyalist güçler tarafından işgalini ve bu bölgelerdeki manda yönetimlerini kabullendik.

Hâlbuki Millî Mücadele'nin başlangıcında Misâk-ı Millî sınırları dışında kalan Osmanlı topraklarının kendi kaderini tayin etme hakkını savunuyorduk. Esasen, kabullendiğimiz sınırlar da Misâk-ı Millî'ye tam olarak tekabül etmiyordu. Bunu en açık ortaya koyan, Lozan'dan iki yıl sonra, bugün hâlâ problemli bir alan olan Musul-Kerkük bölgesinin İngiltere'ye terk edilmesi idi.

Yeni Türkiye devleti asla Osmanlı'nın devamı olmayacaktı, dünya sisteminde bir ağırlığı bulunmayacaktı. Bütün bunların milletçe kabullenilmesi için "devrim" denilen akıl ve mantıkla, tarihî sürekliliğimizle izahı mümkün olmayan kültürümüzü, dinimizi terk edercesine uygulamalara girişildi. 20. yüzyılda köklü bir millet, bin yıllık alfabesini değiştiriyordu! Bin yıllık kültür dilini, bu dille ortaya koyduğu muazzam birikimi yok sayıyor, her şeye sıfırdan başlıyordu. Kültürünün aslî oluşturucusu dinle (Allah ile peygamber ile) alâkasını kesiyordu. Öyle ki, 1930'a gelindiğinde din öğretimi tamamen ortadan kaldırılmıştı.

Mağlubiyet ideolojisinin, mümkün olabilecek en iyi ideoloji olduğu, hatta gerçek galibiyet ideolojisi olduğu yönündeki görüşler sistematik eğitim programlarıyla, yayınlarla ve onları destekleyen ritüellerle tebliğ ve telkin edildi.

Kemalizm/Atatürkçülük bir dönem ideolojisiydi ve toplumun kendini iyi hissetmesi için tek hakikat muamelesine tabi tutuluyordu. 1930'larda başlatılan inkılâp dersleri sonraki yıllarda eğitim öğretim sisteminin özü haline getirildi. Millî Eğitimin genel amacı bugün de, kanuna göre "Türk Milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı yurttaşlar olarak yetiştirmek"tir.

2002'den beri Türkiye'yi yöneten siyasî akım, birçok başarıya imza atmış, ekonomik göstergelerde hissedilir değişiklikler olmuş, fakat eğitim ve kültür alanında buna paralel bir gelişme sağlanamamıştır. Türkiye bu değişiklik ve gelişmelere uygun bir düşünce zeminine oturtulamamış, dış ve iç siyasetteki ciddi değişikliklerin doğru bir tanımlaması yapılamamıştır/fikri bir zemine oturtulamamıştır; günübirlik, dönemsel ekonomik ve siyasi hamleler olarak havada kalmıştır!

Atatürkçü bir zihin Türkiye'nin bugün takip ettiği iç ve bilhassa dış siyaseti kavramakta zorlanır. Türkiye'nin İslâm dünyasına açılması, batı âlemi ile ilişkilerini eşit seviyede yürütme yönünde tavır takınması mağlubiyet ideolojisi ile yetişmiş zihinlerin kabullenebileceği uygulamalar değildir.

Kemalizm/Atatürkçülük bir dönem ideolojisiydi ve toplumun kendini iyi hissetmesi için tek hakikat muamelesine tabi tutuluyordu. 1930'larda başlatılan inkılâp dersleri sonraki yıllarda eğitim öğretim sisteminin özü haline getirildi. Millî Eğitimin genel amacı bugün de, kanuna göre "Türk Milletinin bütün fertlerini, Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı yurttaşlar olarak yetiştirmek"tir.

Türkiye'yi yönetenler bugünkü durumumuzu Atatürkçülük dışında izah edecek bir fikir sistemini öğretimin esası yapamamışlardır. Bu yüzden Atatürk'ün zihinlerde ideolojik mevkiinden tarihî konumuna iadesi sağlanamamıştır. İnkılap tarihi dersleri ciddi bir değişiklik yapılmadan sürdürülmekte ve Atatürk kültü etrafında oluşturulan ritüeller devletin tepesi tarafından yaşatılmaya devam edilmektedir.

10 Kasım bu çelişkili durumu en yüksek seviyede gözler önüne seren bir gündür. Atatürk'ün mezarına devlet protokolü gitmekte ve sanki yaşıyormuş/sanki işitiyormuş gibi(!) ona hitaben sözler söylenmekte, arz ve niyazlarda bulunulmaktadır. Bu tavır, nasıl Atatürk'ün öldüğü gerçeğini değiştirmezse, Atatürkçülüğün diriltilemeyeceği gerçeğini de bize bütün açıklığı ile anlatabilir.

Neo-Atatürkçülükle Nereye Kadar?

Son 10 Kasımda adeta 2007'i öncesine dönüş işaretleri verildi. Atatürkçülüğü cilâlama, parlatma, yağlayıp ballayıp millete yutturma ameliyesi şaşırtıcı boyutlara vardı.

Baştan söyleyelim: Atatürk başka, Atatürkçülük başka! Atatürk, Atatürkçülük diye bir ideoloji icat etmemiştir. Onu kültleştirip gemisini yürütmek isteyenler yapmıştır bunu.

Atatürk bir dönem lideridir. Birinci Dünya Harbi sonrası şartlarda reel politiği gözeterek, pragmatist hareket ederek, emperyalizmin Osmanlı sonrası dünyası projesi ile uyumlu bir geri çekilmeyi ve küçülmeyi kabul ederek Türkiye Cumhuriyeti'ni kurmuştur.

Devlet kurucusu değil, cumhuriyetin kurucusudur. Devletimiz Merv yakınlarında Dandanakan'da Selçukoğulları'nın Gazneliler'i mağlub etmesiyle (1040) kuruluşunu ilan etmiş, 30 yıl sonra Malazgirt Zaferi'yle Anadolu coğrafyasında varlığını kabul ettirmiş, Osmanlı ile güçlü bir hamle yaparak geniş coğrafyalarda hükümran olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin tasfiyesi bütün mazlum halkların, tahsisen de müslüman toplumların baskıya, zulme, sömürüye maruz kalmasının önündeki engelin tamamen kaldırılması anlamına gelmektedir.

Osmanlı sonuna kadar teslim olmadı! Filistin'e Yahudi göçüne sonuna kadar direndi! Sekiz asırlık merkez topraklarına savaşarak çekildi. Bu savaşarak çekilişte birçok kahraman çıkardı. Bunlardan biri de Mustafa Kemal idi. Ancak ne var ki O'nun Çanakkale zaferinden sonra Filistin'i, Şam ve Haleb'i müdafaa etmeden çekilmesi/oraları terk etmesi eleştirilebilir.

Mustafa Kemal, Abdülhamid Harbiyesi'nde yetişti. Ne öğrendiyse orada öğrendi. Bu Harbiye, sabah namazıyla ve "padişahım çok yaşa!" alkışı ile başlardı. Bu mektebin talebeleri beş vakit namazla mükellef tutulurdu. Atatürk konuşmalarında dikkati çeken dinî bilgileri de Fransızcayı da Abdülhamid mektebinde öğrendi. Elbette sonradan çok övülecek askerlik ilmini de!

Abdülhamid Harbiyesi Atatürk'ü yetiştirdi, fakat Atatürk'ün harbiyesi bir lider yetiştiremedi! Atatürkçüler bunun üzerinde neden durmuyorlar?

Atatürk'ün döneminde yaşayıp, onun üzerinden bir iktidar merkezileşmesi için kültleştirme ameliyesine girişen ***birinci nesil Kemalistler*** Batı emperyalizminin dünya hâkimiyetine karşı söylenecek bir sözleri olmadığını biliyorlardı. Birinci Dünya Savaşı'nda mağlubiyeti görmüşler, Millî Mücadele'de emperyalizmin maşası Yunanlılara karşı zafer kazanırken arka plandaki güçlerle uzlaşmayı ne şart altında olursa olsun zaruri addetmişlerdi. Yani mağlubiyet ideolojisini içselleştirmişlerdi.

İ***kinci nesil Kemalistle***r (artık kendilerine "Atatürkçü" diyorlardı) mağlubiyetten ders almış ve hatta ideoloji çıkarmış birinci neslin kabullerini esas alarak yollarına devam etmişlerdi. Üçüncü nesil ki bunlara *"Neo-Kemalist"* diyebiliriz, siyasi iktidarın tamamen kaybedildiği bir devirde yetiştiler ve gerçek anlamda bir kopuş yaşadılar. Atatürk'ün otoritesinin en yüksek seviyede olduğu, totaliterliğin tavan yaptığı dönemi yücelterek kendilerine bir zemin oluşturmaya çalıştılar. Atatürk dönemi (hâşâ) bir nevi asrı saadetti! O her ne yapmışta iyi yapmıştı, her bakımdan büyüktü ve bu büyüklüğü bir gün tekrar görülecekti!

Bunlar birinci neslin acı tecrübesinden, ikinci neslin bilgisinden yoksundu. Asıl kaynaklara inecek birikime sahip değillerdi, Atatürk'ün dilini bir yabancı dil gibi görüyorlar ve onun bugünün diline aktarılmış yalan yanlış görüşlerini çoğaltarak, yetmediği yerde benzetmeler yoluyla ilaveler yaparak bir yeni Kemalizm oluşturuyorlardı.

Birikimleri yetersiz, bilgilenmek için donanımları noksandı. O zaman en hakiki mürşidi, pozitif ilmi değil de masalları, efsaneleri, hurafeleri mürşit edindiler. Neo- Kemalizm Atatürkçülüğün masallaştığı, efsaneleştiği bir dönemi işaret ediyor.

10 Kasımdan birkaç gün sonra malûm gazetelerde bugüne kadar kim bilir kaç defa kullanılmış, fersudeleşmiş başlıklar gırla gidiyordu.

Bu yazılardan bazılarını sabırla okuduktan sonra Atatürkçü olmak için Atatürk'ü, O'nun fikirlerini ve uygulamalarını bilmeye asla ihtiyaç olmadığı kanaatine vardık.

Bilinenler ilk mektepten itibaren okullarda talim edilen İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük derslerinin tek parmak ötesine geçmiyordu. Bu neslin bir kısmı AK Parti iktidarı döneminde doğmuştu. Şimdi üniversite çağına geldiler. Bir kısmı da AK Parti iktidarı döneminde okumaya başladılar, artık iş güç sahibi olmuş durumdalar.

AK Parti iktidarından önce öğretim sistemi aynı İnkılap Tarihi derslerini vermeye devam ediyor, fakat Atatürkçülük eleştirisi güçlü şekilde her vasatta görülüyor, Atatürk'ün hayatı ile ilgili gerçekler günlük yayın organlarından başlayarak kamuoyuna bir şekilde mal ediliyordu. Bu resmi ideoloji muhalifi tavır, AK Parti iktidarı ile neredeyse tamamen ortadan kalktı.

Eğitim sistemi resmi ideolojiyi meşrulaştırma hususunda hiçbir devirde bu kadar etkili olmamıştı! Mağlubiyet ideolojisine revaç veren bu

Yorgun Bir Kesimin Arayış Çabası Kemalizm

Sağ-muhafazakâr/İslâmî kesim şimdilerde çok farklı bir dönüşümün hikâyesini yaşamaktadır. 28 Şubat'la doğrudan dönüştürmeye maruz kalan bu kesim 2000'li yıllardan sonra dolaylı yani kendi rızasının müsaade ettiği bir biçim ve içerikte dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşüm siyasal iktidarın sahibi olduktan sonra yaşanan bir dönüşümdür.

Ahmet DAĞ

Türkiye'de sağ-muhafazakâr/İslâmcı, sol-sosyalizm/komünizm ve laik/Kemalizm şeklinde üç ana akım vardır. Bu üç ana akım Türkiye'deki sosyal, siyasal, kültürel ve iktisadi durumları etkilemiştir ve belirlemiştir. Teorilerin ve eylemlerin tarihsel kökenlerinin ne olduğunu anlamadan, süreçlerini ve bulundukları halleri anlamak mümkün değildir. Türkiye'de gerek sol-komünizm gerekse sağ-İslâmcı hareketler; yaşanan göç, ticarileşme, fabrikalaşma ve kentleşme dolaysıyla modernleşme düzleminde ele alınmamıştır. Oysa hem sağcılığın hem solculuğun söylemleri ve eylemleri, bu faktörler tarafından biçimlendirilmişlerdir.

Bu sosyalist ve İslâmî hareketler periferiye yerleştirilirken Kemalizm ise kendisini *-kurucu ideolojik-* unsur olarak gördüğü için merkez ve meşru bir hakikat olarak görmüştür. Bu "merkezi", "meşru" ve "hakiki" yapı, kendi dışında olan iki ana akıma karşı "ulusçu" olmamak ve "düşman" olmak itham veya imasında bulunmuştur. Bu ima veya ithamdan dolayı apolojist tutum edinen bu kesimlerin siyasi, fikri, kültürel ve siyasi figürleri ya biat etmek ya da dönüşür gibi yapmak yani takiyye yapmak durumunda kalmışlardır. Bu durumda kalmalarının en büyük nedenleri; inanmış olduğu değerlere dair fikri ve içsel olarak inanmışlık düzeylerinin zayıf oluşu, söylemlerini fikri ve kültürel düzeyde mukim kılamamak, kendilerinin katkısı olduğu bir oluşum olmaktan daha çok göç ve kentleşme neticesinde kendilerini buldukları bir mevcut havza olmasıdır. Nitekim dönüştürülmeyenler ve itaati kabullenmeyenler E. Said'in dediği entelektüelin kaderi olan "sürgün, marjinal ve yabancı" olma kaderini yaşamışlardır. Bu kaderi yaşayan sol-komünizmin fikri temsilcileri; Hikmet Kıvılcımlı, Sabahattin Ali ve Nâzım Hikmet gibi kişilerken, sağ-İslâmcı kesimde ise Necip Fazıl, Sezai Karakoç ve İsmet Özel gibi kişiler olmuştur.

Dönüşümün Derinleşmesi

Sağ-muhafazakâr/İslâmî kesim şimdilerde çok farklı bir dönüşümün hikâyesini yaşamaktadır. 28 Şubat'la doğrudan dönüştürmeye maruz kalan bu kesim 2000'li yıllardan sonra dolaylı yani kendi rızasının müsaade ettiği bir biçim ve içerikte dönüşüm yaşamaktadır. Bu dönüşüm siyasal iktidarın sahibi olduktan sonra yaşanan bir dönüşümdür. Yıllar önce -3 Kasım seçimlerinden 2 hafta sonra- aramızda büyüklerimizin de olduğu bir ortamda "AK Parti iktidarı; (sekülerleş/tiril/me bağlamında) ülke Müslümanları için ikinci 28 Şubat olacak" dediğimde çok ciddi itirazlarla karşılaşmıştım. Süreci gözlemlemek gerektiğini, AK Parti tüzüğü ve onun temsili niteliğinde olan kişiler üzerinden dönüşüm yaşanacağını ve ülke müslümanlarının protestanlaşma sürecini yaşayacağını beyan etmiştim.

10 Kasım sürecinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yapmış olduğu açıklamalar itaat kültürünü kendinde barındıran bir kesim tarafından abartıldı. İtaat özelliğiyle Katolik, yaşam tarzı olarak ise püriten olan bu kesimin itaat refleksi kabarmıştır. Anıtkabir'e sefer düzenleme, ekranda İzmir Marşı'nı nida etme, 'Eğer Nutuk okusaydık FETÖ'cü olmazdık' kabilinde sözleri ifade etme, muhafazakâr medyasıyla abartılı methiyelerde bulunma ve yersiz kutsamaya dönüşen bir sürece girmiştir.

Aslında böyle bir öngörüde bulunmak için kâhin olmak gerekmiyordu. Maddileşmenin tarihsel bir sorun olduğu Kabil ve Semûd kavmi örnekleriyle bilinen bir hakikattir. Weber'in kuramlaştırdığı Protestanlaşma süreci tarihsel olarak hem insanlığın hem de İslâm coğrafyasının yaşadığı bir gerçekliktir. Allah Resûlü Hz. Muhammed (s), dönemindeki müslümanların Şam ehline benzeyişlerini yani Romalılaşma temayülünü görmesi ve onları bu duruma karşı uyarışı oldukça ibretlik ve manidardır. Dönemin müslümanlarının sosyal, siyasal, iktisadi ve kültürel olarak Romalılaşması, tartışmalı ve hiç de iyi bir örnek olmayan Emevi Devleti örneğini doğurmuştur. İbn Haldun da bu maddileşme sürecinin sefalete götüren aşamalarını kuramsallaştırmıştır.

Bu bağlamda Weber'in ortaya attığı Protestanlığın ortaya çıkışı felsefi, ekonomik olmaktan daha çok sosyolojik kökene dayanır. İslâmî söylemin Protestanlaşma süreci de sosyolojik ve tarihsel bir kökene dayanır. Cumhuriyet Türkiye'sinde İslâm'ın yükselişi 1950'li yıllardan itibaren görülmeye başlanmıştır. Kemalist devrimin yeraltına inmek zorunda bıraktığı dini kesimler, 1950'den çok partili sisteme geçişle birlikte gelen kısmi özgürlük ortamı içinde kendilerini ifade etme imkânı bularak siyaset içinde de etkin olmaya başladılar. Özellikle cemaatlerin ve tarikatların lokomotifliğini yaptığı İslâmî kesim 1970'li yıllara kadar Said Nursi, Süleyman Hilmi Tunahan, N.F. Kısakürek (Mehmet Zahit Kotku, Mahmut Usta Osmanoğlu, Mahmut Sami Ramazanoğlu, M. Raşit Erol) gibi büyük cemaat liderleri ve diğer yerel düzeyde etkin olan şahısların görüşleri etrafında gelişmiştir. İslâm anlayışı oluşmaya başlaması Hasan el-Benna, Seyyid Kutub, Mevdudi ve Ali Şeriati gibi düşünürlerle olmuştur. Bu kaynaklardan beslenen İslâmî kesim MSP çevresinde bir siyasal hareket meydana getirmiştir.[1]

1980 sonrası liberal siyaset ve serbest piyasa ekonomi politikası içeren icraatlarıyla yönetim anlayışı sergileyen Özal iktidarı sayesinde gerek cemaatler ve gerekse vakıf ve kurumlar yoluyla bireyler müslümanlaşma yoluna gitmişlerdir. Bilgi ve amel birlikteliğinden uzak olan bu oluşumlar düşünümsel olmaktan çok duygusal bir nitelik arz etmiştir. İslâm kültürünü yaşamaktan çok bilmek ve karşıtlarıyla ced/b/elleşmek için okunan günübirlik/sloganik kitaplar, İslâm'ın ruhi boyutundan olan geleneğe ve tasavvufa anlamsız saldırılar, yaşam anlayışı olarak modernliğe lanet ancak onun nimetlerini kullanmaktan da haz duyan, adeta ona şükreden ikiyüzlü söylemler ortaya çıkmıştır.

Söylemsel olarak dini anlama ve yorumlamak açısından yavaş yavaş dünyevileşme/ sekülerleşme sinyali veren müslümanlar "güç" fenomeni üzerinde durmuşlardır. Özellikle ekonomik

gücün olmazlığını savunan bireyler kendilerine *"Kuvvetli mümin zayıf müminden iyidir"* hadisini kendi hayat anlayışlarında ve anlam dünyalarında referans olarak kullanmışlardır. Mevcut durum olan modernlikle uzlaşmaya çalışan (müslüman) modernist yaklaşımlar, yaşanan dönüşümü doğallaştırmak için kaynaklarda tevilde bulunma konusunda sorun yaşamamışlardır/sakınca görmemişlerdir! Nitekim "20. yüzyılda İslâm'ın modernist savunmacıları (apologist) İslâm'ın bir din olarak özü itibariyle anti rasyonel, kapitalizmle uyuşmaz ve kültürel olarak da gelenekselci olmadığını savunmuşlardır."[2]

Ömer Demir'e göre muhafazakâr burjuvazinin özellikleri şunlardır: Dini değerlere sahip, ilerlemeci muhafazakârlar ekonomik fayda maliyet hesabına göre hareket eden, sanatsal kültürel faaliyetler gibi idealist alanlardan daha çok somut getirisi olan alanlara yönelen, sermaye birikimini çok ortaklı ya da aile ortaklığı esasına göre ***şeki***llendiren, devlet gücünü parasal kazanca dönüştürme kabiliyetinden uzak olan, kendi ayakları üzerinde duran, devletçilikten rahatsız olan, küçük işletmelerden oluşan, sağ muhafazakâr partilere destek veren ama bir partinin organik uzantısı olmayan, çocuklarını özel kolejlerde ya da yurt dışında okutan, ilkokul mezunu olan hacı babaların en az bir yabancı dil bilen üniversite mezunu olan kolejli çocuklardır. Bu toplumsal konumları ile bu fertler Radikalizmin panzehri olmuşlardır. Çıkarı peşinde koşmak, para kazanmak için çalışmak pozitif bir moral değer olmuştur.[3]

Oluşturdukları pozitif moral değerlere sahip bu konumdaki dindar burjuvazi; «samimi, mütedeyyin» insanların sekülerizme kayışlarında yumuşak geçişi ya da dolayımlı uzamayı sağlayan "alternatif arzu" yoluyla bir köprü konumundadır. Dindar burjuvaziyi "yumuşak geçiş köprüsü" (dinilikten-dünyeviliğe) olarak nitelendirmemin nedeni salt anlamda kişilerde protest bir din anlayışı ve görünüm oluşturmuş olmalarıdır. Yeşil sermaye, İslâmcı sermaye, Anadolu kaplanları olarak isimlendirilen, iktidar partileriyle kol kola giren burjuvazi yoksul kesimin oylarını ve tüketiminden faydalanıyordu. Kapitalizm/sermayecilik bu ülkede hem solun hem de sağın içini boşaltan iki kesiminde aşamadığı bir duvar olmuştur. Nitekim İslâmî kesimin karşılaştığı bu zorluğu on dört yıl önce ***Umran*** dergisinde şu cümlelerle ifade etmiştim: "Kapitalist bir mantık içerisinde kendisine tüketim muhatabı olarak alınan bakir tüketici potansiyeli olan mütedeyyin insanlar ***İslâmî söylev ve eylemlerle sömürülmüştür. Bu sorun İslâm***'ın yerli/bize özgü bağlamda sorunu değil aynı zamanda küresel bağlamda bir sorundur. Protestanlaştırma tehdidiyle karşı karşıya kalan ***İslâm kültürünün küresel sistemle***, hegemonik ***güçlerin etkisiyle kolaylaştırıcı bir şekilde proje halinde toplumsal görünürlük altında içi boşaltılmaya çalışılmaktadır***."[4]

Önce Özal politikaları, sonrasında cemaatlerin liberalizmin en önemli yapıları olan sivil toplum örgütü haline gelişleri İslâmî kesimin liberal bir evreye dönüşümlerini gerçekleştirmiştir. Göç ve kentleşme olgusundan dolayı sağ-muhafazakâr-İslâmî kesimin var oluşunun nedeni fikri bir zemine sahip olmasından daha çok sosyolojik ve iktisadi bir sebeptir. Kendilerini siyasi/politik olarak sağ-muhafazakâr partilerde içtimai/sosyal olarak cemaatlerde bulan İslâmî kesimin fertlerinin dönüşüme açık olan bu yapılarda bulunması dönüşmelerini kolaylaştırmıştır. Siyaset ve bürokrasinin sağladığı makam ve zenginlik sivil toplum örgütlerine benzeyen yapısıyla içinde bulundukları cemaatler güç devşirmelerine yol açmıştır. Modern dünyanın üç önemli unsuru olan makam, zenginlik ve itibar/güç elde edilince merkeze kaymak ve merkezin değerlerini içselleştirmek İslâmî kesim için hiç de zor olmamıştır. İslâmîleşme gayesi yerine dünyevileşme çabası içerisine giren bu kesim için servet edinme, konfora dayalı hayat yaşama, zenginleşme, iyi otomobile binme, lüks konutta yaşama ve iyi bir arabaya binme gaye olmuştur.

Her ne kadar modernliğin getirdiği püriten değerleri yaşama ve içselleştirmede sorun yaşamamış olsa da bu kesim refleksler açısından birtakım alışkanlıklarını terk edememiştir. Nitekim bu çelişkili durumu Göka (s. 486), ***"Yaşam tarzı ve modernliğin nimetlerinden faydalanma noktasında püriten, cemaatin manevi yapısını bireyden önemli görme cemaat liderine itaat, kararlarını dogmalaştırma ve yüceltme hiyerarşiye sadık kalma bakımından Katolik bir karakter taşımaktadır."*** cümlesiyle ifade eder.

İslâmcılığın modernleşmeyle toplumsal ve teknolojik olarak bütünleşme olduğunu iddia eden Roy'un tezi, post-İslâmcı İslâmîleşme biçiminin dinin bir gerilemesine değil, içinde dinsel pratiklerin geliştiği mekânın laikleşme biçimine

tekabül ettiğidir. Roy, Post-İslâmcılığın yeniden İslâmîleşmenin özelleşmesi durumunu şu şekilde betimliyor: "Ekonomik liberalleşmeden yararlanan çok sayıda "*İslâm*cı" işadamı *İslâmî* business piyasasında oynamışlardır (tesettüre uygun giyim ticareti, *İslâmî* finans kuruluşları, ama aynı zamanda hayır işleri ve özel okullara mali kaynak temini). *Türkiye'de bile MÜSİAD adı altında toplanan dinamik bir KOBİ sektörü, laik* ve Avrupa yanlısı büyük patronlardan ayırt edilmektedir. Solun etkisi altındaki geleneksel *İslâm*cıların bazen sosyalizmi andıran söylemlerini bir yana bırakan güncel *İslâmî* aktörler, para "namusuyla kazanıldığı" ve sadakalarla zekâtlar verildiği takdirde şahsi zenginleşmenin olumlu algılandığı liberalizmden ve devletçilik aleyhtarlığından dem vurmaktadırlar. Bir anlamda Weber'in çizdiği püriten portresi çıkmıştır artık piyasaya."[5]

Necip Fazıl'ın "öz yurdunda garipsin/öz yurdunda parya" dizelerinde ifadesini bulan bu yoksunluk duygusunun dindarlara varlıklarını korumak ve güçlendirmek için güçlü bir dayanışma ve kendini ispatlama motivasyonu sağladığı söylenebilir. İslâmcı sermayenin baş aktörlerinin başarı öykülerinin çoğunda bu tür bir motivasyonun izlerini görmek mümkündür. Yükselen Anadolu sermayesi Türkiye'de tatil köyleriyle, özel okullarıyla, defileleriyle mesleki dernekleriyle yeni bir dindar muhafazakâr iş adamı sınıfının oluşmasına yol açmıştır. Dindar muhafazakâr burjuvazi Türkiye'de meydana gelen toplumsal gelişimin ve değişimin en önemli sonuçlarından biridir. Haşemalarla başlayan modern yaşam tarzının İslâmîleştirilmesi uygulamaları giderek tesettür defileleri, tesettürlü doktorlar, avukatlar, sporcular, sunucular, hostesler, şoförler ile hem yaygınlık hem de meşruiyet kazanmaktadır. Sahip olunan servet büyüdükçe, onu muhafaza etmek için işbirliği yapma ihtiyacı ve zorunluluğu artacaktır.[6]

İslâmî kesim fertlerinin önemli bir kesimini, maddi ve manevi sermayesini FETÖ vb. örgütlere kaptırdı, bir kısmı ise iktidar nimetleriyle dönüşerek İslâm'la olan ilişkileri sembolik bir düzlemde yani dinselleşme sürecinde kaldı. İslâm'ı sembolik ve dinselleşme sürecinde yaşayan bir kesimin farklı oluşum ve kulvarlara girmesi veya dâhil olması sorun olmamıştır. Modernliğe uzayan bu kesimin durumunu Çaha (s. 487), *"Türkiye'de müslümanlar kadın-erkek ilişkisinden; felsefe, sosyoloji, psikoloji gibi batılı bilimlere olan yaklaşımlarına kadar uzanan genişçe bir eksende modern değerleri paylaşarak önemli bir değişim yaşadılar."* cümlesiyle izah eder. Nitekim önemli makamda bulunan siyasilerin ve bürokratların hanımları bir giydiğini bir daha giymemekteler, dolara endeksli müzayedelere katılmaktalar, mağaza kapatmaktalar ve sanat dünyasının fertleriyle bir arada bulunmaktan mutluluk duymaktadırlar!

Türkiye'de sol hareket, 1980 sonrası ya tepkisel olup marjinalleşmiş ya da sisteme uzanarak liberal ve Kemalist olarak yok olmuştur. İslâmî kesim ise şimdilerde liberal ve Kemalist olma sürecine kayarak hızlı bir evrim süreci geçirmektedir. Buna karşın evrimleşen kesim dışında marjinelliğe itilmeye ya da iktidara çağrıda bulunularak iktidar tarafından tasfiye edilmeleri, doğru ifadeyle tasfiye edilmek istenen İslâmcı bir kesim var. İslâm coğrafyasında yaşanan sıkıntılı süreçler, İslâmî kesimin ne liberal veya Kemalist sürece evrimleşmesine yani melezleşmesine ne de marjinalleşmesine veya tasfiye edilmesine müsaade edecek durumda değil. Çünkü yalnızca ülkedeki müslümanların meselelerini yüklenmek durumunda değiller, aynı zamanda ümmetin meselelerini de yüklenmek zorundalar.

Şu an Türkiye'de fikri olarak üretken olabilen, omurga olarak sağlam durabilecek tek kesim İslâmcı kesimdir. Bir zamanlar bu kesimin içinde bulunan siyasi, bürokrat ve ticaret erbabının büyük çoğunluğu iktidar vasıtasıyla sistem tarafından devşirildiler ve dönüştürüldüler. Geriye fikri ve kültürel zeminde kalan küçük bir kısım kaldı. Bu kesim vazife şuuruyla ya ön açıcı metinler inşa edecek ve öncü bir kuşak yetiştirecekler

Göç ve kentleşme olgusundan dolayı sağ-muhafazakâr-İslâmî kesimin varoluşunun nedeni fikri bir zemine sahip olmasından daha çok sosyolojik ve iktisadi bir sebeptir. Kendilerini siyasi/politik olarak sağ-muhafazakâr partilerde içtimai/sosyal olarak cemaatlerde bulan İslâmî kesimin fertlerinin dönüşüme açık olan bu yapılarda bulunması dönüşmelerini kolaylaştırmıştır.

ya da marjinalleşerek seküler, liberal ve Kemalist bir sürece dâhil olup yok olup gideceklerdir.

Nitekim 10 Kasım sürecinde Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın yapmış olduğu açıklamalar itaat kültürünü kendinde barındıran bir kesim tarafından abartıldı. İtaat özelliğiyle Katolik, yaşam tarzı olarak ise püriten olan bu kesimin itaat refleksi kabarmıştır. Anıtkabir'e sefer düzenleme, ekranda İzmir Marşı'nı nida etme, Eğer Nutuk okusaydık FETÖ'cü olmazdık kabilinde sözleri ifade etme, muhafazakâr medyasıyla abartılı methiyelerde bulunma ve yersiz kutsamaya dönüşen bir sürece girmiştir.

Aslında gelinen nokta İslâmî kesimin fikri planda yetersiz kalışının ve iflasının göstergesi de olarak okunabilir. Bu kesim; tüm tercüme eserleri (Hasan el-Benna, Mevdudi, Seyyid Kutub vs.), tüm düşünürlerini (N. F. Kısakürek, N. Topçu, C. Meriç, C. Zarifoğlu, T. Cansever, İ. Özel, S. Karakoç vs.) ve tüm siyasal ve sivil yapılarını tüketerek bugünlere kadar geldi. Kuralsız bir şekilde tüketici olan sağ-muhafazakâr kesimin tükettiği gibi ürettiği bir şey olmadığını söyleyebiliriz. Birçok katılım bankaları var fakat diğer faiz sistemli bankalar gibi kültür hizmeti yapan bankaları yok. Merhum Akif İnan'ın kuruculuğunu yaptığı 1 milyon küsur üyesi olan ve ciddi bir aidat toplayan sendikası var fakat ülke kültürüne ciddi bir katkıda bulunması söz konusu olmamıştır. on altı yıllık iktidarı döneminde yollar, havaalanları, köprüler ve devasa stadyumlar yaptılar fakat nitelikli bir tane dahi devasa kütüphane dahi yap/a/madılar.

Turgut Cansever'e değer verilmedi, kulak kapatıldı ve yaşarken mevta muamelesi yapıldı. Cenazesine dahi çelenk göndermekle yetinildi. Değerlerini terk eden ve kapitalistleşme sürecini yaşayan İslâmî kesim için ilim adamının, kütüphanelerin, kitapçıların bir anlamı kalmamıştır. Üzülerek söylemeliyim ki kitapların ve düşünürlerin mahallesi Cağaloğlu, sağ-muhafazakâr-İslâmî kesimin iktidarı döneminde restoranlara ve otelleşmeye dönüşmüştür. Bu kesim kendisi çoraklaşırken dokunduğu unsurları da çoraklaştırdı. Neticede İstanbul'da olan 121 kulenin 117'sinin sağ-muhafazakâr-İslâmî iktidar zamanında yapıldığı söylenmektedir.[7] Bu kuleler, aslında AK Parti üzerinden İslâmî kesimin liberalizme evrildiğini gösteren göstergelerdir. Bir önceki sayıda belirttiğim gibi yorgunluk ve arayış çaba-

sı Anadolu Müslümanlarında olan bir şey değil. Yorgunluk, arayış ve iflas iktidar etrafında kümelenen yazar-düşünür, siyasi, bürokrat ve sivil toplum örgütleri olarak nitelendirilen küçük olmayan bir kesimdir.

Aslında son yapılan Kemalizm açılımı mevcut birikimin ve fikri durumun yetersiz olduğunun da bir göstergesidir. Fikirsizlikten, ilkesizlikten ve ufuksuzluktan dolayı liberalizme evrilen bu kesimin kendini sistem nazarında daha da meşrulaştırmak için Kemalizm'e evrilmesi hiç zor olmayacaktır. İslâmî kesim, genel olarak 50 yıllık özellikle son 15 yıllık birikimini ve söylemlerini ciddi analize tabi tutması gerekiyor. Sadece başörtüsü yasağının kaldırılmasının ve imam hatiplerin sayısının artırılmasının bir çözüm olmadığını görmelidir. İlkeli ve müslüman şuuruyla yaşamayan bir başörtülünün olmadığı zeminde varolan başörtüsünün, namaz kılmayan, Kur'ân, hadis okumayan ve ilim edinmeyen bir imam hatiplinin, memleketin ve ümmetin bir işine yaramadığını anlamalıdır. Son zamanlarda evrilmekte olduğu, önce liberalizmin sonrasında Kemalizm'in, derdine çare olmadığını kavramalıdır. Yeniden fikri ve kültürel şuur ve dirilme amacını taşımalıdır. Böylesine bir dirilişin hesaplarını iyi yapmalı ve sağlam bir yol haritası çizmelidir. Bu kesim, kültürel ve irfani olarak diriliş göstermediği takdirde kendisini tuhaf zeminlerde bulacak bir kesim olarak yaşayacaktır.

Dipnotlar

1 Ömer Çaha, "Ana temalarıyla 1980 Sonrası İslâmî Hareket", İslâmcılık, Yasin Aktay, (drl.) İstanbul: İletişim Yay. 2005, s. 476–477.

2 Bryan S. Turner, " Postmodernizm ve Din", ***Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm,*** Aktay Yasin- Topçuoğlu Abdullah (drl.) Ankara: Vadi yay., s. 45.

3 Ömer Demir, "Anadolu Sermayesi ya da İslamcı Sermaye", İslamcılık, Yasin Aktay, (drl.) İstanbul: İletişim Yay. 2005, s. 875-876.

4 Ahmet Dağ, "Müslümanlar Nereye Koşuyor", ***Umran,*** 2004, sayı: 120, s. 52-56.

5 Oliver Roy, "İslamcı Hareketlerin Sıradanlaşması", İslamcılık, Yasin Aktay, (drl.) İstanbul: İletişim Yay. 2005, s. 927–934.

Kemalizm'e Dönüş Seremonileri

Cumhuriyet Türkiye'sinin karakteristiği, Osmanlı modernleşmesi süreciyle birlikte ele alınmalı ve son günlerde oldukça düzeysiz olarak seyreden yakın tarih tartışmalarının, tarih felsefesi perspektifinden ciddi bir analizi yapılmalıdır. Muhafazakâr demokrat kimliğin öncülüğünde gerçekleşen Kemalizm'e dönüş seremonilerini, en azından, son yüz elli yıllık tarihi sürecin içerisinden anlamaya çalışarak işe başlanabilir.

Kamil ERGENÇ

George Orwell kült romanı *1984*'te geleceğin toplumu üzerinde mutlak egemenlik ve kontrol tesis etmek isteyen iradeye "geçmişi denetim altında tutan geleceği de denetim altında tutar" cümlesini söyletir. Pekiyi geçmiş nasıl denetim altına alınır? Diyelim ki denetim altına alındı. Bunun geleceği denetim altına almakla ne ilgisi var? Tarih disiplini bizlere, kabaca, geçmişin hikâyesini anlatır. Bundan dolayıdır ki iyi bir öğretmendir. Ancak bu anlatış çoğu zaman objektif olmaktan uzaktır. Çünkü anlatıcının dünya görüşü, siyasal pozisyonu, sosyal sınıfı, kültürel aidiyeti gibi hususlar onun tamamen objektif olmasını engeller.

Malum, durduğumuz "yer"le gördüğümüz "şey" arasında yakın bir ilişki vardır. Bu durum, bugünün tarihini yazacak olanlar için de geçerlidir. Enformasyon unsurlarının tarihte hiç olmadığı kadar yaygınlaştığı, bilginin oldukça hızlı yayıldığı bugün bile tarihe tanıklık etmek nerede durduğumuzla alakalıdır. Örneğin bir Amerikalı veya Amerikan değerlerini benimsemiş biri için Irak'ın işgali, o ülke insanlarının demokrasiyle tanıştırılmaları yani medenileştirilmeleri ve dünya için oldukça tehlikeli olan kitle imha silahlarının çılgın bir adamın elinden alınması amacıyla yapılan oldukça kutsal/değerli bir eylemken, işgale doğrudan ya da dolaylı olarak muhatap Müslüman toplumlar için durum, emperyalist karakteri bariz bir ülkenin kimi stratejik ve ideolojik emellerine ulaşmak amacıyla gerçekleştirdiği barbarca bir müdahaledir. Kimilerine göre 12 Eylül Askeri İhtilali Türkiye'deki kaos ve anarşiye son vermişken ve yalnızca bu hususiyeti nedeniyle bile taktiri hak ederken, aynı ihtilal kimilerine göre Türkiye'nin küresel kapitalizme ve neoliberal siyaset tarzına entegre edilmesinin önünü açmıştır. Örnekleri çoğaltmak mümkün…

Geçmişle Gelecek Arasında

Pekiyi aynı olayın birbirine tamamen zıt yorumlanmasının önüne nasıl geçilebilir? Ya da bu zıtlığın minimize edilmesi nasıl mümkün olabilir? Kanaatimce bu noktada tarihin değil, tarih felsefesi disiplininin imkânlarından istifade etmek gerekecek. Çünkü tarih felsefesi, vakanüvislerin yaptığı gibi olayı sadece zaman-mekân bağlamında kaydetmekle kalmaz aynı zamanda ilgili olayı iktisadi, içtimai, siyasi, hukuki, ilmi/entelektüel, felsefi/bilimsel birçok zaviyeden incelemeyi yeğ-

ler. Böylece daha sahih bir değerlendirme yapma imkânı kazanırız.

Ülke olarak yaşadığımız trajedilerden biri de hiç şüphesiz, tarihi oldukça hamasi/duygusal bir okumanın konusu yapmamızdır. Bu duygusallık, son iki yüz yıldır Batı karşısında sürekli olarak yaşadığımız geri çekilme halinden bağımsız değil. Ancak bir an önce bu duygusal iklimden kendimizi kurtarıp sahih bir tarih perspektifi geliştirmemiz gerekiyor. Aksi halde hâlihazırda yaşadığımız kimlik buhranının daha da derinleşerek devam etmesi işten bile değil. Çünkü karşımızda "geçmiş" olarak nitelenen ve üzerinde operasyon yapılmaya, yani araçsallaştırılmaya, her zaman müsait bir alan var. Bu alan genelde pasif olarak kabul edilir. Tarih felsefesi, bu pasif kabul edilen alan üzerinde-oysa "geçmiş" en az "şimdi" kadar canlı ve dinamiktir-nasıl çalışılması gerektiğinin imkânlarını öğretir. Geçmişin canlı olduğuna kani olmak, zaman algısında aydınlanma sonrası oluşan ideolojik kırılmanın bilinen insanlık tarihinde ki en katastrofik süreci imlediğini ikrar etmek anlamına gelir. Bu ikrar sayesinde tarihin lineer bir çizgide aktığı iddiasını işlevsiz kılmak mümkündür. Yani Orwell'ın deyimiyle geçmişin ve geleceğin denetim altına alınmasını engellemenin yolu aslında zaman algısında meydana gelen köklü değişimi deşifre etmekten geçer.

Bu bağlamda, Cumhuriyet Türkiye'sinin karakteristiği, Osmanlı modernleşmesi süreciyle birlikte ele alınmalı ve son günlerde oldukça düzeysiz olarak seyreden yakın tarih tartışmalarının, tarif felsefesi perspektifinden ciddi bir analizi yapılmalıdır. Muhafazakâr demokrat kimliğin öncülüğünde gerçekleşen Kemalizm'e dönüş seremonilerini, en azından, son yüz elli yıllık tarihi sürecin içerisinden anlamaya çalışarak işe başlanabilir. Bunu yaparken Türkiye namıyla maruf ulus-devletin, Kemalist doktrine yaslanarak gerçekleştirdiği "madunlaştırma" ameliyesini de es geçmemek gerekecektir.

Romantik ve hamasi tarih anlatısının gerçeklerle yüzleşme cesaretini ortadan kaldıran bir hususiyete sahip olduğu gerçeği inkâr edilemez. Bu tür anlatılar, belki geçici tatminler sağlayabilir. Ancak uzun vadede sahih adımlar atmanın önündeki en önemli engeldir. Yüksek düzeyli farkındalık bilincinin oluşmasına engel olduğu gibi eleştirel dikkat yeteneğini de dumura uğratır. Böylece düşünsel sığlık rutinleşir. Bilinç, yüksek düzeyli çözümleme yapma yeteneğini keşfedemediği için muhatap olduğu sığlığın farkına varamaz. Hatta bu sığlığı deruni bir boyut olarak algılayabilir. Nietzsche'nin 19.yüzyılın sonuna doğru işaret ettiği "düşünsel çölleşme" tam da budur. Verili olanın değişmeyeceğine olan kesin inanç, düşünsel çölleşmenin muhatabında meydana getirdiği travmalardan sadece biridir. Bu travmayı, tekrar ayağa kalkma/dirilme/direnme/özne olma imkânının olmadığı inancı izler. Nihayetinde ana omurga yani hakikatle temas kurma iradesinin çöküşü, kaçınılmaz hale gelir. Bilinç, kendisine uygulanan epistemik şiddetin farkında ol(a)madığı için, eskilerin tabiriyle müşevveş zihin hali tezahür eder. Bundan sonrası tam bir kaostur. Fanatizm böyle bir kaosun içerisinde ürer ve muhatabını terminatörleştirir. Özellikle Müslüman toplumların son iki yüzyıllık tarihi incelendiğinde, hamasi ve romantik tarih anlatısının nelere mal olduğu görülebilir. Nitekim Cumhuriyet Türkiye'si de kurulduğu günden bu yana gerçeklerle yüzleşmek yerine hamaset ve romantizm eksenli bir tavrın ve tarzın egemenliğini yeğlemiştir. Kolonyal müdahaleye maruz kalmamış olmanın övüncüyle efsunlandığımız için, dâhili oryantalist dilin

Aslında post-Kemalist süreç 1990'lı yıllardan beri yaşanıyordu. İslâmcı-sol-liberal entelijansiya arasında Kemalizm'in elitist, üsttenci, buyurgan ve ulusçu karakterine yönelik olarak gerçekleştirilen eleştirel tazyik oldukça etkili olmuştu. Hatta denebilir ki 2000'li yılların başında muhafazakâr demokrat kimliği iktidara taşıyan da 1990'lı yıllarda oluşan birikimdi. Ancak Kemalizm her ne kadar kısmi bir geri çekilme süreci yaşadıysa da, uzun yıllar otoriteyi elinde bulundurmuş olmasından dolayı karşıtını da kendisine benzetmişti.

madunlaştırıcı doğasına dair esaslı çözümlemeler yapamadık.

Elbette ki, kolonyal müdahaleye doğrudan maruz kalmamak oldukça önemliydi. Ancak bu durum, Türkiye olarak aslında neye ve niçin maruz kaldığımızın açık edilmesine engel olmamalıydı. Aydınlanma mutlakiyetçiliğinin ve bilimsel tiranlığın rehberliğinde ülke olarak maruz kaldıklarımızın, doğrudan kolonyalist müdahaleye maruz kalan toplumlardan farkını fark edecek bir bilinçlilik halinin inşa edilmesi elzemdir. Bu farkındalık bilinci inşa edilmedikçe oryantalist perspektifin dâhilde meydana getirdiği trajediyi deşifre edemeyecek ve ''madun"luğun edilgen doğasında kendimizi kandırmaya devam edeceğiz. Nitekim bugün, bahsini ettiğim bu oryantalist dili ve sebep olduklarını konuşmak yerine, Osmanlı askeri ve siyasi bürokrasisinden, aydınlanma aklına/ufkuna/paradigmasına meftun kimilerinin Cumhuriyete tevarüs eden misyonlarına ilişkin sonu gelmez spekülasyonlar yapıyor ve hatta bu kişi/ler hakkında bir takım efsaneler üreterek, dokunulmazlık zırhı giydirmeye çalışıyoruz. En trajik olanı da, bizzat bu aydınlanmacı kadrolar tarafından madunlaştırılan kitlelerin-ki onlar kendilerini muhafazakâr demokrat olarak tanımlıyorlar-adeta cellatlarına kur yaparcasına, maruz kaldıkları epistemik şiddeti ve nesneleştirilmeyi içselleştirdiklerini beyan edercesine bir tavır ve tarz içerisine girmeleridir. Kemalist doktrinin ulviliğine dair son zamanlarda hemen her kesimden serdedilen kanaatler eğer konjonktürel bir tavır alışın neticesi değilse-ki ben konjonktürel olmadığını düşünenlerdenim-ülke olarak ciddi bir kimlik kriziyle karşı karşıya olduğumuzu söyleyebiliriz.

Müslüman toplumların son iki yüzyıllık tarihi incelendiğinde, hamasi ve romantik tarih anlatısının nelere mal olduğu görülebilir. Nitekim Cumhuriyet Türkiye'si de kurulduğu günden bu yana gerçeklerle yüzleşmek yerine hamaset ve romantizm eksenli bir tavrın ve tarzın egemenliğini yeğlemiştir. Kolonyal müdahaleye maruz kalmamış olmanın övüncüyle efsunlandığımız için, dâhili oryantalist dilin madunlaştırıcı doğasına dair esaslı çözümlemeler yapamadık.

Post-Kemalizm'den Ricat

Hindistanlı entelektüel Gayatri Spivak'ın Türkçeye *Madun Konuşabilir mi?* adıyla çevrilen eseri, esasında her ne kadar doğrudan kolonyalist müdahaleye maruz kalan Hint toplumunun zihinsel sömürgeleşme sürecine işaret ediyorsa da, argümanlarının doğrudan kolonyalist müdahaleye maruz kalmayan ve fakat Edward Said'in deyimiyle kolonyalizme keşif kolu hizmeti sunan oryantalist perspektifin doğu/Müslüman halklar için çizdiği çerçeveye sadık kalarak,yani din ve hurafe tarafından yönlendirilen toplumları rasyonalitenin aydın ufuklarına taşımak amacıyla müdahaleyi meşrulaştırma düşüncesini deşifre ettiği için kayda değerdir.

Spivak'ın kolonyal müdahaleye maruz kalmış Hint toplumu için yaptığı çözümleme aslında dolaylı olarak bizim durumumuzu da özetler mahiyettedir. Madun'un konuşamaması, onun maruz kaldığı zihinsel sömürgeleşmenin sonucudur ve bu sömürgeleşmeyi oluşturan da oryantalist dilin bizatihi kendisidir. Madun ise, kolonyal/oryantalist perspektifin mahkûmu olmuş, bu mahkûmiyeti içselleştirmiş, toplumsal hareketlilik yapılarına erişimi engellenmiş, nesne kalmayı kabullenmiş, kendi öyküsünü/hikâyesini anlatacak dilden mahrum, isyan bilinci örselenmiş ve adeta uysallaştırılmış, muti olmaya rıza göstermiş kişi ve gruplar için kullanılan bir kavram.

Doğu'yu geleneğin ve dinin baskısı altında asırlarca öz-bilinçten yoksun olarak kodlayan oryantalist dil, Doğu toplumlarının kendilerini temsil edemeyeceğini, bu nedenle onların temsil edilmesi gerektiğini sadece Avrupa'ya değil bizzat Doğu'nun kendisine de ikna edici(!) bir biçimde benimsetmiştir. Bu benimsetme öylesine kalıcı tesirler bırakmıştır ki, Cumhuriyet Türkiye'sinin attığı radikal modernleşme adımları oryantalist

dilin tanımlama, kodlama, hâkim olma, içeriklendirme ve temsil etme hususiyetlerinin tamamını içermektedir. Aydınlanma paradigmasına ram olmuş bir zihnin ürünü olarak Cumhuriyet devrimleri, kolonyal müdahaleye maruz kalmamış olmanın verdiği özgüveni folklorikleştirmiştir.

Spivak'ın, kolonyalizmin "tanımadan önce tanımla" sinsi taktiğine dikkatlerimizi çekmesi aslında tesirleri bugün oldukça görünür olan bir duruma işaret eder. Tanımlama, esasında madunlaştırmanın ön koşuludur. Nitekim Kemalizm'in de Cumhuriyet devrimlerinin kavileştirilmesi sürecinde muhalif unsurları mürteci, bölücü, ayrılıkçı şeklinde tanımlaması ve sonradan atacağı adımları (özellikle seküler bilginin egemen kılınması sürecinde)bu tanımlamalar üzerinden meşrulaştırması oldukça manidardır. Çünkü tanımlama, esas itibariyle, mutlak anlamda bir içerik yüklemesi anlamına gelir. İçeriğin belirlenmesi, belirleyeni özneleştirir. Yani kavramsallaştırma, burada özne-nesne ilişkisini belirleyen anahtar unsurdur. Kemalist paradigmanın, aydınlanma dilini merkeze alarak yaptığı tüm tanımlar, muhatabını madunlaştıran bir hususiyete sahiptir. Şairin "Öz yurdunda garipsin öz vatanında parya" deyişinde ki "paryanın" yerine "madunu" koysak, herhalde kafiyenin dışında değişen bir şey olmaz. Tanımlama/içeriklendirme aynı zamanda müdahale edilebilir hale getirmenin de imkânını sağlar. Öznenin nesne üzerindeki tahakkümü böylece belirginlik kazanır. Bu tahakküm Kemalist paradigma için oldukça önemli bir işlevsellik alanı oluşturmuştur. Klasik kolonyalizmin miadını doldurduğu ve post-kolonyal sürecin başladığı bir vasatta-ki bu vasat aydınlanma aklının ve ufkunun aşılamayacağına dair inancın kavileşmesi sürecini imler- Kemalizm de, muhafazakâr demokrasiyle yakınlaşarak ya da tam tersi, post-Kemalizm şekline bürünmüştür.

Aslında post-Kemalist süreç 1990'lı yıllardan beri yaşanıyordu. İslâmcı-sol-liberal entelijansiya arasında Kemalizm'in elitist, üsttenci, buyurgan ve ulusçu karakterine yönelik olarak gerçekleştirilen eleştirel tazyik oldukça etkili olmuştu. Hatta denebilir ki 2000'li yılların başında muhafazakâr demokrat kimliği iktidara taşıyan da 1990'lı yıllarda oluşan birikimdi. Ancak Kemalizm her ne kadar kısmi bir geri çekilme süreci yaşadıysa da, uzun yıllar otoriteyi elinde bulundurmuş olmasından dolayı karşıtını da kendisine benzetmiş-

ti. Ancak bu benzetiş "taklitler ancak asıllarını yüceltir" türünde bir benzetişti. Yani Kemalizm, yeterince asimile olduğu kanaatine vardığı için muhafazakâr demokrat kimliği tanımıştır.

Şimdilerde ikisi arasında tesis edilmeye çalışılan barış, esasında iki "özne"nin barışı değil öteden beri muhatabını madunlaştıran iradenin, adeta yeni bir zafer daha kazanmışçasına, büyük bir kibir ve istiğna ile gerçekleşen barıştır. Öyle ki bu süreçte muhafazakâr demokrat kimlik, tam da madunluğun karakteristik özelliği olan, istatistik malzemesi olmaktan öteye gidemeyen bir pozisyondadır. Muhafazakâr demokrat kimliğin kendisini meşrulaştırmak için sürekli olarak sayıların himmetine sığınmasının arka planında, madunların nitelikle yan yana gelemeyeceği yani nitelik üretemeyeceği oryantalist/aydınlanmacı perspektifinin zımni kabulü vardır. Nitekim ara ara muhafazakâr demokrat bürokratlardan gelen "kültürel iktidarı gerçekleştiremedik" itirafı/hayıflanması, esasında niteliğin egemenliğini tesis edemedik anlamına gelir. Kemalist çevrelerin eleştiri oklarını en fazla yönelttikleri alanların kültürel alanlar olması, muhafazakâr demokratların niceliksel egemenliklerinin çokta fazla işe yaramadığını göstermiştir.

Muhafazakâr demokrat kimliğin iktidarı boyunca kültürel alanlarda yaşanan nitelik zafiyeti, aydınlanma aklının/ufkunun/tavrının ve tarzının ne kadar yüce olduğuna dair Kemalist çevrelerde beslenen kanaatleri güçlendirmiş, aynı zamanda yıllarca Kemalist doktrin tarafından asimile edilen kesimlerin yeniden ayağa kalkma iradelerini ellerinden almıştır. Aydınlanma aklına teslimiyet anlamına gelen bu durum, İslâm'ı sadece manevi bir tatmin vasıtası olarak tanımak niyetindedir.

Brunson ve Andımız Kararı

Danıştay'ın andımızla ilgili kararının tehlikeli tarafı şu ki, yüksek yargının eski alışkanlıklarına dönme eğiliminin nüksetme tehlikesini barındırmasıdır. Yüksek yargının eskiden olduğu gibi yerindelik denetimi yapmasına müsamaha gösterilirse bu, siyaset üstündeki vesâyetin yolunu açan bir sürecin başlangıcı olur. Bu ise, yargının geriye gitmesi demektir.

Cevat ÖZKAYA

Yaklaşık 2,5 aydır ev hapsinde tutulan ve Türkiye ile ABD arasında gerilime neden olan rahip Andrew Craig Brunson için karar çıktı. İzmir 2. Ağır Ceza Mahkemesi'nde görülen duruşmada Brunson'a 3 yıl 1 ay 15 gün hapis cezası verildi. Ev hapsi ve yurtdışı çıkış yasağı da kaldırılan Rahip Brunson, yattığı süre göz önüne alınarak serbest bırakıldı. Öncelikle şunun altını çizmemiz lazım. Brunson'un yargılanması salt hukuki bir olay olarak ele alınamaz. Olay siyasal bir meseledir. Yargılama ve sonucunda verilen ceza da siyasal bir süreçten ayrı düşünülemez. Nitekim Brunson'un tahliyesinin akabinde Amerika'da gördüğü ilgi, olayın sıradan bir ABD vatandaşının yargılanmasından öte olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Bu olayın sonucunu, iki devlet arasında cereyan eden süreç ve görüşmeler belirlemiştir.

Buna karşın Danıştay'ın "andımız" ile ilgili verdiği karar birçok açıdan tartışılabilir özellikler taşımaktadır. Eski Türkiye'de adli yıl açılışında yüksek yargı başkanlarının yaptığı konuşmalar ve bunların basında takdimi toplumda büyük tedirginlik ve gerginlik yaratırdı.

Bu toplantıların değişmez vasfı, açılışa katılan başta Başbakan, bakanlar ve diğer siyasilerin yüksek mahkeme başkanlarından fırça yeme seansları şeklinde geçmesiydi. Adli yıl açılışları, yüksek yargı başkanlarının siyasilere hadlerini bildirdikleri, neyi yapıp, neyi yapamayacaklarına ilişkin sınırları belirledikleri toplantılar halinde cereyan ederdi. Yargının asli görevinin sınırlarını aşarak, adeta yerindelik denetimi yaparak iktidara yön vermeye çalıştığı dönemler yaşadık.

Yetki Aşımının Ötesi

Şimdi bu çerçevede Danıştay'ın andımız kararı iki türlü mütalaa edilebilir. İlk olarak Danıştay bir mahkeme olarak yetkisini aşmış mıdır? Görüldüğü kadarıyla bir yetki aşımı söz konusudur. Çünkü netice itibariyle yürütme bir karar vermiş. Yürütme verdiği kararlardan dolayı nihai tahlilde millete karşı sorumlu bir organdır, hesabını da ona verecektir. Danıştay'ın burada yapması gereken şey, yürütmenin verdiği kararın anayasaya uygun olup olmadığının, yasalara uygun olup olmadığının tespitidir.

Başka bir ifadeyle 'sizin verdiğiniz karar şu açıdan anayasaya ve yasalara aykırıdır' şeklinde bir tespitte bulunabilir. 'Verdiğiniz karar yerindedir yerinde değildir, doğrudur doğru değildir' anlamında bir tespit mahkemenin görevi, yetkisi dahilinde bulunmuyor. Ama burada gördüğümüz kadarıyla yürütmenin tasarrufuna müdahale söz konusudur. Gerekçede dahi 'anayasal olarak bu yanlıştır' tarzında bir ifade bulamıyorsunuz. Andımızın okunmasını isteyen emrivaki tavırla verilmiş bir karardır. İşin hukuki yanı genel hatlarıyla böyle.

Danıştay'ın andımızla ilgili kararının tehlikeli tarafı şu ki, yüksek yargının eski alışkanlıklarına dönme eğiliminin nüksetme tehlikesini barındırmasıdır. Yüksek yargının eskiden olduğu gibi yerindelik denetimi yapmasına müsamaha gösterilirse, bu siyaset üstündeki vesâyetin yolunu açan bir sürecin başlangıcı olur. Bu ise, yargının geriye gitmesi demektir. Oysa yargının hukuki açıdan ileriye doğru gitmesi ve idarenin tasarrufları karşısında vatandaşın haklarını koruyan ve hukuka

uygun kararlar tesis eden, iç arızalarını gideren bir istikamette gelişmesi beklenir.

İkincisi andımız meselesi, andımızın hangi dönemde ortaya çıktığı, hangi ülkelerin andımız benzeri şeyler yaptığı bunları uzun uzun tartışmanın gereği yok ama, bu imparatorluk bakiyesi ülkede her ne kadar siz etnik bir terimin etnisiteyi ifade etmediğini ifade ediyor olsanız da Türkiye gibi hassasiyetlerin epeyce yoğun olduğu bir yerde bir sıkıntı önünüzden kaldırılmışken o sıkıntıyı tekrar getirip koymak bu ülkenin en azından 10-15 milyon insanını aşırı rahatsız eder. Bu rahatsızlığın karşısında sizin de kazanacağınız hiçbir şey yok. Açıkçası "Türküm, doğruyum, çalışkanım" demekle hakikaten doğru ve çalışkan olmuyorsunuz.

Aslında doğru ve çalışkan olmanın iklimini meydana getirmek önemli! Bunu bir etnisiteye bağlamaktan ziyade, ülkenin genelini ifade eden doğusundan batısına kuzeyinden güneyine bütün insanların doğruluk içinde yaşayacağı bir iklimi meydana getirmek çok daha önemlidir. Bana kalırsa andımızı tekrar getirmeye çalışmak, ne ülke yararına bir şey olur, ne de hukukilik anlamında bir ileri aşama olur. Bazı meselelerde bölünmeye meyyal olan kamuoyunu andımız meselesi ile bölmek istemek yanlış bir yoldur. Benim bildiğim tasarruflarının sorun yaratıcı olmaması gerekir. Danıştay'ın bu tasarrufu doğrudan sorun yaratmıştır.

Kararın Açıklanma Zamanlaması

Bu olayın üçüncü yanı, karar 24 Nisan'da veriliyor bildiğim kadarıyla. Aradan 6 ay geçmiş. Bunun neden bu kadar bekletildiğinin gerekçelerini bilmiyorum ama kararın açıklandığı zamana bakıldığında hakikaten sadece toplumsal bir sıkıntı meydana getirmek değil, siyaset içinde de bir sıkıntı meydana getirebilecek bir süreç söz konusu. Çünkü daha önce de andımız kaldırılırken, CHP ve MHP bu kararın ciddi olarak karşısında durdular. AK Parti andımızı bir düzenleme ile kaldırmıştı. HDP zaten baştan itibaren karşıydı. Danıştay bu meseleyi tekrardan gündeme getirerek AK Parti ve MHP arasında yeni bir ihtilaf konusu ortaya çıkarmayı başardı. HDP ve CHP arasında da böyle bir ihtilaf ortaya çıkacak. Neticede siyasi sonuç üreten bir karar oldu. Nisan'da çıkardığınız kararı şimdi açıklıyorsanız ve bunun çok makul bir gerekçesi de yoksa o zaman sanki siyaseti etkilemek istiyormuşsunuz gibi bir izlenime insanların kapılmasını önleyemezsiniz.

Danıştay kararının cumhur ittifakını etkileyeceği çok açık… Nitekim partiler gerek daha önce gerekse grup toplantılarında tutumlarını çok net bir şekilde ortaya koydular. Fakat şu unutulmamalı; siyasi konjonktür kısa zamanlar içinde değişebilen bir olgudur. Süleyman Demirel'in sözlerini ara sıra hatırlamakta fayda var. Demirel, 'siyasette 24 saat bile uzun bir süredir' diyordu. Yerel seçimlere kadar olan süre zarfında köprülerin altından çok sular geçer diyebiliriz ama netice itibariyle siyaseti olumlu etkilemediğini de görüyoruz. Elbette Cumhur ittifakı böyle bir şeyden dolayı bozulmaz. Zaten ittifak, iki partinin yüzde yüz aynı düşünerek kurulan bir şey değildi. Bu ittifaklar belli noktalarda anlaşmayı kapsar. Bu anlaşmalar ittifakın sonlanacağı zamana kadar düzgün olarak götürülecektir. Birtakım sert demeçlerin olduğu, birbirine karşı pozisyonların alındığı süreçler ortaya çıkacak, ama ittifak stratejik olarak alınmış bir karardır. Birtakım taktik hareketlerin ittifakı bozacağını düşünmem.

Nihai tahlilde siyasal iktidarın temsilcilerinin söylediği kadarıyla böyle bir kararın tekrar geri alınma durumunun söz konusu olmadığı ortaya çıkıyor. Andımız haklı bir gerekçeyle uygulamadan kaldırılmıştır. Bunun tekrardan geri getirilmesi yeni sorunlar meydana getirir, buna asla müsamaha edilmemelidir! Bu durum yerel seçim sonuçlarını etkileyecek kadar büyük bir sonuç üretmez. Ayrıca siyaset zannettiğimiz kadar irrasyonel değildir. Tam tersine rasyoneldir. İttifaklar her ne kadar memleketin genel menfaatlerine uygun olarak kuruldu dense de, ki böyle bir yanı da vardır ama, her iki partinin de böyle bir ittifaka ihtiyacı olduğu için kurulmuştur. Bugünkü durumda MHP'nin veya AK Parti'nin bu ittifaka ihtiyaçlarının ortadan kalktığını gösterecek bir durum yok siyasette.

Peki, o zaman neden bu tür sert demeçler veriliyor konuyla alakalı? Esas itibariyle bu, siyaset yapanların üslupları ve ittifaktan daha fazla nemalanma yöntemidir. Daha çok şeyler almak için bazı şeyleri söyleyebilirsiniz, bunun da bir sınırı vardır ve işler kopma noktasına getirilmez. Sonuç itibariyle kararın verildiği zamanla sunulduğu zaman arasındaki farka bakıldığında, siyasete en azından üslup anlamında bir etkisinin olacağını söyleyebiliriz; temel ittifakları ortadan kaldıracak bir sonuç vermeyecektir.

Kayıtsız Toplum

Bir millet bağına sahip olduğumuz söylenebilir fakat ortada toplum yahut topluluk kaldığını iddia etmek çok da yerinde değil. Toplum zaten neoliberal doktrinin düşmanıdır; topluluk, grup, dayanışma da… Bireyin mutlak bağımsızlığı beraberinde neoliberalizmin robotu olmasıyla ilişkilendirildi; toplumun zayıflaması bireyi sahipsiz bıraktı. Gerçeği itiraf edecek, gösterecek bir ötekinin bulunması, estetize edilmiş hayat stili ihtimali toplumu kendine getirebilir.

Ercan YILDIRIM

Yüksek erdemlere, değerlere ve hassasiyetlere sahip bir toplum olduğumuz zannı güçlü! Toplum ile millet arasındaki farkı hiç göz önüne almadan söylemek gerek millet bağını kuran temel yargılarımız ile gerçek karşısındaki konumumuz ciddi biçimde çatışıyor. Platon'un ruhunu da, mağarasını da çağırmak istemiyorum fakat iyiden iyiye teşevvüş zihin ontolojik kırılma ve yarılmaya da maruz kalıyor. Nereden anlıyoruz; linç kültürüyle efsaneleşebilecek kayıtsızlığımızın aynı anda toplumun kalbinde, merkezinde gittikçe büyümesinden…

Bakıyorsunuz bir köşede, parkta hatta metrobüsün içinde meydana gelen saldırı, taciz, baskıya vurdumduymaz muamelesi yapıp, görmezden gelip, "olay mahallini terk edebildiğimiz gibi", basit bir konuda, bir futbol maçı tartışmasında, trafikteki yol verme kavgasında, asker uğurlamasında yolu kesenleri uyaranlara karşı linç girişiminde bulunulabiliyor. Bu müthiş alakadarlıkla dehşetli kayıtsızlık arasında bir millet gerçeği var. İster siyasal bir hadise ister sosyolojik bir tezahür deyin, toplumun insana, kendine ait kararsız bir bilinç durumunda olduğunu gösteriyor. Zizek'in felsefesinde dediği gibi "Bizler gerçekten arzuladığımızı düşündüğümüz şeyleri istemiyoruz."

Gerçek ve Gelecek Korkusu

Ben toplum olarak arzularımızdan, tarih dizilerinde yücelttiğimiz kahramanlığımızdan korktuğumuzu düşünüyorum.

Malazgirt vurgusuna rağmen "yeni bir başlangıç" yapma, İstanbul'un fethinin yüceltilmesine rağmen "dünyaya Müslüman damgası" vurma, İstiklal Harbi kahramanlığını anlatmamıza rağmen "yeni bir vatan-kurtuluş savaşı verme" daha doğrusu verememe korkusu içindeyiz.

Yorgunluğumuz ve kaygımız dünya sistemiyle çatışabilecek ruhi direnci kendimizde bulamadığımızdan ileri geliyor. Muhafazakârlığımız, Kemalist işleyişin beter olduğunu bilmemize rağmen kayıtsızlığımız, cari İslâm ve Türk algılarını kabullenmemiz, değişme iştiyakımız, Amerika ve Batı karşıtı söylemimize rağmen müthiş sinmiş varlığımız "çatışmaya girebilecek" iradeyi, tutkuyu, cesareti kendimizde göremediğimizden ileri geliyor.

Yücelttiğinden korkan bir toplumuz aslında. Arzuladığımızı söylemekten de çekiniyoruz; bu yalnızca "komşu-el âlem ne der" fikrinin "dünya sistemi ne yapar" endişesinden ileri geliyor.

Diriliş Ertuğrul'daki, *Payitaht*'taki imgelerin, simgelerin, kahramanlık kültlerinin arka planında arzuların simüle edilmesi bulunuyor. Bunun tarih algısıyla yakından ilgisi olduğu kadar dün-

ya sisteminin işleyişindeki nüfuz edemediğimiz, kontrolü imkânsız mekanizmanın öğütücü pratiğini tecrübe etmemizden ileri geliyor. Türk toplumunu muhafazakâr kılmaya modernitenin katı ve tavizsiz tutumunun Müslüman kimliğini bir kere sindirmesi yetiyor. Böyle durumlarda arada kalan toplumlar hep "görüntü"ye başvurur. Türk toplumunun, Müslümanların gerçeklik kırılması kadar gerçekliği kaçırma sendromu var.

Gerçek korkusu yaşıyoruz. Gerçek kaçkınıyız.

Çok hayalci, hülyacı, idealist bir millet bağına sahibiz fakat sorumluluk yüklenebilecek girdiği işi, üstlendiği sorumluluğun, dillendirdiği eylemin ahlakını yüklenebilecek irade durumunu, gücü kendimizde bulamıyoruz.

Bir dönem "düşüncenin ayaklarının yere basması"ndan söz edilirdi. İdeolojiler çağında toplum gerçekleri önemsenmez, dikkate alınmazdı, yerli ve milli refleks buna tepki olarak çıkmıştı. Her zaman olduğu gibi Türkiye'ye modern olan 20 sene gecikmeli geldiğinden Postideoloji sürecini yeni yeni yaşıyoruz buna posttruth'u da eklerseniz, iletişim ve ulaşım egemen dönemde toplumda gerçeklik kırılmasının baş gösterdiğini izleyebiliriz.

Türk toplumu gerçek kaçkını… gerçek korkusu, gerçeklik kırılması yaşıyor. Olgu bıkkınlığı içindeyiz iyiden iyiye. Hayallere, tarihe, kahramanlığa, kültlere dönüş olgu yoğun gündemde, gerçeğin eziciliğine tepki olarak doğuyor. Tabi bu teşevvüş zihinde gündelik olanı da kaçırıyoruz.

Enteresan değil mi mesela Müslümanın bir yanlışı "eliyle, diliyle düzeltmesi", en hafifinden kalbiyle buğz etmesi ilkesi çokça her ortamda ve herkes tarafından kullanılmasına rağmen oğluna pantolon alamadığı için yahut öğretmenlik ataması yapılmadığından intihar eden adamlara gösterdiğimiz ilgisizlik gerçek korkusundan başka ne ile izah edilebilir… Tabi siyasi angajmanların bağnazlığında intihar edenleri samimi bulmamak, siyasi görüp hakaret etmek gerçek korkusunu tersine çevirme, yok sayma ile ilgili…

İktidarı destekleyen de muhalefet eden de ortadaki sorunu, kapitalizmin açtığı yaraları, Türkiye'nin iktisadi düzenini, toplumun bireyleri koruyamadığını değil gerçekten-olgudan fayda sağlamayı hedefler.

Zaten meseleleri aşılmaz, çözülmez bulduğunda insan varoluşu tepkisini başka yere yönlendirir. Suçlu arayışı da burada başlar. Suçlu kapitalizm değildir, suçlu toplum yahut iktisadi düzen de olamaz… suç ya psikolojidedir, ya adamın kendisinde yahut okul idaresinde! Buna başka olayları eklemeyelim mi?

Kediye cami abdest alma mahallinde işkence eden adamı, köpeklere tecavüz eden, hayvanları yakan, uzuvlarını kesen, denize atıp suda boğulmasını izleyen, içkili araçla kazaya sebebiyet veren, ihtiyar döven, konvoyla trafik tıkayan, cinsel istismar gerçekleştiren… Rahatlıkla sosyal medya, akıllı telefon kullanımına bağlı olarak bunların gerçekleşmesinin değil duyulmasının çoğaldığı gerekçesi öne sürülebilir. Hâlbuki gerçek korkusu, gerçeklik kırılması toplumsal normların zayıflamasıyla da derin bağlantı içindedir.

Bir millet bağına sahip olduğumuz söylenebilir fakat ortada toplum yahut topluluk kaldığını iddia etmek çok da yerinde değil. Toplum zaten neoliberal doktrinin düşmanıdır; topluluk, grup, dayanışma da… Bireyin mutlak bağımsızlığı beraberinde neoliberalizmin robotu olmasıyla ilişkilendirildi; toplumun zayıflaması bireyi sahipsiz bıraktı. Gerçek kaçkınlığı toplumun kağşamasından sonra gelir. Gerçeği itiraf edecek, gösterecek bir ötekinin bulunması, estetize edilmiş hayat stili ihtimali toplumu kendine getirebilir.

Kerim Devlet ve Ayrıcalık Özlemi

Türk milletinde gözlenen zaaflardan biri de insanların yaptıklarının yanına kâr kalması. Bu belki klasik bir durum. Fakat özellikle doğu toplumlarında, Kerim devlet anlayışının sahip olduğu ihsan geleneğinin ciddi manada işlediği ülkelerde statükoyu gözettiği sürece kişisel ikbal için yapı-

lan hukuksuzluklar, ayrımcılık, iltimas, ayrıcalık, torpil gibi kökeninde kötü fakat yapanı güçlü gösteren fiiller radikal karşıtlığa uğramaz.

Ahlak vurgusu, ahlakçı sayısı yüksek Türkiye gibi Müslüman-doğu toplumlarında güç şerefin, ilkelerin, Şeriat'ın bile önüne geçebilir.

Elbette toplumda torpille memur olmuş, iltimasla ihale almış kişilere sert eleştiriler gelir ama hiçbir zaman yerginin odağında sistem yer almaz; insanların hayıflandığı yer genel olarak o gücü elinde tutanın yerinde olma isteğidir. Belki bu yüzden mesela hiçbir dönemde iltimasla bir yerlere gelen insanlara kişisel kaygıların dışında genel tepki oluşmaz; liyakat ve ehliyeti öldüren, ayrıcalığı gözeten bu sisteme eleştiri gelmez.

İnsanlar umumi manada ayrıcalık gördüğü, birebir ilgilenildiği yahut farklı muameleye maruz kaldığında hemen kendini farklı, yüksek bir konuma yerleştirir, durumun ahlakiliğini sorgulamaz. Bu yüzden olacak mesela Kütahya Belediyesi'ne özel kalem olarak memurluğa geçen bir vekil kızının haberi yankı görmez. Bu siyasal bir sürecin nihai noktası şeklinde de okunabilir. Pervasızlık bir siyasal alan aracına dönüştüğünde "yapanın yaptığının yanına kâr kalması" genel işleyişi etkiler. Güç kirlenmesine bağlı olarak küçümseme, "devlet benim" diyebilecek icraatlarda bulunma, pervasızlığı bireyden toplum varlığına taşıyabilme sadece yüksek mevkiler için geçerli değildir.

Kerim devlet refleksi olarak "devlet benim" düşüncesi bir evrak memurunun bile kendine iktidar alanı kurmasını beraberinde getirir; evrak sayı numarasını ne kadar geç verirse ve ne kadar bekletirse o derece erk sahibi olur!

Bu güç kirlenmesi, pervasız iktidar deneyimi Tarım Bakanı'nın eti ithal ettikten sonra ihaleye çıkması gibi usulleri besler. Ekipçilik, kutuplaşmanın karşı taraftakine alan açmamak için aşırı korumacılık zamanla pervasızlığı ve güç kirlenmesini beraberinde getirebilir. Bu pratikler ahlakçılığı koyultur, bu sefer iyinin ve kötünün ötesinde, iyi ve kötü artık ilkeler, evrensel doğrular yahut kadim erdemler değil eylemin kendisi, olan biten, icraatın kendisidir.

Yapılanı meşrulaştıran bir millet bağı olmaz, ilkeler üzerinden yaşayan insanlardan bir millet oluşur.

Neoliberalizmin bireyi eyleme endeksleyerek kendine nefer yetiştirmesi, toplumu, grup faa-

> *Yorgunluğumuz ve kaygımız dünya sistemiyle çatışabilecek ruhi direnci kendimizde bulamadığımızdan ileri geliyor. Muhafazakârlığımız, Kemalist işleyişin beter olduğunu bilmemize rağmen kayıtsızlığımız, cari İslâm ve Türk algılarını kabullenmemiz, değişme iştiyakımız, Amerika ve Batı karşıtı söylemimize rağmen müthiş sinmiş varlığımız "çatışmaya girebilecek" iradeyi, tutkuyu, cesareti kendimizde göremediğimizden ileri geliyor.*

liyetlerini etkisizleştirmesi ahlakçılığı yükseltip etiği geriye itmesiyle normalleşiyor. Bunda bizim modernleşme sonrasındaki millet karakterimizin etkisi var. Arzularını düşünebilme ihtimalini ertelerken, dünya sisteminin şimşeklerini çekmemek için içimizde büyüttüğümüz tutkular, endişeli kaygısızlığı, iradeli felci güçlendiriyor. Çok net, dünya sisteminin tepkisinden korktuğumuz için tarihi hedefleri retorik boyuta sıkıştırarak karşılıklı tatmini sağlıyoruz. Çünkü eksiği düşmana, büyük ötekiye, dünya sistemine değil kendimize, garibana, kendini savunamayacak olana yöneltiyoruz.

İşçi ölümlerinden bahsetsek mi… ya da CEO'nun hatalarını kabul ettiği havalimanı inşaatındaki işçilerin sıkıntılarından… Evet, muhalefet de işçiyi savunurmuş gibi yapıp kendi siyasi alanını genişletmek için onları bir araç olarak görüyor; işçiye işçi, insana insan değeri vermek toplumumuza ağır geliyor! Kapitalizme, burjuvaya, zenginlere sağlayamadıkları imkânlar üzerinden eleştiri getirmektense işçilere kızabiliriz; neden kask takmadın, neden 20. katta dikkatli değildin, servisler kalabalık olsa ne çıkar… Bu ahlak bir etik kaygıdan kaynaklanmıyor.

Dünya sistemi karşısındaki iradeli felcin sonucu olduğu gibi "gemisini kurtaran kaptan"ın bir başka sonucu.

Millet bağımızı bireyciliğimizden almıyoruz, beka kaygısı bütünleşmeyi sağlıyor. Sadece dünya sistemi değil Kemalizm de bunun farkına varmış,

ülke içinde, toplum-birey kendi kendine kaldığında gemisini kurtarmaya çalışan kaptanlara dönüşen Türkler mesele vatana dönüştüğünde "kenetlenebiliyor." Bu millet karakteriyle ilgili; daha çok Türkiye'nin ruhuyla…

Etik Yokluğundan Müşterek İyiye…

Devlet, topluluk "en yüksek iyi"yi hedefler. Hâlbuki biz Türkler bilhassa modernleşme sonrasında "ortak ve yüksek iyi"den çok ülke içinde bireysel iyi, vatan toprağı söz konusu olduğunda "müşterek iyi"ye odaklanır… burada "en yüksek iyi" olmaz.

Erdem ve idealler-de erimiş ilkeler ahenkli şekilde Anadolu'nun İslâmlaşmasından sonra birincil öncelik oldu. En yüksek iyi, devletin de istediği bir erdem değil, yeri geldiğinde "yırtma"ya dayalı kültüre, "her mahalleden bir zengin" çıkarmaya dayalı zihne yol verilir. Türk milletini Anadolu'nun İslâmlaşmasından sonra ayırıcı kılan, kapitalizmi geriletmesine neden olan özelliklerinin başında bir etiğe sahip olması geliyordu.

Bir yaşama felsefesi, yaşama stili-sanatı vardı bu toprakların insanlarının. Bu elbette ideali, ilkeleri, İslâm'ı hayatlarına uygulamada gösterdikleri tavizsiz tutumla ilgiliydi. Bu dirayet, kâfire, dünyaya, simgesel düzenin kaidelerinin karşında var olma iştiyakı, eylemlerin ceremesini çekebilme isteği, belki mecburiyeti Anadolu'da İslâmî bir nizamın, bir yaşama stilinin doğmasını sağladı. Fakat dünya sistemine karşı aynı irade, kendine ait yaşama sanatı, etik ilke geliştirme, eylemde bulunma ve bunun ceremesini çekme iradesi bizde yok.

Yorgun bir toplumuz. Bitkin bir milletiz. Ne kadar güçlü olsak da, güçlü, kuvvetli iradeli görünsek de aslında derin bir kaygı krizi, hiçlik yaşıyoruz.

Bir dönem "düşüncenin ayaklarının yere basması"ndan söz edilirdi. İdeolojiler çağında toplum gerçekleri önemsenmez, dikkate alınmazdı, yerli ve milli refleks buna tepki olarak çıkmıştı. Her zaman olduğu gibi Türkiye'ye modern olan 20 sene gecikmeli geldiğinden Postideoloji sürecini yeni yeni yaşıyoruz buna posttruth'u da eklerseniz, iletişim ve ulaşım egemen dönemde toplumda gerçeklik kırılmasının baş gösterdiğini izleyebiliriz.

Kayıtsızlık, bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın tarzı bir yaşama biçimi olmuş görünüyor… zayıfa karşı linç, Kerim devleti arkasına alana, burjuvaya, örgütlü suçlulara karşı kayıtsızlık toplumun genetiğine yerleşiyor. Haliyle modernleşme ve Amerikan dünya sistemi neticesinde yeni bir millet oluşuyor; kadim dönemlerde, Anadolu'daki İslâm-Türk-ehli sünnet-gaza omurgasında garibana şefkat ve kol kanat germe, varlıklıya, erk sahibine mesafeli davranma vardır… Bizde feodal sistem de burjuva da kök salamamıştı, racon kesebilecek örgütlü şebekeler de Kerim devlet duvarına çarpardı!

Hiçlik bilinenin aksine bunalım değil çözümsüzlüktür, çaresizliktir.

Hiçlik ontoloji kaybıdır fakat ontolojiyi-oluşu kuracak bir olay, sebep de bulunmuyor. Çıkışsızlık fikri ontolojiyi-oluşu besleyecek olaya izin vermiyor. Son kur krizi, ekonomide iplerin elimizde olmadığının yetkililerce de ikrarı bu hiçliği besliyor.

Yüksek kaygı hali, rahat görüntü sergileyen "cool-relaks" tavırlar bile hiçliği, yani çıkışsızlığı, çözümsüzlüğü örtemiyor. Kaygılı kaygısızlık, derin kayıtsızlığımızı besliyor.

Bir etik bütünlüğümüz, yaşama karşı iddiamız olmadığı, sistemin hegemonyasında çıkış-patika-yarık bulamadığımız için korku iradeli felç halinde kaygının korkuya, korkunun hiçliğe evrilmesine engel olamıyoruz.

Beka meselesini gündemde tutarak ontolojiye içkin hale getirmek ayrıca hiçliği besliyor. Beka defansif kaygıları destekler çünkü. Savunmada kalmak ölme üzerine felsefe geliştirmeyi gerektirir.

Hayata bekayı insanların, devletlerin, dünya sisteminin değil Allah'ın verdiğini hıfzettiğimizde, idrak ettiğimizde hiçlikten, çıkışsızlık kaygısından kurtulup bir etik, yaşama stili, ontoloji geliştirebiliriz!

Andımız veya Bir İdeolojiye Adanmak

Beş yıl önce uygulamadan kaldırılan Andımız ritüelinin birden gündeme getirilmesinin birçok sebebi olabilir. Aktüel siyasal gündem dikkate alındığında iktidar partisini güçsüzleştirmek için ittifak halinde olduğu siyasi parti ile irtibatını zayıflatmak ve hatta koparmak amacının gereğine uygun olarak gündeme getirilmiş olması kuvvetli muhtemel gözüküyor.

Celalettin VATANDAŞ

19 Ekim günü basın-yayın organlarının hemen hepsinde yer alan bir haber bir anda gündemin ilk sırasına oturuverdi. Haber, bir sendikanın Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin "Öğrenci Andı" başlıklı 12. maddesini yürürlükten kaldıran düzenlemenin iptali istemiyle Danıştay'da açtığı davayla ilgiliydi. Dava sonuçlanmış ve Danıştay 8. Dairesi oy çokluğuyla aldığı kararla 1933 yılından itibaren ilkokulda/ilköğretimde törensel bir seremoni eşliğinde öğrencilerin okudukları "Öğrenci Andı"nı kaldırılan 8 Ekim 2013 tarihli yönetmelik hükmünü iptal etmişti.

Bu durum, 2013-2018 yılları arasındaki 5 yıllık dönem hariç, 1933 yılından itibaren tüm ilkokul/ilköğretim öğrencilerinin her sabah okul bahçesinde veya sınıfta hep bir ağızdan okudukları "Andımız"ın bundan böyle ilkokullarda tekrar okunacağı/okunması gerektiği anlamına gelen bir haberdi. Her ne kadar yasal sürecin henüz tamamlanmadığı, dolayısıyla Andımız'ı okuma zorunluluğunun henüz olmadığı da dillendirildiyse bile, Andımız'ın yurt sathındaki pek çok ilkokulda bazı idareci ve öğretmenler tarafından büyük bir şevkle öğrencilere okutulmaya başlandığı da takip eden günlerin haberleri arasında yerini aldı. Yine haberlere yansıyan biçimiyle Danıştay'ın iptal kararının birçok kişiyi şaşkınlığa, üzüntüye ve hatta öfkeye sevk ederken, birçok kişiyi de ziyadesiyle memnun kıldığı anlaşıldı. Fakat Türkiye'nin sıcak gündemi dikkate alındığında söz konusu iptal kararının daha çok şaşkınlık oluşturduğu rahatlıkla söylenebilir. Andımızın tekrar okunacak olmasına itiraz edenler de, taraftar olanlar da öncelikle şaşırdılar. Yaşanan şaşkınlık, cevabı aranan birçok sorunun zihinlere gelip saplanmasına yol açtı. Hemen herkes birbirine *Resmi eğitim ve öğretim politikalarının birçok problemi varken ve bu problemler katlanarak büyürken neden böylesi bir konu gündeme getirildi? Ülke siyaseti hem içeride hem de dışarıda bir yığın zorluk ve sıkıntı ile baş etmeye çalışırken Andımız konusu neden siyasetin merkezine oturuverdi? Ülkenin ekonomik açıdan bir hafta sonra ne durumda olacağını tahmin etmenin uzmanlar tarafından bile imkânsız hale geldiği bir zaman diliminde bu iptal ile ne amaçlandı? Bu durum siyasetiyle, ekonomisiyle Türkiye'nin mevcut sıcak gündemini örtme operasyonunun bir gereği mi, yoksa Türkiye'nin geleceğine ilişkin ciddi kaygılara yol açan bir sürecin önemli bir işareti mi? İktidar partisi ile muhalefet partilerinden birisinin ittifakını bozmaya yönelik politik bir atraksiyon mu, yoksa uzun zamandır pek sesi çıkmayan "resmi ideolojinin" varlığını tekrar hissettirme sürecine girildiğinin bir işareti mi?...* diye sormaya başladılar.

İptal Kararı ve Gerekçesi

Konuya ilişkin sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için, kararıyla gündemi belirleyen Danıştay 8. Dairesi'nin 2018/2319 numaralı kararının gerekçesini dikkate almak önemlidir. Söz konusu iptal kararının gerekçesinde yer alan bazı ifadeler şöyle: *Metinde yer alan kavram ve ilke-*

ler, Anayasamızda anlamını bulan kavram ve ilkeler olduğu gibi, Millî eğitim sistemimizin Kanun ve Yönetmelikte belirlenen temel amaçlarını da ortaya koymaktadır. Bu tespitten anlaşılan, ilkokul çocuklarına 80 yıl süreyle her sabah tekrar ettirilmiş ve beş yıl aradan sonra tekrar edilmesine karar verilmiş olan Andımız'ın eğitim-öğretim sürecinin basit ve rutin bir seremonisi olmadığıdır. Yine gerekçedeki bu ifadelerden anlaşılan; Andımız'ın anlam ve işlevinin, ilkokul çocuklarının güne dinç başlamaları için yapılan veya yapılması arzu edilen kültür-fizik hareketlerinin yahut psikolojik açıdan rahatlamalarını ve birlikte bir aktivitede bulunmalarını sağlayan şarkı-türkü söyleme etkinliğinin veyahut kişiler arası iletişimi güçlendirmesi için yapılması istenen selamlaşma tutum ve davranışlarının anlam ve işlevleri gibi değerlendirilemeyeceğidir. Gerekçe'den anlaşılan, Andımız'ın, Anayasa ve Türk Millî Eğitim'in amaçlarıyla ilgili olacak kadar büyük öneme sahip olduğudur. Bu durum Gerekçe'nin takip eden cümlelerinde açık-seçik ifade edilmiştir: *Öğrenci Andı adlı bu metin… yeni nesillerin ülkesine anayasal vatandaşlık temelinde aidiyetini ve bağlılığını güçlendirmeyi, onların millî, manevi ve kültürel değer oluşumuna katkı sağlamayı amaçlayan* bir metindir. Kabul etmek gerekir ki burada dile getirilen gerekçe makul ve anlaşılır gözükmektedir. Ancak görünüşte makul, fakat esasta son derece sloganik duran bu ifadenin açılması gerekmektedir. Gerekçe'de o da yapılmış ve söz konusu *millî, manevi ve kültürel değerler* ile ne kastedildiği açıklanmıştır: *Türk devletini ve milletini ebediyete kadar yaşatacak, çağdaş uygarlığın ve medeniyetin ortağı ve öncüsü yapacak, toplumun ve kişilerin refah, huzur ve mutluluğunu sağlayacak yeni nesillerin yetiştirilmesi….*

Burada kilit ifade *çağdaş uygarlık ve medeniyet*'tir. Zira diğer anlam ve işlevler bu eksende anlamlandırılmıştır. Eksene alınan bu ifadeden ve Andımız'ın ilk kez 1933 yılından itibaren çocuklara okutulmaya başlandığı bilgisinden hareket ederek belirtmek gerekirse; Andımız'ın, Türkiye'nin genel anlamda Tanzimat'ı takiben, özel olarak da Cumhuriyet ile mensubu olunan batılılaşma/çağdaşlaşma ideali ile doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Bir başka söyleyişle, Andımız, hem batılılaşma/çağdaşlaşma idealinin geleceğin büyükleri çocukların zihnine ve yaşayış biçimlerine sağlam ve dinamik bir şekilde yerleşmesini, hem de bu idealin gereklerine göre olma irade ve bilincini kazanmalarını sağlama gibi işlevi bulunmaktadır. Dolayısıyla Andımız, zihniyet ve hayat tarzlarıyla, ideal ve inançlarıyla, kurum ve kuruluşlarıyla ülkenin, devletin ve bireylerin ne ve nasıl olması gerektiği ile ilgili görüş, inanç ve düşüncelerin önemli referanslarından birisidir. Yani, ilkokullarda gerçekleştirilmekte olan eğitim/öğretim faaliyetlerinin rutin unsurlarından birisi değildir. Böyle olduğu içindir ki Andımız'ın ilkokullarda kolektif bir ritüel (ayin) şeklinde okunmasını iptal eden 2013 tarihli düzenleme, dönemin siyasi/ideolojik kimlikleri ön planda olan basın-yayın organlarının gündeminde önemli bir yer edinmişti. Bu konuda sadece birkaç örnek vermek gerekirse; *Aydınlık* gazetesi 1 Ekim 2013 günü manşetinde "Şeyh Tayyip Paketi" başlığına yer vermiş ve "şeyh" ile uygulamaya konan düzenlemeyi nasıl anladığını ve niçin itiraz ettiğini dile getirmiştir. Haber metninde, gerçekleşen düzenleme *Cumhuriyet ve millet düşmanlığı* şeklinde tanımlamıştır. Gazetenin 3 Ekim tarihli nüshasında ise konu ele alınmaya devam etmiş; *Pakete isyan* başlığıyla verilen haberde toplumun pek çok kesiminin pakete isyan ettiği belirtilmiş ve haberin spotunda şu ifadelere yer verilmiştir: *AKP'nin Cumhuriyeti ve Türk milletini hedef alan paketine yargı çevreleri ve sendikalardan sert tepki geldi. 'Andımızın kaldırılması' çok sayıda ilde protesto edildi.* Haberin girişi ise şöyledir: *ABD, AKP, PKK, TÜSİAD VE MÜSİAD'ın desteklediği paket tepkiyle karşılandı. Yargıtay Onursal Başkanı Sabih Kanadoğlu paketi, 'karşıdevrim' olarak nitelendirdi" dedi.* Ortadoğu gazetesi ise hükümeti eleştirmiş ve 1 Ekim tarihli nüshasında *AKP hükümeti, İmralı canisinin isteklerini türbana sarıp 'demokratikleşme' diyerek millete yutturmak için harekete geçti* üst başlığının altında *İhanetin paketi açıldı* manşetine yer vermiştir. İlk sayfasını tamamen söz konusu pakete ayıran gazete, *Andımız yasak, Kürtçe eğitim serbest* ve *PKK istedi Erdoğan açıkladı* başlıklarının altında hükümeti sert bir şekilde eleştirmiştir. Sözcü gazetesinin 1 Ekim tarihindeki nüshasında manşet şu şekildedir: *İşte Tayyip'in paketinin özeti: Andımız kaldırıldı, türban ve çarşaf serbest bırakıldı; Gerisi Boş!.* Haberin spotunda ise şu ifadelere yer verilmiştir: *Türkiye'nin nefesini tutup açıklanmasını beklediği demokrasi paketinde, dağ fare doğurdu. AKP tabanı hariç mutlu olan yok.* Sözcü, 3 Ekim gününe ait nüshasındaki manşette ise Andımız'ın kaldırılmasına yönelik tepkilere yer vermiştir: *Atatürk'ün emanetinin kaldırılma-*

sına tepki çığ gibi: Andımız Öfkesi. Haber metni şöyle devam etmektedir: *İktidarın, demokratikleşme bahanesiyle Andımız'ı kaldırması halkı sokağa döktü. Duyarlı vatandaşların AKP'ye öfkesi büyük.* Haberin girişi ise haberden çok bir yorum ve hatta protesto şeklindedir: *Yurdun dört bir yanında sokağa dökülen vatandaşlar tepkilerini şöyle haykırdı: 'Andımız bize Atatürk'ten miras, PKK istemiyor diye onu kaldıramazlar. Türk milletini kucaklayan Andımız'ı gönüllerimizden silemeyecekler. Bu iktidar gider, ama Atatürk hep kalır.* Haberin devamında, *Yeni Andımız* başlığının altında şu ifadelere yer verilmiştir: *Dindarım; kindarım; benden olan dışında kimseyi korumam; saymam; sevmem. Vazifem şeriata gitmektir. Bundan yüksek, ileri yoktur; En büyük Tayyip.*

Andımız ile ilgili 2013 tarihli düzenleme bu tür tepkilerle karşılanırken, Andımız'ın tekrar gündeme getirilmesi ise yine aynı Kemalist/laik/Millîyetçi çevrelerde büyük bir sevinçle karşılanmış ve çok büyük bir siyasi kazanım olarak anlamlandırılmıştır. *Niçin? Andımız neden bu kadar önemsenmektedir?* Bu soruların cevabı, Andımız'ın tarihsel süreçte referansı veya sembolü olduğu inanç, düşünce ve durumlarda yer almaktadır.

> *Andımız'ın, Türkiye'nin genel anlamda Tanzimat'ı takiben, özel olarak da Cumhuriyet ile mensubu olunan batılılaşma/çağdaşlaşma ideali ile doğrudan ilgisi bulunmaktadır. Bir başka söyleyişle, Andımız, hem batılılaşma/çağdaşlaşma idealinin geleceğin büyükleri çocukların zihnine ve yaşayış biçimlerine sağlam ve dinamik bir şekilde yerleşmesini, hem de bu idealin gereklerine göre olma irade ve bilincini kazanmalarını sağlama gibi işlevi bulunmaktadır.*

Andımız'ın Tarihi

Dönemin Maarif Vekili Reşit Galip tarafından yazılan ve ilk kez 23 Nisan 1933 günkü *Çocuk Bayramı* sırasında okunan Andımız bugünkünden biraz farklıydı. Andımızın ilk şekli şöyleydi: *Türküm, doğruyum, çalışkanım. Yasam; küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, budunumu özümden çok sevmektir. Ülküm; yükselmek, ileri gitmektir. Varlığım, Türk varlığına armağan olsun.* O yıllar, Türkçe üzerinde büyük bir devlet operasyonunun gerçekleştirildiği yıllardı. Kısa süre önce alfabesi değiştirilen Türkçenin neredeyse tamamen yeniden "inşa" edilmeye çalışıldığı zamanlardı. Türkçenin yerleşik birçok kelimesi devlet eliyle ve kanun gücüyle Arapça veya Farsça kökenli olduğu gerekçesi ile kullanımdan uzaklaştırılırken, öztürkçe adı altında üretilen kelimelerin halka dikte edildiği bir dönemdi. Bu yapılanlar *yeni birey ve toplum yaratma* şeklinde anlamlandırılan batılılaşma projesinin bir gereği olarak görülüyordu. Yeni birey ve toplum ise tüm İslâmî geçmişinden koparılmış bir toplum olarak düşünülüyordu. Batılaşma projesinin mimarlarına göre, "yaratılacak" yeni birey ve toplum her şeyiyle geçmişinden farklı olmalıydı. Hiçbir şekilde geçmişi ile irtibatı bulunmamalıydı. Ancak reddedilen, korkulan, aşağılan geçmiş, tamamen İslâmî dönemle sınırlıydı. İslâm öncesi dönem bu kapsama girmiyor ve hatta model ve kaynak olarak görülüyordu. Andımız'daki birçok kelime de bunun gereğiydi. Fakat üretilen bu kelimelerin bazıları zamanla dile yerleştiği için bugün bize garip gelmiyor olmasına karşılık o gün için oldukça alışılmadık kelimelerdi. *Yasam, ülküm, armağan* bunlardan bazılarıdır. *Budun* ise üretilen kelimelerden olup, sonraki zamanlarda da kullanımı yaygınlık kazanmayanlardandır. Bir süre sonra Türkçeyi yeniden inşa etme amacı taşıyan operasyonun hızı kesildi. Mevcut düzenlemelerin hazmedilmesi sürecine girildi. Bu yeni dönemde Andımız'a hem dil açısından ve hem de ideolojik açıdan bazı müdahalelerde bulunuldu. 1972 yılında Andımız kısmen değiştirildi. 29 Ağustos 1972 tarih ve 14291 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan ilkokullar yönetmeliğinin 78. maddesi ile Ant'ta yer alan "budunumu" kelimesi "milletimi" olarak değiştirilirken sonuna da *Ey bu günümüzü sağlayan, Ulu Atatürk; açtığın yolda, kurduğun ülküde, gösterdiğin amaçta hiç durmadan yürüyeceğime ant içerim. Ne mutlu Türküm diyene!* ifadeleri eklendi. Ant'a bir diğer müdahale ise 1997 yılında gerçekleştirildi. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisinin Ekim 1997 tarihli 2481 sayısında yayınlanan Millî Eğitim Bakanlığı İlköğretim Kurumları Yönetmeliğinin 10. maddesiyle mevcut bazı kelimelerinde ve söz

dizilişinde değişikliğe gidilerek Andımız şu şekle büründürüldü: *Türküm, doğruyum, çalışkanım. İlkem; küçüklerimi korumak, büyüklerimi saymak, yurdumu, milletimi özümden çok sevmektir. Ülküm; yükselmek, ileri gitmektir. Ey büyük Atatürk! Açtığın yolda, gösterdiğin hedefe, hiç durmadan yürüyeceğime and içerim. Varlığım, Türk varlığına armağan olsun. Ne mutlu Türküm diyene!*

Totaliter/Otoriter Bir Sistem Kurma Çalışmaları ve Andımız

1930'un ilk yılları, iktidar partisine güdümlü muhalefet yapması için bizzat Mustafa Kemal'in istek ve ısrarıyla kurulan (12 Ağustos 1930), tüm engellemelere rağmen kuruluşundan kısa süre sonra gerçekleşen belediye seçimlerinde birçok belediye başkanlığını ve il meclis üyeliğini kazanması üzerine bizzat kuran iradenin isteğiyle kapatılmasına karar verilen Cumhuriyetçi Serbest Fırka'nın izlerini ve her türlü muhalif anlayışı yok etme yıllarıydı. Bu yıllar, aynı zamanda tek-parti rejimine geçiş yılları oldu. Bundan böyle ülkede totaliter ve otoriter bir rejim egemen olacaktı. O güne kadar halka "egemenlik kayıtsız şartsız senindir" denilmişti ama artık halk vesayetçi bir rejimin nesnesi olacaktı. Totaliter ve otoriter rejim halkın her şeyini kontrolü altına alacak, istediği gibi bir halk "yaratma" sürecine girecektir. Hiç kuşku yok ki bu son derece önemli bir değişimdi. Ancak totaliter ve otoriter tek-parti rejimine geçişi sağlamak ve meşrulaştırmak çok kolay oldu. Zira Tanzimat'tan beri her şeyi ile örnek alınan Avrupa'da da tek-parti rejimleri revaçtaydı. Türkiye'deki iktidar, Avrupa'daki tek-parti rejimlerinin aynen model alınmasına karar verdi. Model olarak üç ülke seçildi: Almanya, İtalya ve Rusya. Dönemin bazı önemli şahsiyetleri bu ülkelere gönderildiler. Kendilerine verilen görev, Türkiye'de tesis edilecek rejime model olması için söz konusu ülkelerdeki rejimleri detaylı bir şekilde incelemeleriydi. Emrin yerine getirildiğini ve takip eden yıllarda bu üç ülkedeki faşist-komünist rejimin model alındığını biliyoruz.

Anayasal bir temele sahip kılınan "Şeflik rejimi" söz konusu kişilerin gözlem ve incelemeleri sonrasında tesis edilmiştir. Bu sürecin nasıl inşa edildiğinin, faşist-komünist rejimlerin büyük bir iştiyakla nasıl model alındığının hikâyesini ise resmi görevli olarak söz konusu ülkelere gönderilen kişilerin o yıllardaki yazdıklarında tüm çıplaklığıyla bulmak mümkündür. Dönemin iktidarının ünlü kalemlerinden Fatih Rıfkı (Atay) bunlardan birisidir. İlk önceleri Sovyetler Birliği'ndeki uygulamayı bazı sınırlandırmalarla ve *bizim fırkamız devlet idaresine karşı komünist fırkasının vaziyetini alamaz. Bu büsbütün başka ve bizim için aykırıdır. Fakat halk yığınlarına karşı komşu fırkanın inkılâpçı metotlarından istifade edilebilir*[1] diyerek tercihini faşist rejimden yana koyan Falih Rıfkı, Rusya ve İtalya'ya yaptığı incelemelerden sonra görüşlerinde değişikliğe gitmiştir. Artık daha eklektik bir zihniyete sahiptir ve hem faşist hem de komünist rejimlerin model alınması gerektiğini ifade eder: *Rusya'dan ben bir ders getiriyorum... Rusya'dan komünist değil fakat şuurlu olarak geliyorum: Türkiye'nin iktisat ve inşa planını yapmak, İnkılâp Fırkası'nı komünist ve faşist, yani eski nizamdan yeni bir nizama geçen memleketlerin fırkalarından örnek olarak kurmak. Bürokrasi yerine ihtilâlci metotlar almak, hiç durmaksızın büyük yığının terbiyesine geçmek [gereklidir]*[2]. Falih Rıfkı, İtalyan faşizminin otoriter tutumunu ve totaliter uygulamalarını ise şu sözlerle övmüştür: *Roma'nın yeni mahallelerinde liberalizm ve demokrasiye aykırı birçok şeyler görülse de 1921 anarşisinden, fakirliğinden, gevezeliğinden, başıboşluğundan hiç bir eser görmedim. Demokrasinin arkasından Ostiya'nın sivrisineği, Roma kırının batağı, İtalyan ahlâkının inzibatsızlığı, İtalyan sokağının pisliği ve İtalyan Millîyetperverinin eğilmiş başı yukarı kalktı*[3]. Kurulması planlanan totaliter ve otoriter sistemin ideologlarından Yunus Nadi (Abalıoğlu) ise, Türkiye'nin en önemli ihtiyacının disiplin olduğunu belirtmiştir. Halk her kesimiyle ve her özelliğiyle kontrol altına alınmalı ve disiplin egemen kılınmalıdır. Bunu sağlayacak olan ise sadece iktidar partisi olan CHF'dır. CHF'nın temsil ettiği *Parti Devleti* halkın geleceğinin belirlenmesinde ve yönetimde tek güç olmalıdır[4]. Yunus Nadi, başka bir yazısında ise İtalyanları "yüzyılın en ileri toplumu durumuna yükselten" faşizmin, Türk devrimini gittikçe artarak övmesinin ve beğenmesinin Türkiye'ye güç verdiğini ileri sürmüştür[5]. Bir başka yazısında ise şunları yazmıştır: *Duçe, İtalyan milletinin aynı zamanda ileri atılmış yüksek bir fikri ve tecelli ettiren ifadesidir. Faşizm Mussolini'nin şahsında tıpkı ok gibi fırlayan bir fikrin bükülmez bir kol ile tatbikat safhasına geçirilmiş şeklidir*[6].

İşte bugün bile üzerinde yoğun olarak konuşulan, tartışılan "Andımız" o günlerin eseridir. Totaliter ve otoriter zihniyetin ürünü olarak kale-

me alınmıştır. Çocukların/gençlerin, inşası sürdürülen rejimin totaliter özelliğinin gereğine uygun olarak tek-tip zihniyet ve hayat tarzına sahip bireyler olmaları amacının bir gereği olarak yazılmış ve uygulamaya aktarılmıştır. Yazan kişi İstiklal mahkemesi üyelerinden Reşit Galip'tir. Hukukçu olmadığı halde 33 yaşında İstiklal Mahkemesi'nde yargıçlık yapmış ve tamamıyla siyasi amaçların gereği olarak hiç tereddüt etmeden idam kararları vermiş birisidir. Mustafa Kemal'in önünde geleneksel ahlaki değerleri dikkate almak gerektiğini ifade edenlere karşı ayağa kalkıp, her şeyde olduğu gibi ahlaki değerlerde de inkılap gerektiğini savunacak kadar kendisini yeni rejime adamış ve bu tavrı sebebiyle Maarif Vekili olarak ödüllendirilmiş birisidir. Ödülü hak ederek aldığını ispatlamak için, hiç vakit kaybetmeden, ilim ve bilimle değil rejime hizmet etmekle görevli bir üniversite tesis edebilmek için "Üniversite reformunu" en radikal şekliyle gerçekleştirip, ulusal ve uluslararası düzeyde ünlü tüm akademisyenleri bir gün içinde aç-susuz kapının önüne koyup, akademik geçmişi olmayanları ise bir gecede profesör yapmış birisidir. İşine son verdiği akademisyenlerin sayısı 150 civarındadır. Bu arada esasen tıp doktoru olmasına rağmen kendisini de tarih profesörü ilan ettirmiştir. İstanbul Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün amacını, 20 Haziran 1933 tarihinde yaptığı konuşmasında *Türk İnkılâbının ideolojisini yeni üniversite işleyecektir. Bu maksatla kurulan Türk İnkılâbı Enstitüsü, Üniversitenin en mühim cihazıdır ve bu cihaz yalnız orada çalışanların değil, yalnız bağlı olduğu Edebiyat Fakültesi'ne değil, talebesinden profesörüne kadar bütün Cumhuriyet münevverlerinin, bütün memleketin malıdır. O, inkılap aşkı ve imanının kürsüsü olacak, hangi fakülteden olursa olsun, her talebe orada imtihan geçirdikten sonra diploma almayı şeref bilecektir*[7] diye tanımlamıştır.

O yıllarda egemen kılınmaya çalışılan ve herhangi bir şekilde gerçekliği bulunmayan "Türk tarih tezine" bilim adamı ve konunun uzmanı sıfatıyla itiraz eden dünya çapında ünlü tarihçi Zeki Velidi Togan'ı tehditleriyle susturup, ülkeyi terk etmesini sağlamıştır. Ağırlıkla Ankara'da gerçekleştirilen kafatası ölçme çalışmalarının en yetkili elemanlarından birisi olarak görev yapmış, Türk olup olmadığına karar vermek için Mimar Sinan'ın bile mezarını açarak kafatasını ölçen ekibin başında yer almıştır…

Reşit Galip (Ortada)

Andımızı yazan kişi işte budur. Bu kişi, genç yaşta rejimin sahiplerinin gözüne ve gönlüne girme başarısını göstermiş ve minnettarlığını totaliter ve otoriter rejimi inşa çalışmalarında en üst düzeyde göstermiş olan bir kişidir. Andımız'ı da bu anlayış ve minnettarlık duyguları içerisinde kaleme almıştır. Bununla da yetinmemiş, 1932 yılında dönemin Maarif Vekili olarak rejimin arzuladığı gençliği yetiştirmeye katkı sağlamak için *19 Mayıs, Amasya tamimi, Erzurum-Sivas kongreleri* ve *Meclis'in açılışı* konuları arasına sıkıştırılmış sığ ve tüm bağlamlarından koparılmış "İnkılap Tarihi" dersleri okutulmasının öncüsü ve uygulayıcısı olmuştur.

Totaliter ve otoriter anlayışın gereğine uygun olarak kaleme alınan "Andımız", çocukları/gençleri tek-tip kılma çabalarının önemli bir aracı olarak işlev görmüştür. Söz konusu tek-tipin biçimini ve niteliğini ise rejimin şefinin belirlemesi gerektiğini dile getiren bir metin olarak anlam kazanmıştır. Elbette ki dönemin hâkim anlayışı gereği söz konusu tek-tipin biçimini de niteliğini de belirlemede model, dönemin İtalya, Almanya ve Rusya'sındaki totaliter ve otoriter rejimler olmuştur. Bu konuda Hitler'i saygı ve sevgi ile selamlayan dönemin yarı resmi yayın organı durumundaki *Cumhuriyet* gazetesi yazarlarından M. Nermi'nin 8 Mayıs 1932 tarihli yazısı önemli örneklerden birisidir. Yine o dönemde iktidarın seslerinden Kazım Nami Duru'nun birçok yazısı konuyla ilgilidir. Duru, bir yazısında totaliter sistemin *mükemmelliğinden* bahisle "çocuklar" hakkında şunları yazmıştır: *Bugünkü devletler Ispartalılar [Spartalılar] kadar bile devletçi olamıyorlar. Hâlbuki devletçilik ilk çağın değil, asıl bugünün toplu yaşama yoludur. Bugünkü insanların kafaları, ilmin aydınlattığı telakkilerden çok geridir. Ferdin ancak devlet birliği içinde bütün inkışafını alabileceğini bilenler çok azdır... Çocuk devletindir. Buna inanmak lâzımdır. Çocuğun yetiştirilmesini doğumundan itibaren*

Atatürk

Hitler

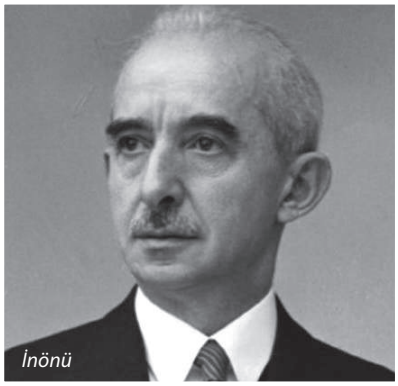
İnönü

devlet bakımına, devlet kontrolüne bırakmak lazımdır[8]. Selim Sırrı (Tarcan) ise, ***İtalya'da Halk ve Gençlik Teşkilatı*** başlıklı bir yazısında, faşist gençlik örgütlerini övmüş; bu örgütleri çocukların/gençlerin yetiştirilmesi konularında Türkiye için birer model olarak göstermiştir. En ilginç olanı da, İtalyan faşistlerinin uluslararası kardeşlik duygularını geliştirdiği için izciliğe karşı olduklarını belirtip, bunu onaylamış olmasıdır[9].

1930'dan sonra inşasına geçilen rejimin modelleri söz konusu üç ülkedeki rejimlerdi, bu açık ve kesin. Totaliter ve otoriter bir rejimde çocukların/gençlerin durumları ve özellikleri ile ilgili düşünce ve anlayışlarda da yine söz konusu üç ülkedeki egemen anlayış önemli referanstı. Reşid Galip'in yazdığı Ant'a ne oranda model oldu bunu bilmiyoruz, ama model alınan rejimlerin çocuklarla/gençlerle ilgili politikalarının bir gereği olarak bu ülkelerde çocuklara/gençlere ezberletilen ve çeşitli vesilelerle sıklıkla okutturulan antlar vardı. Hitler için okunan ant/dua şöyleydi: ***Adolf Hitler, sana inanıyoruz. Sensiz yalnız kalırdık. Senin sayende bir milletiz. Bize, gençliğimizin büyük manevi değerini, arkadaşlığı sen verdin...***[10].

Ulus İnşa Projesi ve Andımız

Modern zamanların bir projesi olan ve geçmişin din temelli birlikteliğine alternatif olarak üretilen, tamamıyla kurgusal bir temelde yer alan ulus anlayışı, Türkiye'de batılılaşma sürecinin bir gereği olarak gündeme gelmiştir. 18. yüzyıldan itibaren uluslaşmaya başlayan Avrupa ülkeleri, bu konuda da Türkiye'nin modeli oldular. Böylelikle Osmanlının farklı dinlere ve etniklere mensup olan tüm kesimleri kucaklayan zihniyetinden ve tüm bu farklı unsurları bir arada tutan bir devlet sisteminden, ulusa ve ulus-devlete geçildi. Ulus homojenleştirilmiş; farklılıkların ulus-devlet eliyle yok edildiği veya yok sayıldığı bir yapıyı temsil etmektedir. Balkanlardaki gayrimüslim unsurların uluslaşma süreci 80-100 yıl kadar önceye dayanmakla birlikte, Osmanlı devletinin kurucu topluluğunun (Türk) ismi altında gerçekleşen uluslaşma çaba ve çalışmaları 19. yüzyılın ikinci yarısında başladı. Cumhuriyet ise, Osmanlı döneminden devraldığı ulus inşa çalışmalarını neredeyse tüm ömrünün öncelikli çabası haline getirdi. Mübadele sebebiyle gayrimüslimleri büyük oranda dışarıda bırakan Cumhuriyet dönemi ulusalcılığı, ülkedeki bir etnik kesimin (Türkler) ismini ön plana çıkararak, sayısal açıdan ikinci büyük etnik kesimi (Kürtler) diliyle, kültürüyle asimile etmeye yönelmiş gibi bir görünüm sergiledi. İsmini esas aldığı etnik topluluğu kendi içinde birbirine kenetlenmiş bir ulusa dönüştürmek için, sayısal açıdan ikinci büyük etnik topluluğu potansiyel tehlike olarak göstermeyi ustalıkla başardı. İkinci etnik topluluğun içinden çıkan ayrılıkçı zihniyete ve terör yanlısı tutumlara sahip kesimler ise ulus inşa projesinin son derece önemli ve işlevsel dayanakları olarak kullanıldı. Bunlar gerekçe gösterilerek hem en büyük topluluk uluslaştırıldı ve hem de ikinci büyük etnik topluluk büyük oranda asimile edildi. Bunlar hemen herkesin bildiği durumlar ve konular. Ancak bizim dikkat çekmek istediğimiz ve hemen hiç dillendirilmeyen şey, asimilasyonun öncelikle ve en sistematik biçimiyle, inşası sürdürülen ulusa ismini veren kesim üzerinde (Türkler) gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu kesimin asimile edilmediği, tüm asimilasyon çabalarının ikinci büyük topluluk (Kürtler) üzerinde gerçekleştirildiği anlayışı başarıyla kurgulanmış ve sistematik şekilde uygulamaya aktarılmış bir illüzyondur.

Devletçi seçkinler esasen diniyle, alfabesiyle, diliyle, kıyafetiyle, hayat tarzıyla, zihniyetiyle sadece Kürtlere değil, aynı zamanda ve hatta ağırlıklı olarak ulusa ismini veren kesimlere (Türklere) yöneldiler. Fakat bu kesimin etnik isminin, inşası sürdürülen ulusa isim olarak seçilmiş olması,

bunlara yönelik değiştirme, dönüştürme ve yeniden inşa etme çabalarının ikinci büyük etnik topluluğun asimilasyonu kadar şiddetli ve fiili tepkilere yol açmasını önledi. Böyle olunca Türkiye'deki ulus inşa etme süreci sanki daha çok Kürtleri asimile etmeyi hedefleyen bir proje gibi algılandı. Andımız bu tespitlerimizin somut delillerinden birisidir. Seksen yıl süreyle "Türküm… Ne mutlu Türküm diyene" diye bağırmak zorunda kalan Kürt çocuklarının sahip olduğu zihinsel çelişki ve çatışmaların yol açtığı travma oldukça önemli olmakla birlikte, ülkedeki ana kütlenin travması çoğu zaman gündeme bile gelmedi. Ana kütle Türk'tü ama onlar için varlıklarını feda edecekleri şey etnik kimlikleri değil, dinleriydi. Ne var ki her iki kesimin de diniyle, alfabesiyle, diliyle, müziğiyle, kıyafetiyle, hayat tarzıyla, zihniyetiyle… değiştirilip sanal kurgudan başka bir şey olmayan ulus bağlamında anlam ve işlev kazanan yeni inanca, anlayışa, hayat tarzına ve toplumsal sisteme dahil edilmesi planlanmıştı. İşte tüm bunlara şahitlik etmesi açısından Andımız oldukça önemlidir.

Cumhuriyet projesinin önemli çabalarından birisi, mevcut dini inanç, anlayış ve yaşayışları iptal edip, bunların yerine çoğu zaman doğrudan "din" ismi taşımayan yeni inanç, anlayış ve yaşayış tarzları inşa etmekle ilgiliydi. Bu sebeple yeni ve yerli "din" oluşturma çabalarının zirve yaptığı yıllarda yeni ve yerli "ilah", "yaratıcı", "din", "peygamber", "amentü" isimleriyle ve inançlarıyla karşılaşmak şaşırtıcı değildir. Örneğin 1934 yılında yayınlanan ve yazarı "A. İbrahim" ismini taşıyan "Millî Din Duygusu ve Öz Türk Dini" isimli kitap yeni "tanrıyı" ve yeni "dini" inşa çabası içerisindeydi. Liseler için hazırlanmış olan Tarih-2'de Kur'an'ın "Muhammed" tarafından yazılmış bir kitap olduğu dillendirilirken, *Medeni Bilgiler* kitabında "Muhammed" tarafından kurulan İslâm'dan bahisle bu dinin temeli olmayan bir ahiret inancı taşımasının sebepleri açıklanmaya çalışılıyordu. *Türk Tarihinin Ana Hatları* ve *Türk Tarihinin Ana Hatları-Methal* isimli kitaplarda ise "Allah fikrinin" iptidai insanların yanılgılarından başka bir şey olmadığı iddia ediliyordu. Yine bu yıllar yeni "tanrıya" nasıl ibadet edilmesi gerektiğini konu edinen kitapların ve yeni "tanrıya" hitapla *Biz sana tapıyoruz! Biz sana tapıyoruz! […] Varsın, Teksin, Yaratansın! Sana bağlanmayanlar utansın!*[11] diye şiirlerin yazıldığı, yeni "peygambere" yeni mevlitlerin kaleme alındığı yıllardı. Andımız da bu yıllarda kaleme alındı ve tüm öğrencilerin her gün okuması zorunlu kılındı. Andımız bir yandan inşası sürdürülen ulus projesine hizmet ederken; ülkedeki tüm farklı etniklere mensup olan kesimleri diliyle, kültürüyle, zihniyetiyle, görünümüyle, hayat tarzıyla sistemin istediği biçim ve nitelikte birleşip, ülkedeki ana kütlenin ismi altında bir araya gelmeye davet ederken, öte yandan da yine oldukça yoğun bir şekilde inşa edilmeye çalışılan yeni "din" anlayışının izlerini taşıyor ve bireylerden bu "din" için kendilerini feda etmeleri, tüm varlıklarını ona ait kılmaları isteniyordu. Bireylerden varlıklarını adamaları istenen "Türklük", bir toplum kesiminin kadim kültürü, inancı, hayat tarzı ile uyumlu olmak anlamına gelen bir adanma değil; "din" olarak algılanan bir "Türklük" idi. Zira o yıllarda "Türklük" egemen zihniyet adına konuşanlar ve yazanlar tarafından bir "din" olarak anlaşılıyor ve bu da açıkça ifade ediliyordu. Bunun örneklerinden birisi Ruşenî imzasıyla 1926 yılında yayınlanan *Din Yok Milliyet Var* isimli kitaptır. Bu kitapta *Bizim Kitab-ı Mukaddesimiz, bilgiyi esirgeyen, varlığı taşıyan, saadeti kucaklayan, Türklüğü yükselten ve bütün Türkleri birleştiren 'Milliyetimizdir. O halde felsefemizde 'din' kelimesinin tam mukabili 'Milliyet'tir"... Dünyada Türk olmak kadar şeref mi var? Ve Türk olmak kadar 'din' mi var?* deniliyor ve bu ifadeler dönemin yöneticisi tarafından kitabın kenarına düşülen "alkışlar" notuyla kabul görüyordu. Yine aynı şekilde olmak üzere 1934 yılında yayınlanan "Millî Din Duygusu ve Öz Türk Dini" isimli kitapta, dönemin egemen anlayışına uygun olarak şunlar deniliyordu: *İslâmiyet dini Araplar için Millî bir dindir. Fakat bizim için asla! Milliyetin ateşli cereyanı karşısında gayri Millî bir din er geç sönmeğe mahkûmdur. Din insanları hayata ve birbirlerine rapteden en sağlam manevi bir kuvvettir. Din insanları en korkunç dakikalarda ümit deryasından mes'ut kılan esrarengiz bir kuvvettir… Türk benliğine tapalım, hakiki Tanrıya tapalım… Millî din Türk milletini ebediyete rapteden hakiki bir din olacaktır... Hakikati yanlış görmeyiniz. Her şeyi olduğu gibi görünüz, Allah'ı hariçte aramayınız. Ben Türk milletini, Türk vatanını istiklâl harbinde bir İlâh gibi gördüm, o gün Türk milletinin bir hedefe teveccüh ettiği gündü. O gün bütün kalpler aynı duygu ile çarpıyordu, her kalp coşkundu. O gün çoluk, çocuk, kadın, kız, genç, ihtiyar aynı mefkûre peşinde koşuyordu. O gün Türk vatanında büyük bir mefkûre, büyük bir kuvvet hâkimdi. İşte o kuvvet, o fazilet, o mefkûre Türk benliği idi.*

Türk Tanrısı idi. En nihayet Türk Tanrısını Türk benliğinde buldum. İşte benim en iyi ve en hakikî bir ilâhım vardır. O da: Milletim ve Milliyetimdir[12].

Dinsel Bir Ritüel Olarak Andımız

Yaygın isimlendirmeyle ayin veya sosyal bilimlerdeki ismiyle ritüeller, aynen kadim dinlerin ibadetleri gibi, sembolik eylemlerdir. İbadetlerde olduğu gibi, ritüellerde de aşkın/ilahi bir anlam vardır. Birey ritüel aracılığıyla aşkın/ilahi olanla irtibat kurduğu gibi, bu ritüel fizik ötesine uzanan duygu irtibatı üzerinden bireyin kendisiyle aynı inanç, anlayış ve duygu mensuplarıyla bütünleşmesini ve hatta "cemaat" içerisinde erimesini sağlar. Ortak özellik ve işlevlere göre ele alındığında ritüel, birey ya da gruplarla ilgili bazı değerlerin, uygun zamanlarda, sembolik ve aşağı-yukarı değişmeyen ardışık davranış biçimleri ile tekrarlanmasıdır. Standartlaşmış ve tekrarlanan sembolik davranış biçimi olan ritüel, bireysellikten öte grup bilincini ve birlikteliğini ortaya koyan duygusal bir kanal, yeni bilgi ve tecrübeler için bir rehber olarak geçmişi günümüze, günümüzü de geleceğe bağlayan bir bağ olması nedeniyle sosyal bilimlerin temel konularından birisi olagelmiştir. Ritüele katılanlar arasında duygu paylaşımı yaşanırken, "ötekiler" duygusal olarak dışlanırlar. Ritüele katılanlar, ortak nesneler, eylemler ve iletişim yoluyla birbirlerine odaklanırlar ve odaklandıkları ortak noktanın farkındadırlar. Katılımcılar böylece ortak ruh halini ya da duygusal tecrübeleri paylaşırlar.

Ritüeller, yapılma amaçlarına ve dönemlerine göre farklı sınıflandırmalara tabi tutulmuşlardır. *Geçiş/giriş ritüelleri, takvimsel ritüeller* ve *bunalım ya da kriz dönemi ritüelleri* ayrımı en çok kabul gören sınıflandırma biçimlerinden birisidir. Ritüeller her zaman var olmuştur. Ancak hiçbir zaman modern zamanlardaki kadar çeşitli ve sık olmamıştır. Aşkın/ilahi olana itiraz eden ve varlığını bu itiraz ekseninde anlamlandıran modern zihniyet, mensuplarını birleştirip bütünleştirmek ve bu aidiyete manevi bir güç katmak için bir çok ritüel icat etmiştir. Üstelik bunu da çoğunlukla fizik ötesine, dinlere, aşkın/ilahi olana itiraz ederek, hatta tüm bunları reddederek yapmıştır. Modernliğin icat ettiği ritüellerin önemli bir kısmı, onun toplumsallığını temsil eden ulus ile ilgilidir. Modernlik, "sanal bir cemaat", kapsamı ve niteliği "kurgusal bir icat olan ulusu" var ederken de, ulusun varlığını sağlama çabası yürütürken de ritüellerden yararlanmıştır. Zira ulus, ritüeller üzerinden aşkın bir anlam kazanmakta, mensuplarını duygusal boyutta birleştirip, bütünleştirmektedir.

Ritüellerin merkezinde hemen her zaman bir sembol vardır. Semboller, anlamları ulusun üyeleri için bilinen veya sadece o ulusun üyelerine anlamlı gelen nesneler, işaretler, kelimeler ve olaylardır. Öteki ulusların üyeleri için herhangi bir anlamı olmayan bu semboller, kendisine inananlar için uğrunda canlar verilecek veya canlar alınacak bir kutsiyete sahiptir. Semboller icat etmede son derece mahir olan ulusçuluğun, anlam ve işlev olarak en güçlü ve en yaygın sembolleri *ulus, lider, bayrak, vatan, devlet, tarihsel bir zafer* veya *felaket*… gibi şeylerdir. Durkheim'ın *bireyler, aynı çığlığı atarak, aynı kelimeyi telaffuz ederek veya bir nesneye karşı aynı hareketleri yaparak kendilerini birlik halinde hissetmeye başlarlar*[13] tespiti, sembollerin işlevini ifade etmesi açısından önemlidir. Semboller bireyler üzerinde sadece duygu yoğunluğu oluşturmakla kalmaz, bu duygu yoğunluğunu bir ritüele dönüştürmede araç görevi de üstlenirler. Semboller ve ritüeller aracılığıyla bireyler, kendilerini aşan ve kendilerini aktif bir parçası olarak hissettikleri "cemaat" ile özdeşleşmekten kaynaklanan alışılmamış bir duygu yoğunluğu yaşarlar. Böylesi durumlarda ulusun üyeleri güç ve güven kazanırlar ve "sanal cemaatleri" olan uluslarının çıkarlarını korumak için hem kahramanca, hem de barbarca eylemlere girerler. Durkheim'in işaret ettiği gibi, *kendi ulusunun insanlarıyla ahlâkî bir birlik içinde olduğundan, kendisine daha fazla güvenir, tıpkı Tanrının kendisinden yana olduğunu düşünen dindar gibi cesaretlenir ve atılganlaşır*[14].

Tüm bu sebeplerden dolayı Andımız önemli bir ritüel olarak anlam kazanmaktadır. Her ritüelde olduğu gibi Andımız ile gerçekleşen ritüelin de aşkın/ilahi bir anlamı ve bağlamı vardır. Örneğin "adanmaya" davet etmektedir. İstenen bu "adanma" durumu, dini bir anlayışı temsil ettiği gibi, adanmanın gerçekleştirilme biçimi de tamamıyla dini şekil ve nitelikte düşünülmüş ve uygulamaya konulmuştur. "Adanmaya" davet töreninin bireysel değil "cemaat" düzeyinde gerçekleşmesi ise söz konusu ritüelin dini karakterinin önemli bir gereğidir. Zira ritüellerin işlevleri arasında bireyleri aşkın olana ve cemaatine bağlama vardır ve Andımız aşkın bir değer olarak kurgulanmış "Türklük"e bağlanmaya ve bu aşkın değer etrafında oluşmuş "cemaate" katılmaya davet etmektedir. Andımız

ile gerçekleştirilen ritüelin gerçekleşme biçimi her bakımdan önemlidir. Ritüel sırasında bir öğrenci "safların" önüne çıkarak söz konusu metni/andı kelime kelime okumakta, okul bahçesinde veya sınıfta sıraya girmiş olan diğer öğrenciler ise o öğrencinin söylediği her kelimeyi aynen tekrar etmektedirler. Bu arada özellikle sıranın (safların) önüne çıkana eşlik eden "cemaat" üyelerinin duruş biçimleri son derece önemlidir. Bu duruşta, aşkın/ilahi olan ile irtibatı güçlendirmek için içkin/maddi olanla irtibatı asgariye indirme çabasının etkisi ön plana çıkmaktadır. Dolayısıyla tüm bunlar ve hatta detayda kalan diğer bazı tutum ve davranışlar kadim dinlerin "cemaat" halinde gerçekleştirilen birçok ibadetini çağrıştırmakta ve Andımız ile gerçekleştirilen seremoniye dinsel bir biçim kazandırmaktadır. Andımız ile gerçekleştirilen ritüelin şekli aşkın/ilahi bir karaktere sahip olduğu gibi, içeriği de aşkın/ilah karakterdedir. Bu bağlamda en önemlisi, söz konusu ritüelin, aşkın/ilahi bir ruhla "cemaat" üyelerine "kendini adama" ruhu kazandırması ve her zaman adanmaya hazır olacaklarının sözünü almasıdır. Uğrunda adanılan şeyin somut göstergesi ve aynı zamanda ritüelin nesnel sembolü ise heykel veya fotoğraf olarak karşılarında durmakta, çocuklar bir yandan gerektiğinde varlıklarından vazgeçmeye söz verirlerken, bir yandan da uğrunda varlıklarından vazgeçecekleri inanç, anlayış, ideal ve hayat tarzının temsilcisine bakmaktadırlar. Bu bakışlarına iki ayrı duygu eşlik etmektedir: birincisi ve en önemlisi izlendiklerini düşünmeleri, ikincisi ise o nesnel sembol üzerinden birey olmaktan uzaklaşıp, aynı sembol etrafında bir araya gelmenin kolektif ruhuna erişmekteler.

Tüm insanlar için her zaman en temel soru varoluşun sebebi ve amacı ile ilgili olmuştur. Varlığının sebebinin bizzat kendisi olmadığını daha çocuk yaşta fark eden her insan, bu fark edişin hemen arkasından varlığının bir amacı olup olmadığını, eğer bir amaç var ise bunun ne olduğunu, dolayısıyla varoluş sorumluluklarının neler olduğunu düşünmeye başlar. Kültürel veya bilinçli olarak mensubu olduğu din üzerinden söz konusu sorularının cevabına ulaşır ve hayatını ulaştığı bu cevapların gösterdiği istikamette sürdürür veya sürdürmeye çalışır. Andımız bu yönüyle de önemlidir. Zira mensuplarına hayat boyu gidilecek yolu göstermekte, böylelikle varlığa ve hayata aşkın/ilahi bir boyut kazandırmaktadır. Yani bireyin yapması gereken kendisine gösterilen yolda gitmekten ibarettir; yolun şeklini, niteliğini, amaca ulaştırıp-ulaştırmayacağını sorgulamasına gerek yoktur. Tam bir teslimiyetle yola çıkmalı ve ömür boyu devam edecek yolculuğunu sürdürmelidir. Eğer bunu yaparsa varlığı da hayatı da anlamlı ve değerli olacaktır. Zaten adanmanın sebebi de budur. Birey varlığına ve hayatına anlam ve değer katana karşı müteşekkir olmalı ve uğrunda adanma bilinci ile yolculuğunu sürdürmelidir. Tüm bunlara ek olarak hazırolda duruşla ne kadar itaatkâr olunduğunun ve olunacağının sözü de davranışlarla ortaya konulmaktadır.

Sonuç

Beş yıl önce uygulamadan kaldırılan Andımız ritüelinin birden gündeme getirilmesinin birçok sebebi olabilir. Aktüel siyasal gündem dikkate alındığında iktidar partisini güçsüzleştirmek için ittifak halinde olduğu siyasi parti ile irtibatını zayıflatmak ve hatta koparmak amacının gereğine uygun olarak gündeme getirilmiş olması kuvvetli muhtemel gözüküyor. Danıştay'ın iptal kararının hemen sonrasında iktidar partisi ile müttefiki arasındaki atışmalar da söz konusu ihtimali güçlendiriyor. Ancak şu var ki Andımız hem anlamıyla ve hem de işleviyle tüm bunların üzerinde bir işleve ve konuma sahiptir. Andımız, bir zamanlar totaliter ve otoriter zihniyetin bir dayatması olarak milletin gündemine getirilmiş ve kendisine büyük bir önem atfedilmiş önemli bir ritüeldir. Bu ritüeli önemseyip önemsememek, bu ritüel ile amaçlananlara katılıp katılmamak ise kişilerin mensubu olduklarını iddia ettikleri din, inanç, değer ve anlayışlarla doğrudan ilgilidir.

Dipnotlar

1 *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Teşrinisani 1930.
2 Falih Rıfkı Atay, *Yeni Rusya*, Hâkimiyeti Milliyet Matbaası, Ankara, 1931, s. 170, 172.
3 Falih Rıfkı Atay, *Moskova-Roma*, Muallim Halit Kütüphanesi, Ankara, 1932, s. 108,109.
4 *Cumhuriyet*, 3 Teşrinisani 1931.
5 *Cumhuriyet*, 22 Mayıs 1932.
6 *Cumhuriyet*, 3 Haziren 1932.
7 Şaduman Halıcı, *Türkiye Devletinin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2004, s.413
8 *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1932
9 *Ülkü*, C.1, Sayı 3, Nisan 1933, s.241, 242.
10 David Spitz, *Antidemokratik Düşünce Şekilleri*, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 250, 251.
11 Aka Gündüz, "Yürekten Sesler", *Hâkimiyet-i Milliye,* 4 Ocak 1934.
12 A. İbrahim, *Milli Din Duygusu ve Öz Türk Dini,* Türkiye Matbaası, 1934, s. 27-78
13 Nakleden: Montserrat Guibernau, *Milliyetçilikler*, İstanbul, 1997, s. 142.
14 Nakleden: Montserrat Guibernau, *Milliyetçilikler*, s. 142

Andımız ve Kemalizmle Hesaplaşmak

1930'lu yılların faşizminin ruhu, hâlâ Anayasanın satırlarında bir hayalet gibi dolaşmaktadır ve hiç kimse bu hayaleti kovamamaktadır. Bu yılların faşizmini özleyen bazı zevat ise "efendim ne var bunda, neden rahatsız olunuyor ki?" diye apaçık ırkçı çağrıların yükseldiği bir metni savunmaya devam etmekteler.

Ümit AKTAŞ

Andımız adeta "amentü"nün yerine ikame edilmeye çalışılan, ama ilham kaynağı faşist eğitim modelleri olan CHP'nin 1930'lu yıllardaki kadrolarının oldukça simgesel bir eseridir. Sadece o değil, ezanın Türkçeleştirilmesi, ibadet dilinin Türkçeleştirilme çalışması, üniversite reformu, Türk tarih tezi, 19 Mayıs gösterileri, halkevlerinin kurulması, öztürkçecilik, laiklik ve CHP'nin altı umdesinin (altı ok) anayasal ilke haline getirilmesi, devlet yönetimi ile parti yönetiminin birleştirilmesi gibi birçok uygulamanın menşei de bu kadroların faşizm hevesidir. Zira faşizm, ırkçı ve antikomünist bir kalkınma ve modernleşme seçeneği olarak, uluslaşmakta olan birçok ülkenin aydınları gibi, Kemalistleri de heyecanlandırmaktaydı.

Ama kalkınmacılık için, özellikle Türkiye gibi bir ülkede, halkın hem sıkı çalışmaya hem de düşük ücrete (ulusal tasarrufa) razı edilmesi gerekmekteydi. Bunun içinse etrafında kenetlenilecek ve dini ikame edecek olan ulusal bir efsane ve kült gerekmekteydi. "Ulusal kurtuluş" efsanesi ve "kurtarıcı (halaskâr)" kültü gibi… İşte bu tip bir yaklaşımın sonucu olarak, adım adım "Kemalist" bir ideoloji inşa edilir. 1927'de kabul edilen CHF tüzüğüne göre "Cumhuriyet Halk Fırkasının daimi umumi reisi, fırkayı kuran Gazi Mustafa Kemal Hazretleri" olarak kabul edilir. Çünkü o vatanı "kurtaran" ve Türk ulusunu "yaratan"dır. "Partinin değişmez Genel Başkanı, onu kuran *Kamal* Atatürk'tür."[1] Nitekim bu zihniyet doğrultusunda Mustafa Kemal ölümü akabinde "ebedî şef" ilan edilirken, İsmet İnönü de "millî şef" ilan edilecektir.

İdeolojik Terbiye ve Eğitim

Recep Peker, Şükrü Saraçoğlu, M. Esat Bozkurt, Şükrü Kaya, Reşit Galip, Afet İnan gibi "jön Türk" ideali içerisinde olan ve İttihat Terakki saflarından gelerek Kemalizm'i inşa eden batılılaşmacı bir kuşak, 1930'lu yıllarda, İtalya ve Almanya'da inkişaf eden ve toplumlarını hızla kalkındıran faşizmin büyüsüne kapılır. Hatta Recep Peker, 1935 yılında Almanya ve İtalya'ya uzun bir tetkik seyahati yaparak, oradan elinde önerilerle ve programlarla döner. F. Rıfkı Atay ise, Hitler'i ziyarete giden ve içlerinde Atay'ın da bulunduğu bir Türk heyetinin önünde, Hitler'in, "kendisinin ve Mussolini'nin, Mustafa Kemal'in öğrencileri olduğunu söylediği"[2]ni nakleder. 2 Ocak 1931 tarihli *Cumhuriyet* gazetesinin bir haberi ise, faşizme

doğru bu gidişi doğrulamaktadır: "Türk ocakları kapatılıyor. Artık bu örgütlerin ulusal bir işlevi kalmadı. Ocakların örgütleriyle mali varlıkları CHF'ye devredilecek. Öte yandan, yeni ilkeler çerçevesinde faşist örgüt benzeri bir gençlik örgütü kurulması planlanıyor..."[3]

Faşist kadrolar açısından halk, tanrısal bir güce sahip addedilen "önder"in ellerindeki ham bir maddedir. Yardımcılarıyla birlikte ellerinde yoğuracakları bir hamlık… Bir tür toplum mühendisliğinin nesnesi… Esat Bozkurt'un *Devrim Tarihi*'ne göre "Kemalizm otoriter demokrasidir. Şef, otoritesini halktan alır, demokrasi de bundan başka bir şey değildir." Mustafa Kemal'in yazdığı *Medeni Bilgiler*'e göreyse, bunu en iyi gerçekleştiren cumhuriyettir. Bu "cumhuriyet" ise otoriter bir şefliktir. Biçimsel olarak halka dayansa da, özünde seçkinci bir başkalık içerisindedir.[4] Almanya ve İtalya seyahatleri akabinde faşizme dönük ciddi yapısal değişiklikler gerçekleştirilir ama yine de tam olarak bir geçiş sağlanmaz. Sınırlarda durulur. 1. Dünya Savaşının korkusu henüz atlatılabilmiş değildir. Ve hatta son döneminde Atatürk, bu yönlü hevesleri kıracak bir biçimde devletçi İnönü'yü Başbakanlıktan alarak, yerine "liberal" Celal Bayar'ı getirir. İnönü daha sonra başa gelse de, bu ders unutulmaz.

İzlenmekte olan siyasi yol, doğrudan popülizm ya da halk yardakçılığı da değildir. Zaten böyle bir şeye ihtiyaç da duyulmaz. Muhtaç olan halkın kendisidir: Kalkınmaya, modernleşmeye, batılılaşmaya, medeniyete vb. Ama güvenilmezdir halka. Kaypak, omurgasız, cahil, yoksul; daha da kötüsü İsmet İnönü'nün deyişiyle "kurtarıcıları"na bile düşman. "Kurtarıcılar" tetiktedir bu yüzden ve her türlü tedibe hazırdır. Belki de bu sebepten iki kere "serbest" seçimlerle sınanır halk. Amaç demokrasi değildir elbet. Halk test edilir sadece ve öngörü değişmez. Çare korkuda aranır. Hitler'in yönetimde en etkili yöntem olarak tanımladığı kitlesel korku ve yıldırı… İstiklal Mahkemeleri, Şark Islahat Planı, sürgünler, mübadele vb. Her türlü nüfus hareketleri kullanılır. Komplolar, katliamlar, sindirme ve elbette ideolojik terbiye ve eğitim.

Türkiye, doğrudan faşizme geçmediği halde, o yıllarda devlet zihniyetine çöreklenen faşist zihniyeti hiçbir zaman tam olarak tasfiye edemez. "Andımız" meselesi bunun en basit bir örneğidir. Zira "andımız", faşizmin oldukça revaçta olduğu ve Hitler'in tam olarak iktidarı ele geçirdiği bir yılda, 1933'te, dönemin Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip tarafından yazılır ve mekteplerde okutulmaya başlanır.

Faşizmler ve Sonrası

Tam olarak faşizm de değildir uygulanan. Niyetlenilir belki, özenilir. Ama araçlar yeterli değildir. Faşist devletlerin ciddi bir işçi sınıfı ve altyapısı vardır. Sanayileşme, teknoloji, ordu, üniversite ve bilimsel altyapı. Ama Türkiye her açıdan yoksuldur. Ne sanayisi ne de işçi sınıfı vardır. "Harf darbesi" ile mevcut bilimsel birikim de heba edilir. Uzun savaşlardan çıkan ordu, Yunanlıları bile Anadolu'dan güçbela çıkarabilmiştir. Avrupa'daki egemenler (burjuvazi) ise, komünist ihtilal ihtimaline karşı faşizmi (Milliyetçi sosyalizmi) yeğlerler. Kilise de buna razı olur. Ama Türkiye'de ne burjuvazi, ne sosyalist bir hareket, ne de Kilise vardır. Dinî diyebileceğimiz yegâne kuruluş olan Diyanet Teşkilatı ise "laik" devletin bir kurumudur.

Ancak tüm şaşaalı yükselişine karşı faşizm, 2. Dünya Savaşında yenilgiye uğrar. Hem de kapitalist ve komünist dünyaların işbirliği ile. Tabi sadece askeri güç olarak değil, zihniyet olarak da yenilgiye uğramış ve tasfiye edilmiştir. Türkiye bile alelacele -Marshall yardımları eşliğinde- o güne kadar tu kaka ilan edilen demokrasiye geçiş yapar. Öyle ki özellikle faşizmin egemen olduğu ülkelerde, faşizmi hatırlatacak her simgesel söz ve davranış bile nefretle karşılanmaktadır. Oysa Türkiye, doğrudan faşizme geçmediği halde, o yıllarda devlet zihniyetine çöreklenen faşist zihniyeti hiçbir zaman tam olarak tasfiye edemez. "Andımız" meselesi bunun en basit bir örneğidir. Zira "andımız", faşizmin oldukça revaçta olduğu ve Hitler'in tam olarak iktidarı ele geçirdiği bir yılda, 1933'te, dönemin Millî Eğitim Bakanı Reşit Galip tarafından yazılır ve mekteplerde okutulmaya başlanır.

1945 sonrasında, ister istemez faşizm hevesleri bir yana konularak bu kez de demokrasiye heveslenilir. Ama yine "mış gibi" yapılarak. Batı'nın desteğini, yardımını almak, en azından zararını görmemek için. Ama sonuçta kendi kendimizi kandırdığımız ortadadır. Ne batı inanır buna ne de biz. Sadece inanır gibi yapılır. Çünkü günümüzde de çeşitli vesilelerle itiraf edildiği gibi, her iki kesimin de bu yalana ihtiyacı vardır.

Reşit Galip'i Bakanlığa kadar çıkaran hadise ise, aynı zamanda onun ne kadar "devrimci" olduğuna misal olarak anlatılan, 1932 yılında, Dolmabahçe Sarayında, Atatürk'ün sofrasında, dönemin Millî Eğitim Bakanına karşı yeterince devrimci olmaması nedeniyle giriştiği sözlü saldırıdır. Atatürk'ün sofradan kalkması için yaptığı ikaza rağmen saldırılarını sürdürür ve burası kimsenin değil, "milletin sofrası" diyerek kalkmaz. Bunun üzerine Atatürk kalkar sofradan ama akabinde Reşit Galip Millî Eğitim Bakanı olur. Dikkat edelim: Oturulan yer Abdülmecid'in yaptırdığı Dolmabahçe Sarayı'dır. Oturulan sofra ise "milletin sofrası" değil, Atatürk'ün sofrasıdır. Oraya milletin ferdinden bir kişi bile yaklaşamazdı. Reşit Galip'i o sofraya oturtan ise millet değil, Gazi'nin tensibiydi.[5] O sofrada ise, anlatıda da örtük bir biçimde zikredildiği gibi Gazi isterse oturulur ve konuşulur, Gazi istemezse oturulmaz ve konuşulmazdı. Bu ise demokrat değil, diktatör bir liderin portresidir. Gerçek bir devrimci ise asla bir saray sofrasına, halkın yanına bile yaklaşamadığı bir mekândaki sofraya oturmaz, oturamazdı.

1945 sonrasında, ister istemez faşizm hevesleri bir yana konularak bu kez de demokrasiye heveslenilir. Ama yine "mış gibi" yapılarak. Batı'nın desteğini, yardımını almak, en azından zararını görmemek için. Ama sonuçta kendi kendimizi kandırdığımız ortadadır. Ne batı inanır buna ne de biz. Sadece inanır gibi yapılır. Çünkü günümüzde de çeşitli vesilelerle itiraf edildiği gibi, her iki kesimin de bu yalana ihtiyacı vardır. Öyle ki sözüm ona demokrasiye geçildiği halde, faşizme hevesli yıllarda Reşit Galip'in yazdığı "Ant", metni 1972 ve 1997 yıllarında daha da güçlendirilerek 2013 yılına kadar ilk mekteplerde okutulmaya devam edilir.

"Andımız" adlı bu ulusal bağlılık metninin mekteplerde okunmasından vaz geçildiğinde ise, bu çocukça metnin okunmasını durduran AK Parti'nin atadığı MEB bürokrasisi bile, Anayasa'yı dayanak göstererek bu karara itiraz etmişti. Şaşırmamalı, doğruydu bu karar: Zira bürokratlar hakikate ve adalete göre değil, tıpkı Danıştay'ın iptal kararındaki gerekçenin biçimselliği gibi, yasaların biçimine göre karar verir. Esasında bu karar Anayasaya da uygundur. Çünkü 1930'lu yılların faşizminin ruhu, hâlâ Anayasanın satırlarında bir hayalet gibi dolaşmaktadır ve hiç kimse bu hayaleti kovamamaktadır. Bu yılların faşizmini özleyen bazı zevat ise "efendim ne var bunda, neden rahatsız olunuyor ki?" diye apaçık ırkçı çağrıların yükseldiği bir metni savunmaya devam etmekteler. Irkçı bir çağrı ise aynı zamanda ırk ayrımcılığının da savunulmasıdır. Neymiş? Bu ülkede yaşayan herkes Türk kabul edilmekteymiş. Oysa Müslüman bir ülkede insanları ırklarıyla öne çıkarmak doğru olmadığı gibi, demokratik bir ülkede de herkes sizin kültürel veya şövenist kabullerinizi benimsemek mecburiyetinde değildir. Siz "andımız"ı çok seviyorsanız, gider halkevlerinizde okursunuz. Ama kendisini Türk olarak kabul etmeyen, hissetmeyen ve Türk olmayan birilerine de, milletin bütününe hizmet veren mekteplerde bunu okuma mecburiyetini dayatamazsınız. Andımızın okutulmasına örnek olarak gösterilen ABD'deki yemin metninde ise bir ırka değil, adalet, özgürlük, millet, bayrak gibi değerlere atıfta bulunulmaktadır. Hoş bu niçin bir örnektir; bu tür bir yemine ne gerek vardır; bu ise başka bir tartışma konusu.

Dipnotlar

1 Ahmet İnsel, (Ed.) ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm,*** Cilt 2, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 121.
2 ***A.g.e.,*** s. 155.
3 Ümit Aktaş, ***Osmanlı Çağı ve Sonrası,*** Anka Yayınları, İstanbul, 2006, s. 357 (S. Yerasimos'tan)
4 http://ataturkilkeleri.deu.edu.tr/pdf/cilt2sayi4.5/c2_s4-5_sina_aksin.pdf s. 237
5 Bir hekim olan Reşit Galip, o sırada milletvekilidir. Daha sonra ise atama ile tarih profesörü olacaktır. Öyle ki bu karar üzerine tarihçi Profesör Fuat Köprülü, üniversitedeki görevinden ayrılacak ve ancak Reşit Galip'in Bakanlıktan ayrılması üzerine geriye dönecektir. (Nakleden Yıldıray Oğur, ***Karar***, 21. 10 2018 tarihli yazısı.)

19/1919: Hurafe ve Mitoloji

Günümüzde ise ulusalcı ittifaka dahliyle AK Parti tarafından biraz sağa çekilen Atatürk imajı, biraz daha genişletilmiş bir toplumsal uzlaşıyla, topluma yeni bir gelecek mitosu olarak takdim edilmektedir. Oysa AK Parti de, tıpkı bir dönemin Mustafa Kemal'in de yap-a-madığı gibi, toplumu gerçekten uygar (insani, adaletli, nesnel ölçütlerin geçerli olduğu, özerk toplumsal kümelerin uzlaştığı) bir toplumsal zeminde buluşturabilir ve barıştırabilirdi.

Ümit AKTAŞ

AK Parti'yi iktidara getiren süreç, temel bileşenlerini Kemalizm'in sürdürdüğü pozitivist modernleşme tarafından bastırılmaya çalışılan tepkin güçlerin oluşturduğu, zaman içerisinde giderek etkinleşen mücadeleleridir. İslâmcılık da bu bileşenler içerisinde yer alan, mümkün olduğunca Kemalist ideolojiyle hesaplaşmaya çalışan ama bu konudaki çabalarını kendi iç kısıtlılıkları nedeniyle tamamına erdiremeyen bir cereyandır.

Başkan Erdoğan

Ağırlıklı kitlesini muhafazakârların oluşturduğu bu cephe açısından temel kaygı, yitirilmiş iktidarın ele geçirilmesidir. Nitekim bir kez bu arzu gerçekleştirilince, ideolojik mücadele yerini ganimetlerin üleşilmesi kavgasına bırakacaktır. İslâmcılığın bir kesimi de bu kavgaya bağımlanırken, böylesi bir fırsatçılığa tepki duyan entelektüel muarızların hayal kırıklıkları da onları küskünleştirecek veya başka arayışlara savuracaktır.

Mitolojik Kahraman

Bu aydınlardan kimisi, selameti Kemalist bir yordamla olmasa da, aydınlanmanın mitlerinde de arayabilecektir. Kuşkusuz ki oldukça farklı aydınlanma yolları vardır. Hatta bu güzergâhlardan bazısı, Kur'ân etrafında mucize arayışlarını bilimsellikle temellendireyim derken, hurafelere dayanan sığlıklara da düşmedi değil. Sözgelimi "19 mucize"si ki oldukça aklı başında aydınlar bile bir tür kabalacılık olan bu akımın rüzgârına kapılmışlardı. Hatta bu akımın rüzgârı aydınlanmacı Kemalistleri bile etkileyerek, bu "mucizevi" rakam, Mustafa Kemal etrafında bir mitoloji kurgulamak isteyenler için de bir ilham kaynağına dönüşmüştü. Mademki 19 sayısının mucizevi bir niteliği vardı, o hâlde bu sayının çağdaş zuhuru, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a ayak basarak milletin kurtuluşunu sağlayan Mustafa Kemal'i (de) işaretlemektedir. Dolayısıyla kimileri için pozitivist bir aydınlanmacı olan Mustafa Kemal, kimileri içinse mitolojik bir kahraman hâline gelir.

Mustafa Kemal'in kişiliği bir yana, ona dayandırılarak oluşturulan ideolojik bir söylem, oldukça karmaşık bir figürün akıl erdirilemezliğinde, Türk toplumu açısından aşılamaz niteliğini hâlâ sürdürmektedir. Bunun, gerçekten de Mustafa Kemal'in dehasına mı dayandığı, yoksa Mustafa Kemal'in karşısında ısrarla üretilmeye çalışılan Abdülhamit gibi mitolojik kültleri aşma becerisini gösteremeyen Türk toplumunun beceriksizliğine mi verilmesi gerektiği, oldukça muğlak bir konu. Meselenin açık olan yönü ise, Türk toplumunun (belki de benzer nitelikteki tüm toplumların) mitolojik kişiliklere tutunamaksızın bir gelecek inşa etme konusundaki yetersizlikleri. Hatta aynı izlekte hareket eden Arapların Nasırcılığı veya

Kürtlerin Apoculuğu da, benzer bir "modernleşme" yordamı değil midir?

Kuşkusuz ki toplumlarında bir biçimde öne çıkan liderlerin o topluma, bu öne çıkmayı haklı kılacak katkıları vardır. Ama belli karakteristiklerdeki toplumlarda bu katkı, gerek liderin, gerekse bu lideri kültleştiren toplumların ortak zaaflarıyla, bir süre sonra o toplumu baskılayan mekanizmalara dönüşmektedir. Sözgelimi Mustafa Kemal'in liderliğe geliş şartları, ona, Türkiye toplumunu olumlu bir biçimde dönüştürebileceği tarihsel koşulları altın bir tepsi içerisinde sunmuştu. Kimi olumlu adımların atılmadığını söylemek de mümkün değil. Sözgelimi cumhuriyetçi bir sisteme geçilmesi gibi. Ama İslâm dünyasının da genel sorunlarını teşkil eden iktidarını paylaşamama, muhalefetin etkin bir biçimde sisteme katıldığı bir demokratik kültürü (bunu şura ilkesi olarak da tanımlayabiliriz), siyasal ve kültürel bir çoğulculuğu oluşturamama, Hz. Osman'dan beri dilimize ve siyasetimize pelesenk olmuş "Allah'ın giydirdiğini ben çıkaramam" maskesi altında iktidarını bırakamama, Muaviye'den beri geleneğimiz hâline gelen iktidarla toplum arasında açılan tanrısal/kutsal mesafenin eziciliğini olumlu bir siyasal ilişkiye dönüştürememe gibi temel engellerimiz, bu süreç içerisinde de aşılamadı. Dolayısıyla da cumhuriyetçi değişimin biçimselliği veya biçimselleştirilmesiyle ve bazı olumlu yönleri olan batılılaşmanın bile taklitçiliğe dayanan bir sığlıkta yozlaştırılmasıyla, genel olarak toplumun temel niteliğinde önemli bir değişim sağlanamadı.

Lider Kültüne Dayalı İdeoloji

Bunun en basit misali ise, hiçbir aklı başında ülkede sürdürülmeyen, lider kültüne dayalı bir ideolojinin topluma adeta bir din olarak dayatılmasındaki garabettir. Bu garabeti daha da ilginç kılan yönü ise, bu tapınımın, aydınlanmacı bir eda ile sürdürülme ikiyüzlülüğüdür. Hatta daha düne kadar insanlar bu ülkede Atatürk'ü sevme sınavlarından geçirilmekteydi. Militan bir cepheleşme mantığı içerisinde kavranılan Kemalizm, "Mustafa Kemal'in askerleri olmak"tan öteye bir anlam hâline getirilememiştir. Kaldı ki aynı zihniyet, farklı cepheler tarafından da, kendi anlayışları içerisinde sürdürülmeye çalışılmakta; toplumsal mücadeleler askeri mücadeleler olmaktan öteye taşınamamaktadır.

Günümüzde ise ulusalcı ittifaka dahliyle AK Parti tarafından biraz sağa çekilen Atatürk imajı, biraz daha genişletilmiş bir toplumsal uzlaşıyla, topluma yeni bir gelecek mitosu olarak takdim edilmektedir. Oysa AK Parti de, tıpkı bir dönemin Mustafa Kemal'in de yap-a-madığı gibi, toplumu gerçekten uygar (insani, adaletli, nesnel ölçütlerin geçerli olduğu, özerk toplumsal kümelerin uzlaştığı) bir toplumsal zeminde buluşturabilir ve barıştırabilirdi. Nasıl ki bu yol Mustafa Kemal'in liderliğindeki Birinci Meclis döneminde denendiyse, Tayyip Erdoğan liderliğindeki AK Parti tarafından da ilk iki dönemde denenmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla bu dönemler, Türkiye Cumhuriyeti tarihinin oldukça istisnai ve aslında herkesin buna dair imkânın farkında olduğunu gösteren dönemler olarak da kayda geçmiştir.

Tüm bunlardan ve yaşanılan onca trajik olaylardan sonra, yüzyılın akabinde aynı noktada olmak, aynı ikilemi ve heba edilen aynı fırsatların burukluğunu hem de bir bayram coşkusuyla yaşamak, oldukça trajik! İşin daha da üzücü olan tarafı ise, bunca deneyimden ve yol alıştan sonra hâlâ birilerinin bu otokrat ideolojiyi bir aydınlanma çığırı ve çağrısı olarak benimseyebilmesi ve sadece benimsemekle yetinmeyip, yasal veya zora dayanan baskılar yoluyla topluma da dayatma konusundaki istekliliklerdir. Aydınlanmanın Kant tarafından tanımlanan en basit ve açık yönü, insanın kendi aklının yetkinliğiyle kararlarını verebilmesi konusundaki özerkliğidir. Aynı yetkinlik ve özerklik hâli, Ebu Hanife tarafından da, farklı kavramlarla da olsa tanımlanmıştır. Ama gelin görün ki toplum, Hanefî olduğunu iddia etse de rüştten, Aydınlanmacı olduğunu iddia etse de düşünümsel özerklikten hâlâ uzaktır. Zira her iki kavramın iddiaları sürdürülse de, koşullarını oluşturma cehdinden ve emeğinden ısrarla kaçınılmıştır ve kaçınılmaktadır. Bu kaçınmanın en önemli etkeni ise birer kurtarıcı mitos olarak algılanan veya tanımlanan iktidarların/liderlerin toplumda işgal ettiği kutsal despotluğun konforundan asla vaz geçemeyişidir. Kaldı ki toplum da, kendisini kölece bir seviyede tutan bu siyasal koşulların işleyişine, oldukça farklı saiklerle de olsa rıza göstermektedir. Dolayısıyla bu temel koşullarda bir değişiklik olmadığı sürece, yüz yıl veya bin yıl sonra da aynı mevzuları tartışmanın güdüklüğü veya tatsızlığı içerisinde olmamız kaçınılmaz gözükmektedir.

Şeyh Said Mukavemeti ve Kemalist Propaganda

TALAT ÖZKAN

Millî Mücadele sonrasında Türkiye'nin siyasi hayatında radikal dönüşümlere yol açan Tek Parti döneminde birtakım siyasi dalgalanmaların görüldüğü 1925'teki Şeyh Said mukavemeti üzerine farklı hatta birbirine zıt değerlendirmeler var. Anayasanın kimi maddeleri başta olmak üzere günümüzde tartışılan pek çok kavramın bu kıyamın akabinde ortaya çıktığını söylemek Şeyh Said hadisesinin bir "dönüm noktası"[1] teşkil ettiğini anlamaya yetecektir. Mukavemetin yaşandığı demlerde ve müteakip günlerde, Kemalist rejimin mütedeyyinleri memleketin birçok köşesinde sert bir şekilde sindirmeye çalıştığı malum. Dönem incelemeleri göstermektedir ki Batıcı Kemalist rejim Türkiye'nin her tarafında İslâm'a ve mütedeyyinlere düşmanlık siyaseti güttü. İlgili popüler ve akademik yayınların ekseriyetiyle tarihî vesikaların ortaya koyduğu üzere Cumhuriyet rejiminin hayata geçirdiği İslâm dışı birtakım radikal uygulamalar Şeyh Said mukavemetinin temel sebebiydi.[2]

ANA HATLARIYLA ŞEYH SAİD MUKAVEMETİ

Necip Fazıl'ın *Son Devrin Din Mazlumları* kitabındaki ifadesiyle "kendisine düşen zulüm payının kefaretini" ödeyen Şeyh Said mukavemetine gelince... Birçok kaynağın değişik kelime ve tabirlerle anlattığı gelişmeler özetle şöyle sıralanabilir: Çok daha sonrası için ve daha geniş ölçüde planlanan mukavemet 13 Şubat 1925'te Bingöl'e bağlı bir ilçe olan Genç'in Piran köyündeki bir düğün esnasında jandarmalarla yaşanan nahoş olaylar akabinde birdenbire başladı. Ayaklanma Şeyh Said'in halkı İslâm için kıyama çağıran bir fetvasıyla geniş bir sahaya yayıldı. Bazı aşiretlerin de desteğini alan mukavemet kısa sürede Genç, Maden, Siverek, Ergani, Diyarbakır, Varto ve Muş'a kadar ulaştı. Bu gelişmeler üzerine hükûmet 21 Şubat'ta Doğu'da sıkıyönetim ilan etti. Ancak, ayaklanmayı bastırmakla görevli askerî birlikler 23 Şubat'ta ayaklanmacılar karşısında geriledi. Ertesi günden itibaren gazeteler mukavemeti isyan olarak nitelemeye başladılar. Ordunun Diyarbakır'a geri çekilmesinden bir gün sonra da Elazığ ayaklananların eline geçti.

Şubat 1925'in sonuna gelindiğinde Şeyh Said ve beraberindekiler Doğu'da geniş bir sahada üstünlük sağlayacak duruma gelmişlerdi. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Başbakan Fethi (Okyar) Bey'in istifasını alarak yerine İsmet (İnönü) Paşa'yı getirdi. CHP'deki "radikallerin" temsilcisi İnönü'nün başbakanlığının 3 Mart'ta başlayıp 1937'nin sonlarına kadar kesintisiz sürdüğünü hatırlamak bile hadisenin büyüklüğünü kavratır. Yeni başbakanın ilk icraatlarından biri Takrir-i Sükûn Kanunu'nu çıkarmaktı. Muhalif ve çok muhafazakâr bir kitleye dayanan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (TCF) oylamada ret oyu verse de Meclis'te kabul edilen kanunun ilk maddesinde "irtica" kavramının geçmesi âdeta vuku

1 Cemil Koçak, *Geçmişiniz İtina ile Temizlenir*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 32.

2 Bu konuda daha detaylı bilgiler için bk. Necip Fazıl Kısakürek, *Son Devrin Din Mazlumları*, Toker Yayınları, İstanbul 1969. Bahadır Kurbanoğlu, *Şeyh Said Kıyamı Bir Devrin Siyasi Anatomisi*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2012. Fahreddin Gün, *İstiklal Mahkemeleri ve Şeyh Said Kıyamı*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2018. Fahrettin Gün, *Şeyh Said Olayı; İsyan mı, Kıyam mı?,* Beyan Yayınları, İstanbul, 2025.

Çok partili siyasi hayattan umduğunu bulamayan Metin Toker, farklı partilere karşı CHP'nin siyasal ve ideolojik duruşunu çizen, yeniden yapılanmasını sağlayan yazarlardandı. Onun *Şeyh Sait ve İsyanı* pek çok yönden incelenebilir.

bulacakların habercisiydi. Kemalist Metin Toker'in ifadesiyle "Atatürk devriminin bu kanunun sağladığı 'sükûn' içinde gerçekleştirildiği bilinmektedir."[3] Meclis'te aynı gün biri Ankara'da, diğeri de mukavemet bölgesinde iki İstiklal Mahkemesi tesisi kararı alındı; Şark İstiklal Mahkemesi'ne idam cezalarını uygulama yetkisi de verildi. Çıkarılan kanunda geçen "neşriyat" ibaresinden hareketle atılan ilk önemli adımlardan biri İstanbul'da şiddetli tenkitlerin adresi konumundaki yayın organlarının kapatılmasıydı. *Tevhid-i Efkâr, İstiklal, Son Telgraf, Aydınlık, Sebilürreşad, Orak Çekiç, Tanin, Vatan* gibi çoğunluğunu gazetelerin oluşturduğu yayınlar yayın yapamaz duruma getirildi. Bunları Bursa, İzmir, Mersin, Adana, Trabzon gibi şehirlerde neşredilen mahalli muhalif gazetelerin susturulması izledi.

Ankara'da ve diğer şehirlerde bunlar yaşanırken Şeyh Said ve beraberindekiler 7 Mart 1925'te Diyarbakır'ı kuşattılar. Ama hükûmet birlikleri sağlam tedbirler aldığından geri çekilmek zorunda kaldılar. Bölgede geniş çaplı bir yığınak yapan ordunun 26 Mart'ta hücum etmesi üstünlüğün hükûmet yetkililerine geçmesini sağladı. Elden bir şey gelmeyeceğini anlayan Şeyh Said, 15 Nisan'da Varto yakınlarında, Şeyh Şerif de Palu'da teslim oldu. Ayaklanmacılar bir müddet daha direndilerse de liderlerini kaybettikleri için Mayıs ayı ortalarında tümüyle teslim olmak zorunda kaldılar. Şeyh Said ile beraberindekiler Şark İstiklal Mahkemesi'ndeki yargılama neticesinde 28 Haziran'da idam cezasına çarptırıldı.[4] Karar, asılacaklara hücrelerinde bir hekim eşliğinde açıklandı. Şeyh Said kararı duyduğunda, namaz için izin ister. Gerekli izni alıp namazını eda edince kendisine "Ne hissediyorsunuz?" diye soran *Akşam* gazetesinin muhabirine "Asıldığıma acıma. Zira asılmam Allah ve din içindir." der. Bu ve benzeri ifadeler Şeyh Said'in dış ve yabancı desteklerle alakalı olmaksızın sırf kendi başına ve sadece inancı uğrunda hareket ettiğini gösterir.[5]

Rejimin gemi azıya aldığını gösteren ise Şark İstiklal Mahkemesi'nin ayaklanmayı dolaylı olarak kışkırttığı gerekçesiyle TCF'nin kâtib-i mesulü emekli Yarbay Fethi Bey hakkında dava açmasıydı. Yargılama neticesinde Fethi Bey beş yıl hapis cezasına çarptırıldı. 25 Mayıs'ta ise TCF'nin mahkemenin görev bölgesindeki tüm şubeleri kapatıldı. Bu kararın alınmasında parti programındaki, dinî düşünce ve inançlara saygılı olma ilkesi etkiliydi. Ankara İstiklal Mahkemesi ise bazı davalardan hareketle bu parti ile Şeyh Said mukavemeti arasında ilişki kurdu. Nihayet hükûmet, 3 Haziran 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu'na dayanarak TCF'nin tamamen kapatılması kararını verdi. 7 Haziran'da Şark İstiklal Mahkemesi aldığı bir ara kararla, tutum ve tavırlarıyla ayaklanmayı dolaylı olarak kışkırttıklarını gerekçe göstererek bazı gazetecileri tutukladı. Netice itibarıyla Tek Parti rejimi hem muhalif partiyi kapattı hem muhalif basını susturdu hem de Batıcılık doğrultusundaki radikal uygulamalara hız verdi.

Bugünden geriye dönüp bakıldığında, Şeyh Said'i iyi bilmemek, gereği gibi değerlendirmemek, Cumhuriyet devri siyasi tarihinin kırılmalarını ve sürekliliklerini kavramaktan yoksunluk manasına gelir. Özellikle Kemalist, sol ve Kürt ulusalcı tarihçiliğin sorunları bu sayede daha iyi anlaşılabilir. İşte bu sebeple başta *Cumhuriyet* gazetesindeki haber ve karikatürlerin Kemalist anlayışın yaygınlaştırılması sürecinde üstlendiği rolün ayrıca ele alınıp incelenmesi yararlı olacaktır. Şeyh Said'in idamının 100'üncü yıl dönümünde bu gazeteyle aynı tezviratı yapan mecraların hâlini

3 Metin Toker, "Sakın, Ha!", *Milliyet,* 4 Eylül 2000.

4 Ahmet Demirel, *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946),* İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 75-77.

5 Necip Fazıl, *age.*, s. 53-56.

karşılaştırmak birtakım anlamlı sonuçlara ulaşmayı sağlayacaktır. Fakat bu yazıda, bir başka ilginç portrenin yazdıklarına dikkat çekilmesi amaçlanıyor.

KEMALİSTLERİN KIDEMLİ SİLAHŞORU

Metin Toker'in 27 Mayıs 1960 Darbesi'ni müteakip belli bir dönem muktedir konuma yükselen *Akis* dergisindeki bir dizi yazısı ve akabinde yayımladığı kitap hakikaten önemli. Çok fazla ayrıntıya girmeden esas olarak her zaman Kemalistlerin ve darbecilerin gür sesi konumundaki Toker'in *Şeyh Sait ve İsyanı*[6] isimli ince çalışmasını esas alarak farklı dönemlerde kaleme aldıklarında karşımıza çıkan o Kemalist kışkırtıcı hâletiruhiyenin birkaç yönünü kurcalamak sürekliliklerin anlaşılmasına katkı sunacaktır. Mevzubahis kitap, "'68 Türkiye'sine girilirken"[7] Toker'in ve mevkutesi *Akis*'in Adalet Partisi'ne karşı tekrar canhıraş biçimde CHP'nin ve muhalefetin sözcüsü hüviyetiyle kendini göstermeye çalıştığı dönemde neşredilmiş. Şeyh Said, "Kürtçü" ve "mürteci" kategorisine yerleştirilmiş. Muhtemelen Necip Fazıl'ın Şeyh Said özelinde yazdıklarının ekseriyeti 1960'ların ikinci yarısındaki böylesi çekişmelerle bağlantılıdır. Ama evvela bugün bırakın toplumu, muharrirlerin büyük bir kısmının bile unuttuğu Toker'in kimliğine bakmak gerekir.

Metin Toker

Metin Toker, 1924 yılında İstanbul'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitiren Toker, İstanbul Üniversitesi Fransız Filolojisi Bölümü'nden mezun oldu, ardından Fransa'ya giderek siyaset bilimi tahsili gördü. Yurt dışındayken *Cumhuriyet, Zafer* ve *Yeni İstanbul* gazetelerinin Batı Avrupa muhabirliğini de yaptı. Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kızı Özden İnönü ile evlendikten sonra Toker'in adı, basının yanı sıra siyasi arenada da sık sık duyulmaya başladı. Toker, 1954 yılında *Akis* dergisini kurdu ve 1967 yılına kadar bu dergiyi yönetti. *Akis*'i kapatınca *Hürriyet* ve *Milliyet* gazetelerinde köşe yazarlığı yapan Toker, 1977-80 yılları arasında cumhurbaşkanlığı kontenjanından Cumhuriyet Senatosu'na girdi.

Metin Toker, 1980'li yılların başında siyaset yapmayı bırakıp esas mesleğine, muharrirliğe döndü ve eskisi gibi yine siyaset üzerine yazılar yazmaya başladı.[8] 2002'de hayatını kaybeden Toker, yaşadıkları ve yazdıklarıyla bir dönem Türk siyasi tarihine ilk elden şahitlik etti. Toker, her ne kadar bugün artık pek hatırlanmıyorsa da 1950'li yılların en etkili siyasi gazetecilerinden biriydi, onu tanıyıp bilmeyen yoktu.[9] Bu tespiti fazlasıyla mübalağalı bulacak olanlar için belki cümleyi şöyle açmak lazım: İkinci Adam İsmet İnönü'nün damadı olan Toker, gazeteciliğe başladığı yıllardan itibaren siyasi merkeze yakın olduğundan gerek yazıları gerek çıkardığı dergi gerekse yayımladığı kitaplarla 'eski Türkiye'nin siyasi açıdan en önemli ve etkili figürlerindendi; belki de en önde geleniydi. Düşünsenize 1954 yılından itibaren Demokrat Parti iktidarını tepelemek için çıkardığı "tek başına ana muhalefet grubunu temsil eden" *Akis* dergisinin

6 Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, Akis Yayınları, İstanbul, 1968.

7 Cemil Koçak, *Akis Dergisi Ümit ve Hayal Kırıklığı (1954-1957)*, cilt: 1, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul, 2022, s. 9.

8 "Türk Basını Büyük Bir Ustayı Yitirdi", *Hürriyet*, 19 Temmuz 2002.

9 Ali Sirmen, "M. Toker de Yok Artık", *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 2002.

tüm sayıları İnönü Vakfı'nın sitesinden erişilebiliyor. Bu durum, Toker'in İsmet Paşa'nın damadı olmanın ötesine geçen bir siyasi kişiliğe sahip olduğunun işareti. Bu bakımdan, Kemalist siyasi merkezle birbiriyle ayrılmaz şekilde bağlı bulunan Toker'in, basın ve siyasi tarihimiz açısından üzerinde önemle durulması lazımdır.

Gelgelelim Cemil Koçak'ın birkaç cilde yayılan o mühim ve hacimli çalışması haricinde ne Toker ne de "bir siyasi dergi olmanın da ötesinde bir siyasi mücadele dergisi"[10] hüviyetindeki *Akis* hakkında hemen herkesin erişebileceği eleştirel yayınlar yoktur. Türk basın tarihiyle akademik ya da popüler düzeyde alakadar olanların da Toker'e yönelme niyetlerinden bahsedilemez maalesef. Hatıraları hakkında da kayda değer bir tahlil yazılmış değildir. Bu yüzden şu cümleleri kuran Koçak yerden göğe kadar haklıdır: "Şimdiye kadar *Akis* dergisi ve onun yaratıcısı Metin Toker hakkında yapılmış araştırma sayısı da bir elin parmaklarını geçmemektedir! Bu ilgisizliğin nedenini anlamak pek zordur.

Akis, yayın hayatında Demokrat Parti (DP) iktidarına karşı muhalefetin simgesi olmuş bir dergiydi. *Akis* olsun Metin Toker olsun, 1954-1967 döneminin siyasi tartışmalarında (belki de 'kavgaları'nda demeliydim) en öndeydiler. *Akis*, sadece haftalık bir siyasi dergi değildi, o DP iktidarına karşı neredeyse bütün muhalefetin sözcüsüydü de. Özellikle de CHP'nin... Bu çerçevede *Akis*, Metin Toker, İsmet İnönü ve CHP, dönemin ayrıl(a)maz 'dörtlü'sü olarak kayda geçmiştir."[11]

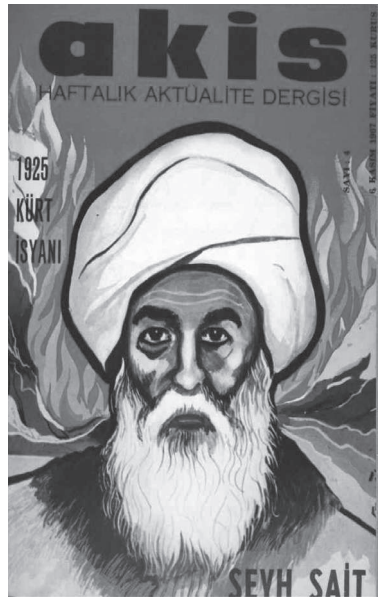

Çok partili siyasi hayattan umduğunu bulamayan Metin Toker, farklı partilere karşı CHP'nin siyasal ve ideolojik duruşunu çizen, yeniden yapılanmasını sağlayan yazarlardandı. Onun *Şeyh Sait ve İsyanı* pek çok yönden incelenebilir. *Akis* dergisindeki metinle bu kitap karşılıklı okunarak farklılıkları tespit edilebilir mesela. İnkılap hevesinin çok partili siyasi hayatı boğmakla sınırlı kalmadığının itirafı niteliğindeki eser, yakın dönem siyasi hayatımızda büyük bir misyon üstlenmiştir. Bu bakımdan Toker'in yazdıkları, dönemlere damga vurmuş yaklaşımların bilançosu olarak görülmelidir. "Düşündürücü, ibret verici ve bir o kadar da kolay okunan" eserin yarattığı siyasi etkinin ne/ler olduğunu dönemler içinde gözler önüne sermeye imkân yok. Fakat bundan daha önemlisi vardır: Toker, kendi nesline ve kendinden sonrakilere siyasi bir angajman bırakmıştır. Onun çizdiği Kemalist siyasi ve ideolojik istikamet, ardılları tarafından da izlenmiştir. Metnin *Akis* dergisindeki yayınını da göz özünde bulundurursak şunu söyleyebiliriz: Toker, Şeyh Said özelinde Kemalist elitlerin CHP'de mücessem hâle gelen yaklaşımlarının ana çizgilerini ve çeşitli boyutlarını, tarzını, şeklini, görselliğini; kısacası siyasi/ideolojik duruşunu aktarmakla kalmamış, aynı zamanda bunun güncellenerek sürdürülmesine de önemli katkılar sunmuştur. *Akis*, Şeyh Said'in mukavemetini başlığından itibaren "Kürt isyanı" olarak sunmuştur. Dergi imzalı kısa metin ise Şeyh Said hakkında Kemalistlerin yazıp çizdiklerinin özeti gibidir.[12] Kitabın takdimindeki şu satırlar manidardır: "Dikkati çeken bir nokta, çok partili hayata geçtiğimiz 1946 senesinden uzun yıllar sonra Şeyh Sait'in elinde bayrak olmuş koyu taassup ve irticanın sesini hem de fütursuzlukla Türkiye'de yükseltebilme imkânına sahip görünmesidir.

Bundan dolayıdır ki, Cumhuriyet'in bu önemli işaret taşının, Şeyh Sait ve İsyanı'nın bütün yönleriyle bilinmesinin, belki bugün her zamankinden de fazla bir gereklilik, hatta zorunluluk olduğuna inanıyorum."[13]

10 Ali Sirmen, *agm.*

11 Cemil Koçak, *age.,* s. 7-8.

12 "1925 Kürt İsyanı ve Şeyh Sait", *Akis*, 6 Kasım 1967, sayı: 6, s. 26.

13 Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, s. 11.

SÜREKLİLİK KAZANAN LAKIRDILAR

Şeyh Said merkezli Kemalist çalışmaların diğerlerinden en önemli farkı, bunların ortaya koyduğu son derece ön yargılı ve sathi yaklaşımların gerek eğitim süreçleri gerekse ana akım basın tarafından toplumsallaştırılmasıdır. Laik eksende bir ideolojik miğfere sahip olan Kemalistler hem Cumhuriyet'in ilk yıllarında hem de Demokrat Parti'nin iktidara gelmesinin ardından ahalinin kararlarından çekinmiş, onların seçtiği partilerin meşruluğunu sorgulamaya yeltenmişlerdir. Ne yazık ki ana aksını darbelerin oluşturduğu bu süreçte çoğu zaman CHP'yi, bürokrasiyi, cuntacıları, sermayedarları ve üniversiteleri yanlarında buldular.

İnsanların ve toplumların hayatında beklenebilecek normal gelişmeleri bile abartan Kemalistler açısından Şeyh Said mukavemeti üzerinden dile getirilenler yeni bir toplum ve tarih tasavvuru sunmaktadır. Kudret sahibini seçimlerin tayin etmesinden korkan Tek Parti rejiminin İstiklal Mahkemelerini yeniden tesis ederek Şeyh Said üzerinden 'isyanda müessir olan' tüm muhalefeti susturduğu 1925'ten 27 Mayıs 1960 Darbesi sonrasına, Refah Partisi'nin siyasi hayatın merkezine yerleştiği 1994'ten 2025'e Kemalist yayınların siyasal ve ideolojik istikametinin aynı olduğu göze çarpmaktadır.

Matbu veya dijital yayın organlarında çıkan haber ve karikatürlerle, bir kısmı Metin Toker'in yazdıkları gibi kitap hacmine ulaşan yazılar Kemalist yanılsama üretiminin Şeyh Said'e dair perspektifini sarih biçimde ortaya koyar niteliktedir. Kemalistler nazarındaki 'deniz feneri' konumunu koruyan *Cumhuriyet* gazetesinin 1925'ten itibaren oluşturduğu ön yargılı rivayetlerin ana söylemi elan geçerlidir. Nitekim gazete Halkların Eşitlik ve Demokrasi Partisi'nin (DEM Parti), idam edilişinin 100'üncü yılında Şeyh Said için "iade-i itibar" çağrısında bulunmasını haberleştirirken "Cumhuriyet'e karşı şeriat isteğiyle isyan" ve "hilafet yanlısı gerici"[14] ifadelerini kullanma alışkanlığını değiştirmedi. Çünkü onlar açısından Şeyh Said, kendileri neyi temsil ediyorsa, onun zıddını temsil ediyordu.

Metin Toker, yeni bilgilere başka bir deyişle genişleyen olgusal malzemeye erişme imkânına rağmen sorgulayıcı bir bakış açısından yoksun bulunduğu için Kemalist tarihçilik usulünde herhangi bir değişikliğe gitmeksizin peşin yargılarını çalakalem birbiri ardına sıralamıştır.

Tarih kisveli Kemalist propaganda değirmenine su taşıyanlar genellikle kolayca ulaşılması mümkün olmayan birinci el kaynaklara dahi inmeden, o konuda daha önce ve yine umumiyetle ikinci el kaynaklara başvurularak yapılmış 'araştırma' ve 'inceleme' adı altında hazırlanan yayınlara yaslanarak ve onları doğru kabul ederek İslâm düşmanlıklarını güçlendirmeye çalışmışlardır. Bunların en önemlilerinden olan Metin Toker, kitabının 1994'teki ikinci baskısı için kaleme aldığı önsöz de dâhil olmak üzere Kemalist bakış açısını olgusal malzemeyi çarpıtmak pahasına sürekli kılmakla kalmamıştır. Daha da önemlisi, Türkiye'deki çok partili siyasi hayatla beraber ahalinin dinle ilgili taleplerinden bir kısmının gerçekleşmesinden duyduğu rahatsızlığı tekrarlamıştır. Aslında hayata hep devlet merkezli baktıklarından onlar dinî hak ve hürriyetlerin bir gün din devleti talebine dönüşeceğinden endişelenmektedirler. Nitekim Toker, Şeyh Said'in Şark İstiklal Mahkemesi'ndeki beyanatını eleştirirken şunları yazacaktır: "Ne hata etmiştir ne kusur. Onun istediği dinî haklar değildir. Din devletidir."[15]

İslâm düşmanlığı ile malul köksüz Batıcı rejimin kara propagandasını yapan Metin Toker, Şeyh Said mukavemetinden Menemen'deki olaylara kadar pek çok gelişmeyi Kemalist teyakkuzu diri tutmak için mütemadiyen

14 "DEM Parti'den Gerici İsyancı Şeyh Sait için 'İade-i İtibar' Çağrısı", *Cumhuriyet*, 29 Haziran 2025.

15 Metin Toker, "27 Mayıs'ta İrtica Sorun Değildi", *Milliyet*, 29 Temmuz 1997.

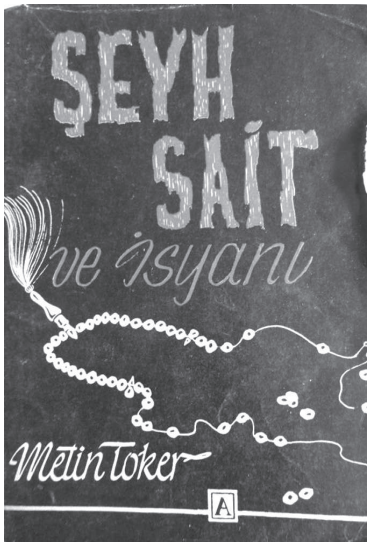

hatırlatmıştır.[16] Ne var ki Toker, yeni bilgilere başka bir deyişle genişleyen olgusal malzemeye erişme imkânına rağmen sorgulayıcı bir bakış açısından yoksun bulunduğu için Kemalist tarihçilik usulünde herhangi bir değişikliğe gitmeksizin peşin yargılarını çalakalem birbiri ardına sıralamıştır. Şeyh Said ve maiyetinin İngilizlerden teşvik ve muavenet gördükleri söylentisi bunlardan biridir. Oysa mukavemetin Musul meselesi yüzünden İngilizler tarafından tertip edilerek desteklendiği iddiaları için yeterli delil yoktur.[17] Eserinin 1994'teki yeni baskısına yazdığı önsözde Kürtçü PKK ile yerel seçimlerden zaferle çıkan Refah Partisi'ni eşitlemiştir. Onun sığ bakışına göre yerel seçimleri izleyen günlerde Türkiye'de yeniden şeriat talebi yükselmiştir.[18] Toker'in çok partili uzun yılları ve darbesiz zamanları "Şeyh Said'in elinde bayrak olmuş koyu bağnazlık ve irticanın, sesini hem de olanca gözü peklikle Türkiye'de yükseltebildiği" yıllar olarak gördüğünde şüphe yoktur. Başka yazılarında da Şeyh Said'i Kürtçü sayma tutumunu sürdüren işgüzar Toker, işi onun mahkemedeki savunmasıyla PKK'nın kurucusu Abdullah Öcalan'ın yargılanması arasında birtakım paralellikler aramaya kadar vardırmıştır.[19] İşte bu sebeple Toker'in Şeyh Said ile ilgili yazdıkları üzerinden nihai bir yargıya varırken, kitabıyla sınırlı kalmak yanıltıcıdır. Diğer eserlerinin yanında güncel siyaset değerlendirmeleri, hâliyle sık sık yakın tarihe de 'ışık tuttuğu' "Not Defteri" köşesindeki yazıları da dikkatle okunmalıdır. Nitekim ömrünün son yıllarında *Milliyet* gazetesinde Şeyh Said'in adını Türkiye'deki rejimin laik karakterini vurgulamak maksadıyla sık sık zikretmişti. Ona göre Şeyh Said mukavemetinin bastırılmasının ardından laik rejime karşı ciddi bir mukavemet hareketine rastlanmamıştı.[20]

Herhâlde bir kez daha şunu tekrarlamakta fayda vardır: Cumhuriyet devrinin zulümlerini gözler önüne sermek için evvela inancına nispetle hareket eden, inancının mücadelesini veren Şeyh Said'i anlamak gerekir. Onun hakkında Kemalistlerce, ırkçılarca söylenen ve hâlen de bıktırırcasına tekrarlananlar kavranmadıkça Tek Parti devrini, çok partili hayattaki darbeleri ve nihayet darbecileri anlamak da mümkün olmaz. Hadiseye bambaşka bir renk vermeye çalışan Metin Toker, Şeyh Said mukavemetinin bastırılmasını gericiliğin başının ezilmesi olarak değerlendirir. Bununla beraber hadiseyi Cumhuriyet tarihinin birkaç önemli işaret noktası arasında saymakta haklıdır. Zira yapılması için muhalefetsiz sert bir rejimi gerektiren Medeni Kanun, kıyafet ve harf devrimi gibi uygulamalar ancak Şeyh Said mukavemeti bastırılınca gündeme gelebilmiştir. Bu bakımdan Şeyh Said, tek başına yalnızca bir ayaklanmanın aktörü ya da tarihsel bir öznesi olmanın ötesinde bir anlama sahiptir. Şeyh Said hadisesi üzerinden şekillendirilen ve etkileri kimi noktalarda yaygınlık kazanan Atatürkçü/Kemalist dünya, Türkiye'de eski defterlerin açılmasına mâni olmuştur da denilebilir. Unutulmasın ki 2025'te bile suyu bulandırmaya yönelik Kemalist propagandalar Şeyh Said hadisesi üzerinden yapılmaktadır. Elbette Türkiye'ye dair tasavvurları "Takrir-i Sükûn Türkiye'si"nin ötesine geçmeyen pop-Kemalistlerin "hissiyatı diniye"yi rencide eden vehimlerini şekillendiren sadece Şeyh Said değildi. Fakat inancı için mukavemet eden, davası İslâm olan Şeyh Said, bu konuda sahih bir duruşu temsil ediyordu. Bu yüzden yeni kuşakların Şeyh Said hakkında büyük bir emekle hazırlanan istikamet sağlam eserleri okuyarak siyasi hafızalarını diri tutmaları gerekmektedir.

16 Metin Toker, "Irkçılık Paranoyası!", *Milliyet*, 3 Şubat 2000.
17 Zekeriya Kurşun, "Şeyh Said", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Ankara, 2019, EK cilt: 2, s. 562.
18 Metin Toker, *Şeyh Sait ve İsyanı*, s. 7.
19 Metin Toker, "Ne Küçültülmeli Ne Büyütülmelidir", *Milliyet*, 2 Haziran 1999.
20 Metin Toker, "Hatasını Anlayan Devlet", *Milliyet*, 26 Mayıs 1997.

Batılılaşan Türkiye'nin Model Kenti: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara

Ankara'nın modern kimliğiyle inşasıyla titiz bir şekilde sosyal mühendislik yapılacak ve hem modern devlet hem modern toplum ve hem de modern birey inşa edilecekti.

Celalettin VATANDAŞ

Kemalist liderler, iktidarında bulundukları devletin başkenti olarak Ankara'ya karar verdiklerinde, aynı zamanda diğer tüm şehirlere model olacak Avrupai/medeni bir yer şehir etmeyi düşünüyorlardı. O zamanlar için Anadolu'nun küçük bir yerleşim merkezi olan bu şehir, modernliğin gereğine uygun bir şehir olmalıydı; mensupları görünümleriyle, yaşayış tarzlarıyla, eğlence alışkanlıklarıyla modern bireyin ve toplumun prototipi olmalıydı. En önemlisi de laik olmalı; dini, dini çağrıştıran her şeyden arındırılmalıydı. Laikliğin 'mabedi' olmalıydı. Modern şehrin hem sembolü ve hem de planlanan birey ve toplumun inşasına katkı sağlayacak mekânlar ise bu model şehir için olmazsa olmaz unsurları arasındaydı. Ülke, Avrupa'nın geçtiği sanayileşme, kapitalist üretim, burjuva sınıfının teşkili gibi aşamalara sahip olmadığı için, modernliğin tesisinin tepeden inmeci yöntemlerle gerçekleştirilmesine karar verilmişti. Titiz bir şekilde sosyal mühendislik yapılacak ve hem modern devlet hem modern toplum ve hem de modern birey inşa edilecekti. Ankara'nın modern kimliğiyle inşası ise bu üç unsurun da inşasına manivela olacak sembolik bir özellik teşkil ediyordu. Bu sebeple devrimci iktidar kadrosu tarafından Ankara çok önemseniyordu.

Oteller, Balolar ve Diğer Mekânlar

Ülke iktidarı, muhalefetsiz bir şekilde ele alınır alınmaz, diğer tüm alanlarda olduğu gibi, modern şehrin inşası için adımlar da vakit kaybetmeden atılmıştır. Meclis binasının hemen karşısında, model bir mekânın inşası için düğmeye basılmıştır. Bu bina, laik devletin önemli bir sembolü ve inşası planlanan bireyler için model zihniyete, hayat tarzına, görünüme ve eğlence anlayışına sahip kimselerin adeta okulu olacaktır. Mustafa Kemal'in ifadesiyle 'Doğu'dan Batı'ya açılan bir pencere'[1] olacaktır. Bu gösterişli, lüks özelliklerle donanmış binanın yapımına, devletin ve toplumun ekonomik açıdan son derece zor zamanları olan 1924 yılında başlanmıştır. Hiçbir masraftan kaçınılmayacaktır. İnşası büyük oranda 1927 yılının sonbaharında tamamlanıp kullanımına geçilmiştir. Ancak resmî açılışı 17 Nisan 1928'de gerçekleştirilmiştir. Burası Ankara Palas idi. Ankara Palas'ın 17 Nisan 1928'deki açılışını ilk sayfa haberi olarak veren ***Hâkimiyet-i Milliye*** gazetesi, Ankara Palas üzerinden düşünülen birey ve toplum inşası projesinin ipuçları olabilecek ifade ve bilgilere de yer vermiştir. Haberin başlığı şöyledir[2]: "Evkaf

1 Ahu Sumbas, "Türk Modernleşmesini Ankara Palas Üzerinden Okumak: 'Doğu'dan Batı'ya Açılan Bir Pencere", ***H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,*** cilt 31, sayı: 1, 2013, s.176.

2 ***Hâkimiyet-i Milliye***, 18 Nisan 1928.

Oteli[3] Dün Açıldı. Otelin açılışı münasebetiyle dün akşam erkân-ı devlete 70 kişilik bir ziyafet ve gece bir balo verildi." Haberin metni ise şu şekildedir:

Senelerden sonra Ankara'nın en esaslı ihtiyaçlarından birisi halledildi. Evkaf Oteli dün açıldı. Bu münasebetle otelde bir akşam ziyafeti ve gecede bir suare tertip edildi. Yetmiş kişiden mürekkep olan akşam ziyafetinde Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım ve Başvekil İsmet Paşa hazeratı, vekillerimizden bazıları, CHF kâtibi umumisi Saffet, Tayyare Cemiyeti Reisi Abdullah Suphi, Vali Vehbi, Belediye Başkanı Asaf, İş Bankası Müdürü Umumisi Mahmut Celal, Siirt Mebusu Mahmut, Bolu Mebusu Falih Rıfkı, Afyon Mebusu Ruşen Eşraf, Sivas Mebusu Necmettin Sadık, İstanbul Mebusu Edip Servet, Kütahya Mebusu Nuri Beyler, Umumi Jandarma Komutanı Zeki Paşa, Polis Müdürü Bilaver ve daha birçok zevat hazır bulunmuştur. Ziyafet pek samimi olmuştur. Sonlarına doğru Mahmut Celal (Bayar) bir nutuk vererek ziyafete şeref bahşeden zevata teşekkürlerle sözü Fransız Grubu Stega'a vermiştir. Celal Bey'den sonra İsmet Paşa Hazretleri, 'Celal Beyin şerefine ve muvaffakiyetine içelim' demişlerdir. Müteakiben Mösyö Stega uzun nutkunu okuyarak Ankara'nın imar sahasında gösterdiği azim muvaffakiyetler arasında böyle bir otelinde lüzumuna işaret etmiş ve büyük kurtarıcının şerefine kadeh kaldırmıştır. Gece yine bu münasebetle otelin geniş salonunda bir suare verilmiştir. Suareye Erkan-ı Devlet, mebuslarımız ve birçok zevat aileleriyle birlikte iştirak etmişler ve sabaha kadar neşeli bir gece geçirmişlerdir.

Ankara Palas, hem Avrupalılara Türkiye'nin ne kadar Avrupai olduğunu göstermek ve hem de Avrupai bireyin inşası için adeta bir okul olması için inşa edilmişti. Böyle olduğu için, Ankara Palas salonları, gerçekleştirilecek inkılapların tasarlandığı, gerçekleştirilenlerinin de adeta stajının yapıldığı bir mekân olarak işlev görecektir. Kıyafet inkılabı, kadın-erkek ilişkileri, Avrupaileşen toplum hayatı, Batı müziği eşliğinde dans, Fransız mutfağının ürünlerini yemek bu mekânın en temel özellikleri arasında yer alacaktır. Sembolik değerinde ve işlevinde bir ihmale yol açmamak için her şey en detayına kadar düşünülmüştür. Örneğin Aşçıbaşı Fransız, garsonlar Alman, Fransız, İsviçreli ve Rum'dur. Avrupai kalitede bir hizmet için işletme sorumluluğu da bir Fransız firmasına verilmiştir.

Ankara Palas'ın ismi kısa sürede geleneksel kadın-erkek ilişkilerinin, toplumsal değerlerin özellikle namus ve iffet ile ilgili kısımlarının değiştirilmesinde önemli bir araç olmanın ötesinde, aynı zamanda seküler bir ritüel olarak da anlam kazanan balo/dans ile özdeşleşmiştir. Özellikle Cumhuriyet balolarının değişmeyen mekânı olmuştur. Bunun yanı sıra Kızılay Balosu, Tıp Balosu, Yılbaşı Balosu, Türk Basın Birliği Balosu, Maskeli Balo, yardım yemeği, resepsiyon gibi isimler altında balo ritüelinin sıklıkla uygulamaya konduğu bir mekân olmuştur. Bu balolar, özellikle kadın erkek ilişiklerinde geleneksel kabul, uygulama ve değerlerin tamamen devre dışı bırakıldığı eğlence anlayışının, alkol ile dansın merkezde olduğu 'sosyal faaliyet' etkinliklerinin vücut bulmasını sağlayan bir ortam olarak anlam kazanacak. Yeni Başkent'te müzikli-danslı, kadınlı-erkekli eğlence tarzının ilk denemeleri 29 Ekim ***Cumhuriyet Baloları*** ve sonrasında da ***Yılbaşı Baloları*** ile gerçekleşecektir. Ankara Palas aracılığıyla, Kemalist liderlerin, zihniyetiyle, yaşayış tarzıyla, tutum ve davranışlarıyla Avrupalı bireylerin inşasında bir okul işlevi gören İstanbul'daki Pera Palas, Tokatlıyan gibi otellerde tanık oldukları ve katıldıkları balolar aynıyla Ankara'ya taşınmış olacaktır. Hatta bu oteldeki faaliyetler, Anadolu'nun kalbinde gerçekleşen ve Anadolu'nun kadim değerleriyle çatışan davranış, anlayış ve tutumların hızlı bir şekilde Anadolu'nun diğer tüm irili-ufaklı şehirlerine ve hatta kasaba ve köylerine yayılmasında başlangıç noktası ve model olacaktır.

Cumhuriyet Bayramı, yılbaşı gibi özel günlerin yanı sıra, bazı kurum ve kuruluşların özel amaçları vesilesiyle gerçekleştirdikleri yemekli-içkili-eğlenceli toplantılar, balolar ve her cuma günü tertip edilen danslı eğlence toplantılarıyla Ankara Palas Oteli kendisine yüklenen işlevinde bir sürekliliğe sahip olmuştur. Ancak bu toplantılar ve eğlenceler herkese açık değildi. Ankara Palas adeta belirli bir kesimin gittiği kulüp niteliğinde bir mekân halindeydi. Balo ve resepsiyonlara katılım, yabancı konuklarla, bürokratlarla, gazetecilerle ve burjuvazinin küçük bir kesimi olmak üzere davetlilerle sınırlanmıştı. Dolayısıyla Ankara Palas de İstanbul'daki benzerleri gibi halktan uzak 'ayrıcalıklı bir zümrenin' mekânı durumunda olmuştur. Bu ayrıcalıklı zümrenin hayatı, onlara dâhil olmayan bir kesim tarafından gıptayla ve kuşkuyla bakılan bir hayat idi. Ankara Palas'ta kendini açığa vuran zihniyete, hayat tarzına, görünüm ve eğlence şekline ahali hem gıpta edecek hem de bir bakıma 'sapkın' bir hayat tarzının parçası olarak görecektir. Yakup Kadri ise bu durumu ***Ankara*** adlı romanında çok başarılı şekilde resmetmiştir[4]:

3 Ankara Palas Evkaflar Müdürlüğü'ne bağlı olduğundan ilk dönemlerinde ***Evkaf Oteli*** olarak da anılmıştır

4 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, ***Ankara***, İletişim Yayınları,

Bu kış, Noel ve yılbaşı balolarına, Ankara'da, her seneden daha zevkli bir hazırlanış vardı. Çünkü bu eğlenceler, henüz açılmış olan Ankara Palas'ın büyük hall ve salonlarında yapılacaktı. Buranın bin kişiden fazla davetli alabileceği söyleniyordu. Onun için, birçok ailelerin daha iki ay evvelinden İstanbul terzilerine taşındıkları görülmeye başladı. Gerek Kaligurisi'de, gerek Fegara'da en son Paris modelleri Ankaralı hanımlar tarafından kapışılıyordu. Beyler, fraklarını ya daralmış ya eskimiş bularak yeniden gece esvapları ısmarlıyorlardı. İlk yıllar, bir kuyruklu ceketle bir silindir şapkayı kâfi sananlar, şimdi, klak ve makferlan peşinde koşuyorlardı. Yazık ki, bu artikllerin [eşyaların] bir kısmını stoklar tükenmiş olduğu için bulmak kâbil olmuyor ve Beyoğlu'nun belli başlı mağazaları vasıtasıyla Avrupa'ya ısmarlamak lazım geliyordu. Bu sırada dans ıskarpinlerinin fiatı üç dört misline fırladı. Gerçi, yeni çıkan Adabı Muaşeret kitabında maskaratsız olmak şartiyle bağlı rugan iskarpinlere mesağ [izin] vardı. Lakin zarafetin en ileri şartlarını yerine getirmek asriliğin imal götürmez bir şiarı telakki oluyordu...

Saat ondan itibaren Ankara Palas'ın önü helecanlı [heyecanlı] bir canlılıkla harekete gelmeye başladı. Polislerin beyaz eldivenli elleri, kuru soğuğa rağmen, kimbilir daha ne vakitten beri otelin kapısında birikmiş olan meraklı halk kümelerini zorlukla açabiliyordu. İçleri birer mağaza cemekânı gibi aydınlatılmış hususi arabalar ve şık kira otomobilleri, buraya, şehrin dört köşesinden, durmaksızın insan taşıyordu. Bu insanlar, arabaları, tam yaya kaldırımının önüne yanaşınca, bir iki dakika süren tereddütten sonra ayaklarını basamaklara uzatıyorlar, ağır ağır yere inerek, Ankara Palas'ın mermer merdivenlerine doğru ilerliyorlar ve kâh çiftler, kâh üçer dörder, kadınlı erkekli gruplar halinde bir müddet dış vestibülün ortasında birikiyorlardı.

Bunları ağırlaştırılmış birer sinema şeridi gibi seyre dalan yerliden ve köylüden mürekkep sokak kalabalığı için, hiç şüphesiz balo denilen şey burada başlıyor ve burada bitiyordu. Çünkü bu kalabalık, otomobillerden inip, merdivenlerden çıkan bu insanların içeriye girdikten sonra vestiyere yanaşıp palto ve şapkalarını nasıl bıraktıklarını ve oradan dans salonuna nasıl girdiklerini, artık, göremiyorlardı. Buradan ötesi, artık, faraziye ve muhayyilenin işi oluyordu. Nitekim bir köylü yanındakine diyordu ki:

'Sen sanki buradan bir şey gördün mü sanıyorsun? He, he he…'

'İçeride, ne yaparlar bilirim emme, söylemem'...

Bir üçüncü söze karıştı. Bu tıknaz, babacan bir tipti: Ne var, bunu bilmeyecek be? İşte ben deyivereyim: İçerde tango var, dedi…

'Tango da kim oluyor ki?'....

Daha da önemlisi, Ankara Palas'ın elitist bir zihniyetin uzantısı olmasıydı. Elit kesime dâhil olanlar ile ahali arasındaki büyük mesafeler Ankara Palas üzerinden olanca açıklığıyla gözlenir hale geliyordu. Kemalist kadronun seçkinlerinden birisi olan Yakup Kadri ise bunun farkında olanlardandı. Yakup Kadri, seçkinler ile halk arasındaki mesafeyi, önünde yerli Ankaralıların ve köylülerin merakla ve içeri girenleri seyretmek için toplandıkları Ankara Palas'taki baloya katılanlardan birisinin ağzından şu sözleri dile getirmiştir:

Demin, otelin merdivenlerin çıkarken tuhaf bir baş dönmesi hissettim. Bana öyle geldi ki, ayağımı bastığım her basamak, halkla benim aramdaki uçurumu bir parça daha derinleştiriyor. Ters yüzü geri dönüp arkamda bıraktığım bu uçuruma atılmak istedim; ta ki onlara karışayım ve içinde bulunduğumuz bu sunî âlemi, onların arasından, onların gözüyle uzaktan seyredeyim diye...[5].

Toplum mühendisliğinin gereğine uygun bir yaklaşımla ve 'tepeden inmeci' bir yöntemle uygulamaya konan batılılaşma projesinin gerektirdiği 'imha', 'değişim' ve 'inşa' faaliyetleri esasen sadece halka değil, bazen batılılaştırmacı ekibin mensuplarına bile ağır gelmiştir. Kadınlı-erkekli eğlencelere, balo fikrine, frak ve dans gibi Avrupai değerlere uzak olan pek çok kişi için bu geceler oldukça eğrelti faaliyetler olarak anlam kazanmıştır. Onların çoğu zaman komikliğe kayan halleri şurada-burada fısıltı halinde anlatılıp durmuştur. Fakat buna rağmen söz konusu etkinlikler, özellikle Avrupai kadın tipinin inşası açısından son derece başarılı bir şekilde yürütülmüştür. Kadınların Avrupai kıyafetlerle kamusal alana çıkışı ve erkekli-kadınlı eğlencelerin hem öznesi ve hem de nesnesi haline gelmeleri, uygulamaya aktarılan radikal değişim projesinin önemli bir parçası olacaktır. Ankara Palas gibi yerler, kadınların kamusala çıkmasına izin verilen 'rezervasyon alanları'[6] olarak işlev görecektir. Ancak bunun gerçekleşmesi o kadar da kolay olmayacaktır. İlk günlerde yaşanan bir problem, değişimin ne kader zor gerçekleştirildiğine işaret etmesi açısından önemlidir. O günler tanık olan

İstanbul, 1981, s. 115,116

5 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, ***Ankara***, s. 119.

6 Fatmagül Berktay. "Doğu ile Batı'nın Birleştiği Yer: Kadın İmgesinin Kurgulanışı", (İçinde) T. Bora ve M. Gültekingil (der.), ***Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,*** cilt 3, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.277.

Bedii Faik'in anlattığına göre, 'Ankara Palas'ın açılışından sonra, Atatürk bir balo yapmak ister. Tamam da Ankara'da baloya gelecek yeteri kadar hanım yoktur. Eşleriyle davet edilen yabancı sefirlere karşı tek tük çağdaş kıyafet giyen mebus eşleri vardır. Müzik başlayacak, yabancılar dans edecek, bizimkiler onlara bakacak. Münip Hayri Bey'i İstanbul'a gönderir. 'Batı giyimli, çağdaş 20 hanım bulun ve onları Ankara'ya getirin' der... Neticede Avrupa eğitimi almış, kibar, Batı giyimli 20 genç kız bulunur ve Ankara'ya getirilir. Bu şekilde, Batı anlamında güzel bir balo yapılır. Bu, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk balosudur. Bunu diğerleri takip eder.'[7]

Genç Bir Subayın Anlatımı, Nâzım Hikmet ve Karpiç

1933 yılına ait bir hatıra ise değişimin hızını ortaya koyması ve balolarla amaçlananı resmetmesi açsından önemlidir. Ankara Palas'taki 1933 Cumhuriyet Balosu, genç bir subayın ağzından şu şekilde ifade edilmiştir:

Ankara Palas salonlarına girdiğimizde, rehberimiz yaver, bizi Atatürk'ün huzuruna çıkarttı. Salonda yüksek rütbeli subaylarla, fraklar giymiş erkekler, tuvaletli kadınlar görünce, hepimiz bir hata yapmaktan korkuya kapıldık... Atatürk gözlerimizin içine bakarak, 'bugün Cumhuriyetimizin kuruluşunun 10. yılı. Bundan 10-12 yıl önce, sizin rütbenizdeki genç subaylar böyle bir mutlu günü görmeden, vatan uğruna kanlarını toprağa vermişlerdi. Şimdi siz onları temsilen burada bulunuyorsunuz. Salonda bulunan hanımlar sizleri dansa bekliyor. Genç Türk Subaylarının da eğlenme hakkıdır. Siz de eğleneceksiniz' komutunu verdi. O gece dansa davet ettiğimiz hanımlardan hiç birisi bizi geri çevirmedi.[8]

Ankara Palas, 'lobisinde akşamlarını birer duble içki içerek değerlendiren siyasetçilerin'[9] sıklıkla uğradıkları mekanlardan birisiydi. Şehre gelen önemli yabancı-diplomatik misafirleri ağırlamanın yanında, şehirde yaşayan yeni elitleri, bürokratları ve aydınları ağırlayan vazgeçilmez bir sosyal mekân olarak da işlev görüyordu. 'Ayrıcaklı' Ankaralılar için Ankara Palas, Paris'ten en son haberleri aktaran yerel gazetelerin moda sayfalarından izleyerek edindikleri zarif kıyafetleriyle ve kitaplarından öğrenilmiş davranış kurallarıyla kendilerini sergiledikleri önemli bir mekândı. Elitist zihniyetin kendisini inşa ettiği ve ifşa ettiği bir mekândı. 1920'lerin ideolojik heyecanının gün geçtikçe kaybedilip hedonist tutkuların güçlü şekilde kendini ortaya koyduğu mekânlardan birisiydi. Özellikle 1930'ların ortalarından itibaren, 'Cumhuriyet heyecanın' yerini, 'inkılâpçı kadroların' sınıf atlama ve lüks yaşam tutkusunun aldığı yıllardı ve bu tutkular Ankara Palas'ta olanca açıklığıyla kendini ortaya koyuyordu. Nâzım Hikmet'in dizeleriyle söylemek gerekirse, artık 'Amasya elmalarına tenezzül etmeyen ve Amerika'dan elma getirten' bir kesimin inşa olduğu mekândı. Nâzım Hikmet bunu *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda şöyle konu edinecektir[10]:

'Ankarapalas'a, yavrum,
Ankarapalas'a Kaliforniya'dan elma gelirdi' (Garson Mustafa dinliyordu)

'Yavrum, Kaliforniya memleketinden elma, tayareyle Paris'e Paris'den bize. Kaliforniya elmaları görmüşlüğün var mı?'

' Yok'

' Kaliforniya elmaları, yavrum, iri, kırmızı olurlar, hem de bir boyda hepisi, tornadan çıkmış gibi bir örnek'

' Bizimkilere tenezzül etmezdiniz demek?'

'Hâşâ etmezdik'.

Ancak Ankara Palas, Ankara'nın tek 'mekânı' değildi; zamanla başka mekânlar da oldu. ***Ferah Bar, Freskonun Barı, Elhamra Bar, Anadolu Kulübü*** ve özellikle de ***Karpiç*** Avrupai bireyin/hayatın inşası ve teşhiri açısından birbiriyle yarışan mekânlardı. Bunlar için de özelikle de Karpiç çok önemliydi. Ankara'da otel ve bar kültürünü yerleştirmeye başlayan mekânların yanında, lokanta ve gece kulübü niteliklerine de sahip olan Karpiç, başkentte Cumhuriyet'in sembolik mekânlarından birisi olmuştur. İşletmecisi, 1917 Bolşevik Devriminden sonra İstanbul'a gelen Beyaz Ruslardan birisi olan Juri Georges Karpovitch'tir. Saçlarını ustura ile kazıtan ve sürekli beyaz bir gömlek giyen Karpovitch, İş Bankası'ndan alınan kredi ve hükümetin yaptığı para yardımı sayesinde Merkez Bankası'nın yanında, Havuzlu Şehir Bahçesi'nin içinde, resmî adı ***Şehir Lokantası*** olan mekânını açmıştır. Şehir Lokantası'nın Karpiç olarak anılmasının sebebi, bir medeniyet misyoneri gibi hareket eden sahibinin buraya hususiyet kazandırmasıdır. Fransız kültürüyle harmanlanmış Rus kültürünün inceliklerini taşıyan Karpovitch Usta, bekâr ve yalnız olmasının da etkisiyle, hayatını bu lokantayla Ankara'daki sofra alışkanlıklarını

7 S Maruflu, "Atatürk'ü Anarken Bedii Faik'le Söyleşi", *Vatan*,16 Ağustos 2011.

8 Kemal Bağlum, ***Beşbin Yılda Nereden Nereye,*** Ankara, (Yayınevi ve yayın yeri yok), 1992, s. 143-144.

9 Hulusi Alkan, ***Popüler Kültür ve Eğlence Hayatı, Ankara'nın Eğlence Hayatı Üzerine Sosyo-Kültürel Bir İnceleme***, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara, 2008, s.79.

10 Nâzım Hikmet, ***Memleketimden İnsan Manzaraları***, (Hazırlayan: Asım Bezirci), Cem Yayınları, İstanbul, 1978, s. 84.

'medenileştirmeye' adamıştır. Devletten aldığı yardım ve gördüğü itibar onu bu işle görevlendirilmiş bir devlet memuru konumuna çekmiştir. O da bu misyonun hakkını vermiştir: Kravatsız müşteri kabul etmez; seçkin müşterileriyle bizzat ilgilenir, onlar için özel menüler belirler; mevsim ve coğrafî koşullar gereği zor bulunan meyve ve sebzeleri -ancak hatırlı müşterilerine- ikram eder; alaturka damak tadı ve sofra adabında radikal dönüşümler yaratır; müzikli ve danslı yemek alışkanlığını yerleştirir. Ayrıca örtülüler, çatal ve bıçaklar her serviste değiştirilmektedir. Akşam yemeklerden sonra Karpiç'te orkestra refakatinde danslar yapıldığı da bilinmektedir. Karpovitch, o dönemde aynı zamanda iyi bir imtiyaz sahibidir. Öyle ki, akşamın bir saatinde bozuk para bulmak amacıyla Merkez Bankasını açtırabilmekte, ayrıca dönemin başbakanı Şükrü Saraçoğlu ile ahbaplık edebilmektedir.[11]

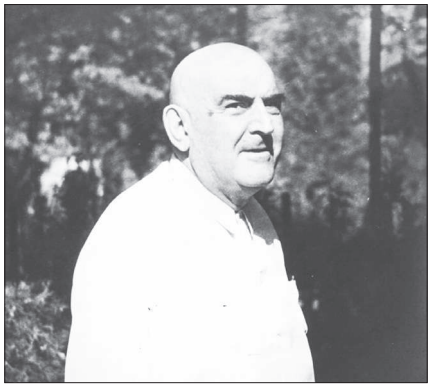

Juri Georges Karpovitch

Cumhuriyet'in kültür tarihine damgasını vuran Karpiç, politika tarihinin dönüm noktalarına, aydınlar/yazarlar arası tartışmalara da sahne teşkil etmiştir. Lokanta olmasının yanı sıra bir tür aydınlar kulübü işlevi de gördüğünden, 1920'ler ve 1930'larda Çankaya'dan aranan kişilerin bulunabileceği neredeyse tek adres Karpiç'tir. Bu sebeple lokantanın telefonu çaldığında gözler telefona çağrılacak kişiyi arayacak ve o 'şanslı' kişi, o akşamki Çankaya sofrasının konuğu olmanın gururuyla salonda bakışlarını dolaştıracaktır. Yakup Kadri tüm bunları detaylı bir şekilde şöyle anlatmıştır:[12]

Ya Karpiç'in içki sofraları, ya Anadolu kulübünün oyun masaları etrafında toplanıp eğlenecekleridir. Eğlenecekler mi? Hiç denilemez. Zira umumiyetle yüzlerinde öyle bir üzüntü, hal ve tavırlarında öyle bir tedirginlik göze çarpmaktadır ki, bunların ferah bir gönülle yiyip içeceklerine, gülüp oynayacaklarına ihtimal vermek mümkün değildir. Hepsinin kulağı kirişte, bir yerden pek ehemmiyetli bir haber bekliyor gibidirler. İkide bir sırayla kalkıp telefon başına giderler: 'Alo, alo; Hanım! Beni arayan oldu mu? Olmadı demek! Eğer olursa ben arkadaşlarla Karpiç'teyim, oradadır dersin... sekiz buçuk, dokuza kadar. Yok, yok fazla gecikmem. ', 'Alo, alo; kimsin? Ha, Ayşe, kızım Ayşe, beni arayıp soran oldu mu? -Sen belki işitmedin. Bir de hanıma sor. Evde yok mu? Pekâlâ; iyi dinle: Arayan olursa kulüptedir dersin. Anadolu Kulübü. Unutma sakın: Anadolu kulübü!'

Vakit vakit garsonlardan biri, onlara doğru yaklaşır veya gözleriyle aralarından birini araştırır gibi oldu mu, hepsinin başı telaşla ondan yana çevrilir. Kimi gözleriyle, kimi kendini tutamayıp yüksek sesle sorar: 'Telefon mu? Beni mi çağırıyorlar?'

Garson, bazen cevap bile vermez; bazen de masanın başında oturanlardan bir tanesine sokulup kulağına bir şey fısıldar. Bu zat, elindeki kadehi ya da iskambil kağıtlarını hafif bir titreyişle önüne bırakarak ve ayakları birbirine dolanarak hemen telefona koşar. Bir dakika sonra gözlerinde boş yere gizlemeye çalıştığı bir sevinç parıltısıyla arkadaşlarının yanına döner; tıpkı garsonun biraz önce kendisine yaptığı gibi, onlara doğru eğilip yavaşçacık: 'Beni Köşk'ten çağırıyorlar! Müsadenizle!' der. Bunun üzerine, öbürleri melûl melûl birbirlerinin yüzüne bakakalırlar. Bunlar için artık bütün akşam, içilen rakı bir zehir, oynanan oyun bir işkence olacaktır. Hepsinin içini bir kurt kemirmeye başlayacaktır: 'Acaba neden çağırılmadık?, Acaba bir yanlışlık mı oldu?, Acaba hizmetçi kız, Anadolu Kulübü yerine Anadolu Oteli mi dedi?, Acaba, acaba, acaba...'

Hele bunlardan bazısı, birkaç günden ya da bir haftadan beri hiç çağırılmamakta ise, eza daha büyük, daha derin, daha devamlı bir ıstırap halini alır. Geceleri göze uyku girmez. Gündüzleri ne yapılıp ne edileceği bilinmez. Allah esirgesin, bir de bu çağırılmamak felaketi, iki aya, üç aya dayandı mı, o felaketzededen artık hiç hayır kalmaz. O felaketzede, bir karasevdaya tutulmuş gibi sararıp solmaya, eriyip bitmeye başlar ve akıbet, içi boşalmış bir torbadan ya da bir hayaletten fark edilmez olur. Ankara'nın, İstanbul'un bütün zevk ve safa kaynakları onun ateşini söndürmeye kâfi gelmez. Ne şeref, ne ikbâl, ne itibar içindeki boşluğu dolduramaz. Ev bark isteği, çoluk çocuk mürüvveti, hiçbir şey, hiçbir kimse onu avutamaz'.

11 Hulusi Alkan, *Popüler Kültür ve Eğlence Hayatı, Ankara'nın Eğlence Hayatı Üzerine Sosyo-Kültürel Bir İnceleme*, s.74, 75.

12 Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Panorama,* İletişim yayınları, İstanbul, 1987, s. 40,41.

Hilafeti Hatırlamanın Düşündürdükleri

Müslüman öznelliğini kurmak, konuştuğumuz veya bize karşı konuşulan dile dair güçlü bir yapıbozumcu, eleştirel bakış açıları gerektiriyor. Salman Sayyid'in Hilafeti Hatırlamak kitabı bu öznelliği inşa arayışında işe "isimler"den başlıyor ve liberalizm, sekülerizm, rölativizm, demokrasi, gelecekbilim, diaspora, hilafet, düzen, hermenötik ve etik başlıkları altında sorgulamalarını ve "Eleştirel Müslüman Çalışmaları" adını verdiği bir çözümlemeye girişiyor.

Yasin AKTAY

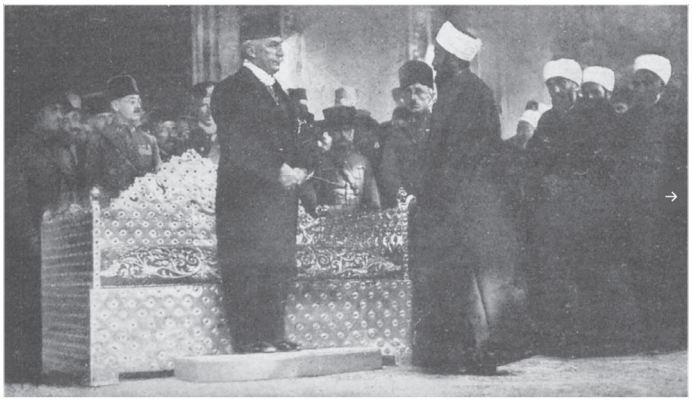

Son Halife Abdülmecid Efendi'ye Biat Töreni

"Bugün hâlâ geçerli olan Batı-merkezli bir hegemonya projesi açısından İslâm'ın şu veya bu şekildeki varlığı, herhangi bir siyasal başarıya sahip olup olmadığının hiçbir önemi olmaksızın bir başarısızlık, bir skandaldır." Bu tespiti Salman Sayyid, Vadi Yayınları tarafından, Mehmet Murat Şahin'in başarılı bir Türkçesi ile yayımlanan ***Hilafeti Hatırlamak: Dekolonizasyon ve Dünya Düzeni*** isimli kitabında yapıyor.

Salman Sayyid'i daha önce yine Vadi Yayınlarından çıkan ***Fundamentalizm Korkusu: Avrupa-Merkezciliğin Sonu ve İslâmcılığın Doğuşu*** isimli kitabından biliyoruz.

Mükemmellik Beklentisi ve Siyasallık

İslâmcılık adına manifesto türünden metinler yazılıp yazılmadığı sorulduğunda son zamanlarda akla gelebilecek nadir metinler arasında Salman Sayyid'inkiler geliyor. Belki klasik anlamda ellili, altmışlı hatta yetmişli yıllarda sadece Müslümanlara hitap eden, onları uyandırmaya çalışan türden (mesela Seyyid Kutub'un *Yoldaki İşaretler*'i, Mevdudi'nin *Kur'ân'a Göre Dört Terim*'i, Nedevi'nin *Müslümanların Gerilemesiyle Dünya Neler Kaybetti?*'si, Muhammed Kutub'un *Yirminci Asrın Cahiliyesi*, Rasim Özdenören'in *Müslümanca Düşünme Üzerine Denemeler*'i gibi) metinlerden değil elbet. Sayyid Batılı hegemonyanın kendini en iyi ve en güçlü biçimde ifade ettiği bir kültürel ve entelektüel ortamda yetişmiş bir entelektüel. Doktorasını ünlü post-Marksistlerden Ernesto Laclau ile yapmış ve şu anda Batıda cari bütün entelektüel tartışmaları en güncel ve en yüksek seviyede takip eden ve o tartışma ortamının içinden İslâm'a bakışı gören ve ona cevap veren bir isim.

Güçlü bir oryantalizm eleştirmeni, ama bu eleştiriye takılıp kalmıyor, kendi Müslüman kimliğinin bu dünyada ne anlam ifade ettiğini bulmaya, ifade etmeye, hatta temsil etmeye çalışıyor. Bu açıdan ortaya koyduğu bütün metinlerle İslâm'a karşı Batılı ortamda sürdürülen mücadeleleri anlamaya, yorumlamaya ve ona karşı bir Müslümanın siyasal duruşunu ifade etmeye çalışıyor.

Hilafet, onun için tabii ki "Fırat'ın savaş ağaları" diye nitelediği DAEŞ'in kastettiğiyle alakası olmadığı gibi dünyada onu kötü bir karikatüre dönüştürmüş olan Cakarta, Abuja, İslâmabad ve Hartum'daki "bazı siyasi emeller ve tertiplenmiş entrikalarla" da alakası yok. O, hilafeti belki yüz

yıl önce suikaste maruz kalan Müslüman beden bütünlüğünün bugün hem hegemon dünya düzeni için hem de dünyanın her yanındaki Müslümanlar için nasıl bir siyasal ve varoluşsal boşluk oluşturduğunu anlamak üzere hatırlıyor veya hatırlatıyor.

Aslında Müslümanlar bugün sadece kendi mücadelelerini vermiyorlar veya kendi mücadelelerini veriyor oldukları için gündemde değillerdir. Bugün şu veya bu yolla sürekli gündemde olan Müslümanlar veya İslâm, evrensellik iddiasındaki Batı'nın dünya tarihinde emsali bolca olan sıradan, yerel bir kültür olma ihtimalini canlı tuttuğu için gündemdeler. Bu açıdan İslâm Batı'nın sıradanlık ihtimalini canlı tutarak rahatsızlık verirken Batı hegemonyası altında yok olmaya mahkûm bırakılan başka kültürlerin varlığını da hatırlatıyor. O yüzden İslâmofobi sadece Müslümanları etkilemiyor, aynı zamanda Trump'ın çeşitli açıklamalarında açık ettiği üzere Meksikalıları, Siyahları ve Çinlileri birbirine metaforik bir zincirle bağlar.

Aslında zannedildiği gibi İslâm şiddetiyle veya bir yerlerde Müslümanların da büyük çoğunluğunun onaylamadığı terörist eylemlerle rahatsızlık vermiyor, aynı zamanda Batı-merkezli bir dünya algısını felsefi anlamda da altüst etmektedir. İslâmofobi basitçe İslâm'ın veya Müslümanların olumsuz bir temsilinden ibaret değil, Müslümanları Batılı bir ufka referansla denetlemeye ve disipline etmeye; Müslüman otonomisini inkâr etmeye dönük bir girişimdir.

Müslümanların neden, Avrupamerkezciliğin silmek istediği her şeyin metaforu hâline gelmiş olduğunu bu noktada aramak gerekiyor. Bununla birlikte İslâmcılığın bir de Müslümanlar tarafından dünyanın her yerindeki farklı temsilleri vardır ve bu dağınıklığa dayanarak Müslümanlara atfedilen rölativizm, dolayısıyla merkezi bir hakikat yoksunluğu düşüncesi…

Sahi "hakiki İslâm" bunların hangisinin eyleminde temsil edilmektedir? Hangi tecrübe referans alınacaktır veya alınmalı mıdır? Öyle ya bu kadar dağınıklık olsa olsa ortada hakiki bir tecrübenin veya geçerlilik iddiasının olmadığının bir işareti olabilir.

Oysa bu soruların Salman Sayyid için cevabı hiç de zor değildir. Müslümanlardan mükemmellik bekleyenler kimlerdir? Neden ve hangi insan felsefesiyle bunu bekliyorlar? Mükemmellik beklentisi Müslümanca bir siyasallığın da düşmanıdır. Siyasallık adı üstünde beşeri bir eylem biçimidir ve ona sahihlik vasfını veren şey gökten kendisine ayetler inmesi değil, tabilerinin melek veya melekler gibi saf ve temiz olması değil ki gökten ayet de inse, mucizeler de gösterilse bu, insanların bu sahihliği görüp inanacaklarının garantisini vermiyor. Dahası onu temsil edenlerin temizlik, saflık veya meleklik ölçüsü de hasımları tarafından tayin edilebilecek değil.

Bu noktada Salman Sayyid için İslâmcılığın en zorlayıcı yönlerinden birisi onun İslâm'la olan ilişkisidir. İslâmcıların, iktidarı elde etmeyi başardıkları yerlerde onun yozlaştırıcı etkisinden kaçınmayı beceremedikleri şeklinde, özellikle bazı Müslümanlar arasındaki güçlü görüşe veya gözleme atıfta bulunuyor. Ona göre bu gözlemin ima ettiği yargı İslâmcıların iktidarın kullanıcıları olmaktansa onun daimi eleştirmenleri olmakla yetinmeleri gerektiğidir.

Bizde de İslâmcılığın bir salası, bir ara iktidara gelmiş olması öne sürülerek verilmişti, hatırlarsanız. Oysa Müslümanların iktidara gelip gelmemesi İslâmcılığın ömrünü belirleyen bir şey değil. İslâmcılığın muhalefet, mihne, hicret, iktidar, iç siyaset, araf ve sair bin bir türlü hâli vardır ve İslâmcıların hiçbir zaman iktidara gelmemek gibi bir vaadi olmadı. Esasen her türlü siyasal eleştiri her zaman künhünde iktidar talebi içerir.

İktidarı kutsamanın hiçbir âlemi yok elbet, ama iktidara ulaşma konusunda bir çaresizlik hissinin radikal ve sinik bir iktidar düşmanlığı olarak ifadesi tipik bir psikolojik durumdur ve zaman zaman Müslümanlar da hatta İslâmcılar da böyle bir psikolojiye müptela olabiliyorlar.

Hatırlamak Lazım/İsimler ve Gerçekliğimiz

İsimlendirme, basitçe bazı nesnelere nötr işaretler, kodlar verme işlemi değil, bir dünyayı inşa etmenin başlangıcıdır. Bu itibarla isimlendirmeler hiçbir zaman nötr olmazlar, olamazlar. Haddi zatında dil de en yalın hâliyle bile tarafsız değildir. Dilin en temel düzeyinde var olan kavram çiftleri hiyerarşik bir düzeneğe tabi olurken karşılığını gerçeklik âleminde de inşa eder. O yüzden Almanca, İngilizce, Fransızca veya Arapça, Kürtçe konuşanlarla Türkçe konuşanlar için dünya ve gerçeklik algısı aynı olmuyor. Kültür farklılıkları denilip geçiştirilecek türden bir fark değil elbet. Kültürün çok temel bir bileşeni olmakla birlikte dil bizatihi

varlığın meskenidir ve her mesken içinde sakinine her konuda aynı konforu vermiyor.

Salman Sayyid'in ***Hilafeti Hatırlamak*** isimli kitabında bize hatırlattığı bu temel gerçeklikten hareket ederek Hilafet-sonrası İslâmsızlaştırılmaya çalışılan dünyada büyük operasyonun önemli bir kısmı da Müslümanların kendi dillerine yabancılaştırılması oluşturur. Kendi yaşadıkları mağlubiyetin bile tarihini ve isimlendirmesini kendileri yapamadı Müslümanlar.

Siyasi bedenlerine kast edilerek tarihe gömülmeye çalışılan Müslümanlar bu cenazelerine bir dua bile okuyamadılar, çünkü bu süreci galipler kendilerine istedikleri gibi, istedikleri dilde okuttular. Kendi isimlendirmeleriyle okuttukları tarihte Arapları Türklere hain, Türkleri Araplara sömürgeci olarak gösterdiler.

Geçmiş bu değildi elbet. Ama bir kez Batı-merkezli bir tarih anlayışı içinde Müslümanlar bütün renkleriyle birlikte tarihsizleşmiş oluyorlardı. Salman Sayyid tam bu noktada "insanlar bir geçmişleri olmadığı için değil, geleceğe kendilerini hikâye edemedikleri için tarihsizleşirler" der. İyi de kendini geleceğe kim hikâye edecek? Bunun için dahi bir siyasal özne lazım. Sayyid'in adını koymaya çalıştığı, teorisini kurmaya çalıştığı tam da bu öznedir: Müslüman.

Batının sadece kendi yaşadıklarına tarih demesi, başka halkların yaşadıklarını ise önemsiz, birbirini tekrarlayan olaylar olarak nitelemesi aslında başka siyasal özneleri yok "sayması" değil, yok "etme" arzusunun bir sonucudur. Tarihsiz halklar ya isimsizdirler, yani gerçek bir halk değildirler veya başkaları tarafından isimlendirilmişlerdir. Büyük mağlubiyetler yeterince güçlü ve derin bir ismi bile silebilir elbet. Asurlular M.Ö. 614'te Ninova'nın yıkılmasından sonra, yaşadıkları büyük mağlubiyetten sonra bellekten de düşmeye başladılar. Biyolojik olarak Asurlular var olmaya devam etse bile isimleri kalmayınca kendileri de yok oldular.

Esasen 1918 itibariyle yaşanan hadise nihai hedefi itibariyle İslâm'ın ismini silmekten ibarettir. İslâm'a karşı tarih boyunca yürütülmüş Haçlı Seferlerinin sonuncusu nihai hedefine varmak üzere çalışmış ve savaş ancak onlar açısından mutlak bir zafer hissi verdiği için sonlanmıştır. Hedeflenen, İslâm'ın ismiyle ve isimlendirme fonksiyonuyla birlikte bertaraf edilmesiydi. Savaştan sonra İslâm dünyasının her yanında devreye sokulan bütün politikalar bu amacı gerçekleştirmeye dönüktü. Aydınlanma vehmine kapılmış Batı hegemonyası için İslâm sorunu büyük ölçüde çözüm yoluna girmişti.

Tam da bu açıdan İslâm kelimesinin günümüzdeki tedavülü, Müslümanların dünyada öyle veya böyle gündemde olmaları, yüzyıl önce mutlak zaferini ilan etmiş Batı hegemonyası açısından bir skandala dönüşmüştür. Salman Sayyid bu skandalın mahiyetini Batı-merkezli dünya tasavvurunun diplerine kadar inerek göstermeye çalışıyor.

İslâm, tüm farklı dokunmuş zenginliğiyle ümmeti oluşturan birçok ipliği birbirine bağlayan bir ilmiktir. İslâm ismi sadece Müslümanları bir araya getirmek ve birbirlerine bağlamakla kalmaz; onun anlamı aynı zamanda, geçmişte ve günümüzde Müslümanların kim olduğunu ve Müslümanların nasıl olması gerektiğini belirler.

Bu arada bu işin tabiatı itibariyle siyasal olan ifadesini üstlenen İslâmcılığın da İslâm'ın veya Müslüman isminin bir ikamesi olduğunu söylemek doğru olmadığı gibi İslâmcılığın İslâm'ın tahrif edilmesi olduğunu iddia etmek de sadece bu tarihi okumaya yabancı olmakla ilgili ve faydasız bir uğraştır.

İslâmcılık daha ziyade herhangi bir toplumsal düzenin merkezine İslâm'ı konumlandırmaya çalışan siyasi projeler öbeğidir. Özellikle Batı-merkezli bir dünyanın isimlendirmeleriyle oluşmuş düzene karşı onun merkeziliğini giderebilen tek ses, tek dildir. İslâmcılar, başarılı ve göz alıcı bir şekilde çağdaş dünyaya bir Müslüman öznellik taşımışlardır. Dünyanın Batı ile Batı-dışı arasında bölünmesi açısından bakıldığında, Müslümanların İslâm'ın ismini bu dünyaya taşımaları sömürge düzenini istikrarsızlaştırıcı bir etki yapmaktadır. Bu anlamıyla İslâm, ismin müsemma olduğu tüm hâlleriyle, duruşlarıyla birlikte, kendi ismiyle tanımlanan gerçek bir alternatifi ilan etmiş oluyor.

Bir Müslüman öznelliğini inşa imkânlarını aradığı girişiminde Salman Sayyid'in işe "İsimler" başlıklı bir bölümle başlaması bu açıdan çok anlamlı ve çok yerinde. İsimlerle başlıyor dünyadaki yer ve yurt tutuşumuz çünkü. Nihayetinde Yûsuf suresinde de buyurulduğu gibi, *"İnsanların taptıkları (o putlar, gerçek varlığı olmadığı hâlde, sadece) kendi isimlendirdikleri (dolayısıyla kendine mevhum bir varlık kazandırdıkları) isimlerden ibarettir"* (40).

Bu arada, Müslümanların bu dünyadaki yer-yurt tutuş mücadelelerinde biraz mesafe kat ettiklerinde yaptıklarını Kemalizm'e benzetenler olmuyor mu? Türkiye'de bu tarz bir akıl da İslâmcılığa karşı ayrı bir kompleks konusu. Sayyid'in bunun için de bir çift sözü var:

"Batı-merkezli dünyanın İslâm dünyasındaki operasyonlarının adı olarak Kemalizm ile benzer kavram, ağız ve uygulamaları kullandıkları için İslâmcıların aynı olduğunu iddia etmek sadece bir ampirik abartma değil aynı zamanda yetersiz bir kavramsal kuramlaştırma problemidir." Bu yetersizlik işin özünü kaçırmakla, isimlerin ehemmiyetini anlayamamakla da çok yakın ilgili. Neden ve nasıl böyle oluyor, biraz daha düşünmek bile değil, sadece "hatırlamak" lazım.

En Tehlikeli Mülk Olarak Dil ve Liberalizmin Restore Edemediği Babil Kulesi

Bir Müslüman öznelliğini inşa imkânlarının arandığı bir girişime "isimler" üzerinden başlamak çok anlamlı ve yerinde bir iştir. Dil varlığın evidir demişti Heidegger. Varlık dil ile açımlanır, dil yoluyla anlaşılır ve dilin dışında da bir gerçeklik yoktur. Ancak bu, dili uhdemizde bir araç olarak görebileceğimizi göstermiyor.

Dilin bu özelliği ona tam da Heidegger'in, Hölderlin'in şiirinde dikkat çektiği mısra ile "insana verilmiş en tehlikeli mülk" olma vasfı da veriyor. Çünkü dil her ne kadar insana verilmiş bir şeyse de insanın müdahalesine, araçsallaştırmasına ve kullanımına kapalı değildir.

Verilmiş dilin ötesinde insanın da isimlendirme kabiliyeti vardır. Bu isimlendirmeler yoluyla dünyada kulu kendine kul edecek veya kendini kula kul edecek şekilde hiyerarşiler tesis eder. Dil aynı zamanda gerçekliğin bir tahrifi olarak işlemeye başlar, kalın bir ideolojik duvar örer insan varlığının-evinin etrafına. *"İnsanların ağzından çıkan bir kelimenin büyüyerek inşa ettiği"* (Kehf Suresi, 5) bir gerçeklik veya gerçeklik yanılsaması oluyor.

Dil, böylece insana verilmiş en tehlikeli mülk olarak, en tehlikeli hâliyle işlevini yerine getirir. İnsanlar arasındaki haksız hiyerarşileri kendi ikili doğasına uygun olarak tesis eder, isimlendirir, tanımlar, kavramsallaştırır ve bütün bu süreçlerle içinde kimin üstün, kimin haklı, kimin veya neyin geçerli olduğunun hükmüyle dünyayı tesis eder. İnsana verilmiş en tehlikeli mülk olarak dil böylece Tanrının ilk isimlendirmesinden uzaklaştıkça gerçeklik algılarını da otantik şeklinden uzaklaştırır, tahrif eder.

Müslümanların bu dünyadaki yer-yurt tutuş mücadelesi biraz da o otantik dili yakalayabilmelerine, dünyayı olduğu gibi gösterecek yalınlığı yakalayabilmelerine bağlı. Bu, dilin tahrif ettiği dünyayı aslına döndürme, gerçeğin olduğu gibi görülebilmesini sağlayabilecek bir eleştirel temizlik ameliyesidir.

Bununla çok sık tekrarlanan "kendi dilimizi konuşmalıyız" türünden bir ifadenin ima ettiklerini kast etmiyorum. Bu cümlenin esas itibariyle çok kolay olmadığını, bazı bağlamlarda biraz sıkıntılı olduğunu takdir edersiniz. Nihayetinde dünyaya söyleyecek bir mesajı olanlar sadece kendilerinin söyleyip kendilerinin anlayacağı bir dil kullanmaz, bilhassa muhataplarının diliyle mesajlarını ifade etmenin bir yolunu bulurlar, bulmalıdırlar.

İslâm, tüm farklı dokunmuş zenginliğiyle ümmeti oluşturan birçok ipliği birbirine bağlayan bir ilmiktir. İslâm ismi sadece Müslümanları bir araya getirmek ve birbirlerine bağlamakla kalmaz; onun anlamı aynı zamanda, geçmişte ve günümüzde Müslümanların kim olduğunu ve Müslümanların nasıl olması gerektiğini belirler.

Öbür türlüsü, pratikte de mümkün değildir. O yüzden her kavme o kavmin diliyle elçiler gönderilmiştir, hatta kendi içlerinden, onların dillerine, kültürlerine, esprilerine, dertlerine, tasalarına, sevinçlerine aşina.

Bu, bütün dertlerini dert olarak kabul edeceğin anlamına gelmiyor. İnsanların bazı dertleri onların dermanı değil, tam da cehennemi hâline gelmiş olabilir. Bugünün insanının birçok derdine bakın, bu dertler onları uyuşturan afyonlara, felakete sürükleyen tehlikeli alışkanlıklara dönüşmüş durumda. Ama bunu söyleyebilmek için bile onu iyi anlamak gerekiyor. O yüzden zaman zaman, "kendi kavramlarımızla konuşmak" ifadesinin gereğinden fazla abartılı olduğunu söylemek durumundayız. Çünkü söyleyecek sözü olan, muhatabının dilini konuşmak durumundadır,

muhatabının kendi dilini öğrenmesini bekleyerek, mesaj adına kaprislere girmenin bir anlamı veya faydası yok.

Bütün bu hassasiyetlerle, Müslüman öznelliğini kurmak, konuştuğumuz veya bize karşı konuşulan dile dair güçlü bir yapı bozumcu, eleştirel bakış açıları gerektiriyor. Salman Sayyid'in ***Hilafeti Hatırlamak*** kitabı bu öznelliği inşa arayışında işe "isimler"den başlıyor ve liberalizm, sekülerizm, rölativizm, demokrasi, gelecek bilim, diaspora, hilafet, düzen, hermenötik ve etik başlıkları altında sorgulamalarını ve "Eleştirel Müslüman Çalışmaları" adını verdiği bir çözümlemeye girişiyor. Mesela ilk başlık altında, liberalizmin bu dünyada Batının son derece tikel ve mahdut bir felsefesine ve yaşam tarzına bilimsellik ve evrensellik gibi bir paye vererek bütün dünyaya dayatma stratejilerine dair.

İnsanlar arasındaki bütün farklılıkları giderecek evrensel bir dil birliğini yakalama adına bir tür Babil Kulesi gibi inşa edilmiş Dünya Ticaret Merkezi kulelerinin temsil ettiği liberalizm aynı zamanda tarihin sonunu da ilan edivermişti. Bu kulelerde siyasete yer yoktur, çünkü herke ortak(laşmış) akıl karşısında, bilimsel hakikate ve tarihe ayak uydurmak durumunda kalmış, aynı dili konuşmaktadır. Oysa siyaset farklılaşmanın olduğu yerde olacaktır.

Bu evrensel idealler uğruna, arada Batının bütün emperyalist, kolonyalist geçmişini ve şimdisini unutarak yürütülen "diyalog" çalışmalarının neyi örtbas etmeye yaradığı bu bağlamda daha iyi anlaşılıyor. Sayyid, bu eleştirilerini İran eski Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi'nin CNN'e verdiği, içinde Alexis de Tocqueville'yi Amerikan siyasetine karşı kullandığı bir mülakat üzerinden yapıyor. Bunun Müslümanlar için anlamı ve bu karşılaştırmalara pek memnun kalmayan Amerikalılar için anlamını ayrı ayrı ele alıyor. Çok değerli ve ilginç bir siyasal hermenötik çabayı ortaya koyuyor.

Babil kulelerinin yıkılması ve arkasından insanların dillerinin farklılaşmasıyla oluşan beşeri varlığımız aynı zamanda farklılaşmalarımızın da dolayısıyla siyasetin de temeli. Bu farkları yok etmeye dönük bir arzu özellikle Batı tarihinde hiç gizlenemeyen bir arzu, ama bu aynı zamanda insan farklılıklarını yok etmeye dönük totaliter girişimlerin özünü de ele veriyor.

Batı'da İslâm'a veya başka kültürlere karşı ister bilimsellik, ister büyük medeniyet, ister tarih (*gheist*), ister evrensellik adına yükseltilmeye çalışılan kırmızı kartlar liberalizmin özgürlük adı altında nasıl bir despotizmle malul olduğunu gösteriyor. Diğer yandan İslâm'ın bu kırmızı kartlara karşı sergilediği baş edilemeyen varlık, sadece orada burada karşılaşılan şiddet düzeyinde değil, felsefi düzeyde de Batı-merkeziliğini boşa çıkaran bir etki de yapmaktadır.

Tam bu yüzden "medeniyetler çatışması" söylemi, bu batıcı söylemin çözülüşünün altüst edici etkileriyle baş etme çabasını temsil eder.

Bir Batılı Anlatı Olarak Sekülarizmin Evrensellik İddiası

Postmodern denilen dünyayı niteleyen en önemli özelliklerden birisi insanların inanacakları, yoluna kitlesel olarak seferber olacakları büyük davaların, büyük hikâyelerin, onun deyimiyle meta-anlatıların hükmünün kalmayacak olmasıydı. Özgürlük, eşitlik, sosyalizm, aydınlanma, adalet gibi 19. ve 20. yüzyılın tarihinde büyük rol oynamış bu meta-anlatılar sona erecek, insanlar artık daha yerel, daha mikro düzeyde ve son derece çoğalmış hikâyeleriyle baş başa kalacaktı.

Bu, postmodernlerin bir ideali veya arzusu değildi elbet, bir durum tespiti idi. Ancak bir durum tespiti olarak bile fazlasıyla aceleye gelmiş olmalıydı. Çünkü insanlığın kendine yeni putlar edinmesinin tarihi kolay kolay sona erecek gibi değil. Meta-anlatılar nihayetinde insan doğasında içkin sanal gerçeklikler inşa etmek ve insanları bunlara inanmaya sevk etme dürtüsünün doğal sonuçları. İnsanların kendi putlarını kendileri yapıp onlara bir alıcı bulmalarının tarihinin insan var oldukça sonu olmuyor.

Daha postmodern dönemlerde Batı hegemonyasının, kendi anlatısını sürdürme adına diktatörlükler altında inim inim inleyen geri kalmış bölgelere "demokrasi götürme" anlatısı bir süre daha etkili biçimde berdevam oldu. Bu büyük anlatı adına Afganistan'a, Irak'a "demokrasi" götürülmedi mi? Bu yeni büyük anlatıya insanları ikna etmek için hiçbir argüman ileri sürülmedi; 11 Eylül saldırılarının toz dumanı içerisinde ABD ve müttefikleri insanları her türlü hikâyeye mazur görülmüş bir ağıt kipinde ikna edebildi.

Kabul edelim ki, Irak'a demokrasi götürüp ekmiş ABD ve müttefiklerinin oradan nasıl terör

biçebilmiş olduklarını hiç kimse yeterince sorgulamadı. Bilahare ABD ve bütün bir Batı ittifakının güvenlik anlatısını dayandırdıkları sözüm ona "İslâmî terör" demokrasi götürdükleri bölgelerde neşet edip durdu ve kendi savaşlarına ihtiyaç duydukları haklılığı sağladı. Tabi bu haklılık veya büyük anlatıların ikna ediciliklerinin bir emrivaki kurma gücüyle doğrudan irtibatlı olduğunu ayrıca görmek gerekiyor.

Belki bu fiili güce işaret eden en büyük anlatılardan biri de sekülerleşme anlatısıdır. Sekülarizm batının bugünkü dünyada kendini tanımladığı ve evrensellik iddialarını da dayandırdığı en önemli bileşenlerden birisidir. Sekülerleşme batıyla özdeşleşmiş bir kavram olarak aynı zamanda İslâm'ın da karşıtıdır.

Dolayısıyla evrensel bir değer olarak sekülerleşmede mesafe kat edildikçe, Batılı hegemonyanın, yani modernizmin de mutlak zaferine doğru adım adım gidildiği kabulü zihinlere yerleşik bir kaziye gibidir. Niyazi Berkes'in ***Türkiye'de Çağdaşlaşma*** isimli meşhur eserinde, "çağdaşlaşma"nın, zihinsel ve kurumsal anlamda batılılaşmayla, onun da sekülerleşmeyle aynı anlamda kullanıldığı malumdur.

Buna mukabil İslâm'ı çağrıştıran ve gündeme getiren bütün tezahürler, yansımalar, semboller, evrensellik iddiası olan sekülerleşmeye bir itiraz, iğreti bir istisna ve bir skandal gibi yansıtılır. Salman Sayyid'in analizlerine göre sekülerleşme söylemlerinin bu direnişi kırma konusunda sarıldıkları başka bir yan-söylem var ki, o da İslâm'ın içinden, tıpkı benzer direnişleri sergileyebilecek başka kültürlerin içinden olduğu gibi, sekülarizme paralel hareketler, düşünceler ve eğilimleri ön plana çıkarmak. Böylece özü itibariyle batı patentli olsa da sekülarizmin evrensellik iddiasına sarılmak oluyor.

Nitekim Müslümanların sekülerleşmesi adına bazı Müslümanların serzenişi yoluyla da olsa ortaya konulan söylemler bu iddiaları desteklemiş oluyor: Sekülerleşmeyi İslâm'ın veya Müslümanların içinde de tezahür edebilecek kadar evrenselleştirmek.

Oysa batılı hegemonyanın güçlü anlatılarından birisi olarak sekülerleşmenin göze çarpan en büyük iddiası evrensellik iddiasıdır. Bu evrensellik iddiası dünyanın her yanında ve her kültürde bulunabileceği gösterilerek ispatlanmaya çalışıldığı gibi aynı zamanda eninde sonunda bütün insanlığın ulaşacağı bir evrim çizgisinin nihai noktası olarak da sunulur. O yüzden bugün bu mukadder evrim yolunun önünde engel gibi görünen Müslümanlar bile eninde sonunda sekülerleşecektir!

Ünlü felsefecilerden Charles Taylor'un bir süre önce (2007) yayınlanan ve Templeton Büyük Ödülünü alan ***Seküler Çağ*** isimli devasa kitabı da bu anlatıya büyük bir sadakatle bağlı olarak dünyada bütün kültürlerin ve inançların kendi içlerinde mündemiç olan seküler aklı nasıl bulduklarını göstermeye çalışıyor. Aslında Taylor bütün çalışmalarını çok kültürlü, barışçıl bir dünyanın inşasına adamış dindar bir Katolik bile sayılabilir, ama onun da bütün felsefi gücüyle yayılmasına hizmet ettiği bu sekülerleşmenin evrenselliği anlatısı, postmodernlerin geride kaldığını düşündükleri anlatı örneklerinden biri hâline geliyor.

Bu anlatıyla baş etmek Salman Sayyid'in ***Hilafeti Hatırlamak***'ta giriştiği Müslüman öznelliğinin inşası arayışında önemli bir adım. Belki bu anlatıyı felsefi olarak birkaç soruyla sarsmayı deneyebiliriz. Örneğin, sekülerleşmenin izlerinin en eski zamanlarda bulunuyor olduğunu görmek onun evrenselliğinin mi işareti yoksa alabildiğine arkaik bir tutum oluşunun mu?

Veya dünyanın bütün kültürlerinde bu düşünceye veya tutuma yönelik eğilimlerin olması yine onun evrenselliğini değil de ağyarını mâni efrâdını câmi kılamayan bir karışım olduğunu mu gösteriyor? Buradan ilerleyelim.

Sekülerleşme, İnsanlığın En İlkel İdeolojisi

Sekülerleşmenin izlerinin en eski zamanlarda bulunuyor olduğunu görmek onun evrenselliğinin mi işareti yoksa alabildiğine arkaik bir tutum oluşunun mudur? diye sormuştuk. Elbette cevabını içeren, cevabı belli bir sorudur bize göre. Batılı hegemonyanın marka ideolojilerinden biri olarak sekülerleşmeyi yüksek bir felsefi formülasyon olarak allayıp pullayıp karşımıza çıkarıyorlar. Onun ilerleme ve evrim hâlindeki insanlık tarihinin üst bir aşaması olarak sunmaya ve dünyadaki bütün gelişmelerin varıp ulaşacağı bir tarihin sonu sahnesi olarak resmetmeye çalışıyorlar.

Bu hikâyeye inananlar da vardır elbet. Ama işin aslı, sorumuzun da aşikâr cevabı olarak, sekülerleşmeye yüklenen bütün anlamların dünyanın en eski zamanlarında insanlığın en doğal hâllerine tekabül ettiği. Belki bu açıdan gerçekten

sekülerleşme evrenseldir, ama insanlığın düçar olabileceği küfür kadar, cahiliye kadar, insanın dünyevi arzulara gark olma istidadı kadar evrensel.

Bu açıdan bakıldığında evrensellik başlı başına olumlu bir değer değil. Zira iyilikler kadar kötülüklerin de evrensel bir yaygınlığı ve geçerliliği oluyor. İnsanoğlu Tanrı'yı aldatma, ahireti unutup dünyaya kazık çakabileceği gafletine düştüğü andan itibaren sekülerleşmeye başlamıştır ve bunun tarihi hiç de yeni değildir. Sunduğu çürük bitkilerden kurbanlarla Tanrı'yı aldatabileceği zehabına kapılan Kabil'e kadar gider bu tutum, bu meyil, bu tarz.

Sekülerleşmeye bir modern zaman buluşu payesi vererek onu insanlığın ulaşmış olduğu bilgi ve bilinç seviyesinin bir işareti olarak görmek de insanın en kadim ve arkaik gururunun, aldanışının yeni bir tezahürü. Bunun bir gurur/aldanış olduğu zaten sekülerleşme iddiasının hiç de geçerli olmadığı gerçeği karşısında ayan beyan ortada zaten.

Doğrusu insanın dinsellikten dünyeviliğe doğru bir evrim içinde olduğu hikâyesi bugün ve tarih boyunca yaşamakta olduğumuz gerçekler karşısında oldukça fantastik bir kurgu olarak temayüz ediyor. Zira insanlık tarih boyunca dinsellikten sekülerliğe doğru her zaman gidiş gelişler yaşar, yaşamıştır, yaşamaktadır. Bu konuda geri dönüşsüz, tek yönlü bir hareket söz konusu değildir. Bir toplumun tarihinde de bunu görebiliriz, küresel düzeyde bir gelişme olarak da görebiliriz, bir bireyin hayat çizgisinde de bu gidiş-gelişleri, medcezirleri veya sarkaç hareketini görebiliriz. Dünyaya meyletme veya öleceği için ölüm sonrasını hesaba katmaya dönük endişeler veya dindarlıklar dünyanın, bir toplumun veya bir bireyin hayatına sürekli aynı ağırlıkta yön vermiyor.

Nitekim bugün sekülerleşme iddiası felsefi olarak nasıl güzellemelere konu olursa olsun, tam tersi gelişmelerle boşa çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bugün iddia edildiği gibi bir "Seküler Çağ" değil, her geçen gün daha fazla dinselliğe gark olmakta olan bir çağ görüyoruz mesela. Dünya her geçen gün dinsel bağnazlığa daha fazla kapılmaktadır.

Sekülerliğin en üst örneklerinin ilk görüldüğü Avrupa kıtasının her tarafında sağ muhafazakâr partilerin popülaritesi daha fazla artmaktadır. Bu artış aynı zamanda dinî kimliğin de belki dindarlıkla orantılı olmasa da, güçlenişini ve etkili hâle gelmesini beraberinde getirmektedir. Diğer yandan bugün tek referansı Tevrat olan İsrail'in var edilmesi ve güvenliğinin temin edilmesinin bütün dünyanın uluslararası politikalarını rehin almış olması sekülerleşme iddiasının dünya gerçeklerinden ne kadar kopuk olduğunu göstermektedir.

Bugün uluslararası ilişkilerin seyrine tarihin her döneminden daha fazla dinsel nedenler yön vermektedir. Denilebilir ki, bu dinsel nedenler ile daha uhrevi endişeler arasındaki bağ göründüğü kadar güçlü veya otantik değildir. Kuşkusuz bu ayrı bir mevzudur. Hangi dinsel davranışın, duyuş ve duruşun sahih/otantik olduğuna karar verebilecek herkesin kabul edebileceği nesnel bir otorite olamaz elbet. Nitekim bugün dinsellikle etnik kimlikler, milliyetçilikler çok kolay alaşımlar kurmaktadır ve bir sahih dindarlık adına bunlar birer sapma olarak görülebilmektedir. Ancak bu durum bile sekülerleşme iddiasını desteklemez, bilakis onu zayıflatır.

Bireyin dünyasında da din, dindarlık, ahiret endişesi gider-gelir. Bu açıdan bakıldığında Müslümanların dünyevileşmesine dair kötümser söylemler de sekülerleşmenin evrimsel bir aşama olduğu anlatısına hizmet ederken, en temel bir insanlık durumunu ıskalamaktadırlar. İnsan çok farklı etkilere maruzdur ve bu etkiler onu sürekli bir değişime zorlamaktadır. Bu dünyada insanın ne tür deneyimler yaşamak durumunda kalabildiğine dair bütün ihtimalleri önceden kapatan bir hikâye yazılamıyor işte. Bir dalga gelir insanı hâlden hâle sokar, toplumların bütün hâlet-i rûhiyelerini değiştirir.

Modern insanın kapıldığı bütün istiğnâ hâllerini komik duruma sokan gelişmelere yeterince şahit olmadık mı? Bu hâllere şahit olan insanlık aynı müstağni ahvâli ne kadar devam ettirebilirdi? Nitekim etmedi.

O müstağni hâllerin zirvesindeyken mini minnacık bir virüs gelir, insanı bambaşka ahvâle sokar. Bu ahvâl içinde, insan algısında dünyanın bir oyun ve eğlence boyutu bütün açıklığıyla görünmüşken sekülerleşme nasıl evrimsel gelişmenin bir üst aşaması gibi görünebilir?

TARİHYAZIMI SORUNU, KEMALİZM VE HİLAFETİ HATIRLAMAK

SALMAN SAYYİD

Sayısı gitgide artmakta olan Müslüman entelektüellerin bakış açısına göre, İslâmî toplumların kendi siyasi geleceklerini çizme ihtimalleri etrafındaki tartışmalar, bu tür entelektüel projeleri meşru kılmak için Batılı liberal (ve neoliberal) değerlerin tatbikine girişilmesi baskılarıyla doludur. Bu nedenle, bu toplumlardaki düşünürlerin karşılaştığı zorluk, Müslümanların otonomisine ilişkin iç söylemlerden Avrupamerkezli varsayımların bağlantısını koparmaktır. *Hilafeti Hatırlamak: Dekolonizasyon ve Dünya Düzeni*'nin yazarı Salman Sayyid ile yaptığımız söyleşide[1] Sayyid bu tür tartışmalara girmek için yapılacak alan "temizliğini" gerçekleştirmeye yönelik gerekli adımlardan bahsediyor. Bilhassa, Müslümanların siyasal faalliğinin oluşmasında tarihin rolünü anlamaları ihtiyacını vurguluyor ve İslâmî toplumlara tarihyazımı ile eleştirel bir ilişki kurma çağrısında bulunuyor. Hilafet mefhumuyla alakalı günümüzdeki herhangi bir tartışma neredeyse her zaman dönüp dolaşıp hilafetin DAEŞ'teki uygulamasına geliyor. Kitabında bu temayüle meydan okuyan Salman Sayyid, hilafetin tarihsel algılanma şeklini ve Müslüman devletler için manasını inceliyor. Sayyid yakın zamandaki siyasi mücadelelerde açığa çıkan İslâmî toplumlar arasında hüküm süren ayrılıkları tespit ediyor ve bu çatışmaları analiz etmek için kullanılan baskın laik/dinî ikiliğinden çok daha incelikli bir yaklaşım sunuyor.

1 Junaid Ahmad, bu söyleşiyi Sania Sufi ve Usame İkbal'in yardımlarıyla Pakistan'ın Lahore şehrinde gerçekleştirmiştir.

Sayyid, önceki çalışmalarınız, özellikle "Fundamentalizm Korkusu", İslâmcılığın yükselişinin yanı sıra onun ne anlama geldiğine dair mevcut açıklamaların sert bir eleştirisiydi. Bu kitabınız ise "eleştirel teori" ile İslâm ve İslâmcılık meselelerini ele alan cesur ve yenilikçi bir teşebbüs. Ancak bazı açılardan son kitabınız daha kışkırtıcı ve cüretkâr ve sadece başlığının Hilafeti Hatırlamak: Dekolonizasyon ve Dünya Düzeni olması sebebiyle değil. Bugünkü Batı gücünün düsturlarında saklı Avrupamerkezciliği veya sizin tabirinizle "Batıca"yı yapısöküme (deconstruct) uğratıyor. Son çalışmanızın işlevlerinden birinin Müslümanların cevap vermek zorunda kaldığı görünüşte her yerde var olan oryantalist kinayeleri "temizlemeye" yönelik bir teklif sunduğunu söylüyorsunuz. Bahsettiğiniz bu temizleme kavramını/işlevini açıklayabilir misiniz?

MÜSLÜMAN OTONOMİSİ VE TEMİZLEME GÖREVİ

Hilafeti Hatırlamak bağlamında, temizlemekten Müslüman otonomisi üzerine uzun süreli bir söyleşiye imkân tanıyacak bir alanın açılmasını kast ediyorum. Müslüman otonomisi ihtimalini

Kemalizm ve İslâmcılık mantıklarının hâlâ ümmet genelindeki büyük çatışmaları yapılandırdığını iddia ediyorum. Müslüman ümmeti genelinde Müslüman otonomisini savunanlar ile buna karşı çıkanlar arasında sarmal bir çatışma var.

ciddi bir uğraş olarak ele almak isteyen herkes, hemen bir dizi zorlukla karşılaşır. Bu zorluklar Müslüman otonomisiyle alakalı olan her düşünceyi; sekülarizm, liberalizm veya rölativizm vesaire üzerine bir konuşmaya döndürüp meseleyi başka yöne çeker. Bir Müslümanın, konuşması için, eğer yanlış yola sevk etmiyorsa, önde gelen bir seri soruya cevap vermesi gerekir ki böylece kişi, İslâm'ın tabiatı gereği kadın düşmanı olmadığını veya Müslümanların temelde anti-entelektüel olmadıklarını vs. kanıtlamaya çalışırken kolayca köşeye sıkışabilir ve rotasından sapabilir. Dolayısıyla temizleme, hem bir açığa çıkarma hem de bir rettir. Müslüman otonomisine karşı olanların argümanlarının reddi ve İslâmofobya tarafından karanlığa gömülen Müslüman otonomisi ihtimalinin açığa çıkarılmasıdır.

Pek çok Müslümanın bu "temizleme" sürecinin başında köşeye sıkıştığına ve sadece oryantalist söylemlere cevap verdiğine işaret etmekte haklısınız. İster akademik ister siyasi olsun neoliberal iktidar kurumları diyalogu şekillendirdiğinden Müslüman otonomisi üzerine sahici bir tartışmanın var olması gitgide zorlaşıyor. Müslüman entelektüeller sürekli devam eden bir tepkisel diyalog içinde kaybolmuşlarsa nasıl böyle bir söyleşi de bulunabilirler? Son kitabınız herhangi bir tavsiye içeriyor mu?

Temizleme görevi, bir kere yapıldığında biten bir görev değil. Toza karşı sürdürülen mücadele gibi amansızdır ama kendi içinde bir son teşkil edemez. Müslüman otonomisiyle alakalı bir tartışma hem eleştirel hem de şairane unsurlar barındırmalıdır. *Hilafeti Hatırlamak,* Müslüman otonomisi görevinin, hayırlı bir rastlantıyı bekleyemeyeceği ama hemen burada başlaması gerektiği tavsiyesini barındırıyor. Bu görev yalnızca daha fazla takva için daha çok nasihat barındırmamalı, aynı zamanda *İslamicate*[2] duygusunu genişletip zenginleştirmelidir. Müslüman otonomisi, Müslümanların sadece kendi dinlerini bilmelerini değil fakat aynı zamanda kendi tarihlerini bilmelerini de gerektirir. Tarihsel bir hassasiyet olmaksızın dinimizi anlamaya dair herhangi bir çabanın doğallıktan yoksun olacağı ve oryantalizmi yeniden üretip güçlendireceği iddiasındayım. Genellikle, Müslümanlar kendi kanonik miraslarında tarihte olduğundan çok daha bilgilidirler. Müslümanların dünya-kurucular ve tarih-yapıcılar olarak düzelmeleri, Müslüman otonomisinin bu görevi için elzemdir. Pratikte bu, Avrupamerkezli tarihyazımına meydan okumak ve Müslüman faalliğinin (*agency*) tarihini öğrenmek anlamına geliyor. Sömürge düzeni tarafından bize miras bırakılan, Batı ile zehirlenmişler (*Westoxicated*) tarafından benimsenen ve gerçekmiş gibi sunulan referans çerçevesini değiştirmek demektir. Bu Müslüman otonomisini destekleyenlerin, Avrupamerkezciliğin müdafisi olmaktan ziyade bir karşı-anlatı dile getirmek amacıyla çalışmaları gerektiği manasına gelir.

11 Eylül sonrası ve "terörle savaş" dünya düzeninin, Müslüman söylemini nasıl kalıba döküp şekillendirmeye çalıştığından bahsedebilir misiniz ve bilhassa "Müslüman müdafaası" sorunsalının belli sosyal ve siyasi meselelerde gerçekte nasıl vuku bulduğunu açıklayabilir misiniz? Mesela, İslâm'ın demokrasiyle uyumlu olup olmadığına dair çok fazla araştırma yapılmıştır. Tabii, pek çok kişi bunun Müslüman toplumlar tarafından yürütülecek faydalı bir tartışma olduğuna inanıyor. Gelgelelim, siz demokrasi hakkındaki tüm tartışmayı sorunsallaştırıyorsunuz, bunu biraz açınız lütfen.

Demokrasinin, belirli bir tarihsel gidişata ve kültürel oluşuma özgü "iyi bir yönetim" şekli diye anlaşılmasının en doğrusu olduğunu öne sürüyorum. Örneğin, Hollanda, Fransa ve Britanya gibi Avrupa sömürge imparatorluklarının nüfuslarının ekseriyeti siyasi haklardan mahrumken bile demokrasi olarak gösterilmeleri gerçeği. Bu yüzden, demokrasi bir yönetim sisteminden ziyade belirli bir ülkenin Batı yanlısı kabul edi-

2 *İslamicate* terimi Marshall Hodgson tarafından ortaya atılmıştır ve doğrudan İslâm diniyle alakalı olmayan ama tarihsel olarak İslâm ve Müslümanlarla ilişkilendirilen ve Müslümanların kültürel olarak baskın oldukları bölgelerde görülen sosyal ve kültürel yapıyı tanımlamak için kullanılır.

lip edilmediğiyle ilgilidir. Bu nedenle, hem Batı karşıtı hem de demokratik kabul edilen bir ülke tahayyül etmek çok zordur. Dolayısıyla, Filistin halkı adil ve özgür seçimlerde HAMAS'ı seçtiklerinde Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği işgal altındaki Filistin'e gidecek her türlü yardımı kesiyor ve HAMAS hükûmetini zayıflatmaya ve düşürmeye çalışıyor. Demokrasinin göstereni (*signifier*) Batı kimliğiyle derinden bağlı olduğundan, bu göstereninin başka bir pratik ve kurumlar birliğine koyulması için mücadelenin faydalı olduğuna inanmıyorum (mesela, şûranın demokrasi olduğu iddiası). Bence bu tarz çalışmalar, oldukça ürkek ve yenilgiyi kabullenmiştirler. Ben başka bir şey ileri sürmek istiyorum.

MÜSLÜMANLARIN SOSYAL ALANI YENİDEN TALEP ETMELERİ

"Terörle savaş" ve bununla bağlantılı kemer sıkma programları, neoliberal ve yeni muhafazakâr bir "tarihsel blok" oluşturulmasına yardımcı oldu. Bu hegemonik oluşumun neticesi; muhalefet, farklılık, keyfi otoriteden tecrit için gerekli olan alanın daralmaya başlaması olmuştur. Mesela, İngiltere'de çocukları radikal Müslüman olduğu farz edilen ebeveynlerden almakla tehdit eden bir yasa çıkarılmıştır. 27 Haziran 2015'te, biri üç yaşında olmak üzere on iki yaşın altındaki dört yüz çocuğun, radikalleşmiş olduklarından İngiliz yetkililerine havale edildikleri bildirildi. Yasa, radikalleşmeden neyin kast edildiği konusunda oldukça muğlak. İngiliz polisinin kıdemli bir üyesi, radikal bir Müslüman olmanın işaretlerinin; Noel'i kutlamamak, alkollü içecek tüketmemek, İsrail boykotuna destek vermek olabileceğini öne sürdü. Ortak bir demokratik uygulama anlayışına ters düşen tüm bu kısıtlamalar, İngiliz siyasilerin demokratik bir ülke oldukları yönündeki iddialarını engellemiyor gibi görünüyor. Çocukların bu şekilde alınması, modern teknolojinin bilgi elde etme ve gizlice sıradan insanların yaşamları üzerinde kontrol tesis etme becerisiyle kabul edilebilir hâle gelen bir totaliterlik şekline yol açıyor.

Artık Müslümanlar için gözetim devletinin ve sorumsuz mega şirketlerin tecavüzlerinden izole bir sosyal alanı yeniden talep etmelerine imkân sağlayacak bir fırsat var. Müslüman toplumlar, otorite kullanımının sınırlı olduğu sömürge öncesi tarihlerine uyum sağlamayı amaç edinebilirler. Böyle bir hedef çok fazla kaynak ve masraf gerektirmez. Sadece, Müslümanlığın gündelik ifadeleri ve zulüm arasındaki uyuşmazlığı kurumsallaştırma gönüllülüğü gerektirir ve bunu göz önünde tuttuğumuzda şûranın anlamını, kemikleşmiş bir kurallar kitabının tatbiki şeklinde değil, daha çok insanları keyfî kuvvet kullanımından koruma vasıtası olarak en iyi şekilde anlayabiliriz.

Kitabınız boyunca değişmeyen hatırlatmalarınızdan biri tarihyazımı ve tarih arasındaki fark. Malum Avrupamerkezci anlatıyı, "Platon'dan NATO'ya" giden yol olarak tarif etmenizle daha fazla tanınır oldunuz ki bu "Batı'nın en iyisi" olduğunu varsayan belli bir teleolojiyi ve olaylar dizisini vurgulayan tarihsel bir izahattı. Bu bağlamda, Avrupamerkezci tarihyazımının işlevi ve Batı dışı toplumlar ve bilhassa İslâm âlemi üzerindeki etkileri hakkında biraz konuşabilir misiniz?

Siyasal faalliğin (*agency*) oluşumunda tarihin rolünü anlamak önemlidir. Hafızası olmayan bir insan hayal edin, ne dereceye kadar insan olabilir? Hafıza kaybının sadece ismini unutmak, yakınlarının yüzlerini tanıyamamak değil ama konuşmayı unutmak, kelimelerin ne anlama geldiğini unutmak olduğunu hayal edin. Fiziksel bakımdan herhangi bir engeli olmasa bile böyle bir insanın bağımsız faaliyette bulunup bulunamayacağını merak ederiz. Hafıza sadece geçmişle alakalı değildir: daha çok kişinin kendisini geleceğe yönlendirerek geçmişte hareket edebilme ihtimalidir.

MÜŞTEREK HAFIZA OLARAK TARİH

Tarih bir nevi müşterek hafızadır. Ama tabii ki, tarih geçmişin tıpatıp yeniden oluşturulması değildir. Böylesi bir iş, yalnızca ampirik olarak değil, ama daha önemlisi geçmişin doğrudan kaydı manasız olacağı için imkânsızdır. Bu tür bir kaydın, bir kaydı teşkil eden unsurları seçmesi gerekir. Tarih, geçmişin doğrudan bir kaydı değil, fakat geçmişin bir kaydının yeniden inşasıdır. Tarihyazımı, tarihin açıkça geçmişin şeffaf bir ifşası olmadığının kabulüdür; tarih, geçmişin temsillerinin kavrayışını değiştirerek seyircisinin dünya telakkisini etkilemeye çalışan retorik bir sanattır.

Müslümanlar için tarihyazımının zorluğu iki türlüdür: *İslamicate* tarihin yerini milliyetçi tarihyazımı almıştır. Ümmetin tarihini anlat-

mak giderek zorlaşıyor ve bunun sonucu olarak ümmeti gelecekte tasavvur etmek de zorlaşıyor. Mesela, Pakistan'ın tarihini ele alın. Pakistan tarihi, baskın olarak sömürge haritacılığı tarafından hazırlanan sınırları aksettiren Güney Asya bağlamı içerisinde kuruluyor. Bunun bir neticesi olarak Pakistan, esasen "Hindistan (başka bir tabirle "Hindu") yarım adası" olan bu yerde gayrimeşru bir mevcudiyete sahipmiş gibi gözüküyor. Hint mantığına uygun (*Indolojik*) bakış açısına göre Pakistan projesi, eşyanın tabiatına yapılmış bir hakaret olarak görülmektedir. Dolayısıyla Pakistan'ın kuruluşu, müzakerelerin teferruatına ve kibir oyunlarına gösterilen ilgiyle örtbas edilip Pakistan hareketini müşterek bir irade olarak anlatmayı imkânsız kılıyor. Veya Balkanlar, Doğu Akdeniz (Levant) ve Anadolu'daki milliyetçi tarihyazımlarının, Osmanlı Devleti'nin meşruiyetini inkâr etme ve onu Avrupai sömürge-imparatorluk tertiplerine benzer bir imparatorluk olarak okuma hususunda bir araya gelme usullerini ele alalım.

İkinci problem, sizin de bahsettiğiniz üzere, tüm toplumların varış yerlerini ve seyahat istikametlerini belirleyen Avrupamerkezli dünya tarihinin tabiatıyla alakalı. Toplum, Batılılaşmaya ne kadar yakınsa, o kadar ilerici, modern yani tarihin doğru tarafında addediliyor. Avrupa/Hıristiyan âleminin, birçok bakımdan *İslamicate* ile tezat üzerinden oluşturulduğu için, Müslümanların tarihin akışının bir parçası olabilmelerinin bedeli eski Müslümanlar olmalarıdır. Böylelikle, Müslümanlar tarihlerinden yoksun bırakılmış ve hafızası olmayan, şimdiki zamanda hareket edemeyen veya kendilerini gelecekte tasavvur edemeyen insanlar gibi olmaya mahkûmdurlar.

AVRUPA MERKEZLİ LİBERALİZM

Pek çok liberal, herkesin eşit muamele görmesi için din ve devletin ayrı olması gerektiğini savunuyor. Dinin gerici ve laikliğin özgürleştirici görüldüğü bu tür indirgemeci bir ikiliğin, İslâm'a değil, Avrupa Aydınlanma düşüncesine dayandığını söylüyorsunuz. Lütfen açabilir misiniz?

Hıristiyan Avrupa'da, Hıristiyan olmayan dinî azınlıkların ekseriyeti çoğu zaman büyük bir şiddetle tedricen yok edildi. Müslüman topraklarındaki gayrimüslim azınlıklar genellikle varlığını sürdürmüştür. Genel bir gözlem olarak, 18. yüzyılın sonuna kadar, dinî veya etnik azınlığa mensup biri olsaydınız, büyük ihtimalle Hıristiyan veya Avrupa yönetimi yerine Müslüman yönetimi altında yaşamanız, tüm muhtemel ikazlara rağmen daha iyi olurdu. Maalesef, azınlık haklarını ve "din" merkezli devletlerarasındaki bağlarını, dünyanın geri kalanına yansıtılan Hıristiyan tarih prizmasından okumaya meylediyoruz. Avrupa sömürge idarelerinin ve komünist bölgelerin deneyimlerinin gösterdiği gibi, dinî olmayan devletlerin, dinî azınlıkların statülerini hakir görme ihtimalinin daha düşük olması da söz konusu değil. Din merkezli bir devletle dinî azınlıkların yargılanması arasında ille de bir bağlantı yoktur. Mesele devletin dini merkeze alıp almaması değil, bu tür açıklamalarda din ve devletin nasıl kavramsallaştırıldığıdır.

Din kategorisi, temelde Batı Hıristiyanlığının, Aydınlanma tarafından okunmasıdır. Bu okumaya istinaden din tanımlanır ve bu tanım dünyanın geri kalanını sınıflandırmak için kullanılır. Avrupa tarihi tecrübesine mahsus bir tasvirin evrensel bir aksiyoma dönüştürülmesi Avrupamerkezciliğin alametifarikalarından biridir. Avrupa merkezli liberalizmin, İslamicate'in geleceğine veya Müslimistan halkına yapacağı çok az katkı olduğu iddiasındayım. *Lolita*'yı Tahran, İslamabad, İstanbul, Jakarta veya Kahire'de okumak, oryantalizmi papağan gibi tekrar etmediğiniz manasına gelmez. Bu nedenle Batı ile zehirlenmiş liberallerin neredeyse her zaman Müslimistan'da pek çok despotun bilfiil sıkı destekçileri olmaları pek şaşırtıcı değil.

Unutulmamalıdır ki liberalizm tarihsel olarak, ırkçılık, emperyalizm ve sömürgecilikle uyumlu olmuştur. Halk faalliğine (*popular agency*) adanmamış bir liberalizm, ille de özgürleştirici bir güç değildir.

SÖMÜRGECİLİK, DEKOLONİZASYON VE REFORM

Türkiye, diğer Müslüman ülkeleri için nasıl bir model olarak görülebilir? Türkiye tecrübesinden bir şeyler öğrenmek ve Pakistan gibi diğer Müslüman ülkelere öğrendiklerimizi uygulamak mümkün müdür?

Mesele, nadiren doğru modeli bulmaktır. Şüphesiz, AK Parti'nin (...)[3] Türkiye'yi dönüştürmedeki muvaffakiyeti, seçim başarısı yoluyla reform ihtimaline bir ilham ve örnek teşkil edebilir. Nasıl başka ülkelere uygulanacak bir model

3 Söyleşideki "on yıllık" şeklindeki güncel yıl göndermeleri çıkarılmıştır.(*Umran*)

olabilir anlamıyorum. Evvela, model uygulama fikri teknokratların özelliğidir ve siyasetin salt idareye indirgenmesidir.

Pakistan gibi ülkelerin "hazır" plan ve modelleri ödünç alma ve temelde siyasi problemlere teknik çözümler arama hususunda uzun bir geçmişi vardır (Mesela, Pencap hükûmetinin Michael Barber gibi neoliberal teknokrat danışmanlara başvurarak Blair-Brown-Cameron hükûmetlerinin tedbirlerini taklit ile eğitim sistemini yönetmeye çalışması).

Teknokratlar, gelenseksel bilgelik ne olursa olsun yönetebilir ve uygulamaya koyabilirler ama (yeni bir bilgelik) meydana getiremez, aslen yenilik yapamaz veya bir amaç veremezler. Bir aşiretin veya hanedanlığın mirasından daha fazlası olma potansiyeline sahip Pakistan ve benzeri Müslüman ülkeler, kendi durumlarının, şartlarının ve hırslarının radikal bir şekilde değerlendirilmesine dayalı kendilerine ait bir paradigmaya ihtiyaç duyarlar. Pakistan, kendi ihtiyaçlarını ve halkının ihtiyaçlarını dile getiren ve ülkenin farklı hususiyetlerinin farkında olan bir modele sahip olmalıdır.

İkinci olarak, Erdoğan ve beraberindekilerin gerçekleştirdiği reformlar, bu tür bir siyasi çalışma yapabilecek teşkilata sahip oldukları için mümkün oldu. Müslimistan'da sürekli ve ciddi reformların faili olabilecek hareket, grup veya partileri saysanız sayısı bir elin parmağını geçmez. Başka bir ifadeyle Pakistan, Türkiye'yi kendine model almadan önce bu modellemeyi kim yapacak diye sormalısınız. Hangi hareket, grup, parti mevcut sistemde radikal bir reform yapmaya istekli? Pakistan veya diğer Müslüman ülkelerdeki reformcular Türkiye'den ders alma konusunda ciddi olsalardı, örgütlenebilen ve seferber olabilen popüler siyasi bir partiye sahip olmanın ehemmiyetini öğrenirlerdi. Reformların gelişigüzel ve geçici olmaktansa insicamlı ve kümülatif olması için ülkesine bir amaç ve istikamet veren bir anlatıyı dile getirebilen siyasi bir parti. Sadece uluslararası kreditörlere ödeme yapmak yerine ciddi ve hem sosyo-ekonomik hem de kültürel ve entelektüel reform yapmaya kararlı bir organizasyona veya organizasyonlara ihtiyaçları var.

Üçüncü olarak, Türkiye'de (aynı zamanda İran'da da) genellikle sarfınazar edilen en önemli faktörlerden biri, bu ülkelerden hiçbirinin Müslimistan'daki çoğu ülke gibi tam anlamıyla sömürgeleştirilmiş olmamasıdır. Onların yaşadıkları sömürgecilik, Kemalist formunda bir oto-sömürgecilikti. İran'daki "İslâmî" devrimin ve Türkiye'deki dönüşümün bu ülkelerde millî egemenliğin uygulanması için bir alan oluşturabilmesi tesadüfi değildir. Egemenlik olmadan demokrasi sınırlıdır (çünkü her zaman yurtdışındaki diktalar tarafından koz olarak kullanılabilir) ve bu nedenle anlamlı reformlar oluşturma kabiliyeti oldukça sınırlıdır. Pakistan ve benzeri diğer ülkeler için dekolonizasyon, anlamlı reform için gerekli bir ön koşuldur. Dolayısıyla, Türkiye'nin son yıllardaki başarısını taklit etmek istiyorsanız dekolonyal reformlar ve örgütlenmeler programına kendinizi adamalı ve Türk dönüşümünün bağlamını anlamalısınız.

Popülist partilerin Müslimistan'da herhangi müspet ve elle tutulur bir dönüşüm için gerekli bir adım olduğundan bahsettiniz. Kitlelerin ideolojiye değil de iltimasa dayalı oy verme eğiliminde olduğu Pakistan gibi ülkelerde, İslâmcılığı böyle bir topluma nasıl entegre edebiliriz? Diğer bir deyişle, İslâmcılığı pratik bir siyasi sonuçtan ziyade bir ütopya olarak görenlere verilebilecek karşılık nedir? Sosyal ve siyasi kurumların tamamen çökmesinden ötürü İslâmî dekolonyal alanlar tasavvur etmenin sıklıkla umutsuz göründüğü Pakistan gibi devletler için belli zorluklar var mı?

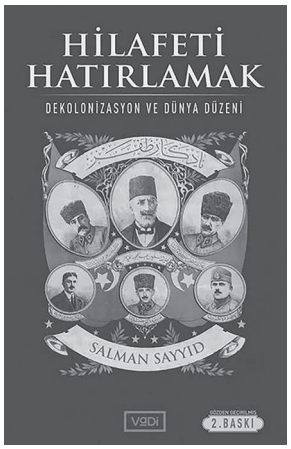

Öncelikle, Pakistan'ın analizine hâkim olmaya devam eden oryantalist bilimin esaslarına boyun eğmeyi bırakmalıyız. Pakistan'daki seçim siyasetinin emsalsiz bir biçimde ideoloji yerine iltimasa bağlı olduğu söylenemez. Bu durum Amerika Birleşik Devletleri ve Birleşik Krallık da dâhil olmak üzere tüm dünyada vakidir. Elbette iltimas biçimlerinde farklılıklar vardır ancak buradaki seçmenlerin diğer yerlerdeki seçmenlerden daha ideolojik oldukları söylenemez. İkincisi, birisi Pakistan'ın ve halkının refahıyla ilgileniyorsa, o zaman Pakistanlıların karşılaştıkları zorluklar hakkında daha net olmaları gerekir. Bu, zorlukları abartmamak anlamına

gelir. Umut herhangi bir ıslahat programı için gereklidir. Sosyal ve siyasi kurumların tamamen çökmesi diye bir şey yoktur. Eğer durum böyle olsaydı Pakistan; Somali, Libya, Irak veya Suriye gibi olurdu ama değil. Sorun devletin ham kapasitesinden ziyade siyasi sistemle alakalı. Bu durumda, ıslahat ve reformlar siyasi süreçlere yönelik olmalıdır. Bu, seçim zaferinin bir entelektüel ve kültürel reform sürecinin doruk noktası olduğunun kabulü manasına gelir. Bu, Erdoğan veya Humeyni gibi şahsiyetlere odaklanmak yerine onları; entelektüellerin, aktivistlerin ve sivil toplum kuruluşlarının meskûn olduğu çok çeşitli karşı-anlatıların gelişimi bağlamında görmemiz gerektiği anlamına geliyor. Pakistan için dekolonyal bir gelecek tasavvur etmek, daha iyi bir şey için umut aşılamanın bir yolu. Böyle bir aşılama olmadan alternatif teklif -yeni bir Pakistan şeklinde ifade edilse de- gerçekleştirilemeyecektir.

SINIRLARI VE İMKÂNLARIYLA HALİFELİK FİKRİ

Kitabınızın başlığında görülen hilafete yaptığınız atıf, bu tür kavramlarla ilgili akıllıca tartışmaları engelleyen şiddetli İslâmofobya zamanlarında, hele de DAEŞ döneminde, genel olarak provokatiftir. Lütfen, hem halifelikten daha özel ve dar anlamda ne anladığınızı hem de -daha önemlisi- çeşitli zulüm ve haksızlıklara uğradıkları bir dünyada yaşayan Müslümanlara daha genel anlamda hilafetin ne ifade ettiğini ve neyi sembolize etmeye devam ettiğini açıklayabilir misiniz? Ayrıca, DAEŞ'in ortaya çıkışına dair fikirlerinizi aktarabilir misiniz? Ve eğer varsa DAEŞ'in hilafet etrafındaki daha kapsamlı bu söylemle ilişkisi nedir?

Hilafetle ilgili bir şey söyleyerek başlamama izin verin. Çalışmam literalizmi[4] reddettiğinden, hilafet konusundaki görüşüm oryantalist veya klasik İslâmî geleneğin kemikleşmiş kurallarına indirgenemez. Kitap -günümüzdeki herhangi bir hükümdar veya savaş lordu şöyle dursun- Raşidîn, Abbasiler, Fatımîler, Osmanlılar veya Sokoto hükümdarlarının bir tarihi değildir. *Hilafeti Hatırlamak* kitabının sadece çok ters (veya yüzeysel) bir okuması, sayfalarında herhangi mevcut bir Müslüman devlet yapısının (ister İran ister Türkiye ister Fırat'taki savaş lordları olsun) onaylandığını görebilir. Kitap, siyaset teorisi türüne aittir. Odak noktam, kurumların hususi bir tertibinin incelenmesi veya yakın gelecekte uygulanacak bir plandan ziyade Müslümanlar için hilafetin anlamı üzerine. Siyasi bir fikir olarak, sınırları ve imkânlarıyla, halifelik ilgimi çekiyor.

Hilafet üzerine olan odak noktam (önceki kitabım *Fundamentalizm Korkusu*'nda da yaptığım) İslâmcılığın ortaya çıkışı hakkındaki argümanla başlıyor. İslâmcılık kalıcı olmak şöyle dursun İslamicate tarihinde süregelen bir hususiyet değil. Bunun yerine, İslâmcılık Mustafa Kemal tarafından halifeliğin fiilen kaldırılmasıyla simgelenen bir dizi hususi şarttan ortaya çıkar. Yakın zamanda yapılan araştırmalar, oryantalist açıklamaların aksine, 1924'te halifeliğin kaybının travmatik bir olay olarak yaşandığını ve Müslümanlar için halifeliğin tamamen bir devamlılık, birlik ve olası bir kurtuluş göstergesi olduğunu giderek artan bir şekilde kanıtlıyor. Hilafet var olduğu sürece, Müslüman siyasi düşüncesi; kim halife olabilir, halife olmak isteyen kişinin vasıfları ve meziyetleri neler olmalıdır gibi sorular etrafındaki tartışmalarla sınırlıydı. Bazı halifeleri zalim veya gayrimeşru olarak reddeden mezhepler arasında bile halifeliğin kendisi reddedilmemiştir. Halifeliğin ilgası, siyasi düşüncenin artık iyi halife olacak kişilerle alakalı sorularla sınırlı kalmayacağı fakat Müslümanlar için ne tür bir yönetim şeklinin meşru ve gerekli olacağı gibi fikirleri kapsayacak şekilde genişlemesi anlamına geliyordu.

O hâlde İslâmcılık çok geniş manada, İslâm merkezli sosyal ve siyasi bir düzen kurmaya çalışan hareketler ve projeler olarak görülebilir. Hilafet, İslâm merkezli, bağımsız hareket edebilen ve gayrimüslim büyük güçlerin müvekkili olmayan, meşru bir siyasi yapının ihtimalini temsil ediyor. Halifeliğin cazibesi, Müslümanların mağdur yerine fail olabilme; adil, sorumlu ve yetkin hükûmetlere sahip olabilme ihtimallerinin bir sembolü olmasıdır. Dolayısıyla hilafet, Müslümanlar arasındaki millî, mezhepsel ve etnik ayrımları aşan büyük bir gücü temsil eder. Bu DAEŞ'in vizyonun tam tersidir.

Bu o kadar şaşırtıcı olmamalı, çünkü DAEŞ, İslâmcılığın doruk noktası değil, daha çok Saddam Hüseyin'in Irak bayrağına "Allahu Ekber" yazdığını gören türden geç dönem Baasçılığın bir atılımıdır. DAEŞ'in, sadece kadrosu Baasçı değil, aynı zamanda meşruiyet eksikliğini telafi

4 *Literalizm* veya lafızcılık, harfi harfine yorumu veya açıklamayı savunma.

etmek için zulmün ve korkunun sürekli ve ibretlik kullanımına dayalı olduğundan çalışma tarzıyla (*modus operandi*) da kesinlikle Baasçıdır. DAEŞ, el-Kaide ile olan anlaşmazlıktan ve kendi emirliklerini kurma arzusundan dolayı halifelik ilan etti. DAEŞ, hâlihazırda var olan bir devleti ele geçirmedeki başarısızlığını bir meziyet hâline getirdi. DAEŞ'in çok ulusçuluğu, askeri menfaatinin bir işlevidir ve tekfirci münhasırlığı, millî ve mezhepsel ayrımların ötesine geçme yönündeki her türlü samimi teşebbüsü kısıtlar.

İSLÂMCILIĞIN YÜKSELİŞİ VE KEMALİZM

Önceki çalışmanız, Fundamentalizm Korkusu'nda beliren önemli bir kavrayışa -ve daha geniş bir analize- dönmek gerekirse (o çalışmanızdaki argümanlarla aşina olmayanlar için) Müslimistan'da İslâmcılığın yükselişini nasıl konumlandırdığınızı kısaca anlatabilir misiniz? Bilhassa bu gelişmeden 20. yüzyılın büyük bir kısmında mevcut olan Kemalist ideolojinin hegemonyasıyla bağlantılı olarak bahseder misiniz?

Fundamentalizm Korkusu, siyasal İslâm'ın yükselişini, petro-dolarları, köyden kente göçü, solun ezilmesi gibi faktörlerin bir kombinasyonundan otomatik olarak kaynaklandığını söyleyen analizi reddeder. Bu faktörler neden İslâmcılığın ortaya çıktığını açıklamaz. Bu faktörler, en fazla neden bir toplumun kriz geçirdiğini açıklayabilir ama İslâmcılığın bu krize neden bir karşılık olarak belirdiğini, İslâm'ın bu toplumların özü olarak görüldüğü sabık bir hamle olmaksızın açıklayamazlar.

Benim sunduğum alternatif, İslâmcılığın, halifeliğin fiilen ilgasının ardından Kemalizm'in ayrıntılandırılmasının hüküm sürdüğü siyasi bir ufukta meydana çıktığını söylüyor. Kemalizm benim için sadece Mustafa Kemal ve Türkiye Cumhuriyeti liderlerinin fikir ve değerlerinden ibaret değildir. Daha ziyade, Türkiye'yi aşan ve tüm Müslüman ümmeti kucaklayan bir siyasi söylemdi. Hilafetin ilgası yerel detayda bir mesele değil, İslamicate siyasi teorisinin başlangıcını işaret eden bir vakaydı. Bu benim, temelde yatan bir Müslüman özünü fark etmemi değil, ulus devletin sınırları içerisinde çerçevelenemeyecek bir etkileşim ve bağlantı sistemini tespit etmemi gerektiriyordu. Bu, İslâm ve Müslüman çalışmalarına musallat olmaya devam eden milliyetçi tarihyazımları ve metodolojiler için bir meydan okumaydı. (Yakın zamanlı çalışmaların bu kayıp etkileşimleri ortaya çıkarmaları sevindirici. Mesela ben, yakın zamanda düzenlenmiş olan ve James Gelvin ve Nile Green tarafından hazırlanan *Buhar ve Matbaa Çağında Küresel Müslümanlar*'a atıfta bulunuyorum). Benim argümanım, Kemalizm'in muhtelif halkların Müslümanlığını marjinalleştirme teşebbüsü olduğu yönünde. Benim lügatimde Kemalizm, İslâm'ın yerini alan birbirleriyle örtüşen bir kavramlar ve projeler ailesi anlamına gelir. Kemalizm, Müslümanların dünyada hareket etme kabiliyetine sahip, varlığını bağımsız olarak sürdürebilen bir müşterek kimlik oluşturduğu inancını reddeder. Kemalistler, siyasi yapılarını ulusal-etnik kimlikler etrafında inşa ederler.

İslâmcılar, Kemalizm'i reddeder ve herhangi bir sosyal düzenin merkezine İslâm'ı koymak ve Müslüman otonomisini kurmak için mücadele ederler. Bu mücadeleler çok yönlüdür ve hükûmetler kurma, kültürleri değiştirme, toplumları ıslah etme ve tarihleri yeniden yazma teşebbüslerini ihtiva eder. İslâmcılık yalnızca Müslüman Kardeşler, Hizbullah, Cemaat-i İslâmî ve HAMAS gibi teşkilatların beyannamelerinin bir tezahürü değildir.

Hilafetin ilgasından sonra İslamicate tarihini anlatmanın bir yolu, onu Kemalizm ve İslâmcılık arasında bir mücadele olarak görmektir. 1924'ten 1947'e kadar, Müslimistan'da Kemalizm'in hüküm sürdüğü söylenebilir. Pakistan hareketlerinin 1947'de -dünyadaki Müslümanların üçte birini kapsayan- en büyük Müslüman devletini kurmadaki muvaffakiyeti ve Müslümanlığı siyasi bir faaliyet olarak harekete geçirmesi Kemalist düzenin büyük bir sekteye uğramasını sağladı. Yakın zamanda yapılan araştırmaların göstermeye başladığı gibi, Pakistan Hindistan'daki İngiliz yönetiminin böl ya da yönet entrikaları veya Cinnah, Nehru, Mountbatten ve Gandi arasındaki kibir oyunları tarafından yoktan var edilmekten ziyade yeni bir Medine kurmaya yönelik entelektüel-ahlaki bir mücadeleyi aksettiriyordu.

Pakistan fikri, Müslümanların siyasi bir topluluk teşkil ettiğini iddia ettiği için Kemalizm'i reddetti. Pakistan'ı dünyaya sevk eden Müslümanlığın seferberliği terk edildi ve ardından gelen devlet Kemaliz'e geri döndü. Kemalizm'e karşı ikinci ve daha uzun süreli meydan okuma, Müslümanlığın ikinci en eski Kemalist dev-

letinin yıkılması ve İslâmcı siyasi bir yapının kurulması için yeterli olduğu ihtimalini ortaya koyan İran İslâm Devrimi'ydi.

ARAP BAHARI VE İSLÂMCILIK

O zaman analizinizde Arap Baharı'nı (ve/ya Arap Kışı'nı) konumlandırmanız mümkün mü? Bazıları Arap Baharı'nın, özel olarak İslâmî bir şeyden ziyade laik, Batı tarzında liberalizmler başlatma girişimini temsil ettiğini iddia edebilir. Bu konuda sizin düşünceleriniz neler?

Sözde Arap Baharı sıklıkla, 1970'lerde Güney Avrupa'da, 1980'lerde Güney Amerika'da, 1990'larda doğu Avrupa'da otoriter rejimleri deviren demokrasi dalgasının son aşamasını oluşturan Batılılaşmış, laik gençliğin bir isyanı olarak tanımlandı. Bu açıklama, Batılı ve Batı ile zehirlenmiş izleyiciler arasında çok popüler. Onlar için CNN ve BBC'deki -Tunus, Mısır, Yemen, Bahreyn'de kot pantolon giyen, sosyal medya kullanan, Batı'nın refah ve demokrasisinin cazibesine kapılmış görünen genç insanların olduğu- fotoğraflar çok baştan çıkarıcıydı. Bu temsil, Batılı ve Batı ile zehirlenmişler için Batı'nın nihai kurtuluş olduğunu doğruluyor. Bu tür inançlar, kurtuluşun ancak Batı'yı taklit ederek elde edilebileceği varsayımına dayanmaktadır. Ne yazık ki, bu gezegende geriye kalanlarımız için işler çok daha bulanık. Doğu Avrupa dışındaki insanların çoğu Batı'yı kurtuluşun öncüsü olarak görmediler; daha çok Batı imparatorluklarının ve istismarının öznesi oldular. Ne de olsa Londra, Paris ve Amsterdam tarafından yönetilen insanların neredeyse yüzde doksanının hakikatte hiçbir siyasi hakkı yoktu.

Arap Baharı'nın laik olduğu düşüncesi İslâmcılığın ne olduğu ve laikliğin ne olduğu hususunda oldukça karışık bir fikre dayanmaktadır. Protestolara ilişkin Batı yayınları bile, kalabalığın Cuma namazından sonra ne kadar büyük olduğuna yüksek sesle hayret ederdi. Başka bir ifadeyle açıkça, İslâm'ın göstereni (*signifier*) Arap Baharı'nda mevcuttu. Kot pantolon giymek veya sosyal medya kullanmak, Tunus, Yemen, Mısır ve Bahreyn zorbalarına karşı çıkanların siyasi yönelimini tespit etmek için pek kullanışlı işaretler değil. Herhangi bir halk patlaması gibi, Arap Baharı da Kemalist diktatörlüklere karşı olmalarıyla ortak bir cephe oluşturan birçok farklı unsuru ihtiva ediyordu. Bu kitlesel mitingler, sonrasında gidip İslâmî tip partilere oy veren yüzlerce ve binlerce insanı içeriyordu. Bu mitinglere, bazı durumlarda, Kemalist derin devletin Mısır'da darbe yapmasına sevinen pek çok liberal ve laik de dâhildi.

Sisi rejimi Müslüman Kardeşler'i tasfiye etmeye çalıştı. Bu çabasında, Mısır'daki sözde liberal ve laik fikre sahip geniş kesimler tarafından desteklendi veya en azından muhalefete maruz kalmadı. Arap Baharı, İslâmcılık tarafından gasp edilmedi ama Kemalist tepki tarafından ezildi. Arap Baharı ve onunla bağlantılı devam eden karışıklıklar, uluslararası sistemdeki yapısal değişikliklerin bir ürünüdür. Bu değişikler arasında, Soğuk Savaş'ın sona ermesi, muhaberat devletlerinin çöküşü ve de İslamicate ağlarında derinleşen dekolonizasyon sayılabilir.

Dekolonizasyon mücadelesine katılan gayrimüslim muadillerimizden öğrenebileceğimiz bazı dersler nelerdir? Mesela, pek çok Latin Amerika perspektifi, sınıf hâkimiyetini ve neokolonyal otoriterliği yeniden ürettiğini iddia ettikleri Batı liberal demokrasisini açık bir şekilde reddediyor. Gayrimüslim ve Müslüman dünyasındaki dekolonizasyon arasında nasıl benzerlikler bulunabilir? Dinler arasındaki farklılık, Müslimistan'daki dekolonyal reformlara bir zorluk katmanı ekliyor mu?

Müslimistan'ın doğru bir dekolonyal anlayışının, İslâm'ın bir din olarak (bu ne anlama geliyorsa) en iyi şekilde kavranacağı sonucuna çok hızlı varmayacağını düşünüyorum. Bu argümanı *Hilafeti Hatırlamak* kitabında sunuyorum. Bu nedenle, gayrimüslim küresel Güneyle arasındaki dinî farklılıklara a priori olarak ne kadar önem vereceğimden emin değilim. Bununla beraber, bence izlenmesi gereken daha kapsamlı yol kesinlikle şu şekilde: genel olarak küresel Güney'de yer alan ülkelerin tarihsel tecrübeleri üzerine okuryazarlığımızı arttırmamız gerekiyor. Pakistan için Latin Amerika tecrübesinin karşılaştırmalı ve ilişkisel kavrayışlar sağlayabileceğini düşünüyorum (mesela, sosyal değişimin "ilerici" bir lokomotifi olarak askeriyenin rolü, oligarşileri yönetme stratejileri, sosyo-ekonomik idarede deneyler vs.).

EPİSTEMOLOJİ, SİYASİ MANTIKLAR VE MÜŞTEREK TERTİPLER

Seyyid Nakip el-Attas, İsmail Raci el-Faruki ve benzeri Müslüman entelektüeller "Bilginin

İslâmîleştirilmesi" projesini Müslüman dünyadaki seküler Batı hegemonyasına epistemolojik ve sosyo-politik bir çözüm olarak gördüler. Bu projeye ilişkin herhangi bir yorumunuz var mı? Bilhassa, projenin epistemolojik çerçevesiyle sizin Müslimistan'daki dekolonyal reformlara bakışınız arasında herhangi bir benzerlik var mı? Bilginin İslâmîleştirilmesi, daha geniş dekolonizasyon hedefine nasıl bağlanabilir?

Hilafeti Hatırlamak kitabında kısaca Bilginin İslâmîleştirilmesi projesini ele alıyorum. Bu girişimin amaçlarına genel olarak sempati duyuyorum ancak pratiği değiştirecek anlamlı dönüşümler sağlama kapasitesi konusunda biraz şüpheciyim. Benim için, epistemolojik sorular daha genel kültürel sorulardan kolayca ayrılamaz. Nihayetinde, siyaset felsefeyi gölgede bırakır. Önceden dekolonizasyon olmadan bilginin İslâmîleştirilmesinin (veya bu minvalde herhangi bir meselenin) mümkün olduğundan emin değilim. Bunu söylemekle beraber, bu tür bir yaklaşımla daha sürdürebilir bir diyaloga açığım.

Sizce bugün Müslimistan'da var olan başlıca fay hattı nedir? Hâlâ Kemalizm ve İslâmcılık kuvvetleri arasında olduğunu mu düşünüyorsunuz? Veya bir ihtimal asıl çatışma, Müslimistan'ın büyük bir bölümünde hüküm süren standart zalim ve yozlaşmış düzene karşı daha iyi -daha şeffaf, hesap verebilir ve adil- yönetim talep eden güçler arasında mı?

Kemalizm ve İslâmcılık kuvvetlerinin, bırakın net üyelik ve parti programları olan örgütleri, iki adet siyasi hareketi temsil ettiğini düşünmüyorum. Birbiriyle çarpışan iki blok yerine, Kemalizm ve İslâmcılığın en iyi iki zıt mantık olarak anlaşıldığını ileri sürüyorum. Ne yazık ki *Fundamentalizm Korkusu* eleştirmenlerinin çoğunun zor bulduğu çok önemli bir ayrım bu. Suud hanedanının Kemalizm mantığıyla hükmettiği hususundaki ısrarım onlar için Riyad'daki yönetimden anladıklarının zerresine ters düşüyor. Kemalizm'in Suriye ve Irak Baasçıları, Mısır'da Mübarek, Libya'da Kaddafi, Endonezya'da Suharto arasında bulunacağı fikriyle daha rahattılar. Bir siyasi projenin kimliği ve manası sadece içeriğinin bir işlevi değil, aynı zamanda bu içeriğin diğer unsurlarla ilişki içerisinde nasıl dile getirildiğidir. Diğer bir deyişle örneğin, Pehlevi rejimine monarşi olmasına rağmen Kemalizm mantığı hâkimdi. Kemalizm (veya İslâmcılık) mantığının unsurları tek bir öze dayanmak yerine sınırlarını çizerek bazı potansiyel üyeleri dışarıda bırakacak ve diğerlerini içine alacak şekilde oluşturulan bir benzerlik ailesini paylaşırlar. İslâmcılığın şeriatın kurumsallaşmasıyla belirlendiğini iddia etme girişimlerinin asıl noktayı gözden kaçırmasının nedeni budur, çünkü şeriatın kendisi, anlamını dönüştüren diğer kurumsal düzenlemelerle ilişki içindedir.

Siyasi mantıklar, müşterek tertipler oluşturma teşebbüsleridir. Mantığın türü bu müşterek özneyi oluşturan çeşitli eklemlenmeleri belirler. Bundan dolayı, Kemalizm ve İslâmcılık mantıklarının hâlâ ümmet genelindeki büyük çatışmaları yapılandırdığını iddia ediyorum. Müslüman ümmeti genelinde Müslüman otonomisini savunanlar ile buna karşı çıkanlar arasında sarmal bir çatışma var. Bu çatışmaların pek çok yerel bağlama bölündüğü göz önüne alındığında farklı biçimlerde ifade edilmeleri kaçınılmazdır. Bu biçimler bir öze indirgenemez ancak örtüşen bir dizi ortak noktaya indirgenebilir.

Gelgelelim, uluslararası ilişkilerin realist ve pozitivist açıklamalarından çıkan bakış, siyasi mantığı, temel ve daimi jeopolitik çıkarların uygulanmasına yarayan ideolojik cephelerden biraz daha fazlası olarak görecektir. Böylece Riyad ve Tahran, mezhepsel çatışma başlığının altında bölgesel bir soğuk savaş yürütmüş olurlar. Böyle bir görüş, dış politika aygıtlarının (*apparatchik*) gözdesi ve küresel Batı hegemonyasının temel direklerinden biri olan Avrupamerkezli güç/bilgi kompleksinin bir ürünü olmakla birlikte, yaşadığımız dünya için yetersizdir. Popülaritesi, siyasetin kurucu tabiatını kavramada genel bir cehalet olduğuna işaret eder.

Mesuliyet sahibi ve şeffaf hükûmet isteyenlerle yapılan çatışma hakkında belirttiğiniz noktanın kilit bir nokta olduğunu düşünüyorum. Ben bunu, Müslüman otonomisi lehine müşterek bir tertibin kuruluşu olarak yeniden ifade ederdim. Ben bu mantığa İslâmcılık diyorum. Böyle bir kuruluşun tertibine karşı çıkanlar ise Kemalist olarak tarif edilebilirler.

Kaynak: https://www.jadaliyya.com/Details/33146/Muslims-and-the-Challenge-of-Historiography-An-Interview-with-Salman-Sayyid-Part-One ve https://www.jadaliyya.com/Details/33167

Çeviren: **Hayrünnisa SAĞLAM**

KEMALİZM İKİNCİ ASRA İLK ADIMINI ATARKEN

METİN ÖNAL MENGÜŞOĞLU

"En ummadığın keşfeder esrar-ı derunun
Sen herkesi kör, âlemi sersem mi sanırsın?"
Ziya Paşa

Söz başında tespitimizi, her çeşit okuyucuya yazının zübdesi, özeti, amacı mahiyetinde zikredelim. Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiyeli kimi art niyetli insanlar tarafından bazen maske, bazen kılıç gibi kullanılarak, kullanıcıların hasımlarını dövmeye yarayan hem de çok iyi yarayan bir malzeme hâline dönüştürülmesinden en çok Müslüman olarak ben rahatsızlık duymaktayım. Ancak Atatürk taraftarlığını hiç kimseye kaptırmayan birileri çıkıp aynı tutumu İslâm, Kur'ân, Allah, din, peygamber kavramlarını kullanarak gösterenler yok mu, diyebilirler. Tepeden tırnağa haklıdırlar. O zaman derim ki kırkıncı eseri matbaada olan beni izlemeye devam etsinler. Ömrüm böylesi şeytanlıklara karşı fikrî bir mücadele ile geçmiştir. Son aylardaki hadiseler üzerine, söz hangi makamdan gelmiş olursa olsun, bir kişiyi Türkiye toplumunun müşterek değeri konumuna yerleştiren yuvarlayıcı yargılar bilmem belki politikacıların işine gelmektedir. Lakin hakikat değeri taşımamaktadır. Şimdi asıl konuya girelim.

DAİMA TARİHTE KALMAYA MAHKÛM MUYUZ?

1970 yılıydı sanırım, İtalyan müsteşrik Anna Masala'yı İstanbul Park Otel'de ziyarete gitmiştik. Türkiye/Türk âşığı bir kadın olarak biliniyor, tanınıyordu. Mevlana, Yunus şiirlerini İtalyancaya tercüme etmiş, onlar üzerinden bizim topluma bir sempati geliştirmişti kalbinde. İyi niyetini aşikâr etme gayretindeydi.

Cumhuriyet Türkiye'sinin 100. yılına varıldığında toplumu hâlâ Atatürk ismi etrafında kümelenmeye yahut tartışmaya açarak onsuz olunamayacağı gibi bir zehabı zihinlere yerleştirmeye yönelik söylem ve eylemler ciddi bir probleme işaret eder.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde kimi derslere giriyordu yılda birkaç ay. Bu sebeple İstanbul'a her gelişinde yine bir Türk dostu olan babasını da getiriyormuş. Öyle ki bir arkadaşımıza telefon ederek ölüm döşeğindeki babasının Müslüman olduğunu bile duyurmuştu. Bizim tarihimizi, tarihî edebiyatımızı öve öve bitiremiyordu. Bize benzemek için saçlarını ortadan ikiye ayırarak arkadan iki bölük hâlinde ördüğünü bile biz erkek öğrencilere toplumumuzu ne kadar sevdiğinin örneği olarak gösteriyordu. Etrafta Yaşar Kemal dolanıyor, bu kadınla bir biçimde temas kurmaya çalışıyordu. O ise hiç oralı değildi. Çünkü ideolojik anlamda Yaşar Kemal ile barışık görünmüyordu. Bir ara, "Bu Yaşar Bey etrafımda niçin dolanıyor biliyor musunuz" demişti: "Onu Nobel'e aday göstereyim istiyor."

Ismarladığı limonataları içerken İstanbul'un kanlı, çatışmalı sokaklarından korkarak ulaştığımız bu mekânda bizim tarihimizi övüp duran kadına sorduk, ilk derdimiz buydu, neden yaşayan yazarlarımızdan İtalyancaya tercümeler yapmıyordu; Necip Fazıl ve Sezai Karakoç mesela? Ayrıca hemen yakınlarda okuduğumuz Malik Bin Nebi'nin eserinden bir anekdotu hatırlıyorduk. Üstat diyordu ki: "Batılılar çoğunlukla bizim tarihimizi, tarihteki kahramanlarımızı ve eserlerimizi övüp duruyorlar. Bunu bugüne hiç gelmeyelim diye yapıyorlar, daima tarihte kalalım istiyorlar." Şimdi soru şuydu. Onunla konuştuğumuz yetmişli yıllarda şehirlerin sokaklarında biz Türkiye'dekiler birbirimizi öldürüyoruz, kimi yabancı ve karanlık ideolojiler uğruna hem de. Bize bugünden söz edilmeli ve günümüzün sorunları üzerine konuşulmalı değil miydi? Öğrenmiştik artık, İstanbul Hukuk Fakültesi öğrencileri olarak: "Türk vatandaşı, İsviçre medeni kanununa göre evlenen, İtalyan ceza yasasına göre cezalandırılan, Alman ceza muhakemelerine göre yargılanan, Fransız idare hukukuna göre yönetilen, İslâm hukukuna göre defnedilen kişidir."

Anna Masala zeki bir kadındı, derdimizi anlamıştı. Biz Müslüman gençler olarak memleketimizin bu gününden ve geleceğinden şiddetli endişeliydik. İslâm ve ilkelerinin ayaklar altına alınmaya çalışıldığı nice darbelerle muhataptık. Kemalizm adı altında neredeyse putperest bir toplum oluşturulmaya çalışılıyordu memleketimizde. O, neredeyse kalbimizi okudu ve bu endişemize karşı bizi ferahlatan bir söz söyledi: "Çocuklar, derdinizi anlıyorum, resmi uygulamalardan rahatsızsınız. Batıcı, laik, Kemalist yönetimlerin geçmişi henüz yarım yüz yılı bile doldurmadı. Tarihin dilimleri yüzlü yıllarla/asırlarla anılır. Durun bakalım bu tür uygulamalara, yüz yıla varmadan ömür biçmek doğru olmaz. Mevcut rejim bir asrı doldurmadan dönemini tamamlayabilir." Nitekim Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği 1991'de dağıldığında Rus iktidarının ancak 74 yıl yaşayabildiğini görerek açıkçası epeyce de sevinmiş ve ferahlamıştık; Anna Masala'nın uyarısı ve beklentisi gerçekleşecek diye. Olmadı.

1960'LARDAN 2024'E DEĞİŞMEYENLER

Tarihini yanlış hatırlamıyorsam Necip Fazıl'a 1963-64 yıllarındaki bir Erzurum konferansında provokatörün biri konuşma esnasında bir sual sorar: "Atatürk'ü seviyor musun?" İsmi anılarak hakkında koruma kanunu çıkarılmış bir kişiyi hem de kimileri tarafından çoktan putlaştırılmış bir idolü kasteden bir sualdi bu. Hem Necip Fazıl'ı hem de onu dinleyenleri hükûmet ile doğrudan devletin resmî ve despot çehresiyle karşı karşıya bırakacaktı. Mazlum, mağdur, ezilmiş, çoğu sindirilmiş olan bu dinleyici kitlesi, o cesur yürek üstadın ne cevap vereceği hususundaki korkunç endişelerini nasıl gidereceklerdi acaba? Üstat bu, söz eri, medeni cesaretin o günlerdeki en yüksek volümlü sesiydi. "Dinleyin!" der, "Bu suale cevap veriyorum." Bir an durur, kitlenin nabzını yoklar, provokatörü de neredeyse kalbinden tam on ikiden vuran sözünü söyler: "Bu suale cevap vermiyorum!" Konferansına kaldığı yerden devam eder.

Necip Fazıl'ın benim şahitlik ettiğim bir Malatya konferansından ötürü de benzer bir sebeple yargılandığı mahkeme safahatını hatırlıyorum. *"Sahte Kahramanlar"* adlı hitabını dinleyen şehrin savcısı şöyle bir mütalaa ile hakkında dava açmıştı üstadın: "Necip Fazıl her ne kadar sahte kahraman olarak Atatürk'ten söz etmemişse de ismini andığı sahte kahramanlarla Atatürk arasında organik bir bağ var." Mahkemeye aynı savcı gelmemişti, yardımcısını göndermişti. Hâkim nezaketle Necip Fazıl'a savunma yapması gerekmediğini, ortada bir suç bulmadığını söyleyerek berat kararı vereceğini ima etmişti. Ancak Necip Fazıl kabul etmedi ve hazırladığı uzun müdafaayı okuyacağını ısrarla tekrarladı. Ve savcının burada bulunmayışını da kaçaklık olarak niteleyip şöyle özetledi. "Ben sahte kahraman olarak hiç söz etmediğim hâlde bir organik bağ kurarak savcı demek istiyor ki Mustafa Kemal, Mithat Paşa'nın kalbini, Mustafa Reşit Paşa'nın da böbreğini mi taşıyor? Böyle mi anlıyor savcı bey?"

Bizim memleketimizde bu hususta şahitliklerimizin ardı arkası kesilmez. Necmettin Erbakan 1969 yılında siyasi partisini kurduğunda referansları daima Osmanlı sultanları olmuştu. Yatıp kalkıp Fatih Sultan Mehmet, Yavuz Sultan Selim, Kanuni Sultan Süleyman deyip duruyordu. Medyayı ellerinde hatta tekellerinde bulunduran Batıcı, Kemalist laik tip gazeteciler daima soruyorlardı ona: "Sen neden hiç Atatürk'ten bahsetmiyorsun?" diyerek. Onun cevabı ise hazırdı: "Onun yeri başka!"[1] Rahmetli şair arkadaşım Mehmet Ragıp Karcı askerî liseden bu sebeple kovulmuştu. Elbet hâkim karşısına çıkarmışlar. Sorgusunda "Atatürk'ü seviyor musun?" diyorlar. Cevap üç kelimeliktir ve onu mahkûmiyetten kurtarmıştır: "Onun Allah'ına gurban!"

Türkiye'de cumhurbaşkanlığı da yapmış Malatyalı Turgut Özal şakadan değil sahiden bir liberal, özgürlükçüydü. Sivil gazetecilerle beraber panellere konuşmacı olarak katılıyor ve özgürce hem kendi konuşuyor hem de konuşulanları ciddiyetle dinliyordu. Bir seferinde rahatlıkla ve samimiyetle "Atatürk de tartışılabilmelidir!" diyebilmişti. Daha ileri gidelim, aynı tarihlerde memlekette solculuk, ateistlik, komünistlikle suçlanmış veya maruf olmuş kimi aydınlar "İkinci Cumhuriyet" diye bir fikri ortaya atmış, tartışmaya açmışlardı. Onlar da Atatürkçülüğün karşısında konumlanmışlardı. Bunlardan önce ise tarihçi Mete Tunçay, Cumhuriyet'in ilk yıllarına dönerek tek parti devrinde biriken problemleri konuşarak, ifşa ederek, bilinç düzeyine çıkararak bu dönemle "hesaplaşmak" gerektiğini belirtmişti.[2] Sonraki yıllarda kendilerine "post-Kemalist" adı verilen pek çok yazar, akademisyen ve entelektüel Atatürk'e aşırı bağlılığın sorgulanması gerektiğini söylüyordu. Geriye doğru çok uzağa hatta İslâmcı çevrelere de değil CHP İstanbul İl Başkanlığı'na giderek Canan Kaftancıoğlu'nu dinleyenler onun Mustafa Kemal'le ilgili eleştirilerini işitmiş olmalılar.

Bir acı örnek de büyükşehir belediye başkanlarından birinin 28 Şubat 1997'deki darbe sürecinde yaşadığı trajedide yatmaktadır. 10 Kasım resmî yas programına katıldıktan sonra başkan, bu törenlerin bir türlü içine sinmediğini ancak katılmak mecburiyetinde kaldığını söylemişti. Bunun üzerine karşı cephedeki medya onu diline dolamıştı. Başkan bir kere söylemiş bulunduğu sözü açıklamak yerine galiba bir Cumhuriyet balosunda sanırım eşi olmayan bir hanımla dans ederken fotoğraf vererek kendisinin de modern mi, Batılı mı yoksa sosyete mi her ne ise o olduğunu kanıtlamaya çalışmıştı. Koca bir şehrin seçilmiş belediye başkanına böylesine incitici, acı, hatta maskaralığa kadar varan ikiyüzlülüğü yaşatan neyin nesiydi?

İşte bütün bu hadiseler olup dururken "Atatürk seksen beş milyonun değeridir!" gibi bir savunma psikolojisine sığınmak yerine açıktan daha hürriyetçi bir duruş ve söylemle, kim kimi severse sevsin denilebilirdi. Kimse kimseyi sevmek zorunda değildir zaten. Yeter ki insanlar birbiriyle medeni münasebetler kursun, böyle muamelelerde bulunsunlar denilmeli değil miydi? Böylece meseleyi pekâlâ kökünden çözmek ve benzer maskaralıkları ortadan kaldırmak muhafazakâr iktidarın bütün işlerinin önünde,

1 Refah Partisi'nin eski genel başkanı ve Millî Görüş hareketinin kurucu lideri Necmettin Erbakan, 1990'larda sık sık, yaşasaydı Atatürk'ün de Milli Görüş yolunu takip edeceğini ve Refah Partili olacağını söylüyordu.

2 Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931),* Yurt Yayınları, İstanbul, 1981.

insanları riyakârlıktan kurtaran önemli bir ahlaki ödev olacaktı. Onları birileri karşısında zor durumda kalmaktan da kurtaracaktı.

Örnekleri geriye dönük belgelere bakarak verebilecek bir kabiliyet ve yeterlik sahibi değilim. Yalnızca hafızama müracaat ederek bulduklarımı saydım döktüm. Demem o ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılı kutlanırken memleketi yöneten en yüksek iradenin ve onun iradesi üzerinden yetkili kimilerinin dile getirdikleri ortak görüş ne anlama geliyor? "Atatürk seksen beş milyonun ortak değeridir!" Öyle midir sahiden okuyucu karar versin. Bunun, bu durumun gerçekte böyle olmadığını sözü söyleyenin bile bildiği ortamlar ne yazık ki söyleyeni riyakârlığa sürükleyebilecek bir tehlike taşımaktadır. "Riya gizli şirktir!" ihtarıyla uyarılmış bulunan müminlerin böylesi tuzaklara düşmemesi beklenir. Mustafa Kemal bir Osmanlı askeriydi. Onun ahiretteki konumunu, durumunu zorlaştıracak olan en kötü bakış, onu tanrılaştırmak değil midir?

"KEMALİZM'İN RÜŞTÜNÜ İSPAT YILI"

D. Mehmet Doğan benim kadim bir dostum, memleketin son kırk yedililerinden biri. Türkiye'de ender rastlanan münevverlerden biri sıfatıyla daha yirmili yaşlarında kaleme aldığı tesirli eseri *Batılılaşma İhaneti* (1975) ile o günden bu yana ciddi bir mücadele vermektedir; memleketteki yabancılaşma, yabancılaştırma çabaları karşısında. Hem de dimdik durarak, asla inandığı davadan en küçük bir taviz vermeden. "Post-post-Kemalist dönemde"[3] Kemalizm'le tanımlanan tek parti devrini sorgulayarak aşmaya çalışan yönelimlerin neredeyse tümüyle geri çekildiğini, itibarsız kılındığını hatta "sokak Atatürkçülüğüne" yol veren pop-Kemalizm'in her yeri istila edişini hatırlarsak yazdıklarının değeri çok daha iyi anlaşılır. Ben onu daha önceleri yazdığım bir yazıda Türkiye Kültür Bakanı olsun diye hükûmete şakadan tavsiye etmiştim. Kendinin kabul etmeyeceğini iyi biliyordum, hükûmetin onu bakan yapmayacağını ise daha iyi biliyordum. Ancak meramım okuyucularım tarafından iyi anlaşılsın diye bu ironiye başvurmuştum.

D. Mehmet Doğan dostumun bu yazı münasebetiyle müracaat etmemiz gereken en yeni eseri *1932 Dinî İnkılap Yılı*[4] adını taşıyor. 2023'ten 2024'e ulaşan yeni zamanları "Türkiye Yüzyılı" ama aynı zamanda üzülerek ifade etmeliyim ki 'Kemalizm'in rüştünü ispat yılı' ilan eden hükûmete belki kısmi bir rehberlik olur düşüncesindeyim. Bu çalışmanın uyarıları bir ümit işe yarar diye kimi alıntılarla sürdüreceğim yazımı. Alıntılar bilgi verecektir lakin kısaca genç okuyucu bilmelidir ki bu memlekette 1932 tarihinden 1950 tarihine kadar ezanı asli diliyle okumak yasaklanmış ve minarelerden resmen "Tanrı uludur!" şekline dönmüştü. Kur'ân okumak, öğrenmek, Arapça okuryazarlık yasaklanmıştı. Zaten çoktan Latin harfleri benimsenmiş, daha önceki Osmanlı Türkçesiyle okuryazar olanların hafızası sıfırlanmış ve cahil sınıfına dâhil edilmişlerdi. Dahası devletin tek medya organı radyoda Anadolu türküleri yerine Batı müziği çalınmaya başlamıştı.

D. Mehmet Doğan, *1932 Dinî İnkılap Yılı* kitabının sunuşunda neredeyse eserin ana fikrini kısaca özetlemiş: "İnkılapların asıl hedefi *din*dir, *İslâm*'dır."[5] Tahribatı eserin en başında sunuş yazısıyla gözler önüne çıkarmayı hedeflediğinden olacak, şu cümleler de epeyce yürek yakıcı gelmişti okuyunca bana: "Türkiye'de bu kültürel devrimlerin başarısı başarısızlığında aranmalıdır! Yıkmış fakat yapamamış, devirmiş fakat ayağa kaldıramamıştır. Belki de asıl murad edilen buydu: Yıkılması gerekeni yıkmak!

3 Derleyenler: İlker Aytürk-Berk Esen, *Post-Post-Kemalizm*, İletişim Yayınları, 2022.

4 D. Mehmet Doğan, *1932 Dinî İnkılap Yılı,* Yazar Yayınları, Ankara, 2023.

5 D. Mehmet Doğan, *1932 Dinî İnkılap Yılı,* s. 9.

Yerine konulacak o kadar da mühim değil![...] Bugünkü Türkiye, yıktığı medeniyetin enkazında debelenmektedir."[6] Memlekette yaşayan seksen beş milyon insana ortak bir değer ararken yönetici konumundaki insanlar keşke evvela bu eserin sadece sunuş bölümünü okusalardı.

Elbette bu yazı münasebetiyle dostumun eserinden alıntıları çoğaltarak okuyucuyu kitaptan uzaklaştırmak istemem. Müellifin bu çalışmasının bihakkın anlaşılabilmesi için daha evvel kaleme aldığı *Bir Savaş Sonrası İdeolojisi: Kemalizm* (1994), *Mağlubiyet İdeolojisinin Sonu* (2007), *Türkiye Cumhuriyeti Tarihine Giriş* (2013), *Türkçenin Cenaze Töreni: 1. Türk Dil Kurultayı* (2020) gibi eserleri okunmalıdır. Şunu itiraf etmeliyim ki ben hayatım boyunca iki dilli, belki de riyakâr bir insan olarak yaşadığıma dair şüphelerimi yüreğimden bir türlü atamamışımdır. Doğduğum baba evinde Müslüman kimliğini seçebilecek bir ortam vardı. Gittiğim mekteplerin neredeyse tamamında ise telkin edilen yol (din) Batıcı ve Kemalist meşrepliydi. Onların karşısında inancımın gereğini yerine getirmenin, en basitinden namazları eda edebilmenin bile imkânı olmadığı gibi açıktan yasaklanışına şahitlik etmişimdir. Rahmetli oğlum askerde iken tek başına çimlerin üstünde namaz kılarken yakalanmış ve katıksız hapse mahkûm edilmişti. Konuşmalarımızın, yazdıklarımızın, eserlerimizin hülasa İslâm'a dair herhangi faaliyetlerimizin daima devletin resmî kanallarını rahatsız ettiği, kovuşturulduğu, sorgulandığı yıllar benim ömrümle yaşıttır. Evinde Müslüman, sokakta, sahada kamu hayatında laik, Batıcı veya Kemalist olmam arzulanıyordu.

Üniformalı demiryolcu babamın Demokrat Partililiği değil, sırf devlet üniformasıyla namaz kıldığı için 1960 Darbesi'nde günlerce sorgulandığını bilirim. Ardından Süleyman Demirel'e olan sempatisine de şahitlik etmişimdir. Kendisiyle bu hususta tartışacak yaşa geldiğimde aramızda ailenin tümünü rahatsız edecek münakaşalarımız olmuştu. Çünkü Kemalizm asıl kökleşmesini ne yazık ki babamın kısmen sempati duyduğu Demokrat Parti ve devamı döneminde yaşamıştı. 5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kanunu 1951 yılında yürürlüğe konulmuştu. Enteresandır aynı yılın Mayıs ayında Ankara trenine binmeye hazırlanan Halide Edip, bu kanun çıkmadan, söz konusu kanun teklifinin aleyhinde bir konuşma yapmayı planlar ve bunu başarır. Bu konuda kendisine karşı çıkan kocası Adnan Adıvar'a söyledikleri üzerinde durulmayı hak ediyor: "Tamam bir kanun çıksın ama Atatürk büyük bir askerî dehadır, yalnız ilahlaştırmamak lazım diyeceğim. İlahlaştırırsak her yaptığı kayıtsız şartsız doğrulara dönüşür bu defa..." Adnan Adıvar ise "Kurbanın olayım, Halide sen bu tip konuşmalar yapma, yanlış anlaşılır, çok kötü olur" der. Halide Edip ise ısrarcıdır: "Hayır ben yapacağım, fikrim böyle." Hakikaten de yapacağını yapar. Meclis kürsüsünde Atatürk'e ilişkin görüşlerini şöyle açıklar: "[...] bu milleti Atatürk yoktan var etmiş değildir. Atatürk bu milletin evladıdır.[...] Atatürk'e dil uzatmak gibi bir saygısızlığın önüne geçmek için yeni bir kanun yapmayı bir Şark zihniyetinin mahsulü diye telakki ederim [...] kablettarih put hâline gelen ve bugün yerlerinde yeller esen eski saltanatlar devrinde şahsı ilahileştirmek ve onlara adeta bir put gibi tapmak zihniyetinin tekrar hortlaması gibi geliyor. Muteriz olan arkadaşları komisyonda ve burada dinledikten sonra, sanıyorum ki, Atatürk'e bütün varlıklarıyla bağlı olan insanlar da buna aleyhtar görünüyor."[7] Kanun tasarısına karşı çıkanlar da az değildi. Halide Edip'in Meclis konuşmasında, böyle bir kanunun tenkit hürriyetine mâni teşkil edeceğini ifade eden pasajlar vardı. Neticede kanun 50 üyenin ret, altı üyenin çekimser oyuyla kabul edilmiş, akabinde de Halide Edip partisinden ayrılmıştı.[8]

CUMHURİYET'İN İDEOLOJİK TERCİHLERİ VE KURUCUSUNUN DÜNYASI

Demokrat Parti'nin cumhurbaşkanı Celal Bayar, Lozan Konferansı sonrasında milletvekilleriyle yaptığı bir konuşmada, Türkiye Cumhuriyeti'ndeki dinin yerinin bundan sonra şöyle tayin edildiğini söylüyordu: "Gençler bakın dinleyin. Laikliğin esas hedefi dini toplumumuza tamamen unutturmaktır. Biz Lozan'da batılılara bu konuda söz verdik. Benden önceki devlet başkanlarımız bu sözün takipçisi oldukları gibi benden sonrakiler de takipçisi olacaklar-

6 D. Mehmet Doğan, *1932 Dinî İnkılap Yılı,* s. 8-11.

7 İpek Çalışlar, *Halide*, Everest Yayınları, İstanbul, 2010, s. 456-457.

8 İpek Çalışlar, *Halide*, s. 457-459.

dır. Siz ilerici gençler olarak bunu böyle bilip böyle uygulayasınız."[9] Alıntının belgesi Mehmet Doğan'ın eserinde mevcuttur. Dileyenler Celal Bayar'dan öncekiler bellidir; sonraki devlet başkanları kimlerdi, diye araştırarak en sonuncusuna kadar küçük bir yoklama yapabilirler.

Osmanlı Devleti bütün ihtişamıyla ne yazık ki yıkılmıştı. Yerine kurulan Cumhuriyet'in ikinci dönemindeki yönetici kadroları içerisinde artık açıktan şöyle konuşmalara sıkça rastlanıyordu, Dâhiliye Vekili Fethi Okyar konuşuyor: "Türkler İslâmlığı kabul ettiklerinden böyle geri kaldılar ve İslâm kaldıkça da bu hâlde kalmaya mahkûmdurlar."[10] Mustafa Kemal'in konuşmaları arasında da Allah Resûlü hakkında "Arap oğlanı" yakıştırması ve "Biz, ilhamımızı, gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz."[11] şeklindeki ifadeler vardır.

Murat Bardakçı yıllar önce Habertürk kanalında yayımlanan *Tarihin Arka Odası* programında Atatürk'ün bu sözlerine atıfla şöyle söylemişti: "Atatürk'ün gökten indiği düşünülen kitaplar" ifadesiyle kastettiği kitaplar Kur'ân-ı Kerim, din ve diğer kitaplardır belki de. Bunu niye saklıyoruz Allah aşkına? 70 sene geçmiş neyi saklıyoruz? Bunlar dine reddiyedir."

Bardakçı sonra Atatürk'ün şu sözlerini naklediyordu: "İkra bismi rabbi safsatasını esas tutmuş olan Araplar, uygar dünyada, bilhassa Türk zengin uygar bölgelerinde bu ilkel ve cahiliyet devrinin simgesi olan ilkeye dayanarak yapmadıkları tahrifat kalmamıştır. Bu zihniyetle hareket edenler İslâm'dan önce evrensel Türk uygarlığının bütün belgelerini imha etmekte engel görmediler [...] Yazacağınız İslâm tarihinin de bu doğrultuda toplayabileceğiniz belgelere dayanarak açıklanmasını önemli görürüm." Bardakçı sözlerini şöyle tamamlıyordu: "Atatürk 'Beyni sulanmış hafızların dini' diyor; bunu neden saklıyoruz? Meclis'teki o meşhur açılış konuşmasıyla, *Medeni Bilgiler* kitabındaki el yazısıyla Afet Hanım'ın yayımladığı örnekler ateist örneklerdir."

D. Mehmet Doğan'ın Cumhuriyet tarihinin en hareketli devirlerinden birini merkeze aldığı eserinde okuyucu belgelere de ulaşacaktır. *1932 Dinî İnkılap Yılı,* "Son İnkılap: 1932" başlığıyla ezanın Türkçe okutulmasından Kur'ân okumak, Arapça öğrenmek ve musiki inkılabı gibi uygulamaların gerekçelerini, belgelerini de taşımaktadır.[12] O tarihlerde yoğunlaşan resmî ağızlardaki Türkçe Kur'ân nutuk ve telkinlerinin aslında insanların dinlerini kendi dilleriyle sahiden öğrenmeleri maksadına matuf olmadığını öğreniyoruz. Maksat belli bir periyotta insanları dinden soğutmak ve Müslüman öteki dünyadan ve elbette İslâmî geçmişten koparmaktı besbelli.

D. Mehmet Doğan'ın eserinden bir alıntıyla ve bir hatırlatmayla vurgulamaya çalışalım. 1933'te Ankara'da ABD büyükelçisi olarak bulunan Charles Sherril'in kaleme aldığı *Gazi Mustafa Kemal Hz. Nezdinde Bir Yıl Elçilik* (1934) kitabında ilginç tespitler vardır. Mustafa Kemal'i Martin Luther'in Hıristiyanlık'ta yaptığı gibi dinde reform taraftarı olarak zikreder. Ancak o bir din adamı değildir. Yalova'da Mustafa Kemal ile yaptığı mülakattaki tespitlerinin özeti şöyledir: "Türk halkının uzun zamandan beri ezberden okuduğu bazı Arapça duaların gerçek manasını anladığı zaman *tiksineceğini* söylüyor. Bu fikrini geliştirdikçe ben de gitgide Kur'ân'ın Türkçe okunmasını teşvik etmesinin sebebinin Kur'ân'ın Türkler arasında gözden düşmesi olduğu neticesine varıyorum."[13]

Batılı hem de Amerikalı bir gözlemcinin yalnızca bu kanaatlerinden hareketle bir yargıya varılamaz elbette. Kimsenin kalbini yarıp okuma imkânı yoktur. Kaldı ki Osmanlı tarihi boyunca Cuma hutbelerinin büyük oranda sadece Arapça okunmasındaki garipliği biz de asla tasvip etmiyoruz. Kur'ân'ın elbette Türkçeye tercüme ve tefsirinin yapılması bizim açımızdan da önemli bir kültürel ve hatta itikadi zarurettir. Mesele bu değildir. Mesele yeni rejimin, o günlerde dinî hayatta da bazı düzenlemelere giderek, Türkiye Cumhuriyeti'ne mahsus yepyeni bir dini uygulamaya koymaya hazırlanmakta oluşudur. Nitekim D. Mehmet Doğan'ın bahsettiği *Medenî Bilgiler* kitabında şu ifadeler geçmektedir:

9 D. Mehmet Doğan, *1932 Dinî İnkılap Yılı,* s. 16.
10 D. Mehmet Doğan, *1932 Dinî İnkılap Yılı,* s. 31.
11 D. Mehmet Doğan, *1932 Dinî İnkılap Yılı,* s. 34.
12 D. Mehmet Doğan, *1932 Dinî İnkılap Yılı,* s. 91 ve sonrası.
13 D. Mehmet Doğan, *1932 Dinî İnkılap Yılı,* s. 141.

"[...] Din birliğinin de bir millet teşkilinde müessir olduğunu söyleyenler vardır. Fakat biz, bizim gözümüzün önündeki Türk Milleti tablosunda bunun aksini görmekteyiz.

Türkler Arapların dinini kabul etmeden evvel de büyük bir millet idi. Arap dinini kabul ettikten sonra, bu din ne Arapların ne aynı dinde bulunan Acemlerin ve ne de Mısırlıların vesairenin Türklerle birleşip bir millet teşkil etmelerine hiçbir tesir etmedi. Bilâkis Türk Milleti'nin millî rabıtalarını gevşetti, millî hislerini, millî heyecanını uyuşturdu. Bu pek tabii idi. Çünkü Muhammed'in kurduğu dinin gayesi, bütün milliyetlerin fevkinde [...] bir Arap milliyeti siyasetine müncer oluyordu. Muhammed'in dinini kabul edenler kendilerini unutmaya, hayatlarını Allah kelimesinin her yerde yükseltilmesine hasretmeye mecburdular. Bununla beraber Allah'a kendi lisanında değil, Allah'ın Arap kavmine gönderdiği Arapça kitapla ibadet ve münacatta bulunacaktı. Arapça öğrenmedikçe Allah'a ne dediğini bilmeyecekti. Bu vaziyet karşısında Türk milleti birçok asırlar ne yaptığını, ne yapacağını bilmeksizin âdeta bir kelimesinin manasını bilmediği hâlde Kur'an'ı ezberlemekten beyni sulanmış hafızlara döndüler..."[14]

Cumhuriyet Türkiye'sinin 100. yılına varıldığında toplumu hâlâ Atatürk etrafında kümelenmeye çalışmak yahut onsuz olunamayacağı gibi bir zehabı zihinlere yerleştirmeye yönelik söylem ve eylemler ciddi bir probleme işaret eder. Bunun, kendi isimlendirmeleriyle muhafazakâr, kimilerince de İslâmcı sayılan bir iktidar tarafından kökleştirilmesi dehşetli bir hatadır. Günün birinde tarihe not düşenler şöyle yazabilirler: "5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kanunu'nu muhafazakâr sanılan bir iktidar çıkartmıştı. 2023 Türkiye Yüzyılı'nda ise sahiden muhafazakâr bir iktidar Kemalizm'in rüştünü ispat etmesini sağlamıştı."

14 Murat Bardakçı, İYİ Parti'nin bu kitabı ders kitabı yapacağını vadetmesi üzerine kaleme aldığı yazısında bu ifadelerin tamamını merak edenler için *Medenî Bilgiler*'in herhangi bir baskısını, mesela 1988'de Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu tarafından yapılmış yayınını okumalarını önerir. Bk. "Meral Hanım "İktidara gelince ders kitabı yapacağız" dediği "Medenî Bilgiler"i acaba hiç okudu mu?", *Habertürk*, 14 Nisan 2022.

İdeoloji olarak Atatürkçülük 21. yüzyıla ulaşamamıştır... Atatürkçülük fikir olarak bitince 'Atatürk kültçülüğü' güçlü bir inanç olarak yükselmiş, şahsı ve dönemi ile ilgili hurafevî malumat yaygınlaştırılmıştır.

Hâlbuki bu konuda Atatürk'ün ayrıntılara inen entelektüel biyografisini ortaya koymayı hedefleyen Şükrü Hanioğlu gibi ilim ehlinin çalışmalarının yaygınlaştırılması daha nesnel bir bakışın ortaya çıkmasına yol açacaktır. Zira Hanioğlu, Atatürk'ün başta kendisinin not defterleri, okuduğu eserlere koyduğu işaretler ve düştüğü notlar, konuşmaları, mülakatları ve kaleme aldığı kitaplar olmak üzere değişik yerli ve yabancı arşiv belgeleri ile dönem yayınlarına yaslanarak Cumhuriyet kurucusunun entelektüel altyapısı ve ideolojik tercihlerini irdeliyordu. Böylece modern Türkiye'nin sıklıkla atıfta bulunulan ancak içi doldurulamayan "kurucu ideolojisi"nin ana hatlarını belirlemeye, onu analiz etmeye de çabalıyordu. Kaleme aldığı biyografi Atatürk'ü basmakalıp klişelerle değerlendirme külliyatından ayrılarak, okuyan, düşünen, tartışan ve dünya görüşü çerçevesinde millet inşa etmeye ve devlet kurmaya çalışan bir 20. yüzyıl lideri olarak tahlil ediyordu.[15]

TENKİT, ADALET VE İNSAF

D. Mehmet Doğan'ın eserinde şöyle bir yargı var: "İdeoloji olarak Atatürkçülük 21. yüzyıla ulaşamamıştır... Atatürkçülük fikir olarak bitince 'Atatürk kültçülüğü' güçlü bir inanç olarak yükselmiş, şahsı ve dönemi ile ilgili hurafevî malumat yaygınlaştırılmıştır."[16] Hurafeler tarih boyunca hakikatin karşısında daima bir rol üstlenmiş ve insan kalabalıklarını hakikatten daha ziyade cezbetmiştir. Onunla baş etmek de öyle pek kolay gözükmemektedir. Gelgelelim vaktiyle hakikatle beraber hurafe övgüsü yapan ve şimdilerde kendisinden başka filozof, mütefekkir tanımayan birisi ne *Başörtü Risalesi* (1995) ne *Türkçe Kur'an ve*

15 M. Şükrü Hanioğlu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2023.

16 D. Mehmet Doğan, *1932 Dinî İnkılap Yılı,* s. 116.

Cumhuriyet İdeolojisi (1998) ne de *Bir Siyasi Proje Olarak Türkçe İbadet 1* (1999) kitaplarının yeni baskılarını yapamıyor. Son hadiseler ve iktidar söylemlerini tartıştığımız bu mesele karşısında D. Mehmet Doğan mı yoksa iktidar mı yahut ona muhalif görünüp ama esasında bu bahiste daha Kemalist bir tahkiye sunanlar mı haklıdır; okuyucu karar versin. Ama en azından ayrıntılara inmeksizin, "efrâdını câmi, ağyârını mani" olabilmek için şu sual üzerinde tefekkür edelim: 21. yüzyıl, Türkiye Yüzyılı ilan edilirken ideolojisi hangi mihver üzerine oturtulacaktır; yine ve hâlâ Atatürkçülük mü yoksa yepyeni bir dünya görüşü mü? Belki de geleneğe tekrar dönülerek Osmanlı muhipleri tarafından Fransa veya bambaşka bir Avrupa ülkesinin herhangi bir kasabasında münzevi yaşayan bir Osmanlı çocuğuna devlet yeniden bırakılacak mıdır? Zira böyle özlemleri olan muhafazakârları da hatırlar bizim hafızamız.

Bir de şu meşhur *Karar* adıyla yayın yapan *Sözcü* ahfadını sevindirmesi için bazı tespitleri dile getirmenin zarureti sebebiyle birkaç uyarıyı yapmalıdır. Eleştirilerimizin muhatabı iktidar, özellikle dış politikadaki post-Kemalist dili ve uygulamalarıyla Türkiye'de inkılap çapında işler yapmıştır. İç politikada ise kimi vesayet çevreleriyle mücadelesi gelecek zamanlarda işe yarayacaktır. Hülasa ömrü politika ve onun bütün araçlarına mesafeli geçen biri sıfatıyla hiçbir zaman yüksek beklenti sahibi olmamama rağmen bu iktidarın beni şaşırtan iyi işlerini de her vakit takdir ettiğimi eklemeliyim ki kimi çevrelerin tercümanı sayılmayayım. *Tenkit, adalet* ve *insaf* benim en sevdiğim kelimelerdir. En sevdiğim eylemlere dönüşmesi için de ömrümü harcadım neredeyse. Böyle biline.

Politikacıların sığınacakları bahaneleri çoktur. Hatta bir bölümünde haksız da sayılmazlar. Benzer uyarıları erken, gereksiz, vizyonsuz, az düşünülmüş bulabilirler. Etraflarında bunca kuşatılmışlıklar varken hiç sırası değilken yapılmış dokundurmalar şeklinde görebilir ve de can sıkıntısı yaşayabilirler. Suudi Arabistan'da gerçekleşecek bir futbol maçı münasebetiyle yine ve her zaman olduğu gibi Atatürk üzerinden çıkartılan yaygaranın hükûmete küçük çaplı bir gözdağı olduğunu düşünelim. Daha iyi ya, fırsat bu fırsat, kutsallaştırılmış kişiliğine sığınarak korumaya almak yerine onun da neticede bir insan olduğunu, kimsenin onu sevmeye mecbur bulunmadığını ancak yine kimsenin ona hakaret etmesine de izin verilmeyeceğini söylemek çok mu zordu? Hatırlatmak isteriz ki Horasanlı Ebu Müslim'e atfedilen bir söz vardır; Endülüslü yöneticiler hakkında der ki: "Endülüslü yöneticiler düşmanlarını kazanmak için dostlarını küstürdüler. Düşmanlarını kazanamadıkları gibi dostlarını da kaybettiler." İşte tam da bu duruma düşmemeleri için yapılmıştır bu uyarılar. Böyle de biline.

"Piyasa Kemalizmi"ne su taşıyan şu Atatürk filmi etrafında yaşanan, yaşatılan tartışmalara bakıldığında da iyi bir sınav verilemediği şuradan belliydi; bırakınız Türkiyeli insanları, yabancıların da Atatürk'ü sevmek gibi bir ödevi varmışçasına söylemleri nasıl açıklayacağız? Hele samimi bir Müslüman çocuğu olduğu her hâlinden belli astronot/pilot Alper Gezeravcı uzaya gönderilen ilk Türk sıfatını taşıyordu. Kemalizm ikinci asrına ilk adımını atarken bu toplumun çocuğu Alper de Uluslararası Uzay İstasyonu Dragon'a ilk adımını atıyordu. Türlü tehlike ve heyecanları göze alıp çıktığı uzayda adeta Tanrı'ya sığınırcasına ve onun besmelesiymiş gibi ilk mesajını Atatürk adıyla mı vermeliydi? Yoksa Allah'ı mı hatırlamalıydı evvela? En azından bir kere Tanrı diyerek telaffuz etmesi aykırı mıydı laikliğe, Kemalizm'e? Dinlemedim ama yanındaki Avrupalıların bile Tanrı adını andıklarını işitir gibi oluyorum. Ona resmî bir sufle verildiği şüphesi bu hususta da iktidarı zan altında bırakacaktır. Her vesileyle hem de çok güzel Kur'ân okuduğu bilinen cumhurbaşkanı bence yazımızı okuyabilseydi düşününce üzülecektir.

Ziya Paşa'nın "Terkîb-i Bent" şiirindeki beyti bize yardımcı olsun için epigraf sadedinde seçerek, en azından üzerimize düşeni yapmak ve birilerinin ellerindeki kozları gördüğümüzü açık etmek istiyoruz. Bu ironik yaklaşımımızın, iktidarla beraber onların muhitinden muhalefete düşmüş o meşhur sabite yoksunu *Karar* cenahına yönelik de okunması muradımızdır. Her iki kesimin mevcut üsluptan dönmedikleri takdirde, onları uyarmasaydık biz de Allah nazarında sorumlu olacaktık, düşüncesiyle en azından elimizden geldiği, dilimizin döndüğünce yazmak istedik. Her şeyin en doğrusunu elbette ancak Allah bilir.

OTOKOLONİZASYON PROJESİ OLARAK KEMALİZM

KÂMİL ERGENÇ

Cumhuriyet'in yüzüncü yıl kutlamaları büyük bir heyecan ve debdebe ile icra edilirken (hatta bu kutlamalar "Türkiye Yüzyılı" gibi oldukça görkemli-gösterişli bir mottonun eşliğinde bir tür kendinden geçme/kendisiyle büyülenme hâline evirilmişken) Türkiye'nin hâlâ yön/istikamet sorunu yaşıyor olması (bu sorunun ne kadar farkında olduğu başka bir yazının konusudur) ciddi bir kafa karışıklığının belirtisi olarak okunabilir. Tanzimat Fermanı'nda tercihini açıkça Batı'dan yana yapmasına ve Cumhuriyet'le bu tercihindeki kararlılığını kanıtlamasına rağmen Türkiye kim olduğu ve nereye ait olduğu hususunda berrak bir zihne sahip değildir. Yaklaşık iki asırlık modernleşme tecrübesinden elinde kalan, Batı'nın kötü bir kopyası olmaktan başka bir şey değil. Sömürgeci-ırkçı beyaz adamın bugününü kendi yarını yapmak için uğraşan ve buna da "muasır medeniyet seviyesine erişmek" diyen aydınlar-bürokratlar-politikacılar öncülüğünde buraya kadar... Sınai-teknik-endüstriyel inkişafı ilerlemenin yegâne şartı olarak kodlayan zihniyetin bu ülkeye kazandırabileceği tek şey makine/ler olabilir... Ve elbette makineleşmiş insanlar ve şehirler...

KİMLİKSİZ KÖPRÜLER

Kimlik/kişilik yoksu(l/n)luğunun en belirgin hâli "Doğu ile Batı arasında köprü" olduğumuz klişesinde tebarüz eder. Erbabının malumudur ki, köprülerin kimliği olmaz. Onlar sadece iki tarafı birbirine bağlamakla görevlidir. Sentetiktir/yapaydır. Üzerinden gelip geçen çok olur. Köprü olmanın dayattığı kimliksiz/kişiliksiz duruşu telafi edeceği yanılsamasıyla Türkiye'nin "medeniyetler/uygarlıklar beşiği" olduğuna dair (görece daha az istiskal edici ve fakat daha çok muhafazakâr imge barındıran) farklı bir tanım öne çıkarıldı. Oysa burada da çok ciddi bir sorun vardı. Medeniyetler beşiği olmak hem "müze" olmayı (ki müzeler ölü kültürlerin/medeniyetlerin sergilendiği yerlerdir) ve böylece turizm aracılığıyla sömürgeleştirilmeyi kabul etmek hem de İslâm'ın bu coğrafyada "sonradanlığını" (hatta daha şaz yorumlarda) "sömürgeci" olduğunu tescillemek için hayli kullanışlı bir argümandı.

Burada bir parantez açarak Türkiye'de ve Suriye'de faaliyet gösteren seküler Kürt siyasal hareketlerinin kendilerini tanımlarken sıklıkla İslâm öncesi Mezopotamya kültürüne atıf yaptıklarına, İslâm'ı ise Arap-Fars-Türk kimlikleri aracılığıyla kendilerini sömürgeleştiren bir din olarak konumlandırdıklarına dikkat çekmek isterim. Bu yaklaşımın mot-a-mot aynısını dağılmaya yüz tutan Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türk kimliğine dayalı bir ulus inşa etmeye çalışan Jöntürk-İttihatçı aydın ve bürokratlarında görmek mümkündür.

Arkeolojinin Avrupamerkezci tarih anlatısına malzeme temin eden oldukça operasyonel bir alan olduğunun farkına varamayan Türkiye aydını "medeniyetler beşiği" klişesindeki hinliği fark edemedi. Ülke sathına yayılan yoğun

arkeolojik çalışmaların nihai kertede hedefi, Anadolu'nun İslâm tarafından işgal edildiği önermesine meşruiyet kazandırmak ve akabinde buraların Romalı-Pers pagan köklerine ve politeist (çok tanrılı) sosyal gerçekliğine işaret ederek "çok renkli (aslında renksiz)", "çok kültürlü (aslında kültürsüz)", "çok tanrılı (aslında tanrısız)" bir geçmiş algısı oluşturarak zihin dünyamızdan "dârü'l-İslâm"ı çıkarmaktır. Mekânla itikat eksenli bağ kurmanın adı olan dârü'l-İslâm'a yabancılaşan Müslüman zihnin varıp demirleyeceği liman, Evanjelik-Protestan-neoliberal zihniyetin serlevhası olan "dünya vatandaşlığı"dır. Öte yandan çok kültürlülük-çok renklilik-kozmopolitlik gibi cazibesi yüksek kelimeler aracılığıyla üzerimize giydirilmeye çalışılan gömleklerde postmodern paradigmanın hakikatsiz-öznesiz-merkezsiz-metotsuz-çarpık-amorf doğasının payı olduğu gerçeği görmezden gelinemez. Sözünü ettiğimiz bu paradigma kimlik-kişilik sahibi insanlardan/toplumlardan hoşlanmıyor.

ZİHİNSEL SÖMÜRGELEŞME

Gazze'ye reva görülen hunharlığa/barbarlığa/vahşiliğe karşı küresel sistemin gönüllü kayıtsızlığına bir de bu zaviyeden bakmakta fayda var. Direniş, insanı-tabiatı-toplumu makine gibi tasavvur/telakki eden modern/postmodern paradigmanın kavramsal ve kurumsal otoritesini sarsarak insanlık ailesine "insan kalma" ve "insanca yaşama" dersi veriyor. Bu ders küresel kötülük düzeninin tekerine çomak sokuyor. Çünkü bu düzen onurlu yaşamayı tercih edenleri kendisi için tehdit olarak algılıyor. Akışkansıvı karakterli (her kalıba kolayca dökülebilen-omurgasız) insan ve toplumlardan hoşlanıyor. Adına küreselleşme/globalizasyon denilen süreç bu gerçekliğin inşasına çabalıyor. Tek kültür-tek toplum-tek değer sistemi-tek cinsiyet vb. inşasına odaklı oldukça sistematik bir kuşatmayla karşı karşıya bırakıyor insanlığı...

Modern/postmodern paradigmayla karşılaştıktan sonra, aralarında Türkiye'nin de bulunduğu, halkı Müslüman beldeler dârü'l-İslâm'dan vatana, ümmetten ulusa, itikattan kültüre, bütünden parçaya, ulemadan aydına, medreseden üniversiteye, cemaatten topluma, şehirden kente geçiş yaparak zihinsel sömürgeleşmenin mağdurları ve madunları oldular. Bu geçişin failliğini Türkiye'de Kemalizm, Irak-Suriye-Mısır-Lübnan gibi Arap nüfusun yoğun olduğu yerlerde Baasçılık (yeniden doğuş), İran'da 1979 İslâm İnkılabı'na kadar Pehlevicilik yaptı. Hepsinde ortak nokta modern paradigmanın kavramsal ve kurumsal (tüm boyutlarıyla) ithal edilmesi ve toplumun da bu kavram ve kurumlara ikna, (şayet ikna olmuyorlarsa) icbar edilmesiydi. Bu bağlamda sözünü ettiğimiz ideolojileri, Avrupamerkezci bilgi-düşünce-yorum sistemlerinin taşıyıcıları olmaları münasebetiyle otokolonizasyonun (kendi kendini sömürgeleştirme) rahmi olarak niteleyebiliriz.

Türkiye özelinde Kemalizm'in, otokolonizasyon projesi olarak gördüğü işlevi tüm yönleriyle teşrih masasına yatırmadan kimlik/kişilik sahibi bir toplum olma vasfı kazanamayacağız. Çünkü Kemalizm'i "epistemik referanslarıyla" birlikte konuşmak, aynı zamanda, modern ulus devletin inşasına giden süreci, bu sürecin itikadi-içtimai-iktisadi-siyasi-hukuki boyutlarını konuşmak anlamına gelecektir ki bu durumda maruz kaldığımız şeyin mahiyeti ve keyfiyetine dair sahih bir bilinçlilik hâli inşa edilmiş olacaktır. Burjuva Protestan kültür kodlarıyla teçhiz edilmiş modern paradigmanın, ideolojiler aracılığıyla, İslâm dünyası toplumlarına (ve Batı dışı toplumlara) taşınması esasında ilgili toplumların hayat tarzı ve dünya görüşü üzerinde kalıcı değişiklikler yapmak, hâsılı onları Hristiyan'ca düşünmeye-yaşamaya mecbur ve mahkûm etmek anlamına gelir.

Bu bağlamda tüm ideolojiler gibi Kemalizm de yeni bir din (İslâm) yorumu ihdas ederek, İslâm'ın Protestanlaştırılmasına önayak olmuştur. Laikliğin anayasal güvence altına alınması örneğinde belirginleşen bu Protestan tavır hâlâ geçerliliğini korumakta, kurumsal (mabet merkezli) ve sınıfsal (tanrı temsilcisi kutsal adamların uhdesindeki) din anlayışına sahip toplumların sosyal gerçekliğinde anlamlı olabilecek bu tutumun (laikliğin), hayatın bütününe müdahil olma iddiasına sahip İslâm için de geçerli kılınmaya çalışılması, patolojik ve şizofrenik bir uzlaşmanın izlerini taşımaktadır. İslâm'ın zaman tasavvurunun (Müslüman saatinin) imhası anlamına gelen takvim değişikliğini de bu bağlamdan bağımsız değerlendirmemek gerekir.

Türkiye özelinde Kemalizm'in, otokolonizasyon projesi olarak gördüğü işlevi tüm yönleriyle teşrih masasına yatırmadan kimlik/kişilik sahibi bir toplum olma vasfı kazanamayacağız.

Son Nebi'nin (s.) tarihin seyrini değiştiren inkılabi eylemine (hicrete) kayıtsız kalmak, bu eylemin anlamına dair oluşabilecek duyarlılığın önünü kesmek, nübüvveti tarihsel bağlama hapsedip etkisizleştirmek, cemaat/ümmet olma şuurundan uzaklaşmak ve nihayetinde Yahudi-Hıristiyan-Pagan kültürlerle arasına mesafe koyarak iktisadi/içtimai/siyasi/hukuki özgünlüğünü-bağımsızlığını inşa eden müstakil bir topluluk olarak var olma bilincini dumura uğratmak, takvim değişikliğinin sonuçları olarak zikredilebilir. Zaman tasavvuruna vurduğu bu ağır darbeyle Kemalizm, yukarıda zikrettiğimiz Protestanlaştırma eyleminin gönüllü faili olduğunu göstermiştir. Kur'ân alfabesinin yerine Latin alfabesini kabul etmek ise tüm bu eylemler içinde en radikal olanıdır. İslâm'ı Arap kültürüyle eşitleyip Türk kültürünün inkişafına mani (hatta sömürgeci) olmakla suçlayan milliyetçi yaklaşımların etkisiyle atılan bu adım, ırkçı-sömürgeci beyaz adamın bilgi-düşünce-eylem biçiminin bir bütün olarak temellük edilmesine yöneliktir. Bu adımın atılmasında Sami dillerin (ki aralarında Arapça da vardır) bilim-düşünce-medeniyet-felsefe üretemeyeceğini iddia eden Fransız filolog Ernest Renan'ın etkisini de yadsımamak gerekir.

TÜRKİYE'NİN İSTİKAMET SORUNU VE MUHAFAZAKÂR KEMALİZM

Türkiye'nin Asya-Avrupa-Afrika ve Ortadoğu'yla yakın teması önemli bir jeopolitik avantaj olmakla birlikte, şayet yön-istikamet sorununu çözmemesi (kim ve nereye ait olduğuna karar vermemesi) durumunda aynı ölçüde dezavantaj da olabilir. Bu coğrafyanın içe kapanmayı-pasifliği-edilgenliği kabul etmeyeceği izahtan varestedir. Hele ki imparatorluk geçmişi olan bir ülkenin kabuğuna çekilmesi, suya sabuna dokunmaktan imtina etmesi, tarihi-kültürel hafızasına kayıtsız kalması mümkün değildir. Kaldı ki son yarım asırda çok yıkıcı, acı verici tecrübeler biriktirdik. Kemalizm'in Arap versiyonu Baasçılığa yaslanarak kendi kendini sömürgeleştiren ülkeler (Irak-Suriye-Lübnan örneğinde görülebileceği üzere) bir daha kendine gelemeyecek şekilde parçalandı. Bu parçalanma sürecinde etnik ve mezhebi fay hatlarının belirleyici rol oynadığı söylenebilir. Baasçılık Irak'ta mezhebi olarak Şiileri, etnik olarak ise Kürtleri değersizleştirdiği, onları insan yerine koymadığı, zalimce davrandığı için "millet olma" bilinci inşa edemedi ve nihayetinde emperyalizmin oraya nüfuzunu kolaylaştırdı. Benzer şekilde Suriye'de Nusayri azınlığın elinde canavarlaşan iktidar Sünnileri ve Kürtleri madunlaştırarak büyük bir öfke biriktirdi ve bu öfke onun sonunu hazırladı. Şimdi bu ülkeler fiili olarak paramparça durumda... Her parça diğeriyle kanlı bıçaklı... Aralarına yüksek duvarlar örüyorlar...

Bu kaotik vaziyet her ikisi de imparatorluk hafızası olan (etnik ve mezhebi çeşitliliğe ev sahipliği yapan) Türkiye ve İran'ı endişelendiriyor. Her iki ülke de bünyelerindeki bu farklılıklarla barışık yaşama konusunda kötü bir sicile sahip. Türkiye, Kemalist ideolojinin rehberliğinde Kürtlere, Alevilere ve dindarlara büyük acılar çektirdi. Gelinen noktada dindarlar muhafazakârlık şemsiyesi altında sisteme dâhil oldu. Kemalist ideolojiyle milliyetçilik, ulus devlet ve Protestan din yorumu ortak paydasında buluşarak siyasi-iktisadi-bürokratik ayrıcalıklar kazandı. Bu yeni durumu ifade sadedinde "muhafazakâr Kemalizm" terkibini kullanabiliriz.

Muhafazakâr Kemalizm, burjuva Protestan kültür kodlarının ilham verdiği ulus-devlet realitesiyle paradigmatik düzlemde bir hesaplaşma-yüzleşme bilinci inşa edemediği için bu realitenin dindarlara, Kürtlere, Alevilere yaşattığı acıların nedenlerini "yapısal olarak" sorgulama konusu yap/a/madı. Dahası siyasi-iktisadi-bürokratik imtiyazlarını kalıcı hâle getirmek için Kemalizm'in (faşizme yatkın) milliyetçiliğini

Kemalizm, bidayetinden beri, Kudüs/Kâbe duyarlılığından rahatsızdır. Bu rahatsızlığın toplumsal bir tabana sahip olduğunu da Gazze direnişi sayesinde yakinen müşahede etmiş olduk. Demek ki otokolonizasyon projesi olarak Kemalizm, belli ölçülerde amacına ulaşmıştır.

temel referanslarından biri hâline getirerek sözünü ettiğimiz acıları âdeta görmezden gelmeyi tercih etti. Üstüne bir de son on yılda savaş-kıtlık-yokluk yüzünden ülkelerini terk etmek zorunda kalan insanlara karşı, küresel ölçekte artan faşizm temayülüyle eşanlı olarak, tahfif ve istiskal söylemi/eylemi eklendi. Öyle ki bu söylem politik arenada dengeleri değiştirecek boyutlara ulaştı. Böylece yüzleşme-hesaplaşma beklentisi rafa kalkmış oldu. Bu şartlar altında Türkiye'nin kendisini emperyalist nüfuza açtığını, Irak ve Suriye'de yaşananlardan gereken dersi almadığını söylemek mümkündür. Ortadoğu'da Baasçılık nasıl ki Mısır'ın-Irak'ın-Suriye'nin-Lübnan'ın başına bela olduysa, bu ülkeleri Avrupa-Amerika-Rusya-Çin konsorsiyumlarının serbest pazarı hâline getirdiyse, halklarını edilgin-pasif-yoksul-gözü dışarıda bir konuma mahkûm ettiyse, Kemalizm de aynısını bu ülkede yapmıştır ve şimdilerde muhafazakâr görünüm altında daha sinsi bir şekilde yapmaya devam etmektedir.

Hiçbir milliyetçiliğin ve ulus devletin antiemperyalist olmayacağını bilmek gerekiyor. Nitekim Finlandiya ve İsveç'in NATO üyeliği için yapılan TBMM oylamasında, neredeyse hiçbir konuda uzlaşamayan ve her vesileyle birbirini tahfif, tahkir ve istiskal eden partiler -ki aralarında milliyetçiliği serlevha edinmiş olanı da var- ortak tavır takınarak "evet" oyu kullandılar. NATO'nun, başkomutanı ABD olan emperyalist-kolonyalist bir örgüt olduğunu, üye olduğumuz 1952'den bugüne Türkiye'nin askeri-siyasi-iktisadi-akademik hayatında belirleyici ve tayin edici etkiye sahip olduğu, 27 Mayıs 1960'tan 15 Temmuz 2016'ya kadar bütün darbelerde bir şekilde rol aldığı, Ortadoğu'da İsrail'in güvenliğini tehdit eden tüm unsurları bertaraf etmek için sorumluluk üstlendiği, Sovyetler dağıldıktan sonra "paradigma dışı" varoluş mücadelesi veren İslâmî hareketleri etkisizleştirmeyi vazife edindiği bilinmesine rağmen, Türkiye'nin hâlâ NATO içinde kalmaya devam etmesi ulus devletlerin antiemperyalist ol/a/mayacağının delili olarak okunabilir.

Hâlihazırda Gazze'de devam eden soykırıma karşı, Türkiye de dâhil, halkı Müslüman beldelerin yönetimleri tarafından sergilenen kayıtsızlık/duyarsızlık/etkisizlik/acizlik ulus devlet paradigmasından bağımsız düşünülemez. Türkiye özelinde Kemalizm, bidayetinden beri, Kudüs/Kâbe duyarlılığından rahatsızdır. Bu rahatsızlığın toplumsal bir tabana sahip olduğunu da Gazze direnişi sayesinde yakinen müşahede etmiş olduk. Demek ki otokolonizasyon projesi olarak Kemalizm, belli ölçülerde amacına ulaşmıştır. Çünkü yukarıda da dikkat çekmeye çalıştığım üzere ulus devlet, burjuva Protestan kültür kodlarından ilham alan bir siyasal modeldir. Tabiatı gereği "beyaz adamın" dünya görüşü ve hayat tarzını yansıtır. Tanrı buyruğunun egemen olmadığı sınırları belli bir mekânda homojen bir toplum yaratmak ister. Bilgiyi, ulusal çıkarları için istismar eder. Tarihi çarpıtır. Kendisine olabildiğince eski bir köken bulmak için yapar bunu... Tarihte ne kadar geriye giderse o kadar muteber olacağını zanneder. Din bir kültür bileşenidir onun için. Toplumu bir arada tutmaya yarayan çimento misali... Ulus devlet için üniversite modern mabettir. Ürettiği bilgi tartışılmazdır. Bilim adamları/kadınları bu mabedin ululardır. İlahi vahiy bilgisi ve nübüvvet pratiği referans kabul edilmez. Tarihsel-sezgisel bir bağlama hapsedilir ve kişi vicdanına mahkûm edilir. Din, ulusal birliğin temini haricinde muteber değildir. Ulusun manevi varlığına sunduğu katkı kâfidir.

Türkiye'nin bir tercih yapması gerekiyor. Ya kapitalist/neoliberal düzenin lojistik merkezi ve transit geçiş güzergâhı ya NATO özelinde ete kemiğe bürünen emperyalizmin-kolonyalizmin Ortadoğu/İslâm dünyası üzerindeki emellerine aracılık yapan pasif-edilgin-pısırık bir aparat ya da asli hüviyetine avdet ederek -ki o hüviyet İslâm'dır- kimlik/kişilik sahibi olarak onurlu haysiyetli bir duruşun mümessili olacak.

KEMALİZM'İ TARİHSELLEŞTİRME FIRSATINI TEPMEK

ERCAN YILDIRIM

Necip Fazıl Adnan Menderes'i en çok CHP ile münasebeti nedeniyle eleştirir. Demokratların ellerine tarihî bir fırsat geçtiğini söyleyen Üstad, Menderes ve Demokratlardan CHP'yi bir daha çıkamamak üzere tarihin karanlığına gömmesini ister. Bu fırsatı DP yakalamıştır. CHP zihniyetinin Türk'ün ruh kökünü ve elbette İslâm'ı yok etmeye yönelik olduğunu zikreden Necip Fazıl üst üste gelen başarılardan sonra manzarayı şöyle tasvir eder: "Sezar'ın karşısında dövüşen Demokrat Parti isimli gladyatörün CHP markalı hasmını yere yıkıp ayağını göğsüne bastıktan sonra ne yapacağındaydı." Tek hamleyle hasmını yok edilebilecekken Menderes bu fırsatı değerlendirmeyip onu "hısım" yapmıştır: "Halk Partisi'ne şerefli bir muhalefet makamı hediye etti ve ilk hamlesini zaman, yani ruh planında göstereceğine, eski ruhu aynen yerinde bırakacak mekan yani madde planında harekete geçti. Neticede ne oldu? Memleketi baştanbaşa saran yollar, sınai tesisleri ve bin yılda başarılmaz imar zaferlerine rağmen çizdiği zaviye üzerinde büsbütün dikine terakki etti ve bu yüzden doğan bütün idealsizlikleri, kötülükleri ve ıstırapları Halk Partisi, tamamen kendi eseri olduğu hald Demokrat Parti'ye maletmeyi bildi."

CHP'nin muhalefetteyken Menderes ve DP için yaptığı "itibarsızlaştırma" bir benzeriyle bugün de vuku buluyor hatta hulûl ediyor, reenkarne oluyor. Türk tarihinin gördüğü en büyük yıkımları gerçekleştiren bir ideoloji ve onun failleri her dönemde Türkiye'yi kendi seviyelerine çekmeyi başardıkları gibi yeni bir sentezle hatta rehabilitasyonla güncellenerek ve güçlenerek tarihe çıkmayı başarıyor.

22 yıllık AK Parti iktidarında halkı yanına çekebilecek ne bir söylem ne bir karizma ortaya koyabilen CHP ve Kemalizm merkez-çevre modelini yine işleterek, iktidar yorgunluğunun kendini muhalefete atmasını fırsat bilerek küresel kültür ve Türkiye'deki distribütörleri aracılığıyla Kemalist değerleri ideal, örnek, vazgeçilmez kılmayı başardığı gibi şimdilerde siyasal alanda "anahtar" pozisyonunu da oynamaya hazırlanıyor.

Bu manzaranın şekillenmesinde CHP'nin hiçbir başarısı yok. Devletin kurucu kodlarının hâlâ 1924 Statükosu'nda yazıldığı gibi çalışmasının etkisi büyük. Zira İslâmcılar, muhafazakârlar, iktidar 22 yılda Türkiye'nin merkezine kendi kimliklerinden parçalar yerleştirmeyi kâfi gördüğü, ülkenin kodlarını değiştirecek adımlar atmadığı için devlet hâlâ 1924 Statükosu'nun mekanizmasıyla işliyor. Bu da ister istemez düzeneğin eninde sonunda Kemalizm'e dönmesini sağlıyor. Peki, Kemalizm nedir, başarılı olmuş mudur, Türkiye'nin geleceğini belirleyecek çapta mıdır?

KEMALİZM PARANTEZİNİ KAPATIP İMPARATORLUK HİKÂYESİNE DEVAM ETMEK

Türkiye üzerine hassasiyet geliştiren, geleceğiyle ilgili çaba gösteren herkesin, her kesimin "Kemalist tarih yazımını milli hafızadan silip

derin düşünce"ye geçmesinin zamanı geldi. Türkiye'nin kurucu kodlarına dönmesi gerekiyor, Türkiye'nin kodları 1924'te değil 1071'de yazıldı! Özellikle Haçlı Seferleri, Moğol istilası, Şii-Bâtını-heterodoks tehlikesi İslâm-Türk-Ehli Sünnet-gaza-İslâmî düzen merkezli kodları oluştururken Haçlı Seferleri'yle beraber Anadolu'ya Türkiye denmeye de başladı. Osmanlı, devlete hanedanın adını vermemiş Devlet-i Âliyye demişti. Avrupalılar Osmanlı'dan çok Türk İmparatorluğu kavramına yer verirken Sevr gibi metinlerde de Türkiye adı tercih edilmiştir. 1453 yılı kabul etmek gerekir ki Devlet-i Âliyye'nin İmparatorluğa, 1920 ulus devlete geçişini anlatır, 1923 yönetim biçimini Cumhuriyet şeklinde belirlemiş, 1924 ise Kemalist rejimi inşa etmiştir. Dolayısıyla İmparatorlukla ulus devlet arasındaki kesinti ve devamlılık tartışmaları daha çok yönetim usulleri üzerinden yürütülür.

KEMALİZM TÜRKİYE DEMEK DEĞİL

Laiklik ve İslâm düşmanlığı etrafında öbeklenen sol-sosyalist-liberal Kemalistler, Kürtçüler ve öteki etnik milliyetçiler Türkiye'yi İmparatorluktan kopartmak için yoğun çaba harcamaya devam ediyor. Seküler milliyetçiler, ulusalcılar, İslâm'ın bütüncüllüğünü savunanlara, İslâmcılara düşmanlık eden ulusçular "Türk devlet devamlılığı" hikâyesi nedeniyle bir tavır olarak Kemalizm'e ve onun kadrolarına ekstra ayrıcalık vermek için çırpınıyorlar.

Hâlbuki Kemalizm'i bir devlet geleneği, 1071 sonrası ortaya çıkan Türk düzeni içine yerleştirmek büyük yanlış; Kemalizm 100 yıllık bir sapma, kesinti, ara, fetret ve kapanması mukadder bir parantezden ibaret. Çünkü Kemalizm'in tercih ettiği paradigma 1071 sonrasında husule gelen kodları silmeye, ortadan kaldırmaya yönelik bir tutumdan ibaret. Hâliyle bu sapmayı Kemalistler, sol ve seküler Türk-Kürt ve öteki etnik milliyetçiler zaten kabulleniyor ve benimsiyor.

Tanzimat ile kesinleşen İslâm-laiklik karşıtlığında, laiklik 1924 yılında Kemalistler eliyle siyasi zafer elde ettikten sonra devlet mekanizması, hukuk, iktisat ve eğitim sahalarında radikal bir İslâmî ayıklamaya gitti. Diyanet'in varlığı, rejimin Sünnilikten yana ağırlık koyması; Fransız laikliğinden bile daha katı, tavizsiz, dini ve dindarları kontrol altında tutup *kültür savaşıyla* dönüştürmeye çalışan iradenin yapıp ettikleri karşısında bir anlam ifade etmiyor. Bu bakımdan kimi gelenekçiler CHP köklerini meşrulaştırmak için Kemalizm'de dinî hissiyat kazıları yapsa da aslında gerek 1924 Statükosu'nun kurucu kadrosu gerek seküler düşünce çevreleri süreci Batılılaşma ve modernleştirme kavramları etrafında bir laik kamu teşekkül ettirme biçiminde ele alır.

Kadro, yönetim biçimi tercihleri, devlet mekanizmasında bütünüyle Batı medeniyetinin hukuki-iktisadi-maarif düzenlerine geçerek Kemalizm 1071'de şekillenen kodlara mugayir

tutum almış yeni bir devlet, yeni bir toplum ve birey inşa etmeye çalışmıştır. Tam da bu aşamada Kemalizm'in tarihselliği gerçeğiyle yüzleşen, bu hakikat üzerinden kalkarak yeni bir tarih yazımı içeren *kültür savaşı* alt yapısını belirginleştirmek gerekir. Kemalizm devletin kendisi değil, rejimin, bir paradigmanın, bir dönem muteber görülen modelin, ihtiyati reçete denemesinin, 1924'te açılan ve kapatılması mukadder bir parantezin, dipnotun adı. Elbette Kemalistler rejimle devleti birleştirmek, özdeşleştirmek istedilerse de bunu hiçbir zaman başaramadılar. Sadece İslâmcılar değil sol-liberal ve etnik milliyetçiler de bu örtüşmenin imkânsızlığını sık sık işledi.

İmparatorluk kendi mekanizmasını devreye alarak 23 Nisan 1920'de ülkeyi modern ulus devlet, İslâm devleti kimliğine büründürürken 29 Ekim 1923'te yönetim biçimi yine çağcıl itkilerle Cumhuriyet olarak şekillendi. İşte bu süreçte İmparatorluk mekanizması merkezi tutan elitlerin elinde rejimi laik Kemalist karaktere büründürdü. Çok küçük bir kesim haricinde Türkiye'de hemen hiçbir cenah bu tepeden inmeciliği benimsemedi. Cumhuriyet'in tarihi de bu nedenle milletle-tarihle-değerlerle kavganın tarihi olarak yerini aldı.

Enteresan olanı Kemalist Cumhuriyeti, toplumla uyuşmazlığı nedeniyle eleştiren, hırpalayan ve gayrimeşru gören sol-liberal post-Kemalistlerin, son yıllarda kendilerini bir anda banal Kemalizm'e teslim etmesi... "İslâmcılar devletleşti" ya da "statükoyla anlaştı" analizleri yapanların açıktan Kemalistleşmesi sürecin önemli verimlerinden. İlk Türkiye Komünist Partisi'nin laiklikle İslâm, Kemalistlerle İslâmcılar karşı karşıya geldiğinde Kemalistlerden yana tavır alması gibi 2018 ve 2023 seçim süreci de sosyalistleri yine Kemalizm'in kollarına attı.

HANGİ İSTİKLAL HARBİ?

Türkiye'nin Osmanlı'nın devamı olup olmadığı[1] Cumhuriyet'in 1918'de mi yoksa 1923'te mi kurulduğu, İstiklal Harbi'nin amacı yüz yıllık evrede çok ciddi biçimde tartışıldı hâlâ da neticeye bağlanamadı. Bu anlamda İstiklal Harbi'nin niçin verildiği, adının Kurtuluş Savaşı mı, Milli Mücadele mi, İstiklal Harbi mi olması gerektiği meselesi laiklik-İslâm dikotomisinin bir devamı.

Mehmet Ali Aybar *Neden Sosyalizm*'de İstiklal Harbi'nin tam bağımsızlık yolunda Yunanlarla değil arkasındaki emperyalistlerle yapıldığını savunurken 1924'ten çok 1921'i önemser. Taner Akçam *Apartheid* kitabında Kurtuluş Savaşı'nın Yalçın Küçük gibi Ermeni ve Rumlara karşı iç savaş niteliğine vurgu yapar, Mehmet Öznur Alkan *Toplumsal Tarih*'in "İç Savaşlar" sayısında İstiklal Harbi'ndeki Mustafa Kemal'i, "etkin, geleceği gören liderlik yaptı" yaklaşımıyla günümüz konjonktüründe yeniden güncelleme çabasına girişir. Bazı muhafazakâr yazarlar İstiklal Harbi diye bir savaşın bulunmadığını belirtirken hemen her kesim kendi tezlerini doğrulayan bir tarih yazımına girişir.

Kürt milliyetçileri savaşı birlikte verdikleri argümanıyla "eşit yurttaşlık" çıkarımını temellendirme yolunu açmaya çalışır, sosyalistler Kurtuluş Savaşı'nın emperyalistlere, burjuva devrimine karşı verildiğini belirterek Marksizm'i meşrulaştırma yoluna gider. Fikret Başkaya gibi sosyalistler ayrıca Millî Mücadele diye bir savaşın, yedi düvel diye bir düşmanın bulunmadığını, asker kaçaklarının fazlalığıyla birlikte dile getirirler. Kemalistler İstiklal Harbi'ni "kalpaklılar"ın verdiğini öne sürerek tüm savaşı sadece bir avuç Kemalist'in yürüttüğünü anlatan, itibarı ve inandırıcılığı olmayan

1 Bu konuyla ilgili yazımız için bk. Ercan Yıldırım, "Türkiye Osmanlı'nın-İmparatorlukun Devamı mı?", https://ercanyldrm.com/turkiye-osmanlinin-imparatorlukun-devami-mi/

kötü bir tarih yazımı gerçekleştirirler. İslâmcılar ise İstiklal Harbi'ni, son yıllarda Murat Bardakçı gibi gazeteci-tarihçilerin de dile getirdiği gibi İmparatorluk devlet düzeninin organize ettiğini düşünür. Harbi Müdafaa-i Hukuk cemiyetlerinin yani dindar millet, eşraf ve İmparatorluğun yetişmiş askeri, aydını, ulemasının yürüttüğünü, İstiklal Marşı'nın kurucu, kucaklayıcı bir millî mutabakat metni teşkil ettiğini, harbi gerçekleştirenlerin amacının hilafeti kurtarmak olduğunu, TBMM'nin Kur'ân ile dualarla açıldığını savunur. 1921'de İslâm devleti olarak kurulan devlet 1924'te laik programlı Kemalizm'e "bir şekilde" dönüştürülmüştür.

KEMALİZM CAZİP BİR DÜZEN KURAMADI

1924 ile teşekkül ettirilen rejim Türkiye'nin kendisi, tözü, varoluşsal dinamiği değildi, zaten cazip bir idare, tercih edilebilir bir düzen, yüksek bir demokrasi ve kalkınma imkânı da sağlamadı. İnsanları yeni bir anlam dünyasına yönlendiremedi. İnsanları kendi etrafında buluşturamadığı gibi millet bağını kopardı, ayrılıkları, çatışmaları körükledi. Fikir hürriyeti, insan hakları, özgürlükler, demokratik haklar gibi "evrensel" ve Batılı yönelimleri hiçbir zaman dert edinmedi.

Savunduğu Batı medeniyetine özgü müreffeh hayatı bahşedemedi. Az gelişmiş ülkeler standardını korumayı yeterli gördü. Ağır sanayiden, çağcıl teknik ve altyapıyı kurmaktan uzak durdu. Tüm enerjisini, amacını sadece *kültür savaşı*na teksif etti; İmparatorluğun İslâmî Türk düzenini kaldırıp eğitim, iktisat, hukuk, kültür, dil, musiki, dinî ibadetler gibi omurgasını laikleştirdi. Yeni devlet, yeni toplum, yeni insan hedefi çerçevesinde aidiyet biçimlerini, beslenme ve referans kaynaklarını sıfırlayıp yeni bir kod yazmaya girişti, bunu da beceremedi.

İmparatorluk ufkunu, nizamını bozduğu gibi yenisini geliştiremedi. Yeni bir ekonomi modeli, kalkınma programı, modernleşme paradigması, eğitim-hukuk-kültür perspektifi sunamadı; Batı'da üretilenleri adapte etmeyi, tepeden dönüşümü kâfi gördü ama bunu da yine başaramadı. Memnuniyetsizlikleri örtemediği gibi yepyeni memnuniyetsizler yarattı.

CHP ve Kemalizm merkez-çevre modelini yine işleterek, iktidar yorgunluğunun kendini muhalefete atmasını fırsat bilerek küresel kültür ve Türkiye'deki distribütörleri aracılığıyla Kemalist değerleri ideal, örnek, vazgeçilmez kılmayı başardığı gibi şimdilerde siyasal alanda 'anahtar' pozisyonunu da oynamaya hazırlanıyor.

Kemalistler iç isyanları bu manada çok etkili kullanmayı başardılar. Kendilerini istemeyenleri tasfiye etmede yedi düvelden çok muarızlar etkili oldu. Belirledikleri elitlerin dışındaki görüşleri, ideolojileri, kişileri reddetmenin ötesinde düşmanlaştırdılar. Türk'ü, milleti adam etmeyi aslî misyon gördüler. Enternasyonalizmleri, İttihâd-ı İslâm ve hilafetçiliği, Turancılığı, komünizmi; etnik kimlikleri, dinî yönelimlerin hepsini, İmparatorluğu inşa eden İslâm düşüncesini, bunu savunan İslâmcılığı tehdit olarak kodladılar.

Ülkenin bu kadar geniş kesimini dışlayan, toplumsal taban tutturamayan, açıkçası böyle bir meselesi olmayan, müreffeh ülkeler seviyesini yalnız modernist kültürde gerçekleştirmeye odaklanan, asgari kalkınmayı bile sağlayamayan Kemalizm'in, Türkiye'nin kendisi olması, vazgeçilmezliği, tercih edilebilirliği, dahası memleketi ve milleti dijital tekno-kültür çağında var kılabilmesi, ileriye taşıması mümkün değil.

TUTMAYAN SÖYLEMLER VE İDEOLOJİLER

Türkiye üzerine düşünen herkesin, resmî tarih yazımını, şahıslara bağlı kompleksleri aşarak ülkenin, devletin, rejimin arasındaki ayrımları doğru yapıp ciddi bir gelecek perspektifi çizmesi gerekir. 1990'ların söylemleri, neoliberal siyasal tezler bitti, radikal demokrasinin ayağı yere basmayan özgürlük anlayışı Avrupa'da da hezimetle sonuçlandı, alternatif demokrasi arayışları yoğunlaştı, sinik devletten kaçılırken güçlü devlete sempati arttı, radikal kamuculuk toplumsal meşruiyet alanına girdi, İslâm'dan başka kapitalizme bil kuvve alternatifin bu-

İktidarın, vatandaşın CHP'yi meşrulaştırmasına cevabı da aynı düzeyde oldu, oluyor. Muhtemelen yeni anayasa ekseninde başlayıp devam edecek bir yakınlaşma, koalisyon gerçekleşecek. Basit siyasi bir manevra gibi gözükse de sonuçları itibarıyla yıkıcı bir sürece giriyoruz.

lunmadığını Zizek gibi komünistler de itiraf ediyor, sol, işçi-emekçi önderliğinde devrim tezinin yerine küresel burjuvanın distribütörlüğünü tercih etti, merkez sağ ve sol bitti yerine sağduyulu muhafazakarlık geldi, tepeden inme modernleştirme, Türkiye gibi farklılıkları aşırı siyasallaşmış ülkede tek tip insan yaratma çabaları ters tepti, bu ülke dışında çare ve hami arama siyaseti beyhude kaldı, laikliği ontolojik kılma projesi tutmadı, İslâm kültüre ve vicdanlara sıkıştırılamadı, insanların anlam dünyasına İslâm'dan başka değer giremedi, İslâm'ın iktisattan hukuka bütüncüllüğüne, gündelik hayatı belirleyiciliğine halel getirilemedi, ümmet ile bağlar kopartılamadı, İmparatorluk fikri zihinlerden-siyasal alandan-millet genetiğinden çıkarılamadı, 2023 seçimlerindeki gibi heterodoks-etnik milliyetçi-radikal ve marjinal sol ve kültürel yönelimlerin Nomos'u alt etmesi başarılamadı, küresel kültür etkisini sürdürse de eşcinsellik gibi sapkın ideolojilere toplum yüz vermiyor, "namaz kılınan her yer vatandır" anlayışının ömrü uzun olmadı, dünya sisteminin icat ettiği yapıların, kültlerin ulus devlet milliyetçiliği üzerinden belirlemeler yapmasına müsaade edilmedi, millet-i hâkimeyi reddeden "eşit yurttaşlık" taleplerinin meşruiyeti ve iler tutar yanı bulunmuyor, sempatik de bulunmuyor, merkeziyetçi kerim devlet potansiyeli ve pratiğini örselemekle vakit kaybetmenin yeri yok, az gelişmişliğe tahammül gösterecek toplum ve birey kalmadı.

Kemalizm'in Türkiye'yi taşıyacak hikâyesi, gücü, tezleri, millet dayanağı yoktu, devlet gücü ve "aklı" da desteğini kesmek mecburiyetinde. Türkiye dışından umut devşirmek de beyhude. Çıkışı laiklikte, Türkiye ve İslâm dışında aramayacak kadar çok tecrübe geçirdik, pek çok hezimeti birlikte yaşadık. 200 yıllık modernleşme, 100 yıllık Kemalizm maceralarında ölmedik ama olmadık ve onmadık da! Kemalizm parantezini kapatıp Türkiye merkezli İmparatorluk hikâyesini sürdürmekten başka çaremiz bulunmuyor; üçüncü şıkkın imkansızlığı bizim ontolojimize içkin ya büyük oluruz ya da yok oluruz!

İKTİDAR YAPISAL REFORM GERÇEKLEŞTİRMEDİ

AK Parti 22 yıllık iktidarında kamusal alanda dindar-muhafazakârların yer bulması, temsil ve katılım icra etmesi için belirgin bir siyasi tutum sergiledi. Bu süreçte farklı aktörlerle ittifaklara giderek siyasal alanı paylaştı. Devleti yeniden düzenlemek yerine ortaklarıyla "idare etme"yi yeterli gören iktidar sol-liberaller, Millî Görüşçüler, bazı cemaatlerle başladığı siyasal ve kamusal macerasında Kemalizm'in "tehdit" gördüğü alanlarla, etnik, mezhep, dinî ötekilerle münasebetler geliştirip onların meselelerini çözmek hatta merkezde yer bulmalarını sağlamak üzerine neoliberal siyasallığa özgü bir çerçeve geliştirdi. Bu, Kemalizm'in resmî ideolojisini, siyasal alanını ve devlet kodlarını etkileyecek bir paradigma değildi.

Gezi-15 Temmuz-Hendek olaylarından sonra millî-yerli tavrı bir anlamda "resmî ideoloji" kılan AK Parti ve Cumhur İttifakı iktidarı zaten güvenliği merkeze aldığı için 1924 kurucu kimliğiyle çatışmak bir tarafa, onunla entegrasyon ışığı yakmıştı. Bu dönemde dünya sistemi konjonktürünün de etkisiyle Akdeniz ve Kafkaslardaki etkili adımlar, Ayasofya'nın açılması Türkiye'nin İmparatorluk köklerine yaklaştığını da gösteriyordu. Hâliyle yeni paradigma, yeni enternasyonalizmle Kemalist kodları aşabilecek bilinç, kadro birikimi, devlet tecrübesi de kazandı. Fakat iktidar olmanın özgüveni, yeni sistemi getirmenin güç patlamasıyla birleşince üst üste irrasyonel eko-politik denemeler, temelsiz politikalar, her şeyi yapabilecek güç temerküzü, yetkiyi partililer dâhil kimseyle paylaşmama gibi egemenlik gösterilerini beraberinde getirdi.

2019 yerel seçimleri, iktisadi gerileme, salgın ve savaş konjonktürleri, 2023 seçimlerinde yüzde elli+bir şartı, toplumun her kesiminin iktidardan tuttuğunu koparabileceği fikrini canlandırdı. İktidarın kendi içinde bile halkalara ve oligarşilere gitmesi, pastadan payın artık bırakın alt kesimi orta sınıfa bile yeterince ulaşamaması, beraberinde yeni popülizmlere ve Kemalist simgelere tutunmalara neden oldu.

İktidar yorgunluğunu dinî olana tepkiye dönüştüren necip Türk milleti, seküler muhalefet yaşam tarzını idealize etmeye de başladı. En kötüsü de bu; galibin mağlubu tarz-ı hayat bakımından takip ettiği tarihte görülmüş müdür hiç? Vaziyet gerçek iktidarın İslâmcılar, dindarlar mı yoksa hala Kemalist değerler mi olduğu sorusunu, "hükûmet oldular ama iktidar olamadılar" mottosunu canlandırırken *kültür savaşı* vermemenin maliyetini de çıkarıyordu. İktidarın bu yeni sekülerizme Kemalist simge ve uygulamalarla, kendi tabanını reddeden politikalarla devamlı su taşıması, yeni bir sınıfı, siyasallığı, yeni ulusalcılıktan laikliğe evrilen dindışılığı güçlendirdi. 2023 yılında "canlı bir beka korkusu" yaşayan İslâmcı-dindar kesim iktidarı değiştirmezken yerel seçimlerde "vebale ortak olmama" adına sandıklara gitmedi.

Türk siyasal alanının dörtte birini laik-Kemalist, dörtte birini içlerinde genç kuşakların kitabîliğini de barındıran İslâmcı-dindarların oluşturduğu son seçimler bu iki katı grubun yanında yüzde ellilik bir sağ-sol muhafazakârın, iktisadi ve günlük çıkar peşindeki bir kitlenin varlığını da doğruladı. Bu genel görünüm esasında çok da endişe verici bir vaziyeti işaret etmediği, "seküler-deist" denen gençlerin İslâmî ve ahlaki olanı öne çektiği için "umudu" da berkitiyor.

İktidar, İslâmcılar ve muhafazakârlar 22 yılda bir düzen, yasa, ahlak dizgesi getiremedikleri hâlde ülkenin yüzde 25'inden fazlasının "İslâmî saikleri eylemlerinin menşei" kılması hakikaten önemli bir göstergedir. İktidarın önünde daha dört yıl var; Kemalistler sert ve geri dönmesi zor *kültür savaşı*nı dört yılda başlatmışlardı. 2028 yılına kadar iktidarın, bu ilkeler, idealler ve ahlak üzerinden kendini ifade eden yüzde 25'lik kitleyi, anlayışı, zihniyeti geliştirip güçlendirmesi... devletin İmparatorluk misyonunu defacto devralması gerçeğiyle yeni bir devlet yapılanmasını gerçekleştirmesi için kurucu faaliyetler geliştirmesi aslî beklentiler arasında.

31 Mart'tan bu yana sıradan seçmenden iktidar elitlerine kadar öze, kendi'liğe dönüş hatta öyle ki AK Parti'nin hiç olmadığı kadar İslâmcı hassasiyetleri yükseltmesi istenirken yeni bir müphemlik, yeni bir iktidar kurgusu için yeni ittifak, yeni siyasi ve sosyolojik eğilimler gelişiyor. Elbette bununla beraber Cumhuriyet tarihinde çok sık olduğu gibi yeni sentezlere de gidiliyor.

KEMALİZM'İN 5 SENTEZ DÖNEMİ

Tek Parti CHP'si İnönü'nün cumhurbaşkanlığına kadar "kendi"liğinden taviz vermedi, özüne mugayir politikalara ve sentezlere müsaade etmedi. İki denemenin, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın eski Türkiye'ye yani İmparatorluğa yöneldiğini görünce hiç uzatmadan bu partilerin ve kadroların fişini çekiverdi 1924 Statükosu'nu kuranlar. Hâlbuki her iki partinin kurucuları da Tek Parti figürlerinden çok farklı bir zihniyet taşımıyorlardı. TCF'lilerin hilafetin kaldırılmasına, SCF'lilerin zecri laiklik ve katı ama yanlış devletçilik çıkışlarına dahi tahammül edemeyen çelik çekirdek, senteze mahal vermeden partileri kapattı. Bu katı özcülüğe karşı Mustafa Kemal'in ölümü sonrası İsmet İnönü'nün iktidara gelmesiyle ilk "sentez"ler gelmeye başladı. İnönü merkezden dışlanan Kazım Karabekir gibi kahramanları, önemli isimleri siyasal alana dâhil etti. ABD'nin dünya sisteminin başına geçeceğini anlayınca İnönü, haber salarak "demokrasyalara" dahil olacağı teminatını verdi, 1947 yılında 7 maddelik "dinî rehabilitasyon" programı açıkladı fakat bu sentez bile iktidarı kurtarmasına yetmedi.

İkinci sentezi Demokratlar yaptı. DP'liler ezanı aslına döndürürken Atatürk'ü Koruma Kanunu ile "devrimleri yasal güvenceye" kavuşturdular, buna mugayir Tek Parti öncesini talep edenlerin seslerini kestiler. 1944'ten beri kıyılan sosyalistleri, İslâmcıları ve Turancıları 27 Mayıs'a kadar

ezmeyi sürdürdüler. Rejim ikinci sentez döneminde ortalama konservatizm, altyapıcı liberalizm ve sandık demokrasisi ile milleti kendine bağlayarak Kemalizm'i "reddedilir olmaktan tartışılır olmaya" taşıdı.

1960'lar üçüncü sentez dönemi... Üçüncü Yol'culukların arttığı, sosyalizmin, İslâmcılığın güçlendiği bir evrede 1961 Anayasası ekseninde 27 Mayısçılar, Kemalizm'i ve Amerikan dünya sisteminin demokratik liberalizmini güncelleyerek yeni bir sentez geliştirdiler. Anadoluculuğun etkisi, İslâmcılık ile "yerli sosyalizm" arayışları, yerli ve millî tavır, 1965 sonrasında "millîlik" ekseninde Kemalizm'e halel getirmeyecek bir sağ-muhafazakâr-İslâmcı bloğun inşası bu sentezin en bariz göstergesiydi. Bunu 1970'lerde Millî Görüş ile CHP'nin koalisyonu daha sonra ise Milliyetçi Cephe iktidarları devam ettirdi. Bir tarafta CHP ile iktidarı bölüşmek, bir tarafta milliyetçi ve merkez sağ ile cephe oluşturmak İslâmî hassasiyetleri öldüremedi.

Bu sentezler İslâmî zihni karıştıramadı ama 12 Eylül sonrası neoliberal politikalar, para-kariyer ve siyasetin, devletin merkezine gelme ihtimali dördüncü sentezi doğurdu. Buna Türk-İslâm sentezi adı verilse de aslında olan neoliberal İslâmcılığın doğuşuydu; liberalizmle dindarlığın birleşerek gelişmesi. İmkânlar dairesi büyüdükçe meşrulaştırmalar arttığından Kemalizm kendini muhafazakâr ve dindarlar vasıtasıyla güncelleme eğilimine girdi. İstiklal Marşı'nı Anayasa'ya alan darbeciler Kemalist simgelere ve rejime yönelik ifadelerin hepsini 159-312. gibi pek çok maddeyle engelledi. Hâliyle bu sentez ancak Özal'ın dört eğiliminde siyasallaşırken Millî Görüş yeni bir özcülükle yola çıkıyordu; "bize yüzde 6 derler" anlayışıyla.

Dördüncü sentezin ilk siyasi sonuçlarından biri 1991 seçimlerinde RP-MÇP-IDP ittifakıydı. Kamusal alana neoliberal siyasallığın çoğulculuk, çok kültürlülük, AB taraftarlığıyla beraber DYP koalisyonu eklenince hem entelektüel hem siyasi tarafta dördüncü sentezin farklı çarpanları İslâmî idealleri, ilkeleri, ahlakı ortadan kaldırdı.

İslâmcılar, Müslümanlar zaten çok düşük voltajlı seyreden hukukun, iktisadın, eğitimin, gündelik hayatın İslâmî bir dönüşüm geçirmesi fikrini bu süreçte hepten unuttu. Tek Parti'ye, 28 Şubat'a dönme korkusu, kamusal alanda temsil, başörtüsü serbestisi, merkezde şeflik ve daire başkanlığına rızadan oluşan yer bulma kaygıları yeni bir paradigma kurulduğu zannını büyüttü; halbuki olan biten Kemalizm'le, dünya sistemiyle *kültür savaşı* yürütmek yerine yer kavgası vermekten ibaretti.

Bu da yeni, beşinci senteze kapı araladı. Sol-liberallerin trenden indirildiği, Gezi olaylarıyla başlayan FETÖ-15 Temmuz ve Çözüm Süreci-Hendek ile devam eden, Cumhur İttifakı olarak kendini siyasal alana taşıyan "millî-yerli resmî ideoloji" evresi ise beşinci senteze giriş ihtiva ediyordu. Ayasofya'nın açılması, kamusal alandaki dönüşüm tam bir sentezi açıklamıyor esasında. Fakat yeni sistemle beraber Kemalist simgelere yapılan atıflar, *kültür savaşı*nın terk edilmesi, Cumhuriyet'in devamlılığının her fırsatta vurgulanması, iktidar tarafından rejimin banilerinin devletin banileri diye sunulması Kemalizm'in tarihselleştirilmesinden çok canlandırılmasını, semirtilmesini getirdi. Üstelik 31 Mart seçimlerinden sonra yeni anayasa özelinden CHP ile bir ittifaka gidileceği görüntüsü, beşinci sentezin artık yerleştiğini de açıkça belirginleştiriyor.

Gilles Deleuze, devletin özünün akışları yakalayıp kendine bağlamak, bunu kalıcı kılacak mekanizma yaratmak olduğunu söyler. Sentez dönemlerindeki devlet tutumunu, metodunu çok net anlatıyor bu tespit. Olan biteni devletin kendini ihatası olarak düşünmek rahatlatıcı fakat açıklayıcı değil. Neticede 1924 Kemalizm'i aynı kaldığı müddetçe kazanan, devletten ve milletten çok Kemalizm vasıtasıyla Türkiye'yi kontrol eden dünya sistemi oluyor.

Devletin elbette kendini yenileme, yeniden üretme, iyileştirme gücü var. Sosyalistleri, milliyetçileri, İslâmcıları bünyeye entegre konusunda mahir olan devlet etnik milliyetçilikleri hassaten Kürt milliyetçiliğini Türkiye'ye bağlayamıyor, bağlamıyor! Ancak millî-yerli sentezlerle güvenlik politikalarını üst düzeye çıkarıp merkeziyetçiliği güçlendirerek oyunda tutuyor. Kürt milliyetçiliğinin devleti sahiplenmesine ve böylece entegrasyonuna hep bariyer koyuyor rejim, bu da 1924 Statükosu'na bağlılığı daha da kuvvetlendiriyor.

MİLLÎ-YERLİ YORGUNLUĞUNDAN MÜPHEMLİĞİN GÜÇLENMESİNE

Millî-yerli yorgunluğunu, kalkınmadan altyapı inşasına ılımlı devletçilikten güçlü devlete geçiş izale edemiyor; nihayetinde Kemalizm'in milliyetçiler gibi dolaylı unsurlarla değil doğrudan CHP eliyle milli-yerli yorgunluğunu lehine çevirme çabası tutacak gibi görünüyor. Millî-yerli dönemde millî-yerliliğin kendisi, iktidar alanındaki daralmalar, etik-politik zaaflar, siyasi üsttencilikler, refahı tabana yayamama gibi nedenler tüm ideolojileri, dini ve seküler cemaatleri, mensubiyetleri, ahlaki tutumları rayından çıkardı.

Güçlü tarikat ve cemaatler dağıtıldı; kimisi siyasi taraf olarak kimisi kendi içindeki post kavgaları nedeniyle bölünmeler yaşıyor. Milliyetçiler Tengricilikten Anadolu milliyetçiliğine, ırkçı dışlamacılığa ayrışırken deizmden sekülarizme İslâmcılar, dindarlar tüm gelenekselliklerden sıyrılıyor. Kitabî saf İslâmî inanç sahibi gençler bile evlenmekten, aile kurmaktan uzaklaşırken konfor alanını genişletmeyi "yaşamak" diye tarif ediyorlar. Bu yüzden parti, siyasi tarafgirlik bir zihniyeti yaşamayı karşılamıyor artık; CHP'ye oy vererek, muhaliflerin iktidara gelmesiyle de "adaletin gerçekleşeceği, dinini yaşayabileceği" fikrini gençlere aşılamayı başardı küresel kültür ve sistem.

Müphemliği büyük bir aidiyet gibi sunmayı başardılar. Herkesleşmeyi derin bir ideolojik mensubiyet gibi kabul ettirebilmeyi sağladılar. İnsanlar genel geçer ilkeleri savunmakla ideal Müslümanlığa ulaştıkları zehabını yaşıyor. Genel kitle ise dinin dışında var olmayı, açıkça Batılı gibi olmayı seçmeyi deniyor, oysaki laikliğin ötesindeki bu tercih Türkiye'de İslâmî düşüncenin varlığına hiçbir halel getirmez... seküler-laiklerin anlayamadığı tam da bu, "her dönemde Allah'ın adını anan, İslâm'a sadık bir cemaat" ortaya çıkar, gelişir, güçlenir.

YENİ BİR SİYASAL ALAN

Türk siyasal alanında parti siyaseti yerine ittifak siyaseti öne çıkarken ideolojik yaklaşımlar gittikçe arka plana çekiliyor. Türk ve Kürt milliyetçileri CHP bayrağı altında seçime gidiyor, dindarlar CHP'ye oy verebiliyor, Kürt milliyetçilerinin katıldığı ittifaka ulusalcılar, milliyetçiler, dindarlar da eklemlenebiliyor. Kemalizm kendini dindarlığa yaklaştırarak canlılığını devam ettirirken iktidar, muhafazakâr ve dindarlar da CHP'ye, Kemalizm'e yakınlaşarak ömrünü uzatma derdinde.

Gezi olayları evvelinde CHP ve laikler ile tarz-ı hayat kavgası vardı, artık yok, bitti çünkü kimsenin müstakil bir hayat tarzı ve şuuru bulunmuyor. Tarz-ı hayat savaşımını, CHP'de çarşaflı, başörtülü ve dindarların yer kapması, iktidardakilerin de Kemalistleşip laiklikle sorunlarının bulunmadığını ifade etmeleri bitirdi. Bu müphemiyetten Kemalizm besleniyor.

Laiklik hiçbir zaman bu memleketin ortak değeri, meşruluk zemini ve mutabakat bileşkesi olmadı, olamaz. Laiklik İslâmî olanı kamusaldan tasfiye etmenin operasyonel aparatı olarak günümüzde yenilenmiş görünüyor; Süleyman Demirel'in "Kimsenin namazına karışılmıyor!" sözündeki ortalama laiklik veya dindarlık, kamusalın genel söylemine yerleşmeye hazırlanıyor. Ahmet Ağaoğlu'nun SCF anılarında bahsettiği "baldırı çıplaklara karşı devleti koruma" refleksi, 2010'larda tükenmişti, çünkü merkezden uzaklaşma ihtimallerinin kalmadığını laikler de anlamıştı.

Türkiye'yi "yönetemez", insanların anlam krizine çözüm getiremez, siyasalın erdemlerini yenileyemez intibaıyla iktidardaki İslâmcıların, dindarların "başaramadığı" fikrini yerleştirmeyi becerdiler. Neyi başaramadı İslâmcılar, iktidar... yeni bir düzen kurmayı, iktisadi gelişmişliği sürdürmeyi, yeni bir model ortaya koymayı, açmazları açar kılmayı, siyasi alanı domine etmeyi, yeni bir yasa yani yaşama estetiği getirmeyi, *kültür savaşını* yani müfredat ve tarihyazımı inşa etmeyi, devlete-idareye-toplumsala yeni daha doğrusu Müslümanlığın kendiliğindeki ahlakı göstermeyi, haliyle cazibeyi sürdürmeyi, cazibeden vazgeçilmeze evrilen bir nizamı teşekkül ettirmeyi başaramadı.

Meşrutiyet, 1924, 27 Mayıs ve 2002... tarihimizde dört "yeni Türkiye" var. Doğan Avcıoğlu'nun *Rejim ve Asker*'de dile getirdiği gibi 60'ların yeni Türkiye'si ile eski Türkiye'si arasında yeni zenginler, tadı tuzu kaçanlar, vergi kaçakçıları, rantçılar, spekülatörler bakımından devamlılık var, her dönemde olduğu gibi. Seçmen "Kema-

listlerden ve CHP'den kendini ayıramayan" iktidara farklı bir muamele yapmadı bu sefer her zamanki seçimlerden ayrı olarak. Dahası tüm beka kaygısı söylemlerini de kulak arkası etti.

İktidarın, vatandaşın CHP'yi meşrulaştırmasına cevabı da aynı düzeyde oldu, oluyor. Muhtemelen yeni anayasa ekseninde başlayıp devam edecek bir yakınlaşma, koalisyon gerçekleşecek. Basit siyasi bir manevra gibi gözükse de sonuçları itibarıyla yıkıcı bir sürece giriyoruz. Yeni sistemde Cumhurbaşkanı seçilme şartları elli+bire dayandığı ve Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın ikinci sefer seçildiği göz önüne alınırsa Erdoğan'ın bir kez daha aday olabilmesi için ya Meclis'in erken seçime gitmesi ya anayasanın değiştirilmesi gerekiyor. Kürt milliyetçileri ile Cumhur'un yakınlaşması söz konusu olamayacağına göre her halükârda CHP'nin denkleme girmesi şart.

HERKESİN ÇIKARI TÜRKİYE İTTİFAKI'NDA...

Şartları evvelden hazırlanan Türkiye İttifakı için Cumhurbaşkanı Erdoğan 2019'da çağrıda bulunmuştu, şimdilerde kendisi dile getirmezken onun yerine CHP lideri Özgür Özel onunla münasebet kurup birlikte çalışmak istediğini ifade etti; zaten Cumhur'un kurulmasında da Erdoğan şartları hazırlayıp fiili durumu gösterdikten sonra Bahçeli çağrı yapmıştı. Erdoğan öyle anlaşılıyor ki "ayakta ölmek"ten yana, bu yüzden de Cumhurbaşkanlığını bırakmak istemiyor. Seçime girebilmesi CHP ile birlikteliğe bağlı.

Ekrem İmamoğlu tehlikesi karşısında Özgür Özel'in, pek çok belediyeyi alıp zafer kazanan lider imajını, gücünü koruyabilmesi harici desteğe, Erdoğan ile ittifaka bağlı... Devlet Bahçeli'nin Meral Akşener karşısındaki beka sorununu halleden Erdoğan, Özgür Özel'in Ekrem İmamoğlu beka sorununu çözecek gibi görünüyor.

Yeni reel-politik için "aşırı yorumlama" ile her tür dış yardımı alarak güçlenen küreselci Ekrem İmamoğlu'na mukabil her tür iç güç desteği sağlayan "zinde" ulusalcı-CHP-Cumhur İttifakı'nın mücadelesi başlıyor, demek de mümkün! Tüm ideolojileri sapan, aidiyet bağları körelen, dini-epistemik cemaatleri çöken, değer yargıları laçkalaşan toplumsal algıların siyasal alana yansımasından bu Schmittçi antagonist dost-düşman siyasallığının teşekkül edeceği belliydi.

CHP İLE YAPILAN ANAYASA'DAN HAYIR GELİR Mİ?

Reel siyaset açısından, siyasal alanı "her ne surette olursa olsun iktidarda kalmak" diye yorumlayanlar için CHP ile ittifaka gidip anayasayı değiştirmek ya da Meclis'te erken seçim kararı aldırmak normal ve başarıdır. Fakat CHP'nin neyi temsil ettiğini düşündüğümüzde koskocaman bir birikimin, Tanzimat'la ortaya çıkıp 1924 Statükosu ile kesinleşen İslâm-laiklik dikotomisinde İslâmî ağırlığın artışının heba edilmesi, Türkiye'nin İmparatorluk kökleriyle buluşmasının tehlikeye girmesi, bunlardan daha önemlisi CHP özelinde Kemalizm'in yeniden merkeze yerleşmesi, itibar kazanması, vazgeçilmez kılınması söz konusu olacak.

İslâmcılar ve iktidar, Türkiye ikinci yüzyıla girerken Kemalizm'e "100 yıllık ara, parantez içi" diyemedi, Kemalizm'i ve laikliği 1071 sonrası tarihî akışta kesinti, sapma biçiminde tarihselleştiremedi; aksine güncellemeyi seçiyor. CHP ile yeni bir anayasa yapmak, 12 Eylül'ün darbecilerinin anayasasından daha beter, sonuçları itibarıyla da daha fena olur! Anayasada temel hak ve özgürlükler tüm "evrensel" anayasalardan kes-yapıştır tarzı alındığı için zaten mevcut, mesele bunların tatbikinde... Yeni bir anayasa demek yeni bir hayat tarzı teklif etmek, yeni bir zihniyet kurmak, yeni bir paradigma geliştirmek demektir.

CHP ile birlikte yapılan Anayasa ne laikliği kaldırır ne yeni ve bize özgü bir hayat tarzı getirir ne de yeni bir zihniyet, paradigma fikrini taşır. Laikliği, CHP'yi ve Kemalizm'i meşrulaştırmaktan, normalleştirmekten, müphemleşen toplumun Kemalist zihni kolayca benimsemesini sağlamaktan öteye fayda getirmez.

İslâmcılar, dindarlar hatta iktidar şu muhasebeyi yapmak mecburiyetinde; sadece elli+biri, seçim meselesini değiştirmek uğruna kalan dört yılı heba edilir mi, kazanımlar kaybedilir mi, CHP-Kemalizm meşrulaştırılır mı, dahası Kemalizm bir yüz yıl daha Türkiye'nin başına sarılır mı, değer mi?

MUHAFAZAKÂR KEMALİZM

KAMİL ERGENÇ

Hıristiyanlığın tarihsel tecrübesinin sonucu olarak, Fransız İhtilali'yle birlikte tebarüz eden muhafazakârlık Türkiye'de hatırı sayılır bir kesimin siyasal tutumunu, tavrını, tarzını nitelemek için de kullanılıyor ne yazık ki! Hatta bu tutum, tavır ve tarz İslâm'la telif edilmeye çalışıldı ve bize mahsus bir sentez oluşturulmak istendi. Gelinen noktada murat edilen sentezin kıvama geldiğinden söz etmek mümkün olmasa da yabana atılmaması gereken bir başarı da göze çarpıyor. Hıristiyan demokrat terkibinden esinle çerçevesi çizilen muhafazakâr demokrasi, dine/İslâm'a saygılı, hatta yer yer onu yücelten ama aynı zamanda İslâm'ın demokrasiyle esasında modern paradigmayla imtizacını sağlamaya dönük bir boyut kazanmaya başladı. Elastikiyeti yüksek bir terkip muhafazakâr demokrasi...

ŞİZOFREN UZLAŞMA

Cumhuriyet'in ilanından çok partili hayata geçişe kadar mütecanis ulus oluşturma amacına matuf olarak atılan adımlar büyük ölçüde Fransız İhtilali esinliydi. "Son kralı son papanın bağırsaklarıyla asacağız!" mottosuyla devrimci ve tedhişçi (anti-aristokrat) kadroların riyasetinde gerçekleşen bu ihtilalin referansları/idealleri (hürriyet-uhuvvet-müsavat), önce Jön Türk/İttihat Terakki çizgisi akabinde ise bu çizgiyi miras alan Cumhuriyet kadroları tarafından da muteber kabul ediliyordu.

Dinle arasına mesafe koyarak ya da dine yeni bir form kazandırarak hatta onu "yeni dünya düzeni"nin meşruiyetini ve mevcudiyetini teminat altına alacak şekle sokarak tarih sahnesine çıkan Batı modernleşmesi iyi bir referans olarak görünüyordu Cumhuriyet elitlerine... Nitekim "az zamanda çok ve büyük işler," başararak bu öykünmeciliğin hakkını verdiler. İlahi vahiy bilgisi-nübüvvet pratiği ve bu bilgi-pratikle mütenasip ve mücessem geleneksel birikime sırtını dönen bu elitlerin öncülüğünde Türkiye muasır medeniyetler seviyesine çıkmayı şiar edindi. Neydi muasır medeniyet? Maddi ve manevi sömürgecilik yoluyla ulaşılan teknik-sınai-endüstriyel-ekonomik gelişmişlik...

Seküler bilginin rehberliğinde pozitivist kodlarla teçhiz edilmiş paradigmaya yaslanarak dönemin ruhu gereği ama aslında doğası gereği faşizm limanına demirleyen ve hâlâ o limanda duran bu yeni süreci Kemalizm olarak adlandırmak mümkündür. İlerlemeci (doğrusal/lineer) tarih tasavvurunun ve kutsalla irtibatı kesilmiş (*desakralizasyon*) bilimsel bilginin ana istinatgâhı olan aydınlanma ideolojisine meftun solu da masseden Kemalizm çok geçmeden kurumsallaşmasını tamamlayacaktır. Köy enstitüleri-halkevleri aracılığıyla başlatılan eğitim seferberliği bu amaca matuftu...

Askerî ve mülki erkân, hukuk/yargı bürokrasisi ve üniversiteler bu amaca kolay erişilmesini temin etmek için büyük fedakârlıklar yaptılar. Bunlar arasında en dikkat çekeni İslâm'ın "yeni yorumu"ydu. Çünkü Türkiye gibi tarihî hafızası İslâm'sız düşünülemeyecek bir ülkede dini görmezden gelerek hiçbir şey yapılamazdı. Dolayısıyla Kemalizm'in muradına uygun bir din anlayışının ikame edilmesi zaruriydi... Bu anlayış elbette ki Batı'da olduğu gibi "Protest" eş deyişle ulus devlet realitesine sadık, kapitalist ekonomik modelle barışık, seküler bilginin hegemonyasını sorun etmeyen bir çerçeveye sahip olmalıydı. Hâsılı kelam İslâm'ın Protestanlaştırılması söz konusuydu artık...

Kemalizm bu sürecin tahkim ve terviç edilmesinde kendisinden beklenen rolün hakkını verecektir. Bu rolü oynarken en büyük yardımcısı ve ilham kaynağı, 19. yüzyılın başından itibaren "yeni düzene" en az zararla geçişin mimarlığını yapmaya çalışan Osmanlı bürokrasisidir. Tanzimat Fermanı, Cumhuriyet'in radikal

adımlarına ilham veren en önemli hadisedir. "Paris'e git ey efendi aklın fikrin var ise/Âleme gelmiş sayılmazlar gitmeyenler Paris'e" dizeleri söylendiğinde henüz Cumhuriyet yoktu... İkinci Mahmut'un radikalliğini biraz daha teenniyle hareket eden İkinci Abdülhamit dengelemeye çalıştı. Aralarındaki fark "yeni düzene" geçişin nasıl olacağında tebarüz ediyordu. Yoksa "yeni düzen"in mahiyeti ve keyfiyetine dair vukufiyet zaafı, her ikisinde de hemen fark edilebilecek düzeydeydi.

Cumhuriyet ilk çeyrek yüzyılını İkinci Mahmut'u taklit ederek geçirdi. Bir farkla ki, Mustafa Kemal Batı medeniyetinin referans sistemleriyle birlikte yani küll hâlinde kabul edilmesinden yanaydı. Bu bağlamda kendince zihinsel berraklığa sahipti. Bu berraklığın oluşmasında "fikirlerimin babasıdır" dediği Ziya Gökalp'in etkisi yadsınamaz herhâlde... Gökalp'in "Türk milletindenim. İslâm ümmetindenim. Garb medeniyetindenim!" sözü, Cumhuriyet modernleşmesinin karakteristik özelliğini ele vermesi bakımından dikkate değerdir. Medeniyetlerin inanç, kültür ve tarih bağlamından soyutlanamayacağı hakikatine rağmen Gökalp'in "şizofrenik uzlaşma" anlamına gelen bu sözleri bugünkü Türkiye siyasetinin, eğitiminin, akademisinin, hukukunun ve iktisadının da ana karakteri olmuştur ne yazık ki... Bu şizofrenik uzlaşma, kimlik-kişilik zaafıyla malul bir toplumsal dokunun oluşmasına vesile olacaktır. Denebilir ki bu gerçeklikle yüzleşmeden/hesaplaşmadan Türkiye için onurlu bir gelecekten bahsetmek mümkün olmayacaktır.

ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATIN ANA İSTİKAMETİ

Çok partili hayata geçiş sonrasında Türkiye siyaseti bir tarafta İkinci Mahmut-Mustafa Kemal çizgisinde görece daha radikal ve solu da içeren; diğer tarafta ise İkinci Abdülhamit çizgisini sürdürmeye çalışan ve adına sağ/muhafazakârlık denilen siyaseti tecrübe edecektir. Bu iki siyasal gelenek arasındaki en temel fark (eğer buna fark denirse tabi) aydınlanma ideolojisinin Türkiye'ye intikali ve intibakının nasıl sağlanacağı hususunda tebarüz etmektedir. Her iki gelenek te Türkiye'nin yerinin Batı medeniyeti olduğu konusunda hemfikirdir. Osmanlı'nın yüzünün Batı'ya, sırtının Doğu'ya dönük olması bu hemfikir oluşun mesnedidir.

İslâm'ın Protestanlaştırılması için Tanzimat'tan itibaren süregelen radikal adımlar 1923-1950 arası pik yapar. Az zamanda çok ve mühim işler başarmak olarak tarif edilen bu adımların Türkiye'yi taşımak istediği yer Garb medeniyetidir hiç kuşkusuz. İkinci Dünya Savaşı sonrası şartların da zorlamasıyla çok partili hayata geçişle birlikte radikal modernleşme/Protestanlaştırma adımlarının yerine görece daha "yumuşak geçişin" tercih edildiğini, bu geçişin yol haritasının ise İkinci Abdülhamit'in uygulamalarından devşirildiğini göreceğiz. Akademik ve bürokratik havzalarda apaçık bir şekilde görünen modern paradigmanın epistemik referanslarına vukufiyetsizlik ve bu referanslarla İslâm'ın telif ve imtizacının mümkün olamayacağına dair bilgisizlik, adına Soğuk Savaş denilen bu yeni dönemde Türkiye'nin kimlik-kişilik problemini daha da derinleştirdi. İki arada bir derede ne doğulu ne batılı olan bir toplumsal bünyenin oluşumu bu problemlerin gölgesinde gerçekleşti.

Bütün bileşenleriyle sağ ve sol, Kemalizm ve muhafazakârlık, Türkiye'nin İslâm'la mümkün olan varlığını aydınlanma ideolojisinin sistematik saldırıları karşısında korumak, bu varlığı antiemperyalist, antikolonyalist, antikapitalist, anti-Siyonist mukavemetin ana istinatgâhı yaparak mazlum/mustazaf halklara örnek olmak yerine Avrupamerkezci bilgi, fikir ve yorum sisteminin ithaline müzaheret ederek büyük bir buhranın faili olmayı tercih ettiler. Irkçı/sömürgeci beyaz adam, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Batı dışı ulusların madden ve manen kolay bir şekilde istimlak edil/ebil/mesi için "yumuşak sömürgeciliği" benimsedi. Sömürgeciliğin bu türünde beyaz adamın varlığı hissedilmiyordu. Ulusların kendilerine ait bayrakları, marşları, ulusal meclisleri, siyasi partileri, paraları, sınırları, okulları, fabrikaları olduğu için kendilerini özgür zannediyorlardı. Oysaki bilgi, fikir,

yorum anlayışları tepeden tırnağa beyaz adamın rızasına uygundu. Binaenaleyh bu anlayıştan sadır olacak siyaset-iktisat, hukuk, eğitim, sanat, mimari, edebiyat vb. aydınlanma ideolojisinin muradına uygun bir gerçeklik yaratacaktı. Yarattı da... "Paradigma dışı" olmadığı sürece beyaz adam kendisine karşı muhalefetten hiçbir zaman rahatsız olmadı. Hatta bu muhalefeti arzuladı, özendirdi ve finanse etti. Çünkü sistemik kriz noktalarını bu muhalefet sayesinde tespit ediyor, böylece ömrünü uzatabiliyordu.

Kemalizm/sol "sert sömürgeciliği", muhafazakârlık ise "yumuşak sömürgeciliği" temsil etti şimdiye kadar. Türkiye'nin İslâm'la mümkün olan varlığı, bu ülkede dini görmezden gelen ya da ona doğrudan cephe alan veya onu tahfif/istiskal eden hiçbir anlayışın etkili olamayacağını sağladı. Bu nedenledir ki 1950'den bugüne genellikle sağ/muhafazakâr siyasal çizgi Türkiye'nin direksiyonunda olmuştur. Kısa süreli darbe dönemlerini saymazsak sol/Kemalist siyasete alan açılmamıştır. İlginç ve bir o kadar da dikkat çekicidir ki her darbe sonrasında Türkiye'de muhafazakâr siyaset güçlenmiştir. Bu argüman sert ve yumuşak sömürgeciliğin, kimi dönemlerde el ele verdiğini göstermesi bakımından önemlidir. Amiyane tabirle Kemalizm izleyici locasında oturmuş, zaman zaman sahaya inerek varlığını hissettirmiş ve fakat Soğuk Savaş sürecinin, daha genelde ise aydınlanma ideolojisinin dayattığı siyasi-iktisadi-akademik-hukuki modelin inşa ve ikamesine nezaret etmiştir.

MUHAFAZAKÂR KEMALİZM'İN ÖZELLİKLERİ

Bu nezaret edişin bugün aldığı yeni biçim muhafazakâr Kemalizm olarak tesmiye edilebilir. Aydınlanma ideolojisine sadakati tartışılmaz olan bu yeni biçimin karakteristik özelliği olarak:

1- Faşizme meyilli milliyetçilik. Hususen Arap ve Kürt kimliklerine karşı müteyakkız olmayı içerir.

2- Ana işlevi toplumsal dayanışmayı sağlayan ama bilgi, fikir, yorum kaynağı ol/a/mayan yani siyasi, hukuki, iktisadi vb. iddialarından sarfınazar eden bir din anlayışı.

3- Kapitalist ekonomik düzene tam intibak. Türkiye'yi transit geçiş güzergâhı ve lojistik destek merkezi hâline getirmek. Turizmi özendirerek neokolonyalizme alan açmak; yer altı ve yer üstü madenlerinin ulus üstü veya sözüm ona yerli şirketler tarafından yağmalanmasına katkı sunmak. Yetişmiş beyinlerini beyaz adamın hizmetçisi hâline getirmek; yakın çevresini düşmanlaştırarak silah sanayine odaklanmak, bu intibakın ana sütunlarını oluşturuyor.

4- Muasır medeniyetler seviyesine erişmek, hatta aşmak. Teknik, sınai, endüstriyel, askerî vb. sahalarda... AB üyeliğini de bu bağlamda değerlendirmek gerekir.

5- NATO konseptine bağlılık. Bu madde muhafazakâr Kemalizm'in antiemperyalist, antikolonyalist, antisiyonist olamayacağının delilidir. Gazze direnişi vesilesiyle yakinen müşahede ettiğimiz üzere, aralarında Türkiye'nin de olduğu halkı Müslüman beldeler, Siyonizm karşısında yüz kızartıcı bir acizlik içerisindeler. Bu acizliğin en önemli sebebi, Türkiye özelinde, Kemalizm ile Siyonizm arasındaki doktrinel ortaklıktır. Arap havzasında ise aynı ortaklık Baasçılık ile Siyonizm arasındadır. Tamamı seküler-ırkçı, kavmiyetçi ve bilimperesttir.

HAMAS'ın Kuvayı Milliye olduğuna dair üst perdeden serdedilen kanaatler retorikten öte bir anlam taşımamaktadır. Hatta büyük riskleri barındırdığı bile söylenebilir. Şöyle ki İslâmî Direniş Hareketi olan HAMAS'ı ve mücadelesini "millî/ulusal" bir bağlama çekmek, Kudüs/Filistin davasının tüm Müslümanları ilgilendiren boyutunun ihmali anlamına gel/ebil/ir. Dahası Filistin/Kudüs meselesi hakkında inisiyatifin FKÖ/el-Fetih gibi seküler milliyetçi hareketlerin uhdesine/riyasetine geçmesini -ki emperyalizm/Siyonizm de bunu istiyor- sağlar.

Türkiye'nin, İbrahim Antlaşmalarına verdiği dolaylı destek ve NATO konseptine bağlılığı hatırda tutulduğunda, orta ve uzun vadede, HAMAS'ın "ulusal mücadele örgütü" olarak kodlanıp sistem içine çekilmesine arabuluculuk görevini üstleneceği söylenebilir. Bu durumda beyaz adam muhafazakâr Kemalizm eliyle önemli bir kazamın daha elde etmiş olacaktır. Bizim tarihimizde Kuvayı Milliyenin İstiklal Harbi sonrası aldığı yeni biçime bakıldığında, HAMAS'a nasıl bir gelecek vaat edildiği anlaşılabilir.

Ahmet Hamdi Başar'ın *Atatürk'le Üç Ay* Kitabı Üzerine

GÜNGÖR GÖÇER

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra kurucu kadro içerisinde, yeni dönemin nasıl şekillendirilmesi gerektiği düşüncesi önce sert tartışmalara ardından da bir iktidar kavgasına neden olmuştur. Yaşanan iktidar kavgası dönemin Halk Fırkası'na karşı muhalif bir harekete dönüşmüştür. Kazım Karabekir, Rauf Orbay, Refet Bele, Adnan Adıvar gibi Millî Mücadele döneminin önemli isimleri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı kurmuş ancak bu fırkanın yavaş yavaş toplumsal bir tabana hitap etmeye başladığının görülmesi üzerine Şeyh Said isyanı bahane edilerek fırka devlet tarafından kapatılmıştır. Çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu sert uygulamaların yasal dayanağını oluşturmuştur. Bu süreçte parti merkezinde aramalar yapılmış, Hüseyin Cahit de bu durumu gazetesinde yazınca o da yargılanmaktan kurtulamamıştır.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasından bir süre sonra İzmir'de Mustafa Kemal'e yönelik bir suikast girişiminin açığa çıkarılması ülkedeki muhalif isimlerin, bu suikastla ilgileri olduğu gerekçesiyle tutuklanmalarına ve sindirilmelerine ortam hazırlamıştır. Bu iki gelişme sonrasında Türk siyasal yaşamında "Tek Parti" dönemi diye adlandırılan parti-devlet birlikteliği köklü bir şekilde otoritesini sağlamıştır. Parti-devlet bütünleşmesi içerisinde uygulanan yönetim sistemi, 1929 yılında yaşanan dünya ekonomik bunalımı ile birlikte ülkede toplumsal bir rahatsızlığın her geçen gün arttığını fark etmiştir. Bunun üzerine Mustafa Kemal yakın arkadaşları ile yaptığı görüşmelerde ülkede muhalif bir partinin kurulmasının iyi olacağına karar vermiştir. Zira toplum yaşadığı sıkıntıları anlatacak bir kuruma ihtiyaç duymaktadır. Toplumun yaşadığı sıkıntılar ülkenin yasal tek partisi olan Cumhuriyet Halk Fırkası'na (CHF) veya devlet kurumlarına bildirildiğinde bu durum toplumsal bir muhalefet olarak algılanma tehlikesini içinde barındırmaktaydı. Bu nedenle halk yaşadığı rahatsızlıkları, sıkıntıları anlatma konusunda da çok istekli değildi. Bir de yöneticiler gözünde CHF'ye karşı ortaya koyulan eleştiriler parti-devlet anlayışı bağlamında yeni rejime bir muhalefet olarak algılanma tehlikesini de içinde barındırıyordu.

Böylesi bir siyasal ortamda Mustafa Kemal yakın arkadaşı Ali Fethi Okyar'a muhalif bir siyasal fırka kurdurmaya karar vermiştir. Ali Fethi Okyar'la Yalova'da görüşen Mustafa Kemal ona düşüncesini açıkladı ancak Ali Fethi Okyar daha Yalova'ya gelmeden önce yakın arkadaşları tarafından uyarılmış ve bir parti kurma teklifini kabul etmemesi tavsiye edilmişti. O da bu tavsiyeler doğrultusunda bu fikre sıcak bakmadığını belirtti. Ancak Mustafa Kemal'in ısrarı karşısında kabul etmek zorunda kaldı. Basın üzerinden karşılıklı mektuplaşmalarla olay resmileştirildi. Özel olarak da Mustafa Kemal'in iki parti arasında bir hakem rolünde olacağına dair söz vermesi üzerine Fethi Okyar Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı (SCF) kurdu.

Kuruluşundan kısa bir süre sonra İzmir'den başlayarak Ege Bölgesi'nde bir yurt gezisine çıkan Fethi Okyar ciddi bir halk desteği ile karşılaştı. Zira yaşanan ekonomik kriz en fazla tarımsal ihracatın yapıldığı Ege Bölgesi'nde ciddi bir geçim sıkıntısına neden olmuştu. Bu

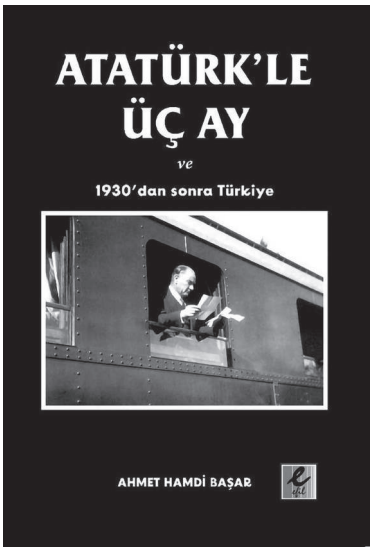

11 Kasım 1930 yılında Mustafa Kemal'i, yanında geniş bir heyetle Ankara istasyonundan Kayseri'ye doğru yola çıkaran ve üç ay sürecek olan geziye çıkmasına neden olan şey, işlerin yolunda gitmediğinin ve müdahale edilmesi gerektiğinin anlaşılmasıydı.

nedenle bölge halkı CHF'ye karşı sert bir muhalefet yürütmekteydi. Fethi Okyar'ın bu seyahati toplumsal muhalefetin çok ciddi boyutlarda olduğunu gözler önüne serince devletin isteği ile Fethi Okyar fırkaya gerici güçlerin-rejim muhaliflerinin sızdığı gerekçesiyle fırkayı kapatma kararı aldı. Böylece ikinci çok partili yaşama geçme denemesi de başarısızlıkla sonuçlandı.

SCF tecrübesi iktidarın kendisini sorgulamasına bir vesile oldu. Halkın duyduğu memnuniyetsizliğin sebebi neydi, halk hangi sorunları yaşıyordu?, gibi soruların cevabını bulmak önemliydi. Zira Ege ve özellikle de İzmir gibi batıya dönük, yeniliklere açık bir bölgede devrimleri gerçekleştiren partiye (CHF) karşı ortaya konulan muhalefet hatta halkın Fethi Okyar mitingi öncesi polisle çatışması, CHF binalarını taşlaması gibi gelişmeler yeni dönemde halk-devlet bütünleşmesinin sağlanamadığının somut bir göstergesiydi. Yaşanan bu hadiseler üzerine Mustafa Kemal üç aylık bir yurt gezisi düzenleyerek halkla yakından ilişki kurmak istedi. Yanında danışmanları ve çeşitli kurumların müfettişlerinin de olduğu hâlde yapılan bu yolculukta halkın memnuniyetsizliğine sebep olan sorunları tespit edilip gerekli tedbirleri almak gibi önemli bir amaç vardı.

AHMET HAMDİ BAŞAR

Ahmet Hamdi Başar 1897 yılında İstanbul'da doğmuştur. Onun yaşadığı yıllar, içinde doğup büyüdüğü devlet ve toplum hayatında önemli değişimlerin ve sorunların yaşandığı yıllardır ve o bizzat bu döneme şahit olmuştur. Üniversite eğitimini Dârülfünûn'da coğrafya eğitimi alarak tamamlamasına ve bir süre de coğrafya öğretmenliği yapmasına rağmen ilerleyen yıllarda ekonomiye ilgi duymaktan kendini alamayacaktır. Bu ilginin bir sonucu olarak 1917 yılında *Ticâret-i Umûmiye Mecmûası*'nı çıkarmış, 1918 yılında da Ahali İktisat Fırkası'nın kuruluşunda etkili olmuştur. Bu yıllar onun aynı zamanda Millî Mücadele hareketine yoğun bir destek sağladığı yıllardır. Bu çerçevede Anadolu'ya istihbarat, insan ve mühimmat aktarılmasında yararlılıkları görülmüştür.

Millî Mücadele hareketinin başarılı olup yeni Türk devletinin kurulmasından sonra Ahmet Hamdi Başar özellikle ekonominin Türkleştirilmesi konusunda yoğun bir faaliyet içerisine girmiş ve bu bağlamda 1922 yılında Millî Türk Ticaret Birliği'ni kurmuştur. İstanbul limanının Türkleştirilmesinde de etkili olan Başar, şirketin müdürlüğüne getirilmiştir. 1929 ekonomik buhranının ülkede yarattığı olumsuz havaya karşı nasıl iktisadi tedbirler alınması gerektiği ile ilgili olarak 1930 yılında Dolmabahçe Sarayı'nda düzenlenen bir toplantıda Mustafa Kemal'e ve devlet erkânına gözlemlerini sunma fırsatı bulur. Bu sunumundaki başarı onun dikkatleri üzerine çekmesine neden olmuş ve Kasım 1930'da Mustafa Kemal'in üç ay sürecek olan yurt gezisine "İktisadi Müşavir" sıfatıyla davet edilmiştir.

Ahmet Hamdi Başar üç ay süren bu gezi sırasında yaşadıklarını 1945'te *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye* adlı anılarında yayımlar. Bu eserin ikinci baskısı 1981 yılında, üçüncü baskısı da 2023 yılında gerçekleştirilir. Başar'ın anıları dönemin iktisadi, sosyal ve siyasal ortamını anlamak adına oldukça önemlidir. Zira Başar anılarında gözlemlerinin dışında şahsi yorum ve kanaatlerini de açıkça aktarmaktan çekinmemiştir.

ATATÜRK'LE ÜÇ AY

Mustafa Kemal'in 1930 yılında bir geziye çıkmasının sebebi-

ni Ahmet Hamdi Başar şöyle anlatmaktaydı: Serbest Fırka hadisesi memlekette idareden memnun olmayanların çokluğunu ortaya koymuştu. Her taraftan şikâyetler yükselmekteydi. Bunların hepsini hocalar, mürteciler vesaire yapıyor denemezdi. Çünkü her şikâyet madde gösterilerek yapılıyordu. Vergilerin ağırlığı, tahsil edenlerin yaptığı suiistimallerden şikâyet umumi idi. Devlet otoritesini temsil eden memurların yaptıkları haksızlıklar, Halk Fırkası'nın birçok yerde menfaatçilerin elinde ve emrinde olması, köyün ve köylünün gittikçe fakirleşmesi.[1] Tüm bu ve buna benzer sebepler özellikle SCF'nin doğmasıyla birlikte sekiz senelik sükûnet havasını dağıtmış ve yerini toplumsal bir fırtınaya bırakmıştı. Bu fırtınanın bir sonucu olarak SCF'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra yapılan yerel seçimlerde fırka devletin her türlü baskısına rağmen Samsun gibi bazı yerlerde önemli başarılar göstermişti.

Gelişmeler ortada bir gariplik olduğunu göstermekteydi. Yaşanan garipliğin temelinde yeni kurulan devletin gerçekleştirdiği inkılaplara, gazetelerde her gün halkın memnuniyetinden, şükran ve minnet duygularından bahsedilmesine, vilayetlerden ve müfettişliklerden gönderilen raporlarda ve mebusların gezdikleri yerlerden halkın şükranlarını toplayarak şeflere armağan etmelerine[2] rağmen neden muhalif bir hareket olarak ortaya çıkan bir fırka canı gönülden desteklenmeye başlanmıştı. Başar'a göre bu durum "hastalığın daha evvel teşhis edilememesinin" asıl sebebiydi.[3]

Devleti yöneten bürokrasiye ve CHF'ye göre ülkenin sekiz yıl içinde gerçekleştirdiği gelişmeden memnun olmayanlar sadece "kötü niyetliler, inkılaplardan memnun olmayanlar ve mürteciler"di.[4] Bu nedenle zaman zaman duyulan şikâyetlere çok itibar edilmemeliydi zira bu şikâyeti yapan kişinin "kötülüğünden ve irticaın adamı olmasından ve nihayet hasta ruhundan" kaynaklanmaktaydı. Devlet erkânı nezdindeki bu düşüncenin ispatı SCF'nin kuruluşuyla ortaya çıkacaktı. Çünkü kurulan bu yeni parti "her tarafta hükûmetten ve CHF'den memnun olan halkın şiddetli mukavemetiyle karşılaşacak, bu suretle (Fethi Okyar) yanıldığını anlayacak; CHF ve hükûmet ise millet karşısında büyük ve parlak bir imtihandan geçmiş olacaktı. Hayret! Vaziyet hiç de öyle olmadı: Meğer herkes şikâyetçi, herkes bitkin hâldeymiş! Müthiş bir aldanış, bir hayal yıkılışı karşısında idik!"[5] Başar'ın bu sözleri yaşanan gelişmelerin devlet erkânında ve bürokraside nasıl bir şok dalgası meydana getirdiğinin göstergesiydi.

11 Kasım 1930 yılında Mustafa Kemal'i, yanında geniş bir heyetle Ankara istasyonundan Kayseri'ye doğru yola çıkaran ve üç ay sürecek olan geziye çıkmasına neden olan şey, işlerin yolunda gitmediğinin ve müdahale edilmesi gerektiğinin anlaşılmasıydı. Bu gezide Kayseri, Sivas, Tokat, Amasya, Malatya, Konya, Afyon, Trabzon, İstanbul, Edirne, Kırklareli, İzmir, Denizli, Aydın, Balıkesir, Antalya, Muğla, Mersin ve Adana ziyaret edilmiş ve halkla doğrudan temas kurularak sorunlar ve şikâyetler dinlenmiştir.

GEZİNİN SAMSUN DURAĞI VE SCF'Lİ BELEDİYE BAŞKANI

Ahmet Hamdi Başar'ın anıları içerisinde en dikkate değer duraklardan birisi Samsun olmuştur. Çünkü Samsun, Millî Mücadele hareketinin sembol şehri olmasına rağmen nasıl olmuşsa olmuş ve SCF adayını belediye başkanı olarak seçmişti. Hem de SCF adayı CHF adayına fark atarak bu seçimi kazanmıştı. Başar, bu gelişme karşısında Mustafa Kemal'in şehrin valisi olan yakın arkadaşı Kazım Paşa'ya duyduğu kızgınlığın yolculuk sırasında kulaktan kulağa yayıldığını belirtmekteydi. Başar, gezi heyetinin Samsun'a girişi sırasında alınan inzibati tedbirleri karşısında "âdeta bir düşman şehrine henüz giren bir kumandan gibi" şehre girdikleri yorumunu yapacaktır. Saat on gibi yemeğe oturan heyet içerisinde belediye reisinin olmadığı fark edilince yaşanan gelişmeleri Başar şöyle anlatır: "Belediye reisi nerede? Nasıl

1 Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Efil Yayınevi, İstanbul 2023, s. 34.
2 Ahmet Hamdi Başar, *age.*, s. 35.
3 Ahmet Hamdi Başar, *age.*, s. 41.
4 Fethi Okyar'ın İzmir mitingi öncesi ve sonrasında yaşanan çatışmalarda tutuklananların isimleri aslında ülke yönetimi konusunda yaşanan memnuniyetsizliğin sadece mürtecilik veya irtica ile açıklanamayacağını açıkça göstermektedir. Tutuklananların mesleki tanıtımı içerisinde gazinocu ve garsonlar oldukça dikkat çekicidir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. Eyüp Öz, *Serbest Cumhuriyet Fırkası ve Muhalif Ege*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2019.
5 Ahmet Hamdi Başar, *age.*, s. 36.

olur? Şehirlerine misafir geldik. Derhal belediye reisi bulundu. Belediye reisi orta yaşlı, kendi hâlinde bir adam. Samsun'da avukatmış... İntihapta Belediye Reisi olmuş. Halk Fırkası namzetleri ise o kadar az rey almışlar ki, bu zat âdeta ittifakla seçilmiş. Gazi sofrada reisi soluna aldı. Kadehini reise doğru kaldırarak: İçelim, dedi.

Reis önündeki su bardağını kaldırınca:

- Ne o reis beyefendi; yoksa rakı günah diye içilmiyor mu?

- Hayır, efendim yemek yemiş bulundum da!

- Ya, demek bizim geleceğimizi bilmiyordunuz öyle mi?

- Yok, efendim teşrifi devletinize bütün halkla beraber bendeniz de muntazırdım.

- Şu hâlde beraber yemek yiyeceğimizi düşünebilirdiniz.

- Evet, efendim bendeniz de o şerefe nail olmak ümidindeydi. Fakat çağırılmadım."

Belediye Reisinin bu sözlerinden sonra konu biraz daha değişir ve Mustafa Kemal reis beye, artık feshedilmiş bir fırkanın reisi olarak vazifesine devam etmek istemeyeceğini düşündüğünü, bu nedenle de istifa etmesini ve yeniden seçimlerin yapılması gerektiği görüşünü ifade eder. Sözün bu noktasında herkes Belediye Reisinin "emir buyurursunuz?" demesini beklerken Belediye Reisi şunları söyler: "Paşam bendeniz Serbest Fırka'yı tanımıyorum ve reisliğe de o fırka namzedi olarak seçildiğimi kabul etmiyorum. Bu intihap halkın şahsıma karşı bir itimadı şeklinde tecelli etmiştir. Mesele sırf seçimin serbest olmasından ibarettir. Eğer bu vaziyette istifa edersem halkın bu teveccüh ve itimadına karşı küfranı nimette bulunmuş olurum. Eğer bendenizin bu işte kalması arzu buyurulmuyorsa hükûmetin elinde kuvvet vardır, Şurayı Devlet vardır, intihabı fesheder. Bendeniz de o zaman halka karşı mahcup vaziyette kalmam."

Bu konuşmadan bir süre sonra Belediye Reisi izin isteyerek ayrılır.

Sonrasında yaşananlar ise şöyledir: "Bir iki dakika nefes bile almadan korkarak sustuk. Sonra Gazi'nin sesi gürledi: Vali Paşa Hazretleri Belediye Reisi diye seçtiğiniz bu adamın yaptıklarını gördünüz mü? Her şeyden evvel terbiyesiz... Şehirlerine misafir geliyoruz; soframıza yemek yiyerek geliyor. İçki ikram ediyoruz, içmiyor; sonra da bir Reisicumhur sofrasında biz kalkmadan sofradan kalkıp defolup gidiyor. Reisimizin hareketini beğendiniz mi?"[6]

Ahmet Hamdi Başar'ın naklettiği bu olay aslında SCF karşısında başta Mustafa Kemal olmak üzere devlet erkânının hiç de olumlu bir bakışa sahip olmadığının açık bir göstergesidir. Zira SCF'nin kendini feshetmesinden sonra bu fırkayla ilişkisi olan birçok ismin siyaseten cezalandırılması bu durumun bir başka kanıtıdır.

LAİKLİK NASIL ANLAŞILMALI?

Gezi sırasında zaman zaman Mustafa Kemal'in başkanlığında toplantılar yapılarak çeşitli konular tartışılmış, görüş alışverişi yapılmıştır. Bunlardan birisi de Ankara-Sivas arasındaki tren yolculuğu sırasında gerçekleşmiştir. Bu toplantıda altı okun taşıdığı anlam üzerinde durulmuş ancak Başar'ın anlatımına göre en dikkate değer bahis laiklik olmuştur. Bu kavram yeni Türk devletinin kuruluşundan günümüze kadar tartışılmaktadır. Bu nedenle olsa gerek laikliğin tanımı ve ne anlaşılması gerektiği konusu bu yolculukta da gündeme gelmiş ve Şükrü Kaya kavramı açıklamıştır. Onu açıklamalarından sonra konu kapandı, diye düşünülürken Mustafa Kemal konu ile ilgili Başar'ın da fikrini sorar. Başar dinin dünya işlerine karışmaması anlayışının Hristiyanlık için geçerli olduğunu belirtir çünkü kayzerin hakkını kayzere, papanın hakkını papaya veren anlayış din ile dünya işlerini birbirinden ayırmıştır. Buna rağmen laikliğin Avrupa'da dinsizlik anlamına gelmediğini, halkın kilise ve dini kurumlara hürmet ettiğini belirttikten sonra ülkemizdeki durumu değerlendirerek Müslümanlıkta din ile dünyanın ayrılmadığını çünkü İslâm'ın dünyayı esas tuttuğunu; akla dayandığını; halk iradesini, ahkâmın zamanla değişeceğini kabul ettiğini; hiçbir dogmaya meydan vermeyip, her şeyi akıl hududu içinde mütalaa ettiğini belirterek şöyle devam eder: "Müslümanlığın ilk kuruluşundaki esas bozulmuş; ayrıca bir din sınıfı meydana gelmiş; onun tahakkümü ve kurduğu müesseseler cemiyeti harap etmiş; bugün din ortadan kalkmıştır. Bizce laiklik tabirinden anlayacağımız mana, din ile dünyayı ayırmak değil dinin ayrı bir sınıf elinde olarak dogmalaşmış esaslara bürünerek dünya işlerini tahakkümü altında bulundurma-

6 Ahmet Hamdi Başar, *age.*, s. 51-57.

sının önüne geçmektir. Laiklik inkılap namına ne yapıyorsak hepsini Müslüman olduğumuz hâlde yapabiliriz. Fakat eğer din ile dünyayı ayıracağız dersek Müslümanlıktan uzaklaşmış, dinsizlik yapmış oluruz. Hristiyanlık dünya işlerinden uzak olarak yaşayabilir; Müslümanlık ise yaşayamaz."[7] Başar'ın bu sözlerine hemen itirazlar gelmiş ancak kısa bir tartışmanın ardından konu Mustafa Kemal tarafından kapatılmıştır.

Başar, Sivas'tan Tokat'a aynı araba ile seyahat ettikleri Reşid Galip'le konunun taşıdığı ehemmiyet nedeniyle yeniden bu meseleyi konuşur. Seyahat sırasında laiklik anlayışını daha net ortaya koyarak şunları dile getirir: "Laikliğin bizde anlaşılmaya başlanan şekilde tatbiki dinsizlikten başka bir şey değildir. Müslümanlıkta din ile dünyanın ayrılması dinsizliğin ifadesidir. Bu vaziyette bütün yaptıklarımıza din muhalefet edecek; şapka giyeceğiz, din gâvur oldunuz diyecek. Yeni harf, yeni kanunlar, hulasa yenilik namına her ne yaparsak hepsi dinin dışında olacak. Bunları yapan adam kâfir sayılacak. Eğer halk dine inanırsa hükûmete ve devlete inanmayacak. Halk ya hükûmetsiz veya dinsiz kalacak. Hem hükûmeti hem dini kavrayan ve kabul eden bir cemiyet olamayacağız. Hâlbuki Hristiyanlıkta bu olamıyor. Laiklik inkılabını şimdi anladığımız şekilde kabul edince ve Müslümanlığı fedaya kalkınca ortaya o mahiyette koyacak bir şey bulamayacağız ve koyamayacağız. Belki maddi eserler göreceğiz; belki çok ilerlemiş olacağız fakat hayvanca maddece bir ilerleyiş." Başar'ın bu yanlış laiklik anlayışına ve ortaya çıkaracağı olumsuz sonuçlara karşı bir önerisi de vardır. O da şudur: "Bizde dini cemiyetin dışına atmak değil, bilakis inkılabın emrine vererek yaşatmak lazımdır. Camileri yıkıp, terk edip onların yerine Halkevleri yapmak suretiyle maksadımızda muvaffak olamayacağız. Her zaman camide toplanan halka oradan sesimizi duyurmak; oraları modern halkevleri hâline koymak; din sınıfını ortadan kaldırmak, herkesi din ve dünya namına konuşturmak mümkündür."[8]

Ahmet Hamdi Başar bu meseledeki düşüncelerini Reşid Galip'e açıklasa da toplumsal anlamda laiklik bahsinin hassaslığı nedeniyle çok bahsi geçmeyen bir mesele olduğuna dikkat çeker. Kendisine nazaran İslâm kültürüne daha yakın olan Hasan Âli (Yücel), Memduh Şevket (Esendal) gibi birçok ismin bu bahsi açmadıklarını çünkü herkesin "mürteci ve dindar gözükmemek" için uğraştığını belirtir.

1930'LU YILLARDA ANADOLU

Bu uzun gezinin her durağı, ziyaret edilen her şehir, kasaba ve köy memnuniyetsizliğin, şikâyetin, yoksulluğun ve yolsuzluğun dile geldiği noktalar olmuştur. Gezi öncesi ve hatta SCF kuruluşu öncesi ülkede her şeyin güllük gülistanlık olduğuna dair alınan haberlerin hiç de gerçeği yansıtmadığı görülmüştür. Gezi sırasında görülen bir başka husus Ahmet Hamdi Başar'ın ifadesiyle "İnkılabın ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin henüz vilayet merkezlerinden bir adım öteye atamamış olmasıdır."[9]

Vilayet merkezlerinde yaşanan değişim ve inkılaplar bürokrasi, devlet kurumları ve basın sayesinde halka ulaştırılsa da merkeze uzak noktalarda halkın gelişmelerden bihaber olduğu Başar'ın dikkatini çekmiştir: "Bir köyde yaşlı bir adamla konuştum; hükûmet merkezini hâlâ İstanbul sanıyor ve padişaha dua ediyordu. Antalya'da Gazi teftiş ederken asker bir ağızdan: Padişahım çok yaşa, diye bağırmıştı. Fakir halktan Gazi'ye yardım için verdikleri istida içinde "Atiyei Şahane" isteyenler bulunuyordu."[10] Bu durum aslında dönemin şartları düşünüldüğünde yapılan inkılapların başarısı konusunda görünen ile gerçek arasında büyük bir fark olduğunu da ortaya koymaktadır. Çünkü dönemin demografik yapısına baktığımızda nüfusun %80'i kırsal kesimde yaşarken sadece %20'si şehirlerde yaşamaktadır. Bu da bize aslında nüfusun kahir ekseriyetinin inkılaplardan ya habersiz olduğunu veya ne anlama geldiği konusunda bir fikrinin olmadığını göstermektedir.

Tanık olunan bu hadiseler tabii ki beraberinde bir sorgulama sürecini de ortaya çıkarmaktaydı. Başar'a göre memleketin maddesinin yanında manasının da yaratılması gerekmekteydi. Halkın milliyet ve Türklük duygularını zayıf bulanlara karşı Anadolu'nun, bakımsızlığının yanında milliyet duygularını besleyecek imkân ve vasıtalardan da mahrum olduğuna dik-

7 Ahmet Hamdi Başar, *age.*, s. 69.

8 Ahmet Hamdi Başar, *age.*, s. 72.

9 Başar, *age.*, s. 164.

10 Başar, *age.*, s. 164.

kat çekmekteydi. "Kendilerini yalnız Müslüman olarak tanımış, öylece birleşmiş, milliyeti dine aykırı bularak yaşamış bir halkta bugün milliyet duygularını zayıf buluyorsak onları mazur görmemiz" gerektiğine değinen Başar tanık olduğu durum hakkında gerçekçi bir yaklaşım ortaya koymuştur.[11]

Her nereye gittilerse halkın şikâyet ettiğine şahit olan Başar, örneğin Kayseri'de harpten evvel 12 bin halı tezgâhı çalışırken bu rakamın şimdi 7 bine düştüğünü belirtir. Çünkü ABD halılara ağır bir gümrük koymuştur. Kayseri Develi'de senede 150 bin okka kitre çıkarılıp kilosu 100-350 kuruş arasında ihraç edilirken şimdi bunun da durduğu şikâyet edilir. Konu memurlara sorulunca onlar 'bizim haberimiz yok, bize hiç şikâyet ulaşmadı', derler. Bir başka şikâyet Ziraat Bankası'nın köylülere borç vermeyip şehirdeki tüccarlara borç vermesidir. Köylü de mecburen bu tüccarlardan daha yüksek faizle borç almak zorunda kalır. Buna bir de özellikle buğday fiyatının son krizle birlikte kilosunun 15 kuruştan 4 kuruşa düşmesi eklenince köylünün perişan hâli açıkça ortaya çıkar. Vergilerin ağırlığı, vergi toplanmasında yapılan eziyet ve zulümler bir başka şikâyet konusudur.[12]

Yaşanan ve tanık olunan durumları Başar zaman zaman somut hesaplarla da aktararak Anadolu'nun içinde bulunduğu durumu daha anlaşılır hâle getirmeye de çalışmıştır. Bunlardan birisi şöyledir: "Köylülerle dertleşirken hesaplarını tutmağa çalışıyorum. Hadisenin rakamla ifadesi insanı korkutuyor: 360 okka çavdar ekmiş, 44 lira tohum parası vermiş. 3140 okka hasılatı 2 kuruş on paradan satmış; eline 70 lira geçmiş. Hâlbuki adamcağız orakçıya 42 lira vermiş; daha 25 lira da masrafı var. Bunlar da eklenirse sade masraf 111 lira, hasılat 70 lira. Şimdi bu köylüden 12 lira yol vergisi, 15 lira da arazi vergisi isteniyor. 2 buçuk lira da ev için gerek. Tarlada üç kişi çalışmış; bir karısı, bir kızı bir de kendi. İki öküzü var. Bunların çiftini evvelsi sene 360 liraya almış. Bunları satmağa mecbur fakat birine 20 lira ötekine 10 liradan fazla veren yok!" Konuşma devam ederken bankadan borç alınması gündeme geliyor ama banka en çok 50 lira veriyor. Bunun masrafı da kâtibi adilden senet almak lazım 110 kuruş, ilaveten pul vb. masraflar var. Üstüne üstlük bir de 3-4 gün kasabada kalıp uğraşmak var. Tüm bunlar yetmezmiş gibi parayı alırken köy ihtiyar heyetinin de hazır bulunması gerekiyormuş.[13] Başar'ın hatıratında Anadolu'nun içinde bulunduğu zor şartları ortaya koyan birçok dikkate değer örnek yer almaktadır.

SONUÇ

Ali Birinci'nin de ifade ettiği gibi hatıratlar tarihsel çalışmalar için vazgeçilemez değerdedir. Bu nedenle ona göre en kötü hatırat yazılmayan hatırattır. Hatıratların taşıdığı tarihsel değer nedeniyle Ahmet Hamdi Başar'ın hatıraları da oldukça önemlidir. Ahmet Hamdi Başar'ın hatıratı Mustafa Kemal'in üç ay sürecek olan gezisine davet edilmesiyle başlar. Başar böyle bir geziye davet edildiği için çok heyecanlanmıştır. Zira ülkenin ekonomik durumu ile ilgili olarak kendi tetkiklerini ve düşüncelerini Reisicumhura doğrudan sunabilecektir. Bu düşünce, anılarında da ifade ettiği gibi kendisini çok heyecanlandırmıştır. Ancak fikirlerini açıklama şekli ve ortaya koyduğu düşüncelerin bir dedikodu konusu olması Başar'ın ikbalinin kısa sürede sönmesine neden olmuştur. Bundan sonra da zaten Mustafa Kemal'in sofrasına daha az davet edilecek ve davet edildiğinde de fikri sorulmayacaktır. Başar bu durumdan rahatsızdır ancak yapabileceği bir şey de yoktur.

Başar'ın anıları sadece onun ekonomi görüşünün anlatımından ibaret değildir. Başar bu anılarında gezi boyunca şahit olduğu birçok hadiseyi ve durumu zaman zaman kişisel görüş ve yorumlarını da ekleyerek okuyuculara sunmuştur. Bu sayede 1930'lu yılların merkezden uzak, gidilmeyen, görülmeyen Anadolu'sunun hangi durumda olduğunu görünür kılmayı da başarmıştır.

Ahmet Hamdi Başar'ın *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye* adlı anılarının yeniden okurla buluşması olumlu bir gelişmedir. Zira kitabın eski baskılarının bulunamaması veya fahiş fiyatlarla okuyucuya sunulması birçok okurun bu esere ulaşımını zorlaştırmaktaydı. Ancak yeni baskıyla bu sorun da aşılmış oldu. Darısı benzer durumda olup yeni baskılarının yapılması beklenen kitapların başına.

11 Ahmet Hamdi Başar, *age.*, s. 164.
12 Ahmet Hamdi Başar, *age.*, s. 59-63.
13 Ahmet Hamdi Başar, *age.*, s. 127-128.

TERÖRSÜZ TÜRKİYE, PKK VE KEMALİST SİSTEM

MUSTAFA AYDIN

Toplumumuz, yarısı terörize olmuş eylemlerle geçen yüzyıllık bir sorunun nihayete ermesini umutla, heyecanla izliyor. Tabii ki Kemalist muhalefet silahlı bir ortağın ortadan kalkmasından çok rahatsız, bunu da sürekli bahane üretme çabasından anlıyoruz. Kemalist ulusçulukla bağlantılı şöyle lakırdılar işitiyoruz: İyi de silahlar nasıl toplanacak? Kendini fesheden ve silah bırakan örgüt niçin Lozan Antlaşması'na itiraz etti? On binlerce insanımızın kanına giren örgüt elemanları şimdi serbest mi bırakılacak? PKK'nın kurucu önderi Abdullah Öcalan'ın durumu ne olacak, salıverilecek mi? Şimdi Kürtler yeni bir sözleşmeyle Türk Cumhuriyeti'ne ortak mı olacaklar?

Aslında bu laflar bir kesim insanın görüş ve inancı olarak alındığında doğal bulunabilir, elbette herkesin bir görüşü vardır denilebilir. Ama bu söylem masum sayılabilecek görüşün ötesinde önemli birtakım anlamlar taşıyor. Daha önemlisi "Terörsüz Türkiye"de başlayacak *asıl çözüm süreci*nin önüne dikilecek bir paradigmayı dillendirmektedir. Bu, asıl sorunun kaynağını teşkil eden Kemalist projenin ta kendisidir. Korkarım iktidar bazı konularda yaşandığı gibi tavizler verecektir. Silahlar bir biçimde toplanacak, çatışma bitecek, bir barış havası esecek, büyük ihtimalle, sorunun kalıntıları varlığını sürdürecektir. Onun için de yapılması gerekene ışık tutmak üzere sorunun oluşum sürecine kısaca değinmek uygun olacaktır.

PKK Olağanüstü 12. Kongresi 5-7 Mayıs 2025

KEMALİZM, TÜRKLÜK TANIMI VE KÜRTLER

Ülkenin yaşadığı pek çok sorun gibi Kürtlere ilişkin sorun da sistemin bir üretimidir, başka bir ifadeyle yüzyılı aşmayan bir tarihe sahiptir. Belirtmeliyiz ki Cumhuriyet'in başından itibaren devletle özdeşleştirilen ve ısrarla ebedî kılınmaya çalışılan ve 1933'ten sonra da kısaca Kemalizm diye adlandırılan program ne devlettir ve ne de ebedî bir sistemdir, sadece bir proje, bir rejimdir. Kuruluşunda hangi düzeyde ve kimin katkısı olursa olsun Cumhuriyet, adı üzerinde bütün bir cumhura ait genel bir çerçevedir. Buna rejim de diyebiliriz. Esasen rejim, bir hükûmetin veya kurumun işleyişini ve toplumun bununla etkileşimlerini düzenleyen belirli kültürel veya sosyal kurallar ve hükûmet etme biçimidir. Siyasal sistem ise, herhangi bir devletin yönetimi için, hükmetme gücünün kimlerin elinde bulunacağını belirleyen devlet iktidarı türlerini ifade eder.

Şüphesiz projeler önemsiz değildir, toplum için gerekli görülür, uygulanır, yanlış sonuçlar doğurmuşsa telafi edilir ve zamanla her hâlükârda çağ dışı hâle gelir ve tarihteki yerini alır. Yoksa

Kemalistler 'Terörsüz Türkiye' vizyonu çerçevesinde sarf edilen bazı sözleri Lozan'a aykırı bulmuşlardır. Türkiye'nin 'tapusunu' hatırlatmışlar, Lozan'ı bilvesile bir kere daha kutsamışlardır. İşin gerçeği Lozan metni ülkenin tapusu değil, ama bir kesimin *tabusu*, varlık sebebidir ve yan çizenler aforoz edilir.

toplumun önünü tıkayan bir engele dönüşür. 50 bin insanın ölümüne 2 trilyon dolar tutarında bir maddi zarara ve daha da önemlisi *kardeşlik* kültür kodunun yaralanmasına sebep olan Kürtlerle ilgili proje bu yargımızın tipik bir örneğidir. Özellikle kültürel/politik konuların güncellenip tartışılmasına artık gerek yok, diyenler olabilir ama unutulmamalıdır ki böylesi problemin kalıntıları her zaman sorundur. Mesela normal şartlarda bir toplumun, komşu iki topluluğundan birisinin dilinin uzun zaman yasaklandığı, ulusçu şartlandırmaların da etkisiyle birinin diğer komşusunun dilinden tek kelime bile öğrenmek istemediği bir toplum gösterilemez. Sağlıklı bir toplumun nasıl olabileceği noktasında bu hâletiruhiyenin arka planı elbette tartışılabilir.

Esasen terör örgütünün kendini feshedip silah bırakma sürecinde İmralı'nın beyanında geçen ve tartışılan iki cümle bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Bir tedhişçi olması sebebiyle öyle incelikli düşüncelere ihtiyaç duymadığı kabul edilen PKK lideri Abdullah Öcalan özetle "Lozan Antlaşması'na kadar geriye giden bir yanlış paradigmanın tashihi ve kardeşlik hukuku üzerinde yeni bir toplumsal sözleşmenin gerektiğini" söylemiştir ki benim anlatmak istediğim gerçek de budur. Ama başından beri parça-bölük de olsa bilime ve özellikle anlamlı ve bütüncü bir düşünceye ihtiyaç duymayan Kemalistler bu ifadeleri Lozan'a aykırı bulmuşlardır. Türkiye'nin 'tapusunu' hatırlatmışlar, Lozan'ı bilvesile bir kere daha kutsamışlardır. İşin gerçeği Lozan metni ülkenin tapusu değil, ama bir kesimin *tabusu*, varlık sebebidir ve yan çizenler aforoz edilir.

Kürt sorununun yıllar içinde nasıl geliştirildiğini anlamak için kısaca özetleyelim. Aslında elimizdeki tarihî belgelerden anladığımıza göre dünden bugüne toplumumuz Türk-Kürt ayırımına dayalı bir etnisite sorunu yaşamamıştır. Türkler ve Kürtler arasında, günümüzde homojen bir etnisite olarak düşündüğümüz ve yarım düzineyi aşkın bir kesimin ortak kimliği hüviyetindeki Türklük içerisinde yer alan Türkmenler, Yörükler, Bulgarlar, Hazarlar, Macarlar, Peçenekler, Kıpçaklar, Oğuzlar gibi gruplar arasında zaman zaman yaşanan bir anlaşmazlık bile olmamıştır. İşin ilginç tarafı yarım yüzyıllık fiilî çatışmanın öncesine baktığımızda Kürt sorununun yüzyılı aşmayan bir tarihi vardır.

Avrupa'nın emperyalist ülkeleri Osmanlı'nın son yüzyılında imparatorluğu tasfiye ederken sadece Yunan, Ermeni, Rum gibi azınlık konumundaki gayrimüslim toplulukları kışkırtıp koparmakla yetinmemişlerdir. Etnisite bilincini öncelemeyen Araplar başta olmak üzere ümmetin bir parçası olagelen gruplara da etnisite düşüncesi aşılayarak bizden koparmaya çalışmışlardır. Merkezi etnisite şeklinde düşünülebilecek Türklüğü bile Osmanlı'ya düşman etmeye çalışmışlar ve bunda da hayli başarılı olmuşlardır. Türklüğü bu ayrılıkçı etnisite hareketlerinin karşısına dikmiş ve ustaca Türk karşıtlığını Osmanlı karşıtlığına dönüştürmüşlerdir. Oluşturulan ulusçuluğun gereği ulus dışı sayılan yaşlı kuşaklar hayatının sonuna kadar kendisini Osmanlı vatandaşı görmüşlerdir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında ırkçılıkla yargılanan Kürt liderler, kendilerini Kürt değil bu toplumun Müslüman kardeşleri saymışlardır. Ancak *yeni rejimin Kürt kardeşe değil, başkaldırmış Kürt'e ihtiyacı vardır.*

Millî Mücadele için Anadolu'yu harekete geçirme vazifesini üstlenen M. Kemal, Erzurum Kongresi kararının gereği olarak değişik cemaat ve bölgelere mektuplar göndererek Millî Mücadele'ye katılma davetinde bulunmuştur. Bu dönemde milliyetçi duyguların ortaya çıktığı ve başlatılan Millî Mücadele'nin merkezinde Türklüğün bulunduğu bilinmesine rağmen, Kürtler henüz Türklüğü ırkî çerçevede görmedikleri için gayrimüslim etnisiteler gibi bağımsızlıklarını değil, İslâm birliğini öncelemişlerdir.

Başka bir ifadeyle katılımı istenen mücadeleyi bir Türk bağımsızlık hareketi saymamışlar, bu yüzden tam destek vermişlerdir. Elimizdeki belgelerden anladığımıza göre bu istekli destek M. Kemal'i memnun etmiş, Kürtler hakkında hayırhah beyanlarda bulunmuştur.

Ne var ki bu durum uzun sürmemiş, Lozan'dan itibaren değişmeye başlamış, ulusçu politika öne çıkmıştır. Tabi işin içine bir isyan teması katılmıştır ki bunun en meşhuru Şeyh Said İsyanı'dır. Başlangıçta Kürtlere sıcak bakan hareketteki değişmenin sebebi yeni oluşturulan ulusun başının hep dertte olmasıdır. Lozan'da yeri pek açık belirlenememiş ise de 1923 sonrası anayasal hareketlerde garip bir Kürt tanımı yapılmıştır. 1982 Anayasası'nın 66. maddesi "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür." ifadesinden sonra akıl mantık dışı bir biçimde "Türk", "Türk babanın veya Türk ananın çocuğudur" denmekteydi.[1] Bu girişimler inanç çevresinde oluşmuş tarihsel kültür kodları dışlamaya yönelik uygulamalardı.

1921 ANAYASASI'NDAN 1950'LERE KISA BİR BAKIŞ

1923 sonrasında ise artık işler iyiden değişmiştir. Etnik anlayışa dayanan yeni bir anayasa yapılmış, Kürt ve Kürdistan ifadeleri zamanla yasaklanmış, buna karşı gelişen itirazlar ise kanlı şekilde bastırılmıştır. Ana politika tedip ve temsil, itiraz edenler için ise tenkil olmuştur. İttifakın ortadan kaldırılması, kaçırılmış bir fırsat olarak gözüküyor. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kadroları Türkiye Cumhuriyeti'nin ulus devlet modelini benimsediğini 1924 Anayasası ile âdeta ilan etmişlerdir. Bu anayasa oldukça katı olduğu için anayasada ne Kürtler ne de diğer halklar hiçbir şekilde zikredilmemiştir. Beraber savaştıkları bu halkı 1921 Anayasası ile ikna etmişken, sonrakiyle halkları yok saymış ve 1921 Anayasası'nı da yürürlükten kaldırmışlardır.

1924 Anayasası'nın temel hak ve hürriyetlerini düzenleyen bölümü "Türklerin Kamu Hakları" başlığını taşımaktadır. Yani, temel hak ve hürriyetlerin sadece Türklere ait olduğu ve Türk olmayanların hak sahibi olmadığı gibi bir anlatım ortaya çıkmıştır. Bu başlıktan sonra ise 68. maddenin metni "Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hürriyet, başkasına zarar vermeyecek her şeyi yapabilmektir." şeklinde devam etmektedir. Eş deyişle sanki Kürt, Ermeni, Rum vb. özgür doğmamakta, hür doğan Türklere zarar vermediği sürece özgürlükten yararlanabilmektedir. 1924 Anayasası'nda vatandaşlık tanımı sırf ırk üzerinden yapılmıştır. "Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir." (Madde 88).

1924 Anayasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra kendilerine verilen sözler tutulmayan başta Kürtler olmak üzere Türk ırkçılığının tahrik ettiği farklı kesimler bu konudaki itirazlarını dile getirmeye başlayınca rejim kendi belirlediği yolda ilerleyebilmek, baskıcı yapısını sürdürebilmek için çözümü, daha çok baskı yapmak ve zor kullanmakta bulmuştur. Bunu da öncelikle asker, sonrasında ise kanun ve mahkeme kanalıyla yapmıştır. 1961 Anayasası'nda da vatandaşlık daha önceki tanımları esas aldığı için yine ırk öne çıkmıştır.

Aslında Kürtlerle ilişki ırkî değil, dinî bir nitelik taşır. Amasya Protokolü'yle Kürtlere yapılan davet, din-devlet bütün bir toplumun varlığı ve değerlerini savunmayı amaçlıyordu. Nitekim Kemalistlerin vaatleri ve imzalanan protokolde Kürtlerle Türklerin eşitliği öngörüldüğü içindir ki, Kürtler de bu mücadeleye var güçleriyle destek olmuşlardır. Yine bundan dolayıdır ki, Mehmet Şerif Paşa, Sevr Barış Konferansı görüşmelerinden çekilmiş ve İsmet İnönü başkanlığındaki Lozan Barış Konferansı delegasyonuna sahip çıkılmıştır. Örgütlü yurtsever Kürt kesimiyse, en azından umutlu bir bekleyişe girmiş ve köstek olmamıştır.

Kasım 1922 tarihinde TBMM'de Lozan Heyeti'nin yapacağı işlerin görüşülmesi sırasında Dersim Mebusu Diyap Ağa söz almış ve şöyle demişti: "Allah muinleri (yardımcıları) olsun. Hangisini münasip görmüş ise öyle eylesin. Hamdolsun gidenler dinini, diyanetini bilir adamlardır. Heyet içinde bulunanlar zannederim, kendi dinine, diyanetine hıyanet etmek istemez. (Alkışlar) Hepimiz biriz. Ne Türk ne Kürtlük davası vardır. Hep biriz, kardeşiz. (Bravo sesleri, alkışlar) Bir kişinin beş on oğlu olur.

1 Bu son cümle 3.10.2001 tarih ve 4709/23 madde ile kaldırılmıştır.

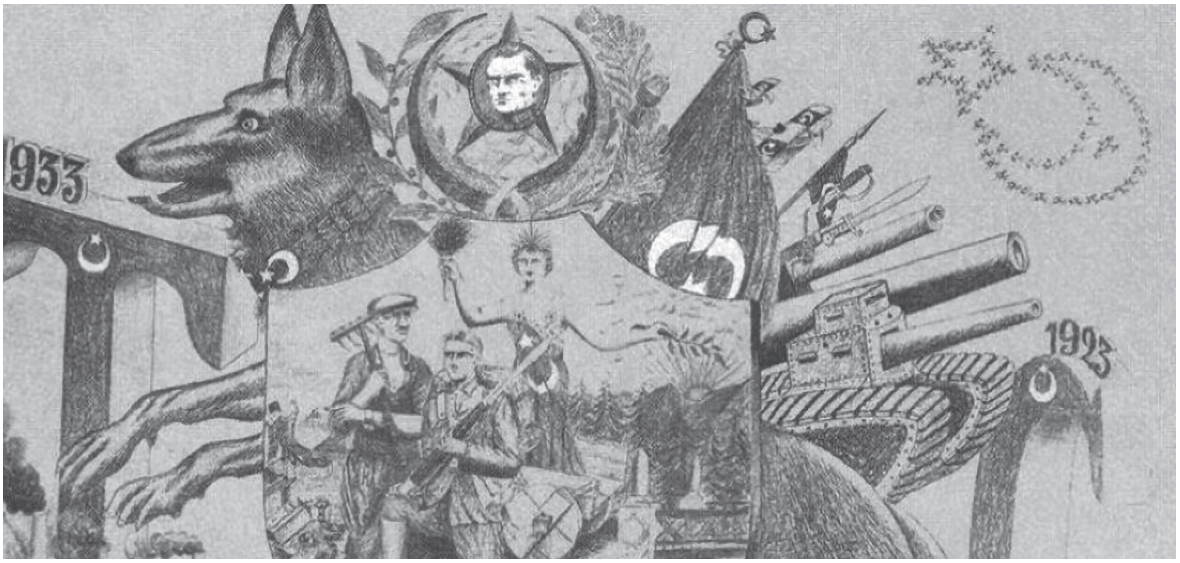

Biri Hasan, biri Ahmed, biri Hüseyin, biri Mehmed isimli olabilir. Fakat hep bir insandırlar. Biz de öyleyiz. Yoksa ayrı, gayrımız yoktur."

Pek de kürsüyü işgal etmeyen Diyap Ağa daha sonraları orada durduğunu, yine bir Kürt ırkçısı değil, dini savunduğunu Meclis kürsüsünde şöyle ifade etmiştir: "Bir kere de Lozan Konferansı sırasında kürsüye çıkmıştım. Aha bizim memleket ahalisi Kürt'müş, orada bir Kürt Hükûmeti kuracaklarmış, bunu duyunca kızdım kürsüye çıkıverdim. Gene sustular: 'Lâ ilâhe illallâh Muhammedün resûlüllâh' dedim. 'Gerek Şafiî gerek Hanbelî gerek Hanefî hepimizin kıblesi birdir. Meclisimiz, kulübümüz, dinimiz, milletimiz birdir. Biz Türk'üz. Hepiniz Lâ ilâhe illallâh demişsiniz. Şimdiden sonra mı, ayrı bir din, ayrı bir millet olacağız?' dedim. Gene el çırptılar, İsmet Paşa ayakta kürsünün yanına gelmiş, sakalımın dibine yaklaşmıştı. O da coştu, o da el vurdu. Kürtler Ermeniler gibi Lozan'a gelip bize müracaat etmediler. Hatta biz Lozan'daki konuşmalarımızda millî davamızı 'Biz Türkler ve Kürtler' diye bir millet olarak müdafaa ettik ve kabul ettirdik."

Bu değerlendirmeyi yaparken İsmet Paşa'nın "üstünden atladığı" iki olaydan bahsedelim. İlki Kürtler için manevi açıdan çok önemli bir kurum olan halifeliğin 3 Mart 1924 tarihinde ilga edilmesi, ikincisi 20 Nisan 1924'te katı merkeziyetçi Türk ulus devletinin kuruluşunun senedi 1924 Anayasası'nın kabulüydü. Dolayısıyla, İsmet Paşa'nın iddia ettiği gibi Lozan'da Türk tezlerine destek veren, Türk ulus devletinin büyük devletler tarafından tanınmasına büyük katkı sunan Kürtlerle Türklerin arasını açan Şeyh Said İsyanı değildi. Aksine, Lozan sürecinde Kürt milliyetçiliğine özerklik vaadi ve Ermeni devleti tehdidiyle yedeğine alan Türk milliyetçiliğinin temsilcisi Kemalistlerdi. Zira onlar, 490 bin kilometrekarelik Kürdistan coğrafyasının 230 bin kilometrekaresini Türkiye'ye, 170 bin kilometrekaresini İran'a, 75 bin kilometrekaresini Irak'a, 15 bin kilometrekaresini Suriye'ye bırakan Lozan'ı imzalar imzalamaz, Kürtlere bırakın eşit vatandaşlık haklarını tanımayı, Müslüman olmayan gruplara tanıdıkları azınlık haklarını bile tanımayacaklarını gösterdiler. 1925 Şeyh Said İsyanı bahanesiyle çıkarılan Takrîr-i Sükûn Kanunu eşliğinde Kürtler için de günümüze dek sürecek bir baskı ve istismar süreci başladı, dilleri bile yasaklandı.

Bu baskıların da etkisiyle Kürtler 1950'li yıllara kadar, şimdilerde CHP'nin geriye getirmeye çalıştığı katı bir diktatörlük döneminde Kürt kelimesini kavim adı olarak bile kullanamadı. Kemalistlerin Cumhuriyet etiketi altında uyguladıkları rejim Kürtlüğün baskı altında tutulmasını esas almıştı. Mevcut seçkinci yapı ta başlangıçlarda İngiltere'nin özel olarak öğretip kendilerine dikte ettiği "Türk ulusçuluğu için en önemli sorun Kürtlüktür!" ilkesi kusursuz şekilde uygulandı. Din birliğini yeterli bulup Millî Mücadele'ye şartsız destek veren Kürtlerle ilgili resmî politikanın bu kadar sert bir değişikliğe uğramasının bir başka açıklaması olamaz.

İnsanca yaşayabilmenin en önemli ilkesi olan ve siyasal sistemce dışlanagelen beraberlik kültür kodumuza göre toplum yeniden inşa edilmek zorundadır. Bu ihtiyaç eşitlik, özgürlük vb. gibi gerçeklerden kopuk sloganlarla giderilemez.

"Biz ırkçı değil, Müslümanız!" dedikçe sistem sorunlu bir ırk anlamında siz "Kürt'sünüz!" dedi. Yukarıda da söz konusu edildiği üzere 2001 yılında yapılan küçük bir değişikliğe kadar bütün anayasal düzenlemelerde asimilesi gerekli bir ırk görüldü. Ama bir kavim olarak yok sayılamadı. Tıpkı Lozan sonrasında "Bu toplumu Hıristiyan olarak görmek istiyoruz!" diye çabalayıp bunda başarılı olamadıkları gibi.

SİSTEMİN ÜRETTİĞİ PKK

Kürt sorununun önemli faktörlerinden birisi şüphesiz sistemin ürettiği PKK'dır. Sistem, yarım yüzyıl baskı yoluyla kontrol altında tuttuğu Kürt olgusundan emin olabilmek için 1970'li yılların başından itibaren dernekler, teşkilatlar oluşturmaya başladı. Çünkü 1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren hem sağ hem sol cenahta Kemalist rejimi sorgulama dönemi başlamıştı. Tartışmanın ortak teması "Yapılan Millî Mücadele'nin sonucunun alınamayışı, bunun sebebinin de kapsayıcı bir din veya ideolojisinin olmaması, bunun şimdi bir toplumca onaylanmış bir ideolojik çerçeveye oturtulması" idi. 1930'lu yıllarda kısmen de olsa kenara çekilmiş bulunan M. Kemal adına oluşturulan Kemalist ideolojinin bu ihtiyacı karşılayamadığı muhakkaktı. Bu konuda o zamanlarda İslâmcı olarak nitelenen kesimin kanaati Osmanlı tarihsel misyonunun ortaya çıkarılması, İslâm'ın tekrar etkin kılınmasıydı. Ama bu konuda bir başarı kaydedemediler. Sol kanattaki yazarlar ise ideoloji olarak Marksizm'i önerdiler veya ondan mülhem bazı açıklamalar getirdiler ama onlar da kalıcı bir değerlendirmede bulunamadılar.

Yaşananlardan ve daha sora ortaya çıkan sonuçlardan anladığımıza göre Cumhuriyet'i Kemalist projesiyle özdeşleştiren seçkincilerin bu konudaki endişesi bu hareket ortamında Kürt gençliğinin üstlenebileceği bir Kürtçülük hareketinde İslâm'dan referans almaları ihtimaliydi. 1970'ten itibaren Doğu ve Güneydoğu adına oluşturulan derneklerin hemen tamamına yakınının Marksist ve dolayısıyla dinin karşısında mevzilendirilmesi tesadüf değildi. Ama sistem bunu daha ileriye götürdü ve 1978'de PKK kuruldu, başına da Abdullah Öcalan getirildi. Ama kısa bir süre sonra teşkilat, sistem tarafından azdırıldı veya böyle bir değişiklik uygun görüldü, bir bakıma devletten koparıldı. Bu arada ABD hareketin patronluğunu üstlendi. Örgüt, yeni patrondan da aldığı talimatla 1984 yılında açıkça terör hareketlerine başladı. ABD bugüne kadar terör örgütü ilan ettiği teşkilata, DAEŞ gibi örgütlerle mücadele iddiasıyla yığınak yaptı, büyük desteklerde bulundu. Başkan Baba Bush'un bir kere daha hatırlattığı üzere modern siyasette "dürüstlük ve açık sözlülük olamazdı."

PKK, siyaseten Kürdistan diye nitelediği bölgenin otonomluğunu sağlamak için çalıştığını iddia ediyordu. Ne var ki bununla pek de ilgisi olmayan din karşıtlığını, kuruluş projesine uygun olarak ısrarla sürdürdü. Hâlbuki Kürtler gibi dindar bir toplumun otonomluk mücadelesi olacaksa bu öncelikle dine dayanmak zorundaydı. Bundan dolayıdır ki PKK'nın, harekete hiçbir gelişme kazandırmayan terör eylemlerinin dışında otonomluğa yönelik bir mücadelesi ve dolayısıyla kazanımları olmadı. Çünkü bu hâliyle halka inme şansı yoktu. Esasen yaptığı iş de Kemalizm'in Kürtlere getirdiği bazı mağduriyetlerin mücadelesini vermek değil, bağlı bulunduğu merkezden aldığı destekle Türkiye'ye maddi ve manevi kayıplar vermekti, yıllardır yaptığı da bu oldu.

Gerçekten de ABD'nin sahipliğindeki PKK'nın hiçbir zaman otonom bir Kürdistan amacı olmadı. Otonomiyi esas alan hareketler yalnızca düşman bildikleri devlete zarar verici eylemlerle uğraşmazlar, kendilerine ait olduğunu iddia ettikleri bölgeye yarar sağlamaya, siyasi ve ekonomik şartları savundukları bölge lehine kullanmaya çalışırlar. Bu ölçek açısından baktığımızda PKK'nın böyle bir projesinin bulunmadığını görürüz. Düşman bildiği Türk kadar Kürt

öldürüyor, kendine ait saydığı bölgeye yapılan hizmetleri yok ediyor; okullarını yıkıyor, yollarını tahrip ediyor vb. hiçbir inşacı tarafı olmayan faaliyetlerde bulunuyordu. Sağduyulu Kürt aydınları bu noktayı öteden beri sorguladılar.

Bu aşamada Abdullah Öcalan faktörü üzerinde de kısaca durmak uygun olur. Öcalan kurulduğu 1978'den beri PKK'nın liderliğini -örgüt metinlerine göre önderliğini- yürütmüştür. ABD, kendisini 1999'da (muhtemelen Fetullah Gülen'i teslim almaya karşılık) Türkiye'ye teslim etti. Kenya'dan Türkiye'ye getirildiği uçakta verilen teskin ilaçlarının da etkisiyle gözlerini açamayan ama olup bitenlerin farkında olan Öcalan "Devletime çok hizmet ettim, yeni verilebilecek hizmetlere talibim." diye söyleniyordu. Tabii ki o dönemde Türk-Kürt yaklaşık 30 bin insanın ölümüne sebep olan Öcalan, devlete yeni hizmetler verecek diye berat ettirilemezdi, doğal olarak yargılandı ve mahkûm edildi. Yalnızca sırf yakınları ile değil, siyasal nitelikte olmasına rağmen parti ileri gelenleriyle de periyodik görüşmelerine izin verildi.

Öcalan, tabir caizse vadettiği böylesi bir görev talebini 21 Mart 2015 yılında HDP'nin Diyarbakır'da düzenlediği kalabalık bir Nevruz kutlamasında okunmak üzere gönderdiği mektupla iletti. O zaman HDP Grup Başkanvekili olan Pervin Buldan tarafından Kürtçe, HDP Milletvekili Sırrı Süreyya Önder tarafından ise Türkçe okunan mesaj, iktidarın yanında toplumun hemen her kesimi tarafından memnuniyetle karşılandı.

Terörü bitirip bir barış ortamının sağlanmasını isteyen bu bildiri kısa bir süre sonra terörün efendileri tarafından reddedildi. İddialarına göre bu metin iktidar tarafından yazılmış ve yanlışlıkla okunmuştu. Doğrusu bu reddetmenin asıl manası Öcalan'ın böylesi barışçı bir girişime karar verme yetkisinde olmadığını göstermekti. Aslında bu olayla birlikte Öcalan teşkilatın fiilî liderliğinden alınıyordu. Ancak bu kararın fiilen deklare edilmesi ciddi sorunlar doğuracağı için kendisi hâlâ önder gösteriliyor. İçeride, dışarıda da tabir caizse onursal liderliğini sürdürdü. Nihai bir kararı onun verebileceği, kerhen de olsa kabul edildi.

BERABERCE YAŞAMA KÜLTÜRÜ VE SORUMLULUKLAR

Bilindiği üzere MHP lideri Devlet Bahçeli örgütün başı Abdullah Öcalan'a açık bir teklif sundu, örgütün kendini lağvını ve silahların teslimini ve yeni sosyal/politik düzenlemelerin yapılması gerektiğini söyledi. Öcalan olumlu cevap verdi. Kürt sorununun nihai bir çözüme kavuşturulması için bir süreç başlatıldı. Tabii ki hiç kimse "O karar verme yetkisinde değildir!" diyemedi. Bu arada DEM Parti Eş Başkanı Tuncer Bakırhan, daha önceki olumlu tavırlarıyla tanıdığımız Pervin Buldan, Sırrı Süreyya Önder, Ahmet Türk ve diğer bazı yetkililerin katkılarının takdire değer olduğunu ifade edelim.

Hatta yeri gelmişken burada sorunun çarpıklığını göstermek için ilginç bir noktanın altını çizelim. Örgüt temsilcilerinin önemli bir kısmı Kürt bile değil, en zirvedeki Öcalan'ın babası Kürt, annesi Türkmen'dir. S. S. Önder bir Türkmen ailenin çocuğudur, Ahmet Türk tabir caizse Mardin'in katıksız Kürtlerindendir, ama soyadı Türk'tür. Tabi hepsi Türkiye vatandaşıdır. Resmiyette Marksizm örgütün ideolojisidir, yani arası dinle iyi olmayan bir ideolojiye mensuplar. Ne var ki gençliğinde namaz kılan Öcalan ve diğer bazıları Önder, Nurcu toplantılarına katılan kişilerdir. Ama üstlendikleri misyonu hayli içselleştirmiş görünüyorlar.

Şüphesiz Kürt sorunu, gerilerde tarihsel temellere inmese de Türkiye'nin son bir yüzyılının önemli sorunlarından birisidir. Karşı karşıya kaldığımız pek çok problem gibi Osmanlı'nın lağvından arta kalmıştır. Düşman koca imparatorluğu yıkmakla yetinmemiş, arta kalan toplumu da parçalayabilmenin yollarını düşünmüştür. Söz konusu ettiğimiz Kürt sorunu da bu parçalama projesinin bir ürünüdür. Bu çerçevede ortaya çıkarılan PKK'nın siyasi değil de silahlı bir yol seçmesinin sebebi de buydu. Dağa çıkmak çoğu kere ileri sürdüğü dava için sorun çözmek değil, mevcut yapıya sorun olmaktır.

Süreçle ilgili olarak altı çizilmesi gereken bir önemli nokta, sorunun her hâliyle yalıtılmış bir terör, dolayısıyla da sırf bir siyasal sorun olmadığının bilincine varmaktır. Konu her şeyden önce *sosyal/kültürel*dir. Esasen örgüt feshedil-

dikten sonra dışarıdan, içeriden yönlendirmeler de bitecek, örgütün temsil ettiği dava sosyal bir sorun olarak kalacaktır. Esasen bazı marjinal kişi ve grupların dışında Kürtlerin bir bölünme talebi yoktu.

1990'lı yıllar öncesinde ulus devlet yapılarının bir sorun alanı hâline gelmesinden önce etnik mücadelelerin bir ulus/devletle sonuçlanması düşünülürdü. Hiçbir ciddi mantığa dayanmayan bu düşünce hayli cezbediciydi. Her etnisite bir ulus devlet kurma hakkına sahipse, UNESCO'ya göre dünyadaki 3 bini aşkın etnisite, devletini kurmak için bir mücadele verdiğinde barışçıl bir dünya tasavvur etmek mümkün değildi. Bu durum, beraberliği bilmeyen modern kültürün ne tür sorunlar doğurduğunun tipik bir örneğidir. Bizim akıl fukarası Kemalistler uzun bir süre M. Kemal'i bütün dünya toplulukları için bir ulus devlet kurma modeli olarak anlattılar.

Aslında yukarıda da belirttiğimiz gibi Osmanlı'da beraberce yaşama kültürüne sahip Kürtler böylesi bir tutarsızlığa pirim vermediler. Bağımsızlaşmayı değil, kültürel çevresiyle bir ve bütün olarak yaşamayı tercih ettiler. Nurhak Dağları çergesinde tecrit edilmiş uyduruk bir devlete sahip olmayı değil, içinde bulunduğu devlet çerçevesinde eşit haklara sahip olarak insanca yaşamayı düşündüler. Günümüzde makul çözüm, iktidar tutkunu bir seçkinci kurgusunun ötesinde çerçevesi hukukla çizilmiş, birlikte insanca yaşanabilecek bir ortamın inşa edilmesidir. Bu durum, Türk-Kürt, toplumun her kesiminin hedefidir. Lozan kutsamaları gibi bahanelerle bu önemli hedefin önüne geçilemez.

Artık bilinmelidir ki istiklal mücadelesinin ürünü olan mevcut devlet, seçkincilerin değil, cumhurun, bu ülkede yaşayan herkesindir ve çağ dışı hâle gelmiş sloganlarla yönetilecek hâli yoktur. Ne var ki işin odağında bulunan ulusçuluk mantığı modern insanın ruhuna o kadar işlemiştir ki buna göre devlet ister istemez bir grubun malıdır. Çoğunluğun eli değmese de onu tutan el bizim adımıza tutmaktadır. Sosyal beraberlik yok, onların belirlediği birliktelik vardır. Dolayısıyla onun dışarıda tuttuğu unsurlar birlik bozucu unsurlardır. Onun için de millî birlik çoğu kere sosyal grupların sorunlarının çözülüp kaynaşmasına değil, sıkı bir denetim altında tutulmasına bağlıdır. Hâlbuki öncelikli olan beraberlik kültürüdür. İnsanca yaşayabilmenin en önemli ilkesi olan ve siyasal sistemce dışlanagelen bu kültür kodumuza göre toplum yeniden inşa edilmek zorundadır. Bu ihtiyaç eşitlik, özgürlük vb. gibi gerçeklerden kopuk sloganlarla giderilemez. Devlet de burada kendi kendisiyle yüzleşmek zorundadır, sağlıklı geleceği de buna bağlıdır.

Şüphesiz bu konuda herkese düşen görevler vardır. Unutulmamalıdır ki tüm etnik ayırımcılar gibi Türk ayırımcıları da aynı sorunun aktörleridir. Birlik ve beraberliğin adresi Osmanlı'nın tasfiye edilmesinde her ne kadar işin faili Batılı güçlerse de bir azınlık gibi hareket eden ayırımcı Türkler onlardan daha az gayret göstermiş değildirler. O zamanlar İttihat ve Terakki mensubu gibi sıfatlar taşıyorlardı, şimdi bir kısmı CHP başta olmak üzere değişik partilerde mevzilenmiş faşist kişi ve gruplar hâlinde görev başındadırlar. Sözüm ona Türklük adına, toplumun kendine özgülüklerde ortaya çıkmasının önüne geçmeye çalışmaktadırlar. Aslında mevcut iktidar, ayırımcıların sabotelerine rağmen Kürtler için atılması gereken bazı adımları öteden beri atıyor. Şimdi bu işleri hiç müteredditdavranmadan yapmalıdır. Bölücü çevrelerden gelecek "İktidar, PKK'nın yapamadıklarını yapıyor!" gibi bozgunculuktan başka hiçbir anlam taşımayan propagandalara asla itibar etmemelidir.

Silaha bulaşmış hareketlerin çözümü, arkadaki sosyal desteğe ihtiyaç gösterir. Tabi burada hemen herkese düşen görevler vardır. Bu alandaki görev, öncelikle teşkilatın, dayandığını söylediği topluluğun sivil tepkisine bağlıdır. Çünkü yaşanan süreç artık fiilî değil, sosyal kültüreldir: İş henüz tam sonuçlandırılamadan sevinç halayları çekilmesi benim ifade etmeye çalıştığım memnuniyet verici destek örnekleridir. Varsın terörden medet umanlar, silahlı muhalefete umut bağlayanlar, "İran'daki 2 bin kişilik silahlı YPG grubuna ne olacak?" gibi laflarla kafa karıştırmaya çalışsın, ülkemiz bu rejim tortusunu çözecektir.

Post-Kemalizm'in, Neoliberal Solun Tarihçisi Mete Tunçay

ERCAN YILDIRIM

Yerleşik paradigmayı, kendi geleneğini, başka ideolojileri eleştirmesi bir yazarı, akademisyeni entelektüel yapmaya yeter mi... tartışılır.

Mete Tunçay için akademisyen vasfı daha az kullanılır, aydınlığından hiç söz edilmez, entelektüelliği, üzerine basılarak ifade edilir. Tunçay'ın bir grup, ideoloji ya da partinin sözcülüğünü yapmadığı varsayımından hareketle aydın yakıştırmasına da karşı çıkılır. Hâlbuki aydın diye tanımlanmaya belki de en çok Tunçay layıktır!

Mete Tunçay'ın Kemalist Tek Parti'ye, sosyalizme eleştiri getirdiği için onun aydın olmadığını savunanlar neoliberal söylemin taşıyıcılığını, açık toplumculuğunu, ABD burslarıyla okuyup onların fonlarını kullandığını, AB'ci radikal demokrasinin taşıyıcılığını yaptığını görmezden gelmeye çalışır. Egemen medeniyetin dilini, tezlerini kullanmak, Batı hegemonyasının karşısında bulunanları, onun adına eleştirmek nedense bir kampın sözcüsü, organik aydını sayılmaya yetmiyor!

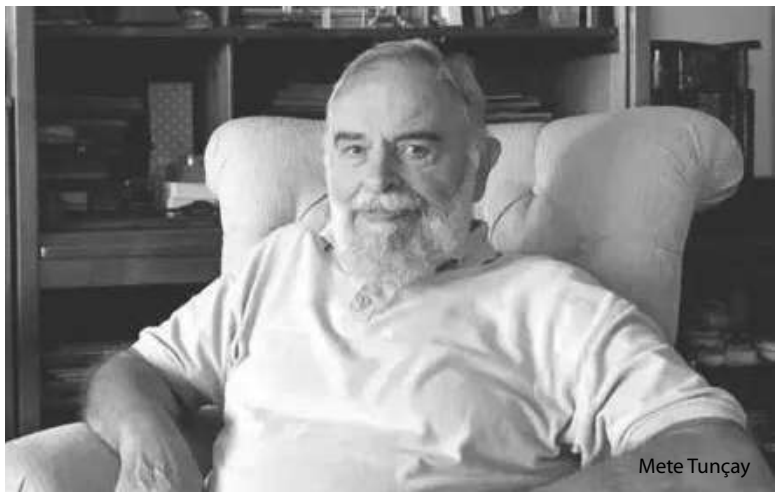
Mete Tunçay

REEL SOSYALİZME KARŞI

Mete Tunçay reel sosyalist, romantik solcu değildi, o cenahla anılmaktan imtina etti. Sosyalistlerin anladığı Marksizm'i de kabullenmiyor, Marksizm'in yanlış anlaşıldığını iddia ediyordu. Daha kitabi, emek eksenli belki Osmanlı'nın ilk yıllarındaki "amele birliği" mantığına dayalı dayanışmacı bir sosyalizme, Anadolu sosyalizminde de görülen hak-hukuk-adalet anlayışına, siyasi ve ekonomik yapıyla sınırlı bir Marksizm'e, sosyalizme yaslanıyordu.

Marksizm'in dünyayı, dinler, büyük anlatılar gibi anlama çabası olmadığını, siyasi ve ekonomi sahaları dışında sadece kapitalizm karşıtlığı haricinde bir epistemoloji, ontoloji içermediğini, insanın ve dünyanın anlamlandırmasına ilişkin yargılar içermediğini, belki de en önemlisi bir metafizik telakkisi bulunmadığını biliyor, inanıyordu. Marksistlerin, Marksizm'i cihanşümul ve kapsayıcı kılmaya çalışmasına karşın o daha lokal, devrevi, dönemsel, ekopolitik görüyordu. Zaten sosyalizm için yaptıkları da bu kanaatlerini besleyecek, yer yer sosyalistleri eleştiren tarzdaydı.

Solun bu topraklardaki kaynaklarını bulmasına dair yaptığı çalışmalar, arkeolojik kazılar, metin aktarma ve yayımlaması en ciddi işlerindendi.

Okuduğu metinlerden mi Türkiye'de sol olmadığını, sosyalizmin yanlış anlaşıldığını çıkardı yoksa bu genel kabul üzerinden mi metinleri derledi bilinmez. Fakat bir gerçek var ki, solun menşeine ilişkin derlemeleri, alıntıları, aktarmaları da hep dünyadaki sol hareketlerden farklılığı ortaya serecek, çelişkileri gösterecek boyuttaydı. Mesela ana akım sosyalistlerin Kadrocular a "dönek" demesine karşın asıl TKP'nin "dönek" olduğunu ifade

etmesi, reel eğilimlerle sık sık karşı karşıya geldiğinin bir göstergesi. BİSAV'daki konuşmasında Marx'ın antiemperyalist olmadığını, antiemperyalizmin Lenin ile Marksizm'e girdiğini söylemesi de elbette tepkiyle karşılanmıştır.

Marksizm'i "doğru anlama" çabası *Komünist Manifesto* çevirisinden bellidir; Türkiye'deki sosyalizmin köklerini anlama gayreti de derlemelerinden, değini ve kaynak taramalarından...

Mehmet Ali Aybar gibi "bize özgü sosyalizm" teklifi getirmedi, getiremezdi de bir ideolog, doktriner hatta entelektüel olmadığı hatta sosyalizmin Türkiye'de alternatif hâlini alamayacağını tecrübe ettiği için. Zaten AK Parti yıllarındaki solun iktidara gelemeyeceği kanaati hâlâ solcuların, muhalefetin bu toprakların gerçekleri üzerinden değil ona karşı siyaset yapma tavrından ileri geliyordu muhtemelen.

POST KEMALİZM'İN MAHİYETİ

Kemalizm eleştirisi en azından bütünüyle halk-elitler çatışmasına dayanıyordu. Kendisi laik olmasına rağmen toplumun ve devletin İslâmî kökleri nedeniyle Kemalizm'in radikal laiklik yapmasını eleştiriyordu. Belki tepkilerden çekindiği belki kendisi de aynı fikirde olduğu için, Kemalizm'in uygulamalarının sağı ve İslâmcıları büyüttüğü temellendirmesine sığınıyordu.

AK Parti iktidarını, İslâmcıların kamusal alandaki gücünü de yine Kemalistlere bağlayarak İslâmcılığı bütünüyle "laik tepkiciliğe" yoruyordu. Bir bakıma Kemalizm'i rehabilite edecek, onaracak doneleri de sunuyordu. Kemalizm'in Batı medeniyeti taşıyıcılığını doğru yapamaması İkinci Cumhuriyetçilerin, sol-

liberallerin de temel kaygılarındandır. Onların ana amacı Batı medeniyetini, dünya sistemini, modernizmi Türkiye'ye tam ve doğru bir şekilde getirmek, "bu milleti medenileştirmektir." Röportajlarında dile getirdiği gibi Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın "Cuma namazına gitmesi"ne büyük bir şaşkınlık içinde karşıdır.

Mete Tunçay tam bir neoliberal sol tarihçi, post-Kemalist hatta İkinci Cumhuriyetçidir. Cumhuriyetin yanlışlarını dile getirip alternatif olarak neoliberal tezleri savunur. Özellikle 1990'ların başından itibaren artan Ermeni, Kürt konferansları, hoşgörü temelli siyasal yönelimler, Fetullahçı kurumların toplantılarında, sol liberal yayınlarda Mete Tunçay aranan isimdir.

Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931) kitabı post-Kemalizm'in, neoliberal solun, İkinci Cumhuriyetçilerin "Das Kapital"idir.

Yerleşik Kemalist akademi tarafından görmezden gelinen kitabın yaslandığı tezler aslında büyük oranda İslâmcıların yakın tarih, Kemalizm tespit ve kritiklerine dayanır.

Kadir Mısıroğlu'nun *Kurtuluş Savaşı'nda Sarıklı Mücahitler* kitabının referans alınması ulusalcı-Kemalistleri âdeta çıldırtmıştır. İlhan Arsel *Biz Profesörler*'de onu liyakatsizlikle, çapsızlıkla itham eder. Bir toplantıda Binnaz Toprak'ın yorumlarına karşı çıkan Niyazi Berkes'e mukabil hepsine katıldığını söyleyince Berkes onu Tarık Zafer Tunaya'ya şikâyet eder.

Tek Parti kitabının en bariz ve mühim tezleri, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetlerinin yani İstiklal Harbi'ni veren yerel-ulusal elitlerin, halkın "İslâmcı" olduğunu dile getirmesi ve Kemalizm'in Takrir-i Sükûn Kanunu ile inşa edilmesidir.

Cemiyetlerin ve İstiklal Harbi köklerinin İslâmcı kökleri ile Takrir-i Sükûn rejiminin ve Kemalizm'in halkçı, demokrat, cumhuriyetçi vasıflarının bulunmayıp gayrimeşru fiili hâle dayandığını ortaya koyduğu için Erik-Jan Zürcher'in yaklaşımları kadar belirleyici, yapısökümcü, yıkıcı olmuştur. Bazı görüşler ilk kez savunulduğu bazı görüşler ise sahibinin kimliği nedeniyle kıymetli ve mühimdir. Kemalizm'le ilgili yargıları İslâmcılar zaten yakinen bilir, anlatır, mesele bir Marksist'in, sol ve liberal aydının bunları dile getirmesindedir. Haliyle Mete Tunçay'a Kemalist ve ulusalcılar dışındaki neoliberal sol ile İslâmcılar da ehemmiyet vermiştir.

USULÜ VE ÜSLUBU

Mete Tunçay kuramcı, eylemci, yol açıcı değil çalışkan bir düşünce arkeoloğu, tarihçi ve akademisyendir.

Mehmet Doğan'ın *Batılılaşma İhaneti* kitabı üzerine de yazmıştır, Mahmut Goloğlu, Niyazi Berkes gibi pek çok ismin kitapları üzerine de... Yakın tarih incelemeleri yanında bunun usulü üzerine de *Eleştirel Tarih Yazıları* kitabında metinleri bulunur.

Dogmatizme, ezberlere, klişelere karşı bir muhalif damarı bulunduğu kesin. Talebelerinin sevgisi muhtemelen klişe gördüğünde onu inceleme huyundan gelir. Röportajlarında söyledikleri, bilhassa *Taraf*'ta Neşe Düzel'e anlattıkları çok daha etkili olmuştur.

Mehmet Barlas'ın evinde Kemal Tahir ile girdiği hararetli tartışmanın ardından Tahir'in vefatı, sigara içtiği için Karl Popper'ın derse girmediği, tartışmalarına rağmen Niyazi Berkes'in samimi davranışı düşüncenin magazinel ama mühim mevzularındandır.

Anlaşılan kendisini de otokritiğe tabi tutan bir isim Mete Tunçay, "büyük eserlerden çok kalın kitaplar" yaptığının farkında.

Değinilerinin çoğunluğu "malzeme" tanıtımıdır aslında. Bu vasfı talebeleri Mehmet Öznur Alkan ve Cemil Koçak gibi isimlere de sirayet etmiş, uzun alıntılar, antolojik kitaplar, malzeme yoğun metinlere dair üslup onlarca da benimsenmiştir. Tarık Zafer Tunaya, Kadir Mısıroğlu, Sadık Albayrak, İsmail Kara gibi isimler de benzer tarza sahiptir. Tunçay'ın Tunaya'yı takip ettiği kesin de Mısıroğlu'ndan etkilenip etkilenmediğini bilemeyiz. Tunçay'ı tarihçiliğe iten saiklerin başında kendi ifadesiyle "tarihin sağın tekelinde" kalması imiş, yaptığı işlerle solcuların da tarihçi olabileceğini ispatlamıştır.

FONCULUK, AÇIK TOPLUMCULUK, İKİNCİ CUMHURİYETÇİLİK, FETULLAHÇILIK

Mete Tunçay Rockefeller ve Fullbright burslarıyla okumuş, Karl Popper'ın *Açık Toplum ve Düşmanları*'nı ABD fonuyla çevirmiş, Türk Siyasi İlimler Derneği'nde yine ABD elçiliğinin onayladığı kitapları fonla Türkiye'ye taşımıştır.

Tunçay'ın eserleri yanında memlekete en büyük katkılarından biri de *2000'e Doğru* dergisinin 11 Haziran 1989 tarihli sayısında Asaf Güven Aksel'e ABD fonlamasının nasıl yapıldığını açık açık anlatması olmuştur.

Açık toplumculuk, İkinci Cumhuriyetçilik, neoliberal sol aydınlığı uyarınca 1990'lardan 15 Temmuz'a kadar Fetullahçılarla bir arada bulunmuş, Abant Platformu ve toplantılarının eş başkanlığını, konuşmacı ve yöneticiliğini yapmıştır. Şahin Alpay ve Fetullahçılarla birlikte olan öteki sol liberaller gibi Tunçay da FETÖ'nün yürüttüğü "yetmez ama evet", "Ergenekon davalarına karşı 300 imza" ve benzeri girişimlerin içinde olmuş, 15 Temmuz öncesi Fetullahçıların terör örgütü olamayacağını söylemiş, 15 Temmuz darbe girişimine "şaşırmış", o kadar yazıya, anlatıya karşın onların emniyet ve orduya sızmalarını "görmemiş", Meclis'i bombalayacaklarını, bir cemaatin o derece büyük maddi imkânlar ve güce nasıl eriştiğini akledememiştir! Elbette bunları düşünememesi imkânsız... ama neoliberal dönemdeki bu fon akıntısında ülkeyi AB'ye bağlama furyası "kaybedecekleri"ni akıllarına getirtmemiştir.

Mete Tunçay'ın fikrî arka planını koyu bir Stalin-Maoculuk, romantik Che sosyalizmi, katı doktrinerlik, reel komünizmin ülkelerdeki vahim hâli buna mukabil anti-Amerikancılık ile Tek Parti çelişkilerinin büyüttüğü İslâmî yönelim ve tabii ki askerî darbe ve vesayetler belirlemiştir.

Bu siyasi yönelimlere karşı sosyalistler 1970'lerde beliren neoliberal söylemi, 12 Eylül ile sosyalizmin Türkiye'deki sınıf çatışması ve proletarya devrimi praksisinin çöküşüne de bağlı olarak 1980'lerde daha kullanışlı, geçerli bulmuşlardır. Neoliberal sol artık klasik tezlerinin dışına çıkarak ülkelerin nomoslarına yönelmiş, milletlerin temel kodlarını liberalizmin imkânlarıyla "çözmeyi" solculuk diye belirlemiştir.

Fetullahçılığın sol kanadı aslında Amerikancılığın, Avrupa radikal demokrasi tutumunun da sol kanadıdır. Bu kuşak, Batı fonlarıyla post Kemalizm kılıfında Türkiye'nin nomosu olan İslâm-Türk-Ehli Sünnet-gaza ve İslâm düzen omurgasına karşı çok kültürlülük, çoğulculuk, hoşgörü, diyalog kavramları etrafında büyük bir yıkım hareketi de gerçekleştirmişlerdir.

Türkiye'nin bugün her kesimin ağzına pelesenk olan ve ülkenin durumunu açıklayan tek kavram olan "çürüme ve çölleşme"de AB-ABD fonlarıyla ılımlılık görüntüsü sergileyen bu neoliberal solcuların, neoliberal İslâmcı ve milliyetçilerin de etkisi büyük.

Mete Tunçay ve foncu siyasa gücünü kaybetti de... çürümeden nasıl dönülür, nasıl yeniden taze bir varoluşa geçilir, hangi tezler ve entelektüellerle bu nomos yenilenir... asıl soru ve mesele bu.

CUMHURİYET DÖNEMİ İSLÂMCILIĞININ SEBEBİ OLARAK KEMALİZM

KÂMİL YEŞİL

İkinci Meclis, Cumhuriyet'i ilan ettikten sonra kendini hiç rahat hissetmedi. Hep diken üstünde yaşadı. Bunun sebebi öncelikle arz-talep sistemini tersine döndürerek ilan edilmesidir. Halkın yahut cumhurun bir Cumhuriyet talebi yoktu fakat halk kendisine sunulan bir Cumhuriyet'e maruz kaldı. Halk adına karar veren bir(kaç) kişi "Yarın Cumhuriyet'i ilan ediyoruz!" dedi ve tedirginlik başladı. Çünkü saltanat nominal bir değer şeklinde yaşıyordu, Cumhuriyet'i benimsemeyecek olursa -ki böyle bir emare yoktu- saltanattan aldığı derin güçle Cumhuriyet'i ele geçirebilirdi.

Bu, devlet adına padişahın görevlendirdiği bir askerin, görev bittikten sonra gelip "Görev tamamlandı!" diyerek mülkü asıl sahibine vermesi demekti. Devletin en üst katında bulunan yetke sahibi olarak Cumhuriyet ilan etmek, yeni devlete şekil vermek o otoriteye ait olacaktı. Belki bir Cumhuriyet ilan edilecekti fakat onun adı mesela Osmanlı Cumhuriyeti olabilirdi ama kesinlikle laik olmayacaktı vs. Bilindiği gibi böyle olmadı. Kurulan Cumhuriyet, yerine gelip oturduğu devletin sahipleri tarafından kabul edilmeyeceğini, ilk fırsatta sarayın yasal varislerince hak talebi ile karşılaşacağını düşündüğü için tereddüt, korku ve telaş içinde saltanatın manevi dinamiği hilafeti de ilga etti. Böylece cepheyi hem genişletti hem 'meşru' bir zemin verdi. Bu iki tutamak, Cumhuriyet için 'kâbus' veya evham kaynağına dönüştü. Bu evham, Cumhuriyet'e değil ama Cumhuriyet'i böyle vazedenlere karşı muhalefetin de hareket noktasıydı. Saltanat taraftarı olmayanlar saltanatı, hilafeti benimsemeyenler hilafeti savunur duruma geldi. Başka bir ifadeyle İslâm'ı 'ideoloji' hâline getirenler Kemalistlerdir. Çünkü dini öncelikle ve gayet sert bir şekilde toplumsal kurallar (muamelat) üzerinden baskılamak istemişlerdir.

KEMALİST UYGULAMALAR VE İSLÂM'IN TOPLUMA BAKAN YÜZÜ

Dinin toplumsal emir ve yasaklarını suç hâline getirmek dini kaçınılmaz şekilde ideolojiye dönüştürür. Cumhuriyet'in ilanından sonra İslâm'ın ideoloji hâline getirilmesinde en önemli etken bundan dolayı bizatihi Kemalist uygulamalar olmuştur, diyoruz. Çünkü Kemalist sistemin ilk hedefi İslâm'ı toplumsal alanda görünmez kılmaktı. 1923'ten itibaren konulan bütün yasaklar İslâm'ın topluma bakan yönüne dairdir. Yasaklara karşı getirilen yenilikler, inkılâplar da toplumsaldır.

Buna karşılık ferdi inanç ve ibadet hayatını serbest bıraktıkları sözü doğru değildir. Çünkü serbest denilen ibadet hayatının bir yüzü topluma bakar. Ezan, namaz, oruç, sadaka, zekât, Kur'ân-ı Kerim okumak, kadınlar için tesettür... Sormak gerekir: Ferdi ibadet diye tarif ettikleri arasında hangisi sadece tek tek fertlerle ilgilidir de toplumsal hiçbir yönü yoktur? Ezanın mı, namazın mı, orucun mu Kur'ân okumanın mı? Hangisinin?

Bunların hiçbiri şahsi değildir; çünkü kişide başlayıp şahısta bitmemektedir. Dolayısıyla hedefe konanları elde etmek için verilen mücadele siyasi manada İslâmcılığı doğurmuştur. Mesela, hilafet ve saltanatın kaldırılması, ölçü birimlerinin değiştirilmesi, men-i müskirat kanununa uyulmaması, medeni kanunun kabulü hatta harf inkılabı bile siyasi İslâmcılık doğurmayabilirdi. Millet, padişahlığın sevdalısı değildi. Dolayısıyla yeni devletin Cumhuriyet olması ile bir alıp veremediği yoktu, olmayacaktı.

Cumhuriyet, cumhurun muhalif olması için elinden geleni yaptı. İbadet hayatına el attı. Kur'ân'a el uzattı, Kur'ân okumayı, okutmayı yasakladı, ilahi kelama dil uzattı. Topyekûn ret dili de topyekûn savunmayı getirmiştir. İslâmcılık

Türkiye Cumhuriyeti, 1923-1946 tecrübesini boşuna yaşamıştır. Tarih, Türkiye'yi kendi doğal mecrasına taşımaktadır. Tek parti devrindeki zecri, zoraki, çatışmacı modernleşme olmasaydı Türkiye yine modernleşecekti.

işte bu topyekûn savunmanın adıdır. Başka bir ifadeyle etki tepki ilkesidir işleyen. Türkiye Cumhuriyeti eskiyi düşman ilan edince cumhur da topyekûn sahiplenmeyi seçmiştir. İslâm'ın ideoloji hâline gelmesinin sebebi budur.

Şöyle düşünelim: Cumhuriyet ilan edildikten sonra hilafeti ve saltanatı kaldırıyoruz, deselerdi dönemin Büyük Millet Meclisi (BMM) üyeleri dâhil olmak üzere Meclis dışı âlim ve münevverlerden kayda değer destek bulabilirlerdi. Hilafetin Osmanlı Devleti'nin devamını getiremediği, İslâm birliğini sağlayamadığı, ehliyetsiz kişiler tarafından sembolik bir makam hâline getirildiği, dinî eş deyişle itikadi bir kurum olmadığı gibi gerekçeler göstererek pekâlâ âlimlerden destek alabilecekti. Nitekim Seyyid Bey, hilafetin niçin kaldırılması gerektiğini delilleriyle İslâm âlimlerini ikna edici, kaynaklara bağlı bir konuşma yapmıştır. Buna karşı başka üyeler ve âlimler Seyyid Bey gibi düşünenlere başka argümanlarla cevap vereceklerdi muhakkak. Bu tartışma bir yönüyle akademik, ilmî ve tarihî olarak devam edecekti. Bu tartışmanın bir şekilde sonuca bağlanacağı aşikârdır. Nitekim ne olur ne olmaz düşüncesi ile BMM, hilâfeti tamamen ilga etmemiş, "Meclis'in şahs-ı manevisinde mündemiçtir!" diyerek bir yandan dış dünyaya mesaj vermiş diğer yandan içteki muhalefetin gönlünü almıştır. "Hilafet, Meclis'in şahs-ı manevisinde mündemiçtir!" demek pekâlâ günü gelince maddi yönü ile de görünür olabilir demektir.

Kadınlara seçme seçilme hakkı verilmesine gelelim. Kim veya kimler böyle bir hakkın verilmesine karşı çıkardı? Meseleyi anlamayan birkaç ham sofu, kaba yobaz dışında hiçbir itiraz görmeyecek bir düzenleme olacağı kesindir. İslâm'ın kabulünde Akabe Biatleri'nde kadınların da bulunmasını bu konuda en önemli delil görecektik.

Eğitim-öğretim birliğini medreseleri kapatmak ve yasaklamak şeklinde değil de isteyen medreseye isteyen mektebe gitsin, okumak zorunludur ancak aldıkları eğitim sebebiyle medreseye gidenler devlet dairelerinde görev alamazlar veya çok kısıtlı bir alanda görevlendirilebilir denilseydi sonuç sürpriz olmazdı. Millet medreseyi gönüllüce terk eder, mekteplere koşardı. Medrese tecrübesi önemli bir birikimdir, bunu heba etmemek lazım düşüncesi mutlaka olacaktı. Bunun da sonucunu görebiliyoruz. Medreseler önemli ölçüde mekteplere dönüşürdü. Bunu Abdülbaki Gölpınarlı üzerinden örnekleyebiliriz. Muallim Abdülbaki, 1927'de ilkokullar için *Yurd Bilgisi*, 1945'te *Divan Edebiyatı Beyanındadır* isimli bir eser yazmış, yazabilmiş biridir. CHP zihniyeti Osmanlı Devleti ve Abdülhamid Han hakkında Abdülbaki'nin *Yurd Bilgisi* kitabındaki ecdad düşmanlığını, bilgiye dayanmayan abartı ve yalanlarını aşamamıştır. Tasavvuf bilgini, *Mesnevi* mütercimi Kemalist Abdülbaki'nin 'fikirlerini' siyasi bir görüş ve program olarak savunmaktadır. İsmet İnönü'yü ve CHP'yi iktidardan düşüren DP'nin neşvünema bulmaya başladığı 1945 yılında (46 seçimlerine 1 yıl varken) Divan edebiyatı hakkındaki beyanname ile 600 yıllık edebiyatı tahkirle tezyif etmek manidardır. Namık Kemal, Ziya Paşa, Abdülhak Hamid, Recaizâde Mahmud Ekrem ve Mehmed Âkif'i "harcamak" da gösteriyor ki dinî tahsil ve yaşayıştan gelenler zaten "zamana uymaya" hazırdı.

Dârülfünûn 1933 reformuna gitmezdi belki ama modern bir medrese hüviyetine bürünür, liseler de "birazcık" imam hatip lisesine benzerdi. Tekke ve zaviyelerin seddi bazı şeyhler tarafından normal kabul edilerek "Zaten kendilerini kapatmışlardı, kapatılan sadece binalardır!" deniliyordu. "Eğer maksat zikir ise gök kubbe dergâhtır, bütün kâinat zikir hâlindedir!" diyorlardı. Belki zaman içinde Diyanet teşkilatının kontrolü altında faaliyet gösteren "devlete bağlı" yerler olacaklardı.

Bilim, teknik konusuna zaten Abdülhamid Han tarafından el atıldığını, kadınlar için öğretmen okulları, mühendishane, tıbbiye, güzel sanatlar okulları vs. açıldığını biliyoruz. Padişah başta olmak üzere Osmanlı ilim ve fikir adamları,

1930'lu yılların başı… Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Fevzi Çakmak, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden çıkarken…

İslâmcılar içinde bilime, tekniğe karşı çıkan bir kitle yoktu. Birkaç muhafazakâr kişi ve grup bilim ve teknolojinin faydalarını gördüğünde hemen teslim olacak bir ruh hâline sahipti.

Kılık kıyafet zaten sorun olmayacaktı. Tanzimat'tan beri adım adım modayı takip eden bir topluma doğru gidiyorduk. *Araba Sevdası, Felatun Bey ile Rakım Efendi* örneklerinin yenilerini görecektik. Dikkat edilirse Tanzimat döneminde sarayda başlamış bir kılık kıyafet değişikliği vardı. Halk, benimsemediği kılık kıyafetten uzak duruyor fakat yeni nesil kendince bir orta yol arıyordu. *Fatih-Harbiye* romanındaki gibi buluyordu da. Adı padişahlık, sultanlık olsa da hiç kimse bir elbise giydiğinden veya giymediğinden dolayı suçlu, asi ilan edilip idam edilmemişti. Tanzimat'tan itibaren saray dışında âlim, medrese ve tekke çevresinde de kadınların kılık kıyafeti kendiliğinden değişiyordu. Bunu Mehmed Âkif, Yozgatlı İhsan vb. mektepli-medreseli kişilerin aile fotoğraflarında görebiliyoruz. Ressam Abdülmecid ve ailesinin fotoğrafları bu konuda daha da açıklayıcı olur. Dolayısıyla Cumhuriyet kılık kıyafete karışmasaydı millet bugünkü çeşitliliğe yine ulaşacaktı.

İslâm, erkeklere tek kadınla evliliği tavsiye ettiği ve kadınların nikâh akdinde böyle bir şart getirme hakkı olduğu için tek eşlilik kolayca kabul görecek bir yasa olurdu. Memleketin iktisadi durumu birden fazla evliliği yürütecek imkânı vermiyordu zaten. Medeni kanunun kabulünü *Mecelle* ile birlikte düşünmek gerekiyor. Çünkü Cumhuriyet'in ilk yıllarında *Mecelle* merkezli bir yargılamaya devam edilmemiştir. Medeni kanun şu kadar yıl yürürlükte olmasına rağmen yer yer *Mecelle*'ye atıfla yürüyen bir hukuk sistemi var. Takvim, saat, ölçü ve tartıların güncellenmesi zaten sorun teşkil etmezdi. Din adamları da Batılılaşmanın sınırları üzerinde konuşuyor ve bazı ortak noktalarda buluşuyorlardı. Dolayısıyla ordunun modernleşmesinden Dârülfünûn'a, saraydan matbaaya, bilimden kadınların sosyal hayattaki rollerine kadar bir uzlaşma sağlanmıştı, daha doğrusu vardı. Bu konularla ilgili tartışmalar günümüzdeki gibi muhtevaya, zamana, mekâna, ihtiyaca göre ne kadar ve nasıl olmalı konusunda edebiyat, bürokrasi, askeriye, ilmiye arasında kendi alanlarında yapılıyordu.

TABİİ AKIŞI KESİNTİYE UĞRATAN CUMHURİYET

Cumhuriyet, bu tabii akışı kesti. Her şeyi kendisiyle başlatmak istiyordu. Yine, yeniden bir başlangıç! Ve bu süreci zecri tedbirlerle, zor kullanarak bütün tarafları kendi hizasında toplamak istedi. Saray ve yönetimdeki kişilerle hesapların da devrede olduğu düşünülürse bazı şeylerin niçin yasaklar ve suçlarla birlikte ele alındığı daha iyi anlaşılır. Tabii burada dış güçlerin isteklerini, Cumhuriyet'e vaziyet

edenlerin bir an önce sonuç almayı arzulayan kırkını geçmiş askerler olması gibi faktörleri de düşünmek gerekir.

Asırlarca süren devlet geleneğinin içinden sıyrılarak, soy gücüne dayanmaksızın bir iktidar kurmak, bir tarih yazmak, iktidar nimetlerinden istediği kadar faydalanmak hırs ve şehveti, kendisine muhalif ve muhtemel engel gördüğü her kesim ve kurumu hedef tahtasına koydu. İlk direnç noktasının dinden ve dinin şekillendirdiği yapılar ve kişilerden geleceği tahmin edildiği için bu ideolojik dizge 1923-1950 arasında dini bütün tezahürleriyle tamamen ortadan kaldırmak siyaseti güttü. Kendine Cumhuriyet diyen yönetim; milleti hapis, sürgün ve idam cezaları gibi sindirme yöntemleri ile bir kalıba sokmak istedi. Normal şartlarda saltanatı savunmayacak olan bir kısım gazeteci, ilim ve kültür adamları hatta siyasetçiler, Kemalistler saltanata karşı olduğu için saltanat taraftarı oldular. Oysa Cemalettin Afgani'den Meşrutiyet dönemi İslâmcılarına kadar birçok ilim ve fikir adamı saltanata karşıydı.

Bütün bunlar bizi Meşrutiyet döneminde İslâmcılığın varlığı konusunda tartışmaya götürüyor. Çünkü devlet zaten 'İslâmî' idi. Hukuk, örfi niteliğini; siyasi erk, Tanzimat Fermanı, Islahat Fermanı, Kanun-ı Esasi ve *Mecelle* ile zamana uymuştu. Daha da uyacağı aşikâr idi. Bu dönemde İslâmcılık, o günkü devlet ve toplum sorunları ile ilgili bir çıkış yolu arayan kişilerin "içtihadı"na verilen isimdi. Başka bir ifadeyle değerlendirmeler ve iddialar düşünce dolayımında kişilerin çıkarımlarıydı. Aralarında referanslara uymayan yerler daha çoktur. Birinci Meclis'i toplayanlar da toplananlar da bu hususları biliyordu. Fakat onlar bu konuda kesin kararı vermişlerdi. Yok saydılar ve hücumu seçtiler.

İslâmcıların hilafete sahip çıkmasını bu etki-tepkide aramak gerekir. Seyyid Bey örneğindeki gibi 1924'teki hilafetin bir ucu İslâm tarihi, dört halife ile ilişkili olduğundan, Kemalist rejimin hilafeti bundan dolayı kaldırmak istediği düşünülüyordu. Tarih bize gösteriyor ki II. Abdülhamid öncesinde hilafet bu derece İslâmî bir dille tartışma gündeminde değildi. Böyle bir kurumsal yapının yaptırımı zaten en aza inmişti. Hilafet düşüncesi, Birinci Dünya Savaşı sonrasında Arapların müstakil devlet kurma hevesine kapılmalarına, Osmanlıcılığa, Meşrutiyet dönemi İslâmcılarının devletin parçalanmasını önlemek için sarılmalarına çare olmamıştı.

Hilafet düşüncesi, milliyetçiliğe yenilmişti. Diğer bir ifadeyle Yavuz Sultan Selim'in hilafete yüklediği değer ve anlam sonraki yıllarda zayıflamıştı. Ancak Kemalist sistem hilafeti kaldırarak hilafet düşüncesini canlandırmıştır. İslâmcılar, hilafet taraftarı olmuştur. Oysa Hamdi Yazır, Seyyid Bey örneğindeki gibi âlimler de hilafetin dinî bir yapı olmaktan ziyade siyasi bir yapıya dönüştüğü fakat etkisini yitirdiği, halifelerin de gayet yetersiz (ehliyetsiz) oldukları görüşünde idi. Bundan dolayı Hamdi Yazır kolaylıkla II. Abdülhamid'in azil fetvasını yazabilmiştir. Burada yine İslâmcıların meşruti idareyi, Kanun-ı Esasi'yi savunduklarını hatırlamalıyız. Eş deyişle İslâmcılık 1924-1950 arası Kemalist ideolojik yapıya itiraz üzerine kurulmuş, reaksiyonel bir harekettir. Bunların arasında aksiyoner bir İslâmcılık yoktu veya Kemalist uygulamalar olmasaydı siyasal İslâmcılık hiç olmazdı, demek istemiyoruz. Ancak o hareketin bugünkü İslâmcılık olmayacağı açıktır.

KESİNTİLERE RAĞMEN KENDİ MECRAMIZA DÖNÜYORUZ

Dış politikada yeni hedef, Türk birliği de olmayacağından bir sorun çıkmayacaktı. Hatırlayınız. Türkiye Cumhuriyeti Türk birliği ideali gütmemiştir. Çünkü Türkleri bir araya getirecek en büyük güç kaynağı İslâm/Müslümanlık idi. Hiçbir Türki cumhuriyet, kendine İslâm öncesi dönemde bir kök, bir dayanak aramıyordu. Dilini, kültürünü İslâm'a bağlıyordu. Ki enteresandır Orta Asya Türkleri, Türkiye'nin 1923'ten 1946'ya kadar devlet ideolojisi olarak öne sürüp ona göre bir tarih yazıp okuttuğunu biliyor. Diyelim ki onlar Rus mezalimi karşısında böyle bir tezi savunmadılar, ancak 1990'dan bu yana "Hayır, esas bozulmamış Türkçe bizim dilimizdir, İslâm öncesi Türk uygarlıkları bize aittir, Türk kültürünü biz temsil ederiz, Türkiye Türkleri ve Türkiye Cumhuriyeti değil. 1923'ten sonra ortaya atılan Güneş Dil Teorisi. Akad, Sümer ve Hititlerin Türk olduğu iddiası geçersizdir, esas Türkler bizleriz!" gibi bir iddialarının olması gerekmiyor mu? Orta Asya Türkleri de Anadolu Türklerindeki gibi gerçek kimliklerini İslâm ile bulmuştur. Ahmet Yesevi'yi, İmam Maturidi'yi, Şah-ı Nakşibendi'yi hem inanç

hem mekân olarak barındıran Türkler olarak onların böyle bir iddiada bulunması düşünülemez. Buradan tek bir sonuç çıkar. Türkiye Cumhuriyeti'nin Türk ırkı, uygarlığı ve dili hakkında söyledikleri Orta Asya Türkleri tarafından kabul görmemiştir. Onlar için bu iddialar gülünç ve saçmadır.

Türkiye, 1920'den sonra bir Türk birliği davası gütseydi kendini lider kabul ettirebilirdi. Enteresandır Türklerin atası olduğu doğrultusunda ideoloji kuran bir devlet Türk birliği davası gütmemiştir. Çünkü o Türkler, Türkiye'nin İslâm'dan ayrı bir dava güttüğünün farkındadır. Türkiye Cumhuriyeti, İslâm'ı karşısına alarak kendi muhalefetini kendisi doğurmuştur; bunu da çıkabilecek en büyük engelin başını ezmeye vesile olacağı için bile isteye yapmıştır. Sonuçtan geriye doğru bakarsak böyle bir planlama olduğu söylenebilir.

Buraya kadar söylediklerimiz, "Siyasi İslâmcılığın sebebi Kemalist uygulamalardır!" tezimizi doğruluyor. Demek istiyoruz ki Türkiye Cumhuriyeti, 1923-1946 tecrübesini boşuna yaşamıştır. Tarih, Türkiye'yi kendi doğal mecrasına taşımaktadır. Tek parti devrindeki zecri, zoraki, çatışmacı modernleşme olmasaydı Türkiye yine modernleşecekti. Okullar medreseye dönüşmeyecek aksine medreseler okullaşacaktı. Kız çocuklar okullara yine gidecek, kadınlar yine modayı takip edecekti. Arap alfabesinin değişikliğinin -varsa- rantını yiyememiştir Türkiye Cumhuriyeti. Uluslararası bir statü, bir ilerleme getirmemiştir çünkü. Batı'nın 'trajik başarı' gördüğü değişiklikten öteye geçememiştir. Yunanistan dâhil Latin alfabesi ortaklığında buluşan Batı, hilafeti ilga etmemize, Batı'nın ölçü birimlerini almamıza, laikliği İslâm karşıtlığı olarak uygulamamıza rağmen bizi kendinden saymamış, Türkiye'yi ve Türkleri kendisinin ötekisi şeklinde etiketlemiştir. Avrupa Birliği'ne almamıştır, almayacaktır.

Lozan'da hilafeti kaldırmamız ve modern ulus devlete geçmemiz için Türkiye'ye baskı yapan İngilizler kendileri Anglikan Kilisesi'ne bağlı ve kraliyet olarak devam etmiştir, etmektedir. Batı Hıristiyan dünyası bize hilafeti ilga ettirirken kendisi papalık sistemine bağlı kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'ne vaziyet edenlerden bir kimse kalkıp da "Bu nasıl bir iştir, kraliyet ve kilise ile siz çağdaş, modern oluyorsunuz, (oluyordu da) bize niye kaldırttınız?" diyememiş, deme cesareti gösterememiştir.

Cumhuriyet, cumhurun muhalif olması için elinden geleni yaptı. İbadet hayatına el attı. Kur'ân'a el uzattı, Kur'ân okumayı, okutmayı yasakladı, ilahi kelama dil uzattı. Topyekûn ret dili de topyekûn savunmayı getirmiştir. İslâmcılık işte bu topyekûn savunmanın adıdır.

Tarihin bizi kendi mecramıza taşıdığını söylüyoruz. Fakat bu arada geçen zamanı zayi ettiğimizi ve birkaç nesli dinden, imandan mahrum şekilde ahirete gönderdiğimizi de ilave ediyoruz. Menderes'ten itibaren muhafazakâr sağ iktidarlar göstermiştir ki bu ülke katı laiklik siyaseti gütmeden de modern dünyanın bir parçası olabilirdi. Ezanı Arapça okutarak, Kur'ân okuyup okutarak, tekke ve zaviyeleri sivil toplum kuruluşları hâline getirerek de modernlik mümkündü. Mekteplerimiz yine Batı'daki bilimsel ve teknik gelişmelere açık olabilirdi. Türkiye, kendisi kalarak, İslâmî çizgisini koruyarak, halkının Müslümanlığını muhafaza ederek yine bu günlere gelebilirdi.

Bütün bu söylediklerimiz İslâmcılığın bir *aksiyoner* hareket olmaktan çok, *reaksiyoner* bir hareket olduğunu mu gösteriyor, sorusunu doğuruyor. Geldiğimiz nokta bu sonucu doğruluyor. Aksiyoner bir İslâmcılık olurdu muhakkak. Fakat onun varlık sebebinin, teklif ve tenkit noktalarının buraya kadar söylediklerimizle ortaklığı da bulunabilir. Fakat o İslâmcılığın, Kemalist uygulamalara reaksiyon olarak tartıştığımız dilden farklı bir dili olacağı muhakkaktır.

Görüldüğü gibi böyle olmadı. Yöneticiler kişisel inançsızlıklarını toplumun kimliği hâline getirmek istedi. Öncülerini takip eden zayıf karakterli, korkak, şahsiyetsiz epey siyasetçi, bürokrat, gazeteci, yazar vs.'nin de sürüye katılması ile birkaç nesil zayi oldu. İslâmcılık işte bu zayiatın daha çok olmaması için doğmuş siyasi bir düşünce ve harekettir. Varlığının sebebi Kemalist uygulamalardır.

KEMALİZM ELEŞTİRİLERİ İÇİNDE RIDVAN KAYA'NIN YERİ

HALİM SEZER

Türkiye'de İslâmcılığın 1980 sonrası süreci üzerinde durulurken genelde siyasi partilerle ilişkili medyatik veya gazetelerde yazan figürler önemsenir. Ayrıca şiir, deneme gibi edebiyat türlerinde yazanlarla bir biçimde akademiyle irtibatlı eski ve yeni düşünürlerin yazdıkları. Bu dönemden itibaren gerek çeviri gerekse telif metinler kaleme almaya başlayan ama esasen 1990'lardan sonra yazıları ve kolektif çabalarıyla görünürlük kazanan isimlerin yaptıkları ise her ne hikmetse pek dikkate alınmaz. Örneğin Türkiye'de bu dönemler İslâmcılığına değinme iddiası taşıyıp da Rıdvan Kaya'nın yayıncılıktan tercümelerine, kitaplarından farklı hadiseler karşısındaki tutum ve tavırlarına dair anlamlı nitelemelerde bulunan hemen hiç kimse yoktur.

İlginç bir şekilde 28 Şubat 1997'deki darbe odaklı akademik metinlerde bile Rıdvan Kaya'nın Türkiye'deki darbecilik ve cuntacılık bağlamındaki analizlerine temas edilmez. Yine aynı şekilde ekseriyetle onun "çok genel ve içi doldurulmamış bir tanımlamadan ibaret" gördüğü İslâmcılık bahsinde yazdıklarına da. Çünkü akademisyenler, İslâmî öbeklerden gelseler bile çoğunlukla medyatik olanı ve öteden beri meşhur olanları merkeze alıyorlar. Hâlbuki onun gerek 28 Şubat gerekse Türk siyasi tarihinin en çok tartışılan ve en popüler partilerinden AK Parti'ye dair kitapları siyasi hayatta olup bitenlere dair erken tarihli analizler bakımından değerlidir. Her iki eser de dipnotlara boğulmuş telif ve tercüme akademisyen eserlerinden kesinlikle daha az bilimsel değil. Bu metin, kitaplarını çoğunlukla 1990 sonrasındaki dergi yazılarından oluşturan Kaya'nın dünyasına özellikle de 15 Temmuz'u izleyen yıllarda Kemalizm'in yeniden popülerlik kazanması bağlamındaki eserine odaklanacaktır.

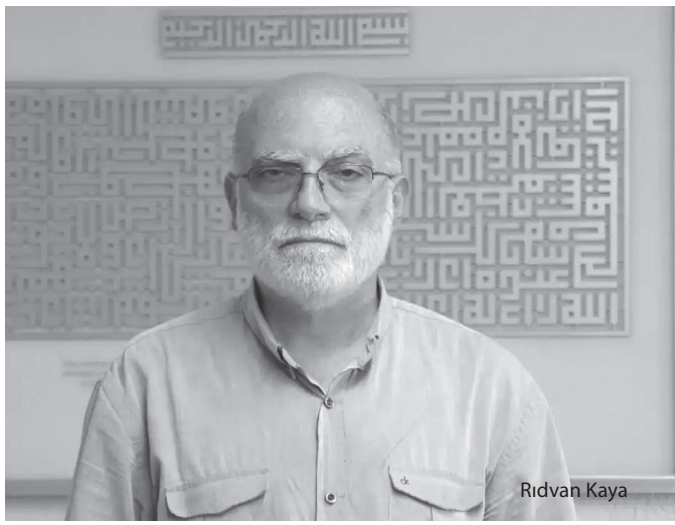
Rıdvan Kaya

YAŞANANLARIN DOĞRU DEĞERLENDİRİLMESİ

Öncelikle fikrî cehdini hayatından ayrı düşünemeyeceğimiz Rıdvan Kaya'nın yaşamının belli yönlerinden bahsetmek gerekir. İstanbul'da dünyaya gelen Kaya, ilk, orta ve lise öğrenimini tamamladıktan sonra 1980'li yıllarda İstanbul Üniversitesi'nin birbirinden iki farklı fakültesinde okudu. Ardından kaydolduğu Boğaziçi Üniversitesi İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler ve Siyaset Bölümü'nden 1991'de mezun oldu. 1980'lerden sonra yayın dünyasının içinde bulunan ve kimi çeviriler yapan Kaya, 1990'dan itibaren Yöneliş Yayınları bünyesindeki *Dünya ve İslâm* dergisinin editörlüğünü üstlendi. Üç aylık ve ağırlıklı olarak İslâmî hareketlerle ilgili çevirilere yer veren bu dergi yayın hayatını 1993 yılına kadar sürdürdü. Türkiye ve dünyanın içinde bulunduğu şartlar karşısında, tutulması gereken yol ve üslup, benimsenmesi gereken ana fikir konusunda da metinler yayımlandı. Memleketin alacakaranlık yıllarında yükselen İslâmcılığı sindirmeye ma-

tuf girişimlerden biri olarak anılmayı hak eden "İslâmî Hareket" davasından 1994'te tutuklandı. 28 Şubat sürecinde 1997-2000 yılları arasında üç yıl Almanya'da ikamet etti. Metinleri ağırlıklı olarak *Haksöz*'de ve bu derginin internet sitesinde yayımlanan Kaya, 2009'da üstlendiği ÖZGÜR-DER genel başkanlığı görevini sürdürmektedir.

Rıdvan Kaya'nın yayıncılığı, çevirileri, eleştirileri ve özellikle dünyada ve Türkiye'de olup bitenler hakkındaki yazdıkları bir duyarlılığın izlerini yakalamak açısından fazlasıyla önemlidir. Üstünkörü baktığınız zaman bile "Solcuların, İslâmcıların eski ideolojilerinden vaz geçip liberalizme, demokrasi havariliğine doğru süratle kaymaları..." gibisinden yargıların geçerliliğini sorgularsınız. Ayrıca şu açıklıkla anlaşılır: Onun metinleri dinin Allah'a has kılınması istikametinde Kur'ân'ın rehberliği ve âlemlere rahmet olarak gönderilen Resûl'ün örnekliği ile siyasi hayattaki eksikleri, zaafları ve çelişkileri gidermek[1] niyetiyle kaleme alınmıştır. Türkiye'deki gelişmelere dair yazdıkları, ülkeye hâkim sistemin kimi yumuşamalara karşın anayasal düzlemdeki gerçeğini, "değişen günlerin değişmezini" hiçbir surette göz ardı etmeme tutumunun tezahürüdür. Çünkü ona göre nitelikli bir gelecek ancak yaşananların doğru değerlendirilmesine bağlıdır.[2]

"Öncelikle durduğumuz zemini doğru tespit ederek işe başlamak bir zorunluluk" diyen Rıdvan Kaya'nın ilk telifinden itibaren bütün yazılarında İslâmcı duyarlılığı hâkimdir. Ülke sorunlarına dair metinlerindeki vurguları 1990'lardan itibaren yaşananları olduğu kadar İslâmcılığın ön tarihinin nasıl anlamlandırıldığını görmek açısından belli bir yaklaşımı ortaya çıkarıyor. Kaya'nın İslâmcı düşünürler ve hareket önderleri bağlamında Seyyid Kutub, Mevdudi ve Ayetullah Humeyni hakkında yazdığı görülüyor.[3] Bunlar da okura sunduğu dikkate şayan bilgilerle yazıldığı sıraların yaygın genellemelerinden hayli uzak bir yaklaşıma sahiptir. Onun özellikle bu isimler üzerine yazması Türkiye'deki İslâmcılığın 1960 sonrası safahatında İslâm dünyasındaki gelişmelerin etkisinden kaynaklanır. Bu bağlamda 1960'lardan itibaren bir uyanış sürecinin yaşandığına dair değinisi anlamlıdır. Sahip olduğu kanaatleri çok sade ve anlaşılır bir dille dergilerde okurlara sunmuştu. Denilebilir ki, onun benimsediği İslâmcılık anlayışı, içinde yetiştiği kuşağın telif ve tercüme eserlerinin sunduğu dünyanın bir sentezidir.

Rıdvan Kaya'nın dönemlerin sosyal ve siyasi iklimine dair yorumlarını yansıtan kitaplarına bakarak Türkiye'de ve dünyada olup bitenleri nasıl analiz ettiği konusunda bazı kanaatlere ulaşılabilir. Kaleminin dokunduğu her meselede "imtihan kaygısıyla hayata müdahale etmek" "ifsattan teberri" ve "süreklilik içinde ıslah çabası"[4] barizdir. Zira varlığımızın çekirdeğinden fışkıran dindarlık bütün hayatımızı tesiri altına alır, onu yoğurur ve şekillendirir. Atıf yaptıklarımızın dışındaki eserlerinden birkaçının isimlerini belirtmek bu noktada açıklayıcı olabilir. *Kesintisiz Darbe Düzeni ve İslâmî Direniş Sorumluluğu* (1998), *Ortadoğu İntifadası Despotizmin Sonbaharı* (2012), *Kürt Sorunu ve Milliyetçi Körleşme* (2015), *İslâmî Şahsiyetin İnşası* (2016), *Darbe'den Olağanüstü Hal'e 15 Temmuz ve Adil Şahitlik* (2017), *Kemalizm'le Barışmak! Muhafazakâr Kimlik Krizi* (2021), *Mülteci Meselesine Müslümanca Bakmak* (2024) ve *Gazze Ardu'l İzze* (2024). Onun bu eserleri ve diğerleri son derece önemli ve 1990'lardan sonra yaşananları nasıl anlamlandırdığını öğrenme yönünden mutlaka okunması gereken vazgeçilmez metinler toplamıdır. Kaya'nın özellikle siyasi hayattaki gelişmeleri yorumladığı eserleri içinde Kemalizm'e dair olanı ayrı bir kıymet taşımaktadır. Birkaç yıl önce basılmış, fazla dikkati çekmeyen hatta başka bir örneği bulunmayan eserin, öncelikle, üzerinde durulması gereken pek çok farklı tarafının bulunduğunu belirtelim. Çünkü rejim tartışmaları yapan hatta rejimin değiştiğinden söz açan solcuların "post-Kemalist" literatürün pabucunu dama attıkları, şevkle "post-post-Kemalizm" teranesi tutturdukları bir dönemde yayımlanmıştır. Dolayısıyla Kaya'nın eseri bu konuda verilen bazı hükümleri geçersiz kılan pratiklere dikkat çekmesi hasebiyle oldukça kıymetlidir. Şair gibi "Dem bu demdir dem bu demdir dem bu dem." demektedir.

1 Rıdvan Kaya, *Düşünce ve Eylem*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2010, s. 13.

2 Rıdvan Kaya, *Değişim Sürecinde AK Parti ve Müslümanlar*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2007, s. 9.

3 Rıdvan Kaya, *İslâmî Kimlik, Mücadele ve Muhasebe*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2007, s. 174-208.

4 Rıdvan Kaya, *İfsada Karşı Islah Çağrısı,* Ekin Yayınları, İstanbul, 2022.

EVVELİYLE AHİRİYLE KEMALİZM ELEŞTİRİLERİ

Rıdvan Kaya'nın Türkiye'de 15 Temmuz 2016'daki darbe girişimine müteakip yaşananlara ilişkin değerlendirmelerinde bir tür vesayet ideolojisi hüviyetiyle varlığını koruyan Kemalizm eleştirileri öne çıkıyor. Çünkü bu dönemde Kemalizm'i otoriter bir modernleşme projesi olarak ele alan Şükrü Hanioğlu'nun *Sabah* gazetesindeki yazılarına bile tahammül edilememiştir.[5] Bunun sembolik manada mutlaka unutulmaması gereken bir hakikat olduğu açıktır. Sonraki yıllar, onun metinlerinde risklerine dikkat çektiği anlayışın yaygınlaşıp derinleşmesiyle geçti denilebilir. Kaya'nın muhafazakâr kimlik krizine odaklandığı eserinin adı işte tam da bu dönemin yaygın temayüllerinden birini anlamanın yolunu açıyor: *Kemalizm'le Barışmak!* Bu ad bile rahmetli D. Mehmet Doğan'ın "resmî tarih fanatiklerinin bildik sloganlarla kamuoyunu yanıltma çabaları"[6] diye özetlediği durumun fersah fersah ötesinde bir düşüşle karşı karşıya olduğumuzu gösteriyor. Kaya'nın kitabındaki metinlerin çoğu 15 Temmuz'un ardından *Haksöz* dergisinde yayımlanmış. Eserin ana fikri "AK Parti iktidarının Kemalist söylem ve pratik karşısındaki netameli tutumunu eleştiren yazıların toplanmasıyla oluşması."[7] Elan bu dengesizlik maalesef sürdüğü için de problemler bir türlü çözülemiyor.

Rıdvan Kaya, 15 Temmuz sonrasının siyasal tartışma gündemine ışık tutmakla ve yeni dönemi "Kemalizm'le barışma" açısından bütünlüklü bir tarzda eleştirmekle kalmıyor; Türkiye'de devletin ve siyasetin yapısı, çok parti görünümlü anayasal düzen, pragmatizm, Kemalizm'e sığınmacılık, cuntalar eliyle toplum üzerinde tahakküm kurma, toplumu silah zoruyla yola getirme zihniyetini sadece Fetullahçılara indirgemek, otoriterlik gibi konularda değerli tespitler yapıyor. Başka bir deyişle, Türkiye'deki muhafazakâr camiada etkisini arttıran temel siyasi söylem ve pragmatiğin parametreleri bakımından sistem sorgulaması yapıyor. Türkiye'deki belli başlı ideolojik konumlara sirayet eden hatta çoğu zaman belirleyen Kemalist refleksler kimin söylediğine bakılmadan açıkça eleştiriliyor. Peki, Tek Parti döneminin kurumsal ideolojisi Kemalizm günümüzde bu kadar önemli mi? Bunu anlamak için pek çok göstergeye bakılabilir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın sitesinde 2 Eylül 1925 tarihinde yaşananlarla ilgili şunlar yazıyor: "Sivas'ta gericiler şapka ve tekkeler konusunda ayaklandı. (İstiklal Mahkemesi'nce cezalandırıldılar)"[8] Halka rağmen, biçimsel Batılı değerleri topluma benimsetme çabaları başarılı olamadığı hâlde aynı Bakanlığın tam yüzyıl sonra işi Şapka Devrimi kutlamalarına kadar vardırdığı zamanlardayız. 'Edebî Şef' döneminin daha birçok uygulamasını bugün için savunma imkânı bulunmuyor. Ne var ki buna rağmen birçok yerde "Kemalist değilim, Atatürk düşmanı da değilim" diyen Aydın Ünal gibi muharrirlerin gazete yazılarına bile müsamaha gösterilmiyor.

Bu bakımdan Rıdvan Kaya'nın kitabının önsözündeki birkaç vurgu her geçen sene miktarı ölçüsüzce artan kült seremonilerini anlamlandırmak açısından dikkate alınmayı hak ediyor: "Resmî ideolojik tahakküm resimler, heykeller, büstler gibi semboller ve tapınma eylemini andıran kutlamalar, anmalar, törenler vb. ritüellerle kesintisiz biçimde yukarıdan aşağıya yaygınlaştırılırken, otoriter-devletçi atmosfer sivil olduğu düşünülen alanların da aynı doğrultuda kontrol altına alınmasını kolaylaştırıp teşvik ediyor. Öyle ki iletişim imkânlarının artıp, çeşitlenmesiyle özgürlük alanının genişleyeceğine dair yaygın kabul sosyal medyada resmî ideoloji muhafızlığına soyunmuş despotların giderek daha yaygın biçimde estirdikleri baskıcı söylemin gölgesi altında âdeta ezilmekte.

Açıktır ki iktidarın söyleminde adalet ve özgürlük vaatlerinin arka plana düşüp güvenlik ve beka kaygısının öne çıkması ise bu despotik eğilimi besliyor. Sonuçta totaliter, buyurgan anlayışın tasfiyesi niyetiyle çıkılan yolun konjonktürel kaygıların baskın çıkması suretiyle tersi bir yöne, takviye güzergâhına yöneldiği görülmekte."[9]

Kemalist ideoloji ve pratikle mücadeleyi İslâmcılığın ayrılmaz bir parçası sayan Rıdvan Kaya, Necip Fazıl'ın bir şiirinden yardım alırsak "Durun kalabalıklar, bu cadde çıkmaz sokak" demektedir. Onun altını çizdiği ve tenkit konu-

5 Şükrü Hanioğlu'nun *Sabah* gazetesinde 5 Şubat 2017'de yayımlanan son yazısının başlığı "Kemalizm ve Demokrasi"dir.

6 D. Mehmet Doğan, *Bir Savaş Sonrası İdeolojisi Kemalizm,* Yazar Yayınevi, Ankara, 2020, s. 11.

7 Rıdvan Kaya, *Kemalizm'le Barışmak Muhafazakâr Kimlik Krizi*, Ekin Yayınları, İstanbul, 2021, s. 9.

8 https://www.ktb.gov.tr/TR-96332/1925.html (Erişim Tarihi 20 Kasım 2025)

9 Rıdvan Kaya, *age.*, s. 7.

su yaptığı tespitlerin birkaçı şöyle özetlenebilir: Kemalizm'le barışmaya çalışanların Kemalist fikirler hakkındaki bilgileri yok mesabesindedir. Çünkü bu ideoloji halkçılıktan, halkın geniş katılımına dayalı, vatandaşların fikir, anlayış ve taleplerinin öne çıktığı bir sistem arayışından oldukça uzaktır. Resmî ideoloji Kemalizm bağlamında yeni ihtiyaçlara göre birtakım revizyonlarda bulunmak ve muhafazakâr bir Atatürkçülük inşa etmek demek bir yanılgıdan diğerine sürüklenmek manasına gelir. Bunlar karşısında suskun kalmaksa, inanç esaslarına ve dolayısıyla kişinin kendine yabancılaşmasıdır. Dolayısıyla Tek Partili yıllar Türkiye'sinde inkılaplarla paralel gelişen Cumhuriyet'in kuruluş yıllarındaki baskıcı idaresinin ve hürriyetleri sınırlayan İslâm karşıtı ideolojisinin nasıl kurulduğu üzerinde duruluyor. Partiyle özdeş devletin nasıl yönetildiği ve koyulaşan mutlakıyet sürecinde M. Kemal'in güttüğü siyaset, aldığı kararlar, devreye soktuğu kurumlar, İstiklâl Mahkemeleri ve Takrîr-i Sükûn ile basını yeniden şekillendirme biçimleri nihayet muhalefetin nasıl susturulduğu tek yazıda özetleniyor.[10]

Şüphesiz esas itibarıyla bir tarih kitabı değil Rıdvan Kaya'nın eseri, tarihle de ilgisi bulunan belli yıllar ve dönemeçlerden kesitler ve fikirler. Bu yönüyle Mete Tunçay'ın deyişiyle her kuşağın tarihi yeniden yazmak başka bir ifadeyle yakın tarihle kendi döneminin şartlarını göz önünde tutarak ancak kendi benimsediği değerler açısından hesaplaşmak zorunda olduğunun[11] başka bir cihetten ispatı hüviyetinde. Kaya, yakın tarihe konulan birtakım tabuların neticesinde kimi zaman Kemalizm kimi zaman Atatürkçülük adıyla ilkel bir din görünümüne bürünen uygulamaları eleştiriye tabi tutuyor. Resmî ideoloji konumundaki Kemalizm'in revizyonuyla yetinmenin yol açtığı derinleşen kimlik krizini, Kemalizm'in tahkim edilmesine yönelik girişimlerin *çıkmaz sokak* olduğunu vurguluyor. Böylesi yaklaşımlar en hafifinden tarihi bilmemektir ve affedilmez bir hatadır. Zira bizi biz yapan ve ana kuvvet İslâmi kimliktir. Ondan uzaklaşmak, kendi varlığımızdan uzaklaşmak ve zaafa düşmektir. Hakikaten vakti zamanında Kemalizm'le ilgili mevzularda bir kısmı ağır sayılabilecek tenkitler yapan muhafazakâr çevrelerin Türkiye'nin siyasal rejiminin yeniden biçimlendirildiği 15 Temmuz sonrasında farklı bir kulvara girdiği dikkat çekiyor. Bunun tarihçilik bakımından en önemli fakat şimdiye kadar üzerinde durulmayan taraflarından biri *Derin Tarih* dergisinde yaşanan değişimdi. Kemalizm'le ilgili eleştirileri sayfalarına yoğun biçimde taşıyan dergideki değişim süreci en sembolik görüntülerinden biriydi.

YAKIN TARİH MESELESİ OLMANIN ÖTESİNDE KEMALİZM

Rıdvan Kaya kitabında kimi yazarlara ve metinlere de atıf yapmaktadır. Taha Parla, Sami Selçuk, Kürşat Bumin, Esat Öz bunlardan birkaçıdır. Eserinin yoğunlaştığı esas noktalardan biri de şudur: "Kimseye inancımızı dayatmıyoruz, devlet gücüyle dayatılmasını da talep etmiyoruz ama kimsenin de bize inanç, ideoloji dayatmasını kabul etmiyoruz."[12] Bumin'in kendini ya da çocuklarını kandırmak istemeyenlerin mutlaka okuması gereken *Okulumuz, Resmi İdeolojimiz ve Politikaya Övgü* (1998) kitabına *ideokrasi* bağlamında atıf yapan[13] Kaya, Kemalizm'le hesaplaşıp aşma tercihi varken onu yeniden yorumlayıp mutabakata varılabileceğini düşünmeyi tek kelimeyle alçalma addetmektedir.[14]

Rıdvan Kaya, Taha Parla'nın resmî ideoloji olarak Kemalizm'in 'kutsal kitabı' niteliğindeki *Nutuk* üzerine bir "metin incelemesi" mahiyetindeki kitabından bir iktibasta bulunuyor. Mühim tespitler içeren şu satırlar ahir zamanlarda yükselişe geçen *ekran Kemalizm'i* dâhil, bir dönemi kültleştiren âdeta 1920'ler ve 1930'ları insanların kafalarına çakma rejimini kavrama imkânı sunması açısından olağanüstü derecede değerlidir: "Çağdaş Türk siyasal yaşamında hem bilişsel hem duygusal-normatif planda, Kemalizm'e gönderme yapılmadan düşünce-duygu-yargı belirtilmediği, ona dayanılmadan siyasi önerme ve proje üretildiği, ülkenin siyasi tarihi ve geleceği üstüne Kemalizm'le ilgisi kurulmadan (sembolik ya da diskursif) konuşulduğu ve iş görüldüğü yok gibidir. Yalnız devlet, iktidar bloku değil, genel olarak siyasi sınıfın tüm söylemlerinde ve hatta (aslında ne denli çelişkili olursa olsun) sol muhalefet çevrelerinde de."[15]

10 Rıdvan Kaya, *age*., s. 16-20.
11 Mete Tunçay, "Atatürk'e Nasıl Bakmak", *Toplum ve Bilim*, 1978, sayı: 4, s. 86-92.
12 Rıdvan Kaya, *age*., s. 120.
13 Rıdvan Kaya, *age*., s. 19.
14 Rıdvan Kaya, *age*., s. 14.
15 Akt. Rıdvan Kaya, *age*., s. 15.

Görüldüğü üzere Taha Parla'nın yazdıkları sağlam bir kavramsal zemine oturtulamayan Kemalizm tartışmaları için hâlâ ufuk açıcıdır. Daha ziyade Ziya Gökalp konulu kitabıyla bilinse de Parla, solun Kemalizm'e dair eleştirilerin yükseldiği vasatı takip eden 1990'larda son derece önemli metinler yazmıştı. Önce M. Kemal'in dünya görüşünün ana hatlarını, siyaset anlayışını, siyaset icra yöntemini değerlendirmeye dönük bir "deşifre etme" çalışması ile *Nutuk*'u okumuştu. Sonra M. Kemal'in "çelişkileri eritip kapsayan Bonapartist yüksek demagoji" içeren görece az kontrollü ve bütünsellikten uzak metinleri olduğunu ifade ettiği söylev ve demeçlerini incelemişti. Daha sonra "Altı Ok" başta olmak üzere, çağdaşlaşmayı önlediği varsayılan İslâm'a karşı, Batılılaşmayı gerçekleştirmeye çalışan Cumhuriyet Halk Partisi programlarının ideolojik ilkelerini, Atatürk'ün ilgili görüşleriyle birlikte ele almıştı. Ne var ki Parla Türkiye'de siyasal kültürün resmî kaynaklarını tahlil ettiği üç ciltlik kitabını 2000'lerde tekrar yayımlamadı. Oysa Parla, resmî ideoloji eleştirisinde emsali az bulunan sol simalardan biriydi. Görüyorsunuz, bir meselenin peşinde nereden neler çıktı!

Rıdvan Kaya, erken tarihli yazılarından bu yana İslâmî olanın önünün açılmasını engelleyen baskıcı uygulamaların kaldırılması tutumunu sürdürmektedir. Kaya'nın eserindeki hemen her yazıda kaçınılmaz olarak bir şekilde dönüp tartıştığı ana mesele Kemalizm'in gündelik hayatla alakalı yönleridir. Türkiye'deki millî bayram ve özel günlerin önemli bir kısmının kişi kültüyle, Kemalist zanlarla, onun propagandası ile alakalı olduğu bir süreçte akışın böyle teşekkül etmesi gayet tabiidir. Başka bir deyişle yazıların iktidardan topluma yayılan sapmalar etrafında cereyan etmesi onun tercihlerinin ötesindedir. Yaşanan günleri kritiğe tabi tutan yazarın önüne şimdinin neredeyse kaçınılmaz surette getirdiği büyük problemler yığını dolayısıyladır. Bu aynı zamanda 15 Temmuz sonrasındaki iktidar blokunun ana temayüllerini ve tabiatını tespit etmek, tahlile çalışmak ve değerlendirmek manasına geliyor.

Meseleden büyük ölçüde habersiz geniş bir kesimin Kemalist efsaneleri baş tacı etmesini sağlayan çocuk odaklı duygusal boyutu güçlü reklam filmlerinin konuyla ilgili kirliliği arttırdığı dikkate alınırsa yakın yakıcı tarihi ve elan içinde yaşadığımız günleri doğru kavramanın önemi daha iyi anlaşılacaktır. Çünkü Kemalizm kimilerinin zannettiği gibi sadece "Türkiye'nin yakın tarihine ait ya da tarihte kalmış bir konu değildir."[16] Adı üzerinde, tarih, olup bitmiş, geçip gitmiştir; tarihi yeniden yaşamak veya tekrarlamak imkânsızdır. Ama onun üzerinden sergilenen seremoniler varlığını korumaktadır. Dahası günümüzde sayıları artan Kemalistler Mete Tunçay'a etrafın tarizlerine takılıp kalmadan yıllar önce dediklerine atfen söylersek "geçmiştekilerden çok daha dogmatik, çok daha köşeli"dir.[17] Hoş, onların kuru kavga ile cihangir olma sevdasını yansıtan bu anlayışsızlığı dert değil, çünkü meselenin ne olduğunu bilenlerin sayısı hayli çoktur. Ancak eyyam ağalarıyla dalkavukları sayesinde iktidardan hiç düşmemektedirler, gelen hükûmetlerin ensesinde boza pişirmektedirler. Sözün kısası başlangıçta Kemalizm daha sonra Atatürkçülük şeklinde adlandırılan Batıcı, pozitivist ve pragmatist ideolojinin dört bir koldan yaygınlaştırılmaya çalışılması karşısında yakın tarihi eleştiren metinlerin önemi bir kat daha artıyor. Rıdvan Kaya'nın *Kemalizm'le Barışmak!* eseri, D. Mehmet Doğan'ın 1975'te yayımlanan *Batılılaşma İhaneti*'nde ortaya koyduğu mağlubiyetin yeni zamanlardaki hâllerini düşündürmesi açısından da kıymetli.

Bilindiği üzere dünyanın binbir dağdağası içinde insanlar yükselirken çok defa tekrar yuvarlanırlar; zira kötülükler caziptir, davet edici ve aldatıcıdır. Ancak barışmak için ne kadar çaba harcanırsa harcansın İstiklâl Harbi sonrasında dünya hâkimlerinin Türkiye'den beklentilerine cevap veren Kemalist ideolojik muhteva, bugünün dünyasında gerçek anlamda karşılık bulacak durumda değildir. Çok partili siyasi hayatı şöyle bir düşünmek ve gözler önüne getirmek bize bu konuda pek çok ipucu verebilir. Yaşadığımız keşmekeş neticesinde hayat çoğu vakit maddi ölçüler içinde ele alınsa da tarihî hakikatlerin çok iyi bilinmesi gerektiğini hatırlatmaktan geri durmamak lazımdır.

16 Rıdvan Kaya, *age*., s. 15.

17 "Prof. Dr. Mete Tunçay: Günümüz Kemalistleri Geçmiştekilerden Çok Daha Dogmatik", söyleşi: Mehmet Gündem, *Yeni Şafak*, 5 Mart 2007.

Dinin Devletleştirilmesi ve "Resmi İslam" Projeleri

M. Emin Göksu

Türkiye çoğunluğu müslüman olan bir ülkedir. Din Sosyolojisi açısından bakıldığında bir ülkenin çoğunluğunun aynı dine inanması, potansiyel bir birlik ve bütünlük sebebi olması sebebiyle Allah'ın o ülkeye bir lütfudur. Ne var ki bu kuralın istisnası ülkelerden birisiyiz. Yani bu ülkede müslüman, bir azınlıktan da öte bir garip varlığa sahiptir. İnancını yaşama sıkıntılarının yanında, bizzat kendisinin tehdit sayılıp düşman ilan edildiği bir konumda bulunmaktadır.

Bunun sebebi Türkiye'deki siyasal yapılanmanın, kendini *din dışılık* ve hatta yer yer de *din karşıtlığı* üzerine kurmuş olmasıdır. Bu çelişki anormal bir ilişki biçiminin tabir caizse alt yapısını oluşturmaktadır. Yüzyıllar boyunca devlete bağımlı olan ve *"Allah devlete zeval vermesin"* diye dua edip onu modern bir tavırla sorgulamayı düşünmeyen; "baba" "ana" gibi, kültürümüzde yakınlık ifade eden kavramlarla nitelendiren halkı, pusuda bekleyen bir gaspçı gibi düşünmek, seçkinciliğin toplumuna bakışını izah etse de, şüphesiz genelde açıklanması zor bir durumdur.

Bu ülkede müslüman, bir azınlıktan da öte bir garip varlığa sahiptir. İnancını yaşama sıkıntılarının yanında, bizzat kendisinin tehdit sayılıp düşman ilan edildiği bir konumda bulunmaktadır.

Sistem, İslâm dışılık üzerine kurulunca sancılı bir toplumsal /politik hayat da başlamış oldu. Siyasi yapı dine karşı projeler üretip tedbir almaktan, toplum da gerilimler yaşamaktan kurtulamadı. Yeni siyasal yapılanmanın üzerinden yaklaşık 80 yıl geçmiş olmasına rağmen hala dinin nereye konulacağı tartışılmaktadır. Durum tam da hırsız hikayesine benzemektedir: Oğlan babasına seslenmiş:

- Baba bir hırsız yakaladım.
- Getir oğlum.
- Baba gelmiyor.
- Öyleyse bırak gitsin.
- Baba o beni bırakıp gitmiyor.

Yani Türkiye'de İslam ne laik tavırla devletin dışında bırakılmış ve ne de gönül rahatlığıyla devletin içine alınmış; bazen İslam'ın kendisi, bazen de müslüman rötuşlanmaya çalışılmıştır. İmam Hatipler ve Kur'an Kursları örneğinde olduğu gibi bir dönem devletin kendi verdiği haklar (daha doğrusu olması gereken serbestlik) daha sonra halkın bir gasp suçu olarak değerlendirilebilmiştir.

Gerçekten de bu ülkede olup bitenlerin büyük çoğunluğu, seçkinci tarafından din ekseninde değerlendirilmektedir. Sıradan bir yardımlaşmadan cami inşasına, ekonomik yatırımcılıktan eğitim ve öğretim faaliyetlerine kadar hemen pek çok şey İslâm ile irtibatlandırılmakta, ama işler hep çözümsüz kalmaktadır. Gerçi seçkincilik din işlerini ken-

dince çözmek üzere devamlı projeler üretmektedir. İşte bunlardan bir yenisi bir süre önce Cumhurbaşkanı S. Demirel tarafından seslendirilen *"din projesi"* dir. Basına sızdırıldığı kadarıyla bu proje, ahkam ayetlerine çağdaş bir yorum getirerek, İslam ve Türkiye'deki siyasal yapı arasındaki açıklığın ve dolayısıyla da gerilimin giderilmesi düşünülmektedir.

İlk bakışta artık güncel gibi gözükmeyen bu konu aslında Türkiye'nin gündeminden düşmesi beklenmeyen bir konudur. Şu anda yaşanmakta olan olaylara, mesela Hizbullah operasyonu vesilesiyle İslam'la kurulmak istenen kel alaka ilişkilere, Adnan hoca hareketi bahane edilerek yapılan beyan ve tavırlara bakılırsa İslam ile ilgili fiili ve teorik iki yönlü bir kontrolün sürdürüldüğü söylenebilir. Bu yazı siyasal hayatımızda İslam'ın nereye konulacağı sorusuna ilişkin resmi uygulamaların kısa bir tarihsel serüvenini verme amacındadır. Böylece de tekrar gündeme gelmesi beklenen projeleri, içinde yer aldığı bağlamda kısaca değerlendirmek ve konuyu daha anlaşılır kılabilmek için Cumhuriyet döneminde İslâm ile ilgili olarak üretilen projelere bir göz gezdirmek istiyoruz.

Sorunun Ortaya Konuşu: Dinin Devletleştirilmesi ve Bir "Resmi İslam" Arayışı

Önce sorunu sağlıklı bir biçimde ortaya koyabilmek gerekir. Türkiye'de din ile ilgili operasyonlar, genellikle laikliğin bir gereği imiş gibi gösterilmiş, onun korunduğu, kollandığı şeklinde takdim edilmiştir. Halbuki bu operasyonların kendisi laikliğin genel geçer tabiatına ve işleyişine aykırıdır. Laiklik, kendisi korunmak için var olan bir şey değil, bir şeyleri korumak için var olan bir konsensus ilkesidir. Ama bizde laiklik İslam dininden boşaltılan yeri doldurması beklenen bir *din*'dir ve işlevi de din ve devlet gibi dünyevi kurumlar arasında bir denge kurma değil, bir seçkinci yapısını halk ve etos'undan uzak tutma, koruma ilkesidir. Bu bakımdan Türkiye'deki uygulamaları laiklik çerçevesinde değil, salt ulus/ devlet mantığı ve pratikleri içinde aramak gerekir.

Bilindiği gibi ulus devletler kendine has bir toplum inşa edebilmek için tüm kurumları yeniden kurmaya giriştiler. Aileden hukuka, eğitimden ekonomiye kadar her kurum devletleştirilmiş, tabi bu halleriyle de tabiatlarından bir hayli uzaklaştırılmış oldular.

Ülkemizde çağdaşlaşmanın en temel espirisi de bir ulus devlet inşası için yarı-yapay bir ulusun oluşturulmasıydı. Bu ise devlet aracılığıyla gerçekleşecekti. Esasen devletçilik bu proğramın altı ilkesinden biriydi. Zamanla bunların bir kısmının birbirleriyle çeliştiği, bir kısmının da dünyanın geldiği noktada anlamsız kaldığı kabul edildi. Devletçilik bunlardan birisiydi. Ekonomide devletçilik reddedildi ve özelleştirmelere girişildi. Yani devletçilik özel haliyle (yani bir işletmecilik biçimi olarak) çağdışıydı ve zaten reel olarak da zarar ediyordu. Devletleştirilmiş kurumların (KİT'lerin) özelleştirilmesine marjinal kesimlerin dışında bir tepki de gelmedi.

Aslında en büyük KİT, devletin din işletmesiydi. En çok zarar eden kurum da bu işletmeciliktir. Türkiye Cumhuriyeti, dini başından itibaren laikleşme adı altında devletleştirmiş, İslâm'ı devletin çatısı altında bir yerlere yerleştirmiş, kendine has çizgilerde kabul ettiği bu kurumu kafasındaki beklentilere uygun olarak biçimlendirmeye, devletçilik anlamında ulusallaştırmaya çalışmıştır. Ancak İslâm gibi evrensel bir din üzerinde yapılan değişiklikler, istenilen ve toplumca da onaylanan bir sonuca ulaştırılamamış, hep bir gerilim ve sıkıntı yaşanagelmiştir. Sözün kısası bu KIT'in zararları diğerlerinden daha az olmamış; devletin topluma karşı kuşkusu, milletin seçkinciliğe karşı duyduğu güvensizliği ve gerilimi, toplumun potansiyel gücünün heba edilmesi, güven ve barış ortamının sık sık bozulması, vb. blançodaki bu zararın ilk görünümleri olmuştur.

Türkiye'de devleti vesayetinde tutan seçkincilik, İslam'ı devletleştirme çerçevesinde bir seri proje üretip uygulamaya sokmuştur. Ancak yapılanların genelde dinin doğasıyla bağdaşmadığı, ancak seçkinci yapıyı ırgalamayacak bir dinin amaçlandığı bu operasyonlarda bazen müslüman halkı dizayn etmeye, bazen de bizzat dinin kendi-

sinin biçimlendirilmeye çalışıldığı söylenebilir. *"Devletin çatısı altına sığdırılabilir bir İslâm"* girişimlerini bu yazımızda biz *"Resmi İslâm"* olarak nitelemeyi uygun bulduk. Burada yapılmak istenen şey, kendi doğasında bir İslam değil; siyasetin işine yarayabilecek, kendinin zarar görmeyeceğine inandığı, ama halka potansiyel olarak etkinlik imkanı vermeyecek bir İslâm'dır. Bir başka deyişle kontrol altında tutulabilir bir İslâm'dır.

Bilindiği gibi modern çağlarda İslâm'ın anlaşılış ve algılanış çeşitliliğine bağlı olarak pek çok İslâm kategorisi doğmuştur: Köktenci İslam, Kültürel İslam, Siyasal İslam, Ilımlı İslam, Geleneksel İslam, vb. gibi. Burada konumuz bakımından bir tiplemenin (iki kategorisinin) altını çizmek gerekir: *Resmi İslâm - Sivil İslâm*. Resmi İslâm yukarıda kısaca tasvir ettiğimiz, siyaset merkezinin konumlandırmaya çalıştığı İslâm'dır. Tabii ki, Sivil İslâm devletin dışında, halkın tarihsel olarak algılayageldiği, kendini alternatifliklerde var kıdığı için bazı problemleri olsa da siyasal yapı ile diyaloğu bulunsada siyasetin ve müdahalesinin dışında kalan İslâm'dır.

Bu Proje Türkiye'deki seçkinci yapıyla uyuşan bir İslâm talebi taşıyordu. Yani bir iyi İslâm'a ihtiyaç vardı ki bu da kendi doğasında bir İslâm değil, rejimle uyuşan, "tehdit oluşturmayan" bir İslâm'dı.

Türkiye'de seçkincilik, Cumhuriyetin başından beri bir Resmi İslâm üretebilmek için bir seri proje ileri sürmüştür. Aşağıda bunların en önemlilerine kısaca işaret edilecektir.

1) Din- Şeriat Ayrımı: İlk Etkili Proje

1924'de belirgin hale gelen Cumhuriyet döneminin bu ilk projesine göre, İslâm yatay - dikey bölmelere ayrılmış ve bir bölümü meşruiyet dışı bırakılmıştır. İslâm yatay bir düzlemde *"inanç - ibadet ve ahlâk"* ile *"muamelat - şeriat"* bölümlerine ayrılmış, birincisine sosyal politik düzlemde yer verilmiş, ikincisi ise reddedilmiştir. Yani bu anlayışla İslâm devlet içinde ancak birinci kısmıyla temsil edilebilir ve halk da ancak onu talep edip yaşayabilir. Diyanet İşleri Başkanlığı da bu çerçevede teşkilatlandırılmıştır.

Seçkinciliğin kendine has olan ve hala yürürlükte bulunan bu proje sorunu çözüp bitirememiştir. Çünkü İslâm'da ibadet ve muamelatı ve hatta inanç ve ahlakı apayrı kategorilere ayırma şansımız yoktur. Çünkü bunlar içiçe şeylerdir. Meselâ bir hadisi şerifte *"İyi bir mümin, bir başkasının elinden ve dilinden selamette kaldığı kimsedir"* buyurulur. Görüldüğü gibi burada kötülükten sakınma bir iman işi olarak nitelendirilmiştir. Bir başka hadiste ise *"Allah katında en hayırlı amel, Allah'a imandan sonra cihat'tır"* buyurulur. Burada da Allah'a iman bir amel olarak nitelendirilmiştir.

Allah'ın emir ve yasaklarını ibadet ve muamelat olarak ayırma şansımız zaten yoktur; mesela namaz ve oruç emirleri önemlidir, ama faiz ve zina yasaklarının önemi yoktur, denemez.

Bu açmazlardan dolayıdır ki İslam için yapılan bu ayırım gerçekçi olmamış, üzerinden yetmiş yılı aşkın zaman geçmiş olmasına rağmen problem çözülüp bitmemiştir ki hala tartışılıyor olmasının sebebi budur. Yine bunun içindir ki arkadan daha başka projeler gelmiştir.

2) Dine Yeni Bir Şekil Verme Girişimi Ya Da Dinde Reform

Bu proje 1928 yılında ortaya konmuştu. İstanbul'da bu yıl içinde bir ilahiyat fakültesi açılmış ve bünyesinde toplanan bazı din adamları siparişe uygun bir resmi din projesi hazırlamıştı. Din reformu da denen bu tasarı dört başlıkta toplanmaktadır:

1) Camilerde sergiler kaldırılıp sıralar konmalı, ibadete bir "şekil" verilmelidir.

2) Yine ibadet, müzik ve çalgılar eşliğinde yapılmalı, "ilham verici" hale getirilmelidir.

3) Din dili milli dile çevrilmeli, "ibadet dili" Türkçeleştirilmelidir.

4) "İbadetin düşünce yapısı" zenginleştirilmeli, felsefi ve edebi bilgisi fazla kimseler yetiştirip vaiz

ve hatipler olarak atanmalıdır. (Kaynak olarak Bkz. B. Lewis, Modern Türkiyenin Doğuşu, s. 410).

Bu maddeler toplumun onayını alamadığı için baştan "ölü" doğmuş, uygulamaya bile geçilememişti. Ancak ibadet dilinin millileştirilmesi çerçevesinde uygulamaya konan Türkçe ezan 1951 yılına kadar sürdürüldü, toplumsal talebe uymak zorunda kalan iktidar bu uygulamayı kaldırdı. Ama ezanla ibadetle ilişkisi olmayan bir kesim, belki de din ile en kestirme partallaşma yollarından birisi olması sebebiyle, din dilinin türkçeliştirilmesini bir tutku olarak sürdüregeldi.

Ötedenberi bizde, dinde reformu savunanlar genelde Protestan hareketi örnek aldıklarını düşünmektedirler. Halbuki benzerlikleri tamamen şekilseldir. Bir kere Protestanlığı gerçekleştirenler (Luther, Calvin, vb.) o gün için yegane Hristiyanlık anlayışı olan Katolikliği iyi özümseyerek gelmiş, içten bir hareketle yeni bir zihniyet dünyasının ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Yani camilerden sergileri toplayıp sıra koymak, sembolik bir olgu olan ezanı Türkçeleştirmek gibi formel işlemlerle uğraşmamışlar, ünlü Alman sosyal bilimci Weber'in deyimiyle bir *"tutum ahlakı"* üretmişlerdi.

Bizimkiler din konusunda katmerli cahillerdir, onunla uğraşacak kadar bilgiye de sahip değillerdir. Zaten yeterli bilgi sahibi olsalardı, İslâm'ın yeniden şekillendirilmeye ihtiyacının olmadığını da görürlerdi. Bu proje geride, bazılarında, dinin uluslaştırılması ve Türkçe ibadet tutkusu gibi kalıntılar bıraktı, gerektiğinde sahnelenmek üzere tarihte yerini aldı.

3) Laiklik ve Vicdani Bir Kanaat Olarak İslâm

1937'de laiklik, bazı tereddütlerden sonra Anayasa'ya girdi. Buraya kadar yapılan uygulamalar laik değildi, *"dindışı"* bir siyasal yapılanma olarak ifade edilebilirdi. Ne var ki bundan sonra laiklik çevresinde yeni bir söylem geliştiyse de birilerinin gözünde o hep din dindışığı ve hatta karşıtlığını ifade ediyordu.

Bu yeni projenin din ile ilgili en belirgin iddiası, *"dinin vicdani bir kanaat olduğu"*, ya da "Tanrı ile kul arasında kişisel bir trans/ ruhi bağ kurma sistemi olduğu" ve dolayısıyla da bunun mümkün olduğunca gizli tutulması gerektiği idi. Pozitif mantık, bu görüşü destekleyecek bazı argümanlar da sunmuştu: İlerleyen toplumlarda din, *dışsallığını* yitirerek daha çok *içsel* bir öge olmaya doğru gidiyordu. Bu açıklama dini insanın içinde bir duygu sayıyor, onun sosyal ve özellikle siyasal hayata dokundurulmadan götürülmesini düşünüyordu.

Ne var ki dinler, doğası itibariyle bir vicdani kanaat değildi ve içerde saklanamazdı, dini yaşantı *dışa vurumu* gerektiriyordu. Özellikle İslâm böyle idi. Meselâ din alanında bir iç unsur kabul edilebilecek "iman", sırf "kalp ile tasdik" edilen bir şey değil, aynı zamanda "dil ile ikrar" yani eylem ile dışarıya yansıtmayı gerektiren bir şeydir. Dış dünyada amel ile gösterilmeyen bir iman hem kendisi hem de çevresi için önemli sorunlar doğurur. Basitçe söylemek gerekirse bir mümin'e (iman edene) karşı görevimiz, ancak onu mümin olarak algılamamıza bağlıdır; beşeri ilişkilerde eylem esastır, vicdanları ölçecek bir başka kriter yoktur.

Seçkinci yapının din konusundaki karşıt tavrına rağmen, müslümanlar laik söylem çevresinde, hak ve özgürlüklerinin olduğunu savundular, özellikle hac, basın- yayın hakları ve eğitim konusunda taleplerde bulundular. Bu talepler daha uzun süre baskı altında tutulamazdı, seçkinci yapı kontrolü elinde tutarak bazı girişimlere izin verdi.

4) 1950'li Yıllar: Devlet Kontrolüyle Bazı İslami Taleplerin Yerine Getirilişi

1940'lı yılların sonuna gelindiğinde toplumun bazı dini taleplerine cevap verilmesi gerektiği anlaşılmıştı, dünyanın geldiği durum da bunu gerektiriyordu. Bu çerçevede 1949 yılında Ankara'da bir İlâhiyat Fakültesi açıldı. (1928'de İstanbul'da açılan 1932'de kapatılmıştı) 1951'den itibaren de İmam Hatip Okulları ve Kur'an Kursları açıldı, dini matbuatta bir rahatlama oldu, hacca gidenler arttı, camiler yapıldı. Soğuk savaş dönemlerinde İslâm'ın desteğine ihtiyaç duyulduğu için pek çok askeri garnizona cami inşa edildi.

Yıl 1969: Isparta İmam Hatip Okulu'nda kız öğrenciler

Halk bu işlere önce bir istismar gözüyle baktı, eğitim kurumlarını şüpheyle karşıladı, ama daha sonra benimsedi, bağrına bastı. Özellikle İmam Hatip okullarını dini bilgiler de veren liseler kabul etti. Ama 1997'lere gelindiğinde seçkinci yapı kararını çoktan değiştirmişti; sanki bu kurumlar bir gece hareketiyle illegal olarak kurulmuşçasına düşman olarak ilan ve tasfiye edildiler. Anadolu insanına öfke o kadar büyükmüş ki diğer meslek liseleri de onun yanında acımasızca eritildi. Böylece dinin kurumsal otonomluğunun garantisi kabul edilen laiklik üstüne yürütülen politikaya rağmen devlet denetiminde bile olsa dinin uzun vadeli bir hak talebinin olamayacağı gösterilmiş oldu.

5) 1970' li Yıllar: "Türk-İslam Sentezi" Projesi

1960 sonrasında Resmi İslâm projelerinin önemli bir kısmı askeri bir darbeden sonra geldi, bunu ya askerler ya da bu ortamdan yararlanan bazı görevli siviller seslendirdiler.

12 Mart Muhtırasından sonra Resmi İslâm çerçevesinde "Türk -İslâm Sentezi" olarak adlandırılan bir proje ortalıkta dolaşıyordu. İlk bakışta makul gibi gözüken bu proje, anlaşıldığı kadarıyla Cumhuriyet öncesindeki Gökalp'in *"Türk milletindenim, Batı medeniyetindenim, İslâm ümmetindenim"* üçlemesinden ilham almıştı ve Batı atılıp formül ikili olarak yeniden inşa edilmişti; Türklük ve müslümanlık, et ve kemik gibi birbirlerinden ayrılmaz şeylerdi.

Bu proje özellikle milliyetçi çevreleri cezbetmiş, bu düşünceyi formüle eden sloganlar ortaya atılmıştı; "Hira dağı kadar müslüman, Tanrı Dağı kadar Türk" gibi. Ne var ki, bir çok konuda dağlar kadar duyarsız oldular, faşizan bir mantıkla devleti kutsadılar, onu örgütsel bir yapı olarak işleviyle ölçemediler. Bu mantıkla 28 Şubat sürecini bile anlayamadılar, mesela, devletin irtica ile mücadele ettiğini sandılar.

İşin gerçeği Türk -İslâm Sentezi, her haliyle bir garabetti. Bir ırkla bir kültürel olgu olan İslâm'ın ne kadar sentezleşebileceği (armutla elmanın toplanabileceği) belli değildi. Ancak anlaşıldığı kadarıyla birileri bu sloğanlarla birilerini münipüle etmeye, daha başka projeler ileri sürebilmek için bir ortam oluşturmaya çalışıyordu.

6) 28 Şubat Süreci ve "Türk Müslümanlığı" Projesi

28 Şubat postmodern darbesiyle birlikte, yani yine bir askeri müdahaleden sonra "Türk müslümanlığı" adını taşıyan bir proje ortaya çıkmıştı. Bu proje siyaset seçkincilerinin kaygılarını önceleyen bir yapıya sahipti ve öncelikle Türkiye'deki bu seçkinci yapıyla uyuşan bir İslâm talebi taşıyordu. Yani bir iyi İslâm'a ihtiyaç vardı ki bu da kendi doğasında bir İslâm değil, rejimle uyuşan, bir başka deyişle *"tehdit oluşturmayan"* bir İslâm'dı.

Türk müslümanlığı bu temele bağlı olarak bazı özelliklere sahiptir. Bir kere Türk müslümanlığı bizi/ ulusumuzu çevredeki müslüman ülkelerden ayırmalıdır; özellikle Arap ve İran İslâmlarmdan (!) uzak tutabilmelidir. Zaten islami metinler Arap diline bağlı olarak potansiyel bir tehlike (!) oluşturuyorlar.

Yine Türk müslümanlığı *kuralsız* ve dolayısıyla da istenilen şekle dökülebilir olmalıdır. Bunun için de tarihimizde var olan Alevi ve Bektaşi geleneği önemli bir mirastır. Sünni geleneğin kılı kırk yaran *kurallı* din anlayışının etkisinden ancak bu geleneğe uygun bir din yorumuyla çıkılabilir. Kaldı ki Alevi - Bektaşi cemaatleri (Başbakan Bülent Ecevit'in bir çok kereler ifade ettiği haliyle) rejimimizin teminatıdırlar (!).

Görüldüğü gibi Türk müslümanlığı, rejime uygun bir resmi İslâm üretme projesidir. Müslüman kitlenin her türlü potansiyel varlığını bir "Siyasal İslâm" kaşesinin altında toplayıp tehdit ve töhmet altında bulunduran seçkincilik, laiklik kaşesinin altında da kendi talebine uygun gerçek anlamda bir siyasal İslâm üretme girişiminden kaçınmamaktadır. Ancak bu da halk katlarında onaylanmayan diğerleri gibi beklenen sonuçları vermeyecek, halkın din eksenindeki gerilimlerini bitirmeyecektir.

Yeni Bir Din Projesi: İslam'ın Laikliğe Uygun Hale Getirilmesi

Basında yer alan haberlerden öğrendiğimize göre devletin zirvesi yeni bir din projesiyle uğraşmaktadır. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 5-6 yıldan bu tarafa üzerinde çalışılan bir projeden söz etmektedir. Anlaşıldığı kadarıyla bu proje İslâm dini ile laiklik arasında uzlaşmayı amaçlamakta, sayın Demirel de bir devlet başkanı olarak endişesiz bir devlet ve gerilimsiz bir halk yapısının oluşmasını istemekte, görevi bitmeden böylesi hayırlı bir iş (!) yapmayı arzulamaktadır.

Gerekçe makul olmakla birlikte basına yansıyan bilgilerden anladığımız kadarıyla ortalıkta sağlıklı bir diyalog gözükmemekte, İslâm, kendinden tavizler vererek anlaşmaya zorlanmak istenmektedir ki bu, tarihsel gelişime uygun düşmektedir. Sıradan bir din özgürlüğünün, inanç ve ibadet haklarının karşısına diktikleri bir laiklik anlayışı adına İslâm'dan, Kur'an'da 230 civarında olduğunu düşündükleri ahkam ayetlerinden vazgeçmesi, bu olmadığı takdirde de çağdaş bir yorum (!) ile söz konusu laikliğe uygun hale getirilmesi istenmektedir. Yine anlaşıldığı kadarıyla bazı, başörtüsü konusunda olduğu gibi, bir emir veya yasağın (fıkhi bir deyimle), sırf "manaya delaletini" değil, açık bir "sübutunu" bile reddeden ve böylece de zevahiri kurtarmaya çalışan ilahiyatçılardan cesaret almaktadırlar.

Şüphesiz dinin kutsal metinleri (İslâm'da Kur'an ve Sünnet) okunur ve yorumlanır; ondan, yaşanabilecek kurallar ve kurumlar çıkarılır. Dini naslar ile eylemler arasında birebir olmasa bile bir tekabüliyet aranır. Ancak bütün bunlar kendi tabiatında, kendi kuralları içinde olup biter. Üstelik "yorum" un bazı kuralları vardır, bunlara dikkat edilmediği zaman iş keyfileşir, konjonktürün iticiliğindeki bir aklileştirmeyle, ancak naslardan çıkarıldığı sanılan ama seçkinciliğin beklentilerine uygun düşen yorumlar gelir.

Seçkincilik her ne kadar merkezin referans vermediği dindarlık biçimlerini "Siyasal İslâm" olarak niteleyip mahkum ediyorsa da, dini ve dindarları biçimlendirmeye çalışan bu girişimler, bir laiklik istismarıdır.

Vakıa, böylesi bir ortamda, din adamı olarak

bilinen bazı kimseler başörtüsü konusunda "İslâm'da başörtüsü diye bir şey yok, son 20-30 yılda ortaya çıkmış siyasal bir tavır, bir siyasal simgedir" diyebildiler. Şeklini, içeriğini tartışabilirlerdi, ama varlığını tartışmamaları gerekirdi. Bu bakımdan "o konjonktüreldir, Kur'an'ın son ayetlerinde yer almıştır, dolayısıyla onu devlet belirler" gibi sözler kuralına uygun birer yorum değildirler, içinde bulundukları durumu aklileştirmeye yarayan demogojilerdir.

Henüz günyüzüne bütünüyle çıkmamış bulunan bu son proje, son üç yıldır "irtica ile mücadele" maskesi altında yürütülen toplumla partallaşma hareketinin bir parçası olarak görülebilir.

Henüz günyüzüne bütünüyle çıkmamış bulunan bu son proje, son üç yıldır "irtica ile mücadele" maskesi altında yürütülen toplumla partallaşma hareketinin bir parçası olarak görülebilir. Çünkü başından beri Türkiye'de seçkinciliğin İslâm konusunda yürüttüğü politikanın; "müslüman topluluğu dizayn etme" ve bizzat "İslâm'a bir şekil verme" tarzında iki yönlü bir faaliyet olarak sürdürüldüğü söylenebilir.

Mesela 12 Eylül darbesi müslüman halkı devletin çatısı altına çekip kontrol altına almayı hedeflemişti. Anayasaya oy istemiş, bunun için de Din Kültürü ve Ahlâk Bilgisi dersini oltasında bir yem olarak kullanmıştı. 28 Şubat postmodern darbesi ise halktan bitireceği bir iş olmamalı ki, halkı, özellikle kurumsal yapılarını hem devletin dışına itti, hem de meşruiyet dışı ilan etti.

Devletin zirvesi irtica ile mücadele paranoyasıyla sırf müslümanı dizayn etmeyi yeterli bulmamış olmalıdır ki, bu son proje İslâm'ı dizayn etme gereği olarak belirmiştir. Öyle gözüküyor ki, Türkçe ibadet vb. gibi projelerin zaman zaman ısıtılıp ileri sürüldüğü gibi İslâm'ın yorumlanarak laisizme uydurulması gayretleri gündemimizi sık sık meşgul edecektir.

Sonuç

Görüldüğü gibi Türkiye'de din genel olarak devletleştirilmiştir. Ne var ki işletme iyi gitmemekte hep zarar etmektedir. Bunun asıl sebebi de doğası itibariyle *toplumsal* (bir başka deyişle *sivil)* olan İslâm'ın bir *siyasal* (daha doru bir deyimle *resmi)* şekle dökülememesidir. Bunun için de seçkincilik belli aralıklarla bir "Resmi İslâm" üretip dini kendi gözetimi altında tutabilmenin yollarını aramakta, ortalama on yılda bir yeni bir proje üzerinde durmaktadır ki bunlardan bir kısmına yukarıda işaret ettik.

Seçkincilik her ne kadar merkezin referans vermediği dindarlık biçimlerini *"Siyasal İslâm"* olarak niteleyip mahkum ediyorsa da, dini ve dindarları biçimlendirmeye çalışan bu girişimler, bir laiklik istismarıdır. Söylemle eylem arasında esaslı bir çelişki vardır. Mesela seçkincilik Siyasal İslâm'a karşıdır ama, İslâm'ı siyasallaştırabilmenin tutkusuyla dopdoludur. Her şeyin modern olanını savunur ama, İslâmi anlayışta geleneksel kalınmasını ister...

Sözün kısası 80 yıldır bir "resmi din" üretmeye çalışmış, ama bunu bir türlü de başaramamıştır. Çünkü bir din anlayışının onaylanacağı yer bürokrasi/ devlet ve hatta merkeze yakın olmaya çalışan din adamları değil halktır, dini samimiyetle yaşayacak olan odur. ■

MAHALLELER KARIŞIYOR:
POP-KEMALİZMİN IRKÇILIK SINAVI

DİLAVER DEMİRAĞ

Kemalizm dendiğinde aklımıza gelen şey doğal olarak ADD; Cumhuriyet Gazetesi vb oluyor. Milliyetçi, Batı karşıtı, biraz da sol soslu anti-emperyalizm söylemli ve insanlara çağdaş medeniyet üzerine laflar söyleyen bir grup. Laiklik, bireyselleşme, kadın hakları ve kadın özgürlüğü gibi değer içeren sözler de kemalizmin sosu oluyorlar.

Oysa bu ülkede asıl ve derinleşmiş, toplumsallaşmış olan pop kemalizm dediğimiz ve aslında kemalizmin tüketim kültürü ile bütünleşmiş halidir. Sembolleri vardır, en önemli sembolü de bir pos sanatçısı gibi ikonlaştırılan Atatürk'tür, bir diğer sembolü bayrak ya da bayraklı tişört giymektir, futbol fanatikleri gibi ay yıldız makyajı yapmak takım forması gibi ay yıldızlı tişört giymek, 10. yıl marşı eşliğinde dansı çağrıştıran ritüeller sergileyip bir nevi vecde gelmektir.

Kimi zaman saldırgan bir eda ile çarşaflı kadınlara saldırmak da pop kemalizmin holiganist yanını oluşturur. Pop Kemalizm, kemalizmin post modernleşmiş bir biçimi olan Post kemalizmin bir boyutudur, ama diğer post modernistlerden farklı olarak Post Kemalistler seçkincidir. Post kemalizm batılı gusto altında sergilenen bir aşağılık kompleksi olsa da post modernler gibi eklektiktirler.

Pop kemalizm ise metinleşen bedenler eşliğinde bir libidanal yatırım[1] biçimi olarak post kemalizmin kültürel ve sosyal sermayesinden istifade ederek onun kenarında büyür. Atatürk sevgisini tabana yayarken tüketimci popüler kültür ögelerini kullanır, zevk, haz vb değerleri merkeze koyarak karnaval kültürünü[2] yayar, Böylece laiklik bir yaşam biçimine indirgenirken bu yaşama biçiminin temel ögeleri de bir gusto halini alır. Gusto derken bir zevk biçiminin incelmiş bir kültür ögesine dönüşümünü kastediyorum. Bu anlamda giyimdeki tarzla lezzetteki gusto birbiri ile örtüşen ve Fransız sosyal bilimci Pierre Bourideu'nun zevklerin kültürel ekonomisi ekseninde yazdığı *Distinction* (ayrım) kitabında ortaya koyduğu kültürel sermaye kavramındaki kültürel birikim olgusuna denk düşer. Pop kemalizm post kemalizmin gustoyu bir seçkinlik ögesine dönüştürmesine tâbi olarak zevkleri ve hazları kendi kültürel direnişinin merkezine koyar. Bu bakımdan post kemalizmin de pop kemalizmin de en büyük ötekisi muhafazakârlıktır. Onların en büyük korkusu bu kesimin en iyi temsilcilerinden Ayşe Arman'ın deyimi ile "Türkiye'nin Konya olması"dır. Tüm direnişleri buna dönüktür ve bu anlamda kemalizmle olan ilişkileri sol kemalistler gibi siyasal bir idealizmden çok bir korkunun yarattığı faydacılıktır. Bikini ya da mini etekte temsil olunan özgürlüklerinin sınırlandırılacağı korkusu bu kesimi kemalizmle ittifaka yöneltmiştir. Ama bu kesim lümpen olduğundan bu lümpen tepki bir siyasal direnişi örgütleyememiştir. Bu bakımdan sahih bir kemalizm olarak görülebilecek sol kemalizmin idealizmi pop kemalizmde bulunmaz. Bu nedenle bu kesimi korku kültürü yönettiği için derin bir sinizmi, bu sinizmden kaynaklanan bir muhafazakârlığı görmek olasıdır.

Konuya pop kemalizm kavramını bir parça açmaya çalışarak girdim çünkü Ayşe Arman'ın tesettür kıyafetleri giyerek Nişantaşı, İzmir vb seçkin yerleri ve son olarak da mini etekle Fatih Çarşamba'daki İsmailağa cemaatinin hâkim olduğu sokaklarda gezmesinin yankıları uzun süre basında konuşuldu. Muhafazakâr kesim Arman'ın soyunmasından yol çıkarak bir yerde onun "edepsizliğine" göndermede bulunarak çoğu zaman olduğu gibi eleştirmek yerine bel altı vuruşlar ve küfürnamelerle bu rating budalalığına, ucuz şöhret çabasının gazetecilik başarısı olarak yutturulmasına çanak tutmuş oldular. Oysa Arman'ın amacı kendinden söz ettirmek, Hürriyet gazetesinin amacı ise korkuyu beslemek ve rakip tarafı kötü duruma düşürmekti. Muhafazakâr kesim tepkisini ne

denli sert verirse bu amaç da o kadar gerçek olacaktı ve oldu da.

Oysa Arman'a küfürler yağdırmak yerine düzgün eleştiriler kaleme alınsaydı-ki aslında Arman burada provaktör rolünde ama asıl özne Hürriyet gazetesi -amaçlanan şey olamayacak, olsa Arman'ın kendinden söz ettirme ve kendini bir marka kılma çabası hedefine ulaşmış olacaktı.

O yüzden ben bu yazıda Ayşe Arman'ı doğrudan hedef almaktan çok onun ortaya koyduğu değerlerin sosyolojik ve psikanalitik bir deşifrasyonunu amaçladım. Çünkü asıl olarak Arman yerine onun temsil ettiği zihniyetin çözümlemesi daha önemli.

Mahalleler Karışıyor: Ayşe Arman Tesettürde

Ayşe Arman delişmen bir gazeteci kimliği sergiler, onun yazılarında röportajlarında öyle lafı dolaştırma durumu yoktur. O diyeceğini doğrudan söylemeyi sever, ama bu dobralıkla, kabalık arasındaki ince çizgi aynı zamanda Ayşe Arman özelinde kentli orta sınıf kadınların pop kemalizm ekseninde kendi tehditkâr ötekileri ile başa çıkamama sorununu ortaya koyar. Örtünmek kentli orta sınıfların baş ademediği bir alter ego ya da öteki benliktir. Batı'dan ithal ettikleri beden somutlaşan bir mahremlik ve açıklık rejimini fetişize etmelerinin asıl nedeni de İslam'ın arzu stratejisinin onların kimyasını bozmasıdır.

"Nihat Odabaşı'nın fotoğraflardan sonra posta kutuma düşen mesajlardan biriydi: "Soyunmakta ne var, kolaysa örtün güzelim! Örtün de, bu ülkedeki baskıyı, zulmü gör..."

Ayşe Arman

İşte her şey, bu kışkırtıcı mesajla başladı. Mesajı atan kişinin herhalde aklına gelecek son şey, benim bu sözleri ciddiye almamdı. Ama aldım. Çünkü merak ettim. O herkesin diline düşmüş, milleti de birbirine düşürmüş **"bez parçası"**nı kafama bağlayıp, şehri İstanbul'da bir o semte, bir bu semte gidecektim. Bütün toplu taşıma araçlarına binecektim. Kafelere, barlara, gece kulüplerine girecektim. Bir süreliğine, "karşı mahalle"ye geçecektim. Şurası kesin ki, hem çok eğlenecek hem de çok şey öğrenecektim. İnsan, tek başına eğlenemiyor! Biri gerekiyor, bir arkadaş. İşte Demet, burada..."[3] Ayşe Arman'ın tesettür serüveni de bu kışkırtma ile başlıyor. Arman bir modern kadın olarak bu meydan okumaya yüz çevirmeyecek kadar "cesur"dur. Burada Arman'ın nezdinde Cumhuriyet kadını imgesinin özelliğini görüyoruz, cesaret. Tesettüre girmiş kadınlar ile modern Cumhuriyet kadını arasında varsayılan fark da bu kelimde gizli. Modern kadın cesurdur çünkü tesettürlü geleneksel kadınların tersine onlar birer birey, onları ketleyen geleneksel toplum bağlarından azadedirler. O nedenle özgürlüklerini verdiği cesarete sahiptirler. Böylece ilişkinin daha baştan modern geleneksel dikatomisi (zıt ikiliği) içinde hiyerarşik bir düzlemde kurulduğunu farkediyoruz. Onlar yani tesettüre girmiş kadınlar özgür değildir dolaysıyla da cesur değildirler. Çünkü onlar geleneksel prangalar tarafından esir alınmıştır. Kentli orta sınıf kadınların pop kemalist söyleminde örtünen kadın geri kalmışlığın bir sembolüdür ve onların sahip olduğu özgürlüğü tehdit eden İslamcı erkeklerin ajanıdır. Bu bakımdan örtüye örtünen kadınlara dönük hınç özünde bu "tehditkâr öteki"nin baş edilemezliğinden kaynaklanır ve bu hınç kendini "öteki"ni aşağılamakta gösterir. Nitekim pop kemalizmin müşahhas lumpenliğinin[4] temsilcisi Ayşe Arman da "bez parçası" diyerek hem pop, hem post kemalist söylem de aşağılama amaçlı, sınıfsal ırkçı bir tutumla kullanılan bu sözcükle söz konusu toplumsal sınıfın tavrını yansıtıyor.

"Demet, evden bir pardösü getiriyor, jean üzerine giyiyor,

belini de sıkıyor, kafaya da bir eşarp, aman Allah'ım Fransız gibi oluyor."Yok" diyorum, "Olmadı. Bizimkilerin örtüsü bu kadar Avrupai değil"

Arman'ın söylemindeki kilit kavram budur yani "Avrupai", başörtüsü, tesettür batılı değil doğulu bir semboldür. Bu kemalist söylemdeki oryantalist kompleksi ifade eder. Kemalistler kendilerini Batı'nın gözü ile gören kişiler olduklarından, örtü Yeşilçam filmlerinde, yoksul köylü kızı iken üniversiteye girip zengin arkadaşlar edinen kızın saklanması gereken köylü annesi gibi utancı, gizlenmesi gereken yarayı temsil eder.

Onay İsteyen Ben: Bakmak ve Görülmek

Ayşe Arman örtündüğünde yaşadığı deneyimi anlatırken bundan duyduğu rahatsızlıkları sıkıntıları da açıklıkla dile getiriyor.

Kapandıklarında bu durumu "hediye paketi" deyimi ile ifade eden Arman en çok bakılıp da görülememekten rahatsız olduğunu ifade etmiş oluyor.

"Şaşırtıcı bir tespit, eskiden yolda yürürken insanlar bana bakardı. Gazeteci olduğum, beni tanıdıkları "için değil, evvel eski bakarlardı. Bir enerjim vardı, hayat akardı içimden, geçerdi, hissederdiniz, hissederdim. O şimdi yok. Ben sanki matlaştım. Kimse, benimle göz göze gelmek istemiyor. **Yokum sanki**. Acayip bir duygu. Hayat boyu ayrışmaya, farklı olmaya çalışmışım. O da şimdi yok. **Bedenim bile sanki benim değil.** Demek ki, saç deyip geçmemek gerekiyor, bir bildikleri var ki kadınların kapanmasını istiyorlar, çünkü saç kapanınca, insanın yüzünün anlattığı şey azalıyor, kaba hatları çıkıyor, burnu öne fırlıyor... Herkes kös bakıp geçiyor. O yüzden zaten "karşı mahallenin kadınları" kafalarına renkli renkli başörtüleri takıyorlar. Bir top kumaşa dönüyorlar. Kendilerini bir şekilde göstermek istiyorlar. Bu da çok anlaşılır, çok insani... O mahalle, bu mahalle, **hepimiz beğenilmek isteyen kadınlarız** aslında... . Her yer bize benzeyen insan dolu. Varız ama yokuz. Esnafın biri "Bunlar manken!" diyor, ay bir mutlu oluyoruz, yaşasın sonunda biri bizi beğendi, baktı ilgilendi... Muhtemelen ondan alışveriş yapalım diye ama olsun hoşumuza gidiyor. Hem "eski manken" demedi..."

Arman'ın aktardığı gözlem gerçekten çok önemli. Daha önce bir yazım da başvurduğum günümüzün en önemli düşünürlerinden Paul Virilio'nun hız nedeni ile mekânın kaybolması için kullandığı "kaybolmanın estetiği" kavramına denk düşüyor.[5] Örtü ile görsellik düzeninde "kayıp kıta" halini alıyorsunuz. Bunu anlamanın en güzel yolu Jean Baudrillard'ın şu önemli saptamasında yatıyor sanırım.

"İlkel toplumun maskları vardı, burjuva toplumunun aynaları, bizim ise görüntülerimiz var"

Tüketim toplumu içinde bir görüntüye sahip olmamak, varolmamak ile eş anlamlı olduğundan Arman görüntüsünü kaybettiği anda var olabilmekten yoksun kaldığını düşünüyor. Bu durum Lacan'ın ayna evresi kavramı ile John Berger'in görme biçimleri içinde anlatılanlarla uyuşmakta.

Lacan, çocuğun odipal evreden önce yani dil yolu ile kültürün evrenine girmeden önce bir bütünlük, özdeşlik içinde yaşadığını baba ile dilin yani kültürün evrenine girdiği ayna evresi sürecinde bir kayıp, bir eksik hali içinde kaldığını, bu eksikten dolayı bir onaya muhtaç kaldığını belirtir.

Ayna evresi bir yabancılaşma sürecine işaret eder. Özne kendini bir görüntünün yansıttığı imge üzerinden yani dolayımdan geçirerek kurduğundan, ötekine muhtaçtır. İmge "öteki"nin dolayımından geçerek kurulduğundan arzu da "öteki"nin arzusudur.

"Benim maruz kaldığım bakış görülen bir bakış değil, benim ötekinin alanında imgelediğim bakıştır."[6]

Merlo Ponty ayna evresinin yarattığı yabancılaşmayı şöyle yorumlar.

"Aynadaki imge beni daha ciddi bir yabancılaşmaya hazırlar. Bu da ötekilerin neden olduğu yabancılaşmadır. Çünkü ötekilerin benimle ilgili olarak tek gördükleri, ayna imgesine benzer bir dışsal imgedir"[7]

Tam da bu nedenle "bakılmak" ve "görülmek" var olmak ve arzulanmak demektir. Ama bunun evrensel ve insana içkin bir şey olduğunu düşünürsek hata ederiz. Bu uygarlıkla başlayan bir süreç olmakla birlikte bakışa maruz kalmak ve arzulanmaktan haz duymak narsist benlik imgesi ile tutulum yaşayan modern burjuva toplumunun bireylerine ait bir olgudur.

Bir başka deyişle sosyal benlik olarak kurulan kişi, "gözlenmekte" ve "gözlemlenmektedir". Artık, 'öteki'nin alanında ('öteki'-olarak-kendi'nden farklı bir 'öteki'), her taraftan kendisine "bakılan" bir kişidir.

Bu olgu modern mahrem despotluk[8] içinde en çok kadınlar için

geçerlilik kazanıyor. Moda kozmetik vb güzellik endüstrisi tarafından kadını diğer kadınların ama en çok da erkeğin bakışına sunuyor. Bu dolayım üzerinden kadın bir arzu nesnesine dönüşüyor (gerçi bakışın bizzat kendisi temellük edici bir edim olduğundan, insan bakış altında nesneleşir) ve bedeni görsel dinamiklerin parçalı yapısınca nesneleşmiş, şeyleşmiş hale geliyor. Umberto Eco, "güzelde nesnel bir niteliğin vardır ama bu niteliğin göstergesi bizim bakışımızla verdiğimiz onaydır" diyor. Modern tüketim toplumunun kadınları için bu onay daha bir önemli oluyor. Dolaysıyla John Berger'in kadın ve görülmek ekseninde yaptığı tespitleri daha çok ataerkil uygarlık sürecinde ortaya çıkan bir şey olarak görmekte fayda var.

"Kadın olduğu ve yaptığı her şeyi gözlemek zorundadır. Erkeklere nasıl göründüğü, onun yaşamında başarı sayılan şey açısından son derece önemlidir. Kendi varlığını algılayıp, kendisi olarak bir başkası tarafından beğenilme duygusuyla tanımlanır."[9]

Ayşe Arman da kendini ancak "güzel bir kadın" olarak kurguladığı, başkaları ona baktığı ve egosunun bu bakışla doyuma ulaştığı an mutlu olmaktadır.

Sahih anlamda dini olan şeyden nefret edilmesinin ardında modern özgürlük kaygıları değil haz engellenmesinden doğan çocukça bir öfke bulunuyor. Laisitenin haz stratejisi ve bunun dini olan karşı konumlandırılmasına bir başka yazıda ayrıntılı olarak ele alacağım.

Buraya kadar yazdıklarımdan yol çıkarak şu söylenebilir, kemalizm ölümcül bir krize saplanmış halde, ölümcül krize yakalanan ve medeniyetçiliği yaş biçimine evrilten pop kemalizm kemalizmin asalağıdır ve pop kemalizm ile onun müşahhasa arzu stratejisti lümpen Ayşe Arman'ın olanca snobluk ile örtünme pratiklerine öfke kusması ise, olan durum kemalizm adına ciddi bir mevzi kaybıdır. Laikliği savunmak haz üstatlarına kalmışsa vah o laikliğin haline. Laiklik eğer modern anlamda bir özgürleşme dinamiğinin değil de ırkçı bir hıncın ve arzulayan öznelerin arzularının öfkelenmesine yönelik bir tavırla post modern bir libido ekonomisi olmuşsa, laik olmak bikini giymek, sosyetik mekânlara gidebilmek, boğazda rakı içebilmeye inmişse kemalizm artık havlu atmış demektir. Ki şu an yaşanan da budur.

Martin Heiddegger, Tanrı olmak için çok geç kaldığımızı, ama insan olmak için henüz çok erken olduğunu söylüyordu. Sanırım post modern kapitalizm karşısında muhafazakârlık değerler ile çıkarak bir insanlaşma düzlemi kuruyorsa, hazcı kapitalizm doğal ki direnişçi bir muhafazakâr duruşa karşı tüm araçlar ile saldıracaktır. Pop kemalizmin de, sol Kemalist seçkincilik olarak post kemalizmin de sanırım insan olmak için epeyi bir mesafe katetmeleri gerek, çünkü onlar insan olmanın değerler yaratmaktan geçtiğini bilemeksizin, tam da Aristo'nun sözünü ettiği biosa yani doğadaki diğer canlılar ile aynı düzeye inmiş haldeler. Bir ekolojist olarak canlılar arası eşitlik fikrine sıcak baksam da insan olmanın özelliklerini de reddedecek değilim, insan olmak homo politicus ya da zoon politikon yani yaşamına anlam vermek ve bu anlamı kamusal sahaya taşıyarak ortak bir dünya kurabilmektir. Bu bakımdan her tür ırkçılık (buna Arman ve Özkök tarzı sınıf ırkçıları da dâhildir) insanlık adına büyük bir kaybın adıdır. Ne yazık ki onlarla aynı gezegende, aynı topraklarda yaşamanın utancı içindeyiz.

1 Libidanal yatırım kavramı, Lyortard'a aittir, hazların yönetimini ve arzularımızın bir sermaye yatırımı gibi yönetilmesini kasteder Lyotard; arzu yatırımları kapitalizmde ekonomi politiğin de bir parçasıdır. Hazların yönetimi tüketim toplumunun bir parçasıdır.

2 İsmail Ağa Caddesi'nde mini etekli Nişantaşı'nda türbanlı, Ayşe karşı mahallede http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/12053542.asp

3 Lümpen kavramını yabancılaşmış ve şımarık bir züppelik hali olarak tanımlıyorum, sözlük anlamı da buna yakındır: İçinde bulunduğu toplumun kültürüne yabancı düşen, sözde bilgili tutum ve davranışlarıyla itici olan

4 Dilaver Demirağ, Arsız Göz ya da Kaybolmanın Estetiği, Umran / Sayı: 133 Eylül 2005

5 Kaja Silverman, Görünür Dünyanın Eşiği, Çev: Aylin Onacak, Ayrıntı Yayınları 2006, İstanbul s: 244.

6 Kadife Karanlık, 21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar, Michel Foucault, Neil Postman, Jean Baudrillard, Noam Chomsky, Slavoj Zizek, Marshall McLuhan, Jacques Lacan, Hazırlayanlar: Gül Batuş, Nurdoğan Rigel, Su Yayınları, İstanbul, s:302

7 Modern Mahrem, Nilüfer Göle'ye ait bir kavram, mahrem despotluk ise sosyolog Richard Sennet'in kamusal alan yoksunluğu sonucu mahremin tüm yaşamı istila etmesine dönük tespitlerden yola çıkan Devrim Sezer'in kullandığı bir kavram. Devrim Sezer: Mahremiyetin Despotlukları: Kamusal İnsanın Çöküşü Üzerine... http://www.karakutu.com/modules.php?name=News&file=article&sid=4239

8 John Berger, Görme Biçimleri, Çeviri: Yurdanur Salman, Metis Yayınları, 14. Baskı, İstanbul 2008 s:46

9 John Berger, Görme Biçimleri, Çeviri: Yurdanur Salman, Metis Yayınları, 14. Baskı, İstanbul 2008 s:46

SENTETİK MİLLİYETÇİLİK

MEHMET DOĞAN

Osmanlı Devleti'nin son dönemi bir yönüyle, islâmî kisveye bürünmüş bir çeşit milliyetçilik ve geniş çapta bir dönüşüm süreci olarak görülebilir. Aşağıdan gelen patlama müslüman kitlelerde tedricen durumlarını kavrama ve kimliklerinin şuurunu idrake yöneltti. Bunun ardından da bunları siyasîleştirip yeniden tanımlamalarına yol açtı. Bu dönemde tabiî, kendiliğinden bir anlayış ve hissiyat olarak beliren ve ekseriya "islâmcılık" olarak adlandırılan yaklaşım etkili oldu.

Modern Dönemde Modern Tepki: İslâmcılık

İslâmcılık, İslâm kültürünü paylasanlar arasında yayıldığı için dinî bir ideoloji olarak nitelenir. İdeolojilerin incelenmesine mahsus kavramlar ve usûllerle bakıldığında ise aynı zamanda dünya işlerine dönük, dinamik, modern, siyasî maksatlı ve iktisadî hürriyeti ve refahı hedefleyen bir akım olduğu görülür. Bu ideoloji masa başında oluşturulmamış, bir ideologun kaleminden de çıkmamıştır. Yapma, sentetik değildir. "İslâmcılık yavaş yavaş mektep ve medreselerde, köy odalarında, mahalle toplantılarında, Mekke'ye giden hacılar arasında yapılan sonsuz sohbetler ve konuşmalarla okumuşların bazıları arasında yavaş yavaş ortaya çıkan düşüncelerle şekil almıştır...bu ideolojinin asıl kökleri müslüman halkın geçirdiği değişikliklerdedir."[1]

İslâmcılık cereyanı, ortaya çıkmasına yol açan iktisadi, sosyal, kültürel ve siyasî şartlar dikkate alınmadan tamamıyla dinî bir akım olarak görülürse Osmanlı tarihinin son dönemi doğru anlaşılamaz. Bu aslında Avrupalı yazarlara ve onları esas alan Türk yazarlarına mahsus gerçek dışı bir yaklaşımdır. Büyüyen etnik milliyetçilik ve Balkanlarda ortaya çıkan ayrılma talepleri kendiliğinden müslüman kitlenin kimliğini korumaya yönelik bir davranış geliştirmesine zemin hazırlamıştır.[2]

"93 Harbi" olarak bilinen1877 Rus Harbi, Osmanlı Devleti için her bakımdan bir felaket olmakla beraber, çok kısa bir süre içinde müslümanların din kardeşliği hissini siyasî şuura dönüştürmüş ve böylece yeni bir dayanışma duygusunun ve yeni tip bir siyasî topluluk fikrinin gelişmesinin yolunu açmıştır.

"Yeni Osmanlı orta sınıflarının fikirleri ve Rusya, Hindistan, Endonezya ve Afrika'daki müslümanların durumu hakkındaki haberler Osmanlı müslümanları arasında yayıldıkça, İslâm yeni bir uluslararası boyut kazanmaya başladı. Batı bu kimliğe 'Panislamizm' adını verdi ve onu İngiltere ve Fransa'nın yaratmaya katkıda bulundukları orta sınıfların siyasî bilinci yerine, Abdülhamid'e atfetti."[3]

Abdülhamid islâmcılığın terkibine giren unsurları kafasından icad etmedi ama o güçleri olayların baskısı altında bir sentez hâline getirdi ve böylece ortaya çıkan islâmcılık kavramına siyasî-ideolojik muhteva kazandırdı. Yaşayışı, alışkanlıkları bakımından avrupaî bir hükümdardı. Eğitim, idare, haberleşme ve ulaştırma alanlarında gerçekleştirdiği ıslahat Osmanlı toplum yapısına Tanzimat reformlarından çok daha

derinlemesine tesir etti. Modern bir Osmanlı orta sınıfı esas olarak Abdülhamid zamanında ortaya çıktı.

1870'lerden itibaren belirginleşen islâmcılık sırf yeni yükselmeye başlayan seçkinleri değil, halkın bütününü tatmin edecek şekilde, değişimi islâmî değerlerle bağdaştırmaya çalıştı. Dinî uyanış hareketleri halkı, siyasî arenaya getirmek ve yalnız Avrupa devletlerine değil, aynı zamanda kendi hükümetlerine, seçkinlerine ve ulemasına da karşı çıkan bir güce dönüştürmek süretiyle müslüman kitleleri harekete geçirdi ve siyasîleştirdi.

1875-80 döneminde islâmcılık kapsamını ve yönünü değiştirdi, modern bir ideoloji şeklini aldı. Bu değişim gerçekleştikçe, basın, eski klasik din kitapları ve batı dillerinden çevrilen veya batı kitapları örnek alınarak yazılan kitaplar Avrupa fikirlerini getirmekle kalmadı, çelişkili görünse de, aynı zamanda islâmî uyanış hareketlerinin birçok görüşlerini (dini kurtarmak için halk hareketine başvurma fikri dahil) yaydı.

Panislâmizm/islâmcılık hakkında esas kaynak olarak 19. yüzyılın sömürgeci güçlerinin, Fransız, Rus ve İngilizlerin diplomatik yazışmaları alınmaktadır. Bu konuda yazanlar, bu taraftgir, peşin hükümlü kaynakların tesirinde kalarak bu diplomatik çevrelerin olumsuz siyasî görüşlerini aşamadılar. 19. Yüzyıl Osmanlı tarihi kapsamlı bir çerçeve içinde ele alınır ve lâyıkıyla değerlendirilirse, İslâmcılığın gerçek mahiyeti ve Cumhuriyet Türkiye'sinin kurulmasında oynadığı hayatî tarihî rol çok daha iyi anlaşılır.[4]

İslâmcılık İslâm toplumunun köklü bir savunma refleksidir. Toplum 19. yüzyıldan itibaren, kendini savunmak için islâmî özelliklerini ön plana çıkardı. Türkiye nüfusunun büyük bir kesiminin günümüzde, kendilerini Türkiye gibi laik saymayan birçok müslüman ülkelerinden daha dindar olması böyle bir çerçevede açıklanabilir.[5]

Milliyetçilik ve Dinî Kimlik

Esas itibarıyla laik bir kavram olan millî kimliğin dinî kimlikle uzlaşması, müslümanlar için milliyetçiliğin temel ikilemlerindendir. Cumhuriyet Türkiye'sinin liderleri milliyetçiliğin dinî boyutlarını inkâr ederek bu meseleyi görmezden geldiler. Modern dönemde her şeye rağmen İslâm'ın ayakta kalmış olmasının kabul edilebilir bir izahını yapamadıklarından, inancı milliyetçilikle bağdaştırmaya yönelik tartışmaları 'yıkıcı' saydılar. "Açıktır ki, 'devlet, dinî toplum ve dilsel millet denilen bu üç kavramı' birbirinden ayırmak kolay değildir. Türk hükümetleri devlet gücünü kullanarak devlet, millet, din ve kimlik kavramlarının anlamının devlet tarafından belirtildiği ve korunduğu görüşünü sürdürmeye çalışmışlar ve çok zaman bunu 'laiklik' ve demokrasi adına yapmışlardır. Oysa böyle bir görüş ve politika laikliğe de demokrasiye de aykırıdır."[6]

Bir ideolojinin başarısı, bir grup insan arasında en yaygın ortak değerlere, inançlara ve kültüre önem vererek bu insanlar arasında yeni tipte bir dayanışma ve işbirliği kurma gücüne bağlıdır. İslâmiyet bir din olduğu kadar bir kültür, medeniyet, içtimaî nizam ve hayat tarzıdır. Os-

manlı müslümanları siyasî varlıklarını korumak için ortak kültürü, yaşayışı, görüş ve değerleri ideolojilerinin temeli yapmak zorunda kaldı. Böylece İslâmcılık cereyanı daha 2. Abdülhamid'den önce bir nevi organik milliyetçilik olarak filizlenmeye başladı.

İslâmcılık ideolojisinin esası din olmakla beraber bu ideolojinin gayesi esas olarak dinî olmayıp güncel, iktisadi ve siyasîdir. Osmanlı İslâm geleneklerine, değerlerine uygun bir siyasî cemiyet, yani modern siyasî anlamda bir topluluk meydana getirmektir.

Sentetik Milliyetçilik

İttihat Terakki döneminde sistemleştirilmeye başlanan, Cumhuriyet'ten sonra etkili bir ideoloji hâline getirilen "Türk milliyetçiliği" ise milliyetçilikten beklenen kendi milletini/değerlerini koruma ve düşman karşısında mukavemet üretme gücünden yoksundur. Bu yüzden, ufuksuz, yabancı düşmanı, pozitivist, sentetik bir devlet mistisizmi ve üstün adam (kurtarıcı) bağımlılığı ile malûldür. Türkiye'de milliyetçiliğin dışa karşı değil içe karşı kullanılmasının sebebi budur. Bu kullanım tarih boyunca oluşturulan ve toplumu ayakta tutan millî değerlerin tahribi, yerine batıdan iktibas edilen unsurların konulması şeklinde olmuştur.

Kendini "Türk milliyetçisi" olarak tanımlayan etkili bir kesim, sömürgeci yabancıları değil, Osmanlıları, dinî yapılanmayı ve dini/İslâm'ı düşman olarak görmüşlerdir. Onlara göre, türklerin çağdaş medeniyete ayak uydurmalarına bunlar mâni olmuştur. Bu yüzden, tarihî gerçeklerin inkârı Türkiye'de bu tür milliyetçiliğin temel vasıflarından biri hâline gelmiştir. Böylece millet devlet eliyle tarihinden koparılmış, bugünü şekillendirmek ve yüceltmek için tarih yok sayılmıştır.

Yaşayan millet vakıasını görmezden gelen bu milliyetçiler eski türklerin doğuştan modernist ve demokratik eğilimlere ve saf bir etnik kültüre sahip olduğu iddiasındadırlar! Modern dönemde batıya ayak uyduramamalarının sebebi millî devletlerini kurmalarına imparatorluk hanedanının ve İslâm'ın engel olmasıdır. Cumhuriyet'in ilk döneminde, Osmanlı hanedanının türklerle etnik bağlarını kullanarak onları sürekli olarak imparatorluğun veya İslâm'ın yüceltilmesini hedefleyen mânasız işlere ve hedeflere sürüklediği ve bu yüzden geri kalındığı iddia edilmiştir!

Modern dönemin yeni teşkilatlanma biçiminin ilk ve etkili örneği İttihat Terakki Cemiyeti/Partisi yapıp ettikleriyle, zihniyet kalıplarıyla hem kendi dönemine, hem de geniş ölçüde Cumhuriyet dönemine damgasını vurdu. İttihad ve Terakki iktidarı, "halk" adına ve Kanun-ı Esasi'de ifadesini bulan hürriyetler adına ele geçirdi ve 2. Meşrutiyet'ten sonra kazanacağını sanarak serbest seçimlere başvurdu, ama Meclis çoğunluğunu elde edemedi. Bunu aşmak ve iktidarı ele geçirmek için her yola, bu arada tedhişe de başvurdu. 31 Mart bahanesi, bilahire kanlı bir darbe olan Bâbıali Baskını Cumhuriyet'e çok kötü bir gelenek olarak devredildi. Bu gelenek, milliyetçiliğin halkı hiçe sayan, tepeden inmeci yaklaşımlarını besledi.

Milliyetçilik halkı, değerlerini esas aldığı zaman, dönüşmeye mecburdur. Bunun örneği, 1970'lerde görüldü. Sentetik milliyetçiliğin gücünü kaybettiği bu dönem, bir darbe ile sona erdi ve askeri rejim hazırlattığı Anayasa'da kendi tarifi dışında kalan milliyetçi anlayışları yok saydı. Dünya sisteminin tek bloklu hegemonik yapıya geçmesinden sonra, Türkiye'de milliyetçilik Cumhuriyet'in ilk dönemindeki konumuna dönmeye başladı. İçe karşı ve şiddet ihtiva eden bir milliyetçilik, daha çok "ulusçuluk" olarak adlandırılarak belirli çevreler tarafından kullanılmaya başlandı.

Notlar:

1 Kemal Karpat: **İslamın Siyasallaşması**. İstanbul, 2004, sf.28, 31; "Cumhuriyet rejiminin tarihî kökenleri üzerine" **Yeni Türkiye**-Cumhuriyet özel sayısı, sayı: 23-24, sf. 225

2 "Cumhuriyet rejimi..", sf. 225-226

3 **İslamın siyasallaşması** , sf. 229, 262, 247

4 "Cumhuriyet rejimi" sf. 220-221

5 **İslamın siyasallaşması** , sf.11

6 A.e., sf. 647

REJİM Mİ SEÇİLECEK, CUMHURBAŞKANI MI?

D. MEHMET DOĞAN

Türkiye'deki iktidar çatışmasının, buhranının kökleri derinde... Türkiye Cumhuriyeti, Millî Mücadele'yi yürüten serbest iradeli, geniş tabanlı, demokratik Meclis feshedilip yeni bir Meclis oluşturulduktan sonra kuruldu. Elbette 1. TBMM, cumhuriyet idaresi kuracak iradeyi gösterebilirdi, hatta başka türlü bir irade göstermesi sözkonusu bile değildi. Fakat, geniş Meclis çoğunluğuna dayanan irade yerine, tepeden bir rejim değişikliği tercih edildi. Mesele şöyle vaz' edilebilir: Milli Mücadele'yi kazanmış Birinci Meclis feshedildiğinde serbest seçim uygulanabilseydi, yeni Meclis bu serbest seçim sonucu oluşsaydı ve tabiî gelişim olarak Cumhuriyet ilan etse idi... Demokratik kurumlar ve teamüller 1920'lerde, 1930'larda yerleşmiş olacaktı.

Tarihin böyle cereyan etmediğini biliyoruz: Birinci Meclis -her ne sebep ve bahane ile olursa olsun- feshedildi. Seçim İttihat ve Terakki-Müdafaa Hukuk-Halk Fırkası ekseninde yönlendirmeli olarak yapıldı. O zaman seçimler iki dereceli yapılıyordu. İkinci seçmenlere "Müdafaa-i Hukuk Grubu Reisi Mustafa Kemal Paşa hazretlerinin ve mezkur grubun göstereceği meb'us namzetlerine bilakaydüşart rey vereceğimi açıklar ve taahhüt ederim" şeklinde bir taahhütname imzalatıldı.* Ülke çapında, Gümüşhane'den Zeki Kadirbeyoğlu dışında bağımsız mebus seçilemedi. Buna rağmen özel olarak seçilmiş milletvekillerinin tabiî eğilimleri ile dahi cumhuriyet ilan edilmek yoluna gidilmedi. Nutuk'da ifade edildiği üzere, Mustafa Kemal Paşa Çankaya sofrasında bir kaç arkadaşının bulunduğu bir sırada "Cumhuriyet ilan etme" kararı aldı. Çankaya'da yönetici kadrodan İsmet ve Kâzım (Özalp) paşalar vardır; M. Kemal Paşa'yı ziyarete gelen Rize Meb'usu Fuad, Ruşen Eşref ile Kemaleddin Sami ve Halis paşalar da gruba dahil edilir. (Toplam olarak yedi kişi. Dikkat edilirse, çekirdek kadrodan Fevzi Çakmak dahi yoktur). M. Kemal Paşa Nutuk'da, "Efendiler, görüyorsunuz ki, Cumhuriyet ilanına karar vermek için Ankara'da bulunan bütün arkadaşlarımı dâvet ve onlarla müzakere ve münakaşaya asla lüzum ve ihtiyaç görmedim" der. Bu karar Meclis'e Bonapartist bir tavırla tasdik ettirildi. Bu kararı tasdik eden Meclis salt çoğunluğun çok az üzerinde bir üye sayısı ile toplanmıştı. (291 üyenin 158'i).

Demokratik bir dönemden sonra Cumhuriyetin adeta bir "darbe" şeklinde ilan edildiğini söylemek mümkündür. Cumhuriyetin ilan edilişinden sonra, Meclis muhafaza edilmiş olmakla beraber, çok partiye izin verilmemiş, ikinci bir parti kuran Milli Mücadele'nin önde gelen şahsiyetlerinin partisi "irtica" bahanesiyle kapatılmış, millet vekillerinin seçimi tayine dönüştürülmüş, Meclis içinde ifade ve kanaat hürriyeti tanınmamış, çok partili hayata geçinceye kadar bütün kararlar oybirliği ile alınmıştır. Çok partili sisteme geçilinceye kadar sivil görünüşlü yarı resmi sivil toplum kuruluşlarından başka teşkilatlanmaya izin verilmemiştir.

Türkiye'nin çok partili hayata geçmesi, 1.

Meclis'in hür ve serbest, irade sahibi olduğu döneme dönüştür aynı zamanda. Fakat ardından gelen 1960 müdahalesi, Cumhuriyetçi iddia ve tezlere dayanan niteliği ile, Cumhuriyetin ilanının tekrarı gibidir. Türkiye'de her çok partili hayata geçiş, halka hep 1920'de kurulan serbest ve hür iradeli 1. Meclis'i, millî hâkimiyeti hatırlatmıştır. Halk her seçimde bu döneme olan bağlılığını ilan etmiştir, fakat her darbe de, Cumhuriyete bağlılığını ilan etmekten geri kalmamıştır. Bu durum halkın "cumhuriyet düşmanı" değil, demokratik cumhuriyet yanlısı olduğunu gösterir.

Türkiye Cumhuriyeti, iki kanat arasında gidip geliyor: Zaman zaman "seçim, halk iradesi, demokrasi, yönetime katılma" gibi kavramlar tu kaka edilebiliyor. Seçime, halkın iradesine güvensizliğin anlaşılabilir (ve kabul edilebilir) bir tarafı vardır. O zaman, saltanat sisteminin/monarşinin bu unsurları çok güçlü şekilde ihtiva ettiği söylenebilir. Buna rağmen, seçim ve halk iradesi çağımızda o kadar önem taşıyor ki, dünyanın bütün köklü monarşileri -istisnasız- demokratik yönetimi ön plana alıyorlar. İster istemez aklımıza şu soru geliyor: Monarşi ile bir arada olabilen "demokrasi" cumhuriyetle neden bir arada olamıyor? Ya da, demokrasisiz cumhuriyetle demokrasiye geçit vermeyen krallık arasında nasıl bir ayırım yapabiliriz?

Türkiye cumhuriyetinin "demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti" olduğu Anayasa'nın 2. Maddesinde belirtilmektedir. Cumhuriyetin temel niteliklerinin cumhuriyetin geleceğini tehlikeye düşürdüğü kanaati bazı merkezlerde hâkim olmuşa benziyor. "Demokratik olmanın laikliği haleldar ettiği, sosyal devletin devleti zayıf düşürdüğü, bilhassa hukuk devletinin her iki şıktaki sonucu doğurduğu" bazı kesimlerde resmî kanaat halinde gelmiş gibi görünüyor. Son tahlilde "laiklik" merkezli bir devlet tanımlamasının kabul gördüğünde, merkeze yerleştirildiğinde şüphe yoktur. "Devlet laik olsun, demokratik olmasa da olur, hukuk devleti olmasa da olur, hatta sosyal haklar verilmese de olur" gibisinden bir zihniyetin ise en azından "tesirli" olduğu söylenebilir. Laikliğin, bazı otoriter ve totaliter devlet sistemlerinde merkeze yerleştirildiği görülmüştür, fakat bu devletlerin genellikle faşist ve komünist olduğunu unutmayalım. Laikliğin, inanç ve fikir hürriyetlerinin kısıtlanmasına gerekçe gösterilmesinin uzun vadede, laiklik için ciddi yıpranmalara yol açacağını da dikkatten

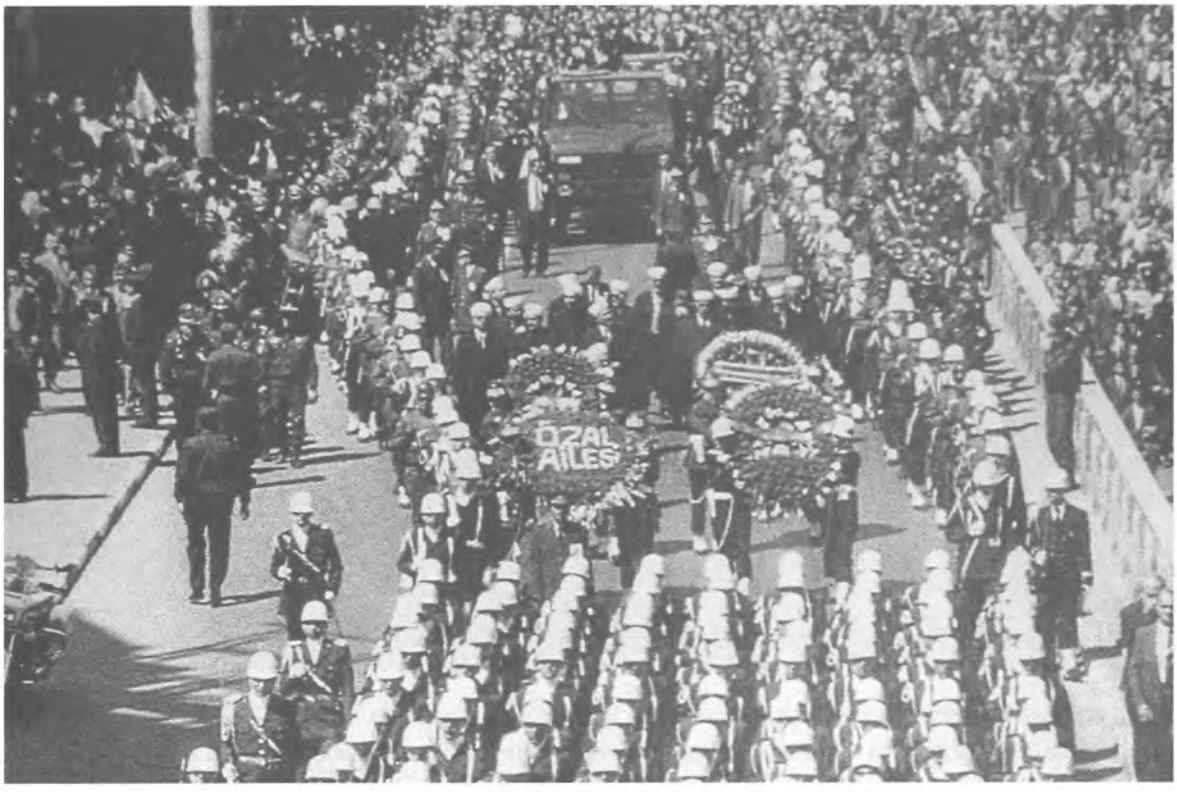

uzak tutmamak gerekir. Hiç bir güç, uzun süre böyle bir yıpranmayı önleyemez. Laiklik anlayışında meydana gelen yıpranmanın, onu alem yapan kesimlerin prestijleri konusunda da aynı sonuçları doğurması kaçınılmazdır.

İkibinli yıllarda Türkiye'nin halkın iradesine dayanan demokratik bir cumhuriyet olması imkânsız mıdır? 1920'de, en buhranlı dönemde başardığımız demokratik sistemi neden şimdi gerçek anlamda hayata geçiremiyoruz? Osmanlı "monarşik" sisteminde yetişen aydınlar bunu yaptığı halde, Cumhuriyet rejiminin yetiştirdiği "aydın"lar neden yapamıyor?

Mevcut cumhurbaşkanının süresinin dolmasına bir yıl kadar var. Kıyamet koparmak için vakit hiç de az değil. Buna rağmen, Türkiye'nin totaliter geçmişini kutsayan oligarşik kesimler, dış merkezlere de ayarlı bir tavırla konuya yaklaşıyorlar. Cumhuriyeti halk rızasına dayandırarak daha baştan demokratikleştirmekten kaçınan, daha sonra halkın değer alanını tahrip eden uygulamalara girmekten kaçınmayan; toplum mühendisliğini esas alan zihniyet sahipleri, cumhurbaşkanının halkının değer alanıyla ilişkili bir şahsiyet olmasını asla istemiyor. Hatta halkın değer alanını hürmeten gözetmesini dahi istemiyor. Bir ülkenin cumhurbaşkanı, o ülkenin halkının büyük kesiminin özeliklerini taşır. Bu sadece, anayasa veya kanunlarla belirlenen bir kişilik değildir; inanç, fikir, ülkü ve hatta zevk itibarıyla da ortalama vatandaşı temsil eder. Tek parti dönemini bir tarafa bırakıyoruz, demokratik dönemde Türkiye'de bu tipolojiye en fazla uyan cumhurbaşkanı Turgut Özal olmuştur. Turgut Özal'ın ne tantanalarla seçildiğini, seçildikten sonra nasıl yıpratıcı kampanyalara muhatap olduğunu hatırlayabiliriz ve belki de süresi dolmadan ömrü tamamlanarak böylece Türkiye'nin 28 şubat mahrekine en elverişli bir zat tarafından sokulduğunu tahmin edebiliriz...

* Sümbüliye tarikatının son şeyhi M. Râzı Efendi'nin müntehib-i sani (ikinci seçmen) olarak imzaladığı taahhütname için bkz. Nazif Velikâhyaoğlu: Sümbüliye Tarikatı. İstanbul, 1999, sf. 236